264

Prof.Dr. Leslie Lipson **Demokratik uygarlık**

Demokratik uygarlık

Prof.Dr. Leslie Lipson

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI

Genel Yayın No: 264
Sosyal ve Felsefi
Eserler Dizisi : 25

Türkçe Yayım Hakları Kültür Yayınları
İş - Türk Limited Şirketi'nindir.

Çevirenler : Haldun GÜLALP
Türker ALKAN

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU

Birinci Baskı : 5.000 Adet

Ajans - Türk Matbaası 1984 / ANKARA

Prof. Dr. Leslie Lipson

DEMOKRATİK UYGARLIK

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Türkçe baskıya önsöz

«Demokratik Uygarlık» kitabımın şimdi Türkçe yayınlanmasından dolayı çok sevinçliyim. Bu baskının ortaya çıkmasında sorumluluk alan herkese, Kültür Yayınları İş - Türk Limited Şirketi Müdürler kurulu üyelerine, özellikle çeviri fikrinin sahibi olan Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Suna Kili'ye, güçlü bir görevi üstlenerek çeviri işini yürüten Haldun Gülalp ile Türker Alkan'a, görüş ve desteğiyle bütün bunları olanaklı kılan Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Müşaviri İbrahim Cüceoğlu'na teşekkür etmek isterim.

Bu çalışmanın ilk baskısının üzerinden yirmi yıl, Türkiye'nin yeni Anayasası ile gerçekleştirdiği yasama organı seçimleri üzerinden de bir yıl geçmiştir. Dolayısıyla bu kitap Türk okurlarıma, ülkelerinin siyasal tarihinde yeni bir aşamaya geçtikleri bir dönüm noktasında ulaşmaktadır.

Demokrasi tüm insanlık için evrensel geçerlilik taşıyan bir yönetim biçimidir ve temelinde bireyin değerine saygı duyulması yatar.

Bir demokraside devlet, yurttaşlarından hizmet beklemekle değil, onlara hizmet vermekle yükümlüdür. Bu nedenle hükümetler halka karşı sorumlu olmalıdır ve iktidar, karşıtlar arasında barışçıl bir süreç ile el değiştirmelidir.

Ülkeler başkalarının deneyimlerinden yararlanabilirler ve yararlanırlar da... Fakat hiç kimse başka bir halka demokratik bir sistemi dışarıdan veremez. Her halk kendini yönetme gücünü kazanmak zorundadır. Demokrasi sözcüğünün anlamı da tam tamına budur. Sonra, deneme ve yanılma yoluyla ilkelerimizi ve uygulamalarımızı sürekli olarak geliştirmeyi de öğrenmek zorundayızdır.

Türkiye'de demokrasinin serpilip gelişmesi umuduyla!..

12.7.1984, Berkeley / California **Leslie Lipson**

İÇİNDEKİLER

Sayfa

1 — Giriş 1
Yeni koşullar ve eski görüşler 1
Bu kitabın konusu 3
Demokrasi sicili 3
Siyasetin genel doğası 5
Toplumsal gereç 6
Yönetimin yaratıcılığı 6
Düşünsel hedefler 7
Karşılaştırmaların yararı 9
Uygarlaştırıcı bir güç olarak demokrasi 10

I — Demokrasinin ölçütleri

2 — Klasik gelenek 15
Atina'daki kökenler 15
Tarihçilerin yargısı 17
1) Herodot ve Persler 17
2) Thukydides ve Perikles 19
Atina demokrasisinin çöküşü 21
Felsefecilerin çözümlemesi 22
1) Eflâtun'un saldırısı 22
2) Aristo'nun toparlaması 24
Yunanlıların yargısı 27
Bazı çözülmemiş sorunlar 29
Zamansız bir deney mi? 31
Yazınsal geleneğin katılaşması 32
Hobbes, Locke ve Montesquieu'nun demokrasiyi tanımlaması ... 33
Rousseaue ve Madison'un dolaysız demokrasisi 35
3 — Çağdaş yeniden doğuş 39
Bireyin yetkesi 40
Hobbes ve Locke'un kavramlarında bireycilik 41
Rousseau'nun topluluğunda birey 43
Genel istencin belirsizliği 45
On dokuzuncu yüzyılda demokrasinin atılımı 47
Temsilcilik ve ölçeğin değişmesi 48
Tocqueville'in Amerika demokrasisi üzerine görüşleri 50
John Stuart Mill'in temsili hükümet üzerine görüşleri 53
Sade insan'ın yüzyılı 55
Demokrasinin üç görünümü 56

Sayfa

1) Aygıt ve süreç ... 56
2) Demokratik siyasetin değerleri ... 57
3) Toplumsal demokrasi ... 58
Demokrasi ve liberalizm ... 59
Ulusçuluk ve demokrasi ... 61
Konu ve çeşitlilik ... 62

II — Demokratik toplum

4 — Demokrasinin yayılması ve sınırları ... 65
Devrimden evrime ... 65
Bir örnek olarak İngilizlerin evrimciliği ... 67
Tam demokrasi : Yeni bir olgu ... 69
Emperyalizm ile bağlantı ... 70
1939'da demokrasilerin durumu ... 71
Günümüze ilişkin bir kestirim ... 72
Siyasal sistemin toplumsal çevresi ... 74
5 — Irk ilişkileri ... 77
Irk, din ve dile bağlı gruplaşmaların siyaseti ... 77
Bölünmüş bir toplumun özellikleri ... 79
Bu bölünmelerin demokrasiyle ilişkisi ... 81
Irksal açıdan karışık bir toplumda yönetim ... 82
Birleşik Devletler'in ırk deneyimi ... 83
1) Demokrasiye karşı kölelik ... 83
2) Ayırımcılığa karşı demokrasi ... 87
Amerikalı zencilerin eşitlik mücadelesi ... 88
Güney Afrika : Korkuya dayalı siyaset ... 89
Apartheid artı polis devleti ... 92
Brezilya'nın üç ırkı ... 93
Irksal eşitlik, sınıfsal eşitsizlik ... 95
Havai - eritem kabı ... 98
Irklararası hoşgörünün yayılması ... 99
6 — Dil ve din ... 103
Dil ve dinleri farklı olan insanların yönetimi ... 103
İspanya ile Rusya arasında bir karşılaştırma ... 106
Hoşgörüsüzlüğün hüküm sürmesi ... 106
Çokuluslu Avusturya İmparatorluğu ... 108
Karışık toplumlar da demokratik devlet ... 112
Belçika'nın bölünmüş kişiliği ... 112
Kanada'nın iki kültürü ... 115
Lord Durham'ın gözlemleri ... 117
Bir federal birlik içinde çeşitlilik ... 120
İsviçre paradoksu ... 123
İsviçreliler neden hoşgörülü olmak zorundalardı ... 124

Benzemezlerin birliği 126
Çağdaş İsviçre'deki ayrılıklar 128
Hoşgörü ve tarafsızlık 129
Benzemezler için eşitlik 131

7 — Jeopolitik 135

Coğrafyanın siyaset üzerindeki etkileri 135
Devletlerin fiziksel temelleri 137
Karadaki veya denizdeki güç ile siyasal sistemlerin ilişkisi 139
Deniz gücü ve Atina demokrasisi 140
Kara gücü ve Sparta devleti 142
Roma'nın kara imparatorluğu ve cumhuriyetin yitirilmesi 142
Rusya ve Prusya 145
Almanya'da ordu ve otokrasi 147
İngiliz donanması ve ülke içinde özgürlük 149
Birleşik Devletler'in koruyucusu olan okyanuslar 151
Bu örneklerden genellemeler 152
Bazı görünürdeki istisnalar 153

1) Amerikan kara gücünün ortaya çıkışı 153

2) Demokratik cumhuriyetlere karşı Fransız ordusu 154

Kuralı kanıtlayan İsviçre örneği 155
Donanmaların demokrasiyi tehdit etmemelerinin nedenleri ... 157
Hava gücü ve uzaya ilişkin sorular 159
Silahlanmanın siyasal maliyeti 161
Çağdaş askeri rejimler 163
Siyasetin silahlara göre önceliği 166

8 — Ekonomik kökenler 169

Siyasal ekonomi 169
Demokrasinin ekonomik önkoşulları 170
Feodalizmin çözülüşü 172
Sanayi - öncesi devrimler 173
Devrimin ikinci aşaması 176
Sınai ekonomiler ve olgunlaşan demokrasi 178
On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde sınıf ilişkileri 180
Disraeli, Marx ve Mill'in saptamaları 182
Amerikan demokrasisinin tarımsal kökleri 186
Jefferson ile Hamilton'un birleşmesi 188
Birleşik Devletler'in sınai büyümesi 189
Büyük şirketlere büyük hükümet 190
Kıta Avrupa'sının deneyimi 191
Fransa ve İtalya'da orta sınıf 192
Almanların birleştirilmesi : Liberaller ya da Bismarck 195
Weimar ya da nazizm 197
Orta sınıfın belirleyici rolü 197

Sayfa

9 — Çağdaş ekonomi politikaları 199
Demokrasi ile bağlantılı ekonomik etkenler 199
Tarımsal koşullar altında demokrasi 200
1) Danimarka örneği 201
2) Buna koşut olan Yeni Zelanda örneği 203
Demokrasi zenginlere özgü bir lüks müdür? 205
Yüksek yaşam düzeyleri ve demokratik devletler 208
Nedensel çıkarsamalara ilişkin bir uyarı 209
Kapitalizm, sosyalizm ve demokratik yönetim 212
Liberalizmin ikilemi 215
Çağdaş karma ekonomiler 217
Kamu mülkiyeti 218
Toplumsal hizmetler 221
Planlama ve düzenleme 224
Amerikan ekonomisi ve devlet denetimi 226
Zengin toplumdaki zıtlıklar 229
İşadamının saygınlığı 230
Hükümetin gelecekteki sorumlulukları 232

III — Demokraside siyaset ve yönetim

10 — Seçmenin egemenliği 235
Siyasal dinamikler ve demokratik kurumlar 235
Halkın katılımı 237
Genel oy hakkının önündeki engellerin kaldırılması 238
Oy hakkının kullanımı 242
Oy kullanmanın ve kullanmamanın nedenleri 243
Seçim sisteminin sonuçları 246
Yeni Zelanda da oy kullanımı : Özel bir durum 248
Partilerin ve seçim kampanyalarının oy kullanımı üzerindeki etkileri 249
Kitle oyunun siyasal uzantıları 252
Halkın eğitimi 254
Seçimlerin sıklığı 256
Halk inisiyatifi ve halkoylaması 258
Yasama meclisine güvensizlik 260

11 — İki partili sistem 263
Partilerin ataları 263
Partiler neden demokratik yönetim için zorunludur 265
Parti sisteminin nedenleri 268
Klasik iki - partili model : İngiltere 270
İngiltere'deki partilerin kurumsal açıklaması 273
1) Kabine ve fesih yetkisi 273
2) Seçim sistemi 276
İngiliz siyasal yaşamının toplumsal kökleri 278

Sayfa

Dinsel ve ekonomik ikilik 280
Partilerin sanayileşmeye tepkisi 282
Modelin Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Afrika'ya ihraç edilmesi 284
Dört ülkenin kurumsal yapıları 287
Basitten karmaşığa doğru, bu ülkelerin toplumsal yapıları 290
Eski uluslar topluluğundaki deneyimin özeti 293
Birleşik Devletler'in iki parti sistemi 294
Çağdaş Amerikan siyasetinde anlaşmalar 297

12 — Çok partili siyaset 301

Çok - partililiğin özellikleri 301
İsviçre'deki parti sisteminin nedenleri 304
Birinci Dünya Savaşından önce partilerin kuruluşu 305
Seçim sistemi başlangıçta nasıl işliyordu? 307
Nispî temsile geçiş 309
İsviçre'deki partilerin 1919'dan bu yana göreli güçleri 311
Radikaller ve sosyalistler 313
Katolik - muhafazakârlar ve küçük partiler 315
İskandinavya'da istikrarlı çok - partililik 318
Norveç İşçi Partisi örneği 322
Üçüncü ve dördüncü cumhuriyetlerde Fransa'nın siyasal yaşamı 324
Gerçekte var olmayanı «kanıtlamak» 326
Parti sisteminin biçimlendirdiği kurumlar 328
Seçim sistemindeki değişmelerin gösterdikleri 329
Temel ilkeler konusunda anlaşmazlık 331
Fransa'daki siyasal olayların zamanı ve sırası 334
Bilimsel olmayan bir genellemeye doğru 336

13 — Anayasal düzen 339

Anayasaların mantığı 339
Aristo'nun çözümlemeleri 340
Anayasal biçimlerin toplumsal içeriği 343
Brezilya deneyimi 345
Demokratik bir anayasanın gerekleri 347
İngiltere'de 1909-1911 yıllarındaki anayasa bunalımı 352
Bu olaylardan alınacak dersler 356
1951 - 1956 Güney Afrika tartışması 359
İki olayın karşılaştırılması 363
Amerikan Anayasası'nın siyasal evrimi 365
Fransa'nın sürekli devrimi 367
İktidarın denetimi ve devri 371

14 — Temsilî meclisler 375

Önemi yüksek, ünü düşük 375
Ortaçağ meclisleri 377

Sayfa

Eski temsil modelleri ... 378
Çağdaş toplumun temsili ... 381
Bölümleme ve nispilik ... 384
Kaç meclis? ... 386
İki meclis alışkanlığı ... 388
Tek meclis sisteminin olumlu ve olumsuz yanları ... 389
Birleşik Devletler kongresi'nin örgütlenmesi ... 392
İngiliz Avam Kamarası'nda disiplin ... 395
Fransız yasama organlarının mantıksızlığı ... 399
Meclisin işlevleri nasıl gelişti ... 400
Sonuncu güç ... 404
Kongre'de reform gereksinimi ... 406

15 — Siyasal önderlik ... 409

Demokratik biçimde önderlik ... 409
Önderliğin belirsizliği ... 411
İsviçre tipi ortaklaşa yürütme ... 413
Federal konseyin parti kompozisyonu ... 415
Amerikan başkanlığı ... 418
Başkanların niteliği ... 420
Bir başkanın işlevleri ... 422
Yasamanın başı ... 424
Dış ilişkilerin sorumluluğu ... 427
İngiliz kabine sistemi ... 428
Kabine üzerine parti etkisi ... 430
Başbakan ... 431
Başbakan'ın bakanlar kurulundaki yeri ... 433
Yeni bir önderin seçilmesi ... 434
Amerikan yönetimi ... 436
Başkanlık ve başbakanlık arasında gittikçe artan benzeşme ... 437
Üç sistemin karşılaştırılması ... 439

IV — Demokratik değerler

16 — Özgürlük ve eşitlik ... 445

Demokrasi felsefesinin amacı ... 445
Geleneksel kavramlar arasındaki çelişkiler ... 447
Mill'in özgürlük çözümlemesinin eleştirisi ... 449
Mutlak düşünsel özgürlüğün savunulması ... 452
Görüşleri açıklamanın sonuçları ... 453
Ahlâksal değerler ve bilimsel doğruluk ... 455
Hoşgörünün sınırları var mıdır? ... 457
Eşitlik : Ayrı ya da oransal ... 461
Statü, ödüller ve nitelik ... 462
Bir eşitleyici olarak devlet ... 466
Özgürlük çarpı eşitlik ... 467

Sayfa

17 — Çoğunluk yönetimi, azınlık hakları ve kamu yararı 471
Devlet gücünün ahlâksal bir kaynağı 471
Rızanın erdemi 472
Çoğunluk yönetiminin haklılaştırılması 474
Daha büyük sayının haklılığı 476
Azınlıkların hakları 478
Çelişik idealler 481
Bir bireşim arayışı 482
1) Doğal haklar kuramı 482
2) Genel istenç sorunu 485
Yanılabilen insanın bilgeliği 486
Demokratik idealler neden çelişirler 488

18 — Sonuçlar 491
Demokrasinin toplumsal koşulları 491
Felsefenin etkileri 493
Siyasetin arabulucu rolü 494
Birleşik Devletler ve İngiltere 496
İsviçre, Danimarka, Kanada ve Yeni Zelanda 500
Demokrasinin iki kategorisi 503
Olgunluktan sonra ne gelir? 504
Demokrasi için yeni alanlar 507
Olumsuz özetleme 508
Olumlu değerlendirme 511

Kaynakça 513

1
Giriş

İçinden geçmekte olduğumuz zorlu dönemler insanlığı olağan-dışı güçlüklerle mücadele zorunda bırakmaktadır. İnsanoğlu hâlâ maddi gelişmişlik ve teknik yeterlik açısından, siyasal sistem ve uygarlık düzeyi açısından, derin zıtlıklara bölünmüş iken, bir yandan da yuvamız olan gezegen hakkındaki fiziksel bilgimizi - ve dolayısıyla üzerinde egemenliğimizi - hızla artırmaktayız. Üzerinde uyum içerisinde yaşamayı öğrenmeden çok önce her yana uzanan kollarımızla Dünya'nın atmosferinin sınırlarını yarmakta ve ötesindeki uzayın sonsuzluğunda dolaşmaya başlamış bulunmaktayız. Onaltıncı yüzyılda okyanusların aşılması hanedanları ve imparatorlukları yeni kıtalar için nasıl rekabete attıysa, şimdi de bölünmüş insanlık, evrenin bu bayrak yarışında yeni meşalelerini yükseltmektedir. İnsan'ın en yeni makineleri, onu daha şimdiden, nerede biteceğini hiçbir gözün göremeyeceği ve hiçbir aklın kestiremeyeceği bir yolculuğa başlamak üzere, sınırları yalnızca zekâsının gücü ve atomun enerjisi ile çizilmiş olan bir hızda ileri fırlatarak, sonsuz boşluğa sürüklemiştir.

Yeni koşullar ve eski görüşler

Bu olaylar ve olanaklar o kadar etkileyici bir görünümdedirler ki, bunlara tanık olan toplumsal bilimci kendi alanındaki sorunları da yeni baştan ele almaktan geri kalamaz. Bilimin ilerlemesinin, daha şimdiden, bize miras kalmış birçok kurumun, toplumsal ilişkinin ve yerleşik inançların değiştirilmesini gerektirdiği açıktır. Örneğin ulus - devlet, hükümetlerle tüm halkın siyasal düşünceleri arasındaki bağı sağlayan yapısal biçimi oluşturmayı sürdürmektedir. Oysa iki dünya savaşını ve dünya bunalımını hatırlayan kuşak, hiçbir ulus - devletin, hatta en güçlüsünün bile, dış politikanın iki ortak amacı olan, yurttaşların ekonomik refahını ve can güvenliğini sağlamada, kendi başına yeterli olmadığına tanıktır. Ulus - devlet siyasal örgütlenmenin ana birimi olarak işlev görürken, Yunanlıların *Polis*'i Filip ve İskender çağına ne ölçüde uymuyorduysa, o da çağdaş gereksinimlere aynı ölçüde uymamaktadır ve bu yüzden de kesinlikle aynı ölçüde yok olmaya mahkûmdur. Egemenlik kavramı, bir zamanlar, hem kendi sınırları içinde dinsel nüfuz sahibi soyluları baskı altına alan, hem de dışarıda Papalığa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı koyan güçlü hükümdarlar için elverişli bir araç niteliğindeydi. Var olmanın ve ilerlemenin koşulunun bağımsızlık değil, karşılıklı - bağımlılık olduğu bir yüzyılda ise, bunun çok az geçerliliği kalmıştır. Sınırların siyasal ha-

ritası, savunma ve saldırı için üsler konusunda askeri doktrinler, karasularının üç millik sınırı konusundaki gibi hukuksal formüller - bunlar, tümüyle açıklığa kavuşturulmasa da, daha eski bir çağda günlük politika için yararlı rehberler olacak ölçüde berraklık kazanabilirlerdi. Fakat hidrojen bombası, kıtalararası roket ve uzay gemisi bunların içine nasıl sığabilir? Birey ve bireyin girişimi konusundaki düşünceler, hem devletin, hem de iş hayatının, hemen tüm örgütlerin küçük olduğu daha önceki bir gelişme aşamasında daha fazla anlam taşıyordu. Fakat bunlar, çağdaş devlerle - şirket olsun, sendika olsun, devlet olsun - bağdaşmamaktadır. Temsilci ile seçmeni arasındaki ilişkiyi açıklayan basit kuram hiçbir zaman disiplinli partilerin gelişmesi olgusuyla uyumlu olmamıştır; aynı seçimde propagandacılar tarafından yalanlanmakta ve ticari ürünlerin reklamcıları tarafından her gün alaya alınmaktadır. Dünyadaki dinler, insanları kendi tanrılarına tapmaya ve çok çeşitli peygamberlerine bağlanmaya davet etmektedirler. Papazlar kutsal kitapları yorumlamakta, atalardan kalma ayinleri tekrarlamakta ve imanlarını öğütlemektedirler. Ancak, sayısız birey bu yolla duygusal doyum veya kendinden kaçış veya güvenlik elde etse de, din hiçbir zaman için ne en vazgeçilmez varsayımını - bir tanrının varlığını - kanıtlayabilmiş, ne de öğretisini bilimin verileri ile uzlaştırabilmiştir. Sağlık araştırmalarının bulguları tıp mesleğinin geleneksel yapısını o kadar geride bırakmıştır ki birçok ülkede sağlık, hatta yaşam, ailelerin satın alamayacağı kadar pahalı olabilmektedir. Bu arada, soylular ve orta sınıflar için düzenlenmiş ya da kilisenin denetimi altında planlanmış olan eğitim sistemleri, eşitlikçi idealler taşıyan ve bunları uygulamayı görev edinen yerlerde kamusal olarak tüm çocuklara yaygınlaştırılmıştır. Buna karşılık, farklı yeteneklerin nasıl farklı eğitimlerden geçirilecekleri ve karmaşık toplumumuzdaki yaşamın gereklerine uygun olarak eğitim programlarının nasıl çeşitlendirileceği, çözüm bekleyen sorunlar olarak durmaktadır.

Değişmiş bir gerçeklik karşısında inançlarla eylemler arasındaki zorunlu toplumsal uyumun alışılmış gecikmesi konusunda bunlar ve bunlara benzer başka örnekler verilebilir. Fakat her ilerlemenin bilimsel ve teknik olduğunu, buna karşılık toplumsal olan herşeyin ise geriden sürüklendiğini söylemek yanlış olacaktır. Tam tersine, uygarlığımızın toplumsal boyutunda bazı önemli kazançlar kaydedilmiştir ve bunların bir kısmı, kuşkusuz, bilimin sürüklemesine bağlı olduğu halde, bir çoğu bağımsız olarak belirmiş ve hatta bir kısmı da bilim adamlarını gayrete getirecek dürtüyü sağlamıştır. Nitekim, çağdaş demokrasideki genel oy hakkına sahip seçmen kitlesinin, insanlık tarihinde bir benzeri yoktur. Başarısı yeni güçlüklere neden olsa da, sömürge imparatorluklarının tasfiyesi süreci, çeşitli ırk ve kültürden insanların, sonuçta, saygınlık ve eşitlik içinde biraraya gelebilmesini olanaklı kılmaktadır. Birçok toplumda refah konusundaki insancıl bir kaygı, milyonlarcası için süregiden yoksulluk ve erken ölüm beklentilerini azaltmıştır. Cahilliğin üzerine gidilmesi ve okul terketme yaşının sürekli olarak yükselmesi sayesinde ve yine kitle ha-

berleşme araçlarının sağladığı olanaklar sayesinde, insanlığın kültürel hazinesi şimdiye kadar görülmemiş ölçüde geniş bir kullanıma yayılabilmektedir. Aynı şekilde, devletin daha ağır sorumluluklarını yerine getirebilmesini sağlamak üzere, yeni kurumlar geliştirilmiş ya da eskiler önemli ölçüde değiştirilmiştir. Birkaç örnek şunlardır: Daha büyük toplulukların ve bölgelerin tek bir yönetim altında birleşebilmelerini sağlamak üzere, federal birlik aygıtı; uluslararası örgütlerin gelişmesi; atamaları liyakat esasına göre yapılan ve mensuplarına yaşam boyu bir meslek sağlayan, kalıcı bir devlet hizmeti; gelirlerin adil vergi yöntemleriyle toplanması; kamu politikasına temel oluşturmak üzere düzenli olarak toplanmış istatistiksel verilerin kullanımı.

Bu kitabın konusu

Eğer Bacon'ın dediği gibi, öğrenmenin işlevi «insanın durumunu yüceltmek» ise, tarihin akışının bu noktasında bilim adamının görevi oldukça açıktır. Tek iyi yapabildiği ve bir tek kendisinin yapabildiği, şeyi yapmalıdır. Geçmişi incelemeli, günü gözlemeli, geleceği kestirmeli, düşünmeli, çözümlemeli, sistemleştirmeli ve öğretmelidir. Aristo'nun da belirlediği gibi, düşünce kendi başına hiçbir şeyi yerinden oynatamaz. Ama düşünce seçim ve kararın öncülüdür. Hayal gücünü canlandırıp duyguları yeterince uyarmayı başardığı takdirde somut sonuçlara yol açacaktır. Düşünce ile eylem ve kuram ile uygulama arasında, o kadar çok sözü edilen ayrım, aslında geçersizdir. Düşünme bir eylem biçimidir ve eylemin her hangi bir türü düşünceyi gerektirir veya ifade eder. Kuram, somut uygulamaların genellemesidir; her uygulama da, daha doğrusu yürüyen her iş de, içerdiği ilkeleri somutlaştırır.

Bu kitapta iki ana temayı işlemekteyim: Demokratik yönetim biçimini incelemek ve değerlendirmek ve bunun yanısıra siyasal sürece ilişkin genel bir kuram öne sürmek. Baştan sonra, karşılaştırmalı bir yöntem izlenecektir.

Demokrasi sicili

Eskiliği de, çağdaşlığı da demokrasiyi yeniden incelemeye değer kılmaktadır. İlk olarak M. Ö. beşinci yüzyılın Atina *Polis*'inde açıktan açığa tartışılmış ve örgütlenmiş olan demokrasi birçok aşamadan ve değişikliklerden geçmiş ve birçok farklı görünüm almıştır. Kimileri onu kurulu yetke (otorite)ye ve yerleşik çıkarlara bir devrimci karşı koyuş; muhalefet, protesto ve özgürleşmenin bir simgesi; ayrıcalıklara ve sınıflara karşı bir saldırı olarak görmüştür. Kimileri ise onun varlığını, huzurlu bir tutuculuğun koruduğu ve kendilerinin doğuştan hazır buldukları kurulu düzenin bir parçası olarak benimseyip, bir veri olarak almışlardır. Bazı dönemlerde demokrasi, istisnai bir olgu olarak çağdaşlarınca üzerinde durulan ve tanımlanmaya çalışılan nadide ve merak uyandırıcı bir garabet olmuştur. Bazılarında ise çoğunlukla onu eleştiren tarihçilerin, yazarların ve felsefecilerin sayfalarında yer alarak, yalnızca yazınsal bir anı olarak yaşamıştır. Demokratik kurumlar ve idealler hem zaferi, hem

de yenilgiyi tatmıştır. Bunlar, uzun bir eskimişlik döneminden sonra on yedinci ve on sekizinci yüzyılda hızla ve genelde başarılı bir biçimde gelişmiş ve yirminci yüzyılda da (bazı yaralar almasına karşın), demokrasi idealinin mücadele konularından birini oluşturduğu iki dünya savaşının kazanan tarafında yer almıştır. Demokrasinin muhalifleri arasında, antik dünyanın oligarşileri ve soyluları, ortaçağ soyluları ve onların mirasçıları, on altıncı ve on yedinci yüzyılın mutlakiyetçi hükümdarları, halkın gücü servetlerini tehdit ettiğinden beri hemen tüm dönemlerin tüccar-prensleri, örgütlü dinlerin başlarının çoğunluğu, geçmişteki hemen her ordunun komutanları ve şimdikilerin de çoğunluğu ve gerek faşist, gerekse komünist, yirminci yüzyıl diktatör türleri yer almıştır. Demokrasi çok çeşitli, sınai ya da tarımsal, gelişmiş ya da ilkel, zengin ya da fakir, ekonomilerle birlikte yaşamıştır. İzlanda, Norveç veya Yeni Zelanda kadar küçük ülkelere ya da kudretinin ve ihtişamının doruğundaki İngiltere'ye ya da günümüzdeki Birleşik Devletler kadar geniş bir toprak ve nüfusa uyarlanabilmiştir. Askeri açıdan güçlü olanlarda da, zayıf olanlarda da kurulabilmiştir. Kültürel açıdan, İsveç ve Danimarka gibi dil ve dinde türdeş olan topluluklarda da, Kanada ve İsviçre gibi çeşitlilik taşıyanlarda da serpilebilmiştir.

Demokrasinin zaman, zemin ve kültür açısından ne kadar geniş kapsamlı olduğu dikkate alınırsa, hiçbir demokrasinin bir diğerinin tıpatıp aynısı olamayacağı gerçeği kolaylıkla görülebilir. Demokratik sistemlerin farklılıkları, çözümlenecek temel olgulardan birisidir. İlerideki bölümlerde görüleceği gibi, bir yığın zıt kurum ve yöntemlerin hepsi, aynı ölçüde geçerlilikle, demokratik diye nitelendirilebilmektedir. Hükümet yapısının çerçevesi, parti sisteminin işleyişi, «yürürlükteki idealler»e[1] verilen farklı anlam ve öncelikler, yurttaşlarla yöneticileri arasındaki ilişkiler, siyasal düzen ile içiçe geçen toplumsal düzenin niteliği - bütün bu temel konularda demokrasiler birbirlerinden belirgin bir biçimde farklıdır. Örneğin demokratik devletler hem federal, hem de merkezi olabilmektedir. Bazıları başkanlık, bazıları kuvvetler eşitliği, bazıları da kabine sistemine sahiptir. Parti sistemleri en az ikiden başlayarak, altı ya da daha fazlasını kapsayabilmektedir. Seçim sistemleri, nispi temsil ve tercihli oydan darbölge salt çoğunluk sistemine kadar farklılaşabilmektedir. Demokrasi, geniş bir kamu mülkiyeti, devlet planlama ve yönetimi, toplumsal hizmetler barındıran önemli ölçüde kamulaştırılmış ekonomilerle de, başıboş kapitalizmi daha büyük ölçüde barındıran ve özel sermayedarlara daha geniş bir alan tanıyan ekonomilerle de bir arada olabilmektedir. Kimi demokratların savunduğu felsefe özgürlük üzerinde dururken, kimilerininki de eşitliği vurgulayabilmektedir. Kimileri demokrasiyi bireycilik ile bir tutarken kimileri de kamu yararı, azınlık hakları ya da çoğunluk yönetimi ile bir tutmaktadır Dolayısıyla demokrasinin doğasını öğrenmenin yolu, demokratik bir felsefeye dayanabilecek çok sayıdaki yorumun ve demokratik bir devlet aygıtının inşasına yarayacak yine çok sayıdaki projenin

1 Bu deyim A. D. Lindsay'indir: *The Modern Democratic State*, (Oxford University Press, 1943), Bölüm 1.

gözlenmesi ve değerlendirilmesidir. Dolayısıyla yalnızca demokratik olan ve olmayan sistemler arasında değil, demokrasilerin kendi arasında da karşılaştırmalar yapılmalıdır. Bu yolla, demokrasinin evrim sürecinde ne ölçüde değiştiği ve ne ölçüde süreklilik ve tutarlılık gösterdiği ile özünden yitirmeden ne ölçüde değişebileceği ve özün tam olarak ne olduğu anlaşılacaktır

Yirmi dört yüzyıl boyunca o kadar çok devlette uygulanmış olan, insanlığın siyasal gelişimine o kadar çok katkıda bulunmuş olan ve dolayısıyla insanlık tarihinin o kadar büyük bir bölümünü kapsayan bir yönetim biçiminin yeniden incelemeye değecek öneme sahip olduğu daha fazla tartışma ve gerekçelendirme gerektirmemektedir. Fakat bir yazar, gerçekten aşağıdaki sayfalarda da görüleceği gibi, bu türden hiçbir çalışmanın tümüyle nesnel olamayacağını ve kendi tercihlerinin, çözümlemenin tümüyle dışında bırakılamayacağını okuyucularına açık yürekliliklе belirtmek zorundadır. Demokrasi hakkında yazıyorum, çünkü ona inanıyorum; çünkü insanların bugüne kadar yarattığı siyasal sistemlerin en soylusu olduğunu düşünüyorum; çünkü yozlaştığında bile - ki yozlaşabilir de - kusurları, karşıt sistemlerin belâlarından daha az zarar vericidir ve daha az zahmetle giderilebilir; çünkü gerek ihtilâle, gerekse karşı koymaya direnebilmiş ve refahın ve bunalımın, barışın ve savaşın tehlikelerine dayanabilmiştir; çünkü Eflatun'dan Hitler'e, Aristofanes'den Stalin'e kadar, düşmanlarıyla karşılaşmış ve onları utandırmıştır; çünkü çağımızda da Asya ve Afrika ortamına ve uluslararası örgütlenmeye uygulanmanın yarattığı yeni güçlükleri karşılamayı sürdürmektedir; çünkü, tek kelimeyle, çok şey başarmıştır ve yine de umutla dopdoludur.

Siyasetin genel doğası

Şu var ki, demokrasi konusu ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğu daha genel başlığın tartışılmasını gerektirmektedir. Birçok hükümet sistemi ve çeşitli felsefeleri vardır. Demokrasi ise bunlardan yalnızca bir tanesidir. Demokrasi hiçbir zaman, hatta şimdi bile, insanlığın çoğunluğu üzerinde hüküm süren bir yönetim biçimi olmamıştır. Dileğimiz ne olursa olsun, gerçek şudur ki demokrasi, tarihsel ve uluslararası olarak gözden geçirildiğinde, siyasetin tümünü kapsamaktan uzaktır. Daha geniş bir kategori içinde bir tip ya da kesit olmaktan ibarettir. Bu kategoride - siyasette - her tür, kendinin ne olduğunu tanımlayan ve diğerlerinden ayırt eden, belirleyici özelliklere sahiptir. Fakat her tür, aynı zamanda, cinsinin özelliklerini de paylaşmaktadır. Dolayısıyla, genel olarak siyaset için geçerli olan herşey, onun herhangi bir belirleniş biçimi için de geçerli olmak zorundadır. Farklı bir deyişle, genel bir siyaset kuramı olmadan demokrasiyi yorumlamak olanaksızdır ve üstü örtülü olanı açığa çıkartmak zihinsel netliği kolaylaştıracağına göre, burada siyasetin temel bir çözümlemesi denenmelidir.

Bu kitabın esas aldığı siyaset kuramı kısaca özetlenebilir. Her devlet üç öğenin karışımından oluşmaktadır: Toplumsal bağlamı, siyaseti ve kurumsal çerçevesi ve felsefi idealleri.

Toplumsal gereç

Bunlardan birincisi, devletin, en genel anlamıyla toplumun ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini teslim etmektedir. Onu soyutta incelemek, anlamından çok şey yitirtecektir. Onu kendini çevreleyen ortamdan ayırmak, niteliğini belirleyen gerçekleri çarpıtacaktır. Bu durumda beliren devlet değil, başka birşeydir - belki bir ütopya ya da bir karikatür ya da bir dizi matematiksel sembol. Siyasal sürecin her zaman bir toplumsal süreç içinde işlediği, ondan etkilendiği ve doğallıkla, onu etkilediği ne kadar vurgulansa yeridir. Dolayısıyla yakın bağlantılarını içerecek kadar geniş bir perdeye yansıtılmadığı takdirde, devleti hiçbir şekilde anlamaya olanak yoktur. Bu nedenle siyaseti inceleyen bir kimse herşeyden önce toplumu incelemelidir. O halde, toplum, devleti nasıl belirlemektedir? Toplum bunu siyasal sistemle hem tek tek, hem de hep birlikte etkileşim içine giren öğelerden biri ya da tümü aracılığıyla yapmaktadır. Toplum, insan ilişkilerinin, birliklerinin ve kurumlarının bütününe verilen addır. Bütün bunlar, yerine getirilmesi için birlik olunması gereken ve bunun sürdürülmesi konusunda da çıkarlar yaratan gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Bu çıkarların harekete getirilmesi ve sürdürülebilmesi için, bir grubun etrafında toplanıp birleşebileceği belirgin bir referans noktasına gerek vardır. İşte bu yolla, kaynaklandıkları gereksinimlere ve yarattıkları çıkarlara uygun olarak, toplumsal düzenin örgüsünü oluşturan çok sayıdaki gruplaşmalar gelişmiştir.

Swift, *Gulliver'in Seyahatleri*'nde yurttaşlarının iki hizibe ayrılmış olduğu Lilliput devletinin siyasal sorunlarını anlatmaktadır. Bunların anlaşamadığı konu, haşlanmış bir yumurtanın kabuğunun nasıl soyulacağı idi. Hiziplerden biri yumurtalarını geniş ucundan kırıyordu. (Anlaşılan Liliput'da «ortayol - kabuk — kırıcılar yoktu ya da vardıysa Swift onlardan söz etmeyi unutmuştu.) Geniş-Uçcular ile Sivri-Uçcular arasındaki gerginlik o düzeye vardı ki birbirlerine dayanamaz oldular. Sonuçta iç savaş çıktı ve yenilen taraf sürgüne gönderildi. İşte bu, ta iskeletine kadar incelenmiş bir biçimde, siyasal sürecin anatomisidir. Tanımlanabilir olduğunda, örgütlendiğinde ve duyguları yeteri kadar harekete geçirdiğinde, toplumsal herhangi bir şey, siyaset için bir başlangıç noktası oluşturabilir ve devletin yönetimi konusunu ilgilendirebilir. Dolayısıyla siyaset alemi - aile, sülale veya klan çerçevesinde oluşmuş olsun - akrabalık kalıplarından; insanlığın kullanımındaki maddi kaynaklar, onların üretiminde emeğin örgütlenişi ve ürünlerin bölüşümünden; insanın yaşadığı yerin coğrafyası, havasının, suyunun ve toprağının gerekleri ve uzağındaki ve yakınındaki bölgelerle olan ilişkisinden; insanların konuştuğu diller, tanrısına taptıkları dinler ve miras aldıkları ırk soyundan; kafalarını şekillendiren, zihinlerini bilgilendiren ve inançlarını belirleyen eğitimden, dolaylı ya da dolaysız bir biçimde etkilenecektir. Siyaset bunların hiçbirine hiçbir zaman yabancı kalamaz.

Yönetimin yaratıcılığı

Siyasal sürece özünü ve içeriğini veren şey, toplumun bağrından kaynaklanan bu sorunlar, gereksinimler ve gruplaşmaların uyumu veya ça-

tışması, akıcılığı veya katılığıdır. Fakat eğer toplum, siyasetin düzenlemeye çalıştığı durumların üreticisi ise, siyaset de devletin kurumlarının ve yöntemlerinin yaratıcısıdır. Devletin kendisi bizim başlıca toplumsal gereksinimlerimizden birisidir. Servet, toprak, aile ve benzerlerinden daha az önemli değildir. İnsanoğlu kargaşa içinde yaşayamaz. İlişkilerimize bir yapı, bir düzen, bir sistem verilmelidir ve bu, bunu örgütleyen ve yürüten kurumu nasıl tanımlarsak tanımlayalım, devletin işlevleri açısından merkezidir. Bunun nasıl yer aldığı, bir baraj benzetmesiyle açıklanabilir. Bir nehir üzerine baraj, akıntının hızını ve miktarını denetim altına alınak için kurulur. Boşa harcanacak ya da yararsız bir biçimde toplanacak yerde, hayat veren su, en çok gereksinim duyulan alanlara sulama boruları ve kanallarla dağıtılabilir. Fakat yalnızca bu değil. Bir baraj, içinden geçen enerjiyi toplayıp elektriğe dönüştürecek şekilde de kurulabilir. Koruma, dönüştürme ve yaratma tek bir eylemin ortak ürünleridir. Taşma savağı ve türbinleri ile baraj, başka güçlerin üretmiş olduğu bir dinamiğin alıcısı olmaktan ibaret değildir. Yönetmek yoluyla yaratmaktadır. Üstelik mekanizmasının tasarımı, sonucu doğrudan belirlemektedir. Toplumsal açıdan yararlı amaçlara yönlendirilen bir verimlilikle seller önlenebilir ve elektrik üretilebilir. Buna karşılık yapı kötü bir şekilde tasarlanmış ve sistem de kötü bir şekilde işletiliyor ise, sonuçları tehlikeli ve hatta yıkıcı olabilir.

Devletin işleyişi de bunun gibidir. Toplum ile olan ilişkisinde devlet, diğer güçlerin içinden aktığı bir kanal işlevini görür. Aile ve dil, ırk ve din, ekonomi ve doğal çevre - bunlar, devletin kuvvet santraline giren ırmaklardır. Bu noktada devlet kendi işlevlerinin sağladığı ek gücü de katar - bunlar, korumadan düzene ve adalete ve oradan da refaha ve uygarlığa doğru evrilirler. Çünkü yönetmek yaratıcı bir eylemdir. Kendi kudret ve amaçlarından, daha önce var olmayan ve onsuz var olamayacak olan bir dinamik ve ilişkiler üretir. Devletlerin işlerlik kazandıkları kurumlar ve izledikleri politikalar, içinde yer aldıkları toplumsal bileşim bir yanıt niteliğindedir. (Bunların arasındaki uyum son bulup da uyumsuzluk aşırıya vardığında, şu ya da bu biçimde bir devrim yer alır). Fakat bu kurumların doğasında da yapılarının gereklerine uygun olarak, kendilerine özgü bir iç yaşam geliştirme özelliği vardır. Bir golf veya satranç veya briç oyununda, oyuncular, güzergâhın biçimini veya taşların ilişkisini veya kartların dağılımını tahmin edecekler ve oyunun kurallarına uyarak, olasılıkları hesaplayıp kendileri için en elverişli gözüken yolu izleyeceklerdir. Aynı şekilde, siyasal davranış kalıpları, ilk olarak siyaseti besleyen toplumsal özden ve ikinci olarak da kurumların yapısından ve eldeki araç ve malzemelerin niteliğinden türeyen yönetsel biçimlere göre oluşurlar.

Düşünsel hedefler

Ancak, siyasal sürece - toplumsal bağlam ve yönetsel çerçevenin yanısıra - bir üçüncü öge girmektedir. Bu da, özgül durumlara atıf yaparak, ama genel deyimlerle ifade edilen, felsefi ilkelerdir. Devlet, yurttaşlarının zihinsel ve duygusal bilincinde öznel olarak yaşadığı biçimiyle, bir kurumlar ve hizmetler sisteminden veya iktidar kovalayan politikacı seçkinlerden ve-

ya bir yığın seçim istatistiklerinden daha ötede birşeydir. *Homo politicus* (siyasal adam) düşünsel açıdan kendi kurduğu yapıları aklına yatacak biçimde değerlendirme ve ahlâksal açıdan da bunları vicdanına kabul ettirme gereksinimi içindedir. Bir felsefenin siyasette oynadığı rol, dolaysız ve önemlidir ve felsefeci de, başının bulutlar içinde olduğu eleştirisini sıklıkla aldığı halde, gerçekte ayaklarını genellikle kabul edildiğinden daha fazla sağlamlıkla yere basmaktadır.

Bu bulutlar dünyasının yeryüzüne yakınlığı belki bir örnekle açıklanabilir. Diyelim ki bir hükümet yurttaşlarının yaşamlarını ve çıkarlarını doğrudan etkileyen uygulamalar içindedir. Birliklerini bir kente yerleştirip askerlerini özel evlerde konaklatmaktadır. Vergiyi ödeyenlerin hiçbir temsilcisine danışmadan, kendi belirlediği bir yöntemle vergi toplamaktadır. İnsanların evlerine ansızın ve zorla girmekte, muhaliflerini tutuklayıp hapse atmakta, mahkemeye çıkarmadan içeride tutmakta ya da yeterli savunma olanakları vermeden gizlice yargılamaktadır. Bu tür eylemler kızgınlık ve direnmeye yol açar. İnsanlar bundan kurtulmak isterler. Bu usulsüzlüklerden kurtulmak ve özgürlük isterler. İsteklerini belirleyen bir belge hazırlarlar. Buna Magna Carta, Haklar Bildirisi (Petition of Rights), İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (Declaration of the Rights of Man and the Citizen) ya da başka bir ad verebilirler. Belirli usulsüzlükleri eleştirip belirli özgürlükler isterler. Ondan sonra da düşünsel açıdan son derece önemli bir sıçrama yaparlar. Ayrıntıları genelleyerek, tek tek sıraladıklarının ortak adını koyarlar. Haklarını ileri sürmekten de öte, hakkın yerine getirilmesini isterler. Adaletsizliklerin giderilmesi için adaleti çağırırlar. Özledikleri özgürlükleri sıralayıp buna özgürlük adını verirler. Sonra da, nasıl Öklit geometrisinde aksiyomlar ve tanımlar belirlendikten sonra üçgenin özellikleri tartışılırsa, felsefeciler de aynı şekilde siyasal kavramlar üzerinde düşünerek mantıklarının elverdiği noktaya kadar bunlardan sonuçlar türetirler. Sonuç olarak, tümdengelimci bir yöntemle, genel belirlemeyi ilk listede yer almayan somut durumlara uygularlar. İnsanın köleliğine karşı bir Virginia'lı olan Thomas Jefferson, bir ulusun nüfus kağıdında «bütün insanların eşit yaratıldığı»nı ilan edebilmektedir. Doksan iki yıl sonra bu ulusun Anayasası'na hiçbir eyaletin «kendi yetki alanı içindeki hiçbir kimseyi yasaların eşit korumasından yoksun bırakamayacağı» hükmü eklenmiştir. Bir seksen altı yıl sonra da Yüce Mahkeme bunu, oybirliği ile, bütün ırklardan çocukların aynı okullarda birlikte eğitim görecekleri anlamında yorumlamaktadır.

O halde felsefe siyasal süreçten ayrı değildir, onun bütünleyici bir parçasıdır. Ancak, idealler siyasetin diğer yönleri ile iki zıt ilişki içindedirler. Zamanın herhangi bir anında toplum, hem geçmişin ürünü, hem de geleceğin habercisidir. Onun varlık kuralı, ne kendi başına gelenek, ne de kendi başına değişim değil, her ikisinin birlikteliğidir. Dolayısıyla her çağda tüm toplumlar, biri tutmaya, öbürü ilerlemeye yönelik iki zıt eğilim taşırlar. Bunların her ikisini de temsil eden felsefeciler vardır. Aristo, Konfüçyus veya Thomas Aquinas kendi çağını simgeleyen düşünceleri düzenli bir biçimde ifade etmekte ve ondan sonra da bunların itibarları - «Büyük Üstad», «Bilge», «Hekim» - sistemi desteklemek ve yüceltmek için kullanılmaktadır. Diğerleri ise - Eflatun, Rousseau, Marx - insanoğlunu yozlaşmış

ve yoldan çıkmış olarak görüp onu doğru yola getirmek için kurumlarını temelden değiştirmeyi öneren isyancılardır. Dolayısıyla felsefecilerin siyasetteki rolü bir kısmı gerçek dünyaya tutarlı bir ussallık sağladıkları ve bir kısmı da daha ulaşılmamış olan uzak ve daha mükemmel hedeflere doğru yol gösterdikleri için, iki yönlüdür. Fakat bu iki grubun ortak bir yanı vardır; çünkü bunlar bütün felsefelerin doğasında var olan bir özelliği paylaşırlar. Gerçek hiçbir zaman mantığa tümüyle uymaz. Mantık, kurgu yoluyla, gerçekliğin ötesine gidebilmektedir. Var olan herhangi bir toplum, birbirini denetleyen çelişik ilkelerin karmaşasıdır. Felsefenin işlevi, gerçekte sınırlı olup da potansiyel olarak var olanı, düşüncenin bütünlüğü içinde geliştirmektir. Felsefe, yolun sonunun hangi yönde olduğunu göstererek, konakladığımız yerlerin yolun neresinde olduğunu açıklığa kavuşturur. Felsefe tutarlı olmaya çalışır; gerçek ise tutarsızdır. Felsefe mükemmelleştirir; gerçek ise mükemmellikten uzaktır. Felsefe tamamlar; gerçek ise her zaman noksandır.

Siyasal süreç bu üç ögenin - toplumsal bağlam, yönetsel çerçeve ve felsefi idealler - birleşiminden oluşur. Devlet, bir yandan toplumsal sorunlara felsefi seçeneklere göre çözüm arayan, bir yandan da, tam tersine, arzulananı somutun zorlamasına uyarlayan bir aracı ya da arabulucu olarak görülebilir. Bu kitabın amacı sözkonusu unsurları tek tek ve birlikte incelemek ve böylece demokrasiyi siyasetin bu çözümlemesi ışığında yorumlamaktır. Bölümler, bu sıralamaya uygun bir biçimde gruplanmıştır. Birinci kesim, demokrasinin kıstaslarının ve ideallerinin değerlendirilmesinin tarihsel evrimini izlemektedir. İkinci kesim, demokrasiyi geliştiren ve engelleyen toplumsal düzenlerin özelliklerini araştırmaktadır. Üçüncü kesim, demokratik siyasette halkın rolünü ve demokratik bir devletin yönetsel kurumlarını incelemektedir. Dördüncü kesim, çağdaş anlam ve önemlerini değerlendirmek amacıyla, felsefi değerlerin tartışmasını sürdürmektedir. Son bölüm ise, siyasetin özünü oluşturan, toplum, yönetim ve felsefe arasındaki ilişkilerin bir sentezini denemektedir.

Karşılaştırmaların yararı

Bu kadar geniş bir konuyu incelemek için karşılaştırmalı bir yöntem izledim. Bu yaklaşımın sağladığı birçok yarar vardır. Herşeyden önce karşılaştırmalar, kişinin bilgi alanını genişletmektedir. Hatırlanacağı gibi Aristo Lyceum'da yüz elli sekiz siyasal sistemin incelenmesini yönetmiş ve bunun verileri ile, *politika*'nın çözümlemelerine malzeme ve savlarına kanıt sağlamıştır. Bir çalışma, malzemesi arttıkça güçlenecektir. Düşünün ki çağdaş bir araştırmacının önündeki menü ne kadar daha uzun ve daha çeşitlidir. *Politika*'nın yazıldığından bu yana geçen yirmi iki yüzyıl müthiş zenginlikte ve akıllıca tadılması gereken, ama tadına da doyum olmayan bir liste içermektedir. İnsanlığın her deneyimi benzersiz birşeyler içerdiği için, incelenen her ulus ve her dönemin katacağı bir takım yenilikler vardır. Gerçekten de «tarih tekerrür eder» demek geçersizdir. Hiçbir zaman etmemiştir; hiçbir zaman edemez de.

Farklı demokrasileri sırasıyla anlatmaktansa, konuyu çözümsel olarak alt başlıklarına göre düzenledim. Dolayısıyla kitapta küçüğü ve büyüğü, antiği ve çağdaşı ile demokrasilerin başlıca örnekleri üzerinden geçilmekteyse de, her bir bölümün örnekleri, incelediği sorun ile en yakından ilgili deneyime sahip olan ülkelerden seçilmektedir. Sözgelimi, kara veya deniz gücünün demokrasi üzerindeki etkileri konusunda bize en fazla bilgiyi verebilecek örneklerin, demokrasinin dinsel hoşgörü veya gönenç devleti ile ilintisi konusunda en fazla aydınlatıcı olabilecek örneklerle aynı olması gerekmez. Dolayısıyla farklı bölümlerde farklı ülkelerde daha yakından incelemeye alınmaktadır. Ayrıca, demokrasinin niteliğini ve onu koruyan koşulları açıklığa kavuşturmak amacıyla, yeri geldikçe, demokratik - olmayan rejimlerle - örneğin, Rusya, Prusya, İspanya - ya da Brezilya gibi bir ülkenin karışık ve belirsiz siyaseti ile demokrasi arasındaki zıtlıklara işaret ettim. Çağdaş demokrasiler oligarşik geçmişlerden gelerek evrildiği ve herbiri farklı aşamalardan geçip farklı tempolarda olgunlaştığı için tarihsel bilgilere önemli ölçüde başvurdum. Günümüz, onu doğuran geçmişle ilişkisi kurulmadan anlaşılamayacağından, bir demokrasinin oluşum koşullarını öğrenmek için aynı ülkenin gelişimindeki değişik aşamaları gözlemek oldukça yararlı olacaktır. Şu anda kendilerini demokratik bir biçimde yönetmeyi başarabilen toplumların geçmiş deneyimleri günümüzde aynı yoldan geçmeye kalkışanları özellikle ilgilendirmektedir. Hiçbir toplum demokrasiye rahatça, kolayca veya çabucak ulaşamaz.

Karşılaştırmalı bir yöntem birçok açıdan aydınlatıcıdır. Bir dizi siyasal sistemi yan yana koymak aralarındaki farkları ve benzerlikleri açığa çıkartır. Karşılaştırma, genellemeyi güçlendirir ve ayrıklığı açıklar. Bir ülkede veya kültürde bir an için yerleşiklik kazanmış birşeyin her tarafta da aynen varmış gibi düşünülmesini önler. Tek yönlü düşüncenin bağnazlığından kurtarır. Bu yöntem yalnızca «siyaset nasıl yürütülüyor?» sorusuna yanıtlar bulmakla kalmaz, gözlenen sonuçları yaratan nedenler üzerinde düşünülmesine de yol açar. Ayrıca, bir takım ülkeleri gözlemledikten sonra, kişi şu soruyu karşılamaya zorlanmaktadır: Hangi sistem en iyisidir? Siyasetin karşılaştırmalı bir incelemesinin doğal olarak vardığı nokta, bir dizi ahlâksal yargıdır. Çünkü bilgileri toplayıp sınıflandırdıktan ve nedenini ve nasılını açıkladıktan sonra, şu soruyu sormak zorundayızdır: Bu ne ölçüde iyidir? Bu soru, siyasal felsefe tarafından belirlenmiş olan düşünsel hedeflere bir atıf yapılmasını gerektirir. Geçmişteki ve günümüzdeki gerçek devletleri, söz konusu ideallere yakınlık dereceleri ile değerlendiririz.

Uygarlaştırıcı bir güç olarak demokrasi

O halde, demokrasinin tablosunu geniş bir tuval üzerinde ve ahlâksal renklerle çizmekteyim. Bu tür bir bakış tarzı, demokratik devletlerde siyasetin hizmet etmesi beklenen amaçlar konusundaki anlayışa tümüyle uygundur. Toplumda amaçlanan hedef daha yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Bu ise, fiziksel ortama egemenliğimizi sağlayan bilgi ve tekniklere de bağlı olduğu halde, öncelikle yaşamımızda esas aldığımız değerlerden oluşmaktadır. Çünkü bir uygarlığın ayırdedici işareti

insanların benimsediği değerler ve bunları elde etme çabasındaki başarı ya da başarısızlıklardır. Bu süreçte devletin rolü merkezi önemde ve vazgeçilmez niteliktedir. Demokratik devletin temel amacı ahlâksal bir amaçtır. Siyasal etkinlik yoluyla insan uygarlığına katkıda bulunmaktır. Demokratik siyasetin incelenmesinden, yönetimlerin insanlığı daha uygar yapmaya nasıl yardım ettiğini ve kötü yönetimlerin de nasıl vahşileştirip alçaltmaya hizmet ettiğini öğrenebiliriz. Bu kitaba *Demokratik Uygarlık* adını verdim, çünkü demokratik yönetim biçiminin insanın uygarlaşmasına eşsiz bir nitelik kattığına inanıyorum. Bu da, bu kitabın çözümlemeye çalıştığı özelliklerin - toplumsal, siyasal ve felsefi - birliği ile gerçekleşmektedir. Bunlar başarılı bir biçimde bir araya getirildiğinde, sonuç Demokratik İnsan'ın uygarlığıdır.

I

Demokrasinin ölçütleri

2
Klasik gelenek

Yunan atasözü, «bir insanı ölünceye kadar mutlu sayma» der. Aynı şekilde, uzun bir araştırmanın başında bir yazar kendi kendini uyarmalıdır: «Son sayfaya gelinceye kadar hiçbir şeyi tanımlama.» Bu akla yatkın bir kuraldır, çünkü başta pek bir anlam taşımayan tanımlar sonuçta gereksiz hale gelir ve yapılmasa da olur. Fakat tanımların yerine geçecek bir ön taslağa, esasların ana çizgileriyle belirtilmesine ya da niteliklerin belirlenmesine gerek vardır. Geniş bir alanı pusula ve harita olmadan incelemek hiç de akıllıca bir iş değildir. Demokrasiden söz ettiğimiz zaman, ne anlama geldiği hakkında biraz fikir sahibi olmamız gerekir. Yoksa onu gördüğümüz zaman nasıl tanıyabiliriz ki? Ayrıca bu deyimin kullanımı mantıksal olarak, hem bir içermeyi, hem de bir dışlamayı ifade eder. Demokrasi etiketi belirli sistemlere konabilir, fakat diğerlerine konamaz. Diğerleri için, yapıları farklı olduğundan, oligarşi ya da diktatörlük gibi başka kategoriler kullanılır. Bu nedenle, hiç değilse bir dizi ölçüt ile işe başlamalıyız - bir tek değil, birden çok ölçüt; çünkü demokrasi kadar karmaşık birşey, bir tek ilkenin basitliğine indirgenemez.

Bu bölümdeki sorunun belirlenmesi kolay, ama çözümü zordur. Bir demokrasinin temel özellikleri nelerdir? Bir siyasal sistem, demokratik nitelemesine hak kazanmak için, hangi sınavları geçmek, hangi temel koşulları yerine getirmek zorundadır? Bu soruları yanıtlamanın en iyi yolu, kendilerini demokratik sayan ve başkalarınca da öyle sayılan toplumları incelemektir. Günümüze gelindiğinde, zengin bir deneyimin birikimlerinden bir takım ölçütler seçmeye olanak verecek kadar çok sayıda somut demokrasi uygulaması bulunmaktadır. Düşüncemizin bugün içinde şekillendiği kategorileri anlamak ve gelecekteki bakış açılarının gereği olan değişiklikler konusunda öneride bulunmak için, önce bize geçmişten miras kalan kullanımlardan başlamak gerekir. Bunları bulmak için de tarihten daha güvenilir bir kılavuz yoktur. O halde, tarihsel birikim ne göstermektedir?

Atina'daki kökenler

Çağımızda demokrasi ailesi birçok konağa sahiptir. Ama temelleri Yunanistan'da atılmıştır. Demokrasi sözcüğü Yunancadır. Tanımladığı sistem ilk olarak Yunanlılar arasında gelişmiş ve M.Ö. altıncı ve dördüncü yüzyıllar arasında, belirgin biçimiyle güçlü Atina devletinde, olgunlaşmıştır. Herodot ve Thukydides'in tarihlerinde, Aeschylus, Sofokles ve Öripides'i oyunlarında, Aristofanes'in hiciv komedilerinde, Demostenes ve Isokrates'in söylevle-

rinde, Sokrates, Eflatun ve Aristo'nun felsefelerinde, hem yağma, hem de ihmale dayanabilmiş bina, sanat eseri, madeni paralar ve yazıtlarda, yaşayan geçmiş hâlâ eski canlılığı ile görülebilir. Atina'dan önce, bazı demokratik ögeler taşıyan başka devletler elbette var olmuştur; çünkü siyasal açıdan tümüyle yeni olan hiçbir şey bir anda ve bir yerde ortaya çıkmaz. Ancak bu öbürleri için ya haklarında ayrıntılı bir betimlemeye olanak verecek kadar bilgi yoktur, ya bunlar demokratik ögeler, yanında çok fazla demokratik olmayan ögeler de taşımışlardır, ya da bunlar küçük ve göreli olarak önemsiz oldukları için gözden kaçmışlardır. Atina, demokrasinin doğum yeri olma şerefini hak etmektedir. Solon zamanından Demostenes'e kadar, demokrasiyi yaratanlar Atina'lılardı. Bu iki buçuk yüzyıl boyunca, bunların demokratik bir yönetim aygıtını kurmak ve işletmek için yaptıkları, on yedinci yüzyıla kadar başka herhangi bir yerde yapılandan daha fazladır. Demokrasiyi, ilkeleri konusunda kuramlar oluşturarak ve kurumlarını türeterek yaratmışlardır. Pers Savaşları'ndan sonra, demokrasiden söz eden tüm Yunanlıların kafasında Atina vardı, çünkü tüm Elen dünyası için onun modeli ve ilk örneği oradaydı.

Üstelik ve hepsinden önemlisi, Atina'lılar ne yaptıklarının tümüyle farkındaydılar. Sanatçıları, aydınları, siyasal önderleri ve yaratıcı insanları (ve ayrıca, Herodot ve Aristo gibi, Atina'lı olmadıkları halde kentin ihtişamının oraya çektiği kimseler), iyi bir toplumun ilkeleri ve bunların uygulanması konusunda canlı bir tartışmaya bilinçli bir şekilde katılmışlardır. Üretken düşünceleri, içtenlikli ve çalışkan yapılarıyla bu insanlar fikir yürütmüş ve tartışmışlardır. Ancak bu, araştırmalarının anlaşma ile sonuçlandığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine. Atina'lı aydınlar ve devlet adamları, demokrasinin erdemleri konusunda şiddetle ikiye ayrılmışlardı. Hakkında övgü ve kınama, şevk ve korku, aynı açıklıkla seslendirilmekteydi. Bu sürekli tartışma ortamı yurttaşlıklarının özünü oluşturmaktaydı - öyle ki, zaman zaman, çağdaş Fransa'da olduğu gibi, mantıksal olma isteği politikaları felce uğratmış ve salt akıla dayanma kaygısı sağduyuya dayalı kararlara engel olmuştur. Demokrasinin tasarlayıcıları ve uygulayıcıları, övgücüleri ve eleştiricileri olarak yürüttükleri bu tartışma aynı zamanda onların sanat ve edebiyat konusundaki eğitimi idi: bu sayede kentleri, Perikles'in ifade ettiği gibi, «Elen dünyasının eğiticisi[1]» olmuştur. Bundan da öte Atina kenti, kültürünün esin kaynağı olan niteliği, günümüze kadarki kuşakları eğitmeyi sürdürmüştür. M. Ö. dördüncü yüzyıldan bu yana demokrasi adına hiçbir şey gerçekleştirilmemiştir ki Tanrıça Athena'nın halkına bir şükran borcu olmasın. Gerçekten de, demokrasilerinin bir gözden geçirilmesi, taşıdığını ölçütlerin birçok ayrıntısı ile herhangi bir yirminci yüzyıl tanımlamasına uyduğunu gösterecektir. Bundan, antik çağın gerçekten ileri olduğu ya da çağdaşlığın çok az şey kattığı veya belki de, çağlar boyunca demokrasinin ana sorununun, nasıl kavramlaştırılacağı konusunda değil, nasıl uygulanacağı konusunda ortaya çıktığı sonucuna varılabilir.

1 Thukydides, *Histories*, kitap II, 41.

Tarihçilerin yargısı

1) Herodot ve Persler

Yunanlılar kendi başlattıkları bu tartışmaya o kadar gayretle katkıda bulunduklarına göre, yazarlarını kendi ağızlarından dinleyip demokrasi ile ne kastettiklerini kendi sözlerinden anlamalıyız. Onları dinledikten sonra görüşlerinin özet bir görünümü belirebilecektir. Tarihsel sırada ilk olarak Halikarnas'lı Herodot yer almaktadır. Araştırıcı ve çok yönlü zekâsı sayesinde, Yunanlılar ile Persler arasındaki savaşı anlatan tarihi, başka birçok şeyi de öğretmektedir. Anlatımına, Akdeniz'in doğu kıyısındaki ve Orta Doğu'daki toplumların gelenekleri, folkloru ve siyaseti konusundaki - dağınık, ama büyüleyici - bilgi birikimini aktarmaktadır. Herodot'un, çağdaşlarının tanığı olduğu üç hükümet biçiminin değerlendirmesini yaptığı ünlü pasajında, tarihçilik siyaset bilimine yakınlaşmaktadır[2]. Burada, akıl yürütme öykü anlatımına baskın çıkmakta, kişilikler yerini ilkelere bırakmakta ve tarihçi çözümlemeciye dönüşmektedir. Burada, ayrıca, Mısır, İskitya, Lidya, İran ve Yunanistan arasında saptadığı farklarla düş gücü körüklenen ve zihni kamçılanan Herodot, karşılaştırmalı yöntemi ilk kez olarak kullanmaktadır.

Sözü edilen olay, M. Ö. 522 yılında İmparatorluk tahtına el koyan bir Media'lıya karşı yedi İranlı soylunun ayaklanması ile başlamaktadır. İsyancılar onu öldürdükten sonra, devleti yeniden örgütlemek için hangi biçimin uygun olacağını aralarında tartışırlar. Tarihçi, bu tartışmanın gerçekten yer aldığı konusunda bazı Yunanlıların kuşkulu olduğunu belirtmekte, ancak kendisi bunun doğru olduğunu vurgulamaktadır[3]. Savlar, üç ayrı siyasal sistemi kapsayan üç paralel konuşma içinde ileri sürülmektedir. Her bir konuşmacı sistemlerden birinin yararlarını savunmakta, öbürlerinin de zararlarını vurgulamaktadır. Bu üçlü sınıflama Herodot'un buluşu değildir; ondan önceki başka yazılarda da bundan söz edilmektedir. Fakat bunu geniş bir biçimde ve düzenli olarak ilk kez ele alan odur. Sınıflama tek bir soruya dayandırılmaktadır: En üst düzeyde iktidar kaç kişinin eline teslim edilmiştir? Bunun yanıtı somut gözlem ile basit aritmetiğin birleşimini ifade etmektedir. İktidar bir kişiye, birkaç kişiye ya da birçok kişiye ait olabilir. Bunlara uygun sistemler de, sırasıyla, «Monarşi», «Aristokrasi» ve «Demokrasi» olarak tanımlanmaktadır. Demokrasiyi savunan - ilk kez burada yer alan ve Anadolu'dan gelen bir Yunanlının kitabında bir İranlı tarafından seslendirilen - görüş şöyle demektedir: «Çoğunluk yönetimde olduğunda, herşeyden önce adı güzeldir: Yasalar karşısında eşitlik. İkincisi, bir hükümdarın yaptığı şeyleri yapmaz. Çoğunluk, görevleri kur'a ile dağıtır, yöneticileri sorumlu kılar ve her kararı ortak olarak alır[4].» Başka bir yerde

---

2 *Histories*, (Herodot Tarihi), Kitap III., 80-82.

3 İbid., 80.

4 İbid. Burada ve başka yerlerde de, Yunanlı yazarların çevirileri tarafımdan yapılmıştır. Burada, «yasalar karşısında eşitlik» diye çevirdiğim sözcük, *isonomia*'dır. J. L. Myers, «paylaşımda eşitlik» deyimini tercih etmektedir. Bkz. *The Political Ideas of the Greeks*, (The Abingdon Press: New York, 1927), s. 355. A. E. Zimmern bunu «hakça mücadele» diye çevirmektedir. *The Greek Commonwealth*, (Clarendon Press: Oxford, 1931) s. 130.

Herodot demokrasinin başka bir ilkesini belirlemektedir. Atina'lıların, Peisistratus'un oğullarının diktatörlük rejimine son verdikten hemen sonra bazı askeri başarılar kazandıklarını ve güçlerini artırdıklarını belirtmektedir. Bu farkı, dürtülerindeki değişme ile açıklamaktadır. Bir despot tarafından yötilirken onun buyruğu altında gayret göstermek istemezlerdi; fakat özgürleştikten sonra herkes kendi iradesi ile çaba harcamaya başladı. Ona göre «bu göstermektedir ki, bir değil, her açıdan, konuşma eşitliğine sahip olmak mükemmel birşeydir[5].»

Fakat Herodot bunu burada bırakmakla yetinmemektedir. Olumlu savların yanısıra, aynı ölçütlerin eleştirisini de sunmaktadır. Bu herşeyden önce konusunun bir gereğidir, çünkü özgürlüğe ve tartışmaya o kadar önem veren demokrasi, kendi kusurlarının üzerinde durulmasına da açıktır; fakat bu aynı zamanda, diyalektik olarak düşünüp yazan ve kendini lehteki her noktayı aleyhte bir noktayla dengelemek zorunda gören Yunanlı aydının zorunlu hareket biçimidir. İşte aynı demokrasinin ölçütleri, aristokrasiyi savunan bir karşıtının gördüğü biçimiyle şöyledir: «Kendisinden hiçbirşey beklenemeyecek bir kalabalık, bundan daha budala, daha küstah birşey olamaz. Bir tiranın küstahlığından kaçayım derken dizginsiz bir halkın küstahlığına teslim olmak hiçbir zaman kabul edilemez. Bir tiran birşey yaptığı zaman ne yaptığını bilir; ama yığın onu bile bilmez; nereden bilsin? Kendisine birşey öğretilmemiştir, hiçbir zaman da kendi kendine iyi birşey öğrenemez. Kışın coşturduğu sellere benzer, bilinçsiz atılımlarla herşeyin altını üstüne getirir[6].» Böylece, en iyi yetişmiş insanlar *(aristoi)* tarafından yönetimi savunan ve bu kategoriye kendisini ve oradaki diğer soyluları koyan[7] kişinin gözünde, cahillik ve dizginsiz küstahlık demokrasinin kara bir lekesidir.

Herodot'u esinlendiren ortam ve hava, eserinin amacını açıkladığı ilk cümlesinde ortaya çıkmaktadır. Burada, Yunanlıların ve Perslerin gerçekleştirdikleri büyük ve harika şeyleri anlatmayı amaçladığını belirtmektedir. Ancak tercihi açıkca Yunanlılardan yanadır ve siyasal sistemler arasında da demokrasiyi benimsemektedir. Hem konusu, hem de onu ele alış biçimi destansı bir hava taşımaktadır. Doğu Akdeniz'de yayılan iki güçlü kültür arasındaki çatışmayı anlatmakta; Yunanlıların Anadolu sahillerine yerleşmelerini, Orta Doğu'nun Pers İmparatorluğu altında birleşmesini, Yunanistan'ın Persler tarafından işgalini ve Yunanlıların zaferle sonuçlanan direnişini açıklamaktadır. Yunanlıların gerçek kahramanlık çağı, Homer'in destanındaki Truva savaşı değil, işte budur. Birbirleriyle yıllarca çekişen kent - devletlerin işbirliği ve bütünlüğün doruğuna varması, işte bu dönemde, çok güçlü bir yabancı düşmanın karşısında gerçekleşmiştir. Sparta'lı piyadelerin yiğitliği ve Atina'lı denizcilerin kahramanlığı, bir araya gelerek,

5 Op. cit., Kitap V, 78. Yunancada «konuşma eşitliği» *(isegoria)* diye sözü edilen şeye, çağdaş demokrasilerde genellikle «konuşma özgürlüğü» denmektedir. Bazı Yunanlılara göre eşitlik özgürlükten daha önemlidir ve ikincisi birincisinden türemektedir. Bu iki kavramın ilişkisi için bkz. Bölüm 16.

6 Op. cit., kitap III, 81.

7 İbid., «tabii aralarında biz de bulunacağız.»

Yunanlıların bağımsızlığını bir buçuk yüzyıl daha koruyabilmiştir - nitekim Kserkses'in başaramadığını Filip başarana kadar. Marathon, Thermopylae ve Salamis'in hatıraları ile yaşamış olan kuşak, en çok Yunanlılar ile «barbar»ların arasındaki karşıtlığı aklından çıkaramaz ve bunu vurgulamayı adeta bir vatan borcu sayar[8]. Dolayısıyla, Yunanlıları kendi aralarında bölen farklılıklar, akıldan çıkarılmamakla birlikte, daha az önemsenir. Halikarnas'ta doğan İonia'lı işte bu kuşağın çocuğudur[9].

2) Thukydides ve Perikles

Ölçütlerin ondan sonraki belirlenmesi yine, gayet yerinde olarak, Atina'lı bir tarihçinin eseridir: Thukydides. Ancak bu, başka bir dünyanın adamıdır. İçinde yazdığı koşullar konusu ve kişiliği, hepsi değişik bir görünüm taşımaktadır. Herodot destan yazarı ile gezgin antropoloğun bir karışımı iken, Thukydides daha çok klinik psikolojiye ve trajedi yazarlığına yakındır. Konusu yine savaştır: Fakat Yunanlıya karşı Yunanlının savaşı; iki eski mütteffik olan Atina ve Sparta tarafından yönlendirilen iki güçlü koalisyon arasındaki savaş; iki kent arasındaki savaşın acılığı, nafileliği ve vahşiliğidir. Herodot'un okuyucusu, kitabı artan bir coşku ve neşe ile kapatır. Thukydides ise okuyucuyu, kendi istenciyle kendini yok etmenin, zihinsel ve estetik bir yaratıcılık çağının siyasal bir hiç uğruna kendi dehasını yıkıcı bir biçimde harcamasının nedenleri konusunda derin bir düşünce içinde bırakır[10]. Yirmi yedi yıl süren (M. Ö. 431-404) bu Peloponnes Savaşı'nın ıstırabı sırasında Atina demokrasisi artan gerginlik ve çaresizlik altında yozlaşmıştır. Kleisthenes ve Perikles'in devlet adamlığından Kleon'un aşırılıklarına ve Alkibiades'in soysuzluğuna gidiş, ani bir düşüşü temsil etmektedir. Ayrıca, bu tarihi yazan kişinin, Atina'nın yenilgisine yol açan aşırılıklara karşı kişisel bir hırsı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. M. Ö. 424 yılında kuzey Yunanistan'da bir Atina birliğinin komutanı iken Sparta'lı hasmına yenik düşmüş ve stratejik bir kent, olan Amphipolis'in denetimini elinden kaçırmıştır. Atina'ya dönerse cezalandırılacağını düşünmüş olsa gerek, sürgüne kaçmayı yeğlemiş ve böylece gerekli bilgileri toplayıp kitabını yazacak zamanı da bulmuştur. Buna, bir insanın bir alandaki başarısızlığının başka bir alanda başarısına yol açtığı şanslı bir durum denebilir!

Thukydides'te demokrasinin esaslarının olumlu bir yorumunun yer aldığı klasik pasaj, Perikles'in seferberliğin birinci yılında yitirilenler için düzenlenen devlet cenaze töreninde yaptığı konuşmadır[11]. Bu, iyi bir konuşmacının nadir olarak basmakalıp sözlerin ötesine geçtiği, o ciddi devlet

---

8 Marathon, Salamis ve Plataea'da savaşan Aeschylus bu duygularını *Persler* adlı, yurttaşlık gururunu Shakespeare'in *V. Henry*'sine yaklaşan bir düzeyde dile getiren oyununda işlemektedir.

9 Herodot, M. Ö. 484 yılında, Marathon'dan altı yı sonra Salamis'ten de dört yıl önce dünyaya gelmiştir.

10 Buna en yakın tarihsel örnek için, Rönesans dönemindeki kuzey İtalya'nın kent - devletlerine bakılabilir. Yaratıcı özün ihtişamı ile öldürücü ve kendi kendini yok edici siyasetin aynı olağan - dışı birleşimi orada da yer almıştır. Bkz. Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*.

11 Kitap II, 35-46. Bu konuşmanın tümünün ingilizceye iyi bir çevirisi için bkz. Zimmern, A. E., *The Greek Commonwealth* (Clarendon Press: Oxford, 1931), ss. 200-209.

törenlerinden biridir. Lincoln'un Gettysburg'da yaptığı gibi, bu Atina'lı asilzade, demokrasinin ilk hizmetkarı, akıl ve inancın birliği ile, görkemli bir konuşma gerkçekleştirmiştir. Perikles sadece ölenlere methiye okumamaktadır. Onların feda edilmelerine bir anlam ve neden göstermektedir. Onlar birer parçası oldukları ve çok değer verdikleri kent için ölmüşlerdir. Onlar bu kenti, hayatlarını zenginleştiren o çok güzel idealler için sevmişlerdir[12]. Perikles şöyle demektedir: «Bizim, komşularımızın yasalarına benzemeye çalışmayan bir siyasal sistemimiz vardır. Başkalarını taklit etmektense, onlara örnek oluşturuyoruz. Sistemimize, azınlık değil çoğunluk tarafından yürütüldüğü için, demokrasi deniyor. Özel anlaşmazlıklarımız olduğunda, yasalar herkes için haklarda eşitliği sağlar. Fakat kamu alanında, bir bireye verdiğimiz değer, statüsünden değil, becerisinden kaynaklanır. Yoksul bir kimse de, devlete verebileceği bir hizmet varsa, itibarı yoktur diye hizmetten alıkonmaz. Ortak konularımızı özgür insanlara yakışan bir biçimde yönetiriz... Özel işlemlerimizde de birbirimizi incitmeden bir araya geliriz. Kamu yaşamımızda yasalara uymamazlık etmeyiz, çünkü biz hem yöneticilerimize, hem de yasalara karşı saygılıyızdır-özellikle bizi haksızlıklardan koruyan ve yazılı olmadığı halde uyulmaması ayıp olarak kabul edilen yasalara[13].... Güzelliği sevmemiz bizi savurgan kılmaz; bilgeliği sevmemiz bizi gevşetmez. Zenginliği övünmek için değil, daha iyi işler gerçekleştirmek için kullanırız. Yoksulluğa gelince, yoksul olduğunu itiraf etmek ayıp değildir; daha ayıp olanı yoksulluktan kurtulmak için çalışmaktan kaçınmaktır. İnsanlarımız hem özel, hem de kamu işlerini birlikte yürütmeyi becerebilmektedir· ve çalışan diğer kişiler de, hükümetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olabilirler. Çünkü, yalnız biz, yönetime katılmayan bir kimseyi, kendi işine baktığı için övmek yerine, yararsız bir insan olarak kınarız[14].»

Perikles methiyesini M.Ö. 431 yılında okumuştur. Ertesi yıl, bazı askeri yenilgilerin savaş stratejisinin ihtişamına gölge düşürmesi ve Büyük Veba'nın taşradan göçenlerle dolup taşmış kenti paniğe sokması üzerine, Perikles halk tarafından devrilerek mahkemelerde sorgulanmış ve para cezasına çarptırılmıştır. Onu izleyen yıl, son kez için yeniden iktidara seçildikten sonra, kenti için methiye okumuş olan bu insan, daha önce iki oğlunu da götürmüş olan aynı salgına yakalanarak ölmüştür. Atina ondan sonra hiçbir zaman, gerek soy gerekse nitelik açısından bir asilzade olan bu devlet adamının siyasal dehasını demokrasi davasına adadığı yıllarda olduğu kadar büyük olamamıştır. Gerçekten, insanın aklına Atina'nın başarısının sırrı bu özel bileşimde mi yatıyor diye rahatlıkla gelebilir-bu, ender olarak üretilen, ama ortaya çıktığında da dayanılmaz olan ve yirminci yüzyılda da talihli bir şekilde, yine iki asilzadenin, Winston Churchill ve Franklin D. Roosvelt'in aynı buhranlı anda çağdaş dünyanın en güçlü iki demokrasisine başkanlık ettiklerinde yinelenmiş olan bir bileşimdir.

12 Estetiğe duyarlı Yunanlı için, güzellik ve iyilik ayrılmaz kavramlardır. İyilik güzeldir ve güzellik iyidir. «centilmen» kavramına en yakın deyimleri olan *kaloskagathos* bile sözcük anlamı ile «güzel ve iyi insan» demektir.

13 Kitap II, 37.

14 İbid.,40.

Atina demokrasisinin çöküşü

Perikles'ten sonra, Atina'nın önderliği doruktan, daha orta karar, daha az yetenek ve nitelik taşıyan ellere düşmüştür. Thukydides bu düşüşü kaydetmekte ve bunun tatsız görünümünü, anlattığı bir dizi olayda, Kleon ve Alkibiades gibi kimselerin konuşmalarında, kentlerdeki iç savaşın vahşilikleri üzerine kendi kasvetli düşüncelerinde ve hepsinden önemlisi Melian Diyaloğu'nda-bu Atinalı tarihçinin siyasal ahlâksızlığın dibine batmış bir Atina'yı tüm çıplaklığı ile sergileyen o en önemli pasajda-resmetmektedir. Yüzyılın-dörtte biri kadar bir zaman süregiden bir savaşın baskısı altında (çünkü balina ile fil savaşıyordu ve birbirlerini bir türlü ele geçiremiyorlardı) Atinalılar yozlaşmışlardır. Sonuçta yıkıma uğramaları düşmanlarının gücü ve becerisinden çok kendi soytarılıkları ve aşırılıklarından ileri gelmiştir; yenilgiye uğradıklarında da artık bir zaferi hak etmez hale gelmişlerdir. Bir zamanlar Persleri kovarak denizler üzerinde yiğitliklerinin hakkıyla kazandıkları önderliği, kendine bağlı adalardan ve sahil kentlerinden vergi toplayan bir imparatorluğa dönüştürmüşlerdir. Klion, yurttaşlarına «sahip olduğumuz imparatorluk bir tiranlıktır[15]» dediği zaman hiç değilse açık sözlü davranmaktaydı. Söylediği şey doğruydu ve bundan kendisi ve kendisini dinleyenler hiçbir utanç duymuyordu.

Bir ölüm kalım savaşının baskısı altında aşırılıklara sürüklenirken her türlü sakınmayı elden bırakıp güçlülüğün kibirine kapılmışlardı. Atinalılar, ihtiraslarının kurbanı olarak, egemenliklerinin manevi temellerini kendi elleriyle yoketmişlerdi. Perikles'in özgürlüğe olan bağlılığı ile idealleştirdiği sistem, dışarıda, köleleştirmenin bir aracı haline getirilmişti. Atina'nın deniz kuvvetleri-günahı, bir denizleraşırı imparatorluğun yönetimi altına girmeyi istememek olan-Melos adasının savaşkan yerlileri üzerine salındığında, güçlü olan haklıdır, kaba kuvvet kendi gücünün sınırları dışında bir sınır tanımaz ve gücü yeten iktidarı ele geçirir gibi savlar, ancak bir Hitler'in beğenebileceği bir tutarlılıkla ileri sürülüp yerine getirilmişti[16]. Dolayısıyla, tarihçi, demokratik ve oligarşik hizipler arasındaki çekişmenin iç karartıcı vahşiliğini anlatırken, her iki grubu da yozlaşmada ve kötülükte birbirinden farksız olarak tanımlamaktadır[17]. En sonunda da bir Alkibiades-karakterden tümüyle yoksun bir yeteneğin en güzel bir örneği-Spartalılar tarafına geçtiğinde, bu zengin ve züppe genç, Perikles gibi Alcmaeonid klanının bir çocuğu, kendi ana vatanı olan kente en çok nasıl zarar verebileceği hakkında düşmana akıl verir ve tam bir saygısızlıkla, kendisini önce onurlandırmış daha sonra da «herkesin teslim ettiği bir delilik[18]» ile suçlamış olan demokrasinin üzerine tükürür.

Bu döneme ait başka iki yazılı belge de, farklı açılardan, Thukydides'in çizdiği olumsuz tabloyu pekiştirmektedir. Bir dizi taşlama komedisinde, oyun yazarı Aristofanes, döneminin önde gelen simalarını-Sokrates, Kleon, Öri-

15 Kitap III, 37.
16 Kitap V, 85-113.
17 Kitap III, 82.
18 Kitap VI, 89.

pides-halk şenliklerinde ve resmi tiyatrolarda hicvetmektedir[19]. Atina demokrasisinin en tipik kurumlarından bazılarını-örneğin, üyeleri yurttaşlardan oluşan büyük jürili mahkemeleri-alaya almakta, halkın savaş yorgunluğunu ve birçoklarının savaşın son bulmasına veya kaçıp kurtulmaya olan özlemlerini dile getirmektedir[20]. Eğer bu bir dizi eleştiriden bir sonuç çıkıyorsa, bunların vardığı yer, «eski güzel usüllere» dönülmesi, ılımlılığın öğütlenmesi ve barış için, tutucu bir istek anlamına gelmektedir. Aynı tema, bir oligarşi savunucusu tarafından kaleme alınmış ve Ksenofon'un yazıları arasında korunmuş olan[21], *Atina Anayasası*'nın garip ama aydınlatıcı eleştirisinde, daha renksiz bir biçimde işlenmektedir. Burada, demokrasinin kusurları olarak göstermeye ve aynı zamanda bir demokratın idealinde yatan özellikleri yadsımaya yarayacak ne varsa, söylenmektedir. Böylece, demokrasi, cahilliği *(amathia)* ve disiplinsizliği *(ataxia)* yücelttiği için kınanmaktadır. Köleler ve yabancı göçmenler[22] bile itaatsizdirler ve yerlerinde duramazlar. Fakirler, çoğunlukta olmalarının verdiği gücü, aşırı vergilerle mülklerini kamulaştırma yoluyla, zenginleri soymak için kullanırlar. Üstelik, eşitliği o kadar ileri götürürler ki, herkesin yönetime katılmasını, her isteyenin ayağa kalkıp görüşünü bildirmesini beklerler[23].

Felsefecilerin çözümlemesi

1) Eflatun'un saldırısı

Bu eleştirilerin önemi, yalnızca içeriklerinde değil, bir ölçüde de Eflatun'un ünlü değerlendirmelerini yerli yerine oturtmamıza yardımcı olmalarında yatmaktadır. İlk olarak, bu düşünürün *Devlet*'inin sekizinci kitabında, demokrasinin ölçütlerini sunuşuna ilişkin olarak iki noktaya değinmek gerekir. Herşeyden önce, değerlendirmesi tümüyle bir kınama niteliğindedir; ikinci olarak da, özgün görüşler içermektedir[24]. Kınama biçimi bir resimden çok karikatürü andırmaktadır. Eleştirisi kendi içinde o kadar dengesizdir ki, ailesinin ve kendi husumetinin Eflatun'un değerlendirmeleri üzerinde yaratmış olabileceği etkileri dikkate almak gerekir. Eflatun, itibarlı bir aileden, Atina'nın bu tür ailelerinin demokrasiden soğuduklarını açığa vurdukları bir dönemde, dünyaya gelmiştir. Anne tarafından, büyük yasa koyucu Solon'un akrabası ve Sparta zaferi sırasında *Polis*'in yönetimini devralan «Otuz Tiran»dan biri olan Kristias'ın yeğenidir. Hem yetiştirilme biçimi, hem de aile kökenleri nedeniyle aristokrasiye doğru eğilimli iken, bu eğilimi, hiç bağışlayamayacağı ve dolayısıyla gelecekteki bağlılıklarını

---

19 Sokrates *The Clouds*'da, Kleon *The Babylonians* ve *The Knights*'da Öripides *The Frogs*'da

20 Jüri üyeleri *The Wasps*'dır; savaş yorgunluğu *The Archarnians* ve *The Peace*'de, kaçış özlemi ise *The Birds*'de dile getirilmektedir.

21 Yazardan Sahte-Ksenofon ya da «Yaşlı Oligark» diye söz edilmektedir.

22 Atina, kendi içinde çok sayıda yabancıyı *(metics)* barındırması ile tanınmıştı. Bunlar, deniz taşımacılığına dayalı ticareti örgütlemede yardımcı oldukları için, kent ekonomisi açısından önemliydiler.

23 Bu yorumlar (Sahte-) Ksenofon, *Atina Anayasası*'nın orjinalinde yer almaktadır: 1, 2, 5, 10 ve 13.

24 Buna karşılık üslubu oldukça özgün ve göstərişlidir. Bu pasajda ve bunu izleyerek tiranlığı değerlendirmesinde, Eflatun'da ancak Shakespeare ile karşılaştırılabilecek bir deyim ve imge zenginliği, sanatsal bir mükemmellik göze çarpmaktadır.

belirleyici bir olay üzerine kesinlik kazanmıştır: Öğretmeni Sokrates'in, yeniden güçlenmiş olarak intikam alan *Demos* (Halk) tarafından idam edilmesi. Eflatun'un kızgın suçlamalarının özünde ise, kendinden öncekilerin söylediklerinin ve demokrasi karşıtı okulların her zaman sığındığı savların dışında hiçbir şey yoktur. Ancak, yazdıkları, Eflatun adının yetkisini taşıması açısından önemlidir. Bu nedenle, söyledikleri, kendinden sonra gelen ve demokrasiyi doğrudan değil de yalnızca *Devlet* gibi kitaplar aracılığı ile gözden geçiren birçok kuşağın demokrasi konusundaki tavırlarını etkilemiştir.

Eflatun'un siyasal felsefesinin temel varsayımı basit olduğu kadar önemlidir de. Kendi sözleriyle: «O halde, bir kent için, onu parçalayıp bölmekten daha büyük bir kötülük var mıdır? Ya da onu birleştirip bütünleştirmekten daha büyük bir iyilik: Hayır, yoktur[25].» Düşüncesine göre, bir demokraside birliğin koşulları, daha sistemin bağlı olduğu ilkeler tarafından dışlanmaktadır. Bunların merkezinde özgürlük *(eleutheria)* ilkesi yer almaktadır. «O zaman, bu insanlar nasıl yaşayacaklardır? Ve siyasal sistemlerinin niteliği ne olacaktır? Çünkü bu insanların demokratik olacağı görülmektedir' dedim. 'Bu açık' dedi. 'Herşeyden önce onlar özgür değiller mi? Gerçekten kentleri özgürlükle ve konuşma hakkıyla dopdolu değil mi ve oradaki herkes istediğini yapamaz mı?' 'Öyle diyorlar' diye yanıtladı[26]. Eflatun, bundan bir sürü istenmiyen sonuç türetmektedir. Bütün bu özgürlükler yüzünden, her türlü kişilik ve yaşam biçimleri gelişecektir. Ondan sonra, yönetimin niteliği insanların doğasından kaynaklandığına göre, siyaset de aynı zıtlıkları yansıtacaktır. Gerçekte, demokratik *Polis*, bir tek değil, sayısız türde siyaset-birbirleriyle itişip kakışan «bir sistemler panayırı»-barındıracaktır. Dolayısıyla, ne bir bütün olarak toplumda, ne de onun bireylerinde bir «disiplin veya yükümlülük» olacaktır[27].

Ayrıca ve aynı derecede önemli olarak, demokrasi, eşitlik hastalığını da taşımaktadır. «Bence 'demokrasi, fakirler zenginlerin bir kısmını öldürüp diğerlerini de kovduklarında ortaya çıkar. Geride kalanlara yurttaşlık haklarını ve yönetim görevlerini eşitlik temeli üzerinden dağıtırlar ve görevler genellikle kura ile dağıtılır[28]». Eflatun'a göre, bunun kötü yanı, «eşitliğin eşit olanlar ve olmayanlar arasında aynı şekilde dağıtılması[29]» ile sonuçlanmasıdır; yani demokrasi, erdem, bilgi ve yetenek açısından farklı olanlar arasında bir ayrım yapmaz. Özetle, Eflatun demokrasinin savunulmasına, övülen ideallerinin idealden bile sayılmayacağını söyleyerek, köklerinin yanlış toprağa dikildiğini ve yine yanlış besleme sonucunda hastalıklı bir şekilde büyüdüğünü öne sürerek, karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla, sistem felaketle karşılaşmaya mahkumdur. Başlangıçta, oligarşinin ayıbına, para düşkünlüğüne, bir tepki olarak ortaya çıkar. Mülkiyete aşırı düşkünlük ve

---

25 *Republic* (Devlet), Kitap V, 462 a-b, ayrıca bkz. 422 e. Birliğin vurgulanması, *stasis*'in (kavga) dehşetine karşı anlaşılabilir bir tepkiden kaynaklanmaktadır.
26 Kitap VIII, 557 a-b.
27 557 c ile 561 e arasındaki tüm pasaja bakınız. Sonuç cümlesi 561 d'dedir.
28 İbid., 557 a.
29 İbid., 558 c.

birikimde eşitsizlik, yoksulları isyana kışkırtır. Onların getirdiği sistem ise, eşitliği yağma ve soygun ile sağladıktan sonra, özgürlüklerde aşırıya kaçarak kendi kendini yıkıma sürükler[30]. Bundan öyle bir anarşi doğar ki insanlar öbür uca kaçarak bir tiranın kurduğu düzene sarılırlar. Tablo oldukça net, mantığı da oldukça düzenlidir. Betimlenen oluşum, Eflatun'un psikoloji teorilerine ve kendisinin ütopyadan tiranlığa doğru yozlaşma ölçüsüne iyi uymaktadır. Ne var ki bu çözümleme tarihsel gerçeğe sadece kısmen uymaktadır, çünkü Yunan demokrasilerinin çoğu gerçekten zengin oligarşilere karşı ayaklanmalar sonucunda doğduğu halde, tiranlıklar, normal olarak, demokrasilerin ortaya çıkmasından sonra değil, ondan önce yer almışlardır.

2) Aristo'nun toparlaması

Genellikle, karmaşık bir konunun uzun bir tartışması sırasında görüşler geliştikçe, en son sözü alan en elverişli konumda olur. Eğer bu kişi, kendisinin ve başkalarının geliştirdiği görüşleri toparlayıp birleştirecek bir yeteneğe ve sistemleştirici bir kafaya sahipse, bu özellikle böyledir. Dolayısıyla, bir çift tarihçinin başlattığı çözümlemenin bir çift felsefeci ile son bulması-hele bunlardan ikincisi Aristo ise-talihli sayılmalıdır. Bir sanatçı olarak Eflatun'un gerisinde kalan Aristo, dengeli değerlendirme açısından öğretmeninden üstündür. Ondan daha sonra yaşamış olmanın ve dolayısıyla daha fazla tarihsel malzemeden yararlanabilmenin sağladığı üstünlüğü iyi kullanmıştır. Kendi yönetimi altında hazırlanan, yüz ellisekiz değişik anayasaya ilişkin çalışma, geniş bir karşılaştırma yapma isteğinden, kaynaklanmış ve buna gereç sağlamıştır. Eflatun'un da olduğu gibi, tümdengelimci mantığın ve *a priori* kavramları incelemenin bir ustası olan Aristo *a posteriori* toplanmış verilerin sentezini yapmakta da aynı derecede üstündür. Nitekim, felsefi yöntemini diğerlerinden ayırt eden şey, bu iki yaklaşımı birleştirmesidir. Bir yandan felsefi genellemeleri sınamak için tarihsel ayrıntıları kullanırken, bir yandan da bu ayrıntıların önemini genellemelere ilişkin çözümlemeleri ile açıklamaktadır. Bu yolla, daha iyisi bulunamayan bir yönetimi geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bunu uygulamakta uzman olduğunu da kanıtlamıştır.

Aristo'nun zamanına gelinceye kadar, Pers'lerin tartıştığı, siyasal sistemlerin üçlü sınıflaması, biraz genişlemiştir. Bu, tartışmaya felsefecilerin de katılmasının bir sonucudur ve kuşkusuz, Sokrates'in etkisini önemli ölçüde taşımaktadır. İlk sınıflama, üç değişik yanıta olanak veren tek bir soruya dayanmaktaydı. Sorunun kendisi olgulara ilişkin idi (iktidar kimin eline teslim edilmiştir) ve yanıtlar da aynı şekilde olgusaldı. Oysa, felsefi tartışmanın akışı içinde, ahlâksal soruna da aynı ölçüde önem verilmiştir: İyi devlet nedir? Bir devlet nasıl örgütlenmeli ve yönetilmelidir? Bir iç kavganın *(stasis)* dehşetli görünümü karşısında, Eflatun'un, birliğin en büyük nimet olduğu yolundaki görüşü, ister istemez bir çekicilik taşımıştır. Dolayısıyla, birincisine ek olarak ikinci bir ölçüt belirlenmiştir: İktidarı

30 İbid., 564 a.

elinde bulunduranlar, bunu kimin çıkarına kullanmaktadır? Yönetici bir grup olarak, kendi çıkarlarına mı? Yoksa, boyundurukları altındakileri de içermek üzere, toplumun tümünün çıkarına mı, Ahlâk felsefecileri, beklenebileceği gibi, ikincisini tercih etmişlerdir. Sonuç olarak, Aristo, siyasal sistemlerin kendinden öncekilerce geliştirilmiş olan sınıflamasını sunarken, üçü doğru biçimi, üçü de sapmayı ifade eden altı değişik türü tartışmaktadır[31]. O halde demokrasi burada nereye ve neden oturmaktadır?

Demokrasiye yüklenen konuma ilişkin olarak belirtilmesi gereken ilk nokta, sapmalar arasında yer aldığıdır. Gerçek biçimler-Bir kişi, Birkaç kişi ya da Birçok kişi, herkesin çıkarı doğrultusunda yönetimde bulunduğunda- sırasıyla Monarşi, Aristokrasi ve Siyasa (Polity) diye adlandırılmaktadır. İlk iki biçimden sapmalara, Aristo, sırasıyla, Tiranlık ve Oligarşi demektedir. Dolayısıyla demokrasi, doğru yönetildiği takdirde bir Siyasa (Polity) olan sistemin uygunsuz biçimi olarak belirtilmektedir[32]. *Demos* tarafından *Demos*'un çıkarları doğrultusunda olan yönetimdir[33]. Bu adlandırmayı önemli kılan, demokrasiye sınıf yönetimi damgasını vurmasıdır. Egemen sınıf çoğunluğu oluşturduğu halde onun üstünlüğü yine de ideal olarak en iyi sistemi oluşturmaz, çünkü Azınlık onu sömüren Çoğunluğun merhametine terk edilmiştir. Demokrasi için söylenebilecek en iyi şey, onun, sapmaların en iyisi olduğudur.

Demokrasinin, (en büyük sınıf olsa da) bir sınıfın yönetimi olarak algılanması, *Politika*'nın en dikkate değer pasajlarından birinde oldukça belirginlik kazanmaktadır. Aristo, burada altı yönetim türünü sıralayıp adlandırdıktan sonra, bu sınıflamanın ne kadar yetersiz olduğuna değinmektedir[34]. Bunu, sınıflamasının en zayıf noktası üzerinde durarak yapmaktadır-demokrasi ile oligarşi arasındaki ayrımın doğru bir şekilde tanımlanamaması. İkisi de sapma olduğuna göre onları birbirinden ayıran tek şey, geleneksel görüşe göre, iktidarın birinde çok kişiye, öbüründe ise az kişiye ait olmasıdır. Fakat, inandırıcı bir biçimde savunduğu gibi, iki sistemi ayıran temel ölçüt, basitçe yönetici grubun kaç kişiden oluştuğu değildir[35]. Önemli olan, bir demokraside yönetimin yoksullarda, bir oligarşide ise zenginlerde olduğudur. Rastlantısal bir sonuç olarak, halkın çoğunluğu yoksul olduğu için, demokraside yönetim çoğunluktadır. Tersine, servet eşitsiz bir biçimde birkaç elde toplandığı için de, oligarşide yönetim azınlıktadır. Ancak her iki halde de temel ölçüt, siyasal gücün ekonomik

---

31 *Politics* (Politika), 1279 a.

32 İbid., 1279 b. (İngilizce'ye) «Polity» diye çevirdiğimiz sözcüğün Yunancası *politeia*'dır ve çevirmesi zordur. Sözcük anlamı «polis'in yönetim biçimi»dir. Kimi çevirmenler buna «anayasal yönetim» kimisi de «anayasa» demektedir. Ben «Polity»yi seçerken Barker'ı izliyorum. Aristo, kendisi de bu güçlüğün farkındadır ve çoğunluğun herkesin adına yönetimde bulunduğu bu sistemi tanımlamak için neden geniş ve kapsamlı bir sözcük kullandığını açıklamaya çalışmaktadır. Bkz. 1279 a.

33 «Şunu demek istiyorum ki, örneğin, demokrasilerde *Demos* efendidir.» 1279 b.

34 İbid., 1279 b-1280 a.

35 Bunu daha sonra yinelemekte ve yeniden vurgulamaktadır: «Şimdilerde kimilerinin yapmaya alıştığı gibi, demokrasi basitçe yönetimin çok kişide olduğu bir sistem olarak tanımlanmamalıdır.»

bir ayrıma uygun düştüğüdür[36]. Oysa bu öge, salt iki kategoriyi-iktidarı elinde tutan kişilerin sayısı ve bunu hangi kapsamdaki çıkarlar için kullandıkları-temel alan geleneksel sınıflamada, tümüyle dışlanmaktadır.

Aristo ekonomik yorumunu çeşitli biçimlerde örneklemektedir. Gerçekte, bunun, demokrasinin birçok temel kurumunda işlediğini saptamaktadır. Atina'nın demokrasiye doğru evrimini başlatan Solon'un yaptıklarını tartışırken[37], reformlarının siyasal ve ekonomik yönleri arasındaki bağlantıyı dikkatle izlemektedir. Solon, ekonomik bunalımın siyasal ayaklanmaya yol açtığı bir dönemde iktidara gelmiştir. Çiftçilerin *(seisachtheia)* borçlarını silmiş, toprakları üzerindeki ipoteği kaldırmış ve böylece, özgür insanların, karşılamaları olanaksız olan borçlarını ödeyemedikleri için köleleştirilmelerinin önüne geçmiştir. Sonra da, ünlü yasaları ile, herkese-servetleri ile orantılı olarak-ekonomi ve siyasette bir şans tanımıştır. Aristo'nun değerlendirmesine göre, «Solon'un anayasasının en demokratik üç özelliği şunlardır: Birincisi ve en önemlisi, hiç kimse, bir borca karşılık güvence olarak, kendini gösteremez; ikincisi, isteyen herkes haksızlığa uğramış kimselerin yardımına koşabilir; üçüncüsü, (çoğunluğu en güçlü kıldığı söylenen özellik) mahkemelere başvurabilir. Çünkü *Demos* jürinin oyuna egemen olduğunda, anayasaya da egemen olur[38]».

Aristo, aynı şekilde, başka bir yerde, geçerli ekonomik ölçütleri yurttaşların bileşimine ve demokratik bir yönetimin çerçevesine uygulamaktadır. İnsanların hayatlarını kazanma biçimi ve çalışma alanları hem servet dağılımını, hem de topluma bakışlarını etkiler. Bir toplumun özellikleri ve dolayısıyla siyasal görünümü, değişik meslekler arasında bir denge olması ya da bir grubun diğerine ağır basması ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla demokrasiler, çiftçiler, zanaatkârlar, işadamları, denizciler, balıkçılar ve işçilerin sayıları ve önemlerine göre farklılaşacaktır[39]. Bunların arasında Aristo'nun gözde insanları, Jefferson'unki gibi, çiftçilerdir ve onlara özel bir övgü düzmektedir. Ona göre, en iyi tür demokrasi ve aynı zamanda en eski olanı, çiftçilerden oluşanıdır[40]; ondan sonra ise, bir kırsal ekonomide çobanlardan oluşanı gelmektedir[41]. Fakat bu seçimi için öne sürdüğü nedenler, demokrasiyi pek de içtenlikle savunur olmadığım göstermektedir: «Çiftçiler, çok mülk sahibi olmadıkları için, sürekli çalışırlar. Dolayısıyla meclise nadiren katılırlar. Yaşamın temel gereksinimlerinden yoksun oldukları için, zamanlarını çalışmaya ayırıp başkalarına ait olan şeylere karışmak istemezler. Gerçekten de, çalışmayı kamu yaşamına katılmaktan ve yönetim görevi almaktan daha zevkli bulurlar[42].» Perikles'in buna nasıl karşı çıkacağı düşünülebilir!

Demokrasi ile oligarşi, zenginlik ile yoksulluğa verdikleri farklı konumlara göre ayırt edildiklerinden, Aristo bu temel noktanın demokratik

36 Aristo bu konuda oldukça açıktır: «Demokrasi ile oligarşiyi ayıran özellik, yoksulluk ve zenginliktir. ...Yoksullar yönettiği zaman, demokrasi vardır.» 1280 a.
37 Aristo, *Constitution of Athens*, 4-12.
38 İbid., 9.
39 *Politics*, 1291 b.
40 İbid., 1318 b. «Çünkü en iyi Demos, toprağı işleyendir.»
41 İbid., 1319 a.

yönetimin kurumlarını nasıl etkilediğini göstermektedir. Bir oligarşi yurttaşların haklarını servetlerine göre bölüştürür ve yalnız zenginlere yöneticiolma hakkı tanırken, demokrasi bunun tam tersini yapar. Yoksulların yönetime katılmalarını ister ve hatta meclise katılmaları için ödemede bulunarak onları özendirir. Demokrasi, görevlerin büyük çoğunluğunun dağıtımı için kura yöntemine dayanır ve seçim yöntemini yalnızca özel bir yetenek ve uzmanlık gerektiren görevler için kullanır. Oligarşi yoksulların aleyhine fark gözetirken, demokrasi bunu zenginler için yapar. Gerçekte, demokrasi yönetiminde zenginler cezalandırılma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve yoksul çoğunluk tarafından konan yükümlülükleri yerine getirmeme yüzünden ağır cezalar ödemek zorunda kalabilirler[43].

Son olarak, Aristo, demokrasinin ideallerini de işte bu ekonomik ve ve toplumsal bağlamda ele almaktadır. Bu sistemin değer ölçütü nedir? *Demos*'un üstünlüğü. Kimdir *Demos*? Yoksullar. Nelere siyasal erdem olarak değer verirler? Eşitlik, özgürlük ve çoğunluk yönetimi. Neden bunlar? Eşitlik, çünkü bunların hepsi, mülkleri hiç olmadığı ya da küçük miktarlarda olduğu için, maddi açıdan aynı düzeydedirler ve bu alandaki eşitliklerini genel olarak haklarda eşitliği kapsayacak biçimde genişletirler. Özgürlük, çünkü bunların hepsi özgür insanlardır. (yani köle değil) ve bundan her tür özgül özgürlükleri türetirler. Çoğunluk yönetimi, çünkü yönetimdeki yoksullar çoğunluktadır ve güçlerinin sırrı çoğunluk olmalarının getirdiği dayanışmadır. Dolayısıyla seçilen değerler, seçimi yapanların özelliklerinden kaynaklanmaktadır[44].

Yunanlıların yargısı

Aristo'nun zamanına kadar demokrasi konusunda yazılanlar, yandaş ya da karşıt olsunlar, yaşayan bir sistemin çağdaş gözlemleri olma şansını taşıyorlardı. Fakat Aristo'dan sonra Yunanlıların demokrasi üzerine çözümlemeleri son bulmuştur-Aristo bu konuda söylenebilecek son sözü söylediği için değil, demokrasinin kendisi ortadan kalktığı için. Filip ve ve İskender'in fetihleri *Polis*'in bağımsızlığını ortadan kaldırarak, devletini bir yerel yönetim düzeyine indirmiştir. Merkezi devlet, bir imparatorluk kurmaya ve korumaya çalışan bir krallığın askeri-monarşik yönetimi ol-

---

42 İbid., 1318 b.

43 Bu ve buna benzer noktalar, 1294 a-b'deki önemli bir pasajda tartışılmaktadır.

44 Bu paragraf *Politics*'in değişik yerlerindeki çeşitli pasajların bir özetidir. Bunların bazıları şunlardır: (1) «Fakat, yönetim özgür, yoksul ve sayıca çok olanların elinde ise, bu bir demokrasidir; zengin, gönençli ve az sayıda olanların elinde ise, bir oligarşidir.» 1290 b. (2) «Çünkü, kimilerinin düşündüğü gibi, özgürlük ve eşitlik en çok demokraside varsa, bunlar en çok, herkes eşit bir biçimde yönetime tam anlamıyla katıldığında gerçekleşir.» 1291 b. (3) «O halde, herkesin-hemen herşey üzerine-kafa yorması, demokratiktir; çünkü *Demos*'un aradığı, bu tür bir eşitliktir.» 1298 a. (4) «Demokrasi, insanların, eğer bir konuda eşitlerse, her konuda eşitlerse, her konuda eşit oldukları inancından doğmuştur. Örneğin, köle olmama konusunda eşit olan herkes, başka her konuda da eşit olduklarını düşünmektedir.» 1302 a. (5) «Demokrasiyi tanımlar gözüken iki nokta vardır: Çoğunluk yönetimi ve özgürlük.» 1310 a. (6) «Demokratik bir sistemin temel ilkesi, özgürlüktür. İnsanlar, özgürlükten pay aldıkları tek yönetim biçiminin bu olduğunu ve her demokrasinin hedefinin bunu sağlamak olduğunu söyleme alışkanlığını taşırlar.» 1317 a-b. (7) «Çünkü demokratlar, hakça olan şeyin, çoğunluğun karar verdiği şey olduğunu söylerler.» 1318 a.

muştur. O zamandan itibaren demokrasi uygulaması son bulmuştur. Dolayısıyla bu noktada, Yunanlıların deneyimine uygun olarak, demokrasinin ölçütlerinin özet bir görünümü çıkartılabilir.

Herodot'tan Aristo'ya kadar uzanan, bir yüzyıldan daha uzun bir zamanı kapsayan ve tarihçiler, oyun yazarları, siyasal önderler ve felsefeciler tarafından sürdürülen bu tartışmanın dikkat çekici yönü, demokratik bir sistemin nelerden oluştuğu konusunda önemli ölçüde bir anlaşmanın var olduğudur. Her bir yazarın öne sürdüğü görüşlerin ondan sonraki yazar tarafından bazı eklemeler ve süslemelerle yinelenmek eğiliminde olduğu, okuyucuların gözüne çarpmıştır. Demokrasinin betimlemeleri birikerek çoğalmakta ve Aristo'da doruğa varmaktadır. Tabii ki bu anlaşmanın daha kolay olmasının nedeni, genel olarak demokrasinin, her zaman için, özel olarak Atina anlamına gelmiş olmasıdır. Tartışmanın doğrultusu ne olursa olsun, demokrasinin betimlemesi Atina somutuna uymalıydı; yoksa, bir Yunanlıya hiçbir anlam ifade etmezdi[45]. Belki de, karşıt düşünce akımlarının (demokrasiyi övenlerle eleştirenlerin), olguların yorumlanmasında şiddetle birbirlerinden ayrılmalarına karşın, olguların neler olduğunun ortaya konmasında önemli ölçüde anlaşmalarının nedeni budur. Önlerinde Atina örneği varken, demokrasiyi övenler de, kötüleyenler de esaslarını aynı şekilde saptamaktadırlar. Fakat buradan hareketle, aynı verileri farklı açılarından değerlendirmektedirler. Örneğin Perikles ve Eflatun, bir demokraside yurttaşın çok yönlü olduğunu birlikte vurgulamaktadırlar. Fakat bunlardan birincisi bunu gayet yerinde bulup tüm toplum için bir güç kaynağı olarak görürken, ikincisi ise bunu aynı şiddetle yadsıyarak her işe burnunu sokan bir sürü başıboş insanın yarattığı bir keşmekeşe yol açacağını öne sürmektedir. Aynı şey konuşma özgürlüğü ilkesi için de geçerlidir. Herodot bunu bireysel gayretin ve dolayısıyla siyasal ilerlemenin bir dürtüsü olarak görmüştür. Buna karşılık «Yaşlı Oligark», herkesin görüşünü dile getirmesi hakkını, cahilin üstünlük kazanması diye elinin tersiyle itmiştir.

Ölçütlere gelince, bunların gözden geçirilmesi başka bir önemli noktaya çıkarmaktadır. Yukarıda değinilen demokratik özelliklerin tam listesi çıkarıldığında beliren şey nedir? Bu ölçütler kendi mantığı içinde, daha önce siyasetin genel bir kuramı olarak öne sürülmüş olan çözümsel modele[46] uygun bir şekilde, kendiliklerinden ya da doğal olarak ve zorlamadan gruplanabilmektedir. İtiraf etmek gerekir ki bu, Yunan metinlerinden, yazarlarının söylediklerinden daha fazlasını okumaktır. Fakat yine de burada öne sürülen mantık, Yunanlıların hiçbiri açıkça ifade etmiş olmasa da, konuyu ele alış biçimlerinde üstü kapalı olarak yer almaktadır. Bu çözümlemelerinden, ne özel ayrıntıları, ne de genel anlamı çarpıtmadan, rahatlıkla çıkartılabilir. Bir demokraside saptadıkları tüm özellikler, toplumsal bağlam, yönetsel sistem ve felsefi ideller diye belirlenen üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bu, basitçe, Herodot, Thuky-

45 Nasıl ki zamanımızda da, artık birçok ülkede yer aldığı halde federalizme ilişkin bir tartışma, bu kurumsal modelin öncüsü ve hâlâ önde gelen örneği olan Birleşik Devletler'e özellikle değinmek zorundadır.

46 Bkz. Bölüm 1, ss.

dides, «Yaşlı Oligark», Eflatun ve Aristo tarafından demokrasinin temel özellikleri konusunda öne sürülen görüşleri bir çizelge altında toplayarak, şöyle gösterilebilir:

	YUNAN DEMOKRASİSİNİN ÖLÇÜTLERİ
TOPLUMSAL BAĞLAM	*Yoksullar tarafından yönetim,* *Zenginlerin sömürülmesi,* *Borçlanmaya bağlı köleliğin ve kamu görevi için mülkiyet gereğinin ortadan kaldırılması,* *Ailevi durum ve servetten bağımsız olarak bireysel yeteneğe fırsat tanınması.*
YÖNETSEL SİSTEM	*Çoğunluğun yönetimiyle sonuçlanacak biçimde, tüm yurttaşlar tarafından açık görüşme ile karar alınması,* *Kamu görevlerinin çoğunluğuna kura ile atama,* *Tüm kamu görevlilerinin sorumlu tutulması,* *Yurttaşlardan oluşan bilyük jüriler.*
FELSEFİ İDEALLER	*Eşitlik,* *(Olumsuz açıdan, cehaletin egemenliği olarak görülen) konuşma eşitliği (özgürlüğü),* *(Olumsuz açıdan, itaatsizlik ve düzensizlik olarak görülen) özgürlük ve çok yönlülük,* *Yasaların ve kamu görevlilerinin yetkisine boyun eğme,* *Kamu etkinliklerine sürekli katılım.*

Bazı çözülmemiş sorunlar

Yunan tartışmasının bu yeniden düzenlenmesi (çünkü bu yalnızca bundan ibarettir), şu anda ortaya atılabilecek, ancak ileride ele alınması daha uygun olacak, bazı soruları akıla getirmektedir. Herşeyden önce, ölçütlerin bu tür bir belirlenmesi ek tanımlamaları gerektirmektedir. Örneğin Herodot demokrasinin *isonomi*'yi ifade ettiğini söylemektedir. Fakat bu kadar geniş bir kavram, herhangi birinin öbürlerinden daha fazla önem taşıyabileceği birçok nüans içermektedir[47]. Demokrasinin, ayrıca, özgürlüğe adandığı söylenmektedir. Fakat bu nasıl tanımlanacaktır? Perikles'in aldığı anlamda mı, Eflatun'un aldığı anlamda mı, yoksa Aristo'nun ayırt ettiği birkaç anlamdan birine göre mi? Ve eğer özgürlük basitçe köle olmama hali ise, hatırda tutulmalıdır ki Atina tüm demokratik dönemi boyunca bir köleci toplum olarak kalmıştır, ekonomisi bir köle emeği temeline dayanmıştır, bu kurumu ortadan kaldıracak ciddi bir hareket hiçbir zaman başlatılmamıştır ve ne Herodot veya Thukydides, ne de Eflatun veya Aristo buna karşı çıkmıştır. Yunan Aydınlanma Çağı'nın kendine göre bir kör noktası vardır.

Diğer bir güçlük, listedeki ölçütlerin bazılarının açıkça belirsiz olmalarından ileri gelmektedir. Yasalara uyma ilkesi oldukça belirgindir.

47 Bkz. yukarıda, dipnot 4.

Bu, Perikles tarafından, Atina'nın kamu yaşamının övgüye değer özellikleri arasında sayılmaktadır. Bu ayrıca, demokrasinin yasalarla *(nomoi)* yönetilen daha iyi türü ile, demagoglarca *(demagogoi)* yönetilen daha bayağı türü arasında, özenli bir ayrım yapan Aristo tarafından da vurgulanmaktadır. Buna karşılık, üzerine haddinden fazla yüklenilmiş olan «yasaların egemenliği» deyimi belirsizliklerle doludur ve kendi içinde zorunlu olarak demokratik de değildir. «İnsanların değil de yasaların yönetimini» tercih eden geleneksel öğreti, bunları iki zıt seçenekmiş gibi ortaya koymaktadır. Gerçekte, kendi kendilerine yürürlüğe girmeyeceklerine göre yasaların oluşturulmaları, yorumlanmaları ve uygulanmaları için insanlara gerek vardır. Mutlakiyetçi bir hükümdarın ya da diktacı bir kliğin siyasal iktidara sahip olduğu ve başkalarına koydukları yasalarla kendilerini sınırlı görmedikleri hiçbir sistemin bir demokrasi oluşturmadığı kabul edilse bile, bunun tersini-yani, yöneticilerinin bir takım yasal sınırlamalar altında olduğu her sistemin kendiliğinden demokratik olduğunu-otomatik olarak geçerli kılan herhangi bir şey yoktur. Yasalarla sınırlı olan bir yönetimin demokratik olup olmaması, yasaların egemenliğine ilişkin usûle değil, söz konusu yasaların taşıdığı içeriğe bağlıdır. Öz, niyet ve sonuçları açısından demokratik koşullar taşımayan yasalara tâbi olmak, demokrasi, yaratmaz. Yasa, iktidarın ve yönetimin aracıdır. Tiranlık için de, adalet için de, eşitlik için de, işitsizlik için de, özgürlükleri genişletmek için de, kısıtlamak için de kullanılabilir. Sadece yasalara uymak hiçbir zaman yeterli değildir; çünkü bazı yasaların çiğnenmesi de gerekir: En onursuz ve zorba oligarşilerde, en özenli yönetilen teokrasilerde ve en hiyerarşik olarak yönetilen gerek batılı, gerekse doğulu feodalizmlerde, tepeden aşağı tüm katman ve sınıflara egemen olan yığınla yasa var olmuştur. Gerçekten de, demokrasinin ortaya çıkışı, bu tür yasalara karşı koymaya ve bunları uygulayan yönetimlere baş kaldırmaya hazır olan bazı yürekli insanların eseridir.

Bütün bunlara ilişkin olarak, Yunan yazınında bolca kanıt vardır. Herodot, kısa ama etkileyici bir pasajda, demokratik Atina'da değil, Sparta'da-Lycurgus tarafından askeri bir düstur altında kurulmuş o korkunç «garnizon devlet»de-olduğu biçimiyle, yasalara karşı saygının yüceltilmesini bir kaçak Spartalının ağzından seslendirmektedir[48]. Aynı şekilde, Sofokles'in o etkileyici oyunu *Antigone*'de, bir kadın Thebes hükümdarının fermanına aykırı davranmaya kararlı olduğu ve itaatsizliğine gerekçe olarak tanrılarının ölümsüz ve yüce yasalarını gösterdiği için,

[48] Kserkes, Dematoros'a, bir avuç Spartalıyı karargâhlarında kalmaya ve güçsüzlüklerini bile bile Thermopylae'deki geçidi tutmaya neyin zorladığını sorar. Bunlar özgür insanlarsa, mutlak ölümden neden kaçmazlar? Bunu Dematros şöyle yanıtlar: «Özgürdürler, evet, ama her noktada değil; onların da bir efendisi vardır, o da yasadır, senin adamların senden ne kadar çekinirlerse onlar da yasadan öyle çekinirler.» Herodot. Kitap VII, 103-4.

feci bir çatışma yer almaktadır[49]. Son olarak Eflatun, ileri bir yaşında kaleme aldığı ve *Devlet* kitabındaki aşırılıklarını biraz yumuşatarak mükemmel olmasa da, daha uygulanabilir bir ideal önerdiği siyasal diyalogda, baştan aşağı otoriter, seçkinci ve disiplinli olmayı sürdüren bir siyasal felsefeye *Yasalar* adını vermektedir. Yasanın kendinde her hangi bir sihir yoktur. Yalnızca demokratik içerikli yasalar demokrasiye yol açar.

Bunun yanısıra, belirsizlik taşıyan ve yakından incelendiklerinde üstü kapalı tutarsızlıkları açığa çıkan başka ölçütler de vardır. Fakat bunların incelenmesi için uygun yer, demokrasi ideallerinin çağdaş bağlantıları ışığında tartışılacağı daha ilerideki bölümlerdir[50]. Daha sonraki kuşaklar Atina'ya, bir deneyi tamamladığı için değil, başlattığı için borçludurlar.

Zamansız bir deney mi?

Yunan *Polis*'i çağından sonra, demokrasinin ölçütleri yeni baştan belirleninceye kadar uzun yüzyıllar geçmiştir. Atina'nın başarısı gerçek bir beceri ürünüydü ve zamanından önce ortaya çıkmış olması da göz kamaştırıcılığını azaltmıyordu. Demokrasi, küçüklüğü nedeniyle varlığını sürdürmesinin askeri ve ekonomik koşullarını karşılayamadan ve kurumlarını daha büyük bir nüfusa ve araziye uyarlayamadan, *Polis*'de olanaklarını ortaya sermiş ve sonra gözden kaybolmuştu. Bu kısa ve dikkat çekici örnek, bu açıdan emsalsiz değildir. Tarih, sürdürülemeyecek kadar erken başlatılan, ancak daha sonraları, gelişmesi için koşullar elverişli olduğunda, yeniden canlandırılan bu tür girişimlerin başka örneklerini de vermektedir. Örneğin Herodot, Mısır Firavunu Neco döneminde Fenikelilerin Afrika kıtasını denizden dolaştığını kaydetmektedir. Kral, gemilerini donattıktan sonra onları Kızıl Deniz yoluyla güneye doğru göndererek, kıyı boyunca ilerleyip geri dönmelerini emretmiştir. Ayrıldığından üç yıl sonra, gemi Mısır'ın Akdeniz kıyısına varmıştır. Bu arada, tarihçi, mürettebatın anlattığı, fakat kendisinin pek de inanılır bulmadığı bir öyküyü aktarmaktadır. Anlattıklarına göre, yolculuklarının bir yerinde, Afrika'nın etrafında batıya doğru ilerlerken, öğlen güneşi sağ taraflarında kalmıştı. Gerçekte, anlattıklarının doğru olduğunu ve farkında olmadıkları halde okyanusun eğimli yüzeyinde ilerlerken ekvatorun güneyine geçmiş olmaları gerektiğini kanıtlayan şey, işte tam da bu ufak ve güvenilir (o zamanlar tüm bilinenlere son derece aykırı olduğu için uydurulmuş olamayacak olan) haberdir. Yüzyıllar boyunca Avrupa'lılar, uygun gemilerle

---

49 Antigone'nin erkek kardeşi Polyneikes, Thebes hükümdarı Kreon'u devirmek üzere bir ordu ile ilerler, ancak yenilerek öldürülür. Kreon bir ferman ile cesedin gömülmesini yasaklar (Bu durumda ise, Yunan inançlarına göre, ölenin ruhu öbür dünyaya gitmeyecek ve bu dünya ile öbür dünya arasında sonsuza kadar dolanacaktır.) Antigone savaş meydanına giderek kardeşini gömer.

Kreon «Demek bu yasalara karşı gelmeye cüret ettin.»

Antigone «Ettim ya! Zeus böyle yasalar koymadı çünkü;
Ne de Adalet, Hades'in tanrıları katındaki.
Ne de senin gibi bir faninin fermanı
Çiğneyebilir tanrıların değişmez yasalarını.
O yasalar ki dünün ya da bugünün değildir,
Onların zamanı ebedî ve ezelîdir.

Sofokles, *Antigone*, 449-57.

50 Bkz. Bölüm 16 ve 17.

araçlara sahip olmadıkları için ve Dünya'nın yassı olduğu inancıyla bir yerinde kenarından aşağı düşmekten korktukları için, çok uzaklara yolculuk etmekten çekinmişlerdir. Ancak onbeşinci yüzyıla gelindiğinde Portekiz gemicileri, Gemici Prens Henry'nin telkini ile, artık kuşkudan arınmış olan dünyaya Ümit Burnu'nun dolaşılabileceğini yeni baştan kanıtlamıştır. Üstelik o günlerde aynı yolculuk yinelenebilmekte ve ekonomik bir amaca hizmet eden düzenli temaslar sağlanabilmekte idi. Aynı şey, onbirinci yüzyılın başında İskandinav'ların Grönland yoluyla Newfoundland'e doğru Atlantik'i geçmeleri için de geçerlidir. Buna karşılık, Kuzey Amerika, yeniden keşfedilmek ve Avrupa ile kalıcı bağlar kurmak için 1492 yılını beklemek zorunda kalmıştır. Aynı şekilde fizik alanında da Democritus, atom teorisini ta M. Ö. dördüncü yüzyılda ortaya atmıştır. Fakat donanım ve deney yetersizliği nedeniyle savlarının deneysel desteği çok sınırlı kalmış ve dolayısıyla kanıtlanamamıştır. Onun yerine, fiziği öncelikle metafiziğe dayanmak zorunda kalmış ve tabii bunu da başka metafizikçiler çabucak «çürütmüş»lerdir. Bilim adamları, ancak ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda deneyler ve daha keskin gözlemler yoluyla, bu kuramın bazı temel varsayımlarının doğru olduğunu gösterebilmişlerdir.

Bu örnekler, kaşiflerin coğrafi bir kuramın doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtladıkları veya fizikçilerin bazı varsayımlarını laboratuvarda doğruladıkları gibi, demokrasi türü bir siyasal sistemin de geçerliğinin sınanarak doğru ya da yanlış olduğunun gösterilebileceği yollu geçersiz bir benzetmeyi akıla getirmemelidir. Ne var ki, bütün bu örnekler-demokrasinin Atina'da icat olunması, Afrika'nın denizden dolaşılması, Atlantik'in geçilmesi ve maddenin atom teorisini-kapsayan bir, hem de önemli bir koşutluk vardır. Bir fikir ya da kurumun ilk olarak düşünülüp denenmesinden sonra, koşullar onun yaygın olarak uygulanmasına veya genel olarak benimsenmesine yetecek olgunluğa gelinceye kadar çok zaman geçebilir. İlk olarak ortaya çıkmasından sonra bir yana atılabilir veya askıda tutulabilir, hatta unutulabilir. Fakat daha sonraki bir tarihte, geçerlilik kazandığında, daha uygun koşullar altında yeniden sınanabildiğinde, somut uygulamaya konabildiğinde, yeniden canlanıp parlak bir şekilde serpilebilir. Nitekim, demokrasinin başına gelmiş olan budur.

Yazınsal geleneğin katılaşması

Ancak, bir şey, demokratik sistemin ortadan kaldırılmasıyla bastırılamamış ve varlığını sürdürmüştü. Bu da, sistemin bir zamanlar var olduğunun anısı idi. Fakat bu anı yazılı kayıtlar arasındaki kutsal yerine kaldırılmış durumda idi ve onu inceleyen sonraki kuşaklar, yukarıda görüldüğü gibi, genellikle olumsuz bir yargı üzerinde anlaşmış olan yazılarla karşılaşmaktaydılar. Herodot demokrasiye hayranlık duymaktaydı, ama hakkında ilk yorum yapan kişiydi ve Atina'nın çöküşüne tanık olmamıştı. Thukydides, Perikles'in methiyesini dokunaklı bir dille aktarmaktaydı, ama savaşta yenilen sisteme sağduyudan yoksun bir duygusallıkla bakmaktaydı. Aristofanes, «Yaşlı Oligark» ve Eflatun demokrasiye değişen ölçülerde, hele ikisi tümüyle hicvedici bir biçimde, karşıydılar; Aristo ise,

daha dengeli bir mantıkla yaklaştığı halde, yine de demokrasiyi sapmalar arasına koymaktaydı. Çağdaş bir deyimle ifade edilirse, Atina demokrasisi yazılı basında olumsuz bir izlenim bırakmıştı. Yirminci yüzyıl basınında da olduğu gibi, yazılanların çoğu tutucu yöne eğilimli idi ve bu, zenginlerden ve iyi hallilerden oluştuğu için, Aristo'nun doğru bir şekilde yoksulların yönetimi diye tanımladığı sisteme karşı idi.

Bu yazınsal birikimin sonuçları, kapsamlı olduğu kadar ciddi de olmuştur. Çünkü iki bin yılı aşkın bir süre için Avrupa'nın siyasal yargısı, ölü bir geleneğe tutsak kalmıştır. Aydınlar da devlet adamları da, demokrasiyi yargılarken kendi gözleriyle gördükleri birşeye değil, çok önceleri terkedilmiş tek bir deney konusunda antik yazarların anlattıklarına bağlı kalmışlardır. *Polis*'in yok olmasından demokrasinin göreli olarak çağdaş sayılabilecek yeniden doğuşuna kadar geçen o kadar yüzyıl boyunca, siyaset kuramı yazarları, demokrasi konusundaki yargı ve genellemelerini Yunanlılar tarafından klasikleştirilmiş deyimlerle yapmışlardır. Bu hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü ellerinde başka birşey var mıydı ki? Kuşkusuz, demokrasi konusunda bir kuram, ne olması gerektiğinin düşünsel bir kavramlaştırması, kısacası bir ütopya biçiminde oluşturulabilirdi-ve bazılarınca oluşturulmuştur da-ve bu durumda tartışma zaman ve zeminle sınırlı olmak zorunda değildi. Fakat böyle bir genelleme, somutlaşmak için gerçek deneyimlere dayandığı ve felsefi sonuçlarını güçlendirmek için tarihten destek aradığı ölçüde, karşısında yalnızca Atina'yı bulacaktı. Bu gayet doğaldı da, çünkü daha fazla veri ortaya çıkıncaya kadar en iyihatta tek-kaynak bu idi; üstelik, bu kadar parlak bir grup düşünürün karşılıklı tartışmalarını uyaran başka hangi siyasal deneyden söz edilebilirdi?

İki bin yıl boyunca demokrasinin algılanış biçiminin ne kadar az değiştiği, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların en ünlü siyasal düşünürlerinin yapıtlarına bakarak görülebilir. Tarihsel sırası ile iki İngilizin, Hobbes ve Locke'un; bir Fransız ve bir İsviçreli Fransızın, Montesquieu ve Rousseau'nun ve bir Amerikalının, Madison'un, yazdıklarını gözden geçirin. Demokrasiye hangi anlamı vermektedirler?

Hobbes, Locke ve Montesquieu'nun demokrasiyi tanımlaması

Hobbes, ana yapıtı *Leviathan*'da demokrasiden çok az söz etmektedir. Çünkü zaten ileri sürdüğü kuramın demokrasiyle pek bir ilgisi yoktur. İnsanın birincil amacının nefsini korumak olduğunu ve toplumun tehlikeli ve yıkıcı ihtirasları zor yoluyla baskı altına alacak biçimde yönetilmesi gerektiğini düşünerek, siyasal gücün, emirlerine karşı gelmeye kimsenin cesaret edemeyeceği bir biçimde (Egemen diye adlandırdığı) tek bir noktada toplanmasını önermektedir. Söz konusu düzen, Egemen'in herşeye kadir, tek ve bölünmez olmasını gerektirdiği için, Hobbes'un özlemi en iyi şekilde tek bir yöneticinin mutlak üstünlüğü (ki bu yönetici, mutlak olduğu sürece, ister I. Charles, isterse Cromwell olsun) ile gerçekleşebilir. Ancak, İngiliz İç Savaşı sonucunda meclis'in baskın çıkabileceği olasılığını da hesaba katan Hobbes, ihtiyatlı davranarak, mantığını ve siyasal ko-

numunu korumak amacıyla, egemenliğin, almaşık olarak, - «bir» sözcüğü vurgulanmak kaydıyla - «bir İnsan'a ya da bir Meclis'e» verilebileceğini teslim etmektedir[51].

Hobbes, «Hükümetin farklı biçimleri» arasında ayrım yaptığında, olası hükümet biçimlerinin sınıflandırılmasına ilişkin düşüncesinin, incelediği Yunan klasiklerinin bir adım bile ilerisine gitmemiş olduğu görülmektedir. Gerçekte bütün yaptığı, artık bayağılaşmış birşey olan Egemenliğin kimde olduğuna dayalı üçlü ayrımı yineleyerek, bunun bir kişide, ulusun bir bölümünden oluşan bir mecliste ya da «herkesi bir araya getirecek bir mecliste» olabileceğini söylemekten ibarettir[52]. İşte bunların sonuncusuna demokrasi demektedir. Kendi tercihinin bir tek kişinin yönetimi doğrultusunda olduğu da iki ayrı yerde açıkca belirtilmektedir. Bunların birinde, bir Meclis yönetimine şu sözlerle saldırmaktadır: «Çünkü ayrı ayrı insanların ihtirasları, tek başlarına, tek bir odunun ateşi gibi, ılımlıdır; bir Meclis'te (ve özellikle Sövlevleriyle birbirlerini körüklediklerinde) ise bunlar birbirlerini tutuşturan ve Devleti, ona danışmanlık yapıyormuş görünümü altında, yangına salan bir yığın odun gibidir[53].» Yine aynı doğrultuda ve güçlü hükümet yanlısı bir tavırla, güçlü bir hükümdar lehinde ve «o ihtişama hırlayıp duran o Demokratik yazarlar» aleyhinde konuşmaktadır[54].

İlginç olanı, Hobbes'dan sonraki siyasal kuramcılar, içerik açısından onunkinden ve birbirlerininkinden oldukça farklı olan felsefeler geliştirmişlerse de, düşüncelerini dile getirdikleri biçimsel kategoriler birçok açıdan benzerlikler taşımaktadır. Böylece, Locke ile Rousseau çok büyük ölçüde Montesquieu ile Madison ise daha sınırlı ölçüde, doğa durumu, doğa yasası ve toplumsal sözleşme gibi araçları-birbirlerinin tam karşıtı olan sonuçları desteklemek için kullanmak üzere-peşlerinden sürüklemektedirler. Dolayısıyla, bu kişilerin çizdiği demokrasi tablosu bir açıdan düş kırıcıdır, çünkü yalnızca eskî ve dar kafalı tanımlamaları yinelemektedir. Böylece Locke, «Hükümet Biçimlerine Dair» başlıklı kısa bir bölüm kaleme almakta ve burada sözkonusu biçimin ne olacağının «en üst düzeyde iktidarın nerede olduğuna» bağlı olduğunu (ki bu yeniden Herodot'a dönmektir) ve bu iktidarın «yasama yetkisi»nden oluştuğunu belirtmektedir. Yasa koyucunun sayısına göre-Bir, Birkaç ya da Birçok-üç tür hükümet vardır. Bunların üçüncüsü için şunu demektedir: «Görüldüğü gibi, insanların bir araya gelip bir toplum oluşturması üzerine bu topluluğun tüm iktidarını elinde bulunduran çoğunluk bu iktidarın tümünü topluluk için zaman zaman yasa koymak ve bu yasaları kendi atadıkları görevlilerce yürütmek için kullanabilirler ve bu durumda da hükümetin biçimi kusursuz bir demokrasidir[55]...»

Montesquieu da, bazı konularda özgün bir yönü olmakla birlikte, hükümetleri belli başlı türlerine göre sınıflama konusunda eski teraneleri

---

51 *Leviathan*, Kesim II, Bölüm XVII.

52 İbid., Bölüm XIX, (Everyman ed., s. 97. Ayrıca bkz. s. 100)

53 İbid., Bölüm XXV (Everyman ed., s. 138). Bireylerin, toplu olduklarında, ayrı ayrı olmalarına oranla olumsuz davranışlar içerisine girdikleri yolundaki aynı görüşü Eflatun da *Republic*'inde ileri sürmüştür. Bkz. Kitap 6, 492 b-c.

54 İbid., Bölüm XXIX (Everyman ed. s. 174)

55 (Second) *Treatise of Civil Government*, Bölüm X, Kısım 132.

yinelemektedir. Bu konuda, Yunanlıların geleneksel altılı sınıflamasından kendi amacına uygun olan dördünü seçmektedir[56]. Eğer başta tek bir kişi varsa, yasaların ya da o kişinin kaprislerinin daha önde gelmesine göre, devlet monarşik ya da despotik olur[57]. Eğer tepede birden fazla kişi ortaklaşa olarak oturuyorsa, bir cumhuriyet var demektir. İktidar halkın yalnızca bir bölümünde olduğunda ise, bu bir aristokrasi olacaktır. Fakat bunu halkın büyük çoğunluğu paylaştığında, bu bir demokrasidir. Bunun dışında Montesquieu'da demokrasinin ölçütleri konusunda rastladığımız tek şey, bunların bir eşitlik aşkını kapsadığıdır. Ayrıca, demokrasiyi tartışmaya-ve onu monarşi, despotluk ve aristokrasi ile karşılaştırmaya-çalıştığı pasajlarda, (biri dışında) bütün tarihsel örneklerini Yunanistan'dan Roma'ya kadar olan dönemden aldığı dikkatimizi çekmektedir[58]. O tek istisnanın ise, geriye dönüp bakıldığında, ilgi çekici bir yönü vardır. On yedinci yüzyılda, İngilizlerin demokratik bir yönetim kurma yolundaki sonuçsuz çabalarını gözle'menin ne kadar eğlendirici olduğunu söylemektedir. Hiziplere bölünmüş ve iç savaş ile güçsüzleşmiş olan bu adanın insanları, dönem sona erdiğinde ortadan kaldırmış oldukları monarşiye yeniden dönüş ile son bulan, bir dizi devrimci dönüşümün aciz kurbanları olmuşlardır[59]. Yakın zamanlarda İngilizlerin kendi istikrarları ile övünüp Fransa'daki çalkantıların korkunç görünümüne küçümser bir gözle baktıkları düşünülürse, bir zamanlar bu durumun tam tersinin geçerli olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Ne var ki, antik çağ bir yana bırakılırsa, Montesquieu'nun demokrasiden söz ederken değindiği tek konu, İngilizlerin 1640 ile 1660 arasındaki bu deneyidir. Buna karşılık, monarşi, despotluk ve aristokrasiden söz ettiğinde daha yakın zamanlara ait örnekler bulmakta güçlük çekmemektedir; çünkü demokrasinin tersine, bu sistemler, onun zamanına kadar aralıksız bir sürekliliği korumuşlardır.

Rousseau ve Madison'un dolaysız demokrasisi

Spirit of Laws'dan sadece ondört yıl sonra yayımlanan *The Social Contract* (Toplumsal Sözleşme) siyasal kurama yeni ve güçlü bir hamle kazandırmıştır. Rousseau'nun işkence çekmiş kişiliği, yaşamın deneyimlerine yoğun bir duygusallıkla tepki göstermiştir ve aklına uygun gelen ilkelere ihtirasla sarılmıştır. Görüşlerini mantıktan çok duygusal bir sezgi ile belirleyerek, onları zaman zaman uygun olmayan kategorilere zorlamıştır. Fakat isyancı da olsa, taze bir hayal gücü, ona geleneğin sınırlarının ötesine geçen bir kavrayış sağlamıştır. Böyle bir insandan, genelde bir bütünlüğe varıyor gibi gözükse de, bağlantıları yer yer gevşek ve kopuk olan bir siyasal kuram türemiştir. Yer yer rastlantısal olarak birçok konuya el atmıştır. Doğrudan doğruya demokrasi konusunda söyledikleri sınırlı olduğu gibi çok da özgün değildir. Bu durum kısmen tanımındaki katılıktan ileri gelmektedir; çünkü sözkonusu deyimi sözcük anlamıyla alarak, kendinden öncekilerin yaptığı gibi, halkın tüm bireylerinin doğ-

---

56 *The Spirit of the Laws*, Kitap II ve III.

57 Montesquieu'ya göre, despotik hükümet Yunan tiranlığı ile eş anlamlıdır.

58 Örneğin, Kitap II, Kısım 2; Kitap III, Kısım 3; Kitap V, Kısım 3-7; Kitap VIII, Kısım 2-4.

59 İbid., Kitap III, kısım 3.

rudan doğruya hükümet etmesi gibi sınırlı bir anlamda kullanmaktadır[60]. Geleneksel belirlemeye uygun olan bu bakış açısına göre demokrasi, öbürleri aristokrasi ile monarşi olan üç temel türden birini oluşturmaktadır. Aynı teraneye bağlı kalarak, Rousseau, bir kimsenin iradesinin hiçbir zaman bir başkasınca temsil edilemeyeceği için, temsilciliğe dayalı bir sistemin demokratik olmadığı görüşünde de ödünsüzdür. Bu konudaki ısrarıdır ki, siyasal özgürlüğü yalnızca meclis seçimleri sırasında tattıklarını ileri sürdüğü İngilizlere karşı alaycı tavrını açıklar[61].

Kullandığı kategorinin darlığı üzerinde durulmasa bile, Rousseau yine de dolaysız demokrasiyi yeterince incelemediği için eleştiriye açık olacaktır; bu eksiklik için de Montesquieu, Locke ya da Hobbes'dan daha fazla bir özüre sahip değildir. Onlar, görüldüğü gibi, başka bir kaynakları olmadığı için demokrasi konusundaki görüşlerini klasik antik çağdan edinmişlerdi. Oysa Rousseau, doğrudan gözleyebildiği bir başka kaynağa sahipti. Cenevre'nin bir yurttaşı olarak dünyaya gelmişti. Baştan aşağı duygusal ve romantik bir kişi olarak, doğduğu ülke ile övünüyor ve kurumlarından benimseyerek söz ediyordu[62]. Gerçekte İsviçrenin bazı kanton ve komünlerinde, Avrupa'nın daha önceki zamanlarından arta kalan birşey olarak, Germanik *landsgemeinde* (ya da erişkin erkek yurttaşların genel toplantısı), en üst yönetici organ olmayı sürdürmekteydi. Bunun özü ve yöntemleri, rahatlıkla, ayrıntılı bir biçimde gözlenerek Atina'dan elde edilen verileri düzeltmek ya da desteklemek için değerlendirilebilirdi. Fakat Rousseau bu tür bir işin adamı değildi. Siyasal yargılarını, sistemi araştırarak değil, belli bir durumun duygularını harekete geçiren bir etki yaratması sonucunda biçimlendirmişti. Satır aralarını okuyarak, başarılı bir demokrasi için gerekli ön koşulları-yani devletin küçük olması, törelerin sade olması, sınıflarda ve zenginliklerde eşitlik olması ve lüksün ya az olması ya da hiç olmaması-biraraya getirmenin güçlüğünden söz ettiği bölümde[63], kafasında İsviçre'ye ilişkin örneklerin olduğu düşünülebilir. Kuşkusuz, bu koşulların yaygın bir şekilde karşılanabileceğinden hiç de umutlu değildir. Tanımından çıkıp mantıksal olarak ilerleyerek tam anlamıyla gerçek bir demokrasinin hiçbir zaman var olmadığını ve olamayacağını söylemektedir; çünkü «çoğunluğun yönet-

60 «Önce, egemen varlık yönetim görevini bütün halka ya da halkın büyük bir bölüğüne bırakabilir; öyle ki, yönetici yurttaşların sayısı öbür yurttaşların sayısını aşar. Bu yönetim biçimine *demokrasi* denir.» *Social Contract*, Kitap III, Bölüm 3.

61 «İngiliz halkı kendini özgür sanıyor. Oysa aldanıyor, hem de pek çok. O ancak meclis üyelerini seçerken özgürdür. Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine iner. Kısa süren özgürlük anlarında, özgürlüğünü böyle kullanan halk, onu yitirmeyi hakeder.» İbid., Kitap III, Bölüm 15.

62 Gerçekte, bir kez yurdunu terkedip dolaşmaya başladığında birkaç yıl İsviçre'de yaşamıştı; temel yapıtlarını yayımladıktan sonra oraya sığınmaya çalıştığında da sırayla bütün kantonlardan sürülmüştü. Tarihin cilvelerine ilgi duyanlar Rousseau'nun yaşamı ile Calvin'inki arasında bir benzerlik bulabilirler. Fransızların zulmüne uğrayan Calvin, Cenevre tarafından kabul edilmiş ve orada da o korkunç sistemini benimsetmeyi başarmıştı. Sabırlı Cenevre'liler iki yüzyıl bekledikten sonra ticaret dengelerini sağladılar ve intikamlarını aldılar. Rousseau'yu Fransaya verdiler.

63 Kitap III, Bölüm 4, «On Democracy» (Demokrasi üzerine)

mesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır[64].» Psikolojik bir değerlendirme ile şu sonuca varmaktadır: «Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böyle mükemmel bir yönetim insanların harcı değildir[65].» Demokrasinin bu kadar büyük bir övgü ile lanetlenmesinin, tarihte bir örneği daha yoktur.

Son olarak, bu tartışma çizgisini bırakmadan önce, bunun Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucusu olan ideoloji üzerindeki etkisine de dikkatimizi yöneltmemiz gerekir. Anayasa'nın onaylanması için desteğine gerek duyulanların büyük çoğunluğuna demokrasi sözcüğü bir küfür gibi geliyordu. Gerçekten de, 1786'da New England'ın klasik eğitim görmüş beyefendilerinin Shay İsyanını Solon zamanındaki *seisachtheia* ile bir tuttuğu kesindi[66]. Bu nedenle, *The Federalist* gazetesinin yazarları New York Eyaleti'ndeki seçmenlerin görüşlerini etkilemeye çalışırken, önerilen Anayasa'yı demokratik eğilimleri çok fazla cesaretlendireceği yolundaki öldürücü eleştiriye karşı savunmak için özen gösteriyorlardı. Fakat demokrasinin ölçütleri, artık geleneksel leşmiş bir doğrultuda kesinlik kazanmış olduğu için, Madison bilinen tanımın yardımı ile güçlüğün içinden çıkabilmiştir. Rousseau'nun beğenisini kazanacak bir kuramsal saflıkla, demokrasiyi cumhuriyetten özenli bir şekilde ayırt etmiştir: «Bu iki biçim arasındaki ayrım... şudur ki bir demokraside insanlar bir araya gelerek doğrudan yönetim bulunur; bir cumhuriyette bunu temsilcileri ve ajanları aracılığı ile yaparlar. Bu nedenle demokrasi küçük bir yerle sınırlı olmak zorundadır. Cumhuriyet ise geniş bir alanı kaplayabilir[67]. İşte bu mantık ve buna eşlik eden korkular nedeniyledir ki demokrasi sözcüğüne Birleşik Devletler Anayasası'nın ya da Haklar Bildirisi'nin hiçbir yerinde rastlanamaz. Kurucuların yarattığı ve hâlâ da resmen geçerli olan, «cumhuriyetçi bir hükümet biçimi»dir[68]. Çağdaş demokrasilerin en güçlüsü, demokrasi diye adlandırılmasına izin vermeyen bir düşünce ortamında dünyaya gelmiştir.

---

64 İbid.

65 İbid.

66 Bkz. s. 32. Benjamin Rush'ın görüşleri aktarmaya değer. Philadelphia'lı bir fizikçi ve profesör olan Rush, Bağımsızlık Bildirisi'ne imza atmış, Continental Congress'de görev yapmış ve federal Anayasanın taslağını onaylayan Pennsylvania Konvansiyonu'nun üyeliğinde bulunmuştur. 1788'de bir mektubunda şöyle demektedir: «Tarih, kralların suçları ile olduğu kadar, halkın ayıpları ile de dolu değil midir? Birleşik Devletler yurttaşlarının şimdiki ahlâksal niteliği nedir? Bunu betimlemeye gerek duymuyorum. Şunu olanca açıklığıyla göstermektedir ki halk da yöneticileri kadar kötülüklere eğilimlidir ve çalışkan ve etkin bir hükümet dışında hiçbirşey onların birer vahşiye dönüşmesini ya da birer yırtıcı hayvan gibi birbirlerini yiyip bitirmelerini önleyemez. Basit bir demokrasi, çok yerinde bir karşılaştırma ile ... içerisinde kendini yok edecek ateşi taşıyan bir yanardağa benzetilmiştir. İsviçre'nin bir yurttaşı, benim olduğum bir ortamda 'Amerika hükümeti' şerefine içmeyi reddetti ve buna bir neden de göstererek, basit bir demokrasinin şeytanın devleti olduğunu söyledi.» *Letters of Benjamin Rush*, Lyman, H. Butterfield, ed. (Princeton University Press: Princeton, 1951), s. 454.

67 *The Federalist*, sayı XIV, Kasım 30, 1787; ayrıca bkz. sayı X, Kasım 23, 1787.

68 «Demokrasi değil de «cumhuriyet» biçimindeki aynı kavram, Jefferson tarafından 1801'deki ilk başkanlık konuşmasında yinelenmiştir.

3
Çağdaş yeniden doğuş

Amerikan ve Fransız devrimlerine gelindiğinde, demokrasinin yorumlanışı artık basmakalıplık ve kısırlık düzeyine inmişti. Bu kavramın daha başka bir yararının olması için, yeniden canlandırılması gerekirdi. Soru şuydu: Yeni bir çıkış bulunabilir miydi ve, eğer bulunabilirse, bu nereden kaynaklanabilirdi? Bunun yanıtı üç ayrı kaynaktan geldi: kuramsal öğretideki yeni gelişmeler, yeni kurumların öncülüğü ve toplumun kendi içindeki devrimci değişimler. Bunların etkileşimi, demokrasinin ölçütlerinin taze ve etkin bir biçimde yeniden incelenmesi ile sonuçlandı. Şimdi bu öğelere-felsefe, devlet ve toplum-bir göz atalım ve herbirinin demokrasinin anlamı üzerindeki etkisini görelim.

Herhalde felsefecilerin etkisini değerlendirmek için en ilginç yol, tasarladıkları sonuçlarla tasarlamadıklarını karşılaştırmaktır. Bir insanın düşüncesinden doğan fikirler, karşı cinslerin birleşmesiyle yaratılan yeni bir can gibidir. Çocuk, yaşamı boyunca anababasıyla bağlantı içinde kaldığı halde, büyüdükçe onların denetiminden çıkar, kendine özgü bir yaşam sürdürür ve kendi bağımsız ilişkilerini oluşturur. Aynı şey düşünen yazarların beyinlerinden doğan çocuklar için de geçerlidir. Bunlar da, kendi mantıklarının doğasında yer alan olanaklar ve uygulamadaki yararlılıkları ile, kendilerine can verenlerin öngöremediği doğrultularda büyüyebilirler. Üstelik, belirli düşünceler, başlangıçta parçası oldukları bütünsel sistemden ayrılıp farklı bir düşünceler dizisi ile bir araya getirilerek yeni anlamlar kazanabilirler. Yukarıda demokrasi konusundaki görüşlerini ele aldığımız felsefecilerin ortaya attığı çoğu öğretinin başına gelen de budur. Bunların kendi dönemlerinin gereksinimlerinden kaynaklanan ve kişisel eğilimleri ile uyumlu olan kuramları, daha sonraları öngöremeyecekleri koşullara uyarlanmıştır. Ne Hobbes, ne de Locke, ne Montesquieu, ne de Madison - hatta Rousseau - kendi felsefesi üzerine demokratik etiketini koymayı düşünmüştür. İleriye bakarak görüşlerinin hangi amaçlar için kullanılabileceğini öngörememişlerdir. Oysa biz, yirminci yüzyılda ulaşılmış olan noktadan geriye bakarak, onyedinci yüzyıldan günümüze kadarki gelişim zincirinin halkalarını izleyebilmekteyiz. Göstermeye çalışacağım şey, farklı doğrultularda farklı amaçlara ulaşmak için tasarlanan bazı öğretilerin nasıl bir araya getirilerek çağdaş demokrasi çığına katıldığıdır.

Bireyin yetkesi

Önde gelen bir örnek, Bireyin yetkesine son zamanlarda verilen önemdir. Soyut önermeler olarak değerlendirildiğinde, (a) toplumun bireylerden oluşan bir bütün olduğu ile (b) bireylerin bir araya gelerek toplumu oluşturduğu, aynı anlama gelebilir. Fakat bu önermelerden biri diğerine oranla çok fazla öncelik kazanırsa başlangıç noktasındaki farklar sonuçta büyük bir farka neden olacaktır. Gerçek birimin toplum olduğunu ve bireylerin bunun sadece parçalarını oluşturduğunu savunan bir görüş, tersi - yani, birimler bireylerdir ve toplum bunların birleşmesinin ürünüdür diyen- görüşün desteklediği siyasal ilişkileri desteklemeyecektir.

On altıncı yüzyıla kadar kuramsal tartışmaların çoğunluğu birinci görüşe dayanıyordu. Yunan *Polis*'inin felsefecileri için, mantıksal olarak parça ile bütün arasında bir zıtlık olamayacağına göre, birey ile toplum arasındaki bir zıtlıktan söz etmek anlamsızdı. Bunun, bir insan ile parmağı arasındaki karşıtlıktan söz etmekten farkı yoktu! Yunan dili - düşüncenin en ince ayrıntısını bile iletebilen o karmaşık araç - «birey»i tam olarak karşılayan bir deyime bile sahip değildir. Bir insan ya *polites*'tir (bir *polis* mensubu) ya da *idiotes*'dir (kendi başına). Toplum, *polites* ile ilgilidir. *İdiotes* ise, Perikles'in ifadesi ile, yararsızdır ve İngilizce'deki türevinin hatıra getirdiği gibi, bir «idiot»tur (ahmak). Toplumsal kuramın hemen her temel sorununu aralarında tartışan Eflatun ile Aristo, bu sorunu anlamlı bulmadıkları için tartışma konusu yapmamaktadırlar. Onlara göre, birim toplumdur; unsurları ise bireyler değil, yurttaşlardır ve işte hepsi budur! Daha sonra, Elen çağında, Sinik'ler, Stoik'ler ve Epikür'cülerin felsefelerinde bireye daha fazla önem verildiği doğrudur. Ancak, bu eğilim, *Polis*'in yok edilmesi ve İskender'in kısa ömürlü imparatorluğundan Büyük Roma İmparatorluğu'nun kuruluşunun tamamlanmasına kadarki kargaşalık dönemi sırasında ortaya çıkmıştır. Toplum ve hükümetleri bir akıntıya kapılmış olan insanlar, alıştıkları sığınaklardan uzaklara savrulmuşlar ve felsefe de, bir süre için, kendilerini yurttaşlar değil, bireyler olarak görmelerine neden olan bu ortamın havasını yansıtmıştır.

Buna karşılık, üç büyük güç bir araya gelerek, bu bireyci sapmaya son vermiştir. Bunlar, Roma İmparatorluğu'nun kurulması, Hıristiyan kilisesinin zaferi ve feodalizmin yayılmasıdır. Roma orduları, askeri güçlerine dayanarak, Akdeniz toplumu için tasarlanmış yeni siyasal düzeni çevreleyen çelik duvarı örmüşler ve bu duvar üzerinde *praetores* (yargıçlar) ve *juriconsulti* (hukuk bilginleri), büyük bir sabırla, *jus civile* (medeni hukuk) ve *jus gentium* (devletler hukuku) düzenlemelerini bir mozaik gibi işlemişlerdir. Başlangıçta, ilk Hıristiyan'ların tanrıya olan inancı, Roma'ya ait öbür herşey gibi kalıcı olan bu yapıya, yokluğu duyulan temel özelliği kazandırmıştır: Ruhu yüceltecek ve bütüne ulaşmayı sağlayacak bir ideal.

Fakat daha sonraları, bu inancı kurumsallaştırmaya başlayan kilise, baskıdan kurtulunca ideallerinden de uzaklaşmıştır. İmparatorluk ile uzlaşmaya girerek, kurulu düzen içinde bir çıkar sahibi olmuş ve kölelik ya da serflik gibi eşitsizliklere göz yummuştur. İnsanlar, mistikliğin ve batıl inançların etkisiyle, ussal olarak sorgulayamadıkları ve yüzyıllar boyunca

da kendiliğinden belirlenmiş tek yorumlayıcısı rahipler olan bir yığın inanca boyun eğmek zorunda bırakılmışlardır. Son olarak feodal sistem, bireyi, toprağın ekonomik üstünlüğü etrafında odaklanmış bir sınıf ve statü sıralamasından oluşan toplumsal boyunduruğa sokmuştur. Bütün bu etkilerin doğal sonucu, insanı evrenin düzenine kendine düşen ufak katkıyı yapmakla yükümlü küçük ve önemsiz bir hücre olarak gören organik teorilerin ön plana çıkması olmuştur.

Avrupa uygarlığının ilerlemesi için insanların bu tür doğmalardan ve bunların zorladığı yükümlülüklerden kurtarılması zorunluydu. Bu ise bir başkaldırma anlamına geliyordu. Geleneksel düşüncenin zihinsel kalıplarına, onlara temel oluşturan dinsel inanışlara ve bunların hem nedeni, hem de sonucu olan kurumlara (kilise ve feodal soyluluk) karşı bir başkaldırma. Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı ve Romantizm diye adlandırılan - geniş kapsamlı, etkileyici ve uzun ömürlü - akımlar, bu başkaldırmanın farklı aşamaları idi. Saldırının amacı çok yönlü olduğu için ve reformun doğrultusu konusunda bir anlaşma olmadığı için, protesto çok farklı biçimler aldı. Siyasal olduğu kadar düşünsel düzeyde de bir şeye karşı birleşmek, bir şey için birleşmekten her zaman daha kolaydır ve bu nedenle de demokrasi yanlısı olmadıkları kesin olan bir çok düşünür, yine de Papalığa ve feodalizme karşı çıkmak yoluyla ona katkıda bulundu. Kurulu yetke düzenini yıkabilmek için yerine bir yenisi konmalıydı; bu yolla, toplumsal düzeni yeniden kurmak gereği sonucunda, birey kendini buldu. Daha önceleri belirlenmesi din adamlarına ve prenslere kalmış olan konularda, artık bireyin yetkesine başvurulabilirdi. Böylece, dinini, kimsenin anlayamadığı bir biçimde Latince ayin yapan bir rahipten edinmek yerine, birey doğrudan Mukaddes Kitab'a (özellikle bu Almanca ya da İngilizce'ye çevrilip Gutenberg'in icadı sayesinde yayımlandığında) yönlendirilebilirdi. Toprağa dayalı bir ekonomideki sınıflaşmanın katılığı, serfi toprağa bağlamıştı *(adscriptus glebae)*. Fakat etrafı duvarla çevrili bir kentte, insan bir sanatı öğrenebilir ve bir loncanın birliği sayesinde bir miktar bağımsızlık kazanabilirdi. Hatta o akışkan malı sermayeyi biriktirebilirse, bir tüccar-girişimci olabilir ve hesap defterine kralların borçlarını bile kaydedebilirdi-aşırı bir örnek olarak, Augsburg'lu Jakob Fugger'in V. Charles'in bankeri ve veznedarı olup Hapsburgs için Kutsal Roma Tac'ını satın aldığı gibi.

Hobbes ve Locke'un kuramlarında bireycilik

Bireyin ön plana çıkarılmasının ne kadar önemli olduğu ve aynı zamanda bunun uzantılarının ne kadar belirsiz olduğu örneğin Hobbes'un ve Locke'un kuramlarında görülebilir. Daha önce belirtildiği gibi, Hobbes'un felsefesi demokrasi doğrultusunda tasarlanmamıştır. Hobbes, herşeye kadir bir yönetici ile denetimsiz bırakıldıklarında kendi kendilerini mahvedecek olan uyruklarının ona sorgusuz sualsiz boyun eğmesini özlemektedir. Bireyin en büyük gereksinimi yaşamını sürdürmek olduğu için, devletin en önde gelen yükümlülüğü, onu korumaktır. Korumayı yapabilecek olan ve bunu gerçekleştiren devlete boyun eğilmelidir. Bunu yapmayan devlet, kendine bağlı kalınması hakkını koruyamaz. Dolayısıyla Hobbes, meşruiyet öğ-

retilerine hiçbir «açık çek» vermemektedir. Eğer ihanet başarı kazanırsa, yeni önderlere boyun eğilmelidir. *De facto* iktidara gelenler, yönetimi *de jure* sürdürürler. Buraya kadar herşey açıktır. Fakat çözümsüz sorun bundan sonra gelmektedir. Korumanın yeterli olup olmadığına kim karar verecektir? Meşruiyet istemlerine kayıtsız kalan bu realist, bağlılık kararının bireyin vicdanına kalması gerektiği yolundaki Puritan anlayıştan da aynı ölçüde kaçınmaktadır. Hobbes, bunun anarşi olduğunu düşünmektedir. Yine de son çözümlemede, devletinin kendisini koruyup korumadığına karar verebilecek olan, yalnızca bireydir[1]. Böylece, sınır tanımayan Egemen, bireyin yargısındaki insafa bırakılmaktadır. Her birinin denetimini daha fazla sağlama almak için toplumu bireylere ayırmakla başlamış olan kuram, onları, 'Leviathan'ın yararlılığını değerlendirmekle yükümlü son söz sahibi kimseler olarak tahta çıkarmakla son bulmaktadır. Bu mantığın uzantıları, yazarı bunu amaçlamış olsa da olmasa da, demokrasinin bir miktar yararına olmuştur.

Locke'taki belirsizlikler de daha az öğretici değildir. Bazı noktalarda Hobbes'dan ayrıldığı ve ayrıca Filmer ve Leveller'lar ile anlaşamadığı için, kuramını ustaca geliştirmek zorundadır. Hobbes'un, devletin mutlak güce sahip olması gerektiği görüşünü benimsememektedir. Şaşkın Stuart'ların İngiltere tahtı üzerinde herhangi bir kutsal hakka sahip olduklarını kabul edemediğinden, Filmer'i çürütmek için özel bir çaba harcamaktadır. Ekonomik ve toplumsal görüşleri fazlasıyla köktenci olan ve eşitlikçiliğin kendi benimseyemeyeceği ölçüde aşırılıklarına kaçan Leveller'ları yadsımaktadır. O halde, bu olumsuzlamalardan sonra, olumlu olarak ne ileri sürebilmektedir? Bireyin, bir insan olarak yaratılmasından ileri gelen haklara sahip olduğu ve bu hakların, devletin yönetim yoluyla güvence altına aldığı ya da zorunlu kıldığı haklardan önce geldiği görüşünü öne sürmektedir. Doyısıyla devletin varlığı sınırlı amaçlar için geçerlidir ve yalnızca bireylerin rızası ile teslim edilmiş olan yetkileri kullanma hakkına sahiptir. Ancak, devlet içinde üstünlüğün yasalarda olması gerektiğine göre, en önde gelen kurum, yasaları koyandır-yani Meclis.

Şimdi bu kulağa basit gibi gelmekte ve açık gözükmektedir. Fakat bu basitlik ve açıklık yanıltıcıdır. Çünkü, Locke, kuramını çevreleyen iki önemli güçlüğü hiçbir zaman çözememektedir. Herşeyden önce, birçok şey, doğal durumun nasıl düşünüldüğüne, yasalarının nasıl algılandığına ve bunun nasıl bilinebileceğine bağlıdır. Locke, doğal durumu «herkesin herkese karşı savaş içinde olması» olarak tasarlamış olan Hobbes'u açıktan yadsımaktadır. Fakat buna karşılık önerdiği, yine kurgusal bir varsayımdır. Kendi sanısının doğru olduğunu da kanıtlayamamaktadır. Doğal durumun temelde barışçı olduğunu ve doğa yasasının da kendi söylediği içeriğe sahip olduğunu sadece kendi sözlerine dayanarak bilebilmekteyiz. Bize bu yasanın «akıl[2]» olduğunu ve yine «akıl ve ortak adalet[3]» olduğunu bildirmektedir. Son olarak, çıplak bir iddia ile itirazları da bir kenara itmektedir: «...böyle bir yasanın var olduğu ve ayrıca ussal

1 *Leviathan*, Kesim 2, Bölüm XXI.
2 (Second) *Treatise of Civil Government*, Bölüm II, Kısım 6.
3 İbid., kısım 8.

bir yaratık ve o yasayı inceleyen birisi için hükümetlerin pozitif yasaları kadar anlaşılır ve açık, hatta belki daha da açık olduğu kesindir[4]»!

Ne var ki kuşkucu okurun kuşkuculuğu herhalde şunu farkettiğinde artacaktır: John Locke adındaki ussal yaratık için akıl o kadar anlaşılmaz ve kapalı birşeydir ki felsefesi için can alıcı önem taşıyan bir deyimi iki farklı biçimde tanımlamaktadır. Bu, «mülkiyet» kavramıdır. Locke, devletin işlevlerinin sınırlı olması gerektiğini savunarak «devletin amacı»nı «mülkiyetin korunması» olarak tanımlamaktadır[5]. Dolayısıyla mülkiyetin ne anlama geldiğini bilmek önemlidir. Fakat ne yazık ki bu deyim, hem dar, hem de geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamı, kelimenin çağdaş kullanımı ile özdeştir; yani, bir kimsenin üretip ya da elde edip sonra sahip olduğu somut malları kastetmektedir[6]. Bunun yanısıra, mülkiyet, Locke tarafından hem sınırlı anlamını, hem de ek olarak yaşam ve özgürlük kavramlarını içerecek biçimde genişletilmektedir[7]. Fakat bir felsefenin niteliği, bu kavramlardan hangisinin seçildiğine bağlı olarak önemli ölçüde değişecektir. Devletin gerçek amacı yalnızca sınırlı anlamdaki mülkiyeti korumak ise, devletin mülkiyete sahip olanlara ait olmasını, onlar tarafından yürütülmesini ve onlar için var olmasını kabul etmek zorundayızdır-bu durumda, ekonomik bağlam siyasal tutuculuğu öngörecek ve kişiler insan olmalarına bağlı olarak değil, sahip oldukları şeylere bağlı olarak önem kazanacaklardır. Bunun uzantıları rahatlıkla eşitsizlikçi ve dolayısıyla anti-demokratik olabilecektir. Yok eğer devletin koruması gereken şey, maddi servet olduğu kadar yaşam ve özgürlük ise, özgürlük nasıl tanımlanacak ve bizim yaşamımızı sürdürmemizin ya da özgürlüğümüzü yorumlayışımızın bir başkasının mülkiyet iddiası ile çelişmesi durumunda ne olacaktır? Bunlar, belirli yanıtları demokratik olabilecek olan, büyük sorulardır. Fakat Locke bizi yalnızca tahminlerle bırakmaktadır. Bu nedenle, bir yüzyıl sonrasında, korkak bir tutucu olan Burke ile iyimser bir reformcu olan Bentham'ın ortak kaynaklarının bu açık ve anlaşılır düşünür olması, şaşırtıcı değildir.

Rousseau'nun topluluğunda birey

Fakat, birbirinin zıtı eğilimlere destek olabilecek belirsizlikler sözkonusu olduğunda, Jean Jacques Rousseau'nun üstüne yoktur. Onunki, mantıksal olarak tutarlı gözüken fakat çelişkileri güzel sözlerle örtülmüş olan felsefelerin klasik bir örneğidir. Bunların neler olduğu iyi anlaşılmalıdır; çünkü çağdaş demokratik düşüncedeki başlıca kavram karşılıkları Rous-

---

4 İbid., kısım 12.

5 Bölüm XI, kısım 138.

6 (Second) *Treatise*'in V. Bölümü «Mülkiyete Dair» başlığını taşımaktadır. Bu bölüm boyunca, deyim, somut mallar anlamında kullanılmaktadır. Locke buna, kafasında kölelik de olduğu için, bir insan üzerindeki mülkiyeti de katmaktadır. Okuyucu, *Treatise*'in başka yerlerinde de, anlatılanlardan açıkça belli olduğu gibi, mülkiyetin aynen günümüzdeki kesin ve sınırlı anlamında kullanıldığı, sayısız pasajlar bulacaktır. (Örneğin, Bölüm XI, Kısım 138-140).

7 Locke, geniş tanımında da ısrarlıdır: Örneğin, «mülkiyeti-yani, yaşamı, özgürlüğü ve mülkü» (Bölüm VII, kısım 87) ve «genel olarak mülkiyet diye adlandırdığım yaşamları, özgürlükleri ve mülklerini karşılıklı olarak korumak için birleşmeleri» (Bölüm IX, Kısım 123). Hatta geniş anlamı kullandığı bir yerde, üçüncü unsur olan «mülk» yerine «mülkiyet» sözcüğünü koymaktadır: «kendisini, özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak için...» (Bölüm IX, Kısım 131).

seau'nun savları ile bağlantılıdır. Rousseau'cu kuram Kant üzerinde, onun aracılığıyla Hegel üzerinde ve onun aracılığıyla da Marx üzerinde etkili olmuştur. Bir anlamda, hem Napolyon ve Mussolini, hem de Lenin ve Trotsky, bu Cenevre'li beyefendinin soyundan gelmektedir. Ama öte yandan Rousseau, 1789'un düşüncelerinden birçoğunun esin kaynağı olduğunu hakkıyla iddia edebilir ve Mazzini ya da Gambetta gibi isimleri de kendisinin sonraki ürünleri arasında sayabilirdi. Rousseau, Avrupa'nın siyasal düşüncelerinde on sekizinci yüzyılı on dokuzuncuya bağlayan asma köprüyü sağlamıştır. Birçok yol kendisinde birleşmekte ve yine birçok yol kendisinden ayrılmaktadır. Bu nasıl olabilmektedir? Bence yanıtlar, Rousseau'cu kuramı yaralayan ve farklı yorumlara yol açan iki temel ikilemde bulunabilir. Her iki ikilem de bireyin rolü konusundadır: Birincisi, toplum ile olan ilişkisi konusunda; ikincisi, devlet ile olan ilişkisi konusunda.

Birinci sorunun ortaya çıkmasının nedeni, Rousseau'nun siyasal öğretisini içeriğine uygun olmayan bir biçimde sokmaya zorlamasıdır. Bireyin ait olduğu gruba tümüyle tâbi olduğu bir felsefe sunmaktadır. Bunu, insanların birliğinin temel koşulu olduğunu öne sürmektedir: «toplumun üyelerinden herbiri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştan aşağı topluluğa bağlar[8]...». Üstelik, birliğin kendisi, özellikleri, bütünlük, ortak bir kişilik, yaşam ve istem olan «manevi ve kollektif bir bütün» ortaya çıkarır[9].

Rousseau'nun egemen varlık diye adlandırdığı bu üstün-varlıktır ki, istenci (irade) *(la volonté générale),* her bir kişi üzerinde-her birisinin kendi istenci genel olanla kaynaşmış olduğu için-kesinlikle bağlayıcıdır. O halde, birey, egemen varlığın emirlerine her zaman uymalıdır, çünkü egemen varlığa karşı çıkarsa kendisininkini de içeren istence ters düşmekten başka birşey yapmamış olacaktır. Emirlere uymamanın sonuçları ise açıklıkla belirtilmektedir: «Kim genel istenci saymamaya kalkarsa, bütün topluluk onu boyun eğmeye zorlayacaktır: Bu da, o kimsenin yalnızca özgür olmaya zorlanacağı anlamına gelir[10]». Ya da başka bir yerde gayet pervasızca söylediği gibi: «Hükümdar 'Devlet için çıkar yol senin ölmendir' dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır[11]».

Bu söylenenlerin içerikleri şimdilik bir yana bırakılırsa, bunlara temel oluşturan varsayımlar üzerinde durmak gerekir. Bütün toplum kuramcıları gibi, Rousseau bireyin grup ile olan ilişkisini açıklama durumundadır ve birçoğunun kendini yapmak zorunda gördüğü gibi, birinin diğerine göre önceliğini tartışmaktadır. Açıkça Rousseau'ya göre, önceliğe sahip olan ve birimi oluşturan toplumsal gruplaşmadır ve bireyler de onun parçaları olmaktan ibarettir. Dolayısıyla, açık bir şekilde, toplumu, üyelerinin tümü bütüne bağımlı ve yürüttükleri işlevler nedeniyle birbiriyle ilişki içinde olan, bir organizma olarak yorumlayan akıma dahildir[12]. Bu nedenle, toplumsal bütünleşmenin ilkesi olarak gördüğü ve hatta kitabına ad olarak koyduğu

8 *Du Contract Social,* Kitap I, Bölüm VI.
9 İbid.
10 Op. Cit., Kitap I., Bölüm VII.
11 Op. Cit., Kitap II., Bölüm V.
12 *Social Contract*'ten dört yıl önce yayınlanan *Discourse on Political Economy*'de, Rousseau siyaseti açıkça insan vücudu ile karşılaştırmaktadır.

sözleşme kavramı, yalnızca yersiz değildir, aynı zamanda öğretisi ile tam bir çelişki içindedir. Sözleşme, bireyin grup üzerinde öncelik sahibi olduğunu düşünen ve grubun tüm yetkilerine sahip olmadığı bir birleşme biçimini onaylayan bir düşünür için uygundur. Çünkü sözleşme, daha önce birbirinden ayrı olan insanları bir araya getirmenin bir aracıdır. Sözleşmeye katılan tarafların daha önce bağımsız, özgür ve eşit olmalarını gerektirir. Bunu izleyerek, onları bağlayan koşulları ve amaçları ve bir çıkarsama ile, özgürlüklerini koruyabilecekleri arta kalan alanları tanımlar. Oysa, Rousseau'nun felsefesinde varmayı amaçladığı sonuçlar, bir sözleşme temelinden türetilemez. İnsanların organik olarak birbirine bağımlı olduğunu ve herbirinin tümüyle bütüne tâbi olduğunu savunan bir kişinin, daha başlangıçta doğaları gereği birbirinden ayrılamaz olan parçaları birleştirmek için bir öyküye gereksinimi yoktur. Eğer hiçbir zaman birbirlerinden ayrı değillerdiyse, bir araya getirilmeleri için hiçbir şeye gerekleri yoktur. Üstelik, zorunlu olarak bazı sınırlayıcı koşulların varlığı anlamına gelen ve taraflara ortaklıkları dışında bazı özgürlükler tanıyan bir sözleşme, herkesin kendini bütüne bağlamasını onaylayamaz. Dolayısıyla, Rousseau'nun düşüncesinin özü, bu yanlış seçilmiş çerçeveye sığmaya zorlanamaz[13].

Genel istencin belirsizliği

Rousseau'daki öbür önemli belirsizlik, en ünlü kavramından kaynaklanmaktadır: Genel istenç. Burada gösterdiği kavram karşılıkları, demokrasinin anlamları üzerinde kendisinden sonra yer alan tartışmada birçok kez yinelenmiştir. Bir genel istencin varlığı konusundaki inancı, daha önce de belirtilmiş olan[14] bir varsayımdan kaynaklanmaktadır. Birleşme eylemi, bir özelliği de istenç olan, yeni bir varlık, «manevi ve kollektif bir bütün» yaratır. Tıpkı bir bireyin kendi özel çıkarına uygun bir istenci olduğu gibi, toplu kişiliğin de istenci, genel çıkar doğrultusundadır. Dolayısıyla her insanın, bir grubun üyesi olarak, iki istenci vardır: Yalnız kendisine özgü olan özel istenci ile bütün üyeler için özdeş olan ve herbirisinin istemesi gereken istenç. Şimdi, bu kuramın ortaya çıkardığı bir dizi zihinsel ve psikolojik açmazlara göz yumulsa ve tartışmanın

---

13 Bu noktada, bir mantıkçı olarak Rousseau'dan üstün olan Eflatun'un, toplumsal sözleşme kuramından tümüyle haberdar olduğuna dikkat çekilebilir. Gerçekten de, *Devlet*'de, bunu, toplumsal ilişkilerin bir açıklaması olarak öneren bir tartışmacının ağzından seslendirmektedir (Kitap II, 359 a). Buna karşılık Eflatun kendi açıklamasını geliştirdiğinde, sözleşmeden hiç söz etmemekte, ama öz ve biçim açısından organik benzetmeyi baştan sona kullanan bir felsefe önermektedir. Sözleşmeyi Rousseau'dan önce kullanan Hobbes ve Locke'a gelince, Locke bunu yerinde kullanırken Hobbes için durum öyle değildir. Hobbes'a göre, bir devleti bir arada tutan şey, basitçe gücün yarattığı korkudur. Bunun için hiçbir sözleşmeye gerek yoktur, çünkü hiçbir sözleşme bunu sağlayamaz. Nitekim, koruma gücü ortadan kalktığında, boyun eğme «yükümlülüğü» de - yasal ya da manevi değil, kesinlikle fiziksel bir yükümlülük - ortadan kalmaktadır. Gerçekte Hobbes, karşıtlarını iğnelemek için bir oyun yapmak amacıyla, tartışmasının bir yerine sözleşmeyi sokmaktadır. Onlara gerçekte şöyle demektedir: «Bakın! Sizin kuramı ben de kullanabilirim ve kendi amaçlarıma uygun olarak mutlak iktidarı haklı kılmak için onu tersine çevirebilirim.» Fakat Locke'un durumunda bir fark vardır. Hobbes ve Rousseau'nun tersine, Locke için sözleşme benzetmesi tümüyle geçerlidir. Bireyin gruba göre öncelik sahibi olduğuna ve devletin işlevlerinin sınırlı kalması gerektiğine gerçekten inanmaktadır. Bu tür amaçlar için bir sözleşme gayet uygundur.

hatırına, bir genel istencin var olabileceği kabul edilse bile, bunun ne olduğunun bilinmesi sorunu açıkta kalmaktadır. Birbiriyle yarışan bir sürü politika ve öneri arasında, bunların hangisinin genel istence uygun olduğunu nasıl bilebiliriz? Genel istenci hangi ölçüte göre seçebiliriz?

Bu temel soruya Rousseau birbirinden farklı iki yanıt vermektedir. Bu ikilik, şu sözlerinde açığa çıkmaktadır: «Bu gösteriyor ki... genel istenç, gerçekten genel olabilmek için, özünde olduğu kadar konusunda da genel olmalı; herkese uygulanmak üzere herkesten çıkmalıdır[15].» Söylediği şudur ki istenç, genel olabilmek için, herkese uygulanarak özünde ve aynı zamanda herkesten çıkarak kaynağında genel olmalıdır. Dolayısıyla istencin genelliği, kendisi iki yönlü olduğu için, iki ayrı yoldan saptanmaktadır. Genel istencin herkesten çıktığı noktasına denk düşen bir yöntem, oylamayı içerir ve Rousseau *Toplumsal Sözleşme* içinde iki yerde, açıkça, genel istencin çoğunluğun karar verdiği şey olduğunu belirtmektedir[16]. Fakat bu görüşü, kuramındaki öbür bir görüşle çelişmektedir. Genel istenç *(volonté générale)* ile herkesin istenci *(volonté de tous)* arasında bir ayrım yapmaya özen göstermektedir. Birinci durumda, herkes oylama sırasında kendine şu soruyu sormalıdır: Bu sırada genel çıkar neyi gerektirmektedir? İkinci durumda ise, herkes kendi özel çıkarını nasıl değerlendiriyorsa ona uygun olarak oy verir ve oyların toplanması sonucunda herkesin istenci, yani genel istençleri değil de özel istençlerinin toplamı, ortaya çıkar. Böyle tanımlandığında, ayrım, istençlerin toplamı ile toplu istenç arasındaki farkı yansıtmaktadır. Dolayısıyla bir oylama yapıldığında bunun nasıl yorumlanacağı konusunda bir kuşku olmalıdır. Çoğunluk görüşünün, yalnızca herkesin istenci değil de genel istenç olduğu konusunda nasıl emin olunabilir?

Genel istenç saptamanın ikinci yöntemi bu güçlükle karşılaşmamakta, ama ondan daha beter olan bir başkasına yol açmaktadır. Genelliğin bir ölçütü, istencin içeriği olduğuna göre[17], genel istencin saptamasının yolu bilgiye, yani genel çıkarın ne olduğunun bilinmesine ve sonra da onu istemeye dayalıdır. Fakat ne yazık ki, insanlar gerekli bilgiye sahip olmadıkları için genellikle yanılırlar. «Kendisine neyin hayırlı olduğunu çok ender farkettiği için çoğu kez ne istediğini bilmeyen gözü bağlı kalabalık, yasa koyma gibi böyle büyük ve güç bir işi kendi başına nasıl başarabilir? Halkın kendisi hep iyilik ister ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu her zaman göremez. Genel istenç her zaman doğrudur, ama onu yöneten kafa her zaman aydın değildir[18]». O halde, halk bilgisizlik yüzünden hata yapa-

---

14 Yukarıda s. 52.

15 Kitap II, Bölüm IV.

16 «Devletin bütün üyelerinin değişmez istençleri genel istençdir. Üyeler onun sayesinde hem yurttaştırlar, hem de özgür. Halk kurultayına bir yasa önerildiği zaman, halktan sorulan şey, önermeyi kabul edip etmediği değil, bu yasanın kendi istencinden başka birşey olmayan genel istence uygun olup olmadığıdır. Herkes oyunu vermekle, bu konuda düşüncesini de söylemiş olur ve oyların hesaplanmasından genel istenç ortaya çıkar. Benim düşünceme aykırı bir düşünce üstün çıkarsa, bu, sadece yanıldığımı, genel istenç sandığım şeyin genel istenç olmadığını gösterir.» Kitap IV, Bölüm 2. Ayrıca bkz. Kitap II, Bölüm 3.

17 «Bunlardan şu anlaşılmalıdır ki, istenci genel yapan oyların sayısından çok, onları birleştiren ortak çıkardır» Kitap II, Bölüm 4.

18 Kitap II, Bölüm VI.

biliyor ve genel çıkarın ne olduğunu anlamak için bilgili olmak gerekiyor ise, genel istencin ne olduğunu bildirmeye yalnızca bilgililer yetkilidir. Bu tür bir mantık, seçkinci bir yönetim görüşüne ya da Eflatun'cu felsefecikralların yönetimi kuralı gibi bir şeye yol açmaktadır. Tehlike dolu Hegel'ci ayrıma-halkın istediğini sandığı görünürdeki istenç ile istemeleri gereken gerçek istenç arasındaki ayrıma-olanak vermektedir. Genel istencin bu türü, her ne olursa olsun, yurttaşların çoğunluğunun açıkça belirttiği istençlere dayalı bir yönetim değildir. Dolayısıyla, genel istencin belirsizlikleri, üstün akıl ve bilgiye olan aristokratik bir inanç ile ya da bir oylamada ifade bulan çoğunluğun onayı ile olmak üzere, iki almaşık yoldan «çözülebilir». İkincisi demokratik bir usulü desteklemektedir. Rousseau'yu, bazen adlandırıldığı biçimiyle, halk egemenliğinin savunucusu yapmaktadır. Fakat öbür yorum, bir azınlık tarafından en demokratik olmayan denetimi, hatta kendinin herkesten çok bilgili olduğunu öne süren güya akıllı bir kimsenin diktatörlüğünü bile haklı kılabilmektedir. Bu yolla Robespierre muhaliflerini idam ederken, genel istenci yürütmekte olduğunu söyleyebilmiştir. Aynı şeyi Hitler de Stalin de söyleyebilirdi. Hiçbir tiranlık düşmanı şu korkunç sözü unutamaz: «Hükümdar 'Devlet için çıkar yol senin ölmendir' dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır».

On dokuzuncu yüzyılda demokrasinin atılımı

Siyasette ağırlık düşünceden eyleme geçtiği sırada, felsefenin gelmiş olduğu nokta bu idi. Meşruiyete, mutlakçılığa ve temsil yeterliliği olmayan geleneksel kurumlara karşı devrim - on yedinci yüzyılda İngilizlerin yürüttüğü bu devrim on sekizinci yüzyılda Amerikalılar ve Fransızlar tarafından sürdürülmüştü. Bu olaylar yer alırken, iç kargaşalıklarını bir yüzyıl önce hallettikleri için o dönemde göreli olarak daha istikrarlı bir siyasete sahip olan İngilizler, hızı ve kapsamı açısından yine devrim diye adlandırılan teknolojik değişme ve sınai gelişme sürecine girmişlerdi. Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında, düşünürler yeniden siyasal değişmeleri savunmak ya da onlara direnmek gereğiyle karşılaştıklarında, kuramın dikkate alması gereken yeni olgular ortaya çıkmıştı. Bazı önemli ülkelerde devletin kurumları baştan aşağı değişmişti ve bunlar yaygınlaşma eğilimi göstermekteydi. Buhar makinalarının kullanımı ve fabrika sisteminin örgütlenişi insanları gitgide büyüyen kentlerde bir araya getirmekte ve böylece devletin işlev göreceği toplumsal ortama dönüştürmekteydi. Bu sırada, Yeni Dünya'da, vadilerden, dağların üzerinden, ormanların içinden ve kırlardan bir insan seli akmaya başlamaktaydı. Böylece, Avrupa uygarlığının mirasçıları, biçim olarak farklı, ama özde aynı olan, daha önce eşi görülmemiş iki ayrı ortamda, kurumlarını yeniden oluşturuyorlardı. Coğrafi değil de psikolojik açıdan değerlendirildiğinde, İngiltere'nin sanayi kentlerinin toplumsal olarak oluşturduğu yepyeni alanlarından çok farklı değildi. Bradford, Manchester, Birmingham ve Sheffield'de olduğu kadar Fort Detroit, Fort Duquesne'de ve binlerce kasvetli tahta kulübede, eski toplumun durağan kalıpları yerini iş ve yaşam biçimlerinin dinamik süreçlerine bırakmaktaydı. Bunların demokratik hükümetlerin kurulmasına nasıl katkıda bulundukları başka bir yerde tartışılacaktır[19].

19 Bkz. Bölüm 8, ss. 204 vd.

Burada, bütün bu - siyasal, ekonomik ve toplumsal - hareketlerin, demokrasinin yorumlanması ve ölçütlerinin seçimini nasıl etkilediğini göstermeye çalışacağım.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, demokrasinin anlamı ve getirdiği beklentiler, M.Ö. beşinci yüzyıl Atina'sından beri görülmemiş ölçüde bir dönüşüm geçirmiştir. Daha on dokuzuncu yüzyılın başında bile, demokrasi konusundaki düşünüş, antik Yunan'daki tartışmaların etkisi altında idi. Günlük siyasal konuşmada «demokrasi» deyimi birçokları için bir hakaret içeriği taşımaktaydı. Sadece İngiltere, Birleşik Devletler ve İsviçre'de demokratik bir eğilim taşıyan kurumlaşmalara rastlanabilirdi, ki oralarda bile gerçekleştirilenler gerekenin ve gerçekleştirilebileceklerin gerisindeydi. Fakat yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, demokratik inancın başarıları her yerde görülmekteydi. Demokratik idealler dünyanın en büyük üç ulusunda ve daha küçüklerin de gitgide büyüyen bir bölümünde üstün gelmişti. Her geçen on yılda demokrasi uygulaması yeni yandaşlar kazanırken, işleyişi ve daha da geliştirilmesi konularındaki tartışma hızla ilerlemekteydi. Demokrasinin eleştirisi gürültülü ve güçlü bir şekilde sürmekteydi. Uygulamada birçok güçlüklerle karşılaşılıyordu. Fakat şansı yükselmekteydi ve geleceğe dönük görünüşü umutla doluydu. Bu değişimlerin demokrasinin ölçütlerinin yeniden oluşturulması üzerindeki etkileri, düşünce tarihinin büyüleyici bir parçasını oluşturmaktadır.

Temsilcilik ve ölçeğin değişmesi

Buraya kadar anlatılanlardan şurası açıktır ki, demokratik felsefe daha başka yararlı bir amaca hizmet edecekse, herşeyden önce kavramlarının genişletilmesi gerekirdi. kent-devletin yerini imparatorluk almış, onun yerini de ulus-devlet almıştı. Demokrasi tartışmasını, doğum yeri olan kent-devletin dışına çıkarmanın zamanı değil miydi? Bu zorunluluk, on dokuzuncu yüzyılın birinci çeyreğinde yerine getirilmiştir. Demokrasi bu dönemde bir ölçek değişikliği geçirmiştir. Boyutları büyütülmüş, ufukları genişletilmiştir. *Polis*'ten ayrılarak, ulusu, kavramıştır. Lilliput'un yerine Leviathan'ı koymuştur.

Bu geçişi gerçekleştirmede izlenen yöntem, şimdi geriye dönüp baktığımızda, basit görünmektedir. Demokrasiyi ulus ile birleştirmenin aracı, temsilcilik ilkesi ile sağlanmıştır. O zamana kadar, demokrasinin kurumsal ölçütleri her zaman için, devletin en üst organının, bütün temel konuları karara bağlamak üzere bir araya gelen tüm erişkin erkek yurttaşların genel toplantısından oluşması zorunluluğunu içermişti. Demokrasi, tam anlamıyla, halkın yönetimi anlamına alınmaktaydı. Gerçekten de, başka birşey olamazdı. Fakat bu yorumun sonucu, demokrasiyi küçük bir topluluk ile sınırlı tutarak, büyük bir evrene uygulanamaz kılmak olmuştur. Bu gelenekten ayrılma, devlet adamları ve düşünürlerin, Atina *Polis*'inin eski köklerine temsilcilik fidanını aşılamaları ile gerçekleşmiştir. Artık - Rousseau'ya ve *The Federalist*'teki Madison'a göre çelişkili deyimler olan - doğrudan ve dolaylı demokrasi arasında bir ayrım yapılmaya başlanmıştır. Bu ikincisi de, büyük nüfusların ve geniş alanların yönetimi sorununu halkın kendi adına önemli kararları almak için az sayıda insanı seçmesine izin

vermek yoluyla çözdüğü halde, gerçek bir demokrasi sayılabilirdi. Bu sayede Birleşik Devletler halkı, Madison'un (ve hatta Jefferson'un da) önceleri cumhuriyetçi diye onayladığı şeyi, daha sonra demokratik olarak görmeye ikna edilebilmiştir. Aynı şekilde İngiltere'de görünüşte yetki sahibi olan bir monarşinin himayesinde oligarşiden demokrasiye geçiş kuramda geçerli kılınabilmiş ve Avam Kamarası'na tanınan yetkilerin artırılması ve bu sayede yürütülen reformlar yoluyla uygulamaya konabilmiştir.

Ölçütleri arasına temsilciliğin de katılmasıyla demokrasi düşüncesi yeni bir canlılık kazanmıştır. Hem Atina'cıların antikliğinden, hem de Rousseau'cuların ütopikliğinden arınmış olarak, çağdaş demokrasi en azından kurumlarını gerekçeleştirecek ilkeleri belirleyebilmiş ve ilkelerini kavrayacak kurumları oluşturabilmiştir. Kuram alanında, bu sonuç, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, daha önce belirtildiği gibi, başka amaçlarla oluşturulmuş olan çeşitli kuramların demokrasi kavramı içinde özümsenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Böylece, siyasal düşünceler arasındaki çalıları temizleyerek yollarını açmaya çalışanlar, kendilerini çok daha geniş bir alanı biçer bulmuşlardır. Leveller'lardan bütün insanların eşit saygınlığa sahip olduğu anlayışını; Quaker'lardan anlaşmaya varmak için tartışmanın gerekli olduğu inancını; Locke'dan bireylerin, hiçbir devletin el uzatamayacağı haklara sahip olduğu ve devletin hak ettiği güçlerin de özgür insanların onayından kaynaklandığı konusundaki ısrarı; Montesquieu'dan iktidarın aşırı yoğunlaşmasını önleyecek kurumsal tasarımı ve Rousseau'dan kamu çıkarının halkın istençleri yoluyla gerçekleşmesi savını alabilmişlerdir. Bunların bir kısmı ya da hepsi, hatta daha başkaları, artık birleştirilip birçok reçeteye olanak verecek biçimde harmanlanabilirdi.

On dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe hız kazanan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişmelere uygun olarak, demokrasi simgesi artık çok çeşitli kullanımlara girebilmiştir. Bunun siyaset uygulamasındaki etkileri ilk olarak Birleşik Devletler'de ortaya çıkmıştır. Demokrasi konusundaki tavrın değişmesi-nitekim birçoklarının buna olan inancının artması-sağlıklı bir belirleme ile, John Adams'ın başkanlığa seçilmesi (1796) ile başlayıp oğlunun Andrew Jackson tarafından yenilgiye uğratılması (1828) ile son bulan otuziki yıllık döneme geri götürülebilir. Bu dönemde, Federalcilere karşı muhalefet kendine Demokratik-Cumhuriyetçi adını vermiştir ki aradaki tire işareti de iki kavram arasındaki ilişkiyi tam olarak ifade etmektedir. Thomas Jefferson, kendini uzun süre, parlak bir şekilde devlet adamlığına, bilime ve felsefeye adadığı dönem boyunca, cumhuriyetçilikten demokrasiye doğru yer alan ve düşünsel evrimi kendi kişiliğinde yansıtmaktadır. Birinci görüşten hiç vazgeçmeden, ikincisini giderek daha büyük ölçüde düşüncesine özümsetmiştir[20]. Gerçekten de Jefferson, çağdaş bir devletin seçim-

[20] Philedelphia Konvansiyonu tarafından kaleme alınan Anayasa taslağı üzerinde yorum yaparken, federal devletin doğrudan doğruya halk tarafından seçilen tek organı olan Temsilciler Meclisi'nin yetkilerine şiddetle karşı çıkmıştır. «Yasa koyucuya vergi koyma yetkisinin verilmesi hoşuma gider ve sadece o nedenden dolayı meclisin doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesini onaylarım. Çünkü her ne kadar onların seçtiği meclisin ülke için, yabancı

le gelerek en üst görevini yürütmüş ilk gerçek demokrat olarak anılabilir. Ölümünden sadece iki yıl sonra, Jackson, kendini basitçe-tire işareti kaldırılmış bir biçimde-«Demokratik» diye adlandıran bir partinin önderi olarak başkanlığa seçilmiştir. Bu da, demokrasi düşüncesinin yeteri kadar yandaş kazandığının kanıtıdır!

Tocqueville'in Amerika demokrasisi üzerine görüşleri

Uygulamanın öncesinde kurgu varsa, sonrasında da çözümleme ve değerlendirme vardır. Ne iyi ki, bu durumda, çözümlemeci konusuna değer nitelikteydi. Genç bir Fransız, yeni bir olgu olan Amerikan toplumu ve siyasal sistemini incelemek üzere New York'a geldiğinde, Jackson görev süresinin yarısını tamamlamıştı. Bu ziyaretin sonucu ise, klasik olmaya hak kazanmış bir kitap oldu: Alexis de Tocqueville'in *De la Démocratie en Amérique.* Bir insanın böyle bir fırsatı yakalaması ve bunu o kadar iyi kullanması oldukça ender bir olaydır. İlk iki cildin yayımının hemen üzerine, kitap her yerde etkisini duyurmuştur. Çünkü Tocqueville, işlerlik halindeki bir demokrasi üzerine doğrudan gözlem ile yazan, Aristo'dan bu yana ilk kişi-yaklaşık yirmi iki yüzyıl içinde ilk kişi-olmuştur. Gerçekte, konusunu, gözlem konusu olacak bir demokrasi var olmadığı için kendinden önceki hiçbir kimsenin yapamayacağı bir biçimde, Aristo'nun yöntemini canlandırarak ele almıştır. Tocqueville, idealleri, uygulamadaki sonuçları açısından tartışırken, uygulamayı da ifade ettiği ideallerle açıklamıştır. Konusunun özgünlüğüne kavrayışının keskinliği eklendiğinde, yapıtının bu kadar ilgi toplamasına şaşıracak birşey kalmamaktadır.

Tocqueville'in o günlerde uzun ve zor olan bu yolculuğa katılanması yersiz değildi. İlerici görüşlere bağlı bilgili ve aydın bir kişi olarak, yeniden iktidara gelen Bourbonların monarşisini henüz (1830) devirmiş ve «burjuva kral» Louis Phillippe'in Orlean hanedanı ile birlikte, partilere ve parlamenterizme daha fazla söz hakkı tanıyan kurumları benimsemiş bir ülkenin insanıydı. Kendi ülkesindeki siyasetin bu doğrultudaki evrimini sürdüreceğini ummaktaydı. Demokrasinin geleceğin akımı olarak Avrupa'yı kaplayacağına inanmış bir biçimde Amerika'ya geldiğinde, amacı demokrasinin başarıya ulaşıp ulaşmayacağını incelemek değil, başarıya ulaştığında iyi eğilimlerinin mi, yoksa kötü eğilimlerinin mi üstün geleceğini incelemek idi[21]. Dolayısıyla, amacı, önce kendini bilgilendirip, sonra da vatandaşla-

uluslar için, vs., yasa koymada son derece yetersiz olacağını düşünsem de bu olumsuzluk, halkın doğrudan doğruya kendisinin seçtiği temsilciler dışında kimse tarafından vergilendirilmeyeceği konusundaki temel ilkeyi zedelemeden koruma olumluluğu kadar ağır basmaz.» James Madison'a yazılan mektup, 20 Aralık 1787. *The Papers of Thomas Jefferson,* Julian P. Boyd, ed. (Princeton University Press: Princeton) Cilt 12, ss. 439-40. Buna karşılık, yaklaşık yirmi yıl sonra cumhuriyetçiliği onaylayarak yazdığında, tanımlayıp betimlediği şey bizim demokrasi diye adlandıracağımız şeydir: «O halde, eğer cumhuriyetçiliğin ölçüsü devletin organları üzerinde halkın denetimi ise ve başka bir ölçüden de haberdar olmadığımı itiraf edeyim, devletimizin taşıdığı cumhuriyetçiliğin umulması gerekenin çok altında olduğunu kabul etmek gerekir». John Taylor'a yazılan mektubun (28 Mayıs 1816) tümü için bkz. *The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson,* Adrienne Koch ve William Peden, eds. (Modern Library: Random House: New York, 1944) ss. 668-73.

21 «Hıristiyanlar arasında demokrasinin örgütlenip kurulması, çağımızın en büyük siyasal sorunudur.» *De la Democratie en Amérique* (Librairie de Medicis: Paris, 1951), Cilt 1, kesim ii, Bölüm 9, 476.

rına ne beklemeleri gerektiğini önceden haber vermekti. Fakat genel eğilim konusundaki öngörüşüne oldukça güvendiği halde, yöntemsel bir önlemle determinizmin bağnazlığından uzak duruyordu. Kitabının başlığından da görüldüğü gibi, iki konuyu içiçe ele alıyordu. Oraya, Kuzey Amerika ortamında işlerlik kazanmış bir demokrasiyi gözlemeye gelmişti. Dolayısıyla, verilerini incelerken, gözlemde bulunduğu şeyin hem demokrasi, hem de Amerika olduğu konusunda, kendini ve okuyucusunu sürekli olarak uyarmaktadır. Şu soruyu sormaktadır: Bu veriler demokrasi için genel olarak geçerli midir, bunlar özgül olarak Amerika bağlamından mı kaynaklanmaktadır, yoksa bunlar bir biçimde her ikisinin ortak ürünü müdür? Böylece, başka bir toplumsal ortamda kurulan bir demokrasinin, zorunlu olarak, yeni bir toplum olan Kuzey Amerika'da aldığı biçimin aynısını alacağını beklemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Fransa'nın özel yapısı ve gelenekleri-İngilizler, İsviçrelileri ve tarihsel kimliğe sahip öbür tüm toplumlar için de geçerli olacağı gibi-genel kavram üzerine kendi özel damgalarını vuracaklardır.

Bu iki temayı-demokrasi ve Amerika-birbirinden ayırmanın önemi şu soru sorulduğunda açığa çıkmaktadır: Tocqueville'in gördüğü biçimiyle, demokrasinin ölçütleri nelerdir? Bu durumda şu, açıklık kazanmaktadır ki, kendi içinde önemli olan ve genel savları açısından da can alıcı nitelikte olan bazı noktalar, kendi başına demokrasi ile değil, öncelikle 1830'ların başlarındaki Amerika ortamı ile bağlantı içindedir. Örneğin, servet düşkünlüğünü, maddi gelişme isteğini, sürekli hareketlilik ve yenilik hırsını vurgulamaktadır-bunlar, yeni topraklar üzerine yerleşen bazı öbür öncü toplumların da psikolojik olarak taşıdıkları ve bir demokrasi ile birlikte gitse bile zorunlu olarak ona ait olmayan ögelerdir[22]. Aynı şekilde, bir demokrasinin dış ilişkilerini düzenlemede ve bir savaş yürütmede bazı zayıflıklar gösterdiğini öne sürmektedir. Ama aynı zamanda, kendi koyduğu biçimiyle, Amerikalıların güçlü komşulara sahip olmadıkları gerçeğini de teslim etmektedir[23]. Ya da, bunu daha doğru olarak ifade etmek yerekirse, Napolyon devrildikten, 1818'de İngiltere ile iyi ilişkiler kuruldüktan ve İspanyol ve Portekiz sömürgeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Birleşik Devletlerin, o an için, Atlantiğin her iki yakasında da korkacağı kimse yoktu. Bu nedenle, savunmayı devletin çok önemsiz bir işlevi haline getiren, demokrasinin yapısı ve özü değil, yerleşim yerinden kaynaklanan talihli koşullardı. O halde, demokrasinin özürü gibi gözüken şey, gerçekte hiç de öyle değildi. Askeri gücün sınırlılığı, daha çok, coğrafi koşulların elverişliliğinin mutlu bir sonucu idi.

Ortamın etkileri bir yana bırakılırsa, Tocqueville hangi özellikleri bir demokrasi için zorunlu görmektedir? Hiçbir kuşkuya yer olmaksızın, çözümlemesinde merkezi yeri olan şey, eşitlik ilkesidir. Bir demokrasinin yerleşebilmesi için, devlet içinde ve onu çevreleyen toplum içinde, eşitlik kut-

[22] Bu açılardan, benzer koşullara tepkiler göstermeleri nedeniyle, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ilk zamanları Jackson'ın Amerika'sı ile karşılaştırılabilir. Öte yandan, İsviçre'nin daha durağan ve tutucu nitelikleri, eski ve uzun geçmişli bir toplumdaki demokrasinin farklı bir psikoloji üretebileceğini gösterecektir.

[23] Op. cit., Cilt 1, Kesim ii, Bölüm 5, s. 355.

sallık kazanmalıdır. Bu ölçüt, düşüncesinde o kadar önemli bir yere sahiptir ki demokratik değerler sıralamasında en üstün konuma-buna en eşitsiz konum da denebilir-eşitliği koymaktadır. Bunu, tüm öbür özelliklerin kaynağı olan bir merkez olarak görmektedir. Tartışmasına konu ettiği demokrasi ölçütlerinin tümü, onun uzantıları ya da sonuçları olarak, bir biçimde eşitlik ile bağlantılıdır. İster sistemin felsefi kavramlarını tartışıyor olsun (ki bu konuda, özgün olmasa da, Fransızcanın berrak olma üstünlüğüne sahiptir), isterse psikolojik uzantılarını değerlendiriyor olsun (ki bu konuda onu aşabilen kimse olmamıştır) her zaman temel belirleyici olarak eşitlik ortaya çıkmaktadır. Diğer öğeler, matematikten bir benzetme getirilirse, bağımlı değişkenlerdir. Onun gördüğü biçimiyle eşitlik nedeniyle, nicelik niteliğe ağır basmakta ve böylece yönetim çoğunlukta kalmaktadır[24]. Bu, aynı zamanda - servet dağılımı veri alındığında - yoksulların zenginleri yönetmesi anlamına gelmektedir. Özgürlük, bütünü oluşturan başka özgürlüklere bölünmektedir ki bunların kabul edilebilir olmak için eşitlenmiş olmaları gerekir. Kamu görevi, halkın kendi arasından birisine teslim ettiği bir güven anlamına geldiği için ve hemen herkesin her görevi yapmaya yetkili olduğu düşünüldüğü için, kamu görevlileri yurttaşlara karşı onların eşiti olarak davranmalı ve aynı şekilde karşılık görmelidir. Dolayısıyla siyaset ile uğraşan insanlar çevrelerindeki ortalama insanın birer örneği olmak durumundadır. Hiç değilse, açık bir şekilde üstün olmaları beklenmemelidir.

Fakat daha genel bir anlamda, Yunanlıların bir özelliği olan yorumlamadaki genişliğin Tocqueville'de de olduğu dikkati çekmektedir. Demokrasiye yüklediği anlam yalnızca devletin yapısı ya da siyasetin kategorileri ile sınırlı değildir, toplumun kendisi kadar kapsamlı ve derindir. Araştırıcı bir merakla din, evlilik, çiftçilik, mülkiyet, basın, felsefe, bilim, dil ve eğitimi inceleyerek bunların herbirinin demokrasi ile olan ilişkisini değerlendirmektedir. Toplumun örgüsünün siyasal süreçlerle içiçe geçtiğini kavramaktadır. Felsefi öğretinin insanların birlikte yaşadığı gerçeğin bir parçası olduğunu ve kurumların güçlerle olduğu kadar ilkelerle de açıklanması gerektiğini bilmektedir. Kısacası, demokrasinin özünü, toplumsal bağlam, yönetsel yapı ve ideale ilişkin kavramların birbirine geçmesinde görmektedir. Eğer Jefferson'ın kanıt istemeyen gerçekler sıralamasında birinci yeri alan eşitlik, demokrasinin yapısını ve siyasetini başarılı bir şekilde kavramaktaysa, bunun nedeni, gerek toplumsal, gerekse ekonomik açıdan, Amerika koşullarının eşitlikçiliğine uyum göstermesidir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, demokratik düşünce, Yeni Dünya'da olduğu kadar Eski Dünya'da da, tarihte daha önce örneği görülmemiş bir güç kazanmaktaydı. İşlemeye başlamış olan temsilciliğe dayalı kurumlarla daha kazanılacak olan demokratik değerlerin ortak çekiciliği, temel bir siyasal devrim için ilk hareketi başlatmıştı. Nerede bir temelden değişim anlayışı sözkonusu olsa, demokrasnin öğretileri ve hatta sloganları içinde sunulmaktaydı. Bu noktaya ilişkin kanıt, dikkatle iz-

[24] Buna karşılık, hukuk alanında, Tocqueville, Amerika'nın siyasal yapısı içinde demokrasi ile birleşerek onun kusurlarını bir ölçüde gideren aristokratik bir öge görmektedir. Op. Cit. Kesim II, Bölüm 8, ss. 401-407.

ledikleri ve karşı oldukları bu gerçekliği doğru bir biçimde aktaran, çağın ilk eleştirel gözlemcisinin görüşlerinde bulunabilir. Nitekim, Thomas Carlyle 1843'de şöyle demektedir: «Toplumsal olayların herhangi bir alanıyla ilgilenen bir kimse, demokrasinin şimdi hangi boyutlara vardığını, nasıl karşı konulmaz bir biçimde, uğursuz ve gitgide artan bir hızla ilerlediğini farkedebilir. Demokrasi, her tarafta, çağımızın amansız ve kendini hızla kabul ettiren istemidir[25].»

Aynı şekilde, altı yıl sonra, kızgın bir doğrulama, Louis Philippe'in monarşisinde önce bakan sonra da başbakan olarak görev yapıp 1848 ayaklanmasında devrilen, Tocqueville'in vatandaşı, tarihçi Guizot'un kaleminden gelmiştir. Yenilginin acısı altında yazarak, devrimi, demokrasi adı altında gizlenip kargaşalık tohumları ekmekle suçlamaktdır. Demokrasi, herkesin imdadına koşan evrensel bir deyim, önde gelen bir tılsım olmuştur. Monarşistler demokratik bir monarşi yanlısı, cumhuriyetçiler demokratik bir cumhuriyet yanlısıdırlar. Sosyalistler, komünistler ve bunun gibileri ise sadece demokrasi yanlısıdırlar. Ona göre, demokrasi bu egemenliğini insan doğasının derinliklerindeki bir kaynaktan almaktadır, çünkü genişliği sayesinde herkesin ilgisini çekecek birşeyler taşımaktadır. «Temiz ya da kirli olsun, soylu ya da adi olsun, makul ya da çılgınca olsun, uygulanabilir ya da ütopik olsun, tüm umutlar için, insanlığın tüm toplumsal tutkuları için bir bayraktır... 'Demokrasi' kelimesi şimdi her gün, her saat ve her yerde konuşulmaktadır. Her yerde, herkes tarafından sürekli olarak duyulmaktadır[26]».

John Stuart Mill'in temsilî hükümet üzerine görüşleri

Daha sakin havalı ve daha serinkanlı bir değerlendirme, İngiltere'den gelmiştir. John Stuart Mill, Tocqueville'in karşılaştığı sorunun aynısıyla, yani bir demokratik sistemin genel ilkelerini, onların belli bir ülkede aldığı özgül biçimlerden ayırdetme sorunuyla karşılaşmıştır ve çözümlemeleri *Considerations on Representative Government* (1861) (Temsilî Hükümet Üzerine Düşünceler) başlıklı kitabında yer almaktadır. İki yazarın, düşüncelerinin sıralanması açısından, birbirlerinden farklı oldukları doğrudur. Biri, özelin betimlenmesinden, düşünce yoluyla genellemelere varmakta; diğeri ise genel soyutlamadan somut örneklere gitmektedir. Fakat Mill'in demokrasi hakkındaki düşüncelerinin, kendisinin en yakından tanıdığı ülkenin deneyiminden etkilendiği de aynı ölçüde açıktır. Birleşik Devletler'den söz ettiğinde bile, kafasındaki ölçü ve model İngiltere'dir. Mill'in gözlemleri ilk Reform Yasası'nı izleyen bunalımın (1830-1832) üzerinden geçen otuz yıllık döneme dayanmaktaydı. Erişkinlik yıllarında, İngiltere Meclisi'nin ve seçim sisteminin ilk liberalleşmesine, Hint İsyanı ve Hindistan yönetimindeki reformlara, İngiliz sanayi ve ticaretinin gelişmesi ve serbest ticaretin ortaya çıkmasına, devletin toplumsal hizmetlerinin başlangıcına ve üniversiteler, kiliseler ve doğal bilimlerdeki yerleşik geleneklere meydan okunmasına tanık olmuştu[27]. Grey, Peel, Russel ve Pal-

---

25 *Past and Present*, Bölüm 13.

26 *De la Démocratie en France* (Victor Masson: Paris, 1849) ss. 9-11.

27 Bunların bazılarına etkin bir biçimde katılmıştı da.

merston, siyasal sahnede başrolde idi ve Gladstone ile Disraeli sıralarını beklemekteydi. Shaftesbury fabrikaları insancıllaştırır ve Chadwick kenar mahalleleri yeniden kurarken, Marx, British Museum'da toplumsal kuramını yazmaktaydı. Meclis reformunun ikinci ana bölümü hararetle tartışılıp görüşülmekteydi ve *Representative Government*'in yayımlanmasından altı yıl sonra yasa kabul edilmişti. Mill'in değerlendirmeleri işte bu ortamda biçimlenmiştir ve bu hangi konulara önem verdiğini yeterince açıklamaktadır.

Mill'in, demokrasinin niteliğini betimlemesinde, iki tema sürekli olarak yinelenmektedir. Temsilcilik sisteminin, halkın istencinin yönetim gücüne dönüşmesinin zorunlu mekanizması olduğunu kabul ederek, kimin temsil edilmesi gerektiğini ve bunun ne gibi sonuçları olacağını tartışmaktadır. Bunlar yalnızca bütün demokrasilerin değişmez temel sorunları değildir, fakat aynı zamanda o dönemin tabakalaşmış bir yapıya sahip olan ve kentsel işçi sınıfının, orta ve üst sınıfların oy hakkını paylaşmak istediği Viktorya İngiltere'si için özellikle geçerlidir. Mill bu sorulara hem nitelik, hem de nicelik açısından bakmaktadır. Nitelik açısından şöyle demektedir: «Demokrasi ilkesi.... eşitliğin, kendi kökü ve temeli olduğu iddiasındadır[28].» Bu durumda da olağandışı yetenekli kimselerin hakkını vermede güçlükler doğmaktadır. Niceliğin egemen olduğu yerde, nitelikten vaz mı geçilmelidir?[29] Madalyonun öteki yüzü ise sayılara ilişkindir. Eşitliğe bağlı kalınması, hiç kimsenin öbüründen üstün olmayacağı bir şekilde herkesin bir kişilik oyu olması gerektiği yolundaki Bentham'cı ilke ile birleştiğinde, çoğunluk yönetimi uygulaması ile sonuçlanmalıdır. Böylece Mill, «sayısal çoğunluğun yönetimi»nden demokrasinin «genel algılanış biçimi» olarak söz etmekte[30] ve başka bir yerde de «yönetim yetkilerinin her durumda sayısal çoğunluğa verilmesi»nin, demokrasinin «görünürdeki amacı» olduğunu söylemektedir[31].

Fakat bunun ürkütücü sonuçları vardır. İleride bütün erişkinlere oy kullanma hakkının verileceğini kesin birşey olarak görerek, Meclis'in denetiminin o sırada olduğu kadar eğitimsiz bir işçi sınıfına teslim edileceğinden korkmaktadır. Eşitlik ve çoğunluk, cehaletin bilgiye üstünlüğü anlamına geldiği takdirde, onu dehşete düşürmektedir. Dolayısıyla, çoğunluğu azınlığın ayrıcalıklarından kurtarmak isterken, azınlığı da çoğunluğun baskısından korumak istemektedir. Eski kalıtsal aristokrasi tarihe karışabilir. Ama onun yerini hemen aydınlardan oluşan yeni bir seçkin katman almalıdır. Tehlike, bayağılığa kaymada yatar. Çözüm ise üstünlüğü-kişinin miras aldığı değil, hak ettiği üstünlük-onurlandırmada yatar. Böylece, bu düşünce çizgisini izleyerek, Mill, demokrasinin iki türü, «saf» ile «sahte» olanı arasında bir ayrım yapmaktadır. «Saf demokrasi düşüncesi, tanımına

---

28 *Considerations on Representative Government* (Everyman ed., E. P. Dutton and Co. : New York) Bölüm VII, s. 257.

29 «Fakat aynı zamanda domokrasi, özünde, bir kimsenin öbürlerinden daha fazla saygıya hak kazandığı konulara oranla, herkesin eşit görülme hakkına sahip olduğu konular üzerinde o kadar ısrarla durur ki, kişisel üstünlüğe bile gerektiği kadar saygı gösterilmez.» Op. Cit. Bölüm XII, s. 320.

30 Op. Cit., Bölüm VI, s. 249.

31 Op. Cit., Bölüm VII, s. 258.

göre, halkın tümünün, eşit olarak temsil edilen tüm halk tarafından yönetilmesidir. Genel olarak algılandığı ve şimdiye kadar uygulandığı biçimiyle demokrasi halkın tümünün, temsil gücünü elinde tutan basit çoğunluk tarafından yönetilmesidir[32].» Aydın azınlığı «o yanlış olarak demokrasi diye adlandırılıp, gerçekte yalnızca emekçi sınıfların yönetimi olan[33]» şeyden korumak için, Mill, çareyi nispi temsile dayalı seçim düzeninde bulmaktadır. Bu yöntemle, nitelik ile nicelik, bilgi ile sayısal çokluk dengelenecektir. Başka bir deyişle, ilk olarak soyut ilkeleri alıp sonra onları belli bir toplumsal ortama uygulayarak, çözümlemesini kuramsal bir tasarımla sonuçlandırmaktadır. Denklem açıktır:

Felsefe × Toplum = Yönetsel Sistem

Sade insan'ın yüzyılı

Mill'in bu görüşleri yayımlaması üzerinden çok geçmeden, eski düzeni kesinlikle sona erdiren olaylar yer almıştır. 1865 yılında Lincoln suikaste kurban gitmiş ve Palmerston ölmüştür. Bunlardan birincisi Birleşik Devletleri bir arada tutmuş ve süreç içinde, kölelere özgürlük vermişti. Öbürünün ölümü ise Meclis'in ikinci reformunun başlatılmasını ve sanayi işçilerine oy hakkı verilmesini siyasal açıdan olanaklı kılmıştı. Dünyanın en önemli iki demokrasisinden barajlar aşılmıştı ve eşitlikçilik selleri güçlü bir şekilde akmaktaydı. Gerçekten de bu o kadar güçlüydü ki, on dokuzuncu yüzyılın son bölümünde ve yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında demokrasi güdüsü, dünya tarihinin, bütün ulusların yaşamını derinden etkileyen kapsamlı hareketlerinden birisi olmuştu. Bu uluslardan, yönetici grupları değişime karşı direnenler kadar değişimi benimseyenler de, demokrasi savaşçılarından etkilenmiştir. Evriminin tam bu aşamasında demokrasinin ölçütlerinin belirlenmesi daha önce görülmedik bir genişlik kazanmıştır. Daha önceleri sorunu tek bir yetkili düşünürün gözleriyle ya da belli bir büyük düşünce sisteminin çerçevesi içinde görmek olanaklı iken, Mill'in zamanından bu yana geçen bir yüzyıl içinde, kapsam açısından geniş, içerik açısından karmaşık ve vurgulamalar açısından da çelişkili olan büyük bir dizi yorum ve çözümleme ortaya çıkmıştır.

1860'dan 1960'a kadarki bir yüzyıl boyunca insanlığın toplumsal evrimi, hepsinin bir arada yer alması açısından insanlığın daha önceki tarihinde bir benzeri bulunmayan, dört temel özellik taşımıştır. Bunlar şunlardır:

Toplumda herşey değişmekteydi.
Değişimler toplumsal sistemin temellerini sarsmaktaydı.
Değişim hızı toplumun bir kesiminden öbürüne farklıydı, ama bir bütün olarak her zamankinden daha yüksekti.
Değişimler Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan kaynaklanarak, dalgalar halinde bütün dünyayı kaplamıştı.

---

32 Op. Cit., Bölüm VII, s. 256. Ayrıca bkz. s. 266, «Herkese değil de yalnızca yerel çoğunluklara temsil olanağı veren sahte demokraside, eğitim görmüş azınlığın sesi temsil katında hiçbir organa sahip olmayabilir».

33 Op. Cit., Bölüm XII, s. 326.

Olayların bu eşsiz birleşiminin bir sonucu olarak, toplumun herhangi bir kesiminde yer alan bir yeniliğin aynı zamanda öbür kesimleri etkilememesi ve onlardan etkilenmemesi olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenle, bu dönemin toplumsal ve düşünsel çekişmeleri, toplumsal yaşamın belli bir yönünden örneğin ekonomi, din ya da siyaset, kaynaklanmış olsa da artan ölçülerde içiçe geçmektedir. Liberalizm, tutuculuk ile karşı karşıya gelmektedir. Sosyalizm, kapitalizme meydan okumaktadır. Emperyalizm ulusçuluğun, ulusçuluk da uluslararasıcılığın saldırısına uğramaktadır. Bilimsel deneyimcilik, felsefe, eğitim ve dindeki geleneksel bağnazlıkları çürütmektedir. Bununla birlikte, insanlığın, siyasal açıdan daha bilinçli ve sesini daha çok duyurur hale gelen yığınları, ayrıcalıklı bir azınlığın yerleşik çıkarlarına karşı koymaktadır.

Demokrasinin üç görünümü

1) Aygıt ve süreç

Demokrasinin ölçütleri bu aşamada, herkese herşey olma eğilimini taşır. Tanımlanmasına ilişkin tartışma, ilk olarak, konunun dar anlamda mı, yoksa geniş anlamda mı ele alınacağını belirlemelidir. Birinci durumda demokrasinin anlamı siyaset ile sınırlıdır ve bilinçli olarak daha geniş olan toplumsal bağlamı kapsamına almaz. Oysa, siyaset kategorisi bile, önemli bir genişliğe olanak tanımaktadır. Kimileri demokrasiyi yönetim aygıtı ile bir tutar ve böylece bir devleti, eğer kurumlarının çerçevesi uygun bir yapıda oluşturulmuşsa demokratik diye saptar. Normal olarak bu tanım, en azından, adayların serbest bir şekilde seçilmesini sağlayan düzenli bir dönemsel seçim sistemi, erişkinlere evrensel seçim hakkı, farklı siyasal partilere örgütlenme fırsatı, azınlık haklarının korunması için önlemlerin yanısıra çoğunluk kararları, yürütmeden bağımsız bir yargı ve temel insan hakları için anayasal güvenceleri içerir. Bu tür özellikler ve bunların çeşitli biçimlerde işlenmesi, sadece devletin yapısı ile sınırlıdır. Demokrasiye bu gözle bakıldığında gözlemcinin üzerinde durduğu şey, yönetimin biçimidir. Demokrasi, bir iş görme yöntemidir. Bunun temel kaygısı, bir devletin ulaştığı sonuçlar değil, bunların elde edilme biçimidir.

Demokrasinin yorumunu bu şekilde sınırlamak, tanımın büyük ölçüde basitleştirilmesi anlamında bir üstünlük sağlar. Demokrasi konusundaki tartışma daha somutlaşır. Tek meclis ya da iki meclisin, başkanlık ya da kabine sisteminin, nispi temsil ya da dar-bölge sisteminin, iki ya da çok partinin göreli yararları ya da buna benzer başka konular üzerinde tartışılabilir. Sözü edilen konular oldukça belirlidir. Bu tür sistemlerin nasıl işlediği konusunda veriler toplanabilir. Onun üzerine de sonuç, soyutta gezinmek yerine, somut verilere dayanır. Ancak, bu yapıldıktan sonra sonuçta ulaşılan bulgular, eksik oldukları için, tatmin edici değillerdir. Yöntemlerin ötesinde, bunların hizmet ettiği amaçlar yer almaktadır. İnsanlar, kurumlar aracılığıyla ulaşılması tasarlanan değerler ile ilgilidirler. Bir çerçevenin incelenmesi, düşünsel hedefler bağlamında yorumlandığı zaman önem kazanır. Yöntemin iyiliği ya da kötülüğü, yol açtığı ya da engel olduğu sonuçlara göre belli olur. Eğer demokrasi ve onun seçenekleri konusundaki tartışma, yapıya ilişkin sorunlarla sınırlı ise, bu telaş ve heyecanın

nedeni nedir? İnsanlar, bir avuç kurumsal aygıt ile başlayıp yine onunla son bulan bir kavram için bu ölçüde harekete geçirilip duygusal olarak etkilenebilirler miydi? Patrick Henry şunu haykırabilmiştir: «Bana ya özgürlüğümü verin ya da beni öldürün». Bu seslenişi, etkili ve güzel söz söyleme ögesini bir yana koysanız bile, şöyle demiş olsaydı daha az etkileyici olurdu: «Bana iki meclisli bir kongre ve bağımsız bir yargı düzeni verin, yoksa hayat yaşanmaya değmeyecek».

2) Demokratik siyasetin değerleri

O halde demokrasi kavramı, yönetim araçlarının ötesinde, siyasetin amaçlarını da içerecek biçimde genişletilmelidir. Devletin yöneldiği amaçları da kapsadığında, ölçütleri son derece genişlemektedir. Bir siyasal sisteme demokratik bir nitelik veren değerler nelerdir? Bunun listesi yabancı değildir: Bireysel özgürlük herkes için haklarda eşitlik, halkın memurları üzerindeki üstünlüğü, yetkenin yurttaşların onayından kaynaklanması, kamu gönencinin ve toplumsal adaletin sağlanması. Böyle özetlendiğinde, demokrasinin özü, bir siyasal felsefenin temel konularını kapsamaktadır- bireyin toplum içindeki yeri, bireylerin birbirleri ile ve devlet ile olan ilişkileri ve devletin genel yararı artırmak için üstlendiği işlevler. Bir demokratik devleti öbürlerinden ayırt eden, birincil olarak bu konulara ilişkin getirdiği çözümler, ikincil olarak da anayasal aygıtlarıdır. Sisteme özünü veren şey, insanların, altında yaşadıkları yönetim biçimi sayesinde, ulaşabildikleri değerlerdir.

Fakat bunun hemen ardından yeni sorular akla gelmektedir. Bireysel özgürlük gibi bir deyim, kapsamı açısından geniş bir dayanak sağlayan bir soyutlamadır. Fakat aynı kapsamlılık, içeriğinin belirginleştirilmesi gerektiğinde, daha ayrıntılı bir çözümlemeyi zorunlu kılar; bu durumda ise, sağladığı dayanak da daralacaktır. Geniş bir kavramın daha kesin bir tanımlamasına kalkışıldığında, Mill'in *Essay*'indeki savları geliştirirken karşılaştığı sorunlarla karşılaşılır. Özgürlük kavramının araştırılması, eşitlik gibi yakın kavramların da ele alınmasını gerektirir ve bu durumda da sözkonusu farklı değerlerin birbirleriyle çelişkili mi, yoksa uyum içinde mi olduğu sorusu sorulmalıdır[34]. Ayrıca, Mill'in ele alış biçiminde de görüldüğü gibi, siyasal kategoriler, eğer gerçekçi bir biçimde anlaşılacaklarsa, toplumun ilgili olan her yönüyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidirler. Bu yolla demokrasinin ölçütleri daha da genişletilir. Salt yöntemler ve kurumlarla sınırlı olan bir tanım nasıl genişleyerek siyasal hedeflerin özünü içerir hale geliyorsa, aynı şekilde o da, toplumun, siyasal sistemin içine işleyen ve özelliklerini belirleyen değerlerini kapsamına almalıdır. Eğer demokrasinin yorumu özgürlük, eşitlik, bireycilik ve gönenç gibi genel düzeyde algılanan felsefi idealler ışığında yapılırsa, bunların taşıdığı anlam, özünü ve görünümünü; ekonomik, dinsel, ırksal ve benzerleri gibi, yalnızca dar anlamıyla siyasal olmayıp aynı zamanda en genel anlamıyla toplumsal olan düşüncelerden almaz mı? Kısacası, demokrasi kuramı bir siyaset felsefesi içermeliyse, o da bir toplum felsefesi içermez mi?

---

[34] Bu konu ilerde, 16. ve 17. Bölümlerde ele alınacaktır.

3) Toplumsal demokrasi

«Demokrasi'den ne anlıyoruz?» sorusu ile karşılaşıldığında, ölçütleri neden bu şekilde genişletmek zorunda kalındığını anlamak zor değildir. Sorunun niteliği bir örnekle açıklanabilir. Demokrasinin temel bir ölçütünün, özgürlüğü ilerletmek olduğunu kabul edelim. Özgürlüğün de, hem kısıtlamaların olmaması, hem de her bireyin yeteneklerini sonuna kadar geliştirmesi anlamına geldiğini varsayalım. Eğer hareket özgürlüğü sadece siyasal olarak düşünülürse bu özgürlük, oy verme, kamu görevi üstlenme, yasal olarak hakkını arama ve sansüre uğramadan konuşup yazma haklarını içerir. Fakat zamanımızda özgürlüğün doğal olarak kapsamına girdiği düşünülen başka haklar da vardır. Vicdan alanında, herhangi bir dine inanmak ya da hiçbirine inanmamak hakkı vardır. Eğitim alanında, devlet desteği ile öğrenim görme hakkı vardır. Bunların yanısıra ekonomik haklar vardır- hastalık, işsizlik ya da dulluk gibi tehlikeler ile yaşlılık ve ölüm gibi önlenemez olgular karşısında güvenliğin sağlanması. Bu tür güvencelerle özgürlükler arasındaki bağlantı kolayca gösterilebilir. Herkesin aynı şekilde tapınmasını vatandaşlığın bir koşulu olarak öngören; yurttaşların bir kısmına, onlara sorunlarını kavrama ve akıllı bir seçim yapma özgürlüğünü sağlayan eğitim hakkını tanımayan ya da yoksulluk ve korku yoluyla siyasal katılım olanaklarını sınırlayan bir toplumda, siyasal özgürlük azalmış demektir. Özgürlük, etkin bir biçimde kullanılamadığı takdirde, biçimsel bir soyutlamadan ibarettir. Dolayısıyla, toplumda bunun kullanımını engelleyen herhangi bir şey bunun tanımına ters düşer. Çünkü, toplumsal açıdan önemli olan hiçbir şey, siyasal açıdan geçersiz sayılamaz.

Bu bir kez kabul edildiğinde, demokrasinin ölçütlerinin o denli geniş belirlenmesi olanağı doğar ki, demokrasi toplum ile neredeyse özdeş hale gelir. Irk ve din farklılıklarının, yasaların eşit korunmasına zarar vermemesi gerektiği; ailesel konumu ya da serveti ne olursa olsun, her çocuğun zihinsel yeteneğinin sınırına kadar eğitim görmesi gerektiği; çalışanların işverenlerle, kendi seçtikleri temsilcileri aracılığıyla toplu pazarlığa oturabilmesi gerektiği savunulduğunda, demokrasi kavramı yalnızca yöntemler ile sınırlı kalmaz, öze de ilişkin olur, yalnızca siyasal olmaz, toplumsal da olur. Böylece «toplumsal demokrasi» ve «ekonomik demokrasi» gibi deyimler kullanılır ve bunlar iki şeyi çağrıştırır. Bunlar, ilk olarak, demokrasinin siyasal alanda kurulmasının, toplumun geri kalan bölümü onun gerekleri ile uyum içine sokulmazsa, olanaksız olduğunu[35]; ikinci olarak da eşitlik ya da özgürlük gibi kavramların, devletin yönetiminden toplumsal sistemin ve ekonominin içsel düzenlemelerine (örneğin, okullar, anonim şirketler, sendikalar) aktarılabilir nitelikte olduğunu ifade eder. Eğer yurttaşlar, ırk, cinsiyet ve dine bakılmaksızın bir arada oy kullanma hakkına sahipseler, çocuklarının da bir arada öğrenim görmesi gerekmez mi? Eğer demokrasi kuramları kamu görevlilerinin halka karşı sorumlu olmalarını ve oy veren-

[35] Örneğin, bütün yurttaşlar eşit siyasal haklara sahipken, toplumsal düzende üç sınıflığa ilişkin aristokratik bir anlayış egemense, bir alandaki eşitlik ile öbür alandaki eşitsizlik arasında bir uyumsuzluk vardır. Çağdaş İngiltere bu duruma bir örnek oluşturmaktadır.

lerce denetlenebilmelerini öngörüyorsa, aynı şey sendikaların ve şirketlerin yöneticileri için geçerli olmaz mı? Demokratik bir devlet otokratik özel kurumlarla bir arada yaşayabilir mi?

Ufukları bu soruların yol açtığı ölçüde genişletmenin amacı yalnızca felsefi tutarlılık ve mantıksal düzenlilik sağlamak değildir. Gerçi bunların da bir ölçüde etkili olduğunu teslim etmek gerekir ama toplumsal ögelerin demokrasi ölçütleri arasına sokulması-ya da, farklı bir bakışla, demokrasinin, siyasetten başka ögeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi-idealler-de tutarlılığa bağlı görünmekten ötede bir şey yapar. Bu, aynı zamanda gerçekçiliğe hizmet eder. Çünkü gerçek odur ki, demokratik siyasete, belirli ekonomik ve toplumsal ön koşullar karşılanmadan, ulaşılamaz. Eğer dava açmanın maliyetleri, herhangi bir kimsenin mahkemeye giderek haklarını savunmasına olanak verecek gibi değilse, «yasa karşısında adalet eşitliği»nden söz etmenin ne yararı olabilir? Eğer işçi ile işveren arasındaki bireysel pazarlık durumunda, bir işin yitirilmesi taraflardan birini açlığa mahkum edebiliyor, ama öbürünü etkilemiyorsa, «sözleşme özgürlüğü»nün ne anlamı vardır? Oy kullananlar, dinledikleri tartışmaları çözümleyebilecek, varolan seçenekler konusunda sağlıklı bilgi edinebilecek ve kısa ve uzun dönemli çıkarlarını ayırt edebilecek ölçüde eğitim görmemişlerse oy kullanma hakkının ne değeri vardır?

Demokrasi ve liberalizm

Bu sorulardan da görüldüğü gibi, devletin içinde bulunduğu toplumsal çerçevenin bütünü dikkate alınmadan, yönetimin oligarşiden demokrasiye doğru evrimi üzerinde düşünmek ya da özgürlük ve eşitlik gibi kapsamlı idealler oluşturmak olanaksız hale gelmiştir. Dolayısıyla, zorunlu olarak, on dokuzuncu yüzyılı karıştıran öbür büyük düşünce ve eylem akımları da demokrasi yandaşları ya da onların karşıtlarının ilgisinden kaçamamıştır. Bunun bir örneği, liberalizmin etkisidir. Tarihlerinin bir döneminde liberalizm ile demokrasi birbirlerinden güçlükle ayrılabilirlerdi. Aynı çizgi üzerinde ya da hiç değilse birbirine paralel çizgiler üzerinde gitmekteydiler. Liberalizmin temel düşüncesi, demokrasinin de doğal olarak temel kavramı olan özgürlük idi. Fakat liberalizmin, özgürlük konusundaki ortak kaygıları ölçüsünde, demokrasi ile çakıştığını kabul etsek bile, bunlar birbirleriyle özdeş miydi? Bunun, on dokuzuncu yüzyılın başında çok da açık olmayan yanıtı, yüzyıl ilerledikçe daha açıklık kazanmıştır. Liberaller demokrat olmak zorundaydı, ama bütün demokratlar liberal olmak zorunda değildi[36].

Liberalizm ile demokrasinin yollarının böyle ikiye ayrılmasının nedeni, özgürlüğün çağrıştırdığı şeylerin çeşitliliği ve bu çeşitliliğin birbirine zıt vurgulamalara yol açabilmesi idi. Özgürlüğün savunucuları arasında, kavramın olumsuzlama yönü sözkonusu olduğunda, anlaşmazlık

---

36 Profesör Alf Ross'un söylediği gibi, «On dokuzuncu yüzyıl demokrasisi, liberal görüşlerle birlikte evrilmiştir. Ama bu tarihsel koşutluk, demokrasi ile liberalizmin farklı kavramlar oldukları ve birbirleriyle bağlantılı olmadıkları gerçeğini gizlememelidir.» *Why Democracy?* Harvard University Press: Cambridge, 1952) s. 109.

için pek bir neden yoktur. Kendimizi kısıtlamalardan kurtarmalıyız yolu bir çağrıya verilen yanıt, genellikle yaygın ve istekli olur. Olumsuzlamalar konusunda anlaşmazlık azdır. Ama aynı şey olumlamalar için söylenemez. «Bir şeyden özgürlük», «bir şey için özgürlük» ile sonuçlanır. Yasaklamalardan sonra, eylemde bulunma olanağı gelir. Ve işte pürüz de buradadır. Olumlu anlamıyla eylemde bulunmak özgürlüğü, rekabet ve sürtüşme anlamına gelir ve bundan bir taraf zaferle çıktığında, ardından eşitsizlik ve beraberinde de, yenilgiye uğrayanın özgürlüğünü yitirmesi gelir. Şimdi, bu çelişkilerin varlığı bazı özgürlük uygulamalarında çok belirgin değildi. Örneğin fikir özgürlükleri —konuşma, düşünme, yazma ve yayımlama özgürlüğü— başkalarının da aynı şeyi yapma özgürlüğünü engellemez. Aynı şekilde, siyasal özgürlüklerin kullanımı da, örneğin oy kullanma hakkı, başkalarını aynı şeyi yapmaktan alıkoymaz. Ama ekonomik faaliyet alanında genel olarak durum böyle değildir. Ekonomi, sınırsız ve sürekli olarak artan bir bolluğun bölüşümü ile ilgili değildir[37]. Daha çok, olası gereksinime oranla nadir olabilen kaynakların dağılımı ile ilgilidir. Bu nedenle, piyasa alanında özgürlüklerin hepsi aynı ölçüde yerine getirilemez. Manchester Okulunun klasik iktisadında önerilen, devlet denetiminden özgürlük, gerçekten üretkenliğin artırılmasına yol açmıştır. Fakat aynı zamanda ürünün eşitsiz bölüşümünü yoğunlaştırmıştır. Servet büyümüş, ama birikimi daha da eşitsizleşmiştir.

Bu noktada liberalizm ile demokrasi arasındaki farklar, daha önceden ikisinin arasındaki çakışmanın sahip olduğu açıklığa kavuşmuştur. Sorunlar artık açıkça belirlenmiştir: Ekonomi alanında, devletin piyasayı düzenlemesi konusunda; toplumsal alanda orta ve çalışan sınıfların arasındaki ilişkiler konusunda; siyasal alanda da, mülkiyete ve gelire bakılmaksızın tüm erişkinlere eşit oy hakkı verilmesi konusunda. Bu arada sosyalistler devreye girerek liberallere, daha önceleri onların merkantilistlere ve tutucu toprak sahiplerine yaptığı gibi, meydan okumuştur. Sosyalistler ve liberaller aynı olgulara —bireyin toplumla olan ilişkisine— bakmışlar, fakat, görüş açıları birbirine zıt noktalardan başladığı için, farklı sonuçlara varmışlardır. Birisi bireyden başlamış ve toplumun çıkarını bireysel çabaların sonucu olarak görmüştür. Öbürü ise toplumdan başlamış ve bireysel gelişmeyi genel gönencin uyumunun bir sonucu olarak algılamıştır. Birisi ortak yararı sağlamak için özel girişime dayanmayı, öbürüsü ise hem bireysel açgözlülüğü sınırlamak, hem de kamu çıkarını artırmak için devlet düzenlemelerine dayanmayı uygun görmüştür. Dolayısıyla sosyalizmin de kendinden önce liberalizmin olduğu gibi, demokrasi ölçütleri ile kendine göre bir ilgisi vardır. Sosyalistler, demokrasinin hem özgürlük, hem de eşitliği ifade ettiğini savunabilmiş ve liberalleri bunlardan birincisi adına ikincisini yok saydığı için, eleştirebilmiştir. Sosyalistler, herkes için gönençte eşitliğin sağlanması kaygısı ile, siyasal alanda herkesin eşit değere ve onura sahip olması gerektiğini belirten bir demokrasi anlayışını seve seve benimseyebilmişlerdir. Fakat sosyalistlerin bir kısmı, hedeflerine ulaşmada sabırsızlık göstermiştir. Değişimin hızı

37 Zengin bir toplumda bile varolan kaynaklar sınırsız değildir.

artırabilecekse, yöntem açısından kestirmeden gitmeye hazır olmuşlardır. Eşitliğe o kadar çok değer vermişlerdir ki, siyasal özgürlüğü gözden çıkarmaya hazır olmuşlardır. Böylece, sosyalizm de demokrasiden ayrılmış ve hareket, sosyal demokratlar ve komünistler olmak üzere, ikiye bölünmüştür.

Ulusçuluk ve demokrasi

Demokrasinin çekim alanına girmek ya da ondan uzaklaşmak biçimindeki aynı eğilim, çağımızın öbür bir etkili gücü olan ulusçuluk duygusundaki dalgalanmalarda da görülebilir. Ulusçuluğun çok çeşitli ortaya çıkış biçimleri vardır. İktidarın, hem içerideki yerel çıkarlar, hem de dışarıdaki uluslararası toplum pahasına, ulusta toplanmasını ifade etmektedir. Bireysel bağlılıkların bir birlik oluşturmak üzere buluşması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, özgürlük anlamına da gelebilmektedir. Fakat hangi anlamda özgürlük? Hapsburgs gibi uluslararası bir rejim tarafından yönetilen ya da İngiltere veya Fransanın sömürgesi olan bir halk için, özgürlüğün belirli bir anlamı vardı: Yabancı yönetimi yerine özerklik, dışsal olan, temsil özelliği olmayan ve denetlenemeyen bir güçten kurtuluş. Bu anlamda, demokrasi ile ulusçuluk arasında açıkça bir uyum alanı vardı. Emperyalizm özgürlüğü, yönetilenlerin onayına dayanan bir yönetimi yadsıyordu. Dolayısıyla, bir Mazzini ya da bir Nehru'nun hem ulusçu, hem de demokrat olması tutarlı idi. Fakat bu, bütün ulusçular için geçerli değildi. Halklarına yabancı boyunduruğunu söküp atmaları için önderlik ettikten sonra yerine kendilerininkini koyan diktatörlerin listesi oldukça kabarıktır. Uzaktaki emperyalistten kurtuluş, yerli malı tiranın otokrasisi ile sonuçlanabilmektedir. Çağdaş ulusçuluk ile fanatik hoşgörüsüzlük arasında, «kendi kaderini belirleme hakkı»nın her zaman bir ulusu eskisinden daha özgür kılacağı konusundaki saf kuruntulara izin vermeyecek ölçüde, yakın bir birliktelik olagelmiştir. Sömürgelikten bağımsızlığa geçildikten sonra da, yönetime karşı olanlar hapse atılma ya da vurulma tehlikesini taşıyabilmektedirler. Ancak, arada şu fark vardır: Bir sömürgede gardiyanlarla cellatlar kurbanları ile aynı dili konuşmazlarken, bağımsızlıktan sonra, aynı dili konuşurlar.

Son birkaç sayfada tartışılanlar, daha etraflı olarak işlenmeye ve daha bol örnekler vermeye açıktır. Fakat bunlar için uygun yer ilerki bölümlerde gelecektir. Demokrasinin çağdaş evriminde, ölçütlerinin, çok dardan çok genişe, büyük değişme gösterdiği burada yeterince açıklanmıştır. Bu ölçütler darlaştıkça daha belirli ve daha anlaşılır olmaktadır. Kapsam genişledikçe, kavram daha zenginleşmekte, ama aynı zamanda daha belirsizleşmektedir. Demokrasi düşüncesi ve bazı uygulamaları, belirli noktalarda çağdaş akımların özlemleri ve eylemleri ile içiçe geçmektedir ve en geniş ve en derin biçimiyle demokrasinin değerleri, uygarlığın hedefleridir. Toplumun karmaşık dokusu, kesin ve mantıksal çözümlemelerin kalıplarına uymaya çok yatkın değildir. Zihni tatmin etmek için kategoriler keskin olmak zorundadır. Ama yaşamın gerçekleri karanlık ve değişkendir; ana çizgileri bulanıktır; aldıkları biçimler merkezde çok belirgin olabilir ama kenarlarda belirsizdir.

Konu ve çeşitlilik

Dolayısıyla, demokrasi konusunda bir araştırma, birliğin ve farklılıkların incelenmesidir. Birlik, bir topluma egemen olması ve siyasetine can vermesi gereken hedefler olarak özgürlüğün ve eşitliğin vurgulanmasından; yönetimin başlıca önderlerinin gerçek bir seçime olanak veren kurumlar aracılığıyla devresel olarak göreve seçilmesi koşulundan; toplum içinde bireylerin, aile, inanç, para ve görünüş kalıtımlarına bakılmaksızın, kendi yetenekleri ve çalışmaları ile hak ettikleri yeri kazanmaları fırsatından oluşmaktadır. Fakat bu temeller üzerinde anlaşmanın önemi ne kadar büyük olsa da, farklılıklar da aynı ölçüde etkileyicidir. Özgürlük de eşitlik de birbirinden çok farklı çağrışımlar taşıyabilir. İlkelerden biri öbürüne göre öncelik kazanabilir ve bu durumda da, özgürlükçü bir demokrasi ile eşitlikçi bir demokrasinin birbirinden önemli ölçüde farklı olduğu rahatlıkla görülebilir. Kurumsal yapılar, birbirlerinden, İsviçre, İngiltere ve Birleşik Devletler'inki kadar farklı olabilir. Yine de bunların hepsi demokrasidir. Ayrıca, ekonomik felsefenin uygulanmasında o kadar çok şey, eldeki gerek insan, gerekse doğal kaynaklara bağlı olacaktır ki, serbest rekabet, adaletli bölüşüm ya da toplumsal mülkiyet konusundaki ütopik kuramların, zamanın ve zeminin inatçı zorunluluklarına teslim olmaları gerekecektir. Liberal bir demokrasi olduğu gibi, toplumsal bir demokrasi de vardır. Demokrasi, doğası gereği, bireyci ya da kollektivist olmak zorunda değildir. Bazen bunlardan biri, bazen öbürü olabilir ve genellikle de ikisinin bir karışımı olur.

O halde, ölçütleri anlamak için örneklere bakmamız; demokrasiyi öğrenmek için, demokrasileri karşılaştırmamız gerekir.

II
Demokratik toplum

4

Demokrasinin yayılması ve sınırları

Bir siyasal sistem üzerindeki en güçlü etkilerden biri, kendi geleneğinin birikmiş gücünden gelenidir. Ölçütlerin tartışılması sırasında görüldüğü gibi, demokratik düşünce ve kurumların gelişmesi uzun bir zaman almıştır. Kavramların çözümlenmesi bir yönetim biçimini bir ölçüde aydınlatabilir, çünkü bu yolla benimsendiği belirtilen özlemler açıklığa kavuşacaktır. Ama daha farklı bir dizi veriden —uygulamanın mantığında somutlaşan verilerden— tamamlayıcı bulgular çıkacaktır; çünkü bunlar gerçekte ulaşılan sonuçların bir özetidir. Hiçbir sistem, felsefi kökenleri yanısıra, tarihsel olayların gerçeğine dayalı sonuçlar üretmeden, iki bin beş yüz yıl süren bir evrimden geçemez. Bu olayların tarihi, demokrasinin büyümesine ve sonra da başarılı ya da başarısız olmasına yol açan koşulları ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde, demokratik devletin toplumsal çevresine bir giriş oluşturmak üzere, birkaç göze çarpan nokta kısaca özetlenecektir.

Devrimden evrime

Daha başında, çok açık olarak gözüken bir gerçek vardır. Çağdaş demokrasilerde, devrim için herhangi bir gereği ortadan kaldırmış bulunmaktayız, çünkü anayasal sistemimiz düzenli bir değişime izin vermekte ve dolayısıyla zor'a başvurmayı gereksiz kılmaktadır. Ancak, bunu günümüzde olanaklı kılan bir neden, bu doğrultuda ilk olarak ilerleyen ülkelerde demokrasinin bir devrim ile kurulmuş olmasıdır. Atina örneğinde, bu hem Solon zamanında, hem de daha sonra Peisistratus diktatörlüğünün devrilmesinin sonrasında böyle olmuştur. Orada Çoğunluk, iktidarı Azınlıktan sökerek almıştır ve *demokratia* —halkın gücü— derken kastedilen de işte budur. Öte yandan Roma'da çeşitli senatör zümrelerinin oluşturduğu yönetici oligarşi, Gracchi ve Marius'un başarısız devrim girişimlerinde de kanıtlandığı gibi, bir cumhuriyetin kurumları üzerinde bile egemenliklerini hep sürdürmüşlerdir. Aynı şekilde, demokrasi on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda daha büyük ölçekte yeniden doğduğunda da, başlangıcında hep şiddet yer almıştır. Hollanda'lıların ulusal kurtuluş için savaşmaları İngiltere'nin İç Savaşı, İsviçre'lilerin kanton ve kent oligarşilerine karşı mücadeleleri, Amerika'nın Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi-bütün bunlar çağdaş demokratik devletin doğum sancıları idi.

Aynı sonucun başka yerlerde daha barışçıl yollarla elde edilmesi, ancak demokrasinin temelleri ayaklanmalarla ve silah gücüyle atıldıktan

sonra olanaklı olmuştur. Örneğin Britanya İmparatorluğunda, Amerika sömürgecileri bağımsız ve özerk olmak için savaşmak zorunda kalmışlardır. Oysa Kanadalılara 1830'lardaki bir iki ufak çatışmayı izleyen on yıl içinde özerklik[1] verilmiş, Güney Doğu Asya sömürgeleri de aynı politikadan şiddete başvurmadan yararlanmışlardır. Kıta Avrupasında, demokrasi yolundaki başarılı devrimler —1830 ve 1848 ayaklanmalarında olduğu gibi— hemen her yana yayılan bir etki taşımışlardır. Yirminci yüzyılda Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının sonrasında, yenilen ülkelerin demokratik anayasalara kavuşması, kendi halklarının bunları elde etmek için mücadele etmesinden çok, savaşı yitiren otokratik yönetimlere karşı var olan tepkiden ileri gelmiştir. 1946'dan bu yana bağımsızlık kazanan sömürgelere gelince, bunların hepsinde temel amaç özerkliğin güvence altına alınması idi. Halka dayalı ve sorumlu bir yönetim anlamında, içeride özgürlüğün sağlanması, çoğu durumda ikincil bir amaçtı. Gerçekte, yeni kurulan devletlerin birçoğunda, bağımsızlığın sonucu, bir tür otoriter yönetimin yerine bir başkasının getirilmesi olmuştur. Altın Sahilinde bir İngiliz Vali, Kwame Nkrumah'ı hapiste tutuyordu. Gana'da, şimdi kendini kurtarıcı olarak adlandıran bu eski mahkûm, aynı şeyi kendi karşıtlarına yapmaktadır.

Demokrasinin devrim yoluyla kurulduğu, bu görevin kuşaklar öncesinden tamamlanmış olduğu toplumlarda yaşamakta olanlarımız tarafından hatırda tutulmalıdır. Bizim için demokrasi, miras aldığımız şeylerden biridir. Yeni birşey değildir. Bütün uygulamalarını ve varsayımlarını veri alırız. Bunlar, korumak niyetinde olduğumuz bir kurulu düzene aittirler. Dolayısıyla, düşüncelerimiz ve duygularımızda, demokrasi, bizim köktenciliğimizi değil, tutuculuğumuzu ifade eder. Tıpkı eski bir çift kunduranın rahatlığı gibi, ona alışmışızdır. Bu nedenle, temellerini yeniden incelemeye çok gerek görmez, içinde geliştiği koşullara daha az önem veririz.

Dolayısıyla, demokrasinin ne kadar yavaş evrildiğini ve olgunluğa ne kadar yeni kavuştuğunu — eğer gerçekten biliyorsak — unutma eğilimi gösteririz. Atina örneğinde, demokratik bir sisteme doğru ilk adımlar Solon tarafından M.Ö. 594 yılında atılmış olduğu halde, ikinci aşama o yüzyılın sonunda Kleisthenes reformlarına kadar gerçekleşmemiş, üçüncü aşamaya ise Pers Savaşları'ndan sonra Perikles'in ve Ephialtes'in katkıları (M.Ö. 461) ile ulaşılmıştır. Kendini demokratik bir biçimde yönetebilen tek önemli Yunan *Polis*'i olan Atina, gücünün ve başarısının doruğuna M.Ö. 490 (Marathon) ile M.Ö. 421 (Niklas Barışı) yılları arasında ulaşmıştır. Ancak, o kısa dönemde bile, demokrasinin kapsamı yine de çok sınırlı kalmıştır. Atina'lılar yalnızca deniz güçlerini —Delos Birliğini— bir deniz imparatorluğuna dönüştürmek için kullanmakla kalmamışlar, kendi iç siyasetlerinde bile, *Demos*, erişkin nüfusun çoğunluğunu kapsamaktan uzak kalmıştır. Siyasete katılma hakkı kuşkusuz kadınları[2] ve yerleşik yabancıları *(metics)*

1 Yani, işlerinde özerklik. Dış ilişkileri üzerinde tam denetim Birinci Dünya Savaşından sonra sağlanmıştır.

2 Eflatun'un *Devlet* kitabında kadın-erkek eşitliği istemesi, tümüyle gelenek dışı idi.

içermemekteydi. Aynı şekilde özgürlük ilkesi de kölelerin kurtuluşunu kapsamamaktaydı. *Demos*, çevresindeki aristokrasi ve oligarşilere oranla çok daha fazla sayıları barındırmaktaydı. Ama halkın tümünü içermekten uzaktı. Bir tarihçinin şu yorumunda haklılık payı vardır: «Demokrasi, Yunanlılar için, ayrıcalıkların ortadan kaldırılması değil, sadece alanının genişletilmesi anlamına geliyordu[3]».

Demokrasinin çağdaş tarihinde, geriye bakıp da siyasette kitlesel katılıma ne kadar yakın bir geçmişte ulaşılmış olduğunu saptamak oldukça şaşırtıcıdır. Günümüzde demokrasinin önde gelen örneklerini oluşturan ülkelerden her biri, on dokuzuncu yüzyılın başında birer oligarşi tarafından yönetilmekteydi. O yüzyılın sonuna gelindiğindedir ki, erişkin erkek nüfusun çoğunluğu en sonunda oy verme hakkını kazanmıştır. Kabul etmek gerekir ki, oy kullanma hakkı demokrasinin tek ölçütü değildir. Fakat temel bir ölçüt olduğu da kesindir. Halk istencinin egemenliğinden, genel onayın sağlanmasından, dönemsel seçimlerden, yasama organında partilerin karşı karşıya gelmesinden söz edilmesi— bütün bunlar, gerçekçi bir biçimde yasama organının seçiminde yasal olarak oy kullanma hakkını taşıyan yurttaşların sayısı açısından değerlendirilmelidir. Eğer bu hak yalnızca küçük bir azınlığı tanınmışsa, öbür ilkeler, geride sağlam bir şekilde duran bir oligarşiyi gizleyen ciladan ibarettir. Egemen bir seçkin grubun kendi iç işlerini demokratik bir biçimde düzenlediği, ama çoğunluğu kendine tâbi kıldığı bir sisteme demokrasi denemez.

Bir örnek olarak İngilizlerin evrimciliği

İngiltere, bu noktayı açıklamak için özgün bir örnek sunmaktadır. Bu ülke, mutlakiyetçi krallıktan aristokratik biçimden geçmek yoluyla kitlesel demokrasiye doğru evrildiği için, özellikle ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bu süreç yavaş olmuştur ve demokratik gelişmenin hızını ölçebilmek için yeterli istatistikler vardır. Sir Lewis Namier, iki yüzyıl önce — tam tarih vermek gerekirse, 1761'de — Avam Kamarası üyelerini seçme hakkına sahip olan seçmenlerin sayısını hesap etmiştir. Hesaplamalarına göre, İngiltere'nin 40 «county»sinde oy kullanma hakkına sahip yaklaşık 160.000 kişi, 204 «borough»da da yaklaşık 85.000 kişi vardı. Bu «borough»lar arasından yalnızca 22 tanesinde seçmen sayısı bini geçiyordu. «County»ler konusunda ise şöyle demektedir. «40 County'nin 39'unda herhangi bir tür 'demokrasi'den söz etmek gülünç olacaktır. İngiltere bir bütün olarak ele alındığında, herhalde her yirmi seçmenden yalnızca birisi 'county' düzeyindeki seçimlerde yasal haklarını özgürce kullanabilmekteydi ve 'county' Temsilcileri de, büyük çoğunluğunun Hükümetten bağımsız olması nedeniyle Avam Kamarası içinde değerli bir öge oluşturmakla birlikte, İngiltere'de büyük ölçüde mirasa dayalı sınıf temsilinin en saf türünü oluşturmaktaydılar[4]». İşte Cromwell'in ölümünden ve tam yetkili bir Meclis ile sınırlı monarşinin yeniden kurulmasından yüzyıl sonra durum buydu.

---

3 E. M. Walker, *Cambridge Ancient History*. Cilt V, s. 102-103.

4 Lewis Namier, *The Structure of Politics at the Accession of George III*, Cilt I, Bölüm 2, s. 92-93.

İngiltere'de siyasetin demokratikleşmesi, tabii ki, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları nedeniyle geri kalmıştı; bu dönemde tutucular, reformcuların Fransız yanlısı ve dolayısıyla vatan haini olduklarını ileri sürebilmekteydiler. Fakat 1830'da Liberallerin yeniden iktidara gelmesi, yeni toplumsal ve ekonomik koşullara uygun olarak, hızlı bir kurumsal değişme dönemini başlattı. Britanya Krallığı'nın yönetimi merkezi, ve dolayısıyla gözlenmesi basit olduğu için, seçmenlerin ulusal ölçekteki evrimini izlemek ve oligarşiden demokrasiye doğru düzenli ilerlemeyi yüzdelerle saptamak olanaklıdır. Aşağıdaki çizelge bu gelişimi göstermektedir. Bu çizelgede nüfus rakamları, toplamın yüzde 30'undan fazlasını oluşturan, yasal oy verme yaşı olan 21'in altındakileri de içerdiğinden, en sağdaki sütunda yer alan yüzdeler 60'ın üzerine çıkmadan genel oy hakkında söz etmek doğru olmaz. O halde İngiltere'de oligarşik yönetimden kitlesel demokrasiye doğru devinim 1830'da başlamış ve tamamlanması bir yüzyıl almıştır. Üç Reform Yasası (1832, 1867 ve 1884'deki) erişkin erkeklerin büyük çoğunluğuna oy kullanma hakkını tanımıştır. Sonraki iki yasa da (1918 ve 1928'de) oy hakkını genelleştirmiştir. Bu tek temel ölçüt, yani meclis seçimlerinde oy kullanma hakkı ile değerlendirildiğinde, İngiltere —yalnızca erkekler için— 1884'den sonra, tüm erişkin nüfus için ise 1928'den sonra bir demokrasi niteliğini almıştır[5]. Bu ikinci tarih, bu satırların yazıldığı zamanın yalnızca bir kuşak öncesidir.

İNGİLTERE'DE SEÇMEN SAYISININ BÜYÜMESİ

Oy verme hakkını genişleten yasanın tarihi	*Kayıtlı Seçmenler*		*En yakın sayımdaki nüfus*		*Seçmenlerin Nüfusa oranı (%)*
	Tarih	*Sayı* (1000 kişi)	*Tarih*	*Sayı* (1000 kişi)	
1832	1830	440	1831	16.261	2.7
	1833	725			4.4
1867	1866	1.200	1861	23.128	5.6
	1869	2.250	1871	26.072	8.6
1884	1883	2.950	1881	29.710	9.9
	1886	5.000			16.8
1918	1910	7.200	1911	40.831	17.6
	1918	19.500	1921	42.769	45.6
1928	1924	20.650	1921	42.709	48.3
	1929	28.500	1931	44.795	63.6
	1959	35.400	1961	52.673	67.2

5 «İngiltere'de siyasal demokrasinin yaşı yirmi birin biraz üzerindedir.... 1929'da Parlamentoya ilk kez seçildiğim zaman, yirmi bir yaşın üzerindeki erkek ve kadınların tümü tarafından seçilen ilk İngiliz Parlamentosunun üyesi olmuştum». Aneurin Bevan, *In Peace of Fear*, (Simon and Schuster : New York, 1952) s. 9.

Tam demokrasi : Yeni bir olgu

Aynı noktayı sürdürürsek, benzer bir şekilde Kıta Avrupasında da siyasette kitlesel katılıma doğru evrim, Napolyon Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki bir yüzyılı kaplamıştır. Toplumsal sistemler ve anayasal düzenlemeler farklı olduğu için, bu tarihler ülkeden ülkeye değişmiştir. Fakat çoğu yerde, mutlak monarşiler, aristokrasiler ve plütokrasiler kendilerine özgü ayrıcalıklarını, — örneğin, 1830 ve 1848'de ve artan bir hızla 1890 ile 1914 arası dönemde — aşamalı olarak yitirmişlerdir. Örneğin Danimarkalılar iki kuşaklık dönemde (1848-1915) mutlakiyetçi krallıktan hızla *Folketing* için genel seçimlere, genel oy hakkına ve çok partililiğe geçmişlerdir. Aynı şekilde, bir monarşi sorunları olmayan ama kökleşmiş tutuculukları gibi bir ayakbağına sahip olan İsviçre halkı, kanton yönetimlerini 1830'da libarelleştirmiş, erişkin erkeklere oy hakkı tanıyan bir federal birliği 1848'de benimsemiş, ulusal ölçekte referandum ve halk katılımını 1874'de başlatmış ve o günden bu yana da (uzun yıllar boyunca kadınlara oy verme hakkının tanınmaması bir yana bırakılırsa[6]) tam anlamıyla demokratik olmuştur.

Birleşik Devletler'de, bu ülke bir cumhuriyet olduğu ve yerleşik çıkarlara dayalı bir geleneksel kurumlar yığınına sahip olmadığı için, demokrasi daha erken ortaya çıkmış ve daha hızlı olgunlaşabilmiştir. Oy verebilmek için mülkiyete ya da gelire dayalı koşullar, genellikle, Kuzeydoğu ve Ortabatı'da İç Savaş'tan önce ortadan kaldırılmıştır. Nitekim toplam nüfusun 31.400.000 olduğu 1860 yılında 4.750.000 kadar kişi, Lincoln'u başkanlığa getiren seçimde oy kullanmıştır[7]. Kadınlara oy hakkı tanınması, büyük ölçüde, kadınların kıtalıktan ileri gelen bir değere ve daha fazla pazarlık gücüne sahip oldukları Rocky Mountain eyaletlerinden kaynaklanan Batılı bir akım idi. Ulusal ölçekte ise, İngiltere'de olduğu gibi Birleşik Devletler'de de, kadınlara siyasal eşitliği Birinci Dünya Savaşı getirmiştir. Amerika demokrasisinin günümüze kadar hâlâ gerçekleştiremediği şey, oy kulübesinden renk engelini tümüyle kaldırmak olmuştur. Bu açıdan Güney Eyaletleri geri bir bölge olmayı sürdürmekte ve ülkenin öbür kesimlerinin gerisinden gitmektedirler. Bu önemli ayrılık bir yana bırakılırsa, 1920'deki başkanlık seçimi, Birleşik Devletler tarihinde erişkinlerin oy kullanma hakkının bir kural haline geldiği ilk seçim olarak kabul edilebilir.

Ne var ki, bu bir kez belirtildikten sonra, ki mutlaka belirtilmesi gerekir, genel bir yargıya ulaşmak için başka şeyler de gözönünde bulundurulmalıdır. Demokrasinin yavaş evrildiği ve olgunluğa kavuşmasının en fazla iki kuşaklık bir geçmişe sahip olduğu bir gerçekse de, bu durum, şimdi geriye dönüp bakıldığında, onun gücünün değerli bir kaynağı olarak da görülebilir. Yavaşça büyüyen birşey, köklerini derine salar ve dola-

---

6 Günümüzde (1964) İsviçre'li bayanlar Cenevre ve Vaud'da kanton seçimleri için oy kullana bilmekte, ama federal seçimlerde kullanamamaktadırlar. Bu konuda İsviçre'nin Fransız kesimi, Alman kesimine oranla, daha romantik duygularla bezenmiştir.

7 Aynı dönem için İngiliz istatistikleri karşılaştırılabilir. 1861'de nüfus 23.128.000 idi. 1866'da kayıtlı seçmen sayısı 1.250.000'in altında idi.

yısıyla yükselip yayılabilir. Günümüzün önde gelen, istikrarlı demokrasilerinin sırrı, işi erken bir devrimle başlatıp yavaş bir evrimle sürdürmüş olmak gibi görünmektedir. Yeni kurum ve yöntemlerin benimsenmesi, iktidarı elinde tutan o büyülü çevreye yeni grup ve sınıfların katılması, temel hakların herkese eşit bir biçimde yayılması-bunlar, derece derece yapıldıkları takdirde en iyi sonuçları verirler. Ani gelen devrim, hızlı tepkiye yol açabilir. Her Brumaire kendi Thermidor'una çağrı çıkarır. Fransa, Orlean monarşisini devirdikten sonra, 1849'daki İkinci Cumhuriyet'te erişkin erkeklere oy kullanma hakkını tanımıştı. İki yıl sonra ise Napolyon'un darbesi ve İkinci İmparatorluk geldi. Birleşik Devletler'de, savaşı kazanan kuzey 1865 den sonra birçoğu yetersiz eğitim görmüş olan Zencileri Güney'de sorumlu konumlara yerleştirdi. Fakat niyet iyi olduğu halde, çok aceleyle uygulandığı için, sonuç sadece yenilgiye uğramış olan beyazların düşmanlığının artması oldu.

Emperyalizm ile bağlantı

Hatırda tutulması gereken bir başka ilgili konu, hiç değilse İkinci Dünya Savaşına kadar, içteki demokrasi ile dıştan gelen emperyalizm arasında yer alan yakın ilişkidir. Emperyalizm derken, uzaktaki bir ülkeye ve onun halkına, yabancı bir yönetimin empoze edilmesini kastetmekteyim. Bu, kendi içinde, özgürlüğün ve özerkliğin zıttıdır. İki Dünya Savaşı arasındaki yirmi yılda, nüfus ve alan açısından en büyük imparatorluklar, demokrasilerin denetimi altında idi; yani, Belçika, Fransa, İngiltere ve Hollanda. İçerideki demokrasi uygulamasıyla dışarıdaki emperyalizm uygulaması arasındaki bu çok açık çelişki nedeniyle, bu imparatorlukların varlığı, çağdaş dünyada demokrasinin tüm geçmişini değerlendirirken, bilançoya sokulması gereken bir konudur.

Ne var ki, demokrasilerin bir zamanlar sömürgelere sahip olduklarını belirtmek, sömürgeciliği sürdürmeye çalışmadıkları sürece, bir suçlama anlamına gelmez. Gerçekte, demokrasiler, sonuç olarak kendi imparatorluklarının tasfiyesi sürecinin - Birleşik Devletler'in Filipinler konusundaki tavrında belli bir şevk ile, İngilizlerin İmparatorluğu Uluslar Topluluğuna çevirişinde temkinli bir pragmatizm ile, Fransa'nın Güneydoğu Asya ve Kuzey Afrika'da kaçınılmaz olanı kabullenmesinde gönülsüzlük ile, Belçika ve Hollanda'nın sömürgelerini bağımsızlığa hazırlamalarında yetersizlik ile - başında durmuşlardır[8]. Her ne olursa olsun, şimdi çoğu dilde emperyalizm günah ile aynı anlama gelse de ,sömürge sistemlerinin daha iyi olanlarına dengeli bir bakış ile herhangi bir özür gerektirmeyen olumlu sonuçlar göze çarpabilir. Emperyalist güçler, denetimleri altındaki halklara kendi toplumlarının her yönünü, kötüsü yanında iyisini de, götürmüşlerdir. Bu yolla, demokratik idealler ve kurumlar Batı Avrupa'yı kaplarken, sömürge alanlara da süzülmüş veya sızmıştır. Süreç içerisinde batı dünyası, bilimini, teknolojisini ve siyasal öğretisini öbür kıtalara ve

---

8 İspanya ve Portekiz, sömürgelerini bağımsızlığa hazırlama konusunda hiçbir şey yapmamaktadırlar. Neden yapsınlar ki? Franko ve Salazar'ın yönetimi altında, Madrid'te ve Lizbon'da da siyasal özgürlükler yok olmuştur.

kültürlere yaymıştır. Bunun sonuçları, bazı durumlarda, kalıcı bir yarar sağlayabilmektedir. Birleşik Devletler 1898'den sonra kendini «sömürge» sahibi olarak bulmaktan yarı-mahçup bir şekilde, İspanya'nın hiç bir zaman yapamadığı birşeyi yaparak, Filipinlere yarım yüzyıldan daha az bir zaman içerisinde kendi Bağımsızlık Bildirisi'nin ilkelerini uygulamış ve demokratik bir sistemin temellerini atmıştır. Hindistan, bağımsızlığını, coşkun bir milliyetçilik duygusu ve şiddet içermeyen bir direnme ile kazanmıştır. 1947'den bu yana Hindistan Devleti, İngilizlerin kurmuş olduğu hukuk sistemini ve bürokrasiyi korumaya çalışmış ve bugüne kadar da kitlesel oy hakkı, serbest seçimler, çok parti, kabine ve parlamenter muhalefet ögeleri ile işleyebilmiştir. Dolayısıyla, günümüzdeki eğilimler sürerse, Hindistan dünyanın en büyük ve en çok çeşitlilik taşıyan demokrasisi olacaktır.

1939'da demokrasilerin durumu

Geleceğe ilişkin olasılıklar günümüzün başarıları arasında sayılamaz. Asya ve Afrika'daki halen gelişme yolunda olan bölgelerden bazılarının demokratik bir doğrultuda evrileceği düşünülebilir, ama gerçek odur ki demokrasi, siyasal sistemler arasında, şimdiye kadar hep kuraldışı, kalmıştır. Daha önce de hiç olmadığı gibi, şimdi de hâlâ bir kural niteliğinde değildir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de hâlâ insanlığın çoğunluğu şu ya da bu tür oligarşiler tarafından otoriter bir biçimde yönetilmektedir. 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgal ettiği sırada dünyanın sahip olduğu siyasal görünüme bakıldığı ve o dönem 1960'ların ortaları ile karşılaştırıldığı zaman, bu durum açıkça görülecektir. 1939 yılında şu ülkelerin yönetimlerine açıkça demokratik denebilirdi:

Kuzey Amerika'da : Kanada ve Birleşik Devletler.

Orta ve Güney Amerika'da : Kostarika.

Avrupa'da : Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre ve Norveç.

Güney Pasifik'te : Avustralya ve Yeni Zelanda.

Asya'da : Hiçbiri.

Afrika'da : Hiçbiri.

Bu liste çok uzun değildir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce veya sonra demokratik türden bir anayasaya sahip olmuş, ama 1930'larda yeniden otoriter bir rejime dönmüş birçok ülke vardı. İtalya 1922 yılında Faşist bir öndere razı olmuş, 1925'den sonra da diktatörlüğe teslim olmuştu. 1930'da Almanya'da Weimar hükümeti devrilmiş ve 1933'de de Hitler tarafından yerle bir edilmişti. Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin ekonomik çöküntüye karşı tepkisi, birer birer demokratik maskelerini yırtarak Führer'lerin, Sezar'ların ya da Komiser'lerin peşine takılmak olmuştu. Aynı şey Uzak Doğu'da da yer almış ve Japonya militarizme ve aşırı sağ'a yenik düşerek onbeş yıl sürecek bir saldırgan yayılmacılığı başlatmıştı. Latin Amerika'da, Meksika toplumsal devrim ve siyasal evrim yolunda ileri adımlar atmaktaydı; ama Vargas'ın, Mussolini'yi taklit ederek, faşist biçimde

korporatif bir devlet kurduğu Brezilya'da, cumhuriyetçi kurumlar çöküntüye uğramıştı. 1920'lerin başlarında artan umutlar ve idealizmden sonra, 1930'lardaki olaylar, demokrasinin bir yüzyıl boyunca başına gelenlerin en kötüsü idi. Bunun sonucu olarak, «dünyayı demokrasi için güvenli kılmak» üzere, dünya boyutunda ikinci bir savaş verilmek zorunda kalınmıştı.

Bu tamamlanıp da 1940'ların bilançosu çizildiğinde, sonuç, kazançların, kayıpların ve soru işaretlerinin bir karışımı idi. Demokrasiler için en önemli olanı, yaşamlarını sürdürmüş olmaları idi. Devletin kurumları ve yurttaşlık morali, sonuçta zafere ulaşana kadar, baştaki yenilgilere dayanabilmişti. Hitler ve Mussolini ölmüş, Japonya'nın militaristleri devrilmişti. Buna karşılık Stalin hayattaydı. Kızıl ordu komünizmin batıdaki sınırını orta Avrupa'ya kadar ilerletti ve Mao Tse Tung, Çin İç Savaşı'ndan yengi ile çıktı. Japon'ların batılı güçler karşısındaki ilk başarıları (1941-1942), Asya ve Afrika'nın her yanındaki beyaz olmayan halklar için, Avrupalı yönetime karşı başkaldırma dürtüsünü sağladı. Bunu yaparken, aynı zamanda batı Avrupa'nın siyasal ideallerini de yadsıyıp yadsımayacakları belirsizdi. Dünkü olaylarla bugünkülerin içiçe geçtiği bu nokta Freeman'ın sözü akıla gelmektedir : «Tarih geçmişteki siyasettir ve siyaset de günümüzdeki tarihtir.» Yeni ve güncel olanın özünü tam olarak kavramak her zaman için ve hele durum o kadar çok akışkan ve hatta kargaşa içinde olduğunda zordur. Fakat yine de demokrasinin 1960'lardaki yayılmasının bir değerlendirmesi denenmelidir.

Günümüze ilişkin bir kestirim

Dünyanın şimdiki siyasal görünümü ile bundan çeyrek yüzyıl öncesi arasında iki önemli farkın olduğu gözlenebilir. Bunlardan biri, şu anda doğu Avrupa ve doğu Asya'da komünist parti tarafından yönetilmekte olan devletlerin sayısındaki artıştır. 1938-39'da Hitler'in ve 1948'de Stalin'in kurbanı olmanın çifte bahtsızlığına uğramış olan Çekoslovakya dışında, bunların hiçbirisi demokrasi için net bir kayıp niteliğinde değildir. Demokratik cephede, hiçbir kuşku olmaksızın istikrarlı demokrasi diye anılabilecek yönetimlerin listesinde, 1939'dan bu yana önemli bir artış olmamıştır ve, ne yazık ki, 1958'de tek bir önderin otokrasisine geri dönmüş olan Fransada parlamentarizmin çöküşü kaydedilmelidir. Buna karşılık, siyasetleri son zamanlarda demokratik bir doğrultuda evrilmeye başlamış ya da kurumları demokratik bir görünümde olan ülkeler, uzunca bir liste oluşturmaktadır. Örneğin Brezilya, Şili ve Meksika bu kategoriye konabilir. Rejimleri tümüyle istikrarlı olmadığı gibi, demokratik nitelikleri de herhangi bir güvenceye sahip değildir. Hâlâ çok önemli oligarşik eğilimler sergilemektedirler ve daha temel devrimlerini—sınai tarımsal ve toplumsal—tamamlamamış durumdadırlar. Ancak. yadsınamaz bir biçimde, demokratik bir potansiyel taşımaktadırlar.

Aynı şey, İkinci Dünya Savaşı öncesinde demokratik kurumlarla yalnızca sınırlı bir deneyim geçirmiş olup da o günden sonra bu deneyimlerini yenilemiş olan bazı ülkeler için de geçerlidir. Şu anda herhangi bir kimse Avusturya, İtalya, Japonya ya da Batı Almanya hakkında kesin bir

yargıya varmayı nasıl göze alabilir? Bunların hepsi dış görünüm olarak demokratik kurumlara sahiptirler. Yine hepsi, galip devletler işgallerini sona erdirdikten bu yana demokratik süreçlerle işlemişlerdir. Ancak, bunların gelecekleri hakkında kesin bir yargıya varmaya olanak verecek kadar uzun bir zaman geçmemiştir. Arkalarında dayanabilecekleri kadar güçlü bir gelenek olmayan ya da henüz toplumsal olarak yaygın bir şekilde benimsenmiş olmayan kurumlar, ekonomik ya da askeri bir felaketle karşılaştıklarında, bunu ancak güçlükle atabilirler. Ayrıca unutulmamalıdır ki, bu ülkelerin herbiri, şimdiye kadar ya tek bir parti ya da özünde ondan farklı olmayan koalisyonlarca yönetilmiştir. Demokrasiye aynı ölçüde bağlı olan rakipler arasında gerçek bir görev değişimi süreci, henüz kurulamamıştır.

Bağımsızlıktan sonra henüz yirmi yıllarını tamamlamamış olan devletlerin siyasetini değerlendirirken, daha da ölçülü olunmalıdır. Şu anda Hindistan demokrasiyi gösterişli bir biçimde, İsrail ise küçük bir ölçekte uygulamaktadır. Fakat her ikisi de başlangıçta olağanüstü bir insanın önderliğine ve nüfuzlu bir partinin gücüne gereksinim duymuştur. Demokrasi sınavı, Nehru'nun ve Ben-Gurion'un yönettikleri partiler dağıldığında veya iktidarı yitirdiğinde yer alacaktır. Başka yerlerde de, örneğin Afrika'nın her yanında, henüz emin olmak için çok erkendir. Nijerya'da ya da eski Fransız sömürgelerinin bazılarında demokratik bir gelişmenin olacağına ilişkin umutlar beslenebilir. Fakat, demokrasinin olgunlaşıp sağlam bir şekilde temellendiğini söyleyebilmek için en az iki kuşağın geçmesi gerekmektedir. Burma, Seylan, Gana, Endonezya, Pakistan ve Güney Kore gibi örnekler, Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika'dan ithal edilen demokratik kurumların güvenilmezliğini ve yararsızlığını kanıtlamaktadır. Eğer bağımsızlığını yeni kazanmış bir devletin önderliği, ilk olarak içeride iktidarını sağlamlaştırmak ve dışarıda da etkisini artırmak isterse ve gelenekçi muhalefet karşısında toplumsal ve ekonomik değişmeyi gerçekleştirmek zorunda kalırsa, istenen sonuçlara kestirmeden ulaşmak için otoriter yönetimleri daha kolay benimseyebilir. Öte yandan, hiç kimse, örneğin 1640, 1770 ya da 1790 yılında, İngiltere'de siyasetin gelecekteki evrimi konusunda kesin bir tahminde bulunabilir miydi? 1785 ya da 1860 yılında Birleşik Devletler'in gelişmesi konusunda emin olunabilir miydi? Fransa'da, 1789'dan bu yana, rejimin kalıcılığı hakkında ne zaman sağlam bir güven duyulabilmiştir? O halde, özellikle karmaşık birşey olan kendini yönetme sanatını henüz tam olarak kavrayamamış toplumların güncel ve gelecekteki davranışları hakkında güvenilir göstergeler ummanın nedeni var mıdır?

Bir gram tarih bir kilo ön-kestirime bedeldir, çünkü yapılmış ve bitmiş bir şey yerli yerine konarak görülebilir ve değeri neyse ona göre yargılanabilir. Demokrasinin tarihsel geçmişinin yadsınamaz bir biçimde kanıtladığı şey, bu yönetim sisteminin her zaman için olduğu gibi halen de az rastlanır birşey olduğudur. Bunu söylemek demokrasiyi küçültmek demek değildir; çünkü iyi şeyler ender olur. Bunun nedeni, bir demokrasi yaratmak için yalnızca zamana değil, başka elverişli koşullara da gerek olmasıdır. Bir demokratik sistemin yaratılıp olgunlaşıncaya kadar geliş-

tirilmesi, koşulların özel bir bileşimine dayalıdır. Bu bileşim geçmişte nadir olarak yer almıştır. Günümüzde bile çok yaygın değildir. Dolayısıyla, toplum içinde, demokrasinin işlemesine izin veren ya da bunu engelleyen çeşitli etkenlerin araştırılması, bu tartışmanın bundan sonra konusunu oluşturmaktadır.

Siyasal sistemin toplumsal çevresi

Kendisini çevreleyen toplumsal düzen çok fazla antidemokratik özellikler taşıyorsa, o siyasal sistem demokratik olamaz. Bir toplumun hem genel dokusu, hem de belirli birimlerinin başat özellikleri, o toplumun siyasetine de aktarılır. Örneğin baştan aşağı militarizme veya ticarete, aristokrasiye veya teokrasiye batmış bir toplumda, aynı özellikler devlete de bulaşacaktır. Kağıt üzerine dünyanın en demokratik anayasasını koyup onu resmen kabul de ettirebilirsiniz. Ama toplumsal kalıplar ve siyasal gelenekler buna ters düşüyorsa, o anayasa yalnızca kağıt üzerinde kalacaktır. Aynı mantıkla, toplum bir çelişkiler kargaşası içindeyse —örneğin, bazı alanlarda eşitlik, bazılarında ise oligarşi egemense— bu durumda siyaset, toplumsal düzen kendi kendisine ters düştüğü için, bu farklılaşmaların çatışma alanı olacaktır. Karşıt gruplar devlet üzerindeki iktidarı ele geçirip, onu, toplumu ve toplumun yönetimini daha az ya da daha çok demokratik kılmak için kullanmaya çalışacaklardır. Çağdaş dünyanın gerçekliği içinde toplumlar ender olarak tümüyle birşey ya da tümüyle başka birşeylerdir. Genellikle, içinde karşıt savların çarpıştığı bir karışımı temsil ederler. Üstelik, değişimler sürekli olarak yer aldıkları için, bir toplumun ve onun siyasetinin genel kalıpları, çeşitli birimlerinin evrimine bağlı olarak değişmeler gösterir ve bunlar hiçbir şekilde aynı hızla evrilmezler. Dolayısıyla, toplumun bir kesimindeki yenilik, ilerleme ya da liberalizm, bir başka kesimindeki tutuculuk veya gericilik tarafından geri bıraktırılabilir. Siyaset, bütün bu etkilere karşı duyarlıdır. Bu nedenle, demokrasi çiçeğinin serpilmesi ya da bodur kalması, toplumdaki köklerine bağlıdır.

İşte bu nedenlerden dolayı, kitabın bu kesimi toplumun incelenmesine ayrılmıştır. Demokrasi kendisine eşlik eden öbür toplumsal ögelerden hem etkilendiği, hem de onları etkilediği için, başarısının ya da başarısızlığının kaynakları, toplumsal sistemin tümünü kapsayan nedenlere kadar izlenebilir. Ayrıca, demokrasiye ne ölçüde ulaşıldığı, toplumun sunduğu fırsatlara ya da koyduğu engellere bağlı olabilir. Dolayısıyla, siyasal çözümleme ile başlayıp ondan önceki toplumsal çözümlemeyi atlamak, bu araştırmaya başından değil de ortasından başlamak olacaktır. İleride demokrasinin siyaseti konusunda bulunacak birçok şeyin açıklaması, şimdi tartışılacak olan toplumun özelliklerinde yatmaktadır. Peki, bunlar hangi özelliklerdir? En aşırı anlamıyla, toplumsal olan herşey, ki bu siyasal olan herşeyi içerir, birbirleriyle bağlantı içindedir. Fakat uygulanabilirlik açısından, hiçbir çalışma herşeyi kapsayamaz. Doğrudan ve yakından ilgili olan ile dolaylı ya da uzaktan ilgili olan arasına, bir yerde çizgi çekilmelidir. Birinciler incelenmelidir, ama ikincilerin incelenmesine gerek yoktur ve oku-

yucu da, yazar da neyin çizginin hangi tarafına ait olduğu konusundaki görüşünü oluşturmalıdır.

Bir toplumun, demokrasi sorunuyla yakından ilgili olan ögeleri nelerdir? Birincisi, insanların kendisidir. Irkları, dinleri ve dilleri dikkate alınmalıdır, çünkü bunların herhangi birisinin önemli siyasal uzantıları olabilir. Örgütlenmiş bir toplum, aynı zamanda, yeryüzünün belli bir kısmını işgal eder. Mekan üzerinde demokrasi, coğrafyanın zorlamalarına boyun eğdiği gibi, olanaklarından da yararlanabilir. Asker olarak varlığın sürdürülmesi de, merkezi hükümetin bölgesel ve yerel birimleri ile olan ilişkileri de, insanların üzerinde yaşadıkları toprağın fiziksel özellikleri ve konumu ile kayıtlıdır. Aynı şekilde, ekonomik etken vardır-doğal kaynakların varlığı, bunları insanın kullanımı için dönüştüren bilimsel teknoloji, malların ve hizmetlerin üretilmesini ve değişimini sağlayan karmaşık sistem, sermayenin mülkiyeti ve gelir bölüşümü. Bu çeşitli ögelerin her biri ve bir arada hepsi, bir toplumun siyaseti ile ilgilidir. İnsan yüzünün değişik yönleri nasıl bir araya gelerek o anlaşılmaz ve tanımlanamaz özelliği, ifadeyi, yaratıyorsa, aynı şekilde tarih, kültür, coğrafya ve ekonomi, siyaset ile birleşerek, hepsinin belli bir katkıda bulunduğu bir sonuca yol açar. Dolayısıyla, bundan sonraki beş bölüm toplumun ögelerini inceleyerek herbirisi için aynı soruları soracaktır: Demokrasinin gelişmesine ne yardımcı olur? Onu ne engeller? Bir toplumu demokratik kılan gerekler nelerdir?

5
Irk ilişkileri

Her toplumsal araştırmanın konusu insan ilişkilerini incelemek, amacı da o konudaki anlayışımızı geliştirmektir. Bu nedenle demokratik toplumun incelenmesi, insanın kendisinden başlamalıdır. Bir topluluk içinde insanlar arasındaki ilişkiler, birçok nedenden kaynaklanır ve çeşitli biçimler alabilir. Bunların bazıları geçici ve yüzeyseldir. Fakat bazıları temel, kalıcı ve kapsamlı niteliktedir. Irk, din ve dil, bunlar arasında yer alır. Her bireyin, biyolojik olarak miras aldığı ırksal özellikleri vardır. Aynı şekilde herkes arkadaşları ile dil aracılığıyla iletişim kurar. Ayrıca, hakkında tarihsel bilgi sahibi olduğumuz dönemlerin tümünde, insanların çoğunluğu, bilinen doğa güçlerinin işleyişinin ötesindeki bir kudrete inanma anlamında, bir dine bağlı olmuştur. Bu tanımıyla din, dilden de, ırktan da bir ölçüde farklı bir kategoriye girmektedir. Hiç kimse bir ırka ya da ırkların bir karışımına ait olmaktan kaçınamaz. Ne de, dilsizler dışında her hangi bir kimse, uygarlığın en alt bir düzeyine ulaşıldıktan bu yana, dilden yoksun kalmıştır. Oysa din, birçoklarının gelenekler nedeniyle ve de sorgulamadan benimsediği, başkalarınınsa benimsemekte, yadsımakta ya da her hangi bir yargıda bulunmamakta kendini özgür hissettiği, bir inanç ve öğreti konusudur. Geçmişteki hemen her örgütlenmiş toplum, belli bir dinsel inancı benimsemiş ve hatta resmi yaptırıma bağlamıştır. Buna karşılık, son iki ya da üç yüzyıldır, özellikle batı dünyasında, insanların dine olan inancı günümüze gelene kadar azalmıştır ve çoğu kimse halâ bir dine sahip olduğunu söylese de çok azı bunun gereklerini gerçekten yerine getirmektedir.

Irk, din ve dile bağlı gruplaşmaların siyaseti

Peki, ırk, din ve dilin demokrasi ya da onun zıttı ile olan ilgisi nedir? Bunların konumuzla ne ilgisi vardır?

Yine din ile diğer iki öge birbirlerinden ayırt edilmelidir. Hiçbir ırk ya da dil, kendi içinde demokratik ya da antidemokratik değildir. Fakat bu açıdan dünya dinleri, kurumsal olarak örgütlendiklerinde, önemli farklılıklar göstermektedirler. Bazıları kilisenin yetkisi etrafında, bazıları da bireyin inancı ve anlayışı etrafında odaklanmıştır. Bazılarında papazların üyeler üzerinde büyük etkisi vardır, bazılarında ise rahiplerin denetimi cemaatin elindedir. Bazı teolojiler insanları gruplara ayırarak farklılıkları ve eşitsizlikleri vurgularlar. Bazıları ise tüm insanları Tanrı karşısında eşit görürler. Her iki tavrın da toplumsal etkileri ve dolaysız siyasal uzantıları vardır.

O halde dinin, yarattığı örgütlenme ve benimsediği ideoloji nedeniyle, demokrasinin özüne dilden de, ırktan da daha fazla yaklaştığı veri iken, yine de bu üçü arasında birlikte ele alınmalarını haklı kılan önemli bir benzerlik vardır. Bir toplumun üyeleri ya aynı ırktandırlar, aynı dili konuşurlar ve aynı dine inanırlar ya da dinleri, dilleri ve ırkları birbirlerinden farklıdır. Bir toplumun bunların biri ya da hepsi açısından türdeş olması ya da olmamasının, insanlar arasındaki ilişkiler açısından önemli sonuçları vardır. Burada tartışılan konu, Aristo'nun şu sözlerle ifade ettiği şeydir: «Bir *Polis*, olanak ölçüsünde, eşitlerden ve benzerlerden oluşmak ister[1]». Ortadan kaldırılması zor ayrımlar taşıyan bir toplum, yönetim açısından, eşitler ve benzerlerden oluşan bir toplumda yer almayan güçlükler taşır. Temel özelliklerde özdeşlik, barışa ve uyuma katkıda bulunur[2]. İnsanların en değerli saydıkları konulardaki anlaşmazlıklar, kolaylıkla sürtüşmeye ve hatta şiddete yol açar. Hoşgörü erdemi, demokratik idealler arasında her zaman yer almıştır. Fakat farklı olanlara uygulanmadığı takdirde, hoşgörünün bir anlamı yoktur. Benzerin benzere hoşgörü göstermesinde özel bir erdem yoktur. Erdem, benzemeyene hoşgörü göstermektedir. Fakat, tartışılan konu toplumsal düzenlerinin temellerine kadar uzandığında, insanlar genel olarak anlaşmazlıkları hoşgörü ile karşılayabilirler mi? Böyle bir durumda psikolojik olarak hoşgörülü olabilirler mi? Ahlâksal açıdan olmalılar mı? Bir toplumun temelde uyuşma içinde olmadığını varsayalım. Bu durumda ne olur? Bunun bölünmüş bir topluluk olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle bir durumda toplum kesinlikle kendi içinde kendine karşı bölünmek zorunda mıdır?

Bütün uygarlıkların tarihsel geçmişinde, fanatizm ile aşırılığın (eğer gerçekten daha olağan değillerse) uzlaşma ve ılımlılık kadar olağan olduklarına ilişkin bol örnek vardır. Cahil bir insanı ya da sınırlı bir deneyimden kaynaklanan dar bakış açılı birisini, farklı olan birşeyi beğenmemeye inandırmak zor değildir. Böyle bir nefret, korku ile bir aradadır ve bu ikisi birlikte önyargıya neden olur. Eğer insanlar ırklarının, dinsel inançlarının, dil miraslarının ve onun kültürünün şiddetle bilincinde iseler ve bunların herhangi birisinin ya da hepsinin varlığının bu konularda farklı olan bir grubun tehdidi altında olduğuna inandırılmış iseler, bu iki grubun aynı toplum içerisinde bir arada yaşaması oldukça güçtür. Eğer siz, kendinizinkinin tek doğru inanç ve buna karşı çıkmanın da şeytan işi olduğuna, ortaçağ katolikleri gibi gerçekten inanmış iseniz, bunu kabul etmeyene gerçekten hoşgörü gösterebilir misiniz? Eğer ırkınızın biyolojik saflığını koruması gerektiğine kesinlikle inanırsanız, başka bir ırktan gelenleri kendinize eşit ve eş yurttaşlar olarak kabul edebilir misiniz? Eğer atalarınızın dilinden ve yazınından, onu başkalarına öğretmeyi ya da rakip bir dil tarafın-

---

1 *Politics*, 1295 b. Bu pasajda *Polis*, genellikle (örneğin Jowett, Rackham ve Barker tarafından) «devlet» diye çevrilmektedir. Oysa anlamı daha farklıdır. Anlamı, «şehir-devlet-toplum»un birleşimidir.

2 Pek de düzene uyum gösterme yanlısı olmayan Bertrand Russel şöyle demektedir: «Belli bir ölçüde türdeşlik yoksa, müzakereye dayalı yönetimin işlemesi olanaksızdır.» *Power* (Allen and Unwin: London, 1938), s. 24.

dan ortadan kaldırılmasını önlemeyi ister bir biçimde gurur duyuyorsanız, dil, baskının ve ayrımcılığın bir aracı olmayacak mıdır?

Bu koşullar altında, devletin oynadığı rol nedir? Siyaset, anlaşmazlıkların kamuoyu önünde tartışılması için bir sahne oluşturduğuna göre, bölünmüş bir toplumun devleti ya taraf tutmak ya da farklılıkların bir bütün içinde yaşamasını sağlamaya çalışmak zorundadır. Devletin, o hiç eskimeyen tanımlama uyarınca, «dirlik ve düzenliği» sağladığını söylemek yeterli değildir. Uygulanan yasa ne olursa olsun belli bir içeriğe sahip olmalıdır ve düzen de birilerinin bir başkalarına emirler vermesini içerir. Dolayısıyla, toplumsal bölünme, demokrasi için özel bir tehdit oluşturur. Özgürlüğe ve eşitliğe değer vermeyen antidemokratik bir rejim, bir toplumsal grubu bir diğerine bağımlı kılmak için devlet zoru kullandığında, siyasal niteliğini değiştirmek durumunda kalmayacaktır. Oysa, bir dinsel bağnazlığı kabul ettirmek ya da bir ırk veya dilin üstünlüğünü sağlamak için devlet gücüne başvuran bir demokrasi, kendi varlık kuralını çiğnemiş olacaktır. Böyle bir politika tekdüzelik uğruna eşitliğin ve özgürlüğün kurban edilmesidir ve tekdüzelik, düşüncede, inançta ya da davranışta olsun, hiçbir zaman demokratik bir ideal olmamıştır.

Burada, tartışmanın yanlış anlaşılmasını önlemek için, bir açıklamaya gerek vardır. Bazı toplumlar dikkat çekici ölçüde türdeştir; öbürleri ise bunun tam tersidir. Bazı devletler demokratik olarak yönetilirler; öbürleri ise tersine. Bu iki çift zıtlık arasında ,doğal olarak ya da tarihsel olarak, bir birliktelik olmadığı açıktır. Demokratik devletler, benzerlerden oluşan toplumlarda da, farklılardan oluşan toplumlarda da var olmuştur. Aynı şekilde, her ikisinde diktatörlükler de yaşanmıştır. Deneysel bulgular, bu iki tür siyasal sistemden birinin ya da diğerinin, türdeş olan ya da farklılıklar içeren toplumlardan birinin ya da diğerinin ürünü olduğunu kanıtlamamaktadır. Ancak, kanıtlanabilecek olan şudur ki, temel ögelerde ayrılık, demokrasiye olan gereksinimi artırırken ona ulaşmadaki engelleri de artıran gerilimlere yol açar.

Bölünmüş bir toplumun özellikleri

Doğal olarak her toplum, çeşitli özelliklerinin bileşiminde ve tarihsel evriminin gelişiminde benzersizdir. Fakat bölünmüş toplumların birçoğu, bu bölünmenin etkilerini artıran ya da azaltan bazı ortak özelliklere sahiptir. Örneğin, çoğunluğun azınlıktan ırk, dil ya da din açısından farklı olduğu bir yerde, azınlığın coğrafi olarak toplulaşmış mı, yoksa dağınık mı olduğunun bilinmesi önemlidir. Dağınık olduğu takdirde, etkisi çevresindeki çoğunluğun gücü tarafından eritilebilir. Buna karşılık, ulusal çapta azınlık olan bir grup, kendi bölgesi içinde bir çoğunluk oluşturabilir. Bu durumda, birbirlerine yakın olmaları ve belli bir alan üzerinde denetim kurmuş olmaları, ayrılıkçı duygularını ve güçlerini artırabilir. Birleşik Devletler'de iç savaş öncesinin Güney'i ve Quebec'in Fransız-Kanadalıları, bu eğilimin iki örneğidir.

Gruplar arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek olan ikinci bir öge, aralarındaki sayısal oranda yer alacak bir değişmedir. Varolan çoğunluğun, sayı-

sal ya da yüzde olarak, azaldığını ve azınlığın büyüdüğünü varsayalım. Bu tür bir değişim, üstünlüğünü yitirmekten korkan çoğunluğa dehşet salabilir. Bunun sonucunda da çoğunluk, sayılar kendi aleyhine değiştikçe daha az hoşgörülü olabilir. En güçlü olasılıkla böyle bir durum, doğum oranlarındaki farklılık ya da göçmen akınındaki artış nedeniyle değişimin hızlı bir şekilde yer alması halinde ortaya çıkar.

Üçüncü olarak, yerleşik bir toplumda bir azınlık grubu oluşturanlar, dışarıdan, aynı ırk ya da dinden olanlardan veya aynı dili konuşanlardan destek görüyor olabilirler. Eğer bu dış destekçiler büyük ve güçlü bir blok oluşturuyor ve önemli bir devletin yönetimini ellerinde tutuyorlarsa, bunların desteğini alan azınlık, kendi toplumlarındaki çoğunluğa karşı direnme cesaretini bulabilir. Bu bağlamda, Protestan Ulster için İngiliz ve İskoç Protestanların desteği, Nazi Almanya'sı tarafından Çekoslovakya'nın Südet Almanlarına yapılan yardım, şimdi Pakistan olan yerdeki Hint Müslümanlarına her yandan gösterilen sempati, Filistin'li Yahudilere İngiltere ve Birleşik Devletler'deki dindaşları tarafından yapılan yardımlar akıla gelmektedir.

Bu örneklerden de görüleceği gibi, belirli durumlarda kültürel ayrılık o kadar derin, uçurum o kadar büyük olabilir ki, bu uyumsuz ögeler arasında bir toplum ya yaratılamaz ya da bir arada tutulamaz. Ulster, güney komşusu yerine İngiltere, İskoçya ve Galler ile birleşmeyi tercih etmiştir. Hint Müslümanları, coğrafi olarak Kuzey-Doğu ve Kuzey-Batı'da birbirine komşu olmayan iki bölgede toplulaşmış oldukları halde, Hintlilerden bağımsız olarak kendi devletlerini kurmayı yeğlemişlerdir. Yahudiler ve Araplar aynı yönetim altında birlikte yaşayamamışlar ve böylece Filistin toprakları bölünmüştür. Bütün bu örneklerde insanları ayıran din ve ekonomidir. Fakat Hindistan ve Filistin'de dil ve kültür farkı, bu bölünmeyi artırmıştır.

Bununla birlikte, coğrafi toplulaşma, sayısal oranlar ve dışsal destek dışında, toplumsal gruplaşmaların siyaseti üzerindeki etkileri açıklayacak başka ögeler de vardır. Bir çoğunluk ile azınlık arasındaki ilişkilerin uyumlu olup olmaması, bunların herbirisinin kendi içindeki bağlılık ve dayanışma derecesine de bağlı olacaktır. Bu, öznel olarak, her iki taraftaki duyguların yoğunluğu açısından ve nesnel olarak, örgütlenmelerindeki etkinlik açısından görülebilir. Belli bir tavıra ya da öğretiye güçlü bir duygu katıldığı zaman, düşünsel gücünde bir değişme olmaz. Fakat duygu eylem için bir özendirme ögesi olduğundan eylemsel sonuçlarında sınırsız bir artış olur[3]. Avrupa'da, örneğin Orta Çağlarda ya da Reform ve Karşı-Reform döneminde yaşanmış olan dinsel hoşgörüsüzlüğün kanlı tarihçesini yeniden okumak yeterlidir. Orada, fanatizmin bir toplumu nasıl parçalayabileceğini gösteren bolca kanıt bulunacaktır. Tersine, çağımızda aynı

3 «Fanatizm aracılığıyla güçlenmenin klasik örneği İslam'ın yükselişidir. Muhammed, Arapların bilgisine ya da maddi kaynaklarına hiçbir şey eklememişti; fakat yine de Araplar, ölümünden sonraki birkaç yıl içinde, en güçlü komşularını yenerek büyük bir imparatorluk elde etmişlerdi. Kuşkusuz, Peygamberin kurduğu din, ulusunun başarısında temel bir belirleyici idi.» Bertrand Russel, *Power* (Allen and Unwin: London, 1938), s. 149-150.

anlaşmazlıkların genellikle ne kadar kayıtsızlık ve umursamazlıkla değerlendirildiği de göze çarpmaktadır. Aynı zıtlık ırka ilişkin tavırlarda da görülmektedir. Irkların fiziksel kaynaşması, Güney Karolina veya Güney Afrika'daki beyazların çoğunun yaptığı gibi, tepkiyle karşılanıyorsa, bu duygu ile birlikte giden önyargılar toplumun tümüne egemen olur. Öte yandan, Havai veya Brezilya'da olduğu gibi, ırklararası eşitlik ve melezleşmenin olağan kabul edildiği ve onaylandığı yerlerde egemen olan hava, farklı ırkların bir topluluk oluşturmasını olanaklı kılar. Tutku ve önyargının, bir grubu bir başkasına karşı birleştirmesi durumunda, bu iki grup birbirlerine hoşgörü gösteremezler ve dolayısıyla bir arada yaşayamazlar.

Bu bölünmelerin demokrasiyle ilişkisi

Böyle durumlarda bireylerin eylemlerini, kendi gruplarına olan bağlılıkları belirler. Bu durum, özellikle, toplumsal düzen içinde «kendi» gruplarını karşıtları aleyhine örgütlemek için yasal ya da yasa-dışı kurumlar oluşturulduğunda ortaya çıkar. İspanya'da Katolik Kilisesi tarafından kurulmuş olan Engizisyon Mahkemesi, Amerika'nın güneyindeki Klu Klux Klan ya da Güney Afrika'daki Broederbond gibi kuruluşlar anımsanabilir. Hoşgörüsüzlük, yaygın fakat örgütsüz olduğunda, kamuoyunda bir öge olacak; kurumlaştığında ise, eylem için de bir güç oluşturacaktır. Bunun etkileri, en ılımlı haliyle, toplumsal hoşnutsuzluk biçimini alabilir. Daha ciddi olarak, toplum dışına itme ve boykota dönüşür. En ağırı, fiziksel olarak sindirme ve doğrudan terördür. Bu koşullar altında toplum dağılarak, kendini oluşturan gruplar arasında yer alacak bir iç savaşa doğru sürüklenir. Bu durumda bireyin bağlılığı, bütünün istemlerine değil, kendi özgül kuruluşunun gereklerine yönelik olur. Buna uygun siyasette ise vuruşkan ve yetkeci eğilimler egemen olacaktır ve bu aşamaya gelindiğinde, savaşan kesimler arasındaki ilişkilerin demokratik olarak yönetilmesi olanaksızdır. Çünkü demokrasi insanların birbirlerine belli bir ölçüde güven duymasını gerektirir. Demokrasi, bir savaş hali değildir ve hiçbir zaman olamaz da.

Bunlar ve ilgili öbür noktalar, halkı ırk, dil ve din açısından farklılaşan belirli ülkeler bağlamında tartışıldığında daha açıklık kazanacaktır. Tartışılan konu şudur: Bu tür farklılıklar, bir demokrasinin kurulmasını kolaylaştırır mı, zorlaştırır mı? Tersinden sorulursa, yönetimin demokratik olması, benzemezler arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler? Çözümleme açısından en uygunu, her bir ögeyi kendi başına incelemek olacaktır. Ancak bu, uygulama da hemen hemen olanaksızdır. Normal olarak, bunların herhangi birisi açısından bölünmüş olan bir toplum, öbürleri açısından da bölünmüştür. Genellikle de bu bölünmeler üst üste düşmektedir-yani, ırk açısından farklı olanlar, din ya da dil veya her ikisi açısından da ayrılmışlardır. Ekonomik öge de gözardı edilmemelidir. Bir ırk, din ya da dile ait bir grubun bir öbürü üzerinde egemen olduğu bir toplumda ekonomik eşitsizliğin de olması olağandır. Bu durumda, ayrıcalık sahibi olan grubu kendi üstünlüklerini sürdürmeye yönelten güdülerin, yalnızca teoloji, ırksal öğreti ya da dilden etkilenmeyeceği açıktır. Maddi çıkar hesapları da kendilerine düşen rolü oynayacaklardır. Toplumun dokusunu oluşturan ögeler tek tek incelenebilirlerse de, bunlar kendi başlarına bütünün örüntüsünü

açığa çıkaramazlar ve toplumsal anlama ve siyasal öneme sahip olan da bu bütündür. Dolayısıyla, izleyen sayfalarda, örnek olarak seçilmiş ülkelerin herbirinde toplumsal gerçekliklerin açıklanması denenirken, bu zaman zaman çeşitli ögelerin bir arada ele alınmasını gerektirecektir.

Irksal açıdan karışık bir toplumda yönetim

Bu bölümde ve gelecek bölümde tartışılan üç toplumsal öge arasından ırk, söze başlamak için en uygun olanıdır. Çünkü herkes soyundan gelen belli bir ırka ya da ırkların karışımına aittir. Üstelik bir kimsenin ırkı, kendi yapacağı bir seçime bağlı değildir. Bu, atalarından miras kalmıştır ve evlatlarına da aktarılacaktır. Dolayısıyla kişilerin toplumsal konumları ya da daha üstün veya daha aşağı olarak değerlendirilmeleri ırklarına bağlı olarak belirlendiğinde, sözkonusu olan ölçüt, kişilerin istenci dışında olan birşeydir. Irkların sınıflandırılması ve kişilerin bunun içinde belli yerlere oturtulması, toplumsal olarak ve hatta resmi olarak, hiçbir bilimsel temele dayanmadan belirlenebilir. Ayrıca ırk, dil ve dinden farklı olarak, gözle kolayca görülebilen özelliklere sahiptir. Çok-dilli toplumlarda bir kişinin dili, ağzını açtığı an ortaya çıkacaktır; ancak, o ana kadar ne olduğu belli olmayacaktır. Buna karşılık hangi dine bağlı olduğunun anlaşılması ise uzun bir süre gerektirebilecektir. Gerçekten de iki insanın birbirlerini yıllarca tanıyıp birbirlerinin dininden haberli olmaması olasıdır. Oysa ırkın belirtileri insanın yüzündedir. Irklararası karışım hali dışında bunlar olağan bir bakışta farkedilebilirler. Bu nedenle, bir toplumu bölmek ve bir ayrılık duvarı yaratmak isteyenler için ırk, açık ve kolay bir reçete oluşturur.

Bunlardan dolayı, ırkın demokrasiyle olan ilişkisi çok fazla belirsizliğe düşmeden açıklanabilir. Kimsenin bir ırka katılma ya da ondan ayrılma özgürlüğü yoktur. İnsan bir ırkın üyesi olarak doğar ve ölünceye kadar da öyle kalır-hepsi o kadar. Dolayısıyla, ırk ilişkileri sorunlarıyla demokrasinin ilkeleri arasındaki bağlantı, esas olarak bir özgürlük sorunu değildir. Bir eşitlik sorunudur. Bir insanın ırkı önceden belirlenmiş ve kendi çabalarıyla değiştirilemez ise, toplumda sözkonusu olan seçim, bir ırka katılmak ile ondan ayrılmak arasındaki değil, farklı ırkların eşit ya da eşitsiz olarak görülmesi arasındakidir. Toplumsal olarak ve daha çok siyasal olarak, ırk ilişkileri konusundaki tartışmalar bu seçim üzerinde odaklanmıştır: Eşitsizliğin onaylanmasına karşı eşitliğin aranması. Bu, özgürlüğün hiçbir şekilde bununla ilgili olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, eşitsizliğe dayalı bir sistem ayrıcalıksız olanların özgürlüğünü azaltır. Fakat şurası açık olmalıdır ki, insanlar ırk ilişkileri üzerine savaş verdiğinde, eşitlik birincil sorunu, özgürlük ise ikincil ve türev sorunu oluşturur. Farklı ırklara ait insanlar ancak eşit oldukları ölçüde özgür olurlar.

Farklı ırklardan insanların yaşadığı bir toplumda demokrasi işleyebilir mi? Bunun yanıtı şöyledir: Evet, eğer farklı ırklara yasal ve siyasal olarak eşit konum verilmişse işleyebilir; hayır, eğer ırksal farklılıklar eşitsiz davranış ve ayırımcılık için ölçü olarak kullanılıyorsa işleyemez. Bu politikalardan ikincisi izlendiği takdirde, hem ırksal ayırımcılığı haklı kılmak için öne sürülen savlar, hem de uygulamada ortaya çıkan sonuçlar, demokrasinin bazı temel ilkelerine ters düşecektir. Bir demokrasi her bireyin de-

gerine saygı gösterilmesi üzerinde özellikle durmalı ve eşitliğe özel bir değer vermelidir. Irkları nedeniyle, grupları toptan olarak üstün veya aşağı diye sınıflandırmak, üyelerinin kişiliğine ve paylaştıkları insanlığın eşitliğine zarar vermek olur. Eğer gruplar arasında ırkları nedeniyle sınırlar çizilirse, birisinin bu çizgiyi çekip onun başında durması ve zorlaması gerekir. Bu durumda iki taraf arasında, ilk biyolojik farkları izleyen insan-yapısı ve toplumsal olarak yaratılmış farklar ortaya çıkar. Emir yoluyla ayrı kılınmış şeyler eşit kılınamaz, çünkü ayrımı yapanlar üstün olanlardır ve ayrım üstünlüklerini artırır. Bunun sonucu ise, toplumun birinci-sınıf ve ikinci-sınıf yurttaşlar olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Bu her ne olursa olsun, demokrasi değildir.

Bu genellemeler dört örneğe bakarak açıklanabilir. Bunların ortak yönü, hepsinde ırksal farklılıkların ve ırk ilişkileri sorunlarının demokrasi sorunu ile içiçe geçmiş olmasıdır. Bunlardan ikisi, eşitsizlik ve ayırımcılık örnekleridir. Bunlar, Birleşik Devletler'in Güney eyaletleri (özellikle, South Carolina, Georgia, Alabama ve Mississippi gibi eyaletler) ile, yanlış bir adlandırmayla Güney Afrika «Birliği» diye anılan ülkedir. Bunlardan birincisi, kötü olmakla birlikte, yavaş da olsa düzelmektedir. İkincisi ise umutsuzdur ve gitgide daha kötüleşmektedir. Öbür ikilide eşitlik ve serbest karışım esastır: Brezilya ve Havai Eyaleti. Her ikisinde de durum, tümüyle sorunsuz değilse de, umut vericidir.

Birleşik Devletler'in ırk deneyimi

1) Demokrasiye karşı kölelik

Birleşik Devletler'in kültüründe, demokrasinin karşılaştığı ve bu ülkenin bugüne kadar çözemediği iki temel güçlük vardır. Birincisi, işadamlarının gücü ve itibarı ve bunun sonucu olarak ticari değerlerin ön planda olmasıdır. İkincisi de Amerikan halkının ırksal çeşitliliğidir. Bunlardan birincisinin, tartışmanın daha ileri bir bölümünde ele alınması daha uygun olacaktır[4]. Fakat ikincisinin yeri burasıdır. Birleşik Devletler'e göç olgusunun uzun tarihçesini gözden geçiren birisi için, İngilizce konuşmayan milyonların emilip özümsenmesindeki başarı ile Zenci ırkından olan azınlığın özümsenmesindeki başarısızlık arasında yer alan zıtlıktan daha çarpıcı birşey yoktur. Birinci durumda, farklı ögeler aynı potada eritilmiştir. Germen'lerin, Latin'lerin ve Slav'ların çocukları ve torunları İngilizce'yi öğrenerek ana dilleri haline getirmişlerdir. Devlet ilkokulları ve erişkinler için akşam okulları, İngilizleştirmek ve dolayısıyla Amerikanlaştırmak için gerekli olan araçları sağlamıştır. Artık dil kökenli azınlıklar yoktur[5] ve dildeki türdeşlik uluslaşmaya ve demokrasiye katkıda bulunmuştur.

Fakat ırk ile ilgili durum bundan farklıdır. Bu konuda eritme potası yeni bir alaşımın yaratılması için gerekli olan ısıyı bulamamıştır. Zenciler, Yeni Dünya'ya göç eden grupların en eskilerinden birisidir. Zamanımıza gelindiğinde dil ve din açısından çoğunluktan ayırt edilmeleri olanaksızdır. Ancak, ırkları onları ayırmıştır. Amerikan kültüründe özümsenmemiş bir

4 Aşağıda Bölüm 9, s. 267-269.

5 New York'a yeni göç etmiş Portoriko'lular ile güney California'da ve Rio Grande boyunca oturan Meksika'lılar, bu belirlemenin kısmen dışında kalmaktadır.

öge olarak kalmışlardır. Ulusun, şu veya bu ölçüte göre belirlenen ya da şu veya bu çıkar etrafında örgütlenmiş olan birçok azınlığı barındırdığı bir gerçektir. Ne var ki, Zencileri bütün öbür azınlıklardan ayıran özellikler, onların kolayca ayırt edilebilir, değişmez ve bunalımlı olmalarıdır. Bunlar büyük ölçüde, hâlâ, bütün ulus çapında yalnızca Güney'de değil, Kuzey'de ve Batı'da da ikinci-sınıf konumuna indirgenmiş durumdadır. Bazı toplumbilimciler bunların Amerikan kültürü içindeki durumlarını, üyeliği soydan gelen ve (çok az görülen durumlar dışında) ondan ayrılınması da çoğunluğun gelenekleri ve eğilimleri tarafından yasaklanmış olan, bir kast'ın durumuna benzetmişlerdir.

Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana, Zenci sorunu, Amerika'nın ideallerinin uygulanmasına bir tehdit oluşturmuştur. Bu ülkenin siyasal sisteminden demokrasi diye söz etmek kabul edilir ve yaygın birşey olmadan önce bile, eşitliğe ve bireyciliğe olan inanç, yeni ulusun temelinde yer alan kavramlar arasında üstün bir yere sahip olmuştur. Virginia'lı genç felsefeci-devlet adamı, Bağımsızlık Bildirisi'nin klasik pasajlarını kaleme aldığında, ön planda vurgulanan yalnızca eşitlik değil, «bütün insanların» eşitliği idi. Hiçbir sınırlama, dışlama ya da engel tasarlanmamıştı. Philedelphia Konvansiyonu'nun çalışması sırasında köle sorunu kaçınılmaz olarak tartışmalara girmiş ve Kuzey ile Güney arasındaki bazı pazarlıklarda kendini göstermişti. Sonuçta ortaya çıkan metnin üç yerinde köleliğe değinme vardı[6]; fakat bunların hiçbirisinde «köle» veya «kölecilik» sözcüğü kullanılmamıştı-bu bir vicdan rahatsızlığı veya kurumun tümüyle ortadan kalkacağına ilişkin bir umut diye yorumlanabilecek, bile bile yapılan bir atlama idi. Uygulamadaki güçlükleri küçümsemediği halde, mektupları ve öbür yazıları köleliğin kaldırılması yanlısı duygularla dolu olan Thomas Jefferson, bu inançlardan ikincisini taşımaktaydı.

Bu güçlükler gerçekten çok büyük olmuştur ve bugün de hâlâ öyledir. Amerika'nın Zenci azınlığa karşı davranış biçimi, herhangi birisi kendi başına güçlü tutkularla büyük ilkeleri birleştirmeye yetecek nitelikler taşıyan çeşitli ögelerin oluşturduğu bir siyasal karmaşadır. Çünkü burada, sayıları önemsenmeye yetecek kadar çok, fakat üzerlerinde etkin bir baskı kurulabilecek kadar az olan; «odun kesme ve su çekme» gibi işleri üstlenerek ekonomiye yararlı olmuş olan; fiziksel olarak ayırt edici bir özellik taşıması, cinsel ve toplumsal kaynaşma konusunda içeriye ve dışarıya karşı bir mücadele ruhu uyandırmış olan bir azınlık sözkonusudur. 1790 yılında ilk ulusal sayım yapıldığında, 3.172.000 kişilik nüfusun 757.000'i (% 24) Zenci ve bunların da 698.000'i köle idi. Buna karşılık, ulusal rakamlar Güney'deki yoğunlaşmaya oranla daha önemsizdi-burada 690.000 Zenci[7], 1.961.000'lik nüfusun yüzde 35'ini oluşturmaktaydı. Eli Whitney çırçır makinasını bulmuş ve bunun sonucu olarak da kısa-elyaflı pamuk ekilen alanlar genişletilmiş olmasaydı, Kuzey ile Güney'in ekonomileri ve buna uygun toplumsal sistemleri arasındaki zıtlık bu kadar derin ve bu kadar

6 Madde I, kısım 2 (temsilcilerin paylaşımı); Madde I, Kısım 9 (köle ticareti); Madde IV, kısım 2 (kaçak köleler).

7 Bunların 657.000'i köle idi.

kalıcı olmayabilirdi. Fakat durum oydu ki, Lancashire piyasasının istemleri ve köle emeğinin varlığı bir araya gelerek, karşı konamayacak kadar güçlü bir yerleşik çıkar yaratmıştı. Pamuk Krallığı, köleler üzerinde de efendiler üzerinde de, zorba yönetimini egemen kılmıştı.

Lincoln'un Başkan seçildiği yıl yapılan sayımın sonucunda, 26.923.000'lik nüfus içinde (3.954.000'i köle olmak üzere) 4.442.000 Zenci olduğu belirlenmişti. Dolayısıyla, ulusal çapta azınlıklar, toplamın yüzde 16'sına inmişti. Buna karşılık Güney'de — 11.133.000 içinden 4.097.000'nin (ya da yüzde 36-nın) Zenci ve bunların 3.839.000'inin köle olduğu dikkate alınırsa — oranlar aynı kalmıştı. Ancak, bu sayıların en önemli yönü bu toplamlar değildir. Daha önemlisi, kölelerin az sayıdaki kişilerin mülkiyetinde olmasıdır. Bu konuda Kenneth M. Stampp şunları yazmaktadır: «1860 yılında Güney'de, 1.516.000 özgür aile arasından 385.000'i köle sahibi idi. Bütün özgür Güneylilerin yaklaşık dörtte üçünün, köle sahipliği ile bir ilişkisi yoktu.» Köle sahiplerinin yüzde seksen sekizinin yirminin altında köleye sahip olduğuna işaret etmektedir. «Tipik» çiftçiler, sayıları yirmi ile elli arasında değişen ekiplere sahipti. Ellinin üzerinde kölenin emeğinden geçinen yaklaşık 10.000 aile, çiftçi aristokrasisini oluşturmaktaydı ve sahip oldukları köleler, toplamın dörtte biri kadardı. Bu grup içinde en zengin ailelerin[8] - yüzden fazla köleye sahip olanların-sayısı 3.000'in altındı.

Ekonomik gücü bir yana, bu oligarşinin en çarpıcı yanı, bütün bir bölgedeki kafalar, duygular ve anlayışlar üzerinde kurduğu egemenliktir. Jefferson'un soylu insancıllığı geriye itilmişti. Ekonomik olarak sömürülenlerin siyasal olarak da baskı altına alınmasını haklı çıkarma davasına katılan seslerin - din adamlarının, bilim adamlarının, anayasa hukukçularının ve gazetecilerin seslerinin - oluşturduğu, gittikçe büyüyen bir koro ön plana çıkmıştı. O günden bu güne, Amerika, düşünsel açıdan ilkesel bir tutarsızlık ve duygusal açıdan da bir vicdan bunalımı ile ikiye bölünmüştür.

Varolan güçlükleri ve gelecekteki tehlikelerin belirtilerini en açık biçimde kavrayan kişi, bu konuda kendi yeteneğine yaraşır bir olaylar dizisi saptayan ve bunu kağıda dökmekten de geri kalmayan Tocqueville idi. Irk ilişkilerini tartıştığı bölümün, yüz yirmi beş yıl sonra onu okuyan bir kişiyi daha ilk bakışta şaşırtan bir başlığı vardır: «Birleşik Devletler Toprakları Üzerinde Yaşayan Üç Irkın Şimdiki Durumu ve Olası Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler». Şimdilerde, Kızılderililer küçülerek o kadar önemsiz bir azınlık halini almışlardır ki, bir zamanlar batıya doğru göçün, karşısında ne kadar ciddi bir engel oluşturdukları unutulabilmektedir. Fakat Tocqueville, kitabını 1835'de yayınlarken, onların gerçek gücünün yalnızca farkında olmakla kalmayıp Avrupa'lı beyaz göçmenlerin yerli Kızılderililer ile dışardan getirtilen Zenciler üzerindeki etkisini keskin karşıtlıklarla resmedebilmekteydi. Birincilerin bağımsızlık içinde özgürlüğü de, ikincilerin kölelik ile alçalması da iki zıt uçtan aynı sonuca, beyazların üstünlüğüne yol açmaktaydı[9]. Ancak, Tocqueville'nin doğru olarak saptadığı gibi,

---

8 *The Peculiar Institution* (New York: Knopf, 1956), Bölüm 1, s. 28-33.
9 Kitap 2, Bölüm X, s. 486.

efendilerinin toplumuna doğrudan katılmaları nedeniyle, sorunları daha ivedi olanlar, Zencilerdi[10]. Güney'deki tüm beyaz ırkı, kendisi bir plütokrasi tarafından yönetilen bir aristokrasi olarak tanımlamaktadır. «Onlar, deyim yerindeyse, despotluğu ve şiddeti ruhanileştirmişlerdir. ... Siyahların bütün insanlık haklarını zedelemişlerdir[11]». Gelecek için de fazla iyimser değildir. Amerika, özgürlük içinde eşitlik ile kölelik içinde eşitsizlik arasında seçimini yapmalıdır. Eğer seçim birincisi yönünde olacaksa, ırklar ya ayrı kalmalı ya da kaynaşmalıdır[12]. Kuzey'de gördükleri, Tocqueville'i, köleleri özgürleştirmenin kendi başına çözümler sağlayacağı beklentisine vardırmamaktadır. Bu yalnızca, yasalar karşısında eşitsizliğin yerine, geleneklerdeki eşitsizliği getirecektir[13].

Birleşik Devletler'in iki kesiminin arası giderek açılmaktaydı. Kuzey, liberalizm ve demokrasiyi benimserken, Güney, aristokrasi ve yetkeciliğe doğru yönelmekteydi. Calhoun, Jefferson'su öğretinin yerini alacak kuramı bunun üzerine ortaya atmıştır-kendi eyalet hükümetlerini ellerinde bulunduran güneyli beyazların, federal hükümeti elinde bulunduran ulusal bir çoğunluğa karşı koymalarına olanak verecek bir 'eşzamanlı çoğunluklar' (concurrent majorities) tasarısı. Calhoun'un felsefesini beyazların üstünlüğü anlayışına göre oluşturduğu ve Zencilere iktidarda ortaklık, hatta herhangi bir katılım hakkı, teslim etme yanlısı olmadığı hatıra getirilmedikçe, bu kuram akla yakın ve çekici görünmektedir. Güney'in çıkmazı tam da burada yatmaktaydı. Kölecilik demokrasi ile bir arada gidemezdi; azınlığın mülkiyeti çoğunluğun oylarına teslim olamazdı. Ayrıcalıklarını korumak için, oligarşi, hiyerarşik bir toplumsal düzeni haklı göstermek ve Bağımsızlık Bildirisi'nin ilkelerini yadsımak durumundaydı[14].

Bunların bir arada gidemeyeceğinin kanıtı da sonuçta savaşın çıkmış olmasıdır. Burada sözkonusu olan, Amerika toplumunun, Anayasa'nın kabulü ile çözülmeyip umuda ve duaya sığınarak ertelenmiş olan en büyük sorunudur. Yarım yüzyıl boyunca Amerikalı devlet adamları arasındaki en parlak beyinler bu sorun ile boğuşmuş ve çözümler aramıştır. Fakat ne kongre'nin uzlaşmaya dayalı siyaseti, ne de yargı kararlarının yetkesi, Lincoln'un basit mantığına üstün gelebilmiştir. Bölünmüş olan toplum, ya tümüyle birşey ya da tümüyle başka birşey olmadıkça varlığını sürdüremezdi. Ara bulma ve uzlaştırma sanatı, bir insan grubuna başka insanları kendi mülkiyetinde bulundurma hakkını tanıyan tavır ile bunu yadsıyan

---

10 «Birleşik Devletler'in geleceğini tehdit eden belaların en korkuncu, topraklarında siyahların varlığından kaynaklanmaktadır.» İbid., s. 514.

11 İbid., s. 543-545.

12 İbid., s. 535.

13 İbid., s. 519.

14 «Bugün Amerika'nın bağımsızlığının yıl dönümü. Birçok yerde büyük sevinç gösterilerinin olacağına kuşkum yok; fakat ben doğrusu her müflis, dolandırıcı, hırsız ve alçak, hain ve satılmış kişinin benimle eşit konuma gelmesine izin veren bir özgürlüğü sevinçle karşılayamam. .... Kuzey'deki mülkiyetimizin değerini ortadan kaldırmanın ya da yıkmanın tehdidi ve planlaması içindeler ve iblis demokrasi, eşitleştirici ilkeleri, genel oy hakkı ve genel seçimleri, malikane yasaları ve rüşvetçiliği ile, her konudaki mülkiyet hakkının temellerini yıkıyor.» Güney Karolina'lı çiftçi David Gavin'in, 4 Temmuz 1856 tarihli güncesinden aktaran Stampp, Op. cit., s. 419.

tavır arasında ortak bir zemin bulamamıştı. İki taraftan biri üstün gelmeliydi ve eğer öbür taraf buna yanaşmazsa, hangi görüşün baskın çıkacağı zora başvurarak belirlenmeliydi. Dolayısıyla kölecilik, Anayasa'nın yöntemleri ile değil, onların dışında son bulmuştur.

2) Ayırılımcılığa karşı demokrasi

Fakat yine de, Tocqueville'nin doğru bir şekilde önceden gördüğü gibi, ırk ilişkileri sorunu Azatlık Bildirisi (Emancipation Proclamation) ve On-üçüncü Anayasa Değişikliği (Thirteenth Amendment) ile son bulmamıştır. Federal bir sistemde birçok yasal boşluk vardır ve iki yeni Anayasa değişikliğinin, Ondördüncü ve Onbeşincinin, eklenmesi bile bu boşlukların hepsini dolduramamıştır. Zenci, zincirlerinden kurtulmuş olabilirdi, ama her istediği kapıdan içeri girememekteydi. Özgürlük, eşitlik için bir güvence oluşturmuyordu. Kuzey'li Reconstructionist'lerin niyetleri ve Freedmen's Bureau'nun (Azat Edilmişler Dairesi) politikaları birçok mükemmel Özellikler taşıyordu. Fakat programlar, bir bütün olarak, ya mükemmellikten uzak bir biçimde uygulanmakta ya mükemmel olmayan temsilciler tarafından yönetilmekte ya da çok fazla şeyi çok hızlı bir şekilde yapmaya çalışmaktaydı. Sonuç olarak, federal birliklerin gerçekleştirdiği işgaller, yenilgiye uğramış olan, fakat hoşgörüsü ve yardımı Zenci'nin konumunu yükseltme yolundaki uzun-dönemli bir çaba için zorunlu olan beyazların sadece kızgınlığını artırmaya yaradı. Önceleri yasa-dışı yollarla (Örneğin Klan'ın terör yöntemleriyle) ve sonraları da resmi ve gayri-resmi araçların bir arada kullanılmasıyla, beyaz oligarşiler askeri yoldan yitirdiklerini siyasal yoldan kazanarak, üstünlüklerine yeniden kavuştular. Beyazların üstünlüğü, Konfederasyon'a bağlı eyaletlerin parolası olmayı sürdürdü. Zenci, «yerinde oturmalıydı»-yani, aşağılık olduğunu kabul etmeliydi.

Mimarları açısından değerlendirildiğinde, bu rejim hiç de başarısız olmamıştır. 1870'lerin başlarından 1930'ların başlarına kadar, yaklaşık altmış yıl varlığını sürdürmüştür. Bir ciddi meydan okumaya, Populist'lerin, zenginlerin oligarşisine karşı yoksul beyaz çiftçileri Zenci'lerle birleştirme tehdidine, karşı koyabilmiştir. Ekonomik çıkarların olası birliği, ırksal önyargıların yardımıyla engellenmiştir. Derisinden başka koruyacağı birşeyi olmayan yoksul beyaz, ekonomik güçlükler gerçeğine, ırksal üstünlük masallarıyla göz yummuştur. Bu sonuç, Güney'e çok pahalıya mal olmuştur. Bölgenin önderleri, eşitlikçiliğe karşı savaşarak, bahaneler ve ayartmalar yoluyla ayrıcalıklarını koruyabilmişlerdir. Oy hakkı sınırlanmış ya da yozlaştırılmıştır. Eyalet ve yerel yönetimler düzeyinde yargı ve polis yönetimi, renge göre ayrımcılık yapmaya sürüklenmiştir. Toplumsal yaşam ayırımcılığa göre şekillenmiştir. Kamu görevleri için seçimlere, bir tek-parti sistemi egemen olmuştur. Kenardaki eyaletlerde farklılıklar göstermekle birlikte, Alabama, Georgia, Louisiana, Mississippi ve Güney Karolina'daki siyaset, demokratik idealin bir karikatürüne dönüşmüştür. James Bryce'ın, *The American Commonwealth* başlıklı etkili kitabını yayımladığında, ırk ilişkileri konusunda ulaşmış olduğu sonuçlar şöyledir: «Birleşik Devletler'in tüm nüfusunun üçte-birinin güney eyaletlerinde olduğu ve bu üçte-birin çoğunluğunun, yani yoksul beyazların alt kesimi ile zencilerin (tüm altmış

milyonun yaklaşık beşte-biri), hiçbir siyasal bilgi ve yeteneğe, akılcı, bir görüş denebilecek hiçbir şeye sahip olmadığı hatırlanırsa, Birleşik Devletler halkının tam anlamıyla aydınlık bir demokrasiden ne kadar uzak olduğu görülecektir. Eğer nüfusun bir kesimi İsviçre'ninki kadar eğitimli ve yetenekli ise, öbür kesimi, Rusya'nınki kadar cahil ve siyasal açıdan yetersizdir[15]».

Amerikalı zencilerin eşitlik mücadelesi

Yüzyılımızın üçüncü onyılına gelindiğinde bile, Güney hâlâ ait olduğu büyük ulustan ayrı bir parça olarak tanımlanabilirdi. Fakat o zamandan bu yana, hem ülke içi, hem de uluslararası nitelikteki çeşitli olayların birleşimi, değişim sürecini hızlandırmıştır. 1930'ların başlarındaki bunalım güney eyaletlerinin artan ölçüde federal devletin yardımına dayanmalarına yol açarken, Tennessee Vadisi Yönetimi'nin (yine federal devletten kaynaklanan ve finanse edilen) mükemmel programları, o bölgenin ekonomisini canlandırmakta ve sınai gelişimine katkıda bulunmakta idi. Buna karşılık, Güney'in öbür kesimlerinde, örneğin Atlanta'da, kentleşme daha çağdaş bir toplumsal görünüme neden olurken, Florida'da ve Virginia'nın Washington'a yakın kesimlerinde kuzeylilerin akımı güneylilerin dayanışma gücünü kırmıştı. Ulusal siyasette, daha önce o kadar sağlam olan güney bloku, 1928, 1948, 1952, 1956 ve 1960'da parçalandı. Birleşik Devletler'in Nazi Almanya'sının ırksal öğretilerine karşı direnip onları alt ettiği II. Dünya Savaşındaki sorunlar da, ülke içi tavırları etkilemekten geri kalmadı. Aynı şekilde, «soğuk savaş» siyaseti ve Birleşik Devletler'in uluslararası komünizmin Asya ve Afrika'daki yoksul halklara yönelik çağrısına karşı mücadele etme gereği de bunu etkiledi. Nitekim Kore Savaşı sırasında Amerikan Silahlı Kuvvetlerinde ırksal bütünleşme benimsenmişti. Bütün bunlara ek olarak, Yüksek Mahkeme 1954 yılında oybirliği ile açıkladığı yargı kararında, gayet sade bir şekilde, devlet okulları sözkonusu olduğunda «eşit»in «eşit» anlamına geldiğini, «ayrılmış» anlamına gelmediğini belirtti. Dolayısıyla kırk yıllık birikimin sonucu, Zenciler için eğitim olanaklarının genişlemesi, seçimlere katılan Zencilerin sayısının artması, federal hükümetin organlarınca korunmalarının sağlama alınması ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi olmuştur.

Ne var ki, bu kazanımlar büyük ve güzel, Zenciler için gelecek umut verici de olsa, bu güne kadar elde edilmiş olan sonuçlar, daha yapılması gerekene oranla küçüktür. Örneğin, yüzde olarak bakıldığında, şu anda Güney'de oy kullanan Zencilerin sayısı eskiye oranla büyük bir artışı ifade etmektedir. Fakat bu, hâlâ, potansiyel olarak buna uygun olanların küçük bir oranını oluşturmaktadır. Zenciler şimdi, göstermelik bir bütünleşme ile, eskiden yalnızca beyazların okuduğu okullara kabul edilmektedir. Fakat bu tür Zencilerin ve okulların sayısı henüz son derece azdır. Ayrıca, dürüst bir değerlendirme, Kuzey'de ve Batı'da bu azınlık ırkın koşullarının mükemmellikten uzak olduğunu da yadsıyamaz. Yasalar ayrım yapamasa da toplum yapabilir. Temelinde konut sorunundan kaynaklanan çeşitli ince

15 Cilt II., Bölüm 82, s. 309 (Chicago: Charles H. Sergel and Co., 1891).

oyunlarla, beyazlar ve beyaz olmayanlar birbirlerinden ayrı yaşamaktadırlar. Kuramsal olarak bir okul her ırktan öğrencileri kabul edebilir. Ama okulun bulunduğu bölgede yalnızca bir ırk mesken edinebiliyorsa, bütünleşmenin uygulamada ne anlamı kalır? Emlakçiler ve ipotek firmaları, yerel törelere uyarak ve böylece yerleşik önyargıları pekiştirerek, toplumsal ayırımcılığın etkin aracıları haline gelmektedirler. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Zencilerin oluşturduğu grubun gelir, eğitim ve siyasal katılım açısından ulusal ortalamanın hâlâ altında olduğu bir gerçektir. Birleşik Devletler henüz bugüne kadar ırk alanında Jefferson'cu ideali uygulamayı başaramamıştır. Ülke, 1960'larda bile, 1860'larda üzerinde bir savaş verilen sorunların çözümü için uğraşmaktadır.

Fakat günümüzde, çözümlerin daha hızla bulunması olasılığını artıran, yeni bir güç belirmiştir. Bu da, Zencilerin doğrudan eyleme girmesidir. Daha önceleri, önderleri büyük ölçüde beyazların iyi niyetine çağrı çıkarmakla yetiniyor ve örgütleri de[16] çabalarının büyük bir bölümünü mahkemelerde dava açarak anayasal haklarının vurgulanmasını sağlayacak yasa yorumları çıkartmaya ayırıyordu. Oysa 1960'larda Zenciler artık etkin, seferber ve vuruşkan hale gelmiş durumdadırlar. Toplumsal evrimin yavaşlığından ötürü sabırsız bir durumda, yönetimin -ve en başta federal hükümetin- kendileri yanında tavır almasını ve bunu hemen yapmasını istemektedirler. Yeni bir önder türü tarafından yürütülen yeni örgütler, bütün cephelerden birlikte baskı uygulamak üzere farklı taktiklerle mücadele etmişlerdir. Yürüyüşler, ayrım gözeten işyerlerinin boykot edilmesi, lokantaların ve hapishanelerin işgali, kitle gösterileri, Washington'a yürüyüş-bütün bunlar adaletsizliğin ilan edilmesi ve çözümlerin zorunluluğunun artırılması için kullanılmıştır. Kararlı bir önderlik, artık büyüklerinin boyun eğmiş ve uyum gösterici tavırlarını benimsemeyen, eğitim görmüş[17] kendine güvenli erkek ve kadınlardan oluşan genç bir kuşakta gönüllü destekçiler bulmuştur. Bunlar Bağımsızlık Bildirisi'nin sözlerini sözcük anlamıyla benimseyip yurttaşları oldukları Amerikan demokrasisinin bunu aynen yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Üstelik, artık bunların er geç -siyasal, toplumsal ve ekonomik- kurtuluşlarını tamamlamak için verdikleri mücadeleyi kazanacaklarına da kuşku yoktur. Beyazların suçlu vicdanı zenci vuruşkanın davasına teslim olacaktır. Liberal bir görüşün gücü, devlet tarafından yürürlüğe konarak, toplumdaki uygulamaları değiştirecektir.

Güney Afrika : Korkuya dayalı siyaset

Irk ilişkilerinde eşitliğe ulaşma konusunda Birleşik Devletler'in yavaşlığından cesareti kırılanlar, herşeyin ölçülemeyecek derecede daha kötü olduğu bir duruma bakarak rahatlığa kavuşabilirler. Toplumsal düzende, ekonomide ve siyasette yer alan herşeyin temelinde ırk ilişkilerinin yattığı ve bu ilişkilerin sürekli bir biçimde bozularak olabildiğince ciddi ve tehlikeli bir noktaya ulaştığı bir ülke vardır. Bu ülke, talihsiz, zavallı, bölün-

16 Örneğin, «National Association for the Advancement of Colored People».
17 Bunlar genellikle beyazlardan ayrı okullarda ve kolejlerde eğitim görmüşlerdir.

müş ve umutsuz, Güney Afrika Birliği'dir. Bu satırların yazıldığı sırada, korkuya dayalı siyaseti ile kendi kuyusunu kazan bir rejim tarafından yönetilmekte-daha doğrusu yönetilememektedir.

Güney Afrika konusunda ne yazılırsa, mutlaka bölünmüşlük teması üzerinedir. Ülkede üç ayrı ırktan ve onların karışımından doğan insanlar yaşamaktadır. Bunların arasındaki ilişkiler, kültür ve teknoloji açısından aralarındaki zıtlıklardan, sayısal oranlarından ve üstelik en önemli iki grubun -Afrikalılar ile Avrupalıların- kendi içlerinde de bölünmüş olmalarından etkilenmektedir. Şimdiki sorunun özü şu basit olguda yatmaktadır: Avrupalı olmayanların sayısı Avrupa'lıların sayısının dört katını aştığı halde, yönetimde, ekonomide ve genel olarak toplumda tümüyle egemen olanlar Avrupalılardır. Güney Afrika bir azınlık sorunu ile değil, bir çoğunluk sorunu ile karşı karşıyadır. Nüfusun ırksal bileşimi yuvarlak rakamlarla şöyledir:

Güney Afrika'nın ırksal ve etnik gruplara göre yaklaşık nüfusu, (1960).

Afrikalılar (başlıca Bantular)	11.000.000
Avrupalılar (Afrikanerler)	1.700.000
(İngilizce konuşanlar)	1.300.000
Hintliler (başlıca Hindular)	500.000
Renkliler (karışık ırklı)	1.500.000
	16.000.000

Bu insanlar arasındaki ilişkiden oluşan siyasal sistem ancak bir dizi olumsuz ifade ile tanımlanabilir. «Sevgili ülke[18]» bir birlik değildir; insanları bir ulus oluşturmamaktadır; siyaseti demokratik bir siyaset değildir. Gerçekten Güney Afrika, bir azınlığın farklı ırktan olan büyük bir çoğunluğu sürekli olarak ikinci sınıf bir konuma sokmaya çalışmasının, zorunlu olarak, hem azınlık, hem de çoğunluk için demokrasinin ortadan kalkması ile sonuçlanacağının klasik bir örneğidir. Büyük bir grubun eşitsizliğe zorlanması, her hangi bir kimse için özgürlük ile birlikte yer alamaz. Bu, Milliyetçi Parti'nin[19] Afrikanerleri tarafından yürütüldüğü biçimiyle, yönetsel rejimi bir polis devletinin diktatörlüğüne dönüşmüş olan Güney Afrika'da kesinlikle kanıtlanmıştır.

Günümüzdeki felakete yol açmış olan geçmişteki koşullar, *tout comprendre, c'est tout pardoner* (tümüyle anlamak, tümüyle bağışlamak demektir) özdeyişine bağlı kalmamak kaydıyla, açıklanabilir. Öykü, bir arada yaşadıkları halde bir toplum oluşturmamış olan çelişik kültürlerin öyküsüdür. Avrupalıların düzenli olarak Güney Afrika'ya göç etmeleri, 1953'te Hollandalıların bayraklarını Capetown'a resmen dikmeleri ile başlamıştır. Burada limana ve çevresine, Doğu'ya gidip gelirken yaptıkları uzun yolculuklarda uğrayacakları, öteberi alacakları, bir nokta olarak gereksinim-

---

18 *Cry, The Beloved County* (Ağla Sevgili Ülke), liberal görüşlü Güney Afrika'lı Alan Paton'un dokunaklı romanının adıdır. Ad ve tema Vergil'in dizesini anımsatmaktadır: *Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt*. «Yaşam gözyaşı getirir; ölümlü insanın yazısı ne acıdır».

19 Sırasıyla, Malan, Strijdom ve Verwoerd'in başbakanlığı altında.

leri vardı. Küçük ve fazlasıyla kalabalık bir ülkedeki nüfus baskısı ve Avrupa'daki dinsel çatışmalarda Protestanlarla Katoliklerin birbirlerine gösterdikleri fanatik hoşgörüsüzlük yüzünden, o sıralarda «dünyanın öbür ucu» diye bilinen yer, göçmenlere çekici gelmekteydi. Bazı Fransız Protestanlar, Flamanlar ve kuzeybatılı Almanlar da -büyük ölçüde on yedinci yüzyılın bitiminde son bulan- bu göçmen akımına katkıda bulundular. Böylece, on yedinci yüzyılın sonlarındaki batı Avrupa'nın yaşam biçimi ve zihniyetine göre yetişmiş bir grup insan, bu siyah kıtanın en güneyindeki ucuna gönderilmiş, orada bırakılmış ve yitirilmişti. Arada sırada bir geminin uğraması dışında, Avrupa ile bağlantıları kopmuştu; göçmenler kıyıdan içerilere doğru ve yerleşik tarıma başladıkları yükseklere doğru ilerledikçe, sonraki kuşakların tavır ve davranışları artık çok gerilerde kalmış bir çağın kalıpları içinde donup kalmıştı. Bu kalıplar, ele geçirmek için hem yerli, hem de göçmen Afrikalılarla karşı karşıya gelmek zorunda kaldıkları yarıkurak bir arazi üzerindeki yaşam mücadelesinin sertliği ile daha da güçlendi. Güneyde, Buşmanların ve Hotantoların direnmesi kolaylıkla kırılmıştı. Kuzeye doğru, savaşçı Zulular ile orta Afrika'dan güneye ilerlemeye çalışan kalabalık Bantuların gösterdiği direnme daha ciddiydi. Anavatanlarından tümüyle kopmuş olan bu Avrupa'lıların sertliği, yeni kökler salma mücadelelerinde karşılaştıkları engellerle ve yeni yerleştikleri topraklardaki yalnızlıklarıyla daha da arttı. Güney Afrika bozkırlarının taşıdığı tehlikeler ve Hollanda Protestan Kilisesinin ilkel inançları, sığır ve insan sürülerini güden, zorba, tek amaçlı, katı, güvensiz ve yalnız olan bu bireyci ilk kuşağın iç dayanışmasını güçlendirmeye yaradı.

Bu ortamda geçen bir yüzyıl boyunca, alışkanlıklar katılaştı ve gelenekler dondu. Daha sonra, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, bu on yedinci yüzyıl insanlarını yeni kuşaklara uymaya zorlayan ve güçlüklerle kazandıkları yaşam biçimlerini tehdit eden bir dizi sarsıntı yaşandı. İlk olarak, Napolyon savaşlarının sonunda İngilizler Ümit Burnu'nu ülkelerine kattılar. Bunun ardından, kiliseleri ve dilleri Afrikanerlerden farklı olan ve onlardan daha liberal ve çağdaş olan, İngiliz göçmenler dalgası geldi. Bunu izleyen yeni bir aykırı olayla, tüm Britanya İmparatorluğunda köleliğe son veren ve eski köle sahiplerine parasal tazminat ödenmesini öngören yasa ile, bu yeni düzenin etkisi açıkça duyulmaya başladı. Toplumsal düzenlerinin bu aşırı ölçüde sarsılmasına, Afrikanerlerin tepkisi, aynı ölçüde aşırı oldu. Toparlanıp ailelerini ve kölelerini kağnılara koyarak, kıyı boyunca ve içerlere doğru kuzey yönünde göç ettiler ve kendi uzak ve ayrı cumhuriyetlerini kurdular.

Ne var ki, Rocky Mountains'ın batısındaki el değmemiş yerlere kaçan Mormonların Birleşik Devlet'lerin kuşatmasından kurtulamadıkları gibi, bunlar da İngiliz emperyalizminin yayılmacılığından kaçamadılar. İngilizlerin (Afrikanerlerin o zamanlar kendilerini adlandırdıkları biçimiyle) Boerlerin peşine düşmesinin iki nedeni vardı. Durban'ın Hint Okyanusu stratejisi içindeki askeri ve ticari önemi dolayısıyla, Natal alındı. Daha içerilerde, sonuçsuz kalan Birinci Boer Savaşı'ndan sonra, Transvaal Cumhuriyeti'nin ve Orange Free State'in bağımsızlıkları tanındı. Ve eğer kaçınılmaz olan gerçekleşmeyip Kimberley'de elmas ve Witwatersrand'de altın

bulunmasaydı, bağımsızlıkları sürebilirdi. Bu durağan, köleci ve kırsal Cumhuriyetlere yabancılar bir sel gibi aktı. Bu yeni gelenler, sanayiciliğin, şehirciliğin ve kapitalizmin teknikleri ve kaynakları ile donanmış ve Britanya İmparatorluğu'nun gücünden destek alan madenciler, mühendisler, işadamları ve girişimcilerdi. Bu Cumhuriyetler, *Uitlander*'lerin (yabancılar) girişimlerini vergilendirdikleri halde, onlara yurttaşlık ve oy hakkı tanımadıkları için, bir çatışmanın çıkması kesindi-ve nitekim 1899-1902 yıllarında ikinci Güney Afrika Savaşı yer aldı.

Bu eşitsiz mücadelenin sonucu savaş alanlarına barış getirdi, ama siyaset alanına bir yığın çözülmemiş sorun bıraktı. 1905 yılından sonra liberaller tarafından yönetilen İngiliz hükümeti pişmanlık duyguları ile maddi tazminat ve siyasal uzlaşma önerilerinde bulundu. Bunlar, Afrikanerler arasında, Botha ve Smuts'dan işareti alan bir azınlık tarafından kabul edildi. Böylece, 1910 yılında, Britanya İmparatorluğuna katılmış olan Boer Cumhuriyetleri, Natal ve Ümit Burnu ile birleşerek, federal olup olmadığı çok da açık olmayan bir anayasa ile, dört eyaletten oluşan yeni bir Birlik'e katıldılar.

Apartheid artı polis devleti

O günden bu güne geçen yarım yüzyıl boyunca, geçmişin acı anıları ile geleceğin tehlikelerinin karşı karşıya geldiği bir siyasal süreç yaşanmıştır. Toplum ve onun yönetimi iki eksen etrafında dönmüştür: Birincisi, Avrupalı azınlık ile Avrupalı olmayan çoğunluk arasındaki bölünme; ikincisi, Avrupalıların kendi içinde Afrikanerlerle İngilizce-konuşanlar arasındaki bölünme. Böylece elli yıllık siyasetin temelinde üç ana doğrultu yer almıştır. Birincisi, Afrikanerler arasında, geçmişi unutmamış ve yeni birşey de öğrenmemiş uzlaşmaz bir çekirdeğin varlığını sürdürmesidir. İkincisi, son zamanlarda kıtanın öbür yerlerindeki bağımsızlık hareketlerinin başarılarından etkilenen büyük bir Afrikalı çoğunluğun varlığıdır. Üçüncüsü ise, büyük ölçüde İngilizce konuşanlarca yürütülen ve gittikçe büyüyen sayıda Afrikalıyı emek gücüne ve kentsel ekonomiye katan düzenli bir sınai gelişmedir. Bu çelişik güçlerin yarattığı karmaşada, şimdiye kadar yalnızca iki tür hükümet olanaklı olmuştur. Başlangıçta, Parlamento ılımlı Afrikanerler ile İngilizce konuşanların oluşturduğu bağlaşmanın denetimi altında kalmıştır. Programları, Avrupalı gruplar ile Afrikalılar için, çok yavaş da olsa, gittikçe artan bir şekilde yeni olanakların tanınması arasında bir uyum öngörmüştür. Fakat daha sonra ılımlıların yerini aşırılar almıştır. Milliyetçi Parti, tümüyle Afrikanerlerden oluşan hükümetlerle, 1948 yılında iktidara gelmiş ve izleyen seçimlerde de -artan bir oy desteği ile- iktidarını korumuştur. Toplumsal görünümü, «apartheid*» deyimi ile özetlenebilecek bir dizi yasa ve yönetsel yöntemde ifade bulmuştur. Bu programın ayrıntıları oldukça kapsamlıdır. Bunlar aile yaşamına, ekonomik sürece, toplumsal ilişkilere ve siyasal örgütlenmeye kadar uzanmakta ve çok açık bir niyet taşımaktadırlar. Çok ırklı bir toplumda, Milliyetçilerin niyeti, ırkların birbirlerinden ayrı kalması, beyaz azınlığın en üstteki ye-

* Güney Afrika'da ırk ayrımı

rini koruması ve bu grubun kendi başına ayrımcılığın esaslarını belirlemesidir[20].

Bu çok ayrıntılı belirlemeler, onları oluşturanların katılığı konusunda kuşkuya yer vermeyecek ölçüde acımasız bir yürütmeyi de beraberlerinde getirmişlerdir. Fanatizme varan bir kararlılık ve teröre dönüşen bir vahşilik, rahatlıkla 1950'lerin ve 1960'ların Nazi'leri diye adlandırılabilecek olan bu inatçı insanların yönetsel eylemlerine damgasını basmıştır. Politikaları, uygulamaya konduklarında insanlık dışı olduğu için, yalnızca ahlâksal açıdan yanlış değildir; doğru bile olsalar, başarılı olmaları olanaksız olduğu için, gerçekçi de değildir. Hemen hemen bütün dünya tarafından kınanan, umutsuz bir biçimde azınlıkta kaldıkları bir kıtada yalnız başlarına olan[21], ırklararası eşitliğin artırılması yönündeki her çağdaş eğilime karşı koyan ve kendi ekonomik gelişmelerinin yadsıdığı bir siyasal felsefeye bağlı kalan Milliyetçiler, kendi eylemleri ile, klasik bir Yunan trajedisindeki kişilik gibi kendi felaketlerine, karşı konulmaz bir biçimde, sürüklenmektedirler. Korkuya dayalı bir siyaset tarafından güdülen insanlar işte kendi çıkarlarına bu kadar kördürler.

Kaldı ki, biyolojik «saflık»larını korumaya çalışırken, ileri bir uygarlığın değerlerine sahip çıktıkları da ileri sürülemez. Tam tersine; çünkü, yenilgiye uğramaya mahkum olduğu için çılgınca denebilecek bu politikaları izlerken, Afrikanerler kendi değer verdikleri idealleri yitirmektedirler. İnsanın onurunu yadsırken, eşitlikten daha ötede birşeyi feda etmektedirler. Başkalarına tanımadıkları hakları şimdi kendi aralarında da ortadan kaldırmak zorundadırlar. Irk kalıbına dökülmüş ayrıcalıkların zorla empoze edilmesi, özgürlüğün ve hukukun yok edilmesi anlamına gelmektedir. Kırbaç ve tüfek, devletin yaptırımı olmakta ve Meclis ancak silahların gölgesinde varlığını sürdürebilmektedir. 1960'larda açıkça görüldüğü gibi, Güney Afrika, polis devletinin diktatörlüğü altında yaşamaktadır. En büyük değeri eşitsizliğe verenler, demokrasiyi en sona koymalıdır.

Brezilya'nın üç ırkı

Güney Afrika'yı bırakıp Brezilya'ya baktığımızda, bunun tam zıttı bir tavır ve öz ile karşılaşırız. Toplumsal psikolojileri ve kamu politikaları açısından değerlendirildiğinde, Güney Atlantik Okyanusunun ayırdığı ve aralarında çok az temas ve ticari bağlantı olan bu iki ülkeden daha büyük ölçüde birbirine benzemez başka iki ülke yoktur. Brezilya'daki ırklar arasında gelişmiş olan ilişkiler karmaşık ve güçtür. Genel yapıyı aşırı basitleştirerek önemini abartmak ve buna karşılık çelişik ayrıntıları küçümseyip gözardı etmek, insana daha çekici gelmektedir. Kuşkusuz, Brezilya'nın daha birçok sorununu çözmek için almak zorunda olduğu yol uzundur ve ırkları arasındaki ilişkilerin de henüz tam bir uyuma ulaştığı söylenemez. Fakat mevcut aksaklıklar için bir pay bırakıldığında, geriye çağdaş dünyada çok az örneği olan -ve hiç bu kadar büyük ve karmaşık bir

20 Güney Afrika'nın parti siyaseti konusunda daha fazla tartışma için bkz. Bölüm 11, s. 334, 341-342.

21 Bunlar yalnızca Angola, Mozambik ve Güney Rodezya'daki beyaz azınlıklardan destek bulabilmektedirler.

örneği de olmayan- tamamlanmış bir olgunun somut başarısı kalmaktadır. Brezilya'nın ırk ilişkilerinde önemli olan, ulusal eğilim, resmi politika ve geleceğe ilişkin vaattir. Bunların hepsinde umut için bir zemin vardır.

Brezilya'lılar üç ayrı ırktan gelmektedirler-Amerika'lı Kızılderililer, Avrupa'lı Beyazlar ve Afrika'lı zenciler. Bunların, fiziksel açıdan da çok kültürel açıdan, birbirlerinden ne kadar farklı oldukları düşünülürse, çağımızda ırksal eşitliğin benimsenmiş olması önemli bir olgu olarak belirmektedir. Toplumsal yapı ve teknoloji açısından İnkalar ve Aztekler kadar gelişmiş olmayan Tupi-Guarani kabilelerinin yerli Kızılderilileri, Brezilya'yı sömürgeleştiren Portekizlilere karşı fazla bir direnme göstermemişlerdi. Buraya göç eden Avrupalıların çoğunluğu beraberlerinde kadınlarını getirmedikleri için, bunların Kızılderililer ile birleşmeleri, hızla karışık bir nüfusun ortaya çıkmasına neden oldu. Bunun sonucunda ırksal gruplar arasında gelişen ilişkiler, çeşitli koşulların birleşiminden etkilendi. Portekizlilerin farkı renklere olumsuz gözle bakmadıkları, lehlerine bir puan olarak kaydedilmelidir. Bunlar, farklı bir ırkın kadınlarını fiziksel olarak çekici bulmak ve onlara çekici görünmekten de öte, İberik yarımadasının daha kara derili bir halk olan Mağribilerin egemenliği altında olduğu ve beyazların bunlarla evlenmelerinin kendi yararlarına olduğu eski bir dönemin anısını toplumsal geleneklerinde taşımaktaydılar[22]. Fakat başka bir açıdan, Portekizlilerin Kızılderililere olan gereksinimleri aynı kolaylıkta yerine getirilememişti. Sömürgeciler ülkenin ekonomik gelişmesine yöneldiklerinde, şeker kamışı üretiminin kârlı bir iş olacağını farkettiler. Fakat Kızılderililer çiftliklerde çalışmak istememekte ve çalışmaya zorlandıklarında da kaçmaları önlenememekteydi. Emek gücü başka bir yerden sağlanmalıydı. Portekizliler düzenli olarak Afrika kıtasının etrafından gemi yolculuğu yaptıkları ve Bin'e Sahilinde üslere sahip oldukları için, Atlantik'in en dar olduğu Brezilya çıkıntısı ile Afrika çıkıntısı arasında gidip gelerek, alçakça bir köle ticareti ile tutsak aldıkları zencileri taşıdılar.

Pernambuco ve Bahia'daki şeker kamışı çiftliklerinde *(fazenda),* bunların sosyolojisini inceleyen Gilberto Freyre'in gösterdiği gibi, sonuçları günümüze kadar uzanan alışkanlıklar ve gelenekler oluşmuştur. *Fazenda*'lar büyük ve dağınık oldukları için, eylemsel bir özerkliğe sahiplerdi. Sömürge hükümeti ve uzaktaki anavatan ile olan bağlantıları gevşekti. Çiftlik içinde herşey ailenin başının *(dono de fazenda)* emri altında idi. Kilise de, büyük malikanenin *(casa grande)* faaliyetlerinin bir uzantısı niteliğindeydi ve çoğunlukla da rahip malikane sahibinin oğlu idi. Toplumsal ve ekonomik olarak, birçok açıdan ırk ve renk farkına uygun düşen bir hiyerarşi oluşturulmuştu. Fakat *casa grande*'deki bireyler arasında yer alan kişisel ilişkiler, özellikle Portekiz'li ailelerle Afrika'lı hizmetçileri arasındakiler, genellikle yakın ve mahremdi. Beyaz erkekler zenci köleleri ile cinsel ilişkiye sıklıkla girmekte ve çoğu kez doğan çocukları evlatlığa kabul ederek onların eğitimlerini ve geleceklerini sağlamaktaydılar. Dolayısıyla, sömürge döneminde ve hatta ondan çok İmparatorluk döneminde (1822-1889), melezlerin önemli konumlara gelebildiğini görmek oldukça olağandı.

[22] Bu noktalar Brezilyalı sosyolog Gilberto Freyre tarafından ayrıntılı olarak işlenmektedir. Bkz. *Casa Grande e Senzala,* İngilizce çevirisi: *The Masters and the Slaves* (Knopf: New York, 1946).

Kabul etmek gerekir ki, Brezilya köleliği kaldırmakta geç kalmıştır; nitekim kölelerin azat edilmesi 1888 yılında gerçekleştirilmiştir. Oysa, Britanya İmparatorluğu köleliğe 1833 yılında son vermiş; Rusya serflerini 1861 yılında serbest bırakmış; Birleşik Devletler'de ise azatlık 1863 yılında ilân edilmişti. Fakat unutulmamalıdır ki, Brezilya sonunda Nabuco'nun etkisi altında bu eğilime katıldığında, özgürlüğü sağlama süreci, barışçıl bir biçimde, normal yasalarla gerçekleştirilebilmiştir. Bu insancıl eylemin siyasal bedelini ödeyenler, akıllı ve ilerici İmparator Dom Pedro Segundo ile ailesi olmuştur. Köleleri azat etme yanlısı bir kişi olarak, tutucu toprak sahiplerinin desteğini yitirmiş ve üzerinden bir yıl geçmeden, İmparatorluk yıkılarak yerine Cumhuriyet kurulmuştur.

Şimdi bu olayların üzerinden üç kuşak geçmiştir. Aradan geçen yıllar boyunca söz konusu eğilimler yalnızca varlığını korumamış, çeşitli etkenlerle-Brezilya'lıların ulusal olarak eşitlikçi ideale sarılmaları, ekonomik gelişmenin etkisi ve ırklar-arası hoşgörü alanında dünya çapındaki ilerlemenin etkisi ile daha da güçlenmiştir. Fakat bu kadar büyük bir ülkede, iyimser genellemeler, hem genel yapıdaki değişmeler, hem de bundan sapmalar ile sınırlanmaktadır. Portekiz toplumunda geleneksel olan bölgesel farklılaşmalar ve sınıfsal tabakalaşma, ciddi eşitsizliklerin kaynağı olmuş ve bunlar da ırk ilişkilerini etkilemiştir.

Irksal eşitlik, sınıfsal eşitsizlik

Karmaşık bir durumu miras almış olan çağdaş Brezilya'lılar, bunu çözmek için nasıl bir yol izlemektedirler? Nüfusun üç ayrı ırktan oluştuğu gerçeğinden başlanırsa, aralarında seçim yapabilecekleri iki seçenekleri vardır. Ya eşitlik ya da eşitsizlik politikasını benimsemeli ve bu konuda açık bir tavıra sahip olmalıdırlar. Irksal açıdan karışık oldukları için, bir uzlaşma ya da orta-yol politikasının, yeterli sayıda insan tarafından benimsenmeyeceği ve anlamlı bir süre için sürdürülemeyeceği nedenleriyle, tatmin edici olması olanaksızdır. Eğer Brezilyalılar eşitsizlik yolunu seçerlerse, bunun sonuçları, bir takım ayrıcalıkların empoze edilmesi ve sürdürülmesini gerektirecektir. Bu durumda seçkinler bütün çabalarını çıkarlarını korumaya yöneltecek ve ulus da, bir bütün olarak, baskı altındaki grubun içinde yer alan olası yeteneklerin harcanmasından zarar görecektir. Buna karşılık eğer eşitlik benimsenirse, hoşgörünün erdemlerinin yanısıra, Brezilyalılar açıkça iç uyum kazanmış olacaklardır. Brezilya bir ülke olarak ilerleyecek ve halkı bir ulus olarak daha da bütünleşecekse, başarılarının birinci koşulu eşitliktir. Üç ayrı ırksal geçmişten gelen bir toplumda, eşitsizlik çözülmeye yol açarken eşitlik birleşmeye neden olacaktır.

Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, günümüzde Brezilyada egemen olan tavırların altında bu tür bir mantık yatmaktadır. Ulusal eğilim, eşitliği destekleme yönündedir. Resmi tavır bunu özendirmektedir. Yönetsel tutum, bunu destekleyip ayırımcılığı önleme yönünde belirlenmiştir. Doğal olarak, toplumsal bir desteğe sahip olmadan, bu politikaların devlet tarafından benimsenmesi olanaksızdır. Gerçekten de Brezilya'nın en belirgin farkı bu noktadadır. Genel olarak ırklar arası birleşmeler yalnızca

hoşgörüyle karşılanmamakta, ondan da öte, kesinlikle doğru bulunmaktadır. Irkların sonuçta yeni bir bileşim içinde erimesi, hem kaçınılmaz, hem de istenen birşey olarak görülmektedir. Sürekli melezleşmenin sonunda ortaya çıkacak olan durum, *branqueamento*, ya da «ağartma», sözcüğü ile ifade edilmektedir. Açık renklinin koyulaştırılması ve koyu renklinin açıklaştırılması, ikisinin arasındaki tonlardan oluşan ve bu kahve üreticilerinin ülkesinde *café com leite* «sütlü kahve» diye ifade edilen bir nüfus yaratacaktır.

Ancak, bu süreci tanımlamak için «ağartma» deyiminin kullanılması, koyu derililerin renginin açılmasını ön plana aldığı için, belli bir önem taşımaktadır. Aynı yanlılık, Brezilya'da yaygın olan -ve Kuzey Amerika'da egemen olan görüşün tersi yönde olan- bir başka tutumda da yer almaktadır. Birleşik Devletler'de, bir bireyin soyunda zencilik varsa, toplumsal gelenek -rengin beyazı lekelediği varsayımından olsa gerek- onu «renkli» diye adlandırmaktadır. Brezilya ise bu belirlemeyi tersi yönde yapmaktadır. Bir kimse karışık bir soya sahipse ve derisinin rengi açıksa, beyazlığın rengi ağarttığı anlamına gelecek bir biçimde, *branco* diye adlandırılabilmektedir. Bu noktada, nüfus sayımındaki rakamlar çok öğreticidir. Resmi sınıflandırma, halkı «renge göre» *(segundo a côr)* başlığı altında, ırklarına göre ayırmaktadır. Son iki sayımın sonuçları şöyledir:

	1940	*1950*
Brancos (beyazlar)	26.171.778	32.027.661
Pretos (siyahlar)	6.035.809	5.692.657
Pardos (kahverenkliler)	8.744.365	13.786.742
Amarelos (sarılar)	242.320	329.082
Nao declarada (belirtilmeyenler)	41.983	108.255
TOPLAM	41.236.315	51.944.397

Pretos'un sayısındaki azalma ve buna koşut olarak *Pardos*'un ve *Brancos*'un sayılarındaki artma, hem *branqueamento*'nun, hem de insanların kendilerini daha açık renkli gruplara koymalarının bir sonucudur[23].

Fakat bu uygulamaların akıllı insancıllığı teslim edildikten sonra, hâlâ açıklama bekleyen bazı katı gerçekler vardır. Brezilya'da toplumsal ve ekonomik gruplar arasında dikkat çekici zıtlıkların olduğu bir gerçektir. Nüfusun belli bir azınlığı en tepede oturmaktadır ve durumu oldukça yerindedir. Çoğunluk ise bunalım içinde ve yoksuldur. Ayrıca, batık durumdaki yoksulların büyük çoğunluğunun koyu renkli olduğu ve, tersine, koyu renklilerin büyük çoğunluğunun yoksul ve batık durumda olduğu da bir gerçektir. Bu olguların nedeni nedir ve bunların ırk ilişkileri ile bağlantıları nelerdir?

İberik'lerde geleneksel olarak yer aldığı ve tüm Latin kültüründe olağan olarak rastlandığı gibi, Brezilya'nın toplumsal düzeni başından beri küçük bir seçkinler grubu ile büyük bir kitleden oluşmuş ve aralarındaki

23 Daha önce bu iş, sayımcılar tarafından yapılırken, son sayımlarda bireyler hangi renk grubuna ait olduklarını kendileri belirtmişlerdir. 1960 yılı için ırksal veriler, 1964 Haziran'ında henüz ortaya çıkmamıştı.

uçurum da aşılmaz ölçüde derin ve geniş olmuştur. Tarihsel olarak, bu seçkinler beyazlardan oluşmuş ve Kızılderililer! ile Zenciler ise yoksullar grubunu oluşturmuşlardır. Brezilyalılar sınıf farklılıklarına iyice batmış ve toplumsal tabakalaşmanın önemine karşı oldukça duyarlı bir yapıdadırlar. Seçkinler, üstünlüklerinin tadını çıkarmaktadırlar. Çıkarlarının oldukça bilincindedirler. Kendi kitlelerine karşı tavırları genellikle oldukça umursamazdır - Rio de Janeiro'da zenginlerin kıyı boyunca dizilmiş lüks apartmanları ile tepelerdeki çürüyen *favela*'ların aradaki fiziksel yakınlığa karşılık birbirlerinden ayrı durmaları, bunun kanıtıdır. Brezilya'da çok büyük eşitsizlikler vardır. Fakat bunun temelinde, bir ırksal ya da biyolojik saflık öğretisi değil, öncelikle sınıfsal farklılıklar yatmaktadır[24]. Bu durum, bireyin yukarılara tırmanarak konumunu iyileştirmesinin kolay olduğu anlamına gelmez. Fakat bunu iki yoldan biri ile gerçekleştirebilir. Eğer belli bir meslek alanında (örneğin edebiyat, sanat ya da askerlik) özel bir yeteneğe sahipse, yeteneği sayesinde yükselebilir. Ya da, ticaret yoluyla zenginleşip, bu zenginliği sayesinde toplumsal olarak yükselebilir. Başka yerlerde de olduğu gibi, Brezilya'da paranın önemi vardır. Doğrusu, kişinin ırkını değiştirebilecek kadar bile önemi vardır. Brezilyalılar bunu şu deyişlerinde dile getirirler: «Zengin bir zenci beyazdır, yoksul bir beyaz ise zencidir[25]».

Toparlamak gerekirse, Zencilerin Brezilya'da, Birleşik Devletler'de olduğuna oranla, genel olarak daha kötü koşullarda yaşadığı rahatlıkla söylenebilir. Bunun nedeni, Kuzey Amerika'daki en düşük yaşam standartlarının bile, Brezilya'nın en kötüsünden oldukça yüksek olması ve Brezilya'daki Zencilerin eğitim ve ekonomik ilerleme açısından hâlâ daha az olanaklara sahip olmalarıdır. Fakat Brezilya'nın lehine olarak, oradaki ayırımcılık öncelikle toplumsal ve sınıfsal farklar temeline oturmakta ve ırksal önyargı tarafından pekiştirilmemektedir. Bu nedenle, eğer gelecekte bu eski sınıf ayrımları gitgide ortadan kalkar ve sınaileşmenin sonucunda ülke bir bütün olarak daha fazla zenginleşirse, Brezilyalıların benimsediği eşitlikçi ideal hiç değilse daha etkin bir biçimde uygulanma olanağı bulacaktır. Açıkça, bütün bunların, ülkenin siyasal evrimi ve demokrasi olanaklarıyla dolaysız ve yakın bir ilişkisi vardır. Brezilya'nın bu güne kadarki siyasal sistemine demokrasi demek oldukça güçtür. Gerçekte, geleneksel sınıflamalardan hangisinin uygun düşeceğini de kestirmek güçtür. Fakat hiç değilse şu kadarı söylenebilir ki, ırk ilişkileri konusunda Brezilya'da yaygın olan tutum, siyasal sorunlarına demokratik bir çözüm bulunmasını kolaylaştırmaktadır. Brezilyalılar Güney Afrika'nın izlediği yolu tutmuş olsalardı, bir polis devletine mahkum olacaklarını göreceklerdi. Şimdi olduğu kadarıyla, ırklar arasında hoşgörüyü tercih etmiş olmaları, bir

---

24 Fakat çok daha ileri olan kentsel merkezlerle, güney dışında ilkelliklerini koruyan kırsal alanlar arasında bir fark vardır. Bir antropolog, bir dizi araştırmanın sonucunu şöyle özetlemiştir: «kırsal Brezilya'daki toplumun her düzeyinde ırksal önyargılılık ılımlı bir biçimde yer almaktadır» *Race and Class in Rural Brazil*, Charles Wagley, ed. (Unesco, Paris, 1952), s. 149.

25 «Negro rico é branco, e branco pobre é negro». Aktaran, Donald Pierson, «Race Relations in Portuguese America», *Race Relations in World Perspective* içinde, Andrew W. Lind, ed. (University of Hawaii Press: Honolulu, 1955), s. 439.

demokrasiye doğru evrilmelerine yardım edecektir; fakat kuşkusuz bu tek öge, kendi başına, bu hedefe ulaşacaklarını güvenceye bağlamaz[26].

Havai-eritem kabı

Ne iyi ki, Brezilya örneği benzersiz değildir. Nüfusun ırksal ögelerinin aynı ölçüde birbirine benzemez ve karışık olduğu ve herşey daha küçük ölçekte de olsa, aynı ilkelerin geçerli olduğu bir toplum daha vardır. Bu, Havai'dir. Burada da, demokratik bir yönetimin var olma olasılığı, temelde ırk ilişkilerinin ele alınış biçimine bağlıdır; ekonomi bir sömürge sistemi için olağan olan doğrultuda evrilmiş ve toplumsal yapı ayrıcalıklı bir seçkinler grubunun egemenliği altında kalmıştır. Siyasal açıdan ise, şimdi Birleşik Devletler'in ellide birini oluşturan bu adalar kümesi, daha önce bir sömürge valiliği olarak yönetilmekteydi. Ondan önce kısa bir Cumhuriyet dönemi geçirmiş olan bu ülke, ondan da önce bir Krallık idi. Dolayısıyla şimdi orada yaşayan birçok etnik grup, demokrasiyi sonradan öğrenmiş ve böylece elde etmiştir. Halkın çoğunluğu, demokrasinin var olduğu bir ortamda dünyaya gelmiş olmadığı gibi, bunu dışarıdan hazır olarak da elde etmemiştir. Havai halkı, anakaranın etkilerini özümsemiş, benimsemiş ve bunun karşılığında onlar tarafından benimsenmiştir.

Avrupalılar Havai takım adalarını ilk bulduklarında, ana adalar ayrı yönetimler altında idi. Bunlardan birinin yöneticisi olan Kamehameha, bu adaların birbirlerinden ayrı olarak kaldıkları takdirde hepsinin birden yabancı denetimine kapılacağını fark edecek kadar akıllı idi. Böylece tüm adaları ele geçirme yoluyla birleştirerek, tek bir krallık kurdu. Bunun sonucu olarak, Avrupalılar ve Amerikalılar ticarete girmek ya da toprak elde etmek istediklerinde, birini öbürüne karşı koz olarak kullanabilecek olan Havai yönetimi ile anlaşmaya girmek zorunda olduklarından, Havai'nin bağımsızlığı bir yüzyıl daha korunabildi. Bu koşullar altında, bir batılının Havai'li bir prenses ile evlenerek toplumsal konum ve toprak mülkiyeti edinmesi, çıkar yol haline gelmişti. Doğal amaçlarla gerçekleşenlerden ayrı olarak, bu tür birçok birleşme olmuştur. Bunun sonucu ise, melezleşmenin saygıdeğer kılınması ve (beyazların o zamanlar adlandırıldığı gibi) *haole* ile Polinezyalı arasındaki ilişkide eşitliğin gelişmesi olmuştur.

Plantasyon sisteminin gereksindiği emek gücünü, Asya sağlamıştır. Ardarda gelen dalgalarla, Çinliler, Koreliler, Filipinliler ve Japonlar bu adalara akın etmiş ve orada kalmışlardır. Birleşik Devletler'in doğu yakasına gelen Avrupalı göçmenler için de olduğu gibi, her yeni gelen etnik grup toplumsal kademelenmenin en alt basamağından başlamış ve her kendinden sonra gelenle yükselmiştir. Fakat Havai'de, New York ya da Boston'a oranla, çok daha büyük sorunlarla karşılaşılması söz konusu idi. Asyalı göçmenlerin hem kendi bireysel ekonomik ilerlemelerinde, hem de toplumla kaynaşmalarında başarıya ulaşmış olmaları, ilgili tüm kesimler için bir zafer olarak görülmelidir. Dil engelinden ayrı olarak, ırk, din ve uygarlık açısından da Çinliler, Filipinliler ve Japonlar adaların yönetimini elinde tutan gruplardan farklı idiler ve üstelik siyasal anıları onları birbirlerine

26 Brezilya'nın anayasası ve siyasal sorunları, Bölüm 13, ss. 403 vd. tartışılmaktadır.

düşman etmişti. Bunların bir toplumun birliğini ya da bölünmüşlüğünü etkilediği her açıdan, Havai'nin halkları birbirinden ayrı ve eşitsiz idi. Aklı başında herhangi bir tahmine göre de, bunların böyle kalacağı beklenebilirdi.

Plantasyon'daki yaşam, tabandan tavana kadar uzanan bir hiyerarşiye uygun olarak, bir katmanlar ya da düzeyler biçiminde örgütlenmişti. Çalışmanın koşulları, herşeye baskın çıkmaktaydı. Ekonominin denetimi beş büyük şirketin elinde olduğu ve başlangıçta sendikalara izin verilmediği için, mülk sahipleri ile çalışanlar arasındaki ekonomik ayrılık, kültürel farklılık ile derinleşmekteydi. Bu karmaşık yapı içinde, ırksal farklılık tek sorun değildi, ama en önemlilerinden biri olduğu kesindi. Plantasyon yöneticisi yüksek bir yerde etrafı çitlerle çevrili büyük bir evde yaşardı. Onun yakınında, denetçilerin yaşadığı bir dizi daha küçük ev yer alırdı. Çalışanların kulübeleri ise uzakta olurdu. Plantasyonda herşey sıkı disiplin altında yürütülür ve emirler düdükle verilirdi. Havai'de, şimdi toplum yaşamının ön sıralarında yer alan insanlarla konuşmuş, babalarının ve dedelerinin hangi koşullar altında yaşamak ve çalışmak zorunda kaldıklarını dinlemişimdir. Yetkeci yönetim, kendi gücünü tehdit edecek her türlü rakibin - örneğin, sendika ya da Demokratik Parti - sızmasını önlemeye çalışmaktaydı. Hele, o garip şeker kamışlarının arasında kaybolmuş olan Çinlilerin ya da Japonların, haklarına saygı duyulmasını sağlamaları, hatta bu hakların neler olduğunu bile öğrenmeleri, kolay değildi.

Irklararası hoşgörünün yayılması

Ancak, terazinin iki ucunda iki eşit ağırlık vardı. Birleşik Devletler tarafından ülkeleri alınıp Kongre tarafından bir Valilik olmalarına karar verilince, Havai'nin halkı federal Anayasa'nın korunması altına girdi ve bunun yararlarını görmeye başladı. Atalarının geldiği ülke, dinleri ya da ırkları ne olursa olsun, «Birleşik Devletler'de dünyaya gelen ve onun yasalarına tâbi olan[27]» çocuklar, Amerika Birleşik Devletleri yurttaşı idi. Bu haliyle, federal olarak uygulanan ve Valilikler tarafından engellenemeyen federal haklardan yararlandılar. Bu yasal eşitliğe, bir de, genç kuşakların ortak bir kültüre kazanılması için zorunlu olan resmi eğitim sistemi eklendi. Resmi okullarda ve Havai Üniversitesinde ırksal, toplumsal ve düşünsel bütünleşme gerçekleştirildi. Kırk yıl boyuncu bu görevler o kadar iyi bir şekilde yerine getirildi ki, Havai'deki bütün grupların Amerikalılaştırıldıkları II. Dünya Savaşı'nda açıkça kanıtlandı. Ondan sonra, Havai Birliklerinde görev almış olanlara «G.I. Yasası»nın olanakları sunularak, anavatanın en iyi yüksek okullarında eğitimlerini sürdürebilmeleri sağlandı. Havai'nin Eyalet haline gelmesinin son aşamasında, işin önderliğini yapıp dürtüyü sağlayanların çoğu, bunların arasından çıktı.

Günümüzde, Havai'de ırklar arası ilişkiler, artan bir hoşgörü ve bütünleşmenin kanıtını oluşturmaktadır. Resmi politikaya göre, ırka ya da renge dayalı her türlü ayrımcılık yasa dışıdır. Her tür kamu hizmeti - okul, ulaşım, eğlence, plajlar, konutlar, vs. - herkese eşit koşullarla açıktır. Yalnızca özel ilişkilerde bazı ayrımcılık örneklerine rastlanabilmektedir. Bazı

[27] Birleşik Devletler Anayasası, Ondördüncü Değişiklik.

yerleşim alanlarında, konutlar, yalnızca bir ırktan olanlar açık olabilmektedir. Fakat böyle bir politikanın, başlatıldığı yerlerde bile, sürdürülmesi oldukça güçtür. *Haole* ve Havaili üye kabul ettiği halde, şimdiye kadar Asya kökenli hiç kimseyi kabul etmemiş olan bir iki klüp vardır - örneğin, Waikiki Plajı'ndaki, halka açık olmayan Outrigger Klübü. Bazı özel okullar da ırklara göre ayrılmıştır. Bunların arasında özellikle bir tanesi, Havaili ve yarı-Havaililerin eğitim görmesi için zengin Bishop Estate tarafından desteklenen King Kamehameha Okulu'dur. Fakat genel olarak özel kuruluşlardaki toplumsal dışlama uygulaması kamu alanındaki bütünleştirme politikası kadar güçlü değildir. Bütün grupların yaşam düzeylerindeki yükselme, tüketim kalıplarında artan bir benzeşmeye yol açtığı gibi, iklimin yumuşaklığı da açık hava sporlarında ve plajlarda kaynaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bütün bu etkiler bir araya geldiğinde, daha önceleri çok sınırlı bir olgu olan ırklar ve etnik gruplar arasındaki evlenmelerin giderek daha yaygın hale gelmiş olması, insanı şaşırtmamaktadır. Çin kökenli olan, önde gelen bir politikacı, bana kendi ailesinin durumunu anlatarak, oğullarının, kızlarının, yeğenlerinin Havaililerle, Çinlilerle, Japonlarla ve daha başkalarıyla evlendiklerini söylemiş ve «bize iki kuşaklık daha zaman tanıyın; birbirimize o kadar kaynaşacağız ki ırksal önyargıya olanak kalmayacak!» demiştir.

Yine de, ırksal ve etnik önyargı, henüz tümüyle ortadan kalkmış değildir. Aşağıdaki tabloda yer alan nüfus istatistiklerine bir göz atmak, bu sorunun aldığı biçim hakkında bir fikir verecektir. Bu rakamlara göre, bugün Havai'de yaşayanların yarısı Asya kökenlidir ve Japon kökenliler en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Beyazlar, sayılarının çok ötesinde bir ekonomik güce ve toplumsal etkinliğe sahiptirler. Saf kan Havaililer (Yani Polinezyalılar) gitgide azalmaktaysa da, sayım, bunların arasına yarı Havailileri de katarak, bu grubun sayısını kabartmaktadır. Havaililer asıl yerli halk oldukları için, kimileri Havai kökenli olmakla övünmektedir. Bu ayrıca yararlı da olabilmektedir, çünkü İlhak Antlaşması ve «Organic Act» Havaililere bazı yasal ayrıcalıklar tanımış ve bunları sağlama bağlamıştır. Sayım, sadece kısmen Havai kökenli olanların Havaili olarak sınıflandırılmalarına olanak vererek, buna uymaktadır.

SAYIM YILLARINDA HAVAİ NÜFUSUNUN ETNİK KÖKENLERİ[28]

	1930		*1940*		*1950*		*1960*	
Beyaz	80.373	% 22	103.791	% 24	114.793	% 23	202.230	% 32
Çinli	27.179	% 7	28.774	% 7	32.376	% 7	38.197	% 6
Filipinli	63.052	% 17	57.569	% 12	61.071	% 12	69.070	% 11
Japon	139.631	% 38	157.905	% 37	184.611	% 37	203.455	% 32
Havaili	50.860	% 14	64.310	% 15	86.091	% 17	119.820	% 19
Öbürleri	7.241	% 2	15.981	% 5	20.852	% 4		
TOPLAM	368.336		423.330		499.794		632.772	

28 Bu nüfus sayımlarına Havai'deki askerî personel de dahil edilmektedir. 1950 ile 1960 arasında Beyazların sayısındaki hızlı artış, kısmen, adalardaki silahlı kuvvetler mensuplarının beraberlerinde yaşayan yakınlarının sayısındaki katılanmadan kaynaklanmaktadır. 1960 sayımı, Havai ve yarı-Havailileri «Öbür»lerinden ayırt etmemiştir.

Önyargıdan en çok zarar görenler, doğaldır ki, Japonlardır. Bunlar en büyük grubu oluşturduklarından, saldırı için en büyük hedefi de oluşturmaktadırlar. Kendi aralarındaki dayanışmaları çok açık bir hale gelirse, öbürleri haklı olarak bunlara karşı birleşme eğilimine girmektedir. Pearl Harbor yüzünden, Birleşik Devletler'e bağlılık gösterisi, en çok «Japon kökenli Amerikalılar»dan beklenmekteydi. Japonlar bunun çok iyi farkında oldukları için, hem iyi yurttaşlar olarak davranarak, hem de, görünüşte olduğu kadar gerçekte de, kendi aralarında dayanışma uygulamalarından kaçınmaya çalışarak, eleştiriye neden olacak şeyleri ortadan kaldırmak için büyük çaba harcamışlardır. İlginç olanı, Havai'de uzun görüşmelerden sonra öğrendiğime göre, şu sırada en ciddi ve en sert önyargı, Havaililerin Japonlara karşı beslediğidir. Havaililer önceleri *haoleler* ile birlikte adaların denetimini ellerinde tutmaktaydılar. Şimdilerde ise, giderek daha fazla sayıda Japon'un sanat, iş ve yönetim çevrelerine girdiğini gözlemlemektedirler. Sonradan gelenlerin, kendilerini dışarıya ittiğini düşünmektedirler.

Japon kökenli olanların toplumsal yaşamın her yönüne artan ölçüde katıldıklarını gösteren bir çok olgunun var olduğu doğrudur. Fakat, bu, sonuç olarak, büyük ölçüde onların yararına bir puandır. Her hangi bir göçmen grubu için, toplumla kaynaşması sürecinde kendisinden beklenen işte budur. Çinliler için de geçerli olduğu gibi, Japonların bir özelliği, geleneksel kültürlerinde eğitimin önemli sayılması ve bilimsel bilgilenmenin saygı görmesidir. Dolayısıyla, yoksul aileler bile çocuklarının varolan eğitim fırsatlarından tümüyle yararlanmalarını sağlamaya çalışmıştır. Üniversite yerleşim alanını, bazılarında İngilizce'nin hâlâ yarım yamalak konuşulduğu Japon ailelerden gelen ve hem öğrenme kaygısından, hem de ekonomik ve toplumsal olarak ilerleme kaygılarından kaynaklanan bir eğitim görme hırsıyla dolu öğrenciler doldurmuştur. Havaililerde böyle bir gelenek bu ölçüde yoktur. Öğrenmeye daha az hevesli ve onun disiplinine uymaya daha az hazır olmuşlardır. Bu nedenle, sanat ve meslek alanlarında ve toplumun öbür önde gelen konumlarında daha az yer almışlardır. Eğer etkinlikleri azalmaktaysa, bunun nedeni sadece sayılarının azalması değildir, herkese açık olan olanaklardan bir grup olarak daha az yararlanmış olmalarıdır.

Bu bir yana, karşılıklı evlenmelerin ve kamu politikasının şimdiki eğilimi ırksal gruplar arasındaki bütünleşmenin ilerde daha da artacağını düşündürmektedir. Adalarda, hoşgörü ve eşitliğe dayalı bir toplumsal demokrasinin temelleri sağlam bir biçimde atılmıştır. Bu temeller üzerinde, aydın bir yönetim tarafından bir siyasal demokrasi kurulmuştur. Bunun en çarpıcı kanıtı, 1959'da, eyalet olduktan sonra yapılan ilk seçimlerin sonucudur. O sırada, seçimler, beş boş sandalye için yapılmaktaydı. Seçmenlerden bir tek pusula üzerinde, iki Birleşik Devletler Senatörü ile bir Kongre üyesi ve Eyalet Yöneticisi ile Yardımcısını seçmeleri istenmişti. Peki sonuç ne oldu? İki senatörden biri *haole*, diğeri ise Çinli kökenliydi.

Kongre üyesi Japon kökenliydi. Vali *haole*, yardımcısı ise Havai'liydi[29]. Birisi kalkıp da nüfusun ırksal çeşitliliğini yansıtmak isteyip bunu önceden tasarlamış olsaydı, herhalde bundan daha iyi bir sonuç ayarlayamazdı. Bu sonuç, ırklar arası hoşgörünün ve siyasal olgunluğun inandırıcı bir kanıtı idi. Bundan çıkan ders açıktır. Havai toplumunda ırk ilişkileri oldukça temeldedir ve tüm ırklar için eşitlik, siyasal demokrasinin ön koşuludur. Havai halkı, bu tür bir toplumda gerçek bir demokratik sistemi kurmak için can alıcı önemde olan tek şeyi yapmıştır ve yapmaktadır.

Açıktır ki, yukarıdaki dört örneği incelemiş olmak, bu kadar geniş bir konuyu tüketmek demek değildir. Fakat her ilgili örneğe değinmek, hem yazarı, hem de okuyucuyu tüketmek demek olurdu. Yine de, Birleşik Devletler'in güneyi ve Güney Afrika ile Brezilya ve Havai arasındaki zıtlıkları tartışmak, kesin bir sonuca yol açmaktadır. Bir toplumda farklı ırklar bir arada yaşıyorsa, aralarındaki ilişkiler eşitlik ya da eşitsizlik biçiminde olmalıdır. Aralarındaki ilişki eşitsizlik biçiminde ise, demokrasi olanaksızlaşır, çünkü sistem büyük ölçüde ayrıcalıklı olanların üstünlüklerini koruma çabalarına göre belirlenir. Çok ırklı bir toplumda demokratik bir siyasal sistemin koşulu, bütün ırklar arasında eşitlik ilkesinin toplum tarafından benimsenmesi ve devlet tarafından yürütülmesidir. Bölünmenin ya da *apartheid*'in zorlanması, yalnızca bir tek-parti rejimine ve bir polis devletinin baskısına yol açar. Her insanın, ait olduğu ırksal gruba göre değil de, sahip olduğu erdemlere göre bir birey olarak tanınması, demokratik siyasetin temel bir koşuludur.

---

29 Parti üyelikleri açısından, Senatörlerden biri Demokrat, öbürü Cumhuriyetçi idi. Kongre üyesi ile Yardımcısı Demokrat, Vali ise Cumhuriyetçi idi. Açıkça, seçmenler bireyleri etnik ve parti bağlantılarına bakmaksızın seçmişlerdi.

6
Dil ve din

Toplum için ırk kadar önem taşıyan ve siyasetle de aynı derecede ilgili olan iki başka öge, dil ve dindir. Bir devletin başarılı bir şekilde örgütlenmesi, siyasal bir toplumun varlığını gerektirir. Devlet ve onun yönetimi, kurumların ve temsilcilerin, yapının ve mekanizmanın, güçlerin ve işlevlerin, yurttaşların ve görevlilerin bir karışımıdır. Fakat siyaset, bir uygarlığı oluşturan inançlar ve değerler üzerindeki bir dizi mücadeleden oluşur[1]. Siyasette, insanlar, seçenek idealler ve rakip ilkeler üzerinde tartışmaya girerler. Başka insanların kalplerinin duygusal bağlılığını ve kafalarının düşünsel bağlılığını kazanmaya çalışırlar. Dolayısıyla, insanları birleştiren herhangi temel birşey, anlaşmayı kolaylaştırdığı gibi, siyaset bilimcilerinin oybirliği diye adlandırdığı, birbirine bağlı olmanın öznel bilincini geliştirir. Tersine, insanları toplumsal açıdan bölen şeyle, onları ayrı kamplara koyar. Bu durumda, ayrılıktan zıtlaşmaya giden yol genellikle çok kısadır. İşte burada dil ve din, bu görüşler ışığında incelenecektir. Aynı dili paylaşmak, iletişimi kolaylaştırarak yönetimde işbirliğinin temelini sağlar. Bir dil kargaşası şaşkınlığa yol açar ve salt birbirini anlamamaktan kaynaklanan uyumsuzluklar belirebilir. Aynı şekilde, aynı dini paylaşmak da insanları birbirine bağlamaya katkıda bulunur. Ortak bir dinin yarattığı birlik, bir toplum duygusunu güçlendirebilir.

Dil ve dinleri farklı olan insanların yönetimi

İnsanları yönetmek hiçbir zaman kolay bir iş değildir. Fakat bu, insanlar aynı dili konuştukları ve aynı dine bağlılıklandıkları ölçüde kolaylaşacaktır. Dil ve dinleri aynı olmayan insanları bir devlet altında birleştirmek, siyasete ek bir güçlük katar. Çünkü bu durumda bazı kaçınılmaz sorular ortaya çıkacaktır : Farklı dillere ve dinlere eşitlik tanınacak mıdır? Hepsi resmen hoşgörülecek midir? Yoksa devlet, resmen onaylanan ve dolayısıyla öbürlerinden üstün olan, tek bir dil ve tek bir din ile mi tanınacaktır? Bir yönetim altında birleşmiş insanlar, dil ya da din açısından ayrılmışlarsa, demokrasiye, özellikle onun eşitlik ve özgürlük ideallerine ne olacaktır? Bölünmüş bir toplum ortak bir yönetimi sürdürebilir mi? Sürdürebilirse, kim kimi yönetecektir?

İdeal olarak, devletin sınırlarının kültürün sınırlarına denk düşmesi arzulanabilir. Fakat gerçeklik, öyle bir ölçüte uymaktan oldukça uzaktadır.

---

1 Siyasal sürece ilişkin bu görüşü, *The Great Issues of Politics* (New York: Prentice-Hall, 2nd ed., 1960) başlıklı kitabımda geliştirdim.

Siyasetin coğrafyası, dil ve dine göre oluşan grupların dağılımına uymadığı gibi, kendi aralarında birbirlerine de uymayan bir çok gereğe önem verir - ulaşım yolları, ekonomik çıkarlar savunulabilir sınırlar, vb. tarihsel rastlantılar, anlaşmalarda karşılıklı verilen ödünler, hanedanlar arası evliliklerin mirasları ve fetihler - bütün bunlar devletlerin büyüklüklerine ve yayılmalarına, küçük birimlerin birleşerek büyümelerine ve büyüklerin parçalanmalarına katkıda bulunmuştur. Çağdaş devletlerin çoğunluğu, sürekli bir dilsel azınlık sorununu bir ölçüde taşımaktadırlar. Günümüzde bu açıdan türdeş gözüken ülkelerde bile, şimdi ulusal dil diye bilinen şeyin hep öyle olmadığı, Paris Fransızca'sını veya Kastilya İspanyolca'sını veya üst-sınıf İngilizce'sini yöresel ağızlardan üstün kılan şeyin merkezi hükümetin gücü veya eğitim sisteminin birliği veya aristokrasinin saygınlığı olduğu unutulabilmektedir. Ayrıca, din konusunda da, Orta Çağlarda batı Avrupa'da olduğu gibi önceleri bir tek kilise tanıyan toplumlar, daha sonra birbirlerine düşman olan dinsel örgütlenmelere bölünebilmişlerdir. Bu durumda, papazlar kendi cemaatlerini farklı yönlere sürüklerken, devlet adamları toplumsal birliği yeniden sağlamak gereğini duymuşlar ve hükümetler de tekdüzelik ile hoşgörü politikaları arasında bir seçim yapmak zorunda kalmışlardır.

Bu tür karışıklıklar yalnızca Avrupa'ya özgü değildir. Aynı güçlükler dünyanın başka yerlerindeki kültürel yapılarda da ortaya çıkmaktadır. Nitekim en kalabalık kıta olan Asya'da, siyasal bütünleşmeyi ciddi engellerle karşılaştıracak sayıda dil ve din bir arada yaşamaktadır. Avrupa'da olduğu gibi, orada da, egemen bir grubun öbürlerinden ayrılması, dil ve din farklarıyla desteklenmiştir. Nerede bir bağımsızlık hareketi başarı kazanıp yeni bir devlet kurulsa, dil ve din sorunları çok büyük bir önem kazanmaktadır. Çünkü, farklı dillerin konuşulduğu ve farklı dinlere inanılan bir toplumda, bir devlet örgütlenip yöneticileri belirlendiğinde, çeşitli diller ve dinler aynı konuma mı sahip olacaktır? Ulusal dil olarak belirlenecek bir tek dil mi vardır? Bir tek din mi resmi din olarak saptanacaktır? Bu konularda hangi kararlara varıldığı, siyasal sistemin niteliğini doğrudan etkileyecektir. Demokrasi elbette eşitliği gerektirir; fakat kültürel alanda eşitlik, benzeşme sağlanıncaya kadar özümsenme mi demektir, yoksa farklılıkların hoşgörülmesi mi?

Hindistan bağımsızlığını kazandığında, Müslümanlar, çoğunluğunu Hinduların oluşturacağı bir devlet içinde yer almayı istememişlerdi. Bu nedenle ayrılmayı yeğleyerek Pakistan devletini kurdular. Fakat Pakistan da kendi içinde, aralarında Hindistan topraklarının yer aldığı iki ayrı coğrafi bölgeye ayrılmış durumdadır ve bunların ekonomileri ve dilleri birbirlerinden o kadar farklıdır ki, 1958'de merkezdeki parlamenter rejim çökmüş ve bir asker diktatörlüğü yönetimi ele geçirmiştir. Hindistan da hâlâ hem yerel, hem de bölgesel planda azınlık dinlerinin ve dil çeşitliliğinin yarattığı güçlüklerle sarılı durumdadır. Federal sistemin yapısı, bir «dil devleti» olan Andhra'yı yaratmak yoluyla, dile olan bağlılığı tanımıştır bile- bu, ulusal birliğin dilsel gruplara bölünmesine izin verdiği ve böyle bir grupta yer alanların başka bir dili öğrenmesi gereğini azalttığı için, pek de akılıca

bir deney değildir. Aynı şekilde, Assam'da, Assam dilini konuşanlar, Bengallileri sürerek ve işlerini ellerinden alarak, kendilerini onların yerine kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu tür bir politika yerel olarak dayanışmayı artırabilir, ama ulusal olarak birliği destekleyemez.

Hindistan'dakilere benzer nedenlerle, Filistin'de de çözüm, bölünme olmuştur. Yahudiler ile Müslümanların karşıtlığının birçok yönü vardı; bunların arasında, iki kültürün ekonomik ve teknolojik açıdan zıtlıkları elbette önemli bir yer taşıyordu. Fakat buna ek olarak, İsrailliler ve Araplardan oluşacak bir toplumu olanaksız kılan dil ve din farkları vardı. Birbirlerinden tümüyle ayrılmayı herhangi bir tür bağın kurulmasını öngörecek kadar birbirlerine karşı olan iki grup arasındaki ilişkilerde, demokratik kurumların uygulamaya konamayacağını söylemeye bile gerek yoktur. İrlanda'nın çağdaş tarihi bu konuda bir başka örnek oluşturmaktadır. Ulster (yani kuzeydoğudaki altı 'county') ile İrlanda'nın geri kalan bölgeleri arasındaki bölünmenin temelinde din yatmaktadır[2]. Dilin bununla çok az ilgisi vardır, çünkü Erse'nin (İrlanda dili) geliştirilmesi büyük ölçüde yapay bir girişimdir ve esas olarak İrlanda'nın bağımsızlığı zamanından başlayarak canlandırılmıştır. Protestan bir çoğunluğa sahip olan Ulster'liler, güneylerinde sınırdaş oldukları katolikler yerine, deniz ötesindeki İngiltere, Galler ve İskoçya'nın Protestanları ile siyasal birleşmeyi yeğlemişlerdir. Böyle bir bölünmede bir günah varsa, bu çizginin her iki yanındaki dinsel partizanların boynuna yüklenmelidir. Buradaki siyasal sonuç, başlangıçtaki dinsel bağnazlık temellerinden kaynaklanmıştır.

Alışık olduğu yöntemleri değiştirme yanlısı olmayan bir grup, kültürel benzeşmeye zorlandığında, bu zorlamayı yapanların kararlılığı ve karşıtlarının direncine oranla, izlenen yöntemler daha baskıcı olacaktır. Bu tür politikaların altında yatan güdülerin önce toplum içinde oluşup sonra hükümet tarafından bir çözüm bulunmak üzere siyasete mi aktarıldığını, yoksa önce siyasal planda gelişip sonra topluma mı yayıldığını kesin olarak bilmek her zaman olanaklı değildir. Her iki duruma da örnekler verilebilir. Bazen, çarpışan toplumsal grupların kültürel çatışmayı hükümet gücüyle kazanmak için devleti de ele geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Bazen de, birliğin gerekli olduğu, fakat kültürel ayrılığın bunu zayıflattığı yolunda bir siyasal duygu ön plana çıkmış görünmektedir. Fakat her iki durumda

---

2 Toplumsal ve ekonomik ayrılıklar İrlandalıların dinsel hizipçiliğini güçlendirmiştir. George Bernard Shaw, Dublin'deki delikanlılık günlerinden, sonuçtaki bölünmeyi Protestanlar açısından nasıl gözlemlediğini hatırlamaktadır: «İrlanda'da Protestanlık bir din değildir; siyasal bölünmede bir taraftır, bir sınıfsal önyargıdır. Katoliklerin, öldüklerinde cehenneme giderek cenneti tümüyle hanımefendilerin ve beyefendilerin yerleşmesine bırakacak olan, toplumsal açıdan ikinci sınıf insanlar olduklarına ilişkin bir inançtır. Çocukluğumda, her pazar günü, kibar çocukların metinleri tekrar ettiği ve bunun karşılığında üzerinde başka metinler yazılı olan küçük kartlarla ödüllendirildiği Pazar okullarına gönderilirdim.... Bu, 'kilise'nin her türlü fesatın yuvası haline gelmesini kolaylaştıran şey, oraya hiçbir işçinin gelmeyişi idi. İngiltere'de din adamları yoksulların arasına giderler ve zaman zaman da gerçekten onların kiliseye gelmelerini sağlamaya çalışırlar. İrlanda'da ise yoksullar Katolik'tir. Orange kökenli büyükbabamın dediği gibi, 'Papist'lerdir. Protestan kilisesinin onlarla hiçbir işi yoktur.» *Mainly About People* (London, Sept. 17, 1898) içinde «In the Days of My Youth»dan. Aktaran Archibald Henderson, *George Bernard Shaw: Man of the* Century (Appleton-Century-Crofts: New York, 1956), s. 46.

da yöntemler ve sonuçlar birbirlerine yakındır. Bölünmüş bir kültürü tekdüzeliğe zorlama politikası, otokrasi ve diktatörlük ile sonuçlanmaya mahkûmdur.

İspanya ile Rusya arasında bir karşılaştırma

Bu genellemeleri açıklamak için sayısız örnek verilebilir. Bu açıdan, İspanya ile Rusya arasında yer alan koşutluğa bakılabilir. Tarih içinde önemli bir rol oynamış bütün Avrupa ülkeleri arasında, siyasal sistemleri sürekli ve kararlı bir biçimde yetkeci olmayı sürdürmüş ve bugün de bu özelliği taşımakta olan, bu iki ülke vardır. Her ikisi de devrimi ve iç savaşı yaşamış, ama ikisi de gerçek bir demokratik devrimi başaramamıştır. Her ikisi de, yalnızca kısa bir süre için demokratik bir yönetimin biçimsel yapısı -seçimler, partiler ve meclis- deneyinden geçmiş, ama bu kurumlar hızla sarsılmış ve ortadan kaldırılmıştır. Ne İspanya'nın, ne de Rusya'nın demokrasiye ciddi bir katkısı olmamıştır. Tam tersine, her birinin, kendine özgü yollarla, demokrasinin antitezini oluşturduğu söylenebilir.

Bu iki devleti katı birer yetkeci yapıya sürükleyen çeşitli nedenler arasında çarpıcı bir benzerlik vardır. Her iki ülke de, Hıristiyanlığı benimsedikten sonra, Roma'nın otokratik geleneklerinden, biri doğrudan doğruya Roma'dan, öbürü ise dolaylı olarak Konstantinopolis ve Bizans İmparatorluğu'ndan etkilenmiştir. Rahiplerin egemenliği altındaki bu iki güçlü kilise, hiyerarşik bir toplum anlayışını desteklemiş, toplumsal ve siyasal bir oligarşinin ayrıcalıklarını pekiştirmiştir. Bu iki ülke Avrupa'nın iki ucunda yer aldığı için, sınır karakolları gibi, ötedeki uygarlıkların etkilerine açık kalmıştır. Ortaçağlarda, Ruslar Asyalı fatihlerin, İspanyollar da Tatarların ve Mağribilerin[3] yönetimine boyun eğmek zorunda kalmış, ama sonradan bunları koymayı başarabilmiştir. Hem Rusların, hem de İspanyolların devleti, ele geçirme fetih ve yerleşim yoluyla genişlemiştir. Askeri güç[4], ekonomik büyüme ve kültürel etki, siyasal birliğin alanını genişletmiş ve Moskova'daki ve Madrid'deki hükümetleri merkezileşmeye teşvik etmiştir. Fakat bu komşu halkları birleştirme süreci içerisinde, dil ve din farklılıkları, birlik yolunda bir engel oluşturmuştur. Ruslar için Ukraynalılar, Gürcüler ve Polonyalılar ne ise, İspanyollar için de Katalonyalılar, Basklılar ve Portekizliler aynı şey olmuşlardır.

Hoşgörüsüzlüğün hüküm sürmesi

Farklı kültürler barındıran bir toplumu yönetmek ve merkezi bir benzeştirme politikası aracılığıyla birlik sağlamak, İspanyol ve Rus hükümetleri açısından süreklilik kazanan olgular haline geldi. Dolayısıyla karşıt grupların uyuma zorlanması gerektiğinden ve bunların sayısı da az olmadığından, demokrasi söz konusu olamazdı. Katoliklik, İspanya'da, bu Kilise'nin büyük bir ülkede bulunabilecek en aşırı ve en az hoşgörülü biçimini aldı. İnançsızlık, Engizisyon Mahkemelerinin ve onların Katoliklerin Şahı Majestelerinin kanlı vahşeti aracılığıyla ezilip yok edildi.

---

3 Mağribiler Kuzey Afrika'da yerleşmişlerdi, ama kültürleri Orta Doğu'dan gelmekteydi ve dinleri İslam'dı.

4 Kara gücünün Rus devletinin niteliği üzerindeki etkisi Bölüm 7, s. 168 vd.'da tartışılmaktadır.

Torquemada ve Ignatius Loyola'nın yaşamları, kendine karşı koyanları zor veya hile yoluyla boyun eğmek zorunda bırakacak ölçüde kendi haklılığına inanan bağnazın katılığının örneklerini oluşturmaktadırlar.

Fakat dinsel açıdan aykırılıklar giderilebildiği halde, dilde farklılıklar direngen bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. İspanya'nın birliği, zorlu bir coğrafi yapı ve bölgesel ayrılıkçılık karşısında, güçlükle yaratılmış yapay bir üründür. İberik yarımadasının kenarlarında yaşayan halkların konuştuğu diller, içeride yaşayanların konuştuğu dilden farklıdır. Örneğin Portekiz'de, ortak Latin kökenden, farklı bir dil gelişmiş ve bu durum beraberinde, hem neden, hem de sonuç olarak, bir kültürel farklılık ve dolayısıyla Madrid'den siyasal bağımsızlık duygusunu getirmiştir. Kuzey sınırı boyunca, Pirenelerin yamaçlarında ve vadilerinde yaşayan Basklılar ise, Avrupa'nın diğer dillerine benzemeyen dilleri ile özellik gösteren, ayrı bir halktır. Aynı şekilde, kuzeydoğuda, başkenti Barselona olan Katalonya bölgesi, kendi kimliğinin Kastilya ile birleşmesine her zaman karşı çıkmıştır. Katalonya bölgesi, herhalde İspanyol kentleri arasında en çağdaş görünüme sahip olan bu büyük limanın sağladığı ticari ve sınai çıkarlardan da öte, orta-güney Fransa ve Balear Adaları ile birlikte antik bir mirası paylaşmaktan gurur duymaktadır. Katalonya'nın özerklik isteği ısrarla bastırılmıştır. Bu istek, 1920'lerde artan bir güçle seslendirilmişti. 1936-1938 yılları arasındaki iç savaşta, nitekim Franco'ya karşı son direnme Barselona'da yoğunlaştığında, etkili bir öge niteliğinde idi. Şimdi, 1960'larda bile, Madrid'e karşı olmayı sürdüren ve okullarda, basında ve resmi yazışmalarda kendi dillerini kullanma hakkını isteyen Katalonyalılar vardır. Bu durum, özellikle akılsız bir diktatörlüğün, tekdüzelik yoluyla birliği sağlama çabasında polis devleti aygıtını kullanmasının açık bir örneğidir. Kültürel çeşitliliğin yadsınmasının aracı, siyasal özgürlüğün yadsınmasıdır.

Aynı şey Çarlık Rusya'sı için de geçerliydi[5]. Bu ülkenin yöneticileri, devletlerini, çeşitli parçaları bir araya getirerek, Moskova'yı Kiev ve Smolenks ile birleştirerek ve dışarıya doğru Karadeniz'e ve Baltık denizine kadar uzanarak, binbir güçlükle oluşturdular. Böyle bir gücü sağlamlaştırmak için, başta Çarlığın kendisi ve askeri yükümlülük sistemi olmak üzere çeşitli merkezileştirme kurumlarına gerek vardı. Hükümet, her yerde olduğu gibi, kilise ile boğuşmak zorundaydı ve sınırları genişledikçe farklı kültürleri kendi denetimi altında tutma çabasına girdi. Toprak sahibi sınıfların ve cahil köylülerin bağlılığının nasıl kazanılacağı ve korunacağı, Çar ve bakanları ile bürokratları için, bitmez bir sorun niteliğindeydi. Rusya, batı Avrupa'daki Reform hareketlerinden hiçbir zaman etkilenmedi. Bizans geleneğinin etkisi altındaki kilisesi gitgide daha büyük ölçüde dünyasal gücün organları ile özdeşleşmeye başladı ve kilise ile devletin iki eşit alan olarak düzenlenmesi yolundaki tek ciddi çaba olan Patrik Nikon'un girişimi, başarısızlıkla sonuçlandı. Fakat, «batıdaki topraklar» diye anılan Polonya ve Litvanya ile Ukrayna'nın[6] güneybatı bölgesinde, kültürel fark-

5 Bu konuda bkz. B. H. Sumner, *Survey of Russian History* (Duokworth: London, 1944), Bölüm IV-V.

6 Sınır bölgesi anlamına gelen bir ad.

lılık siyasal birliğe karşı bir engel oluşturmaktaydı. Ukraynalıların, Litvanyalıların ve Polonyalıların yalnızca dilleri farklı değildi; bağlı oldukları kilise de Doğu Ortodoks ayinlerinden ve Moskova Patrikliğinden bağımsız idi. Polonya katolikliğin kalesi idi; Katoliklerle Ortodoksların arasından yer alan Ukrayna ise Uniat Kilisesi biçiminde bir orta yol bulmuştu.

Çarlık özümsetme ile bir arada yaşama seçenekleri karşısında, kararsız bir politika izledi. Sertlik ile ılımlılık, katılık ile kararsızlık ve ilkelere bağlılık ile pragmatiklik arasında gidip geldi. On dokuzuncu yüzyılda Çarlar Rusların önderliğinde bir Pan-Slavizm düşüncesi geliştirerek, bu yolla doğu Avrupa'nın denetimini Almanların, Türklerin ve Fransız yanlılarının elinden kapmayı umdular. Slavların büyük ve kavgacı bir aile olduğu gerçeği dikkate alınırsa, Pan-Slavizm, farklılıkların hoşgörülmesi ya da ailenin başkanıymış gibi davranılması olarak yorumlanabilirdi. Sonuçta, Moskova'nın politikası, bunlardan ikincisine doğru yöneldi veya sürüklendi ve bir «Ruslaştırma» görünümü aldı. Bunun uygulanmasında en önemli iki bölge Ukrayna ve Polonya idi ve bu iki ülkede ulaşılan sonuçlar farklı oldu. Ukrayna daha büyük birliğin içine katıldı. Fakat gerginlikler ortadan kalkmadı ve bunların bir nedeni de bütün ile özdeşleşmeyi zayıflatan kültür farkı idi. Dolayısıyla, en aşırıya vardığında, Ruslaştırma politikası Ukrayna dilini ortadan kaldırma çabası ile sonuçlandı ve bu çaba yoğun düşmanlık duygularına neden oldu. Ne var ki; Polonyalılara -ya da Rusların on sekizinci yüzyılın sonlarında yer alan üç bölünmeden sonra kendi topraklarına kattıkları kesime- karşı uygulanan önlemler, bundan daha baskıcı idi. Polonyalılar 1830'da ve 1863'de sonuçsuz kalan ayaklanmalara sürüklenmişlerdi. Moskova, bu isyanların askeri yönünü bastırdıktan sonra, Polonya dilinin yerini Rusça'nın almasını amaçlayan bir kültür emperyalizmi programını başlattı. İspanya örneğinde olduğu gibi, polis devletinin güçleri, dışarıdan zorlanan bir kültürel tekdüzelik programının hizmetine sunuldu. Aynı koşutluk sonuçlar açısından da geçerli oldu. Çünkü, Katalonya ve Ukrayna daha büyük birliğin içinde kalmışlarsa da, farklılıklarından dolayı gururlu olmayı sürdürmüşlerdir. Buna karşılık, Polonya ve Portekiz, Slav ve İberik bütünleşmesi açısından özel bir durum oluşturmuşlardır. Bunlar ne eritilebilmiş, ne boyunduruk altına alınabilmiş, ne de eşitler olarak katılabilmiştir. Fakat, bağımsız kalmakla birlikte, kendilerini bağımlı kılmaya çalışanlar üzerinde izlerini bırakmışlardır. Akıllarının ve enerjilerinin çoğunu kültürel özerkliği ezmeye ayıran merkezdeki hükümetler, demokratik bir yönde gelişmek için daha az zamana ve daha da az bir niyete sahip olmuşlardır[7].

Çokuluslu Avusturya İmparatorluğu

Bu savın uzantıları, Avusturya'nın on dokuzuncu yüzyıl içindeki deneyimleri dikkate alındığında daha fazla açıklık kazanacaktır. Doğu, batı ve orta Avrupa'nın her yanında milliyetçi duyguların gelişmekte olduğu

7 Sumner, 1905 devrimi sırasında Witte'e atfedilen bir sözü aktarmaktadır: «Dünya, Rusya'da kötü bir hükümete sahip olmamızı değil, herhangi bir hükümete sahip olmamızı şaşkınlıkla karşılamalıdır. O kadar çok ulus, dil ve büyük ölçüde cahil bir halk varken, bir ülkenin otokrasi ile bile olsa, bir arada tutulabilmesi bir mucizedir.» Op. cit s. 122.

bir dönemde, Avusturya, çokuluslu bir devletin klasik bir örneğini oluşturmaktaydı. Hapsburgs'un olağanüstü imparatorluğu, yüzyıllar süren fetihler, evlenmeyle oluşan birleşmeler ve dolambaçlı entrikalar yoluyla bir araya getirilmişti. Sonuç, Ortodoks azınlıklar ile Katolik bir çoğunluğun ve Almanlar, Macarlar, İtalyanlar ve Slavların bir «karışımı» idi-buna bir «birlik» demek oldukça güçtü. Bu çok-dilli karışımın bir zamanlar bir varlık nedeni vardı ve bu durum bu kadar çok sayıda etnik grubun, büyük bir şevkle olmasa da, Viyana tarafından yönetilmeye neden razı olduğunu açıklamaya yetmekteydi. Avusturyalılar, orta ve güneydoğu Avrupa'nın Türklere karşı savunulması için bir siper görevi üstlenmişlerdi. Tabii bu, bu savunmayı isteyenler için geçerliydi; çünkü dinsel alanda, Müslüman Osmanlılar Balkanların Ortodoks Hıristiyanlarına, zaman zaman Katolik Hapsburgs'un gösterdiğinden daha fazla hoşgörüyü gösterebilmekteydi. Ayrıca, Avusturyalılar ve Macarlar, Slavların birleşebileceği endişesi ile bir araya gelmişlerdi ve bu açıdan, Pan-Slavizm görüntüsü altında bir Rus egemenliği olasılığını sezen bazı Polonyalılar tarafından da desteklenmekteydiler.

Napolyon savaşlarından sonra, Tuna'nın üzerinde çeşitli yönlerden gelen değişim rüzgarları esmeye başladı. Batı'dan, 1789'un *liberté, egalité, fraternité* (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) ile İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni içeren devrimci öğretiler geldi. Kuzeydoğudan Rusların baskısı, Fransızların çekilmesi üzerine artan bir yoğunlukla, gelmekteydi. Güneydoğu'da ise, bunun tersine, Türklerin gücü Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi ile birlikte azalmaktaydı ve bu durum Balkan halklarının hem İstanbul'dan, hem de Viyana'dan bağımsız olduklarını ortaya koymaları için daha güvenli ve kolay bir ortam yarattı. Bu çapraz akımlar arasında kalan Avusturyalılar, katılıklarını sürdürmek ile esnekleşmek arasında bir seçim yapmak zorunda kaldılar. Fakat onları bu seçime zorlayan koşullar, hangi yolu seçerlerse seçsinler, başarısızlık ile sonuçlanmaya mahkum kılmaktaydı. Çünkü değişim, imparatorluğun dağılmasını gerektirmekte, değişime karşı durmak ise yıkılmasını ifade etmekteydi.

Avusturya'nın karşılaştığı güçlüğün özünde, barındırdığı çok çeşitli ulusların ilişkileri yatmaktaydı. Gerek iç, gerekse dış politikada karşılaştığı bütün yönetsel sorunlar, herhangi bir özgül konunun aldığı görünüm ne olursa olsun, bu ortak içeriği taşımaktaydı. Bu yolla ve bu nedenle, herhangi bir anayasal sorun ve devletin yapısına ilişkin herhangi bir öneri, çokuluslulukla bağlantılı idi. Belirtmeye gerek yok, nitelik ve gelenek açısından, Avusturya İmparatorluğu'nun hükümeti tamamen otokratikti; ancak etkinlikten yoksun oluşu, yetkeciliğinin olumsuz sonuçlarını bir ölçüde gidermekteydi. 1815 yılında, Napolyon'un son olarak devrilmesinden sonra, Avusturya rejimi yasallık ve mutlaklık temelleri üzerinde yeniden kuruldu ve Metternich bunu böyle sürdürmek niyetindeydi. Fakat o bile, ekonomik dönüşümün ve siyasal duygulardaki değişmenin etkilerine sürekli olarak direnemedi. İngiltere'nin ve Batı Avrupa'nın etkileri karşısında, orta ve doğu Avrupalılar da sanayi kapitalizmine ve liberalizme gözlerini açmaktaydılar. Fakat aynı sırada, Avusturya, iki büyük ulusal

bütünleşme akımının -Almanya'nın ve İtalya'nın- ilk kurbanı olmaktaydı, çünkü kendi çokuluslu devleti, bu her iki akım açısından da önemli bir engel niteliğindeydi. Bu koşullar altında, ulusal sorun ile temsilcilik kurumları sorunu, kaçınılmaz bir biçimde içiçe geçmekteydi. Hükümet biçimindeki değişmeler devletin toplumsal içeriğinden ayrı olarak ele alınamazdı ve siyaset de bu ilişkiler konusundaki tartışmalardan oluşmaktaydı.

Rejim, 1830 yılında ve daha büyük ölçüde 1848 yılında, farklı baskıların birleşmesiyle sarsılmıştı: Bunlardan biri ulusal bağımsızlık veya kültürel özerklik, öbürü ise parlamentarizm, liberal bir oy hakkı ve seçimler doğrultusundaydı. İçeride bir reform yapılması gereği, 1850'ler ve 1860'larda Avusturya, Prusya'dan Bismarck'ın, Fransa'dan III. Louis Napolyon'un ve Piedmont'tan Cavour'un saldırısı altında kalınca, daha ivedi hale geldi. O zamana kadar çokuluslu imparatorluk içinde yükselişte olan grup, Almanca konuşan kesimdi. Siyasal olarak baskın olduklarından, kültürel üstünlükleri ile de övünüyorlardı. Amaçlarına uyan hükümet biçimi -doğal olarak kilise, ordu ve soyluluk hiyerarşileri tarafından desteklenen- mutlak monarşi idi. İmparatorluklarını korumaya kararlı olan Alman Avusturyalılar, ister Frankfurt Liberallerinden isterse Bismarck'dan kaynaklansın, Alman birliği yönündeki hareketlere katılma yanlısı değillerdi, çünkü katılmaları ikinci dereceden ortak olmaları anlamına gelecekti. Fakat kendi çokuluslu birliklerini korumayı yeğlemeleri durumunda, Alman olmayan kesimlere ödün vermekten kaçınamayacaklardı. Bu, üstünlükten eşitliğe, mutlakiyetçilikten liberalizme geçmek olurdu. Bu durumda, Avusturya'nın yöneticileri, daha önceki politikalarını ne ölçüde değiştirebilirlerdi? Genel oy hakkı ile çoğunluk yönetimini içeren tam bir demokrasi, bütün kültürlerin eşit olarak temsil edilmesi ve Alman hegemonyasının son bulması anlamına gelirdi.

Sonuç, Avusturya'nın Prusya karşısındaki yenilgisinden bir yıl sonra, 1867 yılında başlatılan yeni bir anayasal deney oldu. Avusturyalılar, imparatorluk içindeki etnik gruplar arasında güçlülük bakımından ikinci sırada yer alan Macarları eşit ortak olarak kabul ettiler ve devleti Avusturya-Macaristan ikili monarşisine dönüştürdüler. Viyana ve Budapeşte aynı kralın yönetiminde idi. Ayrı yasama organları iki başkentte toplanmakta ve en üstteki yönetim her iki tarafın da temsilcilerini içermekteydi. Her iki tarafta da çeşitli kültürler barınmakta, ama içlerinden biri diğerlerinden daha önde gelmekteydi. 1890 yılında, yirmi dört milyon nüfusa sahip olan Avusturya'da önderlik sekiz buçuk milyonluk Almanlarda, on yedi milyon nüfusa sahip olan Macaristan'da ise yedi buçuk milyonluk Macarlardaydı. Slavların potansiyel çoğunluğu, içsel bölünmeler ve düşmanlıklar nedeniyle zayıflamıştı. Çeşitli gruplar kendi dillerinden duydukları gururu kıskançlıkla korumaktaydılar ve bunların bu tür bir özerklik üzerindeki direnmeleri bazen anlamsız durumlara yol açıyordu. Örneğin, Lowell'in aktardığına göre, Avusturya Meclis'i toplandığında, üyelerin yemin ettirilmesi sekiz değişik dilde yer aldı[8]. Macaristan krallığında, Macarlar dil ko-

[8] A. Lawrence Lowell, *Governments and Parties in Continental Europe* (Houghton, Mifflin and Co. Boston, 1896) Cilt II, s. 72.

nusunda yalnızca Hırvat'lara özerklik tanıdılar. Kendi açılarından ise, ikili monarşinin resmi yazışmalarında Macarca ile Almanca arasında tam bir eşitliğin olması konusunda ısrar ettiler ve kendi delegelerinin Almanca konuşmasına izin vermediler. Bu koşullar altında, Parlamenter kurumların çalışamamış olması şaşırtıcı değildir. Ortaya çıkan parti sistemi ise zorunlu olarak karmaşık bir yapıdaydı; çünkü tutucu, liberal ve sosyalist biçimindeki bölünme ile din, eğitim ve ekonomi politikası konularındaki karşıt görüşlerin üstüne bir de kültürel ayrılıklar binmekteydi. Dolayısıyla bakanlıklar istikrarsız koalisyonların abesliğine indirgenmiş durumdaydı ve iktidar büyük ölçüde monarşinin elinde kalmıştı.

Dünyanın en yaratıcı insanları bir araya gelse -ki Avusturyalıların yaratıcılık konusunda bir sıkıntıları yoktu- toplumun yapısı engel olduğu sürece, başarılı bir şekilde işleyen bir hükümet sistemi kuramazlardı. Bölünmüş halklardan oluşan bir toplumda, devlet birleşmiş bir yurttaşlar kitlesine sahip değildir. Avusturyalıların lehine bir puan olarak, bazı liberal ödünler verdiklerini belirtmek gerekir. Fakat bu ödünler isteksizce ve ancak tatsız ayaklanmaların ve yenilgilerin ardından verildi ve üstelik bu işi başlattıklarında geç bile kalmışlardı. Almanca konuşan kesim, ayrıcalıklarına ortak çıkılmasına kolaylıkla yanaşmayacak kadar uzun bir süre için üstünlüğünü korumuştu. Geçmişte kendi kültürleri hep ikinci planda tutulmuş olan öbür gruplar ise, fırsat ellerine geçer geçmez, isteklerini aşırıya vardırdılar. Bir çıkarlar birliği duygusundan yoksun olarak, eşitliği ve özerkliği birliğin feda edilmesi noktasına kadar zorladılar. Lowell, haklı olarak, Avusturya-Macaristan imparatorluğunu bir «siyasal gariplikler müzesi» olarak tanımlamaktadır[9]. Fakat bu duruma düşmesinin nedeni, herşeyden önce, birbirine uymayan parçalardan oluşan bir kültürler mozaiği olması idi.

Rusya, İspanya ve Avusturya'nın birlikte tartışılmasının nedeni, toplumların türdeş olmayışı yanısıra, hükümetlerinin de otokratik olmasıdır. Bunların herbirinde, birlikte yaşayan kültürlerden birisi öbürlerini, ya onlara ikinci sınıf bir konum vererek ya da onların özümsetilmesini isteyerek, egemenliği altına almaya çalışmıştır. Dolayısıyla devlet toplumsal amaçlarına ulaşmak için yetkeci yöntemler izlemiş ve bu politikalarını yürütme mücadelesi içinde zaten otokratik olan hükümetlerin bu özellikleri daha da artmıştır. Avusturya-Macaristan ile İspanya'da, parlamenter kurumlaşma deneyleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu başarısızlık, büyük ölçüde, öteden beri baskı altında tutulan azınlıkların, yasama organında temsil edilme olanağını, üstünlük sahibi olan grubun kabul edebileceğinin ötesinde bir kültürel özerklik elde edebilmek için kullanmalarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle, çoğu kez, siyaset hiziplere ve yasama organı da gruplara bölünmüş ve böylece devletin organları engellemeler yoluyla felce uğratılmıştır[10].

---

9 Op. cit., cilt II, s. 177.

10 İrlandalılar da, Westminster'da doğrudan temsil olanağı buldukları dönemde, benzer hesaplara girmişlerdir. Parnell'in, Milliyetçilerini sağlam bir blok olarak örgütlemedeki amacı, Meclis'in çalışmasını engelleyerek Büyük Britanya ile İrlanda arasındaki birliğin bozulmasını sağlamak idi.

Karışık toplumlarda demokratik devlet

Bununla karşılaştırmak üzere, toplumun yine dil veya din veya her ikisi açısından bölünmüş, ama demokrasinin değişik ölçülerde başarıyla işlemiş olduğu başka bir üçlü örnek ele alınabilir. «Değişik» sözcüğünün biraz üzerinde durulması gerekir. Her ülkenin çözmek zorunda olduğu sorunlar farklıdır ve demokratik türe uygun rejimlerin hep aynı şekilde başarılı olmaları beklenemez. Nitekim bazı durumlarda, başarı ya da başarısızlığın ölçüsünün kesinlikle farklı kültürlerin özlemlerinin yerine getirilip getirilmediğine bağlı olduğu ileri sürülebilir. Bu soruyu incelemek için sonuçların gözlenip geniş bir bakış açısı içinde değerlendirilmelerine olanak verecek kadar uzun bir geçmişe sahip olan üç ülke, uygun bir karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Bunlar, Belçika, Kanada ve İsviçre'dir. Bunları bu sıra içinde ele alıyorum; çünkü bence bu, ülkelerin siyasal istikrar, toplumsal grupların karşılıklı uyumu ve demokratik sistemin genel etkinliği ölçütlerine uygun bir sıralamasıdır. Bu ölçütlerin her birisi açısından, Belçika en sonda, İsviçre en başta gelmekte, Kanada ise ikisinin arasına girmektedir. Herbir ülkede aynı uyrukluğu paylaşan ve aynı yönetim altında yaşayan, ama farklı dilleri konuşan (Belçika ve Kanada'da iki farklı dil, İsviçre'de ise dört ayrı dil konuşulmaktadır) insanlar yaşamaktadır. Her üçünde de dinsel bir bölünme vardır. Kanada ve İsviçre'de, Protestanlarla Katolikler arasındaki bilinen bölünme vardır. Protestanların önemsenmeyecek kadar az sayıda olduğu Belçika'da ise, din yanlıları ile din yanlısı olmayanlar, «iyi Katolikler»le laik-kafalı olanlar arasındaki karşıtlık, neredeyse iki ayrı din varmış gibi bir durum yaratmaktadır. Ayrıca, bu üç ülke arasında en büyük çeşitliliğe ve karmaşıklığa sahip olanın İsviçre olduğu belirtilebilir. O halde bu durum, yukarıda öne sürülen yargı ile -yani, İsviçre'nin istikrar, uyum ve demokratik etkinlik açılarından en önde geldiği yargısı ile- nasıl bağlantılandırılabilir? Durumun, bunun tam tersi olması beklenmez mi? Bu soruyu yanıtlamak için, bu ülkelerin, toplumsal çeşitlilik ile demokratik siyaset arasında ne gibi ilişkilere örnek olduğuna bakalım.

Belçika'nın bölünmüş kişiliği

Belçika siyasal bir varlık olarak, çok uzun bir geçmişe sahiptir. Günümüzün Belçika'sını oluşturan halklar, Liege bölgesi dışında, on beşinci yüzyıldan bu yana tek bir birim olarak yönetilmektedir[11]. Fakat, bağımsız bir devlet olarak Belçika, oldukça yenidir. Gerçekte, 1830 ile 1832 yılları arasındaki dönemin ayaklanmaları, çatışmaları ve diplomasisinin bir ürünüdür. Bu devletin henüz ortak bir ulusallık duygusu ile yeterince bir birlik oluşturup oluşturmadığı sorusu, büyük ve hâlâ tartışmaya açık bir sorudur. Bağımsızlık öncesindeki yüzyıllar içerisinde Belçika, İspanyollar, Avusturyalılar, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla, Belçikalılara ortak olarak sahip oldukları şeyi -kendi işlerinin kendileri tarafından yürütülmesi ve dışsal bir denetim altına girilmemesi isteğini- sağlayan, işte bu yabancı yönetimlerin böyle ard-arda gelmesi

11 Bu konuda bkz. R.C.K. Ensor, *Belgium* (Holt and Co. : New York, 1915), Bölüm 1 ve 4.

olmuştur. Bu duygu Prusya, Fransa ve İngiltere arasındaki rekabetin sonuçları ile de denk düşünce -bunların hiçbirisi Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un büyük güçlerden birinin nüfuz alanına girmesini istemiyordu- Belçika kurulmuş, tanınmış ve antlaşma yoluyla tarafsız kılınmıştır.

Komşularından farklı olma ve dışarıdan gelen yönetime karşı direnme duygusu, içeride yer alan ayrılıkları alt edebilmiş midir? Bu, Belçika'nın siyasal yapısında her zaman (devletin, varlığını sürdürüp sürdüremiyeceğine kadar uzanan) bir belirsizlik ögesi olarak kalmıştır. Bu, aynı mantıkla, Belçika demokrasisinin de denektaşıdır. Çünkü dil ayrımı çizgisi, Belçika birliği üzerinde, derin ve kapanmaz bir yara izi gibi durmaktadır. Bu çizginin kuzeyinde yer alan Flamanlar -Hollandalıların «kötü Hollanda'ca» diye nitelendirdiği bir lehçe olan- Flaman dilini konuşmaktadırlar. Güneyde, Valonlar (Parislilere göre kötü bir şekilde) Fransızca konuşmaktadırlar. Üçüncü bölge olan ve Brüksel'i içeren Brabant ikisinin arasında yer almakta ve burada iki dil konuşulmaktadır. Dildeki bu farklılaşma ile birlikte giden ve aynı çizgiye koşut olan başka toplumsal zıtlıklar, bu ayrımı körüklemektedir. Resmî olarak, hiç değilse kağıt üzerinde, bütün Belçika Katolik'tir. Fakat Flamanların Katolikliği özellikle kırsal yörelerde, oldukça sofu, geleneksel ve uzlaşmazdır. Valonlarınki ise, Fransa ile sınır oldukları için, Fransız düşünce ve görüşlerinden etkilenmiş ve aydınlanma'dan, pozitivistlerden ve laiklerden payına düşeni almıştır. Valonlar kilisenin dünya işlerine karışmasından hoşlanmazlar ve Katolikliklerı de, bir inanç ürünü olmaktan çok, biçimsel bir bağlılık niteliğindedir. Üstelik, bu iki bölgenin ekonomileri de uzmanlaşma ve yönelim açısından birbirlerinden farklıdır. Flaman bölgesinde, yoğun ve küçük-ölçekli tarım, ürünleri ve zenginlikleri Orta Çağlardan beri süren çok sayıdaki kentle birleşmektedir. Gemicilik, dokumacılık ve el sanatları, doğal kaynakları bol olmayan bir ovada insanların toplulaşmasını olanaklı kılmıştır. Geçmiş yüzyıllarda Valonya, ekonomik gelişmişlik açısından Flaman bölgesinden çok geriydi. Fakat bu durum sınaileşme sonucunda değişmiştir. Demir ve kömür kaynakları sayesinde, Valonya, sanayi ve madenciliğin doğal yatağı konumuna girmiş ve halkı da işadamlığı ve sendikacılık gibi nitelikler edinmişlerdir.

Kültürler arasındaki bölünme, Belçika toplumunun temel bir gerçeğidir ve dolayısıyla ülkenin siyasetini de etkilemektedir. İkilik her alanda ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de, kültürel gururun bam teline basmadan, herhangi bir temel konuya değinmek olanaksızdır. Valonları ve Flamanları bir arada tutan şey nedir? Anlaşılan, bu, dışarıdan gelen baskılara karşı ortak tepkileridir. Birbirlerinden ayrılıp, Hollandalılar ve Fransızlarla birleşmek yerine, yasal bir evlilik içinde yaşamın tehlikelerini karşılamayı tercih etmişlerdir. Fakat bu evlilik, sürtüşmesiz ve uyum içerisinde sürmemiştir. Tarafların geçimsizliğinin ve birleşmelerinin kısırlığının[12] birçok kanıtı vardır. Esas kışkırtma, Flamanlar tarafından kaynaklanmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu insanlar dillerinin geleceğinden en-

12 Evlatlık edindikleri Kongo, 1960 yılında tatsız koşullar altında, velileri ile olan bağlarını koparmıştır.

dişelenmekteydiler. Dillerinin ölüp gideceği korkusu ile, onu canlandırmak için önlemler aldılar. Tabii ki çekişmenin odak noktası okullardı. Fakat bu anlaşmazlık -iki dilli bir ülke için doğal olduğu gibi- yönetim mekanizmasına da uzandı. Hangi dilin resmi dil olacağının saptanması, yasama meclisinde veya bürokrasi içinde herkesin istediği dili kullanması hakkı, görevlerin ve işlerin bölüşümü-bu ve buna benzer sorunlar, toplumsal ikiliği siyasal kavgaya dönüştürdü.

Bütün bu zıtlaşma boyunca, kendilerini savunmada gören ve bu duygularını saldırgan davranarak karşılamaya çalışan taraf, Flamanlar olmuştur. Çünkü Valonlar zaten ana dillerinin kendilerini dünyanın en büyük kültürlerinden biriyle özdeşleştirdiğinden emindirler. Fransanın edebiyatına rahatlıkla ulaşabilir ve Fransızca konuşan herhangi birisiyle kolaylıkla anlaşabilirler. Flamanlarda ise böyle bir kimlik duygusu yoktur. Dillerinin Hollanda diline olan yakınlığı bile, kültürlerini yerel ölçekten uluslararası ölçeğe çıkartmaya yeterli değildir. Dolayısıyla sürekli olarak eşit olduklarına ilişkin güvenlerini tazeleme gereksinimi içindedirler. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, amaçları Belçika yanlısı ve ulusal içerikli olmaktan çok partizan ve ayrımcı olan, militan bir Flamingants ya da «Flaman'cılar», hareketi örgütlenmişti. Aynı şekilde, 1930'larda, iki sağcı Katolik grup tarafından Belçika türü bir Faşizm hareketi başlatılmıştı. Valonlar arasında olanların önderi Léon Degrelle idi ve adları, Rexist'ler, himayesine sığındıkları *Christus Rex*'ten alınmaydı. Bunlara koşut olarak, sloganları «Herşey Flamanlar için, Flamanlar İsa için» olan Flaman milliyetçileri vardı. Bu tür akımların hoşgörüsüz fanatizmi, hafif deyimiyle, demokratik sürece yardımcı değildi ve bunları üretebilen bir toplum, uzlaşmayı sağlamış sayılamazdı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yer alan olaylar da Belçika'nın iç uyumuna katkıda bulunmadı. Kral Leopold'a, Haziran 1940'da Almanya'ya teslim olma emrini verdiği ve sürgündeki hükümetin dışarıdan direnmeyi sürdürmesine yardım edecek yerde Belçika'da kalmayı yeğlediği için, ciddi eleştiriler yöneltildi. Alman yenilgisinden sonra, kamuoyu, monarşi kurumunu kurtarmanın bedeli olarak tahtı bırakması istenen Kral konusunda, ikiye bölündü. Bu mücadele içinde Kral'a saldıranlar, solcular, laikler ve Valonlardı. Onu destekleyenler ise, sağcılar, kilise ve Flaman milliyetçileriydi. Leopold, kişiliği bir ulusun birliğini değil, onun kültürünün bölünmüşlüğünü simgeler hale geldiğinde, tahtını bırakmak, zorunda bırakıldı.

Üstelik, bu bölünmüşlük hâlâ sürmektedir. Yüzyıllar içerisinde, temelleri bugün yerin yüzeyinde görülemeyecek kadar toprağın derinliklerine gömülmüştür. Dönem dönem, şu ya da bu konu yüzünden, önemli ya da önemsiz gözüken birşey yüzünden, bu derinliklere gömülmüş güçler, yüzeyde patlamalara neden olmaktadır. Bu, kiliseye bağlı okullara vergi desteği sağlanması konusundaki o çok, çok eski sorun veya sayımlarda dillerin de kaydedilmesi konusu veya banliyö köylerinin Brüksel'in yönetimine katılması konusu veya benzer bir sorun olabilir. Konu ne olursa olsun, geleneksel kuşkular ve karşıtlıklar hiçbir zaman tümüyle yok olmadıkları için

yeniden canlanmaktadırlar. Eğer Belçika'nın iki kültürü birlikte yaşıyorsa, bu, yabancılara karşı işbirliği içinde, kendi aralarında ise rekabet içinde olan bir birlikteliktir. Bu toplumsal ikiliğin kendini ifade edebileceği ve gergin uzlaşmasını sürdürebileceği kurumsal çerçeveyi yalnızca demokrasi sağlayabilirdi. Gerçekten de, bu anlamda, Belçika'da demokrasi bir başarı olarak görülebilir. Fakat bu, koşullu ve başarısızlığın kenarında tehlikeli bir biçimde sallanan bir başarıdır. Çünkü bölünmenin birliğe ağır bastığı alanlarda, çoğunluk yönetimi ile azınlık hakları arasında, hükümet ile muhalefet arasında ve ulusal politika ile yerel yürütme arasında katlanılabilir bir ilişkiyi gerçekleştirebilmek zordur ve zaman zaman da olanaksızdır.

Kanada'nın iki kültürü

Aynı karışıklıklar, iç yapısı ve dış ilişkileri açısından Belçika'ya çok benzeyen, Kanada Dominyonu'nda da yer almaktadır. Orada da, yaklaşık iki yüzyıldan bu yana iki ayrı topluluk birbirleriyle kaynaşmadan yanyana yaşamışlardır. Orada da bir ulus oluşmaktadır, ama henüz oluşumu tamamlanmamıştır. Gerçekten her iki topluluk da kendi başlarına kalsalar dışsal baskıya dayanamayacakları için, ortaklığı sürdürmek zorundadırlar, ya da buna mahkûmdurlar. Bu nedenle aynı devletin yapısı altında yer almaya ve ortak bir hükümete sahip olmaya katlanmaktadırlar. Bunların ikili yapıları ile demokrasi arasında kurdukları bağlantının nedenini de anlamak zor değildir. Birbirleriyle uyuşmaz kültürlerin göreli bir barış içerisinde bir arada yaşayabilecekleri bir yapıyı ancak demokrasi sağlayabilir; fakat yine de, Kanadalı bir bilim adamının söylediği gibi, «aralarındaki sürtüşmeler çoğu kez, Kanada demokrasisinin işleyişini zorlamaktadır[13]».

Kanada tarihi, çeşitli dönemlerden oluşmaktadır: Sömürgeleşme, fetih, rekabet, ayaklanma, uzlaşma, konfederasyon, bir arada yaşama. Kanada'yı Fransızlar sömürgeleştirmiş, fakat İngilizler ele geçirmiştir. Bunun üzerine, Quebec'te ve Kanada'nın öbür bölgelerinde, hangi yasaların, hangi dilin ve hangi dinin yürürlükte olacağı sorusu ortaya çıkmıştır. Sorunun esasları, sonraları Quebec'in başsavcısı olan önde gelen bir kişinin, Baron Maseres'in, bir muhtırasında şöyle resmedilmişti: «Şimdi iki zıt dinden olan, birbirlerinin dilinden anlamayan ve iki farklı hukuk sistemine eğilimli olan bu iki ulus barış ve uyum içerisinde tutulmalı ve tek bir ulus haline getirilmelidir[14]». O sırada, Quebec'teki Fransız-Kanadalıların sayısı doksan bin dolayındaydı. İngilizlerinki ise altı yüzü geçmezdi. Üç Protestan aile dışında, Fransızların tümü Katolikti. «Fakat daha üzücü olanı» demişti Maseres, «Katolikliğe bağnaz bir şekilde bağlı olmaları ve bütün Protestanlara nefretle bakmalarıdır. Bu talihsiz durum, eski ve yeniler arasında, bir düşmanlık ve ayrılık temeli yaratmıştır ve hâlâ da yaratacak

---

13 Alexander Brady, *Democracy in the Dominions*, (University of Toronto Press : Toronto, 2nd ed., 1952), s. 25.

14 *Considerations on the Expediency of Procuring an Act of Parliament for the Settlement of the Province of Quebec.* A.B. Keith (ed.), *Speeches and Documents on Colonial Policy*, (Oxford Univercity Press, 1918) içinde, cilt I, s. 12.

gibidir[15]». Bir sömürge hükümeti kurulmalıdır. Fakat bu bir meclise sahip olmamalıdır; çünkü böyle bir organ gerçekten temsil niteliği taşırsa, altıyüz İngiliz'in «doksan bin Fransız üzerindeki egemenliği» nasıl güvence altına alınabilecektir? «O kadar arzulanan birşey olan, iki ulusun koalisyonu, ya da Fransız ulusunun, dil, duygu, din ve hukuk açılarından İngiliz ulusunun içinde eritilmesi» ancak zaman içerisinde gerçekleşebilecek birşeydir[16].

Londra'daki hükümetin yanıtı, Amerikan sömürgelerindeki olayların gelişiminden etkilenmiştir. Bu yanıt, Quebec için ödüllendirici, Massachusetts için cezalandırıcı ve her ikisine de yönelik bir sahiplenme politikası olarak özetlenebilir. 1774'deki Quebec Yasası, Kanada'ya yönelik politikayı ilân etmiştir. Bu yetkeci bir yönetimin yanısıra, toplumsal geleneklere yönelik bir program idi. Fransızlar kendi dillerini ve medeni hukuklarını koruyabilirlerdi. Daha da ilginci, İngiltere'de Katoliklerin yasal ve siyasal kısıtlamalar altında olduğu böyle bir dönemde, Quebec'te Katolik kilisesine eşit bir konum tanınmıştı. Ancak, temsilcilik kurumları kabul görmemişti. Bir sömürge meclisi olmayacaktı.

Cezalandırma politikası Massachusetts'de tutmadı, ama ödüllendirme politikası Quebec'de başarıya ulaştı. On üç sömürge bağımsızlıklarını ve Birleşik Devletler'in kuruluşunu ilan ettiklerinde, -sadece on üç yıl önce ele geçirilmiş olan- Kanada'lı Fransızlar, ayaklanmaya kalkışmak yerine, Britanya Tac'ına bağlı kalmayı yeğlediler. Fakat savaş sırasında ve düşmanlıklar sona erdikten sonra, Britanya'ya bağlı kalmayı yeğleyen sömürgeciler kuzeye doğru Quebec'e ve şimdi Ontario olan bölgeye göç ettiler ve orada United Empire Loyalists adını aldılar. Bunların göçü, Kanada'da sayılar arasındaki dengeyi bozmaya başladı ve bir temsilciler meclisi için isteklerin oluşmasına yol açtı. Böylece bu istek 1791 yılında karşılandı ve bu *Ancien Régime*'in Fransızları, tarihlerinde ilk kez olarak, oylamalar, yasa tasarıları ve tartışmalar gibi süreçlerle karşılaştılar. Ayrıca, aynı yasa ile Kanada, Yukarı ve Aşağı diye adlandırılan iki bölgeye ayrıldı. Bunların birincisinde çoğunluk İngiliz ve Protestan, ikincisinde ise Fransız ve Katolikti.

Bunların sonucu, yarım yüzyıl süren bir rekabet ve onu izleyen bir ayaklanma oldu. Napolyon Savaşlarından sonra İngilizler daha büyük ölçekte göç etmeye başlayınca, rekabet keskinleşti. İngiliz göçmenler sadece hemen hemen boş bir alan olan Ontario'ya yerleşmediler, Fransızların ele geçirdiği Quebec bölgesine de yerleştiler. Oradaki toprakları ele geçirmekle kalmadılar, aynı zamanda Montreal kentinde toplanarak, becerileri ve sermayeleri sayesinde, kentin ticaretini düzenlemeye başladılar. Bu, Fransızlar açısından, tekellerinin yitirilmesi, toplumlarının sarsılması ve varlıklarının tehlikeye düşmesiydi. Üstelik, kültürler arasındaki bu çatışma Kanada'daki huzursuzluğun tek kaynağı değildi. Hem Quebec'te, hem de Ontario'da, nüfus arttıkça ve ekonomi geliştikçe, yönetsel yapıdaki bölünme

15 Op. cit, s. 13.
16 Op. cit, s. 28.

konusunda sabırsızlık büyümeye başladı. Vali emirlerini Londra'dan almakta ve atanmış üyelerden oluşan kurulda tutucu oligarşinin desteğine dayanmaktaydı. Doğal olarak, bunlar, meclise seçimle gelmiş olan ve eleştiri özgürlüğüne sahip oldukları halde yönetim gücüne sahip olmayan temsilcilerin büyük çoğunluğunun muhalefeti ile karşılaşmaktaydı. Böyle bir durumda, meclis, eğer ciddi bir niteliğe sahiptiyse etkisiz ve yararsız olmaya mahkumdu. Dolayısıyla, yürütme ile yasama arasındaki çekişmenin 1834 yılında hem Quebec'te, hem de Ontario'da silahlı ayaklanma girişimlerine yol açmış olması şaşırtıcı değildir. Askeri birliklerin isyancıları bastırması zor bir iş değildi. Fakat bunun siyasal nedenlerinin saptanması ve çözümlerinin bulunması zordu. İngiliz hükümeti bu iş için doğru insanı seçti ve ona Kanada'ya gelerek durumu inceleme ve bulgularını rapor etme görevini verdi. Bunun sonucu -Lord Durham'ın Raporu- Britanya İmparatorluğunun çağdaş Uluslar Topluluğu biçimine dönüşmesi sürecindeki en ünlü belgedir.

Lord Durham'ın gözlemleri

Durham'ın çözümlemesi, iki temel çatışma üzerinde odaklaşmaktadır : Kültürel ve kurumsal. Kanada illetini, Fransızlar ile İngilizler arasındaki düşmanlık açısından ve seçmenlere karşı duyarlı olan meclis ile onlara karşı duyarlı olmayan bir vali arasındaki çıkmaz açısından belirlemektedir. Doğru bir biçimde tanımladığı gibi, ikinci sorun birincisinden farklıydı ve daha geniş kapsamlıydı. Mackenzie, ezici çoğunluğu İngilizlerde olan Ontario bölgesinde, güdüler ve amaçlar açısından Papineu'nun Quebec'teki hareketine benzer bir direniş örgütlemişti. Hükümetin yapısı ve kuvvetlerinin karşılıklı dengesi konusundaki kavga, kendi içinde kültürel ayrılık ile hiç ilgisi olmayan birşeyden, siyasal ilkeler üzerindeki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır[17]. Fakat, Durham'ın doğru bir şekilde gözlediği gibi, bu iki konu daha sonra birleşti. O bölgenin İngiliz azınlığı, yasama meclisindeki Fransız çoğunluğa karşı destek bulmak için İngiliz valiye güveniyordu. Böylece, yapıdaki hatadan, yani iktidarın iki rakip kaynağı arasındaki çarpışmadan kaynaklanan zayıflık, Quebec'te buna ek olarak daha derinde yatan bir çatışma -iki kültür arasındaki mücadele- ile birleşerek şiddetlenmişti.

Bu ikinci çelişkinin ne kadar derin ve ciddi olduğu, Durham'a olay yerinde incelemelerini sürdürürken ortaya çıkan bir sır gibi gözükmüştür. Aşağı Kanada konusunda şöyle demektedir : «Hükümet ile halk arasında yer alan bir mücadele ile karşılaşacağımı sanıyordum : Bir devletin bağrında çarpışan iki halk ile karşılaştım : İlkelerin değil, ırkların mücadelesi ile karşılaştım[18] ve ilk olarak, şu anda Aşağı Kanada'da yaşayanları Fransız-

17 «Kuzey Amerika Vilayetlerimizin hepsine benzer bir yönetsel yapının kurulmuş olduğunu ve hepsinin aşağı yukarı aynı noktaya varma eğilimini taşıdığını görüp de, hepsinin yönetim biçiminde belli bir ortak noksanın ve yönetim ilkesinde belli bir ortak yanlışın olmadığını düşünmek olanaksızdır; diğer vilayetlerin türdeş nüfuslarında da hemen hemen aynı sonuçlara ulaşıldığına göre, Aşağı Kanada'nın başına gelenleri ırklar arasındaki düşmanlıkla açıklamak yetersiz kalmaktadır». *Lord Durham's Report*, C.D. Lucas, ed. (Claendon Press: Oxford, 1912) Cilt 2, s. 72-73.

18 Durham, Kanada'daki İngiliz ve Fransızlardan «ırklar» diye söz etmektedir. Oysa bunlar ırk değil, iki ayrı dil konuşan grup ya da kültürlerdir.

lar ve İngilizler diye ikiye bölmüş olan ölümcül düşmanlığa bir son vermeyi başaramazsak, yasalarda veya kurumlarda herhangi bir düzeltme yapma çabasının boşa çaba olacağını anladım[19].» Quebec konusunda, yazılarından ortaya çıkan değerlendirme, komşu oldukları halde hiç görüşmeyen iki halkın öyküsüdür. Ayrıntılı olarak anlatmaya çalıştığı gibi, bu iki toplum, her açıdan, paralel çizgiler boyunca ilerliyor ve hiçbir noktada buluşmuyorlardı. Ayrılığın kökeni dil ve dindi. Bu iki halk birbirleriyle konuşmamaktaydı, çünkü Fransızların çok azı İngilizce biliyordu ve İngilizlerin de hiçbiri selama karşılık vermiyordu. Ayrı kiliselerde tapınıyorlar, birbirleriyle evlenmiyorlar ve birbirlerini ziyaret etmiyorlardı. Tarımsal sergiler gibi, ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda bile, yarışmalarını ilgilendiren konularda bile, yarışmalarını ayrı düzenliyorlar ve ödüllerini ayrı veriyorlardı[20]. Bu durumda, okul çocuklarının Montreal ve Quebec sokaklarında yaptıkları kavga ve dövüşmelerin genellikle İngiliz-Fransız bölünmesinden kaynaklanması gayet doğaldı[21]. Dolayısıyla, bu toplumsal bölünmenin siyasete yansıması ve hükümetin çatışmasının kültürel karşıtlık yüzünden engellenmesi kaçınılmazdı. Lord Durham şöyle demektir : «Bu çatışmanın doğasını betimlerken, kaynağındaki nedenleri belirledim ve sömürge hükümetinin tutumunun ve yapısının mücadelenin niteliğini değiştirdiğini belirttiğim halde, siyasal kurumların neler olduğuna bağlı olmaksızın doğrudan doğruya toplumun bileşiminden kaynaklandığına inandığım bir durumun varlığını, siyasal nedenlere bağlamadım. Birbirlerini o kadar zamandır düşman olarak görmeye alışmış ve gelenekleri, dilleri ve yasaları birbirinden o kadar farklı olan iki ırk arasında bir çekememezlik, hükümetin biçimi ne olursa olsun, önlenemezdi. Liberal kurumların ve ölçülü akılcı bir politikanın bu mücadelenin niteliğini değiştirebileceği konusunda kuşkum yoktur; ama bunlar onu önleyemezdi; onu sadece yumuşatabilir ve daha kesin ve barışçıl bir sonuca hızla ulaştırabilirlerdi. Fakat ne yazık ki, Aşağı Kanada'da izlenen yönetim sistemi, ırklar arasındaki bu ayrılığın sürdürülmesine, Hükümetin ilk ve başlıca kaygısının bu zıt milliyetler anlayışını denetim altına alıp yok etmek olması gerekirken, bunların desteklenmesine, dayalı olmuştur[22].»

Bu gözlemleri iyileştirme reçeteleri izlemekteydi. Durham, herbir soruna uygun ayrı bir iyileştirme yöntemi önermişti. Kurumsal çıkmaz, İngilizlerin İngiltere içinde benimsedikleri ilkeleri sömürgelerine yaydıkları ölçüde giderilebilecekti. Kanada'da temsilciliğe dayalı bir yasama organı vardı, ama sorumluluk taşıyan bir yürütme organı yoktu. Londra'daki uygulama, Bakanların, meclis çoğunluğuna sahip oldukları için ve ona sahip oldukları sürece görevde kalmaları biçimindeydi. Durham, anavatanda uygulananın, dışarıda da uygulanması gerektiğini belirtmekteydi. Valiler, Bakanlarını ya da yürütme kurulunu, yasama meclisinin destekleyeceği politikacılar arasından seçmeliydi. Yasama-yürütme uyumu, bu yolla güvence altına alınacaktı. Lord Durham'ın ünü işte bu akıllı

19 Op. cit., cilt 2, s. 16.
20 İbid., s. 43.
21 İbid., s. 39.
22 İbid., s. 63.

ve liberal-kafalı görüşlerinden kaynaklanmıştır. Bu öneri, İmparatorluğun merkezî denetimini azaltarak önünde sonunda parçalarının özerkliğine yol açacağı için, uzantıları açısından köktenci nitelikteydi. Dolayısıyla bu yenilik uygulamaya konmadan, bir on yıl (1839-1848) geçti. Fakat Kanada'da ve daha sonra başka yerlerde de uygulamaya konar konmaz, bu ilke kesin bir başarı kazandı.

Buna karşılık, Durham'ın öbür konudaki önerisi hızla uygulamaya kondu, ama sonuçta çok yanlış olduğu ortaya çıktı. Kültürel ikilik konusunda önerdiği çözüm, basit ama şiddetliydi : Hastalığı, hastayı öldürerek ortadan kaldırmak! İki düşman halka hizmet götürecek hiçbir kurumun yararına inanmamaktaydı. Nitekim, ikili bir toplum yapısının sürdürülmesini de doğru bulmuyordu. Tam tersine. «Aşağı Kanada'ya verilmesi gereken ulusal nitelik konusunda hiçbir kuşku taşımıyorum» demekteydi; bu ulusal nitelik «Britanya İmparatorluğu'nun, İngiliz Amerikası halkının çoğunluğunun, kısa bir zaman içerisinde tüm kuzey Amerika kıtasına egemen olması gereken o büyük ırkın sahip olduğu nitelik olmalıdır[23]». Quebec bir İngiliz vilayeti olarak özümsenmelidir[24]. Özendirme ya da zorlama ile, Fransız milliyeti ortadan kaldırılmalı ya da, kendi kullandığı deyimle, «silinmelidir[25]». Üstelik, Durham, böyle bir hedefin yalnızca istenir değil, uygulanabilir de olduğuna inanmaktaydı. Buna kanıt olarak, İngilizce dilini öğrenen Fransız çocuklarının sayısını göstermekteydi. Ayrıca, bu görüşünü güçlendirmek için, Louisiana'yı örnek olarak vermekte ve orada Fransız kültürünün İngilizler tarafından silinip süpürüldüğünü belirtmekteydi[26]. Yasamaya karşı sorumlu bir yürütme sistemi altında, aynı sonuca Kanada'da da ulaşmak için yapılması gereken şey, İngiliz'lerin çoğunluğunu sağlamak ve iktidarı onlara vermekti. O dönemde Yukarı Kanada'nın nüfusu 400.000 olarak, Aşağı Kanada'nın ki ise 150.000 İngiliz ve 450.000 Fransız olarak tahmin edilmekteydi[27]. O halde, 1791 öncesinde olduğu gibi, bu iki bölge birleştirilirse İngilizler çoğunlukta olacaktı. Bu öneri İngiltere Parlamentosunda büyük bir istekle karşılandı ve raporun üzerinden bir yıl geçmeden Quebec ile Ontario'nun birleştirilmesine ilişkin yasa kabul edildi.

Fakat bu düzenlemenin altında yatan iyimser varsayımlar yanlıştı. Louisiana tarihi Quebec'te yeniden yaşanmadı. Fransızlar, İngiliz kültürü içinde erimediler. Tersine, kendi geleneklerini sebatla korudular. Başka bakımlardan sağlıklı olan çalışmasında, Durham, Fransızların üç temel özelliğini gözden kaçırmıştır: dirençlilikleri, dayanışmaları ve üretkenlikleri. Birbirlerini destekleyerek güçlendiren bütün bu özelliklerin ortak etkisi kesin olmuştur. Fransızlar Fransız kalmıştır.

---

23 İbid., s. 288.
24 İbid., s. 296.
25 İbid., s. 299.
26 İbid. ıs. 299-303.
27 İbid., s. 307.

Bir federal birlik içinde çeşitlilik

Yirmi yılı çok fazla geçmeden, Ontario ile Quebec'in birleşmesi işlemez hale geldi. Merkezi bir hükümet sistemi, toplumsal ikilik ile birlikte gidemiyordu. Bütün içerisinde azınlık oluşturdukları halde, Fransızlar, eşit bir konum ve temsil, bakanlık görevleri ödenek ve benzeri konularda eşit bir pay için pazarlık etmekte ve çoğu kez bunları ele geçirmekteydiler. Daha fazla oya sahip olan ve vergilerin büyük çoğunluğunu ödeyen İngilizler ise, bu tür düzenlemelerden hoşnut değillerdi. Bunlar, anayasal güvenceleri siyasal uzlaşmanın belirsizliklerine yeğleyen Fransızlara da doyurucu gelmemekteydi. Dolayısıyla, her iki taraf da yeni bir çözüm aranmasına hazırdı (1864-1867) ve bu konuda onlara Nova Scotia, New Brunswick ve Prince Edward Island vilayetleri de katılmaktaydı. Sonuç, hem bir bölünme, hem de daha büyük bir birlik oldu. Quebec ile Ontario yeniden birbirlerinden ayrıldılar ve öbür vilayetlerle birlikte federal bir devlet altında birleştiler. Bu yeni Dominyon içinde çoğunluk İngiliz ve Protestan'dı. Fakat Fransızlar kendi azınlık konumlarını kabul ettiler, çünkü kendileri için en önemli olan konularda «kendilerine özgü kurumları» korunmuştu ve sürdürülmekteydi. Anayasa, merkezi hükümet ile vilayetler arasındaki yetki bölüşümünü belirlerken, «tümüyle vilayetlerin yasama yetkisi altında» olan konular arasında çok önemli iki konuyu, «vilayet içindeki nikahların kıyılması» ve «vilayet içindeki mülkiyet ve yurttaşlık hakları» konularını saymaktaydı[28]. Böylece Kanada'nın bölünmüş bir toplumu yönetmek için bulduğu çözüm, bir federal sistemin siyasal birliği içinde kültürel çeşitlilik olmuştu.

Bir yüzyıldan beri Kanada bu temel üzerinden evrilmiştir. Bunun bazı siyasal sonuçları kitabın ilerideki bir bölümünde tartışılacaktır[29]. Fakat bu toplumsal ikiliğin belirli yönleri burada ele alınmalıdır. Bu iki kültür arasındaki ayrılık sürmüştür ve Kanada'nın anlaşılmasında hâlâ büyük bir önem taşımaktadır. Ancak başka durumların da oynadığı roller vardır ve bunlar kültürel bölünme ile birlikte toplumun yaşamını etkilemektedir. Konfederasyon'dan bu yana, sayısal üstünlük, Britanya adalarından süren göçlerin de katkısıyla, hep İngilizlerde kalmıştır. Fakat Fransızlar bunu doğum oranlarındaki yüksekliklerle karşılamışlardır ve şimdiki eğilimlerin sürmesi halinde, çoğunluğu ileride yeniden ele geçirebileceklerdir. Ancak, İngilizlerin üstünlüğü, salt sayısal olmaktan ötedir. Bir kere, alan ve vilayetler açısından hesap edildiğinde, Kanada'nın çoğunluğu İngiliz kültürü altındadır. Batıya doğru yayılırken, kırlara ve Pasifik kıyılarına yerleşme, esas olarak İngilizce-konuşanlar tarafından gerçekleştirilmişti ve bu bölgeye Avrupa'nın diğer ülkelerinden yeni göçmenler geldiğinde, öğrendikleri dil Fransızca değil, İngilizce idi. Fransızlar batıda kendi dillerinin İngilizce ile eşitlik temelinde yasal olarak tanınması için uğraştılar (örneğin, Manitoba okulu tartışması), ama başarılı olamadılar.

Üstelik, İngilizler ticaret ve sanayi konularında ulusal çapta o kadar üstünlük sağlamışlardır ki Quebec bile bunların ekonomik alandaki etki-

28 British North America Act, 1867, Madde 92, kısım 12, 13.
29 Bölüm 11, ıs. 332 vd.

sinden kaçamamıştır. Genellikle bütün Kanada'da, sınai girişimlerin, madenlerin, bankaların ve diğer mali kuruluşların, gemiciliğin ve demiryollarının sahipleri ve yöneticileri -İngilizce-konuşan Kanada'lı, İngiliz ya da Amerika'lı olsun- İngilizce-konuşanlardır. Montreal kentinde bile, işlerin ve sermayenin çoğu İngilizce-konuşanların mülkiyetindedir ve bu büyük limanın ticareti büyük ölçüde İngiliz ve Amerikan firmalarınca yürütülmektedir. Bu olguların nedenlerini anlamak zor değildir. Kuzey Amerika'ya göç eden İngilizler, Fransızlardan farklı olarak, Sanayi Devrimi'nin mirasçıları idi. İngilizler girişimcilik tekniklerine ve gerekli mesleki ve bilimsel becerilere egemenlerdi. Britanya adalarındaki, o dönemde faaliyetleri «dünyayı saran» firmalara bağlantıları vardı. Buna karşılık Fransızlar, *ancien régime*'den kalma, durağan ve kırsal, on sekizinci yüzyıl insanlarıydı -yurtları ile olan bağları Wolfe'un ele geçirilişi ve 1789 Devrimi yüzünden kopmuştu. Çok az bir kısmı yüksek öğrenim görmekteydi ve ders programları katı bir şekilde klasik geleneğe bağlı idi. Toplumsal görüşleri, inançları ve düşünceleri tutucu kalmıştı. Fransızlar, çağdaşlığın güçleri üzerlerinden ve etraflarından akıp dururken, denizin ortasındaki bir kaya gibi, oldukları yerde kalmışlardı[30].

Bu durumda varlıklarını sürdürmüş olmaları bile mucizedir. Fakat -Durham'ın olasılıklarına karşın- bunu becermişlerdir. Kendilerini hep savaşa hazır bir azınlık olarak görmüşler ve kimliklerini yalnız değişime karşı durmak yoluyla koruyabilecekleri için, yeniliklere direnmişlerdir. Yurt özlemiyle dolu «Jemaintiendrai» (koruyacağım) ve «Je m'en souviens» (unutmadım) gibi sloganları kural edinmişlerdir. Zamana ve ortama karşı bu direnme, alışageldikleri şeyleri koruma yolundaki bu kararlılık, onların ayrı bir halk olarak yaşamalarından en büyük ölçüde sorumlu olan kurum tarafından, sebatla desteklenmiştir. Fransız topluluğunun belkemiği ve milliyetçiliğinin kışkırtıcısı, Kilise olmuştur. Fransız sömürge yönetimi ayrılmak zorunda kaldığından, papazlık yerinde durmuştu. Böylece, Kilise, halkın gözünde geçmişleri ile olan başlıca kurumsal bağlantıyı temsil etmekteydi ve papazları da kültürel kimliklerinin yerleşik koruyucuları ve taşıyıcıları idi. İnsanlar, bu kaynaktan, dayanışmalarını ve ana dillerine, aile düzenlerine ve dinlerine bağlı kalma kararlılıklarını sağlamaktaydı. O halde Fransız topluluğunun baştan aşağı kilisenin etkisinde kalmış olması, hayret edilecek birşey değildi[31]. Quebec'teki rahipler zümresinin düşünceleri ve genel görünümleri eski kafalı ve dar görüşlü olduğuna göre, sürü basitçe çobanlarının bakış açısını yansıtmaktaydı.

O halde, bu kadar birbirine benzemez ve zıt olan iki halkın neden «tek bir devletin sinesinde» kalmayı sürdürdükleri sorulabilir. Neden biri öbüründen ayrılmamıştır? Ayrıca, bunların kendi kimliklerini korumuş oldukları dikkate alınırsa, ayrıldıklarından daha büyük ölçüde birleşmeyi nasıl

30 Fransız Kanada'sı üzerine bir uzman, şöyle demektedir: «Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, Fransız Kanada'sı onsekizinci yüzyılın sonundan beri hemen hemen hiç değişmemişti.» Wilfrid Bovey, *The French Canadians Today* (Penguin Books : London, 1942) s. 25.

31 Bryce şöyle demektedir: «Geçen yüzyıl içinde dünyanın hiçbir yerinde Katoliklik siyasette bu kadar büyük bir güce sahip olmamıştır.» *Modern Democracies*, cilt I, Bölüm 33, s. 458.

becerebilmişlerdir? «Neden?» sorusunun kısa yanıtı, Birleşik Devletler'in yakınlığı ve gücüdür; «nasıl?» sorusunun yanıtı ise, bir demokrasiye sahip olmanın üstünlüğüdür.

Eğer aralarındaki sürtüşmelere, öfkeye ve soğukluğa karşın Kanada'daki İngilizler ve Fransızlar kendilerini bir araya getiren resmi bağları korumuşlarsa, bunun nedeni, her iki halkın da ayrılma durumunda, birlik olmaya oranla, daha çok şey yitireceğinin farkında olmasıdır. Bu duygunun temel nedeni, komşularının çok güçlü bir ulus olmasıdır. Birleşik Devletler hiç olmasaydı veya olduğundan çok daha güçsüz olsaydı veya Güney Eyaletlerinin Konfederasyonu Kuzey Eyaletlerinin Birliğini parçalamakta başarılı olsaydı, çok güçlü bir olasılıkla İngilizler ve Fransızlar birbirlerinden ayrılırlardı. Fakat, kendi savunmasız sınırlarının güneyindeki güçlü varlığı gören Kanadalılar, uyumsuz bir ortaklığın tehlikelerine razı olmuşlardır. Fransızlar, ayrılmadan söz ettiklerinde ya da bağımsız «Laurentia» devletini kurma planları yaptıklarında bile, bir Anglo-Sakson denizinde kendi adalarının yaşayamayacağını anlayacak kadar gerçekçi olmuşlardır. Gerek kültürel, gerekse ekonomik açıdan, Kuzey Amerika'nın geri kalan kısmına karşı koyamayacak kadar küçük bir azınlık olacaklardır. Birleşik Devletler'e karşı bir siper olarak İngiliz Kanada'sına gereksinimleri vardır. İngilizce konuşan Kanadalıları harekete geçiren dürtüler farklıdır, ama sonuç aynı yere varmaktadır. Kanada'ya göç eden İngilizler, Tac'ın törensel simgesini oluşturduğu anayurtlarına karşı duygusal bir bağlılığı sürdürmüşlerdir. Yeni yurtlarında özerkliğe kavuştuklarında, yakındaki Birleşik Devletler'e toptan katılmaktansa, uzaktaki Britanya ile gevşek bir bağı sürdürmeyi yeğlemişlerdir. Bu tür bir düzenleme yoluyla, kendi toprakları üzerinde tam bir denetim ile kendileri dışındaki büyük girişimin ortağı olmayı bir arada sağlamışlardır. Birleşik Devletler'le birleşmiş olsalardı, Kanada vilayetleri, büyük bir birliğe, bağımlı birimler olarak katılmış olacaklardı. Coğrafi ve ekonomik nedenlerle, Fransız Kanada'sı İngiliz kültürü altındaki bölgelerin gönenci için gerekliydi. Halklar bir araya gelmek zorundalardı. Dolayısıyla paradoksal olarak, yalnızca bir arada olmaları, ikiliklerini korumuştur.

Bu birliğin nasıl korunduğu sorusuna gelince, yanıt demokrasinin erdemlerinde yatmaktadır. İngilizler, Fransız Kanada'sına paha biçilmez bir bağışta bulunmuşlardır: Parlamenter sistem ve onun beraberinde giden insan hakları ve siyasal haklar. Ayrıca bu iki kültür, Birleşik Devletler'den, Amerika'nın hükümet etme sanatına yaptığı en büyük katkıyı ödünç almışlardır: Federal birlik aygıtı. Kanada bu iki kurumu, parlamentarizmi ve federalizmi birleştirerek, kendi gerçek özünü, yani uzlaşmayı açığa çıkartmıştır. Üstelik, hem uzlaşmanın doğası, hem de bir parlamenter federasyon içinde hükümet kurumu, demokrasinin siyasal ideallerini içinde taşımaktadır. Bir demokrasi, onun «elbirliği» anlayışı, sınırları ve sınırlamaları olmadan iki ayrı kültür aynı yapı içinde bir arada sürdüremezlerdi. Hangi yandan gelirse gelsin yetkeci bir baskı ve bir tekdüzeliğe zorlama, Kanada'yı parçalara ayırırdı. Yalnızca demokratik sistemin özgürlükleri ve eşit-

likleridir ki, bu devleti olanaklı kılmıştır ve günün birinde tek bir ulus halinde bütünleşmesine de yol açabilecektir[32].

İsviçre paradoksu

İlk bakışta göründüğü kadarıyla garip olan şey odur ki, gerek Kanada'dan, gerekse Belçika'dan da daha fazla kültürel çeşitlilik taşıyan bir ülkede, demokrasi sağlam bir şekilde kurulmuş ve bir ulus tam anlamıyla bütünleşmiştir. Doğal ki, İsviçre'den söz etmekteyim. Bu ülkenin yönetimi, dünyanın en başarılı ve en istikrarlı demokrasilerinden biridir. Aynı zamanda, çağdaş İsviçreliler dil ve din açısından bölünmüşlerdir. Beşte-üçleri Protestan, beşte-ikileri ise Katoliktir. Yaklaşık dörtte-üçleri (% 74) Almanca konuşurlar; beşte birlerinin (% 21) ana dili Fransızca, % 4'lerininki ise İtalyanca'dır ve % 1 de Romanche'a bağlı kalmıştır. İsviçre, kültürel çeşitliliğin korunduğu ve demokratik siyasette yansıtıldığı, hoşgörülü bir toplumun önde gelen bir örneği olarak görülmektedir. Bu yargının doğru olduğu yadsınamaz. İsviçre, büyük dersler edinilebilecek o küçük ülkelerden biridir. İnsanları çeşitlilikten birliğe ulaşmış ve keskin ayrılıklarına karşın oldukça uyumlu bir demokrasi üretebilmişlerdir. İsviçre devletinin kökenleri, bağımsızlık kazanma mücadeleleri ve konfederasyonun varlığını sürdürmesi ve büyümesi, siyasal bir zaferi temsil etmektedir. İsviçrelilerin durumuna -içerideki bölünmeler ve dışarıdan gelen baskılara- bakıldığında, İsviçre'yi yaratmış, birliklerini sürdürebilmiş ve bir demokrasi olarak evrilmiş olmaları bir mucizedir. Üstelik ülkeleri birçok genellemeye aydınlatıcı bir istisna getirdiğinden, siyaset bilimcilerinin incelemesi için olağan-dışı bir konu sunmuşlardır. İsviçre sadece kuralı kanıtlamamakta, herkesçe doğru olarak kabul edilen şeyde de düzeltme yapmaktadır.

Hemen başlangıçta belirtmek gerekir ki, çağdaş İsviçrelilerin kazanmış oldukları ün, gerçekte tarihlerin büyük bir bölümüne aykırı düşmektedir. İsviçreliler günümüzde hoşgörülü gözükebilirler. Hiç değilse hoşgörülü davranırlar ve bu davranışları düşüncelerinin de öyle olduğu fikrini verebilir. Fakat bu uyumlu tavırları kolaylıkla değil, güçlükle belirmektedir. Bireyler olarak, katı iradeli, ağır hareketli, tutucu ve inatçı olma eğilimindedirler. Eğer benzemezler bir arada yaşayabiliyorsa, bu, farklılıklara karşı hevesli ve istekli oldukları için değil, zorunluluklara karşı sağ görüyle boyun eğdikleri içindir. Hoşlarına gitse de, gitmese de, farklılıkların hoşgörülmesi, birliğin ve bağımsızlığın sağladığı yararı elde etmek için ödemek zorunda oldukları bir bedeldir.

İsviçre'de demokrasi geleneğinin eski ve derin kökleri vardır. Konfederasyonun başlangıç çekirdeğini oluşturan bölgede temel yönetsel kurum, tüm erişkin erkek yurttaşların genel toplantısı, *Landsgemeinde,* idi. Bu ilkel halk demokrasisi eski Germen kabilelerden miras alınmıştı ve Roma zamanında Tacitus'un bunlar hakkında yazdıklarını andırmaktaydı[33]. Bu sistemi ilk olarak kullanan halk kültürel açıdan türdeşti. İsviçre devleti, Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonlarının Hapsburgs'a karşı ortak bir savun-

32 Kanada'nın siyaseti üzerinde daha fazla tartışma için bkz. Bölüm 11, s. 332 vd.
33 *De Germania,* Bölüm 7, 11, 12.

ma ve karşılıklı destek amacıyla anlaşmaya girmeleri ile başladı. Zaferler, anlaşmalar ve genişleyen bir nüfuz, on beşinci yüzyıla gelindiğinde önemli bir askeri güç haline gelmiş olan konfederasyonu yarattı[34]. Fakat o toplum, hâlâ, Aristo'nun deyimiyle, «eşitler ve benzerler»den oluşan bir toplumdu. İsviçrelilerin hepsi Katolikti; hepsi Almanca konuşurdu. Oysa, izleyen yüzyılda, birliklerinde ilk çatlama meydana geldi ve bunun kaynağı dinsel anlaşmazlık idi. İsviçre'nin bazı şehir ve kantonlarında, kiliseye bağlı siyasete ve yozlaşmaya karşı oluşan tepki ve soğuma, Protestan reformu hareketine yönelik bir yakınlaşmaya yol açtı. Luther'le aynı zamanlarda ve onun etkisinden bağımsız olarak, Zwingli, Zürih'te, Roma'ya karşı karşıtlığını açıkladı ve aradan çok geçmeden Calvin Cenevre'yi kendi kalesi haline dönüştürdü. Bu noktadan itibaren, İsviçreliler dinsel bağnazlıkların ve batıl inançların yarattığı taşkınlıklarla parçalandılar.

İsviçreliler neden hoşgörülü olmak zorundalardı

Bir İsviçreli tarihçi bu olayları ve bunların yarattığı duyguları anlatırken şöyle demiştir : «Bugün, on altıncı yüzyılda Katoliklerle Reformcuları ayıran nefretin vahşiliğini anlamakta güçlük çekiyoruz.... Protestanlara göre Katolikler, yalnızca kâfir ve putperest değil, aynı zamanda fırsat düşkünü, Avusturya destekçisi ve vatan haini idiler. Katoliklere göre Protestanlar, yalnızca dinsiz ve allahsız değil -ki bu dönemde iman suçlarının cezası ölümdü- aynı zamanda toplumsal düzenin yıkıcısı idiler[35].» Dine bağlı savaşlar sırasında İsviçrelilerin güçlükle elde etmiş oldukları birlik, neredeyse çözülme noktasına vardı. Protestan ve Katolik İsviçreliler birbirleriyle hem içeride, hem de komşu ülkelerde anlaşarak savaşmaktaydılar[36]. Her iki taraf da öbürü ne karşı hoşgörüsüzdü ve ya boyunduruğu altına almak ya da yok etmek üzere savaşıyordu. Toplum o ölçüde ikiye bölünmüştü ki, siyaset, kantonların arasında ve bazı hallerde kantonların kendi içinde bile bir birliği sağlayamıyordu. Bu koşullar altında, Protestanlar da, Katolikler de kendi içlerinde bir demokrasi uygulaması başlatabilirlerdi. Fakat her ikisini de içeren tek bir yönetim altında demokratik yöntemlerin (örneğin, çoğunluk kararı) veya ilkelerin (örneğin eşitlik) uygulanması oldukça güçtü. Sonuçta, karşılıklı olarak bitkin düşünce, hiçbir taraf karşıtını ortadan kaldıramayınca ve eğer yeniden birleşmezlerse konfederasyonlarının dağılacağını açıkça farkedince, İsviçreliler hoşgörünün hikmetine vardılar. Ölüp öldürmektense yaşayıp yaşatmak üzerinde zımnen anlaştılar. Böylece, çeşitliliğin hoşgörülmesi birliklerinin temeli haline geldi ve demokrasi de farklılıkların uzlaşması konusunda bir anlaşma olarak gelişti.

Ancak, birlik sürmüş olduğu halde, o çarpışmanın yaraları kapanmış değildir. Reformcularla Karşı-Reformcular arasındaki çekişmeden miras kalmış olan savaş hatları -hatta çoğu yerde tam da o coğrafi sınırlar-

---

34 İsviçre'nin gelişmesinin askeri yönü, Bölüm 7, s. 180 vd.'da tartışılmaktadır.

35 William Martin, *Histoire de la Suisse* (Librairie Payot: Lausanne, 1943) s. 100.

36 Martin, 1709'da Malplaquet'de, İsviçrelilerin kendi aralarındaki savaşta, Katoliklerin Fransız ordusunda, Protestanların ise İngilizler ve Hollandalıların yanında yer aldığını belirtmektedir. İbid., s. 137.

günümüzün İsviçresinde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bunlar bölünmüş bir toplumun yapısında ve partilerin ve siyasetin içerdiği zıt akımlarda kendilerini göstermektedir[37]. Çağdaş Fribourg, Lucerne ya da Valais'de egemen olan görünümün Bern, Cenevre ya da Zürih'tekinden farkını anlamak için, yüzlerce yıl öncesinin acılarını ve zulümlerini hatırlamak gerekir.

Dinin bölmüş olduğu devlet, dil açısından, on sekizinci yüzyılın ileri dönemlerine kadar birlik halindeydi. Konfederasyonun ilk üyeleri gibi, daha sonra katılan öbür kantonlar da tümüyle Alman'dı. Fakat etkinlikleri genişledikçe, İsviçreliler, Alp dağlarının güneyinde İtalyanlarla ve batıda Tuna dağlarının eteklerinde Fransızlarla ilişki kurdular. İsviçreliler bu bölgelerin bazılarının ele geçirerek topraklarına kattılar. Başka Latin topluluklar da, daha korkutucu buldukları güçlere-örneğin Fransa, Savoy ya da Avusturya-karşı denge sağlamak üzere İsviçrelilerle anlaşmayı amaçlamaktaydılar. Alman olmayanlar, ilkelerden çok çıkarlar nedeniyle, çeşitli düzenlemeler aracılığıyla Almanlarla yakınlaşmaya başladılar. Bazı Fransızlar ya da İtalyanlar, tüm konfederasyonlarla ya da belirli kantonlarla, ya birleştiler ya da onların denetimi altına girdiler. Fakat yalnızca Almanlar tam üye konumundaydı. İlk başlarda Alman etkinliği o kadar güçlüydü ki, konfederasyona ilk katılan Latinlerden bazıları hemen kendilerini Almanlaştırmaya koyuldular. Bu, örneğin, Fribourg ve Valais'deki önde gelen aileler için geçerliydi. Fakat bu durum, on sekizinci yüzyılda, Fransız diplomasisi, askeri gücü ve kültürü etkisini göstermeye başlayınca değişti. O zaman Fransızca değerli birşey olarak görülmeye başlandı ve bu dilin kullanımı Alman-İsviçreliler tarafından, akıllıca bir tavırla, hoşgörü ile karşılandı. Bern, Basle ya da Zürihliler, Fransız müttefiklerini ya da uyruklarını Almanlaşmaya zorlamış olsalardı, herhalde onları Fransa'nın kucağına itmiş olurlardı.

Fakat tam üyelerle müttefikler arasındaki siyasal ayrım varlığını korumuştu ve siyasal konumdaki eşitsizlik dildeki farklılaşmaya denk düşmekteydi. Fransız Devriminin ve Napolyon'un fetihlerinin İsviçre üzerindeki kalıcı etkilerinden birisi, bu ayrımların ortadan kaldırılması oldu. Fransız düşüncelerinin liberalleştirici etkisi İsviçre'nin Fransız kesimi yoluyla ülke içine yayıldı. Bonapart'ın yeni düzeni, bütün İsviçre yurttaşlarının ve kantonların eşitliğini ilan etti. 1815'lerden sonra, bu açıdan zamanı geri döndürmek de olanaksızlaştı. Bu noktadan sonra, artık İsviçre toplumu çok-dilli idi ve siyaset ile yönetim kendini bu yeni bölünmeye uydurmak zorundaydı.

Böylece, Hıristiyanlık içindeki bölünmelerin zaten parçalanmış olduğu bir topluma, bir de dil açısından farklılıklar eklenmişti. Almanca-konuşan çoğunluğun- ki bunlar sayısal açıdan çok büyük bir çoğunluk oluştururlar - lehine bir puan olarak, yurttaşlarının duyarlılığına akıllı bir saygı göstermiş ve dil konusunda birçok ödün vermiş oldukları söylenebilir. 1848 Anayasasında, Fransızca, İtalyanca ve Almanca ulusal diller olarak ve

37 Bu konuda bkz. Bölüm 12, ss. 353 vd.

resmî kullanım için de eşit olarak tanınmışlardır[38]. Fakat İsviçreliler bundandan da bile öteye gitmişlerdir. Ülkenin güneydoğu köşesindeki dağlık bölgede yer alan Grisons kantonunda, kabaca Almanlaştırılmış İtalyancanın bir biçimi denebilecek olan Romanche dilini konuşan yaklaşık elli bin kişilik bir azınlık grubu yaşamaktadır. Bu grup kendi dillerini bir lehçe düzeyinden bağımsız bir dil düzeyine çıkarmak istemişlerdir. Böylece, federal anayasada yapılacak bir değişiklikle, Romanche dilinin ülkenin dördüncü ulusal dili olarak tanınmasını sağlamaya çalışmışlardır[39]. Bu konudaki referandum 1938 yılında yapılmış ve her kantonda çoğunluk sağlanmak üzere, ülke çapında ona karşı bir çoğunluk ile sonuçlanmıştır- bu gerçekten, çoğunluk tarafından küçük bir grubun duyarlılığına karşı gösterilen saygının dikkate değer bir kanıtıdır.

Benzemezlerin birliği

Çağdaş İsviçre'de, dil açısından bölünmüş bir toplumu birleştirmek ve sonra da onu demokratik olarak yönetmek sorunu çözülmüş bir sorun olarak görülebilir. Ancak bu, çok-dilliliğin hiçbir güçlük ve karışıklık içermediği anlamına alınmamalıdır. Tam tersine, İsviçrelilerin, çeşitliliğin yararlarının onun zararlarını karşıladığı, hatta belki de aştığı bir dengeye ulaşmış olduklarını söylemek istiyorum. Onlar demokratik teknikleri kullanarak, herbir toplumsal gruba kendi geleceğini belirleme hakkı vermek yoluyla, demokrasinin ideallerine katkıda bulunmuşlardır. Bu sonuca yol açan ilkelerin ve uygulamaların biraz üzerinde durup düşünmek gerekir. Herşeyden önce, İsviçreliler kendilerini en azından bir ikinci dil öğrenmeye zorlamaktadırlar. Almanca konuşulan bölgelerde, öğrenciler Latin kökenli dillerden birini, genellikle Fransızcayı, öğrenmek zorundadırlar. Fransızca, İtalyanca ya da Romanche konuşulan yörelerde ise Almanca öğrenmek zorundadırlar, çünkü Almanca ulusal çoğunluğun konuştuğu dildir. En iyi eğitimi görmüş İsviçreliler normal olarak, başlıca dillerin her üçünü de çok iyi konuşurlar ya da hepsini aynı rahatlıkla konuşamasalar bile, kesinlikle okuyup anlayabilirler.

Bu dil çeşitliliği, İsviçreliler için gerek komşu ülkelerle, gerekse kendi aralarında özel bir ilişki sağlamaktadır. Dil aracılığıyla Avrupa'nın Fransızca, Almanca ve İtalyanca'ya dayalı üç büyük kültüründen pay alabilmektedirler. İtalyan İsviçre'nin İtalya'ya belli bir bağlılık duyması, Fransız İsviçre'nin Paris'i gözlemesi ve Alman İsviçre'nin de Avusturya ve Almanya ile bir yakınlık içinde olması son derece doğaldır. Dolayısıyla, dilin merkezkaç etkisi İsviçrelileri komşularına bağlamakta ve taşralılığı ve yalnızlığı önlemektedir. Avrupa'nın bütün ulusları arasında en Avrupa'lı olanı İsviçrelilerdir -ve çaresiz, böyle olmak zorundadırlar da. Fakat bunlar aynı zamanda da İsviçrelilerdir- hem en yurtsever bir biçimde. Onlardan Al-

---

38 *İsviçre Anayasası*, Madde 116.

39 Romanche'ın «ulusal» dil olarak kabul edilip de «resmî dil olarak kabul edilmeyişi, İsviçrelilerin pratikliğinin ve aynı zamanda cimriliğinin, tipik bir örneğidir. Çünkü aksi takdirde, hükümet belgelerinin Romanche diline çevirip bastırılmaları gerekecekti - bu da ek bir zahmet ve masrafa yol açacaktı.

man-İsviçreli ve İtalyan-İşviçreli diye söz edildiği halde, önemli olan, işaretin sağındaki belirlemedir. İsviçreliler çevredeki kültürlere ait olmanın bilincindedirler, ama ondan daha çok, farklılıklarının bilincindedirler. Komşularından siyasal olarak ayrı olmaktan gurur duymakta ve sahip oldukları barış ve gönenç için de şükretmektedirler. İsviçre'deki yazı dilleri, Almanya, Fransa ve İtalya'daki yazı dilleri ile özdeştir, ama konuşma dilleri öyle değildir. İsviçreliler kendilerini komşu milliyetlerden ayırt edecek bir lehçe ve söyleyişle konuşmaktadırlar. Bunun inandırıcı bir kanıtı için, Bern'e gidip bir Bernlinin konuşmasını dinlemek yeterlidir. Öyle ki, dil farklılıklarının, İsviçrelileri bir yandan kendi içlerinde ayırırken, bir yandan da onları çevrelerindekilerden ayırıp bir araya getirdiği, rahatlıkla söylenebilir. Fransızca ve İtalyanca konuşan İsviçrelilerin, Fransa ve İtaya'dan farklı olarak kendi kimliklerini korumaları için, Almanca konuşan İsviçrelilere gereksinimleri vardır. Aynı şekilde, Almanca konuşanların da, kendi kişiliklerini güçlendirmek için Fransız-İsviçrelilere gereksinimleri vardır.

Bu zıtlıkların karşılıklı etkileri, kendini büyüleyici biçimlerde ortaya çıkarmaktadır. İsviçre'de dolaşıp, insanları arasında yaşayıp da, dil çeşitliliğinden türeyen zenginliklerinin farkına varmamak olanaksızdır. Bu, öbür ülkelere oranla, alan ve nüfus açısından küçük bir ülkedir. Fakat tekdüze, standart ve belli özellikler taşıyan bir ülke değildir. Bir İsviçreli olan Jean Jacques Rousseau'nun sözlerini uzatarak, onun ülkesinde insanların esnek olmak zorunda oldukları için özgür olmak zorunda olduklarını söyleyebiliriz. Azınlıklar kendi haklarını kıskançlıkla korumakta, çoğunluk da sayılarının verdiği gücü dikkat ve ölçüyle kullanmaktadırlar. *La Suisse romande* (Fransız-İsviçreliler) kendilerini ayrı bir kültürel topluluk olarak görmekte ve dolayısıyla bu deyimle tanımlamaktadırlar. Bir benzeşme ile sonuçlanacağı takdirde, merkezileşmeye karşı koyacaklardır. İsviçre'nin ulusal bir üniversiteye sahip olmamasının bir nedeni budur. Eğer böyle bir üniversite kurulsaydı, öğrenim dili ne olacaktı ve azınlıkların kültürel olarak çoğunluk içinde eritilmesine yol açacak mıydı? Bunun yerine, ülkede, Zürih'teki Politeknik'e ek olarak, üçü Alman kesiminde, dördü de Fransız kesiminde olmak üzeę, yedi üniversite vardır[40]. Federal anayasa, Yüce Mahkeme'deki yargıçların her üç resmi dili de temsil etmesini zorunlu kılarak, dil, çeşitliliğini tanımaktadır[41]. Yirmi iki kantondan üçü (Cenevre, Neuchatel ve Vaud) büyük çoğunlukla Fransız iken, öbür ikisinde (Fribourg ve Valais) Fransızlar üçte-iki çoğunluktadır. Kuzeybatıda Tuna dağları üzerinde yer alan Bern kantonunda ise, gereksinimlerinin kanton yönetimince karşılanmadığını düşünen bir Fransız-Katolik nüfus vardır. Ticino, İtalya kültürünün egemen olduğu tek kantondur; Grisons'da ise nüfus, yaklaşık olarak yarı yarıya, Alman ve Romanche'dir. Siyasal gelenek ve göreneklere bağlı olarak partiler arası ilişkilerde ve dil gruplarının temsilcileri arasındaki görev paylaşımı ve bölüşümünde, iyi tanımlanmış bazı uygulamalar geliştirilmiştir; bunlar ilerideki bir bölümde incelenecektir[42]. Sonuç olarak,

40 İtalyan ve Romanche kesimlerinde üniversite yoktur.

41 Madde 107.

42 Bkz. Bölüm 15, s. 480 - 486.

İsviçrelilerin bu konudaki deneyimi paradoksal bir belirleme ile özetlenebilir. Dil çeşitlilikleri, birliklerini zayıflatmaktan çok güçlendirmiştir ve bu farklılıkları hoşgörmeleri, bağımsızlıklarının ve demokrasilerinin hem nedeni, hem de sonucudur.

Çağdaş İsviçre'deki ayrılıklar

Aynı yargının, toplumdaki öbür ayrılık -din konusundaki bölünme- için de geçerli olup olmadığı sorulabilir. Bu soruya verilecek yanıt aynı kesinlikte değildir. Bugün bile, İsviçre'deki iki din, onları, sahip oldukları dört ayrı dilden daha keskin bir biçimde bölmektedir. Kilise ve öğreti farkına bağlı anlaşmazlıklar yatıştırılmıştır, ama ortadan kaldırılmış değildir. Yüzeyin altında, hiçbir zaman tam olarak söndürülmediği için yeniden alev alabilecek bir biçimde için için yanmaktadır. Bu konu dile oranla daha fazla tutku içerdiği için insanları şiddet eylemine sürükleme gücüne daha büyük ölçüde sahiptir. Üstelik dinler, dillerden daha farklı bir biçimde örgütlenmişlerdir. İsviçreliler kendi aralarında bir kilise duvarı ile bölünmüşlerdi. Bir bireyin dil engelini aşması olanaklıdır. İki ya da daha fazla dili konuşmayı öğrenebilir. Fakat hiç kimse onu iki dine birden inanmaya özendiremez ve birer kurum olarak kiliselerin de, mensuplarını rakip dinlerin etkisinden koruma konusunda yerleşik bir çıkarları vardır.

Protestan ile Katolik İsviçreliler arasındaki öldürücü çatışma Westphalia Barışı ya da İspanya Saltanat Savaşı ile son bulmamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bile, dine bağlı düşmanlıklar İsviçre'yi karşıt hiziplere ayırmış ve önce bir ayrılma girişimine, sonra da gerçek bir iç savaşa yol açmıştır. Mücadele, Protestan kilisesinin kanton yönetimini ele geçirmeye çalıştığı Zürih'te, kilise-devlet ilişkileri sorunu olarak başlamıştı. Ondan hemen sonra Aargan'daki Protestanlar kendi alanları içindeki manastırları dağıttılar. Onun üzerine, Katolik olan Lucerne, kendi kilisesini savunmak için örgütlendi ve Cizvit'lerin aktif yardımı ile özel bir katolik kantonlar birliği kurdu. Bu organ konfederasyonun yetkisine karşı çıkınca, konfederasyon yönetimi onların yok edilmesi emrini verdi. Böylece, Protestan çoğunluk ile Katolik azınlık arasındaki bölünme, birliğin kopmasına ve demokrasinin askıya alınmasına yol açtı. *Sonderbund*'u oluşturan yedi kantonun (Fribourg, Lucerne, Schwyz, Unterwalden, Uri, Valais ve Zug) hepsi koyu Katolikti[43]. Bunların karşısında ise, Protestanlığın egemen olduğu kantonların tümü ve birkaç tane de her iki tür kiliseye sahip olan kanton vardı. Taraflar, sayısal güç ve kaynaklar açısından eşit olmadıkları için, seferberlik sınırlı oldu ve savaş da uzun sürmedi. Fakat kazanan taraf için zafer, bir daha bu tür bir ayrılığın denenemeyeceği kadar kesin bir üstünlük taşımaktaydı. Bunun sonucu olarak, *Sonderbund*'un yenilgisini izleyen 1848 yılında, gevşek konfederasyonun yerine federal bir birliği getiren yeni bir anayasa hazırlandı ve kabul edildi. Bunun kabul edilmesi için yapılan halk oylamasının sonuçları, aynı siyasal bölünmeyi yansıtmaktaydı. Protestanlar ile liberaller olumlu oy verdi, Katolikler ile tutucular ise olumsuz oy verdi. Fakat birinciler kesin bir çoğunluğa sahip oldukları için, onların dediği oldu.

[43] Buna karşılık Ticino, koyu Katolikler arasında olduğu halde, bunlara katılmamıştı.

Katoliklere hiç de hoş gelmeyen hükümler içeren anayasa[44], savaşı kazanan tarafın hiddetini yansıtmaktaydı. Bu hükümler arasında, halen günümüzde de olduğu gibi, Cizvitlerin İsviçre içinde her türlü eyleminin ve örgütlenmesinin kesin olarak yasaklanması vardı[45]. Ulusal planda, bireyin dinsel özgürlüğü güvence altına alınmıştı. Fakat bu, bir kantonun kendi yetki alanı içinde belli bir kiliseyi resmi olarak tanımasına engel değildi. Dolayısıyla, çağdaş İsviçrede kilise-devlet ilişkileri, bir genellemeye olanak vermeyecek biçimde kantondan kantona değişmektedir. Kiliseler, kendi yandaşlarının çoğunlukta olduğu yerlerde, dinsel rakiplerine baskın çıkmak için siyasal güç kullanma alışkanlıklarından tümüyle vazgeçmiş değillerdir. Doğal olarak günümüzde ortalama İsviçrelilerin dine karşı tavırları bağlılıktan kayıtsızlığa kadar değişebilmektedir. Katolikler arasında da, Protestanlar arasında da, fanatikler olduğu kadar ılımlılar da vardır ve yine bir o kadar dinsiz vardır. Fakat eski yöntem partizanlık ortadan kalkmış değildir ve eski önyargılar, gerek papazlar, gerekse halk arasındaki militanlarca yeniden alevlendirilebilecek bir durumdadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, dinsel ayrılık, toplumsal ve ekonomik farklılıklarla daha da derinleştirilmiş durumdadır. Genel olarak, Katolik İsviçre daha kırsal ve daha yoksul bir konumdadır. Katoliklerin yapay yollarla ailelerinin büyüklüklerini sınırlamaları yasaklanmış olduğu için, nüfus artışı, toprak kıtlığının yarattığı baskıyı ve dolayısıyla bunların yoksullarını artırmaktadır. Bu nedenle birçok Katolik kendi komününden ve kantonundan göç ederek başka yerlerde iş aramaktadır. Bunlar, doğal olarak, sanayi işçiliği ya da memurluk bulabilecekleri daha büyük kentlere ve sanayi merkezlerine gitmektedirler. Günümüzde, Calvin'in kalesinde olduğu gibi, Zwingli kentinde nüfusun üçte-biri Katoliktir. Bunların bu tür kentlere göç etmeleri, bazen, iş ve konut bulma zorluğu karşısında çağrışız konuklarına pek de kucak açmayan yerli halkın sinirlenmesine ve kızmasına yol açmaktadır. Fakat uzun dönemde bu kentleşme süreci kır kökenli Katoliklerin zihniyetlerinin değişmesine katkıda bulunmaktadır. Kentte, sözgelimi Valais'nin bir dağ köyünde olacağına oranla, papazın etkisinden daha uzaktadır. İnsanın bir dinsiz ile komşuluk etmesi, eğer komşu namuslu bir insan görünümünde ise, her iki taraf için de öğretici bir deneyim olabilecektir. Ayrıca, kentteki küçük bir apartman dairesi, köydeki babadan kalma çiftlik evine oranla, ailenin genişlemesine daha az uygundur. Ekonomik güçlükler ya da daha yüksek bir yaşam düzeyi isteği, doğum oranına ilişkin dinsel mantığı değiştirebilmektedir. Dolayısıyla, uzak bir gelecekte, bir zamanlar birbirlerine o kadar şiddetle düşman olan ve o günden beri de belli bir soğukluk içinde bir arada yaşamış olan bu iki dinin genel bir laiklik içinde dağılmaları, tümüyle olanaksız değildir.

Hoşgörü ve tarafsızlık

Bu arada, İsviçreliler kendi birliklerini sağlam olarak korurken, biri içsel, öbürü dışsal olmak üzere, iki kayıtlayıcı etkene değinmek gerekir.

---

44 Bkz. madde 49-54.

45 Madde 51.

Dışsal olanı, Kanada ve Belçika örneklerinde görülenin aynısıdır. İsviçreliler kendi farklılıklarını kabullenmekte ve çeşitliliklerini hoşgörmektedirler, çünkü bu politika komşuları tarafından eritilme olasılığından daha az zararlıdır. Ülkenin bütün sınırları boyunca gelen dışsal baskılar, içerideki dayanışmayı güçlendirmiştir. İsviçreliler, Almanya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın ya da Fransa'nın parçaları haline gelip kimliklerini yitirmektense, İsviçreli olmayı yeğlemektedirler. Bağımsızlık birliği gerektirdiğinden ve bu durumda birlik çeşitliliği kabullenmek anlamına geldiğinden, İsviçreliler hoşgörülü, ya da, diyelim ki varlığını sürdürmek için, gerekli olduğu ölçüde hoşgörülü olmayı öğrenmişlerdir.

Üstelik, demografik yapılarının ilginç ve talihli bir özelliği, bu duruma katkıda bulunmaktadır. İsviçre toplumunun, onu Belçika ve Kanada toplumundan ayıran ve İsviçre demokrasinin daha istikrarlı olmasına katkıda bulunan, önemli bir özelliği vardır. Belçika ve Kanada'da din konusundaki bölünme dil konusundaki bölünmeyi pekiştirmekte ve yaklaşık aynı çizgi boyunca yer almaktadır. İsviçre'de durum böyle değildir. Orada dinsel bölünme dilin yarattığı sınırlara denk düşmemektedir. Dolayısıyla İsviçre'de alt bölünmeler daha fazla sayıda olduğu halde, etkileri daha az ciddidir. Almanca konuşanlar arasında olduğu gibi Fransızca konuşanlar arasında da, hem Katolikler, hem de Protestanlar vardır. Bern, Basel ve Zürih Protestan olduğu halde, Lucerne ve yanıbaşındaki Almanca konuşulan orman kantonları kesinlikle Katolik olarak kalmıştır. Vaud ve Cenevre Protestan iken, Fribourg, Valais ve Ticino Katoliktir. Dolayısıyla, İsviçreliler, dinsel bir sorun sözkonusu olduğunda belli bir şekilde gruplaşacak ve siyasal anlaşmalarını ona göre oluşturacaklardır. Dile ilişkin bir sorun ortaya çıktığında ise, daha farklı bir şekilde gruplaşacaklardır. Bu iki bölünmeden dinsel olanı daha ciddi bir nitelik taşıdığına göre, İsviçreliler, Calvin Cenevre'yi ve Bern de Vaud'u Protestanlaştırdığı için, gerçekten şanslıdırlar. Dilin coğrafyası dininki ile çakışmış olsaydı, birliğin korunması ve demokrasinin sürdürülmesi çok daha güç ve belki de olanaksız olurdu.

Dolayısıyla İsviçre'nin demografik yapısı, onun demokratik niteliğini yalnızca gerekli kılmamakta, fakat aynı zamanda ona yardımcı olmaktadır. Bir demokratik sistemin üç temel ilkesi -özgürlük, eşitlik ve hoşgörü- bir araya gelerek İsviçre toplumunun gereksinimlerine tam olarak uymaktadır. Bireyler, kendi ana dillerini konuşma özgürlüğüne ve birer yurttaş olarak da komşularının dillerinden birini öğrenme yükümlülüğüne sahiptirler. Aynı şekilde, vicdan özgürlüğü vardır ve kişi istediği dine inanabilir veya inanmayabilir. Ulusal düzeyde, dine ve dile bağlı çeşitli alt-gruplara eşitlik tanınmıştır. Herkes hoşgörülü olmak zorundadır, çünkü kendi haklarını kullanmak isteyen herkes başkalarının haklarına saygı göstermekle yükümlüdür. Dolayısıyla, bir ulus olarak yaşayabilmek için demokratik bir yönetime sahip olma zorunluluğu, İsviçre toplumunun mantığında yer almaktadır. Başka herhangi bir çözüm, onların sadece birey olarak eşitliklerini ve özgürlüklerini yitirmeleri ile sonuçlanmazdı; İsviçre'yi de yitirmelerine neden olurdu.

Benzemezler için eşitlik

Bu ve geçen bölümdeki tartışmalar geniş bir alanı kapsadığı için, şimdi bir özetleme yapmanın sırasıdır. Eğer varsa, kanıtlanmış olan şey nedir? Önemli olup da üzerinde durulmamış şeyler nelerdir? Yeryüzünde, eski veya yeni, hiçbir ülke yoktur ki siyasal sistemin niteleği ile kültürel türdeşlik veya çeşitlilik arasındaki ilişki konusunda öğreteceği kendine özgü birşeyleri olmasın. Fakat hiçbir çalışma bütün örnekleri kapsayamayacağı için, geniş çizgileriyle benzerlikler taşıyan örnek gruplarından genellemelere gitme zorunluluğu vardır. Ancak, örneklerin seçimi ana sorunun özel boyutlarının daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacak bir biçimde yapılmazsa, bu tür genellemelerin pek bir anlamı olmaz. İşte, geçen bölümde Brezilya, Güney Afrika ve Birleşik Devletler'in tartışılmasının ve bu bölümde de İspanya, Rusya, Avusturya - Macaristan, Belçika, Kanada ve İsviçre'nin gözden geçirilmesinin nedeni budur. Bu seçimden anlaşılacağı gibi, örnekler, çeşitliliğin özendirmesi ile tekdüzeliğin zorlanması, başarı ile başarısızlık ve demokrasi ile otokrasi arasındaki zıtlıklara işaret etmektedir. Bütün bunlar, siyasal düzenin değişik biçimlerde tepki gösterdiği, şu veya bu konudaki toplumsal çeşitlilik örnekleridir. Bunların hepsi, bölünmüş bir toplumu yönetme çabasında, bir çatışma deneyimini yaşamışlardır. Nitekim bunların bazısında bu durum hâlâ sürmektedir.

Demokrasinin bu konudaki geçmişi, elbette ki bu iki bölümde anlatılanlardan daha geniştir. Ele alınan ülkeler arasında kesin olarak demokratik olanların - yani, Belçika, Kanada, İsviçre ve Birleşik Devletler'in - toplumlarındaki bölünmelerden kaynaklanan özel bir sorunları vardır. Fakat bu tür sorunların hiç olmadığı ya da çok daha küçük bir ölçekte var olduğu ya da kültürel açıdan siyasal çözüm gerektiren güçlüklerin daha sınırlı olduğu başka demokrasiler de vardır. Örneğin Avrupa'da ırksal azınlıklar hemen hemen hiç yoktur. Ya da, günümüzde Fransa'da ve İngiltere'de olduğu gibi, eğer varlarsa, sayıları, toplumun bir bütün olarak karışıklığa itilmesine veya ulusal siyasette anlaşmazlık tohumlarının atılmasına neden olamayacak kadar azdır. Aynı şekilde, dünyanın öbür yanındaki ülkelerde de, azınlık ırklarının ulusal yaşamı etkilemeye yetecek güçleri yoktur. Avustralya yerlilerinin Uluslar Topluluğu üzerindeki etkisi, Amerika yerlilerinin Kanada Dominyonu üzerindeki etkisinden bile azdır. Yeni Zelanda yerlileri daha gelişmiş bir halktır ve onların siyasete eşitlik temeli üzerinden katılmaları hem saygıyla karşılanmakta, hem de özenle korunmaktadır. Fakat onların da sayıları, İngiliz kökenli çoğunluğa karşı bir tehdit oluşturamayacak kadar azdır. Dünyadaki başarılı demokrasilerin çoğunda, ırksal karışımdan kaynaklanan bir sorun yoktur. Belki de, Winston Churchill'in öne sürdüğü gibi, bunların bu tür sorunları olan ülkelere yukarıdan bakmalarının nedeni budur[46].

---

46 «Tek bir ırka sahip olan ülkelerde renk sorununa yukarıdan ve anlayışsız bir tavırla bakılmaktadır. Aynı şekilde, denizaşırı sömürgeleri olmayan Devletler, olanların sorunları konusunda oldukça yükseklerden ve belli bir soğuklukla atıp tutabilmektedir.» *The Second World War* (Houghton Mifflin : Boston, 1950) Cilt IV. s. 269.

Gerek Avrupa'daki, gerekse öbür kıtalardaki başarılı demokrasiler arasında, dil ve din farklılıkları ırk ayrımlarına oranla daha yaygındır. Kilise-devlet ilişkileri sorunu ile uğraşmak zorunda kalmamış ya da tarihinin bir döneminde dile bağlı bir azınlığı sınırları içinde barındırmamış hemen hemen hiçbir ülke yoktur. Kronolojik sırasına bakıldığında, genellikle, önce toplumsal bölünmeler ortaya çıkmış, siyasal sistem ise daha sonra demokratikleştirilmiştir. Dolayısıyla demokrasinin aşması gereken sorun, alt-gruplar arasındaki uyumu geliştirmek ve aralarındaki ilişkilere hoşgörü ve eşitlik ilkesini uygulamak olmuştur. Taraflardan biri ezici bir sayısal çoğunluğa sahip olduğunda, başarıya ulaşmak çok zor olmamıştır. Bu durumda çoğunluk, kendi konumunu tehlikeye atmadan, azınlığa ödünler verebilir. Cüce de, devin bahşettiği şeyi kabul eder ve yutulup yok edilmediğine şükreder. Nitekim, İngilizlerin ve Protestanların kesin çoğunlukta olduğu Britanya'da, bir tek başarısızlık -İngilizlerin Katolik İrlandalılarla olan ilişkileri- dışında, çeşitliliğin varlığı birlik ve demokrasiye ulaşılmasını engellememiştir. Danimarka, İsveç ve Norveç'te kültürel türdeşlik, istisnadan çok, kural niteliğinde olmuştur. Ne bağımsız Protestan Kilisesi'nin resmi Luther'ci kiliseye karşı muhalefeti, ne Norveç'teki dil sorunu, ne de İsveç'in kuzeyindeki Laponlar, yukarıdaki sayfalarda tartışılanlar kadar ciddi bölünmeler olarak görülebilir. Fakat sayıların daha dengeli ya da duyguların daha yoğun olduğu yerlerde, durum biraz değişiktir. Hollanda toplumu Protestanlar ve Katolikler arasında hemen hemen ikiye bölünmüştür ve her iki taraf da kendi davasına özellikle sarılmış olduğu için, demokratik sürecin siyaseti hassas bir dengeyi korumak zorundadır. Fransızlar, Potestanlara karşı gösterdikleri hoşgörüsüzlük ve çektirdikleri eziyetin karşılığında ağır bir bedel ödeyerek eski rejimin mutlakiyetçiliğinin ve otokrasisinin yoğunlaşmasına katlanmışlardır. Daha sonraları, Devrim'den sonra, kilise yanlısı olanlarla olmayanlar arasındaki düşmanlık Fransa toplumunu ikiye bölen bir olgu olarak varlığını sürdürmüş ve demokrasi deneylerinde sürekli olarak yetersiz kalmalarının nedenlerinden birini oluşturmuştur.

O halde sonuç olarak, bağlılığın ve anlayışın paylaşılması devletin görevlerini kolaylaştırdığına göre, kültürel açıdan türdeş olan bir toplumda demokrasinin yürütülmesi daha kolaydır. Fakat, aynı mantıkla aynı şey diktatörlük için de geçerlidir. Her iki siyasal sistem için de gerçek sınav ve onları birbirinden ayırt eden ölçüt, herbirinin kültürel çeşitliliği ele alış biçimidir. Bir diktatörlük, toplumsal çeşitliliğe karşı hoşgörülü olup yine de siyasal açıdan yetkeci olabilir. Değişik alt-grupların -ırksal, dilsel, dinsel- temsilcilerini egemen seçkinler arasına sokabilir ve ayrı kültürel özerkliğin ortaya çıkmasını destekleyebilir. Nitekim Rus Komünist Partisi, Çarlığın çözemediği sorunları bu yolla çözmeye çalışmıştır. Bu açıdan, Komünistler, Ruslaştırma çabaları yalnızca sert bir karşıtlığa yol açmış olan Çarlardan daha akıllıca davranmışlardır. Bunlar, siyasal özgürlüğü yadsımakla birlikte, karşılık olarak kültürel özgürlük vermişler ve aynı zamanda, etnik farklılıkları hoşgörü ile karşılayarak «böl ve yönet» kuralının gereğini yerine getirmişlerdir.

Benzemezlerden oluşan bir toplumda hem hedefler, hem de yöntemler açısından seçenek politikalar izlenebilir. Farklılıklar kalıcı olarak kabul edilip sürmesine izin verilebilir ya da bunları ortadan kaldırmak için önlemler alınabilir. Birinci durumda, çözümlerden biri, farklı grupların farklı kalması ve bütün grup ve bireylerin eşit bir konuma sahip olmasıdır. Bir başka çözüm ise, egemen olan grubun farklılıkları olduğu gibi bırakması, ama öbür grupları kendisine bağımlı olmaya zorlamasıdır. Dolayısıyla, farklılıkların kabullenilmesi, eşitlikle de, eşitsizlikle de birlikte gidebilir. İkinci çift seçenek ise, farklılıkların yadsınıp benzeşmenin yeğlenmesi durumunda ortaya çıkar. Böyle bir sonuca iki zıt yoldan gidilebilir. Farklı gruplar ayrı kimliklerinden vazgeçip ortak bir yapıya uymaya inandırılabilirler. Ya da tersine, yok edilme tehdidi ile benzeşmeye zorlanabilirler.

Bu politikalardan ikisi yetkeci bir sistemi gerektirir; ikisi de demokratik bir rejimi olanaklı kılar. Benzemezler ikinci sınıf işlemi gördüğünde ya da egemen grup onları benzemeye zorladığında, devlet yetkeci olacaktır. Demokrasi, benzemezlerin yardım görerek benzemeye özendirilmelerini ya da benzemez kalıp eşit olarak görülmelerini gerektirir. Benzemezleri benzemeye özendirmek, yürütülmesi zor, ama çoğu kez de akıllıca olduğu görülebilecek bir politikadır. Bütün bu politikalar arasında, uzun bir süre için uyumlu bir şekilde yürütme açısından en zor olanı, benzemezler için eşitlik politikasıdır. Fakat Aristo'nun sözünü geliştirerek, hayalci değil gerçekçi bir biçimde, şu yargı öne sürülebilir ki, insanlığın gelecekteki *Polis*'i farklı insanların aynı zamanda eşit olduğu bir yer olmak zorundadır. Bu yolla, demokratik olarak da yaşayabileceklerdir.

7
Jeopolitik

Siyasal bir topluluk oluşturan insanlar bir kara parçası üzerinde yaşarlar. Altlarındaki topraktan ve yakınlarındaki denizden yiyeceklerini edinir ve servetlerini oluştururlar. Bu yolla edindiklerini, kullanımları ve tüketimleri için korumaya çalışırlar. Teknolojinin ilkel olduğu zamanlarda, toplumsal örgütlenmenin birçok özelliği yiyecek sağlama biçiminden türemekteydi. Yiyeceklerini avcılık ya da toplayıcıkla elde eden insanlar göçebe idi. Evcilleştirilmiş hayvanlara sahip olsalar da, sürülerini otlak ve su bulabildikleri yerlere taşırlardı. Fakat yiyeceğin ana kaynağı tarım olmaya başlayınca, insanlık yerleşik düzene geçti. Toprağı işleyip ekinin olgunlaşmasını beklemek zorunda kaldı. Yiyecekleri ile birlikte insanlar da toprakta kök saldılar. Bir tarımcı için sahip olduğu şeyleri korumak ve saklamak, bir göçebe için olandan farklı idi. Göçebe yaşamını kaçarak koruyabilirdi. Fakat öteki taşınmaz bir şeyi korumak zorunda olduğundan, onun savunma için örgütlenmesi, üzerinde yaşadığı kara parçasının koşullarına bağımlı idi. Böylece siyaset yalnızca insanların yönetimini değil, toplumun yaşadığı alan üzerindeki egemenliğini de içermeye başladı.

Coğrafyanın siyaset üzerindeki etkileri

Bu olgular veri iken, üzerinde yaşanan alanın denetimi, siyasal sistemin niteliğini nasıl etkilemektedir? Özellikle, bir toplumun üzerinde yaşadığı topraklarla o toplumun siyasetinin demokratik ya da anti-demokratik olması arasında ne bağlantı vardır? Bu bölüm işte bu konu-yani devletin fiziksel temeli ve bunun demokrasi ile ilişkisi konusu-ile ilgilenmektedir. Coğrafya ile siyaset arasındaki genel bağlantı, siyasal düşünürler tarafından değişik biçimlerde ele alınmış olan geniş bir konudur. Jeopolitik öğretide belli bir okulu savunan yirminci yüzyıl yazarları, bu bağlantının yakın ve dolaysız olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yazarlara göre, siyasal oluşumlar coğrafyanın gerekleri tarafından belirlenmektedir. Yaşamı sürdürmek için yaşanan yerin güvenliğinin gereklerine uymak zorunda olunduğuna göre, siyasetin hedefleri ve biçimleri, coğrafi koşullar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, bütün araçlar bu amaca uygun olarak benimsenmelidir.

Coğrafya ile siyaset arasında bir ilişki ve bunun önemli bir ilişki olduğu kesindir. Fakat coğrafyanın siyaset üzerindeki etkileri daha çok dolaylı bir şekilde belirmektedir. Ayrıca, kanımca, coğrafi etkenlerin siyasal sistemi belirlediğini (eğer belirlemek, yalnızca tek bir sonuç ya da çözümün

ortaya çıkmasını zorunlu kılmak anlamına geliyorsa) söylemek de doğru değildir. Gerçek odur ki, coğrafi temel, üzerinde yaşayan insanların, sadece birkaç konuda seçim yapmaya olanak vermeyen zorlamalarla karşı karşıya bırakır. Bunların dışında, İnsan'ın yaşadığı yer, üretim, savunma ve ulaşım sorunlarını çözmesinin koşullarını belirler ve seçim olanakları bir ölçüde sınırlı olsa da, seçenekler hiç yok değildir. İşte coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisinden bu anlamda doğru olarak söz edilebilir. Ancak bu etki yalnızca tek yönlü olarak işlememektedir. Yaşadığımız yerin bizi etkilemesi ölçüsünde, bizim de onun üzerinde etkimiz vardır.

Bunun, bir toplumun elindeki malzemeyle sınırlı olduğunu söylemekten, öte bir anlamı yoktur. Toplum, yaşamını sürdürmek için, bir takım kaçınamadığı zorunluluklara kendini uydurmalıdır-örneğin çölde yaşayan Araplar kıt olan suyu idareli kullanmak zorundayken, Hollandalılar ise okyanusu ele geçirmek zorundadırlar. Bir adada yaşayan insanlar çevrelerindeki deniz üzerinde egemenlik kurabilirlerse, onu dışarıya ulaşmak için kullanacaklardır. Fakat eğer kuramazlarsa, bu kez başkaları, o denizi, adaya girmek için bir yol olarak kullanacaklardır. Aynı şekilde, coğrafyanın kalıcı ögeleri, siyasal değişme süreçlerine bir ölçüde süreklilikler getirmektedir. Dört yüzyıllık bir zaman boyunca İngiltere'yi II. Philip'in İspanya'sı, XIV. Louis'nin ve Napolyon'un Fransa'sı ve Kayzer Wilhelm ve Hitler'in Almanya'sı ile karşı karşıya getiren şey, herhalde bir dizi rastlantı değildir. Sırasıyla, otokratik krallık, aristokratik oligarşi ve demokrasi rejimleri ile yönetilmiş olan İngilizler, tek bir büyük gücün bütün Kıtayı birleştirmesini ve özellikle kuzeybatı Avrupa ülkelerine egemen olmasını hep önlemeye çalışmışlardır. Aynı şekilde, Avrasya karasında kitlenmiş kalmış olan Ruslar, sürekli olarak Baltık Denizi, Karadeniz ve Basra Körfezi çıkışlarına uzanmaya çalışmışlardır. Bu açıdan, Çarlık'tan Komünizm'e geçiş, amaçta değil, yalnızca yöntemlerde bir değişikliğe yol açmıştır[1].

Bu tür bazı açık zorunluluklar dışında-ki bunların sayısı da çok değildir-seçeneklerin yer aldığı ve hiçbir sonucun önceden belirlenmiş olmadığı geniş bir alan vardır. Bazı durumlarda bir nehrin ya da sıra dağların (örneğin, Rocky Mountains veya Ural dağları, Volga veya Mississippi nehri) her iki yanında yaşayan insanlar da aynı siyasal birim içinde yer alırlar. Bazı durumlar da ise, kolaylık ya da gelenek sonucu, bu tür bir fiziksel çizgi devletler arasında siyasal bir sınır oluşturur (örneğin, Alp veya Pirene dağları, Ren veya Tuna nehri). Üstelik, ortak bir sınıra sahip komşu ulusların birbirleriyle dost mu yoksa düşman mı olacaklarına ilişkin en kesin gösterge, tarihsel deneyimdir. Coğrafi değil de siyasal nedenlerden ötürü, Birleşik Devletler ile Kanada ortak bir sınırı savunmaya gerek olmaksızın paylaşabilirken, aynı şeyi Fransa ile Almanya yapamamıştır. Kaldı ki, insanların bir kanal açması veya bir zamanlar verimli olan bir

1 Bir Sovyet diplomatının, Rus gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e gitmek için İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçmeleri gerektiğini ve bunun, Ankara'daki ve Moskova'daki hükümet sistemleri ne olursa olsun, Rus - Türk ilişkilerinin değişmez bir ögesi olduğunu söylediği belirtilmektedir.

toprağı çöle çevirmesi gibi haller dışında, coğrafyanın verileri sabit kalırken, siyasal ilişkiler değişirler. Belli bir yüzyılda, hatta bir on yılda, dost olanlar, bir diğerinde düşman olabilirler. Günümüzde o kadar barışçı ve dostane olan İskandinavlar, geçmiş yıllarda yayılmacı ve yağmacı idiler. İsveç hükümeti «Kuzeyin Balyozu» bir zamanlar fetih ordularını orta Avrupa'ya kadar göndermişti. Çağımızda ise, Dağ Hammarskjold'u Birleşmiş Milletlere vermiştir.

Coğrafya ile siyaset arasındaki ilişkinin dolaylı bir ilişki olduğu zaten buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmaktadır. Bu zincirin aradaki halkalarını ekonomik ve askeri etkenler oluşturmaktadır. Bir topluluğun fiziksel yeri, ekonomik gelişmesinin ve askeri güvenliğinin koşullarını oluşturan ögeleri (örneğin, toprak, iklim, doğal kaynaklar, ulaşım, vs.) kapsar. Bir devletin kapladığı coğrafi alan, kendi başına, o devletin siyasal değerlerinin ve kurumlarının kesinlikle şu ya da bu türden belirli bir nitelik taşıyacağını ifade etmez. Fakat coğrafyanın, askeri güvenlik ve ekonomik verimlilik üzerinde dolaysız bir etkisi ve bunlar aracılığıyla da toplumun yaşamını sürdürmesi ve gönenci üzerinde dolaylı bir etkisi vardır. Herhangi bir toprak parçası, onu savunanlar açısından bir takım stratejik özelliklere, güçlü ve güçsüz yanlara, sahip olduğuna göre, mevcut güçlerini örgütleyip kaynak dağılımını düzenlemek zorunda olan devlet, bu stratejik özellikleri dikkate almak zorundadır. Bu nedenle, siyaset, toplumdaki çeşitli etkenlerle-örneğin ekonomik sistem, ulaşım yöntemleri, nüfusun büyüklüğü, saldırganları püskürtme yeteneği-içiçe geçen coğrafyanın dolaylı etkisi altındadır.

Devletlerin fiziksel temelleri

Bu kitapta daha önce de belirtildiği gibi, demokratik devletin incelenmesi öncelikle devletin incelenmesini gerektirir. Demokratik diye andığımız hükümet biçimi genel olarak bütün hükümetler geçerli olan koşullara uymalıdır. Herhangi bir devletin varlığı, herşeyden önce onu işletecek enerjinin ve yaşatacak gücün varlığına bağlıdır. Her ne kadar özgürlük ve eşitlik gibi idealler bir demokrasi için temel önemde iseler de, bir ön koşul olarak, hükümet etme yöntemlerini yurttaşlarının özgürlüğünü ve eşitliğini geliştirmek için kullanabilecek bir devlet kurulmadığı takdirde, bu ideallerden söz etmenin bir anlamı yoktur. Bir devletin ön koşullarının başında birlik ve düzen gelir. İnsanlar arasında bir tür yapı içerisinde bir arada kalabilmelerini sağlayacak ölçüde dayanışma ve toplumlarının bir uygarlığa doğru evrilmesini sağlayacak ölçüde de düzen içinde olmalıdır. Kronolojik açıdan bakıldığında, demokrasinin özellikleri, sürecin başında değil, sonunda ortaya çıkar. Başlangıçta, hükümet etme sanatı, daha zahmetli ve bazen de daha kaba bir iş olan, bir topluluğun hammaddesinden tutarlı bir bütün yaratma sürecini içerir. Gelişmiş bir uygarlığı barındıran yapı, rahat görünümlü ve zevkle döşenmiş olabilir. Ama temelleri toprağın içindedir. Temelleri gözardı etmemek daha doğru olur.

Hatırlatmak gerekir ki, başka dönemlerde, devletlerin doğuşunun geçmiş yüzyıllara, hatta oldukça eski zamanlara ait tarihsel kayıtlarını yeniden

incelemek bazen gerekli oluyordu. Ya da tersine, büyük bir savaşa tanık olan bir kuşak, bunu gözleyerek bir toplumun ve onun siyasal sisteminin kuruluşuna veya çöküşüne ilişkin önemli ipuçlarına kavuşabiliyordu. Çünkü insanlığın büyük kuruluşları varlıklarını bile tehdit edebilecek nitelikteki çatışmalara düştüklerinde, Aristo'nun şu sözündeki gerçek daha açık bir şekilde göze çarpmaktadır-devlet önce yaşamak için ortaya çıkar, ondan sonra iyi bir yaşama doğru evrilir. 1960'ların başlarındaki herhangi bir siyasal gözlemci için de Kongo'da gözlenenlerden daha etkileyici bir kanıt bulunamazdı. 1960 yılının ortasında Belçika'nın emperyalist yönetimi son bulduktan sonra, bu büyük ülke hızla ve sert bir şekilde kargaşalığa battı. Belçika'lı yöneticileri tarafından çağdaş bir devletin yürütülmesi veya ileri bir toplumun meslekleri ve teknolojisi konusunda eğitilmiş çok az Kongo'lu vardı. Bağlılıkları ulusa değil, kabilelerineydi. Dışsal sınırlamalar ortadan kalktığında, ölümcül bir vahşilikle birbirlerine ve yabancılara saldırmaya başladılar. Büyük güçler arasındaki rekabetin buradaki boşluğu doldurmaya yeltenebileceğinden endişe eden Birleşmiş Milletler, dağılan parçaları bir arada tutmak için, yetersiz insan, para ve malzeme ile, elinden geleni yaptı. Yabancı güçlerin tek yanlı müdahalesini önleme yolundaki zahmetli çabalar boyunca, «bağımsızlık» ve «egemenlik», hatta «devlet», «ulus» ve «hükümet» gibi deyimlerin bir takım temel gerçeklerle uyum içinde olmadıkları takdirde hiçbir anlam taşımadıkları açıklık kazandı. Hiçbir toplum ve hiçbir devlet bir hayal üzerine kurulamaz. Kongo'lular, öznel olarak bir ulus duygusuna sahip değillerdir. Biçimsel açıdan yasal olarak, başka devletlerin ve Birleşmiş Milletlerin tanıması sayesinde, bir devletin varlığından söz edilebilirdi. Fakat bu «devlet», içsel olarak, bir devleti etkin kılan kurumlara, işlevlere ve yönetim gücüne sahip değildi. Hükümet için de, farklı bölgelerden, kabilelerden ve ideolojilerden kaynaklanan üç veya dört grup rekabet içindeydi. Önderlerin hiçbirisinde gerçek bir güç veya yetke yoktu. Ne yetki sahibi gözüken siviller orduyu denetimleri altında tutabiliyor, ne de subaylar astlarına sözlerini geçirebiliyorlardı. Bu durum çerçevesinde, Kongo için bir anayasadan söz etmek ya da parlamentonun toplanmasını, seçimlerin yapılmasını istemek anlamsızdı. Duygu ve çıkar ortaklığı yaratılmadıkça, bir devletin ilk temelleri atılıp sürdürülmedikçe, daha ön koşulları yerine getirilmemiş olan büyük ilkeler üzerinde tartışmaya girmek yersizdi. Belli bir düzene kavuşmadan özgürlüğü savunmak boşadır.

Herhangi bir devlet için birinci koşul, iç düzenini kurması ve dış tehlikeye karşı korunmasıdır; çünkü bu işlevleri yerine getirmemesi durumunda devlet, devlet olmaktan çıkar. Sıralama açısından bakıldığında. siyasal uzlaşmaya varılması anayasayı üretir, anayasa yasaların koyulmasını hükme bağlar, yasalar yürütmeyi gerektirir ve yürütme de uygulamayı izler. Toplum, içeride yasaya uymayanlara ve dışarıda düşmanlarına karşı kendini korumak için gerekli olan gücü harekete geçirmelidir. Buraya kadarı, -hiç değilse mantıksal açıdan açık gözükmektedir. Fakat siyasetin vardığı sonuçlar hiçbir karşılaştırmaya uymaz. Uygulamanın işlerlik kazandığı ve korunmanın güvence altına alındığı tam bu noktada- yani bir dizi sorunun çözüldüğü anda - başka sorunlar çıkar. Ne kadar güç örgütlenmelidir? Yürütücüler ne tür güçlerle donatılmalıdır? Onları kim denet-

leyecektir? Toplum kendini koruyucularına karşı koruyabilir mi? Bir tür özgürlüğün (yani dışsal yönetimden bağımsızlığın) korunması, başka bir tür özgürlüğü (yurttaşların yöneticileri karşısındaki haklarını) tehlikeye atar mı? Bir ulusun dışsal denetimden kurtulup özgürlüğe kavuşmasına önderlik eden «kurtarıcı», bazen içeride kendi karşıtlarını baskı altına alır.

Çağdaş devletlerin çoğu, özellikle güç ve önem açısından önde gelenleri, önceki yüzyıllarda daha küçük birimlerin birleşmesinden oluşmuştur[2]. Genellikle bu birimlerden biri, stratejik konumu, ekonomik kaynakları ve siyasal ve toplumsal bütünlüğü sayesinde, diğerlerinden daha büyük ve güçlü hale gelmiştir. Bu, daha sonra komşuları arasındaki etki alanını genişletmiş ya da tersinden bakıldığında, onların ortak çıkarlar için etrafında birleşebileceği bir merkez oluşturmuştur. Bütünlüğü oluşturup pekiştirmek için, anlaşmalar, hanedanlar arası evlilikler ve fetihleri içeren çeşitli yollara başvurulmuştur. Genellikle belli bir aşamaya gelindiğinde merkezdeki gücün genişlemesi bir rakibin direnmesi ile karşılaşmış ve bu ikisi, aralarında kalan yerlerin denetimi için çekişmeye girmiştir. Birçok durumda, sınırda kalan bir alan, özellikle merkezden uzaklığı bir ayrılıkçılık duygusuna olanak verdiği ve ticaret ve ulaşım için başka çıkış yollarına sahip olduğu takdirde, kendi yönetiminin bağımsızlığını korumaya çalışabilmiştir. Bu, yüzyıllara yayılan bir siyasal sürecin, ayrıntıları birçok ülkenin tarihsel olayları ile örneklendirilebilecek olan genel bir özetidir..

Bu özetten de anlaşılacağı gibi, bir devletin büyümesi sırasında iç ve dış siyaset arasındaki ayrım çizgisi genellikle bulanık ve belirsiz olmuştur. En fazlasından, dışarıya karşı korunma, içeride birliğin sağlamlaştırılmasından ayırt edilemez olmuştur. En azından, bunlar aynı sürecin farklı yönleri ya da madalyonun iki yüzüdür. İçeride bölünmeler olduğunda, olası bir işgalci bunu bir fırsat ya da çağrı olarak kabul eder. Bu nedenle içeride birlik olmak, dışarıda güvenliği artırır. Sınır boyunca yer alan stratejik zayıflıklar ülkenin güvenliğini tehlikeye atıyorsa, yayılmacılık ve yeni toprakların ele geçerilmesi en iyi savunma biçimi olarak görülebilir. Dolayısıyla bir toplumun barındırdığı askeri örgüt, eski Roma'nın Janus'u gibi, iki yüzlü ve iki ayrı yöne bakıyor olabilir. Bir hükümet dıştan gelen bir saldırıyı püskürtmek için kullandığı güçleri, içerideki egemenliğini desteklemek için de kullanabilir. Bir mızrak, tüfek ya da makineli ile, herhangi bir yöne nişan alınabilir. Önemli olan, silahları elinde bulunduranların tavrıdır.

Karadaki veya denizdeki güç ile siyasal sistemlerin ilişkisi

Coğrafi konumlardaki çeşitlilik, her bir toplumu, güvenlik sorununu çözme konusunda farklı koşullarla karşı karşıya bırakmaktadır. Her toplum kara üzerinde yaşamaktadır ve dolayısıyla onu korumak durumundadır. Fakat bazıları, buna ek olarak, bir deniz kıyısında ya da bir ada üzerinde

2 Buna karşılık bazıları birleşmeden değil de bölünmeden-daha büyük bir topluluktan kopma yoluyla-oluşmuştur.

yaşamaktadır. Yirminci yüzyıl öncesinde, herhangi bir devletin askeri güvenliği karadaki gücünün, denizdeki gücünün veya her ikisinin bir fonksiyonu idi. Fakat karada güçlü olmak ile denizde güçlü olmak arasında, özellikle bu bölümün konusunu ilgilendiren bir fark vardır. Askeri örgütlenme ile siyasal sistem arasındaki ilişki, karada güçlü olmak ile denizde güçlü olmak arasında yer alan farkın ışığında değerlendirilmelidir. Geçmişten yakın zamanlara kadarki dönemin tarihsel verilerinin gözden geçirilmesi, aşağıdaki önermeleri akıla getirmektedir. Şimdiye kadar karada büyük güce sahip olan bütün devletler otokratik bir biçimde yönetilmiştir. Yani, kara orduları dışarıda üstünlük sağlayan devletler, içeride çeşitli otokratik türlerden biri ile-mutlakiyetçi krallık, soylular oligarşisi, paralı askerler yönetimi veya bazı diktatörlük türleri tarafından-yönetilmiştir. Başka ülkeleri ele geçirecek ya da dış saldırılara karşı koyabilecek kadar güçlü olan ordular, içeride de özgürlükleri kısıtlayabilecek kadar güçlü olabilmişlerdir. Hiç değilse, bunun tersi yönde, yani karada büyük bir güce sahip olan bir devletin aynı zamanda demokrasi olduğuna ilişkin, belirgin bir örnek yoktur[3]. Fakat aynı şey bir denizcilik geleneği olan toplumlar için geçerli değildir. Denizde büyük güce sahip olan devletlerden bazıları otokratik, bazıları da demokratik olmuşlardır. Karadaki güç ile bir arada gidemeyen demokrasi, denizdeki güç ile bir arada gidebilmiştir. Bir donanma, hiçbir zaman demokratik yönetim için bir tehlike oluşturmamıştır. Askeri korunmaları için denizdeki güçlerine dayanan uluslar, kendi donanmalarından korkmamalıdırlar. Tarih boyunca, asker yöneticiler, amiraller arasından değil, hep generaller arasından çıkmıştır.

Tabii ki, bu genellemeler geçmişin deneyiminden kaynaklanmaktadır. Bunlar, klasik antik çağdan ulus-devletin ortaya çıkıp yerleşmesine kadarki dönem için geçerlidir. Dolayısıyla bunlar demokrasinin *Polis*'deki doğuşunu ve olgunlaşmasını kapsamaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda havada da güçlü olmanın önem kazanması ve günümüzde uzay araştırmalarına başlanması ise, Jeopolitik'e hem içsel, hem de dışsal yeni boyutlar eklemiştir[4]. Fakat çağlardan beri gelen sorunların çözümü için ne tür değişiklikler gerekirse gereksin, geleneklerin etkisi, kuşkusuz değişime uğrasa da, hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır. Demokrasinin ilk ortaya çıkışında ve daha sonraki gelişiminde yer alan koşullar, olgunluğa erdiğindeki düşünceleri, tavırları ve kurumları şekillendirmeye katkıda bulunmuştur. Demokrasinin bundan sonraki gelişimi üzerinde düşünürken de, daha bebeklik çağında belirleyici olan ve ondan sonra da varlığını koruyan etkenler gözardı edilmemelidir.

Deniz gücü ve Atina demokrasisi

Belirli bazı örneklerin gözden geçirilmesi, bu genel savları destekleyecektir. Klasik Yunan'daki büyük demokrasi örneği, aynı zamanda, döne-

---

3 Bu genellemeye aykırı düşüyor görünen örnekler ileride tartışılacaktır.

4 İçinde bulunduğumuz dönem, «neo-jeopolitik» diye tanımlanabilir. Bunun uzantılarına ilişkin bir tartışma için bkz. a.g.e., 184 vd.

minin denizlerde büyük güce sahip olan devletlerinden biriydi. Başlangıçta tarımsal bir bölgeye hizmet eden küçük bir kent olan Atina, zamanla büyüdü, zenginleşti ve güçlendi. Bu büyüme, ekonomik bir dönüşümü de içermekteydi. Atina'nın, bir ticaret devleti için çok değerli olan iki fiziksel varlığına (Pire limanı ve Laureium'daki gümüş madenleri) ek olarak, iki toplumsal varlığı, zanaatkârları ve tüccarları vardı. Bunlar sayesinde, kent, İtalya'dan Karadeniz'e kadar uzanan ve gitgide gelişen bir ticaretin merkezi haline geldi. Deniz kenarındaki bu zenginliklerin taşıdığı riskler ve katedilmesi gereken mesafelerin uzunluğu donanmanın büyütülmesini gerektirmekteydi. Pers akınları sırasında Atina filosu zaten Yunanistan'ın en güçlüsü idi; Kserkses'in donanmasının Salamis'te bozguna uğratılmasından sonra ise, Atina'nın Ege'deki önderliği, egemenliğe dönüştü. Atinalılar, bir yarımada üzerinde yer alan *Polis*'lerini, ellerinden geldiğince bir adaya çevirdiler. Bunun için şehirlerini sağlam duvarlarla çevirip üç uzun duvarla da Pire'ye bağladılar. Örneğin Spartalılarınki gibi, saldırgan orduları, iç bölgeleri yağmalayabilirlerdi, fakat duvarları ardında güvenlik içinde olan Atinalılar, denizdeki güçleri sayesinde, yiyeceklerini ve öbür gereksinimlerini ithal edebilmekteydiler. Ayrıca, denizdeki ulaşım yollarını stratejik noktalardaki devletlerle anlaşmaya girerek ve üsler kurarak korumaktaydılar. Böylece ticaret, kadırgaları izlemekte ve onlar tarafından korunmaktaydı. Bütün bu politikada riskli yönler vardı, ama kökeninde, Themistokles ve Perikles gibi yetenekli insanların zekice oluşturduğu bir mantık yatmaktaydı. Yalnızca çılgın ve pervasız bir yayılmacılık, bu akla uygun riskleri kesin bir felakete çevirebilirdi.

Fakat aynı ölçüde dikkate değer olan şey, dıştaki bu durumun içteki yansımasıdır. Gerçekten, Atinalılar tam da bu deniz güçlerini kurdukları sırada, eski müttefiklerini kendilerine bağımlı kılmaya başladıkları anda, iç siyasetlerinde demokrasiye doğru sürekli bir evrim içindeydiler. Dolayısıyla, içeride demokrasi ile dışarıda denizlerde güçlü olmanın, daha sonra başka örnekleri de görülecek olan, bu birliğinin ilk örneğini Atina vermişti. Fakat bu ilişki, salt zamanlama açısından bir birlikteliğin daha ötesinde birşeydir. Atina'da donanmanın örgütleniş biçimi, onu demokrasinin hem siyasal, hem de askeri koruyucusu durumuna sokmuştu. Savaş gemilerinde kürek çekenler, zincirlere bağlı köleler değil, alt gelir gruplarından gelen özgür yurttaşlardı. Bunlar Kleisthenes'in reformları sayesinde tüm siyasal haklara (özellikle Meclise katılıp oy kullanma hakkına) kavuşan kişilerdi. Bunlar sadece kendilerine bu hakları sağlayan demokrasiye karşı bağlılık gösteren kişiler değildi, fakat bunların varlığı nedeniyle Meclis'in aylık toplantılarında çoğunluğun niteliği, filonun ülkede ya da seferde olmasına bağlı olarak, köktencilik açısından önemli ölçüde değişebilmekteydi. Buna karşılık daha tutucu olan ve demokratik sisteme daha olumsuz bakan varlıklı yurttaşlar, özellikle kara ordusu içinde daha büyük bir etkinliğe sahiplerdi ve onun asıl savaşçılarını *(hopliati)* oluştururlardı. Bunlar zırh *(hopla)* kuşanmış piyadelerdi ve oldukça pahalı olan bu zırhları askerler kendi paraları ile edinirlerdi. Atina'nın hem içteki, hem de dıştaki siyasal yaşamında, bir yanda demokrasinin, köktenciliğin ve donanmanın, öbür, yanda ise plütokrasinin, tutuculuğun ve ordunun yer aldığı

bir bölünmeye sıklıkla rastlanırdı. Kimon'un bir köle ayaklanmasını bastırmaya yardım etmek üzere Sparta'ya birliklerini göndermesi bu politikalardan birinin örneği idi. Kleon'un bir deniz imparatorluğu kurmayı denemesi ise, bu politikalardan öbürünü simgelemekteydi.

Kara gücü ve Sparta devleti

Atina ordusunun Sparta yanlısı eğilimi nedensiz değildi. Atina, çağdaşlarına demokrasi ile deniz gücünün birliğinin örneğini veriyorduysa, Sparta da kara gücü ile otokrasinin birliğini temsil ediyordu. Bu iki devlet arasındaki çelişki keskindi ve aradaki uçurum derindi. Siyaset sahnesinde, bu iki eski müttefik, iki düşman topluma dönüşmüştü. Kurumlarının nitelikleri arasında, tarihçilere, felsefecilere ve tiyatro yazarlarına bolca malzeme sağlayan bir zıtlık vardı. Birisi kendini özgürlüğe, eşitliğe, halk katılımına ve araştırıcı düşünceye adamış açık bir toplumdu. Öbürü ise, düşüncenin yasaklanmasının, gizli polisin, yabancılara karşı düşmanlığın, eşitsizliğin ve yetkeci bir yönetimin sonuçlarını yaşayan kapalı bir toplumdu. Atina'nın ekonomisi ve kültürü, kıyı boyunda oturan bütün halkları komşu yapan ve limanlarda yolcuları bir araya getirerek mallar kadar düşüncelerin de değiş-tokuşuna olanak veren denizin liberal etkilerine açık idi. Spartalılar ise, kara ile kuşatılmış, dar kafalı, bencil ve içe dönük insanlardı.

Lykurgus yasalarının geleneğine dayalı olan Sparta yönetim biçimi, eski Yunan'da dillere destandı. Spartalılar, Yunanistan'a sonradan göç edip güneye doğru ilerleyerek Peloponnes'in ortalarına kadar giren ve orada oturan Messenlileri alt eden Dor kavminden gelmeydiler. Daha sonra da işgal ettikleri yere yerleşip orada kaldılar. Fetih yoluyla oluşan Lakedaemon devleti, baskı kuranların üstülüğünü sürdürmenin ve ezilenlerin ayaklanmalarını bastırmanın bir aracı olmayı sürdürdü. Spartalıların ünlü disiplini, bu amaca yönelikti. Boyundurukları altına aldıklarından sayıca daha az olan ve bir ayaklanmaya karşı sürekli tetikte bulunan Spartalılar, sadece özveri, dayanışma ve katı bir düzen ile üstünlüklerini sürdürebilirlerdi. Onların gözünde sivil ve asker ayırımı yoktu. Erkekleri, çocukluklarından başlayarak sertleştirilir ve askeri bir disiplin içinde yetiştirilirdi. Düzenli bir hiyerarşi içinde olan toplumları, büyük bir kışla niteliğindeydi. Yönetimleri, tüm toplumu kaplayan bir ordunun yönetiminden başka birşey değildi. Bu, «garnizon devlet»in[5] klasik bir tablosudur. Eğer tarihte herhangi bir devlet bu nitelemeyi hak ediyorsa, bu Sparta'dır.

Roma'nın kara imparatorluğu ve Cumhuriyetin yitirilmesi

Karada büyük güce sahip olmanın her zaman otokrasi ile bir arada gittiği savının bir başka örneğini, antik çağ Avrupa'sının en başarılı ve en güçlü devletinin tarihi oluşturmaktadır. Romalılar küçük bir tarım topluluğundan büyük bir imparatorluğun yöneticiliğine evrilme süreçlerinde, her tür siyasal sistemden geçmişlerdir. Başlangıçta bir krallık tarafından yönetilen Romalılar, M.Ö. 509 yılında Etrüsk hanedanını de-

5 Bu deyim Harold D. Lasswell'e aittir.

virmiş ve bir cumhuriyet kurmuşlardır. Bu, yerini Augustus'un prensliği alıncaya kadar, yaklaşık beş yüzyıl sürmüştür. Otokratik bir imparatorluğa dönüşen prenslik ise, batıda dört yüzyıl daha, doğuda ise, bir bin yıl daha sürmüştür. Bu uzun tarihte iki belirgin olgu, şimdiki tartışmamızla doğrudan ilintilidir: Roma'nın gücünün dışarıya doğru yayılması ve içeride cumhuriyetin yerini prensliğin alması.

Beş yüzyıl boyunca cumhuriyetin siyaseti ve anayasası çok fazla değişiklikler geçirdiği için, onun hakkında bir genellemeye gitmek aşırı bir basitleştirme olacaktır. Fakat özet olarak şu söylenebilir: Roma cumhuriyeti bir demokrasi olarak başlamadığı gibi, bir demokrasi olarak da son bulmamıştır. Ne var ki bu zaman boyunca belirli dönemlerde, Romalılar, başka herhangi bir zamanda olduğundan daha büyük ölçüde demokrasiye yaklaşmışlardır. Cumhuriyet sistemi, hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilmeyen bir demokratik potansiyeli hep taşımıştır. Bu dönem boyunca, doğasında demokratik nitelik taşıyan bazı ilke ve kurumlar, aristokratik, oligarşik ve yetkeci olanlarla mücadele etmişlerdir. Fakat Sezar (Caesar) ve Augustos işlerini bitirdikten sonra, otokratik öge demokrasiye karşı kesin zaferini kazanmıştır. O zamandan itibaren Roma halkı, Sezar'larının boyunduruğu altında yaşamıştır.

Cumhuriyetin demokratik potansiyelini gerçekleştiremeyişinin temel nedeni, tam da en başarılı olduğu alanda, yani büyük bir imparatorluk oluşturmak için kara gücünü kullanmasında yatmaktadır. Sonuç olarak Romalıların imparatorluğu kurmaları, cumhuriyetleri sayesinde gerçekleşmişti. İçeride «düzenler arası mücadele»nin üstesinden gelmeye ve plebler ile patriciler arasında eşitlik sağlamaya çabalarken, dışarıda güçlerini İtalya boyunca yaymaktaydılar. Sonuçta askeri ve siyasal açıdan İtalya'ya egemen oldular. Bir sonraki aşamada, Akdeniz'deki başlıca rakipleri (Kartaca ve Makedonya) ile karşılaştılar ve onları ezdiler. Romalıların bunlara karşı zafer kazanmaları İtalya dışında toprak elde etmeleri sürecini başlattı ve bunun bir kez tadına vardıktan sonra bunu alışkanlık haline getirdiler. Topraklarına kattıkları bir alandan öbürüne geçtikçe, Romalılar adım adım ilerleyerek, sonuçta kendilerini bir imparatorluğun yöneticisi olarak buldular. Bu süreç tamamlandığında, askeri bir paradoks da üretmişlerdi. Romalılar denizci değil, karacılardı. Piyadelerinin üstünlüklerini kanıtladıkları gibi, doğal yerleri kara idi. Fakat Fenikelilerin bir uzantısı olarak denizcilikle uğraşan bir halk olan Kartacalılarla savaştıklarında, denize çıkmak zorunda kalmışlardı. Dolayısıyla Romalılar Kartaca Savaşları sırasında büyük filolar oluşturdular. Fakat savaş taktikleri, düşman gemilerine yanaşıp güvertesi üzerinde dövüşmek üzere askerlerini çıkartarak, deniz üzerinde bir kara muharebesini sürdürmekten ibaretti. Kartaca'yı yıktıktan ve orduları Akdeniz kıyısındaki bütün toprakları ele geçirdikten sonra, kara üzerinde kesintisiz bir imparatorluk kurmuş olmaları, deniz gücünü gereksiz kıldı. Hiçbir rakip devlet, Roma üzerine bir filo gönderebileceği bir limana sahip değildi. Adalara baskın çıkmak ve korsanları engellemek için küçük bir donanma yeterliydi. Romalılar, bir deniz gücünden yararlanmadan, kara ile çevirili bir denizin etrafında bir imparatorluğa sahip olmuşlardı.

Bu arada, uzun ve uzak seferlere gitme zorunluluğu ve ele geçirdikleri yerleri yönetmenin gerekleri, içteki kurumlar ve gelenekleri için yeni güçlükler yarattı. Önceleri, ordu, ilkbahardan sonbahara kadar zorunlu hizmetle yükümlü olan ve sonra evlerine dönen yurttaşlardan oluşmaktaydı ve bu sistem İtalya içindeki çarpışmaların gereklerini karşılamaya yeterliydi. Fakat İspanya'da, Kuzey Afrika'da, Fransa'da ve Orta Doğu'daki sürekli savaşlar ve askeri görevler, özel olarak yetiştirilen ve hizmetleri karşılığında ücret alan profesyonel askerlere gerek duyurdu. Ayrıca, komutanlık sistemi de değiştirildi. İlk seferlerde, o yılın konsüllerinden biri ya da her ikisi, orduyu bizzat yönetebilmekte ve başkentteki sivil görevi ile cephedeki askeri görevi arasında gidip gelebilmekteydi. Daha sonra savaşlar Roma'dan artan uzaklıklarda ve birçok cephede birden yer almaya başlayınca, artık komutanlıkları konsüller değil, bir bölgeyi ele geçirmek ya da yönetmekle görevlendirilen eski praetorlar (yargıçlar) ve eski konsüller yapmaya başladı. Askeri komutanlığın sivil önderlikten ayrılması, yetki kullanımında birbirine bağlı iki sorunu birden yarattı-sivil hükümetin silahlı kuvvetler üzerindeki yetkisi ve Roma'nın eyaletler üzerindeki yetkisi.

İşleri daha da karıştıran bir olgu olarak, bir imparatorluğun elde edilmesi, Roma toplumunun ekonomik temelini de dönüştürdü. Fetihler, yağmacılığı başlattı. Mısır'ın, Anadolu'nun ve Yunanistan'ın serveti Romalıları zengin etti. Akdeniz çapında bir ticaretin örgütlenmesi büyük kârlar sağladı ve tutsak aldıkları insanları köleleştirmeleri yaşamlarını kolay ve rahat kıldı. Eşi görülmemiş bir servetin akması, Roma toplumuna yeni sınıf bölünmeleri getirdi. Eski soyluların karşısına, yükselen bir plütokrasi ve kent proletaryası çıktı. Bu gruplar arasındaki gerginlikler, anayasanın çözmeye uygun olmadığı türden siyasal mücadelelere neden oldu.

Üstlendiği bu yüklerin ağırlığı altında, cumhuriyetin çerçevesi çöktü. Polybius'un «karma» türden nitelediği Roma anayasası, bir mantığın ve planın ürünü değil, bir siyasal uzlaşmanın ve uyumun sonucu idi. Toplumları evrildikçe, Romalılar, eski kurumlarını düzelterek veya bazen eskisini ortadan kaldırmadan yenilerini ekleyerek, hükümetlerini uyarlamaya çalışmışlardı. Gracchus devriminin patlak verdiği zamana (M.Ö. 133-121) gelindiğinde, cumhuriyet, üstüste düşen meclislerin ve her yıl seçimleri yenilenen yönetsel görevlerin bir karmaşasından oluşmaktaydı ve kuvvetler ayırımı ilkesi ile bunun doğal sonucu olan sınırlar ve dengeler sistemi, anlamsızlığa varan bir aşırılığa kaçmıştı. Dolayısıyla Romalı yöneticiler, anlaşılır bir şekilde, bu aşırılıkları başka yollarla gidermek zorunda kalmışlardı. Politikalarda sürekliliği sağlamak için Senato'ya dayanmaya başladılar ve bunun başlangıçta danışmanlıkla sınırlı olan işlevleri, gitgide gerçek bir önderliğe dönüştü. Ayrıca ciddi bir tehlike anında, olağan yetkililerin yerini alan ve belirli bir dönem için sınırsız yetkilere sahip olan bir *diktatör* atayabilirlerdi.

Tiberius Gracchus'un tribünlüğü (M.Ö. 133) ile başlayıp Aktium savaşı (M.Ö. 31) ile son bulan sarsıntılarla dolu yüzyıl boyunca, bütün bu sorunlar su yüzüne çıktı. Toplumdaki çatlaklar, Optimates ile Populares arasındaki parti çatışmalarına yol açtı. Taraflar, farklı kurumlardan, birinciler Se-

nato'dan, ikinciler konsüllerden ve tribünlerden (yargıç) destek aradılar. Her iki taraf da askeri güce yanaşarak, Sulla ve Pompey senatörler oligarşi için, Marius ve Sezar ise *Populares* için orduları karşıtları aleyhine kullanmaya çatıştılar. Sonuçta, daha büyük siyasal emeller taşıyan bir prokonsül, kendisine son derece bağlı olan ordusu ile bölgesinden yürümeye başlayarak Rubicon'u geçti ve konsülleri, Senato'yu ve Cumhuriyeti yıktı. O andan sonra Roma'da hüküm süren iktidar, yetkeci nitelikte idi. Askeri bir temele dayandığı için, normal anayasal süreçlerle denetlenmesi olanaksızdı. Cumhuriyet, ordusu sayesinde imparatorluğu yaratmış, imparatorluğun ordusu da imparatorunu yaratmıştı. Uzaktaki lejyonların ya da merkezdeki praetorluk muhafızlarının[6] bağlılığı, tahta kimin geçeceğini belirlemekteydi. Roma hükümetinin işleyişinde, sonuç yasaların egemenliği, ama dayanaklar imparatorun yönetimi ve ordu idi.

Rusya ve Prusya

Tarihte, oyuncuların değiştiği, fakat oyunun aynı kaldığı bazı sahneler vardır. İşte bu da onlardan birisidir. Batının klasik antik çağından çıkan dersler, demokrasinin deniz gücü ile bir arada gidebileceği halde kara gücü ile bir arada gidemeyeceğini göstermektedir. Fakat *Polis*'in bu deneyimi bu tür bir savı ancak ortaya atabilir, onu kanıtlayamaz. Kanıt ise, onbeşinci yüzyıl ile ondokuzuncu yüzyıl arasındaki ulus-devletlerin deneylerinde bulunabilir. Çağdaş dünyaya çok katkıları olmuş önde gelen devletler gözden geçirildiğinde, kara gücü ile otokrasi arasında ve deniz gücü ile demokrasi arasında yer alan yakın birliktelik gözden kaçmayacaktır. Bu açıdan, Almanya ve Rusya, Sparta ile Roma'nın soyundan gelmekte, İngiltere ve Birleşik Devletler ise Atina'nın geleneğini sürdürmektedirler. Demokrasinin toplumsal ortamı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için, bu örnekleri incelemek ve sonra da bazı özel durumları ve görünürdeki istisnaları araştırmak yararlı olacaktır.

İlk olarak otokrasiyi ele alalım. Almanya ile Rusya'nın çağdaş dünya üzerinde, iyi veya kötü, önemli bir etkide bulunmuş iki ülke olduğunu kimse yadsıyamaz. Bu iki ülkenin çağdaş demokrasiye hemen hiçbirşey kazandırmadığı da kuşku götürmez[7]. Her iki yerde de hükümet biçimleri ve gelenekleri, sürekli olarak ve ciddi bir şekilde yetkeci olagelmiştir. Çarların yerini komünistlerin alması, başka açılardan birçok büyük değişikliğe neden olduğu halde, bu açıdan çok az şey değiştirmiştir. Almanya'da ise, otokratlarla militaristler, demokratlarla liberallerin hep hakkını yemişlerdir. Frankfurt liberalleri 1849'da yenilerek Bismarck'a boyun eğmişlerdir. Weimar partileri, alçakcasına, Hitler'e hemen teslim olmuşlardır. Bonn-daki rejimin daha ne kadar süreceği belli değildir. Egemen geleneğin değiştirilmesi için en azından bir kuşağın gelip geçmesi gerekecektir.

Rusya ile Prusya'nın tarihlerinde birçok benzer yön vardır. Büyük olasılıkla, birbirlerinin üzerindeki etkileri, bir ölçüde, komşu ülkeler olma-

6 Bir seferinde praetorluk muhafızları imparator Pertinax'ı katlettiler. Sonra da yarattıkları boşluğu doldurmak için, imparatorluğu en yüksek fiyatı verene sundular.

7 Düşünce alanında, Kant, Goethe, Schiller ve von Humboldt gibi Alman felsefeciler, hem de ahlaksal açıdan, özgürlük anlayışına çok değerli katkılarda bulunmuşlardır.

larından kaynaklanmıştır. Yüzyıllar boyunca, Germenler ve Slavlar doğu Avrupa'nın denetimi konusunda çekişmişlerdir. Coğrafi yapının hiçbir belirgin ve savunulabilir sınır oluşturmadığı geniş bir düzlük üzerinde güvenlik, ancak toplumsal birlik, siyasal örgütlenme ve askeri güç ile sağlanabilirdi. Doğal koşulların sağlamadığı siperleri, insan yapısı kurumlar oluşturmak zorundaydı. Slavlar da, Germenler de kendi içlerinde bölünmüş ve etrafları çevrilmişti. Dolayısıyla güvenliklerini birlik ve disiplin sağlayabilirdi. Bu açılardan üstün olanlar, komşularını alt edebilirlerdi-ve nitekim öyle oldu. Her iki büyük devlet de, Prusya ve Rusya, silahların gücüyle kurulmuştu. Her ikisi de belli bir merkezden (Brandenburg, Moskova) genişleyerek çevresini denetimi altına almıştı. Bu genişleme kara üzerinde yer aldığı için her ikisinin de güçlü ordulara gereksinimi vardı ve bu ordular devletin oluşturulması ve yönetiminin yapısı ile özdeş hale gelmişlerdi. Gerçekte, devletin büyümesi, hükümdarın mutlakiyetçiliği ve güçlerin sarayda merkezileştirilmesi, tek bir sistemin değişik yönleri olarak bir araya gelmişlerdi. Siyasal önderlik ordunun yönetimi ile içiçe geçince, toplumsal sorunlar bir askeri disiplinin yetkeci kalıplarından kurtulamazdı. Çar ve Kayzer ünvanlarının her ikisinin de Sezar'dan türetilmiş olması bir rastlantı değildir.

Siyasal bütünleşme, toprakların genişlemesi ve ordunun örgütlenmesini içeren bu üçlü görevde kilit bir öge, soyluluktu. Feodal ilkelere dayalı bir toplumda, toprak üzerinde yaşayan ve çalışanlar, toprak sahiplerinin emirleri altında bulunurlardı. Feodal fiefların çağdaş devletlerle birleşmeleri, yetkilerin yerel lorddan merkezî üst-lorda aktarılmasını gerektirdi. Soylular krala boyun eğmek zorunda kaldı. Ordular ulusallaştırılmadıkça uluslar ortaya çıkamazdı. Dolayısıyla Rusya'nın ve Prusya'nın tarihlerinin benzer aşamalarında, toprak sahiplerinin siyasal ve askeri açıdan saraya bağımlı kılınması için, benzer çabalar yer aldı. Moskova dükleri başlangıçta etkilerini Tatarlara vergi ödeyerek sağladılar, ama daha sonra Altınorduya karşı bir direnme odağı oluşturdular ve «kapıkulları»nı kendi davalarına kattılar. III. Ivan'ın vergi ödemeyi reddederek bağımsızlığını resmen sağlamasından sonra, IV. Ivan (Korkunç) döneminde, Çar ile *boyar*'lar arasında sert bir çatışma başladı. IV. Ivan, soyluluğu, toprak mülkiyetli kalıtımsal bir esasa değil de Çar'a askeri hizmet sağlamasına dayalı olan bir aristokrasi biçiminde, yeniden kurmaya çalıştı. Aynı düşünce, «Karışıklık Yılları»ndan sonra merkezî iktidar organlarının yeniden kurulduğu sıralarda, ilk Romanoflar tarafından canlandırıldı. Soyluluk ünvanı ve toprak mülkiyeti daha sonraları kalıtımsal bir esasa dayalı hale geldiği halde, aristokratların askeri hizmet sağlama yükümlülükleri, ayrıcalıklarının ve Çar'a bağlılıklarının zımnî bir koşulu idi. Yüzyıllar boyunca, Tatarlara, Türklere, Polonyalılara, İsveçlilere, Litvanyalılara ve Fransızlara karşı mücadelelerinde, Rus vlast'ın[8] askeri gerekleri, otokrasinin ve aristokrasinin hüküm sürmesinin başlıca nedenini oluşturdu.

Fakat ordusunun aşırı gücü ve halkının aşırı güçsüzlüğü ile ün kazanmış olan devlet, Prusya idi. On yedinci yüzyılın ortalarında 600.000'i

8 Bu deyim, yönetsel gücün bütünlüğü anlamına gelmektedir. Latince'deki *imperium*'un ve Almanca'daki *Reich*'ın karşılığıdır.

geçmeyen bir nüfusa sahip olan Brandenburg'un genişleyerek o korkunç Prusya krallığına dönüşmesi ve daha sonra da Prusya'nın, Kayzer Wilhelm ve Adolf Hitler'in saldırgan Alman *Reich*'ına evrilmesi, çağdaş tarihin iyi bilinen sayfalarını oluşturmaktadır. Bu tarih içinde fazlasıyla açık olan konu, sonuçlarda kesinliği sağlamak için kullanılan yöntemlerdeki özel bileşimdir. Gerek Prusya'nın, gerekse Almanya'nın bütünleşmesi ve yönetilmesi tepeden aşağı doğru olmuştur. Birbiri ardından tahta çıkan üç güçlü ve keskin görüşlü hükümdar (Frederick William, Frederick William I ve Büyük Frederick), uzun süren hükümdarlıkları sırasında izledikleri politikalarla ülkelerini dönüştürmüşlerdir. Bu işteki temel araçları, hem mimarlığını, hem de kuruculuğunu yaptıkları etkin devletleri olmuştur. Devleti, bir kurumlar çerçevesi, yeni bir bürokrasi, güçlü bir mali gelir ve güçlü bir ordu ile beslemişlerdir. Bunlardan sonuncusu, coğrafi konumlarının getirdiği tehlikelere karşı siyasal bir çözüm olmuştur. Prusyalılar, doğanın hiçbir fiziksel savunma olanağı sağlamadığı bir bölgede yaşadıkları için, bu açığı devlet ve ordu ile kapatmak zorunda kalmışlardır. Ordu ile devlet ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlanmışlardır. Büyük Frederick ve Bismark döneminde olduğu gibi, güç ve itibar açısından birlikte yükselmişlerdir. 1806, 1918 ve 1945 yıllarında olduğu gibi, yine birlikte düşmüşlerdir[9].

Almanya'da ordu ve otokrasi

Bu politikanın ilk ortaya çıkışından olgunlaşmasına kadarki dönemde, devletin dışarıya yayılmak için dayandığı ordu, iç siyasete de belirgin bir şekilde damgasını bastı. Frederick William I yabancı paralı askerlerden oluşan bir ordudan farklı olarak, yurttaşlardan oluşan ulusal bir ordunun temellerini attı. Prusya, asilzadelerini, subaylıklar vererek askeri göreve sürükleyip alaylarını da kendi adamlarından oluşturmalarını sağladı. Büyük Frederick tarafından o kadar etkin bir biçimde kullanılan, ama Jena'da Napolyon'un yönetimi altındaki *élan* (atılım) karşısında çöken ordu, bu idi. Yenilgi, taze bir başlangıç için-daha güçlü bir ulusçuluğun siyasal olarak yükselmesi, hükümet aygıtında yönetsel açıdan iyileştirilmelerin yapılması ve ordunun yeni bir reformdan geçirilmesi için-gerekli olan dürtüyü sağladı. Ordunun donanımına katılan yeni silah, subayların atanma, eğitim ve terfi sistemlerine getirilen yenilik idi. Bundan sonra subaylar profesyonel olacaktı. Ailesel konumlarına göre değil, yeteneklerinden dolayı göreve seçileceklerdi. Genel bir eğitimden geçtikten sonra, savaş sanatından yüksek öğrenim göreceklerdi. Terfiler de salt kıdeme göre değil, yetkinliğin kanıtlanmasına dayalı olacaktı. Bütün bunlar için okulu

9 «Doğal sınırlara sahip olmayan ve toprakları bütün Almanya'ya yayılmış olan Prusya, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak için büyük bir askeri güce başka hiçbir ülkenin olmadığı ölçüde bağımlıydı. Prusya'nın yöneticileri on yedinci yüzyılın ortalarından beri bunun farkında olmuş ve on sekizinci yüzyıl boyunca etkin bir ordunun beslenmesine çok büyük ölçülerle varan kaynak ve insangücü akıtmışlardır. Eğer Nirabeau'nun öne sürdüğü gibi, Prusya bir orduya sahip olan bir ulus değil de bir ulusa sahip olan bir ordu olmuşsa, bunun nedeni, ulusun varlığının çok özel bir biçimde ordunun varlığına dayalı olmuş olmasıdır.» Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State* (Belknap Press: Harvard, 1959), s. 33.

Kriegsakademie, ders kitabını ise von Clausewitz sağladı. Bu ilkeler etrafında örgütlenen Prusyalı subaylar, askerlik hizmetine bir meslek olarak sarılmışlar ve kendi aralarında güçlü bir dayanışma ruhu geliştirmişlerdi. Bağlılıkları krallarına idi; görevleri devlete hizmet etmekti; özel becerileri de şiddet kullanımında eğitim görmüş olmalarıydı. Antik Sparta, bu kez Spree ırmağı kıyılarında, yeniden dünyaya gelmişti.

Orduyu krallar yarattığı için, en yakın ilişki bu ikisinin arasında gelişti. Krallık ile ordu birbirini güçlendirmekte ve ikisi birlikte Prusya hükümetinin yetkeci niteliğini pekiştirmekteydi. Dolayısıyla demokrasinin 1870 yılına kadar Prusya'da veya 1871'den sonra Almanya'da çok fazla yol almamış olması şaşırtıcı değildir. Prusya devletinde hükümet, esas olarak, kralda vücut bulan ve askeri ve sivil olmak üzere iki profesyonel hizmette somutlaşan, yürütme organından ibaretti. Demokratik idealler böyle bir sisteme yakışmazdı ve özellikle bunlar bir Fransız çeşnisi de edindikleri 1789 yılından sonra daha da tatsız hale gelmişlerdi. Prusya devletinin demokratikleştirilmesi için, krallığın sınırlandırılması ya da ortadan kaldırılması ve temsilciliğe dayalı bir yasama meclisinin egemen kılınması gerekirdi. Fakat o kadar güçlü bir şekilde yerleşmiş olan bir yürütme organının yerine kökleri ve geleneği olmayan bir meclisi koymanın olanaksız bir iş olduğu ortaya çıktı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, Prusya toplumundaki tutucu ögeler, ayrıcalıklarını korumanın en iyi yolu olarak kralın etrafında toplaştılar. Yönetici kesimleri, seçimle gelen politikacılara bağımlı olma olasılığını ve partiler arasında yer alacak çekişme ve görev değişimi olgularını dehşetle karşılayan ordu da bunlarla birlik halinde idi. Tahta doğrudan ulaşma hakkına sahip olan ordu, devlet içinde devlet niteliğindeydi ve subaylar bu konumlarını sürdürmeye kararlıydılar.

Ne var ki Almanya'nın büyümesinin yarattığı sancılar ve toplumsal farklılaşma, subaylar arasında da yansımaktaydı. Profesyonelleşmeleri, aristokratik gelenekten ciddi bir kopuşu ifade etmişti. Askeri mesleğin yetenekli olanlara açılması, orta sınıftan gelen kimselere buna katılma olanağı yaratmıştı. Gerçekten de, bir subayın görevlerinin gereklerini bildiren 1808 tarihli kararnamenin üslubu, toplumsal açıdan, olabildiğince demokratikti. Fakat bunu değerlendirirken, bir adayın yetiştirildiği eğitim kurumlarının yine de sınırlı ve az sayıda olduğunu unutmamak gerekir. Kuşaklar boyunca, Doğu Prusya'nın Junker aileleri, subayların yetiştiği temel kaynak olmayı sürdürdü ve orduya katılan orta sınıf mensupları da ya aynı bağlılıkları taşımaları yönünde aşılandılar ya da onları benimsemiş gözükmek zorunda kaldılar. Ne olursa olsun, Alman siyaset sahnesinde parti mücadeleleri belirdikçe, ordunun önde gelenleri hep Sağ ile özdeş tutulabilmekteydi. Liberaller, Sosyal Demokratlar ve anayasal bir rejim isteyen herkes, orduyu başlıca siyasal karşıtları olarak görürlerdi. 1848-1849 devriminin kritik anında, Frankfurt Meclisinin Liberalleri, Almanya'yı birleştirip siyasetine yasama organının üstünlüğü ilkesini egemen kılma fırsatını yitirdiler. Ondan sonra sıra Bismarck'a geldi. Bismarck, bütçesi meclis tarafından onaylanmadığında bile, orduyu genişletip donatımını yenileyebileceğini kanıtladı. Hemen ardından, (Danimarka'ya, Avusturya'ya

ve Fransa'ya karşı) ardarda kazandığı askeri zaferler ile, meşrutiyetçiliğin mantığını çürüttü. Alman hümanizmi, Kant'larını Beethoven'lerini, Goethe'lerini ve von Humboldt'larını üretmekteydi. Ama Alman hükümetleri, Hegel'lerinin, Nietzsches'lerinin ve Treitschek'lerinin etkisine daha açık idi. Genel kamuoyunun öyle görmeye inandırıldığı gibi, Prusya'yı kuran ordu, Almanya'yı da yaratmıştı. Böylelikle, yirminci yüzyıla gelindiğinde, pervasız bir Hohenzollern veya bir Hitler, bu askeri ruhu sömürebilmekte ve elinin altındaki bu aracı, sınırlarının içinde ve dışında, anti-demokratik amaçlar için kullanabilmekteydi.

İngiliz donanması ve ülke içinde özgürlük

Karada güçlü olmaya dayanma, Almanya'nın ve Rusya'nın siyasetini ne ölçüde şekillendirdiyse, denizin sağladığı güvenlik de Anglo-Amerikan geleneğinin şekillenmesinde aynı ölçüde etkili olmuştur. İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de demokrasinin başarısı, bu her iki ülkenin de, yirminci yüzyıl öncesinde, savunmaları için karadan çok denize dayandıkları gerçeğine aynı ölçüde borçludur. Her iki örnekte de, tarih, denizde güçlü olunması ile demokrasinin birlikte yer aldıklarını kanıtlamıştır. Bu konudaki bazı kanıtları ve bu sonuca yol açan koşulları gözden geçirelim.

Churchill, kendi ulusu adına konuşarak şöyle demiştir: «Avrupa ile açık deniz arasında bir seçim yapmak zorunda kaldığımızda, her zaman açık denizi seçeceğiz.» Bu ifade, İngilizler ya da sözgelimi Japonlarınki gibi bir coğrafi konuma sahip olan uluslar için kaçınılmaz olan seçenekleri ortaya koymaktadır. Bir kıtanın kenarına yakın bir ada üzerinde yaşayan insanlar için, kıtanın sorunlarına katılma ya da kısmetini denizlerde arama seçenekleri vardır. 1066 yılına kadar, Romalılarla başlayıp Normanlarla son bulan çeşitli halklar, Kıta'dan Britanya'ya girip denetim kurabilmekteydiler. Bunun nedeni, Britanya'lıların, adaları etrafındaki denizlere egemen olacak ya da karaya çıkan bir saldırganı püskürtecek ölçüde birleşmiş olmamalarıydı. Normanların fethinden ve yerlerini sağlamlaştırmalarından sonra, bu durum değişti. William'dan sonra gelenler yeni işgalleri önleyecek kadar güçlüydüler. Hatta, özellikle on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda, işi tersine çevirerek, ordularını İngiltere'den Fransa'ya gönderebilecek hale gelmişlerdi. İngiliz krallar, iki yüzyılı aşan bir süre için, anakaranın büyükçe bir kesimini adadan denetim altında tutmak gibi boş bir çaba içinde kaldılar. Sonuçta başarısızlığa uğradılar ve Fransa'da sahip oldukları son noktadan (Calais limanından) on altıncı yüzyılın ortalarında sürüldüler.

Yaşamın belirli alanlarla sınırlı ve iktidarın da parçalara ayrılmış olduğu orta çağarda, mertebelerin hiyerarşik olarak sıralandığı feodal sistem, toplumsal gerçekliklere yeterince uygun düşüyordu. Soylular, kral ile halk arasında yer aldıkları ve kendi bölgelerinde güçlü oldukları için, merkezî iktidarın gücü, genellikle, soyluların krala olan bağlılıkları ile sınırlıydı. Devletin biraraya getirilmesi, toprak parçalarının birleştirilmesi ve böylece üzerinde yaşayan insanların yönetilmesi yoluyla oluyordu. Karada güçlü olma, yalnızca Fransa toprakları üzerinde muharebeleri kazanmanın

değil, aynı zamanda kralın kendi ülkesi üzerindeki egemenliğini sağlama almasının da başlıca ilacı idi. Krala bağlılığın ölçütü, askeri hizmet sağlama konusundaki feodal yükümlülüğün yerine getirilmesi isteği idi. Siyasal gücün varlığını sürdürmesi, gerektiği anda asker toplanabilmesine bağlıydı.

Bu koşullar, Britanya'nın evriminde gerek içsel, gerekse dışsal açıdan dönüm noktası oluşturan iki yüzyılda, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda, önemli ölçüde değişti. İngiltere'nin içsel bütünleşmesi, tam da denizaşırı yayılma fırsatı ortaya çıktığı sırada tamamlandı. Soyluların değişik hizipleri arasında yer alan ve Gül Savaşları ile doruğuna varan çatışma, Tudor'ların merkeziyetçi sistemi ile son buldu. Ondan sonra, başkentin «borough»lar ve «shire»lar üzerindeki denetimi, askerlik için toplanabilecek insan sayısına bağımlı olmaktan çıktı. Fakat, merkezde hangi kurumun egemen olması gerektiği konusu henüz çözüme ulaşmamıştı. Tudor'ların yönetiminde, iktidar kesinlikle Taç'daydı. Fakat Stuart'lar bu konumu yitirdiler ve kendilerine karşı, meclis yanlılarının sürüklediği, bir devrime yol açtılar. 1640'lı yıllardaki iç savaş, İngiliz toprakları üzerinde yer alan son ciddi çatışma oldu[10]. Puritan'lar, Cavalier'leri (I. Şarl yanlıları) yenmek için kendi ordularını «The New Model» kurdular ve bu ordu içinde Cromwell, etkili bir general olarak belirdi. Hatta o kadar etkili ki, savaş sona erdiğinde ülkeyi, onun «Koruyucusu» olarak, meclise dayanmadan yönetmeye başladı-İngiltere tarihinde orduya dayalı diktatörlüğün tek örneği budur. Fakat, ölümü ve iki Stuart'ın daha yeniden tahta çıkması, 1866 yılında parlamenter kanadın kesin zaferi kazanmasının yolunu açtı. Bu kez, meclis kendi dizginlerini kendi eline aldı ve sürekli silah altında bulunan bir ordudan gelecek tehlikelere karşı etkin (yasal, mali ve kurumsal) önlemler aldı. O günden sonra, kara kuvvetleri, içeride güçlü olmanın bir aracı olarak görülmemeye başladı.

Bu arada, okyanus çağının açılması ile birlikte, İngilizler, adada yaşamalarının sağladığı elverişli konumu kullanarak dikkatlerini denize yönelttiler. On altıncı yüzyıla kadar başlıca askeri güçleri kara kuvvetleri idi. Deniz üzerindeki egemenliklerini, hem savunmaları, hem de ordularının Fransa.ya taşınması ve hazırlıklı bulundurulması için kullanmışlardı. Fakat on yedinci yüzyıldan başlayarak, İngilizler Avrupa'ya sırtlarını çevirdiler ve İspanyol donanmasına karşı kazandıkları zaferin verdiği cesaretle başka kıtalara kadar giderek oralarda fetihler yaptılar, sömürgeler edindiler. Artık denizler üzerinde sahip oldukları güç, hesaplamalarında ön sırada yer alıyordu. Donanmalarının sağladığı güvenlik sayesinde, İngilizler, güçlü bir imparatorluğa ve zengin bir ticarete kavuştular. Ordular, gemiler üzerinde uzak yerlere gönderilebilmekte ve oralardaki etkinlikleri Westminster'daki hükümeti ya da İngiliz halkının özgürlüklerini hiçbir tehlikeye atmamaktaydı. Perikles dönemindeki Atina gibi, Victoria dönemindeki İngiltere, başarının talihli reçetesini bulmuştu: Ülke içinde parlamentarizm, dışarıda ise emperyalizm. Paradoksal bir şekilde, ülke, tam daha emperyalist hale geldiği sırada daha demokratikleşmekteydi. Muhafazakârlar bunlardan biriyle övünürken, liberaller öbürüyle övünebilirdi; demokrasi,

10 Tek istisna «Genç Saltanat Adayı»nın emri altında 1741-1746 yıllarında yapılan başarısız Stuart ayaklanmasıdır.

başarısını, denizlerde güçlü olmaya borçluydu. İdealistler ve «küçük İngiltere'ci»ler, ülke içinde özgürlüklerden söz etmek ile dışarıda emperyalist olmak arasındaki tutarsızlığı kınayabilirlerdi, ama İngilizler I. Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar bu ikisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalmamışlardı. Bu arada, halkın duygularında donanma, ordunun hiçbir zaman edinemediği bir saygınlık edinmişti. Günümüzde bile üç askeri kuvvet arasından ikisinin resmi adı Kraliyet Donanması ve Kraliyet Hava Kuvvetleri iken, üçüncüsünün adı sadece Ordu'dur ve İngiliz savaşçıları arasında hâlâ en sevileni ve Trafalgar Square'deki heykeli ile ölümsüzlüğe ulaşmış olanı, bir amiraldir.

Birleşik Devletler'in koruyucusu olan okyanuslar

Aynı şekilde, Birleşik Devletler'de de demokrasinin gelişmesi denizin sağladığı yararlara çok şey borçludur. Bağımsızlık Savaşı bile, okyanusun büyüklüğünün sömürgecilere sağladığı yarar olmasaydı, kazanılamazdı. Atlantik ve Pasifik okyanuslarının, Anayasa'nın iki kaçınılmaz güvencesi olduğunu öne sürmek de bir hayal ürünü sayılmaz. Bu iki okyanusun sağladığı güvenlik, Amerika'ya göç edenlerin çabalarını bu kıtanın kaynaklarını değerlendirme konusuna yoğunlaştırmalarına olanak verdi. Üstelik, 1818 yılından sonra İngiltere ile olan ilişkilerin düzelmesi, her iki ülkenin de istihkamlarından vazgeçip A.B.D. -Kanada sınırından garnizonlarını kaldırmalarını ve böylece bu ortak sınırın yalnızca karşılıklı güvene dayanarak savunmasız bırakılmasını sağladı. Kızılderililer, batıya göç edenler için bir rahatsızlık ögesiydi, ama bazı tek tük küçük gruplar dışında kimseye ciddi bir engel oluşturmuyorlardı. İspanya Florida'yı, Fransa da Louisiana'yı denetiminde tutmayı sürdürmüş olsaydı veya Meksika güneybatı ve Kaliforniya'yı elinde tutacak kadar güçlenmiş olsaydı, Birleşik Devletler tarihi çok farklı bir yönde gelişebilirdi. Herşeyden önce, güçlü bir orduyu silah altında bulundurmak zorunlu olurdu. Oysa durum öyle idi ki, Birleşik Devletler tam bir yüzyıl boyunca çok az bir kara gücüyle ve yalnız gerektiğinde ordularını kuruvermek yoluyla genişlemesini sürdürebildi. Gerçekten bağımsızlığın kazanılması ile I. Dünya Savaşı'na girilmesi arasındaki dönemde, bu ülke yalnızca bir kez varlığını tehdit eder nitelikte bir çatışmaya sahne oldu-ve bu da bir iç savaştı.

Devletin kurucuları gözünde, hem on yedinci yüzyıl İngiliz geleneği, hem de kendi sömürgecilik deneyimleri, silah altında tutulan bir ordunun tehlikelerine ilişkin uyarılarla dopdoluydu. Jefferson, Bağımsızlık Bildirisi'ni kaleme alırken, III. George'a karşı yönelttiği suçlamalar arasında ön sırayı, askeri birlikleri siyasal ve bireysel özgürlüklere zarar verir biçimde kullanmış olmasına verdi. Bu anılar o kadar taze ve net idiler ki, Anayasa kaleme alınırken sivil yetkilerin askeri yetkilere üstünlüğünün güvenceye alınması için özel bir çaba harcandı. Silahlı kuvvetlerin denetlenmesi için, Kongre'ye yasa koyma ve ödenek sağlama[11], Başkan'a ise atama ve ko-

11 Kongre'nin madde 1'de sıralanan yetkileri arasında şunlar vardır: «Para tahsisi, iki yıllık bir dönemi aşmamak kaydıyla, ordular oluşturmak ve desteklemek; bir donanma oluşturmak ve sürdürmek.» Dikkat edileceği gibi bunu yazanlar, ordu için ödeneğe bir zaman sınırı koymayı gerekli görmüşler ama donanma için bunu gerekli görmemişlerdir.

muta etme yetkileri verildi. Birkaç yıl sonra Haklar Bildirisi benimsendiğinde ek güvenceler kondu. II ve III sayılı Anayasa değişiklikleri, sıradan yurttaşın profesyonel askere karşı duyduğu korkuyu ve nefreti ifade etmekteydi. Buna karşılık Donanma, aynı siyasal endişelere yol açmadı. Bağımsızlığın kazanılmasından çok kısa bir süre sonra, Amerikan ticaret gemilerinin korunması için bir donanmaya gerek duyuldu. Kraliyet Donanmasının korunmasından yoksun kalan Amerikan gemileri, batı kıyısındaki korsanlar için kolay bir av niteliğindeydi. Anayasanın kabulünden bile önce, Thomas Jefferson, Paris'te elçi iken, Londra'daki John Adams'a ve ülkesindeki öbür önderlere bir donanmanın yararını kabul ettirmeye çalışıyordu. James Monroe ile bir yazışmasında şunları söylemişti: «Her yurttaş etkili bir baskı aracına sahip olmayı istemelidir ve bunun deniz dışında herhangi bir yerde olmasından da korkmalıdır. Bir deniz gücü hiçbir zaman özgürlüklerimizi tehlikeye atamaz veya kan dökülmesine neden olamaz; bir kara gücü ise her ikisini de yapar[12]».

Bu mantığın siyasal uzantıları, ondokuzuncu yüzyıl boyunca, açıkça belirtilmeyen, ama genellikle kabul edilen bir aksiyom olmayı sürdürdü. Rakipsiz güvenlikleri ve cömert bir kıtada yaşama olanakları sayesinde, Amerikalılar birtakım talihli koşulların ilginç bir bileşiminden yararlanmaktaydılar. Dünyanın başlıca gerginlik ve çatışma alanlarından uzakta olmaları, büyümelerinin ilk dönemlerinde dirlik içinde olmalarını sağlamaktaydı. İngiltere ile girdikleri ve yalnızca geçici olarak İç Savaş döneminde bozulan yeni anlaşma, Atlas Okyanusunun bir Anglo-Amerikan ortaklığının denetimine girmesi sonucuna yol açmıştı. Kuzey Amerika içinde, hatta-Kuzey, Orta ve Güney-bütün Amerika'lar içinde, Birleşik Devletler'in hegemonyasına karşı çıkacak hiçbir rakip güç ortaya çıkmadı. Cumhuriyetçilik, demokrasi, federalizm ve insan hakları-bütün bunlar, böyle elverişli koşullar altında rahatlıkla gelişebilirlerdi. Dolayısıyla, yüzyılın sonunda «Deniz-gücünün Tarih üzerindeki Etkisi» konusunda bazı doğru sonuçlar çıkaran kimsenin Amerikalı bir amiral olması, anlaşılabilir birşeydi. Fakat Mahan bile, o kadar kavrayışına rağmen, yalnızca denizin ulusal güce olan dışsal katkısını gözlemiş ve içerideki siyasal özgürlük ile olan ilişkisini ya farketmemiş ya da üzerinde durmamıştı.

Bu örneklerden genellemeler

Buraya kadar herşey açık olsa gerektir. Her ne ise, antik siyasetin ve dört büyük çağdaş devletin gözden geçirilmesi, denizde güçlü olmanın demokrasi ile uyumlu olduğu, karada güçlü olmanın ise böyle olmadığı yolundaki savı kuvvetlendirir görünmektedir. Fakat bütün tümevarımlı genellemeler gibi, bu da biraz daha irdelenmeyi gerektirmektedir. Savda bazı belirsizlikler olduğu gibi, bazı özel durumlar ve dikkate alınması gereken bir istisna vardır.

İlk olarak, neyin söylenip neyin söylenmediği konusunda yanlış anlamayı önlemek gerekir. Bazı başarılı demokrasilerin büyük deniz gücüne

12 *The Papers of Thomas Jefferson*, Julian P. Boyd, ed. (Princeton University Press, 1954), Cilt X, s. 225. Mektubun tarihi 11 Ağustos 1786'dır.

sahip olduklarının ve bazı büyük deniz gücüne sahip ülkelerin de demokrasi olduklarının öne sürülmesi doğrudur. Fakat büyük deniz gücüne sahip tüm ülkelerin demokratik bir biçimde yönetilmiş olduklarını söylemek yanlış olacaktır. Denizde güçlü olunması ile demokrasi üstüste düşmüşlerdir; hep bir arada gitmiş değillerdir. Bu noktaya kanıt olarak, antik çağda Korint ve Kartaca, Orta Çağlarda Venedik, on altıncı yüzyılda da Japonya gibi örnekleri hatırlamak yeterlidir. Bu örnekler, büyük deniz gücüne sahip oldukları halde, içeride tüccar oligarşileri tarafından veya bir kral ile feodal aristokrasiler tarafından yönetilmiş ülkelerin olduğunu ortaya koymaktadır. Karada güçlü olma ile denizde güçlü olmanın siyasal sonuçları arasındaki fark, basitçe şudur: Birincisi demokrasiye her zaman engel olmuştur, ikincisi ise demokrasiye ya da onun tersine olanak verebilmektedir.

İkinci olarak, deniz gücünün koruyucu kanadı altında gelişen demokrasiler, aynı deniz gücünü bir imparatorluk elde etmek için kullanmaktan çekinmemişlerdir-ki bu da, doğal olarak, imparatorluğun içerdiği halklara demokrasinin tanınmaması demektir. Atinalıların emperyalizm macerası, demokrasi deneyleri ile aynı zamanda yer almıştı. Kleon dinleyicilerini şaşırtmış olsa da, Meclis'te söylediği şey acı gerçeği dile getirmekteydi: «Üzerinde hüküm sürdüğünüz şey, bir tiranlıktır[13]». Atinalılar, kazançlarını koruma çabası içinde, yayılmalarını aşırıya götürdüler ve imparatorluk ile birlikte demokrasiyi de yitirdiler. Sömürge sistemlerini on altıncı ile on dokuzuncu yüzyıllar arasında kuran, Avrupa'nın Atlantik kıyısındaki devletleri, bu süreci demokrasiye doğru bir evrime girmeden çok önce başlattılar. Bunlardan bazıları-özellikle İspanya ve Portekiz-daha hâlâ demokratik devrimlerini tamamlamış değillerdir ve siyasal özgürlükler açısından değerlendirildiğinde, Franco ve Salazar'ın diktatörlükleri, kendi ülkeleri içinde de sömürgelerinde olduğu ölçüde baskıcı olmuşlardır. İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika, demokrasi ile imparatorluğun bir arada gidemeyeceğini sırayla farketmişler ve hepsi aynı ölçüde onurlu bir biçimde olmasa da, imparatorluklarının tasfiyesi ya da dönüştürülmesi sürecine girmişlerdir.

Üçüncüsü, burada öne sürülen savı sınırlar göründüğü için tartışma gerektiren birkaç önemli örnek vardır. Fakat bunların daha yakından incelenmesi, genellemeyi çürüttüklerini değil, doğruladıklarını gösterecektir.

Bazı görünürdeki istisnalar

1) Amerikan kara gücünün ortaya çıkışı

Birleşik Devletler deniz gücüne sahip ülkeler arasında sayılmış ve buna dayanarak Amerika örneğinin deniz gücü ile demokrasi arasında uyum olduğu savını desteklediği sonucu çıkarılmıştı. Fakat buna, Birleşik Devletler'in aynı zamanda büyük bir kara gücü haline geldiği ve gerçekte günümüzde dünyanın en güçlü iki ordusundan birine sahip olduğu itirazı yöneltilebilir. O halde, bu olgu, kara gücü ile demokrasinin hiç değilse bir ölçüde uyumlu olduğunu gösteren bir kanıt değil midir?

[13] Thucydides, *Histories*, Kitap III, 37.

Benim görüşüme göre, böyle bir sonuç zorunlu değildir. Amerika örneğinde önemli olan şey, değişik askeri kuvvetlerin gelişimindeki zaman sırasıdır. Bu ülke, bağımsızlığını kazanmak için kara gücünü örgütledikten sonra, İç Savaş yılları dışında, bir buçuk yüzyıl boyunca ordusunu ihmal edebilmiştir. Anglo-Amerikan anlaşmasının deniz gücü, Birleşik Devletler'e güvenli bir savunma sağlamıştır. Bu koşullar altında, demokratik bir yönetimin ilkeleri ve uygulamaları, askeri bir engelle karşılaşmadan kök salabilmiştir. 1946 yılından sonraki «soğuk savaş» dönemine kadar ulusal politika, büyük bir orduyu silah altında tutmak ve barış zamanında zorunlu askerlik yaptırmak yönünde bir değişikliğe uğramamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonradır ki, silahlı kuvvetlerin hacmi, masrafı ve etkisi sivil-asker ilişkilerinde sürekli bir sorun haline gelmiştir. Bu askeri kanadın ve özellikle ordunun gelişimi, Amerika tarihinin daha erken bir aşamasında bugünkü boyutlarına yakın bir yere ulaşmış olsaydı, federal hükümetin siyasetine daha farklı bir gelenek aşılanmış olabilirdi. Bugün olduğu biçimiyle, sivillerin üstünlüğü ilkesi, güvenlik sorunlarının arka plana atıldığı, tüm askeri örgütlenmenin küçük ve güçsüz olduğu ve özellikle ordunun çok az saygın olduğu uzun bir dönem boyunca yerleşiklik kazanmıştır. Bu geleneğin sonuçları kendini sürdürmüş ve güvenliğin ulusal sorunlar arasında ön plana çıktığı, kalıcı silahlı kuvvetlerin büyük ölçüde genişlediği ve (ordu dahil olmak üzere) bütün kanatların saygınlık kazandığı günümüzde de varlığını korumuştur. Çağdaş Birleşik Devletler, anayasal sisteminin bu kadar uzun bir süredir egemen olması ve deniz gücünün genç demokrasiyi ilk kuruluş yıllarında o kadar iyi korumuş olması sayesinde, Pentagon'unu şimdiye kadar korkusuzca içine sindirebilmiştir.

2) Demokratik Cumhuriyetlere karşı Fransız ordusu

Yukarıda Birleşik Devletler'in başına gelmiş olabileceği söylenen şey, Fransa'nın koşullarında görülebilir. Demokrasinin Fransa'da karşılaştığı güçlükler, bu bölümün konusuyla doğrudan ilintilidir. Askeri açıdan, Fransızların, karada oldukça güçlü olmaları yanısıra, büyük bir denizcilik gelenekleri de vardır. Üstelik, önceleri *ancien régime* sırasında, daha sonra İkinci İmparatorluk ve Üçüncü Cumhuriyet sırasında, denizaşırı büyük bir imparatorluğa da sahip olmuşlardır. Ülke içi siyasal düzen çok değişmeler göstermiştir; Fransa monarşiler, imparatorluklar ve cumhuriyetlerden geçmiştir. Demokrasi açısından ise, Fransızlar özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerin felsefi tanımlamalarına ilişkin önemli katkılarda bulunmuşlardır. Fakat bu öğretilerin işleyen bir parti sistemi ve istikrarlı bir kurumsal çerçeve aracılığıyla uygulanması konusunda aynı başarıya ulaşılamamıştır. 1789'dan bu yana siyasal güçlüklerin kendini yinelemesi ile güvenlik sorununun askeri gerekleri arasında bir bağlantı olamaz mı?

Coğrafya, Fransız halkına, bir Atlantik'de, öbürü de Akdeniz'de olmak üzere iki uzun kıyı şeridi vermiştir ve bu durum denizlerde güçlü olmalarını gerektirmektedir. Fakat Fransa aynı zamanda kıtanın da bir parçasıdır. Bu bakımdan Germen komşularını ve kuzey-doğudan gelecek bir saldırı olasılığını hesaba katmak zorundadır. Bu nedenle, özellikle Prusya krallığı ve Alman Reich'ının çok güçlendiği dönemde başlayarak, Fran-

sızlar savunma için öncelikle orduya dayanmışlardır. Nasıl İngiliz devrimi Cromwell'in iktidara gelmesiyle son bulduysa, aynı şekilde Fransız devrimi de kendini Napolyon'a teslim etmiştir. Fakat İngilizler, Restorasyon'dan sonra, ordularını kalıcı bir biçimde sınırlayıp güçsüz bırakabilmiş oldukları halde, Fransızlar, kıta içindeki konumlarından dolayı, daha güçlü bir orduyu sürdürmek zorunda kalmışlardır. Üstelik, bu zorunluluk, rejim ne olursa olsun-Bonapartist, Bourbon, Orleancı veya Cumhuriyetçi-varlığını korumuştur. Ulusun siyasal yaşamında donanmanın çok az yeri olmuştur. Buna karşılık ordu, önde gelen ve bazen de karar verici bir yere sahip olmuştur. Üstelik, en üst düzeydeki subaylarının birçoğunun siyasal seçenekleri genellikle Cumhuriyet-karşıtı Sağ yönünde olmuştur. *Vatana* son derece bağlı olan mareşaller ve generaller, birçok durumda kendilerini *cumhuriyete* aynı ölçüde adamamışlar ve ardarda gelen hükümetlerde «köşe kapmaca» oynayan politikacıların rejimlerini de gönül rızası ile benimsememişlerdir. Dolayısıyla, büyük bir dizi olay sırasında Fransız ordusunun önderleri ile Fransız demokrasisi arasında zıtlaşmalar yer almıştır. Napolyon ve Bonapartist miras, Machamon, Boulanger, Dreyfus olayı, Vichy döneminde Pétain, de Gaulle'un 1958'deki destekleyicileri ve 1960 ve 1961'de Cezayir'de de Gaulle'e karşı ayaklanan subaylar-bütün bu adlarda ve olaylarda basit bir rastlantı olarak görülemeyecek biçimde kendini yineleyen bir ortak yön vardır. Fransa'nın güvenliği, güçlü bir ordunun varlığını gerektirmiştir; fakat ordunun önderliği, demokratik ideallerden çok devlet *(l'état)* kavramına bağlı olmuştur. Çağdaş Fransa'da istikrarlı bir demokrasinin evrimi, Fransa'nın denizden çok karadan savunulması gerektiği olgusu tarafından sürekli engellenmiştir.

Kuralı kanıtlayan İsviçre örneği

Ne var ki, geriye incelenmedik önemli bir örnek kalmaktadır-etrafı tümüyle kara ile çevrili olan tam anlamıyla demokratik bir toplum, yani İsviçre. İsviçre'deki demokrasinin gerçek bir demokrasi veya rejiminin istikrarlı veya bu ülkenin sürekli olarak ordusuna dayanmak zorunda olduğunu kimse yadsıyamaz. O halde bu, genel kurala bir istina mı oluşturmaktadır? İsviçre tarihi, bir ordunun demokrasi açısından güvenilir kılınabileceğini mi kanıtlamaktadır?

Yanıt şudur ki, İsviçreliler güvenliklerini kısmen coğrafyalarına, kısmen de geçmiş yüzyıllarda geçerli olan özel bir askerî örgütlenme biçimine borçludurlar. Demokrasileri, eşitlikçilik yönündeki toplumsal eğilimler tarafından da pekiştirilen eski bir siyasal geleneğin ürünüdür. Demokratik özgürlükler ile ordunun yetkeci niteliği arasındaki olası zıtlık konusuna gelince, İsviçreliler kendilerini açıkça ve bilinçli bir şekilde kendi ordularının baskısına karşı korumuşlar ve bu amaçla da özel önlemler almışlardır. Coğrafyanın iç siyaset üzerindeki etkisi, çok az yerde, İsviçre'de olduğu ölçüde açık- ve hatta gözle görülür-bir biçimde ortaya çıkabilir. Alp ve Jura dağları yalnızca sınırın yarıdan çoğu boyunca etkili bir savunma yaratmakla kalmamış, aynı zamanda bu dağlık bölge içeride bir bölgesel ruhun gelişmesine yol açarak merkezî yetkeye karşı durulmasına neden olmuştur. Gerçekten de, Avrupa'nın en uzun ve devamlı demokrasi

geleneğine sahip iki ülkesinin İsviçre ve İngiltere olması, bir raslantı değildir. Ne var ki, nasıl İngiltere her zaman Meclis ile yönetilmemiş ya da Meclis her zaman gerçek bir temsil niteliğine sahip olmamışsa, aynı şekilde bütün kantonların yönetiminin her zaman demokratik olduğu da söylenemez. Ancak şu söylenebilir ki, her iki toplumda da bireylerin ve yerel bölgelerin bazı temel özgürlükleri için savaş verilmiş, bu savaş erken bir dönemde kazanılmış ve bu özgürlükler korunmuştur. Ayrıca, her iki ülkenin coğrafyasının bu sonuçlarla bir ölçüde ilgili olduğundan kuşku duyulmasının da anlamlı bir nedeni yoktur. Nitekim bu düşünceyi, şiirsel içeriği siyasal içeriği kadar güçlü olmayan şu dizelerde ifade eden kişi bir İngilizdi:

Two voices are there, one is of the Sea,
One of the Mountains, each a mighty voice:
In both from to age thou didst rejoice,
They were thy chosen music, Liberty![14]
(İki ses vardır, biri Denizin,
Diğeri Dağların, ikisi de güçlü:
İkisinden de çağlar boyunca sevinçler edindin,
Onlar senin seçilmiş müziğindi, Özgürlük)

Napolyon tarafından ele geçirildikleri sırada İsviçrelilere yakınlık duyan Wordsworth, denizin uluslardan biri için yaptığını Alp ve Jura dağlarının öbürü için yaptığı gerçeğini, doğru bir şekilde yakalamıştı. Dağlar da, deniz de, içinde belli bir siyasal rejim türünün güvenli bir şekilde serpilebileceği birer ada yaratmıştı.

Machiavelli, İsviçrelileri «armatissimi e liberissimi[15]» diye tanımlamıştır ve bu iki özelliği birleştirmekte haklıdır; çünkü askeri ruh ile sağlam bir bağımsızlık duygusu, siyasetlerinin büyük bir bölümünün dayanağı olmuştur. İsviçre tarihini, iki ana tema-iç ile dış politikaların ve sivil yönetim ile silahlı yurttaşın içiçe geçmeleri-ile sürekli olarak karşılaşmadan okumak olanaksızdır. İsviçreliler on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda bağımsızlıkları için savaşmışlar ve bunu Hapsburgs'a karşı bir dizi destansı zafer ile elde etmişlerdir[16]. Başarılarının sırrı, ücretli askerlerden değil, yurttaşlardan oluşan[17] piyadelerinin etkililiği idi. İsviçreliler, ilk Germen kavimlerindeki kökenlerinden, savaşmanın sağlıklı erkekler için olağan bir yurttaşlık görevi olduğu ilkesini korumuşlardı. Askerlik hizmeti, yurttaşın görevi ve ayrıcalığı olarak görülmekteydi. Üstelik, İsviçrelilerin bir konfederasyon altında gevşek bir şekilde bir arada tutulduğu yüzyıllar boyunca (yani 1848'den önce), ordu kesin bir biçimde kantonlara göre bölünmüş durumdaydı. Ulusal bir güç gerektiğinde de, bu, kantonların gönderdiği

---

14 William Wordsworth, *England and Switzerland*, yazım tarihi 1802.

15 *The Prince*, Bölüm 12. «Baştan aşağı silahlı ve baştan aşağı özgür.»

16 Avusturya tiranına karşı direnişi simgeleyen William Tell efsanesi, bu öykünün bir parçasıdır.

17 Tam tersine, İsviçreliler, özellikle on beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda, ekonomik baskılar nedeniyle yabancı güçlerin ordularında paralı askerlik yapmışlardır. Yiğitlikleri neredeyse bir efsane haline geldiğinden, oldukça gözdelerdi.

askerlerden oluşturuldu-bu olgu herhangi bir kimsenin merkezî bir mutlakiyetçilik kurmasını olanaksız kılmaktaydı[18].

Konfederasyonun yerini şimdiki federal birlik aldıktan sonra, İsviçreliler eski geleneksel uygulamalarının bazılarını sürdürdüler, ama bazı yeni koruyucu önlemler de getirdiler. Öteden beri ilan ettikleri ve büyük ölçüde başarı ile yürüttükleri tarafsızlıkları, silahsızlık demek değildir. Her sağlıklı erkek, onsekiz yaşına gelir gelmez bir yıllık askerî eğitimden geçmek zorundadır. Daha sonra da her yaz, eğitimini tazelemek için üç haftasını kampta geçirmekle yükümlüdür. Gerektiğinde hızlı bir seferberliği kolaylaştırmak için, İsviçrelilerin tüfeklerini ve başka küçük silahlarını evlerinde bulundurmalarına izin verilmektedir-bu durum yeryüzündeki ülkelerin çoğu için düşünülemeyecek birşeydir. Dolayısıyla, böyle bir halk üzerinde herhangi bir kimsenin bir diktatörlük kurmaya çalışması kolay olmayacaktır. Çoğunluğun direniş için eğitimli ve silahlı olduğu bir yerde, bir diktatörlük nasıl örgütlenebilecekdir ki? Üstelik, İsviçreliler, sivil iktidarı devirecek bir askeri darbeye karşı kendilerini korumak için de önlemler almışlardır. Devamlı profesyonel ordu küçüktür ve normal zamanlarda belirli bir başkomutanı yoktur. Bir başkomutan, yalnızca, İsviçre sınırlarında örneğin savaş patlak vermesi gibi bir tehlike anında atanmaktadır[19] ve bu atama da iki yasama meclisinin ortak birleşiminde oylama yoluyla yapılmaktadır.

Dolayısıyla İsviçre'nin incelenmesi, bu bölümde öne sürülen savı çürütmemekte, tersine doğrulamaktadır. İsviçre genellemeye bir istisna oluşturuyorsa, bu, kuralı güçlendiren türden bir istisnadır. İsviçrelilerde kara gücü, özel coğrafi koşullarla birlikte yer almıştır. Askeri savunmaları, profesyonel bir ordudan çok ulusun silahlanmasına dayalı olmuştur. Anayasaları, askeri baskıya karşı etkili önlemler içermiştir. Bu az rastlanır başarıları için İsviçreliler kutlanabilir. Fakat bu akıllılıklarını, yiğitliklerini ve eşsizliklerini överken, bir yandan da bu tür düzenlemelerin yalnızca bir tampon devlet konumunda olan ve sürekli bir biçimde tarafsızlığını açıklayan küçük bir ulus için olanaklı bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu tür koşullar, aktif bir önderlik yükümlülüğünden kaçamayacak olan Fransa, Birleşik Devletler veya İngiltere gibi ülkeler ya da coğrafi açıdan bir saldırıya daha açık olan Danimarka, Belçika veya Hollanda gibi ülkeler için geçerli değildir.

Donanmaların demokrasiyi tehdit etmemelerinin nedenleri

İlk önermenin-büyük bir deniz gücüne sahip olan ülkelerin demokratik olabileceği, buna karşılık büyük bir kara gücüne sahip olan ülkelerin demokratik olamayacağı önermesinin-bu örneklerin gözden geçirilmesi ile

18 Fakat bu durum, bazı kantonlarda demokratik olmayan rejimlerin kurulmasını engellememiştir-örneğin Basel'de tüccar oligarşisi, Bern'de aristokrasi ve Cenevre'de Calvin'in teokrasisi.

19 II. Dünya Savaşında, kasıtlı olarak, Fransız kesiminden bir kişi başkomutan seçilmişti: General Guisan.

sağlamlaştığı kabul edilirse, bunun neden böyle olduğunun ve ne gibi uzantılar taşıdığının üzerinde durulabilir.

Deniz gücünün demokrasi için sağladığı olanak, şu basit, fakat hayırlı gerçeğe dayanmaktadır: Donanmalar ülkeden uzakta iş görürler. Ülke içinde bir işlevleri yoktur. Oysa kara gücünün içeride de, dışarıda da kullanılabileceği açıktır. Tarihin her döneminde bir halk ayaklanmasını bastırmanın, bir darbe girişimini engellemenin ve bir yasama meclisinin kapısına kilit asmanın yolu, birliklerin işbaşına çağrılmasında bulunmuştur. Dolayısıyla sivil bir hükümet askerler tarafından devrildiğinde, iktidar generallerin eline geçer. Bir donanmanın ayaklanıp kendi hükümetini devirmeye çalıştığı bazı durumlar olmuştur (örneğin 1895 yılında Brezilya'da); fakat, ordu aynı yanı tutmadığı takdirde, bu tür çabalar her zaman için sonuçsuz ve yararsız kalmaya mahkum olmuştur. Gemilerin, kara kuvvetlerinin direnmesi karşısında, kıyıyı denizden denetlemeleri olanaksızdır.

Kuşkusuz, donanmaların erdemleri, içinde iş gördükleri ögelerden kaynaklanır. Şurası kesindir ki, denizde güçlü olunması ile demokrasi arasında herhangi bir uyum varsa, bu, donanmanın iç örgütlenmesinden kaynaklanmaz. Bu durum, donanmada, subayların adamları ile olan ilişkileri ve komuta hiyerarşisi dikkate alındığında, ordudan daha az yetkeci niteliktedir değildir. Hatta bazı ülkelerde donanma, orduya oranla, daha katıdır ve subaylarını sınırlı bir toplumsal katmandan edinmeye daha yatkındır. Buna karşılık, ordu, çok sayıda insanı barındırdığı için, sıradan insanlara daha yakın olabilir. Yakın zamanlarda birçok devrim, bazı hallerde toplumsal programları oldukça köktenci olan genç ordu subaylarınca gerçekleştirilmiştir. Ordu yönetimi, zorunlu olarak ve kendiliğinden, bütün sistemlerin en kötüsü değildir. Bazen, yerine geçtiği yönetime yeğlenecek niteliktedir. 1960'ların başlarında değişik tarihlerde, askeri rejimler veya aktif bir askerin önderlik ettiği hükümetler, şu ülkelerde iktidarı ele geçirmişlerdir: Burma, Dominik Cumhuriyeti, Mısır, Formoza, Irak, Lübnan, Pakistan, Paraguay, Peru, Güney Kore, Güney Vietnam, İspanya, Sudan, Suriye, Tayland ve Türkiye[20]. Bu hükümetlerin bazıları, örneğin İspanya'daki ve Dominik'teki, geri ve vahşi idi. Fakat siyasal özgürlükler açısından bile değerlendirildiğinde, bu hükümetlerin hepsi bir geriye gitmeyi ifade etmiyordu. Örneğin Pakistan'ınki gibi bir iki durumda da, bir generalin yönetiminin, bağımsızlık sırasında filizlenen çeşitli kavgacı partilerin yarattığı kargaşalık ortamından daha iyi olduğu söylenebilirdi. Özgürlüklerin daha önce zaten var olmadığı öbür birçok örnekte ise, iktidarın bir asker grubu tarafından ele geçirilmesi, özgürlüklerin yitirilmesini değil, bir tür yetkeci yönetimin yerine bir başkasının geçmesini ifade etti. Bir askeri rejim, önderlerine ve hedeflerine bağlı olarak, toplumsal açıdan ilerici ve yönetsel açıdan etkin ya da yoz, gerici ve zorba olabilir. Fakat niteliği ne olursa

20 Bunlara ek olarak, Yugoslavya ve Küba'da, iktidarı devrimle ele geçirmiş olan ve gerilla savaşçılığından gelen bir askeri geçmişe sahip önderleri olan hükümetler iş başındaydı. Ayrıca, Birleşik Devletler'in (Ocak 1961'e kadar) ve Fransa'nın başkanları, profesyonel asker kökenli kimseler olmuşlardı. De Gaulle'un Başkanlığa gelmesinde ise, özellikle Cezayir'deki subayların büyük rolü olmuştu.

olsun ve komutanı da ister Cromwell veya Bonaparte, isterse Kemal veya Eyüp olsun, bir askerî yönetim demokratik olmaz. Muhalefete katlanmak, açıktan eleştiriyi kabul etmek veya fiziksel güçleri üzerindeki yasal sınırlamalara boyun eğmek, askerler için kolay değildir[21]. Onlarınki söze değil, silaha dayanan bir yönetimdir.

Hava gücü ve uzaya ilişkin sorular

Ancak geride, yukarıdaki tartışmayı başka bir çerçeveye sokan bir soru daha kalmaktadır. Tartışılmakta olan önerme, deneysel olarak geçmişteki verilerden türetilmiştir. Bu haliyle, demokrasinin doğuşunun ve beşik varlığını sürdürmesinin ve gelişmesinin, aralarında olumlu bir özellik olarak deniz gücüne dayalı coğrafi yapının da yer aldığı, uygun fiziksel koşullar tarafından desteklendiğini öne sürmek, geçerli bir önermedir. Fakat aynı sonuçlar, çağdaş dünya için de geçerli midir? Bunlar, yüzyılımızın ilerki yıllarında aynı-ya da daha çok veya daha az-ölçüde geçerli olacaklar mıdır? Coğrafî öge değişmez olabilir, ama şimdilerde askerî güvenliğin gerekleri, beşinci yüzyıl Atina'sında veya on dördüncü yüzyıl İsviçresinde veya on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde veya on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sında olduğundan farklıdır. Demokrasi yaşayan bir siyasal sistem olarak sürecekse, artık var olmayan ya da değişik biçimlerde var olan koşulların yardımına dayanmayı sürdüremez. Beşik çağının etkileri olgunluğa kadar sürebilir, ama günlük yaşam içinde olgunluk, yeni yeni ortaya çıkan sorunlarla uğraşmak durumundadır. Üstelik, dünyanın her yanında yeni devletler ortaya çıkmaktadır ve bunların çok azı Atinalılar, İngilizler ya da Amerikalılar gibi bir coğrafi konuma sahiptir. Savaşmanın bazı ilkeleri değişmez kalsa da, savunmanın çağdaş örgütlenmesi hızla yeni biçimlere doğru evrilmiştir-bunun temel nedeni, çağdaş bilim ve teknoloji sayesinde silahların tümüyle değişmiş olmasıdır. Yalnızca üçüncü bir askerî güç olarak hava kuvvetlerinin eklenmesiyle kalınmamıştır, ordu ve donanma da her beş yılda bir modası geçen aygıtlara ve donatıma dayanmaktadır. Uzay araştırmalarının yeryüzü üzerindeki güce ilişkin uzantılarını da yok saymak olanaksızdır. Bu nükleer bomba ve uzay roketleri çağında siyasal ideallerimizin yeri nedir ve hangi değerlere sahip olacağız? Kozmonotlar ve astronotlar, kendilerinden önce Kolomb'un yaptığı gibi, insanlığa ileriyi göstermektedir. Fakat hayal gücünü uyardığı kadar karıştırabilecek de olan bu sınırsız boyutlara, bir siyasal yanıt bulunabilir mi? Siyasal felsefeler ve kurumlar arasında günümüzde yer alan zıtlıklar dikkate alınırsa, bilim adamlarımızın başarıları, henüz gezegenimizde oluşmamış olan düşmanlıkları başka gezegenlere taşımaktan ibaret kalabilir. İnsanların yönetimi ve iç barışımız açısından değerlendirildiğinde, siyasetin niteliği, silahlardaki devrimden, hava üzerindeki egemenlikten ve uzay araştırmalarından nasıl etkilenecektir?

---

21 Louis Lévy, Napolyon'un şu sözünü aktarmaktadır: «Bir askerin doğasında herşeyi despotça yapmak isteği, bir sivilinkinde ise herşeyi tartışmaya, mantığa ve gerçeğe teslim etmek eğilimi vardır. Dolayısıyla, toplumsal yaşamda, üstünlük hakkı sivile aittir.» *France is a Democracy* (Gollanz: London, 1963), s. 153.

Bunlardan bazıları, üzerinde düşünmeye başlamamız gereken, ama şimdi yanıtlamamız olanaksız olan sorulardır. İnsanların dünyadan uzaya yolculuk etmeleri, düşünce ve eylem alışkanlıklarımıza karşı, dünyanın yuvarlak olduğunun ve güneşin etrafında bir yörünge içinde dolaştığının ilk bulunduğu zamanki kadar büyük bir meydan okuma niteliğindedir. Şimdi, sınırları belli bir dünyanın ufukları evrenin büyüklüğü ölçüsünde bizden uzaklaşmışsa, düşüncelerimiz artık geleneksel kategorilerin sınırları içinde tutulamaz. Peki, bunlara diyecek yok; fakat, şu anda, kabul edegeldiklerimizi yadsıyıp bilinmeyeni kavrama konusunda ne kadar ileri gitmek durumundayız? Çağımızın bilimsel yaratıcılığından gözü kamaşmış bir siyaset bilimci, tehlikeli bir biçimde. bilimin kasırgasına kapılıp çağlar boyunca birikmiş olan deneyleri kaldırıp atmaya eğilimlidir. Oysa toplumsal ilerleme, hızında bir ivme olsa da, sıçramalar yaparak gelişmez. İnsan yapısı sistemlerimiz sürekli bir akış içinde evrilir. İnsanoğlu, göremediğimiz bir hedefe doğru ilerleyen yolculuğunda yeni bir aşamanın başlangıcındadır; fakat insan, ancak şu anda sahip olduğu bilgiden ve şu ana kadar gelmiş olduğu noktadan başlayabilir.

Bu önerme ve spekülasyon kargaşası içinde, birçok olasılıklar yanısıra bazı kesin noktalar da şimdiden ortaya çıkmıştır. Şurası açıktır ki, hava gücü, daha önce kendilerini güvenlik içinde görenler de dahil olmak üzere, ülkelerin tümünü eşit ölçüde zedelenebilir kılmıştır. Fakat bu kendi başına belirleyici değildir. İngiltere'yi 1940'da kurtaran şey, deniz üzerindeki egemenliğine ek olarak, Luftwaffe'ın düzenlediği bombalama baskınlarını pahalıya ödetecek kadar çok avcı uçağına sahip olmasıydı. Nazi'lerin hava saldırıları İngilizlere boyun eğdiremediği ve bir yüz kırk yıl önce Napolyon'un içine düştüğü durum gibi, Manş Denizi üzerinden büyük bir ordu İngiltere'ye gönderilemedi. Pearl Harbor'da Japonlar, Birleşik Devletler'in Pasifik'teki vurucu gücünü alt edebildiler, ama bunun etkisi geçici oldu; Birleşik Devletler'in üstün sınai kaynakları seferber edilince, Japonlar yenik düştüler. Aynı şekilde, Amerikalılar ve İngilizler 1943'ten 1945'e kadar Kuzey Atlantik'e egemen oldular ve ağır bombardıman uçakları Alman askeri aygıtını hırpaladı; ama Almanya teslim olmadan önce Kıta'ya ordular çıkartarak batıda yeni bir cephenin açılması gerekti. Havada güçlü olmanın, yine havada direnmeyle karşılaşılmadıkça, ne kadar önemli olduğu, İngilizler denizi ellerinde tutarken Nazi'lerin Girit adasını havadan ele geçirdiklerinde ve Japonların Singapur'u koruyan İngiliz filosunu imha ettiklerinde 1941 yılında iki kez kanıtlandı. Daha sonra, bir filonun hava gücüne ne kadar dayandığı, gemilere yüklenmiş uçakların, en büyük gemilerin atış alanından daha uzak yerlere ulaşarak savaştığı Midway Muharebesinde kanıtlandı. Sonuçta, Japonya, kıyılarına hiçbir çıkartma yapılmadan teslim oldu. Fakat bu, Amerikan kara kuvvetlerinin Japonya'ya uzanan adalar dizisini ele geçirmesinden, Japon gemilerinin denizaltı baskınları ile yok edilmesinden ve Hitler Almanya'sının düşmesinden sonra gerçekleşti. Bütün bu olayların ortaya çıkarttığı bir sonuç varsa, o da, hiçbir askeri gücün-kara, deniz ya da hava-kendi başına belirleyici olamayacağı ve gerek savunma, gerekse zafer için, bu üçünün birbirine dayanmasının gerekli olduğudur. Bunların herhangi

birisinde aşırıya varan bir yetersizlik, bir kitlenmeye ya da yenilgiye yol açar.

II. Dünya Savaşının son aşamalarında, geleceğe ilişkin beklentileri belirleyen yeni silahlar kullanıldı. Almanlar yerden ateşlenen roketlerle İngiltere'yi bombaladılar ve Amerikan uçakları Japonya üzerine iki atom bombası attılar. II. Dünya Savaşını izleyen yirmi yıl içinde bu iki silah geliştirildi ve sonra bir araya getirildi. Günümüzün korkulu rüyası ise, kıtaları kat edebilecek bir roketin ucuna yerleştirilen hidrojen bombasıdır. Böyle bir roket yerden ya da suyun dibindeki bir denizaltından fırlatılabilir[22] ve bunlar gerçekten fırlatılacak olsa, o anda milyonların ölümüne neden olabilir. Dolayısıyla, günümüzü, tarih içinde birden çok kez karşılaştığımız, saldırı araçlarının savunma araçlarını fazlasıyla aştığı dönemlerden biri olarak nitelemek gerekir. Hassas barışı koruyan ve insanoğlunu yok olmaktan kurtaran şey, karşılıklı bir yok etme olasılığının caydırıcı etkisidir. Bu açıdan dünyanın-biri demokratik, öbürü komünist-en güçlü iki devleti, ortak bir korkuda buluşmaktadır. Böylece, bu iki taraf nefsini koruma içgüdüsünü taşıdıkları ve yeterince aklı-başında insanlar tarafından yönetildikleri sürece, bir Üçüncü, Dünya Savaşı önlenmektedir. Fakat güçlü bir devlet, bir delinin, yeni bir Hitler'in eline düştüğü takdirde ne olacaktır?

Silahlanmanın siyasal maliyeti

Bu psikolojik etkiden ayrı olarak, çağdaş silahlanmanın yaygın etkisi, ekonomiyi ve siyasal sistemi kaplamaktadır. Günümüzdeki silahların üretilmesi, ileri bir teknoloji, yüksek bir sanayileşme düzeyi ve bunun mali yükünü kaldıracak kadar zengin ya da bunu zorlayacak kadar güçlü bir hükümet gerektirmektedir. Üstelik, bu silahlar o kadar karmaşıktır ki, kullanıma sunulmadan çok önce tasarlanmaları ve planlanmaları gerekmektedir. Bu nedenle, demokratik bir hükümet, üretim kapasitelerinin tümünü ya da bir bölümünü birkaç yıl için silahlı kuvvetlerin gereksinimlerine ayıracak sınai şirketlerle «savunma anlaşmaları» düzenlemek zorundadır. Şimdilerde, Amerika'nın sanayi üretiminin önemli bir bölümü, silah, nükleer güç ve uzay araştırmalarından oluşmaktadır ve ekonominin belirli uzmanlık dallarında, özel şirketler çok büyük ölçüde hükümetle girdikleri anlaşmalara dayanmaktadır. Dolayısıyla, birçok durumda, işçilerin çalıştırılması, patronların kârı, hatta bölgelerin alım gücü ve gönenci doğrudan doğruya askeri programlara dayalıdır. Doğal olarak, bu olgular siyasal uzantılarla doludur. Savunma anlaşmalarına giren şirketler, önlerindeki birkaç yıl için üretimlerini planlayıp çalışmalarını güvence altına alabilmekte; anlaşma sona erdiğinde ise, Kongre üyeleri ve yöneticiler üzerinde bunun yenilenmesi için baskı yapmaktadırlar[23].

---

22 Gerçekten de, şimdi tek bir gemi-Polaris füzeleri taşıyan bir nükleer denizaltı-II. Dünya Savaşı sırasında her iki tarafın da kullandığı bombaların tümünde daha fazla yoketme gücüne sahiptir.

23 Hükümet ile silah alanındaki ağır sanayi arasında yer alan karşılıklı ilişkiler, Başkan Eisenhower'in Savunma Bakanlığı'na General Motors'un başkanını getirmesi ve Başkan Kennedy'nin de bu göreve Ford Şirketi'nin başkanını getirmesi olgularında açıkca ortaya çıkmaktadır. Başkan Eisenhower, Amerikan Halkına Veda Konuşması'nda, şu uyarıyı yapmıştır:

Ağır bir silahlanma yükü taşıyan bir demokrasi, özel girişimden kamu yaşamına yolsuzluğun sızması tehlikesi yanında, bir başka tehlikeyle de karşı karşıyadır. Demokratik devletin tarihsel evrimi içinde, diplomasiyi ve askeri sorunları demokratik süreçlere bağlı kılmanın, iç politikaya oranla daha fazla güçlüklerle karşılaştığı ortaya çıkmıştır. Personel, yöntem ve program konularından farklı olarak, on dokuzuncu yüzyıldaki reformlardan en az payı, askerlik ve dışişleri hizmetleri almıştır. Bunlar günümüzde bile, geride kalmış bir dönemin davranış kalıplarını ve apoletlerini isteyen bir kafa yapısı içinde iş görmektedirler. Kendilerini bir sır ve gizlilik havasına sokarak, işlerini, ellerinden geldiğince, kamuoyundan saklamaktadırlar. Kuşkusuz, bütün bunların askeri ve diplomatik hizmetlerin aristokratik geçmişlerinin dışında bir nedeni vardır. Bir ulusun güvenliği silahlı kuvvetlerinin gücüne bağlı olduğu için, onun büyüklüğü, örgütlenme biçimi ve donanımı, devletin varlığının dayalı olmadığı öbür konular için geçerli olduğu ölçüde açık bir tartışmaya uygun değildir. Diplomasiye gelince, bunun uygulayıcıları, tam bir açıklığın zarar verici olacağı blöf yapma sanatını kullandıkları gibi, bir de şu ek güçlük vardır ki, hükümetler arası pazarlıklar iki ya da daha çok tarafı içerir ve taraflardan biri iletişilerini açıklarken öbürü aynı şeyi yapmayabilir.

O halde, kongre ve meclis gibi çağdaş yasama organlarının, dış politikayı ve askeri programları kendi araştırma ve inceleme yetkileri altına almayı yalnızca sınırlı ölçüde başarmış olmaları şaşırtıcı değildir. Generaller ve diplomatlar gizlilik konusunda bir noktaya kadar haklıdırlar ve demokratik sürecin halka açık işleyişi, işte bu noktada son bulur. Bir demokraside, hükümetimizin yaptıklarını eleştirme hakkını isteriz. Fakat çağdaş silahlanmanın teknik yönlerini veya diplomatik düzenlemelerin içyüzünü tam olarak bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz için, eleştirilerimiz, iyi niyetli olsa da, yanlış bilgilere dayanabilir Bütün bilgilere ulaşabilen Genelkurmay Başkanı veya Dışişleri Bakanı, benimsediği tavırda; ama zaman zaman kamuoyu da, gizliliğin, yanlışları saklamak için koruyucu bir perde olarak kullanıldığından kuşku duymakta haklı olabilir!

Bu tür sorunlar, ciddi, ama bence çözülemez olmayan güçlükler yaratırlar. Demokratik bir açıdan bakıldığında, uluslararası düzeyde yönetilen ve denetlenen çok yanlı bir silahsızlanma sistemi, son derece istenir bir şeydir; çünkü demokrasi en iyi gelişimini barış ortamında gösterir. Fakat bu başarılamazsa ve savaşların ve savaş tehlikelerinin daha uzun bir süre başımızda kalacağı varsayılacaksa, askeri hazırlıkların yukarıda tartışılan çeşitli yönleri için uygun çözümlerin bulunması gerekir. Ekono-

---

«Askeri-sınai kompleksin, Hükümet çevreleri üzerinde, istenmiş olsa da olmasa da, hak etmediği bir etkiye kavuşmasına karşı kendimizi korumalıyız. Yanlış yerde odaklanmış bir gücün felaket getirici bir biçimde yükselmesi olasılığı vardır ve olmaya devam edecektir. Böyle bir birleşimin ağırlık kazanmasının, özgürlüklerimizi veya demokratik süreçlerimizi tehlikeye atmasına hiçbir şekilde izin vermememiz gerekir.» *New York Times*, 18 Ocak, 1961. 1967 yılında Savunma Bakanlığı'nın harcamaları 70.000.000.00 doları, federal bütçenin % 40'ını aşmıştı. Bakanlığın bildirdiğine göre, mal varlığı 164.000.000.00 dolardı, federal hükümetin mal varlığının toplamının yarısından fazlaydı. Her on Amerikalıdan birisi Bakanlık ya da bir savunma sanayii tarafından çalıştırılıyordu.

minin büyük bir bölümünün savunma ödeneklerine göre yönlendirilmesi durumunda bir hükümeti çevreleyen sorunların tartışılması, siyaset ile ekonomi arasındaki genel ilişki ve kamu etkinliklerinin özel etkinliklere oranı konuları içinde yer alır[24]. Fakat iki zıt gereksinim olan gizlilik ile açıklık arasındaki çatışma, ayrı bir konudur. Askeri örgütlenmenin bütün ayrıntılarının açıktan tartışılması, devletin güvenliğini tehlikeye atacaktır ve diplomatik pazarlıkların her aşamasının tümüyle açığa çıkması, bu pazarlık sürerken ve bazı durumlarda da yeni bitmişse, istenir olmayabilir. Kendi halkını, askeri kuruluşu konusunda, Birleşik Devletler kadar çok bilgilendiren hemen hemen hiçbir demokrasi yoktur. Ne yazık ki, Amerikan halkına verilmek niyetiyle açıklanan bilgilerden olası düşmanlar da haberli olmaktadır. Genellikle, kongre komitelerinin açık tartışmasına, çok az değil, çok fazla bilgi sunulmaktadır. Buna çözümü, yaşamsal askeri sorunların incelendiği toplantıların kapalı kapılar ardında sürdürülmesi ve basının ve halkın dinleyici olarak bulunmalarının yasaklanması olabilir. Halkın seçimle gelmiş temsilcileri yönetimde ciddi düzensizlikler saptar veya izlenen politika konusunda farklı görüşlere sahip olursa, o zaman bu noktalar yasama organının tümünün gizli bir toplantısında tartışılmalıdır. Bu tür uygulamalara, demokratik devletlerin yasama organlarınca zaman zaman başvurulmaktadır ve bunlar aşırı açıklık ile aşırı gizlilik arasında işlerlikli bir uzlaşmayı ifade etmektedir.

Fakat, demokratik geleneğin ve istikrarlı bir anayasal rejimin yürürlükte olduğu ülkelerle demokratik kurumların yeni ve nazik olduğu, ve ayrıca yetkeci bir sistem altında yaşayan ülkeler arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bu farklı siyasal kategoriler içinde devletin yönetimi, askeri örgütlenme ve silahlanmada yirminci yüzyılda ortaya çıkan yeniliklerden nasıl etkilenmektedir? İstikrarlı demokrasilerin yeni sorunlarla karşılaştıkları doğrudur. Fakat bunlar aşılamaz sorunlar olmamıştır. Ne Birleşik Devletler veya İngiltere, ne de İsviçre veya Norveç, bugün, bir hava gücü yaratılmış, silahlar daha karmaşık ve daha pahalı olduğu ya da atom bombaları hepimizi yok edebileceği için, daha az demokratikdirler. Sivilin askere üstünlüğü ilkesi sarsılmadan durmaktadır ve Amerikan halkı II. Dünya Savaşı sonrasında Başkanlığa profesyonel bir askeri seçtiğinde, bu kişi militarist nitelikli değil, sivillerin zevkine daha uygun bir kimse idi. Toplum içinde kök saldığı ve insanlar arasında yer ettiği takdirde, demokratik sistem askerler tarafından devrilmek tehlikesiyle karşı karşıya değildir.

Çağdaş askerî rejimler

Ne var ki, aynı şeyi, demokrasinin yeni bir deney niteliğinde olduğu ya da rejim seçeneklerinin demokrasi ile yetkeci yönetim arasında değil de, yetkeci yönetimin bir türü ile bir başka türü arasında olduğu ülkeler için söylemek olanaksızdır. Tam anlamıyla yerleşmiş demokrasilerde, silahlı kuvvetlerin anayasaya dayalı sivil yönetimi devirmek için sahip olabilecekleri fiziksel güç, siyasal, toplumsal ve kurumsal ögelerin bileşimin-

[24] Bu konu, izleyen iki bölümde ele alınmaktadır. Özellikle bkz. Bölüm 9, s. 252 vd.

den oluşan sınırlamalar yoluyla denetlenmektedir. Bu tür sınırlamaların zayıf ve yüzeysel olduğu yerlerde, silahlı kuvvetlerin fiziksel gücü sayesinde iktidarı ele geçirme olasılığı, hesaba katılması gereken bir olgudur. Bu durumda ortaya çıkan soru şudur: Çağdaş örgütlenme, bir askeri darbenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini kolaylaştırmış mıdır, zorlaştırmış mıdır? Bu soruya verilecek yanıt konusunda fazla kuşku olamaz. Günümüzde kullanılan silahlar ve taktikler, hükümeti devirmek isteyen tutuklu subayların şansını oldukça yükseltmiştir. İyi silahlanmış ve disiplinli küçük bir grup insanın, büyük bir çoğunluğun gözünü korkutabilmesi, talihsiz bir gerçektir. Günümüzde, bir tek kişinin taşıyıp kullanabileceği (örneğin makineli tüfek) ya da birkaç kişinin işletebileceği (örneğin tank) silahlar, büyük yok etme gücüne sahiptir. Bu durum, polis-devleti ya da garnizon-devlet diye adlandırdığımız yerlerde, bir diktatörün bir süre için karşıtlarını yıldırmasını ve milyonlarca insanı kendi isteklerine bağımlı kılmasını çok daha kolay hale getirmiştir. Kendisi ve yandaşları küçük bir azınlık olabilir. Ama bir azınlık, fiziksel açıdan çoğunluğa baskın çıkabilir[25]. Bunu-sürekli olarak değilse bile, geçici bir süre için-şiddet ve acımasız bir örgütlenme yoluyla yapabilir. Bunun yakın geçmişteki kanıtları için, Nazi, Faşist ve komünist partilerin ve askeri cuntaların, yönetimi ele geçirdikleri birçok ülkelerde edindikleri başarıları düşünmek yeterlidir. Ayrıca, hava kuvvetlerinin de unutulmaması gerekir. Hava kuvvetleri, iktidarın fiziksel temelinin oturması gereken yeryüzünü, doğrudan ve yakından denetlemez. Fakat uçaklar, bir hükümet darbesinin veya iç savaşın sonucunu etkilemede veya bir ayaklanmayı bastırmada, iki farklı biçimde kullanılabilirler. Karşıt bölgenin bombalanması için kullanılabilirler. Bu, ancak karşıtlar coğrafi açıdan yoğunlaşmış olduğu takdirde etkili olabilecek olan şiddetli bir yöntemdir. Ya da, ek gücün gerekli olduğu önemli noktalara insanların ve malzemenin hızla taşınmasında kullanılabilirler. Bu anlamda, paraşütçüler, çağımızın saray muhafızları veya deniz piyadeleri, vurucu birlikleri veya komandolarıdır.

Gerek iktidarı ele geçirmek için devrim girişimleri, gerekse yetkeci bir rejimin sürekli olarak iktidarda kalması konusunda son kırk yılın deneyimi, hâlâ, üç silahlı kuvvet arasından ordunun siyasal açıdan en önemli konumda olduğunu ve belirleyici nitelikte olabileceğini göstermektedir. Gerçekten, günümüzdeki bütün askeri rejimlerin önderlerinin karacı olması dikkat çekicidir. Bunlardan hiçbiri denizci ya da havacı değildir. Dolayısıyla, iyileştirici ilaç, hâlâ praetor muhafızlarının ve lejyonların elindedir. Fakat silahlı kuvvetlerin farklı kanatları arasında bölünmeler olduğunda, ilginç durumlar ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar hiçbir donanma kendi başına bir hükümeti devirememiştir. Donanma önderlerinin, Peron'un Arjantin'den kovulması hareketinin son aşamalarında etkili olduklarına ilişkin bazı kanıtlar vardır. Fakat ordunun büyük çoğunluğu donanmanın yanında yer almıştır ya da hiç değilse karşı çıkmamıştır. Tayland'da 1951 yılında başarısız bir donanma isyanı sahnelenmişti. Bu

[25] Bu durumun, çoğunluk yönetimini haklı kılma girişimlerini nasıl etkilediği, Bölüm 17'de tartışılmaktadır.

olayda ordu hükümetin yanında yer almış ve hava kuvvetleri tarafından da yardım görmüştü. 1962 yılında Ekvator'da, donanma ve hava kuvvetleri, Başkanlığa Yüce Mahkeme Başyargıcını getirmeye çalışan ordu ve polise karşı birleşerek bu göreve Arosemena'yı getirmişlerdir. Bu özel askeri birleşim, hiçbir şeye değilse, devlet yönetimi konusundaki bilgimize katkıda bulunmuştur.

Cezayir'deki Fransız generallerin Nisan 1961'de ayaklanmaları, hem büyük bir ulusu ilgilendirmesinden, hem de uluslararası uzantılarından ve ayrıntılarının karmaşıklığından dolayı, yakın zamanlarda askerler tarafından girişilen en görülmeye değer siyasal kumar idi. Bu sözde darbe, ordunun dört generali tarafından yönetilmekteydi ve birçok profesyonel subay tarafından da desteklenmekteydi. Ayrıca, bunların desteğinde, emekli askerler ve özellikle Yabancılar Lejyonu ve paraşütçüler de vardı. Siyasal olarak, arkalarında, Cezayir'deki Fransız göçmenlerin «aşırıcı»ları ve Fransa içindeki aşırı Sağ'ın örgütleri yer almaktaydı. Bir gece, Başbakan Debré, halka yaptığı bir radyo konuşmasında, kuzey Afrika'dan havalanacak paraşütçülerin Paris'i ve öbür kilit noktaları ele geçirmeyi planladıklarını bildirdi. Başkan de Gaulle'ün yaptığı gibi, halkı yardıma çağırdı. *Aux armes, Citoyens!* (Silah başına, Yurttaşlar!). Herhangi bir taktiksel düzenlemeden çok, gerçek bir ürküden kaynaklanan bu çağrı, son derece başarılı oldu. Ilımlı Sağ'dan aşırı Sol'a kadar, Fransızlar bireysel ve örgütlü kuruluşlar olarak, de Gaulle'ün etrafında birleştiler. De Gaulle, paramiliter güçlere yeğlendi. Fakat onun açısından bakıldığında, tutucu bir aristokratın Parisilileri siperlere çağırdığı bu ilginç durum içinde, Başkan, kamuoyu canavarının serbest bırakılmasından hiç de hoşnut değildi. Yurttaşlar gönüllü hizmet için kaydoldular, ama silahlar dağıtılmadı. Zaten, olayların gelişimi içinde, «silahlanmış olan ulus» kendi profesyonel askerlerine karşı savaşmak zorunda da kalmadı. Ayaklanmanın sönmesinin nedeni, sadece Fransa'da ortaya çıkan bu dayanışma ve çeşitli yabancı ülkelerin de Gaulle'ü desteklediklerini açıklaması[26] değil, aynı zamanda, askerler arasında beliren talihli bir bölünmeydi. Askerlerin bir bölümü, Başkan de Gaulle'ün aynı zamanda General de Gaulle olduğunu hatırlamıştı ve birçoğu, ayaklanmaya açıktan açığa katılmadan önce kararsızlık göstermişti. Yedeklerden-yani askerlik hizmetlerini bir yasa ve yurttaşlık görevi olarak yerine getiren genç Fransızlardan-oluşan alaylar, ailelerinin ve arkadaşlarının siyasal duygularını paylaşma eğilimindeydi. Hepsinden önemlisi, Cezayir'deki savaşın siyasal görüşmeler yoluyla son bulmasını istiyorlardı. Bu birimlerin bir bölümü, ayaklanan subaylara karşı ayaklandılar; başka bir deyişle, ilk bağlılıklarını korudular. Üstelik, ordu, donanma ve hava kuvvetlerinden yardım görmemekteydi. Amiraller arasında bir ölçüde kuşku ve kararsızlık vardı. Ama genelde generallere karşı çıktılar[27]. Havacılara gelince, ki paraşütçüler Paris'i ele geçirecektiyse bunların yardımı gerekliydi, pilotların birçoğu nakliye uçaklarını kullanmaya

---

26 Örneğin Başkan Kennedy, Başbakan Macmillan, Şansölye Adenauer.

27 O dönemde gazetelerde yayımlanan, bir kruvazörün, bir limanı ve gereksinim sağlama noktasını ele geçirmeye çalışan kara birliklerine ateş açtığı haberi, doğru değildi.

yanaşmadılar ve bunlardan bazıları da, isteyerek, bu uçakları-içinde asker olmadan -Fransa'daki hava alanlarına götürdüler. Böylece, boşa çaba harcamış olan bu generallerin darbe girişimi, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlıkta kendini açıkca ortaya koyan önemli olgular şunlardır. Silahlı kuvvetlerin kendi içinde bir birlik yoktu. Ayaklanmanın devrilmesini öngördüğü kişinin kendisi bir general ve bir ulusal kahramandı. Ilımlı Sağ, Merkez'in ve Sol'un desteğini alınca, aşırı Sağ onu deviremedi. Bu tür olgular, geleceğe ilişkin bütün kaygılarımızı gidermese de, belirli sorulara yanıt vermektedir.

Siyasetin silahlara göre önceliği

Bu anlatılan olaylar yaygın bir geçerlilik taşıyan uzantılara sahiptir ve başka benzer durumlarda da gözlenebilecektir. Fransa örneğinde, bir yanda oldukça baskın bir siyasal güç vardı ve silahlı kuvvetler de, bölünmüş oldukları için, birbirlerini etkisiz kılmışlardı. Silahlı kuvvetler birlik içinde olsaydı, iktidarı ele geçirmeyi başarabilirlerdi. Fakat, karşılarındaki siyasal karşıtlar dikkate alınırsa, daha sonra yönetimde kalmayı sürdürebilirler miydi? Benim görüşüm o ki, uzun dönemde, siyaset yine de silahlara göre öncelik taşır. Ya da aynı şeyi başka türlü ifade edersek, siyasetin bir işlevi olan ortak istencin ortaya çıkarılması ve örgütlenmesi olgusu, sonuçta, askerlerin özel becerileri olan şiddet kullanma olgusundan daha güçlüdür. Bir askeri cunta veya diktatör, fiziksel gücüne dayanarak iktidarı ele geçirebilir. Fakat ülke yönetimini sürdürmesi, ancak silahların kullanımına ek olarak halktan bir destek geldiği ve böylece karşıtlarına göre bir ağırlığa sahip bulunulduğu takdirde olanaklıdır. Giderek daha büyük ölçüde askeri birliklere ve daha az ölçüde halk desteğine dayanan bir rejim, sonuçta iktidarı yitirecektir. Sert bir askeri rejimin giderek daha fazla zorbalaşmasının ve sonuçta karşı bir gücün seferber olması sonucunda devrilmesinin birçok örneği vardır. Bu örnekler, çoğunlukla, karşıtların siyasal örgütlenme ile bir miktar askeri faaliyeti birleştirmesini içermiştir. Küba'da, Batista rejimi bir süre için güçlüydü ve diktatörün ordusu ve polisi iyi donatılmış ve acımasız idi. Fakat Castro, öbür Kübalıların tiksintisini seferber etmede başarıya ulaştı. Sığındığı uzak bir dağdan bir gerilla savaşı yönetti ve Batista'yı devirdi. Aynı şekilde, bazı Asya ülkelerinde, özellikle Çin'de, komünistler halkın duygularını etkin bir biçimde örgütleyerek siyasal eyleme yönelttiler, sıkı disiplinli bir partinin önderliğini yaptılar ve iktidardaki gruplara karşı gerilla savaşını başlattılar. Gerillaların, başarılı olmak için, toplumdan destek almaları gerekir. Bunlar siyasal amaçlarla askeri amaçların bileşimini temsil ederler. Dünyanın bazı azgelişmiş bölgelerinde, halk içindeki kökleri sığ olan ve sonuçta da tümüyle kurumuş olan düzenlere karşı, dikkate değer bir etkinlik göstermişlerdir. Nitekim, komünistler iktidarı (Kızıl Ordu'nun gücü sayesinde kukla rejimler kurdukları yerlerden farklı olarak) içeriden ele geçirdikleri yerlerde, siyasetin önceliğini farkettikleri ve yaygın hoşnutsuzluğu kendi lehlerine çevirdikleri için, komitacı veya gerillacı olarak başarılı olmuşlardır.

Demokrasi için çıkarılacak dersler, somut durumlara uygulanmaları çok kolay olmasa bile, oldukça belirgindi. Chiang Kai-shek'in yerine Mao Tse-tung'un, Batista'nın yerine de Castro'nun gelmesi, demokrasi için bir kazanç olmamıştır. Fakat Batista ve Chiang'in yönettikleri sistemler demokrasi olmadıklarına göre, bunlar birer kayıp da olmamıştır. Bir tür yetkeci yönetimin bir başkasını izlemesi, hem demokrasi bir fırsat kaçırçırmış olduğu için, hem de komünistler, askerlerin ve sağcı politikacıların yoz rejimini devirdiklerinde, gereksinim duyulan toplumsal devrimi başlatarak ilk elde bir halk desteği sağladıkları için, üzüntü vericidir. Mao Tse-tung şöyle demiştir: «İktidar, tüfeğin namlusundan çıkar». Fakat kendisinin iktidarı ele geçirme sürecindeki eylemleri, bunun aşırı basit bir niteleme olduğunu göstermiştir. Tüfeği tutan ve nişan alan insanın bağlılıkları nereyedir? Kimin emirlerine uyacaktır? Hangi yöne ateş edecektir? Son çözümlemede, siyaset, insanların kafaları ve yürekleri üzerine bir mücadeledir. Silahların buna katkısı, yaşama ve sağlığa tehdit oluşturdukları ölçüdedir. Fakat insanların vücutları tutsak edilse de, kafaları tutsak edilemeyebilir. Demokrasi, her tür yetkeci yönelimle rekabet içindedir. Hangi sistemin kazanacağı, silahların hangi yanda olduğuna bağlı görünmektedir. Fakat sonuçta egemen olan silahlar, ardında daha güçlü istenç taşıyanlardır. Demokratik siyasetin geleceği, insanların demokratik değerlere bağlılığının kazanılmasına bağlıdır.

8
Ekonomik kökenler

Demokrasi öncelikle bir hükümet biçimi olarak anlaşılır. Fakat birçok özelliği ekonomik konularla da doğrudan ilişkilidir ve onlardan ekonomik bir açıklamayı gerektirecek ölçüde etkilenir. Toplum içinde hiçbir kurum, ekonomi üzerinde hükümetten daha fazla bir etkiye sahip değildir. Üstelik bu durum, yalnızca totaliter diye adlandırılan, devletin ekonominin tümünü kavramaya çalıştığı rejimler için geçerli değildir. Kendi sosyalizm ile kapitalizmlerini harmanlayan ülkelerde olduğu gibi, sözcüleri devletin işlevlerini sınırlama savında olan ülkelerde de, hükümetin ticaret, sanayi ve tarım konularındaki rolü, geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Gerçekten, yirminci yüzyılın ortasında, devletin ekonomik nitelikli büyük sorumlulukları[1] üstlenmediği, küçük ya da büyük hiçbir demokrasi yoktur. Bu amaca dönük biçimler ya da yapılar, sürdürdükleri işlevler; örneğin, devletin dolaysız mülkiyeti ve yönetimi, özel şirketlerin ve kişilerin düzenlenmesi, karma girişimlerde ortaklık ve çeşitli özendirme ve engelleme türleri, kadar çeşitlidir O halde, yurttaşların çoğunluğu geçimlerinin önemli ölçüde devlete dayalı olduğunun açık bir şekilde farkındalarsa, siyasetin özünü oluşturan tartışmaların çoğu, hükümet programlarının olumlu karşılanmasından ya da onlara mantıklı bir biçimde karşı çıkılmasından kaynaklanır.

Siyasal ekonomi

Tersinden bakıldığında da, ekonomik süreçlerin işleyişi, siyaseti yakından ilgilendiren sonuçlara yol açar. Üretim hacminin, istihdam düzeyinin, tüketim maddelerinin sunumu ve bölüşümünün, işçi-işveren ilişkilerinin ve genel yaşam düzeylerindeki uzun dönemli değişmelerin - ya da bunun değişmemesinin - semeresini toplayan ya da eleştirisini üstlenen, hükümettir. Aynı şekilde, devletin herhangi bir hizmeti yerine getirme gücü, toplayabildiği gelirlere bağlıdır ve bunlar da üretimin verimliliğine ve yurttaşların alım gücüne dayalıdır. Herhangi bir önemli ekonomik olay ya da eğilim, er veya geç, siyasete yansıyacaktır. Bir demokraside iktidar için savaşan partiler bütün temel ekonomik sorunlar için

1 Bunların bazıları şunlardır: Kredilerin ve yatırımların düzenlenmesi, temel kaynakların geliştirilmesi, vergi ve gümrük politikası, para basılması, tam istihdamın sağlanması, kamu harcamaları, gönenç hizmetlerinin yönetimi, sanayi yer seçimine yardım edilmesi ve kamu mülkiyetindeki girişimlerin yürütülmesi.

çözümler önerme durumundadır ve seçmenlerin gözünde saygınlıklarının artıp azalması çoğu kez ekonomideki dalgalanmalarla bağlantılıdır. Dış ilişkilerde devletin güvenliğini ve varlığını ilgilendirecek önemdeki konular bir yana bırakılırsa, seçim sonuçlarının belirlenmesinde en temel etken, seçmenlerin kendi ekonomik durumları hakkındaki bireysel değerlendirmelerdir.

Ekonomi ile siyaset arasındaki yakın ilişkinin varlığını savunmak için çaba harcamaya gerek yoktur. Bu bölümün konusu ekonomik ögelerle demokratik siyaset arasında herhangi bir özel ilişki varsa, bunun ne olduğunu araştırmaktır. Böyle bir ilişkide, nedenler ve sonuçlar tek yönlü işlemezler. Ekonomik belirlenimcilik (determinizm) olmadığı gibi, siyasal belirlenimcilik yoktur. Ancak, yoğun bir karşılıklı etkileşim vardır. Toplumun, siyasal ve ekonomik, her iki yönü de, nedenler üretir ve sonuçlar edinir. Bunların ikisi arasındaki etkileşim, süreklidir. Her iki yandan da yer alan eş zamanlı hareketlerden kaynaklanır. Demokrasi olma savını taşıyan bir siyasal sistemin öngördüğü toplum ideali, ekonomik yapı ile uyuşabilir ya da çatışabilir. Aynı şekilde, ekonomik sürecin de kendine özgü sorunları vardır (yani, kıtlık veya bolluk, üretim ve bölüşüm sorunları) ve bunların çözüm yolları, hükümetin dikkate alması gerektiği ve demokratik bir hükümetin kendine uygun yollarla biçim verdiği, toplumsal ilişkilere yol açar.

Demokrasinin ekonomik önkoşulları

Buradan bir takım sorular ortaya çıkmaktadır:

Demokrasi, belirli bir ekonomik sistemi mi gerektirir? Demokrasinin bazı ekonomik düzenlemelerle birlikte gidebildiği, fakat öbürleriyle gidemediği söylenebilir mi? Yoksa demokrasi, ekonomiye uygulanması konusunda tümüyle yansız mıdır?

Demokrasinin herhangi bir ekonomik önkoşulu var mıdır? Yani, bir toplumun kendini demokratik olarak yönetebilmesi için, önceden yerine getirilmesi gereken bazı ekonomik koşullar var mıdır?

Tersinden bakıldığında, demokratik devletin gerekleri, ekonominin işleyişi üzerinde somut bir etkiye sahip midir?

«Ekonomik demokrasi» deyimine nasıl bir anlam vermemiz gerekir? Demokrasi ile ekonominin üstüste düşen veya belki de özdeş olan bazı yönleri var mıdır?

Demokrasi ile ekonomiyi birleştiren zincirin halkaları, tarihsel ve kuramsal olmak üzere, iki farklı açıdan görülebilir. Hem uzak, hem de yakın geçmişte, demokratik siyasetin ekonomik sorunlarla ne kadar ilgili olduğunu gösteren deneysel veriler bulunabilir. Aynı şekilde, gerçeklerin incelenmesinden türetilen sonuçlar, ideallerin çözümlenmesi ile de doğrulanmaktadır. Bir toplumun, sahip olduğu değerleri ifade etmesine yarayan ilkeler, çeşitli biçimlerde yorumlanıp uygulanabilir. Bunlar, ekonomi için bir anlama, siyaset için bir başka anlama gelebilir ya da birbirlerini karşılıklı olarak tamamlayıp güçlendirebilirler.

Ekonomik ögelerin tarihsel olarak demokrasinin doğuşu ve gelişimi ile bağlantılı olduğunun bolca kanıtı vardır. Atina'da Solon'un, demokrasiye doğru evrim sürecini başlatan reformları, ekonomik bir devrimin yarattığı toplumsal bunalıma verilen siyasal bir yanıt idi. Birçok küçük çiftçi, güvence olarak topraklarını ya da emeklerini bağladıkları ağır borçlar altına girmişlerdi. Alacaklıları onları mülksüzleştirdiğinde, serbest köylülerin köle ya da serf biçimine dönüşmesi, artan bir tehlike olarak belirmeye başladı. Kendisi varlıklı bir kişi olan Solon, bu gidişi durdurdu. Borçları temizledi ve toprak üzerindeki ipotekleri kaldırdı. Sonra, para reformu, dış ticaretin özendirilmesi ve yeni bir anayasa ile, daha ileri bir demokrasi yönünde atılacak başka adımların yolunu açtı. Solon'un devlet adamı olarak üstünlüğü, siyasal sistem, ekonomik düzen ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin karşılıklı şeyler olduğunu ve birlikte gitmeleri gerektiğini kavramasında yatmaktaydı. Dolayısıyla bütün reformları, mali ve siyasal açıdan özgür yurttaşlardan oluşan, istikrarlı bir toplum yaratmaya yönelikti. Daha sonraki gelişmeler de, bu başlangıcın damgasını taşıyordu; ancak, kabul etmek gerekir ki, sonuçta ortaya çıkan biçimler (M.Ö. dördüncü yüzyıldakiler) Solon'un onaylayacağı türden değildi. İki-buçuk yüzyıl boyunca ardarda gelen değişiklikler, yoksul ve alçak gönüllü yurttaşların *(Demos,* Çoğunluk) eski aristokratlar ve yeni zenginler üzerindeki amansız baskısının bir sonucu idi. Toplumsal ve ekonomik sınıflar arasındaki mücadele, siyasal sahnede yer almakta ve siyasal zaferlerin sonuçları, anayasal değişiklikler olarak kaydedilmekteydi. Bu durumda, Eflatun'un ve Aristo'nun, Atina demokrasisini büyük ölçüde bir ekonomik olay olarak değerlendirmesinde ve Atina'nın siyasetinin, öz bir biçimde, yoksul çoğunluğun zengin azınlık üzerindeki egemenliği olarak tanımlanmasında şaşırtıcı bir şey yoktur[2].

Bu aynı genel nokta -bir siyasal sistem olarak demokrasinin ortaya çıkışının nedensel açıdan ekonomik değişme ile bağlantılı olduğu noktası- demokrasinin on yedinci ve on sekizinci yüyıllardaki yeniden doğuşu ve onu izleyerek on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki yayılması için de geçerlidir. Çağdaş demokratik devlet, -başlıca örnekleri vermek gerekirse- İngiltere, Hollanda, Birleşik Devletler, Fransa ve İsviçre'de yer alan devrimlerin ürünlerinin meşrulaştırılmış biçimi idi. Bu devrimler, doğal ki, siyasal, ekonomik, dinsel, bilimsel, askeri ve felsefi olmak üzere, çok yönlülerdi. Hem toplumsal, hem de bireysel yaşamın çok ciddi değişikliklerden geçtiği böyle bir ögeler karmaşasında, tek bir yönü öbürlerinden ayırıp kendi başına değerlendirmek, gerçeğe ve mantığa aykırı düşebilir. Şimdi olduğu gibi o zaman da, ekonomi kendi başına işlemiyordu ve toplumu feodal temellerinden ayıran tek araç da ekonomik etken değildi. Fakat, siyasal devrime katkıda bulunmuş olan ekonomik güçleri küçümsemek, onların etkisini abartıp herşeyi belirleyen temel bir güç konumuna koymak kadar büyük bir yanlış olacaktır. Demokrasi olgusunu anlamak için yapılabilecek olan ve yapılması gereken şey, gerçeği ve kesinliği, çıkarsamadan ve spekülasyondan ayırt etmektir. Eğer çözümleme herhangi bir

2 Bkz. Bölüm 2, s. 31-34.

kesinlik taşıyacaksa, kuşkular dünyasına, belirli ve sağlam bir temelden hareketle dalmalıdır.

Ekonomik ögelerle demokrasi arasındaki bağlantılar konusunda kesin olarak belirtilebilecek neler vardır? Herhalde, tartışılamaz olan ve kendini açıkça gösteren tek gerçek, kronolojik ilişkidir. Ekonomik sistemdeki kökten değişmelerle siyasal sistemdeki kökten değişmeler, aynı yerlerde ve aynı zamanda yer almıştır. Bundan, zaman olarak birlikte giden şeyler arasında bir tür nedensel bağ olduğu sonucu çıkartılmalıdır. Üstelik böyle bir şey şaşırtıcı da olmayacaktır. Siyaset ile ekonomi eş zamanlı olarak dönüşüm geçiriyorlarsa, bu değişimlerin bir etkileşim içine girdiğini ve bu etkilerin karşılıklı, dolaysız ve yakın olduğunu düşünmek anlamlı olacaktır. Bu durumda da, «siyasal» öbürü «ekonomik» diye adlandırılan iki ayrı devrimin mi, yoksa aynı devrimin iki ayrı yönünün mü incelendiği sorusunu sormak çok doğaldır. Fakat aynı ölçüde açık olmayan şey, nedensellik ilişkisinin nasıl işlediği, hatta neyin neden, neyin sonuç olduğudur.

Karmaşık bir durum, ögeleri belirlenebildiği takdirde, daha açıklık kazanır. O halde, etkileri ekonomik alandan siyasal alana ve siyasal alandan da ekonomik alana taşan bazı özgül değişmeler nelerdi?

Feodalizmin çözülüşü

Feodal sistem, on altıncı ile on sekizinci yüzyıllar arasında, batı Avrupa'nın büyük bir bölümünde ya yok oldu ya da yok edildi. Feodalizm, içinde her insanın doğuştan bir mertebeye, mertebesine uygun bir toplumsal konuma ve bu konuma uygun yükümlülüklere ve haklara sahip olduğu, hiyerarşik bir yapı taşırdı. Siyasal güç, askeri hizmet, toplumsal durum ve ekonomik olanaklar - bütün bunlar, birbirlerine uygun bir biçimde, alçalan bir ölçeğe göre sınıflandırılmıştı. Toprak servetin temel kaynağını oluşturduğu için, mülkiyeti, denetimi ve kullanımı yalnızca ekonomik ögeler arasında en başta geleni değildi, ayrıca hükümetin, yasaların, savaşların ve toplumsal geleneklerin niteliğini de belirlemekteydi. Bu yapı içinde en önemli istisna, tabii ki, kentti. Etrafındaki toprakların lordlarından korunmayı sağlayan bir duvar ile çevrili kentte, el sanatları, meslekler, iş ve ticaret gibi bir takım çıkarlar kümelenmişti. Kent, kendine yeterli olmadığı için, hem yiyeceklerini sağlayan kırsal alanlarla, hem de sattığı mallar için pazar oluşturan öbür kentlerle kurduğu bağlantılara bağımlıydı. Kentin gönenci, ticarete konu olan mallarının denizde korsanların ya da karada eşkıyanın ve baronların saldırısına uğramadan taşınabilmesi için, geniş alanların güvenlik altında bulundurulmasını gerektiriyordu.

Anlaşılabilir nedenlerle, yeni ekonomik düzenin gelişmesi için çekirdeği kent oluşturmaktaydı. Kentte, toprağın önemi, öbür mülkiyet biçimlerinin gerisine düştü. Üretim, madencilik ve ticarete yapılan yatırımlar, yeni zengin aileler yarattı. Para ya da yatırım olarak sermaye biriktirilebilmekte ve sahipleri imparatorlara ve krallara, kardinallere ve Papalara parasal destekte bulunabilmekteydi. Bu sermayenin akışkanlığı, riskler almaya hazır girişimci insanlara yeni deneyler için cesaret vermekte ve onları özendirici olmaktaydı. Bu tür girişimleri üstelenenler, toprak sahibi

soylularla, köylüler, serfler ve zanaatkârlardan oluşan alt sınıfların arasında bir orta sınıf oluşturdu. Bu şehirli orta sınıf ya da burjuvazi, fırsatları değerlendirmek için feodal yasaların ve siyasetin sınırlamalarını yarmak ve toplumu kendi gereksinimlerine göre yeniden oluşturmak zorundaydı. Kültürel rönesans, dinsel reform, bilimsel keşif, siyasal ve ekonomik devrim, bunların hepsi aynı sonuca değişik yollardan katkıda bulundu.

Bankalar ve kredi kuruluşları, sigorta şirketleri ve anonim şirketler gibi kurumları üreten ekonomik devrimin yanısıra, siyasal devrim ve ona eşlik eden ögeler ortaya çıktı. Bunlar hem ekonomik değişmelerden bağımsız olarak, hem de onlarla karşılıklı bağımlılık içinde gelişti. Feodal sistemin yönetim biçimi, onun toplumsal ve ekonomik yapısını tam olarak yansıtmaktaydı. İktidar, toprak sahibi soyluların güçlü olduğu bölgesel düzeyde kökleşmişti. Merkez, bölgelere uzaktı ve bölgeler üzerindeki denetimi yüzeyseldi. Kral ile soylular arasındaki klasik orta çağ diyaloğunda, üstünlük başlangıçta soylulardaydı. Kral, egemen olmaktan çok, benzerleri arasında önde giden birisiydi. Fortescue'nun «aşırı-güçlü kullar» diye tanımladığı kimselerin boyunduruk altına girmesi her zaman güvence altına alınamazdı. Dolayısıyla feodal sistemin siyasal yetersizlikleri, bölgeciliğin kusurlarından kaynaklanmaktaydı. Bölgesel güçlerin çok sayıda olması, düşmanlıklar ve karışıklıklar yaratarak, genel bir düzenin kurulmasını zorlaştırmaktaydı.

Dolayısıyla, paradoksal bile gözükse, demokrasiye geçmek için, merkezi bir düzenin yaratılması zorunlu idi. Bir bütün olarak halkın kendini yönetimi anlamında özgürlük ve geleneksel sınıf ve mertebe farklılıklarının ortadan kaldırılması anlamında eşitlik, kral aracılığı ile soylulardan sökülüp alınmalıydı. Yakında olduğu için zorlu olan yerel kabadayıya karşı, daha uzakta olduğu için daha tehlikesiz gözüken merkezdeki zorba güçlendirilmeliydi. Merkezileşme, egemenlik, devlet ve ulus, ortaçağdan zamanımıza doğru yer alan siyasal dönüşümün birbirleriyle bağlantılı deyimleriydi. Serf, sermayenin ve sarayın dolambaçlı yolundan, yurttaşa doğru evrildi. Mutlakiyetçi krallığın mimarları bir yüzyıl kadar egemenliklerini sürdürdüler, ama kendi sonlarını da hazırladılar. VIII. Henry, manastırları kapatıp, Roma ile bağlarını koparıp, Londra kentinin ticaret şirketleri ile anlaşmaya girebildiyse, başka bir yüzyılda, başka bir kuşak da Charles Stuart'ı darağacına götürebildi. Güneş-kral, başkentinin yakınında, Fransa'nın soylularını bir araya getirerek onları topraklarından koparıp şehvet alemlerine soktuğu bir sefahat sarayı yaptırabilirdi. Ama, Versailles'ın yapımı ile Bastille'ın yıkımının arası, gerek zaman gerekse uzaklık açısından çok değildi.

Sanayi-öncesi devrimler

Ekonomik olgular olarak yorumlandığında, çağdaş demokrasiyi yaratan siyasal devrimler iki aşamada gerçekleşti. Vurgulamak gerekir ki, bunlardan birincisi, sanayi-öncesi idi. Örneğin, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde, Krala karşı meclis'i destekleyen Püriten güçler arasında, bağımsız küçük çiftçiler, meslek sahipleri ve tüccarların oluşturduğu koalis-

yon vardı. Londra kenti, parasal desteği güvence altına aldı; limanlar, gereksinimlerin dış alımını ve donanmanın bağlılığını sağlama aldı; doğunun ve güneydoğunun eşrafı, asker, at ve Oliver Cromwell'i verdi. Sonuçta zaferi bu birlik kazandı. Bunun siyasal sonucu, mutlakiyetçi monarşiye ve kralın tanrısal hakları konusundaki o budala fikire son verilmesi oldu. Zaferi kazanan tarafın geçici rejimi Cromwell'in Hamiliği idi. İngiltere tek bir insanın diktatörlüğünü yalnızca bu dönemde yaşadı. Cromwell, savaşta önderlik ettiği grupların (onların denetimi altında olmadığı halde) temsilciliğini yapmaktaydı ve meclis'i büyük bir kibirle kapatışında açıkça ortaya çıkan siyasal gücü, kendi kurduğu korkunç araç - «New Model» Ordu - tarafından destek görmekteydi. Cromwell, «yoksulların» eşit haklar ile kamu mülkiyetini savunan sözcülerini ezerek, Püritenlerin sol kanadını budadı. Onunla birlikte, devrimin yönü kesinlikle mülk sahiplerine, kentsel servetin yeni biçimlerine ve orta büyüklükteki çiftçilerin tarafına doğru kaydı. Onun ölümü ve Püritenlerin ahlâksal tutuculuğuna karşı toplumsal tepki, ikili bir restorasyonu - güçlü bir meclis'in ve sınırlı bir monarşinin yeniden kurulmasını - olanaklı kıldı. Bunların hangisinin üstünlük taşıdığı konusunda bir kuşku vardıysa, bu 1688'de tümüyle ortadan kalktı. O zamandan sonra, bir buçuk yüzyıl boyunca, İngiltere, William Mary'den IV. William'a kadarki parlamenter sistemin kendi ortak çıkarları için uygun bir araç oluşturduğu, bir zenginler oligarşisi tarafından yönetildi. Bu henüz demokrasi değildi, çünkü İngiliz halkının yalnızca küçük bir bölümü yasama meclisince ya da orada sandalye elde edebilen gruplar ve partilerce temsil edilmekteydi. Fakat meclisin üstünlüğü ilkesi yerleştirilmiş olduğu için, buna demokrasinin başlangıcı denebilirdi. Geriye kalan iş, meclis'i, bütünün gerçek temsilcisi haline sokmaktı.

Kıtada olayların gelişimi, İngiltere'dekine bir ölçüde benzemektedir, ama olayların zamanı ve sırası açısından önemli farklar vardır. Batı Avrupa'da demokrasi tohumları ilk olarak İsviçre'de filiz vermiştir. İsviçre demokrasisi doğrudan doğruya, konfederasyonun Germen merkezinde yer alan küçük kantonları ve komünlerinde uygulandığı biçimiyle İskandinav ve Germen kavimlerinin önemli sorunlarını karara bağladıkları tüm erişkin erkeklerin oluşturduğu meclislerden gelmekteydi. *Volkmoot* ve *Thing* gibi, *Landsgemeinde*'in geçmişte derin kökleri vardı. Sadece sanayi devriminden değil, merkantilizm ve ondan önceki feodalizm döneminden de daha eskiydi ve en ilkel ekonomik koşullarda ortaya çıkmıştı. Başka bir deyişle, dolaysız demokrasinin kurumları, ortaklıkta çok fazla zenginlik olmadığı için ekonomik sınıflar arasındaki ayrımın çok keskin olmadığı, çok daha basit bir toplumda işlerlik kazanmıştı. Bu kurumlar, topluma daha fazla zenginlik getiren ve bunu, önce ticari sonra sınai olmak üzere, yeni biçimler altında getiren bir ekonomik dönüşüm kaşısında, varlığını koruyabilir miydi?

İsviçre'de bu soruya gelen ilk yanıt, olumsuzdu. Protestanlarla Katoliklerin kapıştığı ve ülkenin birliğinin dağılması nedeniyle Konfederasyonun varlığının tehlikeye düştüğü bir yüzyıllık dinsel çatışma dö-

neminden sonra, İsviçreliler Westphalia Barışı ile bağımsızlıklarının uluslararası planda tanınmasını sağladılar ve o zamandan sonra devletlerinin geleceğini güvence altına almak üzere iki koşul üzerine karara vardılar: İçeride, benzemezlerin bir arada yaşaması, dışarıda, sürekli bir tarafsızlık. Bu temel üzerinde, uyum değilse bile, barışı sağladılar. Bu durgun ortam içerisinde, ilkeleri gelişti ve ticaretleri genişledi. Fakat ortaya çıkan servet eşitlik içinde bölüşülmedi. Birçok kantonda, Zürih, Cenevre, Bern ve Basel gibi büyük kentlerde, zenginliklerini etkinliğe, etkinliklerini güce ve güçlerini de ayrıcalığa dönüştüren büyük aileler türedi. Çok geçmeden, siyasal sistem toplumsal-ekonomik değişmenin etkilerine uydu. Oligarşiler hükümet içinde kendilerine yer edindiler ve kendi dışa kapalı birliklerini oluşturdular. Yurttaşların çoğunluğu eşitlikten yoksundu, iktidara katılma olanakları yoktu. İsviçre'li tarihçi William Martin, dönemi tanımlarken buna, *«le Patriciat»* (soylular düzeni) adını vermektedir. «Hüküm süren bir sınıf»ın evrimini izleyerek, şu gözlemde bulunmaktadır: «Tarihimizin her döneminde İsviçre demokrasisi oligarşi yönünde ilerlemiştir[3]». Bankerler, tüccarlar ve hukukçulardan oluşan bir aristokrasinin kente egemen olduğu bir kanton olan Cenevre hakkında, en ünlü yurttaşı tarafından, egemen bir kliğin kitaplarını yasakladığı bir sırada, keskin bir eleştiri kaleme alınmıştı. Cenevreli yurttaşlarına kendi hükümetlerini yeniden ele geçirmeleri için çağrıda bulunan dikbaşlı Rousseau, gerçeği yüzlerine vurmuştu: «Siz ne Romalı, ne de Spartalısınız; Atinalı bile değilsiniz. Size hiçbir yararı olmayan o büyük isimleri bırakın. Siz bütün zamanını kendi özel çıkarına, işine, çalışmasına ve kârına harcayan tüccar, zanaatkâr ve burjuvalarsınız. Siz, özgürlüğü yalnızca sınırsız ve güvenli bir mülkiyetin aracı olarak gören insanlarsınız[4]».

İlk kıvılcımını Cenevre'de Rousseau'nun yazıları ile alan, ayrıcalıklara karşı ayaklanma hareketi, Fransız Devrimi ile alevlendi ve Napolyon işgali ile körüklendi. *Liberté* (özgürlük) ve *égalité* (eşitlik) ateşi altında kalan oligarşiler, kalelerinin dışına atıldılar. 1815'den sonra bazı kantonlarda ayrıcalıklarını yeniden ele geçirmeye çalıştılar, ama denetimlerini 1830'daki devrimde kesinlikle yitirdiler. Orta sınıf siyasal iktidarı varlıklıların elinden söküp almıştı. On sekiz yıl sonra, Katolik Senderbund'un yenilgiye uğratılmasını[5] izleyerek, konfederasyonu federal bir birliğe dönüştürüp Bern'de tüm İsviçre için merkezi bir iktidar oluşturabildi.

Yukarıdaki sayfalarda tartışılan iki ülke - İngiltere ve İsviçre - demokrasinin öncüleri arasındadır. Bunların deneyimleri, çağdaş demokratik devleti doğuran siyasal devrimlerin Sanayi Devriminin başlamasından önce yer aldığını göstermektedir. Bu devrimler, merkantilizm döneminde yer almıştı. Eski rejimleri devirmekte en çok yarar gören gruplar, küçük çiftçiler, kentsel meslek sahipleri ve tüccarlardan oluşuyordu. Başarıları, siyasal iktidarın ele geçirilip bu çıkarlar doğrultusunda kullanılmasında belirlenmişti. Bunlar daha sonra devletin kurumlarına, kendi

3 *Histoire de la Suisse*, Bölüm VII, s. 150-151.
4 *Lettres de la Montagne* (1762). Dokuzuncu Mektup.
5 Bu konu Bölüm 12, s. 355 vd.'da tartışılmaktadır.

üstünlüklerinin gereği uyarınca, yeni biçimler verdiler. temsil gücünün mülkiyet ile sınırlı olması koşuluyla parlamenter sistem bu amaca tümüyle uygundu. Bu şekilde dikilen duvarlarla, eskisine oranla daha fazla çeşitlilik ve akışkanlık taşıyan, fakat toplumun tümünü kapsamaktan uzak olan, yeni bir ayrıcalık türü yerleştirildi. Siyasal özgürlükler hâlâ bir ekonomik eşitsizlik ölçeği üzerinden bölüştürülüyordu. *Homo politicus* (siyasal adam) un hakları insan olmasına göre değil, mülk sahibi olmasına göre tanımlanmaktaydı.

Dolayısıyla, bu ilk devrimlerde bir tamamlanmamışlık havası vardır. Ya da, günümüzden geriye bakarak bu devrimlerin bir sonraki aşamayı da anıştırdığını görebilen bizlere öyle gelmektedir. Mutlakiyetçi krallığı veya feodalizmi veya aristokrasiyi yıkarak yerine sınırlı bir temsile dayanan bir yasama sistemi koyan bir devrim demokrasiye doğru ilerlemeye başlamıştı. Fakat bu yalnızca bir başlangıçtı. Yolculuğun geri kalan bölümü neydi? Çok az mülkiyeti olanlarla hiç olmayanların yeri ne olacaktı? Bunlar özgürlüğe (yani daha varlıklıların boyunduruğundan kurtulma) ve eşitliğe (yani aynı koşullarda, aynı oy verme ve görev alma fırsatına sahip olma) kavuşacaklar mıydı? Siyaset, toplumun tümüne yayılacak mıydı? Toplum, ilk aşama devrimlerin getirdiği noktada, halkın orta sınıf tarafından ve onlar için yönetilmesi noktasında mı kalacaktı? Yoksa devlet, herkesi kapsayan bir demokrasiye doğru mu evrilecekti?

Devrimin ikinci aşaması

Bu tür sorular siyasal deyimlerle ifade edilip yanıtlanabilse de, ekonomik ögeyi içermedikçe hiçbir yanıt tam olamaz. On sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın başındaki teknolojik gelişmeler sonucunda, üretim sürecine buhar gücü ile çalışan makineler sokuldu. Toplum artık sanayileşme çağına girmişti ve o zamandan sonra siyaset büyük ölçüde bunun sorunlarını öngörmek ve karşılamakla uğraşır hale geldi. Toplum sanayileştikçe, daha çok sayıda insan kentlerde toplanarak ticaretin ve fabrikalarda çalışmanın tehlikeleriyle karşı karşıya geldi. Makineler daha karmaşık ve daha pahalı hale geldikçe, onları kurmak, bakımını yapmak ve yenilemek için daha büyük ölçülerde sermaye biriktirmek gerekti. Milyonlarca insanın geçimi, çok geniş alanlara yayılan ve herkesin katkıda bulunduğu, fakat hiçbir kimsenin ya da grubun tek başına yönlendiremediği veya denetleyemediği bir pazarın işleyişine dayalı idi. Makinelerin üretim kapasiteleri neredeyse tüketilemez idi; bunun tek sınırı hammaddelerin sunumu, hammaddeleri makinelere süren insanların dayanıklılığı ve enerjinin bulunabilirliği idi. Fakat ürünün sürekli olarak tüketilmesi olasılığı, karmaşık bir dağıtım ağı, yeterli bir bir alım gücü ve istemin psikolojik uyarıcıları gibi başka etkenlere dayalıydı. Bütün bunlar farklı bir şekilde ifade edilirse, birey kendini çok büyük bir sistemin çok ufak bir parçası olarak bulmuştu. Herşey iyi gittiği zaman bunun yararını görmekte, işler ters gittiği zaman da zararını çekmekteydi. Bunun nedenlerini ve niçinlerini anlayamıyordu. Fakat bazılarının bu sistemden öbürlerine oranla çok daha iyi yararlandığını görebiliyordu. Bir insanın özgürlüğünün ne kadar kazandığına ve-

ya neye sahip olduğuna bağlı olarak değiştiğine, olanaklar paraya dayandığı için zenginlik ile birlikte özgürlüğün de arttığına ve para eşit olarak bölüşülmediği için bu tür özgürlüğün yeniden eşitsizlik ile sonuçlandığına inanmıştı.

Bu değişmelerin demokrasi üzerindeki etkisi, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Fakat bunların deneyimleri birlikte incelendiğinde, ilk-aşama devrimi sanayi düzeninin ortaya çıkışından önce gerçekleştirmiş olan ülkelerle öbürleri arasında bir ayrım göze çarpmaktadır. Bir ülkenin sanayi düzeni ile baş etmesi her zaman için zordur; çünkü yarattığı toplumsal ve ekonomik değişmeler, kendi içinde bir devrim oluşturacak kadar büyük ve derindir. Bütün bunlar eş zamanlı olarak bir siyasal devrim ile de birleştiğinde, tüm toplumun korkunç bir çalkantı ile sarsılması ve bunun karşısında bazı aşırı çözüm yollarının denenmesi oldukça doğaldır. Buna karşılık, daha önce yer almış bir devrimin mutlakiyetçi krallığı ve feodal kalıntıları temizlediği, toprağa dayalı soyluluğu ve geleneksel kiliseyi zayıflattığı ve çağdaş bir devletin bazı temel organlarını yarattığı yerlerde, siyasal sistemin daha sonra gelen yeniliklere kendini uydurması, hiç değilse daha kolaydı. Demokrasi her yerde devrim yoluyla yaratılmıştır; fakat daha başarılı olan demokrasiler, birbirini tamamlayan devrimlerini - siyasal, ekonomik ve toplumsal - bir arada değil de, birbirinden ayrı olarak farklı aşamalarda gerçekleştiren ülkeler olmuşlardır.

Sanayileşme - ve ona eşlik eden teknolojik buluş, bilimsel yenilik ve eğitsel deney - süreci içinde, siyasal bir yanıt gerektiren bazı ivedi durumlar belirmiştir. Bunların ikisi, demokrasinin ekonomik yönlerine ilişkin herhangi bir tartışmada merkezi bir öneme sahip oldukları için, üzerinde durmaya değer niteliktedir. Birincisi, fabrika sistemi ve sermaye biriktiminin gerekleri, yeni toplumsal örgütlenme biçimleri yaratmıştır. Bu örgütlenmenin yönetimi ve ürünlerinin dağıtımı, büyük bir güç oluşturmuştur ve bu gücün kullanımı için uygun bir araç olarak da anonim şirketi yaratmıştır. Bu durumda, iki tür - siyasal ve ekonomik - güç arasındaki ilişki ne olacaktır? Devlet mi iş dünyası üzerinde yetkisini kabul ettirecektir, yoksa sanayinin önderleri mi politikacıları istedikleri yöne çekeceklerdir? İkinci bir ivedi sorun, sanayi işçileri ile orta sınıfın ilişkisi olmuştur. Sanayi işçileri yoksul idi. Geçimleri, bireysel olarak korunmasız oldukları tehlikeler altındaydı. Yalnızca, ekonomik alanda sendika ya da siyasal alanda devlet, onlara ortak bir korunma sağlayabilirdi. Üstelik, kentlerde, fabrikalarda ya da maden ocaklarında toplulaşmış olmaları, onların örgütlenme ve birlikte hareket etme olanaklarını artırmaktaydı. Fakat (onların işverenlerini ve toprak sahiplerinin bir çoğunu kapsayan bir kategori olarak) orta sınıf, bütün bunlara nasıl tepki gösterirdi? Bu sınıfın mensupları, ayrıcalık duvarlarını alçaltıp mülksüzleri aralarına katarlar mıydı? Sınıflar arasında, birinin diğerine üstünlüğü ile ya da bir tür uzlaşma ve uyum ile sonuçlanan bir çatışma yer alacak mıydı? Demokrasi, ekonomik sistemdeki bu gerginliklerin üstesinden gelebilecek miydi?

Bu soruların yanıtları, on dokuzuncu yüzyılın ortası ile II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasındaki doksan yıl boyunca belli oldu. Bu dönem o kadar karışık olmuş ve o kadar yakın bir geçmişte yer almıştır ki, ana temaları bile kolaylıkla çözümlenebilecek açıklıkta değildir. Fakat ormana bakarken ağaçları görmemek pahasına da olsa, daha ayrıntılı bir araştırmaya girmeden önce genel bir özet yapmayı denemek, daha doğru olacaktır.

Sınai ekonomiler ve olgunlaşan demokrasi

Son yüz yılın ekonomik gelişmeleri, kesinlikle demokrasinin olgunlaşması ile bağlantılıdır. Bu, demokrasinin ekonomik nedenlere bağlanabilecek bir sonuç olduğunu söylemek değildir. Çünkü gerçekte çağdaş demokratik devletlere, ekonominin yanısıra birçok öge katkıda bulunmuştur. Fakat ekonomik güçlerin etkisi siyasal sürece kadar girerek demokrasinin içinde oluştuğu koşulları şekillendirmiş ve çözmek zorunda olduğu bazı sorunları yaratmıştır. Tersine ve aynı ölçüde geçerli olmak üzere, demokrasinin kurulduğu yerlerde yarattığı siyasal etkiler toplumsal düzeni değiştirmiş ve ekonominin bir parçası olduğu genel ortamı etkilemiştir. İlk sanayileşen ülkelerde ekonomik büyüme, büyük ölçüde işadamları ya da şirketler altında birleşmiş özel kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Girişimler para gerektirdiği ve bazı riskler içerdiği için, kilit insanlar sermaye sahipleridir ve bu nedenle, önderlik ettikleri sistem, yerinde bir deyimle «kapitalist» diye adlandırılmaktadır. Herhangi bir harekette, nitelikleri belirleyen, işleyişini yönlendiren ve kendi çıkarlarını algıladıkları biçimiyle hedefleri saptayan, işte bu önderlerdir. Tepedekiler varlıklı oldukları için, pahalı evlere sahip olabilirler, hizmetçi tutabilirler, çocuklarını özel okullarda okutabilirler, sağlık giderlerini rahatlıkla karşılayabilirler, yaşlılıkları için kendilerine güvence sağlayabilirler ve öbür dünyada rahat etmeyi sağlama almak için bir kiliseye ya da hayır derneğine bağışta bulunabilirlerdi. Dolayısıyla onlara en çekici gelen öğretinin bireycilik olması doğaldı. Devlete, yalnızca, sınırları korumak, yoksulları denetim altında tutmak, para basmak, ölçüleri ve ağırlıkları denetlemek ve toplumun iskeletini oluşturan yasaları yürütmek için gereksinim vardı. Ve bütün bunlar, felsefecilerce, özgürlük kavramı altına sokulabilirdi.

Buna karşılık, sınai işçi sınıfına ve çok az kazanıp hemen hiçbir şeye sahip olmayan öbür kimselere, siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan kamu politikası sorunları, çok farklı bir biçimde gözüküyordu. Bir para ekonomisinde çok az «değer»e sahip olan bireyler, bireyciliğin erdemleri üzerinde çok fazla durmazlar; çünkü birey olarak durumlarının iyi olduğu söylenemez. Özgürlük, güçlülerin kucağına düşmek ile sonuçlanıyorsa, güçsüzlere çok birşey vermez. Eğitimden yoksun olan ve dolayısıyla eğitim yoluyla edinilen mesleklere ulaşmaları engellenmiş olan, güvenlikten yoksun olan, doyuracak başka kimseleri olan, işsiz kalma korkusuyla yaşayan, gecekondularda oturan, kılıksız giyinen ve güzelliklerden ve sanatlardan uzak olan insanlar - birçok ülkede, eskiden olduğu gibi, şimdi de çoğunlukta olan bu insanların, içinde bulundukları

koşulların nedenlerini topluma yüklemeleri ve bunun çözümünü de devletten gelecek toplu bir eylemde görmeleri beklenebilirdi. Orta sınıfın felsefesi nasıl bireyciliktiyse, işçi sınıfı da kollektivizmi benimsedi. Bireysel olarak bir değere sahip olmayan insanlar, toplu olarak bir değer kazanabilirlerdi. Gereksindikleri şey, örgütlenme ve, bununla birlikte, bazı kurumlar, önderler ve öğretilerdi. Bu kaynaktan birçok hareket (sosyalizm, sendikacılık, anarşizm, ilk komünizm ve kooperatifçilik) doğdu ve programlar, felsefeler ve siyasal partiler oluşturdu. Bunların mensupları toplumun yoksul kesimi olduğu için, kendi aleyhlerine işleyen mertebe ve statü ayrımlarının ortadan kaldırılmasını istediler. Altta olanlara yardım etmek için üsttekileri de aynı düzeye getirmeleri gerekirdi. Böylece, özgürlük orta sınıfın ideali olurken, işçi sınıfı da eşitliğe sarıldı.

Çıkarlardaki ve ideolojilerdeki bu farklılaşma, on dokuzuncu yüzyılın ortasından başlayarak evrildiği biçimiyle, demokrasi açısından çözülmesi gereken bir çatışma olasılığı taşımaktaydı. Felsefesindeki vurgu, özgürlükçülük üzerinde mi, yoksa eşitlikçilik üzerinde mi olacaktı? Bu ikisinin bir tür bireşimi bulunabilir miydi? Monarşi, aristokrasi ya da plütokrasi için yaratılmış olan kurumlara, demokratik amaçlara uyacak yeni biçimler verilebilir miydi, yoksa bunlar ortadan kaldırılıp yerine yenileri mi konmalıydı? Devlet, ekonomik düzen ile hangi koşullarda birlikte olabilecekti? Devletin işlevleri en aza mı indirilmeliydi, yoksa kamu yararı için ekonomiyi denetleyecek biçimde genişletilmeli miydi? İşçi sınıfı ile orta sınıf düşman mı olacaktı, yoksa yandaş mı? Sınıf savaşı mı olacaktı, yoksa sınıflararası uyum mu? Sınıf ayrımları ortadan kaldırılabilecek miydi?

Bu soruların daha derinde yatan uzantıları vardı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelinceye kadar hemen her dönemde, kitleler, etkin olarak karışmadıkları bir toplumsal sürecin ve bir siyasal sistemin seyircileri olarak kenarda kalmışlardı. Şimdi ise, sahnenin ortasına yürümüş ya da sürüklenmişlerdi. Sınai değişimin karşı konulmaz etkisi, herkesi ilgili ve herkesin katılımını da gerekli kılmaktı. Toplumsal ilişkilerin ekonomik değişme nedeniyle yeniden biçimlenmesi dünyaya kitlelerin doğrudan yönetime katılması olgusunu getirmişti. Fakat bu tür siyasetin hangi biçimi alacağı, hâlâ yanıtlanmamış bir soruydu. Yirminci yüzyılda siyasal önderliğimiz için girilen rekabet, kabaca aynı duruma farklı yanıtlar verilmesi konusunda olmuştur. Demokrasi de, faşizm de, komünizm de, kitle katılımına ilişkin yeni olgularla uğraşmak ve yönetim sürecine herkesin katılımını sağlayacak bir temel oluşturmak zorunda kalmışlardır. Böylece, on dokuzuncu yüzyılın ortasından başlayarak evrilen çağdaş demokrasiler, kendi adlarının anlamı ile yüzleşmişlerdir. Eğer bir «demokrasi» de iktidar «demos»a ait idiyse, «demos» kimlerden oluşmaktaydı? Bunlar, bütün erişkinler miydi, değil miydi? Ve bu sorulara siyasal bir yanıt verilebilirdiyse, bunlar ekonomi açısından ne anlama gelirlerdi?

Sorunun özü buydu. Demokratik devrimin siyasal gerekleri ile Sanayi Devriminin ekonomik sonuçları arasında bir uyumsuzluk vardı. Bunlardan birincisi, bir yönetim ilkesi olarak, ayrıcalıkların kesin olarak

ortadan kaldırılmasını öngörüyordu. Tüm erişkinler aynı koşullarda oy hakkına, her kişi bir oya sahip olmalıydı. Her oy aynı değeri taşımalıydı. Oylar sayıldığında, çoğunluğun dediği olacaktı. Fakat bunu ekonomi açısından düşünelim. Ekonomide, servet eşitsiz bir biçimde biriktirilmiş, gelirler eşitsiz bir biçimde bölüştürülmüştü. Az sayıda insan, çok büyük bir paya sahipti. Büyük bir çoğunluk ise hiçbir şeye sahip değildi ve kazancı da azdı. Tam anlamıyla demokrasi, seçim kampanyalarının serbestçe yürütüldüğü, seçmenin gözünün korkutulmadığı ve sayımın dürüst olduğu varsayımları her zaman veri olmak üzere, sayıların ağırlığı yoluyla, iktidarın bu çoğunluğa aktarılması anlamına geliyordu. Hükümet denetimini yoksullar ele geçirseler, bunu ekonomik durumlarını iyileştirmek için kullanmazlar mıydı? Siyasal ayrıcalık ortadan kalktıktan sonra, ekonomik ayrıcalık varlığını sürdürebilir miydi? Toplum, bir yanda siyasal eşitlik, öbür yanda ekonomik eşitsizlik ile kendini ne kadar sürdürebilirdi? Herhalde ikisinden biri öbürüne baskın çıkardı. Ekonomik eşitsizlikten yarar görenlerin, ayrıcalıklarını korumak için ya tam bir demokrasinin yerleşmesine karşı koymaları ya da demokratik kurumları birer dış görünüş biçimine, süreçleri de birer yapmacık düzeyine indirgemeleri gerekirdi. Almaşık olarak gerçek bir demokrasinin egemen olması için, ekonomik gücün kaleleri saldırıya uğratılıp devlete bağımlı kılınmalı ve devletin kendisi de halkın denetimi altına girmeliydi.

Bu seçeneklerle neler istendiği, beş farklı örnekte görülebilir: İngiltere, Birleşik Devletler, Fransa, Almanya ve İtalya. Bu ülkelerin gözden geçirilmesi, sonucu belirlemede merkezî önemde olan grubun orta sınıf olduğunu gösterecektir. Devrim sorunu - demokrasi yönünde veya karşısında - bu sınıfın büyüklüğüne, gücüne ve tavırlarına bağlı idi.

On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde sınıf ilişkileri

İngiltere sanayileşen ilk ülke olduğu için, bunun toplumsal ve siyasal sonuçlarıyla da karşılaşan ilk ülke idi. Sanayi Devrimi patlak verdiğinde, İngiliz ekonomisi hâlâ aşırı ölçüde tarımsal idi. Toplumsal düzen esas olarak kırsal yaşama yönelikti. Nüfusun çoğunluğu çiftliklerde ve köylerde yaşamaktaydı. İmalat da bir ölçüde yapılıyordu, ama üretim el emeği kullanma zorunluluğu ile sınırlıydı. Yaygın ekonomik felsefe, merkezî olarak yönetilen ve ulusal bir birim olarak algılanan güçlü bir devlet ile ekonomi politikasının ulusal çıkar doğrultusunda devlet tarafından yönetilmesini öngören, merkantilizmdi. «Merkantilizm» deyiminin ifade ettiği gibi, ticaret, özellikle dış ticaret, üzerinde ağırlıkla duruluyordu. Bir ulusun zenginliğinin, dışsatımın dışalım üzerindeki değer fazlası ile ölçülebileceği ve değerli maden birikiminin bu farkı gösterdiği düşünülüyordu. Hükümet biçimi oligarşi idi ve egemenlik zengin toprak sahipleri ile Londra'nın ticaret şirketlerindeydi. Bunlardan birincilerin çıkarı, tarımsal ürünlerin (özellikle buğdayın) dışalımının sınırlanması yoluyla korunmaktaydı; İkincilerinki ise, meclis'in on yedinci yüzyılın sonlarında yetkili kıldığı Merkez Bankası ve Borsa gibi kurumlar yoluyla korunmaktaydı.

Sanayileşmenin teknolojisi, toplumsal ve ekonomik örgütlenmeyi etkilemeye başlayınca, bu görüşler, varsayımlar ve politikaların oluşturduğu çerçeve, saldırıya uğradı. Adam Smith, merkantilizmin safsatalarını açığa vurarak, bunun önderliğini yaptı ve onun, örneğin Ricardo gibi, izleyicileri, yeni bir felsefenin mantığını ve ondan türeyen programı oluşturma işine koyuldu. Bu, kamu politikasına uygulandığında, sonuç - işin incelikleri bir yana bırakılırsa - devletin ekonomik alana olabildiğince az karışmasını önermek idi. İşadamları serbestçe kendi kararlarını kendileri vermeliydi. Bunların kamu organlarınca yönetilmelerinin, belki zararlı olmalarını önleyebileceği, ama hiçbir olumlu yarar da sağlayamacağı varsayılıyordu. Bu görüşleri savunanlar aptal ya da insanlık dışı kişiler değildi. Bunlar bir geleneğe karşı savaş veriyorlardı ve bu geleneğin sığındığı kurumları tersine çevirmeleri gerekiyordu. Devletin bir düşman olarak görülmesinin nedeni, farklı bir çıkarlar dizisi için oluşturulmuş ve işletiliyor olması idi. Devletin ortadan kaldırılması düşünülmüyordu, çünkü hükümetin bazı vazgeçilmez işlevleri vardı. Fakat etkinlikleri en aza indirilmeliydi. Yeni düzenin fabrika çalışanları olan işçi sınıfı için geçerli olan yeni «İncil» ise, Püriten'lerin çalışmanın erdemlerine ilişkin inançlarından ve sınıflara bölünmüş bir toplumda üstünlük kavramlarından kaynaklanmaktaydı[16]. Sanayi kentlerinin yeni zenginleri, bu noktaya kendi kendilerini getirmiş insanlar olarak, yönetme hakkının kendilerinde olduğuna inanıyorlardı, çünkü bu noktaya acımasız rekabet koşullarından geçerek gelmişlerdi. Toprağa bağlı lordların yerini sanayinin önderleri almıştı. Şövalye'nin yerine patron geçmişti.

İngiltere'nin Napolyon Fransa'sı ile ölüm kalım mücadelesi, sanayileşme hızının artırılması için dürtüyü sağladı. Savaş 1815'de sona erdikten sonra, ülke kendini, Birleşik Devletler'in II. Dünya Savaşı sonundaki durumuna benzer bir şekilde, ülke içinde ve dışında geniş bir pazara yönelik üretimde bulunabilen gelişmiş bir imalat temeline sahip olarak buldu. Onu izleyen on yılda yer alan büyüme, değişimi kaçınılmaz kıldı. İngiltere'nin yakın çağa girişini belirleyen dönem 1830'lar ve 1840'lardı. Siyasal reformun başladığı, 1832 yılında, oy hakkını kent tabanlı orta sınıfa da tanıyan ve Avam Kamarası'ndaki sandalye dağılımının değişmesine neden olan yasa ile resmen tescil edildi. Daha büyük bir kent tabanına sahip olan bu genişletilmiş seçmen kitlesi, on dört yıl sonra, bu yasanın ekonomik sonuçlarını somutlaştırarak, İngiliz buğdayını dışardan gelen buğdaya karşı koruyan yasaların kaldırılmasını sağlayabildi. 1840'larda başlatılan serbest ticaret politikası, sanayicilerin, hammaddelerini ve ülkenin yiyecek gereksinmesinin artan bir bölümünü gümrüksüz dış alımla karşılamalarına olanak verdi. İşverenler, yiyecek fiyatlarının düşük tutulması yoluyla ücretleri ve böylece üretim maliyetlerini düşük tutabilmekteydiler.

---

6 Arthur Young, bu konuda yaygın olan görüşü ifade etmiştir: «Ahmaklar dışında herkes bilir ki, alt sınıfların yoksulluğu sürmezse, çalışkanlıklarından eser kalmaz.» *Eastern Tour*, 1771, Cilt IV, s. 361. Aktaran R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism*, (Penguin Books, 1937), s. 241.

Fakat bireyci serbest ticaret politikalarının karşılayamadığı başka bir maliyet vardı. Bu, toplumsal maliyetti. Bu maliyet, kenar mahallelerde geçimlerini sürdürmeye çabalayan ve Thomas Hobbes'un deyimlerini kullanmak gerekirse, yaşamları, aşırı kalabalık, yoksul, başıbozuk, insanlıktan uzak ve kısa olan[7] sanayi işçilerinin acıklı koşullarında belirmekteydi. Bu durumdan kaynaklanan belâlar - fakirlik, cahillik, hastalık ve suçluluk - çeşitli yollardan giderilebilmekteydi.

En kesin çözüm, ülkeyi bırakıp yeni topraklara göç etmekti. Gerçekten, binlerce kişi böyle yaptı. İngiltere'nin dünyanın en zengin ve en güçlü ülkelerinden biri haline geldiği yüzyıl içinde, nüfusu da büyük bir hızla artıyordu. 1801 yılında 10.500.000 olan bu rakam, 1841'de 18.500.000'e 1881 yılında da 29.700.000'e yükseldi. Ekonomi genişleyip daraldıkça, daralma yıllarında dış göç bir sele dönüşüyor ve İngilizler Kuzey Amerika'da, Güney Pasifik'te ve Güney Afrika'da yeni bir yaşam kuruyorlardı. Yoksulların durumunu düzeltmenin ikinci bir yolu, varlıklıların iyilik yapmasıydı. Bu yöntem birçok ahlâk ve din adamının desteğini almaktaydı ve kiliseler de, dağıtılacak para kendilerine teslim edildiği için, bu yöntemi onaylarlardı. Fakat bu tür yardımların en iyisi bile, yalnızca yüzeysel bir çözümdü. Yararları, gelip geçici ve düzensizdi. Üstelik bu, varlıklıların vicdanını rahatlatan ve yardımı alan yoksulu da daha fazla alçaltan birşeydi. Sanayileşmenin toplumsal sonuçları ile uğraşmanın üçüncü yöntemi ise, siyasal idi. Devlet, bütün yurttaşlarının yaşamlarında belli bir güvenlik ve onur sağlamak üzere, ekonomi üzerinde tam bir denetim kurmalıydı. Devlet, toplum içinde, herkesi kapsayan tek kurumdu, genel gönencin sağlanması konusunda bir sorumluluk taşırdı ve yıllarca sürebilecek tutarlı programlar izleyebilirdi. Kilisenin ve şirketlerin yapmadığını, meclis ve bürokrasi yapabilirdi.

Disraeli, Marx ve Milli'in saptamaları

Olağanüstü yeteneklere, fakat farklı bakış açılarına sahip üç insan, 1840'lar sonrası İngiltere toplumu üzerinde düşünüyorlar ve bu toplumun koşullarına ilişkin saptamalarını ve ne yapılması gerektiği konusundaki önerilerini sunuyorlardı. Bunlar, Disraeli, Marx ve Mill'di. Şaşırtıcı olan şey, anlaştıkları noktaların çokluğu idi. Disraeli, 1845-1846 yıllarının meclis tartışmalarında, serbest ticaretin benimsenmesine karşı Muhafazakâr toprak sahiplerinin son direnişlerini seslendirdiğinde, ulusal çapta bir üne ya da adı çıkmışlığa, ulaştı. Burada, gerileyen tarımsal çıkarların yitirilmiş davasına sarılmış olan tutuculuğun sözcülüğünü yapmaktaydı. Fakat izleyen yıllarda, muhalefette kalarak çevresindeki toplumda yer alan değişmeleri inceleyen Disraeli, ekonominin dengesinin geri dönülmez bir biçimde sanayi yönüne kaydığını ve kendi partisinin de, eğer büyük bir parti olarak kalacaktıysa, aynı şeyi yapması gerektiğini farketti. Siyasal romanların da toplumsal hastalığın derinliklerine girerek, ülkenin - varlıklılardan ve yoksullardan oluşan - iki ayrı ulusa sahip olduğunu ve

7 Hobbes, *Leviathan*'da (Kesim 1, Bölüm 13), insanlığın hipotetik doğal durumdaki halini böyle tanımlamaktadır. Sadece, «tek başına» dediği yerde «aşırı kalabalık» dedim.

bunlar bir araya gelmezse ülkenin bütünlüğünü koruyamayacağını söylemekteydi. Bundan, bir «Muhafazakârlar Demokrasisi», yani yönetici seçkinlerin kentlerdeki yoksul kitlelere karşı toplumsal sorumluluklarını bilecekleri ve onların koşullarını iyileştirecek programlar benimseyecekleri bir sistem, önerisini türetti. Bu, zorunlu olarak, hükümetlerin eyleme girmesini ifade eden ve devletin, ekonomiyi düzenleyici ve toplumsal adaleti sağlayıcı, güçlü bir konuma gelmesini öngören bir felsefe idi.

Karl Marx'ı, bir Muhafazakar Parti ileri geleni ile aynı gruba koymak garip gözükebilir. Fakat bu ikisi, çözüm reçetelerinde farklı olduklari halde, sorunların saptanmasında birbirlerine benzemekteydiler. Marx'ın kapitalizmi ateşli bir biçimde suçlamasının temelinde bir adaletsizlik düşüncesi vardı. Smith nasıl merkantilizme olumsuz etkileri üzerinde durarak saldırdıysa, Marx da, Smith ve Ricardo'nun sözcülüğünü yaptığı ekonomik düzene, onun toplumsal yan ürünlerinin insanlık dışı olduğunu göstererek saldırmaktaydı. Marx'ın çağrısının, düşünsel içeriğinden bağımsız olarak, duygusal açıdan güçlü olması, eşitsizliği reddetmesinden kaynaklanmıştır. Gücün, varlığın toplumsal konumun ve fırsatların dağılımındaki eşitsizlik; Marx'ın saldırısının esas darbesi budur. Peki, çözüm nedir? Marx, liberal devlette, kapitalist burjuvazinin devletinde, hiçbir yarar görmemektedir. Onun için bu, egemen bir sınıfın sömürü aracı olmaktan ibarettir. Özünde o kadar yozdur ki, salt reform yoluyla değiştirilmesi olanaksızdır. Yapılacak tek şey, bu devleti ve dayandığı kurumları kökünden söküp atmaktır.

Marx hangi verilere dayanarak bu çözümlemeyi geliştiriyor ve bir proleter devrimi yoluyla burjuvazinin devrileceğini öne sürüyordu? Doğuştan Renanya'lı ve yetişme ve eğitim açısından da Prusya'lı bir kişi olarak, sanayileşmenin, Avrupa kıtası üzerinde başlangıçtaki etkilerini gözleyebilmişti. Fakat, Lancashire'ın dokumacılıkla uğraşan kentlerinde İngiliz işçi sınıfının durumunu incelemiş olan Engels gibi, Marx da, bilgilerinin çoğunu, 1849 yılından 1883'te ölünceye kadar kaldığı İngiltere'den edindi. Burada önemli olan nokta şuydu ki, Marx British Museum kütüphanesinde çalışıp *Das Kapital*'ine temel oluşturan malzemeyi hazırlarken devlet belgelerinden ve özellikle o dönemde İngiliz halkının toplumsal ve ekonomik durumunu inceleyen meclis komisyonlarının raporlarından çok miktarda veri toplamıştı[8]. Başka bir deyişle, ekonominin işleyişine ilişkin bu araştırmaların yapılmasını ve olumsuz sonuçların halkın gözü önüne serilmesini olanaklı kılan şey, siyasal bir olgu - kamuoyunun ve kamu çıkarının temsilcisi olarak meclis'in gücü - idi. Fakat aynı güç bu olumsuz durumun düzeltilmesi için de kullanılabilirdi. Siyasal düzen, bilinçli bir karışma ile, ekonomik düzene bir ölçüde toplumsal adalet getirebilirdi. Kapitalizm, demokrasi sayesinde insancıllaştırılabilirdi. Baş devrimci Marx bile, orta sınıfı ve bu sınıfın yaptığı her işi kınarken, İngiltere için önemli bir istisnaya yer vermişti. Engels, 1886 yılında *Das Kapital*'in ilk İngilizce

[8] Marx kendisi de *Das Kapital*'in Almanca birinci baskısına (1867) yazdığı önsözde bu noktayı vurgulamıştır. Burada, Almanya'daki toplumsal istatistiklerin yetersizliği ile İngiltere meclis komisyonlarının çalışmalarından sağlanan bilgi bolluğunu karşılaştırmaktadır.

çevirisine yazdığı önsözde şunları söylüyordu: «Elbette, böyle bir anda, bütün İngiltere'nin ekonomik tarihinin ve durumunun yaşam boyu süren bir incelemesinin sonucu olan ve bu incelemesi ile İngiltere'nin, hiç değilse Avrupa içinde, kaçınılmaz toplumsal devrimin tümüyle barışçı ve yasal yollarla gerçekleştirilebileceği tek ülke olduğu sonucuna varan bir insanın sesine kulak verilmelidir. Kuşkusuz, İngiliz egemen sınıfların bu barışçı ve yasal devrime, işçileri 'köleleştirme'yi amaçlayan bir karşı koyuşa girişmeden teslim olacağını ummadığını eklemeyi de unutmamıştır[9]».

Bu alıntıda görüldüğü gibi, Karl Marx'ın beklentilerinin bazı bakımlardan yanlış olduğu ortaya çıktı. Birincisi, İngiltere Avrupa'da toplumsal devrimin barışçı yoldan gerçekleştiği tek ülke olmadı. Örneğin, Danimarka, Norveç ve İsveç'in durumu ne idi? İkincisi, «İngiliz egemen sınıfları» değişime «işçileri köleleştirmeye çalışarak» karşı koymadılar. Tam tersine, gerçekte, Muhafazakar Parti o devrimin birçok yönünü kendi programına kattı. Ancak Marx, Disraeli'nin de katıldığı iki önemli noktada haklı idi. Zenginlerle yoksullar arasındaki bölünmenin süremeyeceğini ve sürmeyeceğini doğru olarak önceden görmüştü. Bu uçurum, şu veya şekilde kapatılmalıydı. Bunun yolları konusunda ise Marx, İngiltere'nin siyasal durumunu yakından incelemek ve beklediği devrimin bu ülkede meclis aracılığıyla yasal olarak gerçekleştirilebileceği görüşüne varmak için yeterli olanağa sahipti.

Bu üç çözümlemecinin sonuncusu olan John Stuart Mill de, benzer bir sonuca farklı bir yoldan varmıştı. Disraeli'nin ve partisinin durumunda dikkate değer özellik, varlıklıların ilginç bir biçimde yoksulların davasını benimsemesiydi. Marx'ın durumunda buna denk düşen paradoks, devrim havarisinin kurtuluşun evrim yoluyla olabileceğini teslim etmesiydi. Mill'de olağanüstü olan yön ise, devlete karşı olan bu bireycinin, devletin düzeltici eyleminin zorunlu olduğunu kabul eden bir tür kollektiviste dönüşmesi idi. John Stuart Mill, babası ve babasının, aralarında Ricardo'nun da bulunduğu, arkadaşları tarafından kendisine koyu bir biçimde aşılandığı gibi, Faydacıların felsefesini en saf biçimiyle benimsemekteydi. Bunun sonuçları *Principles of Political Economy*'nin 1848 yılında yayımlanan birinci baskısında ve 1859 yılında yayımlanan *Essay on Liberty*'nin ilk bölümünde görülebilir. Burada Mill, tüm iyi ve yararlı şeylerin bireylerin eylemlerinin sonucu olduğunu anlatmaktadır. Bir bütün olarak toplum ve bunun örgütlü kurumlarından biri olarak devlet, bireylere gerçek bir yararda bulunamaz. Sadece, bireylerin, başkalarının eylemlerinden dolayı zarar görmelerini önleyebilir. Devlet müdahalede bulunma zorunda ise, bunu kanıtlama yükümlülüğü devletin eyleminden yana olanların omuzundadır. Bireyler kendi hünerlerine bağlı olarak yükselmeli ya da düşmelidirler. Toplum, eşit olmayanlara eşitlik içinde davranmak yükümlülüğü altında değildir. Yaratıcılık, özgürlük ortamında gelişir. Yaratıcılık örgütlenemez.

Mill, siyasal sistemi olası bir tehlike, ama başka tehlikelere karşı da zorunlu bir denge ögesi olarak gören bu ilk tavrından, zaman içerisinde

9 *Capital* (Dent and Sons: London, 1933), s. 887.

uzaklaşmıştır. Adım adım ilerleyerek, devlet müdahalelerine birer birer göz yummak yoluyla, sonuçta - bunu hiçbir zaman açıkça söylemese de - devletin hem toplumsal bozuklukların gidericisi, hem de toplumsal yararların yaratıcısı olduğunu kabul eder hale gelmiştir. Bu değişimin nedeni nedir? Bu değişim, Mill'in bir düşünür olarak tutarsızlıkla nitelemesine yol açan, ama bir insan olarak ona puan kazandıran nedenlerden ileri gelmiştir. Mill kendisine miras kalmış olan önyargılara uymayan gerçeklerin farkına varacak kadar açık görüşlü[10] ve insanların durumuna yakınlık duyacak kadar kadar da alçak gönüllü idi. Herbert Spencer'den farklı olarak, ekonomik kurumların toplumsal etkilerini artık haklı gösteremeyeceğini görünce, felsefesini değiştirdi. Gerçekten *Political Economy*'nin daha sonraki baskılarında ve *Essay on Liberty*'nin son bölümünde[11], kendi güçleri yetersiz olan bireylere yardım etmek için devlet aracılığıyla ortak eylemde bulunulması görüşünü savunmaktadır. Fakat bunu gerçekleştirebilmek için devletin kendisi güçlendirilmelidir ve bunun için de devlet geliştirilmelidir. Bu nedenle, Mill, seçim sisteminin reformu, meclis'in modernizasyonu, yönetsel hizmetlerin örgütlenmesi, kamu eğitiminin yaygınlaştırılması ve benzeri konulara artan bir ilgi göstermiştir. Buradaki mantık çok açıktır[12]. Düzensiz bir sınai kapitalizmin hatalarını gidermek için demokratik siyasete başvurulabilir.

Peki sonuçlar nelerdir? Bunun İngiltere örneğindeki yanıtı, serbest ticaret öğretisinin gitgide bırakılmış, devletin işlevlerinin gitgide artırılmış ve siyasal sistemin de gerçekten başarılı bir biçimde ekonomik süreç üzerindeki üstünlüğünü kabul ettirmiş olduğudur. Bütün Bunlar 1865 ile 1914 arasındaki yarım yüzyıllık dönemde gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, hükümet kurumları da demokratik ilkelerin sürekli olarak uygulanması yoluyla daha da geliştirilmiştir. Oy hakkı, önce orta sınıfı, daha sonra fabrikalardaki ve çiftliklerdeki işçi sınıfını ve en sonra da kadınları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ekonomik gücün birikimine ve toplumsal afetin belirmesine, ortak bir siyasal eylemle karşılık verilmiştir. Geleneksel oligarşi 1832 yılında Reform Yasasını kabul ettiğinde, İngiltere'nin devrim değil, evrim yolundan ilerleyeceğini göstermiştir. 1832'de, orta sınıf siyasal amaçlarına ulaşmıştı, işçi sınıfı ise uygun zamanı bekler

---

10 Gerçekten *The Principles of Political Economy*'nin birinci baskısında, özel mülkiyeti haklı çıkaran kuram ile mülkiyetin gerçekteki dağılımı arasında yer alan çelişkiyi vurgulamaktaydı: Özel mülkiyet ilkesi, henüz hiçbir ülkede tam anlamıyla denenmiş değildir ve belki de bu durum, bu ülkede öbür ülkelere oranla daha büyük ölçüde geçerlidir. Çağdaş Avrupa'da toplumsal düzenlemeler, sadece bölüşmeye ya da çalışkanlık sonucu olarak ortaya çıkmış olan bir mülkiyet dağılımı temelinden başlamıştır ve yüzyıllar boyunca çalışkanlık esası, şiddete dayalı düzenlemeyi ne ölçüde değiştirmiş olursa olsun, sistemin kökenlerinden gelen izler hâlâ varlığını korumaktadır. Mülkiyetin yasaları henüz hiçbir şekilde özel mülkiyeti haklı gösteren ilkelerle uyum içinde olmamıştır... Bunlar, insanlar arasında uygun bir denge kurmamış, bazı kimselerin lehine olmak üzere öbürlerinin önüne engeller dikmiştir; bunlar bilebile eşitsizlikleri geliştirmiş ve herkesin yarışa eşit koşullarda başlamasını önlemiştir». (1848) Cilt I, s. 253.

11 «Uygulamalar» başlıklı 5. Bölüm.

12 Disraeli, Marx ve Mill'in eleştirileri, başka birçoklarınca pekiştirilmektedir. Dikkate değer örnekler, Dickens'in toplumsal protesto içeren romanları ile Ruskin'in estetik devrimidir.

durumdaydı. 1867 ve 1884 yıllarında ikinci ve üçüncü Reform Yasalarının kabulü ile, işçi sınıfının da anayasal sisteme katılımı sağlandı. Bu noktadan sonra, siyasette eşitliğin sağlanmış olmasının, ekonomideki eşitsizliğe yönelik bir saldırıya yol açacağı kesindi. Denetimsiz bir kapitalizm kendi yıkımının tohumlarını atmıştı, çünkü siyaset o tohumları reformsuları ile beslemişti. O tohumlar çiçek verdiğinde, açan demokrasi idi.

Amerikan demokrasisinin tarımsal kökleri

Birleşik Devletler'de ekonomik koşullar ve dolayısıyla toplumsal evrimin izlediği yol farklı olmuştur. Fakat siyasal sonuçlar uzun dönemde önemli ölçüde benzerlikler göstermiştir.

Birleşik Devletler'in başlangıçtaki ekonomik gelişmesi, Avrupa ülkelerinin deneyimlerinde örnekleri bulunamayacak bir grup etken tarafından şekillenmişti. Birincisi, Amerika'ya ilk yerleşme, sömürgecilik biçiminde idi ve dolayısıyla üretim ve pazar olanakları İngiliz çıkarlarına bağımlı idi. 1776 Bildirisi, yalnızca siyasal değil, ekonomik bağımsızlığa da yol açan bir eylemdi. Savaş alanındaki zaferi kazandıktan sonra, genç ulusun ilk görevlerinden biri, bir sömürge ekonomisinin sınırlarından kendini kurtarmak için savaşmaktı. Birleşik Devletler'in ikinci özelliği, tarımın önceliği idi. Sanayi, azgelişmiş ve küçük ölçekli idi. Hem eyaletler arası, hem de dış ticaret, Boston, New York, Philedelphia ve Baltimore gibi limanların büyümesini desteklemişti. Fakat, tüccarlar, bankerler ve hukukçular bu kentlerde toplanıp etkilerini etrafa da yaydıkları halde, kentsel çıkarlar, sayısal olarak değerlendirildiğinde, oldukça küçüktü[13]. Üçüncü bir önemli etken batıya doğru uzanan ve bireylerin, ailelerin ya da küçük toplulukların yeni ekonomik kökler sürebilecekleri çok geniş topraklardı. Son olarak, nüfus (Kızılderililer sayılmazsa) yeni göç edenlerden ya da bir iki kuşak önce göç etmiş olanların yakınlarından oluşmaktaydı. Toplum daha genç ve daha yeni olduğu için, kurumları, Avrupa'nınkilere oranla, daha akışkan idi. Ayaklarının altında yatan geniş ve zengin bir kıtanın meydan okuması karşısında, insanların deneylerde, yaratıcılıkta ve yeniliklerde bulunması beklenebilirdi.

Bağımsızlık ile sonuçlanan hareketin önderliğini, güneyli çiftçilerle kuzeyli tüccarların garip bir koalisyonu yapmıştı. Ulaşılan sonuca, Washington, Jefferson ve Madison kadar Franklin, Hamilton ve Adamses de katkıda bulunmuştu. Fakat hepsinin ortak olduğu bir nokta vardı. Hem Bağımsızlık Savaşı, hem de gevşek bir konfederasyondan daha sıkı bir federal birliğe geçiş, mülkiyet sahibi insanlar tarafından gerçekleştirilmişti. Kent tabanlı orta sınıf ve yoksullar ile küçük çiftçiler, önderlik içinde temsil edilmedikleri gibi, istek de Philadelphia konvansiyonunda fazla bir ağırlık taşımamıştı. Gerçekten, hükümetin güçlendirilip merkezileştirilmesi yönündeki görüşlerin gelişmesine neden olan şey, batı Massachusetts'te borç yükü altındaki çiftçilerin düzenlediği «Shays isyanı» idi. Fakat bu belirlemeden de anlaşılacağı gibi, yeni Anayasa'nın tasarlanışında ve sonraki işleyişinde, birden fazla seçenek ifade edilmekteydi

13 1790 yılında, kırsal nüfus 3.727.000; kentsel nüfus ise 202.000 idi.

ve bu farklı seçenekler de farklı ekonomik ve toplumsal uzantılar taşımaktaydı.

Kurucuları, Birleşik Devletler'in siyasal sistemini belirlerken, üç temel soru üzerinde karara varmak zorundaydılar: Devlet ile ekonomi ve genel olarak özel kişiler arasındaki, federal birlik ile eyaletleri arasındaki ve halk ile kamu görevlileri arasındaki güç dağılımı nasıl olmalıydı? Bu üç seçimden birincisi, merkeziyetçilik ile ademi merkeziyetçilik arasında; ikincisi, ekonomiyi yöneten güçlü bir devlet ile serbest ticaret ilkelerine dayalı zayıf bir devlet arasında; üçüncüsü de, yurttaşların kitle olarak yönetime katılması ile sınırlı sayıda insanın yönetime katılması arasında yer almaktaydı[14]. Hamilton'cularla Jefferson'cular arasında patlak veren klasik çatışmada, ayrım çizgisi kesin bir şekilde çizilmişti. Hamilton merkeziyetçiliği, güçlü bir devleti ve seçkinler yönetimini benimsiyordu. Jefferson ise, güçlerin dağıtımı, sınırlı bir hükümet ve halkın denetimi yanlısı idi. Bu siyasal seçenekler, doğal olarak, farklı ekonomik felsefelere ve toplumsal değerlere dayalıydı. Hamilton, Birleşik Devletler'in sanayi, ticaret ve kentleşme doğrultusunda gelişeceğini düşünüyordu. Siyasal açıdan Federalist olduğu gibi ekonomi açısından da merkantilistti; çünkü bu tür bir ekonominin başarısının çeşitli eyaletlerin bütünleşmesine ve bir ulusal para, ulusal pazar ve ulusal ulaşım ağı sağlayabilecek bir hükümetin hizmetlerine dayalı olduğunu biliyordu. O dönemin işadamları, devletin karşısında değil, yanındaydı; çünkü azınlıkta kalan bir çıkarı temsil ediyorlardı ve devletin yardımına gereksinimleri vardı. Fakat mülkiyetlerini tehlikeye atmak veya halk seçimlerinin ve yasama politikasının çalkantılarına teslim etmek istemiyorlardı. Dolayısıyla, oy hakkını sınırlı tutmaya, yönetsel güçleri ayrı düzeylere dağıtmaya ve yasama ve yürütme üzerinde yargı denetimi kurmaya niyetliydiler.

Jefferson'un toplumsal felsefesi oldukça farklıydı. Yaygın olarak bilinen ve sıklıkla aktarılan düşüncesi[15], tarımsal bir ekonomi ve kırsal bir yaşam yönündeydi. Kentlerden hiç hoşlanmazdı. Gerçekten de, kentler büyüdükçe hoşnutsuzluğu artardı. Toplum ve birey için en sağlıklı iş çiftçilikti; çünkü o insanı doğaya yakınlaştırırdı. En iyi siyasal sistem, herbiri bağımsız olarak ailesini geçindirmeye yetecek ölçüde mülk sahibi olan çiftçi yurttaşların oluşturduğu topluluktu. Bu koşullar altında hükümet, ademi merkeziyetçi ve dolayısıyla halka yakın olabilirdi. Aile çiftliği bütün birincil gereksinimleri karşılayacağı için, hükümetin yapacağı fazla bir iş de olmazdı. Devlet, hizmet götürdüğü insanlar tarafından yönetilmeliydi. Bunlar, mantıksal olarak, özgürlük hakkının devredilemez olduğu ve tüm insanların eşit olarak yaratıldıkları gerçeklerinin birer sonucu değil midir?

---

14 Bu seçimlerin önemi konusunda, *The Great Issues of Politics*'deki çözümlememe bakılabilir.

15 *Notes on Virginia*. XIX. Soru. «Toprak üzerinde çalışanlar, Tanrı'nın sevgili kullarıdır... Genel olarak, herhangi bir Devlet'te öbür sınıflardan yurttaşların çiftçilere oranı, onun sağlıksız bölümlerinin sağlıklı bölümlerine olan oranına eşittir... Üzerinde çalışacak toprağımız varken, yurttaşlarımızın bir tezgahta çalışıyor ya da öreke çeviriyor olmasını istemeyelim».

Jefferson ile Hamilton'un birleşmesi

Bu zıtlar arasındaki diyalektiğin Amerikan tarihinin bu kadar erken bir aşamasında evrilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü Birleşik Devletler'in daha sonraki siyasal yaşantısının büyük bir bölümü, bu iki bakış açısı arasındaki çatışmaya ve bunların birleştirilmesi çabalarına dayalı olarak açıklanabilir[16]. Sonuç dikkate değer niteliktedir. Kısa dönemde Jefferson'cular birçok noktada baskın çıkmış; fakat uzun dönemde Hamilton'cular, bir önemli istisna dışında, her açıdan egemen olmuşlardır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yetmiş yılı boyunca, Amerikan ekonomisi öncelikle tarıma dayalı idi ve ülkeye esas olarak kırsal bir yapı egemendi[17]. Hükümetin her düzeyinin etkinlik alanı sınırlı idi ve işlerin çoğunu yerel yönetimler ve eyaletler yürütüyordu. Üstelik, yönetici oligarşi - Hamilton'cuların o kadar değer verdikleri «varlıklı ve yetenekli insanlar» - zaman içerisinde siyasal ayrıcalıklarından vazgeçmeye ve devletin yönetimini kendilerinden daha az varlıklı ve daha az eğitim görmüş olanlarla paylaşmaya zorlanmaktaydılar. Eyaletlerde ve dolayısıyla tüm ulus çapında[18], yoksulları seçim sandığından uzak tutan varlık engeli gitgide azaltılarak, sonuçta hemen hemen tümüyle ortadan kaldırıldı. Bu hareketin ardındaki itici güç, daha sert ve daha kırsal, daha yoğun bir biçimde bireyci ve insanları soyuna veya varlığına göre değil de kendi sahip olduğu niteliklere göre değerlendiren Batı'nın yeni yerleşim bölgelerinden kaynaklanmaktaydı. Yeni ruhu simgeleyen iki siyasal harekette, Jefferson'cu demokrasi ile Jackson'cu demokraside, batının köktenciliği doğunun tutuculuğu ile mücadele içindeydi. Bunlardan birincisinin eşitlikçi etkileri, siyasal planda, oy kullanma hakkında mülkiyet sınırlamalarının derece derece kaldırılmasında ortaya çıktı[19]. Mütevazi bir kökenden gelen kimseler - bir Jackson ya da bir Lincoln - ülkenin en üst görevine seçildiklerinde, sıradan insan layık olduğu yere ulaşmıştı.

Fakat Jefferson'cu tohumlar bu şekilde meyva vermeye başlarken, Hamilton'cu tohumlar da bir yandan filizlenmekteydi. Ticaretin ulusal olmasını ve dışsatımın dışalımı aşmasını öngören merkantilist öğretiye bağlı olarak, Federalistler, bir ulusal pazarın çerçevesini kurabilecek kadar güçlü bir ulusal devlet istiyorlardı. Bu, Washington Yönetimi sırasında Maliye Bakanı olan Hamilton'un, ulusal paraya güvenin sağlanması, sanayinin

---

16 Bu birleşme erken başladı - gerçekte, Jefferson'un kendi Yönetimi döneminde - çünkü pratik politikacı, idealist felsefeci ile her zaman tutarlı değildi. Jefferson, Başkan olarak, Hamilton'cu politikalardan bazılarının sürmesine izin verdi.

17 Gerçekte, tarımla uğraşan insanların sayısının öbür işlerle uğraşanların sayısının altına düştüğü ilk sayım, 1880 yılındakiydi. Fakat toplam kentsel nüfus, toplam kırsal nüfusu ilk kez 1920 yılında aştı.

18 *Birleşik Devletler Anayasası*'nın 1. Maddesinin ikinci kesimindeki koşula bağlı olarak, herbir Eyalet, «Eyalet yasama organının en kalabalık birimi»nin seçiminde daha fazla sayıda insana oy kullanma hakkını tanıdıkça, Federal Temsilciler Meclisi için oy veren seçmenlerin sayısı da aynı anda artmaktaydı.

19 Yoksullar aleyhine ayırıma yol açan okuma-yazma bilgisinin sınanması konusunda bkz. Bölüm 10, s. 279-280.

özendirilmesi ve koruyucu bir gümrük duvarının örülmesi yönündeki kaygılarını açıklamaktadır. Aynı politika, Başyargıç John Marshall'ın en ünlü kararlarından bazılarında (yani *Ogden*'e karşı *Gibbons* ve Maryland'e karşı *McCulloch* davalarında) belirtilen ilkelerde de açıklıkla yer almıştır. Bunların sonucu, hem eyaletler arası ticaretin, hem de federal hükümetin alanlarının genişletilmesi olmuştur. Napolyon Savaşları'nın son bulması ile İç Savaş'ın patlak vermesi arasındaki hızlı genişleme döneminde, yeni topraklar ele geçiriliyor ve yerleşim bölgeleri haline getiriliyor, nüfus da hem doğum, hem de göç nedeniyle artıyordu. Fakat kentler, kırlara oranla daha hızlı büyüyordu. 1820'de kentlerde yaşayanların sayısı 700,000'in altındaydı (kırsal nüfus ise yaklaşık dokuz milyondu) ve nüfusu 100.000'i aşan yalnız bir kent vardı. Oysa 1860'a gelindiğinde, bu nüfusu aşan kent sayısı dokuz idi ve bir bütün olarak kentsel nüfus dokuz kat artmıştı. Aynı dönem içerisinde kırsal nüfus üç katına bile varmamıştı, ama kentsel nüfusun üç katı büyüklükteydi. Siyasal büyüme açısından bakıldığında, adayların John Quincy Adams ve Andrew Jackson olduğu 1824 yılındaki başkanlık seçiminde yalnızca 356.000 oy kullanılmıştı. 1860 yılında ise, oy kullananların sayısı 4.680.000 idi. Demokrasi, hiç değilse, erişkin erkeklerle beyazların arasında gerçekleşmekteydi.

Birleşik Devletler'in sınai büyümesi

Ekonomik gelişmenin ikinci aşaması, sanayiye bilimsel teknolojinin uygulanmasına ve böylece büyük ölçekli sanayinin büyümesine tanık oldu. Napolyon'a karşı savaşın İngiltere'de Sanayi Devrimi'ni hızlandırması gibi, Birleşik Devletler'de Kuzey-Güney savaşı da aynı sonuca yol açtı. Kuzey'in sonuçtaki askeri zaferi kazanmasının önde gelen nedenlerinden biri, üretim gücünün üstünlüğü idi. Kuzey'in bu dürtü ile ateşlenen sınai gücü, 1870 yılından yüzyılın sonuna kadarki dönemde akıl almaz bir büyüme yaşadı[20] ve sonuçta, Birleşik Devletler, önde gelen sanayici uluslar sıralamasında İngiltere ve Almanya'nın arasına katıldı.

Bunun ülke içindeki etkisi, toplumsal ve ekonomik görünümde yer alan büyük bir dönüşüm oldu. İş dünyası dev boyutlara ulaştı ve bu dünya içinde en büyük birimler ekonominin ana sektörlerinin denetimini ele geçirdi. Bu, büyük «tröst»lerin rakiplerini ezdikleri ve böylece pazarın büyük bölümüne egemen oldukları bir dönemdi. Çalışanların ve tüketicilerin durumu, bunların acımasına kalmıştı. Sermaye biriktiren ve imparatorluklar kuran gözü doymaz insanlar, büyük varlığa kavuşuyorlardı. Az kişinin elinde büyük ölçülerdeki sermayenin yoğunlaşması, zengin ile yoksul arasındaki uçurumu, ülkenin her yanında göze batan eşitsizlikler, eşitlik çağrılarına yol açıncaya kadar derinleştirdi. Üstelik, iş dünyası güçlenip gücüne olan güveni de arttıkça, bu dünyanın önderleri, Hamilton dönemindekine oranla, devletin yardımına daha az gereksinim duyuyorlardı. İktidar açısından değerlendirildiğinde, yalnızca güçlü bir devlet ekonomik sistemi denetleyebilirdi; güçsüz bir devlet ise, sanayicilerin ve bankerlerin denetimi altına girerdi. Dolayısıyla bunlar serbest ticaret ilkelerine sa-

[20] Örneğin yıllık çelik üretimi 1867'de 19.643 ton iken 1887'de 3.339.000 tona ulaşmıştı.

rıldılar ve en iyi hükümetin, en az hüküm süreni olduğu yolundaki Jefferson'cu öğretiyi benimsediler. Ayrıca, ekonomik süreçler ulusal çapa ulaştığı ve dolayısıyla ancak ulusal çapta bir otorite tarafından yönetilebileceği için, işadamlarının sözcüleri artık, kendi hegemonyalarına bir tehdit olarak gördükleri federal devlet yerine, daha kolaylıkla bölüp egemenlikleri altına alabilecekleri Eyalet yönetimlerinin güçlendirilmesini istiyorlardı. Böylece, iş sahiplerinin özerk gücünde somutlaşan plütokrasi, Amerikan demokrasisine bir tehdit oluşturuyordu.

Büyük şirketlere büyük hükümet

Bu tehditin yol açtığı sonuç, Eflatun'un, herhangi bir yönde aşırıya kaçan bir eğilimin tersi yönde bir harekete neden olduğu yolundaki gözlemine örnek oluşturmaktadır. Büyük şirketler olgusu karşısında küçük insan ne tür bir korunmaya sahipti? Olanaklar şöyle gözüküyordu: Büyük Şirketler daha küçük birimlere bölünebilirdi, ki Anti-Tröst yasalarının hedefi buydu. Ya da şirketler büyük olarak kalabilir, ama devletin denetimi altına sokulurdu, ki düzenleyici kurumların (örneğin Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu) amacı buydu, Son olarak, özel kuruluşların yürüttüğü işlevleri devlet kendisi üstlenebilirdi. Ekonomik etkinlikler söz konusu olduğunda, buna millileştirme veya sosyalizm veya kamu girişimi denebilirdi. Amaç toplumsal adaleti geliştirmek veya genel gönenci artırmak olduğunda ise, bu işlevler toplumsal hizmetler olarak tanımlanabilirdi.

Büyük Şirketlere karşı koymak için gerekli olan şeyin bir Büyük Hükümet olduğu artık ortaya çıkmıştı. Bu gerçeğin farkına varıldığı, elemanlarının yetkinlik esasına göre atandığı bir Federal Bürokrasinin kuruluşuna ilişkin ilk büyük yasa olan ve Sherman Anti-Tröst yasasının kabulü ile Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu'nun kuruluşun gerçekleştiği yıllarda kabul edilen, 1883 yılının Pendleton Yasasında belli oldu. Üstelik, bu tür politikaları başlatacak siyasal ivme yalnızca bir kaynaktan - ekonomik gücün aşırı yoğunlaşmasından zarar gören ve bir karşı gücün yardımına gerek duyanlardan - gelebilirdi. Bu karşı gücü örgütleyen kurum, devlet olmalıydı. Onun işleyişine temel olacak ilke, demokrasi olmalıydı. Siyasal sistemin, ekonomik sistemin olumsuz sonuçlarından toplumu koruması gerekiyordu. Sanayi ve ticaret devlete, kapitalizm de demokrasiye bağımlı kılınmalıydı. Oy hakkına sahip olan sayıların gücü, ekonomik oligarşinin gücüne karşı kullanılabilirdi. Bunun, ülke içi politikalar alanındaki sonuçları, yirminci yüzyılın daha dinamik Başkanlarının adları ile birlikte giden bir dizi programda - Theodore Roosevelt'in «Square Deal»i, Woodrow Wilson'un «New Freedom»i, Franklin D. Roosevelt'in «New Deal»i, Hanry S. Truman'ın «Fair Deal»i ve John F. Kennedy'nin «New Frontier»ı - yer almaktadır. Sonuçta ortaya çıkan şey ise, Hamilton'cu bir ekonomi ile Jefferson'cu bir demokrasinin hiç beklenmedik bir birliği olmuştur. Zaman açısından sıralamaya gelince, ilk olarak siyasal devrim yer almış ve böylece cumhuriyetçi yönetim biçiminin demokratikleştirilmesinin temellerini atmıştır. Daha sonra Sanayi Devrimi yer aldığında, büyüyen bir siyasal demokrasi, denetimsiz bir kapitalizmin neden olacağı toplumsal bozuklukları giderebilmiştir. Dolayısıyla burada sözko-

nusu olan ögeler - halkın demokratik denetimi altında güçlü ulusal hükümet ile devlet denetimi altında güçlü bir sınai ekonomi - birinin oluşumuna Hamilton'un, öbürünün oluşumuna ise Jefferson'un katkıda bulunduğu, ancak bunların birleşiminden her ikisinin de tam olarak hoşnut olmayacağı, ögelerdir.

Kıta Avrupa'sının deneyimi

Demokrasinin, çağımızda, İngilizce konuşulan en büyük iki ülkedeki ortaya çıkışı ile Batı Avrupa'nın en büyük uluslarındaki, yani Fransa, Almanya ve İtalya'daki gelişimi karşılaştırılmalıdır. Henüz bu ülkelerin hiçbirinde demokratik türden istikrarlı bir anayasal rejim kurulamamıştır. Buna karşılık, Fransa, demokratik geleneğe gerek İtalya'dan gerekse Almanyadan daha büyük ölçüde katkıda bulunmuş olması nedeniyle, ayrı bir kategoride yer almaktadır. Fransızlar, 1789 devriminin başlamasıyla birlikte, bütün Kıta'ya özgürlük yanlısı bir etki yaymışlardır. Düşünceler ve ilkeler alanında, hiçbir ulus demokrasi konusunda Fransızlardan daha fazla derinlik ve çeşitlilik taşıyan şeyler yazmamış, savlar ileri sürmemiştir. Fakat kalıcı kurumların kurulması konusunda, felsefe alanındaki bu başarıya ulaşılamamıştır. Bismarck yenilgisi ile başlayıp Hitler yenilgisi ile son bulan Üçüncü Cumhuriyet (1875-1940), Fransa'da 1789'dan bu yana, yirmi yılı aşan bir süre için varlığını koruyan tek rejim, demokratik bir rejimdi. Bu dönem boyunca da, demokrasi sağlam temellere dayanmıyordu ve aşırı Sağ ile aşırı Sol'dan gelebilecek darbe tehlikelerine açık idi. İtalya'da ise, 1860-1861 yıllarında birleşme sağladıktan sonra demokratik doğrultuda bir evrim süreci başladı ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki on yıl içerisinde bazı kazanımlar elde edildi. Fakat sistem savaşın ekonomik sonuçlarına dayanamayacak kadar güçsüzdü ve 1922 yılında Mussolini'nin Faşistlerinin saldırısına boyun eğdi. Almanya'nın deneyimi bundan daha da kısa sürdü ve daha da acıklı bir şekilde son buldu. Bismarck Yönetimi sırasında, yönetim sorumluluğuna değil, ama tartışma hakkına sahip olan bir parti sistemi kuruldu. İlk ciddi demokrasi deneyi 1919 yılında Weimar Cumhuriyeti ile başlatıldı. Fakat bu deney, askeri yenilgi ayıbı ile Versailles Antlaşmasının öngördüğü cezalar altında yer aldı. Cumhuriyet, ondört yıl boyunca, işgal, enflasyon, geçici düzelme ve ani bunalımdan yalpalayarak geçti. Sonra da Nazi'lerin ayakları altında kalarak boylu boyunca yere serildi.

Şurası kesindir ki, bu üç ulusun çağdaş tarihi, yalnızca, hatta öncelikle ekonomik öge ile açıklanamaz. Siyasal gelişme başka ögelerden de etkilenmiştir. Almanya'da ve Fransa'da ordunun rolü, Fransa'da ve İtalya'da Kilise'nin gücü, Almanya'da dinsel bölünmelerin etkisi, Almanya'da ve İtalya'da ulusal birleşmenin geç kalmışlığı ve her üçünün de dışarıda yayılmacı politikalar izlemiş olması gibi sorunlar yer almıştır. Fakat bütün bu ağırlıklı etkilerin dışında, yine de ekonomik değişme ve bunun toplumsal ve siyasal sonuçları konusu vardır. Fransızların II. Dünya Savaşı öncesinde demokrasi konusunda yalnızca kısmen başarılı olduğu ve Almanlarla İtalyanların da tümüyle başarısız olduğu veri ise, bu durum ekonomik koşullarla ne şekilde bağlantılı idi?

Her üç örneğe de uyan tek bir yanıt yoktur, ama genel bir açıklama öne sürülebilir. Her üç ülkede de sanayileşmenin etkisi on dokuzuncu yüzyılda duyuldu. Fakat bunun siyasal sonuçları hem her bir ülke sanayileşme başladığı sırada farklı bir siyasal gelişme aşamasında olduğu için, hem de her birinin sanayileşme kapasitesi farklı olduğu için, ülkeden ülkeye değişiklik gösterdi. Fransa'nın demokratik doğrultuda her iki komşusundan da daha fazla yol almış olması, öncelikle siyasal bir nedene bağlıydı. Fransızlar, Almanların da, İtalyanların da henüz çözemedikleri iki önemli sorunu daha önceden çözmüşlerdi. Fransa en az iki yüzyıl öncesinden, ulusal birliği gerçekleştirmiş ve bununla birlikte güçlü bir merkezi hükümet aygıtını kurmuştu. Buna karşılık, İtalya ve Almanya aynı sonuçlara on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar ulaşamadı. Ayrıca, Fransızlar 1789'da mutlakiyetçi krallığa, Kilise'nin yetkilerine ve toplumsal düzenlerini karışıklığa sürükleyen feodal kalıntılara karşı ayaklanmışlardı. Devrimleri, geleneksel kurumların otokratik güçlerini kabullenmek istemediklerini göstermişti. Bu, kendi başına demokrasinin başarısını güvence altına almayan, ama kesinlikle bunun önkoşullarından birini oluşturan bir tavırdı. İtalya'da buna benzer birşey sadece Piedmont Krallığında gerçekleştirilmişti. Almanya konusuna gelince, hem Prusya'da, hem de Avusturya'da yer alan liberal kökenli 1848 devrimi acı bir başarısızlıkla sonuçlandı. Aristokrasi, ordu ve kilise arasındaki üçlü ittifak, devrim hareketini durdurup zararsız yönlere çekmeyi becerebildi.

Fransa ve İtalya'da orta sınıf

Bunun nedenleri ekonomik etkenlerle bağlantı içindedir ve bu etkenler, ayrıca, Fransız siyasal geleneğinin neden hem Almanya, hem de İtalya'ya oranla çok daha fazla demokratik olduğu halde Amerika ve İngiltere'ye oranla daha az demokratik olduğunu bir ölçüde açıklamaya da yaramaktadır. Toplum içinde merkezi önemde olan grup, İngiltere'de olduğu gibi Kıta'da da sanayileşme ile büyüyen ve etkisini artıran orta sınıf idi. Tüccarların, bankerlerin ve sanayicilerin önderliğindeki orta sınıf, kendini *ancien régime*'in kalıntıları ile işçi sınıfının istekleri arasında sıkışmış olarak görüyordu. Bir yandan tutuculuk öbür yandan da sosyalizm ile kuşatılmış olan liberaller, bir seçim yapmak zorundaydı. 1848'de patlak veren devrim sırasında ve yine daha sonraki Paris Komünü ayaklanmalarında (1870-1871), korku, orta sınıfın sola karşı sağ ile anlaşmaya girmesinde belirleyici oldu[21]. Ekonomik çıkarları nedeniyle, kendilerinden sayıca fazla olanlarla siyasal iktidarı paylaşmak istemiyorlardı. O noktadan sonra, sermaye sahipleri ile sanayi işçileri arasındaki ilişkilere ciddi bir güvensizlik egemen oldu. Bu durumun sonuçları, demokrasi yoluna birçok engeller dikti. Siyasal hareketler, sınıf savaşı varsayımlarına dayandırılarak yetkeci bir biçimde örgütlenmekte ve karşıtlar düşman olarak görülmekteydi. Ekonomik çıkarlara dayalı düşmanlık, toplumsal grupları, rakiplerini ezmek için siyasal iktidarı ele

21 Guizot'un *De la Democratie en France*'daki belirlemeleri orta sınıf ile işçi sınıfı arasında gelişen karşılıklı güvensizliği açığa vurmaktadır. Op. cit., Bölüm 5 ve 6.

geçirme yarışına ittiği takdirde, demokratik bir anayasanın kuralları üzerinde anlaşmak veya sistemi sürtüşmeye yer vermeden işletmek olanaksızdır.

Fransız halkı, ekonomik değişmeden etkilenmeden önce bile, başlattıkları, ama sonunu getiremedikleri bir devrim nedeniyle bölünmüşlerdi. *Ancien régime*'in ilkeleri ile *liberté, égalité, franternité* arasında seçim yapma konusunda; monarşi, imparatorluk ve cumhuriyet arasında seçim yapma konusunda; kilisenin desteklenmesi ya da ona karşı konulması konusunda; orduya güvenme ya da güvenmeme konusunda ve yasamanın üstünlüğü ile yürütmenin üstünlüğü arasında seçim yapma konusunda parçalara bölünmüşlerdi. Bütün bu bölünmelerin üzerine bir de Sanayi Devrimi binerek kendine özgü, kentsel ile kırsal, sanayi ile toptan ticaret ve tarım, zengin ile yoksul büyük toprak sahibi ile köylü, büyük firma ile küçük firma arasında yeni alt bölümler getirdi. O halde, Fransız Devriminin bir dizi aşamadan ve olaydan geçerek ilerlemesi ve henüz yeni bir uyumlu düzene yol açamamış olmasına şaşacak birşey var mıdır? Bu koşullar altında demokrasi, bir uzlaşmaya varmak yerine anlaşmazlıkların ifade edilmesine yarayan bir mekanizma olarak işlemiştir. Eyleme geçilmesi gerektiğinde, sonuç çözümsüzlük idi. Kararlar alınması sözkonusu olduğunda, sonuç kilitlenme idi[22].

Yukarıda belirtildiği gibi, İtalya ve Almanya, sanayileşmenin etkilerini yaşamaya başladıklarında, siyasal evrimlerinin erken bir aşamasında idiler. Sanayileşmenin sonuçları başlangıçta demokrasiye doğru evrimin hızlanmasına yaradı, fakat daha sonra ona karşı kesin bir tepkiye neden oldu. İtalya'da, on dokuzuncu yüzyılın ortasında, siyasal hedefler arasında en büyük önceliği ulusal birliğin sağlanması aldı. Demokrasiye ulaşılması konusu, ikincil kaldı. İtalya'daki devletçiklerin tümünde - bunların sayısı yedi idi - otokratik rejimler hüküm sürüyordu. Bunların ortak çıkarı, yarımadayı bölünmüş tutarak ve ulusal (yani İtalyan) bir duyguyu uyandırabilecek halk hareketlerini bastırarak kendi varlıklarını koruma yönündeydi. Söz konusu olan başlıca güçlerden birisi - yani Avusturyalılar - yabancıydı. Kuzeydoğuya egemen olan Avusturyalıların, Trentino'da veya Venedik'te Viyana'da olduklarından daha liberal olmaları beklenemezdi. Güneyde, başkenti Napoli olan ve Bourbon'ların gerici bir kanadı tarafından kötü bir şekilde yönetilen İki Sicilyalar Krallığı vardı. Yarımadanın ortasında boydan boya yayılan Papalığa bağlı devletler, Papa'nın dünyevi bir yönetici olarak işlev gördüğü geri bir rejim tarafından yönetilmekteydi. Papalık hiçbir zaman İtalya'yı birleştirecek bir güce ulaşmamıştı, ama bir başkasının bu işi yapmasını önleyecek kadar güce de hep sahip olmuştu. On dokuzuncu yüzyılın ortasında Vatikan'ın yöneticisi, Avusturya ile zıtlaşmayı gerektirecek bir politikaya girişmekten özellikle kaçınıyordu. Gerçekte, İtalya'nın bölünmüş olması, birleşmiş bir ülkenin yönetimine bağımlı olmaktan çekinen Romalı yöneticilerin çıkarına uygun düşüyordu.

---

22 Fransa'nın sürekli krizi konusunda daha fazla tartışma için bkz. Bölüm 13.

Bu karamsar tabloda, tek bir umut ışığı kuzeybatıdan geldi. Orada, Piedmont Krallığı 1815 yılından sonra, hem siyasal, hem de ekonomik alanda, ilerici bir doğrultuda evrilmeye başladı. Piedmont, ekonomisinin modernizasyonunu teşvik ederek iş yaşamının ve kent orta sınıfının büyümesine yol açtı. Dahası, Savoy Hanedanı, I. Victor Emanuel'in kişiliğinde, 1830 yılında liberal bir anayasayı kabul etmek ve gerek 1848 devrimi boyunca gerekse daha sonraki tepki döneminde buna bağlı kalmak akıllılığını gösterdi. Piedmont, Cavour'un zeki diplomasisinin yardımı ve Fransa'nın zorunlu desteği ile, 1859-1860 yıllarında Avusturya'ya ve Papa'ya karşı koymanın önderliğini üstlendi ve güneyde Garibaldi'nin yardımıyla İtalya Krallığını kurdu. Piedmont Yasaları tüm İtalya için bir anayasa görevi görmek üzere, bütün ülkede geçerli kılındı. Böylece, orta sınıfın ve özellikle sanayicilerin ve tüccarların etkisi, Mazzini gibi insanların liberalizmi ve milliyetçiliği ile birleşerek, bir İtalyan devleti yarattı ve onu çağdaş dünyaya kattı.

Bu ilk başarıyı sağlayan aynı güçler - yani liberalizm, milliyetçilik ve demokrasi - her zaman uyumlu bir birlik içinde olmasa da, I. Dünya Savaşı'na kadar işlerliklerini sürdürdüler. Sanayileşme, doğal kaynakların ve sermayenin elverdiği hızla ilerledi. Bunun doğal siyasal sonucu, girişimcilerin yerleşik çıkarlarının güçlenmesi ve, aynı mantıkla, sınıf bilinçleri kendilerini işverenlerine karşı düşman kılan sanayi işçilerinin sayısının artması oldu. Oy hakkı, başlangıçta yavaş bir şekilde, fakat daha sonra hızlanarak genişletildi ve böylece daha fazla sayıda erişkin erkeğin siyasal katılım hakkı kazanması sağlandı. 1860 yılında Papalığa bağlı devletlerin ve daha sonra 1870 yılında da Roma'nın yönetiminden uzaklaştırılan kilise, mesafeli bir muhalefet içinde sessiz kaldı - bu tavrını, ancak, liberal devletten bile daha fazla nefret uyandıran bir olgu olarak, sosyalist partinin örgütlenmesi karşısında terketti. Toplumsal ve kültürel gelişme açısından Kuzey'in yüzlerce yıl gerisinde olan Güney, ileri bölgeler için bir ayakbağı ve ulusal bütçe için de bir masraf kapısı oluşturdu. Son olarak, bütün bu güçlüklerin üstüne, Crispi'nin önderliğindeki Sağ milliyetçiler, tehlikeli bir biçimde, Avrupa'da diplomatik kumarlara ve Afrika'da emperyalist maceralara giriştiler. Orta karar bir gücün kaynaklarına sahip olan İtalya, büyük bir güce sahipmiş gibi yaşamaya yeltendi. Bu, elindeki araçları aşan ve kapasitesini zorlayan bir roldü. Bu bölünmüş toplum sonuçta (1915 yılında) I. Dünya Savaşına batının yanında katıldığında - amaç kuzeydoğudaki toprakları geri almak için Avusturya'ya karşı savaşmaktı - bunun askeri, ekonomik ve siyasal sonuçları, henüz kusursuzluğa ulaşmamış bir siyasal yapıya çok fazla yük yükledi. 1918'den sonra, görevi son bulan askerlerin düşkırıklığı, alt orta sınıfı felç eden bir enflasyon ve ekonomik durgunluktan kaynaklanan bir siyasal aşırılık ortamı, bir krize yol açtı ve bu durum, kendini kargaşalığa bir almaşık olarak sunan Faşist Sezar'ın caka satarak ortaya çıkmasına olanak sağladı. Kimsenin karşı koyma isteği veya gücü bulamadığı bir ortamda, Mussolini ve *fasci di combattimento* (savaş çeteleri) başkalarının kullanamayacak kadar güçsüz olduğu iktidarı ele geçirdi.

Özetle, İtalya'nın birleşmesine ve onun demokrasi yolunda ilerlemesine katkıda bulunan şey, siyasal ve ekonomik etkenlerin bir birleşimi idi. Fakat bir yandan ülkenin ekonomik sorunlarının çözülemeyişi, öbür yandan da iç ve dış sorunlarda gösterilen siyasal beceriksizlikler, yeterince olgunlaşmamış demokrasinin ani bir şekilde bir Faşist polis devletine teslim olmasına neden oldu.

Almanların birleştirilmesi: Liberaller ya da Bismarck

Alman örneği, İtalyan örneği ile bazı öğretici benzerlikler taşımaktadır. Belirli ögelere her ikisinde de rastlanmaktadır; ancak Almanya'da başarı da başarısızlık da daha büyük ölçülerde yer almıştır. Ayrıca, Almanya'nın tarihsel gelişiminden kaynaklanan ve İtalya'da örneği görülmeyen bazı özel yönler de söz konusudur.

Önde gelen benzerlik, birçok Alman'ın özellikle Napolyon Savaşlarından sonra, ulusal birleşmeyi istemiş olmasıdır. Başlıca soru şu idi: Birliğin mimarları kim olacaktı ve birlik hangi yöntemlerle kurulacaktı? Liberaller başarılı olursa Alman devletinin demokratik bir doğrultuda evrilmesi beklenebilirdi. Bu işi tutucular yaparsa, yetkeci bir sistemin egemen olması daha büyük bir olasılıktı. Üstelik seçenekler yalnızca Sağ ve Sol (ya da Sağ, Sol ve Merkez) değildi. Alman halkının yaşadığı çok sayıda devlet arasından sadece ikisi bu birliğin merkezini oluşturabilecek güçteydi. Bunlar Prusya ile Avusturya idi. Avusturya hem çok uluslu bir devleti yönetip, hem de bütün Almanları bir araya getirmenin önderliğini taşıyamazdı. Herşeyi olduğu gibi sürdürmeye kararlı olan Avusturya'lı yöneticiler, yalnızca bir Alman devletini yaratma fırsatını kendi elleriyle harcamadılar, aynı zamanda bir başkasının bu işi yapmasına da karşı koydular. Dolayısıyla, İtalya'da olduğu gibi Almanya'da da, ulusal birlik, Avusturya'nın dışında ve karşısında olarak gerçekleştirilmek durumundaydı.

Bu durum alanı Prusyalılara bıraktı. Prusya'nın becerikli yöneticileri, on sekizinci yüzyılda egemenliklerini kuzeydoğudan batıya doğru Ren Vadisi'ne kadar genişletmişlerdi ve Prusyalıların Jena'ya tepkisi niteliğinde olan iç reformlar, Hohenzollern'lerin ve onların danışmalarının daha fazla güce ulaşabileceklerini göstermekteydi. Bu noktada, 1820'lerden başlayarak, ekonomik konular artan bir önem kazandı. Prusya hükümeti, İngilizlerin başarısından esinlenerek ve ona öykünerek, hızla bir sanayileşmeye yardım ve destek sağladı. Bu durum, doğal olarak, kent orta sınıfının büyümesi, sanayicilerin varlığının, sayısının ve etkisinin artması ve bir sanayi proletaryasının yaratılması sonuçlarını doğurdu. Prusya Krallığı, subayları çoğunlukla Junker ailelerden gelen ordu tarafından yaratılmıştı[23]. Postdam'da danışmanlık yapan ve Berlin'de yönetim görevlerini üstlenenler yine aynı Junker ailelerden gelmekteydi. Bu insanlar, Napolyon yenilgisinden aldıkları dersle, askeri gücün artık sınai bir ekonomiye dayandığını öğrenmişlerdi. Dolayısıyla, sanayicilerle ordu arasında - Ruhr ile *Junkertum* arasında - karşılıklı çıkara dayanan bir anlaşma olanaklı

[23] Bkz. Bölüm 7.

idi. Fakat birleşme, anlaşmazlık ögeleri de taşıyordu. Doğu Prusya Protestan ve büyük ölçüde kırsal, Bavyera ise Katolik ve kırsal iken, Renanya Katolik ve hızla kentleşmekte olan bir bölgeydi. İşadamları, devletin yardımına açık olmakla birlikte, otokratik bir biçimde işleyen ve herşeyi düzenlemeye çalışan bir hükümet yanlısı değillerdi. Ayrıca, bir bütün olarak Almanya'da -meslek sahipleri arasında, edebiyat ve üniversite çevrelerinde- daha fazla özgürlükler isteyen liberal eğilimli insanlar vardı. Büyük Frederick'in, Stein'ın ve Scharnhorst'un, Hegel'in ve Nietzche'nin, Bismarck'ın Kayzer Wilhelm'in ve Adolf Hitler'in Almanya'sını anarken, Beethoven'in ve Goethe'nin, Schiller'in ve Heine'ın, Kant'ın ve Von Humboldt'un getirdiği ruh da unutulmamalıdır. Faust'un, Goethe'nin yazdığı trajedisi, bir bireyin iç çalkantı ve mücadelelerinin ötesinde birşeydir. Bu, aynı zamanda, Alman toplumu içindeki zıt eğilimlerin çatışmasıdır.

Karar anı, devrimin yer aldığı 1848 yılı; kritik bölge Renanya ve tavırlarıyla herşeyi belirleyecek olan kesimler de, işadamları ile orta sınıf idi. Hatırlanacağı gibi hem Marx, hem de Engels Renanya'lıydı ve birincisi meslek sahibi bir aileden gelirken, ikincisi varlıklı bir sanaycinin oğlu idi. Kapitalistlerin aç gözlülüğünden tiksinen ve güçlükler içinde yaşayan işçilere yakınlık duyan bu iki insan bir uca duydukları tepki ile öbür uca kaydılar. Sağ'da yetkecilik, Sol'da yetkeciliği üretti. Marx, Hegel'in düşünsel mirasını özümsemişti; sonra da, kendi söylediği gibi, onu başaşağı çevirdi. Toplumun her yönünün ekonomik değişme ile temelinden oynatıldığı bir yer ve zamanda yaşayan Marx, bunun evrensel bir doğru olduğunu düşünerek, bütün toplumların her zaman maddi etkenlere bağımlı olduğunu varsaydı. Örgütlü komünist hareketin kurucuları, dogmatizm ve partizanlık ile, «burjuva devlet»i daha kurulmadan bile önce, yıkma yolunda devrimci eyleme girdiler ve sermayenin egemenliğine karşı proleteryanın diktatörlüğünü savundular.

Bu arada, Frankfurt'ta bir araya gelen liberaller, aynı anda hem Alman devletlerini birleştirmeye, hem de, monarşiyi sınırlamak ve iktidarı daha geniş bir kitle tarafından seçilecek bir yasama organına devretmek yoluyla, hükümet sistemlerini (Özellikle Prusya'nınkini) yenileştirmeye giriştiler. Liberallerin elinde bir olanak olduğu halde başarısızlığa uğradılar. Prusya kralı, «profesörler ve bakkallar»dan edineceği bir tacı kabul etmezdi. Renanya'da tabandan gelecek bir ayaklanma olasılığı, orta sınıfı ve bütün mülk sahiplerini ürküterek Sağ'ın kucağına itti ve bunlar da askeri birlikleri ileri sürerek karşılık verdiler. Bunun üzerine doğan tepki ortamında, aradan çok zaman geçmeden, Bismarck, Prusya'nın yasama organını hiçe sayarak yasal olarak onaylanmış bir bütçeye dayanmadan ordunun büyütülmesi için ödemede bulunabildi. Oynadığı bu tehlikeli kumar, 1860'lı yıllarda, karşıtlarının yanıtlayamadığı tek savı -askeri başarısı- sayesinde kendini kanıtladı. Prusya ordusu Danimarka (1864), sonra Avusturya (1866) ve son olarak da Napolyon'un yeğeninin Fransa'sı (1870-1871) karşısında zaferler kazandı. Alman Reich'ı hemen ilan edildi ve Prusya Kralı *Deutscher Kaiser* (Alman İmparatoru) oldu. Birleşme, gerçekten de, Sağ tarafından ve silah zoru ile sağlanmıştı. *Rechtstaat*'ın (hukuk devleti) yapamadığını *Machtstaat* (güçlü devlet) yapmıştı.

Weimar ya da nazizm

«Kan ve silah»a dayalı olarak kurulmuş bir devleti demokratikleştirmek oldukça güç bir işti ve böyle bir görev, Ordu ve Sağ elindeki kozu yitirmeden, üstlenilemezdi. Bu ögeler askeri zaferler nedeniyle Almanya'da güçlü idiler. Dolayısıyla askeri yenilgi nedeniyle de üstünlüklerini yitirdiler. Demokratik bir sistemi işletme yönünde ilk büyük çaba, 1919 yılında Weimar Cumhuriyeti'nin kurulması idi. Bunun kurumları tümüyle kusursuz olmamakla birlikte, temel tasarımı ve ağırlıklı ilkeleri gerçekten demokratikti. En azından, yeni anayasa, Alman halkının yeterli bir çoğunluğu sağlanan olanağı kullanmak istediği takdirde, demokratik bir sonuca yol açacak nitelikteydi. Weimar rejiminin on dört yıl içinde çökmesine katkıda bulunan nedenler arasında siyasal nitelikli olanları hem iyi bilinmektedir, hem de oldukça açıktır. Bunlar, Sağın düşmanlığı, Sol içinde Sosyal Demokratlarla Komünistler arasındaki ayrılık ve Cumhuriyet'in pek rağbet görmeyen Versailles Antlaşması ile bir tutulması gibi ögeleri içermekteydi. Fakat bunların yanında etkileri yakın ve dolaysız olan ekonomik sorunlar da vardı. Birincisi 1923-1924 yıllarının yüksek enflasyonu, gönençleri ve destekleri rejim için kaçınılmaz önemde olan bir çok orta sınıf mensubunun yıkımına neden olmuştu. Bunlar daha toparlanmaya fırsat bulamadan «büyük» bunalımın getirdiği ekonomik felaket bütün Avrupa'yı ve dünyayı etkisi altına aldı. 1929 yazında başlayan bu bunalımın etkileri, anında bütün Almanya'da duyuldu. İşte bu sırada ve doğrudan doğruya bu nedenle, Nasyonal Sosyalist hareketi o ana kadar aşırı Sağ'ın bir sürü fraksiyonundan sadece biri olan Hitler, üstünlük kazanıverdi. Bunalımın derinleşmesi ile Nazi'lerin güçlenmesi arasında tam bir birliktelik vardı. Aynı anda, siyasal yelpazenin öbür ucunda ise Komünistler Sosyal Demokratlara karşı üstünlük kazanmaktaydı. Bu iki yetkeci partinin arasında kalan Merkez dağıldı. Hitler Ocak 1933'de iktidara geldi; artık Avusturya doğumlu bir diktatör bütün Alman Reich'ını yönetmekteydi ve övünülen bir Uygarlığa sahip bir halk on iki yıl boyunca, uygarlığın derisini yüzüp yeniden barbarlığa dönen bir partiye boyun eğdi. Mefisto ödetmeye başlamıştı. Artık Faust'un ruhuna sahipti.

Orta sınıfın belirleyici rolü

Karşılaştırmaya konu olan bu beş ülkenin ikisi, II. Dünya Savaşı'ndan önce sınai devrimle demokratik devrimi birleştirmiş; ikisi sınaileşmiş, ama demokratikleşmemiş; birisi de sınaileşmeyi demokraside kısmi bir başarı ile birleştirmiş ülkelerdi. Konu, zamanlamanın önemini ortaya çıkarmak için, tarihsel açıdan ele alındı. Siyasal devrimlerini on dokuzuncu yüzyıldan önce başlatma akıllılığına ya da talihine sahip olan ülkeler, sanayileşmeye başladıklarında bir üstünlük taşıyorlardı. Bu ülkelerde orta sınıf işçi sınıfı ile siyasal iktidarı paylaşmaya daha kolaylıkla razı oldu. Öbür yerlerde, siyasal devrim istemi sınai değişme ile bir araya gelince, orta sınıf sadece değişik otokrasi türleri arasında seçim yapmak zorunda kaldı. İtalya'da ve Almanya'da, ülkenin birliğinin sağlanması geç kalmış ve askeri güce dayanarak gerçekleştirilmiş olduğu için, bu eğilim daha güçlü oldu. Liberaller 1848 yılında Almanya'yı birleştirmede başarılı

olsalardı, Avrupa demokrasisinin tarihi kesinlikle çok farklı olurdu. Fransızlar, birliklerini çok daha önce sağladıkları için, demokrasi konusunda İtalya'dan da, Almanya'dan da daha başarılı oldular. Fakat, Napolyon, devrimleri üzerinde askeri bir iz bıraktığı için ve yeni rejimin çerçevesi konusunda bir türlü anlaşmaya varamadıkları için, gerek İngilizlere, gerekse Amerikalılara oranla daha az başarılı oldular. Faşist rejimler 1920'lerde ve 1930'larda iktidara geldiklerinde, önderlerinin ve izleyicilerinin birçoğu, demokratik değerlere tam anlamıyla bağlılıkları sağlanamamış olan orta sınıflardan gelmekteydi. Özellikle toplumsal açıdan kendilerini işçilerin üzerinde gören, fakat gelirleri artık onlarınkinden fazla olmayan kesimler, sendikalara ve sosyalist partilere karşı şiddetli bir önyargıyla tepki gösterdiler. Böylece, anayasal olarak bir işçi sınıfı çoğunluğunun denetimine girebilecek parlamenter kurumlara razı olmaktansa, demokratik ilkeleri tümüyle yok edip bir Önder'e teslim olmayı yeğlediler. Oylarıyla üstün gelemediklerini ezmeye karara verdiler.

Demokrasinin ekonomisi ile siyaseti arasındaki bağlantıyı gözden geçirmek için, tarihsel çözümleme dışında da çözümleme yöntemleri vardır. Ayrıca, bu ilişkinin kökeninin ve nedenlerinin neler olduğu konusunun dışında, sonuçlar ve varılan noktalar konusunda da önemli sorular vardır. Günümüzün ileri demokrasilerinde, siyasal ve ekonomik etkenler arasında sürekli bir karşılıklı ilişki yer almaktadır ve bazı bilinen dertlerin başarılı bir şekilde giderilmesi, yararlar yanında, bazı öngörülemeyen yeni sorunlar da getirmişti. Bu konular gelecek bölümde araştırılmaktadır.

9
Çağdaş ekonomi politikaları

Siyasal tarihten çıkarılabilecek kesin bir ders varsa o da şudur: Var-olan sorunlara çözüm bulmak için uygulanan politikalar, sonuçta, yeni çözümler gerektiren yeni sorunlara kaynak olurlar. Toplumsal evrim sürecinde hiçbir şey son ve değişmez değildir. Bir kuşağın uygulamaya koyduğu «tedavi»den daha sonraki bir kuşağın gidermeye çalıştığı «hastalık» türer. Toplumsal sistemin değişmesinin yarattığı sonuçlar hiçbir zaman tam olarak önceden görülemediğinden, hükümetler sürekli olarak tümüyle planlanamayan ya da denetlenemeyen eylemlerin öngörülmedik yan ürünleri ile uğraşırlar.

Demokrasi ile bağlantılı ekonomik etkenler

Bu belirlemeler, genellikle geçerli oldukları gibi, geçen bölümde tartışılan bazı ayrıntılarla da ilgilidirler. Serbest ticaret felsefesi, ekonomide merkantilist sistem altında belki de gerçekleşmeyecek olan gelişmeleri geçerli kılmıştır. Fakat serbest ticaretin doğurduğu bir çok sonuç da, beklenmeyen ve istenmeyen şeyler olmuştur. Aynı şey, yeni güçlükleri gidermek amacıyla izlenen çözümler için de söylenebilir. Devletin ekonomi üzerinde yeniden egemenlik kurması, sadece bir araçtı. Değişik kullanımlara konabilirdi. Sonuçlar aracın kimin elinde olduğuna, hangi amaçla ve nasıl kullanıldığına bağlıydı. Sınai güç ile siyasal gücün hükümette birleşmesinin bazı sonuçları, Hitler Almanya'sı Stalin Rusya'sı ve 1931 ile 1945 arası dönemin Japonya'sı gibi, felaket getirici olmuştur. Devletin demokratik ilkeler taşıdığı başka örneklerde de, siyasal konuların ekonomik konulara göre öncelik taşıması, siyasetin niteliğine bağlı olarak, iyi ya da kötü sonuçlara yol açmıştır. Demokrasinin, önderlerin her zaman akıllı olacağı ya da kitlelerin yeterince aydın olacağı konusunda hiçbir otomatik güvencesi yoktur.

Bir önceki paragraftan anlaşılacağı gibi, zaman ve yer açısından bağlantılı olan, fakat mantıksal açıdan kesinlikle bağlantılı olmayan iki çağdaş siyasal gelişme arasında bir ayrım yapmak gerekir. Son yetmiş-seksen yıl içinde, devletin toplum üzerindeki sözü geçerliği her yerde artmıştır. Bu, devletin, daha önceleri kiliseler, firmalar ve diğer özel gruplarca yerine getirilen veya hiç kimse tarafından üstlenilmeyen sayısız işlevi artık kendi üzerine alması anlamına gelmiştir. Bununla eş zamanlı olarak, siyasal yapılarını demokratikleştirmiş ülkelerde hükümetlerin iktidara gel-

meleri ve iktidarda kalmaları, seçmen çoğunluğunun istencine bağlı olmuştur. Kuşkusuz, bu iki eğilim arasında dolaysız bir neden - sonuç bağı vardır. Halkın çoğunluğu önleyemediği ve denetleyemediği toplumsal ve ekonomik koşullardan etkilendiği için, özel ellerle yaratılan bozukluklara kamu yoluyla çözümler aramıştır. Siyasal baskılar sonucunda oy hakkı genişletilince bu hak, devleti, özel kuruluşları denetlemek ve daha düşük toplumsal konumdaki yoksullara yardım etmek için kullanacak olan partileri ve programları desteklemeye yarayan bir güç haline gelmiştir. Böylece, yirminci yüzyılın etkili devleti, bireysel olarak güçsüz olan insanlar, toplu olarak güçlü olabileceklerinin farkına vardıklarından, on dokuzuncu yüzyılın etkisiz devletinin yerine geçmiştir. Siyasal eylem yoluyla, genelin gönenci, özel çıkarlara üstün gelebilmiştir.

Tarihsel açıdan rastlantısal olanla ilkesel açıdan zorunlu olan arasında temel bir ayrım yapılamadığı için, demokrasinin anlamı üzerinde birçok karışıklık ve farklı ekonomik koşullara uygulanması konusunda da birçok kuşku söz konusu olmuştur. Demokrasi konusundaki çağdaş görüşler, onun on dokuzuncu yüzyıldaki evrimini ve yirminci yüzyıldaki olgunlaşma sürecini belirleyen özel koşulların etkisi altındadır. Hem tarihin, hem de felsefenin dikkate alınması zorunlu olmakla birlikte, bu ikisinin birbirinden ayrı tutulması için özen gösterilmelidir. Demokrasi ilkesi, hükümet eylemlerinin halkın istençlerine karşı duyarlı olmasını ve toplumsal uygulamaların belirli standartlara uygun olmasını gerektirir. Demokrasi, kendi içinde hükümetin işlevlerinin en aza indirilmesini ya da en çoğa çıkartılmasını gerektirmez. Gerektirdiği şey şudur: Bu seçeneklerden hangisi benimsenirse benimsensin, başka belirli ölçütlere uyulmalıdır. Bu ölçütler, özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet ideallerinden oluşur. Eğer bu hedeflere büyük bir yönetim aygıtına gerek olmadan ulaşılabilirse, demokratik bir devlet sözkonusu olabilir. Eğer bunlar devletin işlevlerinin artırılmasını gerektirirse, bu durumda da demokrasiye uygunluk söz konusu olabilir. Önemli olan nokta belirli durumlarda yönetsel işlevlerin daraltılmasının mı, yoksa genişletilmesinin mi halkın tümü için toplumsal adalet, eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasına daha uygun olduğudur.

Tartışma bu deyimlerle ifade edildiğinde, demokrasinin «nedenleri» veya toplumsal sistemin şu ya da bu yönüyle girdiği varsayılan ilişkiler konusunda belirli genellemeler, özel bir durum için geçerli gözükse de, akla gelebilecek her durum için kesinlikle geçerli olmaz. Dolayısıyla, uygun bir tarihsel bakış açısını içeren bir karşılaştırmalı çözümleme, demokrasinin incelenmesi sürecinde neyin zorunlu ve neyin koşullara bağlı, olası ya da rastlantısal olduğunu ayırt etmemize olanak vereceği için, yararlı olacaktır. Bu uyarıyı akıldan çıkarmadan, belirli ekonomik etkenlerin demokrasi ile olan ilişkisi hakkında bir dizi soru sorabiliriz.

Tarımsal koşullar altında demokrasi

Herşeyden önce, çağdaş demokrasinin sınai toplumun başarısı olduğunu söylemek doğru mudur? Başka bir deyişle, sanayi devrimi, demok-

ratik devletin bir önkoşulu muydu? Bu sorular «hayır» -daha doğrusu, «öyle bir zorunluluk yoktur»- diye yanıtlanmalıdır. Demokrasiye, varlığın birincil kaynağının toprak ve en önemli çalışmanın da çiftçilik olduğu tarımsal bir ekonomik çerçeve içinde ulaşan bazı ülkeler vardır. Avrupa kıtasında, Danimarka, Norveç, İsviçre ve bir ölçüde de İsveç bu kategori içinde yer almaktadır. İngiliz Uluslar Topluluğu'nda, bu kategori Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'yı kapsamaktadır. Bu ülkelerin bazılarında demokrasinin tam anlamıyla olgunlaşması, toprak mülkiyetinin biçiminde ve üretimin cinsinde yer alan bir tarımsal devrimle birlikte gitmiştir. Bu örneklerden ikisinin - Danimarka ve Yeni Zelanda'nın - tartışılması, genel savı açıklayacaktır.

1) Danimarka örneği

Günümüzde dünyanın en ileri demokrasilerinden biri olan Danimarka, 1660'dan 1848'e kadar mutlakiyetçi bir monarşi tarafından otokratik bir biçimde yönetilmekteydi. Böyle bir sistem içinde, herşey kralın bakış açısı ile kişiliğine ve seçtiği danışmanların kimliğine bağlıydı. Danimarka örneğinde belirli bakanlar bazı aydınca önlemler getirebilmişlerdi. Danimarka'nın ilerlemesinde temel sorun, on sekizinci yüzyılın sonlarında sayıları nüfusun yüzde 70'ine varan köylülerin durumu idi. Bunlar eğitimsiz, ilkel ve yoksul oldukları gibi, toplumsal, ekonomik ve yönetsel açılardan da büyük toprak sahiplerine tümüyle bağımlıydılar. Danimarka'da demokrasinin gelişmesi için, cahil köylülerin çoğunun kendine yeterli yurttaşlara dönüştürülmesi gerekiyordu.

Bu yönde ilk adımlar, Fransız Devriminden bile önce, Strunsee ve Reventlow gibi bakanlar tarafından atıldı. Bir dizi reform, köylüleri feodal *«villeinage*[1]*»* ve *«adscription*[2]*»* bağlarından kurtardı. Ondan sonra köylülerin ortak mülkiyetinde olan ve her yıl yeniden ayrılan toprak parçalarını işlemek yerine, bireysel olarak toprak sahibi olmalarına izin verildi. Bunlar olumlu şeyler olmakla birlikte, köylüler yine de daha fazla yönetsel özgürlük ve tüm aileye yetecek büyüklükte toprak gereksinimi içindeydiler. Eğer gerçek anlamıyla birer yurttaş olacaklardıysa, eğitime, onurlu bir konuma ve devlet işlerine katılma hakkına sahip olmalıydılar. Bu değişimi sağlayan hareket, esin kaynağını, büyük ölçüde, olağanüstü insan N.F.S. Grundtvig'den aldı. Bir mistik, şair, tarihçi, tanrıbilimci ve kilise reformcusu olan Grundtvig, Danimarka'ya büyük ölçüde gereksinilen şeyi, geleneksel halk kültürünün değerine yönelik bir inanç getirdi. Eski İskandinav yazınına ve mitolojisine olan ilgiyi yeniden uyandırdı, Kopenhag Üniversitesi'nin Latin-ağırlıklı ders programına karşı çıktı, Danimarka dilinin Alman dili karşısında yeni bir saygınlık kazanmasını sağladı ve hepsinden önemlisi, sıradan insanların değeri konusunda Rousseau'cu bir inancı savundu. İngiltere'ye yaptığı ziyaretler sırasında gözlemlediği dinamizmin etkisi altında, Danimarka'nın kırsal yaşamını ekomik ve kültürel uyuşukluğundan çıkarmaya koyuldu. Bu amaçla, erişkin

---

1 *Villein*'ler toprak kiralayıp sahibi için çalışmaya zorlanmaktaydılar.

2 *Adscription* 14 ile 36 yaş arasındaki köylünün doğduğu malikanede kalmasını zorunlu kılıyordu.

köylülerin kış aylarında devam ederek ülkelerinin tarihini ve bilgi birikimini öğrenebilecekleri ve onun büyük geleneğinden gelmenin o çok değerli duygusunu edinebilecekleri, Halk Okullarını yarattı. Bunların ilki 1844 yılında bir deney olarak açıldı; yirmi yıl sonra bunların sayısı kırsal alanlarda etkili olacak düzeye ulaştı.

Bu arada bu kırsal yenileme, başka ulusal hareketler ve uluslararası olaylarla birleşti ve bunların toplam etkisi siyasal sistemin niteliğini değiştirmek oldu. Napolyon Savaşları sırasında kral yanlış tarafı tuttu ve bunun sonucunda, Kopenhag'ın bombalanmasına, Danimarka filosunun İngilizlere teslim olmasına ve Norveç'in İsveç Krallığı'na devredilmesine katlandı. Bu felaketler liberallerin mutlakiyetçi krallığa ve onun izlediği politikalara karşı bir muhalefete girmesine neden oldu. Kent tabanlıların, meslek sahiplerinin ve aydınların önderliğindeki liberal hareket, devlette ve kilisede özgürlüğün sağlanması için mücadeleye girdi. Bu hareketin hedeflerine, 1840'larda resmi Luther'ci Kilise'nin tekelci yetkileri ve katı dogmatizmi kırıldığında ve 1849 yılında yeni bir kral, seçimle gelen iki meclisli bir parlamentoyu tanıyan yeni bir anayasayı kabul ettiğinde ulaşıldı. Fakat ilk başarıyı kazanan liberalizm, daha sonra ulusun Slesvig-Holstein sorununa dalması ve hem Danimarkalıların, hem de Almanların yaşadığı bu bölgeler üzerinde Prusya'nın hak iddia etmesi üzerine, toplumsal ilerleme sorunlarından uzaklaşmak zorunda kaldı. Danimarkalılar 1864 savaşında Prusyalıların ve Avusturyalıların ortak kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayınca, esas olarak Danimarkalıların yaşadığı Kuzey Slesvig bölgesi dahil olmak üzere, topraklarının ve nüfuslarının beşte-ikisini Almanlara bırakmak zorunda kaldılar. Bu yetmezmiş gibi, bir de, savaş nedeniyle hırpalanmış ve güdük kalmış ülkenin üzerine ağır bir ekonomik bunalım çöktü. İngilizlerin serbest ticareti benimsedikleri 1846 yılından bu yana, Danimarkalı çiftçiler buğdaylarını İngiliz adalarına satmaktaydılar. Fakat 1860'lardan sonra, Kuzey Amerika'dan gelen bol ve daha ucuz buğdayın rekabetini karşılayamaz oldular. Kırsal ekonomi krize gömüldü.

Bu boyutta felaketler gerçekten batmış bir toplumu ezerdi. Danimarkalılar bu şok etkisine ulusal bir dirilme ile karşılık verdiler. 1864 yılı çağdaş tarihlerinde bir dönüm noktası oldu. Halktan gelen bir ön istek ve devletin de yardımı ile daralmış sınırları içindeki çorak toprakları canlandırarak Bismarck'a kaptırdıklarını fazlasıyla giderdiler. Kuzey Jutland'da ve başka yerlerde, geniş alanlar boyunca, denizden gelen rüzgarlardan zarar gören toprak, kısır bir çalılığa dönmüştü. Danimarkalılar otuz yıl içinde buralarda, Almanların aldığından daha fazla toprağı kurtardılar ve her yanda tarımdan hayvancılığa dönerek domuz eti ve mandıra ürünleri dış satımcısı oldular. Akıllı bir yasama, onlara bu yönde katkıda bulundu ve özellikle ilkelerini 1866 yılında İngiltere'den aldıkları bir kurum, Kooperatifler Birliği, çok yardımcı oldu. Bütün bu hareket için eğitim, moral ve önderlerin çoğu, Grundtvig'in Halk Okullarından kaynaklandı. Uyanan çiftçilerin siyasal atılımı, Liberallerin (Venstre) 1901'de iktidara gelmesi ile sonuçlandı. İki meclisli *Riksdag*'da, demokratik olarak seçilen *Folketing*, plütokratik bir senato olan *Landstig* üzerinde egemenlik sağladı ve ba-

kanlar Halk Meclisine karşı sorumlu kılındı. Her iki meclis için tüm erişkinlere genel oy hakkı, 1915 anayasası ile sağlandı. O tarihten bu yana evrim daha da sürmüşse de, toplumsal, ekonomik ve siyasal açıdan tam bir demokrasiye I. Dünya Savaşı'nın sonunda ulaşıldığı rahatlıkla söylenebilir.

2) Buna koşut olan Yeni Zelanda örneği

Bir çok açıdan koşutluk gösteren bir örnek, Yeni Zelanda'dır. İngiltere'nin 1840 yılında egemenliği altına aldığı bu ülke, 1852-1856 yılları arasında özerkliğe kavuştu. Bunun üzerine temsile dayanan bir yasama organı kuruldu ve bakanlar, valiye değil, buna karşı sorumlu kılındı. Halk meclisinin seçimi için geçerli olan oy verme hakkı, bu hakkın erişkin erkeklere tanındığı 1879-1893 arası dönemde tam olarak demokratikleşti; sonra her seçmenin tek oya sahip olması esası getirildi ve son olarak da kadınlara oy hakkı tanındı. 1840-1890 arasındaki elli yıl boyunca, ekonomik gelişme öncelikle toprak üzerinde yerleşmeye ve toprağı sömürmeye yönelik idi. 1860'larda altının bulunmasına bağlı olarak ortaya çıkan kısa bir gönenç dönemi[3] dışında ve ormanların büyük bir bölümüne zarar verdikten sonra, Yeni Zelandalılar en iyi kaynaklarının, Tasmanya Denizi'nden esen nemli rüzgarlarla beslenen çayırları olduğunu farkettiler. Ilıman iklim ve dağların, tepelerin ve ovaların zenginliği koyunlar için ideal bir ortam oluşturuyordu. Dışardan satın alınan sürüler Güney Pasifik'te o kadar iyi gelişiyorlardı ki, Zelanda, çok geçmeden, varlığının çoğunu yün dışsatımından kazanır oldu. Fakat verimli olmak için üretim birimlerinin büyütülmesi gerekiyordu. Koyunların yeni otladıkları yerlerde çimenlerin büyümesi zaman alıyordu ve sürüler bütün yıl boyunca açıkta kalabildikleri için, yazın yüksek yerlere, kışın da ovalık yerlere götürülüyordu. Dolayısıyla, yüzlerce dönüm toprağa sahip olma eğilimi ortaya çıkıyordu. Bu büyük topraklar, yeterli sermayeye sahip olan veya bankalarda saygınlığı yüksek olan varlıklı kimselerin elinde toplanmaktaydı. Çeşitli bölgelerde, özellikle South Island'ın Canterbury Ovalarında, bu kimseler ekonomiye egemen olan ve siyasal ayrıcalıklara sahip olan bir oligarşi konumuna geldiler.

1879 ile 1893 yılları arasındaki dönem, oy hakkının genişletilmesine ve bunun yanısıra bir tarımsal ve teknolojik devrimin başlangıcına tanık oldu. Et, dondurulup gemilerle taşınarak dışa satılmaya başlandı. İlk dondurulmuş et kargosu 1882 yılında İngiltere'ye gönderildi. Artık koyun sürüleri et ve yün için besleniyordu. Fakat dondurma tekniği, yeni bir olanağa daha yol açtı. O zamana kadar fazla gelişmemiş olan mandıra sanayii geliştirildi ve İngiltere pazarına tereyağı ve peynir gönderilmeye başlandı.

---

3 Bu dönemde, bir bölüm Danimarkalılar Güney Pasifik'e göç ettiklerinden, Yeni Zelanda ile Danimarka arasında bir bağ vardır. Daha sonra Yeni Zelanda Yüce Mahkemesi'nde yargıç olan Oscar Alpers, - araya 1875 yılında daha çocukken gelmişti - ailesinin bu ülke hakkında fazla bilgisi yoktu; duydukları yalnızca «Maori savaşları hakkında, 'Hauhau'lar ve yamyamlar hakkında ve de yolun kenarından toplanan külçe külçe altınlar hakkında bulanık öykülerdi. Orası bir umut beldesi idi; babam kötü talihini orada düzeltmeye ve yaşamını yeni baştan kurmaya karar vermişti.» Oscar Alpers, *Cheerful Yesterdays*, (Wellington: Whitcombe and Tombs, 1930), s. 3-4.

Daha fazla yağmur alan ve dolayısıyla otlakları daha zengin olan bölgelerde, hayvanlar daha yağlı ve daha bol süt veriyorlardı. Dolayısıyla buralarda kendisinin ve ailesinin üzerinde çalışabileceği büyüklükte toprağa sahip olan çiftçiler, geçimlerini yeterince sağlayabiliyorlardı. Bu işe uygun topraklar, North Island'ın daha önce Maori kabilelerinin direnmesi nedeniyle ele geçirilememiş olan bölgelerinde, bu kez ele geçirilerek kullanıma sokuldu. 1880'lerde, tam da bu yeni olanakların farkedildiği sırada, bütün ülkeyi bir ekonomik bunalım kapladı. Uluslararası piyasada yün fiyatları düştü, dört büyük kentte işsizlik arttı, kişilerin istedikleri toprakları alacak gücü kalmadı ve insanlar zaten çok kalabalık olmayan bu ülkeden göç etmeye başladı.

Bu olumsuz ekonomik koşullara karşı kullanılacak bir silah vardı: Siyaset. Toprağı olmayan insanların oy hakkı vardı. Demokrasi, oligarşiye karşı kullanılabilecek bir silahtı. Toprak, devlet aracılığıyla yeniden dağıtılabilir ve ayrıca düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlanabilirdi. Gerçekten yapılan da bu oldu. Liberal Parti 1890'da iktidara geldi ve ardı ardına altı kez yeniden iktidara seçilerek tarımsal bir devrimi uygulamaya koydu. Toprak mülkiyeti üzerine hızla yükselen bir vergi kondu ve böylece büyük toprak sahipleri topraklarını satmaya yönlendirildi. Devlet bu toprakları uygun bir fiyattan satın alarak parçalara böldü ve kiraya verdi. Bunları kiralayan çiftçiler daha sonra mülkiyet hakkını da edindiler.

Kuşkusuz, Danimarka örneği ile Yeni Zelanda örneği özdeş değildir; fakat bir takım genel sonuçlara varabilecek kadar da benzerdir. Her ikisinde de ekonomi öncelikle tarımsaldı ve nüfusun büyük çoğunluğunun çıkarları toprağa bağlı idi. Demokrasi yönünde toplumsal ve siyasal bir hareket başlatılmış, fakat tamamlanmadan önce ciddi bir bunalımla karşılaşılmıştı. Bunun üzerine, ekonomik ve teknolojik çözümler bulmak için siyasal araçlara başvurulmuş ve bunun sonucunda kırsal bölgelerin toplumsal düzeni de dönüştürülmüştü. Hükümetleri bu yönde eyleme sürükleyen şey, demokrasi yönünde o ana kadar alınan yol olmuştu ve sözkonusu reformların başarısı, hükümetlerin daha da demokratikleşmesini sağlamıştı. Bütün bunların sonucu, toplumsal düzenin, siyasal sistemin ve ekonominin aynı temel ilkelere uyduğu ve dolayısıyla birbirini güçlendirdiği yeni bir toplum idi.

Danimarka'nın ve Yeni Zelanda'nın deneyimleri, Birleşik Devletler ve İngiltere gibi sınaileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, ortaya açık bir sonuç çıkmaktadır. Demokrasi, ne öncelikle tarımsal olan, ne de ileri derecede sanayileşmiş olan ülkelerdeki ekonomik gelişmeler tarafından zorunlu kılınmış ya da onların bir sonucu olmuştur. Ancak, demokrasinin olanaklı kılınması, ekonominin - ister tarımsal, isterse sınai olsun - örgütleniş biçimine doğrudan bağımlı olmuştur. Büyük toprak parçaları az sayıda elde yoğunlaşmış olsaydı, bunun sonucunda büyük varlık farkları ortaya çıksaydı, toprak sahipleri yalnızca bir plütokrasi değil de toplumsal bir aristokrasi oluştursaydı ve siyasal güç sayılarla değil de mülkiyet ve toplumsal konum ile orantılı olsaydı, gerçek bir demokrasi, toplumsal ve ekonomik sistemde var olmadığı için, siyasal sistemde de var ola-

mazdı. Aynı şey, büyük ölçülerdeki sermaye az sayıda elde toplandığı, sanayinin önemli kesimleri birkaç dev firmanın egemenliği altında olduğu ve işverenler işçilerini işe alıp işten atma konusunda tam bir yetkiye sahip oldukları takdirde, sınai ülkeler için de geçerlidir. Demokrasiye ulaşmak için, varlıktaki, toplumsal konumdaki ve siyasal haklardaki eşitsizliği gidermek gerekiyordu. Bu tür eşitsizliklerin tarımsal bir ekonomik yapıya bağlı olduğu yerlerde, siyasal yollarla tarımsal bir devrimin yürütülmesi gerekiyordu. Aynı şekilde, sanayinin örgütlenmesinin oligarşik bir yapıda olduğu yerlerde, sanayi devrimini demokratik bir yöne çekmek için kullanılan araç yine devletti. Demokrasi, fabrikalara bağlı olsun, çiftliklere bağlı olsun, plütokrasi ile birlikte yaşayamazdı. Gerek İngiltere ve Yeni Zelanda'da, gerekse Birleşik Devletler ve Danimarka'da, halka dayalı yönetim, ekonomik iktidarın denetlenmesi için kullanılan bir siyasal iktidar biçimiydi.

Demokrasi zenginlere özgü bir lüks müdür?

Demokrasinin ekonomi ile ilgili olan ikinci bir soru, kaynakların ne ölçüde var olduğuna ilişkindir. Değişik bölgelerin fiziksel varlıkları, nitelik, kalite ve miktar açısından farklılaştığına ve insanın bunları kullanım sürecine o kadar çok etken katıldığına göre, kaynakların varlığı ve yokluğu ile belirli bir siyasal sistemin benimsenmesi arasında kurulacak bir ilişki, biraz uzak ve yüzeysel bir ilişki olarak görülmelidir. Fakat genellikle varlıklı ülkelerle yoksul ülkeler arasında bir ayrım yapılmaktadır. Sonra da, yetkeci yönetim yanlıları, yoksul ülkelerin demokrasiyi göze alamayacağını öne sürmektedirler. Bu sava göre demokrasi, kaynakları verimsiz bir biçimde kullanan, masraflı bir yönetim biçimidir. Dolayısıyla, siyasal sistemler arasında lüks bir model olarak belirir. Bu, zengin ülkelere uygundur, çünkü onlar temel gereksinimlerinin ötesinde bir bolluğa sahiptir ve savurganlıklarının fazla bir zararı yoktur. Fakat kıtlıklarını düzenlemek zorunda olan ve geçimlerini ancak sağlayan ulusların, disipline gereksinimi vardır. Ellerinde ne varsa, sıkı bir şekilde denetlenmeli ve yerine göre harcanmalıdır. Bu nedenle, otokrasi yoksullar için zorunludur[4].

Bu tür bir mantık karşısında söylenecek çok şey vardır. Herşeyden önce, yoksulluk ya da bolluk gibi deyimler, mutlak değil, görelidir. Bunlar, birinci olarak, nüfusun büyüklüğüne bağlıdır. Beş milyon için bolluk sağlayan kaynaklar, yirmi milyon için yetersiz olabilir. İkincisi, kaynakların yararlılığı, onların yalnızca maddi niteliklerine değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal etkenlere de dayalıdır. Genel eğitim ve bilimsel birikim yoluyla sağlanan teknolojik ilerlemeler, öteden beri var olan, ama taşıdığı potansiyel bir önceki kuşak ya da bir başka kültür tarafından bilinmeyen kaynakların üretken alanlara sokulmasına olanak verirler. Kuzey Amerika'nın, üzerinde yalnızca Kızılderililerin yaşadığı zamanki durumuyla 1880'lerdeki durumu arasındaki veya 1950'lerde Kuzey Amerika ile

4 Mussolini, kendi faşist rejimini ve korporatist devletini haklı göstermek için bu savları ileri sürmüştür. İtalya'nın yoksulluğu ile, demokratik olmayı göze alabilen Birleşik Devletler ve İngiltere gibi zengin «kapitalist» ekonomilerdeki bolluğu karşılaştırmıştır.

Güney Amerika arasındaki zıtlık, bunun kanıtıdır. Gerçekte, bugün yüksek yaşam düzeylerine sahip olan ve zengin ülkelere ilişkin herhangi bir sıralamada yer alacak olan, fakat kaynakları bol olmadığı gibi daha eski zamanlarda gönençten de uzak olan birçok demokrasi vardır. İsveç, Norveç, Danimarka ve İsviçre'de çağımızda görülen maddi gönenç, hiçbir şekilde zengin bir doğal mirasın «zorunlu» sonucu değildir. Tam tersine, bugün Danimarkalıların, Norveçlilerin, İsveçlilerin ve İsviçrelilerin sahip oldukları, toplumsal dayanışma ve siyasal yetenek ile birleşen bir yaratıcılığın ürünüdür. Onların yüksek yaşam standartlarını açıklayan şey, ayaklarının altında yatan kaynaklar değil, kafalarında, yüreklerinde ve kollarında yatan becerikliliktir. Sahip oldukları az sayıdaki doğal olanağı değerlendirmekle kalmamışlar, bazı durumlarda, olumsuz olacak şeyleri bile kendi yararlarına dönüştürmüşlerdir. Danimarkalılar, askeri güçleri yeterli olduğu sürece, Baltık denizine girip çıkan gemilerden geçiş vergisi keserek kazanç sağlamaktaydılar. Bu gelir kaynağını ve Slesvig ve Holstein bölgelerini yitirince, yalnızca işe yaramaz toprakları tarıma elverişli hale getirmekle ve tahıl üretiminden hayvancılığa geçmekle kalmadılar, ayrıca bazı sanayi dallarında hem yerli tüketim, hem de dışsatıma yönelik ilerlemeler kaydettiler. Günümüzde, gümüş eşyası, porselen ve mobilya ürünleri, hem ince işindeki kalite, hem de modellerindeki zevk nedeniyle, bütün dünyada istem görmektedir.

İsviçrelilerin alt ettiği zorlu doğal koşullar altında onlar kadar girişken olmayan bir toplum herhalde ezilirdi. Yüz yıllar boyunca, Alp'lerdeki geçitlerin denetimi, onlar için Danimarkalıların Boğaz üzerindeki egemenliğine denk bir anlam taşıdı. İtalya, Fransa ve Almanya arasında işleyen trafik, İsviçrelilere vergi ödemek zorundaydı. Fakat nüfuslarına göre ekilebilir alanları çok sınırlı idi. İşsiz olan sağlıklı erkeklerden bir bölümü, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda, yabancı ordularda paralı asker olarak çalışarak gelir kazanmaktaydı ve bunların kahramanlıkları karşısında iyi ücretler ödenmekteydi. Daha yakın zamanlarda İsviçreliler, güzel manzaralarına dayanarak ve turistleri iyi otellerde ağırlayarak döviz kazanmaya başladılar. Saat yapımı geleneksel olarak Jura dağlarının yamaçlarında ve vadilerinde-özellikle Neuchâtel'de-merkezlenmişti ve buradaki sanatkârlık geleneği kuşaktan kuşağa aktarılmaktaydı. Daha sonraları Zürih Politeknik'inin yüksek matematiği ve uygulamalı teknolojisi sayesinde, bu süreç sınaileşti ve İsviçre fabrikalarında üretilen saatler, dünya pazarında eşsiz bir yere sahip oldu. Bunlara ek olarak, tarafsızlık politikası ve siyasal düzenliliğine ilişkin sarsılmayan ünü sayesinde, İsviçre hem uluslararası kuruluşlar ve konferanslar için uygun bir merkez, hem de güvenilir bankalarına yatırılacak özel sermaye için bir sığınak oldu.

İsveç ve Norveç, eskiden yoksul oldukları halde şimdi yüksek yaşam düzeylerine sahip olan başka iki ülkedir. Buralardaki dağlar, ormanlar ve uzun kuzey rüzgarları yiyecek üretimini ciddi ölçüde sınırlamaktaydı. Çiftçilik, balıkçılık ya da ormancılık ile geçinen birçok aile, dönemsel olarak açlık noktasına varırdı. Nitekim bu kronik durum ve ayrıca doğum ve ölümlere ilişkin kilise kayıtlarının yeterliliği nedeniyledir ki

Malthus, İsveç istatistiklerine dayanarak, nüfusun büyümesi ve sınırları konusundaki genel hipotezini öne sürebilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bile, toprağın nüfusa göre yetersizliği veya kentlerin istihdam sağlayamayışı, binlerce aileyi daha fazla olanaklar bulabilecekleri yeni alanlara-örneğin Amerika'nın Ortabatısının kuzey kesimine-göç etmeye zorlamaktaydı. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarındadır ki, İsveç ve Norveç ekonomileri hem sanayi, hem de tarım alanında hızla gelişebildi. Su gücünden elde edilen elektrik, fabrikalar ve demiryolları için gerekli enerjiyi sağladı. Demir cevheri yataklarından, gemi üretimi ve çeşitli imalat için gerekli olan çelik sağlandı. Tarım konusunda bilimsel çalışmalar, sınırlı toprağın etkin kullanımını sağladı. Hem kamu, hem de özel girişim ve becerinin ürünü olan bütün bunlar, iki yoksul ülkenin zenginler kategorisine girmesine olanak verdi.

Fakat bu noktaya kadarki çözümleme yeterli değildir. «Zengin» ve «yoksul» gibi deyimler bir belirsizlik taşımaktadır. Bunlar neyi tanımlarlar? Daha doğrusu, bunlar toplumun hangi kesimleri için geçerlidirler? Konuyu açıklamak için, nüfusun, alanın ve kaynakların yaklaşık olarak aynı olduğu, ama toplumsal sistemlerin, hükümet biçimlerinin ve varlığın mülkiyetinin ve dağılımının önemli ölçüde farklı olduğu iki hipotetik ülke arasındaki zıtlığı düşünelim. Bunların birinde az sayıda insanın en iyi kaynakları mülkiyetinde ve denetiminde bulundurduğunu, bunun sonuçlarından yararlandığını, toplumsal ve siyasal açıdan da egemen olduğunu varsayalım. Öbüründe ise, en değerli kaynakların birçok kişinin tekelinde olmadığını, tersine, kamu çıkarı açısından işletilip kullanıldığını ve ürünün tüm toplumun çıkarı için yaygın bir şekilde dağıtıldığını kabul edelim. Bunların birincisinde, birkaç kişinin varlığı ve gücü ile çoğunluğun yoksulluğu ve güçsüzlüğü arasında büyük bir eşitsizlik olacaktır. İkincisinde ise aşırı uçlar arasındaki ayrım daha az olacak, kimse aşırı zengin ya da aşırı yoksul olmayacak ve herkes için ortak bir güvenlik ve gönenç standardı geçerli olacaktır. Bu toplumlardan hangisine zengin, hangisine yoksul denecektir?

Açıkca, eğer bu kavramların bir anlamı olacaksa, bunlar sadece bir toplumun sahip olduğu toplam kaynakların miktarı için değil, aynı zamanda bu kaynakların kullanımı ve ürünlerinin bölüşümü için de geçerli olmalıdır. Günümüzde geri kalmış diye tanımlanan ülkelerde, genellikle bir varlıklılar oligarşisi, çevresindeki yoksulluğun ortasında, aşırı bir bolluk içinde yaşamaktadır. Bütün az gelişmiş ülkelerde bir miktar aşırı-gelişmiş bireyler vardır. Brezilya örneğini düşünelim. Bu ülkede, Amazon ormanlarının geniş kesimleri, Mato Grosso ve kuzey *sertão* hâlâ çok ilkeldir. Fakat Rio de Janeiro'nun belirli mahallelerinde, bir taş atımlık uzaklıkta, *favelas* (gecekondular) ile *apartamentos de luxu* (lüks apartmanlar) arasında ve kadillaklarla gezen göbekli insanlar ile yalın ayak gezen bir deri bir kemik çocuklar arasında göze batıcı zıtlıklara rastlanmaktadır. Suudi Arabistan'da ilkel bir görünüm taşıyan bir kabile toplumunun ataerkil rejimi, akıllıca kullanmaya yetecek teknikleri olmadan, kendini bir petrol imparatorluğunun sahibi olarak buldu ve bunun getirdiği kazancın

büyük bir bölümü asalak prenslerin ve milyoner şeyhlerin hava soğutmalı saraylarda yaşamalarını sağlamak için çarçur edildi. Bu krallıkta hâlâ köle ticareti yapılmaktadır. ve bir hırsız sağ elinin kesilmesi yoluyla cezalandırılmaktadır. Yirminci yüzyıl İspanya'sı ile Portekiz'i, her alandaki -siyasal, toplumsal ve ekonomik-geri kalmışlıkları bazı üzücü karşılaştırmalara olanak veren iki ülkedir. Bu ülkeler hem Fransa ve İtalya gibi Latin uluslara oranla daha geridedirler, hem de şimdiki durumları, on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki görkemlerine oranla bir gerilemeyi temsil etmektedir. İberik yarımadasında uygarlık cevheri taşıyan bazı kentler olduğu gibi insanları arasında da yüksek kültür ve saygınlık sahibi kişiler vardır. Fakat buralarda lüks ile yoksulluk ve kültür ile bilgisizlik yanyanadır. Üstelik kırsal yörelerde bu farklılıklar daha da göze batmaktadır. Madrid'den yalnızca elli mil uzaklıktaki Kastilya yaylasına gitmek, zaman içerisinde beşyüz yıl geriye gitmekten farksızdır.

Kaynaklar açısından değerlendirildiğinde -eğer kaynak derken salt fiziksel olanaklar ve maddi varlıklar kastediliyorsa- İspanya'nın, Suudi Arabistan'ın veya Brezilya'nın bu kadar «yoksul» ve Birleşik Devletler'in, Norveç'in veya İsviçre'nin de bu kadar «zengin» olması için bir neden yoktur. Aradaki farklar doğa ile değil, ancak insan ile açıklanabilir. Her zaman için belirleyici olan, toplumsal sistem, ekonomik örgütlenme, teknik bilgi ve siyasal istençtir. Azgelişmiş ülkeler, bir azınlığın toplam varlığın büyük bir bölümüne sahip olduğu ülkelerdir. En yüksek yaşam düzeyine sahip olan ülkeler ise, en önemli varlıklarını -insan kaynağını- geliştirmiş ve sıradan insanın gönencini sağlamış olan ülkelerdir. Gelişme, bilgi ve örgütlenmeden kaynaklanır: Eldeki varlıkların nasıl kullanılacağına ilişkin bilgi ve bu bilgiyi uygulamaya koyup ürünlerini dağıtmak için bireysel girişim ile kamu moralinin uygun bir karışımı.

Yüksek yaşam düzeyleri ve demokratik devletler

O halde, ulusların servetini doğa belirlemiyor, fakat uluslar doğayı toplumsal kullanıma sokuyorsa, ekonomik öelliklerle siyasal sistemin niteliği arasında gözlenebilir bir ilişki var mıdır? Birinin öbürü üzerindeki etkisi nedir?

En yüksek yaşam düzeylerine sahip olan ülkelerin aynı zamanda demokratik olarak yönetilen ülkeler olduğu, genellikle öne sürülen bir görüştür. E. D. Simon, bu ilişkiyi, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce küçük demokrasilerin başarılarını değerlendirirken tartışmıştır: «Halkın tümü için kesin bir yaşam düzeyi ölçüsü bulmanın ne kadar zor olduğunu gösterdim; ancak, günümüzün en gelişmiş ülkelerindeki yaşam düzeylerine ilişkin aşağıdaki gruplandırmanın doğruluğundan çok az ekonomik kuşku duyacaktır. I. Grup: Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda. II. Grup: Norveç, İsveç, Danimarka, İngiltere, Hollanda. III. Grup: Finlandiya, Almanya, İtalya ve başkaları[5]». Bu sınıflandırmanın önemli olan yönü şudur ki, ilk iki grupta olan ülkelerin

[5] E. D. Simon, *The Smaller Democracies* (London: Gollanez, 1939), s. 172.

tümü demokrasi ile yönetilmekteydi. Diktatörlük rejimlerine sahip olanlar ise, üçüncü gruptan yukarı çıkamıyordu. Bu durumda, demokrasi ile yüksek yaşam düzeyi arasında bir nedensel bağ olup olmadığı sorusu doğal olarak akla gelmektedir. İlk iki gruptaki ülkeler, yaşam düzeyleri yüksek olduğu için mi demokrasiyle yönetilmekteydiler, yoksa demokratik oldukları için mi yaşam düzeyleri yüksekti? Simon hepsi de küçük ve durgun olan beş ülkeyi —Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve İsviçre— incelemiş ve bunların demokrasi konusunda başarılı olmasının «dört önemli nedeni» olduğu ve bunlardan birinin de «ekonomik güvenlik ve gönenç[6]» olduğu sonucuna varmıştır.

Seymour M. Lipset yakın zamanlarda aynı konuda daha ayrıntılı bir araştırma yapmıştır[7]. Lipset, Birleşmiş Milletler raporlarında ve yıllıklarında yer alan istatistiksel verileri kullanarak, siyasal sistemleri bir sınıflandırmaya sokmuş ve bunları ekonomik büyüme ve toplumsal gelişmeye ilişkin çeşitli göstergelerle karşılaştırmıştır. Bu göstergeler şu gibi ögeleri içermiştir: Kişi başına gelir, kişi başına doktor sayısı, kişi başına telefon, radyo ve gazete sayısı ve sanayileşme, eğitim ve kentleşme ölçütleri. Siyasal kategorilere gelince, «Avrupa'lı ve İngilizce konuşan uluslar»ı «istikrarlı demokrasiler» ve «istikrarsız demokrasiler ve diktatörlükler» olmak üzere iki gruba, «Latin Amerika'lı Uluslar»ı da «demokrasiler ve istikrarsız diktatörlükler» ve «istikrarlı diktatörlükler» olmak üzere başka iki gruba ayırmıştır[8]. Bulgularına göre, maddi varlık, toplumsal ilerleme ve sınai gelişme açısından en üst basamaklarda yer alan ülkeler aynı zamanda istikrarlı demokratik hükümetlere sahiptir. En altta yer alanlarda ise, diktatörlükler sürekli olarak egemen olmuşlardır. Bu olgulardan hangi sonucu çıkarabiliriz? Bir birlikteliğin yer aldığı kuşkusuzdur. Fakat birliktelik ile nedensellik aynı şey değildir. Çeşitli ögelerin birbirleriyle bağlantılı olduklarını gözleyebilir, fakat yine de neyin neye neden olduğunu bilemeyebiliriz. Her iki önerme de savunulabilir niteliktedir: Demokratik siyasetin belirli ekonomik ve toplumsal gelişmelerin ürünü olduğu veya bunların demokrasinin ürünü olduğu ya da bir ilk veya esas nedenin olmayıp bir arada yer alan bütün ögelerin etkileşim içinde, eş zamanlı ve karşılıklı değişimlerden geçtiği söz konusu olabilir.

Nedensel çıkarsamalara ilişkin bir uyarı

Bu sorun, yapısal öneminden dolayı, toplumsal bilimci için bir güçlük oluşturmakta ve karışıklığından dolayı da kesin bir çözüme ulaştırılması her zaman zor olmaktadır. Güçlüğün kaynağında, karşılıklı ilişkileri izlenmek durumunda olan etkenlerin karmaşıklığı ve nedensellik kavramının kendisinden gelen bir belirsizlik yatmaktadır. X'in Y'ye neden olduğunu söylediğimiz zaman, bu söylediğimiz iki anlamdan birine gelebilir.

---

6 Öbürleri şunlardır «küçüklükleri, uzun bir barış dönemi, kuzeyin serin iklimi» op. cit., s. 184.

7 *Political Man* (New York: Doubleday, 1960), s. 45 - 75.

8 Belirli ülkelerin bu kategorilere konması, tartışmaya açık bir konudur. Belçika'nın, Danimarka ve İsviçre ile birlikte «istikrarlı demokrasiler» altına girebileceği konusunda kuşkuluyum. Aynı şekilde, Fransa ve İzlanda'nın da Arnavutluk ve SSCB'yi içeren «istikrarsız demokrasiler ve diktatörlükler» grubuna konması gerçekçi gözükmemektedir. Op. cit., s. 49.

Ya X'in varlığının, Y'nin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu veya yardım ettiğini söylüyoruzdur. Ya da X'in Y'in ortaya çıkması için zorunlu olduğunu, Y olmasaydı X'in de olamayacağını söylüyoruzdur. Birinci anlamda, «neden», yardıma bir etkendir; ikinci anlamda ise, zorunlu bir belirleyicidir. Ayrıca hepsi bu değildir. Toplumsal nedenselliğe ilişkin bir sav, gerçeğin bir ifadesi değil de, gerçek olgular arasında yer alan ilişkilerden türetilen bir çıkarsama olduğu için, sadece nedenden hareketle varsayılan sonuca doğru ilerlemekle yetinemeyiz, aynı zamanda sonuçtan hareketle geriye doğru giderek olası nedenlere bakmamız gerekir. Belli bir X durumundan W, Y ve Z sonuçları türeyebilir. Eğer gerçekte sonuç W ve Z değil de yalnızca Y ise, X'in Y'nin nedeni olduğunu söylemekte haklı olabiliriz. Fakat bu, Y'nin X tarafından zorunlu kılındığı, yani X'in yalnızca Y'ye yol açabileceği ve W ile Z sonuçlarının ortaya çıkamayacağı anlamına gelmemelidir. Y'nin, X'in sonucu olduğundan emin olsak bile, X'in yalnızca Y'ye neden olacağını henüz kesinlikle söyleyemeyiz. Gerçekte, nedensellik diye adlandırdığımız bütün bu varsayımlar ve çıkarsamalar içinde, yalnızca tek bir nokta kesinlikle belirlenebilir. Bu da, ilişkinin, doğal olarak tarihsel bir doğrulama konusu olan, kronolojik yönüdür. Y'nin X'in sonucu olduğunu öne sürdüğümüzde, (başka şeyler yanısıra) X ile Y arasında bir zaman sıralaması olduğunu ve Y'nin daha sonra geldiğini söylemiş oluruz. Bir nedensellik ilişkisinin geçersizliğini kanıtlamak doğruluğunu kanıtlamaktan her zaman daha kolaydır ve bunun en inandırıcı yolu da «sonuç»un «neden»den önce geldiğini göstermektir.

Bu uyarılar ve ayrımlar, bizi bazı açık yanlışlardan korumaya ve geçerli sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olabilir. Herşeyden önce, yüksek yaşam düzeyleri olmadıkça demokrasinin olamayacağı öne sürülmemelidir. Daha önce de belirtildiği gibi demokrasinin, yirminci yüzyıldaki gönenç düzeylerine erişilmeden önce de yaşanmış bir tarihi vardır. Demokrasi yalnızca otomobillerin, telefonların ve televizyonların özel mülkiyetinden türeyen birşey değildir. Bazı toplumlar, şimdi olduklarından çok daha düşük bir gönenç düzeyinde, demokratik olarak örgütlenebilmişlerdir. İkincisi, ekonomik, toplumsal ve teknolojik ilerlemenin bütün göstergeleri açısından önde olduğu halde, yönetimi tümüyle yetkeci olan toplumlar da vardır. Yirminci yüzyılda önemli bir ülkede iktidara gelen bütün rejimler arasında en barbarı, Almanya'nın Nazi'leri olmuştur. Oysa, sınai üretim, kentleşme, okur-yazarlık ve yüksek eğitim göstergeleri açısından, Almanlar çok ilerlemişlerdir. O halde, maddi ilerleme demokratik bir yönetimi destekleyen bazı koşulları yaratsa da, demokrasinin, maddi ilerlemenin zorunlu sonucu olmadığı açıktır. Almanya örneğinden çıkarabileceğimiz sonuç şudur: Başka yerlerde demokrasi ile birleşen koşullar, bu örnekte, başka bazı koşulların altında ezilmiş ve böylece sanayinin ve eğitimin sonuçları anti-demokratik hedeflere yöneltilmiştir[9].

Sanayinin, kentlerin, okur-yazarlığın gelişmesi ve aynı şekilde telefonların, otomobillerin ve öbür tüketim maddelerinin yaygınlaşması, yavaş

9 Joseph Goebbels'in sakat bir ayağı ve Heidelberg Üniversitesinden bir doktora'sı vardı. Duygularından kaynaklanan önyargıları, çok iyi eğitilmiş bir beyni kötülüklere sürükledi.

ilerleyen ve sonuçlarının elde edilmesi için en az iki kuşağın geçmesi gereken olgulardır. Aynı şey demokrasi için de geçerlidir. Bu da bir devrimle başlayabilir, ama evrim yoluyla ilerler. Çağdaş devletlerin tarihinin belirli aşamalarında, toplumsal ve ekonomik değişmeler, siyasal değişme ile aynı anda yer almaktaydı. Bazı özgül durumlarda, belirli bir siyasal reformdan önce yer alan teknolojik buluşları ya da artan bir üretim hacmini gözlemek olasıdır. Öbür durumlarda, ekonomide önemli bir sıçramadan önce gelen siyasal gelişmeler de vardır.

Örnek olarak, olayların İngiltere'deki sıralanması ile Birleşik Devletler'deki sıralanması karşılaştırılabilir. İngiltere'de sanayileşme, hükümet sisteminin özünde hâlâ oligarşik olduğu bir sırada başlamıştır. Bu süreçlere herkes farklı bir tarih verse bile, en azından şu söylenebilir ki, bu ülkede demokrasi, erişkin erkeklerin çoğuna oy hakkı tanıyan (sırasıyla, 1867 ve 1884 yıllarının) ikinci ve üçüncü Reform Yasalarına kadar olgunlaşmış sayılamaz. Öte yandan, bilgisizliğin yenilmesi, bu gelişmelerden önce değil, sonra gelmiştir[10]. Ülkenin her yanında devlet ilkokulları kurulması yönünde bir ulusal politikanın benimsenmesi için 1870 yılının Eğitim Yasasını beklemek gerekmiştir ve bu okullar bile, başlangıçta, daha önceden var olan gerek dinsel, gerekse laik özel okullar arasındaki boşlukları doldurmak üzere tasarlanmıştır. İlk eğitimin herkes için zorunlu kılınması ancak 1880 yılında gerçekleşmiştir. İlkokulların ücretsiz hale getirilmesi ise 1891 yılını beklemiştir. Oy hakkının genişlemesi ile, İngiliz orta sınıfı, Robert Lowe'un sağgörülü öğütüne kulak vermiştir: «Efendilerimizi eğitmeliyiz[11]». Fakat milyonlarcası için, «üç R'yi» (Okuma, yazma, aritmetik) elde etme hakkı, oy kullanma hakkını elde ettikten sonra gelmiştir. Okulların kurulup çocukların eğitim görmesi ve çocukların oy verecek yaşa gelmesi zaman aldığından, erişkinlerin çoğunluğunun sandık başına gitmesi ve o çoğunluğun aynı zamanda okur-yazar olması, ancak yirminci yüzyılda-sözgelimi 1910 seçimlerinde ya da 1918 yılındaki «haki seçim»de-gerçekleşebilmiştir. Buna karşılık Birleşik Devletler'de olayların hem sırası, hem de zamanlaması farklı olmuştur. Birleşik Devletler[12], İngiltere'den, hem oy hakkının genişletilmesi, hem de devlet ilkokulları konusunda en az bir kuşak önde olduğu halde, kentleşme ve sanayileşme konusunda bir kuşak geride kalmıştır. Büyük bir genelleme yapmak gerekirse, bu ülkede siyasal ve toplumsal demokrasi, hızlı ekonomik gelişme döneminden önce gelmiştir. İngiltere'de ise siyasal ilerlemeyi ekonomik değişimin sonuçları uyarmış, toplumsal reformları da siyasal gelişme üretmiştir.

Dolayısıyla, tarihsel olguların karmaşıklığı ve çeşitli ülkelerdeki deneyimlerin farklılığı, basit bir nedensellik görüşüne olanak vermemekte-

---

10 Eğitim konusunda İngiltere'nin her zaman çok önünde olan İskoçya, bu belirlemenin dışındadır.

11 1870 Eğitim Yasası olarak benimsenen tasarı mecliste tartışılırken, Prusya'nın 1860 yılında Avustarya'yı eğitimde üstün olduğu için yendiği ileri sürülmüştür. Bismarck'ın yanısıra öğretmen de zaferden pay almıştır. Demokratik İngiltere, otokratik Prusya'dan ders almıştır!

12 Bu belirleme, Güney'den çok Kuzey ve Batı için geçerlidir. Britanya İmparatorluğunda kölelik Lincoln'un Azatlık Bildirisi'nden otuz yıl önce kaldırılmıştır.

dir. Demokrasinin yüksek yaşam düzeylerine yol açtığını ya da tersine, bunun demokrasiye yol açtığını öne sürmek, hem çok fazla, hem de çok az şey söylemektir. Çok fazla şey söylemektir, çünkü her iki varsayım da belirli bir yönde sürekli bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu öne sürmektedir; çok az şey söylemektir, çünkü her iki ifade de özellikle belirtilmiş olanın dışındaki olası etkenlerin varlığını dışlamaktadır. Ekonomik belirlenimciliğe bağlı hiçbir öğreti demokrasinin ortaya çıkışını açıklayamaz, çünkü hiçbir ekonomik koşullar grubu belirli bir ekonomik sonucu zorunlu kılmaz. «Belirlemek» ya da «zorunlu kılmak» yerine «etkilemek» ya da «katkıda bulunmak» gibi deyimler kullanıldığı takdirde, yaşam düzeylerinde genel bir iyileşmenin ve varlık artışının yaygın bir biçimde bölüşümünün, iki yoldan, siyasal sonuçlar doğurabileceğini söylemek anlamlı olur. Maddi açıdan, daha çok insan hiç değilse biraz mülke sahip olduğu takdirde, koruyacak birşeyleri olduğu için-her ikisi de demokrasi karşıtı olan-aşırı tavırlara ve şiddet eylemlerine daha az yatkın olurlar. Psikolojik açıdan, yiyecek, giyecek ve barınak gibi temel gereksinimler yeterli bir ölçüde giderildiği takdirde, bundan kaynaklanan güvenlik duygusu, uzlaşma ve ılımlılık eğilimlerini artırır.

Fakat bu ilişkilerin bir de tersinin olduğunu belirtmek gerekir. Demokrasi, büyük çoğunlukla, siyasal niteliği ekonomik ve toplumsal koşullardan kaynaklanıyormuş gibi ele alınmakta ve yorumlanmaktadır. Bu, gerçeklere tek yanlı bir bakış biçimidir. Siyasetin toplum içindeki kendine özgü gücü ekonominin, kültürün ya da bir başkasınınkinden daha az belirleyici değildir. Devletin ideallerinin ve kurumlarının toplumun öbür yönleri üzerindeki etkisi, tersi yönde işleyen etkilerden daha önemsiz değildir. Ekonomik belirlenimcilik görüşü, gerçeğin bazı yönlerini abarttığı için yanlış ise, bir siyasal belirlenimcilik öğretisi de benzer şekilde yanlış olacaktır. Fakat ikinci türden bir savı haklı göstermek için en az birincisinin savunulmasında kullanıldığı kadar çok sayıda olgu bulunabilir. İleri demokrasilerde görülen yüksek yaşam düzeyleri ve maddi gönencin yaygın bölüşümü, aynı ölçüde siyasal etkenlere yüklenebilir. Gerek büyük, gerekse küçük demokrasilerde, hükümetlerin son altmış veya daha fazla yıldır sürekli bir biçimde izledikleri olumlu politikalar, toplum içindeki varlığın miktarının artmasına ve ürünlerinin geçen yüzyıllara oranla daha eşit bir biçimde paylaşılmasına yardımcı olmuştur. Demokrasi açısından önemli olan, toplumun bir bütün olarak varlıklı olup olmadığı değil, fakat sahip olduğu varlık her neyse, bunun eşitlikçi bir biçimde bölüşülüp bölüşülmediği ve kamu çıkarı açısından denetlenip denetlenmediğidir. Geçerli olan ölçüt varlığın ne kadar olduğu değil, nasıl paylaşıldığıdır. Demokrasinin ekonomik önkoşulu, bolluk değil eşitlik, gönenç değil adalettir.

Kapitalizm, sosyalizm ve demokratik yönetim

Aynı mantık, büyük ölçüde, daha da tartışmalı olan bir soruna uygulanabilir. Son yüzyıl boyunca, demokrasinin siyaseti ve ekonomisi konularının her ele alınışında, kapitalizm ile sosyalizmin yararları ve zararlarından daha şiddetle tartışılan bir konu olmamıştır. Bilimsel araştırmalar, polemiksel broşürler, parti bildirileri ve seçim kampanyaları, bu tartışma-

nın her yanını didiklemiştir. Gerçek ile hayal, dogma ile kuşku ve ilke ile propaganda, karşıt grupların zihinlerini ve duygularını ideolojik çatışmalar tarihinde eşi görülmedik bir ölçüde tutsak alan bu tartışmanın her yanına saçılmıştır. Buna koşut tartışmalar arasında, ilk Hıristiyan Kilisesi'nin içinde yer alan Arian tartışması, ortaçağda adçılar (nominalistler) ile gerçekçiler arasında yer alan çekişmeler ve *imperium* ile *sacerdotium* arasında yer alan mücadeleler, Protestanlar ile Katoliklerin ölümcül düşmanlığı ve bilimsel deneylerin dinsel inançları sarsışı akla gelmektedir. Bütün bu klasik kavgalarda, akılcı olanla olmayanın o garip karışımı, insanların farklı görüşler yüzünden kapışması, kişilerin örgütlü inançlara aykırı düşmesi ve peygamberlerin, şehitlerin ve sorgucuların uzun listeleri, aynen vardı.

Doğal olarak, bu çağdaş tartışmaya yoğunluk veren şey, işin içindeki maddi çıkarların önemidir. Kapitalizmin de, sosyalizmin de ekonominin en iyi biçimde işlemesi için nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda kesin görüşleri vardır. Fakat bunların her ikisi de ekonomik öğreti olmaktan ibaret değildir. Bunlar, aynı zamanda, kamu politikasına yönelik birer tavır ve toplumsal değerlere ilişkin birer seçeneğin ifadesidir. Dolayısıyla, kapitalizm ve sosyalizm konusundaki tartışma, demokrasinin geleceği ile doğrudan ilişkilidir. Bu ekonomik sistemlerden her biri büyük bir dizi siyasal önkabul içerdiği gibi, çağdaş demokrasinin gelişimi de bu her iki akımla eş zamanlı olmuştur.

Dolayısıyla, bu çözümleme açısından önemli olan bir takım sorular vardır: Demokrasinin kapitalizm ya da sosyalizm ile ilişkisi nedir? Bunların herhangi birisi demokrasi için bir önkoşul mudur? Bunların her ikisinin de demokrasiye uygunluğu sağlanabilir mi, yoksa sağlanamaz mı? Yüzyıldır her yanı tartışılan bu konu üzerindeki deneyim birikimimizden, bugün neler öğrenebiliriz?

Bu tür sorulara dogmatik yanıtlar eksik değildir. Terazinin her iki yanına da eşit ağırlık taşıyan yetkili adlar konabilir. Bu adların ve ilgili yazının ardarda dizilmesi, herhangi bir okuyucuyu etkileyecek kadar gösterişli bir liste oluşturacaktır. Bu liste, Adam Smith ve Robert Owen ile başlayabilir; bunları Marx ve Mill, Spencer ve Proudhon izleyecektir. Eduard Bernstein ve Henry George, Lenin ve Coolidge, Sombart ve Webb'ler, Brandeis ve Keynes, Laski ve Von Mises, Hayek ve Galbraith, hepsi bu listenin içindedir. Bu ünlüler listesi daha çok fazla uzatılabilir ve adlardaki eşleştirmelerde de birinin öbürüne üstün olduğunu ima etme niyeti yoktur. Her iki yandaki savlar da, bu adlara uygun olarak, inandırıcılık taşımaktadır. Kapitalizm yanlıları, onun demokrasi için ve demokrasinin de onun için, zorunlu olduğunu söylerler. Birinin ekonomisi ile öbürünün siyaseti altında aynı toplumsal ilkelerin-özellikle özgürlük ve bireyin önceliği-yattığını öne sürerler. Dolayısıyla bu ikisinin birbirini desteklediği sonucuna varırlar. Buna göre, biri olmadan öbürü olamaz. İkisi de, kendi başına, bir başka sistemle birlikte gidemez.

Buna karşılık, sosyalistler tersini savunurlar. Kapitalizmin, amaçları ne olursa olsun, sonuçları anti-demokratik olduğu için, demokrasiye ters

düştüğünü ileri sürerler. Onlara göre sosyalizm, kamu yararını veya genel gönenci özel kişilerin veya örgütlerin kendi çıkarlarının önüne koyar. Ayrıca sosyalistler eşitliğin özgürlük kadar önemli olduğunu ve insanların sosyalizm altında kapitalizme oranla daha eşit bir işlem gördüğünü düşünürler.

Bu tartışmada bazı noktalar teknik ekonomik sorunlarla ilgilidir ve konumuzun dışında kalmaktadır. Fakat siyasal sorunlar merkezi konum ve önemdedir. Bunların önde geleni iktidar sorunudur. Ekonominin amacı varlığı üretmek ve dağıtmak olduğuna göre, ekonomik kurumların denetimini ele geçirenler, öbürlerinin yaşamlarını kazanma ve maddi varlıklardan pay alma olanaklarını önemli ölçüde etkileyecektir. Eğer denetimi elinde tutanlar özel kişiler veya şirketler ise, işçi kendini işverenin keyfi davranışları karşısında nasıl koruyacaktır? Aynı şekilde, tüketici halk nasıl korunacaktır? Bu tür sorulara verilen geleneksel yanıtlar bellidir. İşçiyi sendika, tüketiciyi de rekabet korur. Fakat belirli durumlarda bu savunmaların yeterli olmadığını deneyimler göstermektedir. Bir sendikanın yöneticileri fırsat düşkünü olabilir. Üyelerine karşı sorumlu davranmak yerine onların üzerinde otokratik bir yönetim kurabilir. Gerçekten, halk kendini zaman zaman büyük bir şirketin, zengin bir kliğinin ya da büyük bir sendikanın, üyeleri üzerinde egemenlik kurmuş olan, yöneticilerinin veya patronlarının acımasına bırakılmış olarak bulabilir. Bu durumda, kamu çıkarının ve demokrasinin, iki oligarşi arasındaki güç mücadelesinin sonucu olduğunu mu söylememiz gerekir?

Ya öbür yanıt, yani tüketicilerin (hepimiz tüketici olduğumuza göre, bütün halkın) çıkarlarının üreticilerin olası açgözlülüğü veya acımasızlığı veya aptallığı karşısında rekabet sayesinde korunduğu yanıtı için ne dememiz gerekir? Bu yanıtın doğruluğu, insanlar gerçekten rekabet içinde oldukları takdirde ve sürece geçerlidir. Fakat rekabetin son bulduğunu varsayalım. Bireysel girişimcilerden oluşan «serbest piyasa» yerine, mali ve sınai imparatorluklar kuran dev şirketlerin olduğunu varsayalım. Tröstler ve karteller karşılıklı anlaşma yoluyla fiyatları belirlemeye, pazarları bölüşmeye, aracıları ezmeye ve bir mal veya hizmeti üretip üretmemeye karar verebilirler. Bütün bunları, ekonominin kutsal üçlüsü adına yaparlar: «serbest», «birey», «girişim». Bunun demokrasiye maliyeti ne olur? Klasik ekonomistlerin on dokuzuncu yüzyıl boyunca batı dünyasında kamu politikasını o kadar büyük ölçüde etkileyen görüşleri, iki temel varsayımları yerine getirilmek kaydıyla, demokrasi ile tümüyle tutarlıydı. Gerçek bir rekabet olmalıydı ve bu bireyler arasında yer almalıydı[13]. Fakat ekonominin büyük ölçüde dev şirketlerin elinde olması durumunda, ilk öğreti artık aynı anlama sahip değildir.

Ekonominin gerçekleri felsefeye uymamaya başlayınca, iki tür çözüm ya da düzeltme sözkonusu olabilirdi. Ya gerçekler felsefeye uyacak biçimde

[13] Joseph A. Schumpeter şöyle demiştir: «Bir pazardan daha demokratik bir kurum yoktur.» *Capitalism, Socialism and Democracy* (Harper and Bros.; New York, 1950), 3rd. ed., s. 184 Bu doğrudur - harcama ya da yatırım için eşit miktarlara sahip olanlar için.

değiştirilmeli ya da gerçeklere daha yakın olacak yeni idealler bulunmalıydı. Birinci yöntem, Birleşik Devletler'in anti-tröst yasaları ile izlemeye çalıştığı yoldur. Sherman ve Clayton Yasaları ile bunların Adalet Bakanlığındaki yürütme organının amacı, ekonominin rekabetin son bulduğu sektörlerinde bunu yeniden kurmak idi. Gücün bir noktada toplanmasına karşı bireyi korumak için, bu gücün kırılacağı ve rekabetin yeniden sağlanacağı umulmaktaydı. Almaşık yöntem ise, bazı alanlarda bireyin işlerlik kazanamayacağını ve hatta farklı kurumlar arasındaki rekabetin olanaksız olduğu gibi istenir de olmadığını kabullenmekti. Toplumun tümünün dayandığı bazı hizmetler (örneğin; su, elektrik, havagazı, telefon) ve üretimi büyük sermaye yatırımları ve karmaşık bir örgütlenme gerektiren bazı ürünler (örneğin demiryolları ve havayolları, kömür veya çelik) vardı. Bu gibi durumlarda ya devlet kendi mülkiyetindeki girişimlerle bu işleri yürütebilir ya da mülkiyet ve işletme özel ellerde iken devlet işin denetimini ve düzenlenmesini üstlenebilirdi.

Burada özetlenen her iki politikada da devlete önemli bir rol ve belirgin bir işlev düşmekteydi. Bu durum, devlet gücü ile özel sektör içinde rekabet koşullarının yeniden kurulmasını öngören anti-tekelci yasalar için bile geçerlidir. Devleti salt en temel işlevlerini içerecek bir alan ile sınırlamaya çalışan klasik ekonomik liberalizm savları, yirminci yüzyılda geçerliğini yitirmiştir. Gerçekte, yakın zamanlarda, sorunun soruluş biçimi bile tümüyle değişmiştir. Artık günümüzde soruyu «devlete ne kadar az iş güvenerek bırakılabilir?» diye sormak yerine, ne kadar çok işin bir sakınca doğurmadan devletin üstünden alınabileceği tartışılmaktadır. Hem daha güçsüz bireyleri daha güçlü olanlardan ve özel büyük kuruluşlardan korumak, hem de bu kuruluşlar arasında yer alacak bir mücadelede kamu çıkarını sakınmak için, devletin sahip olduğu güce artan ölçüde başvurulmaktadır.

Liberalizmin ikilemi

Aynı mantıkla, klasik siyasal liberalizm savı da bir çelişkiye düşmüştür. Bütün liberaller demokrattır, fakat bütün demokratlar liberal değildir. Hem liberalizm, hem de demokrasi için ilk savaşları verenlerin birçoğu, devleti başlıca düşman olarak görmekteydiler; çünkü devletin geleneksel örgütlenişi ve özü anti-demokratik idi. Dolayısıyla yürüttükleri devrim devlete karşıydı - yalnızca belirli politikalar izleyen belirli insanların yönettiği bir devlete değil, toplum içinde iktidarı elinde tutan ve zor kullanan bir kurum olarak her tür devlete karşı. Bireyi devletin zorbalığından korumanın yolu devletin işlevlerini sınırlayarak gücünü azaltmak idi. Devletin yapacağı işlerin azaltılması, işlevlerinin kötüye kullanılması tehlikesini de azaltacaktı. Fakat hedeflerine ulaşmak için örgütlenen insanlardan kaynaklanan güç, bir nehrin akışına benzer. Akışının yönü değiştirilebilir, bir barajda toplanıp düzenlenebilir, ama önlenemez. Aynı şekilde, toplumda da belli bir güç, yönü değiştirilse veya karşıt bir güçle dengelenmeye çalışılsa da, ortadan kaldırılamaz. Bunun nasıl kullanılacağı ve ne yöne akacağı sorunu varlığını korur. Devlet gücünün sınırlanması da özel gücün dolduracağı bir boşluk yaratmaktan öteye gitmedi

ve herkese eşit özgürlük adına ortaya çıkan bir felsefe, güçsüzleri güçlülerin eşitsiz özgürlüklerinin kucağına atmakla sonuçlandı. Böylece yeniden devletin gücü üzerinde durulmaya başlandı ve demokrasi yeni bir gerçeklikle uğraşma durumunda kaldı: Devletin geniş kapsamlı ve büyük boyutlu güçlere yeniden kavuşturulması. O zamandan beri liberalizm bölünmüş bir kişilik taşımaktadır. Devletin sınırlanması konusundaki ısrarını sürdürmeli midir, yoksa devletin büyümesini kabullenmeli midir? Demokrasinin yarattığı baskılar devletin işlevlerini her geçen gün artırmaktaydı. Sınıf ayrımlarının ortadan kaldırılması yönünde toplumsal; yoksulların durumunun iyileştirilmesi yönünde ekonomik; bütün erişkinlerin siyasete katılma konusundaki evrensel hakları yönünde de siyasal istekler yer almaktaydı. Yeni devlet, herkesi güçlü kişilerden ve güçlü özel kuruluşlardan koruyabilecek kadar güçlü olmalıydı. Fakat devletin kendisinden korunma gereksinimi yok muydu? İktidar olgusu yalnızca yeni bir görüntü altında yeniden ortaya çıktığı için, liberalizmin ikilemi sürdü. Denetleyenleri kim denetleyecekti? İnsanlar, kendilerine hizmet vermesi için gücü artırılmış olan kuruma karşı, gerektiğinde, kendilerini yeterince koruyabilirler miydi?

Bu tehlikelerin hayal ürünü değil de gerçek olduğu, yirminci yüzyılın en acımasız iki tiranlığının yaşanması ile kanıtlanmıştır-Hitler'in Almanya'daki ve Stalin'in de Sovyetler Birliğindeki diktatörlüğü. Biri faşist, öbürü de komünist olduğu halde, ikisinin birçok ortak yönü vardı. İkisi de devletin gücünü eşi görülmedik ölçüde artırdı. İkisi de her tür iç muhalefeti ezdi. İkisi de milyonlarca insanı öldürdü. İkisi de tek bir kişinin niteliklerini yüceltti, neredeyse tanrılaştırdı. İkisi de resmi adlarında «sosyalizm» deyimini kullandı[14]. Bu iki korkunç diktatörlüğün tarihi, siyasal ve ekonomik bütün gücün katı ve dengesiz bir kişinin egemenliği altındaki bir kliğin elinde toplanmasının, yığınların köleleştirilmesi ile sonuçlandığını göstermektedir. Fakat Nazi'lerle Komünist'lerin «sosyalizm» diye adlandırmış olduğu şey ile sosyalizmin İskandinavya, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'da uygulanan öbür türü arasında iki temel fark vardır. Birincisi, devletin üstlendiği işlevlerin boyutu açısından bir fark vardır. Bu adı geçen ülkelerde devlet, herşeyi yürütmek ya da denetlemek çabasında değildir. Devletin amacı kamu çıkarı açısından ne gerekiyorsa onu yapmak, fakat başka birşeye karışmamaktır. İkinci bir önemli fark siyasal niteliklidir. Bu ülkelerin anayasal sistemleri demokratiktir. Muhalefet açık ve yasaldır. Karşıt partiler iktidar için yarışırlar. Hükümeti yöneten kişilerle izledikleri politikalar dönemsel olarak değişirler. Bu koşullar altında bir tiranlık sözkonusu olamaz, çünkü eleştiri olanağı ve açıklık, görev başındakileri ılımlılığa zorlar. Dolayısıyla demokrasi, devletin aşırı gücü karşısında bir denge ögesidir. Buna karşılık, Sağ'dan ya da Sol'dan gelsin, diktatörlük bu gücü bir tiranlığa dönüştürür. Sosyalizm, demokrasi ile birleştiğinde, insanlara kapitalizm kadar güven verici olabilir.

«İzm»ler arasındaki kavgada iktidar sorunu dışında bir konu, eşitliğin sağlanmasına ilişkindi. Eşitlik birçok şeyi çağrıştırmaktadır, fakat bu tar-

14 Nasyonal Sosyalizm ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

tışma içinde bu çağrışımların hepsi birleşmiştir. Demokrasinin kurucuları, siyasete katılma hakkını az sayıda kişiye tanıyan sistemlere karşı çıkmışlardı. Aynı zamanda, aile ve sınıf farklarına dayanan her türlü toplumsal ayrımcılığa karşı çıkmışlardı. Kapitalizm sanayileşme ile birleştiğinde varlık eşitsizliği daha göze batar hale geldi ya da öyle gözüktü. Ya geleneksel seçkinler varlıklarını artırdılar ya da yeni zengin aileler ortaya çıktı. Her iki halde de, yeni ya da eski, plütokrasiler gelişti ve bunlar sınırlanmadıkları yerlerde eski tür eşitsizlikleri şiddetlendirdiler. «Serbest ticaret» kapitalizminin kuramında eşitlikçi bir öge vardı. Bireyin rolünü vurgulayan bu öğreti, herkese eşit hakların tanınması üzerinde duruyordu. Fakat bir yarışta olduğu gibi, aynı çizgiden başlayanların, işi farklı sonuçlarla bitirecekleri bekleniyordu. Üstelik, insanlar farklı aileler içinde dünyaya gelip yetiştirildikleri için, gerçekte yarışın başında da eşit değillerdir. Genellikle kişinin sahip olduğu olanakları genişleten ya da daraltan şey, ailesinin konumu ve varlığıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Birleşik Devletler'de veya İngiltere'de olduğu gibi bolluk ile yoksulluk aynı toplum içinde bir araya geldiğinde, müdahalesiz bir kapitalizm yanlıları, yoksulların kendi yoksunluklarından kendilerinin sorumlu olduğu ve sistemin bu durumdan kurtulma fırsatını tanıdığı yanıtını verdiler. Gerçekten de bu yokluktan varlığa ulaşma efsanesini yaşama geçiren bazı kimseler vardı (örneğin Andrew Carnegie). Fakat yokluktan çıkamayan çok fazla sayıda —gerçekte milyonlarca— insan da vardı. Bu duruma karşı sosyalistler, farklı bir sav ve öfke ile çıktılar. Bunların savlarının duygusal içeriği gözardı edilmemelidir, çünkü bu özellik öğretilerini kaplayarak mantıklarına belli bir inandırıcılık ve bazen de çarpıklık katmıştır, ama şiddetini de her zaman artırmıştır. Çünkü sosyalizm sadece bir ekonomi kuramı ve bir siyasal program değildi. Esas olarak bir ahlâksal protesto idi. Toplumsal adaletsizliğe karşı bir çıkıştı. Eşitsizliklerin nedeninin her zaman sözkonusu kişilere yüklenemeyeceğini öne sürüyordu. Birçokları haketmedikleri halde yoksul, birçokları da haketmedikleri halde varlıklıydı. Adam Smith'in inandığı türden hiçbir görünmez el sistemi düzenlemiyordu. Özel haksızlıklar kamu politikası ile giderilmeliydi; bu siyaset demekti ve siyaset de devletin eyleme geçmesi demekti. İnsanlar eşit yaratılmışlar ise, eşit olarak yönetilemezler miydi?

Çağdaş karma ekonomiler

Sorunlar ve savlar gözden geçirildiğine göre, şimdi sonuçlara bakılabilir. İlkeler konusunda bir tartışma, eğilimleri saptamak ve hedefleri belirlemek açısından değerlidir. Fakat son planda en geçerli mantık, somut deneyimin mantığıdır. Bu «izm»ler, bir yüzyıllık karşılaşmalarından sonra nereye varmışlardır? Bunların günümüzde demokrasi ile ilişkileri nedir?

Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki karşıtlığın sonucu, herhangi birinin zaferi değil, fakat her ikisinin bir karışımı olmuştur. Gerçekte, günümüzde bütün demokrasilerde devlet etkinliği ile özel etkinliğin bir karışımı yer almaktadır. Devlet mülkiyeti ve işletmesi önemli ölçüde geniş-

lemiştir, ama özel mülkiyete ait işletmeler hâlâ ekonominin büyük bir bölümünde varlıklarını korumaktadırlar. Belirli alanlarda ya da devlet mülkiyetinde ya da devletin denetimi altında özel mülkiyette olan tekeller vardır. Onun dışında, rekabet, belirli durumlarda sınırlı, ama öbürlerinde açık olarak sürmektedir. Bunların yanısıra, aynı alanda çalışan devlet kuruluşları ile özel kuruluşların arasında süren rekabet örnekleri de vardır. Günümüzün önemli tartışması, kuramsal karşı-savlar arasında değil, daha özgül ve pratik sorunlara ilişkin olarak yer almaktadır. Ekonominin şu ya da bu yönü nasıl örgütlenmeli ve yönetilmelidir? Kamu etkinlikleri ile özel etkinlikler ne tür bir bileşim içinde olmalıdırlar? Bunlar hangi oranlarda birleştirilmelidirler? Yirminci yüzyılın ortasında ekonomik sistemlere ilişkin siyaset, genel ilkelerin çatışmasından ayrıntılara ve ölçülere ilişkin pratik değerlendirmeler alanına kaymıştır. İngiltere Başbakanı Harold Macmillan, partisinin 1959'daki seçim zaferinden sonra «artık sınıf savaşı diye birşey yoktur» demişti. Özünde haklıydı. Söylevlerde ve gazete makalelelerinde bu eski ifadeler hâlâ kullanılmakta olduğu halde, günümüzde kapitalizm ve sosyalizm konularında heyecana kapılmak, havanda su dövmekten farksızdır. Fakat bu, batı demokrasilerinde işleyen bütün sistemlerin ortak bir paydaya kavuştuğu ya da temel özelliklerinin özdeş olduğu anlamına gelmez. Gerçekte bunlar toplumsal ve ekonomik politikaları açısından birçok farklılıklar gösterirler. Herbirinin, devlet etkinlikleri ile özel etkinliklerinin, bileşimi açısından ve dolayısıyla da genel nitelik açısından gösterdiği farklılıklar vardır. Bu farkların nedenleri ve sonuçları araştırmaya değerdir.

Kamu mülkiyeti

Batı Avrupa ve Güney Pasifik demokrasilerinde çağdaş devlet, genellikle bütün yurttaşları ilgilendiren başlıca hizmetlerin sahibi ve işleticisidir. Devletin, ulusal para ve posta hizmetleri gibi eski işlevleri yanısıra, çağdaş hizmetleri arasında merkez bankası, telefon ve telgraf, radyo ve televizyon, su, havagazı ve elektrik, demiryolları ve kanallar ve çoğunlukla da havayolları yer alır. Bazı deniz yolları devlet tarafından işletilir ve bazı özel olanları da devlet desteği alır. Her devlet şu ya da bu yoldan sigorta alanına girmiştir. Hastalık ya da işsizlik nedeniyle geçici bir gelir kaybına uğrayanlara destek olur ve yaşlılara emekli aylığı öder Belirli hükümetler, ticari bir temelde, yaşam ve yangın sigortaları da yapar. Aynı şekilde, çağdaş demokratik devlet, sanayi, madencilik ve bazı temel ürünlerin pazarlanması konusunda da genellikle üretici ve satıcı olarak iş görür. İngiltere'nin kömür ocakları, Fransa'nın Renault otomobilleri, Norveç'in çelik endüstrisi, Yeni Zelanda'nın ormancılık ve kereste işlerinin bir bölümü - bunlar devletin yürüttüğü girişimlerin yalnızca birkaç gelişigüzel örneğidir

Bu özetleme, mantıksal olmaktan çok tarihsel nitelikli olan bazı rastgele özellikler yanında, bilinçli olarak geliştirilmiş temel bir örüntünün varlığını ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyıl demokrasileri, devletin ulusal para ve krediyi, haberleşmeyi, ulaşımı ve enerji kaynaklarını denetimi altına almasını gerekli görmüşlerdir. Bunlara ayrıca, yurttaşları için, eko-

nomik veya fiziksel kazalara karşı belirli bir mali güvenliği de güvence altına almışlardır. Bu genel hedeflerin dışında devlet, koşullarına göre gerekeni yapmıştır. Sosyalizm adı altında geliştirilen politikalar, felsefi öğretiden çok, belirgin bir gereksinimin zorlamasından kaynaklanmıştır. Nitekim İngiliz hükümeti, kömür madenlerini ve demir yollarını (1946 ve 1947'de), bu sanayiler hem temel önemde, hem de sağlıksız oldukları için millileştirdi. Kurumun ve donatımın yenilenmesi sadece devletin karşılayabileceği bir sermaye yatırımı gerektirmekteydi. Her iki sanayi de öbür yakıt ve ulaşım türlerinin rekabeti karşısında zorlanmıştı. Her ikisinde de işçi-işveren ilişkilerinin iyileştirilmesi gerekiyordu. Yeni Zelanda'nın 1865 yılı ile yüzyılın sonu arasındaki dönemde çok sayıda kamu girişimi kurmasının nedeni, bu tür yatırımlar için yeteri kadar özel sermayenin bulunmayışıydı. Ekonominin gelişmesi ve oradaki sömürgecilerin yeterli hizmetlere kavuşabilmesi için, devlet girişimci olmak zorundaydı. İsviçre demiryollarını, özel girişimciler, bazı büyük kentleri birleştiren birkaç ayrı hat olarak başlattılar. Fakat tam bir demiryolu ağı kurmak, dağları aşmak ve Alp'lerde tüneller açmak için, federal hükümet özel hatları satın alıp sistemin geri kalan bölümünü de yapmak zorunda kaldı.

Şu anda bu tür ülkelerde ekonominin ne ölçüde devletin mülkiyetinde olduğunu kesin olarak söylemek olanaksızdır. Sermaye değerine ilişkin rakamlar yol gösterici olabilseler de kaba bir tahminden ötesine götürmezler. Diğer bir gösterge, ülkedeki kamu çalışanlarının toplam çalışanlara oranı olabilir. Örneğin İngiltere'de, 1962-1963 yıllarında çeşitli millileştirilmiş sanayilerde çalışan iki milyon kişi, toplam sanayi işçilerinin yüzde 8'ini oluşturmaktaydı. Aynı yıllarda bu sanayilerin net üretimi, gayrisafi yurtiçi üretimin yüzde 10'u kadardı. Tabloyu tamamlamak için, belediyelerin mülkiyetindeki girişimleri de eklemek gerekir; ayrıca sanayidışı istihdam rakamları, hem merkezi hem de yerel bürokrasilerde çalışanları, silahlı kuvvetleri ve devlet okullarındaki öğretmenleri kapsayacaktır. Bu nedenle bazı uzmanlar, İngiltere'de, ve aynı şekilde Fransa'da, ekonominin beşte-bire varan bölümünün devlet mülkiyetinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Ben de Yeni Zelanda gibi oldukça sosyalize olmuş bir ülkede kârlı bir biçimde istihdam edilen tüm insanların yüzde 24'ünün merkezi hükümet veya yerel organlar için çalıştığını hesaplamıştım[15]. Belirli çağdaş demokrasilerde ekonominin beşte-bire varan bölümünün kamu mülkiyetinde, geri kalanının da özel ellerde olduğu sonucuna varmak, çok fazla abartma olmayacaktır.

Doğal olarak, bu oranın sürüp sürmeyeceği ve kamu kesiminin büyüyüp büyümeyeceği sorusu akla gelmektedir. Genel olarak, batı Avrupa'da ya da Güney Pasifik'te kamu mülkiyetinin önemli ölçüde genişlemesi yönünde güçlü bir istek yoktur. İngiliz İşçi Partisi'nin çoğunluğu, 1945 ile 1950 arasında gerçekleştirilenden hoşnuttur ve seçmenlerin 1955 ve 1959'da daha fazla millileştirmelere gitme önerilerini çok hevesle karşılamadıklarının bilincindedir. İşçi partililer, «üretim, bölüşüm ve değişim

15 Bkz. *The Politics of Equality* (University of Chicago Press: Chicago, 1948), s. 368-369.

araçlarının toplumsallaşması»nı tamama erdirmek yerine, ekonominin belirleyici köşebaşlarının denetimi ile yetinmişlerdir. Benzer bir gelişme, Avrupa Kıtasının Sosyal Demokrat ve Sosyalist partilerinde yer almıştır. Batı Alman Sosyal Demokratları, Marx ve Kautsky'den çok uzaklaşmış ve şimdi Bernstein'den esinlenir duruma gelmişlerdir. Günümüzde, tapu senetlerinden çok üretimin toplumsal dağıtımı ile ilgilenir olmuşlardır. Aynı şekilde İskandinavya'da, son yirmi yıldır kendi meclisleri içinde en güçlü partileri oluşturan Danimarka ve İsveç Sosyal Demokratları, artık devlet mülkiyetinin genişletilmesini savunmamaktadırlar. İşçi Partisinin yirmi yılı aşkın bir süredir Meclis'te çoğunluğa sahip olduğu Norveç'te bile millileştirme, geleceğin bir düşü olarak değil gerçekleştirilmiş bir olgu olarak görülmektedir.

Bu ne anlama gelmektedir? Bir ideal çekiciliğini mi yitirmiştir? Kuramcılar pragmatizme mi kaymıştır? Hayalciler ayaklarını yere basmaya mı başlamıştır? Yanıtta bu ögelerin bazıları vardır, ama bundan fazlası da vardır. Esas olarak, batı Avrupa'nın sosyalistleri devrimci değil, evrimcilerdir. Branting ve Erlander, Stauning ve Hansen, Blum ve Attlee gibi kimseler akıllı ılımlılıkla iktidarlarını sürdürmüşlerdir. Özgül sorunlar için özgül çözümler bulmaya çalışmışlardır. Yeni bir dünya için bir şablon hazırlamayı ummamışlardır. Ne de, devletin gücü belirli bir ekonomik sonuca ulaşmak için kullanılabileceğinde, boş durmuşlardır.

Deneyim, her zaman bir kuram için en iyi sınavdır. Kapitalizm ve sosyalizm mülkiyet biçiminin ötesinde anlamlar taşımakla birlikte, yine de özel ya da kamu etkinliği konusundaki seçim, önemli bir tartışma konusudur. Devletin şimdi ekonominin beşte-birine sahip olduğu toplumların gerçek deneyimi ne olmuştur? Her iki yandaki kuramsal saflık yanlıları açısından da sonuçlar, bir ölçüde belirsiz oldukları için, düş kırıcıdır. Eğer bir sistem uzun bir süreden beri işlemekte ise, gözlenen şey bir «izm» - yani bir soyutlama - değil, ekonominin belli bir kesimine uygulanan belirgin bir örgütlenmedir. Bir soyutlama tartışılırken, gerçek olguların ne olduğuna bakılmadığından, genellemeye gitmek daha kolaydır. Somut durumlar tartışıldığında ise, genel bir yargı, her zaman için çekici ve zaman zaman da inandırıcı olduğu halde, gerçekliği tam olarak dile getirmez. Saf kuram, mantıksal tutarlılık gerektirir. Deneysel araştırma ise gerçeğin içindeki çelişkileri ortaya çıkarır.

Göründüğü kadarıyla gerçek odur ki, işletmede etkinlik ve halka hizmet açısından özel ve kamusal mülkiyet arasında, kendi içinde seçim yapacak fazla birşey yoktur. Belirli durumlar karşılaştırıldığında bazı farkların ortaya çıkacağı kesindir. Fakat bütün «iyi» durumların bir kategoriye, bütün «kötü» durumların da öbür kategoriye gireceği doğru değildir. Özel kesimde de, devlet kesiminde de, başarılı ve başarısız girişimler bulunabilir. Bu farklılıkları açıklayan ve salt mülkiyet biçiminden daha fazla önem taşıyan başka etkenler vadır. Örneğin bunlardan bir tanesi, sanayinin kendisinin ekonomik açıdan sağlıklı olup olmadığıdır. Günümüzde, demiryolları hemen her yerde güçlüklerle karşı karşıyadırlar; çünkü bunlar başlangıçta yapılmak için büyük bir sermaye yatırımı ve sonra da ba-

kım için sürekli bir masraf gerektirirler, ayrıca kara ve havayollarının rekabeti altında ezilirler. Sistemin, Birleşik Devletler'deki gibi özel şirketlere de ait olsa, İngiltere'deki gibi devlete de ait olsa, kâr etmesi zordur. Kalabalık bir anakentsel metro politen bölgede bir telefon hizmeti kurulsa, abonelerin sayısı ve konuşmaların hacmi, sahibi ve işleticisi kim olursa olsun, sistemin etkin ve kârlı bir biçimde yürütülmesine yetecektir. Fakat geniş bir alana yayılan küçük bir nüfus için iyi bir hizmet ve kâr düzeyini kim sağlayabilir? Böyle bir durumda, büyük bir kenttekine benzer nitelikte bir hizmet sağlama kararı, ekonomik bir hesaba değil, siyasal temellere ya da toplumsal yarar amacına dayanacaktır.

Yeni Zelanda'da yaşayıp yönetimini gözleme fırsatını edindiğim sırada, değişik dairelerin, hepsi aynı hükümete karşı sorumlu oldukları halde, etkinlik ve genel saygınlık açısından ne kadar farklı olduklarını görmüştüm. Halka geniş bir hizmetler dizisi sunan Postane, oldukça iyi işletilmekteydi. Buna karşılık demiryolları siyasal futbol alanında yıllarca oradan oraya tekmelenmişti ve üzüntü verici bir durumdaydı. Başkent Wellington'da tramvayları ve otobüsleri belediye işletiyordu. Hizmet çok etkileyici sayılamazdı ve Belediye Meclisi ile sendikanın ilişkisi çok kötüydü. Buna karşılık aynı kent süt üretimi ve satışında tekel konumundaydı ve bu hizmet bir mükemmellik örneği idi.

Bu zıtlıkların aynısı özel mülkiyet alanında da bulunabilir. Böyle bir sistemin, girişim ve rekabet aracılığıyla etkinliğe ve kaliteye yol açtığı görüşü, bir özlem veya düştür; genellikle gerçeğin çok uzağındadır. Gerçekte, halka çok iyi hizmet veren, ilerici olan ve etkin bir biçimde yönetilen bazı şirket örnekleri vardır. Bu durumlarda, yaptıkları hizmetin karşılığında edindikleri kârlar haklı görülmelidir. Fakat en az bunlar kadar, tersi nitelikte, bürokratik, durağan ve tüketici halkı umursamaz olan örnekler de vardır. Bu tür şirketleri «serbest bireysel girişim» adına savunmak, gerçeklere ve sağduyuya aykırı düşmektir. Somut deneyim şunu göstermektedir ki, gerçek işleyişi açısından kamusal ya da özel mülkiyet, kendi içinde, doğası gereği iyi ya da kötü değildir. Önemli olan şeyler, sözkonusu sanayi ya da hizmetin ekonomik açıdan sağlıklı olup olmadığı, toplum karşısındaki gücü ve öneminin bir bütün olarak kendi özel niteliğini kamu çıkarına bağımlı kılıp kılmadığı ve ilk örgütlenme ve büyüme sürecinin yararlı bir gelenek yaratıp yaratmadığıdır. Bu nedenlerden ve belki başkalarından da dolayı, mülkiyet biçimi konusu eskisi kadar tartışmalı olmaktan çıkmıştır[16].

Toplumsal hizmetler

Toplumsal hizmetlerin genişlemesi, günümüzde geçmişe oranla daha az tartışılan bir başka konudur. Genel oy hakkı ve kitlesel seçmenlere sahip çağdaş bir demokraside, devletin yoksullara, hastalara, yaşlılara ve öbür gereksinim içinde olanlara yardım etmesi siyasal açıdan zorunludur. Hiçbir büyük parti, bu grupların verdiği oyu önemsemezlik edemez. Fakat bu, siyasal yaşamın gerçeklerini, gerçekçi olmakla birlikte biraz kaba

[15] Bu genelleme, s. 226 vd.'da tartışıldığı gibi, Birleşik Devletler için geçerli değildir.

bir biçimde ifade etmek demektir. Gönenç devletinin, seçim zaferinin gerekleri dışında gerekçeleri de vardır. Seçmenler, bir topluluk oluşturan bireylerdir ve toplumda egemen toplumsal adalet duygusunu bunların ahlâksal görüşleri belirler. Kestirme ya da koşullara uygun olan bir karar, insancıl ve doğru olan ile çakışabilir. Bir toplum uygarlık yolunda ilerledikçe, ekonomik ya da fiziksel belaların kurbanları, «piyasa güçleri»nin acımasına ya da yabancıların iyilik severliğine ya da gereksinim içinde olanı destekleme arzusu veya gücüne sahip olmayabilecek olan yakınlarının eli açıklığına bırakılamazlar. Ayrıca bir uygarlığın ölçütü, sadece talihli bir azınlığın zerafetine ve kültürüne değil, yurttaşlarının tümüne gösterdiği özendir. Olgun bir toplum, hiçbir bireyin altına düşmemesi gerektiği standartları belirler ve ilerlemesinin ölçüsü de bu standartların yükseltilmesi için sürekli olarak çaba göstermesinde ortaya çıkar. Dolayısıyla konutların, eğitimin ve sağlık hizmetlerinin niteliği ve niceliği «iyi toplum»un belirlenmesinin ölçütleri arasında yer alır.

Bu açıdan incelendiğinde, günümüzdeki demokrasiler oldukça olumlu bir görünüm taşırlar. Gerçekten de, tarih boyunca hiçbir siyasal sistemin, toplumsal adalete ilişkin hedefleri, yirminci yüzyılda gönenç devletini benimseyen demokrasiler kadar gayretle izleyip uygulamaya koymadığı bile öne sürülebilir. Kamu mülkiyeti ile özel mülkiyet konusunda olduğu gibi bu konuda da tartışma, ilkelerden ayrıntılara kaymıştır. Bu nedenle, bu tartışma, düşünsel açıdan daha az heyecan verici olsa da toplumsal açıdan daha yapıcı olmuştur. Mill ya da Spencer'in araştırdığı konular, yerini sınıflandırma, yönetim ve finansman sorunlarının daha gündelik ve özgül yönlerine bırakmıştır. Okuldan ayrılma yaşı onbeş mi, onaltı mı, yoksa onyedi mi ve bu hangi tür öğrenciler için söz konusu olacaktır? Yaşlılık sigortası bir hak olarak herkese mi tanınacaktır, yoksa herkesin olanaklarını değerlendirerek en çok gereksinim içinde olanlara mı sağlanacaktır? İşsizlik ya da hastalık sigortası için işçi işveren ve devletin katkıları nasıl belirlenecektir? Kamu konut projelerinden yararlanan kiracılar, sonuçta, oturdukları evlerin sahibi olabilecekler midir? Devlete ait sağlık kurumlarında çalışan doktorlar, her bir hasta için yıllık olarak belirlenmiş sabit bir ücret mi, yoksa her bir ziyaret için ayrı bir ücret mi almalıdırlar? Bu tür kararlar kesinlikle önemsiz değildir fakat bunlar bir sistem konusunda bir seçime değil, belirli bir sistem içinde yer alan seçeneklere ilişkindir.

Dolayısıyla toplumsal hizmetler alanında, kamuoyu ve hükümet politikası, öncelikle boşlukların doldurulması ve farklı iş, yaş veya gelire sahip olan kesimler arasında yer alacak haksızlıkların giderilmesi ile ilgilidir. Gerçekten 1950'lerin sonlarında İsveçliler özel kesimde çalışan «beyazyakalı» işçilere devletin emekli maaşı bağlayıp bağlamaması konusunda siyasal bir tartışmaya girmişlerdi. Danimarka'da, ülke nüfusunun dörtte birini barındıran başkent ve çevresinde büyük bir konut yetersizliği vardı. Bunu gidermek için her tür program denendi: Örneğin, merkezi hükümetin veya belediyelerin yapım işini doğrudan yürütmesi ve sendikalara, kooperatiflere ve benzeri kuruluşlara düşük faizli konut kredisi verilmesi. İngiltere'nin eğitim alanında hâlâ çözemediği bazı temel sorunları

vardır. Okul sistemi hâlâ ikili bir yapıdadır. Özel okulların ücretleri yüksektir ve bu okulların en iyileri yalnızca yüksek bir düzeyi tutturmakla kalmayıp üstün bir toplumsal saygınlık da sağlamaktadır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, merkezi ve yerel vergilerden desteklenen okullara gitmektedir. Bu okulların düzeyi ve öğretim programları arasında büyük farklar vardır ve bunların bir kısmı iyi özel okullarla «saygınlık» yarışı içindedir. Bugüne kadar, sistemin iki kolu arasındaki ayrım İngiliz toplumundaki sınıf bölünmelerini sürdürmeye yaramıştır. Çocuklarına daha iyi bir eğitim sağlamak, daha varlıklı veya daha geniş çevreli olanlar için hâlâ daha kolaydır.

Demokrasi ile toplumsal hizmetler arasında yakın ve açık bir ilişki vardır. Bunlar, tarihsel olarak birlikte evrilmiş, gelişmiş ve olgunlaşmışlardır. Oy hakkının yaygınlaştırılmasında ifade bulan bir olgu olarak siyasal demokrasiye ulaşılması, işlevleriyle toplumsal demokrasiye katkıda bulunan gönenç devletinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır[17]. Toplumsal demokrasi ise gönenç devletinin siyasal temelini güçlendirmiştir.

Bu ilişkiye karşın - veya belki de bu ilişki nedeniyle - gönenç devleti her türlü eleştiriye hedef olmayı sürdürmektedir. Bunlar, bazıları çok belirgin olan, farklı kaynaklardan farklı güdülerle gelmektedir. Fakat eleştirenlerin söyledikleri olduğu gibi alınırsa, temel itirazların şunlar olduğu anlaşılmaktadır. Kimileri, gönenç devletine, geliştirmeyi amaçladığı eşitlik anlayışını reddettikleri için karşı çıkmaktadırlar. Seçkinci bir tavra sahipseniz ve insanlığı üstün bir azınlık ile aşağılık bir çoğunluk diye ayırıyorsanız, bu çoğunluğun hak etmediği hizmetlere kavuşturulmasının yanlış olduğu sonucuna varırsınız. Böyle bir görüş sadece gönenç devletini değil, demokrasinin temel varsayımlarını da reddeder. Akıllıca ifade edildiğinde, bu aristokrasinin savunulmasıdır. Kabaca ifade edildiğinde ise, bu, faşizmin öğretisidir.

Bir başka itiraz, kendi içinde toplumsal hizmetlere değil, bunların devlet tarafından yürütülmesine yöneliktir. Başka bir deyişle, kimilerine göre, hem maddi, hem de kültürel açıdan gönencin yaygınlaştırılması doğru ve uygundur; fakat bu işlev kiliselere veya başka özel kuruluşlara bırakılmalıdır. Herbert Spencer öldüğü halde ruhunun hâlâ yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu sava karşı verilecek temel yanıt, hiçbir özel düzenlemeler kümesinin bütün bir programa ulaşamayacağıdır. Boşluklar her zaman kalacaktır ve birçok kişi yeterli konut, eğitim, sağlık hizmetleri ve sigortadan yoksun kalacaktır. Halka karşı sorumluluk taşıyan tek toplumsal kurum olduğu için sadece devlet herkesi gözetebilir.

Üçüncü bir eleştiri, toplumsal hizmetlerin yükselen maliyetlerine yöneliktir. Bunların her geçen yıl daha fazla para ve dolayısıyla vergilerin daha çoğunu tükettiği öne sürülmektedir ki bu doğrudur. Buna dayalı olarak, eleştiriciler, parasal yükün zaten aşırıya kaçtığını ve bu yükün

17 Ne var ki, gönenç devletlerinin tümü, demokratik rejimler tarafından üretilmiş değildir. Yetkeci hükümetlerin yürüttüğü iyiliksever paternalizmin birçok örneği vardır. Kıta Avrupasında, Bismarck, toplumsal güvenliğin belirli alanlarında öncülük yapmıştır.

daha da artacağını söylemektedirler. sistemin, bir kez işlemeye başlayınca, gelişme eğilimine girdiğini ve yeni eklemeler yönünde güçlü siyasal baskılar yarattığını deneyimler göstermektedir. Toplumsal hizmetler için ödenen bedelin aşırıya kaçıp kaçmadığı olgulara değil, değerlendirmeye dayalı bir konudur ve bu değerlendirme birçok etkene bağlıdır. Gönenç devleti konusunda en düşük hevesi gösterenler, genellikle kişisel olarak devletin bu tür hizmetlerine gereksinimi olmayan ve başkalarının yararına vergi ödeyen varlıklı kimselerdir. Gönenç devletinin bir bütün olarak topluma maliyeti, genellikle, devletin bütün işlevleri arasında en pahalısı olan askeri güvenliğin bedeline oranla çok düşüktür. Yine de, çok pahalıya geldiği savıyla toplumsal hizmetlere ısrarlı bir biçimde karşı çıkanların çoğu, tanklar, bombalar ve füzeler için ayrılan ödenekleri seve seve desteklemektedir. Oysa, temelde gönenç devletini haklı kılan şey, bu tür karşılaştırmalar değil, toplumsal ve bireysel ilerlemeye yaptığı olumlu katkılardır. Kişilerin yeteneklerinin geliştirilmesine nasıl yardım edildiğini, felaketlerden nasıl korunduklarını ve nasıl daha rahat ve daha onurlu bir yaşama kavuştuklarını istatistiksel olarak ifade etmeye olanak yoktur. Geçmiş bütün yüzyıllarda insan yeteneğinin harcanması, uygarlığımızın en önemli kusurlarından biri olmuştur. Gönenç devleti bu savurganlığın çoğunu gidermektedir.

Planlama ve düzenleme

Kamu mülkiyeti ve toplumsal hizmetler dışında, devlet ile ekonomi arasında bir üçüncü ilişki, planlama ya da denetleme vardır. Bu konuda, daha fazla belirsizlik ve daha büyük bir anlaşmazlık olasılığı vardır. Devlet, ekonominin özel kesimini düzenleme konusunda anlamlı ve yararlı ne yapabilir? Yüksek verimlilik ve tam istihdamı nasıl sağlayabilir veya uzun süren kitlesel işsizlik ve düşük verimlilik gibi ekonomik hastalıkları nasıl önleyebilir? Bütün bunların demokrasiyle ilişkisi nedir?

Son sorudan başlarsak, ekonomik gelişmenin, milyonlarca insanın çıkarlarını etkileyen durumlara yol açtığı bir gerçektir. Ekonomik etkinlikler devresel bir şekilde ilerleyerek, genişleme, daralma ve zaman zaman da bunalıma yol açabilmektedir. Önemli teknolojik değişmeler eski bir sanayiin (örneğin kömür madenciliği veya demiryolları) temellerini sarsıp yenilerini (örneğin petrol, otomobil, uçak) ortaya çıkartabilmektedir. Büyük bir şirketin ya da sendikanın elindeki güç, kötüye kullanıldığı takdirde, herkes için bir tehlike oluşturabilecektir. Ayrıca, değişik ekonomilerin dışalım ve dışsatım yoluyla birbirlerine olan bağımlılıkları, hükümetlerinin ticaret, gümrükler, hammaddelerin kullanımı, yatırım olanakları ve benzeri konularda pazarlıklara oturmasını gerektirmektedir. Ekonomik koşullar ortak bir kaygı yarattığında, gelişen isteklere hükümet yanıt bulmak zorundadır. Bir demokraside bu istekler kamuoyu araçları, siyasal partilerin politikaları ve seçmenlerin eylemleri ile ifade bulurlar. Belli bir çıkar etrafında örgütlenen bireyler siyasal bir olgu oluştururlar. Buna ek olarak, bu insanlar işleri, mülkleri ya da ailelerinin güvenliği nedeniyle duygusal olarak da harekete geçirildiklerinde, örgütlenme eylemin bir aracı haline gelir.

Fakat, gönencin, tam istihdamın ve yüksek yaşam düzeylerinin istenir hedefler olduğunu öne sürmek ile ne tür tekniklerin ne zaman ve ne ölçüde kullanılacağına karar vermek farklı şeylerdir. Bu tür soruların yanıtı bilgiye ve pratik değerlendirmeye - eklemek gerekir ki, aynı ölçüde de şansa - dayalıdır. Üstelik, hesaba katılan öğeler yalnızca ekonomik nitelikli değildir. Ekonomik hedeflerin yanısıra toplumsal ve siyasal olanları da işin içine girer ve yönetim sanatının karmaşıklığına ve büyüleyiciliğine aynı ölçüde katkıda bulunur. Şunu belirtmek gerekir ki, demokratik bir ortamda yönetimde bulunanlar, karşılaştıkları sorunları - herhangi bir kuram ya da öğretiye bağlı kalmaksızın - en başarılı gözüken yoldan aşmaya çalışacaklardır. Fakat aynı zamanda bir hükümet, bir felsefeye sahip olması nedeniyle, belirli biçimlerde davranmak zorundadır. Örneğin kendilerini sosyalist olarak adlandıranlar bir sanayii millileştirmenin doğru olduğuna inanırken kapitalist olanlar ise her yıl bitiminde denk bir bütçeye sahip olmak isteyebilirler. Uygulandığı koşullara bağlı olarak, her iki görüş de anlamlı olabilir. Fakat her iki politikayı da bir Tanrı buyruğu gibi kabul edip her durumda uygulamaya kalkışmak, kuramsal ve anlamsız bir davranış olacaktır.

İnsanın kendi işini kimse karışmadan kendisinin yürütmek istemesi olağan bir duygudur. Dolayısıyla, bir işadamının, devletin yardımını genellikle olumlu karşılayıp zaman zaman da davet etse bile, gereksiz gördüğü bir denetleme ya da müdahale işleminden hoşlanmaması ve ona karşı koyması, anlaşılır birşeydir. Öte yandan, kendi etkinliklerinin - ve kendisi gibi olan öbürlerinin etkinliklerinin toplamının - kamu yararı açısından genel bir denetimi gerektirecek etkiler yaratabileceği de bir gerçektir. Yalnızca kendi çıkarını kollayan kimseler açısından şunun ya da bunun fiyatının artırılması veya şurada ya da burada ücretleri yükseltilmesine çalışılması doğru bir iş gibi gözükebilir. Fakat bu tür birbirinden ayrı gözüken davranışların toplam etkisi, herkesin zarar göreceği bir enflasyon döngüsüne yol açmak olabilir. Toplumun bir yerinde, herkesi ilgilendiren sorunlara ilişkin geniş bir bakış açısının varlığı gereklidir. Ekonomik süreçlerden olumsuz, etkilenenler, insanların denetimi dışında kalan bazı düzenlemelerin kurbanı oldukları görüşüne sabırla boyun eğmeyeceklerdir. Tersine, bu düzenlemelerin milyonlarca insanın eylemlerinin toplamı olduğunu görmektedirler. O halde, bilgi ile değerlendirmenin birliğinin, olayları belli bir amaç ve plan çerçevesinde denetleyebileceğini düşünmek anlamsız mıdır?

Doğru ya da yanlış, ekonominin belirli yönlerinin düzenlenmesi ya da genel büyümesinin ve gönencinin planlanması için tasarlanan çok sayıda yasanın ardındaki mantık budur. Bunların büyük bir bölümü, üzerinde ekonomistlerin de zor anlaştıkları, ekonomik içerikli teknik konulara ilişkindir[18]. Fakat yine büyük bir bölümü toplumsal hedeflere yöneliktir - örneğin, güçsüzleri güçlülerden korumaya veya geri bir bölgenin

[18] Örneğin: Şu ya da bu verginin uygunluk ölçüsü nedir? Vergi sistemi, üretimi nasıl özendirir veya sınırlar? Faiz hadleri ne zaman ve hangi ölçüde yükseltilmeli ya da düşürülmelidir?

geliştirilmesine - ve siyasal bir kaynağa sahiptir. Örgütlü gruplar belirli önlemler istediğinde, bunların desteğine dayanan bir hükümet, bu istekleri geri çeviremez. Demokratik yönetim biçimi, çok açık nedenlerle, bütün bu eğilime oldukça somut bir şekilde katkıda bulunur. Demokrasi, örgütlenme özgürlüğü tanıyarak ve görüşlerin serbestçe dile getirilmesini özendirerek, çıkarların bir araya gelmesine ve «baskı grupları» olarak eyleme geçmesine olanaklar sağlar. Ayrıca günümüzde hükümetlerin ekonomik koşulların iyileştirilmesi için önlemler alabilecekleri ve eğer alabilirlerse, almaları gerektiği, yaygın bir şekilde kabul edilir. Dolayısıyla yönetimde olanlar, ekonomik durumdan sorumlu tutulurlar. Ekonomik durum iyi olduğu takdirde siyasal açıdan kârlı çıkarlar, kötü olduğu takdirde seçmenlerin desteğini yitirirler. Eylem de, eylemsizlik de birer karar ürünüdür.

Bu genellemeler, değişen ölçülerde, küçük demokrasilerin tümü ve büyük demokrasilerin de çoğu için geçerlidir. İngiltere gibi nüfus yoğunluğu yüksek olan daha eski toplumlar; İsviçre ve Danimarka gibi, uzmanlaşmış dış satıma dayanan daha küçük toplumlar; Kanada gibi, hâlâ geliştirilmeyi bekleyen kaynaklara sahip daha genç ülkeler; İsveç gibi çıkar gruplarının güçlü örgütlere sahip olduğu uluslar - bütün bunlarda, ekonomi ile devletin, yukarıda tanımlanan çeşitli biçimlerde içiçe geçişi gözlenebilir. Devlet, gereksinimlere ve koşullara göre, yetkilerini ve denetimini genişletir ya da sınırlar. Önemli koşullardan biri, doğal olarak, hükümetin partizan yönüdür. Genel olarak, Sol'a daha yakın olan bir hükümet, devleti ekonomiyi yönetmek için kullanmaya daha yatkındır. Sağ'a daha yakın olan bir hükümet ise bu konuda daha isteksiz olacaktır, ama gerçekte uyguladığı politikalar karşıtlarınınkinden çok daha farklı değildir. Her çağdaş hükümet, geçekte sahip olsa da olmasa da, halk karşısına bir plan ile çıkmak zorundadır.

Amerikan ekonomisi ve devlet denetimi

Birleşik Devletler, çağdaş demokratik devlet ile ekonomi arasındaki ilişkiler konusunda yukarıda yapılan değerlendirmeye çok önemli bir istisna oluşturmaktadır. Bu konuda önce bir takım olgular sunacağım, bunların nedenlerini araştıracağım ve sonra sonuçları değerlendireceğim. Bu ülkede devletin[19] başka herhangi bir demokrasiye oranla daha az sayıda ekonomik işlev gördüğü, bir gerçektir. Bu, kamu mülkiyeti konusunda açıkça, ekonominin yönetilmesi konusunda ise biraz daha küçük bir ölçüde, geçerlidir. Toplumsal hizmetler konusuna gelince, Birleşik Devletler'in çok etkileyici bir geçmişe sahip olduğu devlet okulları konusu bir yana bırakılırsa, bu demokrasinin hükümeti, gönenç programlarının kapsamı ve niteliği açısından öbür demokrasilerin gerisindedir. Amerikan siyaseti içerisinde ağırlık merkezinin öbür örneklere oranla daha Sağ'da yer aldığı da bir gerçektir. Amerikalı Liberaller Avrupa'daki demokratik Sol'un daha Sağında yer aldığı gibi, Amerika'lı Muhafazakârlar da Avrupalı muhafazakârların daha Sağ'ındadır. Genel olarak, Birleşik Devletler'de öbür demok-

[19] Bu tartışmada, Birleşik Devletler'de «devlet» deyimi federal sistemin her üç düzeydeki yönetimini de kapsamaktadır.

ratik toplumlara oranla devlete daha olumsuz bir gözle bakılmaktadır ve siyaset de daha düşük bir saygınlığa sahiptir. Tersinden bakıldığında da, işadamlarının buradaki kadar yüksek bir saygınlığa sahip olduğu başka bir demokrasi yoktur.

Bu olgular böyle iken, Birleşik Devletlerin bu benzersiz konumunun açıklaması nedir? Bunun yanıtları, bazı nesnel koşullarda, ilk psikolojik tepkilerin varlığını hâlâ sürdürmesinde ve geleneklerde köklenmiş bazı düşüncelerin egemenliğinde aranmalıdır. Temel bir neden, doğanın bu ülkeye verdiği kaynakların bolluğudur. Kuzey Amerika'nın toprağında, havasında ve suyunda, kullanıma sokulmak için bekleyen bir hazine yatıyordu. Bu kıtaya yerleşen yaratıcı, güçlü ve koşullara uyum sağlayıcı Avrupalı göçmenler, teknolojik becerileri ile bu kaynakları değerlendirdiler ve böylece zenginleştiler. Hammaddelerin bolluğu ve sermayelerinin yeterliliği sayesinde, Amerikalılar, başkalarına oranla, devletin ekonomik gelişme sürecinde etken bir rol oynamasına daha az gereksinim duydular. Özel girişimcilik düzeni, dinamik, yaratıcı ve kapsamlı olduğunu kanıtladı. Fakat aynı zamanda çok savurganlığa da yol açtı. Talihli (veya belki de talihsiz) bir şekilde, Birleşik Devletler yüzyılın bitimine kadar o kadar büyük bir bolluğa sahipti ki, savrulan artığın farkına bile varılmıyordu. Kaynakların dikkatle kullanılması, daha sıkı denetim, daha uzun süreli planlama ve devlet yönetimi, darlıklar sözkonusu olduğunda daha fazla geçerlilik kazanır. On dokuzuncu yüzyılda bir Tennessee Vadisi Yönetimi (Valley Authority) düşünülemezdi. 1930'larda ise bu kaçınılmaz bir zorunluluktu ve sonuçta akıllı bir hükümet eyleminin üstün bir örneği olarak belirdi.

Buna ek ve pekiştirici bir öge, yeni alanlara yerleşilmesi olgusunun Amerikalıların tavırları üzerindeki etkisi idi. Bireycilik Amerikalıların ruhuna bu yolda işledi. İyi yönüyle, bireyin gücüne dayanılması, Amerika'yı büyük yapan yaratıcılığın kendiliğinden oluşmasına yardım etti. Kötü yönüyle ise, bir topluluk duygusuna ve en gerekli olduğu hallerde bile ortak çaba harcanması anlayışına aykırı düştü. Bir başka neden, Amerikan Devrimi'nin niteliği idi. Bağımsızlık Bildirisi kendi başına kamu yetkilisine bir karşı koyuş idi. Başarılı bir ayaklanmayı sonuçlandırdıktan sonra, Amerikalılar devlete hep ikircikli duygularla baktılar. Kendi yarattıkları rejim bile bir anlamda kuşku kaynağı idi, çünkü hükümet denen şey iktidara sahip olmalıydı ve her tür iktidarın tiranlık tehlikesi taşıdığına inanılıyordu. İlk zamanlar, işadamları ulusal bir ekonominin geliştirilmesi için federal hükümetin yetkilerine başvurmaya yatkındılar. Fakat daha yakın zamanlarda, federal hükümeti büyük bir olası düşman olarak görmeye başladılar. Böylece, devlete karşı olumsuz tavır, daha sonraları Jefferson'cu ve Hamilton'cu geleneklerin garip bir karışımına dönüştü. Son olarak, yerleşime yeni açılan ve geliştirilmesi gereken bir ülkede maddi başarıların önemli olduğunu belirtmek gerekir. Böyle bir toplumda en büyük beğeniyi gözle görülür ve elle tutulur sonuçlara ulaşan pratik insanlar toplar ve herkesin eşit olarak yaratıldığının ileri sürüldüğü bir yerde statü sağlayan şey, gerçekte, neye ne kadar sahip olunduğudur.

Bütün bu nedenler bir araya gelerek, Birleşik Devletler'de neden yaygın olarak özel etkinliklerin kamu etkinliklerinden daha üstün tutulduğunu

açıklarlar. Bunların ortak etkisi ve ayrıca İç Savaş sırasında hükümet yetkilerinin artırılmasına karşı gelişen tepki, devleti, tam da sınai teknolojinin etkilerinin en sert biçimde duyulduğu anda, belki de en düşük etkinlik düzeyine indirmiştir. Böylece özel kişiler ve kuruluşlar, devletin önderlik edecek veya karşı koyacak bir gücü olmadığı sırada, varlıklar oluşturup güçlerini pekiştirmişlerdir. Amerika'da sınai büyümenin ne zaman olduğu (kabaca, on dokuzuncu yüzyılın son kırk yılı), bunun sonuçlarına karşı gelişen siyasal tepkilerin ne zaman yer aldığını da açıklamaktadır. Birleşik Devletler'de büyük ölçekli sanayileşme, Almanya'dan yaklaşık bir kuşak sonra, İngiltere'den de iki ya da üç kuşak sonra oldu. Bu nedenle, bunun toplumsal etkilerinin giderilmesine ilişkin önlemler de, aynı şekilde, daha geç bir tarihte alındı. İngiltere, çağdaş devlet denetiminin ve gönenç hizmetlerinin temellerini 1840'larda atmaya başladı, bunu 1860'lar ve 1870'lerde sürdürdü ve tüm programı I. Dünya Savaşı öncesindeki on yılda daha da geliştirdi. Almanya, Bismarck'ın aydın tutuculuğu ve zeki oportünizmi altında yönetilirken, toplumsal güvenlik konusundaki öncü deneylerini 1880'lerde yasalaştırdı. Birleşik Devletler'de, olumsuz koşullara ve ilerici görüşlere sahip birkaç eyalet - örneğin New York veya Wisconsin - hükümetin etkin müdahalesini içeren programlar başlattılar, fakat bu, yalnızca, tutucuların denetiminde olan Yüksek Mahkeme'nin izin verdiği ölçüde oldu.

Hem Theodore Roosevelt, hem de Woodrow Wilson, bir iki ilerici eyaletin ulaşamayacağı durumlar için ulusal düzeyde çözümlerin gerektiğini farketti. Fakat, Franklin D. Roosevelt'in başka ülkelerin daha önceden başlattığı politikaları ulusal planda başlatması, ancak 1929-1934 yıllarının korkunç bunalımı halk üzerinde bir şok etkisi yaratınca siyasal açıdan olanaklı oldu.

Fakat devletin ekonomik konularda etkin bir rol oynamasına karşı direnme, Amerika'nın kamu yaşamında güçlü bir olgu olarak varlığını korumaktadır. «New Deal»in başarıları artık toplumun içine işlemiş ve hükümetin II. Dünya Savaşı sırasındaki eylemleri bunu daha da güçlendirmiş olduğu halde, bu ülkede hâlâ bu yapıyı ortadan kaldırmayı uman güçlü çıkarlar vardır. Tennessee Vadisi Yönetimi çok etkileyici bir başarı göstermiştir. Fakat Columbia ve Missouri vadileri için benzer örgütlenmeler tarafından izlenmediği gibi, Eisenhower Yönetimi sırasında da enerji üreticisi özel şirketlerin ısrarlı saldırılarına uğramıştır. Ucuz devlet konutları alanında, örneğin New York kentinin bazı bölgelerinde görülebileceği gibi, önemli başarılar sağlanmıştır. Fakat gerçekleştirilmiş olan, gereksinime oranla çok küçüktür. Dev bir konu olan kentlerin imar sorunu, federal hükümetin etkin yardımını gerektirmektedir ve Kongre bugüne kadar bu konuda çok tembel davranmıştır. Aynı eleştiri, önemli hastalıklar durumunda doktor ve hastane ücretlerini ödeyemeyecek olan kişilere bakmak için bir devlet sağlık programının başlatılmamış olması konusunda da yapılabilir. Amerikan Tabibler Birliği'nin önderlerinin bu konuyu gözlerden kaçırmaya çalışması ve yasa koyucuların ve gazete sahiplerinin korkularını ve önyargılarını başarıyla sömürmesi, toplumumuzda bir ge-

rilik örneğidir. Doktorlar sendikası yöneticilerinin büyücü-doktorların siyasetini taklit ettiğini görmek, oldukça üzücüdür.

Zengin toplumdaki zıtlıklar

Günümüz Amerika'sında, bir Tocqueville'in değerlendirmelerini hak edecek nitelikte bazı olağanüstü paradokslar vardır. Burada varlık vardır, olağanüstü bir teknik güç ve örgütlenme kolaylığı vardır. Fiziksel rahatlık ve maddi gönenç, tarihte herhangi bir büyük ülkede olduğundan daha fazla sayıda insanın emrindedir[20]. J. K. Galbraith bunu, sahip olduğu bolluk ile geleneksel ekonomik düşüncenin kıtlık varsayımlarını geride bırakan, «zengin toplum» diye adlandırmıştır. Fakat aynı zamanda, özel kesimin istekleri kamu kesiminin gereksinimlerinin üzerine çıkabileceği için birçok birey gönenç ve rahatlık içinde olsa da toplumun genel olarak yoksulluk ögeleri taşıyabileceğine işaret etmiştir. Hükümetler çoğu işlevlerini vergileme ya da borçlanma yoluyla yürütürler. Bir demokraside her iki tür gelir kaynağı da halkın seçtiği temsilcilerin ve bazen de doğrudan doğruya seçmenlerin onayından geçmek zorundadır. Hükümetin bilgili, yurttaşların çoğunluğunun ise dar görüşlü ya da kıt bilgili olma olasılığı vardır. Böyle bir durumda, anayasal süreçlere bağlı kalan bir hükümet, koşulların nesnel bir değerlendirmesi sonucunda zorunlu olduğu anlaşılabilecek bir takım hizmetleri topluma sunamama durumunda kalabilir. O halde, iyiliksever bir diktatörlüğü mü savunmak gerekir? Böyle birşey söylemek istemiyorum. Söylemek istediğim şey, demokrasilerimizde daha iyi bir eğitimin ve daha yüksek bir toplumsal bilincin gerekli olduğudur.

Birçok kişi temel gereksinim niteliğinde olmayan şeyler için - örneğin tütün, alkollü içkiler, kumar - çok önemli miktarlar harcamaya hazır oldukları halde, aynı miktarları daha iyi okullar veya hastaneler veya kültürel işler için vergi olarak ödemeye şiddetle karşı koyarlar. Kuşkusuz burada bir bireysel özgürlük - her insanın kendi parası ile, aptalca sarfetmek bile olsa, istediği şeyi yapma hakkı - sorunu vardır. Devlet tarafından gelirinin bir bölümüne el konan kişi, onun kullanıldığı amaçlar veya devletin izlediği yönetsel araçlar konusunda yanlışlar arayıp bulmaya eğilimlidir. Bir insanın kendini bir başkasının (örneğin gecekonduda yetişmiş, eğitimsiz ve düşük kazançlı birinin) yerine koyması veya onun durumunu değiştirmek için kişisel bir sorumluluk duyması kolay değildir. Oysa böyle kişilerden oluşan çeteler huzurumuzu bozduğunda, birşey yapmak gereğini duyacağızdır. Fakat yapılacak şey nedir? Daha büyük bir polis örgütünün kurulması için mi, yoksa gecekondu bölgelerinin imarı ve daha iyi bir eğitim için mi ödemede bulunacağız? Akıldan sakat bir insanın işlediği bir şiddet eylemi karşısında sarsılırız. Fakat, akıl hastanelerinin geliştirilmesi ve psikiyatrist kadrolarının genişletilmesi veya okullarda ve başka yerlerde danışma hizmetlerinin artırılması için daha fazla

20 Yine de, dünyanın en varlıklı ülkesi henüz yoksulluğu ortadan kaldıramamıştır. Aralık 1963'te Ulusal Çiftçiler Birliği'nin desteğinde kurulan «Sefalet Yuvaları Konusunda Ulusal Politika Komitesi» 20.000.000 Amerikalının sefil bir yolluk içinde ve bir 26.000.000 Amerikalının da ancak geçimlik düzeyde yaşadığını belirlemiştir.

vergi ödemeye hazır olur muyuz? Bir arabamız olsa ve daha hızlı gidebilmek için karayollarının geliştirilmesini istesek bile, bunun finansmanını sağlayan benzin vergisinin miktarını yüksek bulmaya yatkın oluruz. Ve binlerce araba sahibi büyük bir kentin merkezi caddelerinde trafik tıkanıklıklarına neden olsa, belediyenin yeterli bir kamu ulaşımı sistemi sağlamasını mı isteyeceğiz?

Kuşkusuz, bu mantığı abartmaya varıncaya kadar sürdürmek olanaklıdır. Hiçbir demokrasi her konuda mükemmel değildir ve daha büyük karmaşıklıklar içeren daha büyük bir ülkenin çözmek zorunda olduğu sorunlar daha fazladır ve bütün iyi şeylerin yanında daha çok sayıda kötü şeyler de vardır. Fakat bireycilik ve özel mülkiyet davasının Birleşik Devletler'de aşırıya götürülmüş olduğunu söylemek, abartma değildir. «Serbest ekonomi» ve «özel girişim düzeni» gibi deyimler, propaganda yerine geçen ve düşünülmeden ağızdan ağıza dolaşan slogan ve klişe düzeyine indirgenmişlerdir. Nitekim bunlar genellikle kaba bir ticarilik ve toplumsal umursamazlık için kötü bir maske oluşturmaktan öteye gitmezler. Bir zamanlar anlamlı olan düşünceleri şimdi kötüye kullananlara şunu yinelemek gerekir ki, kamu çıkarı özel çıkarların her zaman üzerindedir ve toplum içinde kamu çıkarını görüp uygulamakla yükümlü olan tek kurum devlettir.

İşadamının saygınlığı

Yukarıda söylenenlerin Amerikan demokrasisinin niteliğini ve süreçlerini ilgilendiren sonuçları vardır. Mesleklerin toplumsal sıralanmasında politikacılar, olması gerekenin altında, işadamları ise üstünde bir yere sahiptir. Mesleği başarının simgesi olan ve insanları yönetme ve para kazanma sanatının ustası olduğu varsayılan şirket yöneticilerine karşı büyük bir saygı duyulmaktadır. Bundan kaynaklanan tavırlar, zararlı olacak ölçüde toplumun içine işleyebilirler. Öbür kurumların da - üniversite, kilise, hükümet - ticari ilkelere göre yürütüldüğü kabul edilmektedir. Satıcılık, reklamcılık ve halkla ilişkiler, insanların törelerine ve (ne yazık ki!) düşüncelerine egemen olmaktadır. Köşeyi dönenler başarılı sayılırlar ve bu iş Hollywood stüdyolarının sahte dünyasından Madison Avenue'daki reklamlara kadar uzanır.

Burada farklı, fakat birbiriyle ilişkili iki konu içerilmektedir: İşadamının becerisi ve varlığın toplumsal işlevleri. Bunlar, bu çok ilginç örnekte, Birleşik Devletler'de, demokrasiyi nasıl etkilemektedirler? Yalnızca işadamlarının kapsamlı bir yönetim yeteneğine sahip olduğunu öne sürmek ne kadar yanlışsa, onların hükümette hiçbir yerlerinin olamayacağını ve işlevlerine hiçbir katkıda bulunamayacağını düşünmek de o kadar yanlıştır. Kamu görevi alan şirket yöneticilerine ilişkin bireysel örnekler gözden geçirildiğinde, başarılar kadar başarısızlıklara da rastlanmaktadır. Şu kadarı açıktır ki, başarılı olanlar, bir hükümet organının şirketten farklı birşey olduğunu, yetkilerinin yasalardan kaynaklandığını, kamu fonlarını yönettiğini ve toplumun tümüne karşı sorumlu olduğunu anlamış olan kimselerdir. Ayrıca, Kongre ile anlaşabilmek, yönetim kurulu ile çalışabilmek ya da yıllık ortaklar toplantısına başkanlık edebilmekten farklı bir yete-

nektir. İşadamını çevreleyen hava, gerçeklerin ötesine geçen birçok efsane de içermektedir. Özel girişim sözcülerinin kamu yönetimine sürekli olarak yönelttikleri birçok suçlamanın - koruyuculuk, iltimas, şişkin bir bürokrasi, kırtasiyecilik - aynısı, etkin olmayan özel şirketlere de rahatlıkla yöneltilebilir. Girişim, özel olduğu kadar kamusal da bir işlevdir ve zaman zaman bireylerin devlete karşı direnmesini gerektiren özgürlük, bazı zamanlar da bireylerin devlet tarafından korunmasına dayanır.

Farklı bir soru, büyük varlıkların demokratik süreçler üzerindeki etkisine ve sonuçta ortaya çıkan toplumsal ahlâk sorunlarına ilişkindir. Çok zengin olanlar, sayıca az oldukları için, demokratik bir sistem içinde çoğunluğun gücünden korkabilirler. Devletin denetimini önleyemezlerse, yönetsel süreçleri yozlaştırarak bundan kaçmaya çalışabilirler. Tek yanlı propagandalara parasal destek sağlamak yoluyla siyasal tartışmaları çarpıtmak, bir yöntem olabilir. Bir başka yöntem, bir partiye ya da adaya, gelecekte çıkarlar sağlanacağını ima etmek yoluyla destek vermek olabilir. Üçüncü bir yöntem - para, armağan ya da kayırma biçiminde - açıktan rüşvet vermektir. Ne yazık ki, bir politikacının ya da yöneticinin, bir özel girişimciden aldığı rüşvet sonucunda kişisel çıkarı için görevini kötüye kullanması, çok sık rastlanan bir durumdur. 1960'ların başlarında, Adalet Bakanlığı, elektrik sanayiindeki en büyük şirketlerden bazılarının üst düzey yöneticileri hakkında başarılı davalar açmıştır. Toplum içinde saygınlık taşıyan bu insanlar, yasa dışı anlaşmalarla fiyatlarını düzenleyerek müşterilerini (yani, öbür özel şirketler ve A.B.D. hükümeti) milyonlarca dolar dolandırmaktan suçlu bulunmuşlardır. Kamu kesimindeki yozlaşmanın önemli bir kaynağı, özel kesimdeki birçok insanın düşük ahlâk düzeyidir.

Bu söylenenler bütün işadamlarını, hatta onların çoğunluğunu kapsayan bir suçlama olarak anlaşılmamalıdır. Fakat şurası bir gerçektir ki, acımasız bir saldırganlığa sahip olan bir azınlık, başkalarının kayıtsız kalmasından da cesaret aldığında, bir toplumun genel görünümünü endişe verecek bir düzeye kadar alçaltabilir. Gerçekte, aralarında kötüler kadar iyiler de olduğundan, varlıklı kimselerin demokrasi içindeki rolünü değerlendirirken dikkatli olmak gerekir. 1930'lardan bu yana, liberal davaları destekleyen ve kendilerini ilerici ve insancı ideallere adayan multi-milyonerlerin etkileyici örnekleri görülmüştür. Son dört kuşak için Rockefeller ailesinin ya da Harriman'ların evrimini düşününüz. 1952, 1956 ve 1960 başkanlık seçimlerinde, daha liberal olan partinin seçilmiş adayları varlıklı kimselerdi; buna karşılık büyük şirketlere dayanan partinin adayları daha yoksul kökenli olan ve daha sınırlı olanaklara sahip olan kimselerdi. Zaman zaman, büyük varlıkları miras alan kimselerin, varlıklarını kendileri oluşturan kimselerden daha fazla toplumsal sorumluluk duygusuna sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, son zamanlarda en tutucu hatta gerici kimseler, Texas'ın ya da Güney California'nın yeni zenginleri arasından gelmiştir. Öte yandan, Henry. J. Kaiser gibi, özel girişimde olduğu kadar toplumsal ilerlemede de öncülük yapan bazı yeni milyonerler vardır.

Hükümetin gelecekteki sorumlulukları

Bu noktada okuyucu, bütün bu saptamaların geleceğe ilişkin bir tahmine yol açıp açmadığını sorabilir. Demokratik devlet ile ekonomi arasındaki ilişkilerin geleceği konusunda güvenilir bir öngörüde bulunulabilir mi? Benim inancım odur ki, günümüzde dünyada egemen olan iki temel eğilimin devlet etkinliklerini - orta büyüklükte ve daha küçük demokrasilerde olduğu gibi, Birleşik Devletler'de de - azaltmak bir yana, artıracağı kesindir. Bu eğilimlerden biri, büyük hükümet harcamaları gerektiren ve ekonominin önemli kesimlerini etkileyen askeri savunmanın değişen teknolojisidir[21]. Öbürü ise, ulus-devletin bir siyasal örgütlenme birimi olarak gitgide yetersiz kalması ve hem askeri korunma, hem de ekonomik gelişmenin sürdürülmesi için daha büyük birlikler içinde bir araya gelme gereksiniminin artmasıdır. Birleşik Devletler'in gönenci hammaddelerin satın alındığı ve sanayi ürünlerinin satıldığı öbür kıtaların gönencine artan ölçüde bağımlı olmaktadır. Daha büyük siyasal birimler geliştikçe bu hareketi yönlendiren toplumsal organ, başka hiçbir kurum bunu beceremeyeceğinden, devlet olmalıdır. Bu nedenle, devletin planlama ve denetleme işlevleri, azalmayacak, artacaktır. Üstelik demokratik olarak yönetilen ülkelerde, gelirin eşitlikçi bir bölüşümü yönündeki siyasal baskılar sürecektir. Günümüz ve görülebilir bir gelecek için, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki eski tartışma, ölü bir konudur. Devlet, kamu çıkarını saptama, genel gönenci artırma ve böylece toplumu daha yüksek uygarlık düzeylerine sürükleme sorumluluklarını koruyacak ve yerine getirecektir.

Bu iki eğilimin - dışsal birleşme ve içsel yeniden bölüşüm - ortak etkileri, demokrasinin geleceği konusunda önemli uzantılar taşımaktadır. Devlet bu görevleri yerine getirmek için büyük bir güce gereksinim duyacağına göre, demokrasinin gereklerine uymayı sürdürecek midir? İnsanlar hükümetlerini, yalnızca ülkede değil de, gerçekten denetleyebilecekler midir? Ve bu denetim etkin bir biçimde yürütüldüğü takdirde, devlet kendinden beklenleni yerine getirebilecek kadar güçlü olacak mıdır? Bu tür sorular tartışmayı toplumun yarattığı sorunlar alanından, bunların görüşüldüğü siyaset alanına ve politikaların karara bağlandığı ve sonra uygulamaya konduğu kurumlara taşımaktadır. Dolayısıyla bundan sonraki altı bölüm, demokrasinin siyasetine ve onun yönetsel çerçevesine ayrılmıştır.

---

21 Bu konudaki değerlendirme için bkz. Bölüm 7, s. 161 vd.

III
Demokraside siyaset ve yönetim

10
Seçmenin egemenliği

Yönetim, siyasal ideallerin toplumsal grup ve çıkarlara uygulanmasından oluşur. İnsanlar, neye değer verileceği konusunda anlaşmazlık içinde olduklarından ve bu değerleri farklı farklı yorumladıklarından, söz konusu idealler üzerinde çatışmalar yer alır. Dolayısıyla, sürekli bir tartışma ortamı içinde olmak, siyasetin doğasındandır. Amaçların belirlenmesi, kişilerin, çıkarların ve grupların ilişkilerini yönlendirecek olan ilkeler konusunda tartışma demektir. Araçların bulunması ve örgütlenmesi, iktidar için mücadele demektir. Kısacası siyaset, ilkeler ve bu ilkelere ulaşma gücü üzerinde bir çatışma demektir.

Fakat çatışma, bir takım sınırlar gerektiren bir nitelik taşır. Denetim altına alınmadığı takdirde, kendi kendini ortadan kaldıracak kadar yıkıcı sonuçlara yol açabilir. Yıkıcılık eğilimimizi sınırlamadığımız takdirde, uygar insanlar olarak yaşamamız olanaksızdır. Bu nedenle, çatışmalarımızı kurumsallaştırıp yöntemsel güvencelere bağlamamız gerektiğini görürüz. Ayrıca, gelecekte hangi ideallere ulaşmamız gerektiğini tartışırken, bugünkü yaşamımızı düzenli bir çerçeve içinde yürütmek zorundayızdır. Bugünkü çatışmalar nasıl yarınki düzene yol açacaksa, bugünkü düzen de geçmişteki çatışmaların ürünüdür. Toplumun varlığını sürdürmesi, yönetimin yurttaşları, kuralları, aygıtları, yetkileri ve yetkilileri içerecek biçimde örgütlenmesini - tek kelime ile, devleti - gerektirir. Fakat yine bu toplumun yeniliklere uyup evrilebilmesi için, siyasal tartışmalar, devletin kurumları içinde, değişimlere karşılık verebilmenin ve böylece gerçekliği ideale daha yakınlaştırmanın bir yolunu bulabilmelidir. İyi işleyen ve varlıklarını koruyabilen kurumlar, yeniliklere açık olmak ile sürekliliği korumak arasında anlamlı bir dengeyi kurabilenlerdir. Bu denge kurulamadığı takdirde, yönetim aygıtı, siyasal süreç içinde gelişen güçlere aykırı düşecektir.

Siyasal dinamikler ve demokratik kurumlar

Dolayısıyla, siyaset ile devlet arasında bir gerginlik vardır. Birincisinin dinamik özellikleri, ikincisinin durağan niteliğini zorlar. Siyasetin akışkan bir niteliği vardır. Yönetmesi ve denetlemesi zor güçlerin çalkalandığı bir denize benzer. Buna karşılık, devlet belirli bir yapıya sahiptir. Birlik ve sağlamlık arar. Ölçütleri yasa, düzen ve yetkedir. Devlet, hak ve görevlerin bir bütünü, kurumların ve süreçlerin bir karmaşasıdır. Denizin sonsuza kadar karayı dövmesi gibi, siyasetin dalgaları da devleti döver durur. Buluştukları nokta, hükümettir.

Bu karşılaşma, karşı konulmaz bir gücün yerinden oynatılmaz bir taşı nasıl kaldıracağına ilişkin o metafizik bilmeceyi andırır. Gerçekten de, siyasal ayaklanma - örneğin devrim - anlarında yer alan, bu türden birşeydir. Dolayısıyla, bu tür bir gerginliği giderecek bir sistem oluşturulmalıdır. Böyle bir sistem ise, demokrasidir. Demokrasi, hükümet biçimleri içinde, özü ve bu soruna yaklaşım yöntemi açısından eşsizdir. Amaçları açısından, bir ölçüde engelleyicidir. Çıkarlar, gruplar ve kişiler arasındaki çatışmaların yıkıcılığa dönüşmesini engeller. Fakat daha büyük ölçüde de yapıcıdır. Farklı kesimlerin siyasal enerjilerini kurumlar aracılığıyla derleyerek kamu çıkarına ulaşmaya çalışır. Demokrasi, siyasetin yaratıcı, devletin de duyarlı olabileceği bir ilişkiyi oluşturmaya çalışır. Demokrasinin amacı, taşı yerinden oynatılabilir, gücü de dayanılır kılmaktır.

Siyaset, işlevleri açısından, toplum ve devlet ile yakından bağlantılıdır. Siyaset ile toplum arasındaki bağ, büyük ölçüde öze ilişkindir. Siyasal tartışmaların içeriğinin büyük bir bölümü, toplumu oluşturan farklı grupların - dilsel, dinsel, ekonomik, vs. - niteliği ve bunlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanır. Üstelik, siyasette insanlar iktidar için yarışırlar. İktidar, sadece ona sahip olan kişiler için çekici değildir, o kişilerin önderlik veya temsil ettiği gruplar için de önemlidir. Bu olmadan, ne çıkarlarını koruyabilirler, ne de düşüncelerini uygulamaya koyabilirler. Bu yolla, siyaset ile devlet arasındaki ilişki ortaya çıkar; çünkü gücün, etkin olmak için, devleti ele geçirmesi gereklidir. Çıkarların hammaddesinden kaynaklanan enerji, önderlik ve örgütlenme yoluyla güce dönüşür. Daha sonra, hükümet aygıtı aracılığıyla, devletin hizmet etmesi gerektiği insanlara ulaşır. Siyaset toplumdan kaynaklanır, ama devletin yapısı içinde derlenip düzenlenir.

Fakat bunlar genel olarak geçerli olan şeylerdir. Daha özgül olarak, devlet ve siyasete demokratik bir nitelik veren şey nedir? Siyasal sürecin içeriği demokratikse, biçimi ne olur? Demokratik devlet, kurumlarına hangi biçimleri verir? Demokratik bir hükümetin, öz ve biçim açısından, ayırt edici özellikleri nelerdir?

Bu sorulara verilecek yanıt, önemli ve merkezi olanla önemsiz ve ikincil olan ayırt edilebildiği takdirde, çok kısa olabilir. O halde bir siyasal sistemin demokratik olup olmadığının ölçütleri şunlardır:

1. Her yurttaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel bir oy hakkı aracılığıyla, iktidar halkın elinde olmalıdır.

2. En az iki büyük parti, makul aralıklarla yer alan dürüst seçimlerde, adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunmalıdır.

3. Toplum, her üyesinin insan haklarını güvence altına almalıdır. Bunların arasında, konuşma, yayımlama ve başkalarıyla birlik olma özgürlüğü yanısıra yasa dışı tutuklamalara ve dürüst bir yargıdan geçmeden mahkum olmaya karşı korunma da yer alır.

4. Kamu politikası halkın çıkarına yönelik olmalı ve herkesin toplumsal ve ekonomik gönencini yükseltmeye çalışmalıdır.

5. Devlet, etkin bir önderlik ile sorumlu bir eleştiriye açıklık arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Bu yolla, görev başındakiler sürekli olarak yasama organındaki karşıtları ile yüzleşmek zorunda kalırlar ve bütün yurttaşlar da bağımsız bir yargı organına başvurmak olanağına sahip olurlar.

6. Yönetsel sistemin herhangi bir yönünü barışçıl yollarla ve üzerinde anlaşmaya varılmış yöntemlerle değiştirmek olanaklı olmalıdır.

Burada, demokratik bir devletin yönetiminin uyması gereken başlıca ölçütler sayılmaya çalışılmıştır. Daha kısa ve öz olarak, genel bir kavramı içeren, ama daha ayrıntılı irdeleme gerektiren deyimler kullanılabilir - örneğin «kamu çıkarı». Ayrıca, yukarıdaki bazı sıfatlar-örneğin, «dürüst», «etkin», «sorumlu» - herkesin farklı birşey anlayabileceği değer yargıları içerirler. Fakat bu sözcüklerin hangi anlamda kullanıldığı, aşağıdaki tartışmayı başlatmaya yetecek kadar açık olmalıdır ve tartışma ilerledikçe daha da açıklık kazanacaktır. Ölçütler kendi içinde de ikiye ayrılmaktadır. Bir kısmı olgusal olarak tanımlanabilir ve nesnel olarak araştırılabilir. Örneğin, kaç kişinin seçmen olarak kayıtlı olduğunu, seçimlerin hangi aralıklarla yapıldığını, kaç tane partinin olduğunu, vb., somut olarak görmek olanaklıdır. Öbür ölçütler ise, somut uygulamalara yol gösterici olarak özlemlenen ideallere ilişkin birer soyutlamadır. Kuşkusuz, bunların hepsi değişik ölçülerde yer alabilir. İnsana ait hiçbir şey hiçbir zaman mükemmel olmadığına ve siyasal olan hiçbir şey de hiçbir zaman durağan olmadığına göre, demokrasi de her an bir değişim içindedir. Tarihsel olarak belirli bir yerde ve zamanda var olan belirli bir hükümet, tümüyle şu ya da tümüyle bu değildir. Ancak, daha az ya da daha fazla demokratiktir. Bir hükümetle bir başkası arasındaki farklar, birer ölçek konusudur. Fakat ölçek üzerinde bir noktada bu nicelik farkları birleşip nitelik farkına yol açar ve öyle değerlendirme görür.

Halkın katılımı

Demokratik siyaseti incelemeye halktan başlanmalıdır. Demokrasi, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, iktidarın sonuçta halkta olduğu ve hükümetin de halkın gereksinimlerine hizmet için kurulduğu bir sistemdir. Lincoln, Gettysburg'daki konuşmasının sonunda bu noktayı dile getirmiştir. «Halka ait» demek, hükümetin halkın hükümeti olduğunu belirtmektir. «Halk tarafından» demek, yurttaşların siyasete katılıp temsilcilerini ve yöneticilerini denetlediğini belirtmektir; bu, Yunan *Demokratia*'ya ve Atina *Polis*'indeki uygulamalara benzer bir kavramdır. «Halk için» demek, halkın hükümetin emrinde değil, hükümetin halkın hizmetinde olduğunu söylemektir. Demokrasinin incelenmesinde ortaya çıkan birçok önemli sorun bu noktalarda ifade bulmaktadır. Temel sorular şunlardır:

Halk kimdir?

Gördüğü siyasal işlev nedir?

Temsilcilerini ve görevlilerini gerçekten denetleyebilir mi? Bunu yapabilirse, nasıl yapar?

Olağan hükümet biçimi, demokrasi değil, oligarşi olmuştur. Geleneksel olarak kitleler, şu veya bu şekilde, aristokratlar, krallar, dinsel önderler,

diktatörler ve askeri cuntalar, toprak sahipleri, tüccarlar ve varlıklı insanlar tarafından yönetilmişlerdir. Bu tür seçkinler, sıradan insanları, beslenip bakılacak ve sonra da kırkılacak ya da yenip yutulacak birer koyun olarak görmekteydiler. Demokratik devrimin başarıya ulaştığı yerlerde hedef, bu oligarşiler, sahip oldukları kudret ve ayrıcalıklar ve kendilerinin Sıradan İnsan'dan üstün oldukları savı idi. Demokrasi, her bireyin bir değer taşıdığına olan inancı güçlendirdi ve herkesin belli bir saygılık içinde yaşayabileceği bir siyasal düzen kurmaya çalıştı. Bu, soylu bir özlemdi; çünkü kimseyi dışlamıyordu. Demokrasinin evriminin bu aşamasında, bugüne kadar neyin gerçekleştirilmiş olduğunu, idealin gerçeğe dönüşüp dönüşmediğini ve niyetlerin gerçeklik yönünden saptırılıp saptırılmadığını araştırmak yerinde olacaktır.

Demokrasinin en önemli başarılarından biri, halk kavramını, pratik sonuçlar taşıyan bir kurumsal çerçeveye dönüştürme yolundaki sürekli ilerleyişidir. Kuşkusuz, bunun en dolaysız kanıtı, oy hakkının yaygınlaştırılmasıdır. Halk tarafından yönetim kavramı, erişkinlerin çoğunluğu oy hakkına kavuşmadan gerçekleşmemiştir. Bunun elde edilmesi, genel olarak, bir yüzyıl almıştır. Bazı batı ülkelerinde bu I. Dünya Savaşı sonrasını, bazılarında ise II. Dünya Savaşı sonrasını beklemiştir. Bir ülkenin ne ölçüde demokratik olduğunu nicel olarak belirlemek olanaksızsa da, geçerli bir ölçüt seçmenlerin sayısıdır. Bir toplum, oy hakkına sahip olmayan erişkinlerinin sayısı oranında, demokrasiden uzak sayılmalıdır. «Halk» kavramının ne ölçüde genişletildiğini görmek için istatistiklere bakılabilir. Birleşik Devletler Anayasası onaylandığında ülkenin nüfusu 3.800.000'in altındaydı. Buna karşılık, Charles A. Beard'in hesaplamasına göre, «genel nüfusun yalnızca yüzde 5'i, ya da yuvarlak rakamlarla 160.000 seçmen, Anayasa üzerinde şu ya da bu yoldan görüşünü bildirdi[1]». Nüfusun 180.000.000'a ulaştığı 1960 yılında, başkanlık seçimi için 69.000.000 oy kullanıldı. Aynı şekilde, İngiltere'de 1930 yılında, birinci Reform Yasası'nın kabulünden hemen önce, 16.000.000 nüfus içinde kayıtlı seçmen sayısı yarım milyonun altındaydı[2]. Fakat 1959 yılındaki genel seçimlerde, nüfus 53.000.000 iken kayıtlı seçmen sayısı 35.400.000 idi. Kuşkusuz, salt sayılar açısından bakıldığında, demokrasi konusunda en dikkate değer çağdaş deneyim Hindistan'da yer almıştır. 1950 yılındaki nüfusu 285.000.000 olan bu ülkede, yeni anayasa altındaki ilk meclis seçiminde kayıtlı seçmen sayısı 173.000.000 idi. Zaman içerisinde, şimdilerde hemen her erişkinin oy hakkına sahip olduğu orta büyüklükte ve daha küçük demokrasilerde de aynı ölçüde önemli sayılabilecek sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel oy hakkının önündeki engellerin kaldırılması

Herkesin seçim sandıklarına ulaşabilmesini sağlamadan önce kaldırılması gereken bir takım engeller vardı. Laik, bilimsel ve akılcı bir dünya görüşünün on dokuzuncu yüzyıl boyunca yayılması sonunda, dinsel hoşgö-

1 *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States* (New York: Macmillan, 1935), s. 250.

2 Bkz. Bölüm 4, s. 67 vd.

rüsüzlük - henüz tümüyle yok olduğu söylenemezse de - yavaş yavaş ortadan kalktı. Sonuçta, «çağdaşlaşmış» tüm toplumlarda, yurda bağlılığın dinsel bağnazlığın bir işlevi olmadığı ve farklı inançlara sahip bireylerin de iyi yurttaşlar olabileceği görüşü egemenlik kazandı. Ekonomik engellerin kaldırılması, çoğu yerde yavaş bir süreç olarak yer aldı. Başlangıçta, temsilciliğe dayalı yasama organları mutlakiyetçi krallıklara iliştirilirken ya da yeni cumhuriyetlere sokulurken, oy verme hakkı varlığa bağımlı kılınmıştı. Oy hakkı yeterli bir varlık sahibi olmaya bağlıydı ve en varlıklı kimseler genellikle birden fazla oy kullanırlardı. Zaman içerisinde oy hakkı önce orta gelir gruplarına, sonra düşük gelir gruplarına ve en sonunda da gelir ya da varlığa bakılmaksızın bir yurttaşlık hakkı olarak herkese tanındı[3]. Bu açıdan, yeni yerleşim alanlarındaki demokrasiler, genellikle Avrupa ülkelerinden daha öndelerdi.

Cinsiyet açısından siyasal ayrımcılık için de aynı şey söylenebilir. I. Dünya Savaşı'na kadar, kadınlar siyasal açıdan erkeklerin boyunduruğu altındaydılar. Birleşik Devletler'in batı bölgeleri ve Yeni Zelanda ile Avustralya'nın Güney Pasifik demokrasileri kadınlara oy hakkı tanıdığında, Eski Dünya'nın ve Amerika'nın Atlantik yakasının erkekleri henüz bu ürkütücü yeniliği kabullenecek durumda değillerdi. Fakat I. Dünya Savaşı'nda, silahlı kuvvetleri desteklemeleri ve sivil alanlarda yaptıkları çalışmalar sayesinde, bu sorun kadınların lehine çözüldü. Buna karşılık Latin ülkeleri, siyasetin erkek işi olduğu görüşüne bir çeyrek yüzyıl daha bağlı kaldılar. Kanada'da, Quebec 1940 yılına kadar kadınlara oy hakkı tanımadı; Fransa'da ve İtalya'da kadınlara oy hakkı, Faşist «süpermen»lerin gözden düştüğü II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yeni anayasalarla tanındı. Bugün sadece bir tek demokrasi, İsviçre, garip bir şekilde bu eski moda uygulamada ısrarlıdır.

Irksal önyargı, büyük kesimlerin oy hakkını engelleyen bir başka konu olmuştur. Çoğu demokrasi, nüfusları ırksal açıdan türdeş olduğu için bu sorunla karşılaşmamıştır. Ama Birleşik Devletler bu konuda hep bir vicdan muhasebesi yapma durumunda kalmıştır. Zenciler şimdiye kadar hiçbir zaman Amerikan siyasetine tam anlamıyla katılmamışlardır. Bu durum, açıkça köleliği ortadan kaldırmak, her ırktan insanın yurttaş olarak eşit haklara sahip olduğunu belirlemek ve her yurttaşa özellikle oy hakkını sağlamak için kaleme alınmış olan On üçüncü, On dördüncü ve On beşinci Federal Anayasa değişikliklerine karşın, şimdi de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu ilkelerin anayasaya geçirilmesinden bu yana, bunların federal düzeyde yürütülmesi çabası, yerel tepki ve direnişle karşılaşmıştır. «Yeniden İnşa Dönemi» son bulduktan sonra, bu direniş 1930'ların bunalımına kadar üstünlük sağlayabilmiştir. O zamandan bu yana geçen otuz yıl içinde Zencilerin genel ve özellikle siyasal, konumlarında önemli ilerlemeler

3 Ne var ki, Birleşik Devletler'in Alabama, Arkansas, Missisippi, Virginia ve Texas eyaletlerinde oy kullanma vergisi 1963 yılına kadar yürürlükte kaldı. Bunun sonucu ise, gerek Zenci, gerek Beyaz, yoksul yurttaşların oy hakkından yoksun kalması idi. Federal Anayasaya, getirilen yirmidördüncü değişiklikte, 1964 yılında onaylanıp yürürlüğe girerek, federal düzeydeki seçimlerde her türlü oy kullanma vergisini ortadan kaldırdı.

sağlanmıştır. Seçmen olarak kayıtlı olan ve gerçekten oy kullanan Zencilerin sayısında her birkaç yılda bir önemli artışlar olmaktadır. 1960'lara gelindiğinde, artan sayıda Zenci her düzeyde kamu görevlerine seçilmekte ve üst düzeyde yürütme ve yargı görevlerine atanmaktadır. Yine de şunu itiraf etmek gerekir ki, bunlar önemli ve gerçek kazanımlar olsalar da, Amerikan demokrasisinin bu konudaki ayıbını tam olarak gidermiş değillerdir. Demokrasi idealleri renklere karşı kördür; fakat ne yazık ki uygulaması öyle değildir[4].

Oy hakkının sınırlı olmasının bir başka nedeni, eğitim olanaklarının yetersizliği olmuştur. Birçok ülke, bir kimsenin oy hakkına sahip olması için bir okur-yazarlık veya benzeri bir sınavdan geçmesini öngörmektedir. İlke olarak bu koşul anlamlı gözükmektedir. Seçmen farklı kişiler ve önlemler arasında seçim yapmak durumunda olduğuna göre, ülkenin durumu hakkında iyi bilgi sahibi olma ve farklı önerilerle karşılaştığında akıllıca bir karar verebilmelidir. Bilgisizlik ya da önyargıdan kaynaklanan bir oyun demokrasiye yararı yoktur. Buna karşılık, bir hükümetin, nüfusun büyük bir bölümünü bilinçli olarak eğitimsiz bırakmak yoluyla geri kalan bölümünün ayrıcalıklarını sürdürmesine yardımcı olduğu da zaman zaman doğrudur. Oy hakkına bir önkoşul olarak eğitimin sınanması, ahlâksal açıdan, ancak herkesin zorunlu eğitime eşit bir şekilde ulaşma olanağı olduğu takdirde savunulabilir[5]. Üstelik, eğitim görmemiş, hatta okur-yazar bile olmayan kişilerin siyasetten anlayamayacakları veya güncel sorunlar üzerinde görüş sahibi olamayacakları doğru değildir. Brezilya'da okuyup yazamadıkları halde, olup bitenleri gayet iyi anlayan ve gayet mantıklı görüşlere sahip olan erkekler ve kadınlarla görüşmüşümdür.

Nitekim, bu konuda, Brezilya ile Hindistan'ın günümüzdeki politikaları, aydınlatıcı bir zıtlık taşımaktadır. Hindistan, 1949 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, ülkenin büyüklüğü ve iç karmaşıklığı dikkate alındığında oldukça cesur sayılacak bir karar verdi. 1950 yılında 385.000.000'a varan nüfus içinde, on beş yaş üzerindekilerin yaklaşık yüzde 81'inin okur-yazar olmadığı tahmin edilmekteydi[6]. Fakat yine de, okur-yazar olmayışı, bir yurttaşın oy kullanmasına engel değildi. Böyle bir politika, hazırlayıcıları açısından hem bir inanç konusu, hem de bir ölçüde akıllı bir gerçekçilikti. Bir inanç konusuydu, çünkü yöneticiler sıradan insanların siyasal konularda geçerli sonuçlara varabilme yeteneğine duydukları güveni göstermekteydiler; gerçekçilikti, çünkü bu insanlara oy hakkı verildiği takdirde, durumlarında daha hızlı bir iyileşme sağlayabileceklerinin

---

4 Ayrıca bkz. Bölüm 5, s. 88 vd.

5 Başkan Kennedy'nin kurduğu, A.B.D. Seçmen Kayıt ve Katılım Komisyonu, Aralık 1963'de çoğunlukla, okur-yazarlık sınavının kaldırılması yönünde görüş bildirdi: «Okur-yazarlık sınavları, bir ayrımcılık kalıntısıdır. Yoksul, yaşlı ve kırsal yurttaşlar aleyhine işlemektedir. Okuyup yazamayanlar, varlıklılar değildir; yoksullar ve baskı altındakilerdir. Okur-yazarlık koşulu, çağdaş bir demokraside, çoktan beri ortadan kaldırılmış olan mülkiyet koşulundan daha fazla yere sahip değildir». *New York Times*, 21 Aralık, 1963.

6 Bkz. *World Illiteracy at Mid-Century* (UNESCO, 1957), s. 33.

farkındaydılar[7]. Brezilya bu açıdan daha ölçülü olmuştur. Vargas devrildikten sonra 1946 yılında yürürlüğe giren anayasa, okur-yazar olmayanlara oy hakkı tanımamaktaydı[8]. 1950 yılında 52.000.000'a ulaşan nüfus içinde, oy verme yaşı olan on sekizin üzerinde yaklaşık 27.800.000 kişi vardı. Buna karşılık, aynı yıldaki başkanlık seçimi için yalnızca 11.600.000 seçmen (yani oy verme yaşının üzerindekilerin yüzde 42'si) kayıtlı idi. Anlaşılan, geriye kalan yüzde 58'in oy hakkına sahip olmayışının nedeni, okur-yazar olmayışlarıydı. Gerçekte, 1950 yılında onbeş yaş üzerindeki nüfusun yaklaşık yüzde 51'inin okur-yazar olmadığı bilinmektedir[9]. O zamandan bu yana durumun büyük ölçüde düzelmediği de açıktır; çünkü Brezilya'nın nüfusu, eğitim olanaklarını aşan bir hızla büyümektedir. Nitekim 1960'a gelindiğinde nüfus 71.000.00'a tırmanmıştır (bu, yüzde 34.5'luk bir artıştır). Gerçekten de okur-yazarlığı olmayan yığınları hor gören ve onlardan korkan egemen oligarşinin büyük bir bölümünün, bu insanların durumlarını düzeltip sonra da kendi ayrıcalıklarını bu kadar büyük bir çoğunluğa kaptırma tehlikesini göze almada hiç de ivecen olmadıkları sonucuna varmak yanlış olmayacaktır[10].

Oy hakkı karşısındaki geleneksel engeller ve bunların kaynakları dikkate alındığında, yukarıda söylenenler önemli bir sonuca yol açmaktadır. Söz konusu engeller, ırksal önyargı, dinsel hoşgörüsüzlük, ekonomik duvarlar, cinsel ayrım, eğitim eşitsizliği ve bunlar gibi, tümü toplumun içinden kaynaklanan etkenlerden oluşmuştur. Demokrasinin yerine geçmeye çalıştığı yönetici oligarşiler, toplumsal ayrıcalıkların ürünü ve yansıması idiler. Demokratik siyasetin başlatılması, karşıt sistemin toplumsal köklerini sökmek anlamına gelmekteydi. Genel oy hakkı, toplumsal gerilik karşısında, siyaset yoluyla elde edildi. Başka bir deyişle, siyasal bir ideal, toplumsal adaletsizliğe karşı kendi adaletini koydu. Dolayısıyla, demokrasiyi belirli bir toplumsal koşullar bileşiminin basit bir ürünü olarak görmek yanlış olur. Demokrasinin uygun ve elverişli bir toplumsal ortama gereksinim duyduğu doğru olmakla birlikte, siyasal kaynaklardan türediği de aynı ölçüde kesindir. Demokratik bir kurum olan bütün erişkin yurttaşlara oy hakkı, ulusçuluğun eşitleştirici ve kapsayıcı etkileriyle desteklenen özgürlük ve eşitlik kavramlarının devlete uygulanması anlamına gelir. Bu, siyasetin yaratıcı, ilerici ve dinamik olduğu, toplumun ise bunun tersi olduğu durumların bir örneğidir. Toplumlar yüzyıllar boyunca bağnazlık, bilgisizlik, yoksulluk, sınıf ve kast gibi toplumsal olgular nedeniyle birinci ve ikinci sınıf yurttaşlar olarak bölünmüşlerdir. Bu bölücü ögeler karşısında, demokrasi birleştirici olarak çıkmıştır. İlkelerini gerçekleştirebildiği yerlerde de, toplumun ayırdığı insanları bir araya getirebilmiştir.

7 Hindistan'ın bağımsızlıktan sonra 1951-1952'deki ilk seçimlerinde, 173 milyon kayıtlı seçmen vardı ve bunun yaklaşık 89 milyonu oy kullanmıştı. 1957'deki ikinci ulusal seçimde seçmen sayısı 200 milyon, oy kullananların sayısı ise 121 milyondu.

8 Madde 132 (1). Buna rağmen bazı bölgelerde, özellikle yerel politikacıların etkisi ile, okur-yazar olmayanlar da kayıt yaptırmayı becerebilmektedirler. Bu konuda benim şu makaleme bakınız : «Government in Contemporary Brazil», *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Cilt 22, Sayı 2, 1956, s. 191-192.

9 *World Illiteracy at Mid-Century*, s. 50.

10 1963 yılında çocukların yalnızca % 46'sı okullara devam etmekteydi.

Çağdaş demokrasinin önde gelen koşulu, yurttaşlar kitlesinin dönemsel olarak yer alan ve gerçek seçenekler sunan dürüst seçimlere katılma hakkıdır. Bu hakkın yerleştirilmesi birinci dereceden bir siyasal devrim oluşturmuştur. Bu bir kez sağlandıktan sonra bu hakkın kullanılması, değerlendirilmesi gereken bir takım sonuçlara yol açar.

Oy hakkının kullanımı

Bazı demokrasiler oy kullanımını zorunlu kılmışlardır. 1896 yılından bu yana Belçika'da, İşviçre'nin bazı kantonlarında ve 1924 yılından bu yana Avustralya'nın federal seçimlerinde geçerli olan sistem budur. Avustralya'da bu kural dikkatle yürütülmektedir, ama cezası ağır değildir. Seçimleri yürüten daire her seçimden sonra oy kullanmayan seçmenlere yazarak neden oy kullanmadıklarını sorar. Belirli nedenler - örneğin, hastalık ya da seçim tarihinde bölge dışında olunması - gerekli kabul edilir. Eğer yanıt yeterli bulunmazsa 2 sterlinlik bir para cezası verilir. Bu zorunluluk kuralı, oy kullanmamanın önemli boyutlara vardığı ve başta İşçi Partisi olmak üzere, siyasal partilerin kendi olası destekçilerini sandıklara götürmek istediği bir dönemde konmuştu. Doğal olarak bu hemen oy kullanımında büyük bir artışa neden oldu. Günümüzde de Avustralyalı seçmenlerin yüzde 90'ından çoğu olağan olarak oy kullanır. Fakat bir insanı oy kullanmaya zorlamanın doğru olduğu çok kuşkuludur. İlgisiz ya da bilgisiz bir kimsenin oy kullanmaya zorlanmasından demokrasinin ne kazancı olur? Oy kullanmak, bir anlam taşıyacaksa, isteğe bağlı olmak zorunda değil midir[11]?

İsteğe bağlı oy, daha karışık sorular uyandıran bir konudur. Oy hakkının genelleştirilmesi için verilen mücadeleler karşısında, yurttaşların oy kullanma olanağını coşkuyla karşılayacaklarına, egemen kalkın birer üyesi olmaktan gurur duyacaklarına ve seçimlere koşa koşa katılacaklarına inanılıyordu. Bunları küçük görenler ise, oy kullanan halka tepeden bakıyorlardı. Carlyle şöyle diyordu. «En güzeli, bir insanın özgürlüğünün seçimlerde oy kullanmasından ve 'İşte şimdi benim de yirmibinde-bir Geveze'm Ulusal Palavra Merkezi'mize girecek ve bütün tanrıların lütfu üzerimde olacak' demesinden oluştuğu görüşüdür[12]». Oysa gerçek durum ne iyimserlerin umutlarını gerçekleştirmiş, ne de kötümserlerin kaygısını haklı çıkarmıştır. Halkın bir bölümü seçimlere katılırken bir bölümü de katılmayabilmiştir. Bu durum, haklı olarak, inceleme konusu olmuştur. Siyaset bilimcileri, yıllar boyu, seçim istatistiklerini inceleyerek Kral Demos'un davranışlarını anlamaya çalışmışlardır. Ve şunu görmüşlerdir ki bu, çok yönlü ve değişken ruhlu bir yaratıktır[13].

---

11 Oy hakkını kullanmayan yurttaşın demokrasi açısından yarattığı ikilem, yeni birşey değildir. Atina'da, Meclis'in toplantı gününde, polis pazar yerini yeni boyanmış kırmızı bir iple çevirerek sadece Pnyx'e giden yolu açık tutardı ve yurttaşları bu yöne doğru sürüklerdi. Aristofanes, iki komedisinde, giysilerine kırmızı bulaşmasın diye telaş eden insanlardan söz eder. *Archanians*, 22; *Ecclesiazusae*, 378.

12 Thomas Carlyle, *Past and Present*, «Demokrasi» başlıklı XIII. Bölüm.

13 Bu sorun üzerine ilk düzenli çalışma iki Chicago'lu siyaset bilimci, Charles E. Merriam ve Harold F. Garnell tarafından yürütüldü. Bkz. *Non-Voting* (University of Chicago Press, 1924)

Çağdaş demokrasilerde seçim istatistikleri oldukça sağlıklı olduğu için, gerçekler iyi kanıtlanmıştır ve tartışmaya açık değildir. Başlangıçta bazı temel ayrımlar yapılmalıdır. Oy hakkı ilk olarak bütün erişkin erkekleri ve sonra da her iki cinsten erişkinleri kapsar hale geldiğinde, her iki durumda da bunun ilk etkisi oy verenlerin sayısının kesin olarak artması, ama kayıtlı seçmenler arasından oy verme zahmetine katlananların sayısının yüzde olarak azalması oldu. Oy hakkını yeni kazananların birçoğu, buna daha önceden alışık olmadığı için, bu alışkanlığı zaman içerisinde kazandı. Çeşitli toplumsal gruplar, önceden bir takım siyasal bağlılıklara sahip olmadıkları için, partilerin çağrılarına karşılık vermekte güçlük çekiyorlardı. Oy kullananların salt sayısı ve oranı, bazı ülkelerde I. Dünya Savaşı'ndan sonra, bazılarında 1930'ların başındaki bunalımdan sonra ve genellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra arttı. Demokrasi ile faşist diktatörlükler arasında 1930'larda ve 1940'ların başlarında yer alan çatışma, birçok demokratik ülke yurttaşının, serbest oyun anlamı ve değerinin bilincine varmasına yardımcı oldu ve 1948'den sonra demokrasi ile komünist diktatörlükler arasında gelişen «soğuk savaş» da benzer bir etki yarattı. Bir başka fark da, zaman içerisinde değil, ama ülkeler ve kültürler arasında ortaya çıktı. Genel olarak, tutarlı bir şekilde en yüksek oy verme oranına sahip olan ülkeler, Avrupa kıtasındaki ülkelerdir. Tersine, İngilizce-konuşulan demokrasiler, en düşük katılım oranı gösteren ülkelerdir. Buna iki istisna, aşağıda tartışılacak olan Yeni Zelanda ile oy vermenin zorunlu olduğu Avustralya'dır. Bu olguların açıklaması nedir ve seçmen katılımının demokrasi açısından önemi nedir?

Oy *kullanmanın ve kullanmamanın nedenleri*

Bir demokrasideki yurttaşların neden oy kullanıp kullanmadığını açıklayan etkenler, kabaca toplumsal ve siyasal olarak ikiye ayrılabilir. Toplumsal etkenler üzerine iyi belgelendirilmiş birçok araştırma yapılmıştır. Bunlar Seymour M. Lipset tarafından özetlenmektedir: «Erkekler kadınlara oranla, iyi eğitim görmüşler eğitimsizlere oranla, kentte yaşayanlar kırda yaşayanlara oranla, 35 ile 55 yaşları arasındakiler daha genç ve daha yaşlılara oranla, evliler bekarlara oranla, yüksek statüdeki kimseler düşük statüdekilere oranla, kuruluşlara üye olanlar olmayanlara oranla, daha fazla

---

ve Gosnell *Why Europe Votes* (University of Chicago Press, 1930). 1937 yılında İsveçli siyaset bilimci Herbert Tingsten, seçim istatistiklerini incelediği önemli çalışması *Political Behaviour*'u yayımladı. 1946 dan bu yana birçok ülkenin bilim adamları halkı oy vermeye götüren veya götürmeyen etkenler üzerine zahmetli araştırmalar yapmışlardır. Bu geniş konu üzerine siyaset bilimciler ve sosyologlar yem genel, hem de sınırlı kapsamlı çalışmalarla birbirlerini desteklemişlerdir. Bkz. özellikle, Bernard Berelson, Paul F. Lazarsfeld ve William McPhee, *Voting* (University of Chicago Press, 1954); Robert E. Lane, *Political Life* (Glencoe; the Free Press, 1959); Seymour Martin Lipset, *Political Man* (New York: Doubleday, 1960). Doğal olarak oy verme konusu, siyasal olguları nicel olarak açıklamaya çalışanlar için çok uygun bir konudur, çünkü oy verme bir yurttaşın nicel ölçüme sığabilecek tek siyasal eylemidir. Bu araştırmacılara, oy verme tekniklerindeki gelişmeler ve bilgisayarların kullanımı, yöntemsel açıdan kolaylıklar sağlanmıştır. Bazen bu yollarla elde edilen veriler toplumsal spekülasyona elveren ilginç hipotezlere yol açmaktadır. Fakat daha büyük ölçüde de, harcanan emek, bilinen şeylerin istatistiksel açıdan irdelenmesi ve kuşkulu olan şeylerin de salt öne sürülmesi ile sınırlı kalmaktadır.

oy kullanırlar[14]». Bu genellemelerin altında yatan nedenler açıktır. Erkekler kadınlardan daha fazla oy kullanırlar, çünkü oy hakkını daha önce elde etmiş ve bu alışkanlığı geliştirmişlerdir. Ayrıca bunlar ailenin «ekmek kazanan» kişileri olarak, zamanlarının çoğunu evin dışında geçirirler ve toplumdaki koşullarla hükümetin sorumluluklarını daha iyi gözleyebilirler. Daha iyi eğitim görmüş olanların daha fazla oy kullanmalarının nedeni, bunların sorunları daha iyi anlama yeteneğine ve daha fazla sorumluluk duygusuna sahip olmalarıdır. Ayrıca daha iyi eğitim görmüş olanlar genellikle daha yüksek gelir kazanırlar veya daha saygın mesleklere sahip olurlar ve dolayısıyla bir seçimin sonucuyla, kendi maddi durumları açısından, daha fazla ilgilenirler. Kentte oturanların, çiftçilere oranla sandık başına daha büyük sayılarla gitmelerinin çeşitli nedenleri vardır. Kentsel alanlarda yaşayan insanlar, kıra oranla, fiziksel açıdan daha zararlı, ama düşünsel açıdan daha güçlü bir havayı solurlar. Anakent merkezlerde, genellikle, çağdaş sorunların daha coşkulu bir tartışması, daha renkli bir yayın yaşamı ve daha geniş bir kültürel etkinlikler alanı yer alır. Ayrıca, bir apartmanda veya sokak üzerinde yaşayanlara ulaşmak, ilişki kurmak ve onları örgütlemek daha kolaydır.

Otuzbeş ile ellibeş yaşları arasındakilerin neden daha fazla oy kullandığı da kolaylıkla anlaşılabilir. Bu yaşlar, normal olarak, insanların bir meslek ya da kariyer sahibi olarak kendilerini kabul ettirdikleri, evlenip çoluk çocuk sahibi oldukları ve mülk sahibi olup yaşlılık dönemlerine hazırlık yaptıkları yıllarıdır. Oy kullanmak, bunlar açısından topluma karışmalarının bir başka ifade biçimidir. Bu yükümlülükleri anlamına da gelen bir hakkın kullanımıdır. Aynı şey, daha yüksek düzeyde olanların seçimlere daha büyük oranda katılması için de geçerlidir. Bu kişiler konumlarının bilincindedirler ve koruyacakları birşeyleri vardır. Seçkin bir grup olarak azınlıkta olduklarının bilinciyle, kendilerine düşen payı sonuna kadar kullanmak isterler. Son olarak, çeşitli kuruluş üyelerinin daha yüksek oranda oy kullanmaları, söz konusu üyeliğin ve bu üyeliğe neden olan koşulların doğal bir sonucudur. Kuruluşlar kendi kendilerini besler ve yetiştirirler ve üyeleri de, tek başına olan bireylere oranla grup baskısına daha büyük ölçüde duyarlıdırlar. Ayrıca, bu tür kuruluşlara katılmaya yatkın olan kişiler, belirli bir gruba ait olma gereksinimi duyan veya çıkarlarını ancak birlik halinde olunduğunda koruyabilecek olan kişilerdir. Dolayısıyla, bu kişilerin daha düzenli olarak oy kullanmaları, bunların toplumsal gruplara üye olmalarından değil, daha başlangıçta o üyeliğe neden olan tavırlarından kaynaklanır.

Bu değinilen toplumsal etkenlerden ayrı olarak, ırk, din ve dilin önemi de dikkate alınmalıdır. Benzemezlerden oluşan bir toplum kendini demokratik bir biçimde yönetmeye çalıştığında, dilsel, dinsel ve ırksal grupları arasındaki ilişkileri seçim sürecine aktarmış olacaktır. Çağımızda demokrasi hep bir oligarşinin yerini almış olduğundan ve türdeş olmayan bir toplumda

14 *Political Man*, op. cit., s. 182. Bölüm VI'daki tüm tartışmaya bakınız.

oligarşi o toplumun egemen kesiminden oluşacağından, genel oy hakkının sağlanması, daha önce ikinci sınıf işlem gören bir grubun oy aracılığıyla eşitlik kazanmasına olanak verecektir. Bazen geleneksel olarak egemen olan kesim, kendi üstünlüğünü sürdürmek için, seçim sürecini bile bile saptırır. Gerçekten Birleşik Devletler'in güneyindeki beyazlar 1940'lara kadar bunu yapmışlardır. Böyle bir şey olduğu takdirde ve bu sürdüğü ölçüde, sonuç demokrasi değildir. Ya da aynı şekilde, gizli oyun toplumsal olarak aşağılanmış kesimlere siyasal yoldan eşitlik sağlama olanağı vermiş olması, seçmenleri, tümüyle ırklarına, dillerine ya da dinlerine bağlı nedenlerle ve o doğrultuda, katılıma özendirebilir. Bir partinin belli bir azınlığın yarar göreceği bir programı benimsemesi ve o kesimden bir aday öne sürmesi durumunda, o kesimden gelen seçmenlerin sözkonusu partiyi kendilerine yakın görmeleri ve umut içinde sandıklara koşmaları, anlaşılır birşeydir.

Oy kullanıp kullanmamayı belirleyen başka temel etkenler, özde siyasaldırlar. Yani, bu etkenler, parti programlarının ve adaylarının genel olarak çekici olup olmadığına, politikacılar arasındaki iktidar yarışına, herbir yurttaşın «kamu felsefesi»ne[15] ve hükümet kurumlarının oy verme eğilimini özendirip özendirmediğine bağlıdırlar.

Örneğin, önemli bir şey seçime konu olduğunda daha çok sayıda insanın oy kullanması doğaldır. Gerçekten ulusal seçimlere, yerel seçimlere oranla daha çok sayıda insan katılır. Aynı şey İngiltere'de, ara seçimlere oranla Meclis seçimleri için geçerlidir. Yine aynı şey Amerika'da dönem-ortası Kongre seçimlerine oranla, başkanlık seçimi için geçerlidir. Bir halkoylamasında da, bir adayın seçimi sözkonusu olmayıp belirli bir konuda bir karara varılması gerektiğinde, katılım, doğal olarak, konunun önemi ve tartışmanın yoğunluğuna bağlı olarak değişir. Çok önemli bir durum veya çok çekici bir kişilik, seçmen için açıkça özendirici birşeydir. İngiltere, oy hakkının genişletildiği dönemde parti önderi olarak Disraeli ve Gladstone gibi kişilere sahip olduğu için çok şanslı idi, çünkü bu kişilerin zıt ilkeleri temsil etmeleri yeni oy hakkı kazanmış kimselerin ilgisini uyarmaktaydı. Aynı şekilde, Birleşik Devletler'de, bunalım ve Franklin D. Roosevelt, daha önce isteksiz davranan binlerce seçmeni 1932 ve 1936 seçimlerinde sandıklara çekti. Bir bunalım anında birey toplumun sorunları ile daha fazla ilgilenir ve kullandığı oy da bu ilgisini dile getirir. Hükümetler yeni işlevler üstlendiğinde veya yeni güçler elde ettiğinde, ulusçuluk duyguları ya da ekonomik çıkar hesapları, destek vermek ya da karşı çıkmak için olsun, uyuşuk yurttaşı uyandırır. Gerçekten İngiltere'de sosyalizm ve Çalışma Bakanlığı'nın savaş-sonrası uygulamaları konularındaki tartışma, 1950 yılında büyük oranda bir seçmen katılımına yol açmıştır. Devletin etkinlikleri genişledikçe, her birey hükümetinin niteliği ve politikalarının doğruluğu ya da yanlışlığından daha büyük ölçüde etkilenir. Sosyalizmin daha büyük oranda var olduğu ülkelerde, örneğin Danimarka, İngiltere, Yeni Zelanda, Norveç ve İsveç'te, daha çok sayıda insanın oy kullanma alışkanlığına sahip olmasının bir nedeni budur.

15 Bu deyim, Walter Lippmann'ın bir kitabının başlığıdır.

Seçim sisteminin sonuçları

Hükümetin kurumsal yapısının da oy kullanma eğilimleri üzerinde kendine göre etkileri vardır. Bunun daha önce belirtilmiş bir örneği, Birleşik Devletler'deki Başkanlık sistemi ve yine buna benzer bir şekilde yürüyen, Eyaletlerdeki Valilik seçimleridir. Toplumun tümü tek bir insanı en üst bir göreve oturtmak için büyük bir seçmen kitlesi oluşturduğunda, örgütler ve programlar arasında yapılacak seçim, kişilikler arasında yer alan bir çatışma olarak algılanır ve sonuçta güçlü bir oy kullanma eğilimi belirir. Buna ek olarak, seçim sisteminin yapısı, oy kullanma eğilimini doğrudan etkiler. Genel bir kural olarak, nispi temsile dayalı çok-adaylı geniş bölge sistemi, kullanılan oy sayısını artırır. Bu sistem altında, büyük ya da küçük bütün partiler ve gruplar kendi seçmenlerini sandık başına getirmek isterler. Bir parti daha çok oy aldıkça yasama organındaki sandalye sayısını artırır ve büyük bir bölge birkaç üye çıkardığı takdirde, azınlık çıkarlarının da kendi adaylarını meclise sokma olasılığı vardır. İsviçre'nin deneyimi bu konuda öğreticidir. İsviçreliler nispi temsil sistemini 1918 yılında ulusal bir halkoylaması sonucunda benimsediler. Ondan önce, oy kullanmama alışkanlığı demokrasilerinin kalıcı bir özelliği idi ve oy kullanmayanların sayısı tüm seçmenlerin yüzde 40'ı dolayında idi[16]. 1919 yılında, yeni sistem altında yürütülen ilk seçimde, oy kullananların sayısı yüzde 20.5 oranında (1917 yılındaki yüzde 59.9'dan yüzde 80.4'e) arttı[17]. O tarihten bu yana sözkonusu yüzdede bir azalma olduğu halde, hiçbir zaman eski sistemdeki kadar düşük bir düzeye inmedi[18].

Fakat İsviçre'nin bütünü için verilen bu rakamlar, ülkenin kendi içinde yer alan farklardan daha önemsizdir. İsviçre federalizminin niteliğinden ve onu oluşturan birimler arasındaki farklardan dolayı, seçim sistemi bir grup kantondan öbürüne değişmektedir. Bunların dördünde oy kullanmak zorunludur[19]. Nüfusu az ve toplumsal açıdan türdeş olan bir kanton ile üç yarım-kanton, birer seçim bölgesi oluştururlar ve herbiri tek bir temsilci seçer[20]. Geri kalanlarda - nüfusun çoğunluğunu barındıran on dört kanton ile üç yarım-kantonda - ise, oy kullanma isteğe bağlıdır ve geniş bölge sistemi geçerlidir. Bu üç grup arasında, seçmen katılımı açısından önemli farklar vardır. Aşağıdaki tabloda yer alan rakamlar bu durumu göstermektedir[21]. Oy kullanma oranı, bunun zorunlu olduğu yerlerde en yüksek düzeyde, nispi temsilin sözkonusu olmadığı tek adaylı dar bölgelerde ise en düşük düzeydedir.

---

16 Daha fazla ayrıntı için benim şu makaleme bakınız: «Le Système des Partis Politiques en Suise», *Revue Française de Politique*, Cilt 6, Sayı 4, 1956, s. 813-832.

17 Bu artışın, seçim sistemindeki değişme dışında da nedenleri vardı. Ülke, Dünya Savaşı sonunda büyük ekonomik güçlükler içindeydi ve partiler arasındaki çatışma çok yoğundu.

18 İsviçrenin federal seçimlerindeki seçmen katılımı şöyle olmuştur: 1919, % 80.4; 1922, % 76.4; 1925, % 76.8; 1928, % 78.8; 1931, % 78.8; 1935, % 78.3; 1943, % 70.0; 1947, % 72.4; 1951, % 72.2; 1955, % 70.1, 1959, % 68.5.

19 Bunlar kuzeyde ve kuzeydoğudadır: Aargan, St. Gallen, Schaffhausen ve Thurgau.

20 Bunlar esas olarak kırsaldır: Appenzell, Nidwalden, Obwalden ve Uri. Üç kanton - Appenzell, Basel ve Unterwalden - kanton yönetimi ve federal seçimler açısından alt birimlere bölünmüşlerdir.

21 Bu rakamlar Federal İstatistik Bürosunun seçim Bürosunun seçim sonuçlarından alınmıştır.

İSVİÇRE'NİN DEĞİŞİK KANTONLARINDA SEÇİME KATILMA YÜZDELERİ

Seçim Tarihi	Oy kullanmanın zorunlu olduğu kantonlar	Oy kullanmanın isteğe bağlı olduğu çok adaylı geniş bölge sistemini benimsemiş kantonlar.	Oy kullanmanın isteğe bağlı olduğu tek adaylı dar bölge sistemini benimsemiş kantonlar.
1919	89.7	79.1	43.2
1922	87.2	74.6	44.9
1925	87.3	75.2	41.7
1928	88.1	77.6	36.7
1931	89.2	77.5	36.8
1935	87.7	76.7	61.6
1943	82.5	67.7	58.0
1947	83.6	70.5	54.9
1951	80.8	67.5	54.0
1955	78.6	68.5	53.3
1959	80.4	66.5	44.1

Seçim sisteminin seçmen katılımına etkisi, İngilizce-konuşulan en büyük iki demokraside de gözlenebilir. Birleşik Devletler ile İngiltere, meclis ve kongre seçimlerinde aynı sistemi kullanırlar. Ülke, herbiri yasama organında tek bir üye ile temsil edilen bölgelere ayrılmıştır[22]. İkiden çok aday varsa, seçimi en çok oyu alan kazanır (oy çokluğu). Adaylardan hiçbiri çoğunluğu sağlayamasa da, bunun sağlanması için ikinci bir oylama yapılmaz. Büyük bir ülkeyi eşit bölgelere ayırma çabasında, bazı bölgelerin oldukça türdeş olması veya şu ya da bu niteliğin o bölgede ağır basması, doğal bir sonuçtur. Bu durumda ise, belirli siyasal partilerin belirli bölgelerde sürekli olarak egemen olması beklenmelidir. İngiltere'de Muhafazakarların da İşçilerin de bir takım seçim «kale»leri vardır. Aynı şekilde Birleşik Devletler'de de kesin olarak Cumhuriyetçi ya da kesin olarak Demokrat olan bölgeler vardır. Bu gibi bölgelerde yerel azınlık mensupları, oyları sonucu değiştirmeyeceği için, oy vermemeye eğilimli olurlar ve bu nedenle de ulusal çapta oy kullanmama oranı yükselir[23]. Birleşik Devletler'de katılım oranlarının sürekli olarak düşük kalmasının bir nedeni «Güney»in geleneksel olarak tek-parti yanlısı niteliği olmuştur. Güney Eyaletlerde seçim sonuçları, olağan olarak, Demokratik Parti'nin delege seçimlerinde veya aday saptama kongrelerinde belli olur.

Belirli Eyaletlerde bir çok zenci ve yoksul beyazın seçim vergisi yoluyla seçime katılması bile engellenmekte idi. Seçimlerde oy kullanmak, formaliteden öte birşey olmadığı için, çok az kişi bu zahmete katlanırdı. Güney-

22 Sayımdan sonra seçim bölgeleri belirlenemeyen bazı Eyaletlerde Kongre üyeleri tüm Eyaletin oylarına dayanarak seçilir.

23 Buna karşın, İngiltere'de seçmen katılımı oldukça yüksektir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, genel seçimlerde oy kullanan kayıtlı seçmenlerin yüzdesi şöyle olmuştur: 1945, % 73; 1950, % 84; 1951, % 83; 1955, % 77; 1959, % 79.

deki oy kullanmama alışkanlığı, ulusal ortalamayı her zaman düşüren bir öğe olmuştur[24]. Ancak 1948'den bu yana, gerek ekonomik gelişme, gerekse ırk ilişkileri açısından, Güney'de önemli değişmelerin yer aldığına ilişkin göstergeler çoğalmaktadır. Bunlar daha şimdiden Demokratik Parti içinde siyasal sonuçlar yaratmaya başlamıştır ve Cumhuriyetçilere giden oyların artışı da iki-partili bir sisteme doğru gidişin başlangıcını simgelemektedir. Bu eğilimler sürdüğü takdirde, başka şeylerin yanısıra, Güneyli yurttaşların seçimlere daha büyük oranlarda katılmaları beklenebilir.

Yeni Zelanda'da oy kullanımı : Özel bir durum

Oy çokluğuna dayalı dar bölge seçim sistemine sahip İngilizce-konuşulan demokrasilerde oy kullanımının düşük olduğu yolundaki genel belirlemeye bir ilginç istisna vardır. Bu istisna Yeni Zelanda'dır. Bu Dominyon'da genel oy hakkı 1893'ten beri yürürlüktedir. Aşağıdaki tablo Yeni Zelandalıların bu olanağı nasıl değerlendirmiş olduklarını göstermektedir.

YENİ ZELANDA SEÇMENİ, 1890 - 1960[25]

Seçim yılı	(1) Nüfus	(2) Kayıtlı seçmen sayısı	(3) (2)/(1) % olarak	(4) Oy kullananların sayısı	(5) (4)/(2) % olarak
1890	625.508	183.171	29	136.337	74
1893	672.265	302.992	45	220.082	74
1908	88·376	537.003	60	428.648	80
1928	1.344.469	844.633	63	743.691	88
1935	1.487.905	919.798	62	834.682	91
1938	1.491.484	995·173	67	924·057	93
1946	1.603.554	1.061.445	66	1.010.778	95
1949	1.780.228	1·113.852	63	1.041.794	93
1951	1.852.216	1.166.375	63	1.036.137	89
1954	1.987·628	1.209.670	61	1.066.810	88
1957	2.117.143	1.202.017	57	1·125.522	94
1960	2.240.892	1·255.488	56	1.139.090	91

Bilebildiğim kadarıyla, 1946 seçiminde elde edilen yüzde 95 katılım oranı, katılımın isteğe bağlı olduğu herhangi bir yerde şimdiye kadar elde edil-

24 Birleşik Devletler'deki seçmen katılım yüzdelerinin başka demokrasilerdeki yüzdelerle tam anlamıyla karşılaştırılabilir olmayışının bir nedeni daha vardır. Amerika'ya ilişkin rakamlar, oy kullananların yasal oy verme yaşının üzerindeki tüm yurttaşlara oranını göstermektedir - bu yaş Georgia ve Kentucky'de on sekiz, Alaska'da on dokuz, Havaide yirmi, öbür tüm eyaletlerde ise yirmi-bir'dir. Ne var ki, Eyalet yasaları, birçok erişkinin oy kullanmasını eğitim ya da okur-yazarlık sınavları, oturma yerine ilişkin koşullar, seçim vergisi. vb. yollarla olanaksız kılmaktadır. Ayrıca, yasal açıdan oy kullanma hakkı olan her yurttaş, seçimden birkaç ay önce kayıt yaptırmak zorundadır. Gerçekte birçok kişi bu kaydı yaptırmaz. Başka demokrasilerde kayıt işlemi devlet tarafından yürütüldüğü için, seçmen sayısı, oy verebilecek durumda olduğu bilinen tüm yurttaşları kapsar.

25 Bu tablo sadece Avrupa'lıları kapsamaktadır. 1960 yılında sayıları 158.000 olan Maori halkı ayrı bir kütüğe kaydedilirler ve kendilerine ait dört seçim bölgesinde oy kullanırlar. Maori'ler arasında oy kullanmama oranı, Avrupalılarınkinin yaklaşık iki katı kadardır.

miş olan en yüksek ulusal katılım oranıdır. Bundan ayrı olarak, beş başka seçimde bu oran yüzde doksanın üzerine çıkmış ve 1908'den bu yana hiçbir seçimde yüzde 80'in altına inmemiştir. Bunun açıklaması nedir?

Yeni Zelandalıların bu oy kullanma eğilimini açıklamak için iki neden öne sürülebilir. Başlıca neden, devletin üstlendiği işlevlerin hacmidir. «Toplum içinde hiçbir kesim yoktur ki ekonomik çıkarları ya da toplumsal gönençleri devletin dolaysız denetimi altında olmasın ya da devletin yaptıklarından etkilenmesin. Yeni Zelanda'lı bir birey, çoğu demokrasilerdekinden çok daha büyük bir ölçüde devletin sağladığı hizmetlerden yararlanır, devletin denetimine bağımlı olur, devlet girişimleri ile rekabet eder veya bir devlet etkinliğinde yöneticilik yapar. Dominyondaki her birey, bu kategorilerden birinin ya da birkaçının içindedir. Devletin her yerde var ve çok güçlü oluşu, oy kullanma merakını açıklar. Yeni Zelanda'lıları seçim sandığına çeken şey, bir ölçüde kamu görevi duygusu ise, daha büyük ölçüde de bireysel çıkar bilincidir.

«Fakat herşeyi yalnızca bu açıklamaz. Kadınların da oy hakkını kazanmasına yardımcı olan içki aleyhtarı hareket de, genel seçimlerde yüksek oy kullanım oranlarına ulaşılmasına katkıda bulunmuştur. İlk kez 1894 yılında içki sorununa ilişkin halkoylamaları yerel seçim ilkesine göre yapılmıştı ve kolaylık açısından da yerel halkoylaması sınırları seçim bölgelerinin sınırları ile bir tutulmuştu. 1896 yılından bu yana da bu yerel içki ruhsatı halkoylamaları düzenli olarak genel seçim günlerinde ve aynı seçim sandıklarında yürütülegelmiştir. Buna ek olarak, 1911 yılından bu yana (1931 yılı dışındaki) her genel seçimde, içki yasağı konusunda ulusal bir halkoylaması da yapılmıştır. Dolayısıyla, günümüzde, bir genel seçim anında Yeni Zelanda'lı yurttaş üç konu üzerinde birden oy kullanır. Birinci olarak, Meclis'te bölgesini temsil etmek üzere bir parti adayı seçer. İkinci olarak, ulusal bir halkoylamasında şu üç seçenekten biri için oyunu verir: İçkinin yasaklanması, içki ticaretinin devlet tarafından yürütülmesi, yürürlükte olan içki ruhsat ve denetim sisteminin sürdürülmesi. Üçüncü olarak da, kendi bölgesi içinde içki satış yasağının konup konmaması hakkında oy verir. İçki yasağı konusundaki tartışmanın uyandırdığı ilgi, partilerin mücadelesinden çok toplumsal ve ahlaki sorunlarla ilgilenen bir grup yurttaşı seçim sandıklarına çekmiştir[26]».

Partilerin ve seçim kampanyalarının oy kullanımı üzerindeki etkileri

Seçmeni sandığa çeken etkenler arasında belirtilmesi gereken son bir şey, parti örgütlenmesi ve kampanya tekniğidir. Bir parti etkin bir biçimde örgütlendiğinde ve seçmenlerini oy vermek için seferber edebildiğinde, doğal olarak, katılım oranı yükselecektir. Tarihsel olarak, hem İngiltere'de hem de Birleşik Devletler'de, partilerin seçim bölgelerinde düzenli olarak örgütlenmelerinin başlangıçtaki kökenleri, doğrudan doğruya bu oy artışını sağlama isteğine bağlıydı. İngiltere'de yerel parti örgütlerinin ku-

26 Bu pasaj, benim *The Politics of Equality: New Zeland's Adventures in Democracy* (University of Chicago Press, 1948) başlıklı çalışmamdan aktarılmıştır. s. 172-173.

rulması, oy hakkına ilişkin sınırlamaları azaltan 1832 Reform Yasası'nın dolaysız bir sonucu idi. O tarihlerde, yurttaşlar seçim kütüklerine kendileri gidip kayıt yaptırmaktaydılar ve yasanın getirdiği hükümler o kadar karışıktı ki birçok kişi oy kullanma hakkının olup olmadığını bilemezdi. Oy kullanma hakkı önemli ölçüde genişletilmiş olduğu için, kendi olası seçmenlerini bulup onları önce kayıt yaptırmaya ve sonra da oy kullanmaya isteklendirmek, partilerin yararınaydı[27]. Aynı mantıkla ve aynı nedenlerden dolayı, oy hakkının ikinci kez genişletilmesinden (1867) sonra yerel parti birimleri, tüm ülkeyi kapsayacak bir biçimde, merkezi bir örgütlenme ağına kavuşturuldu. Muhafazakârlar bunu ilk kez, Disraeli'nin dürtüsü ile, 1867 yılında yaptılar; onları on yıl sonra Liberaller izledi.

Günümüzde, seçim başarısının parti üyelerini yüreklendiren, kararsızları cesaretlendiren ve bağımsızları etkileyen iyi bir örgütlenmeye bağlı olduğu yadsınamaz. İngiliz Muhafazakar Parti'sinin 1950'de yeni oylar kazanmasının ve 1951'de yeniden iktidara gelmesinin bir nedeni Lord Woolton yönetimi altında yürüttüğü parti-içi temizlikti. Cumhuriyetçilerin 1952'de Demokratlara karşı kazandıkları zaferin nedeni popüler bir aday ve atak bir şekilde yürütülen iyi finanse edilmiş bir örgütlenmeydi. Aynı şekilde, 1960 yılında Kennedy'ye bağlı güçler dikkatli bir planlama ve kilit eyaletlerde sağlam bir kampanya ile şaşırtıcı bir zafer kazandılar. Kuşkusuz, kitle iletişim araçlarının gelişmesi, başka açılardan bir tehlike oluştursa da, bu açıdan çağdaş demokrasiye çok yardımcı olmuştur. Tanıtmanın gücünü küçümseyecek hiçbir politikacı yoktur. Gazeteler, nerede neyi yazacaklarına ilişkin basit bir karar ile, bir adayı destekleyebilirler ya da yok edebilirler. Seçmenin ilgisini uyarabilir ya da sürdürebilirler. 1920'lerin sonlarından başlayarak, radyo kullanımı parti önderlerinin sesini herkesin oturma odasına kadar sokmuştur. Franklin Delano Roosevelt'in daha önce görülmedik biçimde ardarda dört kez başkanlığı kazanmasında, coşkun kişiliği ile güzel konuşma yeteneğinin kesinlikle katkısı olmuştur. Yine, daha yakın zamanlarda televizyon, seyircinin üzerinde bıraktığı canlı etki nedeniyle, son derece önemli olduğunu kanıtlamıştır. Artık seçmen adayı değerlendirirken yalnızca neyi nasıl söylediğine değil, yüzündeki ifadenin içtenliğine de bakmaktadır. Artık klasik bir örnek olarak kabul edilen, Amerika'nın 1960'daki başkanlık seçiminde, adaylar arasında yer alan ünlü televizyon tartışmaları, seçimler üzerinde genel ilgiyi artırmış ve Kennedy'nin karşıtları üzerindeki üstünlüğünü sağlamıştır.

Basın, radyo ve televizyon bile, ne Yunanlıların demokratik yurttaşı etkin bir katılımcı olarak gören anlayışını gerçekleştirmeye, ne de Aristo'nun yurttaşların tek bir yerde toplanıp tek bir konuşmayıcıyı görüp duyabilecek sayıdan fazla olmamasını öngören sözünü yerine getirmeye yeter. Çünkü bir konuşmacı dinleyicisinin karşısına çıktığında, bir duygu ve düşünce alışverişi olur. Söz kesmeler, soru sormalar, laf atmalar, göreve aday bir kimsenin gerçek sınavını oluşturur. Oysa insanlar radyo dinlerken veya tele-

---

27 «Yeni dönemin parolası, Sir Robert Peel tarafından, Tamworth seçmenlerine 1841 yılındaki ünlü öğüdünde dile getirilmişti: 'Kayıt yaptırın, kayıt yaptırın, kayıt yaptırın!' «A. L. Lowell, *The Government of England* (Macmillan: New York, 1921), Cilt 1, Bölüm 27. s. 481.

vizyon seyrederken, birbirlerinden fiziksel olarak ayrıdırlar. Birbirleriyle iletişime giremezler. Konuşmacıya yanıt yetiştirme olanağından yoksun birer etkisiz izleyicidirler. Çağdaş reklamcılığın bütün hilelerine başvuran propaganda tekniklerinin becerikli bir kullanımı, demokratik bir diyalog olması gereken şeyi, koyunların tecrübeli bir «halkla ilişkiler» çobanı tarafından güdülmesine dönüştürür. Bu eğilimin aşırı biçimde yer alan tehlikeleri, çağımız tek-partili diktatörlüklerinde gözlenebilir. Bunlar, üzerinden etkili bir halk denetimi olmayan bir grup seçkin uzmanın, iyi eğitim görmemiş kitlelerin kolaylıkla etki altında kalmalarını sömürerek, iktidarı denetim altında tuttuğunda neler olabileceğinin en iyi örnekleridir. Yetkeci rejimlerin seçimleri, halkoylamaları ve plebisitleri, demokrasilerde uygulananlarla aynı kategoriye girmez. Buralarda oylar özgür değildir, çünkü programlar, partiler ya da adaylar arasında gerçek seçenekler sunulmaz ve hiçbir anlamlı görüş ayrılığı açıkça ifade edilmez. Bir diktatörlük altında oy kullanımı, özel bir amaca hizmet eder. Bunun amacı iktidarda olanlara bir bağlılık törenidir. «Hayır» oyu vermek ya da hiç oy vermemek, hainlikle bir tutulur. Sonuçta elde edilen yapay ve anlamsız yüzdelerin (her zaman yüzde 99 olumlu oy) nedeni budur.

Fakat diktatörlerin uyguladığı teknikler, demokrasiyi ciddiye alanlar için bir uyarı niteliğindedir. Bunlar, çağdaş kitle iletişim araçlarının, gerçeğin nesnel bir şekilde araştırılmasının ve farklı görüşlerin özgür bir biçimde ifade edilmesinin getireceği denetime bağlı olmadan kullanılması veya kötüye kullanılması durumunda nelerin başarılabileceğini gösterirler. Siyaset, Henry Adams'ın deyimiyle «düşmanlıkların sistematik biçimde örgütlenmesi» diye adlandırılsa da adlandırılmasa da, işleyişi içinde korkuya ve kine çok yer olduğu, bir gerçektir. Birçok seçimde birçok insan, kazanmasını umduğu kimsenin lehine değil de, nefret ettiği kimsenin aleyhine oy kullanır. Özellikle bunalım anında - bir savaş veya savaş tehlikesi olduğunda, ekonomi çöküntüye uğradığında, bir etnik grup kendini kuşatılmış hissettiğinde - sıradan yurttaş korku ve endişelerine göre oy kullanır. Diktatörler siyasal psikoloji olarak bu bunalım duygusunu sürdürmeye çalışırlar. Yasa dışı tutuklamaların, polis terörünün, toplama kamplarının ve düşünceye konan sansürün gerekçesi bu değil midir? Yetkeci yönetimin başarısı, dışarıdaki düşmanlardan ve içerideki hainlerden duyulan korku ve kuşkunun sürekli kılınmasına bağlı değilmidir?

Birçok yazarın belirttiği bir olgu olarak, siyasal rejimin istikrarlı olmadığı ve demokrasinin de bir deneme döneminde olduğu ülkelerde yüksek oy kullanım oranlarının elde edilmesi, belki bu tür bir endişe veya benzeri bir duygu ile açıklanabilir. Öyle veya böyle, kısa ömrü sırasında ardarda seçimler geçiren Weimer Cumhuriyeti'nin on dört yılı boyunca, çok sayıda Alman'ın seçim sandığına aksatmadan gittiği doğrudur. Fransızlar, Üçüncü Cumhuriyet'in son yirmi yılı ile Dördüncü Cumhuriyet'in tümü boyunca, Amerikalılardan ve İngilizlerden daha yüksek oranlarda olmak üzere, düzenli bir şekilde oy kullanırlardı. Aynı şekilde, Mussolini'nin Faşizminden kurtulduktan sonra İtalyanlar oy verme konusunda etkin ve hevesli olmuşlardır. Dolayısıyla, istikrarlı bir demokraside oy kullanmayan bir bölüm

seçmenlerin kesinlikle ilgisiz ve Perikles'in deyimiyle «gereksiz» kimseler olarak silinip atılmalarının zorunlu olmadığı yolundaki savda bir doğruluk payı vardır. Güvenli ve düzenli bir toplumu kaplayan genel bir durgunluk duygusu, rahatlıkla kendini bir ölçüde oy kullanmama eğiliminde gösterebilir. İstikrarlı bir toplumda, yönetimdeki partinin değişmesi, daha önce yapılmış olan herşeyin birden bire tersine çevrilmesine yol açmaz. Tam tersine, bir demokraside, iktidara yeni gelen bir partinin getirdiği yenilikler geçmişten gelerek sürdürülen şeylere oranla oldukça sınırlıdır[28]. Oy vermeyen bir kısım yurttaşlar, göreve gelen bir politikacının önceden söz verdiği şeylerin yalnızca bir bölümünü yerine getirebileceğinin gerçekçi bir biçimde farkındadırlar. Dolayısıyla, o anda beliren özel bir neden, bir değişim isteği ya da korkusu yaratmadığı takdirde, oy kullanmayan bir yurttaş, belli bir güven ve yerine göre belli bir alaycılık ile, seçimin sonucu ne olursa olsun yaşamın eskisinden çok farklı gitmeyeceğini kestirebilir.

Kitle oyunun siyasal uzantıları

Ne var ki seçim, halkın kendi adına konuştuğu yüce bir olaydır. Bir demokraside iktidar, kişilerin ve politikaların halkın onayına sunulması yoluyla elde edilir. İşte bu anda ve bu süreç aracılığıyladır ki, yasalara bağlı olan yurttaşlar, kendilerinin o yasaları koyanların efendisi olduklarını kanıtlarlar. Bir demokraside bir seçim yapıldığında, yurttaşlara, tek tek ve toplu olarak, istediklerinin ne olduğu sorulur. Yurttaşların yöneticilerine iletmek istedikleri bir istekleri varsa, bunu dile getirebilecekleri an budur. Dolayısıyla, birçok şey, seçimlerin nasıl yürütüldüğüne, ortaya çıkarttığı tepkiye ve yarattığı sonuça bağlıdır. Seçimlerde başarısızlığa uğramak, demokrasinin de başarısızlığı demek olur.

Seçimlerin etkileri üç ayrı yönde duyulabilir: Hükümetin politikalarında, partilerin örgütlenmesinde ve yurttaşların oylarında. Şimdi, sistemin bazı sonuçlarını bu farklı açılardan inceleyelim.

İngiliz anayasası uzmanı bilgin A. V. Dicey, 1905 yılında *Lectures on the Relation Between Law and Public Opinion in England During the Nineteenth Century* (On dokuzuncu Yüzyıl Sırasında İngiltere'de Yasalarla Kamuoyu Arasındaki İlişki Üzerine Konferanslar) başlıklı ünlü kitabını yayınladı. Bu çalışmasında, yüzyılı üç döneme ayırarak her birinde kamuoyu akımları ile meclisin yasamaya ilişkin eğilimleri arasındaki nedensel bağlantıyı araştırdı[29]. Şunu gördü ki, yasa koyucular egemen ideolojik akımlara duyarlı oldukları için, kamuoyu hareketleri yasama eğilimlerinde değişmelere neden olur. Bu önemli bir savdır ve şimdi çok şaşırtıcı gözükmese bile ilk ortaya atıldığında yeni sayılabilecek bir görüştü. Fakat bu nedensonuç zincirine önemli bir halkayı eklemek gerekir. Bir demokraside yasa koyucular göreve seçim yoluyla gelirler. Bu nedenle, görevde kalabilmek için seçmenlerin görüşlerine özellikle duyarlı olurlar. Dolayısıyla, kamuoyu

[28] Fakat bunun istisnaları da vardır. Gerek «New Deal»in, gerekse İngiltere'nin 1945-1950 arasındaki İşçi Hükümetinin getirdiği yenilikler az değildir.

[29] IV. Konferans'ta tanımladığı biçimiyle bu dönemeler şunlardır: «1. Eski Muhafazakarlık ya da yasama organı açısından hareketsizlik dönemi (1800-1830). 2. Bentham'cılık ya da Bireycilik dönemi (1825-1875), 3. Kollektivizm dönemi (1865-1900).»

akımları, yasama organına, yasa koyucunun seçim bölgesinden geçerek girer. Seçmenlerin sayısı adayların tavrını belirler; yasama organının bileşimi de ortaya çıkan yasaları belirler. Gerçekte, Dicey'in on dokuzuncu yüzyılı ayırdığı dönemler, tam olarak oy hakkının yaygınlaştırılması ve meclisteki sandalyelerin dağılımının değişmesi aşamalarına denk düşmektedir. Birinci dönemin sonunu 1830 diye belirlemektedir ki bu birinci Reform Yasası'nın kabulünün iki yıl öncesidir; ikinci dönemin sonunu ise 1870 diye belirlemektedir ki bu da ikinci Yasa'nın kabulünün üç yıl sonrasıdır[30].

İnsanlar seçimle gelecekleri görevler ararken ve partiler adaylarını belirlerken karşılarındaki seçmenin niteliklerini dikkate almaları mantığa uygundur. Demokrasiler oligarşilerin yerini alırken, daha çok sayılarda yurttaşa, eğilimlerini seçim sandıklarında dile getirme fırsatı verilmiştir. Genel oy hakkı bir kural haline geldiğinde, tek bir bireyin oyunun önemi çok azaldı, ama hiç önemsiz bir hale gelmedi. Siyasal açıdan halk, şekilsiz bir bireyler yığını değil, karışık bir gruplaşmalar, birlikler ve çıkarlar kümesi oluşturdu. Bunların bazıları, örneğin bir sanayiciler birliği, bir sendika, bir kiliseye üyelik gibi, tanımlanabilir bir yapıda idi. Öbürleri ise, örgütsüz ve birbirlerini tanımayan, ama bir sayım ya da benzeri bir araştırma yoluyla, örneğin yaşlılar, ev kadınları, «yüzer gezer oylar» gibi tanımlanabilecek istatistiksel gruplar oluşturuyordu. Bu koşullar altında seçim süreci, örgütlü olup da görüşlerini açığa vuranlara karşı duyarlı olunmasını ve dağınık olanların netleşmemiş duygularının bilinçli olarak netleştirilmesini içerir. Bunun aracılığını siyasal parti yapar. Fakat özel çıkarların ve grupların, genel çıkar görünümü altında birleşmesine hizmet eder. Her erişkinin oy kullanabileceği bir seçimde, programların geniş bir şekilde oluşturulması ve her önemli grubun çıkarını kavrayacak bir biçimde tasarlanması gerekir. Kitle katılımı olgusu, halkın onayı temelini olabildiğince genişleterek, çağdaş hükümetin hedeflerini baştan aşağı değiştirmiştir. Bu tür bir seçimi kazanmak için gerekli olan strateji, partileri, herkes için birşeyler içeren programlar hazırlamaya zorlar[31].

Bu noktaya kadar, genel oy hakkının elde edilmiş olması bir kazanım olarak görülebilir. Fakat yukarıda anlatılanların içerdiği başka bir dolaysız sonuç vardır ki, tehlike ögeleri taşır. Çağımızda bir seçmen kitlesinin büyüklüğü, kendi başına, seçim kampanyalarını zor, karmaşık ve hepsinden önemlisi, masraflı kılmaya yeterlidir. Gündelik konuşmada «halk istenci»nden söz edilebilir; oy peşinde olan politikacılar «halkın egemenliği»nden söz edebilirler. Fakat bu deyimler gerçekten çok, sözde kalırlar. «Halk» tek bir birim olarak davranmaz. Rousseau bunu kabul etmese de, hiç bir toplu kişilik bir ortak benlik ve bir genel istenç taşımaz[32]. Bunlar, Rousseau'nun veya Hegel'in yazılarında gördüğümüz - ama gerçek yaşamda görmediğimiz - hayal ya da metafizik düşünce ürünleridir. Ger-

30 Dicey, oy hakkının genişletilmesinden söz ettiği halde, kanımca, üzerinde yeteri kadar durmamaktadır. Bkz. VI. ve VII. Konferanslar ve ikinci baskıya yazdığı Giriş bölümü.

31 Bu konu, 11. ve 12. Bölümlerde de tartışılacaktır.

32 Fakat genel istenç olmadan, bir genel çıkar ya da ortak yarar olabilir.

çekte halk, birbirleriyle sayısız yollardan bağlantı içinde olan milyonlarca bireyin toplamıdır. Siyaset sanatı, büyük ve genellikle de şekilsiz olan bir kalabalığa belli bir tutarlılık ve amaç sağlamaktan oluşur. Bunun için de yine partiler zorunludur. Partiler bir yapı, yön ve eklemek gerekir ki siyasetimizde akılcılık kırıntısı olarak ne varsa, onu sağlarlar.

Yine de örgütlenmesiz yapamayacağımız halde, karşılığında bir bedel öderiz. Örgüt, kurallar, görevliler ve disiplin gerektirir. Bunlar, halkı oluşturan milyonlara ulaşmak için zorunludur. Toplamı yine milyonlara ulaşan miktarlarda para da aynı ölçüde zorunludur. Günümüzde bir seçim kampanyasını yürütmek, seçmen kitlesi çok büyük olduğu için, büyük bir masraf gerektirir. Bu çerçevede, her türlü tanıtma tekniği, broşürler, gazete ilanları, toplantı ve mitingler, seçmenlerin dikkatini aday, parti ve program üzerine çekecek herşey kullanılabilir. Çok az aday bu masrafı kaldıracak paraya sahip olduğundan ve zaten seçmenler en az aday kadar ya da ondan çok parti ile ilgilendiklerinden, oyları çekecek parayı harcayan. parti örgütüdür. Dolayısıyla, örgütü yöneten, parayı sağlayan ve harcanmasını düzenleyen kişiler halkın seçenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Bu yolla, bir kitle demokrasisinin işlemesi için gerekli olan düzenleme aracılığıyla, bir oligarşi öğesi yeniden işin içine girebilir[33]. Kampanyalara bağışta bulunan varlıklı bireyler, şirketler ve sendikalar, karmaşık bir sanayi toplumunun örgütlü çıkar ve baskı grupları, bütün bunlar parti aygıtının işlemesine katkıda bulunurlar. Dolayısıyla, bir hükümetin, göreve seçilmesi sürecinde kendisine yardım edenleri kayıracağı kuşkusu, ister istemez ortaya çıkar. Bunu söylerken, «oligarşinin tunç yasası»nın kurbanı olmak kaderimizde vardır demek istemiyorum. Kaçınılmaz zorunluluk anlamında böyle bir «yasa» yoktur. Fakat bütün büyük örgütlerin tarihinde, yönetimin az sayıda kişinin eline geçmesi yönünde, kendini yineleyen - ve çok da katı olmayan-bir eğilim vardır. Bu, demokrasinin işlerliğini ya da gerçekliğini yadsımaz. Demokrasi iki temel gerçeğe dayanır: Çoğunluk, kudretini her an için yeniden kanıtlayabilir ve farklı oligarşiler arasında seçim yapma olanağı her bir oligarşinin gücünü sınırlar.

Halkın eğitimi

Her gerçek seçimin sunduğu seçenek olanağı, insanların yalnızca özgürlüğüne değil, eğitimine de katkıda bulunur. Çünkü bir kampanya ciddi bir şekilde yürütüldüğü ve dikkatli bir şekilde de izlendiği takdirde, seçmenler üzerinde oldukça eğitici olur. Seçimlerin her zaman gerektiği gibi yürütüldüğünü, kampanyaların içtenlikli olduğunu ve sorunların açıklıkla ve dürüstlükle ortaya konup gerçeğe ve mantığa dayanarak tartışıldığını söylemiyorum. Durum elbette bu değildir. Herkesin aklına bunun böyle olmadığının sayısız örneği gelebilir. Gerçekten, en az tersi kadar geçerli olmak üzere, bir seçim, esin kaynağı olmaktan çok, düş kırıklığı kaynağıdır. Fakat işin bu olumsuz yönü bile - yapay poz vermeler, yalanlar, boş

33 1960 yılı başkanlık seçimi kampanyası sırasında Kennedy'nin Demokratik Parti'nin adayı olabilmek için harcadığı 912.500 dolar, bütün önde gelen rakiplerinin harcadıklarının toplamı kadardı. Ulusal düzeyde, partilerin adayları belirlendikten sonra yer alan kampanya her iki partiye toplam olarak 25.000.000 dolara mal oldu. Bu, 1956'da harcanan miktara göre, % 46 oranında bir artış idi.

vaadler, sahtelikler - öğrenmeye niyetli olanlara bir ders verebilir. Lincoln'un şu sözünde kalıcı ve temel bir doğruluk vardır: «Bazılarını her zaman ve herkesi zaman zaman aldatabilirsiniz; ama herkesi her zaman aldatamazsınız.» Demokratik süreç, eleştiri özgürlüğü ve halka sürekli açık olunması nedeniyle, demagogları, iki yüzlüleri ve şaklabanları açığa vurma konusunda acımasızdır. Halkın çoğunluğu o kadar aptal değildir. Yalanı ve palavrayı genellikle yakalar. Uzun dönemde «içi boş insanlar»ın[34] havası söndürülür. Yaptıkları oyunlar dönüp dolaşıp kendilerini bulur. Bir politikacının gerçek sınavı, seçim öncesi ne söylediği değil, görev başında ne yaptığıdır. Bir kimsenin yeniden seçilmesi söz konusu olduğunda, değerlendirmeye temel olacak bir geçmişi vardır. Çağdaş hükümetin sorumlulukları amansızdır ve karşıtlar da eleştiride acımasızdır. Sonuçta, halk bütün bunları küçümser bir havaya girebilir, ama olgun bir demokraside yurttaşların büyük çoğunluğu daha bilgece bir anlayışa sahiptir.

Bizi yönetecek olanları seçip belirli bir dönem için yetkili kılmamıza yarayan bu düzenlemelerin, belirli koşullar karşılandığı takdirde, belirgin yararları vardır. Halkın, bir bütün olarak, yapabileceği ve üstelik iyi yapabileceği bazı şeyler vardır. Fakat yapamayacağı şeyler de vardır. Bir seçim sırasında yer alan şey, özünde şudur: Seçmen halka, önderleri bilinen iki ya da daha çok parti arasındaki eğilimi sorulur. Her partinin resmi bir programı vardır. Bu programlar bazı konularda ayıntılı ve belirgindir; bazı konularda ise belirsizdir. Halk oy vermeye geldiğinde, belirli politikalar üzerinde değerlendirme yapmaları veya bir programın ayrıntıları üzerinde görüş belirtmeleri beklenmez. Halk bunu yapmak durumunda değildir, çünkü bu iyi yapabileceği birşey değildir. Bu tür kararlar, ancak az sayıda kişinin yeterli zamana ve eğitime sahip olabileceği, geniş bir bilgi ve derin bir araştırma gerektirirler. Halktan istenen şey, genel sonuçları açısından hükümet politikasının sürdürülmesini ya da şu veya bu genel yönde değiştirilmesini içeren seçenek programlara bakmasıdır. Kendisinden istenen bir başka şey, bir grup siyasal önder lehine güvenini belirtmesidir. Halk, aradan birkaç yıl geçtikten sonra, insanlara ve yönetimlerine yeniden bakar ve genel yönelim ile baştaki yöneticiler konusunda yeni bir karara varır. Bundan daha fazlasını beklemek, ütopya peşinde koşmaktır. En az bu kadarını istemek ise, demokrasidir.

Burada söylenenlerin bazı uzantıları daha fazla tartışma gerektirmektedir. Her sistem, ne kadar yararlı olursa olsun, yanlış uygulanabilir veya kötüye kullanılabilir. Ilımlı haliyle anlamlı olan herhangi güzel bir ilkeyi alıp aşırıya götürerek bozabilirsiniz. Bu, seçimler için de geçerlidir. Burada söylemek istediğim, dürüstlük gibi açık bir zorunluluk değildir. Kuşkusuz, kampanyanın, kayıt işlemlerinin, oy verme ve sonraki sayım süreçlerinin dürüst bir şekilde yürütülmesi zorunludur. Bu sürecin her aşamasında güçlükler çıkar, ama temel nokta, tartışılmayacak birşeydir. Günaha nasıl karşıysak, sahteciliğe de aynı şekilde karşıyızdır. Fakat seçimlerin başka bazı yönleri vardır ki, sonuçları daha gizlidir ve ahlâksal açıdan değil, ama psikolojik açıdan tartışmaya açıktır.

---

34 Bu, T. S. Eliot'un bir şiirinin başlığıdır.

Seçimlerin sıklığı

Örneğin, seçimlerin hangi sıklıkta yapıldığını ele alalım. İki seçim arasındaki dönemin uzunluğu ne olmalıdır? Bu ilginç bir sorudur, çünkü iki çelişkili zorunluluk arasında uygun bir dengenin bulunmasını gerektirir. Demokrasi kuramına göre bir hükümet kendisine halk tarafından verilen yetkiyi kullanır ve siyasal iktidarı ahlâksal bir temele oturtan, halkın onayıdır. Hükümet etme hakkı halkın onayından kaynaklandığı için, demokratik düşüncenin bir çizgisine göre, halka daha fazla danışıldıkça, onayı daha açıklık kazanacak ve devletin ahlâksal temeli daha netleşecektir. A. D. Lindsay, bu kuramın İngiliz demokrasisinin Püriten kurucuları açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra yer alan gelişmelerde, Lindsay'in «demokrasinin kaba kuramı» diye adlandırdığı bakış biçimi, halkın onayının gerekliliği üzerinde, hükümet etmeyi olanaksız kılacak ölçüde durmuştur[35]. Halkın doğrudan karar vermesinin yerini temsilciliğe dayalı demokrasi anlayışı aldıkça, halkın onayının sürekli kılınması için seçimlerin olabildiğince sık yapılması gerektiği öne sürülmüştür.

Birleşik Devletler Anayasanın 1789'daki ilk biçimde, federal hükümetin tek demokratik kurumu Temsilciler Meclisi idi; çünkü doğrudan seçimle görevlendirilen tek organ bu idi. Ne varki, bir Temsilci'nin görev süresi sadece iki yıldı. Buna karşılık, Başkan halk tarafından değil, bir seçmenler kurulu tarafından seçilirdi ve görev süresi dört yıldı. Senatörler de aynı şekilde ikinci seçmenler tarafından seçilirlerdi ve görev süreleri altı yıldı. İngiltere'de Avam Kamarası yedi yıl için seçilirdi. Bu görev süresi 1911'de beş yıla indirildi. Şimdiki yasal sınır da budur, ama herhangi bir dönemin Parlamentosu, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında olduğu gibi, kendi görev süresini uzatma hakkına sahiptir[36]. 1840'larda, «kaba kuram»a bağlı olan Chartist'ler, seçimlerin her yıl yenilenmesini önerirlerdi.

Halkın onayının alınması, görev sürelerinin kısa ve seçimlerin sık olmasını gerektiriyorsa, çağdaş hükümetlerin içinde çalıştığı koşullar da bunun tam tersini gerektirmektedir. Yirminci yüzyılın ortasında hükümetin etkin olabilmesi için belli bir sürekliliğe gerek vardır. Başlatılması birkaç yıl, sonuçlarını vermesi ise daha da uzun bir zaman olan birçok program vardır (örneğin gecekondu bölgelerinin imarı). Yöneticiler, çalışmaları birden bire kesilip politikaları tersine çevrildiğinde, bu tür programları yürütemezler. Ne var ki, kamu görevine seçilen kimseler, halka sonuçları gösterme yönünde bir siyasal baskı altındadırlar. Bir politikacı, seçim yaklaşırken, yaptığı işlerden dolayı oy kazanmak ve olumlu sonuçlar göstermek durumundadır. Gerçekte, seçimler, demokratik bir amaç olan halkın görüşünü alma amacına hizmet ettikleri halde, yasama ve yürütme süreçleri açısından olağanüstü derecede yıkıcı etkiler taşırlar. Seçim zamanı yaklaştığında, yönetimde olanlar çok duygusal ve sinirli olurlar. Yeniden seçilmelerini sağlama alacak ne varsa yapmaya çalışırlar ve siyasal bir yükümlülük getirebilecek şeylerden uzak dururlar. Yasama organı, bir se-

35 Bkz. *The Modern Democratic State* (Oxford University Press, 1943). s. 12, 118-119, 231-235.

36 Aralık 1910'da seçilen Parlamento, Kasım 1918'e kadar görevde kaldı. 1935'de seçilen de 1945'e kadar görevde kaldı.

çim yılında, kamuoyuna ve özellikle seçim bölgelerinde egemen olan havaya karşı duyarlı olurlar. Böyle zamanlarda hükümet kendisine destek sağlayacak veya popülerliğini artıracak politika kararlarına önem verir. Tehlikeli veya tartışmalı konuları ertelemeye çalışır. Gerçekte, seçimlerin düzenli aralıklarla yapılacağının bilinmesi, hükümeti belli bir siyasal düzene uymaya yöneltir. Bir ülkenin gereksindiği, ama çeşitli grupların tepkisini çekebilecek (örneğin vergilerin artırılması gibi) önlemler için en iyi zaman, seçimlerden hemen sonra yeni yasama döneminin başlangıcıdır. Bu durumda halk bu şoku içine sindirebilir ve, politikacıların umduğu gibi, yeni seçim dönemine kadar buna alışır ya da unutur. Toplumsal güvenlik harcamalarının artırılması türünden popüler önlemler, ilgili seçmenlerin gerekli şükran duygusu ile karşılık verebilmelerini sağlamak için seçimler yaklaştığı sırada alınır..

Hükümetlerin ve temsilcilerin siyasal davranışları üzerindeki etkileri açısından bakıldığında, seçimler düzenli olarak, ama çok da kısa olmayan aralıklarla yapılmalıdır. Düzenlilik, politikacıların dönemsel olarak temel sorunlarda halkın baskısına yanıt vermeye zorlanmaları açısından yaşamsal önemdedir. Sıklık ise aşırıya vardırılmamalıdır ki, politikacıların her hareketlilik döneminden sonra ulusal gelişmenin uzun-dönemli sorunlarına eğilebilecek zamanları olsun.

Bütün bu çelişkili gerekler arasında bir uyum sağlanabilir mi ve eğer sağlanabilirse seçimler arasında en anlamlı süre ne olmalıdır? Günümüzde Birleşik Devletler Anayasası yeniden yazılacak olsaydı, hiç kimse bir Temsilci'nin görev süresini iki yıl ile sınırlamayı düşünmezdi. Bu görevdeki bir kimse yalnızca bir yıllık zamana sahiptir ve daha ikinciye gelirken yeni yağmayı düşünmek zorundadır. Tersine, aynı kesinlikle söylenemese de, çoğu kimse de altı yıllık dönemi çok uzun bulacaktır. Örneğin bir Birleşik Devletler Senatörü, olması gerektiğinden daha güvenli bir konumdadır ve davranışları genellikle - aynı partiden olsalar bile- Başkan'dan fazlasıyla bağımsızdır. Anlamlı bir uzlaşma noktası, Birleşik Devletler'de Başkanlık için ve artan sayıda valilikler için geçerli olan dört yıllık görev süresidir. Günümüzde dört yılda bir seçim esasına dayalı olan başka birçok büyüklü küçüklü demokrasi vardır. İsviçre'de Ulusal Meclis üç yıl için seçilirdi, fakat 1931'de bu dört yıla çıkarıldı. Yeni Zelanda 1881'den bu yana üç yılda bir seçim yapmaktadır[37]. Fakat alınan sonuçlar çok iyi değildir, çünkü iktidar partisi her üç yılda bir oy kazandırıcı önlemler uydurmak zorunda kalmaktadır. Seçim tarihini Başbakan'ın belirlediği İngiltere'de, Meclisler ender olarak beş yıllık görev sürelerini doldururlar. İlginçtir ki, I. Dünya Savaşı sonundan bu yana, bunların ortalama görev süresi üç yıl dokuz ay olmuştur[38]. Bu bir Amerikan Başkan'ın dört yıllık görev süresiyle hemen hemen aynıdır.

---

37 I. Dünya Savaşı sırasında seçimler, düşmanlıklar son buluncaya kadar ertelenmişti. II. Dünya Savaşı sırasında ise seçimler 1941'den 1943'e ertelenmişti. Her iki durumda da erteleme, partiler arasında bir anlaşma ile yapıldı. 1930'ların başındaki bunalım sırasında ise, bir Muhafazakar hükümet, İşçi protestoları karşısında, seçimi bir yıl erteledi ve 1935 yılında seçmenler tarafından bozguna uğratıldı.

38 1918 ile 1963 yılları arasında on-iki seçim yapılmıştır.

Bütün demokrasiler içinde seçmenlere en fazla yüklenilen ülke, İsviçre'dir. Bu ülkede federal sistem kendi içinde üç ayrı hükümet düzeyi için seçim gerektirir ve bunlar farklı zamanlarda yer alır. Buna ek olarak, İsviçrelilerin halkoylaması ve «halk girişimi» merakı, seçmenin yükünü neredeyse dayanılmaz bir noktaya kadar artırır. Çoğu kantonda, insanların gereğinden fazla sıklıkla sandıklara gitmesi beklenir. Bunun sonucunda da sistem sıkıcı olmaya başlamaktadır.

Halk inisiyatifi ve halkoylaması

İsviçre'nin deneyimi, ilgili bir konuyu tartışmaya sokmaktadır; halk inisiyatifi (halkın yasa önerisi) ile halkoylamasının kullanımı. Bunlar yalnızca İsviçre'ye özgü değildirler. Çeşitli ülkelerde değişik biçimlerde ve değişik ölçülerde bulunabilirler. Örneğin Birleşik Devletler'in Pasifik kıyısında bunlar geniş bir şekilde uygulanmaktadır. Fakat bu yöntemleri en ileriye götüren ve bunları her düzeydeki hükümet yöntemlerine sistemli bir biçimde katan ülke, İsviçre'dir. Halkoylaması ile halk inisiyatifinin önemi nedir? Bunların demokrasi açısından değeri nedir? Bunlar nasıl işlerler? Sonuçları neler olmuştur? Bu soruların yanıtı kolay değildir, çünkü burada insanın bir ilkeyi benimseyip de onun uygulanmasının kuşkuyla karşıladığı bir durum sözkonusudur. Bunun ilke olarak en güçlü olduğu durum, anayasanın benimsenmesi veya değiştirilmesi halinde yürürlüğe konmasıdır. Anayasa ile olağan yasalar arasında ayrım yaparak önceliği birinciye veren ülkelerde, gerçekten temel önemde olan birşeyin halk tarafından karara bağlanması gerektiğini öne sürmek anlamlıdır. Dolayısıyla, yeni bir anayasa onaylanacaksa, bu halk oyuna sunulmalıdır. Bu bir kez yapıldıktan sonra da, bu temel yasanın metni ancak aynı yoldan değiştirilmelidir. Aynı şekilde, bütün gücün kaynağı halk ise, halkın onayı ile yürürlüğe giren anayasa, yine halka bir değişiklik önerisinde bulunma, sonra da bunu kabul ya da red etme olanağı tanımalıdır. Bir demokraside halkın etkisiz olarak durması beklenmez. Halk etkin bir rol de alabilir.

Bu savda haklılık vardır ve mantığı tutarlıdır. Fakat aynı haklılık ve tutarlılığın, halk inisiyatifinin ve halkoylamasının olağan yasalar için kullanılması durumunda da geçerli olduğu söylenemez. Bu yöndeki sav, demokrasi temsil ilkesini benimsediği sırada, halkın önemli işlevlerini koruması amacıyla dile getirilmişti. Halkın yasama organına göndermek üzere parti adaylarına oy verdiği olağan seçimler yetersiz bulunmaktaydı. Böyle bir seçimde, halkın belirli önlemler üzerinde görüşünü bildirmesi olanaksızdı. Oysa bunu halk inisiyatifi ve halkoylaması yollarıyla yapabilirdi. Birinci yolla, kendileri birşey önerebilirlerdi. İkinci yolla, bir yasayı halkın onayına sundurabilirlerdi. Kuşkusuz, bu yaklaşım içinde, yasama organına karşı büyük bir güvensizlik sözkonusuydu. Eğer halk, temsilcilerine tam anlamıyla güvenseydi, işleri kendi eline alma gereğini duymazdı. Gerçekten, Birleşik Devletler'in batı bölgesinde halkoylaması ve halk inisiyatifi tam da bu nedenle benimsenmişti. Eyalet yasama organları, özel çıkarların - örneğin, demiryolları, bankalar, özel mülkiyetteki kamu hizmet kuruluşları - egemenliği altına fazlasıyla girmişti. Halk, Eyalet başkentinde dönen şeyleri denetimi altına almak isteğinde idi. Dolayısıyla, bir anlamda, temsili

hükümet yoluyla dolaylı demokrasi kurulurken, halk inisiyatifi ve halkoylaması yoluyla dolaysız demokrasi yeniden getirilmekteydi. Halk bir eliyle verdiği şeyi öbür eliyle geri almaktaydı.

Bu sistemin işleyişinin sonuçları, garip bir şekilde her iki türlü de olmuştur. Birçok düşkırıklığı ve bazı sürprizler yanısıra, bir takım iyi sonuçlar da alınmıştır. Hiç tartışılmayacak en büyük yararı, halk üzerindeki eğitici etkisidir. Halk, görevini ciddiye aldığı takdirde – bu koşulun altını çizmek gerekir – kendi toplumu ve onun yönetimine ilişkin sorunlar hakkında çok şey öğrenir. Halka açık tartışmalar, basındaki yazı ve haberler, her iki yönde propaganda araçlarının dağıtımı, bütün bunlar yurttaşların bilinç ve sorumluluk duygusunu artırabilir. Fakat, aynı mantıkla, birçok seçmen aldatılabilir de. Kazanan taraf, seçmenin önyargılarına seslenen taraf olabilir. Seçmenlerin ne kadar ilgi duyacağı, konunun önemine ve kampanyanın yoğunluğuna bağlıdır. İsviçre'de, 1918 ile 1947 yılları arasında federal anayasanın değiştirilmesi konusunda yirmibeş halk inisiyatifiyle oy kullanıldığı halde, bunların yalnızca üçünde gerekli olan ikili çoğunluk (toplam oyların çoğunluğu ve kantonların yarıdan çoğu) sağlanabildi. Bunların yedisinde federal yasama meclisi karşı öneriler getirdi ve bunlardan beşi kabul gördü[39]. Oy kullanma oranı yüzde 41.8 ile yüzde 86,3 arasında değişti[40]. Gerçekte en çok katılıma neden olan iki konu, 1922 ve 1935 yıllarında Sosyalist Parti tarafından önerilen tartışmalı önlemlerdi ve bunların ikisi de reddedildi. William E. Rappard, sonuçları özetleyerek, halkın önerdiği anayasa değişikliklerinden kabul edilenlerin çoğunda seçmen katılımının düşük olduğu ve bunların zaten katılımın düşük olması sayesinde olumlu oy aldığı gözleminde bulunmaktadır[41]. Önerinin yasama organından geldiği anayasa halk oylamalarında, katılım düşük oldu, ama bunların daha çoğu kabul edildi. 1918 ile 1947 yılları arasında, bunların ondokuzundan yalnızca ikisi reddedildi. Bunların üçünde katılım yüzde 40'ın altına indi ve hiçbirinde de yüzde 80'in üzerine çıkmadı[42].

Sistemin çarpıcı sonuçlarından biri, halkın çoğunluğunun ölçülü, hatta tutucu olduğunun görülmesi olmuştur. Gerek İsviçre federal devletinde, gerekse Amerika'nın batı Eyaletlerinde, halk inisiyatifi ve halkoylaması uygulamalarını radikaller, ya da en azından ortanın solundakiler önermekteydiler. Sağ kesim ise varlığın yoksullar tarafından cezalandırılacağı korkusuyla, bunlara karşı idi. Fakat bu endişelerin yersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Halkoylaması ve halk inisiyatifi zaman zaman yoksullara destek olmak veya ekonomik oligarşilerin gücünü sınırlamak için kullanılmışsa da, halk oy gücünü toplumsal devrim noktasına kadar zorlamamıştır. İsviçre'de, ilerici sayılabilecek birçok önlem, halk oyu ile engellenmiştir. Bazı durum-

---

39 Fakat halk inisiyatifi olmasaydı yasama meclisi herhalde bir öneride bulunmaya kalkışmazdı.

40 Bu otuz-iki halk inisiyatifi ve karşı-önerilerde, kayıtlı seçmenlerin katılım oranı şöyle idi: Altı oylamada % 40-50 arası, dokuz oylamada % 50-60 arası, onbeş oylamada % 60-70 arası, iki oylamada % 80 üzeri. Bkz. William E. Rappard, *La Constitution Fédérale de la Suisse* (A la Bacconière: Neuchâtel, 1948), s. 329-330.

41 İbid., s. 331.

42 İbid., s. 347-348.

larda bir programın onaylanması için otuz yıl ve üç ayrı oylama gerekmiştir.

İsveç'te, 1922 yılında yer alan bir anayasa değişikliği ile olanaklı kılınmasından bu yana, yalnızca üç halkoylaması yapılmıştır. Aynı yıl, seçmenlerin yarıdan biraz fazlası, alkollü içkilerin satışının ve tüketiminin yasaklanması önerisini oyladı ve öneri az farkla reddedildi. Bundan otuz yılı aşkın bir süre sonra, 1955'de yer alan ikinci halkoylamasında, hükümetin trafiğin akışını yolun solundan sağına çevirme önerisi oylandı. İsveç, kıta üzerinde, trafiğin yolun solundan aktığı tek ülke olduğu için, bu değişiklik gerçekten istenen bir değişiklikti. Fakat bu oylamaya seçmenlerin sadece yarısı katıldı ve öneri büyük bir çoğunlukla reddedildi. Bundan hemen sonra, 1957'de, seçmenlere üç farklı emekli aylığı programı konusunda eğilimleri soruldu. Bu oylamaya seçmenlerin yüzde 72.4-ü katıldı. Bu, bir genel seçim için düşük olsa da, bir referandum için yüksek bir katılım oranı idi. Fakat oylar üç ayrı yöne gittiğine göre, sonuç çok net sayılamazdı[43].

Yasama meclisine güvensizlik

Halkoylamasına başvurulmasının şaşırtıcı görülebilecek bir yönü, halkın, yasama organının benimsediği önlemleri reddetmekten geri kalmayabileceğidir. Bu durumun, temsilcilik kuramlarımız açısından uzantıları nelerdir? İdeal olarak, millet meclisinin halkı temsil ettiği - gerçekte, halkı küçültülmüş ölçekte yansıttığı - ve halkın ne istediğini bilerek isteklerini karşıladığı kabul edilmektedir. Fakat meclis bir yönde, halk bir başka yönde oy kullanırsa, burada aksayan birşey var demektir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bazen seçim sistemi, halk arasındaki görüşlerin orantısız bir biçimde mecliste yansımasına yol açabilir[44]. Bu, Amerikan sisteminde kolaylıkla olabilir. Fakat nispi temsil sistemine dayanan İsviçre'de, olmaması gerekir. Ya da, son seçim sırasında partilerin veya seçmenlerin kafasında ön planda olmayan yeni bir soru uyanmış olabilir. Ya da, basitçe, komisyon toplantılarında bulunan ve bürokrasiden veya başka yerlerden gelen raporlardan haberdar olan meclis üyeleri seçmenlerden daha fazla bilgiye sahip olabilir. Onların oyları daha üstün bilgiye, halkın oyları ise bilgisizliğe dayalı olabilir. Kuşkusuz, geçmişte, meclisin halkın ilerisinde olmasının veya tersine, seçmenlerin çoğunluğunun, özel çıkarlara bağlı olan meclis üyelerinin ilerisinde olmasının örnekleri görülmüştür. Ancak, nedeni ne olursa olsun, «temsilci» organın her zaman ve tam anlamıyla temsil yeteneğine sahip olmadığı, bir gerçektir. Bu, referandum ve halk inisiyatifi deneyimleri ile kanıtlanmıştır.

Bir oyun ardında ne kadar bilgi yattığı sorunu, ilgili ve önemli bir konudur. Gerçekten de bu, yalnızca demokrasi açısından değil, her tür siyaset açısından temel önemde olan bir konudur. Eldeki bütün bilgiler kesinlikle belli bir sonuca işaret ediyor, fakat halkın çoğunluğu bunun ter-

43 Bu konudaki bilgi için Prof. Eric C. Bellquist'e teşekkür ederim.

44 Bu soruna ilişkin bir tartışma için Bkz. Bölüm 14.

sini istiyorsa, hangi görüş ağır basmalıdır[45]? Halkoylaması ve halk inisiyatifi yoluyla halkın onayına teknik içerikli önlemler sunulabilir. Böyle bir durumda, bu tür konuların halkın oyu ile karara bağlanması doğru mudur? Birkaç yıl önce, oturmakta olduğum California bölgesinde, diş çürümelerine karşı bir önlem olarak içme suyuna fluorid katılması yönünde bir öneri halkoyuna sunulmuştu. Bu önerinin lehine ve aleyhine oldukça yoğun bir kampanya yürütüldü ve sonuçta öneri reddedildi. Bütün söylemek istediğim şu ki, böyle bir konu halkın oyuna bırakılmamalıdır. Bu karara ilişkin sorunlar, bilimsel bilgi gerektiren türdendir. Bu alanda, su bilimcilerinin, halk sağlığı uzmanlarının, kimyagerlerin ve diş sağlığı uzmanlarının görüşleri önemlidir; benim veya komşumunkiler önemli değildir. Ancak gerekli bilgi ve raporlarla donatılmış bir yasama organı teknik verileri değerlendirerek kamu çıkarı doğrultusunda anlamlı bir sonuca ulaşabilir.

Aynı eleştiri bir anayasanın benimsenmesi veya değiştirilmesi için halkoyuna başvurulması ile aynı aracın sıradan bir yasa için kullanılması arasındaki daha önce belirtilmiş olan ayrıma karşı da yöneltilebilir. İlke olarak, birinci kabul edilebilecek, ikincisi ise kuşkuyla karşılanacak türden gözükmektedir. Fakat, bazı durumlarda bu ilkenin uygulamada ne kadar yozlaştığı dikkate alınarak, anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulmasının ne ölçüde doğru olup olmadığı bile sorgulanabilir. Halkoylaması halk inisiyatifinin 1874 yılında İsviçre federal anayasasına sokulmasından bu yana, bu araçların kullanımı, anayasanın, bazıları özünde yasa niteliğinde olan değişikliklerle dolmasına yol açmıştır. Bazı kantonların anayasalarından farklı olarak federal anayasa yasama konusunda halk inisiyatifine olanak tanımadığı için, halkın tutumu, anayasa değişikliği adı altında bir takım yasalar önermek olmuştur. Aynı şey daha büyük ölçüde ve daha kötü sonuçlara yol açarak, Birleşik Devletlerin batı eyaletlerinde yer almıştır. Bu açıdan, California Eyaletinin anayasasının kusuru büyüktür[46]. Bu anayasa ilk olarak 1879 yılında, Kearney'ciliğin San Francisco'yu karıştırdığı ve demiryollarının ve çeşitli devlet kurumlarının saldırıya uğradığı bir sırada benimsenmişti. Bryce bile *American Commonwealth* başlıklı kitabının ilk baskısını yayımladığında, bu olağanüstü belgeyi kitabının sonundaki eke koymuş ve okuyucunun dikkatini bunun olağandışı içeriğine çekmişti. Bu anayasanın kaleme alınmasında egemen olan dürtü, güvensizlikti; büyük kuruluşlara ve ister seçimle, ister atamayla gelsin bütün kamu görevlilerine karşı güvensizlik. Sonuç, yetkilerin gayet dikkatlice ve büyük ayrıntı ile sınırlandırıldığı ve geçmişte olduğu gibi bunların yeniden kötüye kullanımının önlenmesine büyük özen gösterildiği bir yapı oldu. Çok geçmeden, dolaysız demokrasi dalgası Pasifik kıyısına da vurunca, Eyalet yönetiminin zaten güçsüz olan temelleri, halk inisiyatifi ve halk oylaması selleri altında kaldı. Şimdi, bunların uygulanması ile

---

45 Bu sorun Bölüm 17'de tartışılmaktadır.

46 Burada İsviçre Konfederasyonu ile, federal bir sistem içinde bir eyalet olan California'yı karşılaştırmakta bir sakınca görmüyorum. California'nın nüfusu İsviçre'ninkinin dört katı toplam alanı ise on katı kadardır. Gerek sınai, gerekse tarımsal ekonomik gelişmesi ve bölgesel ve toplumsal farklılaşması açısından, bu Eyalet kendi içinde bir imparatorluk gibidir.

geçen yetmiş yıldan sonra, tüm yapı yıkıntı altındadır. Bu, bir ilkenin uygulama yoluyla yok edilmesinin klasik bir örneğidir.

Bir demokraside bile siyaset her zaman kendi ahlâk kurallarına uymasa da, bundan çıkan ahlâk dersi açıktır. Bir demokraside siyasal iktidar, tüm erişkin yurttaşlar anlamında, halkın elindedir. Hükümetin yasal yetkileri, ona halkın onayı yoluyla verilen yetkiden türer. Halkın isteklerini açığa vurmasının başlıca yolu genel seçimdir. Seçmenler, genel seçim yoluyla, belirli bir süre için meclisin kimlerden oluşacağını saptar ve hükümet politikası alanında genel bir yönelim için onaylarını ifade ederler. Bu noktaya kadar halk kendi yapabileceği ve kendisi için başka kimsenin yapamayacağı şeyi yapmaktadır. Bunun ötesinde, halk, çok akıllı yargılara sahip olmadığı konulardaki kararlara da karışabilir. Halkın özgürlüğü seçim yapma ve, yerine göre de aynı insanlara yeni bir dönem için görev vermeme gücünde yatar. Kurumlarına kaldıramayacağı ağırlıkta yükler konulmasından demokrasinin bir yararı olmaz. Seçim, hem halkı eğitmek, hem de belirli insanlara resmi yetkiler vermek için yürütülür. Seçim sisteminin yüce amacı budur ve bu kadarı yeterlidir.

Fakat geriye yine de bir sorun kalmaktadır. Halk oylaması ve halk inisiyatifi bütün hükümetlerin işlevleri artmaya başladığı bir sırada uygulamaya girmiştir. Bu araçların üstesinden gelmeye çalıştığı şeyde kaba bir mantık ya da kaba bir haklılık vardır. Eğer hükümetler yurttaşlarına yeni hizmetler verebilmek için yeni yetkiler ediniyorlardıysa, yurttaşlar da bu yetkilerin kötüye kullanılmaması için hükümetlerini denetleme yollarını genişletmeliydiler. Dolayısız demokrasinin yeniden başlatılması güzel bir çözüm değildi. Ama gerçek bir soruna yönelikti. Bu sorun henüz çözülmüş de değildir. Çözümün niteliği ise parti sistemine ve bu sistemin devletin resmi kurumları ile olan ilişkisine dayanmak durumundadır. Dolayısıyla bundan sonraki iki bölüm, bu konuları incelemektedir.

11

İki partili sistem

Siyasal partiler çağdaş bir demokrasinin yönetiminde merkezi bir konuma sahiptirler. Onlar olmadan alışık olduğumuz temsilcilik kurumlarının işlemesi olanaksız olduğu için, yürüttükleri işlevler vazgeçilmez niteliktedir. Örgütlenme açısından bakıldığında, demokratik bir devlet, siyasal açıdan yansız bir bürokrasinin yardımını alan ve muhalefet partisi veya partileri tarafından sürekli olarak eleştirilen bir çoğunluk partisi ya da koalisyonunun yönetiminden oluşur. Bürokrasi, uzmanlığı ve etkinliği sağlar; partiler de halka karşı sorumluluk ve halk adına eleştiri getirirler.

Partiler, bazı işlevleri ve kesinlikle de içsel yapıları açısından, yeni bir buluştur. Şöyle ki, bugünkü nitelikleri son yüz yıl içinde biçimlenmiştir. Fakat geçmişi yetkeci Prusya'da ve Çin Mandarinliğinde bulunabilecek olan bürokrasi gibi, partiler de, devamlılığın en az değişim kadar önemli olduğu uzun bir evrimin ürünüdürler. Bir toplumda yer alan çıkarlar arasında yeteri kadar farklılaşma olduğunda ve siyasal sistem de birleşip örgütlenme olanağı tanıdığında, insanlar, daha az veya daha çok biçimsel, daha az veya daha çok bütünleştirici gruplar halinde birleşeceklerdir. Bunun amacı, aynı görüşte olan insanların birleşme yoluyla çıkarlarını koruyabilmeleri ve etkilerini yayabilmeleridir. Bir parti sistemini oluşturan şey, çıkarların temsil edilmesi, politikaların oluşturulması, iktidar için savaşılması, hükümete gelinmesi veya hükümetin eleştirilmesi yoluyla, bu örgütlü grupların sürekli etkileşimidir.

Partilerin atalan

Partilerin kökenleri çok gerilere götürülebilir. Bunların hiç değilse tarihteki ilk demokraside var oldukları bilinmektedir. M.Ö. 5'inci yüzyılda Atina *Polis*'i yalnızca meslekler ve ekonomi açısından (yani zengin ve yoksul, köylü ve kentli, balıkçı, tüccar vb. diye) değil aynı zamanda geniş toplumsal sınıflar ve farklı felsefeler olarak da bölünmüştü. Aristokratlar ya da Eupatrid'ler, Demos ile mücadele içindeydiler. Birinciler tutucu idi, çünkü koruyacakları birşeyleri vardı; ikinciler ise radikal idi, çünkü çok birşeyleri yoktu ve fazlasını istiyorlardı. Bu radikalların önderleri önce Themistocles, sonra Ephialtes, daha sonra Perikles ve son olarak Kleon ve Agyrrhius idi[1]. Bunların karşıtları ise, Miltiades, Aristides, Miltiades'in

1 Perikles, büyük aristokrat aile olan Alcmaeonid'lerden geliyordu. İleri demokrasi döneminde Kleon ve Agyrrhius, o hakaret dolu lakap olan «halkın önderleri» -demagog-adıyla anılmaktaydılar.

oğlu olan Cimon ve Thukydides (tarihçi olanı değil de, onun adaşı olan Melesias'ın oğlu) idi. Delos Birliği'ni bir Atina İmparatorluğu'na dönüştürme politikasına karşı, yandaşlarını Meclis'te birlikte oturup, birlikte davranmaya ve birlikte oy kullanmaya iten kişi işte bu Thukydides idi. Bunlar, yandaşlarını bir güç gösterisi için partileşmeye sürükleyen bir siyasal önderin ilk, ama temel taktikleri idi.

Aynı şekilde Roma, Cumhuriyet'in can çekiştiği Gracchi ile Aktium savaşı arasındaki son yüzyıl boyunca, emperyalist yayılma ve anayasal düzenlemelerini toplumsal ve ekonomik değişime uygun olarak yenileme sorunlarıyla boğuştu. Sınıflar ve akımlar arasındaki karşıtlık, Gaius Gracchus ile senatörler oligarşisi arasındaki mücadele halk tribünü'nün yok edilmesi ile son bulunca, şiddete dönüştü ve sonra da Marius ile Sulla'nın orduları arasında yer alan açık bir savaş halini aldı. Zeki bir hukukçu ve yetenekli bir konuşmacı olan ve alçak gönüllü bir geçmişten gelerek egemen kalanların sözcüsü konumuna yükselen Cicero, optimates ve populares diye adlandırdığı partileri tanımlamakta ve birbirlerinden ayırt etmektedir. Bunların arasındaki rekabet *Comitia Centuriata*'nın konsül seçimlerinde, senato ile tribünler arasındaki kurumsal çatışmalarda ve son olarak da merkezi hükümet ile bölgesel yöneticilik yapan prokonsüller arasındaki yetke çatışmalarında yürütülmüştür. Sonuçta senatörler kliği ve onun askeri önderi Pompey'e karşı populares'in davasını benimseyen kişi, Julian klanından bir asilzade olan Caesar olmuştur. Bu iki insanın arasında yer alan ve daha sonra da Octavian ile Anthony arasında sürdürülerek sonuçlandırılan savaş, siyasal açıdan, varolan kurumların önlemek ya da yönlendirmek yeteneğinden yoksun olduğu bir parti mücadelesini simgelemekteydi.

Orta Çağlarda, İmparatorluk ile Papalık arasındaki ilişkilerde sürekli bir uyumsuzluk vardı ve bu kurumlar aristokrasinin farklı klanları arasında kendi yandaşlarını bulurlardı. Guelph'ler ile Ghibelline'ler arasındaki çekişme Almanya'da başladı ve İtalya'ya yayıldı. On ikinci yüzyıldan başlayarak, bölgeler ve kentler hem birbirlerine karşı hem de kendi içlerinde, bu ünlü adların yandaşları arasında bölünmüşlerdi. Guelph'ler papalık yanlısı, Ghibelline'ler ise imparatorluk yanlısı idi. Bunun da ötesinde, şu veya bu nedenden rekabet ya da düşmanlık içinde olan önde gelen aileler[2], yerel düşmanlıklarını bu genel bölünme çizgisi ile özdeşleştirmekteydiler. Fakat mücadelelerinde, Papa ya da İmparator yanlısı olmanın dışında, siyasal bir ilkeyi dile getiren çok birşey yoktu ve üstelik bunlar toplumsal ve ekonomik sınıflar arasındaki bir çıkar çatışmasını temsil etmiyordu. Aynı şey, onbeşinci yüzyıl İngiltere'sindeki Gül Savaşları için de söylenebilir. Bu uzun savaşta, Lancester ve York hanedanları tahtı ele geçirmek için rekabete girmişler ve soyluları da yan tutmak zorunda bırakmışlardı Doğal olarak, bunun sonucu, feodalizme karşı bir tepkinin oluşması ve Tudor'ların merkezi monarşisinin kurulması oldu[3].

---

2 Shakespeare, bunlar arasındaki kan davasını ve bunun aşağılıklığını, *Romeo* ve *Juliet*'te anlatmaktadır.

3 Orta Çağın sonlarında, İngiltere'de Jack Cade'in Ayaklanması (1450) ve Güneybatı Almanya'da Köylüler Savaşı (1524-1526), daha derinde yatan toplumsal çatışmaların belirtileri idiler ve siyasetin henüz temsil etmeye yanaşmadığı kesimlerin tepkilerini dile getirmekteydiler.

İngiltere, Fransa, ve İspanya'da, on altıncı ve on yedinci yüzyılların güçlü kralları, kendilerinin etkin ve yetkeci bir şekilde başkanlığını yaptıkları kişisel bir hükümet biçimi ile yönetimlerini sürdürürlerdi. Bu koşullar altında partilere izin verilmesi olanaksızdı. Krala karşı olmak, olağan bir siyasal muhalefet değil, bir ihanetti. Yine de, saray çevresinde, farklı akıllar veren ve etkili konumlara gelmek için çabalayan kimseler vardı. Daha genel bir anlamda, bu saray mensupları ve danışmanlar ülkenin bütününde var olan belirli çıkarların - özellikle dinsel ve ekonomik olanların-temsilcileri idiler ve kendi güçlerini artırmak için bu görüşlerin sözcülüğünü yapmaktaydılar. Örgütlenme yoktu; fakat doğal ki buna tek istisna, istediği anda bir parti kurabilecek olan kilise idi. İngiliz Meclis'i dışında, kamuoyuna danışmak ya da onu harekete geçirmek için izlenecek resmî yöntemlerden de söz edilemezdi. Kalıcı bir birlikteliği ya da bir yapılaşmaya gidişi andıran her şey olumsuz karşılanarak, hizip damgası yemekteydi. Bu, ülkenin bölünmesini ve birliğinin bozulmasını çağrıştıran bir damga idi. Parti sistemleri on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmaya başladıklarında, hiziplerin daha önce kazanmış oldukları kötü addan kendilerini kurtarmak zorundaydılar. Olumlu açıdan da, herbirisinin birlikte kendisine bağlı kalmasını isteyen bir sistem içerisinde karşıtlıklarını sürdürebileceklerini göstermek zorundaydılar.

Partiler neden demokratik yönetim için zorunludur

Çağdaş demokrasinin başlangıcını belirleyen devrimler, siyasal çözüm için - gerek ölçek ve boyut, gerekse içsel karmaşıklık düzeyi açısından yeni olan - sorunlar ortaya attılar. Yönetim hiçbir zaman kolay bir iş değildir ve uzlaştırılması gereken temel görüşler soylulluk içinde iki rakip aile ya da saray içinde iki rakip hizip ile sınırlı olduğunda bile istikrarlı ve uyumlu bir yönetimi sürdürmek kolay olmamıştır. O halde, her yurttaşın kendi yaşam ve geçimini etkileyen politikaların belirlenmesinde bir söz sahibi olduğu ve sistemin temelinde yatan ilkeye göre insanların yalnızca başkalarının verdiği kararların alıcısı olmayıp bir özyönetim süreci içinde karar verici konumda olduğu bir toplumu yönetmenin ne kadar daha zor olacağı açıktır. Demokrasinin koşulları ve niteliği iki gereksinim yaratmıştır. Birincisi, siyasete katılanların sayısı büyüdükçe bunların ilişkilerini örgütlemek ve eylemlerine bir amaç ve bütünlük katmak için yollar bulmak gerekmiştir. Ortak bir politika ve program odağı olmadan kullanılan milyonlarca oy, kargaşadan başka birşey yaratmaz. Yönetilenlerin onayına dayanan bir yönetim için kalıcı bir temel oluşturamaz. İkincisi, demokratik devletin kurumlarının, seçmen halkın temsil edilmesini ve farklı eğilimlerin yansıtılmasını sağlaması gerekmiştir. Bir görüşme ve tartışma forumu (Parlamento ya da konuşma-yeri) ve sonra da üst düzeyde politikayı onaylayan ve yasaları çıkaran bir organ (yasama) olarak işlev gören bir meclisin (Moot, Thing ya da Kongre) görevi açıkça bu olmuştur.

Parti sistemi her iki gereksinimi de karşılamak üzere gelişmiş ve bu ikisinin çözümleri arasındaki bağlantıyı kurmuştur. Milyonlarca yurttaşın örgütlenmesinin aracını oluşturmuş ve temsile dayalı meclisin çalışmasına bir içerik ve doğrultu katmıştır. Seçimler, meclisin kimlerden oluşacağı ve

neler yapacağı konusunda yurttaşların isteklerinin anlaşılmasının düzenini oluşturur. Partiler, siyasetin özünü ve merkezini oluşturur. Siyaset ile ilgili olan herşey-toplumsal, kurumsal ya da ideolojik olsun-bu noktada birleşir. Bir parti sistemi, demokrasiye, toplum ile devleti birleştiren bir köprü olarak hizmet eder. Dolayısıyla, her iki yandan gelecek etkilere karşı da duyarlıdır. Partiler, özlerini büyük ölçüde toplumdan, biçimlerini de büyük ölçüde devletten alırlar. Çıkarların gruplar içinde harekete geçirilmesi, bunların çatışması ya da çakışması partilerin büyümelerini sağlayan hammaddeyi oluşturur ve bunlar, bakış açıları genişledikçe, bir siyasal felsefe çerçevesinde idealler oluştururlar. Fakat özlerini toplumdan alan partiler, devletin yapısına göre biçimlenirler. Seçim yöntemleri kadar, politikaların oluşturulduğu ve yürütüldüğü kurumların yapısı da parti strateji ve taktikleri üzerinde ve verilen sözleri yerine getirecek programları izleme gücü üzerinde etkili olur.

İlginç bir şekilde, partilerin ikili bir özelliği olduğu ve ikili bir rol oynadığına ilişkin bir gerçek, dilimizdeki bir belirsizlikte de tam bir ifade bulmaktadır. Gündelik İngilizce'de «*party*» (parti) sözcüğü, iki şeyden biri ya da her ikisi anlamında kullanılabilir. Bir yasama organını ortak bir adla anılmayı kabullenen, tek bir önderlik aracığıyla işbirliği yapan ve genel olarak aynı politikaları savunan üyelerinin bir örgütü anlamında kullanılabilir. Aynı zamanda, «*party*» deyimi bunların yasama organı dışındaki yandaşları anlamına da gelebilir. Hükümet politikasının genel çizgileri konusunda büyük ölçüde anlaşma içinde olan ve aynı doğrultuda oy kullanmaya alışkın olan yurttaşların birliği bir parti oluşturur. Gerçekten, bu deyim belirli bağlamlarda yasama meclisi üyelerini, öbürlerinde ise seçmenleri tanımlar biçimde kullanıldığından bu konudaki yazında bazı belirsizliklere rastlanmaktadır. Daha dikkatli olan Fransızlar, bu iki anlamı ayırt etmek üzere bunlardan birincisi için *groupe* ya da *groupement* (grup) deyimini, ikincisi için ise *parti* deyimini kullanırlar.

Bunu izleyen çözümlemeyi açıklığa kavuşturmak için iki ayrıma daha gerek vardır. Herşeyden önce, bir parti, bir baskı grubu ile aynı şey değildir. Baskı grubu, ekonomik ya da mesleki, ahlâksal ya da dinsel olabilecek veya çoğulcu bir toplumun çok sayıdaki yönlerinden herhangi birisine uyabilecek olan bir ortak çıkar etrafında toplanmış bireylerin oluşturduğu bir birliktir. Sanayicilerin ya da sendikacıların buğday ya da üzüm üreticilerinin bir örgütü, bir kilise, içki karşıtı bir hareket-bunların herhangi birisi, tanımlanmış bir grubun kendi ilgi alanına giren konular üzerindeki görüşlerini yasal olarak temsil edebilir. Bunlar hükümet politikasını etkilemeye yönetim görevi için adaylar öne sürmeye ve bazı yasaların geçmesini sağlamaya çalışabilirler. Açıktır ki, bu tür faaliyetlere partiler de girerler. O halde bunlar birbirlerinden nasıl ayırt edileceklerdir? Bunun yanıtı öncelikle genel ile özel arasındaki farktır. Bir baskı grubunun amaçları da, ona olan üyelik de, sınırlıdır. Baskı grubu bir çıkarı korur ya da davayı savunur. Varlık nedeni siyasal değildir ve siyasete karışmasının nedeni ve ölçüsü, hükümetin ona yararlı ya da zararlı olmasına bağlıdır. Buna karşılık bir partinin işlevleri de, amaçları da doğrudan doğruya siyasaldır.

Hedefi yönetime gelmektir. Bunun için kamu çıkarı ile ilgilenmek ya da en az azından öyle görünmek zorundadır. Yeterli bir destek sağlayabilmek için, parti, bakış açısını özel ve özgül sorunların ötesine geçerek genişletmek durumundadır. Baskı gruplarının ve özel kuruluşların daha dar ve genellikle de birbirlerine zıt olan isteklerini alarak, bunları yumuşatıp, uzlaştırıp, daha geniş bir genel gönenç çerçevesi içinde birleştirmek zorundadır. Sayısız farklılıklar taşıyan toplum, baskı grubunu yaratır; bütünün yönetilmesinin sorumluluğunu taşıyan siyaset ise, partiyi yaratır.

Açıklığa kavuşturulması gereken bir başka şey de, masum-görünümlü «sistem» sözcüğüdür. Bu deyimin anlamı nedir? Kuşkusuz, partilerin sayısını ve aralarındaki ilişkileri ifade eder. Bazı yazarlara göre parti sistemlerinin üç türü vardır: Tek partili sistemler, iki partili sistemler, üç ya da daha çok partili sistemler. Kanımca böyle bir sınıflandırma kötü bir anlamsal durum içermekle kalmaz, konunun anlaşılmasını da güçleştirir. Tanım gereği, bir parti, bütünün bir parçasıdır. Kendi içinde, öbür parçaların varlığını, yani patilerin birlikteliğini, ifade eder. Dolayısıyla tek-partili bir sistemden söz etmek, kendi içinde çelişkili bir deyim kullanmaktır. Gerçek anlamıyla bir parti sistemi, birden fazla parti içermelidir. Diktatörlüklerin, ateşli izleyicilerini yetkeci bir disipline soktukları bir parti içinde seferber ettikleri doğrudur. Fakat bu tür bir parti özel bir amaca hizmet eder ve kendine özgü bir nitelik taşır. Çünkü egemen bir kesimin kolu olarak işlev görür ve siyasal iktidarı kendi tekelinde bulundurur. Demokratik bir rejimde partiler rekabet koşulları içinde yaşarlar veya gerilerler ve bunların siyasal varlığı, birbirlerine karşı çıkarak yaşadıklarında, temelinden farklılaşır. Önemli ayrım, tek-partili diktatörlük rejimleri ile her zaman birden çok parti içermesi gereken demokrasiler arasındaki ayrımdır. İki-partili sistem ile çok-partili sistem arasındaki fark kuşkusuz önemlidir. Ama hiçbir şekilde, gerçek demokrasilerin parti sistemleri ile çağdaş diktatörlüklerin tek-partili rejimleri arasındaki fark kadar derin değildir.

Demokrasi felsefesi, özgürlüğü ve çeşitliliğin erdemlerine büyük önem verir. Bu ikisinin bağlantılı olduğu da varsayılır; çünkü insanlar özgür oldukları takdirde kendi bireyselliklerini ortaya koyacaklardır ve bundan çeşitlilik belirecektir. Bireyler için geçerli olan şey, kurdukları birlikler için de geçerlidir. İnsanlar bir araya gelme özgürlüğüne sahip oldukları, katılma ya da katılmama seçimini serbestçe yapabildikleri takdirde, örgütlenme olarak ortaya çıkan sonuç, sayı ve karmaşıklık açısından göz kamaştırıcı olacaktır. Bu en açık biçimiyle parti siyaseti alanında görülebilir. Demokrasiyi kavramak için siyasetini anlamak gerekir; siyasetini kavramak için ise partilerini anlamak gerekir. Bunlar başka herşeyin ipuçlarını taşırlar. Bir parti sistemine baktığınızda toplumun aynadaki yansımasını görürsünüz; ayna biraz bozuk, çerçevesi de biraz dar bile olsa, elde edilebilecek en net görüntü budur.

Bu konuyu inceleyen bir araştırmacıyı etkileyen ilk nokta, tekil partilerin ve daha da büyük ölçüde parti sistemlerinin olağanüstü farklılıklar göstermesidir. Birbirine benzer iki parti bulmak olanaksızdır. Aynı ülke

içinde bile-bazı ortak ulusal özellikler taşıdıkları halde-farklılıklar gösterirler. Bunlar, ülkeler arasında da birbirlerinden farklıdırlar. Herhangi iki demokrasiyi seçip karşılaştırın; ne muhafazakarların ve muhafazakarlığın, ne sosyalistlerin ve sosyalizmin, ne de liberallerin ve liberalizmin özdeş olduğunu görürsünüz. Her bir parti, kendi desteği, yapısı ve tarihi açısından benzersiz özellikler taşır; üstelik partiler arasında bu kadar farklar varsa, oluşturdukları sistemler birbirlerinden daha da farklı olacaktır. Partilerin ve parti sistemlerinin nitelikleri arasındaki farklar, demokrasinin, özgürlüğün önemini vurgulamasının bir sonucudur.

Parti sisteminin nedenleri

Fakat durum bu ise, karşımızda bir sorun var demektir. Birşey benzersiz olduğu ölçüde, kendi benzersiz ögelerini taşıyan bir başka şeyle karşılaştırılabilir mi? Herşeyin bu kadar özgül olduğu bir konuda hangi genellemeler geçerli olabilir? Genellik özgüllüğe ağır basmadıkça, sınıflandırma yapılabilir mi? Eğer her durum belli bir açıdan istisna oluşturuyorsa, kural ne olabilir? Bunlar, siyasal çözümlemenin karşılaştırmalı yönteminin tarihsel deneyimin çok çeşitli verilerine uygulanma durumunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan güçlüklerdir ve parti sistemleri konusundaki bir araştırma, konunun içerdiği karmaşıklık nedeniyle, bu soruları belki de en keskin biçimiyle karşımıza çıkarır. Ben, genellikle yapıldığı gibi çok fazla şey kapsayıp, çok az şey açıklayan deyimlerle ifade edilmiş ve ince ince işlenmiş bir takım kavramlarla başlayan bir çözümlemenin[4] konuyu aydınlatacağı görüşünde değilim. Bir kavramsal çerçeve, gerçekliği daha anlamlı kıldığı takdirde yararlı olur. Buna karşılık, gerçekliği çözmek yerine, tartışmayı her bir kavramın ne anlama geldiği konusuna saptırdığı takdirde, hiçbir yarar sağlamaz.

Başlamak için en uygun nokta, tekil ülkelerdeki parti sistemleridir. Buradan tümevarım yoluyla genellemelere gidilebilir ve bu genellemeler yeni durumlar ve istisnalar karşısında yeniden gözden geçirilebilir. Bu yolla, gerçekler önermelere uyacak biçimde yorumlanacak yerde, önermeler gerçeklerden türeyecektir. Başlangıçta gerekli olan tek sınıflandırma, en basiti olduğu için en güvenilir olandır. Bu, iki-partili sistemlerle ikiden çok parti içeren sistemler arasındaki ayrımdır. Ben, bu kategoriler içinde yer alan belirli ülkelere bakarak, bu bölümde iki-partili sistemi, gelecek bölümde de çok- partili sistemi ele alacağım ve hep şu soruyu soracağım: Bu ülkede bu parti sisteminin gelişmesine neden olan şey nedir? Çeşitli örnekler için bu soru tartışıldıktan sonra, yanıtlar arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Karşılaştırmalı bir yöntemle yararlı sonuçlara ulaşmanın bir yolu budur. Tek bir örneğe dayanarak nedenselliğe ilişkin sonuçlara varmak, hiçbir zaman birkaç örneğe bakarak varılan sonuçlar kadar sağlam olamaz. Değişik örnekler karşılaştırılarak, bunların hangi açılardan benzer, hangi açılardan benzemez oldukları anlaşılır. Ondan sonra durumun neden böyle olduğunu açıklamak yani benzerliğe yol açan nedenler dizisi

4 Bunu, öncelikle, siyaset bilimini değerlerle ilgilenmemesi gereken bir bilim olarak görenler yaparlar.

ile benzemezliğe yol açan nedenler dizisini belirlemek olanaklı olur. Benzerlikler ile benzemezliklerin saptanması ve açıklanması, ancak doğru bir şekilde yapılmış karşılaştırmalar yoluyla gerçekleşebilir.

Son yıllarda birçok ülkenin siyaset bilimcileri parti sistemlerini yakından incelemişler ve bunların nedenleri konusunda önemli tartışmalar başlatmışlardır[5]. Partiler devlet ile toplum arasında yer aldıkları ve bir ölçüde her ikisine de ait oldukları için, bilim adamlarının hangi etkenlerin parti sistemlerinin temel belirleyicisi olduğu konusundaki anlaşmazlıkları normal karşılanmalıdır. Belirli bir parti sisteminin neden ortaya çıktığını açıklamak için genellikle iki tür görüş ileri sürülür. Parti sistemini şekillendiren birincil nedenlerin ya devletin kurumlarından kaynaklandığı söylenir ya da bunlar toplum içinde oluşan ve insanların siyasal olarak tavır aldığı sorunlara yüklenir. Bu ifadedeki «birincil» sözcüğü üzerinde biraz durmak gerekir. Bir parti sistemi kadar karmaşık bir şeyin farklı önem ve yakınlık derecelerindeki çeşitli etkenlerden etkilenebileceğini veya bir sonucun kendi nedenini etkileyerek onu güçlendirebileceğini kimse yadsımaz. Dolayısıyla, açıklamasını kurumsal yapılara dayandıran Prof. Duverger gibi yazarlar toplumsal etkenlere de pay bırakırken[6], M. Lavau gibi ağırlığı toplumsal etkenlere veren yazarlar da yönetsel çerçeveyi çözümlemelerinden tümüyle dışlamazlar[7]. Asıl tartışma konusu olan şey, eğer bir neden sözkonusuysa, hangi tür nedenin ilk ve temel nitelikte olduğu ve bunun daha sonra da en önemli neden olma özelliğini sürdürüp sürdürmediğidir.

Tartışacağım ülkeler şunlardır: Avustralya, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Norveç, İsveç, İsviçre ve Birleşik Devletler. Güney Afrika dışında bütün bu ülkeler birer demokrasidir. Güney Afrika'yı bunların arasına katmamın nedeni, bu ülkenin parti sisteminin, ırksal açıdan bölünmüş bir devleti bir azınlığın yönetmesinin sorunlarına örnek oluşturmasıdır. Fransa ise başka tür bir özel durum oluşturmaktadır. Bu ülkenin parti sistemi üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetler arasında istikrarlı bir yönetim sağlayamamış, de Gaulle'cü anayasanın güçlü başkanlık rejimine teslim olmuştur. Öbür dokuz ülkede ise hem benzer yönler, hem de farklı yönler vardır. Bunların tümü tartışmasız olarak demokratiktir ve hepsi de istikrarlı rejimlere sahiptir. Buna karşılık, siyasal kurumları arasında önemli farklar vardır. Bu ülkelerin büyüklük-

5 Bir dizi tartışma Maurice Duverger'nin *Les Partis Politiques* (Armand Colin: Paris, 1953) tarafından başlatılmıştır. Bunun tersi bir savı, G. E. Lavau *Partis Politiques et Réalités* (Armand Colin: Paris, 1953) başlıklı kitabında öne sürmüştür. Bu konudaki yazın çok geniştir ve önemli bir katkı da şudur: S. Neumann, der., *Modern Political Parties* (University of Chicago Press, 1956). Benim bu konudaki araştırmalarım şu makalelerde bulunabilir. «The Two Party System in British Politics», *American Political Science Review*, Cilt 47, No. 2, Haziran 1953, s. 337-358, «Common Ground and Emerging Conflicts between the British Parties», *Political Quarterly*, Cilt 27, No. 1, Nisan-Haziran 1956, s. 182-193, «Le Système des Partis Politiques en Suisse», *Revue Française de Science Politique*, Cilt 6, No. 4, Ekim-Aralık 1956, s. 813-832; «Party Systems in the United Kingdom and the Older Commonwealth». *Political Studies*, Cilt 7, No. 1, Şubat 1959, s. 12-31.

6 Örneğin, *Les Partis Politiques*, s. 263-264.

7 Örneğin, *Partis Politiques et Réalitiés Sociales*, s. 45.

leri de birbirlerinden farklıdır. Ekonomik yapıları ve kültürel bileşimleri, basitten başlayarak çok karmaşığa kadar uzanmaktadır. Aynı şey parti sistemleri için de söylenebilir. Bunlar da çok büyük farklar göstermekte, fakat bu farklılıklar kendini yineleyen bir örüntüyü açığa çıkarmaktadır. İki-partili sistem ile çok-partili sistem arasındaki temel ayrımı ele aldığınızda, paradoksal gözüken bir olguya rastlarsınız. En büyük nüfusa sahip iki ülke Birleşik Devletler ve İngiltere, iki-partili sisteme sahiptir; buna karşılık en küçüklerden bazıları dört ile altı arasında partiye sahiptir. Bunun nedeni nedir? Yanıtlamak için her sistemi sırasıyla incelemek gerekir. Ben bunu yaparken bir-iki örnek üzerinde uzun boylu duracağım, öbürlerine ise kısaca değineceğim.

Klasik iki-partili model : İngiltere

İki-partili yönetimin klasik örneği İngiltere'dir ve bu ülkede gelişmiş olan sistemin en belirgin özelliği uzun ömürlülüğüdür. Her ne kadar tarihçiler arasında bu sistemin ne zaman ve hangi koşullar altında ortaya çıktığı konusunda bir ölçüde anlaşmazlık varsa da, iki partili sistemin bu ülkede başka herhangi bir çağdaş devlette olduğundan daha önce kurulduğunu, daha uzun süre yaşadığını ve hâlâ daha sağlam bir şekilde kök salmış olduğunu reddetmek olanaksızdır. Gerçekten de, İngiltere'de iktidar yarışının yalnızca iki büyük rakip arasında yer alması uygulaması, aynı etkinlikte olmayan bir sistemi kesinlikle yıkabilecek nitelikteki bir dizi değişime dayanabilmiştir. Bu sistem, soyluların oligarşisinden tüm halkın demokrasisine geçişi, iktidarın monarşiden meclise ve daha sonra da kabineye aktarılmasını, bütün toplumsal sonuçlarıyla birlikte büyük-ölçekli sanayinin gelişmesini, ekonomi politikasının merkantilizmden serbest ticarete ve oradan da devlet planlamasına dönüşmesini ve bütün bunlarla birlikte İngiltere'nin uluslararası gücünün yükselişini ve düşüşünü yaşamıştır. Üstelik özellikle yakın zamanlarda, her iki büyük parti de, Uluslar Topluluğu içinde en yakın örneğinin Yeni Zelanda'da bulunabileceği ve başka herhangi bir yerde de bir başka örneğinin bulunamayacağı bir örgütlenme ve disiplin gücü geliştirmiştir.

Ne var ki, buraya kadar anlatılanlara iki nedenle karşı çıkılabilir. Denebilir ki İngiltere'de aynı anda normal olarak ikiden fazla parti bulunduğu için, bir iki-partili sistemden söz etmek yanlıştır. Bu noktada, tartışmanın bir deyim sorununa saplanıp kalmaması için bir tanımlama yapmak doğru olacaktır. Aşağıdaki koşullara uyan her devlet iki-partili sisteme sahiptir:

1. Herhangi bir anda en çok iki parti gerçekten iktidara seçilme şansına sahiptir.

2. Bunlardan birisi gerekli çoğunluğu alarak bir üçüncü partiden yardım almadan iktidarda kalabilecek durumdadır.

3. Onyıllar boyunca iktidar iki parti arasında el değiştirmektedir.

Böyle bir belirleme, siyasal açıdan gerçekçi olma üstünlüğünü taşımaktadır. İki dev örgüt egemenken bile etrafta bazı cücelerin de buluna-

bileceğini kabul etmektedir. İşte bunlardan biri iki büyük parti arasındaki dengeyi elinde tutmayı başardığındadır ki, örneğin çağımız Avustralya'sında olduğu gibi, iki-partili sistem son bulur. Yukarıda sıralanan koşullar, örneğin İngiliz İşçi Partisinin Liberallerin yerini alması gibi, büyük bir partinin önemini yitirerek yerini bir başkasına bırakması olasılığına da yer vermektedir. Elbette bu olurken, geçici bir süre için (İngiltere'de 1918 ile 1931 arasında olduğu gibi) üç-partili bir sistem belirebilir. İki-partili sistem içinde partilerden birinin, uzun bir süre için, ardarda bir dizi seçimde rakibini gölgede bırakması da olanaklıdır-örneğin Liberallerin 1715'-den 1760'a kadar ve yine 1845'den 1874'e kadar Muhazakarları ortadan silmesi ve 1885'den 1905'e karar da bu kez Muhafazakarların egemenlik kazanması gibi. Sistem içerisinde iktidarın denetimini etkileme gücünden yoksun olan küçük partilerin varlığı, bir partinin uzun bir süre için iktidarını sürdürmesi, hatta bir büyük partinin ortadan kaybolup yerini bir yenisinin alması, daha önce belirtilen koşullar yerine getirilmiş olduğu takdirde, iki-partili sistemin bırakılmış olması anlamına gelmez. Asıl önemli olan, uzun dönemde iki parti aracılığıyla yönetimin kendini açıkça bir kural olarak benimsetmesi ve bundan bir sapmanın, yeniden bu doğrultuya dönmek üzere, yalnızca geçici bir süre için olmasıdır[8]. Bu ölçütlerle değerlendirildiğinde, İngiltere'nin iki-partili sistemi iki-buçuk yüzyıldır işletiyor olduğu söylenebilir. Nitekim, Liberallerin 1715'de başlayan üstünlüğü, Muhafazakarların 1760'daki dirilişini önlememiştir. Napolyon döneminde ve hemen sonrasında Muhafazakarların egemenliği, 1830'ların Liberal-destekli reformlarını engellememiştir. Muhafazakarlar 1846 yılında yerli buğday üretiminin korunması konusunda bölünmüşler, ancak Disraeli'nin önderliğinde yeniden birleşerek 1874'de iktidara gelmişlerdir. Liberaller 1885-1886 yıllarında parçalanmış, fakat 1905 yılında iktidara sağlam bir şekilde gelmişlerdir. İşçi Partisi 1931'de bölünmüş ve bozguna uğratılmış olduğu halde 1945 yılında ülkeyi silip süpürmüştür. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında İrlanda sorunu ve Parnell'in yetenekliliği nedeniyle ve yine 1920'lerde İşçilerin yükselip Liberaller'in gerilemesi sırasında bir üç-partili sistem yaşanmıştır. Fakat bu görünüşteki sapmaları izleyerek, iki partili sistem kendini yeniden kabul ettirmiştir.

Bir başka itiraz da, İngiltere'deki iki partili sistemin uzun süreliliği görüşüne karşı yöneltilebilir. Bu görüş, bazı temel özelliklerin hiç bozulmadan yüzyıllar boyunca varlığını koruduğunu ve bu özelliklerin süreklilik taşıyan bir sistem oluşturduğunu kabul eder. Oysa, gerçekten on sekizinci yüzyıl siyasal yaşamında doğru olarak parti diye adlandırılabilecek birşey var mıydı? Pelham'lar ve Pitt'lerin, Grey ve Peel'in, Gladstone ve Disraeli'nin, Asquith ve Balfour'un, Attlee ve Churchill'in dönemlerini simgeleyen çeşitli siyasal birliklerin hepsine aynı adı vermek doğru mudur? İki yüzyılı aşkın bir süre içinde çok derin ve önemli değişikliklerin yer almış olduğu, tartışma gerektirmeyecek kadar açık bir gerçektir. İki yüzyıl önce İngiltere'de siyaset kesinlikle oligarşik idi ve o dönemlerin hükümeti tü-

[8] Carl J. Friedrich'in, İngiltere'de siyasetin iki-buçuk partili bir sistem olarak nitelenebileceğini öne sürmesi, sapmaları aşırı vurgulamasının bir ürünüdür. *Constitutional Government and Democracy* (Ginn and Company: Boston, 1950), s. 414.

müyle aristokratik bir yapıdaydı[9]. Bir yüzyıl sonra, kent orta sınıfı, aristokratların daha önceki tekelini kırmıştı, ama halkın çoğunluğu hâlâ kendini etkileyen kararlar üzerinde söz sahibi değildi. Her erişkinin oy kullanabildiği günümüzde, milyonlarca kişiyi birleştirip çıkarları arasında uyum sağlamak, siyasal partilerin görevi haline gelmiştir. Doğal olarak, daha eski partilerle çağdaş partiler arasındaki temel farklar, temsil ettikleri çıkarların kapsamı ile bağlı oldukları felsefelerden kaynaklanmaktadır. Günümüzün partileri, geçmişte kesinlikle örneği bulunamayacak disiplinli bir bütünlük içindedirler.

Bütün bunları belirttikten sonra, modern, çağdan önce partilerin olmadığını mı söylemek gerekir? Olgular böyle bir sonucu zorunlu kılmamaktadır. Eskiye oranla büyük değişimden geçmiş olmaları, yalnız partiler için değil, İngiliz hükümetinin tüm kurumları için geçerlidir. Yirminci yüzyılda meclis, kabine, krallık, yargı, bürokrasi ve yerel yönetim eskiden olduğundan çok farklı biçimlere evrilmişlerdi. Ne var ki, Macmillan'ın kabinesi Walpole'un ilk kabinesinden farklı olduğu halde, II. Elizabeth'in göstermelik monarşisi I. Elizabeth'in kişisel egemenliği ile karşılaştırılamayacağı halde ve Gaitskell ile Bevan'ın Avam Kamarası Pym ile Hampden'ınkinden işlev, görev ve üyelik açılarından çok uzak olduğu halde, yine de bütün bu değişiklikleri aşan ortak bir kök var olduğu için, hepsi haklı olarak aynı adla anılmaktadır. Bu, sözkonusu kurumda gerçek bir süreklilik ve geçmişteki işlevleri ile şimdiki işlevleri arasında anlamlı bir karşılaştırabilirlik olduğu takdirde, gerek dile, gerekse sağduyuya zarar vermeden yapılabilir. Partiler bu ölçüte uyarlar mı? Kanımca uyarlar. Özünde bir parti, iktidarı ele geçirip kendi çıkarlarına uygun politikalar izlemek üzere bir arada çalışabilecek kadar benzer kafada olan insanların oluşturduğu bir gruptur. Bu kadar geniş bir tanımın içine bir soylular kliği, bir orta-sınıf girişimciler birliği veya sloganları ardında milyonları sürükleyen bir kitle hareketi sokulabilir. Bu anlamda Walpole'u, Peel'i ya da Baldwin'i izleyen topluluklarının tümüne de «parti» etiketi yapıştırılabilir, çünkü bunlar izleyicilerinin yapısı ve sayısı açısından farklı olsalar da, hedefleri ile oynadıkları roller arasında kuşku götürmez bir süreklilik vardır.

---

9 Namier'in *The Structure of Politics at the Accession of George III* başlıklı çalışması, Soyluların oluşturduğu birliklerin bir parti sistemi anlamına gelmediği görüşüne kanıt sağlamaktadır. Fakat bu çalışmadan türetilecek herhangi genel bir sonuç, çalışmadaki çözümleme yöntemi ile sınırlanmaktadır. Namier, tarihsel evrim sürecinden bir kesit alarak yakından incelemektedir. Dolayısıyla ortaya çıkardığı gerçek o anın gerçeğidir. Fakat bu, olayların zaman içindeki akışından ve geçmişi, günü ve geleceği birleştiren sıralamasından oluşan tarihsel gerçekliği ortaya çıkaran bir yöntem değildir. Namier'in gözlemleri, uzun süren Whig (Liberal) egemenliğinin son bulduğu ve çıkarlarının eski bütünlüğünü korumadığı ve öte yandan da Tory'lerin (Muhafazakarların) daha yeni yeni gruplaşmaya başladığı bir döneme aittir. 1760-1761 yılları, daha öncesi ve daha sonrası ile karşılaştırıldığında, çeşitli grupların ve çıkarların netleşmemiş görünümü arasında, bakış açısı ve eğilim olarak bir iki-kutupluluğa doğru gidişin yer aldığı farkedilebilir. Birçok aristokrat ya bireyci idi ya da hiziplerin içinde yer almaktaydı. Fakat Tory Whig diye bilinen iki büyük grup ya da taraf vardı kı, bunlar ülke içindeki farklı ögeler adına konuşuyor, zıt felsefelere bağlı kalıyor ve yine zıt anayasal düzenlemelere yandaşlık ediyorlardı.

İngiltere'deki partilerin kurumsal açıklaması

İngiltere'nin siyasal yaşamında iki partili yönetimin varlığını sürdürmesi konusunda birçok neden ileri sürülmüştür. Çeşitli açıklamalar esas olarak ikiye ayrılmaktadır. Bazen, sözkonusu sistem, yalnızca iki büyük partinin kurulmasına olanak verdiği varsayılan belirli kurumların ürünü olarak yorumlanmaktadır. Almaşık olarak da iki partinin köklerinin İngiliz toplumunun ve ekonomisinin temellerinde yattığı düşünülmektedir. Şimdi bu öne sürülen «nedenler»i sırasıyla inceleyelim.

1) Kabine ve fesih yetkisi

İki-partili sistemi İngiltere'deki siyasal kurumların yapısından türetmeye çalışan kuramlar kabineye değinmeden geçmezler. Gerçekten, kabine İngiltere devletinin kilit kurumu olduğu için, parti sistemi bilmecesini çözme girişimlerinin konuyu bir şekilde kabineye bağlamak istemesi doğaldır. Ne var ki, A ile B arasında bir ilişki olduğunu öne sürmek ile bu ilişkide A'nın neden, B'nin ise sonuç olduğunu kanıtlamak, birbirlerinden çok farklı şeylerdir. Bu güçlük, kabine yönetiminin iki-partili sistemin nedeni olduğu varsayımı üzerine yapılan tartışmada açıklıkla ortaya çıkmıştır. A. Lawrence Lowell, *Governments and Parties in Continental Europe* başlıklı kitabında şöyle demekteydi: «Bakanlar birlikte hareket ettiği sürece, üyeler ya bakanların etrafında birleşirler ve hep öyle veya böyle onlarla aynı doğrultuda oy kullanırlar ya da amacı kabineyi devirerek işbaşına geçip farklı bir politika izlemek olan bir muhalefet partisi ile birlik olurlar. Dolayısıyla, doğal bir şekilde gruplaşabilecek kadar önyargılardan arınmış olan ve siyasette gerçek amacın ideal olan değil de uygulanabilir ve ulaşılabilir olan ile sınırlı olduğunu bilecek kadar deneyimli olan insanlar sözkonusu olduğunda, parlamenter sistemin normal durumu, her birisi öbürü çoğunluğunu yitirdiğinde göreve gelmeye hazır olan iki partiye bölünmüş olmaktadır.... İki partiye bölünmek, parlamenter sistemin yalnızca *normal bir sonucu* değil, aynı zamanda başarısının zorunlu bir koşuludur[10]».

The Government of England başlıklı kitabını yayımladığında ise Lowell'in tavrı değişmişti. Kabine ile parti sistemi arasında bir nedensellik bağı olduğuna hâlâ inanıyordu. Ama şimdi eski görünüşü tersine çevirerek, kabine sisteminin iki partinin oluşmasına neden olduğunu değil, partilerin kabine sisteminden önce geldiğini ve ona neden olduğunu düşünmeye başlamıştı; ancak sonucun daha sonra kendi nedeni üzerinde etkili olduğunu da düşünüyordu. Lowell şöyle diyordu: «Ne parlamenter sistem, ne de parti sistemi, ne bakanların Avam kamarasına karşı sorumluluğu, ne de iki partiye bölünme olgusu bir günde ortaya çıktı. On sekizinci yüzyılboyunca, kabinenin sorumluluğu, pek belirgin bir ilke değildi; bu dönemde partiler zaman zaman çözülmeye uğrarken, yönetim, iyi işlemeyen siyasal düzenekleri her çağda yağlama işlevini görmüş olan yolsuzluk aracılığıyla sürdürülüyordu. Fakat yavaş yavaş, dura kalka, partiler arası rekabet, bakanların sorumluluğunu geliştirdi ve bu da partiler arası bölünmenin sürme-

[10] Cilt 1., s. 71-72 (1896 baskısı). Altını ben çizdim.

sine katkıda bulundu; çünkü, öbür her akılcı yönetim biçimi gibi parlamenter sistem de kendi varlık koşullarını etkiler ve onları güçlendirir. Bu sistem partiye dayalıdır ve kendi doğasının gereği partinin önemini artırır. İngiltere'de kendiliğinden geliştiği biçimiyle parlamenter sistem, kendi *kökeni* ve doğası açısından, parti yönetimidir ve gelenekler tarafından biçimlenip düzenlenir[11]».

İki-partili sistemin kabine sisteminin bir yan ürünü olduğu görüşü, karşılayamayacağı bir takım eleştirilere açık olduğu için, Lowell'in daha sonraki düşünceleri ilk izlenimlerinden daha doğru idi. Örneğin, siyasal hizipların iki büyük grup haline gelmesinin, kabinenin ortaya çıkışından önceki bir tarihte yer aldığı ve dolayısıyla sözkonusu kurumun bir sonucu olamayacağı, basit bir kronolojik gerçektir. Whig ve Tory grupları çok karmaşık birer dokuya sahipti. Bunlar kısmen meclis yanlıları ile krallık yanlıları arasındaki İç Savaş'tan kaynaklanıyorlardıysa, kısmen de, daha dolambaçlı ve daha zayıf bir bağlantı ile de olsa, on altıncı yüzyılın dinsel bölünmelerinden kaynaklanıyorlardı. Ancak şurası kesindir ki, en son ve en akılsız Stuart, tahtını terketmek zorunda kaldıktan sonra, William ve Mary ile Anne'in hükümdarlıkları sırasında iki kutuplu siyaset ve onun zorunlu sonucu olan karşılıklı görev değişimi olgusu, daha düzenli bir biçimde yer almaya başladı. Dolayısıyla Whig'ler İngiltere'nin İspanya Saltanat Savaşı'nda bir çıkarı olduğunu gören, ulusun gücünü Güneş Kral'a karşı seferber eden ve Churchill adındaki dehayı keşfeden taraf iken, Tory'ler ise barış zamanının geldiğini kestirerek Utrecht Antlaşmasının pazarlığına oturan taraf oldu.

Oysa, kabine sistemi bütün bu olaylardan sonra ortaya çıktı. Bu sistemin temel ilkesi - yani Kral'ın ancak meclisin çoğunluğu tarafından desteklenenleri bakan olarak atayabilmesi ve bakanların da birbirlerinin eylemlerinden dolayı ortak sorumluluk taşımaları - uygulamada ancak partilerin zaten var olması sayesinde işlerlik kazanabilirdi. Nitekim, G.M. Trevelyan'ın gözlemlediği gibi, «Cabal»ın kabineye dönüşmesini sağlayan temel fark, partilerin varlığı idi[12]. Buna bir de, talihli bir rastlantı ile, İngilizler'in bir Walpole'un yetenekleri aracılığıyla Almanca konuşan bir Hanover prensinin beceremediği önderlik sanatını tatma fırsatını edinmeleri eklenince, Bakanlıkları üreten parti sistemi onlara bir de Başbakan hediye etmiş oldu.

Karşılaştırmalı gözlemler, iki partili siyaseti kabinenin yarattığı görüşünü bir başka güçlükle daha karşı karşıya bırakmaktadır. Belli bir ülkede bir şeyin olması ya da olmaması gerektiğini başka ülkelere bakarak kanıtlamak olanaksız olduğuna göre, karşılaştırmalardan çıkan verilerin dikkatli kullanılmak zorunda olduğu doğrudur. Ancak yine de şu olgu açıktır

---

11 *The Government of England*, Cilt I, s. 457-458 ve Cilt II, s. 86 (1921 baskısı) Altını ben çizdim.

12 «Parti bağı, Kabine üyeleri arasında, Kral'ın emirlerine bireysel olarak uymaktan öte, bir birlik ilkesi sağladı. Bu nedenle, 'Cabal'dan kabine'ye geçişin gerçek sırrı, partidir. Kabine içindeki insanların karşılıklı bağlılıkları, aynı insanların dışarıda da parti bağlılıkları nedeniyle birlikte olma alışkanlıklarının bir yansıması idi». *The Two Party System in English Political History*, Romanes Lecture. (Clarendon Press : Oxford, 1926).

ki, kıta Avrupa'sında kabine yönetimini benimsemiş hemen her ülke çok-partili sisteme sahiptir. Bu durum, kabinenin, kendi içinde, İngiltere'deki parti sisteminin temel nedeni olmadığını düşündürmektedir; çünkü öyle olsaydı, kabinelerin başka yerlerde de kurulması aynı sonuçlara yol açardı diye düşünmek anlamlı olacaktır. Oysa, kabine sisteminin çok-partili sistemlerle birlikte gitmesinin iki-partili sistem ile birlikte gitmesinden daha fazla sayıda örneğine rastlandığına ve bu ikinci tür örneklere yalnızca İngiltere'nin kurduğu Uluslar Topluluğu'nda rastlandığına göre, iki-partili sistemin İngiliz geleneklerine özgü başka bir takım öğelerin ürünü olduğunu düşünmek gerekir.

Kimi siyaset bilimcilerin öne sürdüğü bu tür unsurlardan biri, Kabine'nin Parlamento'yu feshetme yetkisini kullanmasıdır. Bunun, iki partiden fazlasının kurulmasını nasıl caydırdığı, Harold F. Gosnell tarafından şöyle açıklanmaktadır: «İngiltere'de iki partili sistem, ayrıca, İngilizlerin geliştirdiği parlamenter yönetim türü tarafından da sürdürülmektedir. Başbakan Parlamento'yu feshedip yeni seçimlere gidilmesini sağlayabilir. Yeniden seçilme zorlu ve belirsiz bir konu olduğu için, bu yetki, iktidardaki partinin Avam Kamarasındaki üyeleri üzerinde güçlü bir denetim kurmasını sağlar ve onları bir baş kaldırma ya da macera girişiminden caydırır. Çok sağlam olmayan seçim bölgelerinde seçimi kazanmak kolay değildir ve büyük bir partinin desteği zorunludur. İktidardaki parti Meclisteki üyelerinin kendi çizgisinden sapmasını önler ve muhalefet partisi de, iktidara gelmenin tek yolu bu olduğu için, disiplinli olmaya çalışır[13]».

Bu tür bir mantık, amaçladığı sonucu desteklemekten uzaktır, çünkü farklı bir sonuca götüren bir sürü noktayı konu dışında bırakmaktadır. Bu sav, Bakanların iki nedenden ötürü Meclisteki yandaşları arasında parti disiplinini sağlama konusunda güçlü olduğunu varsaymaktadır: Birincisi, genel seçime ne zaman gidileceği konusunda karar yetkisi sadece onlarda vardır ve Meclis'te yenilgiye uğradıkları takdirde, uysalca istifa etmektense, seçmene gitmeyi yeğlerler. Fakat seçimleri zamanlama konusundaki bu esnekliğin Kabine'nin denetim gücünü nasıl artırdığı kanıtlanmamaktadır. Böyle bir denetimin olduğu doğrudur. Fakat bu öncelikle başka temellere dayanmaktadır: Bir genel seçimi kazanmanın maliyeti; parti maliyesinin merkezliliği; birçok üyenin salt maaşlarıyla geçinmeleri; parti yönetiminin yerel adayları onaylama yetkisi; ve bir adayın sandalyeyi sağlama almak için bölgesindeki seçmenlerden çok parti yönetimine dayanmasına neden olan bir olgu olarak, seçim bölgesinde oturma zorunluluğunda olmaması. Bu kadar önemli öğeler dikkate alındığında, birçok üye için bir genel seçimin bu yıl mı, gelecek yıl mı, yoksa iki yıl sonra mı yapılacağının çok fazla fark etmeyeceği açıkça anlaşılır. Şunu iyi bilmektedir ki er veya geç hesap verme günü gelecektir. O gün geldiğinde de, adaylığı parti yönetiminin kendisini kayırmasına dayalıdır ve bu durum, seçimler Amerikan sistemine benzer şekilde bir saat gibi düzenli aralıklarla yapılsa bile, geçerliliğini koruyacaktır.

---

13 *Democracy: The Threshold of Freedom* (Ronald Press: New York, 1948), s. 242.

Ayrıca, feshetme yetkisinin parti içindeki isyancılar üzerinde gerçekten o kadar caydırıcı bir etkisi varsa, parti içi muhalefete ve hatta kopmalara ilişkin önekler nasıl açıklanacaktır? Bu yetki, 1846 yılında Disraeli'nin Peel'e karşı gelmesini, veya 1886 yılında Chamberlain'in ve Liberal Birlikçiler'in Muhafazakarların tarafına geçmesini veya 1931 yılında Henderson'un ve arkadaşlarının Macdonald'dan kopmasını veya 1950 yılında Bevan'cıların Attlee'ye karşı koymasını engellememiştir. Hatta, boyun eğmek bir yana, bir grup muhalifin Bakanlara yönelik desteklerini çekerek-Parnell'in 1885'de Gladstone'un yanından Salisbury'nin yanına geçme oyununda olduğu gibi - yeni bir seçimin kendi lehlerine olacağı umudu ile parlamentonun feshedilmesini kışkırtmaları bile sözkonusu olabilir.

2) Seçim sistemi

Partileri öbür siyasal kurumların bir ürünü olarak yorumlama çabalarının en yaygın olanı, iki-partililiği seçim sistemine yükleyen görüştür. Belki de, siyaset bilimcileri arasında, oy çokluğu ile işleyen tek-adaylı dar bölge seçim sisteminin iki-partili sistemi geliştirdiği ve bunun mantıksal sonucu olarak da nispi temsilin ise çok - partililiği teşvik ettiği görüşü kadar yagın kabul gören ve o ölçüde de az sorgulanan bir başka beylik düşünce yoktur. Nitekim, M. Duverger, seçim sisteminin önemi konusunda şu genel yargıda bulunmaktadır: «Bunun etkileri şu kural ile ifade edilebilir: Tek tur oylamalı basit çoğunluk sistemi, iki-partili sistemin lehine işler. Bu kitapta açıklanan bütün önermeler arasında, gerçek bir sosyolojik yasaya herhalde en çok bu yaklaşmaktadır[14]». V.O. Key şöyle demektedir: «Seçmenin iki büyük grup olarak bölünmesine yol açan etkenler arasında, tek-adaylı dar bölgelerle yürütülen oy çokluğuna dayalı seçim sisteminin önemi büyüktür. Bu zorunlu olarak çok-adaylı bölgelerle yürütülen nispi temsile dayalı sistemlerden oldukça farklıdır. Tek-adaylı bir dar bölgede, seçimi kazanma umudu ile ancak iki parti yarışabilir; bir üçüncü partı, büyük partilerden birinin tabanını ele geçirerek kendisi o iki büyük partiden birisi haline gelmediği sürece, sürekli olarak yenilgiye uğramaya mahkumdur. Yenilgiye uğrayacağı kesin olan partilerin gelişmesi beklenemez. Bu durumda geriye kalan tek seçenek, o iki partiden birini ya da öbürünü desteklemektir. Böylece, tek-adaylı dar bölge, partileri iki- partili bir yapıya zorlar[15]».

Bu görüş, İngiltere örneği için ne ölçüde geçerlidir? Bu ülkenin siyasal yaşamının gerçeklerine uymakta mıdır? Bazı önemli açılardan uymadığını belirtmek gerekir.

Herşeyden önce, oy çokluğu gereğinin sonuçları değerlendirilmelidir. Eğer seçimi kazanmak için kullanılan oyların çoğunluğunu almak zorunlu olsaydı, grupların gerekli güce ulaşmak için birleşmelerini özendireceğinden, iki-partili sistemin ortaya çıkmasına daha büyük olasılıkla yol açacağı doğru olurdu[16]. Fakat İngiliz sistemi böyle değildir. Tam tersine basit bir

---

14 Op. cit., s. 217.

15 *Politics, Parties, and Pressure Groups* (Cromwell: New York, 2 nci baskı, 1947) s. 218-219

16 Birleşik Devletler Başkanının seçiciler kurulu tarafından seçilmesinde, bu durum geçerlidir.

oy çokluğu ile seçimi kazanmanın mantığı, başka etkenler sözkonusu olmadığı takdirde, çok partili bir sistemi özendirecektir; çünkü güçlü olan, daha geniş bir birliğe girmeden sandalye kazanma olasılığına sahiptir. Tek-adaylı bölgeler konusuna gelince, bu kuramın yandaşları, İngiltere'de bu uygulamanın iki-partili sistemden sonra ortaya çıktığını gözardı etmektedirler. 1832 tarihli Reform Yasası'ndan önce, Avam Kamarası'nda 558 üye vardı ve bunların sadece 74'ü (% 13'ü) tek-adaylı bölgelerden gelmekteydi[17]. 1832, 1867 ve 1885'de yer alan yeniden dağıtımların sonucunda, iki-adaylı bölgelerin yerini tek-adaylı bölgeler almaya başladı. Fakat tek-adaylı bölgeler ancak 1885'de bir kural halini aldı[18]. O tarihten 1963 yılına kadar, bu yeni biçimde yirmi seçim yapılmıştır. Bu değişimin sonuçları neler olmuştur?

Yaygın olarak, Liberallerin 1920'lerdeki gerileyişi, tek-adaylı dar bölge ile oy çokluğuna dayalı seçim sisteminin daha güçsüz grupları olumsuz etkileyerek iki-partili sisteme yol açtığı önermesinin kesin kanıtını oluşturduğu öne sürülür. Bu sav, çok büyük ölçüde Ramsay Muir'in eleştirilmeden olduğu gibi kabullenilen *Book of Lamentations* (Ağıtlar Kitabı)'ndan kaynaklanmaktadır[19]. Nitekim E.E. Schattschneider, Amerikan partileri üzerine yaptığı çok parlak ve etkileyici çalışmasında, şunları yazmaktadır: «Tek-adaylı bölge sisteminin işleyişinin başka birçok örneği bulunabilir. Birleşik Devletler dışında bunun en kesin kanıtı, İngiltere'deki Liberal partinin benzer bir seçim sistemi altında başına gelenlerdir. Bu parti her türlü üstünlüğe-para, saygınlık, yetenekli bir önderlik, parlak bir geçmiş ve büyük bir yandaş kitlesi-sahip olduğu halde, seçim sistemi altında boğulmuştur. Liberal parti, bir üçüncü parti konumuna düşme talihsizliğine uğramış ve bir kez bu duruma düştükten sonra da tek-adaylı bölge sisteminin istatistiksel eğilimi tarafından yok edilmiştir[20]». Liberalleri seçim sisteminin «boğduğunu» ya da «yok ettiğini» söylemek çok büyük bir abartmadır. Bunların çöküşü, esas olarak, seçim sisteminden tümüyle bağımsız ve ondan daha ağırlıklı olan başka nedenlerden ileri gelmiştir. Bu nedenlerin neler olduğunu anlamak için 1884 ile 1924 arasındaki kırk yıllık dönemin tarihini incelemek yeterlidir. Liberaller, bir parti olarak, İngiliz ekonomisinde ve toplumsal düzeninde ne felsefelerinin, ne de eskiden beri temsil ettikleri çıkarlar birliğinin bir çözüm bulabileceği bir dizi değişim yer aldığı için gerilemişlerdir. Almanya'nın ve başka ülkelerin rekabetinden zarar görmeye başladıkları için, sanayicilerin serbest ticaretten korumacılığa kayması; yeni oy hakkı kazanmış kitlelerin toplumsal hizmetler ve iş dünyasının denetimi için baskı yapması; bunların bir sonucu olarak, serbest piyasa öğretisinin yerini hükümet müdahaleciliğinin alması gereği;

17 Bkz. L. B. Namier, *The Structure of Politics at the Accession of George III.* Cilt I, Bölüm 2, s. 79-80.

18 Bkz. Morley'in *Life of Gladstone* başlıklı kitabı: 1885 «seçimleri, olaylarla dolu bir dönem olmuştur (23 Kasım-19 Aralık). Tüm erişkin erkeklerin oy kullanması ve tek-adaylı bölgeler sistemi, ilk kez bu seçimlerde denenmiştir». Cilt II, kitap IX, Bölüm II, s. 486. (2. nci baskı Macmillan, New York, 1906).

19 Bkz. *How-Britain is Governed* (4 üncü baskı) (London, 1940). Bölüm 4-5.

20 *Party Government* (Rinehart: New York, 1942), s. 79

Muhafazakarlar için hiçbir vicdan sorunu yaratmadığı halde Liberallere belli bir suçluluk duygusu veren bir konu olarak, bir İmparatorluğun (ve özellikle İrlanda'nın) yönetimi görevi; I. Dünya Savaşı'nın etkisi ve bazı muhafazakarları liberalleştirmekle birlikte daha çok sayıda liberali muhafazakarlaştıran koalisyon deneyimi ve son olarak, birbirlerine düşerek yandaşlarının da bölünmesine yol açan uyumsuz önderler-Liberallerin çöküşünün uzun ve kısa dönemli nedenleri bunlar idi. Bunlarla karşılaştırıldığında, seçim sistemi, kendi içinde, bir son damla oluşturmaktan öteye gitmiyordu. Liberallerin bardağı o noktaya kadar dolmuş olmasaydı, bir tek damla onu taşırmaya yetmezdi!

Bu bir yana, Liberallerin çöküşünü İngiltere'deki seçim sisteminin küçük grupları ortadan silerek iki-partili sistemi koruduğunun «kanıtı» olarak öne sürmek, İşçi Partisi'nin işi nasıl başlatıp da büyük bir parti haline gelebildiğini açıklamaktan yoksundur. «Amerikan iki-partili sisteminin, Amerikan seçim sisteminin dolaysız bir sonucu» olduğunu öne süren Schattschneider, aynı zamanda şunu da vurgulamaktadır. «Amerika tarihinin hiçbir döneminde hiçbir küçük parti büyük bir parti haline ve hiçbir büyük parti de küçük bir parti haline gelmemiştir». Oysa bu, İngiltere için hiç de geçerli değildir. Liberalleri yaşlılık döneminde boğduğu öne sürülen seçim sisteminin «istatistiksel eğilimi»nin, İşçileri de beşik döneminde boğmuş olması gerekirdi. Bu neden olmamıştır? 1900'den 1910'a kadar, İşçi Partisi aldığı oy yüzdesinin altında bir sandalye yüzdesi kazanmıştı. Bu, Liberallerin 1920'lerde içine düştüğü durumdan farksızdı. Ancak, partilerden biri bu engeli aştı, öbürü aşamadı. O halde, seçim sisteminin önemi çok fazla abartılmış olmuyor mu?

İngiliz siyasal yaşamının toplumsal kökleri

Eğer bu çözümleme doğru ise, parti sisteminin niteliği, esas olarak, kurumsal etkenlerin dışındaki etkenlerden türüyor demektir. Bunların neler olduğunu anlamak için, partilerin içinde kök saldığı ve büyüdüğü topluma bakmak gerekir. Bir parti yapısı, özünü, insanların toplum içinde geliştirdiği çıkarlardan ve bunlar arasında oluşan ilişkilerden alır. O halde, ortaya şu soru çıkmaktadır: İngiliz toplumunda partiler arasında bir karşıtlık temelini oluşturan ne tür bölünmeler söz konusudur? Bölgesel, kültürel, dinsel ya da ekonomik bölünmeler varsa, bunlar partiler tarafından nasıl temsil edilmişlerdir?

İngiltere'de iki-partili sistemin ortaya çıkmasının, ülkenin toplumsal düzeninin göreli olarak türdeş olmasından ve çok sayıda partinin belirmesine pek fazla olanak tanımamasından ileri geldiği, savunulabilecek bir önermedir. Bir başka deyişle, toplum açısından temel önemde olan birçok konuda belli bir yanı tutanlar o kadar baskın bir çoğunluk oluşturuyorlardı ki tartışmaya fazla bir alan kalmıyordu ve tersine, iki yanı tutanların da eşit ağırlıkta olduğu sorunların sayısı azdı ve aralarındaki bölünme çok karmaşık bir nitelikte değildi. Dolayısıyla, İngiliz adalarının toprak açısından çok geniş olmayışı bölgesel grupların oluşmasını önlüyorduysa, Anglo-Sakson'ların ve Protestanların sayısal üstünlüğü de bir Kelt ya da Katolik

partinin ortaya çıkmasını önlüyordu. Aynı şekilde, on sekizinci yüzyılın sonuna kadar tarımın on dokuzuncu yüzyılın ortasından sonra da kentin egemenliği, ekonomik çatışmanın cephelerini netleştirmişti; çünkü daha önceki dönemde salt kentlilerin çıkarını savunan bir partinin ya da daha sonraki dönemde salt çiftçilerin çıkarını savunan bir partinin kurulması olanaksızdı.

Bu genellemeler esas olarak doğrudur, ama açıklanmaları ve bazı noktalarda sınırlanmaları ya da düzeltilmeleri gerekir. Örneğin, İngiliz parti örgütlenmeleri üzerindeki bölgesel etkiler konusunu ele alalım. Çok büyük bir alan kaplayan devletlerde bile, bir bölgenin siyasal açıdan geçerli bir birim olması için, coğrafi yoğunlaşmanın yalnızca pekiştirdiği başka etkenlerin sözkonusu olması gerekir. Elbette, toplam alanı Oregon'dan biraz büyük olan ve daha yüksek yerleri İsviçre'nin boyutlarına bile ulaşmayan bir ülkede, fiziksel uzaklığın destekleyeceği veya güçlendireceği türden bir ayrı siyasal kimlik duygusunun gelişmesi için daha az neden vardır. Bölgesel güçler ülkenin siyasetine girmişse, bu, kültürel ve dinsel sınırlarla büyük ölçüde çakıştıkları ve gerçek bir ekonomik zıtlık temsil ettikleri için olmuştur. Tek bir bölge ile sınırlı olup da orada egemen olan bir partiye verilebilecek açık bir örnek, İrlanda milliyetçilerinin partisidir. 1885 ile 1918 arasındaki ardarda dokuz seçimde, bunların meclisteki sandalye sayısı az bir değişme göstererek, en az 80 ve en çok da 86 olmuştur. Büyük bir partinin içinde çalışmak yerine ayrı bir blok oluşturma kararı, Parnell'in, Liberaller ile Muhafazakarlar arasındaki dengeyi elinde tutarak Meclis'in engellenmesi yoluyla devleti karışıklığa itme hesaplarına dayanmaktaydı. Ancak bu, tek ve özel bir durumdu ve dolayısıyla genel kurala işaret eden bir istisna niteliğindeydi. İrlandalıların, kültürel, dinsel ve ekonomik farklardan kaynaklanan ateşli milliyetçiliği, aradaki deniz engeli ve geçmişteki savaşların acı anıları ile güçlenmekteydi. Fakat bütün bu ögeler arasında dinsel bölünmenin önemi, İrlanda'nın Protestanlığın güçlü olduğu ve özerklik karşıtlarının Muhafazakarlara oy verdiği kuzeydoğu illerinde siyasal bütünlüğünü yitirdiği gerçeği ile ölçülebilir[21].

Buna karşılık, İrlanda ile İskoçya ve Galler arasındaki fark, oldukça öğreticidir. Bu iki topluluk, her ikisi de «Kelt azınlığı»[22]na ait oldukları ve kendilerine özgü milliyetçiliklerini sürdürdükleri halde, ayrı bir Gal ya da İskoç partisi kurmamışlardır. Bunun nedeni nedir? Dağlardan oluşan bir sınırın, İskoçlar ile Gallilerin kafasında, bir denizin oluşturduğu sınırdan daha az bir ayrılık duygusu oluşturduğu; bunların karşılaştığı ekonomik güçlüklerin İrlandalılarınkinden daha az olduğu ve farklı Protestan kiliseleri arasındaki bölünmenin Protestan kilisesi ile Katolik kilisesi ara-

---

21 Ulster dışında, Milliyetçiler, Dublin'deki iki seçim bölgesi hariç, tüm bölgelerde hemen her zaman kazanmışlardır. İrlanda dışında kazanabildikleri tek sandalye, birçok İrlandalının oturduğu, Liverpool'un İskoçya kesimi olmuştur. Bkz. Lowell, *Governmet of England*, Cilt II, s. 128.

22 Bu adı K. B. Smellie, *One Hundred Years of British Government* (Duckworth, London, 1950), (s. 126), başlıklı kitabında kullanmaktadır.

sındaki bölünmeye oranla daha kolay kapatılabilecek bir ayrım olduğu öne sürülebilir. İskoçlar ve Galliler bölgesel partiler kurmak yerine, iki büyük partiden birinin ya da öbürünün içerisinde kendi amaçlarını gütmeyi yeğlemişlerdir. Yaygın kabul gören genellemeye göre, hiç değilse on dokuzuncu yüzyıl boyunca Keltlere ait bölgelerde Liberaller egemen olmuşlardır. Disraeli, Muhafazakarların 1874 yılındaki zaferi sırasında Liberallerin gücünü bir ölçüde kırmış olduğu halde, söz konusu genelleme esas olarak doğrudur. Fakat bu genelleme on sekizinci yüzyıl İskoçya'sı için geçerli olmadığı gibi, doğal olarak şimdi de geçersizdir. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında İskoçya'nın bölünmüş bir siyasal kişiliği vardı. Jacoben'ci duyguları ona Tory yanlısı bir eğilim veriyordu; Stuart'ların Katolikliği benimsemesine tepki duyanlar ise Whig yanlısı olmuşlardı. Aynı yüzyılın daha ilerideki dönemlerinde, Dundas'ın yetenekleri ve rüşvet dalavereleri, İskoç oylarının bütünüyle Tory'ler çevresinde toparlanarak-bir bedel karşılığında-Tory Hükümetlerinin hizmetine sunulmasını sağladı. Liberallerin yirminci yüzyıldaki gerileyişi, İskoçya'da İngiltere'de olduğundan daha yavaş, Galler'de ise İskoçya'da olduğundan da daha yavaş ilerledi. Günümüzde Liberal örgütlenmeden geriye ne kaldıysa, Anglo-Sakson'lara karşı Kelt'lerin son protestosu olarak görülebilir. Liberallerin daha önce egemen oldukları Kelt seçim bölgeleri, İşçiler ile Muhafazakarlar arasında paylaşılmış durumdadır. İşçiler Galler'in kömür madeni alanlarını ve İskoçya'nın sınai bölgesini, Muhafazakarlar ise İskoçya'nın illerini ele geçirmişlerdir.

İngiliz parti sisteminin gelişmesinde bölgesel ve kültürel farklılıkların etkisi dinsel çekişmelerin etkisinden daha az olmuştur. Yalnızca 1660 ile 1700 yılları arasında Whig ve Tory partilerinin kökenlerini[23] değil, aynı zamanda bunların izleyen yüzyılda süren rekabetini ve daha sonra da Muhafazakarların Liberallere karşı muhalefetini, VIII. Henry yönetiminden itibaren ülkeyi saran dinsel çekişmeleri dikkate almadan açıklamak olanaksızdır. Peki bu konu iki-partili sistemin gelişmesine nasıl katkıda bulunmuştur? Buna ilişkin olarak Carl J. Friedrich şöyle demiştir: «İngiltere dinsel bölünmeden (ve dolayısıyla Katolik bir partinin gelişmesinden) ülkenin baskın bir şekilde Protestan olması sayesinde ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Katolikleri ve diğer dinsel karşıtları siyasal ayrıcalıklardan yoksun bırakmak yoluyla da bu dinsel türdeşliği destekleyerek kurtulmuştur». Fakat «baskın bir şekilde Protestan» olmak «dinsel türdeşliğe» sahip olmak demekse, neden bazı Protestanlar başkalarını «siyasal ayrıcalıklar»dan yoksun bırakmayı gerekli görmüşlerdi? Bunlar hangi «siyasal ayrıcalıklar»dı ve eğer türdeşlik bu kadar kesin bir biçimde «desteklendi» ise kiliseler arasındaki ilişkiler partiler arasındaki mücadele açısından önemini yitirdi mi?

Dinsel ve ekonomik ikilik

Gerçek şudur ki, krallık on yedinci yüzyılda din nedeniyle üçe bölünmüştü. İngiliz kilisesine bağlı olanlar, bir yandan büyük bir Püritenler

[23] Bu konuda Bkz. W. C. Abbott, «The Origin of English Political Parties», *American Historical Review*. Cilt XXIV (1918-1919).

grubu, öbür yandan da ondan daha küçük olan bir katolik grubu tarafından kuşatılmışlardı. Monarşi 1660'da yeniden kurulduğunda Anglikanlar Cromwell döneminde egemen olan Püritenleri alaşağı ettiler ve zaferlerini Clarendon Yasası ile kaydettiler. Daha sonra karşı konduğu halde, bu Yasa'nın temel ilkeleri geçerliliğini sürdürdü ve kiliseleri resmileşmiş olan Protestanlarla öbür Protestanlar arasındaki ayrım çizgisini oluşturdu. II. James'in hükümdarlığı sırasında bir Katolik dirilme tehdidi, Protestanlar arasında bütünleşmeye yol açtı, ama 1688 yılında tehlike savuşturulunca eski bölünme yeniden belirdi. Devrimin yerleşmesi süreci, özünde, iki büyük grup arasında bir anlaşma anlamına geldi. Parlamentonun üstünlüğü Whig'ler tarafından, Anglikanların üstünlüğü ise Tory'ler tarafından gerçekleştirilmişti. Her iki parti de bu geçici anlaşmadan tam olarak hoşnut değildi. Dolayısıyla her ikisi de kendi rakiplerine yarayan kısmını bozmaya çalıştı. Fakat güçler öylesine dengedeydi ki anlaşma önemli ölçüde değiştirilinceye kadar aradan iki kuşağın geçmesi gerekti. Tory'ler, III. George tahtta iken kralın yetkilerinin yeniden sağlanmasında yardımcı oldular. Fakat kralın Amerika politikasının uğradığı bozgun ve daha sonraki delilik nöbetleri sayesinde, meclisin üstünlüğü ilkesi kafalarına kakıldı.

Tory'lerin dinsel hoşgörüyü kabullenmesini sağlamak daha uzun sürdü. On sekizinci yüzyılın tümü ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca, Tory'ler İngiliz Kilisesi ile bir düşünülmekteydiler ve bu kilisenin resmileştirilmesinin bayraktarlığını yaptılar. Böylece Whig'ler, on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan tek büyük dinsel gücün-yani, John Wesley'in-etkisiyle sayıları önemli ölçüde artan, İngiliz Kilisesine bağlı olmayan Protestanların temsilcisi konumuna sokuldular. Fakat bu kimseler siyasal yetkilerden tümüyle yoksun değillerdi ve etkilerini de yok saymak olanaksızdı. «Test and Corporation» yasalarının amacı bunları kamu görevi almaktan yasaklamaktı. Ama oy kullanmalarına engel hiçbir yasa yoktu. Whig'lere maddi yardım yapmaları da engellenmiş değildi. Kamu görevi almalarını yasaklayan yasa bile tam anlamıyla uygulanmıyordu ve 1727'den sonra Meclis'in düzenli olarak her yıl çıkarttığı bir Af Yasası ile gerekli antları içmeyen kamu görevlileri yasal cezalardan bağışık tutuluyorlardı. Dolayısıyla, gerçek şudur ki, on sekizinci yüzyılda dinsel birlik değil, ikilik vardı ve bu doğrudan doğruya iki-partili sisteme yansıyordu. Bunu en açık biçimiyle G.M. Trevelyan ifade etmiştir: «Restorasyondan on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar İngiltere'nin siyasal yaşamında iki partinin varlığını sürdürmesi, çok büyük ölçüde, halk arasında Kilise ve Şapel diye bilinen, dinsel göreneklerdeki iki-partili sistemden ileri gelmekteydi. İngiltere'nin inanç dünyasındaki bu ikilik ve kilise karşıtlarına getirilen siyasal kısıtlar, İngiltere'ye özgü bir olgu olarak ülkenin her bölge ve kentinde sürekliliğini koruyan iki partinin, belirgin siyasal sorunlar unutulmuş ya da çözülmüş olduğunda veya bazı önemli açılardan parti programları el değiştirmiş gözüktüğünde bile, varlığını sürdürmesini büyük ölçüde açıklamaktadır... Ulusun dinsel yaşamındaki ikilik, siyasal bir ikilik

olarak yansımıştı[24]». Bu siyasal eşitsizlik yasalarda bir yüzyılı fazlasıyla aşan bir süre için yer aldığından, Tory'lerin Anglikanlara yakınlığı ve Whig'lerin Anglikan karşıtları ile anlaşması, alışılmış bir kalıp olarak, Katoliklerin ve Anglikan olmayan Protestanların siyasal kısıtlamalarının kaldırıldığı 1820'lerden çok sonra da varlığını sürdürmüştür. Daha yakın zamanlarda bile, kiliseye giden Muhafazakar ile şapele giden Liberal ya da İşçi genellemesi, anlamlı olabilmiştir.

Bu dinsel bölünme, ekonomik, çıkar çatışması ile ne şekilde bağlantılıydı? Ya da, soruyu daha farklı ifade edersek, ekonomi alanında hangi «kalıcı bölünme kaynakları» vardı ki, partiler arası bir karşıtlığa ve özellikle yalnızca iki parti arasında bir bölünmeye yol açtı?

On sekizinci yüzyılın sonuna kadar İngiliz toplumu esas olarak kırsaldı ve toprağa bağlı çıkarlar ekonomi içinde egemendi. Ticarete bağlı çıkarlar, önemsiz olmamakla birlikte, ikincil durumdaydı. Bu koşullar altında partiler arası karşıtlık açısından yalnızca tek bir olasılık vardı. Toprak sahibi soylular, Tory'leri oluşturan bir çoğunluk ile ticari çıkarlarla birleşerek Whig'leri oluşturan bir azınlık olmak üzere, ikiye bölündüler. Kırdaki eşraf genellikle Anglikan iken büyük tüccarlar Anglikan kilisesine bağlı olmadıklarından, dinsel bölünme ekonomik bölünmeyi tamamladı; bu olgu bir iki-partili sisteme somut olarak katkıda bulundu. Bu şekilde kurulan ve güçlenen sistem bir yüzyılı aşan bir süre içinde yerleşiklik kazandıktan sonra ilk ciddi sınavı, hızlı teknolojik değişmenin ekonomik ve toplumsal düzen üzerindeki etkisi ile karşılaştı. Bu değişimin toplam etkisi, kırsal bir toplumun yerini kentsel bir toplumun alması ve tarımın üstünlüğünü de sanayinin devralması oldu[25]. Partiler kendilerini bu kadar büyük bir dönüşüme nasıl uydurdular? Eski kalıplar yeni içeriği taşıyabilecekler miydi?

Partilerin sanayileşmeye tepkisi

Bu sorunun yanıtı, sistemin, ağır ve uzun bir can çekişmeden sonra bu gerilimi atlattığıdır. Fakat bu yeni koşullara uyma süreci içerisinde her iki parti de büyük birer şokun kurbanı olmuş ve bu, partilerden birini otuz yıl için felç ederken, diğerini ise öldürmüştür. Bu krizlerden ilki, sanayici çıkarlarının, çiftçi çıkarlarına meydan okuyabilecek ve daha önceleri toprak sahipleri lehine işleyen kurumları kendi yararına çevirerek üstünlüğünü kanıtlayabilecek boyutlara ulaştığında yer aldı. Bu, oy hakkını ve Avam Kamarasındaki sandalye bölüşümünü değiştiren 1832 siyasal reformunda ve onu izleyerek yiyecek maddeleri üzerindeki koruyucu gümrüğü kaldıran 1846 ekonomik reformunda gerçekleştirildi. Bu darbeden doğrudan doğruya etkilenerek çatlayan, Muhafazakar Parti oldu. Peel yanlıları, Gladstone da dahil olmak üzere, partiden koptular ve birkaç yıl sonra Liberallerle birleştiler. Geride kalan Muhafazakarların önderliğini Disraeli aldı. Disraeli, İngiliz tarımının gerileyişini önceden görerek ve bir azınlık çıkarına dayanan bir partinin çoğunluğu kazanamayaca-

---

24 Op. cit., ıs. 26-27.

25 En son sayımlara göre İngiltere'de nüfusun % 20'si kırda yaşamakta ve çalışan nüfusun % 6'sı tarım ile uğraşmaktadır.

ğını bilerek, gücünü yeniden toparlayabileceği yeni bir kaynak aramaya koyuldu; bu iş otuz yıl sürdü.

Muhafazakarların tam da yeni bir canlılık ile toparlanmaya başladığı sırada, Liberallerin krizi başlamaktaydı; çünkü birincinin yararına çalışan nedenler şimdi ikinciye zarar vermekteydi. Sanayiciler ile çiftçiler arasındaki mücadele, İngiliz ekonomisinde, sınai varlık ile tarımsal varlığın karşı karşıya geldiği dikey bir bölünmeyi ifade ediyordu. Ancak, sanayinin üstünlüğü kesinleştikten sonra kent siyasal yaşamında yoksulluk ile zenginliğin sınıf ayrımı doğrultusunda karşı karşıya geldiği yatay bir bölünme ortaya çıktı. Sanayi işçileri, kendi yaşam ve çalışma koşullarında düzelmeler sağlamak için, Liberal işverenlerinin 1832 yılında kazanmış olduğu oy hakkının aynısını istemeye başladılar. Birçok sanayici kendi işçilerinin oy hakkına kavuşmasını istemediğinden, 1866 yılında bu konu üzerindeki-sonuçta liberalleri yok olmaya götürecek olan-bölünmelerden ilki yer aldı. 1867 yılında oy hakkını veren yasa, azınlıktaki Muhafazakarlar ile Liberallerin ilerici kanadının oluşturduğu koalisyonun oyları ile kabul edildi. Bu yeni ortaya çıkan büyük işçi oyu potansiyeli, hangi partiye yönelecekti? Bu oylar uzun bir süre için iki parti arasında bölündü; çünkü bazı işçiler Anglikan kilisesine bağlı olmayanların ve toplumsal ilerlemenin savunucusu diye Liberallere oy verdiler, bazıları da Disraeli'nin «Tory demokrasisi»nin iyi niyetli paternalizminin ve ürettikleri ürünlere emperyalist pazarlar bulunacağı umudunun çekiciliğine kapıldılar. Ancak, yavaş yavaş, Liberal parti İrlanda sorunu yüzünden bir kez daha bölünüp zayıfladıkça ve gümrük konusunda duyarlı olan sanayiciler Muhafazakarlar yanına geçtikçe, birçok işçi her iki partiden de soğumaya başladı. Ayrı bir İşçi örgütünün doğması, geçici bir süre için, 1930'ların bunalımı ile son bulan bir üç-partili sisteme yol açtı. Ne var ki, Liberaller, parçalara bölünürken bile ülkeye hizmet etmeyi sürdürdüler; çünkü, öbür partilere katılmak yoluyla Muhafazakarlar için reformları, İşçiler için de anayasayı, daha kolay kabullenir hale getirdiler.

Bütün bu süreç içerisinde olayların zamanı ve sırası, iki-partili sistemin sürmesi açısından belirleyici olmuştur. Friedrich'in vurguladığı gibi[26], sistemin erken bir dönemde gelişmiş olması ona elverişli bir konum sağladığı ve özellikle toplumsal düzen sanayileşmenin getirdiği sarsıntıya uğramadan anayasanın anahatlarının yerleşiklik kazanmış olması, sistem açısından bir talihlilik idi. Fakat zamanlamanın, yeterince vurgulanmayan bir başka boyutu daha vardır. İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyıl siyasal tarihini niteleyen temel bir öğe, oy hakkının kademeli olarak genişletilmiş olduğudur. Büyük reform yasaları - 1832, 1867, 1884 - daha ilk yasadan da önce var olan iki - partili sistemin, seçmen sayısındaki her yeni artışı yönlendirebileceği, kendine çekebileceği ve sindirebileceği zaman aralıkları ile kabul edilmiştir. Seçmen kitlesindeki her genişleme, yeni seçmenlerin kazanılması için partileri daha yoğun bir örgütlenmeye yöneltmiş ve bu daha iyi örgütlenme de sistemi etkileyerek güçlendirmiştir.

---

26 Op. Cit., s. 413.

İngiliz sisteminin nedenlerine ilişkin bu çözümleme, partilerin öncelikle toplumun ürünü olduğu ve ancak ikincil olarak devlet kurumları tarafından belirlendiği sonucunu vermektedir. Yönetsel kurumların parti sistemini etkilemesi, esas olarak, bir ulusun kültürel, dinsel ve ekonomik öğelerinden temellenen bir sistemi desteklemek ve pekiştirmek ile sınırlıdır. Seçim sisteminin parti sistemini belirlemesinden çok, parti sisteminin seçim sistemini belirlediği anlaşılmaktadır. Daha sonra, sonuç bir kez üretildiğinde, kendi nedenini etkileyerek iki-partili yapının sürmesine katkıda bulunmuştur. Fakat bu örneğin çözümlemesinde özgül olarak İngiliz tarihinin ürünü olan etkenler de vardır ve özgül öğeleri genel bir kuralın içine sokmak çok güçtür. İngiltere'nin gelişiminde özgül olan şey, toplumdan kaynaklanan sorunların niteliği ve bu sorunların ürettiği grupların belirginliğidir. Olayların tarihsel sıralanması aynı ölçüde özgüldür; çünkü bir ülkenin tarihini bir başkasından ayırt eden şey, her zaman için hangi zaman sıralaması içinde sorunlarla karşılaşılıp çözüme kavuşturulduğudur. İngiltere örneği önemli ve bu uzun değerlendirmeyi hak eden nitelikte bir örnektir; çünkü, uzun süren bir iki-partili sistemin önde gelen örneği olduğu gibi, başka ülkeler için de bir model oluşturmuştur. İngilizler bu sonucu planlamış ya da bilinçli olarak hedeflemiş değillerdir ve dolayısıyla, zamanında öyle oldukları anlaşılmasa bile, daha sonra geriye dönüp bakılarak yapılan bir çözümlemede olaylar, eğilimler veya rastlantıların birer neden olarak saptanması olasıdır. Fakat bir ulusun tarihinde rastlantısal olan birşey başkaları tarafından gözlenerek bilinçli bir şekilde taklit edilebilir. O halde, İngiliz modelinin başka ülkelere aktarıldığında yol açtığı bazı sonuçları inceleyelim.

Modelin Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Afrika'ya ihraç edilmesi

Romalıların, örgütledikleri eyaletlere kendi kültür ve yasalarını götürmeleri gibi, İngilizler de ele geçirdikleri veya sömürgeleştirdikleri topraklara kendi siyasal görüş ve kurumlarını götürmüşlerdir. Uluslar Topluluğu içinde tam özerkliği en erken kazanan dört ülke-Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika-karşılaştırmalı çözümleme için öğretici bir grup oluşturmaktadırlar. Avustralya ve Yeni Zelanda'da yerli nüfus, getirilen sistemi etkileyemeyecek kadar az sayıda ya da geri bir kültür düzeyinde idi. Fakat öbür yerlerde, İngiliz geleneği, ortadan kaldıramadığı öğelerle birlikte yaşamak zorunda kaldı: Kanada'da Fransız *ancien régime*'in uzantıları ile, Güney Afrika'da da on yedinci yüzyıl Hollandası'ndan gelme bir grup ve kabileler arasında bölünmüş büyük bir Afrikalı çoğunluk ile. Dolayısıyla, ortak bir siyasal yapının, gerek kendi kaynağından, gerekse birbirlerinden uzak, olan yerlerde uygulanması sözkonusu idi. İhraç edilen bu sistem, yeni kökler salıp geliştikçe, bir yandan kendi özelliklerinden bazılarını korurken, bir yandan da bunları yeni çevresinde yer alan özelliklerle harmanladı. Ayrıca, uluslaşma süreci, daha büyük birimler olarak birleşmeyi gerektirdiğinden, Birleşik Devletlerden federal devlet ilkesi ödünç alınarak Kanada ile Avustralya'nın koşullarına uygulandı. Böylece, dört-beş kuşak geçtikten sonra, bu ülkeler

arasında hem benzerliklere, hem de farklılıklara rastlamak olanaklı hale geldi. Bunların incelenmesi, çözümlememizi İngiltere'yi tartıştıktan sonra bıraktığımız yerden biraz daha ileriye götürecektir.

İlk olarak, Kanada'nın, Avustralya'nın, Yeni Zelanda'nın ve Güney Afrika'nın siyasal yaşamına bakarak herbir ülkede evrilmiş olan parti sistemini tanımlamak gerekir. İngiltere'ye en yakın koşutluk gösteren ülke, aynı zamanda en küçük ve en uzak olan Yeni Zelanda'dır. Bu ülkede parti yaşamı, çözüm gerektiren en önemli sorunların göç, bayındırlık işleri, Maori savaşları ve merkez-eyalet ilişkilerinin olduğu kuruluş yıllarında (1856-1876) ortaya çıktı. Gruplar arasındaki mücadele daha sonra bir Muhafazakar-Liberal kavgası biçiminde kutuplaştı. İşçi sınıfı siyasal deneyim kazandıkça ve genel oy hakkı elde edilince, Liberal parti genişleyerek Liberal-İşçi halini aldı. Fakat daha sonra bu birlik bozuldu ve Yeni Zelanda, İngiltere ile aynı dönemde (1905'ten 1931'e kadar), üç parti arasındaki kararsız denge ile yaşadı. 1930'ların başındaki bunalım, Muhafazakarlar (o zamanki adıyla Reform) ile Liberallerden arta kalan kesim arasında bir koalisyonu zorlayarak, iki-partili sistemin yeniden kurulmasına yol açtı. O günden bugüne de İşçi Partisi ile şu anda Milliyetçi Parti diye adlandırılan karşıtı arasında olağan bir görev alış-verişi yaşandı. Son altmış-yetmiş yıl içerisinde-genellikle özel bir çıkarı ya da aşırı bir görüşü dile getirmek ve örgütlemek amacıyla-bazı küçük partilerin kurulduğu olduysa da, bunlar her seferinde hızla yok oldular.

Yeni Zelanda'dan daha karmaşık bir ülke olan Kanada, iki-partili sistemi sürdürmede daha fazla güçlüklerle karşılaşmıştır. Federasyon kurulduktan sonraki bir kaç on yıl içinde, siyasal mücadele klasik modele kavuşmuştu. Fakat iki büyük partinin ortaya çıkmasına karşın, Kanada'nın büyük bir ülke oluşu ve içerdiği grupların çeşitliliği ile bunların coğrafi açıdan toplulaşmış olmaları, özel çıkarların veya bölgelerin kopmasına her zaman olanak vermiştir. Bu nedenle, üçüncü ve dördüncü partiler oldukça sıklıkla örgütlenebilmişlerdir. Zaman zaman da bunlar bir eyaletin yönetimini ele geçirerek ardarda birkaç seçim boyunca ellerinde tutabilmişlerdir. Bunun günümüzdeki örnekleri Alberta ve British Columbia'da Toplumsal Saygınlık ile Saskatchewan'da C.C.F.'dir. Fakat Dominyon düzeyinde görev değişimi, bir yüzyılın üç çeyreği boyunca Muhafazakarlar ile Liberaller arasında kalmış ve bir üçüncü parti ender olarak parlamento dengesini elinde tutabilmiştir[27]. Son dönemlerde Kanada'nın siyasal yaşamında en dikkat çekici özellik, Liberallerin uzun süreli egemenliği olmuştur; buna Muhafazakarların gerilemesi ile Toplumsal Saygınlık ve C.C.F.'nin sınırlı ölçüde temsil olanağı bulması eşlik etmiştir. Buna karşılık, 1957 ve 1958 yıllarındaki iki federal seçimden sonra Liberallerin egemenliği birden sona ermiş ve o zamandan beri de siyasal sarkaç daha dar bir çerçevede gidip gelmeye başlamıştır.

---

27 Ancak bu durum, 1921 yılı seçimlerinden sonra batıdaki kırsal alanlardan kaynaklanan muhalefet hareketi İlericiler için ve yine 1962'de Muhafazakar Avam Kamarası çoğunluğu için Toplumsal Saygınlık veya Yeni Demokratların desteğini gereksindiğinde geçerli olmuştur.

Avustralya'nın Uluslar Topluluğuna katılışı, Kanada'nın Dominyon oluşundan otuz üç yıl sonradır. Dolayısıyla Avustralya'da ulusal partiler yaşamı daha yetmiş yılını doldurmamıştır. Fakat bu dönem içerisinde kesin bir yapı olmuştur bile. Olgular oldukça açıktır, ama anlamları tartışma konusudur. Bu yüzyılın ilk on yılı, federal sistemin işlemeye başlatılması ve grupların birleştirilmesi ile geçti. Korumacılık yanlıları ile serbest ticaret yanlılarının kavgası bir süre için öbür bölünmeleri gölgede bıraktı ve siyasal çıkarları kendi özel kalıbına soktu. Fakat bu konu bir kez korumacıların lehine çözüldükten sonra, Avustralyalılar elli yıldır sürdürdükleri parti sistemini geliştirdiler. Bir yanda İşçi Partisi vardır. Bu partinin tarihi, merkezi bir disiplin ile buna karşı gelinmesi arasında süren bir dizi kavgadan oluşmaktadır. İşçi Partisi'nin karşısında ise iki parti vardır. Bunların daha büyük olanı, çok sayıda ad değiştirdikten sonra şimdi yeniden Liberal adını almış olan partidir. Öbürü ise, 1920'lerin başlarından beri ayrı bir örgüt olan Vatan Partisi'dir. Avustralya'nın sistemi hangi kategoriye konmalıdır? Yanıt açık gözükmekle birlikte yine de tartışma konusudur. Kimine göre Avustralya'da bir üç-partili sistem vardır, çünkü sistem içinde gerçekten üç parti vardır! Kimine göre ise bu aritmetik gerçek, siyasal olarak yorumlanmalıdır. Üçüncü parti olan Vatan Partisi, tümüyle bağımsız bir işleyiş içinde olmadığı gibi, bir denge rolü de oynamamaktadır. Bunun yerine, Liberallerle sürekli bir koalisyon içindedir. İşçilerle, ne seçim için, ne de yönetimde, hiçbir zaman birleşmemektedir. Dolayısıyla, Avustralya'da siyasal yaşamın İşçiler ve İşçi-olmayanlar diye ikiye ayrılmış olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Bu ikincilerin iki örgütü vardır ve bu örgütlerden daha güçsüz olanı kırsal öğelerin temsilciliğini yapmakta ve pazarlık gücünü artırmaktadır. Dolayısıyla, Avustralya'da geçerli olan sistem, biçim olarak üç-partili, ama işlev olarak iki-partilidir.

Yönetimin, kendi içinde bile keskin bir biçimde bölünmüş olan bir azınlığın tekelinde olduğu Güney Afrika'da, parti sistemi, bir sınırlamalar ve çarpıtmalar karabasanı içinde işlemektedir. Siyasal katılım tekeli azınlığın elinde olduğu için, partiler nüfusun yalnızca egemen beşte-birini «temsil» etmektedirler. Yine de bütün hesapları, oy hakkına sahip olmayan ve ayrı tutulan baskı altındaki beşte-dördün varlığından önemli ölçüde etkilenmektedir. Dolayısıyla, Güney Afrika'nın parti sistemini tanımlarken, bu temel sınırlamalar akıldan çıkarılmamalıdır. Bu sınırlamaların çerçevesinde, karmaşık bir gruplaşmalar yapısı, kabaca iki-partili bir yapı türetme eğilimi taşımıştır. Bir parti Afrikaner'lerin çoğunluğu tarafından kurulmuştur ve bunların karşısında, İngilizce konuşan çoğunluk ile birleşmiş olan, Afrikaner'lerin azınlığı yer almaktadır. Esas olarak dilsel ve kültürel sınırlar doğrultusunda yer alan bu bölüme, baskı altındaki gruba karşı alınan tavır farklılaşması ile de pekiştirilmiştir. Irk ilişkileri konusunda, aşırıcılar ile ılımlılar arasında bir karşıtlık vardır. Ayrıca, egemen Avrupalı azınlığın kendi arasında da azınlıkta kalan hizipler vardır-sermaye sahiplerine karşı olan bir İşçi Partisi, Afrikanerlerin İngilizlere olan üstünlüğüne karşı direnmeye çalışan bir Dominyon ya da Federal Partisi, insanlar arası eşitliği (yiğitçe ama umutsuzca) savunan bir

Liberal Parti. Bu tür gruplar şimdiye kadar iki büyük örgütlenmenin-Milliyetçi ve Birlik partisi-gücünü çok sarsamamışlardır[28]. Şu anda, 1948 yılından bu yana yer alan her seçimde aldıkları oy oranı yükseldiği için Milliyetçi aşırıcılar her şeyi istedikleri gibi yürütebilmişlerdir.

İşte bu dört ülkedeki sistemlerin işleyişi kısaca böyledir. Buradan, bu ülkelerin hepsinde esas olarak iki-partili sistemlerin işlediği genellemesine gitmek olanaklıdır. Fakat farklar ve sapmalar, en az genel kural kadar önemlidir. Dolayısıyla, açıklanması gereken şey, hem bu genel kuralın hem de sapmaların nedenleridir. Yine İngiltere'yi tartışırken yaptığımız gibi, ilk olarak kurumsal yorumları değerlendirelim. Bu dört ülke için sorulması gereken ilk soru şudur: Parti sisteminin niteliğini etkileyebilecek durumda olan kurumlar ne ölçüde benzer, ne ölçüde farklıdırlar? Bu kurumlarla partiler arasında gözle görülür bir bağlantı var mıdır?

Dört ülkenin kurumsal yapıları

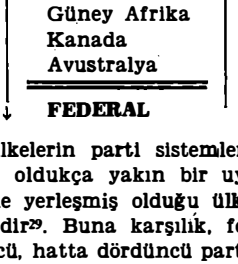
İlk bakışta, bu dört ülkenin yönetsel kurumlarının genel benzerliği oldukça çarpıcıdır. Fakat aynı zamanda bir takım belirgin farklar da vardır ve bunların nedenlerinin açıklanması daha fazla çözümlemeyi gerektirir. Birincisi, kabine sisteminin kullanımı konusunda tam bir benzerlik vardır. Meclis başkanlığı ile yürütme organı başkanlığının aynı kişide birleşmesi, yönetim sanatına İngilizlerin yaptığı bir katkıdır ve tüm Uluslar Topluluğunda izlenen bir uygulamadır. Kural, kabine yönetimidir. Buna hiçbir istisna yoktur. Fakat, kabinenin yetkilerinin sonuçları ve bu yetkilerin kullanım teknikleri konusunda bazı farklar vardır. Örneğin bu ülkelerin bazılarında, feshetme tehdidi tümüyle işlerliğini yitirmiş ve çoğunluk partisi içinde disiplini sağlama ya da iki-partili yapıyı koruma amacı açısından-eğer daha önce bir önemi vardıysa-artık önemli olmaktan çıkmıştır. Yeni Zelanda'da, zamanından önce bir genel seçim uygulamasına gitmeden yetmiş yıl (1881-1951) geçmiştir. Bunun nedeni, gayet basitçe, Yeni Zelanda'da seçimler üç yılda bir yapıldığı için bir meclis dönemini kısaltmanın gereksizliği olmuştur. Buna karşın, hem iki-parti sistemi, hem de parti içi disiplini varlığını sürdürmüştür.

Avustralya'da federal seçimler Yeni Zelanda'da olduğu gibi üç yılda bir yapıldığından, erken fesihler gereksiz olmuştur. Fakat Avustralya meclisi'nin İngiltere, Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika meclislerinden farklı olduğu önemli bir konu vardır. Biçimsel açıdan olduğu gibi içerik açısından da, ilk iki meclisli yapısını korumaktadır. Birleşik Devletler'deki uygulamaya benzer bir şekilde, altı Eyalet Senato'da eşit birimler olarak temsil edilmektedir ve her seçim döneminde Senato üyelerinin bir bölümü yenilenmektedir. Dolayısıyla, Meclislerin biri İşçilerin denetiminde öbürü ise İşçi olmayan koalisyonun denetiminde olduğu takdirde, iki Meclis ara-

28 Ne varki 1920'lerin ortalarında, İşçi Partisi, en iyi işleri beyaz işçilere ayırma politikası temelinde Smuts'a karşı Hertzog ile koalisyona girmeye yetecek kadar oya sahipti. Ayrıca, Malan'ın önderliğindeki Milliyetçiler 1948'de iktidara geldiklerinde, daha sonra kendilerine katılan bir parti olan, Havenga'nın başkanlığındaki küçük Afrikaner partisinin parlamentodaki desteğine gereksinim duymaktaydılar.

sında bir zıtlaşma olabilmektedir. Bu durum nedeniyle Liberal önder, Başbakan Menzies, 1957 yılında her iki Meclisi de fesih yetkisi veren anayasa hükmünden yararlanmıştır. Fakat bu parti sisteminin işleyişinin kendi içindeki bir kusurundan ileri gelmiş birşey değildir. Daha çok, kurumsal bir çelişkinin sonucudur. Kabine sisteminin etkin olabilmesi için, sınırlamalara ve dengelere değil, siyasal yetkenin bir tek yerde toplanmasına gerek vardır. Bu nedenle kabine, tam anlamıyla işleyebildiği yerlerde, iki meclisli sistemi işlemez hale getirmiş ya da ezmiştir ve bir meclisin, rakibini ortadan kaldırma gücü, iki-partili sistemin bir partinin karşıtları üzerinde çoğunluk sahibi olmasını gerektiren mantığı tarafından pekiştirilmiştir. Dolayısıyla, şu anda Avustralya'da varlığını sürdürdüğü ölçüde, fesih yetkisi, parti sisteminin nedeni değil sonucudur.

Buna karşılık Avustralya örneği, genel sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeyi gerektiren başka uzantılar taşımaktadır. Avustralya'nın iki meclisli sistemi, federal devlet yapısının bir ürünüdür. Dolayısıyla, federal bir anayasa ile merkezî bir anayasa arasındaki kurumsal farkın, siyasal sistem içindeki parti sayısını etkileyip etkilemediğini incelemek gerekir. İngiltere ile bu dört ülkeyi merkezi devlet ile federal devlet kutuplarına yakınlık derecelerine göre sıraya koyduğumuzu varsayalım. Bu sıralama şöyle olurdu:

Bu sıralama, sözkonusu ülkelerin parti sistemleri ile ne ölçüde uygunluk göstermektedir? Kanımca, oldukça yakın bir uygunluk. İki-partili sistemin en sağlam bir şekilde yerleşmiş olduğu ülkeler, kurumları kesinlikle en merkezi olan iki ülkedir[29]. Buna karşılık, federal ya da yarı-federal olan devletler ise bir üçüncü, hatta dördüncü parti sorunu ile sürekli olarak karşılaşan devletlerdir. Dolayısıyla kurumsal açıklama biçimine yatkın olan bir kimse, federal devlet yapısının iki-parti tekeline bir engel oluşturduğunu düşünecektir. Arada, bir yönetim düzeyi daha olduğu için, ulusal düzeyde iktidara gelemeyen bir parti eyalet düzeyinde egemen olabilir. Dolayısıyla, federal yapının çok sayıda partinin oluşmasını özendirdiği düşünülebilir. Eğer bu doğruysa, yönetsel yapının parti sisteminin şekillenmesine nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Gerçekten, parti sistemi ile devlet aygıtının merkezilik derecesinin birlikte gittiği görülmektedir. Fakat bunlardan birinin neden, öbürünün de sonuç olduğunu öne sürmek, kanıtlanmamış bir vargıdır. Daha çok her iki öğenin de-parti sisteminin türü ile kurumların yapısı - daha

[29] Amerikan parti sistemi örneği ilerde tartışılmaktadır.

temelden belirleyici olan başka bir etkenin ortak ürünü olduğu söylenebilir: Yani, toplumun niteliği. Eğer bu doğruysa, partiler ile devletin merkezî ya da federal olmasının ilişkisi, baba ile evladın değil, iki kardeşin ilişkisini andırıyor demektir.

İncelenmesi gereken bir başka kurumsal düzenleme de seçim sistemidir. Bunun, tartışılan dört ülkedeki parti sistemleri ile ilişkisi ne olmuştur? Bu ülkelerden üçü-Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika-Meclislerini İngiltere'de olduğu gibi seçerler. Yani, oy çokluğuna dayalı dar bölge sistemini uygularlar. İngiltere'de olduğu gibi, bu sistem iki büyük parti tarafından benimsenmektedir; çünkü nispî temsilin olmayışı, bunların çoğunluk sağlamalarını kolaylaştırarak yeni partilerin büyümesini engellemektedir. Ancak, hem İngiltere'de, hem de Yeni Zelanda'da İşçi Partisi için geçerli olduğu gibi yeni bir parti yeterli toplumsal desteğe sahip olduğu takdirde, seçim sistemi ne olursa olsun güçlenebilir. Yeni Zelanda'da Liberaller ilk tehlike işaretini gördüklerinde ve mecliste çoğunluğa sahiplerken, İşçi Partisinin büyümesinin önüne geçmek amacıyla, yasayı değiştirerek bir ikinci tur oylama denemesine giriştiler[30]. Fakat seçim numaraları, güçlü bir ekonomik ve toplumsal temele sahip bir siyasal hareketi durduramazdı. Bu sistem altında yürütülen iki seçimden (1908 ve 1911) sonra, Reform (yani Muhafazakar) ve İşçi partilerine oy verenlerin sayısı arttı, Liberallere oy verenlerin sayısı ise azaldı. İktidara gelen Reform Partisi'nden bir Bakan, seçim sistemini yeniden oy çokluğuna dayalı tek tur oylamaya çevirdi.

Yeni Zelanda'da üçüncü parti (İşçi), varolan partilerden birinin yerini alarak iki-partili sistemi yeniden kuracak kadar güçlendi. Durum bu iken, eski seçim sistemi korundu; çünkü ortadan kaldırılması için bir gerek yoktu. Oysa iki partinin yanına bir üçüncüsü kalıcı bir biçimde eklendiğinde parti sisteminin kendisi değişmiş olur. Böyle bir durumda, seçim sistemini değiştirmek daha uygun ve anlamlıdır. Gerçekten de, bu grup içinde kuralı kanıtlayan, istisnayı oluşturan tek ülke olan Avustralya'da, böyle olmuştur. Bu ülkede Vatan Partisi I. Dünya Savaşı'ndan sonra, İşçi Partisi karşıtı olan cephede çiftçilerin siyasal gücünü artırmak için kurulmuştu. Daha sonra seçim sistemi, parti sisteminin değişmiş olan niteliğine uyması için değiştirildi. Çiftçilerin öncelikle Vatan Partisi'ne ve ikinci olarak da diğer İşçi karşıtı partiye destek verecekleri düşünüldüğü için, birleştirilebilir oy sistemi benimsendi. Bu sistem, iki partinin üçüncüsüne karşı birlik olacakları bir üç-partili sisteme tam anlamıyla uyan bir sistemdi. Bu durumda açıkça görüldüğü gibi ilk olarak parti sistemi oluşmuş ve sonra da, kendi siyasal gereklerine uyan bir biçimde, seçim sistemini değiştirmişti.

---

30 Bu sisteme göre, bir aday seçilme için oyların çoğunluğunu almak zorunda idi. İkiden fazla aday olup da hiçbirisinin çoğunluğu sağlayamadığı bölgelerde, en yüksek oyu alan ilk iki aday arasında ikinci bir seçim yapılmaktaydı.

Basitten karmaşığa doğru, bu ülkelerin toplumsal yapıları

Buraya kadarki karşılaştırmaları özetleyerek, bu ülkelerin yönetsel yapıları arasında genel bir benzerlik olduğu söylenebilir. Önemli istisnalar Avustralya'daki seçim sistemi ile yine Avustralya'daki ve Kanada'daki federal devlet yapısıdır. Bu kurumsal farklılıklarla parti sistemleri açısından farklılıklar arasında bir ilişki olduğu kesindir. Fakat şimdi, gerek parti sistemleri, gerekse kurumsal yapılardaki benzerlikler ile farklılıkların, daha kapsamlı ve daha temel nitelikli başka etkenlerle ilişkili olup olmadıklarına bakalım. Bunun için sözkonusu toplumların bileşimlerine bakacağım; çünkü siyasetin özü ve partilerin varlığı bunlardan kaynaklanır. Bir toplum ne kadar türdeşse parti sisteminin de o kadar basit olacağı ve ne kadar farklılaşma içeriyorsa parti sisteminin de o kadar karmaşık olacağını düşünmek akla yakındır. Bu önerme olgular tarafından desteklenmekte midir? Türdeşlik açısından değerlendirildiğinde, açıktır ki Yeni Zelanda ile Avustralya İngiltere'ye oranla daha türdeş, Kanada ile Güney Afrika ise daha az türdeştir. Bu toplumsal farklar, parti sisteminde yansıtılmakta mıdırlar?

Bütün bu toplumlar arasında en basit yapıya sahip olanı, parti sistemi açısından İngiltere'ye en yakından benzeyen Yeni Zelanda'dır. Yeni Zelanda halkı, eşi az bulunur ölçüde türdeştir. Bu ülkede Philedelphia'nınki kadar bir nüfus, Oregon'unki kadar bir alana yayılmıştır. Sayıca Maori'lerin on katı kadar olan Avrupa'lı nüfus, yüzde 98 oranında Britanya adalarından gelmedir. Bunların büyük çoçuğunluğu da İngiliz ya da İskoç ve Protestan olup işçi sınıfı ya da alt-orta sınıf göçmen ailesi kökenlidir. Tarım ülkenin dış satım gelirinin onda-dokuzunu oluşturduğu halde, çiftçiler çoktan beri çoğunluğu oluşturmaktan çıkmış ve seçim sistemi altında özel temsil hakkı üstünlüğünü yitirmişlerdir. Daha yüksek bir yaşam düzeyi isteği, belli bir kent gelişimine yol açmıştır. Fakat bir büyük anakent yerine, Yeni Zelanda'da, kuzeyden güneye doğru birbirinden uzak yerleşmiş dört büyük merkez vardır. Siyasal açıdan, halk iki doğrultuda bölünmüştür: Kentliler ile çiftçiler, varlıklılar ile yoksullar. Çiftçiler, ender olarak bölünen bir blok oluşturmuşlardır[31]. Fakat kendi başlarına bir seçim kazanmak için yeterli olmadıklarından, bazı kentsel çıkarlarla birleşmek zorundadırlar. Bu nedenle, dış alımcılar, işadamları ve yüksek gelirli meslek grupları ile anlaşma içindedirler. Milliyetçi Parti'nin temeli budur. Öte yanda ise, İşçi Partisi sanayi işçilerinin tam desteğine sahiptir. Parti, bunlarla kentlerde devlet ve özel kesimde çalışan düşük gelirli beyaz yakalıları birleştirmektedir. Milliyetçi Parti açısından sorun, kırsal ve kentsel kanatlarını bir arada tutmak; İşçi Partisi açısından ise, sanayi işçileri ile beyaz-yakalıları bir arada tutmaktır. Bu bağlardan herhangi birinin gevşemesi, partilerin oy desteğini ve dolayısıyla da iktidardaki partiyi değiştirmeye yeterlidir.

---

31 Fakat zaman zaman ve özellikle dış satım fiyatları düştüğünde, süt üreticileri koyun yetiştiricilerinden kopabilmekte ve 1935'de olduğu gibi, bazıları İşçi Partisine oy verebilmektedir.

Ülkenin toplumsal yapısı büyütülerek bir ekrana yansıtılsa Yeni Zelanda'nın siyasal yaşamının neye benzeyeceği, komşusu Avustrulya'ya bakarak anlaşılabilir. Birçok temel nitelikleri bakımından bu iki ülke özdeştir. Fakat Avustralya'da yaşayan alt-gruplar, Yeni Zelanda'dakilerden oransal olarak daha büyüktürler. Bu olgu onların ayrılık duygusunu yoğunlaştıran ve aralarındaki sürtüşmeyi artıran birşeydir ve bunun sonuçları dolaysız olarak parti sistemine yansımaktadır. Irk, dil ve ulusal köken açısından Avustralya'lılar önemli ölçüde türdeştir. Buna karşılık din açısından değerlendiğinde, Avustralya'ya Yeni Zelanda'ya oranla daha fazla İrlanda'lı göç ettiğinden, Yeni Zelanda'da Katolik'lerin sayısı yüzde 14 oranında iken Avustralya'da bu oran yüzde 21'e ulaşmaktadır. Bu durum siyasal açıdan önemlidir, çünkü Katoliklerin büyük çoğunluğu (bunların Birleşik Devletler'de Demokrat Parti altında buluşmalarına yol açan aynı nedenlerle) erken bir dönemde İşçi Partisi'ne girmişler ve böylece önemli bir güç haline gelmişlerdir. Ayrıca, coğrafi uzaklıklar nedeniyle bölgesel duygular Avustralya'da Yeni Zelanda'da olduğundan daha güçlüdür ve bu durum, neden bu ülkelerden biri federal bir anayasayı benimserken öbürünün bunu bıraktığını açıklamaktadır. Sınıflar arası ayrılıklar ile kır-kent bölünmesi de Avustralya'da daha keskindir. Hemen her eyalette nüfusun beşte-ikisinden çoğu başkentte oturmaktadır ve kırsal alanlarda da hayvancılık kendini iklim koşullarına uydurmak zorunda kalarak hayvanların otlaması için geniş alanlara gereksinim yaratmış ve böylece mülk sahipleri ile çalışanlar arasında zıtlaşmalara neden olmuştur. Dolayısıyla Avustralya'nın parti sistemi, Yeni Zelanda'daki iki temel toplumsal bölünme doğrultusunu aynen, ancak, iki önemli farkla, yansıtmaktadır. Kır-kent çatışması İşçi karşıtı cephede iki ayrı partinin gelişmesine yol açmıştır. Vatan Partisi çiftçilerin çoğunu temsil ederken, bunlar arasından bir azınlık, Liberal Parti içinde kentsel sermaye çıkarları ile birlik halindedir. İşçi Partisi, sanayi işçileri ile birçok düşük ücretli beyaz-yakalının desteğine sahiptir. Ne var ki, İşçi Partisi içinde birliği korumak güçlüklerle karşılaşmıştır. Parti, I. Dünya Savaşı'nda askerlik görevi konusunda, 1930'lardaki bunalım sırasında radikal mali politika ile ortodoks mali politika arasındaki seçim konusunda ve 1947'den sonra da Katolik sağ kanadı ile Komünistlere yakınlaşan sol kanadı arasında bölünmüştür. İşçi Partisi içinde bölünme olduğu zaman, öbür tarafın kazanacağı kesindir. Fakat birlik içinde olduğu zaman, kır-kent düşmanlığından yararlanarak rakiplerini iktidardan uzaklaştırabilmektedir. Dolayısıyla, burada, işleyiş açısından iki-partili, biçim açısından ise üç-partili diye tanımlanan sistem, Avustralya toplumunun yapısına tam olarak uymaktadır.

Toplumsal karmaşıklık açısından bundan sonraki sırayı Kanada almaktadır. Bu ülkede yaklaşık iki yüzyıldır birlikte yaşayıp da kaynaşmamış olan iki ayrı kültür vardır. Bunlar dil, din ve siyasal geçmiş açısından birbirlerinden ayrıdırlar ve azınlık olan grubun varlığını sürdürme gücü, coğrafi olarak toplu halde bulunması ile Kilise'nin varlığı tarafından desteklenmektedir. Kanada'yı yönetmek son derece güçtür. Şimdiye kadar yalnızca üç kişi-Macdonald, Laurier ve King-bu işi tam anla-

mıyla becerebilmiştir. Çünkü bu Dominyon'un siyaseti, büyük ölçüde birbirine zıt olan güçler arasındaki duyarlı dengeyi korumayı gerektirmektedir. Dışsal olarak Kanada'lılar doğuda ve güneyde yer alan etkili merkezlere doğru çekilmektedirler. İngilizce konuşanlar gerek ticarî, gerekse duygusal açıdan İngiltere'ye, Fransızca konuşanlar ise Fransa'ya-fakat *ancien régime* Fransa'sına - doğru eğilimlidirler. Güneyde, Kuzey Amerika kıtası üzerindeki doğal komşulukları, Kanadalıları, karşılıklı ticaret ve savunma kaygılarıyla, Birleşik Devletler'e doğru çekmiştir. İçsel olarak Kanada, kuzeyinde nüfus yoğunluğu az olan ve yerleşim bölgeleri doğu-batı doğrultusunda Newfoundland'den Vancouver Adasına kadar uzanan dar bir şerit üzerinde yer alan bir ülkedir. Bu şerit, çok belirgin beş bölgeye ayrılmış durumdadır - Maritimes, St. Lawrence ve Great Lakes, Laurentaian Shield, Prairies ve Rocky dağlarının Pasifik yamacı. Merkezdeki Federal hükümetin görevi, iki kültür, beş ayrı bölge ve Birleşik Devletler ile batı Avrupa arasındaki dengeyi korumaktır. Bu koşullar altında, iktidara gelen parti, bu zıt çıkarlar arasındaki ortak paydayı bulabilen partidir. Böylece, Kanada'da devlet adamlığı, uzlaşmacılık ile aynı anlama gelmektedir.

Kanada'nın iki ana partisi, federal bir birlik içindeki federal birlikler olarak tanımlanabilirler. Bunların karşıtlık stratejisi, kendini sürekli olarak yineleyen iki etken tarafından belirlenmektedir: Quebec'in birliği ve halkın eyalet düzeyinde bir yönde, ulusal düzeyde ise başka yönde oy kullanma eğilimidir. Uzun bir süre için Quebec, Kanada'nın «sağlam Güney»i işlevini görmüştür. İki büyük partinin ikisi de uzun süren üstünlüklerini bu eyaletin desteğine borçlu olmuştur. Fakat Ottawa'da iktidarda kalmak, eyalet başkentlerinden muhalefet görmekle birlikte gitmiştir. Liberallerin uzun süreli egemenlikleri döneminde önemli olan şey, partiler arası çatışmanın gerek federal düzeyde, gerekse eyalet düzeyinde ortadan kalkmasına karşın, bu iki düzey arasında sürdürülmesi idi. Sadece bir on yıl önce, birçok eyalette ardarda gelen seçimler hiçbir yönetim değişikliği getirmediği için, eylemsel tek-parti rejimleri oluşmuştu. Aynı şekilde, Liberaller Ottawa'da iktidarda oldukları halde, birçok eyalet yönetiminde çoğunluğa sahip değillerdi. Böylece, Quebec'te Duplessis'in Ulusal Birlik Partisi, Ontario'da Muhafazakarlar, Saskatchewan'da C.C.F. ve Alberta'da da Toplumsal Saygınlık egemen idi. Fakat eyalet düzeyinde bu partilere oy veren bazı bölgeler, ulusal düzeyde Liberallere oy veriyorlardı. Bunun anlamı, Kanada'da etkin siyasal ayrımın ulus ile onu oluşturan bölgeler arasında yer aldığıdır. Gerçekten, eyaleti yöneten parti ile Ottawa'da iktidarda olan parti aynı parti olduğunda bile, eyalet ile merkezî hükümet arasında zıtlaşma olabilmektedir. Bunun çarpıcı bir örneği, 1930'larda Başbakan Mackenzie King ile Ontario Başbakanı Hepburn arasındaki çatışmadır.

Kanada'nın siyasal tarihinde ortaya çıkan temel eğilimler bunlardır. Kanada ekonomisindeki bölgesel farklılıklar ve diller ile dinlerin coğrafi dağılımı nedeniyle Kanadalılar bir dizi sorun üzerinde yerel düzeyde, bir başka dizi sorun üzerinde ise ulusal düzeyde eğilim belirtmektedirler. Do-

layısıyla eyaletler düzeyinde dört-beş değişik parti etkin olabilmektedir. Buna karşılık merkezde, uzlaşmalar ve ara bulmalar yoluyla sağlam bir koalisyon oluşturabilen parti iktidar olmaktadır. Dolayısıyla, aynı mantıkla, federal sistemin kendi içinde Kanada parti sisteminin nedeni olmadığı görülebilir. Hem parti sistemi, hem de Federal sistem, aynı toplumsal etkenlerin ortak sonucudur. Federal yapı Kanada nın bölgesel ve kültürel farklılıkları açısından oldukça uygundur; bu farklılıklardan dolayı gelişen küçüklü büyüklü partiler de, bu yapıyı destekleyerek kendi siyasal hedefleri için kullanmaktadırlar.

Son olarak, dünyanın en karmaşık toplumlarından birine sahip olan ülkeye bakılabilir. Bütünüyle değerlendirildiğinde, Güney Afrika, Kanada'daki çeşitliliklerin tümünü taşımaktadır; buna ek olarak son derece büyük bir güçlük oluşturan, Avrupalı olmayan çoğunluğun büyüklüğü konusu vardır. İngilizce konuşan Güney Afrikalıların konumu ile İngilizce konuşan Kanadalılar arasında iki fark daha vardır. Bu ülkelerden birincisinde bunlar Avrupalı azınlık içinde de bir azınlık oluştururken, ikinci ülkede bunlar hâlâ Fransızlardan sayıca daha çoklardır. Ayrıca, Güney Afrika'da, İngilizce konuşanlarla Afrikanerler arasında, bu yüzyılın başı kadar yakın bir geçmişte silahlı bir çatışma yer almıştır ve askerî yenilginin acı anısı, siyasal bir kin uyandırarak, aşırı Afrikaner'cilik duygularını körüklemiştir. Cape dışında, Avrupalı olmayanların oy kullanma hakkı olmadığı için, Güney Afrika'daki partiler arasında denge, Afrikanerlerin ılımlıları ile aşırıcıları arasındaki bölünmeye dayalıdır. Ilımlıları yeterli sayıda olduğunda, İngilizce konuşan azınlık ile girdikleri anlaşma Birlik Partisine-Botha ile Smuts'ın önderlik ettikleri parti - zafer getirebilmektedir. Fakat ılımlı Afrikanerler sürekli olarak kendi aşırıcılarının tehdidi altındadırlar. Bu yolla, Hertzog Botha'ya karşı ayaklandığı gibi, daha sonra da Malan Hertzog'a karşı ayaklanmıştır. 1948'den bu yana, *apartheid* programı, aşırıcıların karşıtlarını önyargı, korku ve beyaz üstünlüğü gibi araçlarla alt etmesinin yolunu oluşturmuştur.

Güney Afrika toplumu hem dikey, hem de yatay olarak bölünmüş durumdadır. Yatay katlar ırk ayrımına dayalıdır ve piramidin en üstünde beyazla oturmaktadır. Dikey bölünme ise, beyazlar arasındaki dil, din, ekonomik konum farklarına ve geçmişin acı anılarına dayalıdır. Bütün bu ayrım çizgileri yaklaşık olarak üstüste düştüğünden, birbirlerini pekiştirmektedirler. Böylece, egemen beyazlar arasında, çeşitli küçük partilerle çevrili bir iki büyük partili sistem oluşmuştur. Fakat bu parti sisteminin özü, çoğunluğu içermemesi ve temsil etmemesidir. Tersine, azınlık adına çoğunluğun korkusunu örgütlemeye yaramaktadır. Güney Afrika'da tek bir toplum değil de, bir hiyerarşi içinde üstüste getirilmiş birkaç toplum olduğundan, parti sistemi de toplumu felç eden sınırlamaları yansıtmaktadır. Açıktır ki, Liberal görüş birgün egemenliği kazandığı takdirde, ortada çok daha fazla parti olacaktır.

Eski uluslar topluluğundaki deneyimin özeti

Bu karşılaştırmalar bizi hangi sonuca götürmektedir? İngiliz biçimi yönetimi bu ülkelere aktarma sürecinde, korunan özellikler, değiştirilen

özelliklerden daha çarpıcıdır. Ne var ki, toplumsal çerçeve değiştiğinde yapılar ile süreçler aynı kalamayacağından, bu değişikler yapılmak zorunda idi. Bu ülkelere göç eden İngilizler, ayrıldıkları toplumun tam bir kesitini oluşturmuyorlardı, çünkü bunlar arasında üst-sınıf öğelerin hem sayısı, hem de etkinliği daha azdı. Üstelik, Kanada'da ve Güney Afrika'da, İngilizce konuşan insanlar zorla kendi yönetimleri altına soktukları kültürlerle birlikte yaşamak zorundalardı. Türdeş olan topluluklarda partiler siyaseti, hemen tümüyle, ekonomik bölünmelere dayalıdır. Bu nedenle İngiltere'de, Avustralya'da ve Yeni Zelanda'da bir İşçi partisi güçlü olabildiği halde, Güney Afrika'da ya da Kanada'da olamamıştır. Dil, din ve ırkın kendine özgü gruplaşmalar yarattığı yerlerde, partiler siyaseti ekonomik unsur kadar bunlardan da etkilenmektedir.

Parti sistemine itici gücü kazandıran ve bunun aracılığıyla devletin kurumlarının nasıl işleyeceğini belirleyen şey, toplum içindeki yukarıda değinilen zıt akımlardır. Bu nokta, üzerinde çok tartışma yapılmış bir konu olan, seçim sisteminin işleyişi konusunda çok açık olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel açıdan da, mantıksal açıdan da, parti sistemi seçim sisteminden önce gelir. Egemen olan partiler kendi çıkarlarına uyan ve kendi sürekliliklerini sağlayan seçim sistemini benimserler. İlk ortaya çıkış açısından, toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler parti sistemini yaratırlar ve bu da kendi varlığını sürdürmeye yarayacak düzeni yaratır. Devletin kurumsal yapısı, kendi başına, parti sistemine bir içerik sağlamaz; aradaki tek bağlantı, profesyonel politikacıların var olan kurumları denetimleri altına almak ve rakiplerini bunlardan uzak tutmak istemeleridir[32]. Fakat kurumlar, onlar olmasaydı şekilsiz olacak olan şeye gerçekten bir biçim ve yapı verirler. Yönetmek zorunda olduğu koşullar nedeniyle, devlet, şekilsiz olan şeye kesin bir yapı vermek durumundadır. İşte bu yolla, önemli, ama yine de ikincil kalan bir nedensel bağlantı ile, kurumlar parti sisteminin niteliğinin belirlenmesine katkıda bulunurlar. En azından, İngiltere ile siyasal yapıları tümüyle ya da bir ölçüde İngiltere modelinden türetilmiş ülkelerin incelenmesinden çıkarttığım sonuç budur.

Birleşik Devletler'in iki parti sistemi

Öğretici olan bir başka örnek Birleşik Devletler'dir. Partiler yaşamına ilişkin bir yorumun, çağdaş demokrasilerin en önemli olanını kapsamadığı takdirde çok fazla değer taşımayacağı açıktır. O halde, Amerikan parti sisteminin yapısı nedir? Ve nedenleri neler olmuştur?

Geleneksel olarak, Birleşik Devletler iki-partili sisteme sahip bir ülke olarak tanımlanır ve İngiltere ile aynı kategoriye konur. Her iki ülke de aynı seçim sistemini (yani, oy çokluğuna dayalı tek-adaylı dar bölge sistemini) uyguladığından, parti sistemlerini kurumsal etkenlerle açıklayanlar açısından mantık basittir: Aynı sonuç, aynı nedenden kaynaklan-

32 Bu yüzyılın başında Avustralya ile Yeni Zelanda'yı inceleyen bir Fransız yazar, Avustralya Eyalet Meclisinde bir muhalefet önderine programının ne olduğunu sorduğunu anlatmaktadır. Bu kişinin Bakanların olduğu yeri göstererek verdiği yanıt şudur: «Onları devirmek!» Albert Métin, *Le Socialisme Sans Doctrines* (Paris, F. Alcan, 1901). s. 73.

maktadır. Bu görüş doğru mudur? Yoksa bu mantıkta iki yanlış mı vardır, yani hem «neden», hem de «sonuç» yanlış değerlendirilmiş olamaz mı? İlk olarak olgulara bakalım. Nedenin ne olduğu konusunda bir önermede bulunmadan önce, bu nedenin yarattığı öne sürülen sonucun niteliği hakkında açıklık kazanmak gerekir. Dolayısıyla ilk sorun, Amerikan parti sisteminin ne olduğunu ve hangi kategoriye girdiğini saptamaktır.

Siyasette, görüntüler ve özellikle etiketler yanıltıcı olur. Farklı öğeleri barındıran iki büyük topluluk için «Demokratlar» ve «Cumhuriyetçiler» adlarını kullanmak, gerçekte var olanın ötesinde birşey ifade etmek anlamına gelebilir. Bu, birlik yönünde bir umudu ya da bazı olguların doğruladığı, ama bazılarının da yalanladığı bir niyeti ifade ediyor olabilir. Burada, siyasal çözümleme içinde ortaya çıkan ilginç sorunlardan biri söz konusudur: Tartışılmakta olan şey farklı olgulara ne ölçüde ağırlık verileceğidir ve bunun ölçüsü de bakış açısına göre değişir. Amerikan siyasal yaşamını değerlendirmek için ölçü Fransa ya da İsviçre ise, Birleşik Devletlerin iki-partili bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. Eğer ölçü İngiltere ya da Yeni Zelanda ise, Amerika'daki partilerin gerçek işleyiş biçimleri kıta Avrupa'sındaki çok partili sistemlerle bir yakınlık içindedir.

Bu tür çelişik yargılar şu şekilde açıklığa kavuşturulabilir: Birleşik Devletler'de bir iki-partili sistem değil, iki ayrı parti sistemi vardır. Bunlardan biri, toplumdaki kökenlerini yansıtmakta ve bu büyük ülkenin çeşitliliğine ve karmaşıklığına yeterince denk düşmektedir. Dolayısıyla da, farklı sorunlarda farklı biçimlerde anlaşmaya giren çok sayıda gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar bütün çeşitliliklerini en açık biçimiyle, kongre ve eyalet seçimlerinde - özellikle başkanlık döneminin ortasında yapılan seçimlerde - ve Kongre'de kamu politikasına ilişkin oylama yapıldığı sırada gösterirler. Bu gibi durumlarda Amerikan parti sistemi, İngiliz parti sisteminin disiplinli düzenliliği içinde işlemez. Cumhuriyetçiler ile Demokratlar, Muhafazakarlar ile İşçilerin sahip olduğu bütünlüğe sahip değillerdir ve bu partilerin birliği sık sık bozulur. Avam kamarası bölündüğü takdirde, ortaya her zaman kaçınılmaz olan sonuç çıkar[33]. Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde ise, sonucunu kimsenin önceden bilemeyeceği bölünmeler yer alır.

Birleşik Devletler'deki öteki parti sistemi, aynı toplumsal öğelere dayalıdır ve aynı sayıda gruplardan oluşmaktadır. Fakat bu kez bu gruplar, Federal Anayasa'nın bazı özelliklerinin taşıdığı uluslaştırıcı eğilimler tarafından özel bir kalıba sokulmuşlardır. Bu özelliklerin en önemlisi, doğaldır ki, Başkanlık kurumudur. Bu koltuğu ele geçirmek, Amerika'nın siyasal yaşamının en büyük ödülüdür. Bu, yalnızca kamu yaşamının doruğuna tırmanarak en üst düzeyde iktidar sahibi olmaya cesaret edebilen bir avuç hırslı insan için değil, fakat aynı zamanda belirli bir durumu düzeltmeye çalışan ve iktidarın kendi programlarını yürütmesini isteyen binlercesi için de geçerlidir. Bu görevin niteliği ve Başkan'ın seçilme yönte-

33 Bir üyenin veya muhalif bir grubun karşıya geçerek onlarla birlikte oy kullanması, çok ender rastlanan bir olaydır. Partideki çoğunluk ile önemli bir anlaşmazlık olduğu takdirde, bu genellikle oylamaya katılmamak yoluyla ifade edilir.

mi, çok-gruplu sistem üzerinde bir etki taşır. Gerçekte Başkan'ı seçen halk değil, Seçiciler Kurulu'dur ve bu kurulda her bir eyalet tek bir seçim bölgesi oluşturarak o eyaletteki halk oylamasında en çok oyu alan aday, Seçiciler Kurulu'nda o eyalete ayrılan oyların tümünü kazanır. Ancak Kurulda çoğunluk sağlanamazsa, seçim, her üyenin tek bir oya sahip olduğu Temsilciler Meclisi'ne devredilir. Bu ikinci yönteme sadece iki kez (1800 ve 1824'de) başvurulmuş ve bu her iki durum da Cumhuriyetin yeni gelişmekte olduğu ve parti sistemi ile kurumsal düzenlemelerin henüz tam olarak biçimlenmediği .bir dönemde yer almıştır. O zamandan bu yana, Seçiciler Kurulu'nda gerekli çoğunluğun oluşmasına ve Başkan'ın Temsilciler Meclisi'nce seçilmemesine büyük bir özen gösterilmiştir.

Ortaya çıkan sonuç, bir anayasal kurumun siyasal süreçler üzerindeki etkisini gösterdiği için, hem garip hem de büyüleyicidir. Amerikan toplumu - bölgesel, ırksal, dinsel, etnik ve ekonomik farklılıklara dayalı - bir çok-partili sistem üretmektedir ve bu parti sistemi her dört yılın üçünde egemen olur. Fakat başkanlık seçiminin yapılacağı dördüncü yıla gelindiğinde, bu çok - partili sistem iki büyük koalisyona ayrılır. Bu koalisyonlar kendi içsel farklılıklarını başkanlık adayları belirleninceye kadar ortaya koyarlar. Fakat adaylar bir kez belirlendikten sonra, bütün ağırlık, seçiciler kurulunda çoğunluğu sağlamak için zorunlu olan, parti-içi birlik ve uyumun sağlanmasına verilir. Bu birlik, kampanya sırasında ve seçimden sonra da değişen süreler için sürdürülür. Seçimi yitiren yanda çözülme daha önce başlar. Yenilgiye uğramış aday yetkisini yitirmiş ve sadece kağıt üzerinde kalmış bir önderdir ve yeniden adaylığa seçilmesi olasılığı düşüktür. Başarıya ulaşanlar, bu başarının meyvelerini yedikleri sürece, birlik içinde olmayı sürdürebilirler. Fakat olağan olarak bir başkanlık döneminin ilk yılının yazına gelindiğinde çözülme eğilimleri kendini göstermeye başlar ve yasama programının kilit konuları üzerine oylamalar başlayınca çok-gruplu sistem yeniden ortaya çıkar. Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler ne merkezi, ne disiplinli, ne de bölünmez nitelikte-dirler. Özünde, Kanada'daki partiler gibi, bunlar da bir federal birlik içinde yaşayan iki federal birliktirler ve bunlar en yüksek bütünlüğü bir Başkan seçmek gerektiği zaman ve öncelikle o amaç için gösterirler.

Amerikan parti sistemi bu şekilde algılandığı takdirde de göze çarpan olgular doğru olarak yorumlanabilir ve görünürdeki çelişkiler açıklanabilir. Çözümleme ve sınıflandırma, gerçekliğin özellikle karmaşık olduğu durumlarda güçlüklerle karşılaşır. Fakat kullandığımız kategoriler zaman zaman gerçek dünyanın düzensizliğine oranla fazla net olsalar bile, sınıflandırmayı yapan kişi dünyayı gördüğü biçimiyle ele alıp taşıdığı tutarsızlıklardan, elinden geldiğince, anlam çıkarmaya çalışmalıdır. Gerçekte, herhangi bir mantıksal düzen ve ilkesel netlik taşımasa da, Birleşik Devletler'in parti sistemleri, onu yaratan toplumu aynen yansıtmaktadır. Parçaların özel çıkarcılığı ile ortak çıkarların büyümesi sürecinde ve zaman içerisinde evrilen birlik arasındaki gerilim, Amerika tarihinin ana temalarından birisidir.

Çağdaş Amerikan siyasetinde anlaşmalar

Birleşik Devletler'deki partiler, toplum içindeki çeşitli grupların birleşmesinin aracılığını ve bunların arasındaki bölünmelerin de temsilciliğini yapmışlardır. Nitekim, kır ile kent, dış alımcı ile dış satımcı zengin ile yoksul, eski göçmen ile yeni göçmen, Protestan ile Katolik ve beyaz ile beyaz-olmayan arasında yer alan bölünmelerin hepsi genel yapının karmaşıklığı içinde bir pay taşımaktadırlar. Günümüzdeki sistem, 1850'lerde, bölgeler arası çatışma öbür sorunların tümünü gölgelediğinde ve Demokratlar kuzey ile güney olarak bölünmüşken biçimlenmişti. Daha sonra Cumhuriyetçiler Kuzeydoğu'nun kentsel, sınai ve ticari çıkarları ile Ortabatı'nın çiftçileri arasında bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma, önder olarak Lincoln'u buldu. Birleşik Devletleri kurtardı ve İç Savaşı kazandı. Sonra, Cumhuriyetçi Parti iktidarını üç ayrı yönden destek bularak sürdürmeye çalıştı. Bunlardan biri, yenilgiye uğramış olan ve Eyaletleri Cumhuriyetçi yanlısı kimselerce yeniden kurulacak olan Güney idi. Bu çaba başarısızlıkla sonuçlandı. Bir başkası, Rocky dağları ile Pasifik Kıyısı arasında uzanan ve ve topraklarının Eyaletler haline gelmesi sağlanacak olan bölge idi. Burada Cumhuriyetçiler bir ölçüde başarılı oldular ve Batı'nın birçok Eyaletinde yaygın ve sürekli destek sağlayabildiler. Fakat en büyük başarıları, İç Savaş sırasında ve sonrasında sınai gelişmeyi sürükleyen sanayicilerden ve büyük şirketlerden sağladıkları destek oldu. Bundan başka, Cumhuriyetçiler, azat ettikleri Zenci'lere karşı hoşgörülü, yerli sanayicileri korumak için yüksek gümrük duvarları yanlısı, bol ve ucuz emek sağlamak için göçmenlere kucak açan ve genel olarak Protestan'ların benimsediği bir parti idiler.

Demokratlar ise, doğal olarak, 1870'lerden başlayarak, dışlanmış olanlar ile kendini dışlanmış görenleri bir araya getiren rakip bir koalisyon oluşturmak yoluyla güçlenmeye başladılar. Bu kategori içinde, kuzeyli askeri birlikler geri çekildikten sonra kendi bölgeleri içinde üstünlüğü yeniden ele geçiren güneyli beyazlar, kuzeydeki büyük kentlerin yoksulları ve sanayi işçileri, yeni gelen göçmenler ve Katolikler vardı. Birbirinden bu kadar farklı öğeler arasında bir anlaşma ancak yönetimde olanlara karşı ortak bir muhalefet nedeniyle birliğini sürdürebilirdi. Cumhuriyetçiler siyasal konumlarını geliştirmek için ekonomik güçlerini kullanabiliyorlardı. Dolayısıyla Demokratlar, kendi azınlıklar toplamını bir çoğunluğa dönüştürebilmek için, bir bunalımı ya da sanayicilerle çiftçiler arasında oluşacak bir ayrılığı beklemek durumundaydı. Yüzyılın başlarında iki büyük iç sorun, yeni göçmenlerin ve onların çocuklarının ulusal kültür içinde eritilmesi ve çok zengin ile çok yoksulun arasındaki uçurumun daraltılması idi. Birinci Dünya Savaşı sırasında yer alan olaylar, milliyetçi duyguların artması ve «Çift-kültürlü Amerikalı»lara karşı olumsuz bir eğilimin belirmesi yoluyla, bu iki sorundan birincisi üzerine odaklaştı. Bunu izleyerek, bir kota sistemi aracılığıyla yeni göçlerin sınırlanması, bu olanaklar beldesini göreli olarak, kapalı bir topluma dönüştürdü. Fakat bu uygulama, üstü kapalı olarak, önceden gelmiş olanların bu ülkenin insanı ve eşit haklara sahip olduğu anlamını taşıyordu.

1930'ların başındaki bunalım, ekonomik sorunlara bir çözüm bulunmasını gerektirdi. Ondan önceki on yıl boyunca iktidar Cumhuriyetçilerde olduğu için, siyasal açıdan bunun sorumluluğu onların üzerinde kaldı. Zaten Demokratlar, destekçileri ve savunduğu görüşler açısından, yeni ve enerjik önlemler almaya ve buna uygun olarak da federal hükümetin yetkilerini artırmaya hazır bir parti durumundalardı. Roosevelt'in «New Deal»i, çağdaş Amerikan siyasal yaşamını ilk kuruluş döneminden ayıran dönüm noktasını oluşturur. Bir anlamda, 1933'ten bu yana bütün başkanlık seçimlerinde ve Kongre oturumlarında ortaya atılan iç sorunlar, tek bir konunun, «New Deal»in mirasının ne olacağı konusunun çeşitlemelerini oluşturmuştur: Bunun ne kadarı sürdürülecek, hangi programları daraltılacak, hangi ilkeleri genişletilecektir? Bu nedenle, «New Deal»i başlatan ve içerdiği görüşleri en güçlü biçimde uygulayan parti olduğu için, Demokrat koaliyon siyasal bir atılıma girmiştir. Bu yüzyılın altmışbeş yılı dikkate alındığında, Demokratların ana parti haline geldiğini görmemek olanaksızdır. 1900 ile 1932 yılları arasında, Cumhuriyetçiler yirmi dört yıl için başkanlığı ellerinde tutarlarken Demokratlar bunu sadece sekiz yıl için gerçekleştirebilmişlerdi. Fakat 1933'ten 1964'e kadarki dönemde bu rakamlar tam olarak tersine döndü. Kaldı ki son otuz yıl içinde Cumhuriyetçi olarak Başkanlığı kazanan tek kişi profesyonel bir politikacı ya da partili değil, daha önce hiçbir parti bağlantısı olmayan popüler bir asker idi. Kongre'ye gelince, 1901 ile 1932 yılları arasında Cumhuriyetçiler yirmi altı yıl için Senato'da ve yirmi iki yıl için de Meclis'te egemen olurken, Demokratlar için bu süreler, sırasıyla, altı yıl ve on yıl oldu. Fakat 1933 ile 1964 arası dönemde Demokratlar her iki mecliste de yirmi sekiz yıl için egemen olurlarken Cumhuriyetçiler sadece dört yıl için oldular. Bu dönem içerisinde Cumhuriyetçiler sürekli bir biçimde savunmaya çekilerek ya da çekilmek zorunda kalarak, önemsiz ayrıntılar üzerinde muhalefet yapan bir konuma girmişlerdir.

Fakat her iki örgüt de kendi içlerinde bütünleşmiş olmadıkları için, partilerden birinin yasama organına «egemen» olduğundan söz edildiğinde bu deyimin yorumlanması ve açıklanması gerekir. Partinin adının ne olduğu elbette siyasal bir anlam taşımaktadır. Örneğin, bir adayın hangi partiden olduğu, onun seçilme şansını, komite görevlerini, kıdemini, vb. etkiler. Fakat aynı şekilde partiler arası ayrıma çapraz giden başka bir etkenin de, seçmenlerin ve onların temsilcilerinin davranışları üzerinde aynı ölçüde ağırlık taşıyan bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu ayrım, Cumhuriyetçi ile Demokrat arasında değil, muhafazakar ile liberal arasında yer alan bir ayrımdır. Bu iki ayrım kesinlikle birbirinden farklıdır. Her iki parti içinde de liberal bir kanat ile muhafazakar bir kanat vardır. Ancak şu önemli fark vardır ki liberalizm Demokratlar arasında, muhafazakarlık da Cumhuriyetçiler arasında çok daha güçlüdür. Önemli konularda her iki partinin liberalleri Kongre içinde sık sık güç birliğine gittikleri gibi, aynı şeyi muhafazakar karşıtları da yaparlar.

Amerikanın iki büyük partisinin bölünerek bir liberal-muhafazakar ayrımı doğrultusunda yeniden gruplaşması çoğu kez istenir ve zaman za-

man da kaçınılmaz birşey olarak görülmüştür. Bunun kaçınılmaz olduğundan emin değilsem de, böyle bir değişikliğin, kişisel yargı olarak, istenir birşey olduğuna katılırım. Bu eski etiketler, değişim içinde olan Amerikan toplumunun bir takım yeni özelliklerine tam olarak uymamaktadırlar. Zengin ile yoksul arasındaki uçurum, kır ile kent arasındaki ayrım, Protestan ile Katolik arasındaki geçimsizlik, bölgeler arasındaki ayrılıkçılık, azınlık ırkların aşağılanması-bu tür eski ayrımlar, kuşkusuz varlıklarını korudukları halde, gitgide değişen ölçülerde azalmaktadırlar. Bireyciliğin ve çeşitliliğin klasik bir örneği olan bu ülkede, yavaşça da olsa farkedilebilir bir biçimde daha türdeş bir hale gelmekteyiz. Ve toplumumuzun evrimi içindeki bu uzun-dönemli eğilimler siyasal yaşamımızın da içine işlemiş ve onu değiştirmiş durumdadır. Belki üçte-birimiz liberal, bir başka üçte-birimiz de muhafazakârdır. Geride kalanlar ise arada ve bağlantısız durumdadır. Parti örgütleri bu bağlantısız grubu kazanmak için rekabet ederler ve Merkezi ele geçiren iktidarı da ele geçirir. 1932'den bu yana Demokratlar sürekli olarak Sol'u temsil etmişlerdir ve tek istisna olan Eisenhower ara dönemi dışında Merkez'in desteğini kazanmışlardır. Fakat iktidarda oldukları zamanlarda, etkinlikleri, güneyli oligarşilerin tutucu ve hatta gerici çıkarları tarafından - hiç değilse Kongre içinde sınırlanmaktadır.

Tartışmanın bu bölümünü kapatmadan önce son bir noktayı belirtmek gerekir. Birleşik Devletler'dekine en yakından benzeyen bir parti sistemi bulmak gerekirse, bu, Kanada'dakidir. Kanadalı bilim adamları kendileri bu benzerliği saptamışlardır[34]. Konfederasyonun kurulmasından sonraki ilk dönemlerde, «ulusal politika»ları ile Muhafazakarlar, Federalist'lerin Hamilton'cu türüne benzerlerdi. Bunların karşısında yer alan, Ontario'nun küçük çiftçileri ile Quebec'in ademi-merkeziyetçi ve laik *rouge*'ları arasındaki birlik, batı'nın küçük çiftçileri ile eyaletlerin merkeze karşı güçlü olmasını savunanlar arasındaki Jefferson'cu anlaşmaya benzerdi. Daha sonra Muhafazakarların politikaları Quebec'te sert bir tepkiye yol açınca, bu eyalet, İç Savaş'tan sonra Güney'in Demokrat olması gibi, Liberal oldu. Katolik Kilisesinin Quebec'teki etkisi Kanada'da, kölelik ile azat edilmiş Zencilerin Birleşik Devletler'de yarattığına benzer «kendine özgü bir kurum» yarattı. Böylece yirminci yüzyılda siyasal tarihin kendine özgü koşulları Kanada'nın en tutucu gücünü Liberal Partinin içine çekti - tıpkı artık çağdışı kalmış bir düzeni savunan, beyazların üstünlüğü yanlılarının, kendilerini Demokratik Parti içinde kuzey kentlerinin liberal öğeleri ve batının radikalleri ile bir anlaşma halinde bulduğu gibi. Ayrıca her iki ülke de, büyük ölçüde bölgesel çıkarlara dayanan ve bir eyaletin yönetimini ele geçirebilmiş olan, bir üçüncü ve dördüncü parti deneyimini yaşamıştır. Gerçekten, Birleşik Devletler'de Halkçılar, İlericiler ve Tarım-İşçileri, Kanada'da Ontario Birleşik Çiftçileri, Batılı İlericiler, Toplumsal Saygınlık ve C.C.F. gibi, iki büyük koalisyondan kopabilmişlerdir.

---

34 Örneğin Alexander Brady, *Democracy in the Dominions* (University of Toronto Press), Bölüm 5, s. 191.

Kanada'nın büyük partileri kendilerine İngiliz partilerinin adlarını vermişlerdir, ama içerikleri esas olarak bu yarımküreye özgüdür. Siyasal davranışlarının gerçeklikleri açısından, Birleşik Devletler de, Kanada da, Kuzey Amerika kıtasının etkilerine uymaktadırlar. Bir kıta boyutunun coğrafyası ve ona eşlik eden bölgecilik eğilimleri, ekonomik çıkarların geniş kapsamı ve göçmenlerden oluşan bir nüfusun toplumsal bileşimi-savunmasız sınırın kuzeyi ile güneyinde yer alan parti sistemlerinin arasındaki benzerliğin başlıca nedenleri bunlardır. Eğer bu kategori doğru bir tanımlamaya olanak verirse, şu ad önerilebilir: Güçlükler altında yürüyen duopol (duo puly).

Bu bölümde iki-partili ve ona yaklaşan sistemler ile ilgilendik. En önde gelen örnekler, gerek siyaset, gerekse kültür açısından İngiliz geleneğine dahil ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu, kendi içinde, ortak bir tarihsel kökene sahip olmanın daha sonraki gelişmelerde rastlanan benzerlikler ile bağlantılı olduğunu düşündüren bir olgudur. Fakat kıta Avrupa'sının demokrasilerini farklı bir kültür ve farklı tarihsel etkiler biçimlendirmiştir. Çok-partili sistemlerin klasik örnekleri orada bulunabilir. Dolayısıyla şimdi, bu sistemlerin nedenlerine ve niteliklerine bakacağız.

12
Çok partili siyaset

Danimarka'nın Başbakanlarından biri, insanların genellikle iki-partili sistem ile çok-partili sistem arasındaki farkı abarttığını öne sürmüştü[1]. Ona göre siyaset, uzlaşmalar yoluyla anlaşmaya varmaktan oluşuyordu. İki-partili sistem içinde uzlaşmalar parti içinde yapılıyor, çok sayıda parti olduğunda ise uzlaşmalar partiler arasında yapılıyordu. Sonuçta ulaşılan nokta, aşağı yukarı aynı idi.

Çok-partililiğin özellikleri

Bu görüş, görüşü öne süren kişi ve ifade ettiği şey dikkate alındığında, oldukça önemlidir. Üç partili bir koalisyona başkanlık etmiş olan eski (ve oldukça da başarılı) bir politikacının deneyimi çok değerlidir. Bu politikacı, ancak kıdemli birisinin bilebileceği gibi, bir demokraside yönetim sanatının destek sağlamaya dayalı olduğunu ve farklı grupların çıkarlarının uzlaşmalar yoluyla sürekli olarak uyumlu kılınmasının gerektiğini biliyordu. Buraya kadarı doğrudur, ama hepsi bu değildir. Bu bakış açısı, siyaseti, belli bir eylemi-uzlaşma yoluyla anlaşmaya varma-yürüten bir süreç olarak görmektedir. Fakat siyaset salt bir süreç değildir. Siyaset, örgütlenme öğesini de içerir ki bunun niteliği, süreçleri ve sonuçları etkiler. Tüm demokratik siyasetlerin bireyler ve gruplar arasında anlaşmaya varılmasını gerektirdiğini kabul edelim. Yine de şu gerçek vardır ki, bu anlaşmanın yapılmasında kullanılan tuğlaların niteliği onların üstüste konuş biçimini ve ortaya çıkan yapının sağlamlığını ve ömrünü etkiler. Siyasal önder, parlamenterler, parti üyeleri ve genel kamuoyu açısından, hesaba katılması gereken gruplaşmaların, daha geniş bir gövdenin birer kanatları mı olduğunun, yoksa bunların her birinin ayrı, sağlam bir yapıya sahip farklı birer birim mi olduğunun, belli bir önemi vardır. Belli bir örgütün kanatları arasındaki farkları uzlaştırmak, ayrı örgütler arasındaki farkları uzlaştırmaktan daha kolaydır. Bunun temel bir nedeni, kamuoyunun ilişkileri gözlemesi olgusudur. Belli bir parti içinde oluşan hizipler, normal olarak pazarlıklarını halkın gözünden uzakta, özel toplantılarda yapacaklardır. Bir parti yönetim kurulu ya da bir kabine içinde farklı görüşte olan kişiler, halkın gözü önünde ya da muhalefet

1 Bu Başbakan, merhum H. C. Hansen idi. Bu görüşün kendisine yüklendiğini duymuştum ve bir gün bunun doğru olup olmadığını sordum. Bunu doğruladı ve yukarıda özetlenen doğrultuda konuştu.

karşısında, belli bir bütünlük görünümünü koruyabilirler. Oysa ayrı örgütler olarak var olan seçimlere rakip adaylarla giren ve kendi programlarını açıklarken öbürlerinin programlarını eleştiren partilerin bir koalisyon altında birleşmesi, anlaşmazlıkları halk tarafından bilindiği ve kağıda dökülmüş olduğu için, daha zordur. Uzlaşma sanatı, farklılıkların nerede, ne zaman ve nasıl ifade edildiğine bağlı olarak, daha kolay veya zor olabilir.

Çok-partili sistem bugüne kadar Avrupa demokrasilerinin bir özelliği olmuştur; kıta üzerindeki ülkelerin hiçbirinde iki parti arasında bir görev değiş tokuşu tam olarak yerleşmemiştir. Fakat «çok partili» deyimi yanıltıcı olabilir. İkiden çok parti içeren sistemlerin hepsi bir değildir. Bunlar genel nitelik ve tek tek öğeleri açısından birbirlerinden farklıdırlar. Bazılarında (örneğin İtalya'da) öz ve inanç açısından anti-demokratik olan güçlü birer hareket vardır. Bazılarında (örneğin Norveç'te) tek bir parti, bölünmüş bir muhalefet karşısında, uzun süren bir üstünlüğe sahip olmuştur. Sınırda bir örnek olan savaş-sonrası Avusturya'sında, bir Latin Amerika demokrasisi olan Uruguay'da da olduğu gibi, iki eski rakip bir koalisyon içinde birleşerek bütün muhalefeti silmişlerdir. Elbette çok-partili sistemlerden söz ederken, partilerin sayıca çokluğunun önemini abartmak da olanaklıdır. Bu sistemler doğal olarak - İngiliz iki-partili sisteminde bile olduğu gibi - seçim sonuçları üzerinde çok az etkisi olan ya da hiç olmayan bir dizi çok küçük parti içerirler. Dolayısıyla, partilerin sayısı altıya veya daha bile fazlasına uzansa da, bu rakam siyasal açıdan gerçekçi olacak bir sayıya indirilmelidir. Genel olarak bir çok-partili sistem dört partiden oluşur ve ister rekabet, isterse koalisyon biçiminde olsun, siyaset bunların birbirleriyle olan ilişkileri çevresinde döner. Koalisyonlar da gelişigüzel ya da rastlantısal biçimde oluşmaz. İsviçre'de, bir dönem kendi başına egemen olan güçlü bir parti, başkalarıyla kalıcı bir koalisyon kurarak yedi üyeli Federal Kurul'a onyıllarca egemen olmuştur. Danimarkada, Sosyal Demokratlar ile Radikallerin anlaşması, karşılarında yer alan Muhafazakârlar ile Venstre'nin anlaşması kadar geleneksel bir olgudur. Çok partili sistemlerde uzun dönemli evlilikler olduğu gibi, çok eşlilikler ve geçici çapkınlıklar da vardır. Sosyal Demokratlarla aralarındaki ilişkiyi koparan İsveç'li Tarımcılar örneğinde olduğu gibi, boşanmalara da rastlanır. İnsanoğlunun bir yolunu bulmak ve yaşamını sürdürmek yeteneği kendini en büyüleyici biçimiyle siyaset alanında ve siyaset içinde de en yaratıcı biçimiyle çok-partililik koşulları altında gösterir. Saygın olan ile sıradan olan ve ciddi olan ile içi boş olan, burada da sağlam olmayan bir dengede buluşurlar ve halk, sahneleri hızla içerikli bir operadan bir farsa dönüşebilen bir oyun izler.

İki-partili sistemin görünüşteki sadeliğine alışmış bir gözlemci için çok-partili yapının ilk bakışta bıraktığı izlenim, şaşırtıcı bir karmaşıklıktır. İlk bakışta bu partilerin neyi ve kimi temsil ettiğini anlamak kolay değildir. Üstelik saf görünse de kaçınılmaz olan şu sorunun her zaman inandırıcı bir yanıtı yoktur: Bu kadar çok partiye gerçekten gerek var mıdır? Avrupa demokrasilerinden birinin yurttaşı, bu sistem içinde yaşadığından,

bu partiler arasındaki ince farkları anlar ve bunu anlamlı ve olağan kabul eder. Büyük olasılıkla da mantığı öbür türlü yürüterek, siyasetin bu biçiminin, demokratik bir toplumun çoğulculuğunu dürüstçe yansıttığı için, gerçek temsil niteliğine sahip olduğunu öne sürer. Onun gözünde iki-partili sistem, sadeliği açısından imrendirici olsa bile, siyasal yaşamın gerçeklerine tam olarak uymayan yapay bir bölünmeyi ifade eder. W. S. Gilbert'in belirttiği gibi, hiçbir demokratik bebek mutlaka biraz liberal ya da biraz tutucu olarak dünyaya gelmez. «Ya öyle ya da böyle» ayrımı, mantıkçıların çok hoşuna gitse de, gerçekliğe ender olarak uyar.

İki-partili sistemin, Anglo-Amerikan geleneğindeki yazarların genellikle yaptığı gibi, çok-partili sisteme üstün olduğunu kabul etmek de gerekmez. İki-partili sistem lehinde sadece bir tek karşı konulamaz görüş vardır. Bu sistem, sorumluluğun odaklaşması üstünlüğünü taşır. Hükümet ile muhalefet arasındaki ayrım çizgisi açık ve keskindir[2]. Halk kimi övüp kimi eleştireceğini bilir. Buna karşılık, çok-partili bir koalisyon iktidarda olduğunda, sorumluluk bölünür ve kaçamak yapma olasılığı artar. Kanımca bu sav doğrudur. Fakat çok-partili siyasetin öbür temel eleştirisi, üzerinde çok konuşulmuş tek bir örnekten yanlış bir genellemeye gidişin bir örneğidir. Bu eleştiri, çok-partililiğin istikrarsızlığa ve güçsüz hükümetlere yol açtığı savıdır. Böyle bir sonuca, öncelikle, hükümet bunalımlarının alışılmış bir hal aldığı, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet Fransa'sının tarihinden hareketle varılmaktadır[3]. Oysa İsviçre'de ve İskandinavya'da bunun tersi örnekler bulunabilir. Buralarda çok-partililik ile siyasal istikrar birlikte giderler. Gerçekten de, hiçbir yerde hiçbir demokrasinin İsviçre'dekinden daha istikrarlı olmadığı ve aynı zamanda hiçbir parti sisteminin bu ülkedekinden daha karışık olmadığı öne sürülebilir. Çok-partili sistemin büyük bir beceri ile kullanıldığı ve başarı kazandığı birçok ülkenin var olduğu kesindir. Danimarkalıların, İsveçlilerin ve İsviçrelilerin çoğu, bu sistemin kendi gereksinimlerine, en az başka yerlerde başkaları için iki-partili sistemin uygun olduğu ölçüde, uygun olduğunu düşünürler. Bu konuda onların görüşlerine saygı duymak gerekir; çünkü, demokrasiden söz ediyorsak, bu ülkelerin bütün dünyaya öğreteceği çok şey vardır.

Fakat bu tartışma, daha nedenlere girmeden sonuçlara uzanmaktadır. Sonuçları araştırmadan önce nedenlerin açıklanmaya çalışılması gerekir. Çok-partili sistemler geçen bölümdeki çözümlemenin ışığı altında yorumlanabilirler mi? Bunlar ne ölçüde toplumsal olgulardan ya da kurumsal öğelerden etkilenirler? Tartışmayı İsviçre ile başlatacağım; çünkü bu ülkede hem toplumun, hem de devletin karmaşıklığı bazı temel sorulara yol açmaktadır. Karışık toplumlu İsviçre'nin çok-partili siyaseti, daha sonra, toplumun daha türdeş ve devlet yapısının da daha basit olduğu İskandinavya'nın çok-partililiği ile karşılaştırılacaktır. Son olarak da - bir-

2 Fakat, geçen bölümde açıklandığı gibi, Birleşik Devletler'de iki ayrı parti sistemi olduğundan, sözkonusu ayrım çizgisi hiç de açık ve keskin değildir.

3 Ne varki Fransa'da bile, daha ileride savunacağım gibi, çok-partililiğin kendisi, Fransız toplumunun derinliklerinde yatan nedenlerin bir sonucudur.

çok önermeyi güçlendirecek ya da çürütecek önemde bir örnek olan - Fransa'nın incelenmesine girişeceğim.

İsviçre'deki parti sisteminin nedenleri

İsviçre, yönetmesi zor bir ülkedir. Ölçek, nüfus ve alan açısından küçüktür, ama içerisinde herşey inanılmaz ölçüde karışıktır. İsviçreliler azimli insanlardır. Uzun bir geleneğin ürünü olarak, ağır, ama sağlam hareket ederler ve özellikle Bernliler oldukça inatçıdırlar. Avrupa'nın tam ortasında, güçlü komşularından kaynaklanan karşıt akımların etkisi altında, muhaliflere de benzemezlere de dayanabilmişlerdir. Dikkatle ve sabırla harcanmış uzun ve yorucu bir çaba, birçok ülkenin imrendiği sonuçlar yaratabilmiştir. İsviçreliler varlık, istikrar, özgürlük ve barış içinde yaşarlar. Aynı zamanda bu erdemlerinin tersi özelliklerden de zarar görürler. Varlıkları cimrilik, istikrarları sıkıntı, özgürlükleri sınırlayıcılık ve barışları da hareketsizlik ile birlikte gidebilir. Böyle bir halkın yönetimini incelemek gerçekten çok öğretici olur; çünkü Avrupa'da siyasal bir mucize varsa, bu *Confederatio Helvetica*'dır.

İsviçre'nin parti sistemi bu bölümün konusu ile son derece ilgilidir. 1964 yılında dokuz parti Ulusal Meclis içinde bir biçimde temsil edilmekteydi. Bunların sadece üçü-Sosyalistler, Radikaller ve Katolik-Muhafazakarlar-her biri toplam oyların beşte-birinden fazlasını aldığı için, büyük parti diye anılabilirdi. Üçü birlikte, 1959 seçimlerindeki toplam oyların yüzde 73'ünü almışlardı. Önem bakımından dördüncü sırada, oyların yüzde 16'sını alageldiği halde daha sonra yüzde 12'nin altına düşerek Muhafazakârların ancak yarı gücüne sahip olan Köylü, Zanaatkâr ve Burjuva Partisi vardır. Bu parti, ayrıca, üç büyük partiden daha az ölçüde ulusal bir parti konumundadır; çünkü bunlar 1959 seçimlerinde kantonların yarısından azında aday çıkarmış ve aldıkları toplam oyların yarısını da tek bir Kanton'dan, Bern'den almışlardır. Dolayısıyla, bu büyük değil, orta boy bir parti sayılmalıdır. Son olarak, beş tane de küçük parti vardır - daha önce Gottlieb Duttweiler'in önderliğini yaptığı Bağımsızlar, Liberaller, Demokratlar, Komünistler ve Zürih Kantonundan tek bir temsilci çıkarabilen Evangelikler. Bu beş parti, toplam olarak 1959'daki oyların yüzde 14'ünü aldılar ve Ulusal Meclisteki sandalyelerin yüzde 12'sini ele geçirdiler[4].

O halde sorun, İsviçre koşullarından neden böyle bir parti sisteminin türediğini açıklamaktır. İsviçre'nin ilginç özelliği gerek sosyolojik, gerekse kurumsal bakış açısı yanlılarının tutarlı savlar geliştirmelerine olanak verir nitelikte olmasıdır. İsviçre'nin parti sistemini toplumun yapısına dayanarak açıklayanlar, şöyle bir görüş ileri sürerler. Partilerin etrafında bütünleştiği gruplaşmalar, toplumu bölen çıkarlar ve sorunlardan kaynaklanıyorsa, çok-partili bir sistemin de çok bölünmüş bir toplumun ürünü olması gerekir. Bu, İsviçre örneğine uygun mudur? Yanıtta, kuşkuya çok yer yoktur. Kültürel çeşitlilik, İsviçre halkının ayırt edici bir özelliğidir.

4 Bazı kantonlarda daha küçük gruplar bile aday gösterdiler.

Avrupa'da başka hiçbir ulus bu kadar farklı öğelerin bileşiminden oluşmuş değildir. İsviçreliler din açısından ikiye bölünmüş, çevredeki kültürlerden üçünü paylaşan, dört ayrı dili tanıyan ve üstelik ekonomiye dayalı geleneksel bölünmeleri de barındıran bir ulustur. Çok partiye sahip olmayıp da ne yapabilirler? Böyle bir toplumda iki parti olsaydı, asıl o zaman şaşırtıcı olurdu.

Fakat kurumsal açıklama yanlıları bu görüşü yeterli bulmazlar. Eritilmiş madenin kalıba dökülmesi gibi, partiler siyasetinin de devlet yapısının oluşturduğu kalıba girdiğine ve devletin bütün kurumları arasında partilere en yakın olan ve onları en doğrudan etkileyenin, seçim sistemi olduğuna inanırlar. Şimdi, I. Dünya Savaşı öncesindeki birkaç onyıl boyunca, Radikallerin Ulusal Meclis içinde öbür bütün grupların toplamının üzerinde bir çoğunluğa sahip oldukları, bir gerçek değil midir? Yine 1919'dan bu yana hiçbir partinin tek başına egemen olamadığı da bir gerçek değil midir? Tersine, dört büyük parti ile dört küçük parti arasında bir denge kurulmuştur. Bu dönüşümü yaratan şey nedir? Bunun, seçim sisteminin 1919 yılında çoğunluk esasından nispî temsile değiştirilmesinden başka birşey olamayacağına kuşku yoktur. O halde bu durum, seçim sistemindeki bir değişmenin parti sisteminde de bir değişmeye yol açmasının açık bir örneğidir.

Bu iki zıt açıklama biçiminin doğruluk derecelerini değerlendirmek için partilerin 1919'dan önce ve sonra nasıl bir gelişim gösterdiklerini izlemek ve bu evrimlerinin toplumun bileşimi ya da seçmenin örgütlenmesi ile nasıl bağlantılı olduğunu belirlemek gerekir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce partilerin kuruluşu

Çağdaş İsviçre'nin parti sistemi, Napolyon rejiminin bitimi ile 1874 yılında federal anayasanın düzeltilmesi arasındaki çalkantılı altmış yıl içinde kuruldu. Bu dönem içerisinde dört ana sorun ile karşılaşıldı ve üstesinden gelindi. Bu sorunlar merkezî hükümetin kurulması ve güçlendirilmesi, demokratik ilke ve uygulamaların kantonlarda ve merkezde yaygınlaştırılması, devletin kilise ile ilişkisi ve hükümetin ekonomideki rolü idi. Bu konuların herbiri karşıt görüş yanlıları arasında çekişmeye yol açtı. İşte bu sorunlar karmaşası arasından ilk mücadele çizgileri gitgide belirgin gruplaşmalar biçimine dönüştü ve belirginlik arttıkça bunlar birer parti görünümü aldılar. 1815 yılından sonra eski ayrıcalıklarını yeniden ele geçirmeye çalışan aristokrasiler ve oligarşiler tarafından tehdit altında tutulan demokratik sistemin geleceği, 1930 ayaklanmaları ile güvence altına alındı. Fakat İsviçre'nin yönetimi özünde hâlâ kantonların yönetiminden ibaretti ve gevşek bir konfederasyondan bir federal birliğe geçiş daha gerçekleştirilmemişti. Bu geçişi hızlandıran olgu, Protestanlar ile Katolikler arasında, günah çıkartma konusunda başlayan ve büyüyerek devletin kilise ile ve birliğin de, birliği oluşturan parçalar ile ilişkisi so-

rununa dönüşen mücadele oldu[5]. Ekim 1874'deki kısa süreli İç Savaş'ta Katolik Sonderbund'u yenen ve ertesi yıl komşu ülkelerdeki devrimci ayaklanmalardan da etkilenen galip çoğunluk, 1848 yılında, halen yürürlükte olan federal anayasayı kaleme aldı ve yürürlüğe koydu.

Yeni kurulan federal meclis ve bunun iki kanadının gerektirdiği dönemsel seçimler, kantonlardaki gruplaşmaların, nitelik ve kapsam açısından ulusal çapta olabilecek partiler altında birleştirilmelerinin yolunu açtı. Katolik - Muhafazakârlar, birlikten ayrılmayı denemiş olan ve Birleşik Devletlerin güney eyaletlerindeki Demokratlar gibi, yenilgiye uğramış bir azınlığın direngenliğini koruyan yedi kantonda güçlü oldular. 1847-1848 zaferini kazanan Protestan merkezcilerin anlaşması İsviçre'yi birkaç onyıl daha yönetmeyi sürdürdü. Fakat dinsel mücadele çerçevesinde oluşturulmuş olan birlik, ulusun siyasal yaşamı içinde ekonomik programların önemi arttıkça, zayıflamaya başladı. Yeni mücadele konusu, merkezî hükümetin gücünün ekonomik büyümeyi desteklemek ve özel girişimcileri denetlemek için kullanılıp kullanılmaması idi. Bu konuda, daha varlıklı ve daha tutucu olan Protestanlar (Liberaller) ile sayıca kalabalık, daha az varlıklı ve devletin ekonomik sürece katılması yanlısı olan Radikaller arasında bir ayrılık belirdi. Bu yolla, ekonomik çıkar farklılığı ile dinsel bölünmenin ortak sonucu, üç-partili bir sistem oldu-Sol'da Radikaller, Merkez'de Liberaller ve Sağ'da Katolik-Muhafazakârlar.

Ekonomik değişimin sürmesi, partiler arasında yeni bir gelişmeye neden oldu. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ve yirminci yüzyılın başında İsviçre hızlı bir biçimde sanayileşti ve doğal olarak, sanayi kuruluşlarının sayısı artarken sanayi işçilerinin sayısı da aynı hızla arttı Bunların çıkarlarının siyasal düzlemde temsil edilmesi, yalnızca yeni bir partinin doğmasına yol açmadı, eski partilerin de yeni anlaşmalara girmelerine neden oldu. Bu yeni parti, İsviçre'nin yerli işçi birliklerine (Grütli) Alman göçmenlerin beraberinde getirdikleri Marksizmin felsefesi ve mücadeleciliğini ekleyen Sosyal Demokratlar idi. Sosyalist görüşlerin yayılması ve disiplinli bir sosyalist hareketin yaratılması, en yakın rakip olan Radikaller ile en karşı uçta yer alan Katolik-Muhafazakârların yeni birer strateji oluşturmalarına neden oldu. O güne kadar Radikaller Sol ve Merkez - Sol üzerinde yaklaşık bir tekele sahip olmuşlardı[6]. Fakat bu durumda kendilerini, Sosyalistlerin Sol'u ele geçirme çabalarına karşı direnmek ve bu alandaki kayıplarını Merkez üzerinde kazanımlar yoluyla gidermek zorunda buldular. Bunun sonucu, Liberallerin gitgide zayıflayarak yerini Radikallerin alması ve Radikaller ile Katolikler arasında bir yakınlaşmanın başlaması oldu. Çünkü Katoliklerin Marksçı sosyalizmden duydukları korku ve nefret Radikallere karşı duydukları tepkiyi aşıyordu. Böylece, I. Dünya Savaşı arifesinde İsviçre'de, bazı küçük partiler dışında, dört ana

5 Kilisenin gücü sorunu, mücadelenin doruğu Katolik papazlara ve manastırlara ve özellikle de Cizvit'lere yönelik olduğu halde, sadece Katoliklik ile sınırlı değildi. Nitekim 1839'da Zürihteki bağnaz Protestan'lar, laik hükümeti zor yoluyla devirmişlerdi. Bkz. George Grote, *Seven Letters Concerning The Politics of Switzerland* (John Murray: London, 1876) s. 34-35.

6 Yalnızca Demokratlar diye küçük bir grup, Zürih Kanton'unda Radikallerden kopmuştu.

parti vardı. Bu dört parti arasında Radikaller hâlâ en güçlü konumda idi; onları Katolik-Muhafazakârlar izlemekteydi; üçüncü parti Sosyal Demokratlar, dördüncü ve gitgide gerileyen parti de Liberaller idi.

Seçim sistemi başlangıçta nasıl işliyordu?

Bu partiler ne tür bir seçim sistemi içinde çalışıyorlardı? 1919'dan önce geçerli olan yöntemin iki temel özelliği vardı. İlk olarak, bir aday Ulusal Mecliste bir sandalye kazanmak için, kullanılan oyların salt çoğunluğunu almak zorundaydı. Çoğunluk oluşmadığı takdirde ikinci bir oylama yapılırdı. Yine bir çoğunluk çıkmazsa üçüncü bir oylama yapılır ve oy çokluğu ile yetinilirdi. Bir çoğunluk sağlanması konusundaki bu aşırı ısrar 1883 yılında yumuşatılarak, oylama sayısı üçten ikiye indirildi ve ikinci turda oy çokluğunun yeterli olması benimsendi. Sistemin ikinci özelliği, hemen hemen bütün seçim bölgelerinde birkaç adayın seçildiği, yani tek adaylı bölgelerin hemen hemen hiç olmadığı idi. 1917 yılında, 189 Ulusal Meclis üyesi, 49 bölgeden seçilmişti. Bunların dağılımı şöyle idi:

İSVİÇRE ULUSAL MECLİSİ ÜYELERİNİN SEÇİM BÖLGELERİNE GÖRE DAĞILIMI (1917)

Bölgede Seçilen Üye Sayısı	Bu Bölgelerin Sayısı
1	6
2	7
3	10
4	10
5	6
6	3
7	5
8	2

Dolayısıyla, bölgelerin dörtte-üçünde, üç veya üçün üzerinde üye seçiliyordu.

Bu sisteme ilişkin tartışmalarda üzerinde en çok durulan konu, çoğunluk sağlanması gereği ile ilk oylamada bu sağlanamazsa ikinci bir oylama yapılması koşulu olmuştur. Ancak şurası kesindir ki, seçim sistemi ile partiler arasındaki ilişki ne olursa olsun seçim bölgelerinin büyüklüğü ve kapsamı, halkın nasıl temsil edildiği üzerinde seçimi kazanmak için kaç oy almak gerektiği konusu kadar etkili olacaktır. Sistemin işleyişteki sonuçları öğreticidir. Radikaller sürekli olarak onyıllarca Ulusal Meclis içinde çoğunluklarını korumuşlardır. Bu başarı iki nedene bağlı görünmektedir. Birincisi, Radikaller Sol'dan Sağ'a uzanan siyasal yelpaze içindeki konumlarının taktiksel üstünlüklerinden yararlandılar. Bağlangıçta güçlerinin kaynağı Sol üzerindeki üstünlükleri idi. Fakat daha sonra Sosyal Demokratların ortaya çıkması üzerine, Radikaller, Kanadalı Liberallerin 1935 ile 1957 arasında o kadar başarı ile değerlendirebildikleri konuma benzer bir noktaya geldiler. Daha yatkın oldukları halde Merkez'in her iki yanına da uzanarak Sağ'daki ve Sol'daki

karşıtları üzerinde üstünlük sağladılar. İkincisi, bu üstünlüklerini «seçim geometrisi»ni başarı ile kullanarak pekiştirdiler[7]. Seçim bölgeleri her sayımdan sonra federal meclis tarafından belirlenmekteydi. Radikaller ellerinden geldiğince uzun bir süre iktidarda kalabilmek için seçim bölgelerinin sınırlarının yeniden çizilmesi yöntemine başvurdular - bu, yüzyılın başında herkesin dile getirdiği bir suçlama idi.

Böylece temsil sağlıklı olmaktan çıkmıştı. Özünde çok-partili olan sistem, yapay olarak Ulusal Meclisteki tek-partinin egemenliğine dönüştürülmüştü. Dolayısıyla Radikallerin karşıtlarının kendilerini haksızlığa uğramış görmeleri doğaldı. Sistemin kendilerine karşı evrilip çevrildiğini gören halkın seçimleri boykot ederek[8] başka yöntemlere başvurmak istemesi doğaldı. Bu farklı yöntemlerin en önemlileri halkoylaması ile halk inisiyatifi uygulaması idi. 1874 Anayasası'ndan sonra halk, halkoylaması yoluyla, kendi seçtiği temsilcilerin koyduğu yasaları geçersiz kılabiliyordu ve buna oldukça sık başvuruldu. Ayrıca, anayasa değişikliği önermek için halk inisiyatifine başvurulması, seçmenlere, Radikallerin seçim bölgelerinin sınırlarını çizerek Ulusal Meclis içinde çoğunluklarını sürdürmelerinin yarattığı kısır döngüyü kırma olanağı veriyordu. Bu, muhalefet partilerinin kullanabileceği bir silahtı. Ulusal Meclis seçimlerinin nispî temsil esasına göre yürütülmesini öngören bir anayasa değişikliği ilk olarak 1900 yılında önerildi ve halkoyuna sunuldu, ama kesin bir yenilgiye uğradı. Oysa aynı öneri on yıl sonra yeniden halkoyuna sunulduğunda, çok az farkla reddedildi. Hem Sosyalistler, hem de Katolikler, kendilerine Ulusal Meclis içinde daha çok sayıda sandalye sağlayacağı umuduyla nispî temsili savundular.

Bunun üzerine olaylar bir düğüm noktasına doğru sürüklendi. 1909 yılında Almanya ile Gotthard anlaşması imzalandı. Birçok İsviçreli, bu anlaşma altında Almanya'nın İsviçre ekonomisi içinde kayırılan bir konum kazandığına inanıyordu. Bunun onaylanmasına ilişkin tartışmalar uzun sürdü ve sert geçti ve en sonunda 1913 yılında onaylandığında, başta Fransızca konuşan kesimden olmak üzere, sert protestolar yükseldi. Bunun hemen ardından seçim sistemini değiştirmek üzere üçüncü bir çaba başlatıldı ve birkaç hafta içinde halk inisiyatifi için 120.000'in üzerinde imza toplandı[9]. Radikallar buna karşı geciktirme taktiklerine başvurdular ve savaşın patlak vermesi de bir süre için onlara yardımcı oldu. Fakat uzun dönemde siyasal üstünlüklerini bozan şey yine savaşın sonuçları oldu. Ülkenin ekonomisinin rayından çıkması, hayat pahalılığının hızla yükselmesine ve kentliler ile çiftçi nüfus arasında bir çıkar çatışmasının doğmasına neden oldu. Sosyal Demokratların ilerlemesini durdurmak üzere, Radikaller kentlerdeki işçilerin hoşnutsuzluğunu yatıştırmayı amaçlayan politikalar izlemeye başladılar. Ne var ki başvurdukları önlemler sanayi işçilerini hoşnut kılmaya yetmediği gibi, köylüleri soğutmaya yaradı. Ekim

7 *Le Journal de Genève* 28 Ekim 1917'de şöyle yazıyordu: «Zürih'te bölgelerin biri burjuva partilerine göre, öbürü ise sosyalistlere göre belirlenmiştir. Bu, çoğunluk sisteminin ve seçim geometrisinin harikalarından biridir». s. 1.

8 Bkz. Bölüm 10, ss. 286-287

9 *Journal de Genève*, 11 Ekim 1917, s. 1 ve 11 Ekim 1918, s. 1.

1917 seçiminde - eski sisteme göre yürütülen son seçim - Radikaller yine çoğunluk sağlayabildiler, ama bu kez büyük güçlüklerle karşılaştılar. Birçok seçim bölgesinde başka partilerle ortak aday listeleri düzenleyerek Sosyal Demokratların gücünü azaltmaya çalıştılar. Böylece, Zürih Kantonunun Winterthur'u da içeren dördüncü seçim bölgesinde üç partinin düzenlediği ortak listede bir Radikal, iki Tarımcı ve iki de Demokrat vardı[10]. Fribourg'da, yirmi-üçüncü seçim bölgesinde Radikaller Katolik-Muhafazakârlar ile anlaşmaya girdiler[11]. Cenevre'de Radikaller ile Demokratlar, her partiden üçer kişi olmak üzere, altı kişilik ortak bir liste düzenlediler: Bu olay «Cenevre'nin siyasal yaşamında ilk kez rastlanan bir olay» olarak tanımlandı[12]. Başkent ile çevresindeki mahalleleri kapsayan Bern Mittelland bölgesinde Sosyalistlerin yedi adayı ile üç Radikal, iki Genç Radikal ve iki Liberal Muhafazakârdan oluşan kitle arasında sert bir mücadele yer aldı[13]. Öbür bölgelerde de aynı yönteme başvuruldu.

Nispî temsile geçiş

Bu nitelikteki seçim anlaşmaları şu noktalar için kanıt oluşturmaktadırlar: Çok-partili sistem kendini kesin olarak kabul ettirmişti; Ulusal Meclis içindeki sandalye sayılarını yapay yollarla artırmayı becermiş olan Radikaller, artık başka partilere dayanmak zorundalardı; Sosyal Demokratlar eski partilere ciddi bir biçimde meydan okumaktadılar. Nitekim 1917 seçiminin sonuçları, bir dönemin sona ermek üzere olduğunu açıkça ortaya koydu. Partiler arası güçbirliğine rağmen, Radikaller, bir dönem egemen oldukları bölgelerde gözle görülür bir şekilde zayıflamışlardı. Birçok sandalyeyi ancak ikinci oylamada kazanabildiler. *Journal de Genève*'in oylamanın ardından sert bir dille ifade ettiği gibi, «1917 seçimleri, çoğunluk sistemine öldürücü darbeyi vurdu[14]. Dolayısıyla 1918 yılında Radikaller nispî temsili öngören ve 1913 yılında üçüncü kez başlatılmış olan anayasa değişikliği girişimini halkoyuna sunmayı daha fazla geciktiremezdiler. Bu değişiklik artık onaylanacağa benziyordu. 1918 yılı boyunca ülkenin ekonomik durumu yoksul kesimi daha da ağır koşullara soktu. Basında sık sık «ekonomik güçlükler»den «giderek artan toplumsal sorunlar»dan ve «hayat pahalılığı»ndan söz ediliyordu[15]. Azınlık ve muhalefet grupları - Katolik - Muhafazakârlar, Sosyalistler ve bir bütün olarak Fransızca konuşan kesim - değişim yanlısı idiler. Aynı şekilde, bu dönemde Radikallerden kopan Tarımcılar, özellikle «yakın zamanlarda Zürih ve Bern Kantonlarında kurulan Köylü partileri[16]» de bu görüşte idiler. Fakat tutucu kanatta, daha önce bu öneriyi desteklemiş olanlar arasında, bu değişimin Sosyalist'lere yarayacağından korkanlar vardı. Liberal görüşlü bir gazete olan *Journal de Genève*, bu değişiklik sonucu Radikallerin yi-

10 *Journal de Genève*, 23 Ekim 1917, s. 6 ve 25 Ekim 1917, s. 4.
11 İbid., 23 Ekim 1917, s. 6.
12 İbid., 25 Ekim 1917, s. 1.
13 İbid., 28 Ekim 1917, s. 1.
14 *Journal de Genève*, 1 Kasım, s. 1, «Seçim Reformuna Doğru» başlıklı makale.
15 Örneğin *Journal de Genève*, 1 Ocak 1919, «İsviçre'de 1918 Yılı» başlıklı makale.
16 İbid., 6 Ekim 1918, s. 1.

tirdiklerinden yalnızca aşırı Sol'un değil, herkesin yarar göreceğini belirterek korkuları yatıştırmaya çalıştı[17]. Gazete şöyle diyordu: «Bu yolla sosyalistlerin Ulusal Meclisteki sandalye sayısı mı artacak? Önemi yok: Bunların tehlike oluşturdukları yer Parlamento değildir ... Şu anda, kendilerini boynu bükük olarak göstermelerine olanak veren yürürlükteki çoğunluk sistemi altında, o tehditkâr Sovyetleri içinde yürüttükleri faaliyetler çok daha tehlikelidir. Uğradıkları haksızlık, güçlerini arttırmakta ve onları devrimci bir doğrultuya sürüklemektedir[18]». Yine de, sonuçtan umutlu olmakla birlikte, altı-buçuk kantonun (Schaffhausen, Glarus, Appenzell R.E., Grisons, Thurgau, Aargau ve Vaud) değişiklik önerisine karşı çıkacağını bekliyor ve Fribourg ile Basel-Land'ın belirsiz olduğunu ileri sürüyordu[19]. Sonuç olarak, başka herkes gibi bu gazete de, oylama sonucunda ortaya çıkan nispî temsil yanlısı çoğunluğun büyüklüğü karşısında hayrete düştü[20]. Tam da Almanya'nın dizleri üzerine çöktüğü bir anda, İsviçre «seçim adaleti» yoluyla demokrasisini güçlendirmeye çalışıyordu.

Bu noktaya kadar ki çözümlemeden çıkan sonuç açıktır. Çok-partili sistemi nispî temsil yaratmamıştır; bu sistem nispî temsilden önce ortaya çıkmış ve ona yol açmıştır. Çok-partililik İsviçre toplumunun çoğulcu niteliğinden ve bu toplumu bölen çizgilerin çakışmayıp kesişmesinden kaynaklanmaktadır. Bir dizi sorun - dinsel ekonomik ve siyasal - bir dizi parti üretmiştir. Birkaç onyıl boyunca, 1847-1848 yıllarının anılarından ve ulusa gerçekten verdiği hizmetten yararlanan bir parti, bütün rakiplerini alt etmeyi becerebilmişse de, sonuçta bunların birleşmesi karşısında teslim olmak zorunda kalmıştır. Daha sonra da ülkenin toplumsal bileşimine daha uygun düşen seçim sistemi benimsenmiştir.

Nispî temsilin yürürlüğe girmesinden bu yana yaklaşık kırk yıl geçmiştir ve bu sistem altında yaklaşık oniki federal seçim yapılmıştır. Bütün bu dönem boyunca İsviçre toplumu kendini I. Dünya Savaşı'nın sonuçları, 1930'ların bunalımı, II. Dünya Savaşı ve savaş-sonrası gerginliklerine uyarlamıştır. Nazi saldırganlığı ile ihtilâlci Komünizmin tehditlerine göğüs germiş ve yavaş, ama sağlam bir sınai gelişmeyi ve nüfus artışını sürdürmüştür. Partiler bu olguları ne şekilde yansıtmış veya etkilemiştir?

Nispî temsile geçişin bir sonucu olup da siyaset bilimcilerin gerçekten gönül borçlusu olmaları gereken birşey vardır. Federal İstatistik Bürosu 1919'dan bu yana her bir seçim üzerine eksiksiz bir istatistiksel çözümleme ve kusursuz bir yorum içeren bir dizi ayrıntılı rapor yayınlamıştır. Dolayısıyla hem parti sisteminin bir bütün olarak evrimini, hem de tek tek partilerin gelişimlerini izlemek oldukça kolaydır. Ne yazık ki 1919 öncesi

17 İbid., 2 Ekim 1918, s. 1.
18 İbid., 13 Ekim 1918, s. 1.
19 İbid., 8 Ekim 1918, s. 1.
20 265, 194 Evet. 149. 037 Hayır. Sadece Vaud, Thurgau ve Appenzell'de Hayır'lar çoğunlukta idı. *Journal de Genève* şöyle diyordu: «Pazar günkü oylama tarihsel bir olaydır. Gerçekte, 1848'denberi İsviçre'de egemen olan bir rejimin ölüm çanını çalmaktadır. Genel anlamıyla, ülkemizde tek parti egemenliği rejiminin sona erdiğini simgelemektedir.» 15 Ekim 1918, s. 1.

için benzer nitelikte veri bulmak ve dolayısıyla da iki dönem arasında tam bir karşılaştırma yapmak olanaksızdır. Yine de şu kadarı rahatlıkla söylenebilir. 1917 seçiminin sonuçları ile 1919 seçiminin sonuçları karşılaştırıldığında, iki önemli fark ile bir önemli benzerlik göze çarpacaktır. Farklardan birincisi, seçime katılanların sayısıdır. 1919 öncesinde sürekli olarak yüzde 40 oranında seçmenin katılmayışı, İsviçre demokrasisinin ciddi bir kusuru niteliğindeydi. Buna karşılık 1919'da katılım oranı, 1917'ye göre yüzde 23 artarak, yüzde 80.4'ü buldu. İkinci önemli fark, 1919'da ayrı bir parti olarak Köylü, Zanaatkâr ve Burjuva Partisinin seçime girmesi ve yüzde 15.3 oranında oy alarak Ulusal Meclis içinde dördüncü büyük grup konumuna gelmesi idi[21].

Bu farklar ne ölçüde nispi temsile geçişten, ne ölçüde başka nedenlerden kaynaklandı? Seçim sistemindeki değişikliğin, seçmen katılım oranındaki artışa ve Köylülerin başarısına katkıda bulunan bir etken olduğunu yadsımak anlamsız olacaktır. Temsil edilme açısından haksızlığa uğramış olan birçok yurttaş yeni sistemi bir kez denemeye hazırdı. Ama, kanımca, hem seçmen katılımındaki artış, hem de Köylü Partisi'nin kuruluşu daha büyük ölçüde, bu yeni sistemi olanaklı kılan toplumsal, ekonomik ve siyasal eğilimlerin birer sonucu idi. Savaşın tarafsız bir ulusta bile yarattığı gerilimler, hayat pahalılığının sürekli olarak artması, Radikallere karşı biriken tepki ve Sosyalistlerin Bolşevik-yanlısı kanadının vuruşkanlığı[22] - bütün bu öğeler, parti mücadelesi konusunda artan bir ilgiye yol açtı. Kaldı ki, Bern'de ve Zürih'te Köylülerin Radikallerden kopması nispi temsile geçişten önce yer aldığı için onun bir sonucu olamazdı. Seçim sisteminde değişiklik olmasaydı bile, kırsal kesimdeki kaynaşma, coğrafi açıdan yoğunlaşmış olduğundan, kendi ayrı kimliğini koruyabilirdi[23].

İsviçre'deki partilerin 1919'dan bu yana göreli güçleri

1917 ile 1919 seçim sonuçları arasındaki farkların seçim reformundan çok ekonomik ve toplumsal etkenlerden kaynaklandığı, bu iki seçim arasındaki büyük benzerlikten de anlaşılabilir. İsviçre 1917'de de, 1919'da da çok-partili sisteme sahipti. Parti sistemi değişmedi. Değişen şey, sistem içindeki partilerin göreli konumları oldu. 1917'den 1919'a Radikaller güçlerinden (kısmen Köylülerin kopmasına bağlı olarak) yitirdiler, Sosyalistler ve Katolikler ise kazandılar. Artık İsviçre'de dengeli bir biçimde Sağ'dan Sol'a uzanan dört büyük parti, dört-beş tane de küçük parti vardı. Bu

---

21 Bu partinin aldığı toplam oyun % 57'si Bern Kantonundan, % 22'si de Zürih Kantonundan geldi.

22 1918 Kasım'ında, Olten'deki komiteleri bir genel grev girişiminde bulundu, ama hükümet bunu (askerî birlikler de göndererek) sert önlemlerle bastırdı.

23 I. Dünya Savaşı'nın sonunda ve 1920'lerin başlarında, aynı ekonomik baskılar nedeniyle, Avustralya'da, Kanada'da ve başka ülkelerde çiftçiler kendi siyasal partilerini kurdular. Bu ülkelerde farklı seçim sistemleri vardı. Bu tür partilere yol açan şey, ortak bir seçim sistemi değil, ortak bir ekonomik durumdu.

partilerin 1919'daki göreli konumları ile daha sonraki yıllar içinde özellikle 1950'lerdeki seçimlerde ortaya çıkan durumu karşılaştırmak da aynı ölçüde öğreticidir. Aşağıdaki tablo partilerin kırk yıl içinde geçirdikleri evrimi göstermektedir. Yine, değişmeden kendini sürdüren çok-partililiğin istikrarlı görünümü çok etkileyicidir. Değişen tek şey partilerin göreli güçleridir. Sosyalistler, Radikallerden daha güçlü bir konuma gelmiş ve son otuz yıl içinde birinci sırayı korumuşlardır. Muhafazakârlar biraz ilerlemiş, Köylüler ise gerilemişlerdir. Bütün bunlardan sonra, küçük partiler oyların sadece yüzde 13'ünü almaktadırlar ve bunların en büyüğü olan Bağımsızlar zayıflama eğilimi içindedir. Bugün İsviçre hükümeti, I. Dünya Savaşının bitiminde olduğu gibi zorunlu olarak koalisyonlarla yönetilmektedir.

ULUSAL MESLİS SEÇİMLERİNDE PARTİLERE GÖRE OYLARIN YÜZDE DAĞILIMI

	1919	1928	1939	1951	1955	1959
Radikaller	28.8	27.4	20.8	24.0	23.3	23.7
Sosyalistler	23.5	27.4	25.9	26.0	27.0	26.3
Katolik-Muhafazakârlar	21.0	21.4	17.0	22.5	23.2	23.3
Köylüler	15.3	15.8	14.7	12.6	12.1	11.6
Liberaller	3.8	2.9	1.6	2.6	2.2	2.3
Demokratlar	2.0	1.9	2.7	2.2	2.1	2.2
Evangelikler	0.8	0.7	0.9	1.0	1.1	1.4
Komünistler	—	1.8	2.6	2.7	2.6	2.7
Bağımsızlar	—	—	7.1	5.1	5.5	5.5
Öbürleri	4.8	0.7	6.7	1.3	0.9	1.0

1919 ile 1959 arasında görülen farklar, İsviçre toplumunun ve kamuoyunun gelişimi ile açıklanabilir. Sanayileşme, artan bir nüfus için dış göç dışında tek geçim kaynağını oluşturduğundan, zorunlu olarak sürmüştür. Kuşkusuz, bundan Sosyalistler yararlanmıştır. Buna koşut olarak da, köylüler ve tarım işçileri çalışan nüfusun gittikçe küçülen bir yüzdesini oluşturmuşlardır. Böylece Köylü, Zanaatkâr ve Burjuva Partisi sayısal olarak azalan bir grubun siyasal temsilcisi olduğundan, büyümemiş küçülmüştür. Ancak, İsviçre gibi varlık kuralı içsel çeşitlilik olan ülkelerde, ulusal düzeydeki göstergeler, işin sadece bir yanını gösterirler. Gerçi bütün, parçaların toplamından büyüktür, ama İsviçre'nin iç siyasetini anlamak için parçaları bilmek zorunludur. Partiler arası siyaset kendi içlerinde birer birim olan kantonların kültürel ve ekonomik gruplaşmalarla içiçe geçmesinden oluşmaktadır. Bu bağlantıları izlemek için yine federal hükümetin istatistik çalışmaları çok yararlıdır. Sayım raporları her bir kanton ve alt birimleri için din, dil ve meslek konularında kesin bilgiler vermektedir. Ben bu verilerle oy verme eğilimlerini karşılaştırdım. Çağdaş parti sistemine ilişkin aşağıdaki çözümleme, bu çalışmamın sonuçlarına ve bilim adamları, gazeteciler ve kamu yaşamı içindeki insanlar ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan yorumların değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Herşeyden önce, İsviçre'nin siyasal yaşamında bütün partilere egemen olan bir takım özellikler vardır. Federal birlik altında geçen bir yüzyıldan

sonra siyasetin ağırlık merkezi, hâlâ piramidin tepesinden çok tabanına yakındır. Partiler ulusal düzeyden çok kanton düzeyinde örülmüşlerdir. Gerçekten de, İsviçre'de tek bir parti sistemi değil de, kantonların sayısı kadar çok parti sistemleri olduğunu söylemek neredeyse doğrudur. Orada da komşu kentlerin rekabeti partilerin kendilerini uyarlamak zorunda oldukları ek güçlükler yaratmaktadır: Örneğin Basel ile Zürih, Cenevre ile Lozan, Lugano ile Lucarno arasındaki rekabet. Ulusal partiler, Birleşik Devletler ve Kanada'da olduğu gibi, bir federal birlik içinde birer federal birliklerdir. Bir kantondan öbürüne adları da, öbür partilerle olan ilişkileri de değişmektedir. Örneğin, Radikaller Zürih Kantonunda en Sağ'daki partidir; buna karşılık Basel-Stadt'da Sağ'ı Liberaller doldurmaktadır ve böylece Radikaller daha bir Merkez'e kaymış durumdadır. Lucerne Kantonunda yine Merkez konumunda olan Radikaller 1955 yılında Sosyalistlerle birleşerek bir Katolik-Muhafazakârı Eyalet Meclisindeki sandalyesinden devirmişlerdir. Radikallerle Sosyalistler arasında böyle bir işbirliği düşünülemeyecek bile olan Zürih'te ise, kanton seçimlerinde rakip olan Radikaller ile Demokratlar federal seçimlerde ortak liste çıkarmaktadırlar. İşte ulusal mozaik böyle farklı taşlardan örülmüştür!

Radikaller ve sosyalistler

O halde, genellemelerin içereceği risklerin bilincinde olarak, partileri sırayla gözden geçirelim. Tarihsel saygınlık ve deneyim açısından en önde geleni, Radikal Partidir. Bu, 1848'in partisidir. Federal Anayasa'yı bu parti yaratmıştır. Tam anlamıyla hükümet partisidir. Yüzyılı aşkın bir süredir Federal Meclis ile Federal Kurul'un politikalarının belirlenmesinde başka herhangi bir kimse bu parti kadar büyük bir rol oynamamıştır. İktidar ile bu kadar uzun bir süre içiçe olmaları nedeniyle, Radikaller her kalıba girebilen ve kantonların özelliklerine bağlı olarak farklı nitelikler gösterebilen bir kuruluştur. Coğrafi açıdan gerçekten ulusal bir niteliğe sahiptir, çünkü hemen her kantonda ve her farklı dilin konuşulduğu alanda iyi temsil edilmektedir. Esas olarak Protestanların bir örgütü olduğu halde[24], Katoliklerin kalelerinde de güçlü yandaşları vardır. Nitekim 1959'da, Fribourg ve Valais'deki oyların beşte-birinden fazlasını ve birçok açıdan İsviçre'nin Virginia'sı olan Lucerne'deki oyların da yaklaşık beşte-ikisini almışlardır. Fakat ekonomik çıkarların temsili açısından, Radikaller, yıllar geçtikçe daha dar bir tabana sahip olmuşlardır. Sol'u önce Demokratlara, sonra da Sosyalistlere kaptırarak, sanayi işçi sınıfının desteğini alamadıklarını göstermişlerdir. Aynı şekilde, iki önemli kanton olan Zürih ve Bern'de Köylüleri yitirmişlerdir. Hâlâ koruduları, özellikle Zürih'te işadamlarından gelen ve partinin orada Sağ'a kaymasına neden olan destek ile meslek sahibi ve maaşlı kesimin ve genel olarak küçük burjuvazinin desteğidir. Birikimleri sınırlı ve binbir güçlükle edinilmiş olan birçok çalışkan ve tutumlu İsviçre'li, Radikallere kendi bireysel bağımsızlık ve temkinli tutuculuk anlayışları ile yaklaşırlar.

[24] Örneğin hem Protestanların, hem de Katoliklerin yaşadığı St. Gallen kantonunda, Protestanlık ile 1951 yılında Radikallere verilen oylar arasındaki bağıntı katsayısı 0.916'dır. Radikal oylarla Katoliklik arasındaki ise -0.931'dir. (Bu sayılar 1950 sayımı ile 1957 seçim sonuçlarından hesaplanmıştır).

Aradan geçen kırk yıl Radikalleri bir ölçüde güçsüzleştirirken, Sosyalistler güçlenmiş ve bazı durumlarda en yüksek oy yüzdesini kazanabilmişlerdir. Fakat aradan geçen zaman ve büyümeleri, Sosyalistleri başka biçimlerde değiştirmiştir. Radikaller nasıl Sol'dan Merkez'e ve Merkez-Sağ'a kaymışlarsa, Sosyalistler de aşırı Soldan Merkez - Sol'a kaymışlardır. Ülke içi konularda, 1920'lerin başlarında Sovyet yanlısı Komünistlerin kopmasının da katkısıyla, vuruşkanlıktan ılımlılığa geçmişlerdir. Dış konularda ise ulusal askeri programa baştan beri karşı iken, 1930'lardaki Nazi tehdidi nedeniyle tavırları değişmiştir. Günümüzde İsviçre Sosyalistlerinin tavrı, İngiliz İşçi Partisi'nden çok farklı değildir. Ancak, yapısal olarak aralarında büyük fark vardır; çünkü İsviçre'de Sosyalistlerle sendikalar arasında organik bir bağ yoktur. Sendikacıların büyük bir bölümü Sosyalistleri desteklemektedir ve yine bunların birçoğu Sosyalist partiye üyedir. Fakat, genel olarak işveren karşısında güçsüz olan ve 1937 yılında «toplumsal barış» uğruna grev silahını terketmiş bulunan sendikaların bir bütün olarak, partilerle doğrudan katılım bağlantısı yoktur.

Bütün sanayi işçileri oylarını Sosyalistlere vermezler; fakat işçilerden en çok oyu bu parti alır. Ayrıca, Sosyalist olan birçok aydın, öğretmen ve örgüt yöneticisi vardır. Dolayısıyla, anlaşılacağı gibi, bu partinin en güçlü olduğu yer, kentlerdir[25]. Fakat İsviçre'nin büyük bir kesimi kırsal olduğu için, ulusal bir parti kendini kentsel alanlarla sınırlı tutamaz ve nitekim Sosyalistler 1951'de oylarının % 55.3'ünü kırsal bölgelerden almışlardır[26]. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Radikallerin iktidardaki politikaları ticaret ve sanayiyi desteklemiştir. Kentte ücretleri düşük tutmak için tarımsal fiyatların düşmesine göz yumulmuştur. Dolayısıyla, bazı durumlarda, kırsal kesimin hoşnutsuzluğu-özellikle Köylü Partisi'nin etkisiz olduğu Fransızca konuşulan kesimde - Sosyalistlerin desteklenmesi yoluyla dile getirilmiştir. Aynı ölçüde önemli bir başka etken de, kentte ve kırda oturanlar arasında çalışma alanları açısından var olan farkın gitgide ortadan kalkmasıdır. Artık birçok köylü ailesinde erkek, bir fabrikada çalışarak gelirini artırmaya çalışmakta ve bu nedenle de bir «işçi»nin dünya görüşünü edinmektedir. Bunun sonucu olarak, özellikle Aargau'da, Sosyalistlerin çoğunluğu ele geçirdikleri birçok köy vardır.

Sosyalistler başka bakımlardan da Radikaller kadar ulusal düzeyde etkilidirler ve hemen her kantonda oyların büyük bir yüzdesini kazanabilmektedirler. Almanca konuşulan kesimde (özellikle Bern, Zürih ve Aargau'da) güçlü oldukları gibi, Vaud'da önemli atılımlar yapmışlardır[27] ve en yüksek oy yüzdesini Neuchâtel'de kazanmaktadırlar. Din açısından bakıldığında, Sosyalistler etkilerini (sanayinin çoğuna sahip olan) Protestanlar arasında daha kolaylıkla yaymışlardır ve güçleri hâlâ Katolik kilisesinin

25 1951'de Sosyalistler, büyük kentlerde kullanılan oyların % 30.8'ini, orta boy kentlerdekinin % 35.7'sini ve küçük kentlerdekinin % 33.2'sini almışlardır. Bureau Federal de Statistique'in *Elections au Conseil National, 1951* başlıklı raporu (Berne, 1954) s. 25.

26 İbid., s. 24.

27 Sosyalistler. Vaud'daki oyların 1951'de % 21.5'ini, 1955'de % 29.6'sını ve 1959'da da % 30'unu almışlardır.

gücü ile ters orantılı olarak değişmektedir. Yine de, büyük çoğunlukla Katolik olan kantonlarda, sanayi ve laiklik yaygın olduğu ölçüde, destek bulabilmektedirler. Nitekim 1959'da Fribourg, Lucerne[28] ve Valais'de oyların onda-birini veya fazlasını, Schwyz ve Zug'da da oyların dörtte birini kazanmışlardır.

Katolik-muhafazakârlar ve küçük partiler

Katolik-Muhafazakârlar son kırk yıl içinde kayda değer bir dirençlilik göstermişlerdir. Bunlar 1919'da oyların yüzde 21'ini kazandılar, 1939'da yüzde 17'ye düştüler ve 1959'da toparlanarak yüzde 23,3'e çıktılar. Nüfusun yüzde 80'inden fazlasının Katolik olduğu yedi kanton ve üç yarım-kanton vardır; ve Katolik-Muhafazakâr Parti'nin ilk ve şu anda da süren tabanını bunlar oluştururlar. Dolayısıyla bu parti 1959'da, Lucerne ve Fribourg'da kullanılan oyların yarısından fazlasını ve Valais'de de beşte-üçten fazlasını aldı. Bu oranlar İsviçre için çok yüksek sayılardır. Fakat yine bu rakamların gösterdiği gibi, Sosyalistler nasıl bütün sanayi işçilerini örgütleyememişlerse, Katolik-Muhafazakârlar da bütün Katolikleri toparlayamamışlardır. Genel olarak, Muhafazakâr Parti'nin Katolik kantonlardaki gücü kırsallık ve Kilise yanlılığı ile birlikte gitmektedir. Örneğin, Valais'de bazı köyler vardır ki, sayım sonuçları ile seçim sonuçları karşılaştırıldığında, 20 ve üzeri yaşlardaki erkeklerin, kayıtlı seçmenlerin oy kullananların ve Muhafazakâr oyların sayısı birbirlerine özdeş çıkmaktadır. Fakat bu kadar eksiksiz bir destek, ender rastlanan birşeydir. Parti, kentleşme ve sanayileşme yüzünden yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Gerçekte, uzun dönemde, partinin en önemli güç kaynağı Katoliklerdeki doğum oranı ise, karşısındaki en büyük tehlike de sanayileşmedir. Katolik kantonlardaki yüksek doğum oranları, sınırlı kaynaklarının ve göreli yoksulluklarının kaldıramayacağı bir nüfus fazlası yaratmaktadır. Bu nedenle de, ticaret ve sanayinin iş olanakları sunduğu daha zengin Protestan kesimlere bir iç göç olmaktadır. Bu, o boyutlara varmıştır ki, şu anda Zürih ve Cenevre gibi geleneksel olarak Protestan olan kentlerde yaşayanların, sırasıyla, yüzde 30 ve yüzde 40'ı Katoliktir[29].

Bu değişen koşullar altında, çok ilginç bir siyasal rekabet ortaya çıkmaktadır. Kilise sendikalarla rekabet etmek ve Muhafazakâr Parti de Sosyalistleri ve Bağımsızları alt etmek zorundadır. İsviçre'de bu mücadelenin sonuçları üzerine çelişik görüşlere rastlanabilmektedir. Sosyalistlerin bir önde geleni, kendilerine en ciddi rakip olarak hangi partiyi gördüğünü sorduğumda, hiç beklemeden «Katolikler» yanıtını verdi. Konuşmasını sürdürerek, kendi açısından iyimser bir bakışla, papazların kente göçen dindaşları üzerindeki etkilerini yitirdiklerini ve onları başka partilerin kapabileceğini söyledi. Fakat başka gözlemcilerden bunun tersi görüşler de duymuşumdur. Gerçekten de, bu sorunun önemi Katolik partinin kendi içinde yer alan kopma ve bölünmelerden anlaşılmaktadır.

---

28 Zürih'te önde gelen bir gazeteci, Lucerne'deki yoğun parti mücadelesine ilişkin olarak bana şunu söylemiştir: Sosyalistler Kilise'ye ender olarak, Radikaller daha sık, Muhafazakârlar isc düzenli olarak giderler.

29 Gerçekte, bugün Zürih İsviçre'nin en büyük Katolik kentidir.

Başlangıçta ve hâlâ günümüzde de birçok kantonda Muhafazakâr diye anılan bu partinin geleneksel bakış açısı, sanayileşme sorunları ile karşılaşan birçok Katolik tarafından aşırı durağan olarak nitelenmektedir. Bunun sonucu olarak bu hareketin bir kanadı birkaç kantonda «Sosyal Hıristiyan» adı altında örgütlenmiştir. Kentlerde, toplumsal hizmetlerin desteklenmesi ve kentlerdeki hayat pahalılığının eleştirilmesi konusunda Sosyalistler ve Bağlantısızlarla rekabete bu örgüt girmektedir. Hepsi bir yana, İsviçre'deki sanayinin ve paranın çoğu Protestanların mülkiyetinde olduğuna göre, Katolik Parti'nin yitireceği ne vardır ki? Ancak, bu açıdan kazandıklarını, başka bir alanda yeni yeni ortaya çıkan bir etken nedeniyle yitirebileceklerdir. Yakın zamanlara gelindiğinde, günah çıkartma konusundaki mücadelenin acıları büyük ölçüde yatışmıştır. Fakat Katolikler dönemsel olarak, özellikle azınlıkta oldukları kantonlarda, İsviçre'de Cizvit düzenini yasaklayan anayasa hükmünü değiştirme girişiminde bulunmaktadırlar. Eğer bu girişim sürdürülüp ilerletilirse, Protestanlar arasında büyük bir tepki doğurarak kendi aralarındaki dayanışmayı canlandıracak ve on dokuzuncu yüzyılın tatsız çatışmalarına yol açabilecektir.

İsviçre'nin dördüncü büyük partisi - Köylü, Zanaatkâr ve Burjuva - Muhafazakârların yarı büyüklüğündedir ve ulusal bir kapsama sahip değildir. 1959'da aldıkları 113.600 oyun 81.000'i Bern ve Zürih'ten gelmişti. Hangi açıdan bakarsanız bakın, eğer Muhafazakârlar kırsal Katolikliğin temsilcisi iseler, en büyük iki kantonda Radikallerden koparak kurulmuş olan Köylü Partisi de kırsal Protestanlığın temsilcisidir[30]. Ne var ki bu, sayısal açıdan gerileyen bir güçtür. Nitekim Bern'de, sayımlara göre toprakta çalışanların sayısı 1920'de 185.503 kişi iken 1950'de sadece 154.804 kişidir ve bu azalma Köylü Partisi'nin aynı kantonda aldığı oyların 1929'daki 65.657'den 1959'da 54.517'ye azalmasında yansımaktadır. Avustralya'daki Vatan Partisi gibi, Köylüler de, kentsel çıkarlarla daha iyi pazarlık edebilmek ve kendi güvensiz ekonomilerini koruyabilmek için iki büyük kantonda bağımsız örgütlenmelerini sürdürmektedirler.

Küçük partiler arasından iki tanesi, özel nedenlerle, 1919 öncesi dönemden kalmadır. Liberaller sadece üç-buçuk protestan kantonda seçimlere girerler ve bu kantonların üçü Fransızca konuşan kesime aittir (Vaud, Neuchâtel ve Cenevre). Buralarda, eski aileleri, seçkin meslek sahiplerini ve bir kısım varlıklı kentlileri temsil ederler. Liberaller, nicelik olarak önemsiz olsalar da, nitelik açısından önemlidirler. İsviçre'ye bazı büyük adamlar kazandırmışlardır (Dufour, Ador); ülkenin en iyi gazetelerinden en az ikisini bunlar yayınlarlar ve üniversite hocaları içinde de temsilcileri vardır. Fakat bunların gerek siyasal, gerek ekonomik bireycilikleri, bir kitle partisi olmalarını engeller. Liberallere giden toplam

[30] Bu nokta, nüfusun üçte ikisinin Protestan, üçte-birinin de Katolik olduğu Thurgau örneğinde kanıtlanabilir. Burada, Katoliklerin en yoğun olduğu yer (1950'de % 54.2) Münchwilen'dir ve 1951 yılında Katolikler bu kantondaki en yüksek oy yüzdelerini burada almışlardır. Tersine, Protestanların en yoğun olduğu Weinfelden'de Köylü Partisi en başarılı sonucu almıştır. Münchwilen ile Weinfelden, tarım ile sanayinin oranı açısından birbirinin aynıdır. Burada önemli fark, dindir.

oyların sayısı, Demokratların aldığına yakındır. Demokratlar yalnızca Zürih, Grisons ve Basel-Land'da örgütlenmişlerdir. Oylarının yarısını kazandıkları Zürihte ikili bir tabana sahiptirler. Bir yandan, Radikaller Sağ'a kayınca bunlardan kopan sol kanat beyaz-yakalı işçileri temsil ederler. Öbür yandan da Winterthur'un güçlü Zürih metropolüne karşı tepkisini ve rekabet duygusunu dile getirirler. Bu duygu o kadar güçlüdür ki, Zürih'te olsalar kesinlikle Radikal olacak olan bir çok işadamı, Zürih'teki rakiplerinin partisine karşı olmak için Demokratları desteklerler. Demokratların Grisons'da örgütlenmesinin başka ve aynı ölçüde basit bir nedeni vardır. Orada Radikaller kanton yönetimini sürekli olarak ellerinde bulundurmuşlardır ve bazı yolsuzluklar olmuştur. Buna tepki olarak Demokrat hareket gelişmiş ve kanton siyasetinde etkinliğini sürdürmüştür.

Nispi temsile geçişten sonra iki yeni parti daha ortaya çıkmıştır. Komünistler Sosyalistlerden bağımsız olarak ilk kez 1922'de seçime girdiler. Savaş sırasında Nazi-yanlısı örgüt gibi yasa dışı ilan edilen Komünistler, düşmanlıklar sona erdikten sonra yeniden yasallaştılar. 1959'da Zürih, Basel-Stadt, Vaud, Neuchâtel ve Cenevre'de seçimlere katıldılar[31]. Daha çok büyük kentlerde ve Fransızca konuşan kesimde destek buldular. Bunun bana iletilen bir nedeni, Fransızca konuşan kesimin - etkisinin ülke sınırlarını aştığı anlaşılan - güçlü bir Komünist partiye sahip Fransa'dan etkilendiği idi. İsviçreli Komünistler bütün yalpalamaları ve zigzaglarıyla birlikte Moskova çizgisini izlemişlerdir. Biraz başağrısı oluştursalar da ciddi bir tehlike değillerdir.

Daha özgün olduğu için daha ilginç olan parti, Bağımsızlardır. Bu, olağanüstü bir olaydır; çünkü burada, siyaset alanında üstün bir kişiliğin ender olarak belirdiği bir ülkede bir toplumsal gereksinimi görerek buna yanıt veren eşsiz bir insan tarafından yaratılmış bir kuruluş sözkonusudur. Gottlieb Duttweiler, fiyatları düşürmek amacına yönelik çok başarılı bir bakkal dükkanları zinciri (Migros) kurdu. Buradan başlayarak, İsviçre'nin önemli ölçüde tekelleşmiş ekonomisinin rekabet-dışı uygulamalarını sarsan başka alanlara da girdi. Bu yüzden tüketicilerin büyük beğenisini toplarken, öbür işadamlarının da nefretini topladı. Geniş bir toplumsal bakış açısına sahip ve Nazi tehdidinden de endişe duyan bir kişi olarak, 1935 yılında, ülkenin durgun siyasal yaşamına sert ve polemiksel bir hava katan siyasal hareketini başlattı. Bağımsızlar en başarılı oldukları anda, 1939'da, oyların yüzde 7.1'ini aldılar. 1959'da Almanca konuşulan beş kantondan yüzde 5.5 aldılar ve bunun yarısı Zürih'ten geldi. Bu oyların kaynağı, Sosyalistler ya da Hıristiyan Sosyalistler yerine Duttweiler'i destekleyerek hayat pahalılığını protesto eden kentlilerdi. 1950'ler boyunca Ulusal Meclis içinde görev yapan Bağımsızların sayısı bir düzinenin altında idi. Fakat bu hareketin gücü meclisteki üye sayısından çok, halk inisiyatifi yoluyla geçirdikleri ya da halkoylamalarında engelledikleri önlemlerde belirmektedir[32]. İsviçre'nin vicdan sahibi,

31 İşçi partisi adı altında.

32 Bu noktayı 1956'da yaptığım bir görüşmede Gottlieb Duttweiler vurgulamıştı.

inatçı bir siyaset adamı ve önde gelen bir bireycisi olarak, Duttweiler çok yararlı hizmetlerde bulunmuştur, ama başlattığı hareketin örgütlü bir siyasal grup olarak kendi ölümünden (1962) sonra da sürebileceği kuşkuludur.

İşte, çağdaş partilerin görünümü budur. Ortaya çıkan sonuç açık değil midir? İsviçre'deki çok-partililik toplumsal çoğulculuğun bir ürünüdür[33]. Biri, öbürünün dolaysız sonucudur. Böyle bir temelden kaynaklanan çok-partililik, kendine uygun olmayan bir seçim sistemini yıkmış ve yerine uygun olanını koyinuştur. Bu, sadece seçim sistemi için de geçerli değildir. İsviçre'de devletin birçok önemli kurumu-federalizm, halk inisiyatifi ve halkoylaması - yine aynı temelden kaynaklanır. İsviçrelilerin kendi yönetim biçimlerini seçebilecekleri siyasal özgürlük olgusu veri iken, uzlaşma başka nasıl sağlanabilirdi ki?

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, bu nedensel bağlantıyı - toplumsal çoğulculuk, çok-partililiği; çok-partililik de nispi temsili yaratmıştır - kabul ederken, sonuçların da kendi nedenini etkilediğini ve onu güçlendirdiğini unutmamalıyız. Toplumdan türeyen parti sistemi, kendi niteliğine en uygun olan seçim sistemini benimser ve bu kez onun tarafından güçlendirilir. Kuşkusuz, nispi temsil çok-partililiğin sürmesine olanak vermiştir. 1919'daki parti sisteminin ömrünü uzatmış, daha önce var olan küçük grupların dağılma sürecini yavaşlatmış ve iki yeni gruba temsil olanağı sağlamıştır. Bu sistem altında ve onun sayesinde, 1919'dan önce yoğun bir biçimde duyulan, Ulusal Meclis üyelikleri konusundaki adaletsizlik duygusu, ortadan kalkmıştır. Demokratlar ve Köylüler, Radikallere karşı kendi örgütlerine sarılmışlardır. Koalisyon yönetimi sürekli bir alışkanlık halini almıştır ve muhalefet, yeterince uyarıldığı takdirde, doğrudan halk tarafından halkoylaması yoluyla dile getirilmek durumundadır.

İskandinavya'da istikrarlı çok-partililik

İsviçre örneği, çok ilginç olmasına karşın az incelenmiş bir örnek olduğundan, bu kadar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Fakat İsviçre'nin ayırt edici özelliği, kültürel çeşitliliğidir. Bu durum ekonomik etkenler olmasa dahi, bir çok-partili sistemin neden ortaya çıkıp kendini sürdürebildiğini açıklayacak niteliktedir. Bu örnekle karşılaştırmak için İskandinavya'nın üç ülkesi - Danimarka, Norveç ve İsveç - ele alınacaktır. Bu ülkeler çok-partililiği istikrar ile başarılı bir biçimde birleştirmek açısından İsviçre'ye benzerler. Fakat toplumsal ve yönetsel yapı açısından İsviçre'den önemli ölçüde farklıdırlar. Gerçekte üçünde de rastlanan kültürel türdeşlik ve yönetsel sadelik oldukça etkileyicidir. Norveç'te bir dil anlaşmazlığı hâlâ sürdüğü halde[34] ve bölgenin tümünde bağımsız Protestanlar resmî Lutherci

33 Bunu G.E. Lavau, op. cit., s. 107-114'de güçlü bir şekilde savunmaktadır.

34 Norveç yüzyıllar boyunca Danimarka Krallığına bağlı yaşadığı için, resmî yazı dili Danimarka diline yakın ve günlük olarak konuşulan halk dilinden farklı idi. Bu iki dili birleştirme çabaları yapay bir «yeni Norveç'çe» yarattı. Danimarka'nın da Slesvig-Holstein'de yaşayan büyük bir Almanca-konuşan azınlığı vardı. Bunların küçük bir bölümü hâlâ kuzey Slesvig'de yaşar.

Kilise'ye karşı oldukları halde, dil ve din bölünmeleri İsviçre'de olduğu kadar ciddi siyasal çatışmalara yol açmamıştır. Dolayısıyla İskandinavya'da çok-partili sistemin yansıttığı düşünülebilecek olan çoğulculuk, kültürel çeşitliliğe yüklenemez. Bunun nedeni başka birşeyde aranmalıdır.

Birinci Dünya Savaşının sonundan başlayarak, Danimarka'nın, Norveç'in ve İsveç'in partiler yaşamı düzenli ve tanımlanabilir bir yapıya oturmuştur. Herbir ülke, özünde, çevresinde bazı küçük grupların yer aldığı dört-partili bir sisteme ulaşmıştır. Her seçimde dört parti oyların yüzde 85'inden fazlasını ve meclisteki sandalyelerin yüzde 90'ından fazlasını alırlar. Bu dört partinin en güçlüsü, Danimarka'da düzenli olarak oyların yaklaşık yüzde 40'ını, Norveç ile İsveç'te de yüzde 46 ile 50 arasını alan Sosyal Demokratlardır. Dolayısıyla, ya tek başlarına ya da koalisyon içinde olmak üzere, iktidara gelme şansına en çok sahip olan parti bunlardır. Tarımın çok önemli olduğu bir ülkede beklenebileceği gibi, Danimarka'da en güçlü ikinci parti, çiftçilerle liberallerin bir karışımı o olan Venstre'dir. Muhafazakârlar üçüncü sırada, Radikaller ise gitgide gerileyen bir parti olarak dördüncü sıradadır. İsveç'te Muhafazakârlar *(Högern)* II. Dünya Savaşı'na kadar Liberallerden önde idiler; fakat o zamandan beri konumları değişmiştir. 1930'lar bunalımı sırasında Sosyal Demokratlarla işbirliği yapan Çiftçiler bir çeyrek yüzyıl boyunca onlarla koalisyon içinde kaldılar. Daha sonra da bu ortaklığa son vererek ve adlarını Merkez olarak değiştirerek, oyların azalışını durdurmaya çalıştılar. Norveç'te, güçlü İşçi Partisi'nin karşısındaki muhalefet dört etkisiz parçadan oluşmaktadır. Bunların en büyüğü Muhafazakârlardır *(Hoyre)*. Onları Venstre (liberaller) ve Çiftçiler izlemektedir. Hıristiyan adlı bir parti de son yirmi yıldır muhalefeti biraz daha bölmektedir. Aynı şekilde Danimarka'da, Adalet Partisi adı altında dolaysız vergi yükümlülerinden oluşan bir hizip hareketi, bir dönem, yönetimdeki koalisyon içinde bir yer kapma pazarlığına girebilecek kadar güçlü olmuştu. Komünistler her üç ülkede de en güçlü noktaya 1945'de vararak oyların yaklaşık onda - birini aldılar. Fakat Stalin'in politikaları onların hızla gözden düşmelerine neden oldu. Şimdilerde ise, sosyal demokrasinin İskandinavya'daki büyük başarısı sonucunda, Komünistler tehlikeli olmaktan çok, gülünç gözükmektedirler.

Bu tür bir parti-sistemini yaratan ve sürdüren nedenler nelerdir? Dışarıdan bakıldığında İskandinavya toplumları ilerleyen dirlikli ve kararlı toplumlar olarak gözükürler. Çalkantılı ve tehlikeli bir dünyanın ortasında bir akıl ve uygarlık adası gibi dururlar[35]. Partilerin çokluğu bu özelliğe ters düşüyor gibi görünebilir. Çeşitli partilerin temsil etmeyi amaçladıkları farklar nelerdir? Bunun yanıtı şudur: Çağdaş partiler, I. Dünya Savaşı öncesinde toplumsal sınıflar arasındaki farkların çok daha belirgin kıldığı, meslek ve servet açısından ortaya çıkan ekonomik bölünmelere denk düşerler. Buna ek olarak, insanlar arasında, felsefi ilkeler ve bu ilkelerin top-

35 Herhalde övmekten çok yermek amacıyla yaptığı bir gözlemde Lenin şöyle demişti : «İsveç'te bir proleter devrimi olsa, yeni hükümetin ilk işi devirdikleri burjuva hükümetinin üyelerini yemeğe davet etmek olurdu.» Aktaran Raymond Fusilier, *Le Parti Socialiste Suédois* (Les Editions Ouvrières, Paris, 1954), s. 1-2.

luma ve siyasete uygulanması konusunda da anlaşmazlıklar olmuştur. Bu etkenler, dört partinin yaratılmasına, hükümet kurumlarının yeniden oluşturulmasına ve sınıf çatışmalarının siyasal ılımlılık yoluyla uyuma dönüştürülmesine yetmiştir.

İskandinav toplumlarında iki temel bölünme vardır - kır ile kent arasındaki dikey bölünme, zengin ile yoksul arasındaki yatay bölünme. Bu, dört partili bir sistem için önemli bir toplumsal-ekonomik kaynaktır ve siyasal grupların bazı temel özelliklerine de gerçekten uymaktadır. İskandinavya'da demokrasi yönündeki çağdaş evrimin oldukça geç başladığı, ama sonra hızla ilerlediği unutulmamalıdır. Yetkeci bir rejimin ayrıcalıklarından yararlanan egemen oligarşi, genellikle büyük topraklara sahip olan soylular, askeri önderler, kilise yöneticileri ve devletin üst kademe yöneticilerinden oluşurdu. Doğal olarak bunlar Muhafazakâr ya da, Norveç'te ve İsveç'te hâlâ anıldıkları biçimiyle, Sağ *(Hoyre, Högern)* idiler. Bunların karşıtları, 1840'lardan başlayarak, yönetimin liberalleşmesini; temsile dayalı bir meclis ve sonunda herkesi kapsayacak bir oy hakkı istediler. Bunların arkasında, doğal olarak başkentte büyük bir grup oluşturan, işadamları ve meslek sahiplerinden oluşan orta sınıf; Luther'ci Kilise'nin katı bağnazlığı ile devlet desteğindeki tekelciliğine karşı çıkanlar ve kırsal çıkarlar ile kırda bir toplumsal devrim gereksinimi olduğunu savunanlar vardı. Bu öğeler Sol'u oluşturuyorlardı - Danimarka'da ve Norveç'te hâlâ anıldıkları biçimiyle, Venstre ya da İsveç'teki adıyla, Liberaller.

Oligarşiden demokrasiye geçişi hazırlayan hareketlerde genellikle olduğu gibi, her türlü farklı görüş ve çıkar bir araya gelerek yerleşik seçkinlere karşı ortak bir protestoda bulunurlar. Başlangıçtaki hedefleri iktidarın kalelerini ele geçirmek ve hükümetin yapısını değiştirmektir. Bu yapıldıktan sonra, bu yolla ele geçirilen iktidar kullanılarak yeni politikalar benimsenmeli ve yürürlüğe konmalıdır. İşte bu noktadan sonra farklılıklar ortaya çıkar ve bölünmeler, ayrılmalar ve kopmalar oluşur. Siyasal anlaşmazlıklar, artık ekonomik konular ile meslek grupları ve yeni varlık biçimleri arasındaki toplumsal ilişkiler etrafında odaklaşır. İstekleri en önce karşılananlar, koruyacakları birşeylere sahip olmuşlardır; oysa eski ortakları hâlâ yeni reformlar için baskı yapmak durumundadır. Dolayısıyla Sol veya Liberaller, ya kır-kent biçiminde ya da gelir dağılımına dayalı olarak bölünürler. Örneğin Danimarka Venstre'si 1905'te, bir yanda daha zengin çiftçiler, (Radikal adını alan) öbür yanda ise küçük mülk sahibi köylüler ve kent tabanlı aydınlar olmak üzere, ikiye bölünmüştü. Son olarak ortaya çıkanlar ise, büyüyen sanayi işçisi kesimini vuruşkan bir düşünce ve köklü bir toplumsal adalet duygusu ile örgütleyen Sosyalistler olmuştu.

Bu çok-partili sistemin ortaya çıkışı, adeta, üç düzeyde - toplumsal, siyasal ve kurumsal - bir devrim için odak noktası haline geldi. Köylüler ve sanayi işçileri gibi daha önceleri ezilen kesimler ekonomik ve toplumsal konumlarında düzelme sağlamaya çalışıyorlardı. Demokratik gelişim, bunların partiler içinde örgütlenmesine olanak veriyor ve bunu destekliyordu.

Bu durumda anayasal çerçeve bunu da içerecek biçimde yeniden çizilmeliydi. Çoğunluğu temsil ettiğinden emin olan Sol genel oy hakkı, tek meclisli yasama organı ve meclise karşı sorumluluk taşıyan bir yürütme istiyordu. Savunmaya geçen ve ayrıcalıklarını yavaş yavaş yitiren Sağ ise, bir takım ödünler koparmak ve azınlık konumunu korumak peşindeydi. Bir dengeler ve sınırlamalar sistemi, başını alıp gidebilecek bir çoğunluğu engelleyebilirdi. Bu, yürütmeyi belirli açılardan yasama meclisinden bağımsız kılmak; örneğin kralın yetkilerinin kısmen korunmasını sağlamak yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Ya da iki meclislilik sürdürülerek meclislerden birinin öbürünü dengelemesi sağlanabilirdi. Bu üç ülkenin tam bir demokrasiye geçiş sürecinin bir aşamasında bu yöntemlerin her ikisi de kullanıldı. Böylece, İsveç Kralı I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar hükümetlerin kuruluşunda etkin bir rol sahibi idi ve Danimarkalılar da II. Dünya Savaşı öncesinde alt meclisin üst meclis üzerinde üstünlük taşıması konusunu tartışıyorlardı. Oysa şimdi kabinenin tümüyle meclis'e karşı sorumlu olması gerek Danimarka, gerekse Norveç'te tam anlamıyla gerçekleştirilmiştir ve her iki ülkenin de yasama organları tek meclislidir. Yalnızca, bu gibi konularda komşularından genellikle daha tutucu olan İsveç'te çift meclislilik ve yürütmenin Riksdag'dan bir ölçüde bağımsızlığı sürmektedir.

Bir azınlığın kendini sınırsız bir güce sahip çoğunluk karşısında koruyabilmesinin bir yolu daha vardı. Seçim sisteminin çoğunluğu bölmek için kullanıp böylece bir araya gelerek seferber olmalarını zorlaştırabilirdi. Bunun doğal yolu, nispî temsil idi. Bu daha benimsenmeden önce bir çokpartili sistem zaten oluşma yolunda olduğundan - herhalde en güçlü olanları dışında - çeşitli partiler herkese eşit «adalet» sağlayan bir sistem üzerinde anlaşırlardı. Dolayısıyla nispî temsile geçiş konusu, 1915'te Danimarka'da olduğu gibi, genellikle bir siyasal pazarlık konusu idi. Orada, Sağ genel oy hakkını kabul edince, Sol da nispî temsile ve şimdilik kaydıyla üst meclisin durmasına razı oldu.

Sonuç, beklendiği gibi olmuştur. Danimarka'da dört-partili sistem varlığını korumuş ve, kuşkusuz, yaklaşık yarım yüzyıldan beri yürürlükte olan seçim yöntemi daha güçsüz partileri (örneği Radikalleri), güçlü partiler tarafından eritilmekten kurtarmıştır. Fakat ekonomik çıkarlar dengesini yansıtan siyasal diyalektik iki alışılagelen koalisyon yaratmıştır. Olağan olarak kentsel işçileri temsil eden Sosyal Demokratlar, daha yoksul çiftçiler ile bazı aydınların sözcülüğünü yapan Radikaller ile birleşirler. Bunlara karşı Venstre ile Muhafazakârlar bir araya gelerek, varlıklı çiftçilerin çoğunluğu ile kentsel sermayeyi birleştirirler. Folketing ve kabine üzerindeki denetim iki çift parti arasında el değiştirir. Bazı farklarla buna benzer bir yapı İsveç'te de yer alır. İsveç, Danimarka'ya oranla daha fazla sınaileşmiş ve kentleşmiştir. Bu nedenle İsveç'te Sosyal Demokratlar, Danimarka'da olduğundan, daha yüksek bir oy yüzdesi alırlar ve Çiftçiler Partisi koalisyonu dağıtmaya karar verdikten sonra bile iktidarda kalabilmeyi başarmışlardır. İşveç'te Sosyal Demokratlara karşı muhalefet ikiye bölün-

müştür ve bunlardan Liberaller, son zamanlarda Muhafazakârlara oranla daha güçlü hale gelmişlerdir. Bu iki partinin birleşmesi anlamlı ve siyasal açıdan da yararlarına olacaktır. Ama bir ayrılık geleneğinin son bulması oldukça zordur.

Norveç İşçi Partisi örneği

Partiler yaşamı açısından bu üç ülke arasında en şaşırtıcı olanı Norveç'tir. Burada, çok güçlü bir örgüt, İşçi Partisi beş uyumsuz grubun bölünmüş muhalefeti ile karşı karşıyadır. Norveçli bir bilim adamı bana ülkesindeki parti sistemi «Anglo-Fransız» diye tanımlamıştır: Bir yanda, İngiltere'de olduğu gibi, tek ve disiplinli bir parti; öte yanda ise Fransa'nın Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerinde olduğu gibi uyumsuz bir küçük gruplar çeşitlemesi. Norveç'in siyasal yaşamında olağanüstü olan şey, İşçi Partisi'nin ne kadar büyük bir gücü örgütleyip koruyabildiğidir. Ülkenin gelirinin temel kaynakları gemi yapımı, ticaret filosu, ormancılık, madencilik ve balıkçılıktır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli sanayiler gelişmiş olduğu halde, Norveç doğal olarak çok sanayileşmiş ülkeler kategorisine girmez ve zaten İşçi Partisi'nin güçlenmesi (gerçekte gelişmesine kendisinin katkıda bulunduğu) sanayinin gelişmesi sürecinden önce yer almıştır. O halde bu parti, bu koşullar altında nasıl böyle başarılı olabilmiştir?

Bu sorunun yanıtı, oyların ve yasama meclisindeki sandalyelerin yarısını toparlayabilecek biçimde coğrafi açıdan dağılmış olan üç ayrı ekonomik grubu sadece İşçi Partisi'nin bir araya getirebilmiş olmasıdır. Bu parti, üç ayak üzerinde durmaktadır. Doğal olarak bunlardan biri, bu yüzyılın ilk otuz yılında güçlü bir sınıf bilinci edinen ve Marksist felsefeye şevkle sarılan sanayi işçileridir. Fakat bu grup, azınlıkta olduğu için, başkalarının da desteğine gereksinmiştir. Dolayısıyla, ikinci bir ayak kırsal nüfusun bir bölümüne dayalıdır. Norveç'te iyi tarımsal topraklar sınırlıdır ve çağdaş ulaşım olanaklarına kavuşuncaya kadar uzak fiyordlarda ve yüksek dağlar arasında kalan vadilerde yaşayan aileler ancak geçimlik düzeyde yaşabilmişlerdir. İşçi Partisi bunlara en çok istedikleri şeyi sağlamıştır: Devlet programları aracılığıyla ekonomik ve toplumsal güvenlik. Üçgeni kapatan üçüncü öğe ise, Kuzey denizinde çalışan balıkçılardır.

Bu sonuncuların sosyalist bayrak altına katılmaları siyasal tarih içinde ilginç ve çarpıcı bir olaydır. 1890'larda ve yüzyılın başında (o dönemde İsveç Krallığına bağlı olan) Norveç hükümeti, tutucu idi. O dönemde ringa balığı azaldığı için kuzeyli balıkçıların gelirleri düşmüştü. Bunun nedeni çok kesin olmamakla birlikte, herhalde deniz ısısının değişmesi ile ilgiliydi. Fakat balıkçılar bunun suçunu, balina avını sınırlayan uluslararası bir anlaşmaya katılan hükümete yüklediler. Balıkçılara göre, balinalar ringaların çoğunu yiyorlardı. Buna ek olarak, hükümet, Rusya'ya yönelik politikası ile de kuzeylilerin tepkisini çekti. Norveç'in kuzeyine ulaşım güçlükle yapılıyordu ve kuzeyde yiyecek sıkıntısı vardı. Çarlık rejimi o bölgeye düşük fiyatlarla tahıl ihraç ederdi ve dolayısıyla belli bir sevilgenliği vardı. Fakat Norveç yönetimi Rusların o bölgeyi kopartarak St. Peterburg yönetimi altına sokmayı planladıklarından kuşkulanıyordu. Bu nedenle tutucu hü-

kümet Rusya'dan tahıl dış alımına sınırlama koydu. Aynı anda İsveç'te bağımsızlık hazırlıkları da yapılmaktaydı. Bu amaçla Norveç'in savaşa girme olasılığını dikkate alarak, silahlanmaya daha fazla para ayırıyordu. Barışçı olan ya da en azından askeri bütçenin kabarmasından hoşnut olmayan kuzeyliler, kendi hükümetlerine karşı daha büyük bir tepki beslemeye başladılar. Dolayısıyla, bütün bu nedenler birleşince, siyasal eğilimleri, o dönemde kurulu düzene karşı en aşırı muhalefeti simgeleyen akıma - yani Marksçı sosyalizme - doğru kaydı. Böylece İşçi Partisi o bölgede, bir daha hiç yitirmediği desteği kazandı. Nitekim daha yakın zamanlarda, Rusya'yı Sovyet rejimi yönetirken, Komünist Partisi Kuzey'de İşçi Partisi ile rekabet içine girebilmektedir[36]. Siyaset, bu şekilde, yarım yüzyıl sonra aynı yapıyı yeniden örebilmektedir.

Fakat aradan geçen zaman, bir parti sistemini değiştirir. Etiketler, örgüt ve doktrin sürebilir, ama bunların bir zamanlar ifade ettikleri toplumsal ve ekonomik gerçekler değişir. İskandinavya'nın çok - partililiği, I. Dünya Savaşı öncesi dönemin sınıf bölünmelerine ve ekonomik farklılaşmalarına uygulandığında, daha fazla anlam taşıyordu. Oysa toplum 1950'lerden beri farklı bir yapıya doğru evrilmektedir. Buna dayalı bir tarihsel karşılaştırma yapıldığında, çağımızdaki görünümün üç önemli açıdan eskisinden farklı olduğu görülecektir. Birincisi günümüzde çok daha büyük bir ölçüde toplumsal eşitlikçilik vardır. Kuşkusuz meslek farklılıkları vardır, ama bunlar şimdi daha az ölçüde sınıfsal katmanlaşma anlamına gelmektedir. İkincisi, varlık ve gelir dağılımındaki aşırılıklar o kadar çarpıcı değildir. Daha az sayıda insan çok zengin veya çok yoksuldur; büyük bir çoğunluk ise, salt ve görelî olarak, ortadadır. Kır-kent ayrımı da eskisi kadar keskin değildir. Kentin etkisi, gerek anakent gerekse ikincil kentler olsun, kırsal alanlara uzanmaktadır. Bölgesel ekonomiler, sanayilerin yayılması yoluyla, çeşitlenmektedir. Aynı ailenin farklı üyeleri çiftçi, ormancı, memur ya da sanayi işçisi olarak çalışabilmektedir. Aynı insan kışın bir işte, yazın bir başka işte çalışabilmektedir. Bir insanın bakış açısı çıkarları tarafından belirlendiğine göre, çıkarları çeşitlendiğinde, görüşleri ya da ideolojisi daha az katı ve daha az keşin çizgili olabilmektedir. Üçüncüsü siyasal değişimler doğal olarak bu gelişmelerle hem neden, hem de sonuç olarak birlikte gitmişlerdir. Bir dönem birbirlerine düşman olan gruplar birbirlerini hoşgörmeye alışmış ve birlikte yaşamaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Politikalar ve bakış açıları birbirlerine daha çok benzemeye başlamış ve parti programları daha fazla kişiye daha çok şey söz verir hale gelmiştir. 1910'lardan kalma bir İskandinav sosyalisti 1960'ların ılımlı Sosyal Demokratları arasında kendini yabancı hissederdi. Bir I. Dünya Savaşı öncesi Muhafazakârı, çağımızdaki Muhafakârlardan daha da uzak düşerdi. Günümüzde bir Liberal, eskiden aşırı uçlarda olan Sol ile Sağ'ın Merkez'e doğru genişlemesinden arta kalan yeri ele geçirmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde bir tarımcı da, besin üretiminin değişen teknolojisi karşısında, küçülen

36Hem Norveç'te, hem de İsveç'te, kuzeyin koşullarının her tür-aşırılığa yol açtığını belirtmek gerekir. Orada insanlar ya iyi içkicidirler ya da içki yasağı yanlısı. Ya dinlerine çok bağlıdırlar ya da her türlü din ve ahlâk geleneğine karşı. Aynı şekilde siyasal açıdan da aşırı uçlara kaçarlar.

bir azınlığın daha ne kadar zaman ayrı bir siyasal örgüte sahip olabileceğini düşünmektedir.

Sonuç olarak, çağdaş İskandinavya'da partilerin çokluğu, İsviçre'de olduğu gibi, demokrasinin başarısızlığını değil, başarısını simgeler. Başka bazı ülkelerde çok-partililik, birleşme ve uzlaşma yeteneksizliği anlamına gelir. Fakat Danimarka, Norveç ve İsveç'te bu partiler birlikte gelişmişlerdir ve bir işbirliği çerçevesi içinde rekabet etmeye alışkınlardır. İnsancı bir toplumun adaleti ve yönetimde ılımlılık yeteneği, demokrasinin dünyanın bu köşesindeki ilgi çekici başarısını açıklayan niteliklerdir.

Üçüncü ve dördüncü cumhuriyetlerde Fransa'nın siyasal yaşamı

Buraya kadar, çok-partililiğin yeterince iyi işlediği ya da en azından ciddi sorunlar yaratmadığı örnekler tartışılmıştır. Fakat incelenmesi gereken bir örnek vardır ki, burada çok-partililiğin sonuçları gayet olumsuz olmuştur. Bu örnek, çok-partililik dendiğinde genellikle akla gelen ve bu tür siyaset hakkındaki olumsuz sonuçlara temel oluşturan Fransa'dır. Fransa'daki partilere ilişkin olarak iki farklı, fakat bağlantılı soru sorulmalıdır. Fransa'daki çok-partili sistemin nedenleri neler olmuştur? Bu sistemin, orada geliştiği biçimiyle, o kadar olumsuz sonuçlara yol açmasına neden olan şey nedir?

Söze sonundan başlamak gibi olsa da, ilk olarak sonuçlar belirtilmelidir. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetler boyunca (1876-1940, 1946-1958), her genel seçime çok sayıda parti katıldı ve ulusal mecliste çok sayıda grup temsil olanağı buldu. Hiçbir durumda hiçbir parti tek başına oyların ya da sandalyelerin yüzde 51'ini ya da ona yakın bir yüzdeyi bulamadı. Bir hükümetin kurulması ve desteklenmesi alt meclisteki[37] oyların çoğunluğuna dayalı olduğu için, kurulan her hükümet zorunlu olarak bir koalisyon niteliğinde oldu. Dolayısıyla hükümet politikası, katılan grupların göreli gücüne, bunların arasında kurulan dengeye ve bunların birbirlerinden ayrılıp yeni ortaklıklar kurmaktansa birlikte çalışmayı sürdürme isteklerine dayanıyordu. Bu koşullar altında Fransız hükümetlerinin kısa ömürlülüğü herkesin ağzına düşmüştü. Seyahat acentası müşterilerine şöyle diyordu: «Muhafızların değişmesini seyretmek için Londra'ya, Hükümetlerin değişmesini seyretmek için de Paris'e gidiniz.» Üçüncü Cumhuriyet sırasında yaklaşık yüz hükümet görev değiştirdi ve bunların ortalama görev süreleri sekiz ay kadardı. Bunlardan yalnızca sekizi iki yılı aşkın görevde kaldı. Dördüncü Cumhuriyet de aynı yolu izledi. Bu dönemde sadece iki hükümet bir yılı aşkın görevde kalabildi; ortalama görev süresi ise yedi aydı[38].

---

37 Bunun Üçüncü Cumhuriyet'teki adı *Chambre de Députés*, Dördüncü Cumhuriyet'teki adı da *Assemblée Nationale* idi.

38 İstatistikler yoruma açıktır. Ömrü sadece birkaç gün süren hükümet kurma girişimleri, bu listenin dışında tutulmalıdır.

Kuşkusuz, bu aşırı dengesizlik görünümünü gideren etkenler de vardı. Herşeyden önce, bir hükümet değişikliği olduğunda bakanların tümü değişmiyordu. Bakanların birçoğu yeniden görev alıyordu ve bazı durumlarda da (özellikle Dışişleri) yeniden aynı görevi alıyorlardı. Normal olarak yeni bir hükümet, bir kısım eski bakanlarla yeni gelenlerin bir karışımı oluyordu. Ayrıca bu koşullar altında izlenen politikalar her durumda geçmişten tümüyle kopmayı da içermiyordu. Tersine, bakanların değişmesi, çoğu kez, programların değişmemesi anlamına geliyordu. Zaten, Fransa'nın yönetiminden birileri sorumlu olmak durumunda olduğuna göre, görev süreleri kısa ve bu yüzden de güçleri sınırlı olan bakanlar, yönetimi, eylemsel olarak, sağlam ve değişmez olan kamu görevlilerine bırakmışlardı. Partiler çok sayıda oldukları ve ilişkileri de değişken olduğu halde, programları açısından, siyasal yelpaze içinde üç konuma ayrılabilirlerdi - Sol, Merkez ve Sağ. Bazı bilim adamları bunu ikiye indirmektedirler. Profesör Goguel, Üçüncü Cumhuriyet'te iki eğilimin, Düzen yanlısı partiler ile Hareket yanlısı partilerin karşıtlığının görüldüğünü söylemektedir[39]. Aynı şekilde Profesör Duverger, Merkez'in gerçekçi olmayan bir soyutlama olduğunu ve sadece «üstüste eklenmiş ikilikler» olduğunu ileri sürmektedir[40].

Fakat bütün bunlara karşın, sistemin işleyiş biçiminin halkın gözünde, istikrar ögelerini aşan bir dengesizlik görünümü kazanmış olduğu doğrudur. Fransız halkı ve yabancı kamuoyu hükümet bunalımlarına oranla süreklilik öğelerine daha az önem verirlerdi. Aynı bakanlıklar ardarda gelen hükümetlerde yerlerini korudukları takdirde, bu durum «koltukların valsi» diye hicvedilirdi. Paris'te hükümetler düştüğünde, bir düşman (örneğin Hitler) ülkenin başsız olduğu andaki güçlüklerinden yararlanmaya bakardı. Üstelik bu koşullar altında bir genel seçim yapıldığında, seçmenler, yapılan ya da yapılmayan işlerden kimi sorumlu tutacaklarını ve gelecek için kimi görevlendireceklerini bilemezlerdi. Yakında bırakacakları koltuklarda sadece geçici bir süre için oturdukları bilinen bir grup görevli, gerçek bir kabinenin yerini tutamazdı. Siyaset oyununun kuralları altında, taşıdığı adı hak eden bir hükümeti sürükleyecek yüreklilik ve bütünlüğe-tek kelimeyle, önderliğe-rastlanamazdı. Cumhuriyet rejiminin Fransa'nın gereksinimlerini karşılayacak kadar güçlenmesi ender olarak ve yalnızca olağanüstü bir insanın (Gambetta, Clemenceau, Poincaré, Blum) ortaya çıktığı durumlarda gerçekleşti. Genel kamuoyunda siyasete ve politikacılara karşı alaycılık, kayıtsızlık, hafife alma ve kızgınlığın karışımı bir tavır gelişti. Fransız demokrasisinin karşılaştığı güçlüğün özünde halkın saygı duyduğu ve değer verdiği bir temele dayanmayan bir dizi kurumun nasıl işletileceği sorunu vardı.

Bu durumun sorumluluğu büyük ölçüde siyasal partilerin omuzlarındaydı. Partiler sadece sayıca çok değillerdi, fakat aynı zamanda o kadar çok farklı konularda anlaşmazlık içindeydiler ki geniş ve kalıcı bir uz-

39 François Goguel, *La Politique de Partis sous la Troisième République.*

40 Op. cit., s. 215.

laşmaya varmak çok güçtü. Eğer çok-partililik, basitçe, uzlaşmaların partiler içinde değil de, partiler arasında yapılması anlamına gelirse, Fransa'nın siyasal pazarında yapılan pazarlıklarda seyyar satıcılık anlayışı düzeyli bir devlet adamlığı yaklaşımına ağır basıyordu. Fakat yine de sorumluluğu partilere, Başkan de Gaulle'ün deyimiyle *le système* (sistem)'e yüklemek, Fransız demokrasisindeki hastalığı yalnızca kısmen açıklar. Önemli bir doğruluk payı ile, partilerin halkı yansıttığı ve partilerin bir hükümeti sürekli kılmaktaki başarısızlığının halkın kusuru olduğu ileri sürülebilir. Hepsi bir yana, bir teşhis (ya da otopsi?) için şu soruyu sormak gerekir: Partilerin böyle olmasının nedeni neydi?

Gerçekte var olmayanı "kanıtlamak"

Önce, anlamsız birşey ileri süreceğim. Tartışma açısından bir an için varsayalım ki Fransa'nın Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerdeki parti sistemi, tam tersi yapıdaydı. Fransa'nın İngiltere gibi iki disiplinli partisi vardı ve bunlar istikrarlı ve güçlü bir biçimde görev değiş-tokuşunda bulunuyorlardı. Eğer gerçek bu olsaydı, siyaset bilimciler olarak bunu nasıl açıklardık? Bu sonuca hangi «nedenler»in yol açtığını söylerdik?

Bu «sonucu» göstermek için birçok «neden» bulunabilir. Gerçekten de hem sosyolojik, hem de kurumsal etkenler hemen hatıra gelmektedir. Fransa Avrupa'nın en eski uluslarından biridir ve birleşmesi çok zaman önce tamamlanmıştır. Fransa, ırksal, etnik ya da dilsel bölünmelerden uzak, siyasal açıdan yetişkin bir nüfus barındıran olgun bir ülkedir. Fransızlar iç konularda olduğu gibi dış ilişkilerde de yüzyılların deneyimi içinde pişmişlerdir. Kültürel açıdan Batı Uygarlığının ön sıralarında yer aldıkları gibi belirli dönemlerde açıkça önderlik de etmişlerdir. Dünyanın büyük bir bölümü düşünce ve yaratıcılık açısından gözlerini Fransa'ya çevirmiş ve gerçekten de bu ülkeden esinlenmiştir. Fransızların Montesquieu, Voltaire, Rousseau ve Diderot zamanından beri yaptığı katkılar dikkate alınmadan, demokrasiyi değerlendirmeye bile olanak yoktur. Coğrafi açıdan da ülke derli-topludur; İtalya veya Norveç gibi uzun ve engebeli, İspanya gibi dağlarla bölünmüş değildir. Ulaşıma elverişli nehirler, karayolları ve demiryolları çağından çok önce, kıyıdan içlere kadar ulaşım olanağı sağlamıştır. İçeride, Fransa, eşi ve rakibi olmayan görkemli başkenti çevresinde bütünleşmiştir. Müslümanların Mekke'ye dönmesi gibi, bütün Fransızların duyguları Paris'e yöneliktir. Üretken toprağı ile Fransa hem güzel bir bahçe, hem de verimli bir tarladır. Sanayi çağına girdikten sonra da tarımı bir yana bırakılmamıştır. İngiltere'ye oranla daha dengeli ekonomisi ile, dıştan gelen dalgalanmalara karşı daha dayanıklı ve dolayısıyla daha istikrarlıdır. Toprağın, fabrikaların ve ticaret şirketlerinin mülkiyetinin dağılımı Almanya'da, İngiltere'de ya da Birleşik Devletler'de olduğundan daha yaygındır ve dolayısıyla daha çok sayıda Fransız ailesi kendi ülkesinde maddi bir çıkara sahiptir. İçerideki rejim üzerinde dış ilişkilerin etkisi de küçümsenemez. Uzun Fransız-Alman düşmanlığı geleneği, ulusu birleştirmiştir. Özellikle 1870'den sonra içsel farklılıklarını geri plana atarak Alman tehlikesi karşısında bütünleşmişlerdir.

Bunun ardından, eksik kalmasın diye, kurumsal görüşler eklenebilir. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetler'de yasama ile yürütmenin ilişkileri, kabine aracılığıyla kuvvetlerin birliğine dayalı idi ve bu da, İngiltere'de olduğu gibi, iki partili bir sistemi özendiriyordu. Anayasa kabineye alt meclisi feshetme yetkisi verdiği[41] için bu meclisin üyeleri İngiliz Avam Kamarası üyeleri kadar disiplinli idi, çünkü hükümeti devirerek kendi sandalyelerinden de olmaktan çekinirlerdi. Son olarak, seçim sisteminin de partiler üzerindeki etkisi unutulmamalıdır. Gerçekte seçim sistemi birkaç kez değiştirilmişti. Fakat Üçüncü Cumhuriyet'in ilk on yılında (1876-1885) oy çokluğuna dayalı tek-adaylı Anglo-Amerikan yöntemi yürürlükte idi. Daha sonra (1889-1919) ve (1927-1940) büyük seçim bölgelerinde liste yöntemi yerine yeniden tek-adaylı bölge sistemi getirildiğinde, çoğunluk koşulu aranırdı ve ilk oylamada çoğunluk sağlanamadığı takdirde, kısa bir aralıktan sonra ikinci bir oylama yapılırdı. Doğal olarak seçim sistemi, partileri birleşmeye ve seçmenleri de oylarını yoğunlaştırmaya itiyordu.

Eğer Fransa'da gerçekten iki-partili bir sistem olsaydı, bunun açıklamasını yukarıdaki gibi yapardık. Fakat bu açıklamadaki sorun bellidir: Gerçekte var olanı, hayali bir sonuç ile birleştirdim. Gerçekte var olan bir takım olguları seçerek gruplandırdım ve onları var olmayan bir «sonucun» «nedenleri» olarak gösterdim. Bu sahte sonucu açıklamak için yukarıda değinilen bütün noktalar gerçekten Fransa'nın özellikleri arasındadır. Bu özellikler, başka ülkelerde, istikrarlı bir iki-partili sisteme katkıda bulunan özellikler olarak bilinirler. Ne var ki bu örnekte bu öğeler, öbür yerlerde ürettikleri sonucu üretmemişlerdir. Bu durum nasıl açıklanabilir? Ortak nedenlerin farklı sonuçlara yol açıyor olmasını nasıl yorumlayabiliriz?

Bu paradoks, eğer bu gerçekten bir paradoks ise, bir açıklama bulabilmek için çözümlemenin daha derinlere inmesi gerektiğini göstermektedir. Belirtilen etkenlerin tümü Fransa örneğinde var olduğu halde başka yerlerde görülen sonucu üretmediklerine göre, bunu açıklamak için üç önerme yapılabilir. Belki, bir dizi etkeni birlik ve istikrar yaratır diye sıralayıp sonra da onları hepsi eşit önemdeymiş gibi birbirine eklemek yeterli değildir. Bunların farklı ülkelerde farklı ağırlıklar taşımaları sözkonusu olabilir. Bunların önceliklerinin ülkeden ülkeye değiştiği düşünülebilir. A ülkesinde X etkeni Y etkeninden daha büyük bir önem taşıyabilir; B ülkesinde bunun tersi doğru olabilir ve bu fark tüm etkenlerin bileşimini değiştirebilir. İkincisi, yukarıdaki çözümlemede değinilmemiş olup da Fransa örneğinde önemli olan bir takım başka noktalar söz konusu olabilir. Üçüncüsü, temel bir varsayımın yanlış olduğu düşünülebilir. Tek bir ülke için bile olsa, neden-sonuç ilişkilerine ilişkin çıkarsamalar kargusal (spekülatif) olmaktan öteye gitmezler. Dolayısıyla konunun karşılaştırmalı bir değerlendirmesi daha da büyük güçlükler taşır. Her bir örnek tek ve benzersiz değil midir? Bu tür örneklerin çokluğu, geçerli bir genellemeye destek olur mu? Bu sınırlamaları akılda tutarak Fransa'daki

41 Üçüncü Cumhuriyet'te 25 Şubat 1875 tarihli Yasa'nın 5. maddesi. Dördüncü Cumhuriyet'te Anayasa'nın 51. maddesi.

çok-partililiğe bakalım; çünkü bu, ya kuralı kanıtlayan bir istisnadır ya da içinde herşeyin istisna olduğu bir kuraldır.

Parti sisteminin biçimlendirdiği kurumlar

İlk olarak kurumsal etkenler incelenebilir. Gerçekte bunların üzerinde durmamak gerekir, çünkü bunlar Fransa'ya ilişkin bir tartışmada hiçbir durumu açıklamazlar. Örneğin kabineyi ele alalım. Bu sistemin bir meclisin ikiye bölünmesine neden olduğu doğru olsa bile - ki bu savı İngiltere'yi tartışırken reddetmiştim[42] - Fransız kabinelerinin 1876 ile 1940 ve 1946 ile 1958 yılları arasındaki işleyişi kesinlikle bu görüşe bir kanıt olarak kullanılamaz. Gerçekte kabine türü yasama-yürütme ilişkisinin Londra'daki biçimi ile Paris'teki biçimi aynı değildi; bunlar iki farklı sistemdi. Bunların birinde yasama organı kabinenin denetiminde idi; öbüründe ise durum tersineydi. Bunun nedeni de açıktır. Her iki durumda da partiler kabine tarafından değil, tersine, kabinenin niteliği partiler tarafından belirleniyordu. Bir Fransız kabinesi zorunlu olarak güçsüzdü; çünkü oluşumu, Hollywood evliliklerinde olduğu gibi, birlikteliklerinin uzun sürmeyeceğini bilen grupların geçici bir anlaşmasına dayalı olurdu. Meclisteki partilerin çokluğu ve bunların uzun süreler için birlikte çalışma eğiliminde olmamaları, yasamanın kabine üzerindeki üstünlüğünü korudu. Başka bir deyişle, siyasal yaşamın gerçekleri kurumların ilişkilerini belirliyordu.

Bunun aynısı, bir başka kurumsal özellik, alt meclisi feshedip bir genel seçime gitme yetkisi için de söylenebilir. Bu yetkinin, parti önderlerinin üyeler üzerinde kullanabileceği disiplini artırdığı ve böylece iki-partili sistemi desteklediği görüşü daha önce İngiltere tartışılırken çürütülmüştü[43]. Fakat yine bu yetkinin başka bir yerde daha farklı işleyebileceği olasılığını kabul edersek, bunun Fransa'daki parti sistemi üzerinde ne gibi bir etkisi olduğundan söz edebiliriz? Hiç! Fesih yetkisinin partiler üzerinde bir etkisi olmamış, tersine, partiler bu yetkinin kullanılmama yoluyla körelmesine neden olmuştur. Tarihsel olarak, bu yetki bir kez Üçüncü, bir kez de Dördüncü Cumhuriyet'te kullanılmıştır. Bunun neden bu iki durumda kullanıldığı ve bir daha hiç kullanılmadığı, siyasal tarih içinde oldukça öğretici bir konudur.

Üçüncü Cumhuriyet'te 25 Şubat 1875 tarihli yasa Başkan'ın Senato'nun onayı ile, Meclis'i görev süresi dolmadan feshedebileceğini hükme bağlamaktaydı. Bu yetki 1877 kadar erken bir tarihte, ünlü *Seize Mai* (16 Mayıs) olaylarında kullanıldı. O sırada, hâlâ Senato'da egemen olan ve kendilerine yakın bir Başkan'a sahip olan monarşi yanlıları, Meclis'teki cumhuriyetçi çoğunluğu tersine çevirebileceklerini düşündüler. Böylece bir parlamento-içi oyunla Meclis üyelerinin çoğunluğunun desteklemediği bir kimsenin Başbakan olmasını ve erken seçime gidilmesini sağladılar. Fakat cumhuriyetçilere karşı kullanılması düşünülen silah geri tepti ve monarşistlere zarar verdi. Halk eskisinden daha cummuriyetçi ve daha Sol'da olan bir meclis seçti ve Başkan da bu duruma boyun eğerek istifa etti.

---

42 Bölüm 11.
43 Bölüm 11.

Bu olayın sonucu, Sol'un ve Merkez Sol'un kafasında adi bir numaranın anısını bırakmak oldu. O günden sonra onlar için o yasanın 5. maddesi ölü bir hükümdü. O maddeyi ne kendileri uygular, ne karşıtlarına uygulatırlardı.

1946 yılında Dördüncü Cumhuriyet'in Anayasası görüşülürken, birçok kimse İngiltere örneğine bakarak kabine yönetiminin arada bir fesih uygulamasını gerektirdiğini düşünüyor ve bu yönteminin canlandırılması üzerinde duruyordu. Sonuç olarak bu yetki Anayasanın 51. maddesine kondu, ama kötüye kullanılmasını veya çok sık kullanılmasını önlemek için de birçok koşulla sınırlandırıldı. Bir seçimden sonraki ilk onsekiz ay içinde fesih yoluna gidilemezdi. Ondan sonra ise herhangi bir onsekiz aylık dönemde iki hükümet Meclis tarafından düşürüldüğü ya da güven oyu alamadığı takdirde, Bakanlar Kurulu, Meclis Başkanının görüşünü almak kaydıyla, Meclis'in feshine karar verebilirdi. Bu, bir tek kez Aralık 1955'de uygulandı. Edgar Faure başkanlığındaki hükümet ekonomi politikası ve Kuzey Afrika konularında güçlüklerle karşılaşıyordu. Meclis'te çoğunluk desteği sağlamakta artan güçlüklerle karşılaşan hükümet anayasaya uygun bir şekilde, fesih yoluna gitti. Gerçekte, 2 Ocak 1956'da yapılan seçim yalnızca altı ay erkene alınmıştı - ondan bir önceki seçimin tarihi Haziran 1951 idi! Fakat bu bile Meclis içinde bir yaygara kopartmaya yetti ve birçok üye Başbakanı ve koalisyonundaki grupları tepeden inmecilik yanlısı olmakla suçladılar. Seçimin sonuçları, erken seçimi yaptıranların aleyhine oldu.

Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerden çıkan ders açıktır. Yasamanın yürütme üzerindeki egemenliğinin nedeni partilerin çokluğu ve aynı anlaşma içinde uzun süre kalmama eğilimleri idi. Durum bu olunca, fesih yetkisi, anayasal açıdan tanındığı halde siyasal açıdan olanaksızlaştı. Geçici bir koalisyonun öğeleri, kendilerine geri tepebilecek ve hiçbir siyasal üstünlük sağlamayacak bir silahı kullanma konusunda anlaşamazlardı. Ortada birçok parti varken ve her hükümet bir koalisyon iken fesih yetkisini kullanmanın, bu kararı bir partinin tek başına vermesinden daha zor olacağı açıktır. Dolayısıyla bu yetkinin kullanılmayışına parti sistemi yol açmıştır; yoksa bu yetki parti sistemini etkileyebilmiş değildir.

Seçim sistemindeki değişmelerin gösterdikleri

Fakat bir de değerlendirilmesi gereken seçim sistemi vardır. Bu, parti sisteminin bir nedeni olarak görülemez mi? Kanımca, yanıt, bunun tam tersinin geçerli olduğudur. Fransa'da seçim sistemi partileri değil, partiler seçim sisteminin niteliğini belirlemiştir. Bunun da ötesinde, benimsenen herhangi bir seçim sisteminin uygulamada nasıl işleyeceğini de belirlemişlerdir. Bunun kanıtı tarihe bakarak bulunabilir. 1875 ile 1940 ve 1946 ile 1958 arası Cumhuriyet Fransa'sının siyaseti bir bütün olarak değerlendirildiğinde, iki gerçek açık ve yadsınmaz bir şekilde ortaya çıkar. Fransızlar seçim sistemini sürekli olarak değiştirmekteydiler. Bunu her iki ya da üç seçimde bir yaptılar. Buna karşılık parti sistemi değişmedi. Sistem içinde belirli partiler güçlenip gerileyebilirdi; iktidar Sol'a, Merkez'e ya da Sağ'a kayabilirdi; ama başından sonuna kadar aynı tür parti sistemi

yürürlükte kaldı. Seçim sisteminin değiştirilmesi geçici olarak şu ya da bu partinin veya partiler ortaklığının yararına veya zararına olabilirdi. Ama çok-partililiğin temelleri üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Bu noktada ayrıntılara bir göz atmak yeterlidir. Üçüncü Cumhuriyet'in ilk on yılında (1876-1885) oy çokluğuna dayalı tek-adaylı bölge sistemi kullanılmaktaydı. Bu yöntemi monarşi yanlıları benimsiyordu ve Gambetta'nın muhalefetine karşın yeğlenmişti. Dolayısıyla buna tepki olarak, 1875 yılında, Sol'u ve Merkez-Sol'u içeren cumhuriyetçiler nispi temsile dayalı bir liste sistemini *(scrutin de liste)* başlattılar. Fakat General Boulanger bu tür seçimlerin bir Bonapartist plebisite dönüştürülerek diktatörlük yolunu açma tehlikesi taşıdığının bir örneğini oluşturunca, Meclis yeniden tek-adaylı bölge sistemine *(scrutin d'arrondissement)* döndü, fakat bu kez bunu *ballottage* (ilk oylamada hiçbir adayın çoğunluk sağlayamadığı bölgelerde ikinci bir oylama) ile birleştirdi. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Sağ, yeniden bir liste sistemine dönüşün kendilerine yararlı olacağını düşündü; bu kez listedeki adaylar için tercihli oy kullanma olanağı da tanındı. 1927'de ise Sol, *ballottage* içeren tek-adaylı bölge sistemine kaydı. Böylece Üçüncü Cumhuriyet'in son on yılında Sağ ile Sol 1870'lerde savunduklarının tersini benimser olmuşlardı. *Plus ça changeait, plus c'était la même chose.* (Ne kadar çok değiştiyse sonuç aynı şey oldu).

Dördüncü Cumhuriyet'te, yeni kurulan Meclis çok geçmeden aynı oyunlara başvurmaya başladı. 1946 yılında, oldukça büyük çok-adaylı bölgeler içeren ve bir bölge içinde her partiye aldığı oy yüzdesine göre sandalye veren bir nispî temsil yöntemi benimsendi. Güçlü partilerin yararına olma eğilimi taşıyan bu düzenleme, Sosyalistler, Komünistler ve M.R.P.'nin (Devrimci Halk Hareketi) çok iyi ilişki ve işbirliği içinde olduğu bir dönemin siyasal yapısına uygundu. Oysa dört yıl sonra herşey değişti. Komünistler koalisyon ortaklarından ayrılmışlardı; ılımlılar Stalin'in Soğuk Savaşı'ndan etkilenmişlerdi ve R.P.F.'nin (Fransız Halk Birliği) önderliğini yapan de Gaulle kavgaya yeniden katılmış ve Sağ'ı diriltmişti. İşbaşındaki koalisyon, ortadaki yerini korumak için, Merkez-Sol'dan Merkez-Sağ'a uzanan «Üçüncü Güç»ünü kurdu. Fakat iktidarlarını sağlamlaştırmak için, bu anlaşmayı oluşturan gruplar seçimden önce oyunun kurallarını kendi lehlerine çevirmeyi düşündüler. Bu amaçla, bir bölgede farklı partiler arasında anlaşmalar *(apparentement)* oluşturulmasına olanak tanıdılar. Bölgedeki sandalyelerin tümü, oyların yüzde 51'ini alan anlaşmaya gitmekteydi; bu sandalyeler daha sonra ortaklar arasında aldıkları oy oranlarına göre bölüştürülmekteydi. «Üçüncü Güç»ten hiçbir ortak Komünistlerle ya da Gaulle'cülerle bir anlaşmaya girmek durumunda olmadığından, sistem, kendi temsil oranlarını artırmak ve aşırılarınkini de azaltmak üzere tasarlanmıştı. Gerçekten sonuçlar da tam tasarlandığı gibi oldu.

Fakat 1955 yılında, Edgar Faure Dördüncü Cumhuriyet'in Üçüncü (ve daha sonra ortaya çıktığı biçimiyle, sonuncu) seçimi için hazırlık yaptığı sırada siyasal ilişkiler yine değişmişti. Aşırı uçların tehdidi sürdüğü halde, Üçüncü Güç çözülmeye başlamıştı. Artık Sosyalistler, M.R.P., Bağımsızlar

ve Radikaller uyumdan çok uyumsuzluk içindeydiler. Radikaller kendi içlerinde Faure'nin ve Mendès-France'ın başını çektiği hiziplere bölünmüşlerdi. Başkalarının yanısıra Faure da seçim yasasının değiştirilmesi için öncülük yapıyordu. 1955 yılının Kasım ayı ve Aralık başları boyunca Meclis'te akla gelen her tür seçim sistemi önerildi, görüşüldü ve sırasıyla farklı grupların oluşturduğu çoğunluklarca reddedildi. Red konusunda bir çoğunluk oluşturmak kolaydı, ama kabul konusunda bu oluşturulamıyordu. Sonuçta, fesih kararını izleyerek seçimler yapıldığında, bölgeler düzeyindeki anlaşmalar 1952'de olduğu gibi gerçekleştirilemedi. Bunun sonucunda aşırıların (bu kez aralarında bir yarı-faşist grup olan Poujadistler de vardı) kazandığı sandalye sayısı arttı, Merkezinkiler ise azaldı. İki buçuk yıl sonra da Dördüncü Cumhuriyet'in sonu geldi.

Tartışmanın bu aşamasındaki sonuçları toparlarsak, parti sistemlerinin kurumsal yorumu, Fransa'ya uygulandığında, hiçbir şey kanıtlayamaz. Parti sisteminin niteliği ile seçim sisteminin türü arasında bir nedensel bağ varsa, Fransa örneğinde parti sisteminin birincil neden, seçim sisteminin de sonuç olduğu kesindir. Kabine sistemi ile kabinenin anayasal fesih yetkisi için de aynı şey geçerlidir. Meclisteki gruplar kabineye egemen olmuş ve fesih yetkisini uygulanmaz kılmışlardır. Bu tür kurumlar, eleştiricilerin *le système* diye adlandırdığı şeyi değiştirmeye yetmemiştir.

O halde Fransız parti sisteminin öbür açıklamalarına dönmek gerekir. Eğer devletin kurumları birer neden olmaktan çok sonuç iseler, nedenler siyasal etkenlerde ve Fransız toplumunun bileşiminde ve niteliğinde yatıyor olmalıdır. Bu açıdan neler söylenebilir? Bu konuda çok şey söylenebileceği açıktır; öylesine ki insan ileri sürülebilecek görüşler içinde kaybolabilir. Dolayısıyla, kaybolmamak için temel noktalar üzerinde yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. Bu yapıldıktan sonra, daha önemsiz olan noktalar genel modelin içine kolaylıkla yerleştirilebilir.

Temel ilkeler konusunda anlaşmazlık

1848'den bu yana Fransa'nın siyasal yaşamı genel hatlarıyla gözden geçirildiğinde, ortaya çok önemli iki olgu çıkmaktadır. Birincisi, sadece hükümeti değil, anayasayı bile değiştirme eğilimidir. Geleneksel olarak Fransız halkı 1789 yılında devrimlerini başlattıklarından bu yana, kurumlarının hangi biçimleri alacağı konusunda bir anlaşmaya varamamışlardır. Dolayısıyla, ne tür bir anayasa istedikleri konusunda anlaşamayan bir halkın, istikrarlı ve tutarlı bir parti sistemi de geliştiremeyecekleri beklenmelidir. Eğer bunların birini yapmış olsalardı, öbürünü de yapabilirlerdi. Anayasaların istikrarsızlığı ile partilerin çokluğu ve uyumsuzluğunun aynı kaynaktan ileri geldikleri düşünülebilir.

İkinci bir olgu da vardır ki birincinin sonucu niteliğindedir. Eğer Fransızlar ileri çağdaş bir toplumda rastlanmayan sıklıkla anayasalarını değiştirmişlerse, belirli bir anayasanın yürürlükte olduğu herhangi bir dönemde, kendini bu anayasaya bağlı görmeyen bireyler ve gruplar var olmuş demektir. Bunlar o anayasayı kendileri için bağlayıcı kabul etmemişlerdir. Onun yasallığını sorgulamışlardır. Bu nedenle de toplum içinde, genellikle

partileşen ve belirli bir çerçeve içinde öbür partilerle rekabet etmekten öte, çerçevenin kendisine meydan okuyan bir takım akımlar oluşmuştur. Üçüncü Cumhuriyet döneminde her iki aşırı uçta da 1875 yılının anayasal düzenlemelerine karşı çıkan ve onları ilk fırsatta ortadan kaldırılacak birer geçici önlem olarak gören akımlar örgütlenmişti. Sağ'da monarşistler ve Bonapartistler vardı; bunların etkisi Dreyfus olayı boyunca sürdü ve 1918'den sonra *Anciens Combattants* (Eski Muharipler)'in örgütlenmesiyle ve 1930'dan sonra da faşizmin Fransa'nın hem içinde, hem de dışında yayılmasıyla arttı. Sol'da Paris Komünü'nden kalmalar vardı; bunların gözünde, yalnızca monarşistler değil, Thiers gibi tutucu cumhuriyetçiler de birer kasaptan farksızdı. Sorel gibi bir yazar tarafından da haklı gösterilen şiddet, Fransız kamu yaşamının bir öğesi olmayı sürdürdü - alçakça ve korkunç bir olay olan, Jaurès'nin sağcılar tarafından öldürülmesi olayı, bunun bir kanıtıdır. Komünistler 1921 yılında demokratik Sosyalistlerden kopunca, rejime karşı düşmanlıkları, komploculuğa yatkınlıkları ve şiddete başvurma eğilimleri aşırı Sağ'ın düzeyine ulaştı. Vichy dönemi, normal siyaset açısından bir ara dönem niteliğinde olmakla birlikte, aşırı Sağ'ın 1789'un simgelerine ve Fransız Cumhuriyeti'nin ilkelerine karşı süren düşmanlığını ifade etmekten geri kalmadı.

Yine, 1946'dan başlayarak, cumhuriyet rejimine karşı düşmanlık duyguları her iki aşırı uç tarafından dile getirildi. Komünist partisi, sistemin kuralları içinde iş görerek, düzenlemeyi sakatlamak amacıyla zarar verme, engelleme veya karışıklığa itme fırsatlarını kolladı. Aynı şekilde, de Gaulle'ün önderliğindeki sağ da, Meclis'i rahatsız etmekten geri kalmadı. Zaman zaman Üçüncü Güç'e karşı Komünistlerle birlik içine girdi. Gaulle'cüler de içinde yaşadıkları anayasaya karşı çıkıyorlardı. Sonuçta, fırsatı yakaladıklarında, ordunun yardımı ile o anayasayı ortadan kaldırdılar. O kadar çok Fransız henüz parlamenter bir demokrasinin ilkelerine bağlı değilken, bir çok-partili sistem nasıl İskandinavya'da ya da İsviçre'de işlediği gibi işleyebilirdi? 1951 seçimlerinde Komünistler oyların yüzde 26'sını, Gaulle'cü R.P.F. de yüzde 22'sini aldı - yani toplam olarak oyların yüzde 48'i rejimin karşıtlarına gitti. Açıktır ki, parti sistemi, içindeki en büyük iki grup kendisini devirmek için çalışırken olağan demokratik yoldan işleyemez.

Bu tür olgular, Fransa'nın siyasal yaşamında, 1789 yılında devrimci mücadelenin başladığı günden beri kendini gösteren hastalığın belirtileridir. Ülkenin ateşi hep inmiş çıkmış, uzun bir süre için olağan bir düzeyde hiç kalmamıştır. Fransız partileri, İskandinavya'da olduğu gibi uyumlu ve sağlıklı bir çoğulculuğu temsil etmek yerine, aynı anda birçok cephede kendi kendisi ile savaş içinde olan bir toplumun sağlıksızlığını temsil etmişlerdir. Toplumda bir bölünme 1789 ideallerini benimseyenler ile hâlâ *ancien régime*'e dönüşü özleyenler arasında idi. Cumhuriyetçiliği benimseyenler vardı, Bourbon türü monarşiyi ya da Bonapart türü imparatorluğu yeğleyenler vardı. Meclis'in üstünlüğünü savunanlar olduğu gibi, İngiliz modeli kabine üstünlüğünü veya Amerikan tipi başkanlık sistemini savunanlar vardı. Katolikliğin geleneksel olarak o kadar güçlü olduğu bir ülkede insanlar, kaçınılmaz olarak, laik konular üzerinde bir etki sahibi olabile-

cek bir örgüt olan Kilise'nin yanında ya da karşısında idiler. Bu konu Fransız toplumu ve siyaseti üzerinde derin bir yara niteliğindeydi, çünkü zorunlu olarak aile, kadının konumu, eğitim, mülkiyet ve boşanma gibi konulara ilişkin uzantılar taşıyordu. Aynı şekilde, daha önce de belirtildiği gibi[44], Fransa'nın savunması için dayandığı ordu, siyasal açıdan sağcı bir yönelimle özdeşleşmişti. Cumhuriyetçiler, sosyalistler ya da genel olarak Sol'cular orduyu kuşkuyla karşılarlardı. Bir on yıl boyunca Fransa'yı bölen Dreyfus olayında, bütün bu anlaşmazlık konuları üstüste gelerek düzen savı ile adalet savı arasındaki o çarpıcı çatışmaya neden oldu.

Bunlara ek olarak, Fransa çağdaş teknolojiye kavuşarak sanayisini geliştirdiğinde, farklı ekonomik çıkarlar karmaşası öbür toplumsal bölünmelerin üstüne bindi. Kuzey ovası ile ülkenin ortası, Ren bölgesi ile ülkenin batısı arasındaki bölgesel farklılaşmaların yanısıra, kentsel ve kırsal kesimlerin kendi içinde alt bölünmeler ortaya çıktı. Paris ve belki bir de Lyons ile Marsilya, küçük kasaba ve köy sakinlerinin yabancısı olduğu anakentsel çıkarlara sahipti. Tarım, yalnızca üretilen ürün açısından (örneğin buğday veya şarap) değil, büyük toprak sahipleri ile küçük köylüler arasındaki rekabet açısından da bölünmüştü. Kentsel kesimde, koruyacakları fazla birşeyleri olmadığı halde tutucu olan küçük dükkan sahipleri, işlemleri varlık ve güç getiren bankacıları, sanayicileri ve tüccarları kıskanırlardı. Son olarak, bir sanayi devriminin zorunlu ürünü olan sanayi işçileri vardı. Bunlar işverenlerini sınıf düşmanları, işverenler de bunların sendikalarını kargaşalık yuvası olarak görürlerdi. Bu tür öğelerin donuk değil, heyecan verici bir siyasal yaşam yaratacağı açıktır. Fakat neden bunlar bir türlü karışıp harmanlanamadı? Sadece neden bu kadar çok partinin olduğu değil, aynı zamanda bunların neden birbirlerine bu kadar düşman olduğu açıklanmak gerekir.

Yanıt açısından üç nokta çok önemlidir. Bunlardan birincisi Profesör Duverger tarafından öz bir biçimde ifade edilmektedir. Duverger Fransa'daki çeşitli - siyasal, toplumsal, ekonomik ve dinsel - zıtlıklara değinmekte ve bunların değişik yönlerde birbirlerini kestiklerini ve üstüste düştüklerini vurgulamaktadır: «Çok-partililik, farklı zıtlık dizilerinin birbirlerinden bağımsız olmasından kaynaklanmaktadır[45]». Bir yurttaş kendini bir konuda belli bir grupla, başka bir konuda başka bir grupla, bir üçüncü konuda ise daha başka bir grupla birlikte bulmuştur. Sınır çizgileri birbirine uymayan bölünmelerin sayıca çokluğu, siyasal parçalanmayı kolaylaştırmıştır. Partiler küçük türdeş ve doktrin açısından saf olma eğilimine girmişlerdir.

Bu bizi ikinci ve bununla bağlantılı olan açıklamaya getirmektedir. Fransa'nın kamu yaşamında ideoloji konularına öncelik verme ve bir parti üyeliğini bir ilkeye bağlılık çevresinde odaklaştırma eğilimi, İngilizce-konuşulan ülkelerde ya da İskandinav demokrasilerinde olduğundan daha büyük olmuştur. Bazı yazarlar bundan ulusal bir özellik olarak söz ederler.

---

44 Bkz. Bölüm 7, s. 154-155

45 Op. cit., s. 232.

Fakat ben bu deyimi kullanma yanlısı değilim, çünkü bunun doğruluğundan ve herhangi birşeyi açıkladığından kuşkuluyum[46]. Ancak, gerek Fransız gerekse Fransız olmayan bilim adamlarının Fransa'nın siyasal yaşamını incelerken kuramın ve soyutlamanın önemini vurgulamaları, çok rastlanan bir noktadır. Öğreti sorunları ile bu kadar içiçe olunmasının nedeni, liselerde ve üniversitelerde egemen olan Latin eğitim geleneği olabilir. Kaynağı ne olursa olsun, bu durum, politikacılar arasında, mantıksal tutarlılığı korunması gereken ilkeler etrafında birleşme eğilimi yaratmıştır. Böyle birşey felsefe açısından doğru olabilir, ama siyaset açısından çok anlamlı olmayabilir. En azından, bu durum, spekülasyona daha az yatkın olan ve belki de bu nedenle işbirliği yoluyla belli bir dayanışmayı sağlamada başarılı olan Anglo-Saksonların pragmatik tavrına ulaşmayı engellemiştir.

Fransa'daki siyasal olayların zamanı ve sırası

Üçüncü nokta tarihseldir. Olayların, her ulus için özgül olan zaman ve sıralamasına ilişkindir. Fransız Devrimi bir ölçüde geç, İngilizlerinkinden yüz elli yıl sonra, başladı. Fakat başladıktan sonra da, ondan daha sonra yer alacak olan Rusya'daki Bolşevik Devrimi gibi, toplumu temelinden sarsan bir ayaklanmaya dönüştü. Bu korkunç sarsıntı sırasında toplumun tümü çalkalandı. Mülkiyet, kilise, orta sınıf ve emekçiler, siyasal ilkeler ve kurumsal yapı - bunların hepsi bu kasırga ile savruldu ve birkez ayaklandıktan sonra da, Fransa yeniden oturmakta güçlük çekti. Gerçek bir anlamda - ki bu durum Fransız Devrimi ile İngiliz ve Amerikan Devrimlerinin arasındaki farkı niteler - 1789'da başlayan şey, hiçbir zaman son bulmadı. Yaklaşık iki yüzyıldır bu ulus henüz çözümüne ulaşamadığı bir oyunda yeni sahneler oynamaktadır. Ardarda gelen Direktuar, Terör, Birinci Konsüllük ve Birinci İmparatorluk aşamaları bu öykünün bir perdesidir. Öbürleri, 1815 restorasyonu, 1830 ve 1848 devrimleri, 1851 darbesi ve 1870 ve 1940 sarsıntılarıdır. Fransa'nın çok-partililiği, önemli ölçüde bireyci olan ve siyasal gruplaşmaları jeolojik tabakalar gibi özgül sorunların, dönemlerin ve ilkelerin kalıtımı olan bir halkın alışkanlıklarına büyük ölçüde uygundur. Fransa'da eski partiler yok olmazlar; sadece sloganları ve programları solmaya yüz tutar.

Fransa'nın siyasal tarihinden hem idealist, hem de akılsızca olan yöne örnek oluşturan bir öğeye daha değinmek gerekir. Louis Philippe'in 1830 devrimi ile başlayan Orlean'cı monarşisi sırasında, oy kullanma hakkı sadece mülk sahipleri ile sınırlı idi - gerçekte bu durum aynı dönemde İngiltere'de geçerli olan, 1832 Reform Yasası'nın başlattığı oy hakkından farklı değildi. Buna karşılık Fransız yasama meclisindeki gruplaşmalar İngiltere'de olduğu kadar gelişmiş değildi ve Fransız kralı hâlâ, hükümet üzerinde ve bakanların seçimi ve yönetimi üzerinde, o dönemde İngiltere'de geçerli olandan[47] daha büyük bir yetkiye sahipti. Bunun bir sonucu

[46] Ulusal özellik yaklaşımı benimsendiğinde, nedeni anlaşılamayan bir olay, ulusal özelliğin bir ürünüdür diye açıklanmaya çalışılır. Ondan sonra da sonuç, nedene ilişkin yapılan bu varsayımdan türetilir.

[47] Ünlü 1834 olaylarında, IV. William artık kendi isteğine göre bir hükümet seçerek bunu Avam kamarasına zorlayamayacağını görmüştü.

olarak da Fransa'daki partiler, denetleyemedikleri şeyleri eleştirmekle sınırlanmışlardı. Bismarck İmparatorluğundaki Alman partileri için de geçerli olduğu gibi, gerçek bir yönetim sorumluluğunu almayan bir sistem, yozlaşarak kavgaya tutuşma eğilimine girer.

1848-1851 ve 1870-1875 bunalımları da bunu doğrular niteliktedir. Orlean'cı monarşi 1848 yılında devrilince, Fransa İkinci Cumhuriyet'ini kurdu. Yeniden *liberté, égalité et fraternité*'ye kavuşan anayasa koyucuları, oy hakkını genişleterek bütün erişkin erkekleri kapsar hale getirdiler. Daha parti sistemi bunu sindirmeye hazır değilken getirilmiş olan bu ilke altında, Louis Napoleon Konsül seçildi ve üç yıl içinde İkinci Cumhuriyet'i İkinci Bonapartist İmparatorluğa dönüştürdü. Aynı şekilde, bu rejim Sedan'da çöktükten ve 1875 yılında yanlışlıkla Üçüncü Cumhuriyet kabul edildikten sonra erişkin erkeklere oy hakkı yeniden tanındı. Üçüncü Cumhuriyet'te elde edilen sonuç kısa ömürlü İkinci Cumhuriyet'tekinden farklı olmadı. Geniş oy hakkının verimli toprağında bir partiler ormanı türedi. Bunlar Fransız halkının çoğulculuğunu ve partizanlığı tam olarak yansıtıyorlardı. Ama ülkeyi yönetemiyorlardı. İngilizler bu işi, tam tersine, kademeli olarak yaptılar. Daha önce belirtildiği gibi, İngilizlerin iki-partili sisteminin başlangıcı, oy hakkının genişletilmesinden önceydi. Oy hakkının genişletilmesi kademeli olarak zamana yayılmıştı-1832, 1867, 1884, 1918, 1928.) erkeklerin çoğunun oy hakkı kazanması yarım yüzyıl aldı (1832'den 1884'e) ve erişkin erkeklerin tümünün oy kullanabilmesi için bir kuşak daha geçti (1884'den 1918'e). Kadınlar da oy kullanma hakkını iki taksitte edindiler (1918 ve 1928). Bütün bu süreç boyunca parti sistemi oy hakkının genişletilmesine koşut olarak evrildi ve genişledi ve böylece yeni seçmenleri emmesini bildi. Oysa Fransız demokrasisi daha yürümeyi öğrenmeden koşmaya kalkıştı. Bu yüzden de tökezleyip düştü. İngiliz demokrasisi ise çok uzun bir süre için emekledi. Sonuçta ayağa kalkıp yürümeye başladığında yere sağlam basabiliyordu.

Üçüncü Cumhuriyet'ten alınan dersler yeterince açık değilmiş gibi, Dördüncü Cumhuriyet aynı süreci yinelemeye girişti. Anayasasının içerdiği kurumsal yenilikler partilerin temeldeki bölünmüşlüğünün üstesinden gelemedi; sorunların çapraşıklığı ve partilerin parçalanmışlığı temsil edişi, bir kez daha gözler önünde serildi. Dördüncü Cumhuriyet, özellikle Cezayir'deki «dekolonizasyon» politikasının yürütülmesi konusunda değerden düştü. Dolayısıyla, parti sistemi kendi mantığı içinde yerleşik bir istikrar düzeni sağlayamayınca, halk geleceğini tek bir önderin yeteneklerine bırakmayı yeğledi. General de Gaulle, *le système*'e ve onun uygulayıcılarına karşı tepkisini dile getirmekten hiç geri kalmamıştı. Fransa tarihinde de Gaulle'ün yeri, iki Napoleon, Boulanger ve Petain geleneği ile aynı çizgidedir. Sanat ve düşünce alanında bu kadar harikalar yaratan yetenekli bir halkın aşırı bireyciliği, siyaset alanında insanlara düzen ve yetke özlemi duyuran bir kargaşalığa kaynak olmaktadır. Yüzyılı aşan bir süre boyunca Fransa'da hükümet iki uç arasında gidip gelmiştir: Çok-partililik ile Bonapartizm. Bu satırlar yazıldığı sırada işbaşında olan çağdaş Bonapart o kadar hor gördüğü parti sistemini yıkmak için elinden geleni yapmak-

tadır. Dolayısıyla Fransa'nın geleceği hâlâ belirsizdir; çünkü tek kişinin üstünlüğüne dayanan Bonapartizm, yeni Bonapart'lar üretmek durumundadır.

Sonuç olarak, Fransa'nın incelenmesi, burada ve geçen bölümde öne sürülen şeyi destekler görünmektedir. Parti sistemi, halkın toplumsal bölünmelerinin, siyasal eğilimlerinin ve tarihsel geleneklerinin bir ürünüdür. Devletin kurumları - yasama yürütme ve seçim sistemi - partileri belirlemekten ziyade, onların uyacağı şekilde biçimlenirler; çünkü siyasetin canlılıkları, yapının durukluklarından her zaman daha güçlüdür.

Bilimsel olmayan bir genellemeye doğru

Fakat bunu söyledikten sonra, hemen bir uyarıda bulunmama izin verin. Bu genellemenin siyasetin bir «yasası» ya da bir tür sahte-bilimsel bir saptama olarak anlaşılmasını istemem. Tarihten çıkan bulgular sınıflandırılarak tümevarım yoluyla, genel olarak doğru gözüken bir takım sonuçlara ulaşılabilir. Fakat bunun, siyasal davranışın düzenliliğine dayalı bir takım yasaların saptanması olduğunu ileri sürmek, eldeki verilerin kanıtlayabileceği şeylerin çok ötesine gitmek olur. Siyasetin büyüleyiciliğinin kendisinin de bir parçasını oluşturduğu tarihin büyüleyiciliğinden çok farkı yoktur. Tutarlılıkları tutarsızlıklarla karşılaşır. Düzenliliği düzensizliğe boyun eğer. Bakışımlı (Simetrik) yönleri bakışımsız (Asimetrik) yönleri tarafından zorlanır. Tarihte iki etken vardır ki hiçbir bilimsel yasanın kapsamına sığmaz: Raslantısal olan ile geleneksel olan. Siyasette şans öğesini - Machiavelli'nin *fortuna*'sı - kimse yadsıyamaz veya gözardı edemez. Örneğin, hiçbir şekilde Carlyle'cı bir kahramanlar yüceltmesine gitmeden, bireysel kişiliklere ilişkin rastlantıların siyasette çok önemli farklara yol açabileceği kabul edilmelidir. Ne tür önderlerin ne zaman ortaya çıktığı, sistemin bütününe ilişkin önemli sonuçlar taşıyabilir. Bu önderlerin ne zaman öldüğü de önem taşır. Cumhuriyetçi Parti Lincoln'un Yeniden - Kurma dönemi tam anlamıyla başlamadan önce öldürülmüş olmasının etkilerini hep taşımıştır. Aynı şey Demokratlar için, Franklin D. Roosevelt'in ulusu savaş-sonrası döneme çıkartacak kadar uzun yaşayamamış olmasına bağlı olarak geçerlidir. Bismarck'ın yükselişi, Sosyal Demokratları, Katolik Merkezcileri ve Liberalleri derinden etkilemiştir. Hitler'in şeytanca deliliği, ortaya çıktığı dönem nedeniyle, Almanya'nın siyasal yapısı ve genel olarak Avrupa üzerinde, kuşaklar boyunca gözlenebilecek bir damga bırakmıştır. Victoria dönemi İngiltere'sinde, oligarşiden demokrasiye geçişin can alıcı bir aşamasında, partiler arasındaki çekişme iki zıt, ama üstün kişiliğin - Gladstone ile Disraeli - karşılaşmasında somutlaşmıştı. Liberal ve Muhafazakâr adlarının ve ondan da öte bu partilerin programlarının çok birşey ifade etmediği kimseler, yine de, Gladstone ile Disraeli arasında yer alan çarpıcı tartışmalar sayesinde, siyasetten haberli olmaya başlamışlardı. Ülke açısından şanslı olan yön, parti sistemine yeni seçmenlerin katılmasının böyle olağanüstü iki insanın bir arada var olduğu bir dönem ile rastlaşmasıydı. Bu tür rastlantılar olur. Bunlar siyaset gerçeğinin birer parçasıdır. Ama bunlar hiçbir yasaya uymaz veya sığmaz.

Günümüzdeki «bilim» meraklılarımızın ya da «model» peşinde koşanlarımızın, bir başka siyasal gerçek ile de başları derttedir: Geleneğin, güncele kadar varlığını sürdüren ve onu etkileyen gücü. Birleşik Devletler'de, Güney'de egemen olan beyaz azınlığın sürekli olarak bir partiye yakınlık duymaları, hem Demokratları, hem de Cumhuriyetçileri ulusal düzeyde bir yüzyılın üç çeyreği boyunca etkilemiştir. Cumhuriyetçi Partiye, kuzeyin zaferinin ve yeniden kurma politikalarının yaratıcısı olması nedeniyle duyulan tepki, güneyli seçmeni ussal olmayan bir biçimde Demokratların yanına itmiştir. Buna koşut birşey Kanada'da vardır. Orada, Quebec'li seçmenler, Riel'de yaptıkları ve I. Dünya Savaşı'nda askerliği zorunlu kılmaları dolayısıyla Muhafazakârlara karşı bir önyargı sahibi olmuşlardır. Böylece, ulusal seçimlerde tam bir kuşak boyunca oylarını tümüyle Liberaller için kullanmışlardır. Norveç'in kuzeyli balıkçılarının daha önce anlatılan nedenlerle İşçi Partisi yanlısı olmaları veya Üçüncü Cumhuriyet sırasında Fransız Sol'u ile Merkez'inin fesih konusunda bir türlü ortak karara varamayışı, aynı ölçüde çarpıcı olan örneklerdir. Bu tür olgulara siyasette bolca rastlanabilir. Bunlar ülkeden ülkeye fark ederler. Ama her yerde bunun örnekleri vardır. Parti sistemleri bunlardan etkilendiği gibi, bunlar da olağanüstü insanlardan etkilenirler. Bu tür veriler tanımlanabilir, çözümlenebilir, açıklanıp anlaşılabilir. Ama bunlardan hiçbir yasaya varılamaz ve bunlar hiçbir bilime sığmaz.

Sanatın işlevinin doğaya ayna tutmak olduğu söylenmiştir. Bunu uyarlayarak, bir demokraside partiler arası siyasetin işlevinin topluma ayna tutmak olduğu söylenebilir. Geçen bölüm ile bu bölümde girişilen çözümleme, partileri, toplumsal ortamın, siyasal mücadelenin koşullarından kaynaklanan baskıların şekillendirdiği, bir ürünü olarak yorumlamaktadır. Nedenselliğe ilişkin çıkarsamalar konusundaki ya da bir parti sisteminin diğerine üstünlüğü konusundaki anlaşmazlıklar ne olursa olsun, şurası kesindir ki bu çözümleme, ancak demokrasi üzerine yazıldığı takdirde olanaklı ve geçerli olur. Hangi İzm'e ait olursa olsun, otokratik rejimler toplumu tepeden inme bir kalıbın içine sokarak siyasetin gövdesi içinde kendiliğinden gelişecek akımların önünü alırlar. Demokratik devletlerin parti sistemlerinin sergilediği içsel karmaşıklık ve çeşitlilik, gerçek yaşamın bir fotoğrafından farksızdır. Dolayısıyla bir demokraside, halk ve halkın yönetimi konusunda bilgi edinmek için, parti sistemine bakmak gerekir. Çünkü işin özü orada yatar.

13
Anayasal düzen

Eğer partiler demokratik oyundaki çeşitli rollerini oynayan aktörse, devlet de, kurumları aracılığı ile sahneyi ve dekoru sağlamaktadır. Sahnenin bazı sınırlılıkları vardır. Büyüklüğü ve biçimi sınırlıdır, oyun ve hareketler bu gereklere uymalıdır. Dekor, imgelemi etkiler ve düşsel bir dünya yaratır. Bu etki, bir ölçüde yapılan düzenlemelerin, bir ölçüde de beklentilerin sonucudur. Sahne ve dekorlar, bir arada, belirli bir eylem biçimini de belirler. Oyun yazarı ve oyuncular için, olanakları düzenler.

Anayasaların mantığı

Devletin yapısı da böyledir. Kurumlarımızı oluştururken, siyasetin amaçlarının, bilinen ve benimsenen kurallar bütünü içinde gerçekleştirilmesini sağlamak isteriz. Oluşturulan çerçevenin, kendine özgü bir mantığı vardır. Bu çerçevenin alt bölümleri karmaşık bir görünümde olsa bile, genel bir düzenleme içinde oluşmuşlardır ve bir model içinde bütünleşirler. Ana çizgileriyle, anayasa denen şey budur. Bir anayasa, devlet biçiminin temel önemi bulunan, geniş ölçüde benimsenmiş ve kabul edilebilir bir süreklilik gösteren yönlerini kapsar[1]. Bu anlamda (ve bu gerçekçi bir ölçüdür), siyasetinin tipinden ve özgül yönetim biçiminden bağımsız olarak, her yerleşik devletin bir anayasası vardır. Bu bölüm, bir anayasaya demokratik niteliğini veren koşullarla ilgilidir. Fakat, bu konunun tartışılması, her anayasanın yerine getirmesi gereken işlevlerin daha genel ölçekte ele alınması sorunundan ayrı tutulamaz. Anayasaların kaynakları ve bağlamları, amaçları kadar gözönüne alınmalıdır.

Anayasa çözümlemeleri, siyasal düşünceler tarihinin en eski temalarından birisidir. Konunun sistematik olarak ele alınması, kaçınılmaz bir biçimde Aristo ile başlamaktadır. Onun incelediği görgül veriler *Polis* deneyimleri ile sınırlı olmakla birlikte, ortaya attığı sorular hâlâ büyük bir önemle ele alınmaktadır. Polybius, Yunan sınıflandırmasını, Roma Cumhuriyetindeki kurumların garip karmaşasına uygulayarak, bu tartışmayı daha da geliştirmektedir. Aslında, onun «karma anayasa» varsayımı, benzer koşullar altında, uluslarının yeni edinilmiş gücünü ve yurttaşların özgürlüklerini açıklamak isteyen İngiliz yazarları tarafından yeniden canlandırıldı. On yedinci yüzyılın ortalarından on sekizinci yüzyılın sonuna dek geçen süre siyasal kaynaşma dönemi olduğu için, anayasal ilkelerin ve kurumsal yapıların olumlu ve

1 Anayasayı, başka bir yerde, «devletin güçlerinin, yapısının, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerinin ana tasarımı» olarak tanımlamıştım. *The Great Issues of Politics*. 3. baskı, s. 238.

olumsuz yönleri, Locke, Montesquieu, Reusseau, Burke, Jefferson ve Madison gibi kişiler tarafından yoğun bir biçimde tartışıldı. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında, ilkeler konusunda düşünce üretme yerine, işlerliği olan mekanizmaların geliştirilmesi ve çalıştırılması üzerinde durulmaya başlandı. Demokrasinin gelişmesi, daha önceki rejimlere devrimci bir karşı koyma anlamına geldiği için, demokrasi yazınında anayasal sorunlar çok geniş bir yer kapsamıştır. Geleneksel yönetim biçimleri reddediliyorsa ve insanlar yeni bir oluşumu bilinçli bir biçimde gerçekleştirmek için uslarını kullanmaya yöneliyorsa, ister istemez bazı temel konularla karşılaşacaklar demektir. Devletin örgütlenmesi, devlet organlarının güçleri, yurttaşların hak ve görevleri, incelenmesi gereken konulardır. Bu durumda, devletin nasıl oluşturulacağı ve gelecekte nasıl işleyeceği konularında belirli bir görüş birliğine varmak zorunlu olmaktadır. Demokrasi, Aristo'dan bu yana anayasa konusunda sorulan klasik soruları aşmış değil. Fakat, içerik ve yöntem konusunda kendine özgü görüşleri vardır ve yeni bazı soruları ortaya atmaktadır. Bu bölümde, anayasalar konusunu; toplum, siyaset ve hukuk açısından inceleyeceğim; sonra da, çeşitli demokratik anayasaları gözden geçireceğim. Bazı özgül örnekler, özellikle Fransa, Güney Afrika, İngiltere ve Birleşik Devletler, konuya önemli ölçüde aydınlık kazandıracaktır.

Bir anayasanın üç önemli işlevi yerine getirmesi, üç etkiye karşılık vermesi gerekir. İlk olarak, bir anayasa, toplumu oluşturan çıkarları ve grupları resmen tanıyıp örgütlemenin bir yoludur. İkinci olarak, iskelet insan vücuduna nasıl hizmet ediyorsa, anayasa da devlet için aynı görevi görür; çevresinde, siyasetin dinamik sürecinin yer alacağı sert bir yapı oluşturur[2]. Yapısal açıdan ele alınacak olursa, anayasa, bir çok şeyin bir araya getirilmesi olarak görülebilir. Resmi güçlerin ve işlevlerin yanı sıra özel hak ve sorumlulukların oluşturduğu bir bütündür. Kurumlar, dallar ve organların içinde yer alacağı bir çerçeveyi oluşturur. Ayrıca, bir topluluğun kendi yönetim biçimine ilişkin kavramlaştırmasının felsefi ilkelerini içerir. Üçüncü olarak, bir anayasa, yasalar hiyerarşisi içindeki yeri ile dikkati çeker. Yasal kademeler içindeki en yüksek noktadır. Devletin yüce hukukunun odak noktası ve daha alt derecedeki yasaların kaynağı, anayasadır.

Aristo'nun çözümlemeleri

Şimdi, demokrasinin bu çeşitli konularla olan ilişkisi açısından Aristo'nun ne dediğine bakalım. Yirmi iki yüzyıl sonra yeniden incelendiğinde, Aristo'nun gözlemlerinin gerçekten dikkate değer olduğu görülür. Yalnız konunun özüne inmekle kalmamakta, aynı zamanda, ideal durumun formülasyonunu, gerçeği algılama gücü ile dengeleyebilmektedir.

Aristo'nun *Politika* adlı yapıtındaki Yunanca *politeia* sözcüğünü «anayasa» olarak çevirdik. Bununla birlikte, Ernest Barker'ın da belirttiği gibi[3],

[2] «Anayasanın kendisi, siyasetin, kas, kan ve yaşam nefesi ile donattığı bir iskelet gibidir.... Daha özgül olarak, siyaset, toplumsal baskıların kamu siyasalarına dönüşmesi demektir.» Peter H. Odegard ve E. Allen Helms, *American Politics* (Harper Bros; New York, 2. baskı, 1947), s. 1.

[3] *The Politics of Aristotle*, op. cit., xvi.

bir Yunanlı için, bu sözcük, Latin kökünden gelen İngilizce terimin taşıdığı anlam yükünün aynısını ifade etmiyordu. *Politeia*[4], *Polis* sözcüğünden türetilmiş soyut bir addır ve kent - devlet - topluluğunun genel örgütlenme modelini ifade eder[5]. Böyle genel bir niteliği olan bu terim, Aristo'nun tanımları önemsememesinin de yardımı ile, bugünkü yazında, «toplumsal», «siyasal», «kurumsal» ve «yasal» başlıkları altında toplayabileceğimiz bir çok konuyu kapsayan çok yönlü bir kavram haline gelmektedir. Aristo, toplumu oluşturan sınıflara göre çeşitli oligarşi ve demokrasi tiplerini incelediği Dördüncü Kitap bölümünde, siyasal sistemin ve anayasanın toplumsal temellerini açıklığa kavuşturmaktadır[6]. Aristo'ya göre, siyasal güç, varlığa ve toplumsal düzeye bağlıdır. Bu nedenle, bu ögelerin yol açtığı sınıflar arası ilişkiler, devletin denetimi açısından önemli olmaktadır. Fakat hepsi bu kadar değil. Anayasayı toplumsal sınıflar açısından incelemenin yanı sıra, Aristo, mülk dağılımındaki eşitsizliklerin önemini de vurgulamaktadır. Eğer çok zengin ya da çok yoksulsanız, yasalara uymanız zordur, der[7]. Zenginler. varlıklarının güvencesi altında, ceza görme korkusu olmadan yasalara karşı çıkabilirler. Yoksullar ise, çaresiz kaldıkları için, hırsızlığa eğilim duyarlar ya da sürüklenirler. Bu nedenle, toplumun en istikrarlı bölümünün orta sınıf olduğu sonucuna ulaşır[8]. Oransal olarak bu grup nerede geniş bir yer kaplıyorsa, oraya egemen olan hava yumuşaktır ve yasalara normal olağan saygı gösterilir. Ayrıca bütün topluluk için önemli olan ve insanların çoğunu yaşamını kazandığı herhangi bir çalışma alanı da, anayasanın genel niteliğini belirleyici olur[9]. Çeşitli demokrasi tiplerini ekonomik bileşenleri açısından sınıflandırdığı zaman, Aristo, en iyi demokrasi çeşidinin tarıma dayalı olan tip olduğu sonucuna ulaşır[10].

Bu ekonomik ve toplumsal boyutlar, devletin yapısına yansır. Burada, *politeia*, siyasal bakımdan üstte bulunan elemanın altında yer alan büroların ve yetkililerin örgütlenişi olarak ifade edilmektedir.[11]. Bu anlayış, kurumların geliştirdiği biçimi ve kullanılışlarındaki ruhu doğru olarak yansıtmaktadır. Aristo, bir yanda siyasal güç gerçeğini; öbür yanda da devlet mekanizmasını görmektedir. Anayasa, bu ikisinin birleştiği noktadır. Devlet mekanizması, organları aracılığı ile, siyasal gücün enerjisi ile yüklenmektedir. Fakat ölçülü olunması için bir uyarı da yer almaktadır. Deneyimler göstermiştir ki, bir modele göre kurulan yapı, başka bir modele göre işliyor olabilir. Aristo, demokratik bir anayasanın oligarşik biçimde

---

4 Aristo, altı kademeli sınıflandırmayı yaptığı zaman, *politeia* bu biçimlerden birine verdiği addır aynı zamanda. Bu iyi tiptir ve *demokratia* bundan sapmadır. Bak. II. Bölüm, s. 25 ve dipnot 32.

5 «*Politeia, Polis*'te yaşayan insanların örgütlenme biçimidir.» III. Kitap, 1. Bölüm, 1274b.

6 *Politics*, Kitap IV, 2-3 Bölümler, 1286b-1291a.

7 İbid., IV. Kitap, 9. Bölüm, 1295b.

8 İbid., 1295b-1296a.

9 İbid., IV. Kitap, 4. Bölüm. 1291b.

10 İbid., IV. Kitap, 4. Bölüm, 1318b.

11 *Politeia*'nın bu tanımı birden fazla geçer. Bak. III. Kitap, 4. Bölüm, 1278b. IV. Kitap, 1. Bölüm 1289a.

uygulanabileceğini, bunun tersinin de doğru olabileceğini, bilgece belirtir[12]. Bununla anlatılmak istenen açık. Eğer gerçeği arıyorsanız, görüntünün arkasına bakın. Orada, etkili olan gerçeği bulacaksınız. *Gizli yönetici*, oradadır.

Temel noktalardaki özetini tamamlamak için, Aristo, görgül araştırmalardan çıkardığı ve daha sonraki tarihsel gelişme içinde geniş ölçüde desteklenmiş olan iki görüş daha belirtir. Devlet mekanizmasını bileşenlerine ayıracak olursak, üç parçanın[13] ortaya çıktığı görülür. Bunlardan biri karar alır, öbürü yönetir, üçüncüsü de yargılar. Birinci parçanın yetki alanı içine, dışişleri, içeride uygulanacak yasaların çıkarılması, ölüm cezasının verilmesi, sürgüne gönderme, müsadere ve resmi hesapların denetimi gibi konular giriyorsa, en üst durumda olan odur. Bundan böyle, bu işlevlerin yürütülmesine katılan yurttaşlar, gerçekte devletin yöneticisidirler. Sonuncu olarak yasal hiyerarşi vardır. Yasanın yetkesi, üstten alta doğru inen bir sıralama izler. *Politeia, nomoi*'nin (yasaların) uyması gereken ana çerçeveyi içerir. Bu nedenle, yasanın adil olup olmaması, onun geçişine yol açan anayasaya göre değişebilir[14]. Bununla birlikte, genel uygulanabilirliği olan yasalar da, belirli bir olayın ayrıntılarını yönlendiren tüzük ve yönetmeliklerden (psephismata) daha üst durumdadır. *Politeia*'nın oluşturulmasında ve nomoi'nin konulmasında sorumluluğu paylaşan kişiler, topluluğun tanıdığı yurttaşlık haklarını tam olarak sahip olanlardır. Gene bu ilke gereğince, yapılmasına kendilerinin de katkıda bulunduğu bu yasalara uymak zorundadırlar. Devlette kamu yönetiminden yükümlü olan yetkililer ise, bu yasalara öncelikle uymalıdır. Onlar, «yasanın koruyucuları ve hizmetkârlarıdır[15]».

Aristo'nun bu çözümlemelerinde dikkati çeken şey, temel noktaların çok açık bir biçimde kavranmış olmasıdır. Karşılaştırmalı yöntemle siyaset araştırması yapanlar için çok iyi bir model olabilir. Aristo, anayasalar konusundaki incelemesini yaparken, tarihsel araştırmalardan ve kendi çağındaki gözlemlerden elde edilen verilerden yararlandı. Sonuçlarından bir kısmı, çok açık bir biçimde, çeşitli şehir - devletlerindeki olaylardan çıkarılan tümevarım niteliğindeki genellemelerdir. Öbürleri özel bir örneğe, Atina'ya dayandırılmıştır. Fakat onun düşüncesinde, tarihten çıkarılan derslerle felsefi idealler birleştirilmiştir. Aristo, yürürlükteki yönetim sistemlerinde gizli olan kavramları açığa çıkarmakla kalmadı, fakat, bunları, siyasal erdem ölçütlerine göre de değerlendirdi. İnsanlığın hayvanlıktan uygarlığa doğru gelişimini göz önünde bulundurarak, iyi toplum, iyi devlet ve iyi yurttaş ideallerini ortaya koydu. Bütün bunlar, tarihsel süreçteki gizilgüç (potansiyel)lerden ve salt siyasal olaylarda bulunmayan bir önemlilikle bu

---

12 İbid., IV. Kitap. 5. Bölüm, 1292b.

13 Okuyucu, daha sonra gelişen «güçler ayrımı» öğretisini bu ifade de nüve olarak bulabileceği için, Yunanca sözcüğün, parça ya da kesit anlamına gelen, nötr ve betimleyici bir içerik taşıyan *morion* olduğunu belirtmek gerekir.

14 İbid., III. Kitap, 6. Bölüm. 1282b.

15 İbid., III. Kitap, II. Bölüm. 1287a.

sürecin bezenmesinden içeriğini kazanan *politeia* kavramı içinde yer alır. El değmemiş bir alana girme avantajını taşıyan düşünürlerden pek azı, başkalarının izlemesi için böylesine yararlı bir yol açabilmiştir.

Anayasal biçimlerin toplumsal içeriği

Şimdi, Aristo'nun düşünce çizgisini biraz daha ileri götürelim ve demokratik bir bağlam içinde anayasaları ele alalım. Aşağıdaki önermeler, tartışmanın temelini oluşturmaktadır:

Bir anayasa, devlet kurumlarının siyasal tasarımını ve yurttaşların bu kurumlarla olan ilişkisini içerir.

Anayasanın içeriğinin bir bölümü, içinde yer aldığı toplumun niteliğinden gelir; bir bölümü de, devlet mekanizmasının nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda insanların taşıdığı ilkelerden kaynaklanır.

Siyaset, anayasayı oluşturur ve daha alt düzeydeki yasaların ondan çıkması için gerekli yasal yetke ile onu donatır.

Bu ilkelerdeki demokrasi öğesi ya da tersi, her durumda, içeriğin niteliğine bağlıdır. Toplumsal doku, demokrasiyi olanaklı kılan ya da engelleyen bir özellik taşıyabilir. Kurumsal tasarımı yaşama dönüştüren ilkeler, özgürlük ve eşitlik olabileceği gibi, ayrıcalık ve yetkecilik de olabilir. Dahası, bu öğeler arasındaki ilişkiler, özellikle uyum ve değişim amacıyla kullanılan süreçler, yalnız demokrasi ile ilişkili olmakla kalmazlar, fakat, aynı zamanda, demokrasinin başarı ve başarısızlığında da çoğu kez önemli katkıları olur.

Bir anayasa ilk olarak, toplumsal güçlerin bir dengesi ya da hiyerarşisi olarak düşünülebilir. Devletin yapısı ve yasal güçler açısından, toplumsal kümelerin denkliğini ya da altta yer almasını öngörür. Altta yer alan kümeler durumlarını geliştirmek isterse ya da eski düzenin yer vermediği yeni kümeler belirecek olursa, ortaya bir dengesizlik çıkar ve iki şeyden birisi olur. Ya bir devrimle ya da reformla anayasa değiştirilir ya da tepki doğar ve *status quo* sağlamlaştırılır. Geleneksel ya da kalıtsal seçkinlerin, mülkiyetin büyük bölümünü ve orduyu denetlediği toplumlarda, devlet yapısı, onların siyasal üstünlüğüne uygun olarak düzenlenecektir. Akla hemen bir çok örnekler geliyor. Klasik antik çağda azınlıktaki Spartalıların ayrıcalıkları (ve katı disiplinleri) ve Lycurgus tarafından, boyun eğmiş Lacedaemon halkı üzerindeki egemenliklerini sağlamlaştırmak için geliştirilen sistem, anımsanabilir. Eski Atina anayasası, toprak sahibi aristokrasi için siyasal iktidarı tekelleştiriyordu ve Draco'nun yasası ayrıcalıksız olanlara karşı çok sert hükümler taşıyordu. Özgürleşme yolunda sadece ilk aşamayı oluşturan Solon yasaları, yurttaşlık işlevlerini mülk dağılımına göre saptadı, en zengin sınıf *pentasosiomedimnoi*[16] olarak belirlendi. Cumhuriyetin ilk iki yüzyılında, Roma'nın iç tarihi, «sınıfların mücadelesi»

16 Bir *medimnos*, 52.5 kilo kadar gelen bir ölçü birimi idi. Sadece toprak ölçüsü ile sınıflandırıldığı zaman, en zengin yurttaşlar, her yıl topraklarında en az 500 *medimnoi* ürün alınan kişilerdi.

çevresinde dönmüştür. Roma *populus*'u (halkı içindeki her aile, kalıtsal olarak ya patriçi ya da plebstatüsünde idi. Patriçilerin yasal hakları ve toplumsal durumları daha üstündü ve seçimle gelinen yüksek makamları eskiden sadece onlar doldurabiliyordu. Plebler, bütün makamlara gelmede eşit hak sahibi olmak için siyasal mücadeleye giriştiler, isteklerini vurgulamak için bir kaç kez kitle halinde çekildiler. Büyük ölçüde, işgücü azlığı nedeniyle, patriçiler gerilemek zorunda kaldılar. Cumhuriyet döneminde, bu değişikliklerin kaydedilmesi ile Roma anayasası gelişti. Tam eşitlik sağlanıncaya değin, toplumsal dirlik (ya da *concordia ordinum)* gerçekleştirilemedi. Plebler, kendi meclislerini *(concilium plebis)* oluşturma hakkını kazandılar ve haklarını korumak için her yıl on temsilci seçtiler.

Ortaçağ Avrupa'sındaki feodal düzen, tümüyle katmanların derecelendirilmesi ilkesine göre kurulmuştu. İnsanlar arasındaki ilişkiler hiyerarşik bir nitelik taşıyordu; toprağın sahipliğinde, askeri hizmet yükümlülüğünde, yasal hak ve sorumluluklarda, yönetime katılabilmede, aynı hiyerarşiler çakışıyordu. Fransız kralı uyruklarını temsil eden kişilerle danışmada bulunmak istediğinde, bunlar üç kümeye ayrılıyordu: Soylular, din adamları ve sıradan halk. Bu üçüncüsü içinde, sadece çağdaş anlamda «sıradan insanlar» değil, aynı zamanda zengin kentliler, *bourgeois* da bulunuyordu. Kentte ve kırda yaşayan yoksulların görüşleri göz önüne alınmıyordu[17]. Bazen, bu sistemler, yönetime tam katılım ayrıcalığını, toplumsal piramidin tepesinde yuvalanmış olan küçük bir seçkinler kümesiyle sınırladılar. Buna bir örnek, doğru Akdeniz'de yaptığı deniz ticareti ile varlığını biriktirmiş olan tüccar-oligarşinin Venedik'i yönetmesidir. Eski Yunan'daki Korintlilerde olduğu gibi, siyasete katılmada aranan ilk nitelik, mülk sahipliği idi. Böylece ortaya çakın oligarşi, daha sonra kendisini, sınırlı sayıda ailelerden oluşan kalıtsal soylulara dönüştürdü, Bunlar, adları düzgün bir biçimde Altın Kitapta yer alan öbür kişilerle evlendiler. Belirli bir tarihte bu kitap kapatıldı ve bundan böyle yeni adlar eklenemedi. Bu koşullar altında, aziz Mark'ın Cumhuriyetinin anayasası, Büyük Kanalın kıyılarında yer alan toplumsal - ekonomik plütokrasinin ayrıcalıklarını yansıtan ve onaylayan yazılı bir yasadan ve kurumlar çerçevesinden başka ne olabilirdi?

Buna benzer bir durum (sadece, *yeni zengin* birinin, büyüleyici çevreye girmesindeki kolaylık ve zorluk derecelerinde farklılık göstererek, demokratik dönemin başlamasına değin, Batı Avrupa'nın bütün ülkelerinde var oldu. İngiltere, asıl varlığı toprağa yatırılmış olmakla birlikte ticari girişimlerden biraz kâr elde eden bir aristokrasi tarafından oligarşik biçimde yönetiliyordu. Taç, Lordlar ve Avam kurumları, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda olduğu gibi, on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda da vardı. Fakat toplumsal ve ekonomik değişimlere ve düşünce akımlarına tepki olarak doğan siyasal devrimler, bu kurumların niteliklerini

17 Bkz. XIV. Bölüm, s. 439-441. İngiltere'nin ünlü Magna Carta'sı, asıl olarak, Kral'a karşı ayrıcalıklarını vurgulamak isteyen soylular tarafından hazırlanmıştı. Yalnız, bazı ifadelerdeki genel nitelik sayesinde, daha sonra genişletilerek herkesin özgürlüklerini kapsayan bir metin haline geldi.

değiştirdi. Kralın mutlak gücü, 1640'tan 1690'a kadar geçen dönemde kırıldı ve bu ateşli bunalım dönemlerini atlatan anayasal monarşi adı verilen kurum, son yüzyılda törensel bir ünvan durumuna indirgendi. Bunalım dönemi olan 1830-1832 yıllarında, toprak sahibi aristokrasinin Parlamento üzerindeki denetimi kırıldı ve iki meclis arasındaki yasal ilişkiler, daha sonraki 1909 - 1911 bunalımında gerçek durumu yansıtacak biçimde değiştirildi[18]. İktidarın 1832'de Orta sınıfa, 1884'de de işçi sınıfına devredildiğini ileri süren kolay genellemeler belirli bir gerçek payı taşısa da, bu geniş kapsamlı sosyolojik terimlerin belirsizliğinin kaçınılmaz olarak getirdiği zaafı da birlikte taşımaktadır.

Buna benzer bir çok örnek gösterilebilir. Tarih bunlarla dolup taşmaktadır. Benim amacım, yeteri kadar örnek vererek asıl görüşü desteklemektir; gelip geçmiş bütün olayların tam bir listesini çıkarmayı düşünmüyorum. Bir İngiliz bilim adamının çok yerinde belirttiği gibi, «Anayasa, toplumun siyasal yanıdır. Toplumun ana niteliklerini göz önüne almadan, anayasanın doğasını anlayamayız[19]». Bu son derece doğrudur ya da, en azından bir kaç kuşak boyunca geçerliliğini sürdürebilen ve bu nedenle «zamanın sınavından geçmiş olan» anayasalara ilişkin geçerli bir gözlemdir. Bu durumlarda, anayasa ve toplum birlikte gelişir ve birbirleriyle kaynaşır. Eğer bir anayasanın, insanların çoğunluğunun üzerinde görüş birliğine vardığı ve desteğini verdiği siyasal sistemin esaslarını içerdiği düşünülüyorsa, o zaman, Burkeci bir anlayışla, zaman ve geleneğin kutsamadığı hiç bir anayasa etkili olarak görülemez. Bu açıdan bakılınca, 1789'da verilmiş soylu bir sözden başka bir şey olmayan Birleşik Devletler Anayasası, 1889'da Amerikan halkı için daha derin bir anlam kazandı, 1989'da ise bu anlam daha da güçlenmiş olacaktır.

Kendi başına anayasanın bir gücü bağlayıcı bir karakteri yoktur. Yirminci yüzyılda, yazık ki bu konuda bir kuşkuya yer bırakmayacak kadar çok belgenin yazıldığını, yürürlüğe girdiğini ve hemen kaldırıldığını görmüş bulunuyoruz. Eğer bir anayasa gerçekten güçlü olacaksa, köklerini toplumdan alması ve siyasal gelenekle beslenmesi gerekir. Ayrıca insanlar anayasayı kendilerinin olan, onlara oüt olan, yabancı olmayan bir şey olarak görmelidir.

Brezilya deneyimi

Bu bağlamda ele alınabilecek konuyla ilgili bir deneyim, Brezilya'nınkidir. Brezilya siyasetinin açmazı, miras kalan bir gelenekle, çeşitli dışalım ürünleri arasındaki çelişki olarak özetlenebilir. Sömürge döneminde, Portekiz rejimi bir oligarşiydi. Yönetilenlerle ilişkileri tam olarak despotça olmasa bile yetkeci olan büyük çiftçilerden (donos da fazenda), subaylardan ve sivil bürokratlardan oluşan bir aristokrasi ülkeyi yönetiyordu. Sistemleri, etkisizliğin yumuşattığı bir yetkecilik olarak betimlenebilir ki, bu türün en az karşı çıkılabilecek örneğidir. Bağımsızlıklarını kazandıklarından bu yana, Brezilyalılar devlet düzenlerini geliştirmek için bir çok girişimde bulundular, fakat, her seferinde, model aramak için dışarıya bak-

18 Aşağıda, Bölüm 13 «İngiltere'de 1909-1911 yıllarındaki Anayasa Bunalımı»na bakınız.

19 H. R. G. Greaves, *The British Constitution* (Allen and Unwin: Londra, 1938), s. 11.

tılar. Bu konuda Portekiz'den öğrenecekleri birşey yoktu ve kendi içlerinden yeni düşünce ve kurum üretmediler. Sonuç olarak, uygulamaya koydukları sistem ilke olarak iyi olsa ve ilk geliştiği ülkede başarı ile işlese bile, yeni ve yabancı bir ortamla her zaman uyum sağlayamadı. Ayrıca, dışalımla getirilen bü ürünler, yabancı kökenli oldukları için eleştiriye açıktı.

İkinci İmparatoru, bilge ve insancı Don Pedro Segundo'nun hükümdarlığı sırasında, yönetim, İngiltere'yi model alarak gelişmeye başladı. Bu sırada, İngiltere'nin donanması, diplomatik etkinliği ve ekonomik gücü son derece büyüktü. İmparator, Portekizce konuşan bir Kraliçe Victoria gibi görülüyordu; çok sınırlı bir oy hakkı tanınarak bir meclis yürürlüğe kondu ve belli başlı iki siyasal topluluğa Muhafazakâr ve Liberal adları verildi. 1889'da İmparatorluğun yerini Cumhuriyet alınca, Brezilya kendisine model aramak için doğal olarak kuzeye baktı ve Rui Barbosa'nın becerisi sayesinde, Birleşik Devletler Anayasası'nın Portekizce bir türünü aldı: Böylece, Rio de Janeiro'da ve etkisinin ulaşabildiği yerlerde, federalizm, başkanlık sistemi, yargı denetimi denenmeye başlandı. Fakat, Massachusetts ve Virginia'da yeşeren tohumda oluşan bitki, 1930'ların ekonomik fırtınasına tutulduğu sırada henüz tropik toprağına alışamamıştı ve köklerinden söküldü. Bunun üzerine, Getülio Vargas bir *golpe* gerçekleştirdi, diktatör olarak başa geçti ve faşistik süsleri olan bir rejim kurdu. Bunun için o da dışarıya (anlaşılabileceği gibi Latin Avrupasına) baktı ve Mussolini'nin korporatif devletini dışalıma değer bir sistem olarak gördü. Fakat, Vargas'ın *Estado Nouo*'su, II. Dünya Savaşı'nda faşist rejimlerin yıkılması ile birlikte çöktü ve ordunun gizli bir müdahalesi ile kendisi de iktidardan çekildi. Brezilya'nın siyasetçileri ve aydınları bir kez daha bir anayasa yazmaya başladılar ve federal birlik, güçler ayrımı, genel seçim öğelerini içeren Kuzey Amerika modelini yeniden kurdular[20].

Bu anayasa hemen hemen yirmi yıl kadar düşe kalka yürüdü. Biçimi, amacı açıklanmış düşünceleri açısından demokratikti. Ayrıca, demokratik gizilgüçle Brezilya toplumunun çeşitli görüntüleri arasında tutarlı bir uyum olduğu da gözleniyordu: Irk ilişkilerinde olgun ve hoşgörülü bir siyasal yaklaşım; konuşmalarda ve basında izlenen özeleştiri yeteneği; iyi eğitilmiş Brezilyalılarda görülen canlı zekâ; mizah yeteneğinin bulunuşundan doğan denge ve orantı duygusu... Fakat, Aristo'nun da bize anımsattığı gibi, bir kurumun demokratik görüntüsü olmakla birlikte, arkasında yer alan gerçeklerin işleyişi oligarşik bir nitelik taşıyor olabilir. Çağdaş Brezilya hâlâ ülkenin maddi ve toplumsal ürünlerinin büyük çoğunluğuna doğrudan doğruya sahip olan bir seçkinler kümesi tarafından denetlenmektedir. Bu seçkinler kümesi, zengin *fazendeiro*'ların[21], sanayicilerin ve

20 Bir kaç yıl sonra, Dutra'nın başkanlık dönemi sona ererken, Vargas emeklilikten vaz geçti ve yeni anayasanın sağladığı çerçevede başkanlığa adaylığını koydu. Seçimi rahatlıkla kazandı. Emekli bir diktatörün, devirdiği bir rejime benzer rejim altında başkanlık yapması gibi bir olayı herhalde sadece George Bernard Shaw yazabilirdi.

21 1950'de, toprak sahiplerinin onda birinden azı, incelenen yerlerdeki arazinin dörtte üçünden fazlasına sahipti ve bu durum, nüfusun yüzde altmış üçünün topraktan geçimini sağladığı bir ülkede olmaktaydı. Bu veri, Fernando Henrique Cardoso tarafından belirtilmiştir: «Tensões sociais no compo e reforma agrária.» Revista Brasileira de Estudos Politicos, No. 12, Oct. 1961, s. 11.

iş adamlarının ekonomik plütokrasisinden; çok iyi eğitim görmüş ve kültürlü meslek adamları topluluklarından; adları şaşılacak bileşimler içinde görülen büyük ailelerin ya da klanların toplumsal aristokrasisinden oluşmaktadır. Siyasal, ekonomik ve toplumsal demokrasinin gerekli kıldığı eşitçilik sonucunda bazılarının yukarı çıkarken öbürlerinin aşağı doğru inmesi; nitelik bakımından önemli, fakat nicelikçe küçük olan bu azınlıktaki topluluğun içtenlikle benimseyebileceği bir şey değildir.

Bu koşullar altında, bir anayasa ya az sayıda kişinin egemenliğine yer verir ya çok sayıda kişinin umutları için bir çıkış gösterir ya da yürürlükteki oligarşi ile gizilgüç demokrasi arasındaki çatışmanın yer alacağı bir arena oluşturur. 1964'de, solcular toplumsal bir devrim girişiminde bulunurken, sağcılar ayrıcalıklarını korumaya kalkınca, anayasa çöktü. Önde gelen valilerin desteklediği ordu denetimi ele aldı ve en iyi geleneklerini yıkarak bir mareşali otokratik yetkilerle başkan yaptı. Bütün topluluğun aynı anda bir değişim sürecini yaşaması, fakat değişimin çeşitli kesitlerde farklı tempolarda olması, gerilime çözüm bulunmasını zorlaştırıyordu. Özellikle ağır sanayide ve çeşitlenmiş ikincil üretimde izlenen ekonomik gelişme, Brezilya'da en hızlı gelişen kesit olmuştur. Ekonomi baş döndürücü bir hızla ileri doğru atılmakta, herşeyi ardı sıra sürüklemekte ve hiç bitmeyen enflasyon, sabit gelirlilerin ve ücretlilerin güvenliğini yok etmektedir. Bu arada, ülkenin geleneksel kurumları çok daha yavaş değişiyor. İçinde bazı ilerici öğeleri barındırmakla birlikte, kilise genellikle kırsal alana yönelmiştir ve köklerini geleneksel değerlerden almaktadır. Kan bağlarına önem veren aile sistemi, siyasetin kamu yararı kavramı ile karşı karşıya gelmektedir. Oldukça geliştirilmiş olmakla birlikte, eğitim olanakları, nüfus artışını zorla izleyebilmektedir. Bunların arasında siyasal sistem yer alıyor. Siyasal sistem, aile, kilise ve eğitimden daha hızlı, fakat ekonomiden daha yavaş değişiyor. Ekonomik büyüme gereksinmeleri ile ileri doğru çekilen siyasal sistemi, toplumsal tutuculuk geriye çekmektedir. Bu koşullar altında uygun bir anayasal düzen yaratmak, gerçekten üstesinden gelinmesi zor bir iş olmaktadır. Devlet dairelerinde yolsuzluğun yaygın olması, yenilikçilerin getirmek istediği düşünce ve kurumların Brezilya'ya özgü değil, dışarıdan alınan şeyler olması, bu işi daha da güçleştirmektedir[22]. Ülkesinin siyasetini tanımlamasını istediğim bir arkadaşımın yanıtı şu olmuştu: «Brezilya'daki bizim siyasetin adı, 'karman - çormancılık'tır. Gerçekten de haklı idi. Kabul edilmiş sınıflandırma kategorileri içinde yer almamakla birlikte, «karman - çormancılık», korkulacak ölçüde olağan bir yönetim biçimidir.

Demokratik bir anayasanın gerekleri

Bütün bunlarda, demokrasi açısından bazı önemli ipuçları vardır. Eğer Brezilya gibi bir ülke şimdi gelişmesinin ara aşamalarında ise ve gelecekte demokratik olduğu gibi yetkeci bir çizgide de gelişebilecekse; aynı durumun, bir zaman oligarşik olan, demokrasi doğrultusunda değişim gösteren ve bugün olgun demokratik yönetimleri olan devletler için de geçerli

22 Brezilya'da Komünist partisi de iktidara gelse aynı şey olurdu.

olması gerekir. Bu nedenle, anayasal düzenin biçimde olduğu kadar özde de demokratik olabilmesi için, bazı koşulların bir arada sağlanması gerekir. Bir anayasanın içinde bulunduğu toplumsal bağlamın oligarşi ve yetkecilikle dolup taşması durumunda, o anayasanın demokratik biçimde işleyemeyeceği açıktır. Fakat, anayasayı demokratik kılan şey sadece toplum değildir. Yönetim biçimi, toplum tarafından etkilendiği gibi, toplumu da etkiler. Devlet yönetimi, çıkarlar ve partiler olarak örgütlenmiş olan kitlesel isteklerin, örgütlenmiş kamu kurumlarının, bir topluluğun bağlandığı ya da özlediği felsefi ideallerin bir bileşimidir. Toplumsal kümeleşmelerin hammaddeleri anayasal sisteme bir girdi olarak verilir, orada, siyasetin yaratıcı süreci tarafından bunlara biçim, tutarlılık ve amaç sağlanır. Demokratik bir bakış açısından ele alınacak olursa, bir anayasa için can alıcı sorun, toplumsal gruplar, devlet mekanizması ve demokrasiyi işleyen bir gerçekliğe dönüştürecek değer verilen amaçlar arasında ilişki kurabilmektir.

Demokratik bir anayasa için ilk siyasal koşul, devletin yönetimine bağlı olan herkesin yurttaş olarak eşit olması ve bu çerçevede, yetkililerin seçim ve denetiminde eşit paylarının bulunmasıdır. Bunun anlamı, demokrasinin, bir anayasanın yurttaşlar ve uyruklar arasında ya da birinci - ikinci sınıf yurttaş arasında ayrım yapmasına izin veremeyeceğidir[23]. Temel hak ve yükümlülükler çerçevesinde, ırk, inanç, dil, cinsiyet, aile ve varlık nedeniyle insanlar arasında ayrım gütmemelidir. Bir demokrasi, herkesi (yurttaşları olarak) eşit biçimde kapsar. Bütün bunlardan, anayasa tarafından bile bile dışlanan ya da sürekli olarak alt derece siyasal düzeye indirilen kişilerin, anayasanın kendilerini temsil ettiğini kabul edemeyecekleri sonucu çıkar. Böyle bir kümenin varlığı oranında anayasa demokratik olamaz. Eğer bu kümeler anayasaya karşı gelirse ve bağlı kalmazlarsa, bu anayasa onları reddettiği için, ahlâksal ve siyasal açıdan haklı olurlar. Demokrasi, bu nedenle, birbirlerinin doğal insancı varlığını reddeden ya da ortak özdeşliğe karşı çıkan kümeler arasında ne anayasa ile, ne de başka yollarla uygulanamaz. Demokrasinin anayasası, her şeyden önce, herkesin benimsediği birliği içermelidir.

Aristo'nun çözümlemeleri ile daha önce ilgilendiğimiz için, bu noktada, onun düşündüğü anayasal sistemin hiç de demokratik olmadığını vurgulamak isterim. Ya da daha net olmak gerekirse, Aristo, seçkinlerin kendi kendilerini demokratik olarak, fakat topluluktaki kitleyi aristokratik bir biçimde yönetecekleri bir sistemden yanaydı. Aristo tutsaklık kurumunu benimsedi ve açıkça haklılığını savundu. Eflatun'dan farklı olarak, kadınların eşitliği ilkesine katılmadı. Yoksul kişileri, yaşamlarını elemeği ile ve hor görülen işlerden kazanan kişileri, yurttaş *(polites)* kavramının dışında

---

[23] Fakat, bu, yurttaşlık kavramının yurttaş olmayanları, başka devlete bağlı yabancıları da kapsadığı anlamına gelmez. Ayrıca, bir kişi, yasaya göre olgun kabul edildiği yaşa gelinceye değin (geleneksel olarak bir çok ülkede bu yaş yirmi birdir), eşit siyasal haklara sahip olamaz.

tuttu[24]. Demokrasinin ilkeleri Liseum'da daha iyi anlaşılsa bile, Akademi'de gördüğünden daha fazla saygı görmemiştir.

Demokratik bir anayasanın, bütün yurttaşların birliğini tanıması gerektiği görüşü, bu yüzyılın başında Muhafazakâr Parti önderi ve İngiliz Başbakanı olan Lord Balfour'un sık sık anılan bir yazısında kullandığı temadır. Walter Bagehot'un *İngiliz Anayasası* adlı kitabının basımlarından birisine önsöz olarak yazdığı bir yazıda şunları söyledi: «Değişen kabinelerimiz, farklı partilere de bağlı olsalar, toplumun temelleri konusunda farklı tutum takınmamışlardır. Tüm siyasal mekanizmanın halkı aslında yekvücut olarak gördüğü öyle açıktır ki, küçük atışmalara yer verebiliyorlar; kendi soğukkanlılıklarından öyle eminler ki, siyasal çatışmanın bitmeyen gürültüsünden tehlikeli bir rahatsızlık duymuyorlar. İnşallah hep böyle olur[25]». Balfour'un umudu yeniden vurgulanabilir. Bu hoşgörü ve olgunluk düzeyine ulaşan ulusa ne mutlu. Fakat, temelde aynı olmayan halkı ne yapacağız? O zaman da demokrasi işletilebilir mi? İstikrarlı bir anayasa olanaklı kılınabilir mi? Fakat şunu unutmamak gerekir ki, geçmiş yüzyıllarda İngiliz siyasal yaşamı da, bugün için çok dikkate değer olan bu niteliklere sahip olmaktan uzaktı. Ortaçağ döneminde, uzun içsavaşa yol açan kaynaşma ve düzensizliklerin sık sık yer aldığı görülüyordu. Toplum dinsel ayrılıklarla parçalandığı bir sırada, Tudor'lar güçlü bir monarşi kurdular. Bu ayrım Stuart'ların yönetiminde de sürdü, şu ya da bu nedenle içsavaş yeniden başladı. Ülkenin durulması için yarım yüzyıl gerekti, ancak 1690'dan sonra yeni bir anayasal düzen kurulabildi ve ondan sonra düzenli bir biçimde gelişebildi. Yirminci yüzyıl İngilizleri güvenlik içinde küçük kavgalarını yapabilirler; çünkü, İngilizler ve İskoçlar, Velşler ve İrlandalılar, Protestanlar ve Katolikler, aristokratlar ve avam, toprak sahipleri ve sanayiciler, kendi tenkillerini, sömürülerini ve cinayetlerini geçmiş dönemlerde yapıp bitirmiş bulunuyorlar. Bugünün oydaşlığı, dünün bunalımlarının meyvesidir.

Fakat, burada, Aristo'nun üzerinde durduğu bir noktayı yine ele alacağız. Altı katmanlı yönetim biçimi sınıflandırmasında, Aristo, demokrasiyi sapmalar arasına koymaktadır. Anımsanabileceği gibi, sapma, bir sınıfın kendi çıkarı için egemenlik kurması olarak nitelenmiştir. Bir demokraside, yoksullar zenginleri talan eder, oligarşide ise bunun tersi olur. Bu ikisinden daha az eleştirilebilir olanı demokrasidir, çünkü yoksullar zenginlerden daha fazladır. Bununla birlikte, ideal olarak, yönetenlerin herkesin çıkarını gözetmesi gerekir. Katmanlaşmış ya da sınıflara ayrılmış toplumlara bu standart nasıl uygulanabilir[26]? Başkalarını aşağı gören ve onların siyasete katılmasını engelleyen bir kümenin sürekli olarak egemen olması, demokratik ilkelere aykırıdır. Bu nedenle, her ülkede de-

---

24 «Gerçek şudur ki, bir devletin işlemesi için gerekli olan herkesi yurttaş olarak kabul edemeyiz.» *Politics*, III. Kitap, 5. Bölüm. 1278a.

25 World's Classics basımında (Oxford University Press, 1928), s. xxiv.

26 «Sınıf» terimi açık değildir. Bazen, bütün topluluğu kapsayan yatay bir kesit ya da katman anlamına gelir; bazen de, dikey olarak yukarıdan aşağıya gidebilecek bir meslek kümesi anlamına gelir.

mokrasiyi kuranlar, anayasal açıdan, bir devrim hareketine girişmek zorunda kaldılar. Çeşitli kümelerden oluşan bir toplumun çoğulcu niteliği nedeniyle, demokratik bir rejim, kümeler arasında statü eşitliği ve kümelerin bireysel üyeleri için fırsat özgürlüğü tanımak zorundaydı. Oligarşik bir anayasa, kendi üstünlüğünü sürdürme amacında olan bir seçkinler kümesi tarafından yukarıdan zorla benimsetilmelidir. Demokratik bir anayasanın ise, bütün kümeler tarafından benimsenmesi gerekir; bunu, ancak anayasa tarafından kendilerine adil bir işlem ve iyi bir şans tanınırsa yaparlar. Bu ölçüt, herkesi kapsamayı amaçlayan bir sistemde oydaşlığı sağlamanın temelini oluşturur.

Kuşkusuz ki, felsefi bir düşüncenin ortaya atılması başka, tarih içinde uygulanması ise daha başka bir şeydir. Günümüzün olgun ve başarılı demokrasileri, kuşkusuz ki, Yunan mitolojisindeki Atina'da olduğu gibi, tepeden tırnağa silahlı olarak tanrısal kitleden doğmamıştır. Tipik olarak, eski ayrıcalıkların korunaklarını yıkan bir ilk devrimden sonra evrimleşmişlerdir. Devrimi izleyen evrim genel olarak yavaştı, fakat düzenli olmak gibi bir olumlu yanı vardı. Ulaşılacak sonuç başlangıçta kendi içinde saklıydı ve önceden görülebilirdi. Eski yönetici sınıf, yeni koşullara uyum için gerekli zamanı kazanmıştı ve bu sınıfın üyeleri (ya da bunların daha akıllı olanları), ellerinden geldiği kadar incelikle, kaçınılmaz olanı benimsemeyi öğrendiler. Buna karşılık, yeni doğan kümelerin sözcülerinin yükselen sesleri soylu kulakları tırmalasa ve aksanları kabaca da olsa, bunlar, karşıtlarının sandığından çok daha fazla *eski rejimin* dikkatli birer öğrencisi idiler ve her yönüyle eski rejime karşı çıkmıyorlardı. Israrla istedikleri şey, bir zamanlar az sayıda kişiye saklı tutulan çıkarların yaygınlaştırılması, herkese ve her kişiye açık tutulması idi.

Daha önce de belirtildiği gibi, demokratik formülün başarıya ulaşmasındaki en önemli öğelerden birisi, azar azar ilerlemedir. Temel noktalar üzerinde görüş birliğine ulaşmak bakımından bunun sağladığı avantaj, toplumun farklı kesitlerinin, kendilerini oyunun kurallarına alıştırmaları ve bu kuralların işlemesini sağlayacak anlayışları edinebilmeleridir. Bu açıdan, Gladstone'un İngiltere ve Birleşik Devletleri karşılaştırmasında yarı - doğrulardan oluşan bir dizi çıkar önümüze: «Bu iki ülkenin anayasaları» diye yazdı 1878'de, «bu ulusların benzerliklerinden çok farklılıklarını ortaya koymaktadır. Birisi büyüyerek gelişmiştir, öbürü ise oluşturulmuştur; birisi pratik, öbürü şiirselliktir; birisi eğilimden ve belirsiz zaman sürecinden, öbürü ise seçimden ve bir dönemden doğmuştur. Fakat, İngiliz anayasasının ilerleyen tarihin rahminde çok uzun süre kalıp gelişen, göze hemen çarpmayan bir organizma olmasına karşılık; görebildiğim kadarıyla, Amerikan Anayasası, insan niyetinin ve beyninin belirli bir zamanda gerçekleştirdiği olağanüstü çalışmadır[27]». Bu söylenenlerde, bazı şeyler az, bazıları da fazla vurgulanmıştır. İngiltere ile ilgili olarak, Gladstone, daha sonraki evrimden önce gelen ve onu hazırlayan on yedinci yüzyıldaki devrimci kaynaşmadan söz etmemektedir. Birleşik Devletler ile

27 W. E. Gladstone. «Kin beyond the Sea», *North American* Review (1878), No. cclxiv, s. 185.

ilgili olarak da, Anayasa'da yer alan gelenek kalıtını, 1789'dan 1878'e değin süren doksan yıl içinde gerçekleşen ve 1960'larda son derece belirginleşmiş bulunan «organik» gelişmeyi göz önüne almamaktadır. İngiliz anayasasının son üç yüzyıl boyunca başarılı bir evrim geçirmesinin nedeni, bir taraftan, ilericileri hoşnut edecek kadar değişim geçirmiş olması ve daha fazla değişim için de gizilgücünün bulunması; öte yandan, gelenekçileri de hoşnut etmeye yetecek kadar eskiyi, özellikle kurumların biçimlerinde ve kitlesel törenlerde, korumasıdır. Aynı biçimde, Amerikan sistemi de her şeyi bir kerede başarmadı, böyle bir şeyi denemedi bile. Philadelphia Kongresine egemen olan hava, pratikte neyin olası olduğu düşüncesi ile yumuşatılmış olan temel ilkeleri ele alma eğilimi idi. 1787 belgesini kaleme alan, bir zenginler ve aydınlar aristokrasisi idi, fakat, gelecek günlerde ortaya çıkacak yeni yorumlara olanak tanıyacak genişlikte bir ifade kullanılmıştı; bu arada, en önemli maddesi olan Altıncı Madde ile değişiklik önerme ve gerçekleştirme süreci açık tutulmuştu.

Bir başka anlamlı karşılaştırma, İngiltere ile Fransa arasında yapılabilir. De Fleuriau, Londra'da elçilik yaptığı sırada, o sırada Liberal Hükümetin başında bulunan Campbell - Bannerman ile kendi arasında geçen bir konuşmaya değinir. «Biz bir devrim yaptığımız zaman» demişti Başbakan, «evimizi tümden yıkmayız. Ön cephesini olduğu gibi korumaya özen gösteririz, bu arada, arkada yeni bir ev yaparız. Siz Fransa'da bu işi farklı götürüyorsunuz. Eski yapıyı yıkıyor, sonra aynısını yeniden yapıyorsunuz, fakat dışı yeni oluyor ve başka bir ad veriyorsunuz». Bunun üzerine, Fransız diplomatı, «bu nüktede bir gerçek payı vardır», dedi[28]. Demokratik İngiltere, Krallık ve Lordlar Kamarası gibi açıkça demokratik olmayan kurumları ortadan kaldırmadı. Sadece onları güçsüz bıraktı. Kabuğuna dokunmadı, fakat özünü çıkardı. İşleri böyle yürütmenin bazı yararları vardır. Genel kamuoyu görüntüyle gerçeği birbirine karıştırmadığı sürece, sürekliliğe kabul edilebilir ölçüler içinde saygı göstermek değişimi kolaylaştırır. Walter Bagehot, devleti aslında Kraliçe'nin yönetmediğini, gerçek güç merkezinin kabine olduğunu; dışarıya karşı gösteriye yarayan «tumturaklı» kesitle, iş çıkaran «etkili» kesitin birbirinden ayrılması gerektiğini *İngiliz Anayasası*'nda okuyucularına belirttiği zaman, kendi kuşağına yeni bir şey söylemiş oluyordu[29]. Eğer kararlarımızı sadece ideal ilkelere göre değil, fakat aynı zamanda pratik sonuçlara göre vereceksek, bu yolu seçmiş olan İngiltere, Danimarka, Hollanda, Norveç ve İsveç gibi ülkelerin, bu açıdan Birleşik Devletler ve İsviçre gibi ülkelerden daha az demokratik olmadıklarını kabul etmemiz gerekir[30].

---

28 de Fleuriau'nun J. Magnan de Bornier için yazdığı önsözden, *L'Empire Britannique, son évolution politique et constitutionnelle*, s. 6. Alıntıyı yapan. K. C. Wheare, *The Statue of Westminster and Dominion Status* (Oxford: Clarendon Press, 5. baskı, 1953), s. 9-10. Yazarın çevirisi.

29 Op. cit., 1. Bölüm, s. 3.

30 Zararsız bir monarşi için ileri sürülen görüş, bir «Saray»ın çevresinde toplanmış olan toplumsal bir aristokrasinin sürüp gitmesi için kullanılamaz. Bu, sahte gösterişleri ve züppeliği özendirmesi nedeniyle ciddi olarak zararlı olabilir. Kalıtsal aristokrasi, demokratik eşitçiliğe karşı bir saldırıdır. Günümüzde varlığını sürdüren monarşiler arasında en az istenmeyebilecek olanları, İskandinav ülkelerinde yer alanlardır, çünkü, bunlar toplumsal olarak demokratiktir ve sürdürülmeleri de çok pahalı olmamaktadır.

Demokratik bir devletin anayasası, toplumsal kümeler, yönetim yapısı ve yasal otorite arasında yerinde ve sürekli bir uyumu gerçekleştirmenin yanı sıra, başka önemli bir sorunu daha çözmelidir. Bu, değişikliklerin sağlanması ve siyasal gücün uygulanmasıdır. Anayasalar, gücün kullanımını kurumlar ve kurallar aracılığı ile düzenleyen ve yasaya bağlayan siyasal araçlardır[31]. Her yönetim biçimi, güç olgusunu belirli bir biçimde çözmek zorundadır. Demokratik bir biçim, insan ve eylemlerin iktidar için barış içinde yarıştıkları, iktidarı barış içinde kullandıkları ve iktidarı yitirince barış içinde çekildikleri, üzerinde önceden görüş birliği sağlanmış olan bir mekanizma sağlamak ve bunun süreçlerini koymak çabasındadır. Daha önceki sorunla bu sorun arasındaki bağ, ikisinin de bir adalet ilkesi ile ilişkili olması sonucunda sağlanmaktadır. Herkesin benimseyebileceği ve bu nedenle temelde istikrarlı olan bir anayasayı sağlamanın tek yolu, bütün bireylerin ve çıkarların kabul edilebilir bir şansları olduğunu düşünmelerinden geçer. Böyle bir düşünce yoksa ve gerçekler bu düşünceyi desteklemiyorsa, demokrasi gerçekleştirilemez.

Bu iki sorunu açıklamak için, ciddi çekişmelere neden olan iki olay incelenebilir: İngiltere'de Lordlar Kamarası'nın gücünün sınırlanmasına yol açan mücadele ile Güney Afrika'daki Cape Eyaleti'nde zencilerin genel seçmen listelerinden çıkarılması ile ilgili kavga. Şimdi bu iki olay ve sorunu ele alalım ve sonuçlarını inceleyelim.

İngiltere'de 1909 - 1911 yıllarındaki anayasa bunalımı

Her eski anayasanın tarihinde öyle bunalım anları vardır ki, devletin bütün kurumları birbiri ile çatışmaya başlar ve önceki dengeleri birden yok olur. Yeni gereksinmeler eski geleneklerin karşısına çıktığında ve bunun sonucu olarak devletin ya kendisini yenilemesi ya da gerilemesi zorunlu olduğu zamanlarda, bu bunalımlar belirir. Böyle zamanlarda, bir şimşeğin geceyi aydınlatması gibi, daha önce sadece kestirilebilen ana çizgiler ve durumlar canlı bir biçimde görülebilir, daha önce belirsiz olan ilişkiler birdenbire aydınlanır. 1909 - 1911 arasında İngiltere'de bu oldu. O yıllardaki olaylar, şu ana kadar bu yüzyılda yer alan ve İngiltere'nin geçirdiği son önemli anayasa bunalımıdır. Yapısal açıdan, bunalım, Meclis'in iki Kamarası arasında doğdu. Bunalımın sonucu, Lordların gücünü değiştiren yeni bir yasal düzenleme oldu. Burada önemli olan, İngiliz siyasal ve toplumsal demokrasisinin olgunlaşması, oligarşik geçmişin güçlü çıkarlarına karşı bir zafer kazanması idi.

İngiliz anayasası, bir kurumlar topluluğundan ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallardan oluşur. Hem kurallar, hem de kurumlar, kendilerini ya üstü kapalı kabul eden ya da eylemli olarak destekleyen bireylerin ya da kümelerin oluşturduğu siyasal temele dayanarak etkili yönetim yeteneklerini sağlarlar. Bu kural ve kurumların yetkesi, biri gele-

31 Bir anayasayı, işlevsel anlamda, Carl J. Friedrich şöyle tanımladı: «siyasal ve yönetsel eylemler üzerinde etkili kısıtlamaları kurmanın ve sürdürmenin bir tekniğidir». *Constitutional Government and Democracy* (Ginn and Co., gözden geçirilmiş bası, 1950), 7. Bölüm. s. 121 ve sonrası.

nek, öbürü de yasa olmak üzere, iki kaynaktan birine dayanır. Örneğin, monarşi, doğrudan doğruya eski kabile başkanlıklarının bir uzantısıdır. Bugün de varlıklarını sürdürmeleri, krallık ailesinin simgesel aracılığı ile, bu kurumun, insanların geçmişi ve şu andaki durumu arasında bir sürekliliği, herhangi bir dönemde ortaklaşa bir özdeşlikle birleşebildiklerini, somut olarak göstermesinde yatmaktadır. Taç'ın gücü, on yedinci yüzyıldaki devrim sırasında kırılmıştı, Cromwell döneminin araya girmesi ile biçimsel olarak yeniden canlandırıldıysa da, hiç bir zaman yeniden iktidarın kaynağı olamadı. Günümüzde monarşinin varlığını sürdürebilmesi, monarkın siyasal açıdan zararsız olması ile olanaklıdır. Hepsinden önemlisi, Buckingham Sarayı'nda yaşayan kişinin, partiler - dışı kalmaya büyük özen göstermesi gerekir. Çağdaş demokrasi koşullarında bunun anlamı, önemli olan şeylere katılamamaktır.

On yedinci yüzyılda Taç'a karşı çıkanlar, Meclis'i bu girişimlerinde bir araç olarak kullandılar[32]. Gerçi I. Charles kadar yetkeci bir kişi olan Cromwell, askerleri ile Meclis'in kapılarını kapattı ama, diktatörlüğü sona erince, bu kurum siyasal gücün mirasçısı oldu. Böylece, özünde siyasal nitelikte olan nedenlerle, Meclis'in üstünlüğü, İngiliz kamu yaşamının temel olgusu durumuna geldi. Siyaset yasa ürettiği için, bu olgu bir çok yasal sonuçlar doğurdu. Siyasete egemen olan Meclis, en yüce yasal güç olma ilkesini yerleştirdi. İngiltere'nin içinde ve dışında daha yüce bir yasal makam kabul etmedi. Meclis'in yasa olarak ortaya koyduğu istencine, hiç bir başka kurum ve yetkili karşı gelemezdi. Olağan süreçleri içinde, Meclis her zaman anayasanın bir bölümünü yapabilir, yenileyebilir ya da kaldırabilirdi.

Teknik açıdan bu önermeler doğru olsa bile, daha ayrıntılı olarak tanımlanması gerekir. Meclis'in yasal üstünlüğünden söz edildiği zaman, bir anayasa hukukçusu, Meclis'in böyle tanımlanmasının, «Taç'ın Meclis'te olması» anlamına geleceğini, çünkü, Meclis'in geçirdiği bir yasanın yürürlüğe girmesi için monark tarafından imzalanması gerektiğini belirtecektir. Gerçekten de, yasanın son biçimini alması için kralın imzası, yasal bir biçim koşulu olarak, hâlâ gereklidir. Bununla birlikte, siyasal gerçekçi olan bir başka kişi de, on sekizinci yüzyılın başında Kraliçe Anne'ın imzalamayı reddetmesinden bu yana, hiç bir monarkın yasa imzalamamazlık etmediğini belirtecektir. Bu nedenle, iki buçuk yüzyıl boyunca yapılmayan bir şeyin şimdi yeniden yapılmak istenmeyeceğine siyasal açıdan kesin olarak bakabiliriz. Eğer böyle bir şey denenecek olursa, ya monark ya da monarkın ve monarşinin her ikisi birden gider. Bu nedenle, geleneksel bir

32 Milton, Lycidas'ında belki de bundan söz ediyordu:
«Aç koyunlar yukarı bakar ve beslenmezler,
Fakat rüzgârla ve içlerine çektikleri aşırı sisle şişerler, İnlerine dönerler ve pis hastalık yayılır:
Gizli pençeli korkunç Kurt'un yansıra
Ki hiçbirini ayırmadan hergün hızla yeyip yutmaktadır.
Fakat kapıda bir de şu iki elli makine var
Bir kez vurup, bir daha vurmamaya hazır, bekler.»
«İki elli makine». Meclis'in iki Kamarası anlamına kullanılmış olabilir.

yasal biçim kuralının gerçekte nasıl kullanıldığını belirleyen şey, siyasal gerçekliktir.

Fakat, Taç'ı bir yana bırakırsak, meclisin kendisi için ne söylenebilir? Yasama organının iki kanadı olduğuna göre, iki Kamarası arasındaki ilişki nedir? Özellikle anlaşmazlığa düştükleri durumlarda ne olur? Bu sorular, iki Kamara'ya üye olanların toplumun tümüyle farklı yönlerini temsil ettiği bir ülkede, özel bir anlam taşımaktadır. Lordlar Kamarası, kalıtsal soylular ve Anglikan Kilisesi'nin en yüceleri için bir güç merkezi olarak belirlenmişti. Oy verme hakkının birbirini izleyen gelişmeleri ile (1832 - 1928), Avam Kamarası öyle gelişti ki, geride kalan herkesi temsil etmeye başladı. Bir kez Avam Kamarası demokratikleştikten sonra (bu gelişme, en azından nüfusun erkekleri oluşturan yarısı için, 1884 - 1885'de gerçekleşmiş bulunuyordu), Lordlar Kamarası ile bir çatışma olasılığı çok artmış oluyordu. İki Kamara'nın parti bağları göz önüne alınacak olursa, bu olasılık, siyasal bir kaçınılmazlığa dönüşüyordu. Temsil ettiği çıkarlar, özellikle toprak varlığı yüzünden, Lordların büyük çoğunluğu Muhafazakârdı. Avam'ın denetimi ise, bu parti ile Liberaller arasında gidip geliyordu. Doğal olarak, Avam Kamarası'nda Muhafazakâr bir çoğunluk olduğu zaman, Lordlar Kamarası ile ilişkileri uyumlu oluyordu. Avam Kamarası, Liberal bir bakanlar kurulunu desteklediği zaman da, bunun tersi ortaya çıkıyordu. Liberallerin, karşıtlarının çok uzun süre denetledikleri yönetimin önemli bir bölümüne (kesinlikle belirtmek gerekirse, yüce yasamanın yarısıdır) karşı duyarsız olmaları beklenemezdi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, yalnız liberalizm ve muhafazakârlık arasındaki değil, aynı zamanda, aristokratik ve demokratik yönetim biçimleri arasındaki karşı görüşleri de içerdikleri için, iki Kamara tam olarak karşı karşıya gelmişti.

1906 seçimlerinden, Liberaller çok büyük bir zaferle çıktılar. İrlanda Ulusçuları ve yeni çıkan İşçi Partisi ile birlikte, Avam Kamarası'nda ezici bir çoğunluk sağladılar. Lordlar Kamarası, Avam'dan gelen çeşitli önerileri değiştirerek ya da reddederek bir süre sonra düşmanca tavırlarını ortaya koymaya başladı. Fakat, 1909'da, o sırada Maliye Bakanı olan Lloyd George'un hazırladığı bir tuzağa düştüler. O yıl için hazırlanan bütçe önerisinde, Lloyd George, öncekine bakışla daha hızlı yükselen ölçülerde bir gelir vergisi ve yeni bir toprak vergisi öneriyordu. Avam'da bu öneriler geçtiktan sonra, Lordlar tarafından reddedildi. Bu kararlarıyla, Lordlar, Avam'a karşı girişebilecekleri en olumsuz tutumu takınmış oldular. Çok eskilere dayanan bir geleneksel kural olarak, Avam Kamarası, Meclis'in seçilmiş kanadı olarak, öncelik taşıyordu; Avam'la görüş birliğinde olmasa bile, mali konularda Lordların boyun eğmesi gerekiyordu. Bütçenin gelir yükseltici maddelerine itiraz ederek, Lordlar, eldiveni Avam'ın yüzüne en kurumlu ve aşağılayıcı biçimde fırlatmış oluyordu.

Liberaller, meydan okumayı kabul ettiler, fakat, istemlerini geçerli kılmak için ne yapabilirlerdi? Lordlar, yasa dışı bir şey yapmamışlardı. Yaptıkları, öteden beri yürürlükte olan ve açıkça benimsenen bir geleneği bozmaktan başka bir şey değildi. Avam'ın mali alandaki üstünlüğü nasıl

bir mekanizma ile yeniden onaylattırılabilir ve Lordların boyun eğmesi sağlanabilirdi? Bu siyasal bir sorundu, çözüm tekniğinin de siyasal olması gerekiyordu. Buna uygun olarak, Liberal Başbakan Asquith, Lordlara karşı halka baş vurmaya karar verdi. Kral VII. Edward'ın Meclis'i kapatmasını ve yeni bir Avam Kamarası için seçim buyruğu vermesini istedi. İsteği yerine getirildi, 1910 yılının Ocak ayında seçim yapıldı. Liberaller yüz milletvekilliğini Muhafazakârlara kaptırdı, bunun nedeni, kısmen 1906'daki çoğunluklarının orantısız büyüklüğü idi ve sarkaç şimdi yeniden olağan durumuna geri dönüyordu. Fakat, İrlandalıların ve İşçilerin oyları, Liberallerin oyları ile birleşince, hem seçmenler arasında, hem de Avam Kamarası'nda net bir çoğunluk elde ettiler. Bunun üzerine, Liberaller vergi önerilerini yeniden verdiler. Avam'da bu öneriler benimsendi. Lordlar da istemeyerek onaylamak zorunda kaldılar.

Fakat, bu sadece birinci sahnenin sonu idi. Seçim kampanyası sırasında, Liberaller, İşçiler ve İrlandalılar, bütün güçleri ile Lordlara saldırdılar. Lordların, Avam'ın istencini engelleme gücünün ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürdüler. Üst Kamara'nın ya düzeltilmesi ya da sona erdirilmesi gerektiğini söylediler. Augustine Birrell'e göre, soylu lordlar kendilerinden başka kimseyi temsil etmiyordu ve seçmenlerinin tam güvenine sahiptiler. Liberaller, tutuculuğun yuvalanıp yönettiği bir kamaraya karşı artık tahammül gösteremiyordu. İrlandalılar, Gladstone'un 1894'de önerdiği Özyönetim Yasasını reddeden Lordları affetmemişti. İşçilere göre ise, Lordlar feodal kalıntılardı, kalıtsal varlığın ve eski ayrıcalıkların güçlü korunağıydı, ortadan kaldırılmaları gerekiyordu. Arkasına bu destekleri alan Asquith, karşı saldırıya geçti. Üst Kamara'nın yasama gücünü azaltacak olan Meclis Yasa Tasarısını sundu. Bu tasarıya göre, Avam'ın mali konulara ilişkin olarak geçireceği her yasa tasarısı Lordlara gönderilecek, onların onayı olsa da, olmasa da bir ay sonra yasa hükmü kazanacaktı. Bütün öbür yasama konularında, Lordlar'a iki yıla kadar varan bir geciktirme yetkisi tanınıyordu. Eğer Avam'ın geçirdiği bir tasarıyı Lordlar reddeder ya da değiştirirse, Avam aynı tasarıyı iki yıl içinde birbirini izleyen dönemlerde iki kez daha geçirecek olursa, tasarı, Lordlar'ın onaylamamasına karşın yasalaşacaktı.

Meclis Yasa Tasarısı Avam'dan geçti. İkinci sorun, Lordlar'dan geçirmekti. Bu durumda, inatçı soyluları yola getirmek için son çare olarak baş vurabilecekleri yedek bir silâhları vardı. Anayasaların hepsinin kendine göre açık noktaları vardır. İngiliz örneğinde, bu açık noktalardan birisi, üst Kamara'ya üyelik sayısının sınırlanmamış olması idi. Gerçekten de, Lordlar Kamarasının üye sayısı hep değişir. Yeni bir üye katılırsa, sayı bir artar; soyluluk ünvanının miras kalacağı kimse olmadan bir üye ölürse, sayı bu kez de bir düşer. Bazı durumlarda, Taç, aynı anda çeşitli sayıda kişiye soyluluk ünvanı vermiştir. Böylece, üst Kamara'ya yeteri kadar yeni soylu gönderip dengeyi değiştirerek iki Kamara arasındaki siyasal kilitlenmeyi çözme olanağı belirmektedir. Doğal olarak hiç bir monark bunu yapmak istemez, çünkü, böyle bir şeyin, yeni para basarak paranın değerini düşürmekten bir farkı yoktur. Fakat, yeteri kadar ağır bir siyasal baskı

uygulanarak, isteksiz bir krala bu acı ilâç içirilebilir. En azından, Kral, gerektiğinde böyle bir şeyi yapabileceğini belirtecek olursa; Lordlar söz konusu sorunda Avam'ın isteklerine boyun eğerek, iki kötüden daha az kötü olanını seçebilirler. Daha önceki tartışmalarda bunun örnekleri görülmüştür. Kraliçe Anne, Utrecht Antlaşması'nın onaylanmasını sağlamak için 1713'de bir düzine yeni soylu atamıştı. 1832'de Reform Tasarısını geçirme uğraşı sırasında, Kral IV. William, gerekirse yeni soylular atayacağı konusunda Liberallere söz verince, Lordlar'daki Muhafazakâr muhalefet bu tehdit karşısında kızgın bir biçimde geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Liberal Başbakan, başarıya ulaşmak için, bu silâha güveniyordu. Daha 1910 Ocak ayında yapılan seçimlerden önce, Kral'ın temsilcileri ile dolaylı görüşmeler başlamıştı. Fakat, kral özellikle henüz sunulmamış bir tasarı üzerinde önceden bir söz vermeye yanaşmadı. Ancak, ikinci Kamara'nın reform sorununu özel olarak ele alan yeni bir seçim yapılmadan, Kral'ın Lordlar'ı gözden çıkarmaya razı olmayacağı sezdirilmişti. Meclis Yasa Tasarısı Avam Kamarası'ndan geçtikten sonra ve Lordlar'a sunulmadan önce, Asquith, kaçınılmaz gözüken kilitlenmenin önünü almak için Taç'la yeniden görüşmelere başladı. Tam o sırada (1910 Mayıs ayı) VII. Edward öldü. Onun yerine oğlu V. George geçti, geleneksel ulusal yas ve siyasal ateş-kes dönemi geçtikten sonra, tartışma sürdü. Asquith, yeni Kral'ın, aynı babası gibi, yeni soylular yaratmaya hemen razı olmadığını gördü. Böylece ikinci bir seçim zorunlu oluyordu, Başbakan bunu istedi ve kabul ettirdi. Aynı zamanda, eğer Liberaller seçimi kazanırsa ve Lordlar muhalefetini sürdürürse, yeni soyluların atanacağı konusunda Kral'dan gizli bir söz aldı[33]. Seçim (bir yıl içinde ikincisi oluyordu!) Aralık 1910'da yapıldı. Seçim sonuçları, hemen hemen ocak ayındaki sonuçların aynı idi. Liberaller, İşçiler ve İrlandalılar bir arada, Muhafazakârlara ve Lordlar'a karşı net bir çoğunluk sağlıyordu. Bunun üzerine, olaylar artık kaçınılmaz gibi gözüken sonuca doğru ilerlemeye başladı. Büyük çoğunluğu açıkça tasarıya karşı olan Lordlar tasarıyı görüşürken, Muhafazakâr liderlere, eğer gerekirse Kral'ın yeni soylular atayacağı bildirildi. Karşılaşmak istemedikleri bu olasılık karşısında, muhalefet zora boyun eğdi ve seksen yıl önce yaptığını yineledi. Tasarının geçmesine yetecek sayıda soylu tarafsız kaldı. Böylece 1911 Meclis Yasası kesinleşti.

Bu olaylardan alınacak dersler

Bu ünlü çekişmeden bir çok sonuç çıkarılabilir. Şu çok açıktır ki, İngiliz siyasal yaşamı, daha az ölçüde de toplumsal sistemi, demokratik bir nitelik kazanırken, bu gelişmeye karşı ilkeler içeren geleneksel kurumlar da buna uymaya zorlanmıştır. Yönetimin kalıtıma dayalı iki kanadı olan Lordlar ve Taç[34], Avam'ın temsil ettiği kitlenin istencine boyun eğmek zorunda kaldılar. Değişimi gerçekleştirmek için kullanılan yöntemin demok-

[33] Bu anlaşma, Kral'ın adını parti çekişmelerinin ve seçim kampanyasının dışında tutmak için, seçimden önce gizli tutulmuştu.

[34] Bu ifadede Taç'ı kullandım, çünkü hem VII. Edward, hem de V. George, açıkça Liberallerin istediklerini yapma konusunda çok isteksiz davranıyorlardı. Onların siyasal sempatileri Muhafazakârların ve Lordların yanında idi.

ratik olduğuna kuşku yoktur. Yenilik yasal bir biçimde ifadesini buldu, seçmenlerin çoğunluğu Liberallere ve yandaşlarına iki kez desteğini verdiği için de, yasalaştı. Hatta, Taç'ın bir yılda iki seçim istemesini, demokraside aşırılığa kaçması olarak niteleyenler de olabilir. Fakat, «Lordlar'ın halka karşı» olduğu açık-seçik bir sorunda, şans Liberallerden yana idi. Kendi açılarından, Liberallerin, yasama erkinin yarısında hak iddia eden bir kuruma, karşıtları olan Muhafazakârlar sürekli olarak güçlü bir yer sağlarken, göz yummaları beklenemezdi. Eğer devlet mekanizmasının demokratik ilkelere uyması gerekiyorsa ve eğer demokrasi, çeşitli tarafların sırayla iktidara geldiği bir parti sistemi olarak örgütlenmişse; önemli siyasal sorunlarında karar veren her yönetim dalının bu değişimlerden etkilenmesi gerekir. Bu durum, Lordlar Kamarası için geçerli değildir. Kalıtsal niteliği onu temsilî kılmaz ve özçıkarı onu sorumsuz kılar. İkinci Kamara'ya son verilmedi, çünkü İngilizler eski olan her şeyi yıkmaktan özenle kaçınırlar. Fakat, yaşlı devlet adamlarının gururlu bir havayla sorunları tartıştıkları bir topluluk durumuna indergenerek değiştirildi.

İşleyen her anayasada geleneğin önemli yeri vardır ve doğal olarak eski anayasalarda daha da geniş bir yer tutar. Geçmiş örneklerin birikimi ile kurallar oluşur. İnsanlar, daha önce yapılan şeyin, aynı durum ortaya çıkınca, aynı biçimde yeniden yapılmasını beklemeye başlarlar. En azından, davranışlarını haklı gösterme sorumluluğu, farklı bir yol izlemek isteyenlerin omuzlarında olacak demektir. Bu sistemi belirli bir düzen ve süreklilikle donatmak için bu anlayışlar gereklidir. Fakat, değişim süreçlerinde gözlenebileceği gibi, bu anlayışların içinde yer aldığı bağlamı değiştirecek koşullar oluşur. «Centilmen anlaşmaları», karşılıklı bir güven duygusunun doğmasını sağlar. En azından, centilmen anlaşmaları için, eşit durumda olanların uyumu gereklidir. Fakat, ayrıcalıksız durumda olanlar, kendilerine daha önce hiç tanınmamış eşitliği istedikleri zaman ne olacak? Başkalarını dışlayan bir dizi çıkarın dayandığı bir kurum, sayılarına ve toplumsal yararına göre son derece orantısız bir güç merkezi durumuna gelirse, ne yapmak gerekir? Gerçekte, 1909 bütçesi üzerine verilen uğraşta, geleneği bozanlar Lordlar, uygulanmasını isteyenler de Liberaller idi. Çekişme geliştikçe, Liberaller daha ileri gittiler. Daha önce geleneksel kurala bırakılmış olan bir şeyi, yasal kural durumuna getirdiler ve iki Kamara arasındaki çağdaş ilişkiyi, gerçekçi bir biçimde yasaya koydular. Daha önce Meclis, Taç'ın üzerinde siyasal üstünlük sağlamışken, şimdi aynı üstünlüğü Avam, Lordlar üzerinde gerçekleştirdi. 1911 Meclis Yasası, gelecekte karışıklığa yol açmayacak kadar kesin ve ayrıntılı biçimde kaleme alınmıştı. Siyasal bir inteng, yasal bir değişikliği gerçekleştirdi. Demokratik siyasal yaşam, demokratik anayasa hukukuna yol açtı.

O halde bu kadar gürültü neden çıktı? Muhafazakârların karşı koyuşu sadece kısa görüşlülüklerinin mi, gerçeklerle karşılaşamamalarının mı, oligarşinin bir kalesini ve bununla birlikte mülk çıkarlarını korumak için girişilen bencil bir çabanın mı sonucu idi? Muhafazakârların siyasetinde bu öğeler vardı. Fakat, daha fazla üzerinde durulması gereken bir başka yönü daha vardı. Özünde siyasal bir nitelik taşıyan, bir anayasayı demok-

ratik ilkelerle uyumlu kılma sorununun özüne inen, önemli bir görüş ileri sürüyorlardı. Geleceğe bakan Muhafazakârlar, Lordlar'ın Avam'a boyun eğmesi ile, Meclis'in pratikte tek kamaralı bir yasama organına dönüştürülmüş olacağını açık biçimde görüyorlardı. Taç zaten siyasal güçten yoksun kılındığına göre, Avam, devlet mekanizmasında tartışma götürmez bir egemenlik kuracaktı. Yasal olarak Meclis en güçlü organ olduğu için, onun karşısına denetleme ve dengeleme sistemleri çıkmazsa, Avam'da çoğunluğu elinde bulunduran (varsayımsal olarak) her şeyi yapabilecekti. Muhafazakârlar, karşı çıktıkları, fakat korkmadıkları Liberallerin arkasında, sosyalist program ile kendilerini dehşete düşüren İşçi Partisi'nin yükselişini görebiliyorlardı. Düşünün ki bir gün bu vahşi insanlar meclis çoğunluğunu ele geçirdiler? Devletin kurumları, geçici bir çoğunluğun, etkili anayasal sınırlama olanağı bulunmadan, ekonomik ve toplumsal sistemi temelden değiştirmesine izin verecek biçimde mi olmalıdır?

Başka bir deyişle, kalıtsal bir kamarayı savunmak gibi olanaksız bir işi yüklenmiş olmakla birlikte, Muhafazakârların savunduğu ilke önemli idi. Liberal ve Muhafazakârların tutumları, demokrasinin devlet sistemini nasıl örgütlemesi gerektiğine ilişkin karşıt anlayışları yansıtıyordu. Liberal görüşün mantıksal uzantısı, evrensel oy hakkını, temsili bir meclisi ve kısıtlanmamış bir çoğunluk iktidarını öngörüyordu. Muhafazakârların görüşüne göre ise, çoğunluğun iktidarı, daima azınlığın hakları ile sınırlanmıştır; devlet yapısı içinde öyle kurumsal araçlar oluşturulmalıdır ki, hangi parti çoğunluğunun olursa olsun, karşı tarafı yok etme eğilimini engellemelidir. Gerçi daha önce de belirttiğimiz gibi, Balfour, İngiliz anayasasının temelde birlik içinde olan bir halkı öngördüğünü söylemişse de, kendisi ve öbür Muhafazakâr önderler bu varsayıma pek fazla güvenmiyorlardı. İşçi Partisi'nden korkuyorlardı ve emekçi sınıf sayısal gücünü ortaya koyduğu zaman ne olacağından emin değillerdi. Özellikle İngiliz toplumu aslında bütünleşmemiş, gerçekte eşitsizlikler toplumsal yaşama egemen olduğu için, çoğunluğa istediğini yapma hakkını veren demokrasi biçimine güvenemiyorlardı. Aynı korku, Aristo'yu öyle endişelendirmişti ki, demokrasiyi bu nedenle saptırılmış sistemler arasında saymıştı. Romalıların başarısının gizini yönetim karakterinde arayan Polybius da, aynı mantıkla, yönetimin yetkinliğinin, karma biçiminden doğduğunu ileri sürdü. Şu ya da bu tipte olma yerine, Roma anayasasının üç klasik tipin en iyi yönlerini birleştirdiği varsayılıyordu: Tek kişinin, az kişinin, çok kişinin yönetimi. Her birisi, öbürlerini dengeliyor ve tamamlıyordu. Bir arada, etkili bir bileşim oluşturuyorlardı. Ülkenin iç istikrarını ve emperyal başarılarını açıklamak için, aynı kavram, on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde, Taç, Lordlar ve Avam arasındaki denge olarak yeniden canlandırıldı. Fakat, yirminci yüzyılda bu kısıtlamalar ortadan kalkmaktadır. Bundan böyle, çoğunluğun gücü denetlenemeyecekti. Çağdaş demokrasi, dördüncü yüzyıl Atina'sının örneğini yeniden mi yaşayacaktı? Ayrıcalığı olmayan yoksullar, sayılarının çokluğuna sığınarak, sayıca daha az olan zengin, iyi eğitilmiş, toplumsal bakımdan üstün kişileri talan edip, üzerinde egemenlik mi kuracaklardı?

Siyasette, bir kuşağın korkuları, genel olarak ikinci kuşağın aldırmadığı ya da alaya aldığı şeyler olur. 1960'ların ışığı altında geriye doğru bakıp, 1911'in korku ve kızgınlıklarını yersiz olarak değerlendirebiliriz. Liberaller artık büyük bir parti değil. 1920'lerin sonunda, küçük bir fraksiyon boyutuna indiler. İşçiler, Liberallerin yerini aldılar ve iktidara gelince de anayasaya tam bir saygı gösterdiler. 1949'da, 1911 Meclis Yasası'nı değiştirerek, Lordlar'ın sahip olduğu malî olmayan tasarıları iki yıla kadar geciktirme yetkisini, bir yıla indirdiler. 1920'lerde, daha sonra da 1951'de iktidara gelen Muhafazakârlar, Lordlar'a eski yetkiyi tekrar vermedi. Aslında, Muhafazakârlar, İşçilerin gerçekleştirdikleri şeyleri değiştirmek için pek az girişimde bulundu. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, «aşağı sınıflar» artık daha az aşağıda, «yukarı sınıflar» ise daha az yukarıda bulunmaktadır. Günümüzün İngiliz halkı, aralarındaki farklılıklar sürmekle birlikte, bütün tarihlerinde hiç bir zaman olmadıkları kadar bütünleşmiştir. Bu nedenle, çoğunluk partisinin siyasal olarak ellerinde bulunan Avam Kamarası'nın büyük yasal güçleri gerçekte kötüye kullanılmadı. Hukukun siyasetle olan ilişkisi açısından, çağdaş İngiltere paradoksal bir görünüm sergilemektedir. Anayasasının yasal kategorileri, aşırı bir despotluğa yönelen tam bir totaliterliğe kuramsal olarak elverişlidir. Buna karşılık, siyasal uygulamada dikkatli bir kendini dizginleme ve ölçülü bir aşırı olmamama gözlenmektedir. Bu durum, herçek demokratik siyasetin, yasaların elverdiği yetkilerin kötüye kullanılma tehlikesinin üstesinden gelişine bir örnektir.

İngiliz formülünün başarısı, daha doğrusu ortaya çıkan bu sonucun nedenleri, gelecek bölümde incelenecek. Fakat, burada, İngiliz deneyimi ile, İngiliz anayasasının bazı bölümlerini almakla birlikte, o anayasanın ruhunu alamayan ve doğal olarak da şu anda yetkeci bir polis devletinin kurulmakta bulunduğu başka bir ülkenin deneyimini karşılaştırmak yerinde olabilir. Burada Güney Afrika'dan söz ediyorum. Bu ülkenin 1950'lerdeki siyasal tarihini İngiliz tarihi ile karşılaştırmak son derece yararlı olabilir. Malan ve Strijdom'un, Asquith'den çok uzaklarda ve gerilerde olduğunu görürüz. İngiltere'deki anayasal ilkelerden bazılarının 40 yıl önce aynen alındığı fakat çevresel bağlamın tümden farklı olduğu bu ülkede gelişen bir tartışmada neler olduğunu izleyelim şimdi.

1951 - 1956 Güney Afrika tartışması

Kısaca belirtmek gerekirse, farklılık şurada yatmaktadır: Güney Afrika'nın halkı temelde birleşmiş değildir. Tam tersine, daha önce de belirttiğimiz gibi[35], acılar içinde kıvranan bu ülkede yaşayan insanlar, ırk, din, dil, yaşam düzeyleri ve toplumsal fırsatlar açısından derin ayrılıklar içindedir. İnsan böyle bir ülkeyi nasıl yönetebilir? Az sayıda kişinin çoğunluğa egemen olmaması için bir önlem olarak düşünülen uyum ve uzlaşmanın tersini içerecek bir anayasa nasıl yapılabilir? Bu koşullar altında, hukuk ve siyaset, devlet organları azınlığın, yönetimi ile çoğunluğun hakları ara-

35 Bkz. 5. Bölüm. s. 90 ve ötesi, 11. Bölüm, s. 287-288, 292-293.

sındaki ilişki ne olmalıdır? Genel bir istencin bulunmadığı zaman, kimin istenci egemen olacaktır?

Bütün bu sorular, Ulusçu Parti 1948'de iktidara geldikten sonra tartışılmaya başlandı. Daha önce açıkladıkları *apartheid* siyasasının (bu, farklı ırktan olanların fiziksel ve toplumsal olarak ayrılması ve beyazların üstünlüğünün sağlanması anlamına geliyordu) uygulanması sırasında, Ulusçuların yapmak istedikleri özgül değişikliklerden birisi, anayasa geleneğine ters düşüyordu. Bundan doğan tartışma, 1951'in başından 1956'nın sonuna dek beş yıl sürdü. Tartışılan konu, «Birliği» oluşturan dört eyaletten birisi olan Cape Eyaleti'nde yaşayan beyaz olmayan insanların (yani, ırk bakımından karışık olanların) oy verme hakkı ile ilgili idi. Cape, 1910'dan önce İngiliz sömürgesi olarak yönetildiği sırada, oy hakkı, gelir ve okur - yazarlık ölçeğine göre sınırlanmıştı, fakat kişinin ırkına ve rengine ilişkin bir ayrım yapılmamıştı. Bu nedenle, beyaz olmayan kişilerden, eğitsel ve ekonomik koşulları yerine getiren bir kısmı, oy verme hakkı kazanmıştı. İngiliz Meclis'i, Cape ve Netal sömürgelerini, kısa bir süre önce ele geçirdikleri Hollanda Cumhuriyetleri olan Transvaal ve Orange Free State ile birleştirerek Güney Afrika Birliği'ni kurmaya kadar verdiği zaman, yeni Dominyon'un anayasası niteliğinde olan 1910 Antlaşması iki noktayı özel güvenceye aldı: Beyaz olmayan Cape'lilerin kazanılmış seçmen hakları ve iki Avrupa dilinin eşitliği. Bu nedenle, Birlik Meclisi'nin bu ilkelerden herhangi birini değiştirebilmesi için, Millet Meclisi ve Senato'dan oluşan iki kamaranın ortak toplantısında üçte iki çoğunluğun sağlanabilmesi gerekiyordu. Anayasanın bu süreci öngören bölümüne, «güçlendirilmiş maddeler» deniyordu.

Fakat, 1926 yılındaki İmparatorluk Konferansı'nın önerilerine uyan İngiliz Meclisi, 1931 yılında Westminster Yasası'nı çıkardı, Güney Afrika Meclisi de bu Yasa'nın getirdiklerini hemen benimsedi. Bu Yasa'ya göre, Birlik Meclisi, İngiliz Meclis'i ile aynı yasal düzeye getiriliyordu. Bundan böyle, Güney Afrika yasama organının iç ve dış konularda çıkaracağı yasalar, bir İngiliz yasası ile çatıştığı gerekçesi ile mahkemeler tarafından geçersiz ilân edilemeyecekti. Güney Afrika Meclis'i Westminster Yasası'nın Birliğe uygulanması konusunu tartışırken, o sırada başbakan olan General Hertzog tarafından açıkça belirtildiğine ve bir kararla pekiştirildiğine göre, 1910 Anyasası'nın öngördüğü süreçler hâlâ yürürlükteydi ve bu nedenle, ortak oturumda üçte iki çoğunluk sağlanmadıkça, Birlik Meclisi güçlendirilmiş maddeleri değiştiremezdi. Güney Afrika Temyiz Mahkemesi 1937'de verdiği bir kararda, Birlik Meclisi'nin Westminster Yasası'nın benimsenmesinden bu yana tam egemenlik kazandığını belirterek, herhangi bir süreçle çıkaracağı herhangi bir yasanın geçerli kabul edilmesi gerektiğini ileri sürdüğü zaman, bu yasal yükümlülük üzerine (ahlâksal yükümlülük bir yana) biraz kuşku düşmüş oldu[36].

Güney Afrika nüfusu içindeki ırksal bölünmede, beyaz olmayanların garip bir durumu vardır. Geleneksel olarak, daha liberal görüşlü beyazlar,

36 *Bu, Hofmeyr'e karşı Ndlwana* davası idi.

onları kendi ırklarının bir uzantısı olarak görürler ve kendi siyasal ayrıcalıklarının bir bölümünü onlarla paylaşmaya isteklidirler. Cape Eyaleti seçim çevrelerinde, seçmen hakkı olan zenciler ve beyazlar aynı seçmen listelerine yazılıyorlardı, aynı seçim çevrelerinde, aynı adaylar için oy kullanıyorlardı. Genel kanıya göre, Ulusçulara karşı Birleşik Parti'yi destekliyorlardı, oylarının blok olarak atılması durumunda, bir kaç seçim çevresinde seçimi kazanabilecekleri görüşü vardı. Ulusçular, iki nedenle, beyaz olmayanları ortak seçmen listesinden çıkarmak, farklı adaylar için oy verebilecekleri başka bir listeye yazmak istiyorlardı. 1948 seçimlerinde, Ulusçular, karşıtlarından daha az oy aldılar, fakat, güçlü oldukları kırsal bölümlerin fazladan temsil edilmesi nedeniyle, Birleşik Parti'den daha çok milletvekilliği kazandılar. Ulusçular, Havenga'nın önderliğindeki küçük Afrikaner Partisi ile ortaklık kurarak iktidara gelebildiler. Fakat, seçim çevreleri ile oynayıp yasama organında bir çoğunluk sağlamayacak olurlarsa, gelecek seçimde Meclis'teki egemenliklerini yitireceklerdi. Ayrıca, beyaz olmayanların ve Avrupa kökenlilerin aynı listelere yazılması, ırk ayrımı ve onunla gelen beyazların üstünlüğü ilkesini zedeliyordu. Bu nedenle, beyaz olmayanların seçmen haklarında değişiklik yapmak isteyen Ulusçuların iki ayrı nedeni bulunuyordu ve güçlendirilmiş maddelerin onları yasal olarak bağlamadığı kanısındaydılar.

Böylece, Mart 1951'de, Hükümet tarafından Millet Meclisi'ne, Seçmenlerin Ayrı Temsili Yasa Tasarısı sunuldu. Bu tasarıya göre, Cape'in beyaz olmayan seçmenleri, Avrupa kökenlilerle birlikte yazıldıkları listelerden çıkarılacaklar ve ayrı listelere yazılacaklardı. Beş yıllık düzenli dönemlerde (fakat, genel seçimler sırasında değil), dört Avrupa kökenliyi Meclis'e, bir tanesini de Senato'ya kendi temsilcileri olarak seçeceklerdi. Tasarı sunulur sunulmaz, muhalefet önderi olan J.G.N. Strauss, Hükümet'in Anayasa'nın öngördüğü süreci bozduğunu ileri sürerek protesto etti ve Meclis Başkanı'nın kural konusunda bir karara varmasını istedi. Meclis Başkanı, Westminster Yasası'nın benimsenmesi ile, Meclis'in, güçlendirilmiş maddeler sınırlanmasından kurtulduğunu, bu nedenle, herhangi bir konuda, herhangi bir süreçle herhangi bir yasayı çıkarabileceğini ileri sürdü. Bunun üzerine, Meclis'te, basında ve genel olarak ülkede yoğun ve sert bir tartışma başladı. Hükümet, *apartheitd* ve Meclis'in yasal üstünlüğü ilkelerine dayanarak hareketini haklı gösteriyordu. Güçlendirilmiş maddeleri, Westminster'daki Meclis'in Güney Afrika üzerinde yasa geçirme yetkisi olduğu dönemlerin bir kalıntısı olarak görüyordu ve 1950'lerde geçerli olduğunu kabul etmiyordu. Birleşik Parti, hem yasal, hem de ahlâksal açılardan buna karşı çıkıyordu. Westminster Yasası kabul edildiği zaman her iki büyük parti önderinin sergiledikleri anlayışı ve verdikleri sözleri hatırlattılar. Konu sadece yasal açıdan ele alınınca, muhalefet, Birlik Meclisi'nin şimdi egemen olduğunu kabul ediyordu, fakat, beyaz olmayanların seçme haklarının ve iki Avrupa dilinin eşit statüsünün değiştirilebilmesi için ortak oturumda üçte iki çoğunluğun sağlanmasının zorunlu olduğunu ileri sürüyorlardı. Fakat, asıl üzerinde durulan, yasadan çok bu işin ahlâksal yönüydü. Cape'in beyaz olmayan seçmenleri, yarım yüzyıldan daha fazla bir süredir bu haktan

yararlanmaktaydı. Cape, Birliğin eyaletlerinden biri durumuna gelince, onların haklarını korumak için özel önlemler alınmıştı. Anayasa hukuku, iyi niyete dayanmalıdır. Çoğunluğun gücü, azınlığın haklarına saygı ile sınırlı olmalıdır. Eğer bu yerleşmiş haklar değiştirilecek olursa, kutsal ve güvenli olan ne kalır?

Beklenebileceği gibi, parti kademelerinde sert bir biçimde karşı çıkılmakla birlikte, Millet Meclisi'nde çoğunluğu sağladı ve sonra da Senato'dan geçti. Yasanın hukukiliğine karşı hemen mahkemede bir dava açıldı. Anayasa Mahkemesi'nin beş üyesi Mart 1952'de oybirliği ile «yasa»nın Anayasa'ya aykırı olduğuna karar verdi. Yargıçların kanısına göre, güçlendirilmiş maddeler hâlâ bağlayıcı idi. Mahkemenin bu iptâl kararına karşı Ulusçuların gösterdiği tepki basit ve doğrudan oldu. Eğer Anayasa Mahkemesi kendi istedikleri yönde karar vermiyorsa, onlar da bu konuyu Mahkeme'nin yetki alanında çıkarırlardı. Sonuç olarak, Hükümet'in ikinci taktiği, Anayasa Mahkemesi Meclis Yasa Tasarısını sunmak oldu. Eğer yargı denetimi ilkelerinin en küçük bir anlamı olacaksa, bu Tasarının önerileri komik denebilecek ölçülere ulaşıyordu. Bu tasarıya göre, milletvekillerinden oluşan bir komiteye Yüksek Mahkeme adı verilecekti, Meclis'in herhangi bir kararının geçersiz bulunup iptal edilmesi durumunda, Anayasa Mahkemesi'nin kararları aleyhine bu Meclis komitesine baş vurulabilecekti! Bu tasarı üzerinde de aynı sert tartışmalar sürdü, fakat, doğallıkla, Meclis'nin her iki kanadında bulunan partizan çoğunluk tarafından tasarı yasalaştırıldı. Yasa aleyhine hemen mahkemelerde dava açıldı, konu Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelince, beş yargıç oybirliği ile yasaya karşı çıktı (Kasım, 1952).

Bundan sonra yer alan girişim, tarafları doğrudan doğruya siyasal alana çekti. Son seçim 1948'de yapıldığına göre, 1953 yılında ülke yeni seçime girecekti. Seçim kampanyasının tartışma konuları arasında, beyaz olmayanların seçme hakları, *apartheid* siyasetinin tümü ve Anayasa'ya karşı olan tutum yer alıyordu. Seçimde, Ulusçular öncekinden daha fazla oy alarak oy yüzdelerini arttırdılar (gene de yüzde ellinin altında kaldılar) ve Millet Meclisi'nde net bir çoğunluk sağladılar. Bununla birlikte, Senato ile yapılacak bir ortak oturumda üçte ikiyi sağlayacak çoğunluğu elde edemediler.

Siyasal bakımdan böylece güçlenen Ulusçular, yeniden saldırıya geçtiler. Şimdi Anayasa Mahkemesi'nin görüşünü benimsemişlerdi ve Meclis'le Senato'yu ortak oturuma çağırdılar. Üçte iki çoğunluğu sağlamak için muhalefetten yeteri kadar oy koparabilmeyi umuyorlardı. Bu stratejileri işlemedi. Beyaz olmayanları ortak listeden çıkarma tasarısı son oylamada 78'e karşı 122 oyla reddedildi. Umutlarını yitirmeyen Ulusçular, yeniden aynı şeyi, aynı yoldan yapmayı denediler. Birlik Partisi'nin karşı çıktığı bazı noktaları düzelten bir değişiklik yaparak tasarıyı yeniden sundular, fakat gene üçte iki çoğunluğu sağlayamadılar. Bu noktada (1954'ün sonu), Ulusçu Parti'nin önderi değişti. Malan emekli oldu ve onun yerine, daha da aşırı olan ve anayasal sınırlara daha da az aldıran birisi olan J.G.

Strijdom Başbakan olarak geçti. Tartışmanın daha önceki aşamalarında kullanılma tehdidinde bulundukları bir taktiği uygulayarak Strijdom son saldırıya geçti. İş başındaki Mahkeme tarafından engellendiklerine, başvuruları onun elinden alamadıklarına göre ve ortak bir oturumda gerekli oyu da sağlayamadıkları için, izleyebilecekleri tek yol kalıyordu. Yapılabilecek şey, yargıçların sayısını arttırarak Mahkeme'yi yeni üyelerle doldurmak ve aynı zamanda Senatörlerin sayısını arttırmaktı. Bunların her ikisi de gereği gibi yerine getirildi. Anayasa Mahkemesi'nin Temyiz Bölümü'ndeki yargıç sayısı beşten on bire çıkarıldı. Yeni Yasa'ya göre, bir Birlik yasasının anayasaya aykırılığı ileri sürülecek olursa, on bir üyenin hepsinin birden oturuma katılması zorunlu oluyordu. Bundan kısa bir süre sonra kabul edilen Senato Yasa Tasarısına göre, buranın üye sayısı kırk sekizden seksen dokuza çıkarılıyordu ve bunların on sekizi hükümetin adayı olacaktı. Bu düzenlemelerden sonra, güçlendirilmiş maddelerin yarattığı anayasal sorunları çözme işi basit bir formalite durumuna indirgenmiş oluyordu. Hemen bir ortak oturum yapıldı. genişletilmiş Meclis'in üçte ikisinden daha fazla oyla, beyaz olmayanların ayrı listelere yazılması benimsendi. Bu yasaya karşı mahkemelerde dava açıldı. Fakat, Kasım 1956'da, on'a bir çoğunlukla Anayasa Mahkemesi üyeleri yeni Yasa'yı uygun buldu. Bu noktada, salt yasal açıdan yapabilecekleri başka bir şey kalmamıştı. Ulusçular bir «sayı oyunu» oynamışlar, fakat biçimsel kurallara tam olarak uymuşlardı! Siyaset başarıya ulaştı; anayasa metni değiştirildi.

İki olayın karşılaştırılması

Bu iki çekişmenin karşılaştırmasında, üzerinde düşünmeye değecek bir çok şey var. Aynı derecede önemli olan benzerlikler ve farklılıklar sergiliyorlar. Ana benzerlik, biçim ve süreçlerin dış görünüşü ile, kurumsal bir kilitlenmeyi açmak için benimsenen yöntemlerde görülmektedir. İngiliz Liberallerinin Taç'la baş etme çabasına karşılık, Güney Afrika Ulusçuları Anayasa Mahkemesi'ni alt etmeye çalışıyordu, bu farklılığa karşılık, iki olayın mekanizması birbirine çok yakındır. Meclisin alt kamarasında çoğunluğu olan parti, muhaliflerinin sert bir biçimde karşı çıktığı bir ilkeyi yasalaştırmaya çalışıyordu. Her iki olayda da, uğraşın ortasında seçmenlere başvuruldu (aslında, İngiltere'de bu iki kez yapıldı) ve seçmenler hükümeti destekledi.

Fakat, bunlar belirtildikten sonra, benzerlik bitmektedir. İngiltere'de, geleneği bozan Muhafazakârlara karşı, Liberaller geleneği savunuyordu. Geleneksel kuralı güçlendirmek ve gelecekte de bozulmasını engellemek için kuralları kesin olarak belirtecek biçimde yasayı değiştirdiler. Güney Afrika'da ise, hem gelenek, hem de yasa tarafından desteklenen bir durumu değiştirme konusunda Ulusçular kararlıydı. Yeni yasa ile kazanılmış hakları değiştirmek istiyorlardı. Fakat, en önemli farklılık, ne yasa ve gelenek sorunuydu, ne de devlet kurumları arasındaki kilitlenmeyi ortadan kaldırma ile ilgiliydi. Asquith ve Malan arasındaki temel farklılık, demokratik ilkeler ve demokratik ahlâk anlayışlarında yatıyordu. Asquith'in amaçladığı şey, özünde demokrasinin gerekleri ile tam bir uyum içindeydi. Seçimle gelen bir kamaranın, kalıtsal olan bir kamaradan daha üstün olmasını istiyordu. Mec-

lis'in, bir bütün olarak, kitle çoğunluğunun belirttiği istenci yansıtmasını istiyordu. Yasama organının bir bölümünün, sürekli olarak, ayrıcalıklı bir sınıfın çıkarlarını yansıtmasını hoş göremezdi. Bu nedenle, Lordlar'a karşı olan muhalefeti ve isteksiz monarklardan ödün koparma konusundaki kararlılığı tümüyle haklıydı. Onun zaferi olmasaydı, İngiliz kurumlarının oligarşiden demokrasiye doğru izledikleri evrim bu sonuca ulaşamazdı. Ulusçuların amaçları, siyasetleri ve genel tutumları konusunda aynı şeyi söyleyemeyiz. Bu partiyi, İngilizlerden nefret eden ve Afrikalılardan çekinen, korku ve kızgınlık dolu bir önderler kümesi yönetiyordu. Kendi ırklarının üstünlüğünü sürdürmek, Afrikalılara, Hintlilere ve zencilere eşit hak tanımamak için, yönetimin gücünü kullanma konusunda fanatik bir kararlılıkları vardı. Ulusçuların başarmaya çalıştıkları şey, özünde demokrasiye karşı idi. Güney Afrika'daki çekişme sırasında seçmenlere baş vurulması bile, 1910'da yapılan İngiliz seçimlerinin ahlâksal düzeyi ile karşılaştırılamaz, çünkü, bu ülkedeki seçmenler genel nüfusun sadece küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, Güney Afrika tartışmasında, gerçek dışı, karabasan niteliğinde bir yön bulunmaktadır. İleri sürülen tartışmalar kendi başlarına ele alınacak olursa yeteri kadar demokratik gözükebilir, fakat, bağlamı içinde incelendiği zaman tümüyle farklı bir nitelik kazanmaktadır. Seçmenlerin küçük bir azınlığı, nüfusun geri kalanının elinden temel insan haklarını alıyorsa, «Meclis'in üstünlüğü» ya da «çoğunluğun istenci» neyi ifade eder? Aynı süreçler ve aynı kurumlar, tam ters sonuçlar elde etmek için, tümüyle ters yönlerde kullanılabilmektedir.

Gerçekten de, yakın siyasal tarihin sağladığı kanıtlar, İngiliz anayasasının Güney Afrika koşullarına uymadığını ortaya koymaktadır. Bu ülkede izlenen azınlıktaki bir ırkın baskısı ve demokrasi bir arada var olamaz. Yukarıda da tartıştığımız gibi, İngiliz anayasasının paradoksal bir yanı vardır. Meclisin üstünlüğü konusundaki önemli yasal ilke nedeniyle, ayrıca parti disiplininin siyasal bir gerçek olmasıyla, kurumsal denetim ve dengenin bulunmayışının da bunlara eklenmesiyle, bir çoğunluğun yasal gereklere tam uyum içinde kalarak totaliter bir rejim oluşturması için gizilgüç bir olanak vardır. Böyle bir şeyin gerçekleşmemesinin nedeni, ne yasal korumadır, ne de güçler ayrımıdır, fakat canlı bir siyasal duyarlılıktır. İngiliz anayasasının taşıdığı tehlikeli gizilgücü denetim altında tutan şey, uyanık ve zinde bir kamuoyunun desteklediği etkin bir muhalefetin varlığıdır. İngiliz demokrasisinin güvencesi, halkın bazı şeyleri kabul edemeyeceği konusunda belirli bir düşüncenin bulunmasıdır. Halkın kabul edemeyeceği bu şeylerin ne olduğu hiç bir zaman açıkça ortaya konmamıştır ve tam bir tanımının yapılamayacağı bellidir. Fakat, önemli olan nokta, İngiltere'nin geleneksel olarak haklılığa saygı gösterdiği, zorbalardan hoşlanmadığı, sıradan yurttaşın adalet duygusunu inciten iktidarın kötü amaçlarla kullanılmasına karşı daima tepki gösterdiğidir. İngiliz Meclis'inin gücünü, İngiliz demokrasisi açısından tehlikesiz kılan şey, budur. Fakat, İngiltere için geçerli olan bu durum, ahlâk ve gelenekleri farklı olan öbür kitleler için de geçerli olmamaktadır. İngiltere'nin Güney Afrika'ya dışsatımını yaptığı anayasa, orada, bir polis devletinin arkasında gizlendiği ince bir şal durumuna indirgendi. Bölünmüş bir ülke için, bu yanlış bir sistemdi. Orada gerekli

olan, Meclis'te geçici bir süre iktidarı elinde bulunduran herhangi bir partinin, Ulusçuların 1948'den sonra yaptıklarını yapamaması için, gücün dağıtılması, bir denetim ve denge sisteminin oluşturulması idi. Şu anda Güney Afrika'da «genel istenç» yok, kitlesel oydaşlık yok, aslında birlik yok. Böylece de demokrasi yok. Böyle durumlarda en «iyi» anayasa, hükümeti fazla kötülük yapamayacak kadar zayıf bırakan anayasadır.

Amerikan Anayasası'nın siyasal evrimi

Denetim ve dengelerden söz edince, kuşkusuz ki akla Birleşik Devletler Anayasası gelir. En büyük Batı demokrasisinin anayasasını nasıl yorumlabiliriz? Demokrasinin hangi biçimi onun içinde yer almaktadır? Gelişmesi hangi çizgilerde olmuştur? Bu sorulara verilebilecek ilk ve açık yanıt, çok gevşek yapısı olan bir birlik deneyiminden başarısızlıkla çıktıktan sonra, Amerikan Cumhuriyeti'nin, kurumları İngiltere'deki kurumların tersine düzenlenmiş olan «daha yetkin birlik»in ilkelerini benimseyerek demokrasinin özel bir biçimini oluşturduklarıdır. Temel farklılık buradadır. İngiliz devrimi, Meclis'in üstünlüğü ile, Amerikan devrimi ise Anayasa'nın üstünlüğü ile sona erdi. İngiliz içsavaşının galipleri, etkili bir yönetim kuracak kadar güçlü olan ve bu arada bireylerin haklarına da saygı gösteren bir rejim kurdular. Birleşik Devletler Anayasası'nı yazanlar, bir taraftan eyaletlerin bir arada var olabilecekleri ve sayılarını arttırabilecekleri ulusal hizmetleri sağlarken, bir taraftan da bireysel hakları korumayı amaçlıyorlardı. Amerikan Devrimi'nin koşulları ve öğretileri, devlet yönetimine kuşku ile bakılmasına yol açıyordu. Bu nedenle, ne kadar az olursa o kadar iyiydi, olanı da sorun yaratmayacak ölçülerde dağıtılmalı idi. Bunu sağlamak için, hem katmanlar arasında (federal, eyalet ve yerel), hem de kurumlar arasında (yasama, yürütme, yargı), ayırım yapıldı. Tiranlığa karşı bilinçli bir biçimde düzenlenen bu dağınık sistem, Başkan'ın daha fazla karar alma yetkisinin bulunduğu dış ilişkiler alanı dışında herhangi bir olumlu girişimi zorlaştırmaktadır.

Bireysel özgürlüğün ve devlet gücünün birbirine karşı olduğu gibi bir anlayışla, fakat bireysel özgürlüklere öncelik tanıma eğilimi ile yazılan bu Anayasa, doğal olarak, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Kuzey Amerika'nın coğrafya koşullarına uyduruldu. Avrupa ve Asya'dan uzakta olması ve İngiltere ile dostça ilişkiler başlatması, Birleşik Devletler'e güven duygusu veriyordu. Atlantik'ten Pasifik'e değin uzanan bir anakara üzerinde insanlar yerleştirilecek, kaynaklar işletilecek ve bir imparatorluk kazanılacaktı. İnsanların elinin altında böylesine bolluk olunca, devletin en az düzeyde yönlendirmesi ve yardımı ile, insan enerjisi bu işin üstesinden gelmeye yetiyordu. Bir okyanusu aşan, vahşi yerlere doğru içkaraya doğru ilerlemeye başlayan, köklerinin bulunmadığı bir yerde yerleşim merkezleri kuran insanları bir arada tutan ve toplumsal bağları yeniden yaratan şey, bıraktıkları kültürün kendileri ile birlikte taşıdıkları anısı ve düşmanca, henüz evcilleştirilmemiş bir sınır boyunda varlıklarını sürdürme gereksinmesi idi. Amerikan anayasal sisteminin gevşek bir ifade ile ortaya konması, gerekli olan minimal çerçeveyi oluşturarak ve geri kalanını yap-

mayı ve almayı bireylerin kendi girişimlerine bırakarak, amacını yerine getirmiş oldu.

Yürürlüğe girişinden yetmiş yıl sonra Anayasa işlerliğini yitirdi. Ülkenin iki bölümü arasında uzun ve acı bir içsavaş başladı. Eğer kölelik sorununu çözmeye yetecek bir siyasal istem bulunsaydı, Anayasa'nın mekanizmaları görevini yapabilecekti. Köleliği ortadan kaldırmak için ya Kongre girişimiyle ya yargı kararıyla ya da anayasal değişiklikle bir yol bulunabilirdi. Fakat, kendi «özgül kurumundaki» ekonomik çıkarından vazgeçmek niyetinde olmayan Güney, kendine karşı işleyecek olan büyük değişikliklere razı olmayı reddetti. Yeni kabul edilen eyaletler, köle sahibi olanlarla «özgür topraklar» arasında az çok dengeli bir biçimde dağıldığı sürece[37], Kuzey ve Güney, kararsız bir denge çerçevesinde bir arada yaşayabilirdi. Fakat, güneybatıda Pamuk Krallığının yayılmasına elverecek bütün alanlar ele geçirildikten sonra, batının geri kalan bölümü genel olarak kuzeylilerin yerleşmesine açık kalınca, güneylilerin davranışı katılaştı ve uzlaşmaz bir tutuma girdiler. Siyasette, hiçbir şey, yitirilen bir amaç kadar fanatizme yol açamaz. Özünde ahlâksal nitelikte olan bir sorun üzerinde toplumda beliren bir bölünme, siyasal bir açmaza yol açtı, anayasallıktan vazgeçilerek silâhlara sarılındı. Silâhlar susup, yenenler sonuçları açıkladıktan sonra, Missouri Uzlaşması'nın ve *Dred Scot*'un yerini Anayasa değişikliklerinden ve *Beyaza karşı Texas*'tan oluşan bir üçlü aldı.

Kardeş kanı dökülmesinin ardından, ulusçuluğun yeniden doğuşu ve siyasal sonuçları olan psikolojik bir değişiklik ortaya çıktı. Makineleşmenin ve Amerikalılaşmanın büyük gücü sonucunda, devletin içinde işlemesi beklenen toplumsal bağlam değişti. Bu nedenle, anlaşılabileceği gibi, son altmış yıl boyunca anayasal sistemin dinamiklerini, işleyler ve yapı arasındaki itme ve çekme oluşturmuştur. Ana modeli buhar çağından önce tasarlanmış olan bir mekanizma, uzay çağının gereksinimlerini kolaylıkla karşılayamıyor. Kuramsal olarak eşgüdümlü olması gereken üç ayrı kurumu öngören sistem, yirminci yüzyıl siyasetinin telâş ve koşuşturmalarına, yüz yetmiş yıl öncesinin yavaş temposuna olduğundan daha az uymaktadır. Gerçekten de, plan ve süreçleri nedeniyle, Amerikan Anayasası, eylemsizliği bazen eylemden daha kolay kılmaktadır. Eylemlerin geciktirilmesi için tanıdığı büyük olanaklarla, muhalefete yararlı olmaktadır. Rakip partiler, siyasal başarı sağlamak için işbirliği yapmayı zorunlu kılan farklı yönetim dallarını aynı anda denetimlerinde bulundurabilmektedir. Bu engellere karşın, Amerikan demokrasisi, çağdaşlığın gereklerine uydurularak harikalar yaratılmıştır. Fakat, kurumsal yapının oluşturduğu engelleri aşmak için, çok fazla çabayı ve yaratıcı gücü sürekli olarak kullanmak gerekmiştir[38].

Jefferson ve Madison'un anayasa anlayışı, kişilerden, çıkarlardan ve kümelerden oluşan bir yığını içerdiği için, hâlâ anlamlıdır. Bir dev'e uygun olarak, çerçevesi geniştir ve gevşektir. Böylesine büyük bir ulusta, farklı

---

37 Bu, güneylilerin Senato'da eşit oy gücüne sahip olmaları anlamına geliyordu.

38 Yasama ve yürütmenin tartışıldığı 14. ve 15. Bölümlerde bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele alacağım.

tehditlerden farklı biçimlerde korunması gereken bir çok azınlık bulunmaktadır. Tartışılan sorunlar değiştikçe, çoğunluk da ona göre çeşitli biçimlerde yeniden oluşmaktadır. Anayasa, geleneksel biçimiyle bütün bunlara olanak sağlamaktadır. Fakat, zamanın geçişi ve büyüme koşulları ile, Hamilton'un kavramı, artan bir geçerlilik kazandı. 1932'den bu yana, ulusal yön, yürütmenin zindeliği, büyük devlet ve sorumlulukların genişletilmesi gibi temalar tekrar tekrar gündeme geldi ve bu nedenle çağdaş Birleşik Devletler Anayasası farklı bir siyasal ortamda işlemek zorundadır. Irk ilişkileri gibi bir ayrık durum dışında (bu, trajik önemde bir ayrık durumdur), Amerikan halkı son yüzyirmi yıldır olmadığı kadar birlik içindedir. Bu nedenle, Anayasa'nın merkezileştirici yönleri, yerel ve bireysel yönlerinin pahasına geliştirilebilir. Gerçekten de, federal hükümetin güçlerinin siyasal kullanımı ile, daha büyük bir ortaklaşa kimlik duygusunun gelişmesi özendirilmektedir. Bunlar, Birliği bölünme tehlikesinden kurtaran ve köleliğe son veren güçlerdi. Gene bu güçlerdir ki, yabancı göçmenlerin oluşturduğu bir Babil Kulesi'ni, İngilizce konuşan Amerikan yurttaşlarından oluşan bir halk durumuna getirmiştir. Bu güçler, zenginlik ve yoksulluk arasında gittikçe genişleyen uçurumu daralttı, toplumsal ve ekonomik adaletin ulusal temellerini attı. Bu güçler, bir kez daha, bu sefer, ırk nedeniyle bireylerin ayrılmasına son vermek amacıyla kullanılıyor, sonunda bu uğraşı da kazanacaklardır. Bütün bunlar, siyasal süreçle, devletin bir topluluğu yaratması ile bütünleşen bir toplumdan görüntülerdir. Jefferson'ın amacı olan bireyin onuru ve özgürlüğü, geniş ölçüde Hamilton'ın önerdiği araçlarla geliştirilmiş olacaktır.

Fransa'nın sürekli devrimi

Birleşik Devletler'in 1789'dan bu yana geçirdiği anayasal deneyimle Fransa'nın deneyimi arasında mutsuz bir karşıtlık bulunuyor. Bu süre içinde, Birleşik Devletler'i, Anayasası'nı yıkacak güçte etkileyen bir tek bunalım ortaya çıktı, fakat bu tehlike şanslı bir biçimde atlatıldı. Aslında, ayrılma girişiminin başarısızlığa uğraması sonucunda, hiç de yetkin olmayan birliğin bazı pürüzleri düzeltildi. Fransa'nın gösterdiği dalgalanmalar daha da üzücüdür, çünkü şimdi bile gelişmenin sonuna varılmış olmadığı gibi, böyle bir son görünürde de yoktur. Her şeyden önce bir noktayı belirtmek gerekir ki, Fransız rejiminin zaman tablosundaki sayısal veriler, yanlış bir izlenim verebilir; en azından abartmalı bir yoruma yol açabilir. Fransız anayasalarından üç tanesi (1815, 1870 - 1871, 1940), ülke savaşlarda yenildiği için bırakılmıştı. Bunlardan ikisi Napolyonik İmparatorluklardı, bir tür kişisel güç öğesi taşıdıkları için, doğaları gereği devredilemezler ve başkasına verilemezlerdi. Öbürü, Cumhuriyetler dizisinde üçüncü sırada olan ve pek de iyi bir ün taşımayan bir parlamenter rejimdi. Eski monarşist oyunları ve Boulanger'yi, Dreyfus olayını ve Panama Skandalını, I. Dünya Savaşı'nı ve 1930'ların başındaki bunalımı yaşadı. Fakat, kendisini Hitler'e karşı savunamadı. Öbür durumlarda, bir anayasayı kaldırıp başkasını koymak, öncelikle iç kaynaklı ve iç karakterli ayrılıklar sonucu ortaya çıktı (1830, 1848, 1851, 1958).

Sorun şudur ki, Fransızlar 1789'da başladıkları devrimi bitirmeyi bir türlü beceremediler. Bu durum nereden kaynaklandı? Artık kullanıla kullanıla eskimiş olan bir görüşü yineleyerek, Fransızların oydaşlık sağlayamadıklarını söylemek kolay olurdu. Fakat bu ne demektir? Bu, 1789'dan bu yana yer alan tarihsel gelişimin tümünü bir başka biçimde özetlemek ve bir çok anayasanın denenip, hiçbirinin iki kuşaktan daha fazla dayanamaması verilerinden genelleme yapmaktır. Fransa'nın bir oydaşlığa ulaşamadığını söylemek, buna bir şey eklemez. Bir oydaşlığın bulunmadığı çok açık. Oydaşlığın yokluğunu vurgulamak, bilinen verileri bir nedenle donatmaz. Bu önerme, aynı olguların kendilerini açıklamak için yeniden eşsözsel olarak kullanılmasından başka bir şey değildir. Fransızların sürekli anayasa arayışlarını, meşruluğun yitmesine bağlamanın da fazla bir yararı yoktur. Bu kavram da, açıklama görüntüsü veren bir genişlik ve genellik taşımaktadır. Fakat, gerçekten de tarihsel koşulların geçerli bir açıklaması olduğu söylenebilir mi? Bu noktada, varsayalım ki Fransa'yı İngiltere ile karşılaştırıyoruz. İngiliz devrimini, otokratik Cromwell'in başkanlığı altındaki cumhuriyetçi bir yönetim izledi. Bu sistem sadece onun yaşamı boyunca sürebileceği için, Taç ve Meclis Westminster'e geri getirildi ve iki kurum bir arada yaşamayı öğrendi. Eğer İngiliz örneği meşruluğun yeniden kazanılabileceğinin bir kanıtı olarak alınabilirse, Fransızların aynı şeyi başaramaması nasıl açıklanabilir? Gerçek şudur ki, İngiltere'nin 1660 - 1688 arasında yaptığına benzer bir şeyi yapmak için Fransa 1815 - 1830 arasında çok uğraştı. Stuartların yüz yirmi beş yıl önce Londra'ya dönmesi gibi, bir Bourbon kralı yeniden tahta geçti. Bourbonların 1930'da devrildiği doğruydu ama, aynı şey Stuartların da başına 1688'de gelmişti. Bununla birlikte Fransa meşrulukçu geleneğine sarıldı ve tacı korumayı sürdürdü. İngilizlerin kraliyet işlevlerini William ve Mary'e devretmesi gibi, Fransızlar da Louis Philippe'in kişiliğinde Orleans Hanedanını kabul ettiler. Louis Philippe bakan ve milletvekilleri ile uğraşmaya başladı, Kral William ve Kraliçe Anne da kendi cephesinde aynı şeyi yapıyordu[39]. Fransa'da 1815 - 1848 arasında bütün bir kuşak boyunca monarşinin *mistiği* bir kez daha denendi, İngiltere'de aynı şey 1660'dan sonra yer almıştı. Meşruluk kavramı kendi içinde bir açıklama oluşturamayacak kadar mekanik bir formüldür. Kendisinde bulunduğu varsayılan büyüsü neden Londra'da tuttu da, Paris'te etkili olmadı? Neden Amerikan Devrimi monarşiyi bir kenara bırakarak cumhuriyetçi yönetim biçimi ile yoluna devam edebildi? Birleşik Devletler'de de meşruluk gerekli değil miydi? Neden Amerikalılar ve İsveçliler cumhuriyeti başarı ile uyguladıkları halde. Fransızlar uygulayamıyor?

---

39 Yukarıda değinilen benzerliklerin yanı sıra, İngiltere ve Fransa'daki olayların akışı arasında bazı farklılıklar da vardır. Fransız Devrimi, İngiliz Devrimi'nden daha derinlere inen bir toplumsal kalkışmaydı ve Napolyon'un imparatorluğu, daha sonraki Bonapartistlerin üzerine eğilebilecekleri askeri zaferler döneminin özlenen anısını bırakmıştı. Bununla birlikte, Fransa ve İngiltere arasındaki benzerlikler (1815-1848, 1661-1688) yakındır. Özellikle 1830'da bazı Fransız siyasal kümeleri, Bourbonlar yerine Orleanistleri geçirme yolundaki kendi girişimleri ile, İngilizlerin II. James'i tahttan indirip yerine William ve Mary'i geçirmeleri arasındaki benzerliğin çok iyi farkındaydılar. Nedensellik ilişkisi ile ilgili olanlar bu durumun, benzer nedenlerin» aynı «sonuçları» doğurmadığına örnek olduğunu düşünebilirler.

Hemen kabul etmem gerekir ki, Fransa örneği bir bilmecedir. Gerçekler ortada, fakat açıklaması belirsiz. Çağdaş Fransızların sürekli bir rejim oluşturamamasını, başarılı demokrasilerde ya bulunmayan ya da çok az bulunan bir nedene ya da nedenlere bağlamak gerektiği düşünülebilir. Gerçek şudur ki, 1789'dan beri Fransız siyasetinde ve toplumunda yetkeci ve demokratik eğilimler sürekli olarak çatışmıştır. Bu durum kuşkusuz ki öbür siyasal sistemlerde de görüldü[40] ve demokrasi yetkeciliğin üstesinden geldi. Fakat, Fransa'da yetkeci öğeyi güçlendiren iki önemli yan vardı. Bu, bir Latin ve Katolik ülkedir, coğrafya bakımından anakarada olduğu içinde ordusuna dayanmıştır. Bu iki öğenin hiçbirisi, on dokuzuncu yüzyılda kanıtladığı ve yirminci yüzyıldaki bazı olayların da gösterdiği gibi, demokrasiye yardımcı olmamıştır.

Latin kültürünün Roma kilisesi ile kurduğu geleneksel bileşimin, demokrasinin gelişmesine elverişli bir bağlam oluşturmadığı bir gerçektir[41]. Avrupa'daki önemli Latin ülkelerinden hiçbirisi, henüz başarılı bir demokratik rejim oluşturamadı. Bu kitabın yazıldığı şu anda bile, İspanya ve Portekiz, iki yaşlı faşist diktatörün kötü yönetimi altında, Fransa zeki bir otokratın yönetiminde, İtalya ise yirmi yıllık faşizmden sonra demokrasi doğrultusunda (henüz yargıya varmak için erken olan) bir girişimde bulunuyor. Demokratik açıdan, genel olarak pek başarılı bir durum olduğu söylenemez. İngilizce konuşulan ülkeler'le ve Kuzey Avrupa ile kuşkusuz ki aynı durumda değiller. Roma Kilisesi ile Latin kültürünün birliğinde, demokrasiye karşı olan bir şey var. Her ikisi de, özgürlüğün *(libertas)*, yasanın *(lex)* ve cumhuriyetin *(respublica)*, yetkeye *(auctories)*, düzene *(ordo)* ve imparatorluğa *(imperium)* boyun eğdiği eski Roma'dan kalan geleneğin koruyucuları olmuşlardır. Bu düşünceler, eğitim sistemi aracılığı ile birbirini izleyen kuşaklara aşılandı; din adamlığının gücünü vurgulayan ve ibadetlerinde Latin'ceyi kullanan Kilise yapısı ise, dinsel topluluğun denetimini engelledi. Bu bileşimin sonucu, toplumda aristokratlardan, siyasette oligarşiden ve dinde hiyerarşiden oluşan bir seçkinler kümesinin egemenliğini sürdürmesi olmuştur.

Böyle bir sistem, yetkeye fazlaca önem verildiği zaman hep olduğu gibi, kendi soylularını üretti. Latin ülkelerini, sadece yöneticilerden ve uyruklardan oluşan halklar olarak algılamak oldukça yanıltıcı olacaktır. Tam tersine, zinde bir bireyciliğin kanıtlarına dikkat etmemek elde değildir. Kendi başlarına düşünen ve yetkeye boyun eğmeyen dikkate değer bireyler, Latin dünyasının tarihinde önemli bir yer almıştır. Bu ülkeleri inceleyen bir çok bilim adamı (örneğin, Siegfried, Fransa'yı; Salvemini, İtalya'yı; Madariaga, İspanya'yı incelediklerinde), bu ülke yurttaşlarının övgüye değer bireyci özelliklerini vurguladılar ve örnekledi̇ler. Şimdi burada bir paradoks var gibi gözüküyor. Nasıl oluyor da, bireycilik, yetkeci bir sistem-

40 Örneğin, İngilizlerin «Kurum» (the Establishment) dedikleri şeyin varlığını sürdürmesi üzerinde düşünülebilir.

41 Bununla birlikte, Katolikliğin ve demokrasinin birbirine düşman olduğu konusunda bir genelleme yapmak doğru olmaz. Örneğin İsviçre'de, demokrasinin kökenleri, Almanca konuşan merkezî Katolik kantonları ile bağımlıdır.

le bir arada var olabiliyor? Bunun yanıtı, birisinin öbürünü etkilediği ve karşılıklı tepkilerle aşırılığa vardıklarıdır. Dikkate değecek bir gözlem, düşgücünün, sezgilerin ve anlığın (intellect'in) gerekli olduğu, bireyin en iyi tek başına çalıştığı ve kendi başına yaratması gerektiği sanat, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda, Latin Avrupa bireyciliğinin son derece verimli olmasıdır. Aynı dehâ, toplumsal işbirliğinin yapıcı görevlerini sağlamak için aynı başarı ile kullanılmadı. Aslında, Latin bireyciliği, siyasette ortaklıktan çok ayrılık üretmiştir. Önde gelen bir birey, yeteneklerini devlet işlerine uyguladığı zaman, genellikle yetkeci bir kişi olarak iş görmektedir. Fransa'nın Bonapartları ve de Gaulleleri var, Churchillleri ve Rooseveltleri yoktur. Mussolini'nin kendine özgü yetenekleri, başka bir bağlamda, demokratik bir liderin yetenekleri olarak gelişebilirdi. İtalya'da 1918'i izleyen kargaşalık içinde, bu yetenekler Sezarizmin tohumları oldu.

Aynı sonucun doğmasına katkıda bulunan ve bu sonucu güçlendiren ikinci öğe, Fransız devletinin savunma için ordusuna karşı tarihsel bir bağımlılık içinde olmasıdır. Bu gerçeğin sonuçları daha önce tartışılmıştı[42]. Burada, ordunun, cumhuriyetçiliği destekleyenlere karşı ek bir engel yarattığını ve sağla sol arasında işbirliği yapılmasında ayak bağı olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. İdeolojik olarak, ordu, Fransız kültüründeki yetkeci eğilimleri desteklemiştir. Toplumsal olarak, subaylar daha çok üst sınıfla özdeşleşmiştir. Siyasal açıdan, ağırlıklarını doğal olarak tutucu tarafa koymuşlardır. Ordu ve Kilise bir arada ele alınınca, Fransızların yeteneklerinin büyük ölçekli örgütlere uygulandığı zaman yetkeci sistemi kendine daha yatkın buldukları görüşünü destekleyecek örneklerdir. Bu nedenle, siyasetteki sarkaç iki karşıtlık arasında gider gelir. Sanatta yaratıcı olan bireycilik, devlet yönetiminde yıkıcı olur. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin düzensizliğine dönüşür. Bu durumdan bıkan kitleler, bir rahatlama duygusu içinde Bonapartlara ve de Gaullelere dönerler, kahramanlarının enerjisi başarı sağladığı sürece onu desteklerler ve benimserler. Genel istenç arayışlarını unutup kendilerini General'in istemine bırakırlar.

Fransız sorunu bu çerçevede ele alındığı zaman, kurumlarla ilgili tartışmanın geçersiz olmamakla birlikte, ikinci planda kaldığı görülür. Parlamenter ve başkanlık sistemlerinin karşılıklı yararlarının ve Fransa'nın koşullarındaki etkinliğinin tartışılmasına çok düşünsel çaba harcanmıştır. Fakat, yapı ile ilgili bir tartışma, konunun özünü kaçırmaktadır. Eğer partilerin izlediği siyaset şimdiye değin olduğundan daha düzenli olsaydı, her iki sistem de işletilebilirdi. Fransızlar, yetkecilik ya da istikrarsızlık seçeneklerine kendilerini kaptırmadan büyük örgütler içinde işbirliği yapma alışkanlığını geliştirmedikçe, bu durum düzelmeyecektir. Şu sırada moda olan Beşinci Cumhuriyet bir çözüm değil, fakat bir büyücülüktür. Anayasası, bir takım elbise, gibi, uzun boylu bir adama göre biçilmişti. Kamu yaşamında tanınan hiç kimse, ne bu elbiseyi giyebilir, ne de giymesine izin verilir, fakat, hevesli bazı kişiler, üstlerine uyup uymadığını deneye-

42 Bkz. 7. Bölüm, s. 154-155.

bilirler. De Gaulle ayrıldığı ya da öldüğü zaman, eğer demokrasi Fransa'da yaşayacaksa, onun kişisel gücünün bir partiye devredilmesi gerekecektir. De Gaulle'ün yükselişi eski partileri yıktığı ve yerine yenilerini koymadığı için[43], gelecekteki istikrarın siyasal temelleri henüz atılmamış bulunuyor.

İktidarın denetimi ve devri

Başarılı demokrasilerin tersine, Fransızlar, toplum içindeki iktidarın devrini, düzenli ve benimsenebilir bir sisteme bağlamayı şu ana kadar başaramadılar. Bu nedenledir ki, siyasada ve personelde ne zaman köklü bir değişiklik olacak olsa, hükümetle birlikte anayasayı da fırlatıp atma eğilimi içinde oluyorlar; önemli bir savaşta yenildikleri zaman, kurumları varlığını sürdüremeyecek kadar saygınlığını yitirmiş oluyor. Kendisi ile barış içinde olan bir toplum, bir taraftan öbür tarafa iktidarın devrini hoşgörecek siyasal olgunluk düzeyine de varmış demektir. Eğer krallar yönetimdeyse ya da günümüzde bir otokrat ya da cunta, gücü elinde bulunduruyorsa, bir süre için iktidar bir elde toplanmış ve içerdeki muhalefet susturulmuş gibi gözükebilir. Fakat, monarkın ya da diktatörün yeteneklerini yitirmesi, ölmesi, yönetici kliğin içinde bir ayırımın belirmesi olasılıkları, bu rejimlerin uykusunu kaçıran karabasanlar gibidir. Böyle durumlarda, devlette ve toplumda, çırpınmalar olmadan iktidar devredilebilir mi?

Bu sorunu çözmek için, monarşilerde kalıtım ilkesi uygulandı. Bir topluluğun üzerinde bir tek ailenin sürekli olarak egemen olması gibi bir saçmalık başka türlü açıklanamayacağına göre, kalıtım ilkesini haklı gösterebilecek tek şey budur. Fakat, tahta istekli olan rakipler arasındaki mücadeleleri ortadan normal olarak kaldırabilmek için, tahta geçecek kişinin en büyük erkek ya da kız çocuk olduğu önceden bilinmeliydi. Buna benzer bir biçimde, Venedik tüccarları gibi kendini üreten oligarşiler, her yıl kendi çevrelerinden bir «Doge» seçerek, üst makamın güvenlik içinde el değiştirmesini sağlıyordu. Çağdaş devletlerde, bir yönetici ya da yöneten küme devrim yoluyla iktidara gelmişse, liderler ve temel siyasalar değiştirildiği zaman, ülke içinde kan dökülmesi riski (hatta dış güvenlik tehdidi) daima son derece ciddidir. Bu bağlamda, Lenin'in ölümünden sonra, Stalin'in denetimi sağlamasının ne kadar uzun süre aldığı ve Stalin'in despotizminden sonra Khrushchev'in kendi iktidarını sağlamak için ne kadar zaman geçtiği anımsanabilir.

Fakat, demokratik devletler, süreçlerin aralıklarına bir devrim gizleyerek bu sorunu çözdüler. Washington'da, Londra'da, Berne'de ve Copenhagen'de kimse bir hükümet darbesi olasılığı üzerinde kafa yorma gereğini duymaz; çünkü, hükümette ve anayasada yapılacak değişikliklerin bir kurallar bütününe uyması gerekir ve bu kurallar üzerinde geniş ölçüde görüş birliğine varılmıştır. Bu durum hukukun zaferi olarak görülse ve sık sık böyle betimlense bile, aslında bu siyaset için bir zaferdir. Şimdi ar-

43 Beşinci Cumhuriyet'in Gaullistleri (U.N.R.), General'in izleyicileridir, bir parti oluşturmazlar ve General olmadan bir anlam taşımazlar.

tık, aday göstermelere, seçim kampanyalarına ve seçimlere alışmış bulunuyoruz; rakip partilerin yönetmeyi ve yönetilmeyi paylaşmalarını veri kabul ediyoruz; yenilenlerin, yenilgiyi ellerinden gelen incelikle kabul edip, sıralarının daha sonra geleceğini düşünmelerini bekliyoruz. Aslında, geçen olayların da kanıtladığı gibi, demokratik siyasetin hiç bir ilkesi sadık muhalefet ilkesi kadar özgün bir kavram ya da yürekli bir girişim değildi.

Bunlar, şimdiki uygulamamızın basitliği nedeniyle derinliği göze gözükmeyen başarılardır. Birleşik Devletler'de, 1953'de Demokratların yerine Cumhuriyetçilerin geçişi ve 1961'de Demokratların yeniden iktidara gelişi, Amerikan devletinin büyüklüğü ve karmaşıklığı düşünülecek olursa, şaşılacak bir düzenlilik içinde yer almıştır. Aynı biçimde, Kasım 1963'ün trajik koşulları içinde bir Başkan'ın öldürülmesinin dehşeti ile şoka uğrayan dünya, aynı zamanda bir Başkan Yardımcısı'nın devletin dizginlerini nasıl bir hüner ve hızla ellerine aldığını da izledi. Rus ya da Çin devletinin başı öldürülse ne olurdu diye sormaktan insan kendini alamıyor. Yetkeci rejimlerin yapılarında buna benzer şok - emici mekanizmalar var mıdır?

Sonuç olarak, anayasalarla ilgili bu tartışma, konunun her yönünü kapsamayı amaçlamamıştır, çünkü bu kitabın asıl konusu, demokrasinin doğasını anlamak ve açıklamaktır; belirli bir anayasanın işleyişindeki bir çok mekanizmanın, böyle geniş bir konu ile doğrudan ilişkisi yoktur. Bir demokrasi, bütün yurttaşlarına eşit şansı güvence altına alan bir anayasa sağlamalıdır; bunu yaptıktan sonra, iktidarın düzenli olarak işlemesini ve devrini güvenlik içinde başarabilir. Bunlar karşılanması gereken iki temel koşuldur. Bunun ötesinde, anayasanın uyması gereken tek bir model yoktur. Danimarka ve İsviçre gibi küçük ülkelerde birbirine benzemeyen kurumların demokrasiye aynı derecede katkıda bulunduğunu gördüğümüz gibi, Birleşik Devletler ve İngiltere gibi daha büyük birimler için de aynı şey söylenebilir. Fakat, farklı yapısal tasarımların aynı ölçüde demokratik olabilmesi, farklı koşullarda da aynı derecede geçerli olacakları anlamına gelmez. İsviçrelilerin ve Danimarkalıların birbirlerinin anayasalarını benimsemeyecekleri çok açıktır. İsviçreliler, tarihsel özelliklerine saygılı ve farklılıklara hoşgörülü bir sistem geliştirmiş bulunuyor. Görev başında bulunanlara karşı öteden beri kuşkuyla bakan, yavaş değişen bir ulusa uygun olarak, bu sistem, kurumsal denetimler ve kitlesel güvencelerle doludur. İngilizler gibi birlik içinde olan Danimarkalılar ise, kurumlarına hızlı ve basit bir nitelik kazandırdılar; iktidarın kötü kullanımından kendilerini korumak için, kendi hak ve adalet anlayışlarına ve sorumlu eleştiri ve iletişim özgürlüklerine güvendiler. Bu tür niteliklerin bulunduğu yerde, kâğıt üzerinde karşı konulamaz gibi gözüken güçler, pratikte ancak gerekli sınırlamalar içinde uygulanacaktır. Birleşik Devletler bağımsız tarihinin başladığı dönemlerde, bölgesel farklılıklara izin verecek ve yerel girişimin serbestçe oluşmasını sağlayacak düzenlemelere gereksinme duyuyordu. Şimdilerde, ulusçuluğun, merkezileşmenin, çoğunluk gücünün, dış baskıların etkileri, bu yüzyıldan önce olabileceğinden çok daha fazla duyulmaktadır.

Kurumları ince bir dengeye göre ayarlanmış olan Madison'un devlet kavramındaki gibi «karma» anayasalar lehine ileri sürülen eski görüş,

yirminci yüzyılın ikinci yarısında, gelişmiş bir demokrasi için gittikçe daha az geçerlilik taşımaktadır. Fakat bu ilkelerin başka yerler için de modasının geçtiği ve uygun olmadığı söylenemez. Siyasal bakımdan azgelişmiş bir ülkede ya da oligarşiden demokrasiye geçişin henüz tamamlanmadığı bir yerde, başkalarının güvenle kullanmayı öğrenebilmek için yüzyıllar harcadığı güçlerin kullanıma sunulması olasılığı insanın tüylerini ürpertebilir. Güney Afrika'da, Kongo'da, Haiti'de ya da şu andaki Güney Vietnam'da, aktörlerin okuyup anlamlarını çıkaramadıkları bir metin yazılmakla sadece bir komedi sahnelenmiş olur. Hiçbir anayasa, yurttaşlarının başarı düzeylerinin üzerine çıkamaz. Hiçbir kurum, bir ulusu kendisinden kurtaramaz. Montesquieu'nun da belirttiği gibi, yasaların ruhu, hizmet ettikleri halkın karakterinden oluşur.

14
Temsilî meclisler

Yasama organlarının incelenmesi paradokslarla doludur. Devlet organları içinde, bir demokraside onur mevkiini yasama organı alır. Alanın ve nüfusun genişlemesi sonucunda insanların bir araya toplanarak kendi aralarında siyasa kararı almaları olanaksızlaşınca görevi, insanları temsil etmek olan yasama organı, demokratik ilkeler açısından devletin temel örgütü durumuna geldi. Bu nedenle, demokratik düşüncede, siyasal kurumlar içinde önceliği yasama organına veren eski ve saygıdeğer bir gelenek oluşmuştur. Locke'a göre, yasama, devletin en yüce organıdır[1]. Birleşik Devletler Anayasası, üç organı sayarken Kongre'yi en başta ele almıştır. Aynı biçimde, Mill'de temsilî meclisin önceliğini vurgulamıştır[2]. Bir yasama organının görevi, bütün halkı temsil etmek ve onlar adına konuşmaktır.

Önemi yüksek, ünü düşük

Kabul etmek gerekir ki, bu bir idealin ifadesidir. Fakat, bu nedenle daha da büyük bir önem taşımaktadır; çünkü, ifade ettiğimiz idealler, uygulamamızın yöneleceği amaçlar olarak düşünülmelidir. Ayrıca, bu ideal, ulaşılamayacak bir ütopya değildir. Tam tersine, katı siyasal gerçeklik üzerine kurulmuştur. Şimdi, yasamanın bileşenlerini, öbür organların bileşenleri ile karşılaştıralım. Yargıçların, partizanlık ve iktidar eğilimlerinden uzak tutulması için, demokratik bir devlette yargı erki maksatlı olarak siyasal sürecin dışında tutulmuş ve yargıçlara iş güvencesi sağlanmıştır. Yürütme erki - (bu kavrama siyasal önderlik de dahildir[3], zorunlu olarak, o anda çoğunluğun desteğini elinde bulunduranlar tarafından denetlenir. Azınlıktaki parti Beyaz Saray'da temsil edilmez, Majestelerinin Muhalefetinin de Downing Sokağı 10 numarada bürosu yoktur. Fakat, yasama, öbür organlardan daha farklı algılanır ve bu nedenle de farklı örgütlenmiştir. Temel ve tekil bir siyasal amacı vardır. Bu, hükümetin ve muhalefetin, iktidarın ve eleştirinin birbirlerinin sürekli biçimde ve kamuoyu önünde karşıladıkları bir form niteliği taşıyan bir kurumdur. Yasama organında, çoğunluk için olduğu kadar, azınlık ya da azınlıklar için ve iktidarda olanlar kadar, olmayanlar için de yer vardır ve her parti bu yerden sesini yükseltebilir. Kongre, Assemble, Ting ya da Moot (insanların bir araya geldiği yer), aynı za-

1 *Second Treatise of Civil Government*, X-XI. Bölümler.

2 *Representative Government*, V. Bölüm.

3 Bu konu bundan sonraki bölümde ele alınacak.

manda Parlamento ya da Agoradır (insanların olumlu, olumsuz görüş bildirdiği yerdir).

Yasama organı, bu nedenle, bir demokrasiyi diktatörlükten ayıran kritik bir kurumdur. Muhalefeti hoş görmeyen ve kamuoyunda eleştiriyi yasaklayan bir yönetim biçimi, bir yasama organının gerçekten bağımsız olarak çalışmasını sağlayamaz. Eğer böyle bir kuruluş varsa, ya yönetici kliğin buyruğunda danışma meclisi rolündedir ya da bu klik için belli aralıklarda gövde gösterisi yapılan bir yerdir. SSCB'deki Yüce Sovyet, Hitler yönetimindeki Reichstag, Franco yönetimindeki Cortes, buna örnek gösterilebilir.

Bununla birlikte, yasama organının önceliğine ilişkin olarak söylenebilecek her şey söylendikten sonra, bu vurgulamaların ciddi ve tatsız gerçeklerle karşı karşıya olduğunu görürüz. Eğer işlevleri gereği gibi yerine getirilecek olursa önem sıralamasında hiçbir kurumun gerisinde kalmasa da, demokrasilerin çoğunda yasama organlarının çok yüksek bir saygınlığı yoktur. Bazı yerlerde, sürekli olarak alay konusu edilir. Kamuoyuna egemen olan bir kanıya göre, yasama organı, kendisini yirminci yüzyılın koşullarına uydurmada, yargı ve yürütme organları kadar başarılı olamamıştır. Bunun en iyi örneği, Üçüncü Cumhuriyet döneminde *Chambre de Députés*'nin ve Dördüncü Cumhuriyet döneminde *Assemblée Nationale*'in Fransa'daki düşük saygınlık düzeyidir. Fransız halkı, ülkelerinin 1940 yılındaki zayıflığını, geniş ölçüde *la République des Députés*'nin yetersizliklerine bağladı. General de Gaulle'ün 1958'de tek kişilik yönetimini kurabilmesi, milletvekillerinin devlet yönetimindeki beceriksizliğinden yeniden bıkan ve tiksinen kamuoyu sayesinde olmuştur. Kabul etmek gerekir ki, Fransız örneği, aşırı bir örnektir. Fakat, bu ülkenin demokratik gelenekte çok önemli bir yer alması, demokratik ideallere çok parlak katkılar yapması, buna karşın demokratik kurumlarla olan deneyiminin hiçbir zaman etkili bir işleyişe ulaşamaması, Fransız örneğini çok geçerli kılmaktadır. Şu gerçeği kabul etmek gerekir ki, başka yerlerdeki yasama organları da, demokratik değerler hiyerarşisinde hakkettikleri yerlerin gerektirdiği ölçüde kamunun güvenini elde edemediler. Bir kurum olarak Birleşik Devletler Kongresi'nin kamuoyundaki saygınlığı, Başkanlığın ya da Anayasa Mahkemesi'nin saygınlığından çok daha düşüktür. Başkanlık ve Anayasa Mahkemesi, çağdaşlığın gereklerine karşı daha bir devlet adamı gibi yaklaşırken, Capitol'de genel olarak bu durum daha az görülmüştür. Bunu kişisel bir yargı olarak öne sürüyorum, isterdim ki gerçek böyle olmasın, fakat, bu görüşün çok yaygın olarak paylaşıldığına inanıyorum. Washington için ileri sürülen bu görüş, Westminster için de yinelenebilir, şu farkla ki, İngiltere'de Meclis'in saygınlığı Birleşik Devletler'deki Kongre'nin saygınlığı kadar düşmemiştir. Gerçi bugün Meclis'in etkinliği Kongre'nin etkinliğinden daha fazladır ama, Peel'den Asquith'e kadar geçen iki kuşak boyunca ulaştığı durumla şimdiki durumu arasında, şimdikinin lehine yorumlanabilecek bir karşılaştırma yapılamaz. Acaba «Meclislerin Anası», emekli bir büyükanne olacak kadar yaşlanıp çok fazla mı olgunlaştı?

Bu kuşkuları açıkça ortaya koymak gerekiyor, çünkü yanıt gerektiren bazı soruları da birlikte getirmektedirler. Bu olgunun genel oluşu (çün-

kü, büyük demokrasilerde olduğu gibi, küçük demokrasilerin çoğunda da geçerlidir), en düşündürücü yönlerinden birisidir ve belki de çözümleme için bazı ipuçları verebilir. Temsili meclisle ilgili tartışma şu paradoksla başlamaktadır: İşlevleri demokrasi için önemli ve kritik olan bu kurum, pek başarılı bir uyum gösterememektedir ve kamuoyundaki saygınlığı, olması gerekenden daha düşüktür. Burada gereksinim ile uygulayım arasında bir çelişki vardır ve incelenmesi gerekir. Bu sonuç nasıl belirmektedir? Bunu doğuran koşullar nelerdir? Bir çözüm yolu var mıdır?

Bu sorunun niteliğini anlayabilmek için, bu bölümde şu konuları ele alacağım: İlk olarak, temsil ilkesi ve bunun yasama organının bileşimine etkisi; ikinci olarak, yasama organının iç yapısı, parti sisteminin yasama organındaki gruplaşmalara etkisi; son olarak da, yasama organın işlevleri.

Ortaçağ meclisleri

Tarih içinde varlığını sürdüren kurumlar ve düşünceler, kendi kökenlerinin ötesinde gelişmeler gösterirler. Gelişme süreci içinde geri bakıldığı zaman bir aşamadan öbürüne belirli bir süreklilik olduğu görülse bile, daha sonraki aşamanın, başlangıç noktasından farklı bir karakter kazandığı görülebilir. Genellikle, bir kurumun kazandığı biçim ve yüklendiği işlevler, tasarım ve amacı sonucu değil, kaza ya da elverişlilik sonucu düzensiz biçimde gelişir. Bu nedenle, bir kurumu bir dönemde haklı göstermek için ileri sürülen düşünceler, o kurumun yarar ve amaçları konusunda daha önce geliştirilmiş kavramlarla hiç ilgili olmayabilir. Bunu belirtişimin nedeni, çağdaş demokrasilerde temsili meclislere baktığımız zaman, bunların uzun evriminin ve kuruldukları dönemdeki havanın ve düşüncelerin demokrasi ile hiçbir ilişkisinin bulunmadığının hemen görülebilmesidir. Meclis kurumu, aslında, Ortaçağ'a borçlu olduğumuz iki büyük kalıttan birisidir[4] (öbürü de üniversitelerdir). Meclisi ortaya çıkaran, siyasal bir gereksinme idi. Temel siyasaları uygulayabilmek için, birilerinin destek sağlaması gerekiyordu. Bu nedenle bir toplantı düzenlendi. Bu, 1265'de baronları toplayan Simon de Montfort tarafından gerçekleştirildi. I. Edward, parasal gereksinmeler nedeniyle bunu yaptı. Bunu izleyen yüzyıllarda, Meclisler, Kral'ın çağrısı üzerine, onu desteklemek için toplanmaya başladılar. Fakat, toplanan kişilerin Kral'dan farklı görüşleri olabilirdi ve toplantı sırasında birbirlerini destekleyebilirlerdi. Meclis böylece Kral'dan ayrılmaya başlayabilir ve kendi özgün istencini ortaya koyabilirdi. Meclisin gizilgücü burada yatıyordu. Tarihi buradan gelişmeye başladı.

Meclisin toplantıya çağırılması bazı temel kararların alınmasını gerekli kılıyordu. Bu kararların en önemlisi, seçim ilkesine ilişkin olanı idi. Gelmesi için kim çağrılacaktı (ya da kime buyruk çıkarılacaktı)? Bunlar nasıl seçilecekti? Kimi ya da neyi temsil edecekleri varsayılıyordu? Bu so-

4 Ortaçağ Meclisi'nin doğrudan doğruya Anglo-Sakson kurullarından mı geldiği, yoksa yeni bir şey mi olduğu, İngiliz tarihçileri arasında tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar her iki kuruluş da bazı benzer amaçlara hizmet etmişse de, kanıtlar genel olarak ikinci görüşü destekler niteliktedir.

rularla bazı büyük sorunlar ortaya atılıyordu; bunlar uzun tartışmalara konu oldu ve hâlâ da bu tartışmalar sürüyor. Temsil, çağdaş demokratik kuramda bir ayrıcalık ya da hak olarak görülür. Fakat, demokrasi - öncesi başlangıç dönemlerinde hiç de öyle gürülmüyordu. O zamanlarda, temsil, çoğu zaman onur verici ve teklikeli bir görevdi[5]. Bir bölge, oturanlarından birini uzak başkente göndermenin bedelini ödemek istemeyebilir ve seçilen kişi, çok kuşkulu bir onurdan uzak kalmayı yeğ tutabilir. Sağa sola gitmenin güvenlik açısından tehlikeleri vardı, ayrıca, Kral'ın ya da güçlü bir komşunun hoşnutsuzluğuna neden olmak da bazı siyasal riskler taşıyordu. Kısacası, demokratik devletin ana siyasal uygulaması olan temsilcilerin seçimi ve ulusal bir mecliste toplanması, çelişkilerin bu garip bileşimi sayesinde ortaya çıkabilmiştir. İlk düşünüldüğü biçimiyle, ne Meclis kurumu, ne de temsil ilkesi, şimdi işlediği gibi olsun diye tasarımlanmıştı. Demokrasinin temel kurumu, demokratik olmayan koşulların daha sonraki paradoksal sonucudur.

İdeal demokrasi kavramımıza göre, yasama meclisi temsilî bir kuruluştur. Fakat, neyi temsil edecek? «Ülke»yi, «ulus»u, «halk»ı temsil ettiği, bütünün küçük bir örneği vb. olduğu söylenebilir. Fakat, bu tür genellemeler özgül bir içerikten yoksundur. Büyük evren, parçalardan oluşmuştur. Bunların, küçük evrende yeniden yaratılmaları gerekir mi? Eğer gerekiyorsa, ne kadar benzeri ve hangi ölçülerde olmalıdır? Ve hangi parçalar önemlidir, temsilî hak etmiştir?

Eski temsil modelleri

Fiilen kullanılan sistemlerin gözden geçirilmesi, bu sorulara en azından altı tür yanıt verilebileceğini gösterecektir. Bunlardan üçü, ortaçağdaki başlangıç dönemlerine aittir. Kendisine destek sağlamak ve para toplamak isteyen bir kral, etkili ve zengin olanlara yönelmek zorundaydı. Bu nedenle, doğal olarak, soyluları ve din adamlarını çağıracaktı. Bunun ötesinde, temsil ne ölçüde genişletilmeliydi ve feodal toplumun piramidinden aşağıya doğru ne kadar inmeliydi? Bu soruna verilebilecek pratik yanıt, çevrelerinin önde gelen kişilerini (halkın geri kalanı adına konuştuklarını varsayarak ve «memleketindeki hemşehrilerinin» merkezde alınan kararlara katılmalarını sağlayabileceğini umarak) başkente getirmekti. En azından Kral I. Edward 1295'te «Model» Meclis denilen toplantıyı çağırdığı ve şeriflere haber salarak her ilden iki şövalye, her kentten iki yurttaş ve her özyönetim bölgesinden (borough) iki temsilci seçilmesini istediği zaman, kafasından geçen düşünceler bunlardı.

Bu kitapta yapılan demokrasi konusundaki çözümlemelerin en açık örnekleri, Meclisin ortaçağda ortaya çıkışında ve benzer kurumların Avrupa anakarasında gösterdiği gelişmede izlenebilir. Burada, siyasal bir ge-

5 «Temsil, demokratik kuramdan çıkmamıştır, fakat feodal sistemin bir yansımasıdır.... Temsilin sağladığı çıkar, hizmet etmek için seçilmek değil, fakat sağladığı uzakta kalma olanağıdır. Bu, başkalarının temsilî hizmeti ile sağlanan bir bağışıklıktan oluşur; hizmetin bir ayrıcalık, yükün ise imrenilecek ve övünülecek bir konu haline gelmesi için yüzlerce yılın geçmesi gerekir. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki güçlük, temsilcilerin devamını sağlamaktı...» A. F. Pollard, *The Evolution of Parliament* (Longmans, Green and Co.: Londra 1920), s. 109.

reksinmeyi karşılamak için ortaya çıkan bir kurumla karşı karşıyayız. Kaçınılmaz olarak, içeriğini toplumun karakterinden almaktadır. Bununla birlikte, biçiminin ve rasyonelinin içerdiği ilkeler tartışmanın hareket noktasını ve gelecekteki eylemleri yöneten mantığı oluşturur. On dördüncü yüzyıl İngiltere ve Fransasında, etkileri bugün bile izlenen bazı belirgin ve farklı düşüncelerin varlığı gözlenebiliyordu. Her şeyden önce, önemli işlevler yerine getiren belli başlı meslek gruplarının, yönetimde temsil edilmesi gerektiği görüşü vardı. Bu nedenledir ki Edward'ın Meclisi'ni betimleyen Maitland, bu Meclis'in dua edenlerden, savaşanlardan ve çalışanlardan oluştuğunu ileri sürmüştür[6]. İkinci bir anlayış, toplumun yukarıdan aşağıya doğru birbiri üstüne gelen katmanlardan ya da düzeylerden oluşan bir hiyerarşi biçiminde örgütlendiği gerçeği ile başlar. Buna göre, gerçek durumla uyum içinde olması için, Meclisin her belli başlı katmanı temsil etmesi gerekir. Kaba bir basitlikle ve elverişli olduğu için, bu katmanlar en azından üçe indirgenebilir. Yukarı, orta, aşağı. Ayrıca, bir krallığın ya da geniş bir ülkenin, her birisi kendine özgü nitelikleri ve kendine uygun örgütlenme biçimleri olan yerel birimlere bölünmüş olduğunu görmek de gerçekçi ve mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle, birbirine oldukça yakın yaşayan ve aynı toplumsal - ekonomik kümeye giren insanların oluşturduğu bu bütüncül topluluklar da temsil edilebilir. Bir bölge, bir kent, orta büyüklükte bir kasaba, bu tanım içinde görülebilir.

Bu üç anlayış (işlevsel kümelerin, toplumsal katmanlar ve bütüncül toplulukların temsili), çözümlemede birbirinden farklı olarak ele alınabilir. Fakat, tarihsel olarak bir toplumda eylemsel olarak uygulandığı zaman birbirlerine girip karışmaları kaçınılmazdır ve bu kavramları içeren kurumlar, felsefi kategorilerin kesinliğinden çok, pratik gereksinmelerin ögelerini ortaya koyacaktır. Bir olgu olarak gözlenebileceği gibi, bir küme, üyelerinin mesleklerine göre farklılaştırılabilir; fakat, toplumda geçerli olan görüşlere göre meslekler de üst ve alt olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca, her küme içinde, konum ve güce göre de bir hiyerarşi oluşabilir. Yüksek soyluları, daha alt düzeydeki soylulardan; kardinalleri, başpiskoposları ve piskoposları sıradan rahiplerden; zengin toprak sahiplerini orta halli mülkü olanlardan ayırmak olanaklıdır. Örneğin, I. Edward, başpiskoposlarına ve piskoposlarına, «katedral bölümlerinin başlarını, başdekanlarını, her katedraldeki din adamlarının bir temsilcisini ve her piskoposluktaki din adamları için iki temsilciyi», toplantıya getirmelerini buyurdu[7]. Bununla birlikte, din adamları arasında en yüksek yeri alan başpikopos ve piskoposlar, sürekli Meclis üyeliğine daha sonra alındılar ve iç işlerini görüşmek için kilise kendi temsili konvakosyon'unu geliştirdi. Avam Kamarası adının iki anlamı vardır ve sonra gelişen anlam, baştaki niyet değildi. Aristokrasinin egemen olduğu bir toplumsal düzen içinde, «Avam», halka ait olan, tanım gereği soylular arasında yer almayanlara özgü bir meclis anlamına geliyordu. Fakat, ortaçağdaki görüş, Kral yönetiminin yerel olarak yü-

6 Alıntıyı yapan: C. P. Ilbert, *Parliament* (Holt and Co.: New York, gözden geçirilmiş bası, 1913), s. 13.

7 C. P. Ilbert. *Parliament*, op. cit.

rütüldüğü toplulukların (communitates) temsil edilmesi idi. Bunların, belki de keyfi bir biçimde eşit birimler olduğu varsayılıyordu. Bu nedenledir ki, Edward, her özyönetim bölgesinden, her kentten ve her ilden ikişer şövalye, yurttaş ve temsilci seçilmesini istiyordu.

Kara Avrupası'nda, özellikle Fransa'da, biçimlenen ve yapısallaşan anlayış, sınıf temeline dayanıyordu. Krallığın, Kral'ın danışması gereken sınıflardan oluştuğu düşünülüyordu. Bu terim, kuşkusuz ki, statü düşüncesi ile ilişkiliydi ve hiyerarşik katmanları içeriyordu. Fakat, bir statü aynı zamanda sorumlulukları ve hakları düşündürdüğü için, bir sınıf toplum içinde işlevler yerine getiriyordu, ünvanları ise bu işlevlerin bir sonucu idi. Bütün bunlardan, Fransızlar üç sınıf çıkardılar: Soylular *(noblesse)*, din adamları *(clerge)* ve kentsoylular *(bourgeoisie)*. Daha sonra «Üçüncü» olarak ün kazanan sonuncu sınıfı önceleri sadece zengin tüccarlar oluşturuyordu ve *bourgeois* olarak kentsel oligarşi içinde yurttaşlık haklarını tam olarak kullanıyorlardı[8].

Tarihsel önemleri bir yana, bu temsil anlayışlarının çağdaş demokrasi açısından bir geçerliliği var mıdır? Hâlâ bir yararları bulunmakta mıdır, yoksa diğer feodal benzerleri ile birlikte aşılmışlar mıdır?

Bir kavram açısından kuşku olamaz. Temsili, toplumsal katmanlara (makam ve statü eşitsizliklerine) göre düzenlemek özünde anti - demokratiktir. Demokratik devrimlerin yöneldiği hedef, bir dereceye kadar, soyluların ve din adamlarının ayrıcalıklı durumuna karşı idi. Bir toplumda ne kadar az katman varsa, o toplum o kadar demokratiktir. Bir demokratik devlette, siyasetin gücü, toplumsal dengesizlik yaratan güçleri yeniden üretmek ve sağlamlaştırmak için değil, onlara karşı olmak ve en düşük düzeye indirmek için kullanılmalıdır.

Temsili işlevsel açıdan ele alan ikinci kavram için ilk ağızda söylenebilecek bir şey var. Yaşamımızı kazandığımız meslekler, her birimiz için haklı olarak bireysel bir ilgi alanı oluşturur ve böylece sağlanan hizmetlerin bazı toplumsal yararları olmasını bekleriz. İlke olarak, demokrasinin mesleksel kümelere göre bir temsil sağlamaması için bir neden yoktur. Aslında, bu görüş, yüzyılımızın başlarında bir hayli geçerli olan bir moda idi. Sendikal sosyalizm kuramı İngiltere'de açıkça ortaçağlar dünyasından izler taşıyan, G.D.H. Cole tarafından yeniden canlandırıldı. Bölgelerden endüstrilere yeniden kurulan bir Meclis ya da Kongre düşüncesi ile, Webb'ler de bu görüşün çekiciliğine kapıldılar. Fakat, bu görüşe karşı ileri sürülen güçlü bir karşı görüş nedeniyle, hiç bir demokratik yasama organı uygulamada bu temele oturtulmadı. Ekonomik çıkarların içimizdeki en bencil yanı ortaya koyduğunu hemen herkes kabul edecektir. Bu nitelikteki örgütlü kümeler (işadamlarının, işçi sendikalarının ve çiftçilerin örgütlerinin görüş ve uygulamalarını anımsayacak olursak), kendi dar amaçlarını kamu yararına gözden çıkarma eğiliminde değildirler. İşlevsel bir

---

8 Charles Seignobors, Histoire Sincere de la Nation Française (Presses Universitaires de France: Paris, 1946), s. 147. André Maurois, *Histoire de la France* (Éditions de la Maison Française: New York, 1947), Cilt 1, s. 144.

meclisin, kamu yararını, şu andaki düzenlemeden daha iyi savunacağına inanmak için bir neden bulunmadığı gibi, bunun tersine inanmak için iyi bir neden bulunmaktadır.

İkinci olarak, yerel toplulukların, örgütlü ve bütüncül nitelikleri ile merkezi yasama organında temsil edilmesi düşüncesi vardır. Kuramsal olarak bu akla yatkın geliyor ve geçmiş yüzyıllarda insanların çoğunun yaşamı yerel bir bölgede geçtiği için de anlamlı idi. Nüfusun az ve iletişimin yetersiz olduğu dönemlerde, kasabada ya da yerel bölgede gerçekten bir topluluk duygusu egemen oluyordu. Bugün artık bu geçerli değildir. Gerçekten de, günümüzde, psikolojik yakınlıkla fiziksel yakınlık ters orantılı olabilir. California'da yaşamakla birlikte, kendimi Sacramento'dan çok Washington'a yakın hissediyorum (orada olup bitenlerin önemi ve beni ilgilendirmesi açısından), yerel kent meclisindeki işlerden de son derece uzağım. Ayrıca, çağdaş toplumumuz yüksek düzeyde kentleştiği için, bazı kentler çok büyük olduklarından ya da koskocaman anakent toplulukları içinde yer aldıklarından, yerel «topluluk», karmaşık ve birbirine girmiş alttopluluklar karmaşası durumuna gelmiş bulunmaktadır. Bir çok kişi, bir kentte yaşar, öbüründe çalışır. «Toplulukları» merkezde temsil etme gibi basit bir düşünce geçmiş çağlara aittir. Günümüz gerçeklerine uymamaktadır.

Çağdaş toplumun temsili

Bununla birlikte, toplumun hâlâ başka yönleri vardır ki, temsilin temeli olarak alınabilir. Bir ülkede farklı ırktan, dinden ve dilden oluşan bir nüfus yapısı varsa, insanlar bu çeşitli niteliklere göre sınıflandırılabilir, seçme ve mecliste temsil amacıyla bu açıdan ele alınabilir. Böyle bir düzenleme, bu öğelerin önemini açıkça tanımış olur ve yurttaşlık hakkının kullanılmasında bunların önceliği olduğunu kabul eder. Dil, din ve ırka dayanan bu açık ayrım, çeşitli etnik kümeler içeren toplumlar tarafından, demokratik kurumları geliştirme döneminde bir geçiş aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında bölünmüş olan Lübnanlılar bu sistemi kullandılar. Hindu ve Müslümanların dinsel duyarlığı nedeniyle, İngiliz yönetimi tarafından Hindistan'da da bu yöntem uygulandı. Sömürge Dairesi de, Afrika topraklarında bu sistemi bir çok kez denemiştir. Bu konuda söylenebilecek şey, başarılı demokrasilerin bu yola hiç baş vurmadıklarıdır. Bu sistemin sonucu, insanları bir halk olarak birleştirme yerine, ayırmasıdır. Irkın, dinin ve dilin insanların düşünce ve bağlılıkları üzerinde yaratabileceği bölücü etkileri yumuşatma yerine, bu sistem, daha da güçlendirmektedir.

Temsil için bir başka temel, alandır. Devletin, yeryüzünün sınırlı bir bölümü üzerinde egemen olduğu gerçeği kabul edilecek olursa, bundan, devlet yönetiminin, bu alanı ve orada yaşayan (yurttaş olsun olmasın) bütün insanları kapsadığı sonucu çıkarılabilir. Bu nedenle, toprağa dayanan temsil istenebilir ve yasama meclisi, bölgelerin, illerin bir haritasına dönüşebilir. Bu görüşün sonuçları çok açıkça görülebilir. Toprağın büyük bölümüne az sayıda insanın sahip olduğu ülkelerde, eğer yasama meclisinde

kendi latifundia'ları temsil edilecek olursa büyük toprak sahiplerinin gücü daha uzun ömürlü olacağı için, bu görüşün güçlü savunucuları vardır. Böyle durumlarda, demokrasi ile bir oligarşinin siyasal ve ekonomik çıkarları arasında doğrudan doğruya bir karşıtlık var demektir. Bununla birlikte, toprağın temsile temel olarak alınması, başka yerde başka bir anlama gelebilir. Gerçekten de, bazı koşullar altında, demokrasi adına haklı bile görülebilir. Önemli bir sorunu ortaya koyduğu için, bu koşullar incelenmeye değer.

Bu sorunu ortaya koymanın en iyi yolu, temsil yöntemlerinden en uç noktada olanı ile ilişkilendirmek olabilir. Bu, insanları sadece nüfusun sayısal temeline dayanarak temsil eden yasama meclisleri oluşturmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl İngilteresinde Liberaller bu ilkeyi savunuyorlardı ve buna nüfusla temsil adını verip tartışma sırasında «rep. by pop.» (representation by population) biçiminde kısaltıyorlardı. Dediklerine göre, meclisteki sandalyelerin dağılımında, toprak, servet, topluluk ve gelenek temeline bakılmamalıydı. Bunun hesabına nüfus katılmalıydı ve her kişi bir kişi olarak sayılmalıydı. Seçim bölgeleri, olanaklar ölçüsünde, eşit sayıda insanlardan oluşmalıydı. Bundan sonra da, her bölgeye Avam'da bir üye verilmeliydi. Bunun sonucu, minyatür ölçüler içinde ulusu yansıtan bir Meclis olacaktı. Böylece demokrasi, bireysel üyelerinin eşit değerde olması anlamına gelen kendine uygun bir temele oturmuş olacaktı. Demokrasi açısından bu ilkenin genel geçerliliği yadsınamaz. Birey olarak yurttaş, kuşku yok ki, demokratik siyasetin başladığı ve bittiği birimi oluşturmaktadır. Eğer yurttaşlar temel haklarının belirlenmesinde eşit bir davranışla karşılaşacaklarsa, temsili sayısal temelden başka bir yerde aramanın gereği yoktur. O halde, bu ölçüt bir standart olarak kabul edilebilir ve bundan ayrılan her özel durumun kendine özgü görüşlerle desteklenmesi gerekir. Uygulamada bu formdan ne gibi sapmalar olmaktadır? Bu sapmalardan, demokratik gereksinmelerle bağdaştırılabilecek olanları var mıdır?

Yukarıda belirtilen ilkeye yöneltilen eleştirilerden bazıları ve bu ilkeden bazı sapmalar, ilgisiz oldukları ya da demokratik ahlâka uymadıkları gerekçesi ile göz ardı edilebilir, dikkate alınmayabilir. Örneğin, 1830'da İngiltere'de, Old Sarum'un temsilinin devam etmesini isteyen, fakat Leeds'in ya da Birmingham'ın temsilcisinin bulunup bulunmadığına aldırmayan bir Muhafazakâr, ya gününün gereklerini göz önüne almadan geleneğe büyük bir saygı gösteriyordu ya da çökmekte olan kırsal bir azınlığın bencil siyasal çıkarlarını kabaca savunuyordu. Demokrasinin başarıya ulaşabilmesi için, onun görüşünün yenilmesi gerekiyordu. Buna benzer bir biçimde, yurttaşların oylarının sonucun belirlenmesinde eşit ağırlıkta olmaması için 1960'larda seçim bölgelerinin sınırları bir amaca yönelik olarak kötü çizildiği zaman da, bu «gerrymandering» demokrasiye karşı bir saldırı olarak kınanmalıdır ve öyledir de. Yazık ki bu çok yaygın bir uygulamadır, özellikle Birleşik Devletler eyalet meclislerinde, bunlardan bir bölümü kendi yurttaşlarını partizan çıkarlar uğruna sürekli olarak kandırmaktadır.

Savunulması olanaksız olan bu tür uygulamalar bir yana, sadece sayısal temele dayanan temsil ilkesine karşı ileri sürülen görüşlerden bazılarının üzerinde ciddi olarak durmak gerekir. İdeal olarak, temsil eşit olmalıdır. Fakat, bir nitelik olan eşitlik, bir nicelik olarak nasıl sayılara çevrilebilir? Coğrafya açısından ele alınacak olursa, nüfusun eşit olarak dağılmadığı bir gerçek. İnsanlar kentlerde daha yoğun olarak toplanmıştır ve kırlarda daha seyrek olarak dağılmıştır. Bir arada bulunmak örgütlenmeyi kolaylaştıracağı için, kentlerde yoğunlaşmanın belirli bir siyasal üstünlüğü vardır. Seçim kampanyası kentlerde daha kolaydır; adaylar seçmenleri ile ilişki kurabilirler; seçmenler ortak isteklerini belirtebilirler. Çiftçiler, kentli kitlelerin gücüne ve devlet yönetimindeki etkinliğine genellikle korku ve kuşku ile bakarlar. Kentsel ve kırsal alanlar arasında sayıların niteliksiz ağırlığının eşit koşullar doğurmadığına (bazen de haklı olarak) inanırlar. Tarımın ya da kırsal endüstrinin ulusal ekonomide önem taşımasına karşın (örneğin üretimlerinin dışsatımda önemli bir yer tutması) bu işlerle uğraşan kişilerin oranının küçük olduğu ülkelerde, bu tavır özellikle belirgindir. Bu durumda, ulusal yaşam düzeyinin çok geniş ölçüde kendi üretimlerine dayandığını öne sürerek, çiftçiler, kendilerinin temsilinde oran dışı bir pay tanınmasını isteyebilirler. Fakat, siyasetin ekonomiye boyun eğdiği bu özel durumun üstünde ve dışında, kent ve kır, başkent ve taşra, güç merkezi ve dış bölgeler arasındaki farklılık ve ayrılık konusunda genel kabul gören görüşler vardır. Hemen her yerdeki örneklerle bu gösterilebilir. Bu sonuçlar, ekonomik ve toplumsal farklılıkların güçlendirdiği fiziki ayrımlardan kaynaklanmaktadır. Bu ayrımın varlığı bir olgudur ve böylece siyasal sonuçlar doğurmaktadır.

Bu nedenle, temsili sadece ve sadece sayılara bağlayan ilkenin uygulanmasında bazen değişiklik yapmak, siyasal akılcılık açısından doğru olabilir. Zamanla yakınmalara dönüşecek ya da haksızlık duygusu doğurabilecek durumları yumuşatmak, olgun bir demokrasideki devlet adamlığının bir yönünü oluşturur. Fakat, güçlü bir durumu kullanarak çoğunluğun kabul edilebilir isteklerine engel olmamaları bakımından, bu öğütleme azınlıklar için de geçerlidir. Fakat, bu görüşü destekleyen koşullar, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişmiş demokrasilerde hızla değişmektedir. Uzaklıktan ya da kent - kır ayrımından ortaya çıkan daha önceki ayrım, günümüzde daha az geçerlidir. Daha iyi yolların yapımı, kitle ulaşımı ve özel otomobillerin gelişmesiyle, ülke içi iletişim bir devrim geçirmiştir. Radyo ve televizyon, ucuz gazete ve dergiler, zevk ve düşüncelerde ortaklaşa bir pazarın doğmasına katkıda bulunmaktadır. Bu gelişmenin yararlı yanları olduğu kadar, tehlikeleri de vardır, en tehlikeli yanı da, uzlaşmacılığın gelişmesidir. Fakat bir halkın merkezi bir mecliste temsili açısından, insanlar ne kadar birbirine benzerse, zorluk da o ölçüde azalır!

Hakça bir temsili neyin oluşturduğu konusundaki genel sorun iki ayrı açıdan daha irdelenmelidir. Seçim sisteminin ayrıntılı niteliği ele alınmalıdır ve ayrıca iki meclis sorunu da vardır. Şimdi sırayla bunları tartışalım.

Bölümleme ve nispîlik

Seçim sistemlerinin bir çok türü vardır. Gerçekten de, bu sistemlerin ayrıntılı çeşitlemeleri, *homo politicus*'un şaşılası dehasını tam anlamıyla ortaya koyar. Oy sayımı matematiğini bölümlenme siyasetine uygulayın, bir çok garip denklemelerle karşılaşırsınız. Fakat, sayısız oy verme yolları aynı amaçla düzenlenmiştir ve istenilen amaca katkıda bulunmadaki etkinliklerine göre değerlendirilebilirler. Bir seçimin başlıca amacı, halkın ne istediğini ortaya çıkarmak ve hükümetlerinin belirli bir biçimde hareket etmesini isteyen yurttaşların açık bir çoğunluğa ulaşıp ulaşamadıklarını görmektir. Bu nedenle, seçim sistemlerinin amacı, eğer varsa böyle bir çoğunluğu belirlemek ve aynı zamanda azınlıklara da kendilerini gereği gibi korumaları için yeterli temsil olanağını tanımaktır. Bunu gerçekleştirmenin yöntemine gelince, bütün seçim sistemleri aynı sorunla karşılaşır ve bunu çözmek için iki yoldan birini izlerler. Ya devletin toprağı ve dolayısıyla seçmenler çok sayıda küçük bölgelere bölünür ve her bölge kendisini yasama organında temsil edecek bir kişiyi seçer ya da aynı alan ve seçmenler, daha az sayıda, daha büyük bölümlere ayrılır, her birisi birden fazla temsilci seçer. Aynı zamanda, yurtaşın oy verebileceği aday sayısında da farklılıklar olabilir. Sadece bir oyu olabileceği gibi, tercih sırasına göre birden fazla adaya da oy verebilir.

Bu iki sistemden her birisinin bazı üstünlükleri olduğu gibi, bazı sorunlu yanları da vardır. Tek kişilik seçim bölgesinin büyük erdemi, basitliğidir. Adaylarını seçmenlerine son derece yaklaştırmaktadır. Seçmenin seçimini daraltarak işini kolaylaştırmaktadır. Demokrasi, yönetimin, halk tarafından denetimi anlamına geldiğine göre ve insanlar da anlamadıkları şeyi destekleyemeyecekleri için, bu mantığa göre, en kolay anlaşılan sistem, en demokratik olandır. Günümüz koşullarında, seçmenler yarışan partiler arasında seçim yapmaktadır, fakat, incelenebilecek kadar yakın oldukları için, adayların niteliklerini de aynı zamanda gözden geçirebilirler. Fakat, bu oylama biçiminde kaçınılmaz bir keyfilik öğesi vardır. Seçim çevresi böylece en küçük düzeye indirilince ve sadece bir temsilci seçilecekse, adaylardan hiç birisi istediğiniz gibi değilse, ne yaparsınız? Ayrıca, sonuçlar belirlenip bir kişinin kazandığı ilân edildiği zaman, bu kişi, kendi karşıtlarına oy verenleri gerçekten hangi anlamda «temsil» etmektedir? İnsanların, temsilci ile onun seçim bölgesi arasında sıkı bir bağ olduğunu ve seçmenlerin oy verirken birey olarak adayların niteliklerini değerlendirerek hareket ettiklerini düşündükleri dönemlerde, bu karşı görüş kuşkusuz ki daha ciddiydi. Fakat günümüzde, parti örgütünün gelişmesi sonucunda, partinin program ve felsefesi, genellikle, bireylerin niteliklerinden daha fazla seçmenleri etkilemektedir. Bu nedenle, bir seçim bölgesinde azınlıkta kalan kişiler, aynı partinin başka bölgelerde seçilebilmiş üyeleri tarafından mecliste temsil edildiklerini düşünebilirler.

Bunun karşıtı olan sistemde, seçim alanı amaçlı olarak genişletilmiştir. Dağınık azınlıkların güçlerini bir araya toplayarak, başka türlü elde edemeyecekleri temsili sağlayabilecekleri umudu ile, seçim bölgeleri daha fazla seçmeni kapsayacak ve daha geniş alanı içerecek biçimde düzenlenmiştir.

Olağan olarak, bu sistemin sonucunda, meclisteki üyeliklerin çoğunluğu bir çok parti arasında dağılır ve tek bir parti çoğunluğu sağlayamaz. Bu seçim yöntemini savunanlar, bu yöntemin, eğilimleri saptırmadan kamuoyundaki farklı ve değişik yanları tutarlı bir biçimde yansıttığını ileri sürerler. Böylece, sistemin adalete daha uygun düştüğüne inanırlar. Çeşitli görüşlere gerektiği gibi yer verilmesi ve hiç bir görüşün aşırı biçimde olduğundan fazla temsil edilmemesi insanları rahatlatır. Bununla birlikte, kabul etmek gerekir ki, bu üstünlüklere karşı bir zayıf nokta vardır. Önemli azınlıkların temsilini sağlamak için harcanan büyük dikkat, bir çoğunluk sağlama konusunu daha az önemser. Aslında, nispi temsile göre yapılan seçimlerin tekniği, bir partinin meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu elde etmesini son derece zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bu sistemdeki hükümetler, genellikle bir çok partinin oluşturduğu koalisyonlardır.

Bu iki sistem arasında yapılacak bir seçme, insanın, demokrasinin neyi gerektirdiği konusundaki anlayışına ve çelişik amaçların uygun bir biçimde dengelenmesine bağlı olacaktır. Buradaki sorun, yasama meclisinin yerine getirmesi gereken işlevler konusunda ve bu işlevlerden bazılarının öbürlerinden daha önemli olup olmadığı ile ilgili olarak verilmesi gereken bir karardır. Söylemeye gerek yoktur ki, bir demokraside, meclis halkı temsil etmelidir. Fakat, başlıca önem taşıyan çıkarlar, kümeler ve kavramlarla belirlenebilecek her kümeleşmenin ve biçimlenmenin tam matematiksel gücü oranında temsili arasında, insanın sağduyuya dayanan bir ayrım yapması gerekir. Eğer bu ikinci yol izlenecek olursa, fraksiyonları ve önemsiz eğilimleri aşırı ölçülerde içeren bir meclis örgütlenemeyeceği için, yasama organı saçma bir duruma düşecektir. Çünkü, bir meclisin kamuyu temsil etmekten başka bir görevi daha vardır. Bir hükümeti desteklemek ve sürdürmekle yükümlüdür. Sadece görüşlerin tartışıldığı bir yer değildir, fakat, aynı zamanda bu tartışmalar sonucunda yetkesel kararların alınacağı varsayılan bir yerdir. Bu nedenle, iç örgütlenmesi, bir taraftan önemli görüşlerin bir dağılımını içerirken, bir taraftan da bir çoğunluğun oluşturulmasını desteklemeli ve gereksiz biçimde engellememelidir. Bu işlevin gereği gibi yerine getirilememesi, nispi temsili uygulayan çok sayıdaki sistemin en büyük günâhıdır. Seçim adaleti uğruna, çoğu zaman, boş şeyler için, yararlı olanı kurban ederler.

İngiltere Meclisi bu noktanın tartışılabileceği klasik bir örnektir. Seçim adaletini ön sıraya koyanlar, ana muhalefet partisinin ve bütün küçük partilerin matematiksel olarak hakça temsil edilmesi gerektiğini savunanlar, bu amaçların hiç birisini yerine getirmediği için Westminster'deki Meclis'i eleştireceklerdir. Fakat, İngiliz seçim sistemi başka amaçlar için tasarımlanmıştır ve bunları çok iyi yerine getirmektedir. Birinci amacı, ülkeyi dört - beş yıl süreyle yönetebilecek kadar güçlü olan bir çoğunluk oluşturmaktır; ikinci amacı da, sürekli ve etkili eleştiri sağlamak için hükümetin önde gelen Avam Kamarasında yeteri kadar yer sağlamaktır İngilizler, eleştiri ve engellemeyi dikkatle birbirinden ayırırlar. Birincisini isterler, ikincisini ise yasaklarlar. İrlandalı Ulusçu Parvell tarafından kullanıldığı sırada, meclis engellemesinin teknikleri konusunda İngilizler çok deney edindiler. Bunun sonucunda, sonu alınamayacak engellemeleri ortadan kal-

dırmak için Avam Kamarası'nın içtüzüğü değiştirildi. Çoğunluk, azınlığın kendisini eleştirme hakkına karşı hoşgörülü olmalı ve muhalefetin tartışmak istediği her konuda özgürce tartışma yapılabilmesi için en geniş olanakları sağlamalıdır. Fakat, oyların çoğunluğu ile desteklendiğine göre, hükümet daima denetimi elinde bulundurmalıdır. Böylece İngiliz parlamenter sistemi, sağlam hükümetin gücü ile sert eleştirinin gücünü dengelemek için eksiksiz biçimde tasarımlanmıştır; bu arada iki taraf konusundaki son kararı kamuya bırakmaktadır. Bu iki gereksinmenin de aynı derecede önemli olduğu anımsanacak olursa, oransallık matematiğinin sadece bir amacı yerine getirdiği, öbürünü ise savsakladığı sonucuna varılabilir. Muhalefetin eleştiri amacıyla sesini yükseltebilmesi için, iki yüz üyeliklerinin bulunması ile iki yüz seksen üyeliklerinin bulunması arasında bir fark yoktur. Aslında, bu tartışmada bütün önemli noktalar, büyük bir olasılıkla, her iki yandaki ilk on konuşmacı tarafından ortaya konur ve yanıtlanır, bundan sonra konuşmaların uzatılması, aynı görüşlerin başka bir anlatımla yinelenmesinden başka bir sonuç yaratmaz. Tek üyeli seçim bölgesi sistemi, meclisteki temsille orantısız sonuçlar doğurduğu içindir ki, güçlü partiyi daha da güçlendirerek, sağlam hükümet gereksinmesini çok iyi karşılamaktadır. Aynı zamanda, hükümeti eleştirebilecek kadar güçlü, fakat görevine son veremeyecek durumda olan bir muhalefete de yer verir. Görevine son verme işi halka bırakılmıştır, isterlerse gelecek seçimde bunu yapabilirler.

Kaç meclis?

Yasama organı örgütlenmesinin aynı sorunla ilgili bir başka yönü, meclislerin sayısı ile ilgilidir. Çağdaş zamanlarda, merkezi yasama organının iki meclisten oluşması olağan karşılanmaya başlanmış bulunuyor. Fakat, iki sayısının özel olarak gizemi (esrar)li bir yanı yok. Ayrıca bu sayıyı değiştirilemez olarak görmek için zorlayıcı bir neden de bulunmuyor. Tarihsel olarak, bir, iki, üç hatta dört meclisli deneyimler olmuştur. İngiltere'de, I. Edward'ın Model Meclis'i tek meclisten oluşuyordu. Ortaçağ meclis sistemini betimleyen *Modus Tenendi Parliamentum*[9], Meclis üyeleri arasında altı kademe ya da derece olduğunu belirtir ve üyelerin Yüksek Mahkeme olarak yerine getirdikleri yargı görevini açıklarken, «bu saygıdeğer Meclisin, Üst ve Alt olmak üzere iki kamaradan oluştuğunu» söyler. İkinci meclis daha sonra «Avam Kamarası» adını aldı, başlıca yetkilisine de sözcü ya da «Speaker» adı verildi. Öbür meclisin «Lordlar Kamarası» adını ilk kez VIII. Henry döneminde aldığını görüyoruz. Yedi derecenin iki meclis içinde kümelenmesi siyasal nedenden olmuştu. İllerin şövalyelerini, kentlerin ve özyönetim bölgelerinin temsilcileri ile aynı organ içinde oturmaya ve görüşmeye iten şey, ortak çıkar duygusu olmuştu[10]. Bunun sonucunda, yüksek soylular, din adamlarının yüceleri, «üst sınıf», birbirlerini kendi Meclislerinde destekleme yolunu seçtiler. Böylece şanslı bir gelişme sonu-

9 Kullandığım bu çalışmaya ek olarak (W. Hakewel tarafından derlenip 1961 yılında Londra,da Abel Roper tarafından basıldı) altı kademe 31. sayfada anlatılmış ve iki Meclis'e 33-35. sayfalarda gönderme yapılmıştır.

10 Bkz. A. F. Pollard, *The Evolution of Parliament*, op. cit., s. 66-67, 75, vbg.

cunda, toplulukların (komünlerin) meclisi olarak ortaya çıkan organ zamanla temsili bir Avam Kamarası'na dönüştü, en sonunda da gerçekten ulusal bir niteliğe kavuştu.

Bunun tersine, Fransızların, sınıflara bölünmüş bir toplum anlayışına bağlılıkları vardı. Bu nedenle, ortaçağ kralları, soylular, din adamları ve kentsoylular için üç meclisi içeren «*Etats Généraux*»yu oluşturdu. Bu üçlü ayrım, temsilcileri ayrı tutarak onların farklı sınıflardan oldukları duygusunu pekiştirmekle kalmadı, fakat, aynı zamanda, kralların her sınıfı bir başkasına karşı daha kolay kullanmasına olanak sağladı. İngiliz Tudorlarının krallık gücünün büyümesi ile birlikte Meclis'in gücü de büyüyordu, bunun sonucundadır ki, Meclis daha sonra Taç'a karşı çıkıp onu alt edebilmiştir. Fakat, Fransa'daki hantal *Etats Généraux* gittikçe zayıfladı ve sonunda on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki monarklar tarafından tümüyle devre dışı bırakıldı. Bununla birlikte, XVI. Louis'nin, sonunda devrime yol açacak olan reformları yapmak istediği zaman, 175 yıldır toplanmayan ölü bir meclis niteliğindeki *Etats Généraux*'yu toplantıya çağırması dikkate değer. Üyeler toplandığı zaman ilk karşılaştıkları sorun, örgütlenme ve oy vermeye ilişkindi. Üç ayrı birim olarak mı, yoksa bir organa bağlı kişiler olarak mı oy vereceklerdi? Sayısal bakımdan en kalabalık olan Üçüncü Sınıf, alt düzeydeki din adamlarının ve az sayıda soyluların da desteği ile, ikinci formülü savunuyordu. Halkla ilişkisi zayıf olan üst düzey din adamları ve soyluların büyük çoğunluğu ise, kendi birimlerinin üçüncü birime üstünlük sağlayabilmesi için, ayrı olarak toplanmayı ve oylamayı savunuyorlardı. Üçüncü Sınıf'ın kendisini Ulusal Meclis olarak ilan ederek Fransız Devrimi'nin ilk önlemlerini almaya başlaması ile, Devrim'deki dönüm noktası ortaya çıktı[11].

Fransız *Etats Généraux*'sundan daha da aşırı ve garip bir örnek, 1870'lere değin işleyiş biçimi ile İsveç'in *Riksdog*'ı idi. Burada, meclis, mutlak bir yönetim kurmuş olan monarşiye boyun eğmiş durumdaydı. Soylulardan, din adamlarından, kentsoylulardan ve köylülerden oluşan dört sınıfa

11 O sıralarda Paris'te Amerikan Elçisi olarak görev yapmakta olan Jefferson, Üç Sınıf'ın siyasal ilişkilerini mektuplarında anlatmıştır. Bkz. *The Papers of Thomas Jefferson*, Cilt 15, James Madison'a mektup, 11 Mayıs 1789, s. 121-122; Thomas Paine'e mektup, 19 Mayıs 1789, s. 136-137; Madison'a mektup 18 Haziran 1789, s. 195-197, vbg. Bu sonuncu mektupta şunları yazmaktadır: «Uzlaşma yarkurulları Etats Généraux'nun üç meclisini bir araya getirmekte başarısızlığa uğrayınca; ilk ortaya çıkan sorun, kişilerin mi, birimlerin mi oy vermede temel alınacağı tartışması olarak belirdiği için, Kral, birimlerin gücünü belirlemek için özgül bir yol önerdi. Din adamları bunu koşulsuz olarak kabul ettiler. Soylular ise öyle koşullarla kabul ettiler ki, kabullerinin bir anlamı kalmadı. Avam (Üçüncü Sınıf), bunu soyluların reddi olarak gördü ve öbür iki birimin gelip güçlerini ortaya koymaları için çağrılmalarına, onlar olsa da olmasa da kendi güçlerini kullanacaklarının ve ulusun işlerini göreceklerinin bildirilmesine kesin olarak karar verdiler: Bu, ayın (Haziran) 10'unda oldu. 15'inde, kendilerini ulusal meclis olarak ilân ettiler.... Avam arasında, kişi temeline göre oy verilmesi konusunda tam bir görüş birliği var. Soylulardan 60 tanesi Avam'ın görüşünü desteklerken, bu sayının üç katı karşı görüşte. Din adamlarından 20 tanesi şimdiden Avam'la birleşmiş bulunuyor, bir kaç gün içinde bu sayıya yenileri eklenecek, böylece o meclisin çoğunluğunu değilse bile. çoğunluğuna yakın bir sayıya ulaşılmış olacak. Piskoposlar ve başpiskoposlar, başlangıçta tümüyle Avam'a bağlı olan köy papazlarını rüşvet ve entrika ile koparma konusunda son derece başarılı oldular. Avam'ın sayısı 554'e ulaşıyor, bunlardan 344 tanesi yasaya dayanıyor».

ayrılmış bulunuyordu. Bu dört kurulu kullanmak ve aralarındaki farklılıklardan yararlanmak, İsveç kralları için yeteri kadar kolay oluyordu. Ancak 1866'da dört meclis ortadan kaldırıldı ve yerine iki meclisli bir yasama organı kuruldu. İsveç, iki kuşak sonra demokratik devlet kurumlarına ulaştı.

İki meclis alışkanlığı

Eski yasama organlarının yeniden örgütlendiği ve yeni organların kurulduğu on dokuzuncu yüzyılda, iki meclis genel bir uygulama alanı buldu. Bunun için iki neden ileri sürülebilir. Sınıf ayrılıklarının yaygın olduğu ve bir aristokrasinin egemenliğini yürüttüğü geleneksel toplumlarda, iki meclisin bulunması, bunlardan birinde halkın, öbüründe de soyluların temsilini sağlıyordu. Böylece, daha önce yönetim üzerinde tek başına denetim kurmuş olan seçkinler; bir taraftan yasamayı bir dereceye kadar ellerinde bulundururken, bir taraftan da kitlesel seçimlerin yapılmasına izin verebiliyorlardı. Yeni devletlerde ya da bir devrim geçiren eski devletlerde ise, iki meclisin ya bir siyasal ilkeye dayandığını (Birleşik Devletler Kongresi'nin federalizmin esaslarını yansıtması örneğinde olduğu gibi) ya da ölçülü muhafazakârlığın temel görüşleri ile haklı gösterildiğini izliyoruz. Geleneğin gücünü ve eskiden kalan kurumlara karşı olan duygusal bağları bir yana bırakarak, iki meclisin lehine ve aleyhine ileri sürülen görüşleri incelemeye geçebiliriz.

Açıktır ki, insanlar farklı yaftalar altında temsil edilmiyorsa, yasama organının iki meclisten oluşmasının bir anlamı yoktur. Bu meclislerden birisini oluşturan kişiler, sandalyelerini kalıtım yoluyla elde ediyorlarsa, bu kendi içinde demokratik değildir. Halkın seçtiği bir meclisle kalıtsal bir meclisi bir arada yürütmeye çalışan ülkelerde, bu ikisi arasında sonunda bir çatışma çıktı ve demokratik ilkelerin zafere ulaştığı yerlerde sonuç aynı oldu. Kalıtsal birim ya Danimarka'da olduğu gibi ortadan kaldırıldı ya da İngiltere'de olduğu gibi seçilen meclise boyun eğen bir eklenti olarak sürüklenip gitmesine göz yumuldu. İngilizlere göre sosyal demokrasiyi daha içtenlikle benimsemiş olan Danimarkalılar yasama organlarını tek meclisli yaptılar, daha sonra da İsveçliler bu örneği izlediler. İngiltere'de, Lordların, daha önceki benliklerinin soluk bir göstergesi olarak varlıklarını sürdürmelerine izin verildi. Bu arada, kadınların da yaşam boyu bu organa katılmaları ile demokrasi açısından kabul edilemezliğinin azaltıldığı varsayıldı[12]. Kalıtsal ikinci meclislerin başına gelen, aynı nedenle, atama yolu ile oluşturulan meclislerin de başına geldi. Yeni Zelanda'nın Yasama Konseyi ilk önceleri yaşam boyu atamalardan oluşurken, 1894'ten sonra yedi yıllık atamalar yapılmaya başlanmıştı. Bu kuruluş 1950'de ortadan kaldırılmıştır ve o zamandan buyana yasama organı tek meclisten oluşmaktadır. Kanada'da atamayla gelen Senato devam etmektedir, fakat bu meclisin gerçek bir gücü ve bağımsızlığı yoktur. Birleşik Devletler'deki ve Avustralya'daki Senato'lara olan benzerliği, ad benzerliğinden öte geçmez.

12 Ve son zamanlarda, bir soylunun ünvanını bırakıp Avam'da seçilmek istemesi ile.

Kimsenin demokrasi adına savunamayacağı aristokratik ve sömürgeci rejimlerin kalıntıları bir yana, her iki kanadı da seçimle gelen iki meclisli bir yasama organı, demokratik ilkelerle uyumlu kılınabilir mi? Benim görüşüme göre, özel bir durum oluşturan federal sistemler bir yana bırakılırsa, demokrasi açısından en uygun olanı, tek meclisli yasama organıdır. İki meclisli organlar, şöyle ya da böyle, demokrasinin gereklerinden ayrılmamazlık edemezler.

Abbé de Sieyès'nin, sık sık yinelenen, bu konudaki sözleri çok yerindedir. «İkinci Meclis'in yararı ne olacak?» diye sormuştu. «Eğer Temsilciler Meclisi ile aynı görüşte ise, gereksiz; eğer aksi görüşte ise, zararlı olacaktır.» Bu sözlere göndermede bulunan Bryce, bütün açmazlarda olduğu gibi, üçüncü ve daha fazla seçeneklerin de tartışma dışı bırakıldığını öne sürmektedir[13]. Bir yasama organının yerine getirdiği işlevler göz önüne alınacak olursa (örneğin, kamu siyasası konusunda kararlar vermek), bu karşı görüşün geçerliliği kabul edilir. Temsilin biçim ve ilkesi açısından ele alınacak olursa, daha az geçerlilik taşır. Bu ikinci açıdan, temsili bir meclis ya tam olarak demokratiktir ya da çeşitli derecelerde demokratik değildir. Tam olarak demokratik olmak, yetişkin yurttaşların hepsinin aynı seçme hakkına sahip olduğu ve sonuçların değerlendirilmesinde her bir oyun aynı ağırlığı taşıdığı anlamına gelir. Bütün olgun demokrasilerde, halk meclisi ya da alt meclis, son yüz yıl boyunca bu yönde gelişmiştir. Seçme hakkı anlamında, İsviçreli kadınların ve Birleşik Devletler'in güneyinde yaşayan zencilerin çoğunluğu dışında, demokrasinin gerekleri yerine getirilmiş bulunmaktadır. Fakat, seçim bölgelerinin saptanmasındaki eşitsizliklerin sürüp gitmesi nedeniyle, bütün oyların eşit ağırlık taşıması ilkesi için de aynı şey söylenemez. Fakat, Sieyès'in mantığı hâlâ geçerlidir. Meclislerden birisi, yukarıdaki noktalardan her ikisi açısından da tam ve yetkin olarak demokratik bir niteliğe ulaşmamışsa, ikinci meclis ne işe yarayacaktır? Ya seçimle gelen ikinci bir meclis, birincisi gibi oluşturulacaktır ki, bu durumda bir fazlalıktır; ya da daha az demokratik yollardan oluşturulacaktır, bu da zararlıdır.

Tek meclis sisteminin olumlu ve olumsuz yanları

Bu açmaz, tek bir anayasası olan her demokraside yirminci yüzyılda ikinci meclisin neden gücünü yitirdiğini ya da ortadan kalktığını açıklar. Birinci meclis halkı tam olarak temsil etmeye başlayınca, bir rakibe göz yummaz ve yumamaz. Birinci meclise karşı çıkabilecek gerçek güçlerle donatılmış, seçimle gelen İkinci meclisi sürdürme çabaları, halk çoğunluğuna karşı duyulan korkudan ya da güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Genel olarak bu çabayı gösterenler tutucu sağcılar ya da kırsal kesim ve küçük kasabalardır, başka bir deyişle, dinamizme ve değişime karşı olan toplumsal kesitlerden gelenlerdir. Dolaylı seçimle, üyelerinin daha uzun ve değişen dönemlerle seçilmesiyle azınlık çıkarlarının temsilini arttırmak için seçim bölgelerinin amaçlı olarak bölümlenmesi gibi yöntemlerle, ikinci meclise ta başlangıçta farklı bir siyasal nitelik kazandırılabilir. Üçüncü

13 *Modern Democracies* (Macmillan: New York, 1921), II. Cilt, LXIV. Bölüm, s. 399.

Cumhuriyet dönemi Fransasındaki *Sonat* bunun güzel bir örneğidir, bünyesinde taşıdığı tutucu eğilim nedeniyle *Chambre de Depues*'yi sık sık engellemiştir. Bu nedenledir ki, 1946'da Dördüncü Cumhuriyet Anayasası üzerinde yapılan tartışmalarda, tek meclis sorunu son derece büyük bir önem kazanmıştır. Aslında, tek meclisi öngören bir Anayasa taslağı halk oylamasına sunuldu, fakat, de Gaulle'ün, M.R.P. ve bütün sağın karşı çıkması sonucunda reddedildi. Daha sonra kabul edilen Anayasa'da, amaçlı olarak birinci meclisten daha güçsüz kılınmış olmakla birlikte, ikinci bir meclis yer aldı. Beşinci Cumhuriyet'in Gaullist Anayasası, bilinçli olarak, Meclis'i değil, fakat Başkan'ı yönetimin ana kurumu durumuna getirdi. Fransız tutuculuğunun gelenekleri uyarınca, doğal olarak, General kendisini ilk önce, kırsal alanların ve küçük kasabaların oran dışı bir ağırlık taşıdığı ikinci seçmenler aracılığı ile dolaylı olarak seçtirdi. Hiç kuşku yok ki, kurumlarının çoğunluk istemini ve çağdaş bir görüntüyü yansıtmayı isteyen günümüz demokrasisi, bütün gücü, temsil yeteneğini tam olarak taşıyan meclise vermek zorundadır. Bundan her sapma, bir açıdan demokrasiyi zedeleyecektir.

Fakat, bu genellemenin bir ayrıklığı vardır ki, geçerli kabul edilebilir. Şu ana kadar söylediklerim, merkezi devletler için geçerlidir. Federal sistemler için başka öğeler göz önüne alınmalıdır, burada, gerçek[14] iki meclisli düzenlemenin sürdürülmesi için akla yatan görüşler belirtilebilir. Federal bir anayasa, denge ilkesine göre yapılmıştır. Çeşitli kümeler, çıkarlar ve bölgeler arasında böyle bir dengenin bulunduğu, çoğunluk arayışının ölçülülük ve uzlaşma ile yürütülmesi gereken bir toplum için, bu uygun bir modeldir. Bu koşullar altında, bileşimi oluşturan kümelerden bir bölümü istemlerini gerçekleştirmek için merkeze yönelirken, öbürleri de yerel ya da bölgesel güç merkezlerini denetleme eğilimindedirler. Bu nedenle, federal bir sistem, üç katmanlı yönetim hiyerarşisi içinde, aradaki katmana özel bir anayasal statü tanır. İster kanton, ister bölge, ister eyalet olsunlar, ulus içindeki merkezkaç güçlerini temsil ederler ve yapıları gereği güçlendirirler. Bunun sonucunda, merkezi yasama organının bileşimi bu olguları yansıtır. Herkesin bildiği gibi, 1787'de Philadelphia Konvensiyon'u tarafından Birleşik Devletler anayasası hazırlanırken, gizli çatışma noktalarından birisi, küçük eyaletlerle büyükler arasında idi. Bu soruna bir çözüm getirilmediği sürece hiç bir anlaşma sağlanamayacaktı. Ancak Konvansiyon'un sonlarına doğru benimsenen bir formül ile kabul edilebilir bir taslak ortaya çıktı ve öbür maddeler de geçirilebildi. Buna göre, Kongre iki meclisli oluyordu; Senato, eyaletleri eşit olarak, Temsilciler Meclisi de halkı nüfus oranlarına göre temsil edecekti. Bir federal sistemin başarı ile yürütülmesi için temel noktalardan birisi olan bu ilke, kendi federalizmlerini Amerikan modelinden alan öbür ülkelerde de izlendi[15].

Bu nedenle, iki meclis, federal bir sistemde haklı görülebilir. İçte bütünleşmeyi sağlamış bulunan Danimarka ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin

14 «Gerçek»le kastım, yalnız merkezi yasama organının iki meclisli olması değil, fakat aynı zamanda her ikisinin de gerçek bir güç sahibi olması ve her birinin öbürüne etkili bir biçimde karşı koyabilmesidir.

15 Örneğin İsviçre ve Avustralya.

ise, ne federalizm, ne de iki meclise gereksinimi vardır. Fakat, bunlardan her ikisine de, Birleşik Devletler ve İsviçre'de gereksinme vardır. Her ikisi de birbirini güçlendirir ve aynı toplumsal, siyasal olgularla ilişkilidirler. Bu gerekçenin haklı olduğu kabul edilse bile, iki meclisin demokratik yönetim açısından yarattığı bazı sorunlar vardır ki, bunları tek meclisli yasama organında görmeyiz. Coğrafi federalizm modeli, kaçınılmaz olarak, nüfusu az ve ekonomik bakımdan bağımlı bölgelere, yönetimde oran dışı bir ağırlık sağlar. Zurich ve Zug, Bern'deki Eyaletler Konseyi'nde; Tasmania ve New South Wales, Canberra'daki Senato'da; Alaska, ve California da Washington'daki Senato'da eşit olarak temsil edilmektedir ve bu keyfi düzenlemelerde biraz gülünç bir yan vardır. Federalizmin uygulamasında ortaya çıkan görünüm, meclislerden birinin kentsel ve endüstriyel çıkarlara ve kalabalık nüfus merkezlerine daha fazla ağırlık vermesine karşın, nüfus yoğunluğu az olan bölgelerin öbür meclise egemen olmasıdır. Bu durumda, ulusal çıkarın ve kamu yararının sağlanması, bu iki meclis arasındaki uzlaşmada aranmalıdır.

Fakat, kentte yaşayanların durumu, yukarıdaki ifadenin düşündüreceğinden daha kötüdür. Bir zamanlar nüfusun çoğunluğunu oluşturan kırsal bölgelerin, oy güçleri artık azınlığa düştükten sonra da devlet mekanizması üzerindeki egemenliklerini değilse bile etkinliklerini sürdürmeye çalışmaları, çok görülen bir durumdur. Birleşik Devletler için, bu özellikle geçerlidir ve bu ülkedeki kamu siyasasının tutucu eğilimini açıklamaktadır. Her on yılda bir yapılan sayımdan sonra ortaya çıkan nüfusa göre, Temsilciler Meclisi'ndeki üyelikler eyaletler arasında dağıtılmaktadır. Fakat, meclis seçimleri için bölgeler arasındaki sınıfları çizme işi eyalet yönetimlerine bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak, büyük kent merkezleri genellikle hakça temsil edilmemektedir. Eyalet merkezlerindeki saptırmalar daha da ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Çiftçilerin ve kasaba avukatlarının çok fazla oyu denetlediği eyalet meclisleri tarafından haksızlığa uğrayan büyük kentlerin bir çok klasik örneği vardır.

Seçim bölgeleri ile böyle amaçlı olarak oynanması, demokrasinin sağlıklı olduğunu değil, hasta olduğunu gösterir. Fakat sırf tartışmanın hatırı için, bir yasama organının, seçimle gelen iki meclisi bulunduğunu ve her birisinin öbürü kadar hakça temsil edici nitelikler taşıdığını varsaysak bile, bir demokrasinin kullanabileceği en iyi olası sistem bu mudur acaba? İki meclis lehine ileri sürülen bir görüşe göre, bu sistemde yasalar ikinci kez incelenmekte, aceleyle ve telaşla karar alınması engellenmekte, bir meclis öbürünün çalışmasında gözden kaçan yanlışları yakalayabilmektedir. Hepimiz yasama organlarımızın serinkanlı ve dikkatli olmasını istediğimize göre, bu görüşlerin belirli bir geçerliliği vardır. Fakat, iki meclisli sistemin bu amaçları gerçekleştirdiği ya da tek meclisten daha iyi başardığı kanıtlanmış değildir. Danimarka Folketing'inin ya da Yeni Zelanda Meclisi'nin tek meclise dönüştüğünden bu yana, kamuoyunda esen rüzgârların birden patlaması ile düşünmeden budalaca eylemlere kalkıştık.

16 Yüksek Mahkeme bu uygulamaların anayasaya aykırı olduğuna şimdi karar vermiş bulunuyor, Temsilciler Meclisi'nin ve eyalet meclislerinin nüfus temeline göre seçilmesini emrediyor.

larını gösterecek kanıt yoktur. Asıl metnin dikkatsiz yazımından ya da daha sonraki değişikliklerden doğan yanlışlık ve tutarsızlıklar, tasarı son biçimini alıp yasalaşmadan önce, hukuk uzmanlarından oluşan bir komiteye gönderilerek ortaya çıkarılabilir ve düzeltilebilir. Tek meclisli bir yasama organı, acele ve fazla düşünülmeden karar verme tehlikesine karşı, yeterli zaman ve düşünme sağlayacak süreçleri benimseyerek önlem alabilir. Başka bir deyişle, iki mecliste bulunduğu varsayılan üstünlüklerin hepsi tek meclisle de sağlanabilecek şeylerdir.

Bunun yanı sıra, iki meclisin, seçeneği bulunmayan çok açık zarar verme durumu vardır. İki meclisli bir yasama organı, fazladan bir özen gösterme yerine, öbürünün nasıl olsa düzelteceğini düşünerek, yapması gerekenden daha dikkatsizce kararlar alıp oylamaya gidebilir. İki meclis olduğu zaman, her birisi sorumluluğu öbürüne yükleyerek işin içinden çıkma eğilimini edinebilir[17]. Ayrıca, iki meclisli bir yapı, engelleme ve gecikmelere son derece elverişlidir. Buna karşılık, tek meclisli bir organda sorumluluk belirlenmiştir, örgüt daha basittir ve milletvekillerinin hareketsiz kalmak ve kaçınmak için daha az bahanesi vardır. Yönetimi basitleştirmenin ve kamu yetkililerinin sorumluluğunu açıkça belirlemenin demokrasiye yardımcı olacağı anımsanacak olursa, tek meclisin genel olarak iki meclisten daha iyi olduğu sonucuna varılabilir.

Bir temsilî organın seçildikten ve toplandıktan sonra, örgütlenmesi gerekir. Üye sayısı 80 (Yeni Zelanda Meclisi), 100 (Birleşik Devletler Senatosu), 435 (Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi), 630 (İngiliz Avam Kamarası) gibi sayılara ulaşan bir meclisin, eğer bir işi görecekse, bir yapısı, kuralları ve önderliği olmalıdır. Meclisin bir oturumunda ortaya çıkan sonuçların karakteri, geniş ölçüde, sistemin iç etkinliğine ve bunun nasıl kullanıldığına bağlı olacaktır. Meclisin örgütlenmesini biçimlendiren öğeler iki açıdan ele alınabilir. Bunlardan bazıları, meclisin yapısını belirleyen ve yürütme organı ile ilişkilerini düzenleyen anayasal gereksinmelerden doğar. Öbür öğeler siyasal niteliktedir ve parti sisteminden doğar. Bu öğe kümelerinden her birisi diğerini etkiler. Partilerin siyaseti, anayasanın sağladığı kanallar içinde işlemek zorundadır, ama buna karşılık, yasama organının yasal güçleri, çoğunluktaki partinin yâ da koalisyonun istenci doğrultusunda kullanılacaktır.

Birleşik devletler kongresi'nin örgütlenmesi

Bir kaç örnekle bunu açıklayabiliriz. ABD'de Kongre'nin çalışmaları, iki meclisin farklı seçilme biçimlerinden belirgin biçimde etkilenmektedir. Bütün üyeleri her iki yılda bir yenilenme durumunda olan bir Meclis; her seçimde üyelerinin üçte biri yenilenen ve hepsi de Başkan'dan daha uzun döneme sahip olan sürekli bir kurul kadar güvenli olamaz ve bağımsız çalışamaz. Bundan dolayı ve ayrıca Anayasa'nın içerdiği hükümlere göre Senato uluslararası antlaşmaları ve başkanlığın atadığı yüksek bürokratları onaylama yetkisini de taşıdığı için, Kongre'nin bu kanadı daha büyük bir

17 Bu görüşler, Nebraskalıları tek meclisi benimsemeye razı etmeye çalışan Senatör George W. Norris tarafından ileri sürülmüştü.

güç kazandı[18]. Gerçekten de, demokratik devletlerin iki meclisli yasama organları arasında, Kongre bu açıdan kendine özgü bir nitelik taşımaktadır. Daha küçük olan ikinci meclisin daha güçlü oluşu, dünyada gösterilebilecek tek örnektir. Temsilcilerin dönemi iki yıldan dört yıla çıkararak bu durum bir dereceye kadar düzeltilebilir. Bu, gerekli olmakla birlikte, Anayasal değişikliğe bağlı olan bir girişimdir. Fakat, Temsilciler Meclisi, eyaletlerdeki seçim bölgeleri yeniden belirlendiği sırada yoğun nüfuslu yerlere hakları olan temsil olanağını tanıyarak Anayasal değişikliğe gerek kalmadan siyasal gücünü arttırabilir. Seçimlerde beliren sayıların ağırlığı Temsilciler Meclisi'nin bileşimini etkileyecek ve Meclis, Senato ile olan ilişkilerinde çoğunluk görüşüne dayanarak daha etkili hareket edebilecektir.

Kongre'nin sistemini etkileyen bir başka Anayasal düzenleme, Başkan'ın ve öbür yürütme yetkililerinin, yasama organına üye olmalarının yasaklanmış olmasıdır. Bu, Başkan'ın yasama organı ve üyeleri üzerinde etkisinin olmadığı anlamına gelmez[19]. Tam tersine! Fakat, yönetimin Capitol binasında yeri olmadığı için, Kongre'nin bu yokluğu karşılayacak kendi örgütünü kurup, kendi içinden kendi önderlerini çıkarması gerektiği anlamına gelir. Bunun sonucunda, girişim ve karar gücünün bir tek kişi ya da büroda yoğunlaşmadığı, fakat, çeşitli yerlere belirgin olmayan bir biçimde dağıldığı, karmaşık bir mekanizma ortaya çıkmaktadır. Her tasarı, genel kurula sunulmadan önce, çeşitli görüşleri dinleyen ve değişiklikleri yapan bir yarkurula gönderildiği için, çıkacak yasaların biçimlendirilmesinde bu yarkurulların büyük etkisi olmaktadır. Güçleri öylesine büyüktür ki, bir tasarıyı yeni baştan kaleme alabilirler, olumsuz oyla reddedebilirler ya da genel kurula sunmayarak ölüme terk edebilirler.

Bu sistemde, görüşmeleri ve gündemi düzenlediği için, yarkurul başkanı anahtar kişi olmaktadır. Siyasal konularda kendine özgü güçlü görüşleri olan bir yarkurul başkanı, dikkate alınması gereken bir güç oluşturur. Başkanlar ve Başkanın kendisi onu ikna etmeye çalışabilirler, fakat, eğer seçildiği eyaletteki siyasal temeli sağlamsa, onu zorlayamazlar. Amerikan siyasal tarihinde düzenli aralıklarla, ilgili yarkurulu denetlediği için belirli bir alanda görüşleri egemen olan güçlü bir kişi (bu genellikle bir senatördür) çıkar[20]. Bu zorluğu daha da arttıran şey, belirli bir yarkurulda en uzun hizmet görmüş olan kişinin başkan seçileceğine ilişkin siyasal gelenektir. Bu uygulamanın sonucu olarak, bazen yarkurul başkanı o alanda gerçek bir uzmanlık kazanır, bilgi ve deney birikimi sonucunda, kamu siyasasına değerli katkılarda bulunabilir. Fakat, bunun tam

---

18 Anayasa tarafından Temsilciler Meclisi'ne tanınan en önemli özel ayrıcalık, «gelir getirici bütün tasarıların» burada verilmesi gereğidir. Madde 1, bölüm 7. Bununla birlikte, Senato, kendisine gelen tasarılarda değişiklik yaparak kendi malî görüşlerine gerçeklik kazandırabilir. Buna ek olarak, «Başkan'ın görevine son verme» gücü de sadece Temsilciler Meclisi'nde bulunmaktadır. Madde 1, bölüm 2.

19 Başkan'ın yasama rolüne ilişkin bir tartışma için, 15. Bölüm'de «Yasamanın başı» ve sonrasına bakınız.

20 Örneğin, Smooth, Borah, Conally, Vandenberg, McCarran, Taft, Russell gibi Senatörler ve Smith, Cannon, Passman, Vinson gibi temsilciler.

tersinin olduğu çarpıcı durumlar da vardır; dar ve yerel görüşlü bir siyaset adamı, ulusal ve uluslararası düzeyde önem taşıyan kararlarda anahtarı elinde bulundurabilmektedir. Yazık ki, her iki partinin de en gerici kanadı (Demokratlar arasında güneyliler ve kırsal alandan ya da kasabalardan gelen Cumhuriyetçiler) bu yarkurullarda genellikle en kıdemli kişilerdir. Bunlar Amerikan halkının çoğunluğunu temsil etmiyorlar. Bununla birlikte, yarkuru üyeliklerinin, kendi oranlarının üstünde bir bölümünü ellerinde bulunduruyorlar ve oluşturdukları koalisyonun Kongre üzerindeki etkisi olumsuz bir tutuculuk doğrultusunda olmaktadır.

Yarkurullar ve başkanları yanında, Kongre'deki öbür önemli yetkilileri, her iki meclisteki çoğunluk ve azınlık partilerinin önderleri ve Temsilciler Meclisi'nin Başkanı *(speaker)* oluşturur. Meclis, Senato'dan dört kez daha büyük olduğu için, etkili işleyebilmesi, daha iyi bir önderliğe ve daha sıkı bir disipline bağlıdır. Bu nedenle, Meclis Başkanı, geçici de olsa, Senato'nun Başkan Yardımcısı ve Başkanından daha fazla güce sahiptir. Keyfiliği ile başkaldırıya ve Meclis kurallarının değiştirilmesine yol açan «Çar» Cannon örneğinde olduğu gibi, geçmişte zaman zaman bu güç aşırı biçimlerde kullanılmıştır. Fakat, akıl ile gücü birleştirebilen, Meclis ayrıcalıklarının ısrarlı bir koruyucusu olan bir başkan, yasama alanında ve partisinin kurullarında eşi görülmemiş bir güç kazanabilir. Meclisteki uzun başkanlığı Demokratik Parti'nin sürekli çoğunluğu ile çakışan Başkan Rayburn açısından bu durum geçerli idi. Örgütlenme ve yöntemlerin inceliklerinde ustalaşmıştı ve insanları zorlamadan yönlendirmeyi çok iyi başarıyordu. Fakat, onun gücü, makamından olduğu kadar kişiliğinden de geliyordu ve bu ikinci özellik, birincisi gibi devredilemezdi.

Senato'nun yönetimi, Meclis'in yönetiminden çok daha zordur. Daha küçük oluşu, dönemlerin uzunluğu, seçimlerin aşamalı yapılması, bu olağanüstü meclise, her üyesinin kişisel ayrıcalıklarını kıskançlıkla koruduğu ve arkadaşlarının ayrıcalıklarına da aynı biçimde saygı gösterdiği bir kulübün bütüncül niteliğini verir. Senato, bir tartışmayı sona erdirmek için, pek ender olarak yeterlilik kuralına başvurur. Pek ender olarak çizmeyi aşan bir üyesini susturur; bu en son önemli Jozeph R. McCarthy'e uygulamıştı. Eğer çoğunluk partisi, yargısına güvenilen ve meclis becerisi olan bir meclis önderi bulabilirse, yalnız ve yalnız bu kişi bu meclisin hoş görebileceği bir bütünlüğü sağlayabilir. Cumhuriyetçiler arasında Senatör Robert A. Taft'ın ve Demokratlar arasında Lyndon Johnson'ın oynadığı rol, bu konudaki çarpıcı ve az görülür örneklerdir. Senato'daki asi üyelere parti disiplininin uygulanması her zaman çok güç olmuştur, fakat, senatör'ün eyaletine yapılacak yardımların kesilmesi belirli bir etki yaratabilir. Seçim sırasında, saflarında kendilerine karşı gelen senatörleri «temizleme»ye çalışan Başkanlar bu konuda pek başarılı olamadılar, Franklin D. Roosevelt'in bile 1938'deki yenilgisini anımsayın. Eğer bir insan, iki ya da daha çok kez Senato'ya seçilmeyi başarabildiyse, kendisine kişisel bağlılığı olan kişi ve kümelerden güçlü bir izleyici oluşturur. İki partinin de eşit güçte olduğu eyaletlerin, ikişer yıl ara ile açık farkla seçilmiş olan bir Cumhuriyetçi ve bir Demokrat tarafından aynı anda temsil edilmesi gibi garip bir olgu

(örneğin, Illinois'den Senatör Dirksen ve Douglas, New York'tan Keating ve Lehman) böylece açıklanabilir.

Kongre siyasetindeki mücadele çizgileri genellikle açık değildir. Bu çizgiler normal olarak karışmıştır, hatta bazen de karman çorman olmuştur. Kümeleşmeleri durmadan biçimlendiren dört ayrı tip etki Kongre üyelerini yönlendirir. Birincisi, kuşkusuz ki, parti bağlarıdır. İkincisi liberal (ilerici) ve tutucu arasındaki ayrımdır. Üçüncüsü, eyaletin ya da bölgenin etkisidir (ırk eşitliği sorunu gündeme geldiği zaman, bölgesel blokların en güçlüsü Güneyli Demokratlar olmaktadır). Dördüncü olarak, çok çeşitli ekonomik çıkarlar vardır ki bunlardan bir bölümü bir bölge ile çakışırken, bir bölümü de çok dağınık alanlardan Kongre üyelerini bir araya getirir. Böylesine karmaşık güçlerin etkisi altında her iki Mecliste de çok - kümeli bir sistemin sürmesine, zamanına göre geçerli olan konu ve baskılara göre koalisyon ve yandaşlıkların kurulup güçlenmesine, sonra dağılıp yeniden biçimlenmesine şaşmamak gerekir. Bu sistem, Amerikan toplumunun çoğulculuğunu, çeşitli yönlerinin hepsi ile birlikte olduğu gibi yansıtmaktadır. Açık bir yöneliş, daha fazla birlik ve kesin siyasalar isteyen birisi için, Kongre'nin çalışmalarını izlemek bunaltıcı bir deneydir. Fakat, yasama organındaki mozayiği oluşturan çok sayıda taş, Birleşik Devletler'in her yanından, en aşağısından ve en yukarısından derlenmiş olan gerçek parçalardır.

İngiliz Avam Kamarası'nda disiplin

İnsanın dikkatini Washington'dan Westminster'e çevirebilmesi için yaklaşım ve bakış açısında sert bir değişiklik yapması gerekiyor. Kongre'nin güçlü olduğu noktada İngiliz Meclisi zayıf, zayıf olduğu noktada ise güçlüdür. Kongre için en sık ileri sürülen eleştiriler, partilerin yeteri kadar disiplinli olmaması, bireysel üyelerin aşırı derecede bağımsız olması ve ulusal ölçekte önem taşıyan konularda azınlıkların engelleme yapabilmeleridir. İngiliz Meclisi'ne genel olarak yönetilen eleştiriler ise, aşırı parti disiplininin bulunması, «yaylacı» milletvekillerinin hem bağımsızlıklarını, hem de girişimciliklerini yitirmiş bulunmaları ve Avam'ın gücünün büyük bölümünü Kabine'ye devretmiş olduğudur. Meclis önemli bir sorun üzerinde anlaşmazlığa düştüğü zaman (örneğin, güven oylaması), parti disiplini nedeniyle sonuç hemen hemen kesin olarak önceden bilindiği için, ortaya çıkacak durum için kuşkuya yer yoktur[21]. Siyaset uzmanları için ilgilenilebilecek tek şey, hükümet'in sağladığı çoğunlukta ya da muhalefetin denetlediği oylarda görülebilecek dalgalanmalardır. Çünkü her iki partinin de içinde ciddi anlaşmazlıklar doğacak olursa, bunun ifadesi, Meclis'teki öbür yana geçerek onlarla birlikte oy kullanmak değil, fakat oylamaya hiç katılmamak biçiminde olacaktır.

İngiltere'deki parti disiplininin nedenleri incelenmeye değer. Daha önce belirtildiği gibi[22], İngiliz halkının çok belirgin olarak ayrıldığı sorunların ta-

---

21 Kuşkusuz ki bu durum, iki büyük partinin bulunduğu ve birisinin çoğunlukta olduğu olağan koşullarda geçerlidir. 1918-1931 arasında durum farklıydı, çünkü bir süre için üç parti bulunuyordu ve bunlardan birisi güç dengesini elinde bulunduruyordu.

22 Bkz. 11. Bölüm sayfa 278 ve ötesi.

rihinden iki partili bir sistem gelişmiştir. Fakat, bu olgu, İngiliz siyasetine neden iki büyük kümeleşmenin egemen olduğunu açıklasa bile, bu kümelerden her birisinin neden bu denli yüksek disiplin sürdürdüğünü açıklayamaz. Halktan birinin sürekli olarak aynı partiye oy vermesine neden olan öğeler, bir meclis üyesini hep aynı kulise aynı kümeyle yönelten öğelerle tam olarak aynı değildir. Kamu yaşamına girmiş bulunan meslekten bir siyasetçi olarak, hem kendi mesleğini, hem de ülkenin iyiliğini düşünmek zorunda olan bir parlamenteri harekete geçiren bazı ek özendiriciler vardır. Meclis'te kalmayı isteyen bir üye, yeniden seçilmesine yarayacak her şeyi yapacaktır ve bakanlık isteyen birisi de, partisinin önderlerinin dikkatini çekmek için uğraşacaktır. Bir seçim bölgesinde aday gösterilmek, yeniden aday gösterilmek isteyen bir kişi, hem merkez için, hem de yerel örgüt için *persona grata* olmak zorundadır. Kampanyanın ve reklâmın yüksek maliyeti nedeniyle günümüzde bir seçim uğraşı yürütmek öyle pahalı olmuştur ki, çok az kişi bunu kendi cebinden karşılayabilir. Gerekli paranın büyük çoğunluğunu parti genel merkezi karşıladığına göre, merkez örgütü doğal olarak adayların belirlenmesinde bir söz hakkına sahip olmaktadır. Seçmenlerin arasından istediğini yeğleyebileceği bir «kabul edilebilir» adaylar listesi hazırlayabileceği gibi, ara sıra da olsa, sevilmeyen birinin aday olarak belirlenmesini ya da yeniden aday gösterilmesini engelleyebilir.

Amerikan ve İngiliz sistemleri, aday belirlenmesine koydukları bazı sınırlamalar açısından birbirlerinden önemli ölçüde ayrılırlar Birleşik Devletler'de ya yasa gereği ya da gelenek nedeniyle, bir Kongre üyesinin temsil ettiği bölgede oturması gerekir. İngiltere'de böyle bir koşul yoktur. İngiliz seçmenleri, bireysel adaylardan çok parti simgelerine oy verdikleri için, adayların seçim bölgesinde oturmasını beklemezler. Bu esnekliğin anlamı, partisine yararlı olan bir kişiyi Meclis'te tutabilmek için ona güvenli bir sandalyenin sağlanmasıdır. Bir Kongre üyesinin, yeniden seçilebilmek için, yerel çıkarları ve duyarlıkları hep göz önünde bulundurulması gerekir. Eğer seçim bölgesinde çok sayıda kişiyi kızdıracak olursa, seçimi yitirebilir ve bir daha da seçilmeyebilir. Fakat İngiliz Meclisi'nin yeniden seçilmek isteyen bir üyesi bir bölgede aday olamazsa başka bir bölgede aday gösterilebileceği için, yerel baskılardan çok merkezi önderliği izleyecektir. Gerçekten de, İngiliz siyasal yaşamındaki en büyük kişilerden bazılarının meclis dönemleri incelenecek olursa, Meclis'te uzun süre kalmış olan bir kişinin, iki ya da üç seçim bölgesinden geldiği görülecektir. Bakanlık düzeyine yükselmek, Başbakan'ın iyi niyetine bağlı olduğuna göre, Başbakan da «yaylacı» bir milletvekilini ön saflara çıkarmak için, başka şeylerin yanı sıra, onun oyunu nasıl kullandığına da bakacağına göre, bir milletvekili, parti disiplinine karşı gelmeden önce iyice düşünecek demektir. Oylama için çanlar çaldığı sırada arkadaşları ile birlikte hareket etmemek, bir milletvekilinin işleyebileceği en büyük günâhtır. Zamanı gelince oyunu sadakatle verdiği sürece, milletvekilinin kamuoyu önünde arasıra partisi ile anlaşmazlığa düşmesi bile affedilebilir.

Parlamenter partileri niteleyen disiplin, bu nedenle, insanın siyasal mesleğini belirleyen ve Avam Kamarası'nın içinde çalıştığı koşulların bir so-

nucudur. Eğer Birleşik Devletler'de Temsilciler Meclisi 435 üyesi ile, yüz üyesi bulunan Senato'dan daha merkezî bir örgütlenme gereksinmesi duyuyorsa, şu anda 630 üyeden oluşan Avam'ın daha da büyük bir yönlendirme gereksinmesi duyması gerekir. Böylesine geniş bir kurul, bütünlüğü ve denetimi sağlayıcı bir çeşit mekanizma olmadan ulusun işlerini yönetemez. Bunu sağlayacak araç da, kuşkusuz ki, Kabine'dir. Kabine'nin gücünün gizi, şu olguların bileşiminde yatmaktadır: Kabine'nin bütün üyeleri Meclis'ten seçilmiştir, çoğunluk partisinin önde gelenlerinden oluşmaktadır, bir taraftan yürütmenin bölümlerini yönetirken, bir taraftan da Meclis'te hizmete devam etmektedirler. Bunlar, en önde gelen siyasal nedenlerdir. Çoğunluk önderinin gücünü, Meclis'in yasal yetkisi ile ve bürokrasinin kaynak ve becerileri ile bir araya getirirseniz, Kabine'nin neden İngiliz yönetiminin merkezi organına dönüştüğünü anlarsınız. Böyle bir sistemde, meclis yarkurullarının, Kongre yarkurulları ile hiç bir biçimde karşılaştırılamayacağı ortadadır. Engüçlü tek kurul Kabine'dir, Meclis içinde çalışmaktadır ve kendisine rakip tanımaz. Kabine, istediğini elde etmek ve istemediğinin yasallaşmasını engellemek için gerekli oylara sahip olduğu için, bu anlamda yasama organını denetlemektedir. Kabine yönetiminin siyaseti, bu denklemin sürmesine bağlıdır. Kabine, Avam Kamarası desteklediği için ve desteklediği sürece iktidardadır. Herhangi bir nedenle çoğunluk kalmazsa, iki sonuçtan birisi belirecektir. Ya bakanlar kurulu istifa eder ve eskisinin görevine son veren çoğunluk tarafından desteklenen bir yenisi seçilir, ya da, Meclis'in güvenini yitiren Bakanlar Kurulu genel seçim isteyerek halka başvurur. Bunun üzerine, hangi partinin yeni Bakanlar Kurulunu oluşturacağı ortaya çıkar.

Fakat, bu söylenenler anayasal ilke olarak doğru ifadeler de olsa, disiplinli iki parti sisteminin siyasal uygulaması, Meclis'te bir Bakanlar Kurulu'nun güvensizlik oyu ile düşürülmesi olasılığını hemen hemen ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, kendi önderlerinden hoşnut olmayan bir üye kümesi oy vermekten kaçınabilir. Fakat, hoşnutsuzluklarını, kendi hükümetlerini düşürme noktasına vardırmayacaklardır. Bir kabine'nin iktidarı, bazı «yaylacı» milletvekillerinin, ne kadar kızgın olurlarsa olsunlar, muhalefetle birleşme yerine kendi partilerini iktidarda tutmayı yeğleyecekleri varsayımı üzerine kurulmuştur. *Realpolitik*'te genellikle görüldüğü gibi, burada da uygulamadaki seçenekler iki iyi arasında ya da iyi ve kötü arasında değil, fakat sağduyulu kişinin daha azını seçeceği iki kötü arasındadır.

Bu tartışmanın mantığına göre, iki partili sistemin normal işleyişi içinde, kabine'nin meclis üzerindeki gücüne karşı konamaz. Buradan kalkarak, Ramsay Muir ve öbürleri tarafından ileri sürülen, İngiltere'de «kabine'nin diktatörlüğü» oluşmuştur eleştirisine varabilir miyiz? Ben bu kanıda değilim, terimi ve sonuçlarının kullanılışını abartılmış buluyorum. Kabine'nin gücü büyük olsa da, mutlak ve yozlaşmış bir güç değildir. Çünkü, her iki tarafın da çok iyi anlaması gereken kısıtlılıkların çerçevesi içinde hareket etme zorundadır. Ana çizgileriyle, İngiliz yönetim biçiminin işleyişi böyledir. Belirli bir zamanda ülkeyi yöneten kişiler, son genel seçimde

Avam'da çoğunluğu sağlamış olan partinin önderleridir. Hükümeti kurduklarında, yönetmenin, karar verip eyleme geçmenin hakları olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Fakat eylemleri, kararları ve önderlikleri, sürekli bir gözetim ve kamuoyunun ilgisi altında geçmektedir. Görüşlerini Avam'da savunmak ve rakiplerinin saldırılarında söylediği en kötü şeyleri bile yanıtlamak zorundadırlar. Gerçi her iki taraf Meclis'te birbirlerine karşı konuşursa da, gerçekte dışardaki halka hitap etmektedirler. Onların mahkemesi kamuoyudur, jürileri seçmenlerdir, hükümleri gelecek seçimde (hiç bir zaman fazla uzakta olmayan ve hiç bir zaman unutulmayan seçimde) verilecektir. Meclis süreçlerindeki egemenliklerini kötüye kullanarak muhalefet'e karşı gereksiz sertliğe yönelen bir bakanlar kurulu, halkın hak ve adalet duygularını incitecektir. Bu nedenle, bir hükümet, meclis'teki büyük gücünü pratikte kullanırken dikkatli hareket etmek zorundadır. Hükümet, ne zaman zorlayıcı ve sert olunacağını, ne zaman sabırlı ve ölçülü olma gerektiğini bilerek, sağduyusunu ya da devlet adamlığını ortaya koyar. Bu, iktidarı uzun dönemde inandırmaya dayandırması gereken demokratik bir devletin erdemidir.

•

Kabine'nin bir diktatör olduğu anlayışını reddetmekle birlikte, bu çağdaş sistemin bazı talihsiz sonuçlar doğuracak kadar aşırıya vardırılan bir yönünü vurgulamak isterim. Kabine sisteminin işlemesi için iki partinin disiplinli olması gereklidir ve bir noktaya kadar da olumludur. Fakat, bazı üzücü yan etkileri olmaktadır. Parti içinde azınlıkta olan bir küme, bazen çok derinden bağlı oldukları inançlarının tersine olarak, parti çizgisini izlemek zorunda kalmaktadır. Parti bağlılığı karşılığında ödenen bedel, bireysel vicdanın gözden çıkarılması olmaktadır.

Bunun yanı sıra, kabine'nin yasama üzerine kurduğu tekel, üyelerin kişi olarak girişimde bulunma eğilimlerini ister istemez körletmektedir. Kongre'de, temsilcilerin ve Senatörlerin birey olarak bağımsız girişimde bulunması için çok geniş bir olanak tanınmaya devam ederken, İngiliz Meclisi'nde tam tersi aşırılık izlemektedir. Üyelerin özel olarak sundukları tasarıların tartışılması için günümüzde ayrılan zaman gülünç denecek kadar yetersizdir ve bunlardan birinin yasalaşması olasılığı da son derece zayıftır. Kuşkusuz ki, burada, üyelerin özel olarak sundukları tasarıların aslında hükümet'in sorumluluğunda olan kamu siyasası alanını ele geçirmesi gerektiğini ileri sürmüyorum. Fakat, ekonomik konuların ve uluslararası ilişkilerin dışında, çağdaş toplumda yaşayan birey için önemli olan, ama iktidardakilere siyasal bir yarar sağlamayan bir çok sorun vardır. Ahlâk, aile, cinsel davranış, alkollü içkilerin satışı ve tüketimi, okullarda din eğitimi gibi, insanların bir çoğunun çok duyarlı olduğu ve bireysel girişimlerin toplumsal sonuçlar doğurabileceği bir çok konu vardır. Fakat, parti görüşü içinde yer almayabileceği için, politikacılar bu tür konulardan kaçınma eğilimindedir. Tam tersine, bu konular, parti çizgilerini aşan özel tutum ve inançlarla ilgilidir ve disiplini yok edebilir. Eğer boşanma yasalarını çağdaşlaştırmaya kalkacak olursanız, kiliseyi bağırıp çağırarak peşinize düşürürsünüz ve hiç bir dikkatli Bakan böyle bir işe girişmek istemez. Bunun tersine, «yerleşik» olmanın ayrıcalıklarını taşımakla birlikte acısını

da çekmekte olan İngiliz kilisesi, dua kitabını değiştirmek isterse Meclis'in onayını almak zorundadır ki, burada dine inanmayan bazı eleştirici temsilcilerle ister istemez karşılaşacaktır. Eğer üyeler eski girişim olanaklarına hâlâ sahip bulunsalardı bu konularda yararlı olurdu. Bakanlar bakanlıklarının meyvelerini toplarken, onlar da cezalandırılma korkusu olmadan ellerini ateşe uzatabilirlerdi.

Fransız yasama organlarının mantıksızlığı

Bu tartışmanın da ortaya koyduğu gibi, İngiliz Meclisi ve Kongre, iç örgütlenmeleri bakımından birbirlerinin tam tersidir. Bunların her ikisi de öbüründen bazı şeyler alarak geliştirilebilir. Kongre için daha fazla parti disiplini, Meclis için de «yaylacı»ların daha fazla girişimciliği yararlı olabilir. Fakat, bunlar bir derece sorunudur. İki yasama organının farklı örgütlenmesi, birinin, yürütmenin siyasal başını içerirken, öbürünün dışlaması gibi temel bir olgudan kaynaklanmaktadır. Burada yapılamayacak şey, iki sistemi eşit dozda birbirine karıştırarak başarılı bir sonuca ulaşılmasıdır. Fakat, nedense mantıklı insanlar olduklarına ilişkin bir üne kavuşmuş olan Fransızların yapmaya kalkıştıkları şey bu oldu. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet Anayasaları ile, yasama organı, amaçlı olarak, en büyük gücü taşıyan merkezi kurum durumuna getirilmişti. Fransızların bir dizi yönetim deneylerine başladıkları on sekizinci yüzyılın sonundan beri, halk meclisinin üstünlüğü düşüncesi bir gelenek olarak süregelmişti. Louis Napoleon ve Charles de Gaulle arasında yer alan iki Cumhuriyet döneminde, milletvekilleri yetkelerinin görkemini tattılar ve bundan en elverişli biçimde yararlandılar. On sekizinci yüzyıl İngilteresindeki temsilî sistemin işleyişine Rousseau tarafından yönetilen acı eleştiri[23], aslında 1875 - 1940 ve 1946 - 1958 arasındaki *Palais Bourbon*'a daha uygun düşüyordu. Temsilciler Meclisi'nde ve onu izleyen Ulusal Meclis'te[24] milletvekilleri sürekli bir üstünlük elde ettiler. Örgütlenme ve süreçler üzerindeki denetimleri sayesinde bunu gerçekleştirdiler. Örgütlenme her birisi kamu siyasasının belirli alanlarında çalışan ve üyeleri bu dallarda uzmanlaşan karmaşık bir yarkurullar ağından oluşuyordu. Yarkurul başkanının yanı sıra, önerilen tasarının içeriği üzerinde büyük etkinliği olan kişi, raportör olarak atanmış bulunan üye idi. Konunun incelenmesinden o sorumluydu, yarkurul önünde değişiklik önergeleri verebiliyordu ve tasarı Meclis'te tartışılmaya başlandığı zaman ilk konuşan o idi. Yasama organının örgütlenmesini denetlemenin yanı sıra, milletvekilleri, gensoru aracılığı ile sürece egemen olabiliyor ya da süreci saptırabiliyorlardı. Bir bakana soru açılması önerisi ile başlayan bu yöntem, genel siyasa üzerine bir tartışmaya dönüşebiliyor, Bakanlar Kurulu'nun güven oyu istemine ya da Hükümetin düşmesine yol açabiliyordu. Efsanedeki Demokles gibi, Fransız Bakanlar ziyafet masasında yemek yerlerken milletvekillerinin kılıcı tepelerinde sallanıyordu ve istekli eller ipi kesmeye hazır beklemekteydi.

---

23 *Contrat Social*, III. Kitap, 15. Bölüm, yukarıda 2. Bölüm sayfa 36, n. 61'de alıntı yapılmıştı.

24 Bu noktada deyimler bir karışıklığa yol açabilir. Üçüncü Cumhuriyet'te *Assemblée Nationale Sénat* ve *Chambre de Députés*'den oluşan iki meclisli bir yasama organı idi. Dördüncü Cumhuriyet'te, iki meclisli *Parlement*'ı, *Conseil de la République* ve *Assemblée Nationale* oluşturuyordu.

Fransa, yasama organının üstünlüğü olgusu ile, Kanal'ın öte yanından aldığı Kabine sistemini birleştirmeye kalkıştı. Fakat, İngiliz Kabinesi'nin kendi saflarındaki milletvekilleri üzerinde kurmaya alışkın oldukları egemenliği, Fransız Kabinesi hiç bir zaman sağlayamadı. Bu farklı sonuç, kuşkusuz ki, iki parti sistemi arasındaki karşıtlıktan doğmaktadır. İngiliz parlamenter partileri, normal olarak, gün görmüş komutanların buyruğu altındaki düzenli askeri birlikler gibi çalışır. Fransız partileri ise (Komünistler dışında), önderleri, önden olduğu kadar arkadan da vurulabilecek asi gerilla çetelerine benzer. Bu siyasal koşullar göz önüne alınacak olursa, bakanların milletvekillerini denetlemesi beklenemezdi. Kurumlar, parti sisteminin elvermediği bir biçimde çalışamazlar. Birleşik Devletler Kongresi'nin yarkurul sistemi ile İngiliz Meclisi'nin Kabine sistemini birleştirme çabası da, çok partili sisteme uygun olduğu için, yarkurul sisteminin kaçınılmaz olarak üstünlük kazanması ile sonuçlandı. Eğer Fransız siyasal yaşamında iki partili sistem ortaya çıkabilseydi, Kabine yarkurullara egemen olabilir ve raportörleri susturabilirdi. Bu çok açık, ya bir örgütlenme modeli üstünlük kazanır, ya da öbürü. Bunlar uzlaştırılamaz ve tevil edilemez. Neyin üstünlük kazanacağı, soğuk ve basit bir biçimde, parti sisteminin ilkesi tarafından değil, mantığı tarafından belirlenmiştir.

Meclisin işlevleri nasıl gelişti

Yasama organının tartışılması gereken bir başka yönü, işlevleridir. Temsilî meclisin neyi yapması beklenmektedir? Gerçekten ne yapar? Görevini ne kadar iyi yerine getirir? Bu bölümün başında da belirtildiği gibi, bu konuda yaygın bir tatminsizlik vardır. Bir çok demokraside, temsilî meclis, saygı görmekten çok alay konusu yapılır. Bazı özel durumlarda haklı da olsa, yakınma ve eleştiriler, kanımca haklı değildir ve kısmen yasama organının çağdaş dünyadaki rolü konusunda halkın taşıdığı yanlış anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu sorunla ilgili olarak bir perspektif edinebilmek için, tarihsel evrimi içinde yasama organının işlevlerini ele alacağız, daha sonra da, günümüz gereksinmeleri içinde bugün nasıl çalıştıklarını inceleyeceğiz.

Her şeyden önce, yasama organı konusundaki yargımız, adının etkisi altındadır ve bir kerteye değin bu nedenle yanlışlığa düşebilir. Devlet yönetiminde yasa yapmak için var olduğu düşünülen bir organ, ister istemez çıkardığı yasalarla, bu alandaki ürünleri ile değerlendirilecektir. Bununla birlikte gerçek şudur ki, bugün yasama organı dediğimiz kurumların ilk işlevleri arasında yasama yoktu, bu işlev, başka amaçla kurulmuş olan bu kuruma sonradan verilmiştir. Bu söylenen paradoksal gibi gözükse de, İngiliz Meclisi'nin yedi yüz yıllık gelişmesi ile ortaya konabilir. Meclis'in toplanmasına yol açan ana neden, Kral'ın para gereksinmesi idi ve toplanan temsilciler, önlerine çıkan bu fırsatı, yakınmalarını sunmak ve çözüm istemek için kullandılar. Meclis'in ilk işlevi, bu durumda, vergi toplanmasına yetki vermek ve yakınmaların dile getirileceği bir forum oluşturmaktı. İlk işlev, harcama amaçlarının incelenmesine yol açtı, buradan da, İngiltere'deki deyimleriyle «yollar ve araçlar» ile «temin» genişletilerek hazine üzerindeki güce dönüştü. Buna benzer bir biçimde, yakınmaların dile getirilmesi de

zaman içinde «ulusun büyük soruşturması» denen şeye, iktidarda bulunanların neyi yapıp neyi yapmadıklarının sürekli bir irdelenmesine dönüştü.

Bu iki işlevden sonra bir üçüncüsü, yasaların yapılması geldi. Orta çağlarda meclis tarafından pek az yasa çıkarılmıştır. Fakat, Tudor monarklarının, özellikle VIII. Henri ve I. Elizabeth'in girişimleri, siyasal nedenlerle meclis'in onayını gerekli kılıyordu. Bundan böyle, Taç, krallığın ayrıcalıklarını yasa kaynağı olarak kullanarak Konsey Buyrukları ile ülkeyi yönetemezdi. Stuartlara karşı koyma ve başkaldırma sonucunda Meclis'in yasa koyucusu olarak üstünlüğünü benimseterek çıkması, bunu bir kez daha kanıtladı. Sonunda, on sekizinci yüzyılın ilk dönemi ile on dokuzuncu yüzyılın otuzuncu - kırkıncı yılları arasında yeni bir güç daha eklendi. Bu dönemde, partilerin billurlaşması ile birlikte Kabine ortaya çıktı. Meclis'teki parti dayanışması, Kral'ın daha önce Bakanları seçerken kullandığı özgür seçimi kısıtladı. Bundan böyle, bir Bakanlar Kurulu, Kral'ın beğenisini kazandığı için değil, Meclis çoğunluğunun desteğini sağladığı için görev başına geliyordu. Daha önce krallığın isteğine göre toplantıya çağırılan bu kurum, bu gelişmeler sonucunda, krallığın isteğine karşı koyacak kadar olgunlaştı ve sonunda da hükümetin yönetim işlevlerini krallığın ellerinden aldı.

Bu nedenle, çağdaş meclisler, geçen yüzyıllardan kalan dört önemli sorumluluğu taşımaktadırlar: Hazineyi denetleme gücü, şikâyetlerin ortaya konması, yasaların yapımı ve Kabine'nin oluşturulması. Şimdi sorulması gereken soru şudur: Bu sorumluluklarını günümüzde nasıl yerine getiriyorlar?

Bu kategorilerin üçü üzerinde yirminci yüzyıl meclislerinin daha eski meclislere oranla çok daha az etkili oldukları yadsınamaz. Maliye konusunda bu açıkça belli olmaktadır. Ana çizgileriyle, gelir ve harcamalar konusundaki kararlar, Hazine'nin yardımı ile Bakanlar Kurulu tarafından verilmektedir. Bütçe, sunulduğu biçimi ile Meclis tarafından onaylanmaktadır, çünkü, Hükümet'in gözünde, mali programının kabul edilmesi, iktidarda kalması ya da düşmesine ilişkin bir güven sorunu olmaktadır[25]. Doğal olarak, gelecek seçimlere bir hazırlık olmak üzere, Muhalefet elinden gelen eleştiriyi yapar. Fakat, kuşku yok ki, Avam Kamarası'ndaki oylamada geride kalacaktır. Gerçekten de mali alanda Avam Kamarası'nın etkinliğini hâlâ sürdürdüğü konu, kesin hesaptır. Muhalefetten bir üyenin başkanlık ettiği, denetçi ve genel sayman'ın yıllık raporunu alan bir Kamu Hesapları Yarkurulu vardır. Bu Yarkurul Başkan'ı Meclis'in isteğini yerine getirmek üzere atanmıştır ve Bakanlar Kurulu'ndan bağımsızdır. Fakat, yapılan harcamaları sadece yasallığı açısından incelemekle yükümlüdür. Siyasaların doğruluğunu incelemek, Başkan'ın ve Yarkurul'un yetki alanı içinde değildir.

---

25 Gerçekten de Avam'da bütçe tartışmaları yapılırken pek ender olarak Hükümet belirli bir maddeyi geri çekebilir ya da bir değişiklik önergesini benimseyebilir. Böyle bir şey, ancak, desteği gerekli olan kümeler içinde muhalefet gelişmeye başlarsa yapılır. 1938'de vergi yükünün geniş ölçüde omuzlarına düşeceği Kent'in işadamlarının direnişi karşısında, Hitler'e karşı silâhlanmayı finanse etmek amacıyla çıkarılan yeni bir vergi yasasını Chamberlain geri almak zorunda kalmıştı.

Meclis'in eski gücünü hemen hemen tümüyle yitirdiği bir başka alan, Hükümet'in oluşturulmasıdır. 1832'den 1884'e kadar geçen dönemde, seçim hakkı aşama aşama ergin erkekleri kapsamaya başlarken ve parti örgütlenmesi gelişirken, meclisteki partiler günümüzdeki kadar bütünleşmiş ve disiplinli değildi. Avam Kamarası'ndaki «yaylacı»ların hep önderlerini izleyeceklerine pek güvenilemezdi ve desteği bir partiden öbürüne zaman zaman değişen çeşitli kümelerle, bağımsız üyeler vardı. Bu koşullar altında, Avam Kamarası'ndaki koalisyonların değişmesi ile Bakanlar göreve getirilebiliyor ya da görevden uzaklaştırılabiliyordu. Fakat bu koşullar uzun süredir değişmiş bulunuyor. Liberallerin her iki Meclis'te de dengeyi ellerinde bulundurduğu 1920'lerden bu yana, partisi çoğunlukta olmayan hiç bir Bakanlar Kurulu oluşturulamadı. Günümüzde İkinci Seçmenler Kurulu'nun (Electoral College) Birleşik Devletler Başkanı'nı seçmede oynadığı rolün hemen aynısını Avam Kamarası Hükümet'in oluşturulmasında oynamaktadır. İngilizler seçimlerde iki büyük partiden birine oy verirler. Avam'da çoğunluğu elinde bulunduran partinin önderi Başbakan olarak atanmakta ve Kabinesini oluşturduktan sonra istifa edinceye ya da yeni bir seçim isteminde bulununcaya değin iktidarda kalmaktadır. Buna benzer bir biçimde, Birleşik Devletler'de Başbakanı seçecek anayasal çoğunluğu biçimsel olarak İkinci Seçmenler Kurulu oluşturmakla birlikte (bazı eyaletlerde yasaya göre, bazılarında da geleneğe göre) bu organ, elli eyaletteki halk oylamasının sonuçlarını onaylamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Hükümetin oluşturulması için Avam'da bir çoğunluk gereklidir. Fakat bu durum, İkinci Seçmenler Kurulu'nun kimin Başkan olacağını belirlemediği gibi, Hükümetin gerçekte Avam ya da üyeleri tarafından olşturulduğu anlamına gelmez. Belirtmeye gerek yoktur ki, İkinci Seçmenler Kurulu'nun Başkan seçme yetkisinde olduğu gibi, Avam Kamarası'nın Bakanlar Kurulu oluşturma ve düşürme gücünün dumura uğraması, demokrasi açısından bir yitik oluşturmamaktadır. Tam tersine, çağdaş demokrasi için, seçim gücünün Avam'dan ve Seçmenler Kurulu'ndan halka aktarılması çok önemli bir konu idi. Oy veren yurttaşlar, en büyük güce sahip olan yetkilileri seçme hakkını kendi ellerinde bulundurmalıdır. Seçim yöntemi eskiden dolaylı idi, Seçmenler Kurulu ve Avam, seçmenlerin eğilimlerini düzeltmek ve «temizlemek» için bir süzgeç rolü oynuyorlardı. Çağdaş yöntem, ulus çapında yapılan seçimlerde doğrudan oylama ile daha demokratik bir nitelik kazanmış bulunuyor.

Meclisin işlevlerinden üçüncüsü yasa koymaktır. Bu görevini nasıl bir etkinlikle yerine getirmektedir? Yoksa bu işlevi de öbürleri gibi eriyip gitmiş midir? Bu sorulara benim vereceğim yanıt, Meclis'in, yasaları biçimlendirme konusundaki rolünü, tartıştığımız öbür güçlerinden daha iyi korumuş bulunduğudur. Fakat on dokuzuncu yüzyıl meclisleri ile karşılaştıracak olursak, bu alandaki yetkesinin geriledliğini görürüz. Günümüzde bütün önemli tasarılar Bakanlar Kurulu tarafından sunulmaktadır ve çoğunluğu da ilk sunuldukları biçim fazla değişmeden yasalaşmaktadır. Bugünün gerçek yasa koyucuları Kabine ve bürokrasinin üst kademeleridir; çünkü, bu kişilerin ortaklaşa kararları, yasama siyasasının biçimlendiril-

mesinde ve çıkacak yasaların içeriğinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Meclis, Kabine ve bürokrasiden gelen önerilerin kamuoyu önünde ayrıntıları ile görüşüldüğü bir tartışma kurulu olarak görev yapar. Bu tartışmalar sırasında, bazen Hükümet'in değişikliklere katılmaya razı edildiği olur. Eğer basın ve baskı grupları karşı koyarlarsa ve muhalefet anlamlı bazı eleştirilerde bulunursa, bu değişiklikler yarkurul aşamasında benimsenebilir. Bu durumda, saldırıları kırmak için ödün vermesi, Hükümet'in akıllıca tutumunun (isterseniz buna duyarlılık ya da kamu istemi önünde gerileme de diyebilirsiniz) bir göstergesidir. Örneğin, Commonwealth ülkelerinden İngiltere'ye olan göçü sınırlama konusundaki önerilerin uzun süre tartışıldığı 1962 yılında böyle bir şey oldu. Böyle zamanlarda, Meclis, yurttaş kümelerinin kamu sorunları üzerindeki duygularını temsil eden ve kendisi için uygun olduğu düşünülen bir biçimde hareket etmektedir. Avam Kamarası'nı nasıl olsa denetlediği için, Hükümet, içerde ve dışarda kendisini eleştirenlere güvenlikle aldırmazlık edip edemeyeceğine karar vermekte serbesttir. Fakat, eğer karşıtlarının sayısının yeteri kadar çok olduğuna ve tartışılan konuda oldukça kararlı olduklarına inanacak olursa, elinden geldiği kadar incelikle geri çekilerek demokrasiye olan bağlılığını gösterebilir.

Meclis'in toplam iş yükü çok fazla arttığı için, zamanını önemli işlere ayırmaya çalışmalıdır. Fakat neyin önemli olduğunun esnek bir ölçütü vardır. Ulusal çıkarı açıkça etkileyen, siyasal duyarlığı olan ya da kamuoyunda tartışmaya yol açan bir konu önemli olacaktır. Yasamanın konularından bir çoğu bu kategoriler içinde değildir. Yönetim mekanizmasıyla ilgili olan ve üzerinde bazen hiç bir tartışmanın yer almadığı bir çok madde vardır. Meclis tartışma için var olduğuna göre, kendisini sadece tartışılabilecek konularla meşgul edecek demektir. Öbürlerini öylece geçirebilir. Bu nedenle, bir tasarının yarkurul döneminde, iki tarafın da önceden anlaşmaları ile tartışma sırasında bir çok madde atlanır ve muhalefetin görüş belirtmek istediği maddeler üzerinde durulur. Buna ek olarak, yasanın geniş çerçevesini ayrıntılarla tamamlayacak alt düzeyde tüzük ve yönetmelikler çıkarma yetkisini de Meclis gittikçe artan bir biçimde Bakanlar Kurulu'na devretmiştir. Bu uygulama 1920'lerde çok eleştiri çekti ve 1920'lerde o sıradaki Lord Başyargıç'ın *Yeni Despotluk*[26] adlı kitabıyla zirveye ulaştı. Sonuç olarak, Bakanlar Kurulu'nun iktidarı konusunun ayrıntıları ile incelenmesi için bir yarkurul oluşturuldu[27]. Yarkurulun verdiği rapora göre, önlenmesi gereken bazı kötüye kullanma olayları olmakla birlikte, ileri sürülen savlar genel olarak çok abartılmıştı. Ayrıca, çağdaş toplumda yönetsel etkinliklerindeki artışın, Meclis'in ayrıntıları ile başedemeyeceği ölçekte yönetsel kararların alınmasını gerekli kıldığı sonucuna varıldı. Çağdaş hukuk hükümlerinin büyük çoğunluğu, yalnız uzmanların anlayabileceği teknik bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, Meclis üyelerinin, genel siyasetle ve genel ilkelerle ilgilenmesi, teknik konuları ve özgül ayrıntıları başkalarına bırakması gerekiyordu. Bu sonuç, Meclis'in yetkesinden vazgeçmesi olarak değil, anlamlı bir işbölümü olarak algılanmalıdır.

---

26 Lord Hewart (Cosmopolitan Book Corporation: New York, 1929).

27 Londra, Cmd., 4060, 1932.

Sonuncu güç

Sonunda, Meclis'in işlevlerinden dördüncüsü olan, yakınmaları kamuoyu önünde ortaya konabileceği ulusal bir forum oluşturması gelmektedir. Bu konuda ne söylenebilir? Bu görevin yerine getirilmesinde bir gerileme görüldü mü, yoksa üyeler bu konuyu hâlâ bütün güçleri ile izlemekte midir? Bu son soruyu yanıtlayacağım. Bireylerin ya da kümelerin gerçek yakınmalarının Avam'daki mekanizmalar aracılığı ile kamuoyuna yansıtılmadığını gösterecek hiç bir temel kanıt yok. Aslında bunun tam tersi savunulabilir: Meclis, öbür işlevlerinin gerilediğini görünce, kamu çıkarının koruyucusu ve yönetsel tiranlık belirtilerinin ve göstergelerinin soruşturucusu olma konusundaki yetkilerinin tümüne amaçlı olarak dört elle sarılmıştır. «Yaylacı»ların önemli bir sorumluluğu, seçmenleri ile Whitehall'daki daireler arasında aracılık etmektir. Çağdaş devlet etkinliklerindeki büyük gelişme sonucunda, birey olarak yurttaş, doğrudan ve dolaylı olarak, uzaktan ve yakından olmak üzere sayılamayacak kadar çeşitli yollarla gönencini etkileyen ve fırsatlarını belirleyen yasalara, kurallara ve kararlara bağımlı kalmaktadır. Bir kişi, kuralın kendisine aşırı bir sertlikle uygulandığını, göz önüne alınmayan haklarının bulunduğunu, bir hizmeti almayı hakettiğini, bürokratlar tarafından itilip kakıldığını düşünebilir. Bu algılama gerçeğe dayanıyor olabileceği gibi, düş ürünü de olabilir. Fakat bu tür düşüncelerin bulunduğu, bunların, anlaşılması zor karmaşık yapıda ve büyüklükte koca bir mekanizma ile karşılaşan bireyin durumunun doğal sonucu olduğu bir gerçektir.

İşte bu noktada, çok aşağılanan siyasetçi (homo parliamentarianus vulgaris) önemli bir işlevi yerine getirir. Sıradan yurttaş John Doe ile Majestelerinin Hükümeti arasındaki iletişim kanalını oluşturur, bilgi toplar, bir başvurunun olumlu açıdan ele alınmasını ister, yasanın kişilik - dışı niteliğini insancıllaştırır. Vicdanlarının sesine uyarak görev yapan milletvekilleri, seçmenlerinin isteği üzerine dairelere yazı yazarak ve telefon ederek çok zaman harcarlar. Avam Kamarası üyesi olan birinden bir rica geldiği zaman da, verilecek yanıta daima her zaman dikkat edilecek demektir. Çünkü, sıradan milletvekilleri, hiç bir zaman bırakmadıkları o en son silâhın tetiğinden parmaklarını ayırmazlar. Avam Kamarası'nın kurallarına göre kamuoyu önünde eleştiride bulunabilirler ve bu olduğu gibi basına yansıyabilir. Aslında, Meclis'in öğleden sonraki oturumunu açan bir saatlik sürenin Soru Zamanı olarak belirlenmesiyle, bu sistem resmiyet kazanmış bulunmaktadır. Bu süre içinde, şimdi dikkatle düzenlenmiş bulunan kurallara göre, daha önce milletvekillerinin yazılı olarak sundukları sorulara bakanlar yanıt verir ve Başkan'ın vereceği karara göre milletvekili yapacağı kısa bir yazılı olmayan, hazırlıksız bir konuşma ile (aslında dikkatle hazırlanmıştır) bakanı en zayıf olduğu noktadan vurmayı amaçlar[28]. Dikkat edilmesi gereken bir nokta, Kabine'nin gittikçe artan biçimde Meclis'in öbür işlevleri üzerindeki denetimini arttırması ve parti disiplininin

---

28 *Questions in Parliament* (Clarendon Press: Oxford, 1962) konusunda D. N. Chester ve N. Bowring'e başvurun. 1967 yılında, devlet memurları aleyhine ileri sürülen şikâyetleri inceleyip bir rapor hazırlamak üzere bir Meclis Kurulu oluşturulmuştu.

sertleştiği bir dönemde, üyelerin doğrudan doğruya bakanlara soru sorma gücünün gelişmiş bulunmasıdır. «Yaylacılar», başka alanlarda yitirdiklerini bu kazançla bir ölçüde karşılamış oldular.

Fakat, varılan bir sonuç hâlâ geniş ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Meclis'in gücü, kurumsal onuru açısından ve temsil ettiği demokrasinin ruhu açısından temel önemi olan alanda gerilememiştir. Önceleri Taç tarafından toplantıya çağırılan ve bu fırsatı kullanarak yanlışlıkları düzeltmeyi amaçlayan Meclis, kamuoyu silâhını günümüzde Taç'ın Bakanlarına çevirmektedir. Bu nedenle, Kabine elinde bulundurduğu yasal yetkeden ve siyasal güçten oluşan büyük bileşimi kullanırken, kamuoyu önünde sergilenmekten ve eleştirilmekten çekindiği için dikkatli hareket etmektedir. Bu anlamda, Meclis, eski ve tarihsel işlevini sürdürmektedir. Orası halkın temsilcilerinin cezalandırılma korkusu olmadan hâlâ konuşabildikleri ve hükümet gücünün, eleştirinin gücü ile dizginlendiği bir yerdir. Meclis'in oynadığı bu rol, parti sisteminin siyasal diyalektiğine anayasal bir ifade verdiği için olanaklı olmaktadır; parti sisteminin çalışabilmesi de, halkın bir demokraside bulunması için direttikleri örgütlenme ve düşünce özgürlükleri sayesinde gerçekleşebilmektedir.

Bazı farklılıkları göz önüne alma koşuluyla, Westminster'deki Meclis için söylenenlerin büyük bir çoğunluğu, demokratik dünyadaki öbür yasama organları için de söylenebilir. Gösterdikleri farklılıklar genel bir modele uymaktadır. Nerede çok partili bir sistem varsa, orada bakanlar kurulu karşısında yasama organı daha güçlü durumda bulunmaktadır. Yürütmenin başı, yasama organından Anayasal olarak ayrılmışsa, ya Birleşik Devletler'de olduğu gibi ikisi arasında bir denklik olacaktır, ya da Başkan de Gaulle'ün kişiliğiyle ve plebisitlerle oluşmuş bulunan yetkeci rejimde Fransız Asamblesi'nin başına geldiği gibi, yasama organı gücünü yitirecektir. Partilerin çok sayıda olması, doğal olarak geçici koalisyonlara dayanan hükümetler oluşturacağı için, bakanlar kurulunun gücünü azaltacaktır. Bu durumda, gerçek güç merkezi, bakanların ya da milletvekillerinin sunduğu tasarıları biçimlendiren kurulların ve yarkurulların yer aldığı yasama meclisinde olacaktır. İsveç'in Riksdag'ı, çok partili siyasal bağlamda çalışan ve yarkurullarının yaptığı inceleme ve araştırmaların yetkinliği ile üne kavuşmuş bulunan yasama meclislerine iyi bir örnektir[29]. Her ne kadar Bakanlar Kurulu yasa tasarılarını sunarsa da, bu tasarılar yasalaşmadan önce Riksdag'da gerçekten önemli değişiklikler geçirebilirler. Batı Avrupa'nın öbür küçük demokrasilerinde de (Belçika, Danimarka, Hollanda ve İsviçre) hemen hemen aynı durum görülmektedir. Bu ülkelerin hiç birinde Bakanlar Kurulu (İsviçre'de bu Federal Konsey'dir), İngiltere'de olduğu kadar güçlü değildir. Anakarada bu bakımdan İngiltere'ye en çok benzeyen ülke Norveç'tir, çünkü, bu ülkedeki İşçi Partisi bütün diğer partilerin toplamı kadar güçlüdür ve dayanışması sayesinde Storting'i denetlemeyi başarabilmiştir.

---

29 Bir gün Norveç Stortig'inin bir üyesi ile, bir süredir üzerinde durdukları bir konuyu tartışıyordum. «Aynı konuyu İsveçliler inceliyor,» dedi, «ve onların işi bitirmesini bekliyoruz. Onlar eğer bir kez bir konuyu ele alıp incelediyse, başkasının aynı çalışmayı yinelemesine gerek kalmaz».

Kongre'de reform gereksinimi

Yasama organının bağımsızlığı açısından, Birleşik Devletler Kongresi belki de İngiltere'nin tam tersi bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, meclisteki partilerin çok - kümeli niteliğinden ve Başkan'la Kabine üyelerinin Capitol dışında tutulmalarından kaynaklanmaktadır. Federal hükümetin bir karşıtı olarak yaratıldığı için, kendine özgü gizilgücü ve Anayasa'dan aldığı yasal yetkesi ile, Kongre'nin psikolojik olarak bu ayrılık duygusuna dayanan bir siyasal eylem alışkanlığı vardır. Senatör ve Temsilciler, «önüne geleni onaylayan kişi» olma savına karşı son derece duyarlıdırlar. Pennsylvania Sokağı'nın öbür ucundaki Ev'de oturan kişinin kendilerine egemen olduğu ya da kendilerini yönlendirdiği gibi bir izlenimden hiç hoşlanmazlar. Hiç bir Başkan, inatçı bir Kongre'ye karşı büyük sopayı kullanamaz. Bulabildiği havuç ne ise onu sunmak zorundadır. Fakat, böyle bir durumda bile, bahçede bulunan sebzelerin hiç birisi için yerinden kımıldamayacak bazı inatçı üyeler daima bulunur. Eski Devlet Bakanı John Hay, iyice bunaldığı bir sırada, bir antlaşmayı Senato'nun onayına sunmanın, bir boğanın arenada saldırıya geçmesini izlemeye benzediğini söylemişti. Kesin olarak bilirsiniz ki boğa hiç bir zaman canlı olarak kurtulamayacaktır. Benzer bir görüş, Capitol Hill'e ulaşan Başkan'ın bütçesi ve bir çok yasa önerisi için ileri sürülebilir. Bunlardan bazıları yarkurulda ya da genel kurulda ölümle karşılaşır, bir çoğu da Kongre'nin ameliyatından ya da kasaplığından öyle perişan çıkarlar ki ilk biçimleri artık tanınmaz duruma gelmiştir.

Bu durum, Kongre'nin salt yasa koyma ve maliyeye ilişkin rolünde görülmez. Yasama organına çok geniş sayıda işlevler verilmiştir, en önemli rakibi olan Yürütme'ye tepeden bakmak ve onu kısıtlamak için bir çok dayanak noktası vardır. Kongre'nin dış siyasette etkili olması, sadece antlaşmaları ve elçilik atamalarını onaylaması için Senato'ya verilen yetkilerden kaynaklanmaz, fakat aynı zamanda öbür ülkelere yapılan askeri, teknik ve ekonomik yardım için büyük miktarda parayı her yıl ayırmasına da dayanmaktadır. Bunlara ek olarak, İngiliz Meclis'i gibi, Kongre aynı zamanda güncel sorunların tartışıldığı, yurttaşların gerçek ya da düşsel yakınmalarının dile getirildiği, soru sorulan, inceleme ve araştırma yapılan bir forumdur. Kongre, anayasal yetkesi içine giren her konuda soruşturma yapma yetkisi taşıdığı için, hemen her konuda bir araştırma başlatabilir. İşte o zaman, demokratik devletin en son silâhını patlatıp, konuyu kamuoyuna sunabilir. Seçimi izleyen bir iki yıl içinde, muhalefet partisi milletvekilleri seçim kampanyasında kullanmak için sürekli olarak konu aramaya başlarlar. Fakat, bağımsızlık eğilimi olan ya da Beyaz Saray'la yıldızı barışmayan bir çoğunluk üyesi de araştırmayı başlatabilir ve bazen soruşturma sonuçları kendi partisini utandıracak açıklamalara yol açabilir[30]. Anayasal gücün kullanılmasındaki bütün örneklerde olduğu gibi, burada da her şey

[30] Örneğin Senatör Kefauver'in Truman yönetimi sırasında örgütlü suç üzerine yaptığı araştırma, Senatör Joseph R. McCarthy'nin Eisenhower yönetimi sırasında da süren devlet dairelerindeki Komünistler üzerine yaptığı araştırma, Senatör Fulbright'ın Johnson yönetiminin Vietnam savaşında izlediği siyaset ve yönlendirme konusundaki sorgulayıcı eleştirisi.

akıllıca kullanıma bağlıdır. Araştırma gücü gereklidir ve hükümetin harekete geçmesi gereken konularda ya da aksi takdirde gizli kalacak yolsuzlukları ortaya çıkardığında, sağlıklı bir etkisi vardır. Fakat sık sık aşırı biçimde, sadece partizan (terimin en kötü anlamında), hatta kişisel amaçlar uğruna kötüye kullanılmaktadır. Böyle durumlarda, yasa dokunulmazlığına sığınan milletvekillerinin kamuoyu önünde yönelteceği saldırılar, bireysel olarak yurttaşlara ciddi haksızlıklar yapılmasına yol açmaktadır.

Büyük bir tarihsel kurumun değerlendirmesini özetlerken, günlük olaylardan ve bunların o anda yarattığı havadan yersiz bir biçimde etkilenmeden bir yargıya ulaşmak her zaman güç olmuştur. Bunu söyleyişimin nedeni, bunun yazıldığı sırada Kongre'nin saygınlığının özellikle düşük bir düzeyde bulunmasıdır. Öyle ki, yasama organının, Amerikan halkının gereksinimlerini karşılayabileceğine olan inanç ciddi biçimde sarsılmış bulunmaktadır. Genel kanıya göre, Beyaz Saray'dan sunulan ulusal önemdeki önerileri (örneğin vergi ve ırk ilişkileri konusunda) Kongre geciktirmekte, hatta savsaklamaktadır. Toplumdaki büyük çıkarların ve örgütlü güçlü kümelerin birbirine karşı tavır aldığı kabul edilse bile, yasama organının karar almada kendi aksak yapısı ve gelenekleri tarafından engellendiği gerçeği hâlâ ortadadır. Kongre, Meclis Kurallar Yarkurulu'nun gücü, Senato'da azınlık engellemeleri ve yarkurul başkanlarının kıdeme göre atanması gibi kendi içindeki kötüye kullanmaları düzeltebilir. Gözlemcilerin çoğu, Başkanlığın ve Yüksek Mahkeme'nin gerçekten toplumsal önem taşıyan sorunlarda ulusal bir bakış açısı formüle etmeye çalışmasına karşın, Kongre'nin bakışlarını çok ender olarak ayrıntılardan kaldırıp bütünü kavrayabildiği konusunda görüş birliğindeler.

Johnson Yönetiminin ilk iki yılında (1964 - 1965), Kongre Sonunda bazı çok gerekli yasaları çıkarmak için harekete geçebildi. Fakat, yanlış ve ilân edilmemiş savaşla Başkan kendi siyasal durumunu bozduktan sonra, Kongre kısa sürede eski olumsuz tutumuna geri döndü. Bu arada şunu anımsatmakta yarar var ki, uzun yaşam dönemleri olan kurumlar, bu zindelik ve gevşeklik yinelemelerinden geçerler. Tarihimizde öyle bir dönem oldu ki, Başkanlığa üstün nitelikte kişi getirilmesinde acınacak bir başarısızlık izlendi. Buna benzer bir biçimde, Yüksek Mahkeme'nin 1920 ve 1930'lardaki saygınlığı, günümüzdeki saygınlığından çok gerilerde idi. Fakat bu iki kurum da son zamanlarda sorumluluklarını karşılayabilecek düzeye yükseldiler; umabileceğimiz tek şey, Kongre'nin de, şu andaki yetersizliğinin doğurduğu uyarmalara aynı biçimde tepki göstermesidir. Eğer bunu başaramazsa, ortaya çıkacak sonuçlar demokratik sistemimiz için gerçekten çok kötü olabilir.

Konuyu uzun dönem içinde ele alacak olursak, eğer çağdaş yasama organları nitelik ve uygulama açısından karma bir görünüm sergiliyorsa, bunun, sadece halkı temsil işlevini gereği gibi yerine getirdiği anlamına geldiği sonucuna varılabilir. Her ulusun hakettiği yönetime kavuştuğu yargısında acı bir haklılık vardır. Yirminci yüzyıl meclisi eğer erdem ve kötülüğün birbirine girdiği bir yerse, bunun nedeni, kendisini seçen insan-

ların aşağı yukarı iyi bir örneklemi olduğu içindir. Milletvekillerinin pek azı Çiçero gibi güzel konuşabilecektir. Pek azı Solon'un ya da Süleyman'ın bilgeliğiyle görüş önerecektir. Çok daha azı aziz gibi insanlardan oluşacaktır. Beklenebilecek şeyin en fazlası, demokratik siyasetin huzursuz akıntılarının, sıradan insan doğasının bu iyi biçimlenmemiş materyalini alması, sonra da, taşların sivri uçlarını törpüleyip onları daha düzgün çakıllara dönüştüren okyanusun yaptığı gibi, kamu görevinin eğitici sorumluluklarının bu insanları cilâlamasıdır. Her yasama meclisinde, belirli oranlarda meslek adamları ve uzmanlar bulunur, bunlar ya deneyimli olarak meclise gelirler ya da oradaki hizmetleri sırasında deneyim kazanırlar. Fakat geniş bir açıdan bakılacak olursa, temsili meclisin işlevi, teknik bilgimizi, genel gönenç doğrultusunda kullanmak ve özel çıkarları, bir genel çıkar kavramı çerçevesinde uzlaştırmak olmalıdır. Siyasal bakımdan özgür bir toplumun yasama meclisi, yürütme gücünün kötüye kullanılmasını denetlemekten daha fazla şeyler yapar. Halkın küçük ölçekli bir yansıması olarak, onların beklentilerini ve zaaflarını yansıtır, onların bir topluluk olarak geliştirdikleri adaleti biçimlendirir ve onların uygarlık düzeylerini kamu siyasası olarak formüle eder.

15
Siyasal önderlik

1943 yılında dünya siyasetinde en büyük etkisi olan altı kişi Churchill, Hitler, XII. Pins, Roosevelt, Stalin ve Tojo idi. Yirmi beş yıl sonra bu listeye, Amerikan ve Rus hükümetlerinin başları ile birlikte Papa ve Mao Tse - tung katılabilir. Bu insanların gücü, çeşitli öğelerin oluşturduğu bir bileşimden kaynaklanıyordu ve hangi öğenin öncelik kazandığına göre bu bileşim değişmekteydi. Bazı durumlarda, başta bulunan insanın kişiliğinden bağımsız olarak, onun durumunu, ülkesinin büyüklüğü ve önemi belirlemektedir. Birleşik Devletlerin Başkanı olan ya da Sovyetler Birliği Politbüro'sunda önde gelen kişi kim olursa olsun, ağırlığı olacaktır. Buna ek olarak, Franklin D. Roosevelt'in manyetik çekiciliğini de taşıyan bir kişi ise, kendi kişiliğinin etkisi ile, yurtta ve yurt dışında da dinlenecek ve izlenecektir. İnsanın kişiliği, bulunduğu yerin gizilgücünün nasıl kullanılacağını belirleyerek etkili olur. Kennedy'nin Beyaz Saray'daki Amerikan Başkanlığı, Roosevelt'inki ile aynı değildi ve Hoover'ın, Truman'ın, Eisenhower'in başkanlıkları da farklı idi. Aynı biçimde, Macmillan'ın Başbakanlığı, barış zamanında, Churchill'in savaş zamanı dinamizminde kullanılanlardan farklı yaklaşımlar kullanmıştır. Khrushchev, Kosygin ve Brezhnev tarafından uygulanan Sovyet önderliği, Stalin'in canice tiranlığı değildi. Hitler, kişiliğinin şeytanca gücünü ve öldürücü bir deliliği içine kattığı, saldırgan bir ulusçuluğun ürünü idi. Yerleşik bir sistemi yıkan ve iktidarı ele geçirince kendi kurumlarını yerleştiren bir devrim hareketi ile yükselmeleri bakımından, Hitler, Mao ve Stalin benzerlik taşımaktadır. Bu nedenle, bunlardan her birinin, geçmişin yıkıntıları arasında kullanabilecekleri geniş bir manevra alanı bulunmaktadır. Bunlara tam ters düşen, Papalık'tır[1]. On altı yüzyılı aşan bir süredir biriken gelenek ve göreneklerle donatılmış olarak, dünyanın en sürekli siyasal örgütünü Papalık oluşturmaktadır. Kardinaller, aralarından birini Papa olarak seçtikleri zaman, yetkeci bir yerin güçleri hemen ona geçer ve sistemin koruyucusu durumuna gelir. Fakat, burada bile, dünyanın XXIII. John'da şaşırarak izlediği gibi, birey, bir farklılık yaratabilmektedir.

Demokratik biçimde önderlik

Bu listelerde adı geçen kişilerden sadece üç tanesi (1943'de ikisi, 1968'de biri) demokratik bir ortamda çalışıyorlardı. Birleşik Devletler Başkanı İn-

1 Papalık kendine özgüdür ve özel bir durum oluşturur. Asıl varlık nedeni dinseldir, bununla birlikte, siyaset üzerindeki etkisi ve siyasal çalışmalarının boyutu yadsınamaz. Din adamlarının oluşturduğu bir hiyerarşi ile donatılmıştır, teokratik bir yönetim biçimi vardır. Papa bir hükümdar olarak yönetegeldi, fakat bu gelenek şimdi göze çarpmayan bir biçimde değişmektedir.

giliz Başbakan'ı gibi yurttaş kitlesinin katıldığı ve seçeneklerin sunulduğu ulusal seçimler sonucunda göreve gelmişti. Belli süreli aralardan sonra aynı yöntemle yerlerini koruyabilirler ya da yitirebilirler. Yetkeci rejimlerde, siyasal önder ya küçük bir oligarşi tarafından seçilmiştir ve onların desteğine dayanır ya da terör ve gizli polisçe desteklenen egemenlikle gücünü kullanır. Bu yüzyılda Hitler ve Stalin tek kişi yönetimini tarihte eşi pek az görülebilecek bir ölçüde kullandılar ve milyonlarca kişi onlar yüzünden öldü. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'da, en büyük zafere ulaştığı sırada (gerçekten de, 1940 - 1944 arasında gösterdiği yılmaz cesaretine karşı İngiliz halkı sonsuz bir gönül borcu ve hayranlık beslerken) Churchill bir genel seçimle iktidardan uzaklaştırıldı. Geleceğe bakan seçmenlerin büyük çoğunluğu, ekonomik ve toplumsal adaleti sağlayacak olan şeyin kişi değil, parti ve program olduğuna karar verdi. Birey ne kadar büyük olursa olsun, halkın birey üzerindeki en son gücünü ortaya koymada, demokrasi bundan güzel bir örnek veremez. 1945 yazında Potsdam Konferansı'na Churchill'in Londra'ya seçim sonuçlarını[2] almaya gitmesi için ara verildikten sonra, İngiltere'nin Başbakan'ı olarak Stalin ve Truman'la yeniden toplantıya katılan kişi Attlee olmuştu. O zaman, Stalin, bir demokraside iktidarın geçici niteliğini düşünmüş olmalı. Kendinin ve Hitler'in deneyiminden bildiği gibi, savaşta yenilgi, bir suikastçinin kurşunu ya da doğal bir ölüm dışında hiç bir şey onu iktidardan uzaklaştıramazdı. 1964 Kasım'ında, Home'un yerine Wilson'u Başbakan yapmak için 28.000.000 İngiliz sandık başına gitmişti. Aynı hafta içinde Kremlin'de entrika havası içinde toplanan bir avuç insan, Khruschev'i görevden uzaklaştırarak yerine Brezhnev ve Kosygin'i getiriyordu.

Bu anlayış, bu bölümün ilgilendiği sorunun doğasını yansıtmaktadır. Yasama organının tartışılması, demokrasiye özgü bir kurumun ele alınması demektir. Bu organ, ancak demokratik bir bağlamda kendisine özgü nitelikleri taşıyabilir ve kendisine özgü işleri yerine getirebilir. Fakat, siyasal önderlik böyle değildir. Önderlik, demokratik olandan despotik olana değin bir çok türü kapsayan genel bir olgudur. Churchill ve Roosevelt'in, Hitler ve Stalin'in oynadığı siyasal rolleri aynı genel kategoriye koyarak ele almak belirli bir anlam taşırsa da, Amerikan Kongresi'ni, İngiliz Meclisi'ni, Nazi Reichstag'ını ve Yüce Sovyet'i aynı kefeye koymanın fazla bir anlamı yoktur. Machiavelli siyasal iktidar üzerine klasik denemesini yazdığı zaman, genel kurallarını açıklamak için, öykünülmesi gereken başarılı tarihsel örneklerle, kaçınılması gereken örnekleri göstermişti. Bunlar arasında, tiranik ve iyiliksever olanlardan otokratik ve sorumlu olanlara değin geniş bir yelpazede yer alan tipler ve biçimler vardı. Hiç bir yönetim biçimi, siyasal önderlik gereksinmesini göz ardı edemez. Bu daima böyle olmuştur. Fakat, nüfus artışı, insanların kitleler halinde siyasal sürece katılması ve hükümet faaliyetlerinin sürekli olarak genişlemesi gibi nedenlerle, bu yüzyılda önderliğe olan gereksinme daha da artmış bulunuyor. Değişme olasılığı bulunmayan bu eğilimler, tartışma ve karar almayı gerektiren durumların artması so-

2 Seçim daha önce yapılmıştı, fakat, denizaşırı yerlerde bulunan askerî personelin oyları İngiltere'ye getirilinceye değin sonuçlar belirlenmemişti.

nucunu doğurur, daha fazla karar almanın yaratacağı katlanarak gelen baskılar ise, tutarlı ve bütüncül yönlendirme gereğini ortaya çıkarır.

Bir demokrasideki ve bir diktatörlükteki önderlik aynı şey değildir. Bir Dünya Savaşı'nın baskısı altında bile, Roosevelt ve Churchill'in içinde çalıştıkları siyasal ortamla, Hitler ve Stalin'in ortamı arasında kesin bir karşıtlık bulunuyordu. Demokrasilerdeki ve demokratik olmayan devletlerdeki önderliğin önemli farkı, elde edilişlerindeki, kullanılışlarındaki tutumlardan ortaya çıkar. Fakat, bütün önderlik tiplerinin ortaklaşa bazı özelliklerinin bulunması, demokrasinin bir zorlukla karşılaşmasına neden olur. Önderlik, bir kurumda, kişide ya da grupta iktidarın yoğunlaşması anlamına gelir. Bu durumda, böyle bir gücün güvenlik sınırlarının ötesine taşmayacağından nasıl emin olabiliriz? Demokrasinin, insanlara hizmet etmeye yetecek kadar gücü kullanacağından, fakat insanların kurtulamayacağı oranda bir güç kullanımından kaçınacağından nasıl emin olabiliriz?

Önderliğin belirsizliği

Burada, sorunun doğası nedeniyle çözümün karmaşıklaştığı tam bir açmaz söz konusu. Ya o - ya bu türünden basit bir seçimle karşı karşıya değiliz. Önderliğin bir ölçüde olması ya da hiç olmaması gibi seçenekler sadece kuramsal düzeydeki tartışmalardır, gerçek siyasal yaşamda geçerlilikleri yoktur. Önderliğin bulunması zorunludur, tek pratik soru, «ne kadar» önderliğin bulunması gerektiğidir. Bir derece sorunu söz konusu olduğu zaman, mantık ölçütlerinden ve kesin ilkelerden daha geçerli olan şey yargıdır, ölçülü olmak ve sağduyudur. Bütün demokrasiler, iktidarın doğasında bulunan bir çelişki ile baş etmek zorundadırlar: İktidar kullanıldığı zaman, kötüye kullanılabilir. Birincisini sağlayıp, ikincisini engellemenin yolu nedir? Hizmet için örgütlenmiş bir gücün baskı aracı durumuna dönüşmesi sırasında geçirdiği dereceler gözlenebilir, fakat tanımlanamaz. Eflatun, *Devlet*'te tiranlığın kökenlerini araştırıp, *Demos*'un sözcüsü ya da şampiyonu görüntüsünü takınan kişide bunun kaynağını bulduğu zaman, bu konuya parmak basmıştı[3]. Diyalogda görüldüğü kadarıyla, Peisistratus'un siyasal yaşamından genelleme yaparak, bir diktatörün iktidarı ele geçirirken izlediği aşama ve stratejileri betimledi. Önderin halkla olan ilişkisinde can alıcı soru daima şudur: Kim kimi denetliyor? Önder mi halkın hizmetindedir, yoksa halk mı önderin istencine hizmet etmektedir? Halkın, önderi yerinden uzaklaştırması için güç kullanmasından başka bir yol kalmıyorsa (ve bunun için bile, içte başkaldırı, suikast ya da dış savaş gibi olağandışı koşullar gerekiyorsa), dönüm noktası gelmiş demektir.

Önderlik olgusunun belirsizliği, Fransız Devrimi'nin öyküsü ile çok güzel örneklenmiştir. Bir siyasetçiler kümesi bir evde toplantı yaparken, sokakta gösteri yapan bir takım insanlar geçiyordu. Göstericileri gören siya-

3 «Bir şampiyon çıkarıp önemli bir yere getirmek ve onu besleyerek alabildiğine büyütmek, hep halkın alışkanlığı olmamış mıdır?» «Öyle». «Bu gerçekten açık», dedim, «ne zaman bir tiran doğmuşsa, hep halkın şampiyonları arasından çıkmıştır, başka bir yerden değil». «Çok açık». *Republic*, VIII. Kitap, 565.

setçilerden birisi gitmek için ayağa kalkarken şu açıklamayı yaptı: «Ben onların önderiyim, bu nedenle onları izlemem gerekiyor[4]». Önderlik için destekçiler gereklidir ve ilişkilerinin dinamiği her iki yönde de işler. Demokratik sürecin kurumları, halkın ne istediğini ortaya çıkarmak için düzenlenmiştir, devlet yönetiminde bulunanların görevi, bunu izleyerek, halkın isteklerini ellerinden geldiği ölçüde karşılamaya çalışmaktır. Demokratik önderin halkın istencine uyduğunu, yetkeci önderin ise halkı kendi istencine uyduruduğunu söyleyerek, ikisi arasında kolay bir ayrım yapılabilir. Fakat, gerçekler bu karşı savın gösterdiği kadar basit değildir. Halk, tek ve farklılaşmamış bir bütün değildir. Bir çok kümelerden ve çeşitli azınlıklardan oluşur, her zaman bir çoğunluk belirlenemeyebilir. En despotik bir diktatörlükte bile, tiranın kendi destekçileri vardır. Hitler ya da Stalin'le birlikte isteyerek çalışan, önderin verdiği ayrıcalıklardan yararlanan, yazgılarını onunki ile birleştiren ve cinayetlerine katılan insanlar vardır. Bir demokrasinin önderliğini farklı kılan nokta, sisteme özgü olan özgürlüktür. Bir çoğunluk oluşturmak, yaratıcı bir iştir, çünkü çoğunluğun istemi ne hazırdır, ne de belirgindir. Ayrıca toplumu oluşturan kümeler yeni bileşimler içinde bir araya gelerek yeni bir çoğunluk oluşturup eski önderleri işbaşından uzaklaştırabilir ve yeni önderler seçebilir, bunu sağlamak için de düzenli seçimler yapılır.

Önderliğin kötü kullanılmasından doğan tehlikeler, demokratik bakış açısından önderliği kuşkulu kılar. İktidarların hepsinin yozlaştırma eğiliminde olduğunu ve mutlak iktidarın, mutlak olarak yozlaştırdığını ileri süren Acton'un ünlü genellemesi, iktidara karşı duygusal bir yan tutmayı içermektedir ve yargısı tarihsel kanıtların ötesine taşmıştır (bunun sadece bir eğilim olduğu yolundaki kurtarıcı nitelemeye karşın, bu geçerlidir[5]). Jefferson'un, Lincoln'un, Franklin'in, Roosevelt'in, Gladstone'un, Churchill'in ya da Nehru'nun iktidarı kullandıkları için yozlaştıkları ileri sürülemez. Muhalifleri onların siyasalarını beğenmeyebilir, şu ya da bu eylemin akıllıca olup olmadığını sorgulayabilir, fakat bu insanlar yozlaşmış değillerdi. Böyle örnekler gösterilebilince, Acton'un kuralının doğruluğu konusunda insan kuşkuya düşer. Fakat, iktidarın bazen korkunç derecede zalimce sonuçlar doğuracak biçimde kötüye kullanılıyor olması, kuşkuların sürmesine ve haklılık kazanmasına neden olmaktadır. İktidar, ateş gibi, iyi bir hizmetçi, fakat kötü bir efendidir. Bir demokrasi, önderlerinin iktidarını her zaman denetim altında bulunduran bir siyasal sistemdir.

Şu ya da bu tür önderliğe ilişkin görüşler, gerekirliğin ve elverişliliğin bir karmasından oluşur. Yapılması gereken işler, yönetilmesi gereken bir hükümet vardır ve örgütlenme gereklidir. Bir yasama organında, birisinin

---

4 Anımsanabileceği gibi, *The Gondoliers*'de Plaza Toro Dükü ordularını savaşa sürerken hep arkadan yönetmiştir.

5 Genellikle Acton'a gönderme yaparken «her iktidarın yozlaştırdığını» söylediği belirtilir, «eğilimindedir». sözcüğü atlanır. Fakat, başka bir değerli tarihçi, Burckhardt şunları yazmıştı: «Şimdi iktidar doğası gereği kötüdür, kim elinde tutarsa tutsun. İktidar, istikrar değil, fakat bir ihtirastır ve bu nedenle doyumsuzdur, bunun için, kendi içinde mutsuzdur ve başkalarını da mutsuz etmeye mahkûmdur». *Force and Freedom* (Pantheon Books New York, 1943), s. 184. Bunda Eflatuncu yansımalar var.

başkanlık etmesi ve girişimi ele alması zorunludur. Bir yarkurulda ya da kabinede, birisinin başkanlık koltuğunda oturması ve siyasaların önerilmesi gerekmektedir. Bir seçim sırasında, programlar sunulmalı, tartışılmalı ve etkin bir biçimde oy sağlanmaya çalışılmalıdır. Bütün bu eylemlerin toplamı önderliği oluşturur. Bunlar her zaman iyi yönetilmez. Bazen, akıllıca kararların verilmediği, etkili kişiliklerin bulunmadığı görülür. Böyle zamanlarda, demokrasi güçlüklerle karşılaşır. Wilson ve Roosevelt arasındaki Amerikan siyasetinin, Lloyd George ve Churchill arasındaki İngiliz siyasetinin yakınmaları buna örnek olabilir. Calyle'ın abarttığı gibi, tarihin, kahramanların eylemlerinin yazılma'sından ibaret olduğu görüşüne katılmadan, insan öbür uca kayarak, siyasal bireyselliğe ve büyüklüğe olan gereksinmeyi yadsıma yoluna da gitmemelidir. Demokrasi, saygı ve güven uyandıran bir insan tarafından bir süre yönetilmekle bazı şeyler kazanır.

Bu nasıl sağlanır? Demokrasinin sınırları içinde kalacak önderlik türünü olanaklı kılan nedir? Eflatun'un açmazının keskin boynuzlarından nasıl kaçabiliriz? Halkın sözcüsü, nasıl olur da onların şampiyonu olarak kalır, onların efendisi olmaya kalkışmaz? Bütün siyasal sorunlarda olduğu gibi, bu soruların da yanıtı, bir öğeler kümesine bağlıdır. Halkın toplumsal bileşimi ve geçerli olan idealler, tarihsel gelenek ve kurumsal yapılar, bu öğeleri oluşturur. Farklı olmakla birlikte aynı derecede demokratik olan üç siyasal önderlik tipini karşılaştırmak istiyorum. Bunlar, kendilerini ortaya çıkaran ve örnekleştiren ülkelerin bağlamı içinde en iyi biçimde incelenebilir. Bunlar, İsviçre, Amerikan ve İngiliz tipleridir. Bunların niteliklerini kısaca şöyle belirtebiliriz: İsviçre'nin sistemi, bireysel önderliğe çok dar bir yer tanır; Birleşik Devletler, bireyin niteliğine en büyük bağlılığı gösterir; İngiliz yöntemi ise bu ikisinin arasında yer alır. Federal Konsey'i, Başkanlığı ve Kabine'yi bu açıdan incelemeye başlayabiliriz.

İsviçre tipi ortaklaşa yürütme

İsviçre'de hiç bir şey olağan değildir.[6] İstikrarlı ve demokratik kurumları içeren çağdaş dünyada, İsviçreliler, önderliklerinin bir yarkuruldan çıkmasını bekleyen tek ulustur. Tek bir kişiye öncelik tanıyan her türlü düzenlemeye temelden karşıdırlar. Siyasal davranışlarında, bireyselliğin gücünü en aza indirmeye, hatta ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu açıdan, *caudilismo*'nun ve *personalismo*'nun, ortaklaşa özyönetim sanatını geliştirememiş, siyasal bakımdan geri kalmış halkların belirgin özelliği olduğu İber yarımadasının ve Latin Amerika'nın karşı kutbunda yer alırlar[7]. İsviçreliler, süreç ve ilkeleri ile kimsenin ulaşamadığı deneyler edindikleri demokrasiye karşı güçlü bir bağlılık duyarlar. İmparatorlarla, Krallar-

6 Bu önermenin bazı kanıtları şunlardır: Halk inisiyatifinin referandumun kullanılma dereceleri, federal yasaların yargı denetimi olmayan bir federal devlet, yürütmenin ortaklaşa niteliği ve korkutucu bir istikrarla birleştirilmiş bir çok parti sistemi.

7 Bu sözlerin iki küçük istisnası Costa Rica ve Uruguay'dır. Uruguay İsviçre gibi, büyük komşular arasında barışçı bir tampon devlettir, oldukça istikrarlıdır ve yüksek bir yaşam düzeyi vardır. *Colorados* ve *Blancos*'dan oluşan iki parti sistemi, 1951-1966 arasında, İsviçre modeline uygun bir ortak yürütmeye göre kurumsallaştırılmıştır.

la, Düklerle ve Papalarla sürekli olarak mücadele etmelerini gerekli kılan tarih, onlarda, ister kalıtsal olsun, ister kişinin kendi çabaları sonucunda olsun, kişisel güçlenmeye karşı köklü bir çekingenlik yerleştirmiştir. Bu nedenle, ortaklaşa yürütme, onların değişmez uygulaması olmuştur. Önderlere güvenmedikleri için, iktidarı gerekli, fakat tehlikeli bir şey olarak olarak görürler ve yarkurullara verirler. Böylece, çağdaş sistemleri, en eski geleneklerinden birinin devamıdır ve onunla uyum içindedir.

İsviçreliler 1848 yılında, gevşek Konfederasyonlarını daha sağlam bir birliğe çevirirken ve yürütmeyi nasıl örgütleyeceklerini tartışırken, ana konular üzerinde uzlaşmaya varmada pek güçlük çekmediler. Rappard'ın da gözlemlediği gibi, federalizmin bazı yanlarını (örneğin, iki meclis) Birleşik Devletler'den aldılar. Fakat sıra yürütme organına geldiği zaman, eski geleneklerini izlediler[8]. Komünlerde ve Kantonlarda, ortaklaşa yönetime uzun süredir alışmış bulunuyorlardı. Bunu, merkezi hükümetlerine de uyguladılar. 1848'de federal Anayasa'nın taslağını hazırlayan yarkurul Amerikan tipi bir başkanlık konusunu görüştü, fakat kabul etmedi. Bu raporun görüşü alıntıya değer: «Başkanlığın, ulusal istenci yansıtması ile olsun, memurları sorumlu tutarak olsun, kamu işlerinde birliği ve sürekliliği sağlamak gibi bir üstünlüğün bulunduğunun farkındayız. Bununla birlikte, ülkemizin anlayışlarına ve geleneklerine böylesine ters düşen, bununla krallığa ya da diktatörlüğe doğru bir adım atılmakta olduğunu düşünebilecek olan İsviçrelilere böyle bir kurumu önermeyi komite aklından bile geçiremez. Biz İsviçreliler konseylere bağlıyızdır ve içimizdeki demokratik duygular, çok dışlayıcı olan her önceliği reddeder[9]».

Bu gelenek ve kuşkuların oluşturduğu kurum, şimdi çok iyi tanımlanmış bir model olarak yerleşmiş bulunuyor. Bazı yönleri Anayasa'da belirtilmiştir. Fakat, bu belgenin sustuğu yerde, siyasal gelenek, hiç de daha az bağlayıcı olmayan kurallarla boşluğu doldurdu. Anayasa, yedi kişiden oluşan bir Federal Konsey (Bundesrat, Conseil fédéral) öngörmektedir. federal yasama organının her iki Meclisi'nin birden yaptığı ortak toplantıda dört yıl[10] için birlikte seçilirler. Konseye seçilenlerin yeniden seçilebilirliği konusunda Anayasa bir söylememektedir. Fakat, bu konuda gelenek açıktır. Yasama organı, Konseye seçilenleri, ölünceye ya da emekli oluncaya değin sürekli olarak yeniden seçer. Demokratik bir devlette seçimle gelen yetkililerden hiç birisi, İsviçre Federal Konseyörü kadar makam güvencesine sahip değildir. Bunun sonucunda Konsey de pek ender olarak yer açılır ve konsey'in karakteri çok yavaş değişir.

İsviçre'de bile olsa her kurulun bir başkanı olması gerektiği için, yasama organı ortak toplantıda bu yedi kişiden birini, Konfederasyon başkanı ün-

8 «Her ne kadar İsviçre'de yürütme gücünün örgütlenişi, geleneksel olarak yasama gücünün örgütlenişinden daha fazla yabancıların ilgisini uyandırır ve dikkatini çekerse de, sadece ulusal geleneğin ışığı altında bakılacak olursa, yürütmenin örgütlenişi çok daha az özgündür... Ortaklaşa yönetim, kantonların kendisi kadar eskidir». William E. Rappard, *La Constitution Fédérale de la Suisse, 1848 - 1948* (A la Baconnière: Neuchâtel, 1948), s. 153.

9 Hazırlık Yarkurulunun Raporundan (Lausanne, 1848), s. 65. Alıntıyı yapan, Rappard, *op. cit.*, s. 154 ve *The Government of Switzerland* (Van Nostrand: New York, 1936), s. 76.

10 İlk olarak üç yıldı. Fakat 1931'de Ulusal Meclis'in ve Konseyin dönemi dört yıla çıkarıldı.

vanı ile Konsey'in başına getirir. İkinci bir Konseyörü de başkan yardımcısı olarak seçer. Her kişi bu görevde bir yıl kalabilir, üst üste iki yıl kalamasa da, bu görevlerden birine yeniden getirilebilirler. Bu anayasal koşullara, gelenek kaçınılmaz ekstrasını eklemiştir. Başkanlık ve başkan yardımcılığı makamları, kıdem esasına göre rotasyonla doldurulur; bir yıl başkan yardımcısı olan kişi, gelecek yıl başkan olur. Anayasa'nın başkan'a tanıdığı özel bir güç yoktur. İçteki törenler ve dış ilişkiler açısından devlet başkanı olduğu doğrudur. Fakat, bu onursal bir durumdur, büyük bir güç değildir. On iki ay süresince kral olan, sonra da sırasının yeniden gelmesi için doğal olarak altı yıl beklemesi gereken bir insan, böylesine kısa dönemli bir yetkede çok fazla ağırlık koyamaz. Eğer arkadaşlarına çok fazla hükmetmeye kalkışacak olursa, kendi yaşamını sıkıntıya sokacak altıya bir çoğunlukla karşı karşıya demektir. Bu nedenle sistemin kuralları, hem formel, hem de enformel olarak, toplu hareketi kolaylaştırır, bireysel hareketi ise en aza indirir.

İsviçreliler, kimsenin *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) duruma gelmemesi için çok dikkatli davranmakla kalmazlar, aynı zamanda, bir kümenin ya da çıkarın öbürleri üzerinde egemenlik kurmaması için de zekice önlemler alırlar. Bunu, Konsey'deki sandalyeleri dikkatli bir planlamayla ayırarak ve her birinin elindeki güç öğelerini dağıtarak gerçekleştirirler. Bu dağıtım ilkelerinden birisi kantona göredir. Anayasa herhangi bir kantondan iki Konseyör seçilmesini yasaklamaktadır, böylece, büyük birimler isteseler bile pastayı kendilerine ayıramazlar. Fakat, burada da, beklenebilir bir düzenlilik sağlamak için, siyasal gelenek bir takım ayrıntılar getirmiş bulunmaktadır. Berne ve Zürich en büyük iki kanton olduğu için, bunların her birinden daima birer Konseyör seçilmektedir. Buna ek olarak, Almanca konuşan çoğunluk, Fransızca ve İtalyanca konuşulan alanların Konsey'de temsil edilme haklılığını tanımaktadır. Böylece, en azından iki Konseyör *la Suisse romande*'dan seçilmektedir. Ya her ikisi de Fransız kantonlarından seçilir ya da birisi Fransız olur öbürü de Ticino'dan[11] gelebilir. Vaud en önemli Fransız kantonu olduğu için, bu Konseyörlerden birisi doğal olarak bu kantondan gelir.

Federal konseyin parti kompozisyonu

Dağıtımı etkileyen bir başka öğe, kuşkusuz ki partiler arası ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Burada, demokrasinin İsviçre çeşitlemesi en karakteristik biçimiyle ortaya çıkmaktadır ve bu halkın siyasal dehası, çok az kişinin başarı ile taklit edebileceği bir sistem yaratmıştır. Çünkü, federasyonlarının yürütme gücü yedi üyeli bir kurulun ellerine verilmekle kalmamakta, fakat bu organ aynı zamanda sürekli bir çok partili koalisyona dönüşmektedir. Başlangıçta durum böyle değildi. Federal Anayasa 1848'de yürürlüğe girdiği zaman, Anayasa'nın mimarları olan, bölünmeyi önleyen ve 1847 iç savaşını[12] kazanan Radikaller ilk aşamada Konseyin yedi üyeliğini de ellerine aldılar. Birleşik Devletlerdeki Federalistler gibi, onlar da

11 Bu ikincisi, Giuseppe Motta'nın Konseyör olarak görevde bulunduğu uzun dönem sırasında oldu.
12 Bkz. 12. Bölüm, s. 305-306.

yeni mekanizmanın planlanmasından sorumlu idiler ve düzenli bir işleyişe kavuşuncaya değin ilk yıllarda onu yönetmeyi amaçlıyorlardı. Böylece, Radikaller ve Liberaller[13] kırk yıl boyunca (1848 - 1892) bütün Konseyörleri kendi aralarından çıkardılar. Bundan sonra, Sosyalistlerin yarattığı korku ile, Katolik Tutucularla uzlaşma yoluna gidildi, ilk Katolik, Konseye 1892 - 1919 yıllarında girdi, daha sonra (1919 - 1929) iki tane seçildi, öbür sandalyeleri hâlâ Radikaller doldurıyordu. 1929'da, Bern Kantonu'nda güçlü olan Köylü Partisi lehine Radikaller beş üyeliklerinden birinden vaz geçtiler ve böylece bu partiyi ve Kantonu temsil etme sorununu çözmüş oldular. Böylece, 1929 - 1943 yılları arasında, Federal Konsey üç partili bir koalisyon gibi çalıştı.

Bu arada Sosyalistler bir üyelik için isteklerini sıklaştırmaya başladılar. 1931'den itibaren Sosyalistler bütün öbür partilerden daha fazla oy almaya başladılar ve meclisdeki sayıları en yakın rakipleri olan Radikallerden çoğu kez daha fazlaydı. Bununla birlikte, Köylü Partisi gibi küçük bir partinin bile girebildiği Federal Konsey'e Sosyalistler uzun bir süre kabul edilmediler. Böylece, Federal Konsey, Sosyalistlere karşı birlik olan ve onları sürekli olarak muhalefette kalmaya zorlayan bir partiler koalisyonuna dönüştü. 1943'e değin bu durum değişmedi. Bu tarihte, ilk sosyalist, Federal Konsey'e seçildi, daha sonra yeri boşalınca, onun yerine bir başka sosyalist seçildi. Fakat, bu sonuncusu İsviçreliye yakışmayan bir hareket yaptı: Kendisinin desteklediği bir tasarı yasama organı tarafından reddedilince 1953'de istifa etti. Sonuç olarak, bunu izleyen altı yıl boyunca Konsey yeniden sosyalist üyesi olmadan çalışmalarını sürdürdü.

Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi üzerinde tartışanlar, Dooley'in şu sözlerini sık sık anımsarlar: «Bu yargı organı, seçim sonuçlarını izlemektedir». Uzun dönemde Mahkeme çoğunluğunun, halkın verdiği oylarla belirten kamuoyu değişikliklerine uyması açısından bu doğrudur. Bununla birlikte, bir yönetim değişikliği olduğu zaman ya da Capitol Hill'de çoğunluk değiştiği zaman Mahkeme'nin buna uyması için yasal ya da siyasal bir zorunluluk yoktur. İsviçre Federal Konsey'i için de genel olarak aynı şey söylenebilir. Üyeleri yasama organı tarafından seçilmekle birlikte, sürekli olarak yeniden seçilme uygulaması ile, partilerin gücündeki değişimin bu organa çok büyük bir yavaşlıkla yansıması amaçlanmıştır. İki partinin yer değiştirmesi ile Londra'da görülen siyasal önderliğin yüksek kademelerindeki köklü değişiklikler, İsviçrelileri ancak dehşete düşürür. Berne'de Konseyin kompozisyonu, Alp'lerdeki çığların hızıyla değil, Rhone buzullarının hızıyla değişir. 1955 seçiminde Sosyalistler çoğunluğu sağlayıp en güçlü parti olarak tekrar Radikallerin önüne geçince, tümüyle rakiplerinin denetiminde olan Federal Konsey'e bakıp, kendileri için haklı bir oran olarak iki temsilcilik istediler. Koalisyonun ve koalisyonu destekleyen gazetelerin yanıtı son derece tipikti. Özetle şunu söylediler: «Özür dileriz ama, bu bizim sistemimiz değildir. Şu anda boş yer yok. Beklemek zorundasınız. Bir yer bo-

13 Bu ayrım için, bkz. 12. Bölüm, s. 306.

şaldığı zaman, düşünürüz[14]». 1959'da olağan dışı bir şey oldu. Aynı anda iki üyelik boşaldı ve iki sosyalist Konsey'e üye olarak girdi. O zamandan beri Konsey, iki Radikal, iki Katolik Tutucu, iki Sosyalist ve bir Köylüden oluşan dört partili bir koalisyon olarak çalışmaktadır. Dışardan görülebildiği kadarıyla, bu garip kümeleşmenin üyeleri, gereksiz sürtüşmeye yol açmadan işbirliği yapmayı başarabilmişlerdir. Sosyalistler açısından bu sonuç, kendi felsefeleri doğrultusunda önlemler alınması için baskı yapmamalarından doğmaktadır. Fakat, 1967 yılında, hükümete katılmanın bedelini ödediler. O yıl aldıkları toplam oy oranı, 1919'dan bu yana aldıkları en düşük düzeye indi.

Federal Konsey'i biçimlendiren resmi koşullar bunlardır. Pratikte işleyişi nasıldır? Kuramsal olarak, Konsey, yasama organına bağlıdır ve kararlarını yerine getirmekle görevlidir. Bununla birlikte, pratikte Meclis üyeleri, normal olarak Konseyörlerin başlattığı ve önerdiği siyasaları onaylamaktadır. Federal Konseyörler yasama organının üyesi değildirler, fakat her iki Meclis'e de gelebilirler ve konuşma yapabilirler. Konsey'de bir yer boşalınca, geleneksel olarak, onun yerine ulusal yasama organının bir üyesi seçilmektedir. Gerçekte bir kişinin Konseyör olması, parti grubunun güven ve saygısını kazanmasına bağlıdır. Sınırsız dönemler için yeniden seçilme uygulaması deney kazanmasına yol açar, olağan olarak aynı bölümden sorumlu olduğu için de, konusuyla ilgili alanda uzmanlaşır. Bu nedenle, yasama organı ile bir bütün olarak karşı karşıya kalan Konsey, bir amatörler topluluğunun karşısına bir uzmanlar kurulu olarak çıkmaktadır. Bunun için, yasama organı pek ender olarak Konsey'e karşı çıkar. İlke olarak yasamanın hizmetinde olması gereken bu ortaklaşa yürütme organının, zamanla yasamanın önderi durumuna geldiği konusunda gözlemciler görüş birliği içindedir. Bryce, Federal Konsey'in, neredeyse İngiliz Kabinesi kadar önderlik yaptığını düşünüyordu[15]. Rappard ise, Konsey in etkisinin, Kabine'nin Meclis üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu kanısındaydı[16]. Fakat, Federal Konseyin ortaklaşa sorumluluğu, İngiltere'deki kadar kesin ve açık değildir. Konseyin çok partili bir koalisyon olduğu düşünülecek olursa, böyle bir şey beklenemez de. Oybirliği sağlanamadığı zaman, kararlar çoğunlukla alınmakta ve alınan kararla azınlık bağlı olmaktadır. Bununla birlikte, farklı görüşte olanlar kendilerinin karara katılmadıklarını açıklayabilirler ve görüşlerini yasama organında anlatabilirler. Fakat, böyle bir durum pek ender olarak görülür. Konseyörler, usta siyasetçiler olarak, güçlerinin birliklerinden kaynaklandığının farkındadır. Eğer bütünlüğü sık sık

14 Profesör Rappard, Sosyalistlerin Konsey'de temsili konusunda tartışan M. André Siegfried'e buna benzer bir yanıt verdiğini anlatmıştı bana. Siegfried, Konsey'in seçim sonuçlarına göre değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Rappard, böyle bir şeyin İsviçre'de beklenmediğini ya da istenmediğini belirtmişti.

15 «Yasal olarak Yasama Organı'nın hizmetinde olan Federal Konsey, uygulamada İngiliz Kabinesi kadar ve bazı Fransız Kabinelerinden daha fazla yetke kullanmaktadır, bu nedenle, izlediği kadar yönettiği de söylenebilir». *Op. cit.*, I. Cilt, 28. Bölüm, s. 354.

16 «Daha ileri giderek, Federal Konsey'in Federal Meclis üzerindeki etkisinin pek gösterişli olmasa bile, İngiliz Kabinesi'nin Avam Kamarası üzerindeki etkisinden daha az değil, aslında daha fazla olduğunu ileri süreceğiz». *The Government of Switzerland*, s. 82.

bozar ve görüş ayrılıklarını açığa vuracak olurlarsa, kendi aralarında ayrılığa düştükleri için yasama organının önderliğini ellerinden kaçırabilirler.

Bu sistemin yadsınamayacak bazı üstünlükleri vardır. Çoğulcu bir toplumun farklılıklarını uzlaştıran bir hükümet oluşturma gereksinmesini, somut bir kurumda başarıyla gerçekleştirmektedir. Federal konsey'in toplulukçu niteliği ve çok partili bileşimi, uzlaşma ve ılımlılık eğilimlerini güçlendirmektedir. Deneyim, süreklilik ve pragmatizm bu kurumun küçümsenmemesi gereken erdemleridir.

Fakat, bu güzel görüntünün bir de öbür yanı vardır. Süreklilik çok aşırı bir dereceye ulaşmıştır. İsviçre siyasal yapısının üst kademelerine daha büyük bir sıklıkla taze kan şırınga edilmesinin bazı olumlu sonuçları olabilir. Yürütmenin tek bir baştan yoksun olması, bir tek kişinin yüceltilmesine engel olur. Fakat, kararların yavaş alınmasına ve yönlendirmede karışıklıklar doğmasına da neden olmaktadır. Bir bakıma, siyasette oybirliği oluşturma sanatını İsviçreliler en son noktaya getirmiş bulunuyorlar. Bu Konseyörler geniş ölçüde kendi kişiliklerini vurgulamazlar. İsviçrelilerin çoğu, o yıl başkan olan kişinin adını bile bilmez. Çok azı, Yediler'den ancak bir kaçından fazlasının adını anımsayabilir. Çağdaş İsviçre siyasetinde büyük isimler ve büyük adamlar aramak boşunadır. Daha küçük öbür demokrasiler, ünü ve etkisi sınırlarının ötesine taşan önemli devlet adamları çıkarmıştır. Bireysel İsviçrelinin yaratıcılığı, eğer varsa, kendisini kamu görevinin dışında ortaya koymaktadır; Pestalozzi, Dunant, Hodler ve Honegger buna örnek olabilir. Değişmeyen dış siyaseti sürekli tarafsızlık olan bu tampon devletin özel koşulları altında böyle bir örgütlenme başarı ile işledi. Bu, dramatik olmayan, sıradan, sağduyulu ve oldukça etkili bir sistemdir. Bununla birlikte, dünya olaylarına etkin olarak katılan, şiddetli akıntılar arasında dinamik bir yöneliş arayan bir toplumun gereksinmeleri için böyle bir sistem uygun düşmez.

Amerikan başkanlığı

Eğer kurgusal olarak yaratılmak istenseydi, biçim ve işlevleri açısından, Berne ve Washington'daki demokratik yürütme tiplerinden daha çelişik olanları düşünebilmek pek kolay olmazdı. İsviçre önderliğinin toplulukçu, çok partili ve adsız olmasına karşılık, Amerikan sistemi tek kişinin önderliğini sağlamak için oluşturulmuştur. Başkanlık bürosu, bir kişiden istenebilecek en fazla şeyi ister. Gerçekten de, bireysellik ilkesini çok fazla benimseyen bir halk için, Başkanlık, bu ilkenin siyasal ortamda yüceltilmesi olmaktadır. Beyaz Saray'da oturan insanın kişisel nitelikleri, Birleşik Devletler'de yönetimin işleyişi üzerinde çok önemli farklılıklar doğurmaktadır.

Başkanlık bürosunun şu niteliklerini tartışacağız: Başkanlık gücünün dayanakları, Başkan olarak görev yapan kişilerin nitelikleri ve Başkan'ın oynadığı çeşitli roller.

Öbür şeyler de bundan çıktığı için, Başkan'ın gücünün kaynaklarını ele alarak başlayacağım. Bu, üç öğeden oluşan bir bileşimdir: Kişisel nitelikleri, partisinin gücü ve kendisinin parti içindeki yeri, Anayasa'dan ve Kongre

kararlarından aldığı yetke. Kişinin iktidara gelirken ve iktidarını kullanırken geçirdiği çeşitli aşamalara göre bu öğelerin önemi değişir. Politikacıların adı, partilerinin olası adayı olarak geçmeye başlayınca ve etkin kampanya başladığı sırada, bireyin kişiliği büyük bir ağırlık taşır. Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kamuoyunu yönlendiren araçlar, kişinin genel karakterini ve özel niteliklerini bir bütün olarak sunarlar[17]. Aile bağlantıları, öğrenimi, dinsel inancı, geldiği eyalet ya da bölge, varlığı, yetişmesi, işi ve daha önceki kamu hizmeti açılarından insanın midesini bulandıracak biçimde otopsisi yapılır ve çözümlenir. Basılabilecek ne kadar haber varsa, yazıcılar tarafından bıkıp yorulmadan yinelenir. Bir kez insan, bir bitki türü gibi inceden inceye sınıflandırıldıktan ve bilgisayar kartlarındaki dağınık uzun çizgilerle belirlendikten sonra, bu ayrıntılar netliğini yitirir, kampanya ilerledikçe bir bütün oluşturmaya başlar ve önseçim sırasında seçmenin dikkati çok belirgin olarak kalan bir iki özellik üzerinde toplanır. Şu aday halk adamıdır ve cesurdur; öbürü mesafelidir, aydındır ve tutucudur. Burada idealist bir liberal ve gerçek bir «kafası havada» aydın bulunmaktadır; şurada ise kocaman sırıtması ile eski bir asker. O, İrlandalı - Katolik bir milyonerin Harvard mezunu oğludur; ya da kendi çabalarıyla başarıya ulaşmıştır ve fırsatçıdır. Böylece, bu aktörlerle kişisel ilişki kuramayan milyonlarca izleyici, Truman'ı beğendiklerine, İke'ı sevdiklerine Kennedy'nin çekiciliği ile büyülendiklerine ve Stevenson'u anlayamadıklarına nasılsa karar verirler.

Fakat, bir kez aday saptandıktan sonra, önderi olduğu parti, bütün içinde ana öğelerden birisi durumuna gelir. Birey, şimdi F.D.R., Ike ya da J.F.K.'den daha fazla bir şeydir. Demokratik ya da Cumhuriyetçi Parti bayrağının taşıyıcısıdır. Bu nedenle, içteki ayrılıkları ve bölünmeleri birleştirmeye çalışan, düşman karşısında birlik çağrısı yapan bir temsilci kişi olarak hareket etmek zorundadır. Aday saptama toplatısından sonraki ve Kasım seçiminden önceki kampanya sırasında, kitleler partinin siyasal çağrısı ile olduğu kadar, adayın kişisel çekiciliği (ya da tersi) ile de yönlendirilecektir. Milyonlarca kişi, Demokratlara ya da Cumhuriyetçilere oy verme alışkanlığında olduğundan ve o kişi de partisinin adayı olduğu için, X'e ya da Y'ye oy verecektir. Fakat, öbür milyonlarca kişi, adayı ve partisini ayrı ayrı değerlendirecektir. Bağımsız adaylar, X'in bu işi daha iyi yapacağını düşünüp ona oy verebilirler. Seçmenlerden bir kısmı da, bir Demokratın ya da bir Cumhuriyetçinin ne tür yönetim kuracağını, yapacağı atamaları ve geliştireceği programları düşünerek geniş açıdan bir değerlendirme yapacaktır. Tanımlanması güç, genel bir hava, gittikçe daha belirgin bir eğilim olarak yoğunlaşır; «şimdi değişiklik zamanıdır», «Amerika'yı harekete geçireceğiz», «komünizme karşı A hoşgörülüdür», «bizi savaştan B kurtaracaktır», «toplumsal hizmetler için C daha çok para yatıracaktır», gibi görüşlerden insanlar etkilenmeye başlarlar. Bu durumda, seçmenler seçimlerini belirli bir yönde, partide ve uygulayabilecek adaylar doğrultusunda açıklamaktadır.

Başkanlığa ilişkin en önemli siyasal olgu, ulus çapındaki genel seçimi kazanan bir kişinin bu göreve gelmesidir. Bu kişinin doğrudan doğruya hal-

17 Madison Avenue reklamcılarının deyimiyle buna «kamu imajı» denir.

ka gidip oylarını istemesi gerekir. Gücünü halktan almaktadır. Yüz milyonu aşan bir seçmen kitlesi, iki yurttaşından birisini ülkenin en yüksek görevine getirmektedir. Çok çetin bir iştir ve ürpertici sonuçları vardır. Ayrıca, bu gelişme, Amerikan sisteminin demokratlaşması sonucunda ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu sistemi yaratanların başlangıçtaki düşüncesi bu değildi. Anayasayı yapanların çoğu, bilgisiz kişileri küçük gördüklerinden ve yoksullara güvenmediklerinden değil, halkın doğrudan seçeceği bir Başkan'dan korkmuşlardı. Bu nedenle, sadece bu amaç için oluşturulacak bir Kolej'le dolaylı seçim yapılması yöntemini benimsemişlerdi. Fakat bu Kolej'in seçkinci yönü, gelişen demokratik anlayışa uymuyordu. Bu sistemi, partilerin gelişmesi ile bağdaştırmak da olanaksızdı. 1800'de, daha sonra 1824'de, Seçmenler Kolej'i partiler tarafından yerle bir edildi. Ya partilerin aracılığı ile seçmenler Başkan'ı seçeceklerdi ya da Kolej bağımsız bir seçim yapmak üzere özgür bırakılacaktı. Bu sistemlerden ya biri ya da öbürü geçerli olmalıydı. Sonuç olarak yasal biçimler, siyasal gerçekler tarafından düzeltildi. Partiler aday gösterir, adaylar yarışır, halk oy verir ve Kolej onaylar. Çağdaş bir başkan güçlüdür, çünkü halk arasında destek sağlamıştır. Gücünün kaynağı budur.

Seçimi kazanan aday yeminle işe başlar başlamaz, bileşime yeni bir öğe katılır. Şimdi doğrudan doğruya Anayasa'nın kendisine tanıdığı yetkilerle birlikte, Kongre'den geçen yasaların onu uygulamakla zorunlu kıldığı görevlerle de bağımlıdır. Bu, görevinin yasal yönüdür. Doldurduğu yer nedeniyle bazı şeyleri yapmak için çok büyük yetkilerle donatılmıştır ya da yükümlü kılınmıştır. Bu tür yetkileri, ülkenin en yüce yasası olan Anayasa'dan alır. Bu yetkilerin başkasında değil de onda toplanması, siyasal bir nedene bağlıdır. Anayasa tarafından Başkan'a verilen güçleri kimin kullanacağı, partiler ve kişiler arasındaki çekişme sonucunda belirlenmiştir.

Başkanların niteliği

Fakat, yasal yetkiye sahip olmak başka, bunun kullanımı ise daha başka bir şeydir. Zorunlu işlevler dışındaki yetkilerin fiili kullanımında önemli ölçüde muhakeme ve itidal gereklidir. Bu da, kişinin niteliklerini ön plana çıkarır. Çok sayıda danışmanları vardır, aldığı rapor ve muhtıraları tam olarak incelemek için zamanı yoktur. Fakat, karar verecek olan kişi yalnızca kendisidir. Bu bir yargılama işidir. Bunun için, akıllıca olan ve olmayanı ayırabilecek bir zihinsel yetenek; taktik, zamanlama ve insanları yönlendirme için siyasal bir beceri ve umulur ki, devletin önemli çıkarlarının farkında olabilecek bir devlet adamlığı gereklidir. Bu konularda bir Başkan'ın ne ölçüde başarılı ya da başarısız olacağı, her şeyden önce karakterine, daha sonra, halk tarafından yeteneklerinin nasıl görüldüğüne, son olarak da, partisini yönlendirmedeki ve muhalefet arasındaki bölünmelerden yararlanmadaki etkinliğine bağlıdır.

Böylece, başkanlık sistemi, çeşitli öğelerin bir sonucudur; bu öğelerin gücündeki ve içeriğindeki değişimler, her yönetime kendi özgül karakterini kazandırmaktadır. Genel olarak, yasal yetke, öbür öğelerden daha az değişim göstermektedir. Geniş ve tanımlanmamış anayasal güçlerin (örneğin,

Başkomutanlık) alanını genişletme yolunda bir eğilim varsa da, Başkan'ın görevi ile birlikte devraldığı memurlar, ev, uçak, yat ve arabalar gibi, bu yetkiler de somut bir biçimde ona geçer. Siyasal açıdan Başkanlık daha değişkendir. Başkanlığın gücü, parti mücadelesi değişimlerine ve zamanın gereklerine bağlı olarak artıp eksilebilir. En büyük değişime uğrayabilecek olan, Başkan'ın kişiliğine bağlı olarak geliştirdiği etkidir. Bu, süreklilik göstermez. Ölçülemez ve öngörülemez. Yukarı ve aşağı doğru keskin eğriler çizer. Truman'ın 1946 ve 1950'de, Eisenhower'ın 1953 ve 1958'de, Johnson'ın 1964 ve 1967'de nasıl görüldüğünü karşılaştırabilirsiniz. İnsanlardan bazıları, görev başında olgunlaşırlar; bazıları da görevin gereklerini yerine getirmekten uzak kalırlar. Bazıları seçimleri kazanmada başarılıdır, fakat yönetimde yeteneksizdir. Bazıları, kendi kabine üyelerinin ya da güçlü kongre üyelerinin gölgesi altında kalır. Abraham Lincoln ve Franklin Roosevelt gibi bazıları da, zor durumlarda, daha önceki beklentinin çok üstünde bir büyüklük ortaya koyarak hareket ederler.

James Bryce, *The American Commonwealth* adlı kitabındaki bölümlerden birine şu başlığı vermişti: «Neden Büyük Adamlar Başkan Seçilmez[18]». Bu kitap, Cleveland'ın ilk dönemini bitirdiği sırada, 1888'de basıldı. Bryce'ın yargısı, kuşkusuz ki, Lincoln'ü izleyen Başkanların genel olarak ortanın üzerine çıkamamasından etkilenmişti[19]. *Congressional Government* adlı kitabını üç yıl önce basan Woodrow Wilson'un görüşleri de Bryce üzerinde etkili olmuştu. Wilson'a göre, Kongre, yönetimin egemen organı durumuna gelmişti, Başkanların niteliği, Başkanlık makamının saygınlığı gerilemişti ve bu gelişme «kaçınılmazdı[20]».

Bu konuda nesnel ölçütler bulunmadığı için ve kimse öznel eğilimlerinden kurtulamayacağına göre, Başkan olarak hizmet eden kişileri bir ölçek üzerinde sıralayarak değerlendirmek kuşkusuz ki güçtür. Bu sınırlılıkların farkında olmakla birlikte, çok büyük olduğunu düşündüğüm başkanlar ile, ortalamanın üzerindeki kalan ve büyük denebilecek ikinci derecedeki başkanları sıralamaya çalışacağım. 1860'ı ayrım noktası olarak ele alalım, ilk yetmiş yılda (1789 - 1860) görev yapanlarla bundan sonraki yüz yılda (1861 - 1960) görev yapanları birer küme içinde değerlendirelim[21]. İlk dönemde, iki Başkan (Washington ve Jefferson) çok büyük olarak nitelendirilebilir. Üçüncüsü, Jackson, büyük sınıfına alınabilir. Bazılarına göre, John Adams ve James Madison da bu ikinci sınıfta yer alabilecek kişilerdir. Fakat, benim kanımca, onlar başka açılardan büyük adamdı, Başkanlık hizmetleri büyük değildi. İç Savaş'ın çıktığından bu yana geçen yüz yıl boyunca, açıkça çok büyük olarak nitelendirilebilecek Başkanlar, Lincoln, Wilson ve Franklin Roosevelt olmuştur. Theodore Roosevelt'i görevinde büyük bir adam olarak betimlemek haksızlık olmaz. Bazıları Cleveland için de aynı şeyi ileri

---

18 I. Cilt, 8. Bölüm.

19 Örneğin, Andrew Johnson, Grant, Hayes, Garfield ve Arthur. Eleştirisinin Cleveland'ı içermesini isteyip istemediği pek belli değil.

20 *Congressional government* (Houghton, Mifflin ve Co.: Boston, 4. Baskı, 1887), 1. Bölüm, s. 42-43.

21 Değerlendirilmeleri için yeterli perspektifin bulunmayacağı kadar yakın bir dönemde yaşayan Başkan Kennedy ve Johnson'u dışarda bırakıyorum.

sürebilirse de, bu tartışılabilir; fakat benim eğilimime göre, gerçek cesareti ve dönemsel siyasası nedeniyle, Truman'ın durumu zaman geçtikçe güçlenecektir[22].

Bu durumda, genel skor pek de fena sayılmaz. Tartışılabilir olanlar bir yana bırakılırsa, yüz yetmiş yıl içinde, beş tane çok büyük ve en azından iki tane de büyük Başkan görev yapmıştır. Bu kişilerin görev dönemlerinin toplamı nerdeyse elli altı yılı bulmaktadır; bu, Anayasa yürürlüğe girdikten sonra geçen sürenin üçte birine eşittir. 1880'lerin sonlarında yazan herkes, Bryce ve Wilson'un görüşlerine katılırdı. Fakat, Yirminci Yüzyıl'ın ilk altmış yılında yüksek nitelikler taşıyan üç adamın çıkması (*Congressional Government*'ın yazarı da bunlar arasındadır), insanı yüreklendiren bir olgudur.

Başkanlık makamının insanı eğittiği ve geliştirdiği doğrudur. Bunlar (örneğin, Washington ve Jefferson), seçilmelerinden önce de başka alanlarda büyüklüklerini kanıtlamıştı. Bu nedenle, olağanüstü birer Başkan olmalarında şaşılacak bir şey yoktu. Fakat, Lincoln ve F. D. Roosevelt gibi çok büyük iki başkan, gerçek birer sürpriz olmuştu. Çok ağır sorumlulukları karşılayarak, görevleri sırasında olgunlaştılar. Son Başkanlardan birisi olan Truman, Roosevelt'in ölümü ile kendisini Başkan koltuğunda bulduğu sırada, bu görevi düşünmüyordu ve sorumluluklar için iyi hazırlanmamıştı. İlk iki yıl boyunca, bazı konularda önemli yanlışlar yaptı ve kamuoyundaki saygınlığı çok düşük bir noktaya indi. Fakat, 1947'den itibaren, devlet adamlığının inceliklerini kavradı, yeni bir görüşle ve yürekliliklе hareket etmeye başladı. Buna karşılık, kamuoyunda çok sevilen ve seçimleri kolaylıkla kazanan Eisenhower, makamının gerektirdiği boyutları hiç bir zaman edinemedi. Siyasette deneyimsiz olduğundan ve sivil işleri pek bilmediğinden, kendi astları arasındaki güçlü kişiliklere ve beyin takımına çok fazla yetki devretti[23]. Bu nedenle, kendisinden sonra gelene devrettiği Başkanlık makamı, kendi devraldığından daha zayıf bir kurum durumuna gelmişti[24].

Bir başkanın işlevleri

Başkanlığın görevleri öyle çok ve zordur ki, bunları kaç kişinin hakkıyla yerine getirebileceğini söylemek kolay değil. Yalnız ülkenin büyüklüğü ve bunun dünya çapında yarattığı sonuçlar değil, fakat işlevlerin olağanüstü yoğunluğu da başkanlığın yükünü nerdeyse dayanılmaz boyutlara ulaştırmaktadır. İnsanın yaşamında çeşitli roller oynaması gibi, Başkan da, dört ya da sekiz yıllık döneminde çeşitli roller oynar. Devletin başı'dır, yürütmenin başı'dır, yasamanın önde gelenidir, başkomutan'dır, parti önderidir

---

22 *The New York Times* 29 Temmuz 1961 Pazar baskısının 6. Bölümünde yetmiş beş Amerikan tarihçisinin Başkanları değerlendirmesinin sonuçlarını yayımlamıştı. Onların vardığı sonuca göre, Başkanlardan beşi, en üst sınıf olan «çok büyük» kategorisinde yer alıyordu. Bunlar, azalan önem sırasına göre şunlardır. Lincoln, Washington, Franklin Roosevelt, Wilson ve Jefferson. Altı tanesini de ikinci kategori olan «büyüğe yakın» sınıfına şu sıralama ile koymuşlardı: Jackson, Theodore Roosevelt, Polk, Truman, John Adams ve Cleveland.

23 Aynı zamanda yakalandığı iki önemli hastalık onun için sorun yaratıyordu.

24 Kendisi de asker olan İmparator Galba için Tacitus'un vardığı yargı Eisenhower için geçerli olabilir: «Omnium consensu bonus Imperator, nisi imperasset.» (Eğer hiç bir zaman hükümdarlık yapmasaydı, herkes onun iyi bir İmparator olduğunu düşünebilirdi.)

ve dış ilişkileri harekete geçiren kişidir. Bu farklı roller, farklı yetenekleri gerekli kılar, özellikle bu roller aynı anda oynanacaksa ve çelişkili gereksinmeleri içeriyorsa, bir kişinin hepsini aynı başarıyla oynaması beklenemez. Her şeyden önce, bir kişi önce siyasal kampanyada uğraş verip seçimleri kazanmadıkça, öbür rolleri nasıl oynayacağını gösterme şansını elde edemeyecek demektir. Bu nedenle, başarılı bir başkan'ın her şeyden önce kabul gören bir parti önderi olması ve seçmenler için çekicilik taşıması gerekir. Roosevelt'in çekiciliği, Eisenhower'ın babacan tavırları ve Kennedy'nin gençliğinin büyüleyici havası, seçim alanlarının kargaşası ve gürültüsü arasında siyasal birer değer kazanmıştı. Bunlar oy getiren niteliklerdi. Bu nitelikler, göreve başladıktan sonra programına destek sağlamak ve isteksiz davranan Kongre'yi ikna etmek için, zeki ve kararlı bir başkan'ın halkı arkasına alması ile de kullanılabilir. Franklin D. Roosevelt, bu tekniği kullanmanın ustası idi. Radyodaki «ocakbaşı söyleşileri» ve basın toplantıları, başkanlığın yüzünü, sesini ve düşüncelerini doğrudan ve sürekli olarak seçmene ulaştırıyordu. Seçimleri ardı ardına dört kez kazanmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek.

Fakat, örneğin yönetim için, başka yeteneklere de gereksinim vardır. Yönetimin başı olarak, başkan, federal dairelerin büyük bir çoğunluğunun yönetim ve denetiminden doğrudan doğruya sorumludur. Yılda yüz yetmiş milyar dolarlık bir bütçeyi yönetir. Buyruğu altında iki buçuk milyon memur vardır. Örneğin bütçenin kongre tarafından onaylanması için gerekli olan siyaset sanatına, programların geliştirilmesini ve yasaların uygulanmasını gerekli kılan bu alanda başka tekniklerin eklenmesi gerekir. Destekçilerin memnun edilmesi, çıkarların sağlanması, uzlaşmalara ulaşılması ve pazarlıkların yapılması gereken siyasal düzeyde, etkinlik uzmanlarının bütün kutsal doğmalarına (denetim alanı, açık sorumluluk bağlantıları, astlara yetki devri gibi) kuşkuyla bakılır, hatta hiç göz önüne alınmaz. Bu noktada Roosevelt gene klasik bir örnektir. Bir siyasetçi ve devlet adamı olarak çok parlak işler görmekle birlikte, çok kötü bir yöneticiydi. Başkanlığı sırasında, görev geçişimi (tedahülü) olan dairelerin çoğalması ve dairelerin yeniden örgütlenmesi ile Washington ün kazanmıştı.

Bugün, başkanlığın iki önemli sınavı vardır: Kongre'yi yönlendirmedeki yeteneği ve uluslararası başarısı. Johnson, pis bir savaşta kendisini yıpratıncaya değin, ilk sınavda son derece başarılıydı. Amerikan yönetim biçimi, görevde kalışı Kongre'nin isteminden bağımsız olduğu için, Başkan'ı güçlendirir; fakat, öte yandan da, gelir ve yasama yetkisi bakımından bu organa bağlı olduğu için zayıflatır. Başkanların kongre ile olan ilişkilerinde, başkanlığın önderliği ele aldığı, kongre'nin güçlendiği ve güç dengesinin görüldüğü dönemsel aşamaların yer aldığı zamanlar olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda, Jefferson gibi, yönettiği partinin aracılığı ile yürütme ve yasama organlarını kaynaştırarak kongre üzerinde güçlü bir etki yaratabilen az sayıda başkan vardı. Öbürleri (Lincoln gibi çok büyük bir kişi bile), sürekli olarak kongre ile uğraşma durumunda kaldı, karşı partiden olduğu gibi kendi partilerinden de eleştiri ve engellemeyle karşılaştılar. İki organ arasındaki ilişkilerin düzgün ve uyumlu olması, aslında, başkan'ın yeteneğinin ve becerisinin bir kanıtı olamaz. Bunun tam tersini de gösteriyor

olabilir. Zayıf, siyasette deneyimsiz ve bu nedenle de etkisiz olan başkan, yönetme girişimini bir yana bırakarak, güçlü temsilcilere ve Senatörlere boyun eğebilir.

Yirminci yüzyıldaki başkanlar, bu önemli noktada on dokuzuncu yüzyıldakilerden ayrılmaktadır. Washington'dan McKinley'e değin eğer bir başkan kongre'de önderlik yaptıysa, bunun nedeni, ya o insanın olağanüstü bir kişi olması ya da ortamı girişim gerektiren olağanüstü nitelikler taşımasıydı. Theodore Roosevelt'ten bu yana, bütün başkanların, doğal olarak, yasa önermede ve parlamenterlere etki etmede daha girişken olmaları istenmiştir. Günümüzde halkın beklentisi budur. Theodore Roosevelt, «siyasalarım» dediği şeyler üzerinde, gece gündüz demeden hızlı bir tartışma yürüten ilk başkandı. Yaradılışları gereği görevlerine etkinlik getirme eğilimindeki kişiler tarafından olduğu kadar, daha az bir ölçüde olmakla birlikte, edilgenliklerini bir anayasal ilke durumuna yükseltenler tarafından da, Roosevelt'in örneği gittikçe daha fazla izlenen bir yol oldu. Çağdaş bir başkan, gerçekten bir önder değilse bile, bir önder gibi gözükmek zorundadır. Göreve seçilirken, yerine getirmeye söz verdiği bir programa göre kampanya yürütmektedir. Göreve başladığı zaman, yurttaşların ona oy verirken ve rakibini reddederken onayladıkları varsayılan önlemlerin alınması için Kongre'nin desteğine başvurur. Yeniden seçilmek istediği zaman ya da kendisini izleyebilecek kişi aday gösterilirken, yaptıklarını ortaya koyar, yönetimi sırasında ve yönetimi nedeniyle ulaşıldığı varsayılan başarıları halkın onayına sunar.

Yasamanın başı

Başkan, geleneksel olarak Yürütmenin başı olarak bilinir. «Yürütme gücüne» ilişkin maddeden çıkarılabilirse de, aslında bu deyim Anayasa'nın hiç bir yerinde görülmez. Başkanı (sadece onu) yürütme organının en üstüne yerleştiren ve başka kimseyle bölüşemeyeceği anayasal işlevlerle donatan makam nedeniyle yürütmenin başı ünvanı yerindedir. Fakat, bu deyimi dar sözcük anlamıyla alıp, başkan'ı başka kişilerin yasalaştırdığı ya da siyasa olarak benimsediği kararların basit bir uygulayıcısı gibi görmek, son derece yanıltıcı olacaktır. Çünkü, aslında başkan en önemli harekete geçirici güçlerden birisidir, bu, özellikle yasama alanında geçerlidir. Yalnız bu kadarla da kalmaz, Kongre'nin bütünü kadar etkili olur. Bu nedenle, yürütmenin başı ünvanını tamamlamak ve bundan doğabilecek yanlış izlenimleri engellemek için, başkan aynı zamanda yasamanın başı olarak da betimlenmiştir[25]. Gerçekten de, iç siyasette halkın başkanı değerlendirirken en çok bu alandaki başarılarını göz önüne aldığını söylemek gerçeği zorlamak olmaz. Başkan'ın yürütme kararları geniş ölçüde halkın gözünün önünde alınmaz ya da binlerce özgül olayın ayrıntılı belgeleri arasında ilgi çekmeyecek bir biçimde gömülmüş olarak kalır. Fakat, Kongre ile olan ilişkiler (gerçi bunlar da Beyaz Saray kahvaltılarında ve Capitol koridorlarında gizlilik örtüsü altında yürütülür), destekleyenlerin ve karşı çıkanların kendilerini kamuoyunun gözleri önünde bağlamalarına yol açar.

[25] H. L. MeBain, *The Living Constitution* (Macmillan: New York, 1934), 4. Bölüm.

Bir Başkan'ın açıklamasında, tutumunu belirtmesinde ve izlenmesi gereken yolu göstermesinde, geniş ölçüde dramatik bir nitelik vardır. Başkan'ın isteğine uymasa da, kişisel olarak kendisini siyasal bir tehlikeye de atsa, bu sorumluluktan kaçınamaz. İster savunsun, ister ağız kalabalığı ile geçiştirsin, isterse de sesini çıkarmasın, hem eylemleri, hem de eylemsizlikleri dikkati çekecek ve yargılanacaktır. Makamının saygınlığı, partisinin şansı, tarihteki kendi yeri, yaptığı her siyasal hareketle yakından ilgilidir. Programının çeşitli bölümleri için farklı araçlar kullanarak, her Meclis'te çoğunluğu sağlayacak bileşimleri aramak zorundadır.

Elindeki araçları nasıl kullandığı, siyasetçi olarak taktik becerisinin bir göstergesidir. Kendi sağduyusu ile, ne zaman ısrarlı olup, ne zaman pazarlık etmesi gerektiğine karar vermelidir. Başkan'ın yasamada önderliğine katkıda bulunan teknikler çok sayıdadır ve çeşitlidir. Bunlardan bazıları doğrudan doğruya Anayasa'dan gelir; öbürleri de siyasal iktidarın gerçeklerinden doğar. Anayasa, Başkan'ın yasama rolüne fazla bir yer vermemiştir, fakat, Madde 1'in ilk fıkrasına karşın, yasama erkinin tümüyle Kongre'ye bırakılmadığını yeteri kadar açıklıkla belirtmektedir. Çünkü, Başkan'ın her yıl Kongre'ye birliğin durumuna ilişkin bir rapor sunması gerekmektedir; uygun gördüğü önlemleri bu organa önerebilir; özel bir oturumda her iki Meclis'i de toplantıya çağırabilir; iki Meclis'in çoğunluğu tarafından onaylanan tasarıları imzalayabilir ya da veto edebilir. Bu görev ve olanakların bileşimi bir arada ele alındığında, Başkan'ın yasama alanına doğrudan girmesini sağlar. Tarihsel olarak, on dokuzuncu yüzyıl boyunca, öneri verme ve tasarı sunma gücü çok fazla kullanılmadı, kullanıldığı zaman da genel siyasa açıklamaları ile sınırlı kaldı. Sadece son on yıllar boyuncadır ki Başkan'lar, Kongre'nin kararlarına temel olacak özgül taslaklar sunmayı sürekli bir uygulamaya dönüştürmüş bulunuyorlar. Aslında, Başkan'ların yasama organını etkilemek için geleneksel olarak en çok başvurdukları anayasal güç, görünüşe göre onları sürecin sonunda sahneye çıkaranıdır. Bir vetoya karşı koyabilmek için her iki Meclis'te de üçte iki çoğunluk sağlamanın güçlükleri nedeniyle, bir Başkan, beğenmediği bir tasarıyı imzalamayacağı tehdidi ile isteklerinin göz önüne alınmasını sağlayabilir. Aslında olumsuz bir güç olan veto, böylece, büyük etkinlik taşıyan olumlu bir silâha dönüştürülmüş olmaktadır. En büyük etkisi, hiç kullanılmadığı olaylarda görüldüğü için, gerçek etkinliği tam olarak ölçülemez.

Bir Başkan'ın siyasal süreç sonucunda edindiği yasama önderliği teknikleri ise daha farklı bir nitelik gösterir. Kamu görevlerini sadık taraftarlara vermek olan «yağma sistemi» geçerli olmaya başlayınca, aynı anda birbiri ile çelişen iki sonuç doğurdu. Yönetimin düzeyini düşürdü, böylece de Başkan'ın yasaları etkili ve tarafsız olarak uygulamasını tehlikeye soktu. Fakat, aynı zamanda kurumsal makinenin çarklarını yağladı ve uyumlarını sağladı. Başkan'lar takas işine girdiler, meclisteki oylar karşılığında devlet dairelerindeki işleri vermeye başladılar.

Devlet dairelerinde reformdan yana olanlar ve siyasal ahlâkçılar bu uygulamaya karşı seslerini yükselttiler ve kuşkusuz ki bir çok kaba örnek açısından haklıydılar. Fakat, bu uygulama, ayrı organların ve bölünmüş

güçlerin oluşturduğu bir sistemde doğal olarak bulunan sürtüşmeleri bir ölçüde gidermek gibi bir amaca hizmet etmiştir. En büyük ve en soylu Başkan'lar bile (örneğin, Lincoln), sürekli bir uğraşın yer aldığı gerçek dünyada siyasal varlıklarını sürdürebilmek için bu uygulamaya başvurdular, ellerine geçen her silâhı cephanelerine doldurdular.

Fakat, siyasal tekniklerin daha büyük önem taşıyanı, partinin oluşturulması idi. Birleşik Devletler'de bir kişi Başkan adayı seçilir seçilmez ve bu seçiliş nedeniyle partisinin önderi durumuna gelir. Yerini alacak kişi seçilinceye değin önderliği devam eder, fakat seçim yaklaştıkça gücü hızla azalır. Bir Başkan'ın partisi nedeniyle sahip olduğu ve partisi üzerinde uyguladığı önderliğin derecesi ve karakteri o kadar çok değişiklik gösterir ve öyle çok sayıda öğeye bağlıdır ki, burada genelleme yapmak olanaksızdır. Şu koşulların yerine getirilmesi durumunda bir Başkan'ın partisini denetleme şansı artar: Partinin içinde, başlıca kümeler ve çıkarlar oldukça bütünleşmiş olmalı ya da en azından birbirlerine karşı yıkıcı bir tavır almamalıdır; karşı parti oldukça güçlü olmalı ve bu nedenle gerçek bir tehdit oluşturmalıdır; Başkan. kendi çekiciliği ile halkın desteğini kazanmış yüksek düzeyde bir kişi olmalıdır; partisinin üzerinde görüş birliği oluşturduğu öğeleri kişiliğinde toplayıp bütünleştirmiş olmalıdır.

Bu yüzyılda, kamu görevleri gittikçe yetenek temeline göre doldurulmaya ve görev güvencesi yaygınlaştırılmaya başlayınca, isteksiz bir milletvekilini harekete geçirmek için ulufe dağıtımı etkisini azaltmaya başladı. Gerçi Demokratlar ve Liberaller, bazı başka demokrasilerin merkezi partilerine oranla tekil bir disipline daha az boyun eğerlerse de, genel olarak parti, yürütme ve yasama organları arasında, on dokuzuncu yüzyılda görüldüğünden daha önemli bir bağlantı aracı olmuştur[26]. Bir Başkan'ın parti önderliği yoluyla yasama organındaki oyları etkileme kapasitesi, bir çok güdülendirme ve özendirmelere bağlı olacaktır. Milletvekillerinden bir bölümü görüşünü paylaştıkları ve ilkede anlaştıkları için Başkan'ın programına oy verecektir. Öbürleri gelecek seçimi düşünecek, Başkan'ı desteklerlerse bunun kendi çıkarlarına olup olmayacağının hesabını yapmaya çalışacaklardır. Kendi yörelerinde seçim kazanmak için, Başkan'ın halk tarafından sevilmesinden ve saygınlığından (eğer varsa) yararlanabilirler. Ya da tersine, seçim bölgesi atipiktir ve parti çizgisinden ayrılmama yerine, bir bağımsızlık gösterisi daha sonuç alıcı olabilir. Parti örgütü, karşılıklı olarak sağlanan çıkarlar çerçevesinde oluşturulduğuna göre, bir göreve seçimle gelmiş olan kişiler, yaptıkları yardımların karşılığını beklerler. Eğer sürekli olarak Başkan'ı destekler biçimde oy kullanıyorlarsa, gereksinme duyduklarında Başkan'ın desteğini isteyeceklerdir. Başkan, ülkedeki herhangi bir kişinin verebileceğinden çok daha fazlasını sunabilir ve her politikacı da bunun farkındadır.

Ayrıca son otuz yıl boyunca Başkan'ın cephaneliğine yeni bir silâh eklendi. Bu, Birleşik Devletler gibi kitle iletişim araçlarının etkisine çok açık olan bir ülkede önemli bir etkinlik taşıyan kamuoyunu etkileme gücüdür.

[26] Bkz. 11. Bölüm, s. 275 ve sonrası.

Her gazeteci, Başkanlığının en önemli haber konusu olduğunu söyleyecektir. Başkan istese de, istemese de kamuoyunun dikkati onun üzerinde yoğunlaşacaktır. İster ailenin özel yaşamı olsun, isterse de hükümet başkanının kamu etkinlikleri, Beyaz Saray'da olup bitenlerin tümü, basın, radyo ve televizyon için kullanılacak materyal niteliğindedir. Bir Başkan'ın, sözlerine dikkati çekmek gibi bir sorunu yoktur. Böyle bir şeyi engellemeye çalışsa bile başaramaz. Bireysel yurttaşla doğrudan ilişki kurabilmek için, son Başkan'lardan becerikli olanları, basın toplantılarını, radyo konuşmalarını ve televizyon programlarını kullandılar. Kamuoyunu oluşturan biçimlenmemiş gereci harekete geçirme ve biçimlendirme gücü, eşsiz ve rakipsiz olarak Başkanlığın elindedir.

Birleşik Devletler Federal yönetiminin yasama organını iki meclisli değil de dört meclisli olarak tanımlamak daha gerçekçi olacaktır. Bu dört meclisi, kuşkusuz ki, Temsilciler Meclisi, Senato, Başkan ve Yüksek Mahkeme oluşturmaktadır. Bunlardan ilk ikisi, her Meclis'te üçte iki çoğunluk sağlanması koşuluyla, üçüncüye üstünlük sağlayabilir, aksi takdirde, Başkan tek başına onlara üstünlük sağlar. Kongre ve Başkan görüş birliğine varsa bile, federal yasanın Anayasa'ya aykırılığı birisi tarafından ileri sürülecek olursa, Yüksek Mahkeme'nin dokuz yargıcından beşi, ilk üç kuruluşun kararını ortadan kaldırabilir. Tek bir kişinin oluşturduğu Beyaz Saray, Kongre'nin iki Meclis'inden ve Mahkeme'den, siyasal güç bakımından açıkça daha üstündür. Amerikan Cumhuriyeti'nin hacmi büyüdükçe ve seçmenler dokuz basamaklı sayılara yükseldikçe, tek kişinin yönetimindeki bu makamın önemini arttırma doğrultusundaki bütün eğilim ve gelişimler birleşmeye başladı.

Dış ilişkilerin sorumluluğu

Şu ana kadar söylenenler, Başkanlığın öncelikle iç yaşamdaki işleyişi ile ilgiliydi. Fakat, dış baskılar da çok ilginç bir biçimde aynı yönde gelişti ve genel eğilimi güçlendirdi. Dış ilişkilerde ne zaman ivedi ve kritik bir sorun ortaya çıksa, kaçınılmaz olarak Başkan sahnenin merkezinde yer almaktadır. Devletin başıdır, başkomutandır ve tam yetkili diplomattır. Birleşik Devletler Hükümeti ve halkı için resmi yetke ile konuşabilecek tek kişi odur. Kuşkusuz ki, bu durum hep böyleydi. Bu anlamda, 1950'lerin, 1960'ların ve 1790'ların Başkanlığı arasında bir fark yoktur. Bu arada köklü bir değişim geçiren şey, bir zamanlar gerçekten «dış» olan işlerin boyutunun ve geçerliliğinin, şimdi ulusal yaşamla içli-dışlı olmasıdır. Yalıtılmışlık siyasetini bırakarak, bir bağlantılar ağının, daha kalabalık bir dünyanın küçülen boyutları arasında, uluslararası önderliğin sorumluluğunu kabul etmenin etkin katılımlı siyasetine dönmekle, Amerikan yönetim sistemi, yürütmenin başı'na gittikçe artan bir yük getirdi. Hükümet başkanları arasındaki görüşmeler için yalnız o yetki verebilir ve bu görüşmeleri yönlendirebilir. Sovyet Hükümeti'nin Başkanı ile, Fransız Başkanı ile, İngiliz Başbakanı ile en yüksek düzeyde görüşme yapabilecek tek kişi odur. Dış ülkelere gitmek gerektiğinde, ülkesini en iyi temsil edebilecek kişi sadece odur. Johnson'ın 1965'de kanıtladığı gibi, yalnız o, aldığı sonuncu bir kararla isteksiz bir

ulusu ilân edilmemiş bir savaşa sürükleyerek Kongre'yi ve halkı bir oldu bitti ile karşı karşıya bırakabilir.

Fakat, sorunun özü bu son noktadadır. Şu ana kadar, bu makamın gücünü ve bu makamın gizilgücünü geliştirebilecek kişinin sağlayabileceği yararları tartışma konusu yaptık. Fakat bu tartışma, aynı zamanda, Başkanlığın görevlerinin aslında çok fazla arttığı, işlevlerinin çok sayıda ve karmaşık olduğu ve bir dizi sorumlulukların taşınamaz bir yük durumuna geldiği anlamına gelmez mi? Herhangi bir insan (ne kadar büyük olursa olsun), böyle bir makamın hakkını verebilecek kadar bilge olabilir mi?

Gerçekten de, Başkanlığa ilişkin olarak taşıdığım en büyük kuşku budur; çok zorlayıcı bir görevdir ve bu işin boyutları karşısında her Başkan bir noktada yetersiz kalabilir. Amerikan yönetimi, sadece büyüklüğü nedeniyle, tek kişinin etkili denetim alanı dışında kalmaktadır ve güncel bilgileri izleyebilmek bir kişinin zihinsel yeteneklerinin bir hayli ötesindedir. Bir Başkan, aslını bilemeyeceği milyonlarca eylemden dolayı kamuya karşı sorumludur; bir muzip siyasetçinin ayrıntılarını karanlıktan aydınlığa çıkarmadığı takdirde hiç bir zaman işitmemiş olacağı konulara eğilmek durumundadır. Kamu yaşamındaki hırslı insanlar, saygınlığı, olağanüstü güç ve etki yoğunlaşması ile büyülendikleri bu makama gelmeyi çok isterler. Fakat, görevlerini yerine getirmeye çalışırken, kendini eleştirebilenler, Başkanlığın gerekli kıldığı yapılması olanaksız hizmetler toplamı karşısında ne kadar yeterli olduklarını kendi kendilerine kuşkusuz ki soracak ve dürüst olanlar, verecekleri yanıttan düş kırıklığına uğrayacaklardır. Günümüzde en büyük siyasal gücü elinde bulundurduğunu belirterek bu bölümün başında adlarını saydığımız yarım düzine kişi arasında görevi en zor olan (bir demokrasi ortamında, hem de çok büyük bir demokrasi ortamında iş gördüğü için) Birleşik Devletler Başkanı'dır. Khruschev, Kongre ile çalışma gibi bir sorunla karşı karşıya değildi. Başbakan, milyonlarca insanı öldürebilecek bombaları depolamak ya da kullanmak için karar verme durumunda olan Başkan'ın sorumluluğunu taşımamaktadır. İdeal olarak, günümüzde tam anlamıyla başarılı bir Başkan olamaz. Sadece, ulaşılamayacak bir standarda çeşitli derecelerde yakınlaşmalar söz konusu olabilir.

İngiliz kabine sistemi

İngilizlerin bu sorunları ele aldıkları kurumsal düzenlemeler, İsviçre'nin ve Birleşik Devletler'inkilerden ayrılmaktadır. Kuşkusuz, anayasal bir farklılık olarak, son iki ülkenin cumhuriyet olmasına karşın, İngiltere krallığı korumuş bulunmaktadır. Krallığın sadece bir görünüş olarak bile sürmesi, yönetim açısından bazı yasal, toplumsal ve törensel nitelikte sonuçlar doğurmuştur. Fakat, günümüzde Taç'ın hiç bir siyasal etkisi yoktur; sadece siyasetçiler kamuoyu önünde, Tanrı'ya, analığa, izcilere ve kanserle savaşa sundukları saygıya benzer bir saygıyı Taç'a da sunarlar. Bagehot'un «anayasanın etkili bölümü» dediği yere gelince, İsviçre ve Amerikan tiplerinin bir karması denebilecek olan, bu iki tipin bazı yönlerinin özgün ve kendine özgü bir karışımla birleştirildiği yöntemlerle önderlik oluşturulmaktadır. İngiliz sistemi, ortaklaşa yönetime verdiği büyük önem açısından İsviçre

sistemine benzer, Bagehot, Kabine'yi siyasal gücün merkezî organı olarak belirleyen ilk önemli yazardır[27]. O zamandan beri, bu kurum üzerine çok sayıda yazı yazıldı. *Kabine Hükümeti* başlığını taşıyan kitaplar yazıldı; yasama ve yürütmenin İngiltere'de olduğu gibi ilişkilendirildiği demokrasi tipine de kabine sistemi adı verildi.

Fakat, Kabine'nin ortaklaşa niteliği, bu olayın sadece bir yönüdür. Çünkü bu İsviçre Federal Konseyi değildir, bir derece farklıdır ve başka bir ad taşımaktadır. Başbakanlık, Berne'de karşıtı olmayan bir makamdır. Aslında, bu makam, İngiliz demokrasisinin uygulamasını Washington'daki uygulamaya yaklaştırmaktadır. Bir Başbakan'ın gücü ile bir Başkan'ınki kesinlikle aynı değildir. Makamı bazı açılardan daha güçlü, başka açılardan da daha zayıftır. Fakat, bu iki kişi arasında, kamu yaşamında başka kimsenin ulaşamadığı bir önemi tek başlarına taşımaları açısından güçlü bir benzerlik vardır. Başbakan'ın taşıdığı öncelik, benzetmelerde ve klasik alıntılarla, İngiltere'de çeşitli biçimlerde betimlenir. Onun, *primus inter pares* ya da *inter stellas luna minores* olduğu söylenir[28]. O, «kabine yapısının temel taşıdır[29]». vbg. Halkın dolaylı anlatım yollarına başvurmasının bir nedeni, belki de, olguların basit bir biçimde açıklanamaması ve açık - seçik çözümlemeler vermemesidir. Başbakanlık makamı, Başkanlıkta olduğu kadar esnek ve değişebilir bir nitelik taşımaktadır. Karmaşık ilişkiler içindeki yerinden, bir çok yönü etkilemekte ve bir çok baskılara tepki göstermektedir.

İngiltere'deki siyasal önderliğin tartışılmasında iki nokta önemlidir: Bakanlıklar ve Meclis karşısında Kabine'nin durumu; Başbakan'ın Bakanlar Kurulu'ndaki yeri.

Kabine'nin sağladığı önderlik, İngiliz anayasasındaki önemli yerinden kaynaklanmaktadır. Üyeleri Meclis'ten seçilir, oradaki sandalyelerini de ellerinde tutarak çifte bir görev yerine getirirler. Hem Meclis'i yönlendirirler, hem de yönetimin bakanlıklarını denetlerler. Amerikan Anayasası'nın güçler ayrımını yerleştirme çabasına karşın (Başkan ve Kabinesi'nin Kongre'de yer alamaması oranında), İngiliz sistemi, karşıt bir kavram olarak güçler birliğini içermektedir. Whitehall'daki Bakanlıkların siyasal başları, Meclis'in üyesi olmalıdır. Kabine için, «devletin yasama organını yürütme organına bağlayan bir ara çizgisidir, sıkıştırılan bir kemer tokasıdır, birleştirici bir kuruldur», dediği zaman, Bagehot'un düşündüğü bu idi. Başka bir özlü tanımda, «yasama organının, yürütme organı olması için seçilmiş bir kuruldur[30]», diyordu. Bu ikinci deyişi McBain değiştirdi ve Kabine'nin ana görevinin yasamaya önderlik etmek olduğunu ileri sürdü. «Kabine», diye yazdı, «öncelikle yasama organını yönlendirmesi için seçilmiş olan yasama organının bir kuruludur[31]». Bugün için her iki yazarın da sadece bir ölçüde

---

27 *The English Constitution*'ın ilk bölümünün konusunu kabine oluşturur.

28 «Eşitler arasında birinci», «Küçük yıldızlar arasında bir ay».

29 Bu, Morley'in deyimi idi.

30 *The English Constitution, op. tit.*, s. 9, 12.

31 *The Living Constitution, op. cit.*, s. 121.

haklı olduğu söylenebilir. Çağdaş Kabine'nin işlevi, yasama ve yürütme organlarının her ikisini de yönlendirmektir. Bu nedenle, İngiliz yönetiminin sınavı, aynı kişilerin bu iki görevi de yerine getirip getiremeyecekleridir.

Kabine üzerine parti etkisi

Kabine'nin işlevlerini nasıl yerine getirdiği sorusu, bu işlevleri elde etmeyi nasıl başardığı sorusu ile ilişkilidir, siyasal tarihine bir göz atmak, Kabine'nin gücünün kaynaklarını ve koşullarını açıklamakta yardımcı olacaktır. İlginçtir ki, Montesquieu, güçler ayrımı kavramını İngiliz modeline dayandırmıştı. Onun göremediği şey, kısa bir süre sonra ayrım yerine birliği getirecek bir siyasal eğilimin varlığı idi, böylece, kavramını açıklamak için örnek gösterdiği bu ülke, daha sonraki uygulamasında bundan vazgeçti. İngiltere'deki Kabine'nin kendine özgü biçimini ve işlevlerini belirleyen siyasal yaşamdaki olgu, kuşkusuz ki iki partili sistemin gelişmesi idi. Meclis'teki kliklerin Whig (Liberal) ve Tory (Muhafazakâr) olarak belirmesi, ne zaman bir Bakanlar Kurulu atanacak olsa, Kral'ın seçimini sınırlayıcı bir etki yarattı. Kral, Tory'lerin ya da Whig'lerin başkanını çağırabilirdi. Eğer başka bir çıkış yolu kalmazsa, bir koalisyonu deneyebilirdi. Kabine'yi, krallığın bir kolu ya da uzantısı olmaktan çıkarıp, kendi siyasal gücü ile yöneten bir kurum durumuna getiren şey, Meclis'teki iki ana kümenin önderleri arasında büyüyen dayanışma duygusu olmuştur. Kabine'nin yapması gereken tek şey, saflarını sıklaştırmak ve birlik içinde olmaktı. Bu durumda, cezalandırılma korkusu olmadan Kral'a karşı gelebilirlerdi. Bakanlar, Kral'ın toplu istifalarını kabul edip Muhalefet'i çağırmasını istemek gibi bir çıkış yapabilirlerdi. Ortaklaşa sorumluluk, Kabine eyleminin işleyiş ilkesi, gücünün gizi ve görevde varlığını sürdürmenin yöntemi durumuna geldi. Daha sonra, kendisini krallığın denetiminden kurtaran silâhı, Kabine aynı mantıkla ve aynı etki ile Meclis'e yöneltti. Kabine'nin önerdiği önlemleri Meclis reddedecek olursa ya Kabine'nin ya da Meclis'in bileşiminin değişmesi gerekecekti. Her şeyi denetleyen, kuşkusuz ki, on dokuzuncu yüzyılda seçme hakkının gelişmesi eşliğinde, parti ve partinin artan disiplini idi. Kabine, çoğunluktaki partiyi denetlediği için Meclis'i ve Bakanlıkları denetleyebilmektedir. Bu temel siyasal koşul ortadan kalktığı zaman, Kabine yönetiminin kurumları aynı biçimde işlemez, çünkü işleyemez. Fransızlar bu kurumu dışardan aldı, fakat aynı tür parti sistemi ile bağlamadı. Bunun için de, Paris'te bu kurumun işleyişi başarılı olmadı.

Sonuçlar olarak, İngiltere'deki Kabine'nin rolünü ve yasama ile yürütmenin önderliklerini aynı ellerde birleştirmesini tartışırken, iki ayrı, fakat ilişkili konudan söz ediyorsunuz demektir. Daha doğrusu, bir olgular kümesini betimlerken, bir başkasına gönderme yapmaktasınız. Kabine'nin, Meclis ve Bakanlıklardaki önderliğinin yapısal ve anayasal yönleri, çoğunluk partisi ve Muhalefet arasındaki siyasal ilişkiler çerçevesinde gerçekçi olarak açıklanmalıdır. Kabine, siyasetten kaynaklanan gücü nedeniyle yasalar üzerinde güç sahibidir.

Kabine'yi siyasal karşıtları ile olan dış ilişkilerinde yönlendiren parti birliği anlayışı, Bakanlar Kurulu üyeleri üzerinde içte de etkili olmaktadır.

Her birisinin eylemlerinden dolayı bütünün sorumluluğu yüklenmesi, aynı gemide bulunduklarının, ya birlikte batacaklarının ya da birlikte çıkacaklarının siyasal bir gerçek olarak anlaşıldığının bir başka belirtisidir. Birinin başarısı hepsine katkıda bulunur, birinin başarısızlığı ise hepsi için olumsuz sonuçlar doğurur. Anımsatmak gerekirse, Kabine, daha geniş üyeli Bakanlar Kurulu içinde daha küçük bir organdır, çekirdektir. Parti'de ve Meclis'teki hizmetleri bakımından kıdemli olan kişilerle, siyasal bakımdan önemli olanları ve kamuoyunda tanınan kişileri içerir. Bunların çoğu, arkadaş olarak uzun süre bir arada çalışmış olan siyasetçilerdir. Meclis'te siyasal açıdan bir arada büyümüşlerdir ve işbirliği yapmaya alışmışlardır. Bu durum, ilişkilerinin sadece arkadaşlıktan kaynaklandığı yada kurullarında daima tatlı, sakin ve uyumlu bir ortam olduğu anlamına gelmez. Bazı kişiler birbirleriyle tartışacak ve atışacaktır ve bunların hepsi yağlı bir sırıkta yukarı doğru tırmanmaya çalışan hırslı insanlar olduğu için, bir yarışma içinde karşıtlarını alt etmeye çalışacaklardır. Arada bir, bu sistem, kişiliği ile insanları kendine bağlayan ya da özel düşmanlıklar yaratan güçlü tiplerini ortaya çıkaracaktır. Joseph Chamberlain, David Lloyd George, Winston Churchill ve Aneurin Bevan gibi kişilerin kariyerleri anımsanabilir. Böyle insanlar, kolay ve rahat arkadaşlar değildirler. Eylemleri bir Kabine'yi bölebilir, bir partiyi parçalayabilir. Fakat, bu kişiler zamanı gelince büyük önder de olur. Bununla birlikte, Bakanlar Kurulu'nun genel havası, takım dayanışmasıdır. İster Eton alanlarında kriket oynayanlardan, ister fabrikaları örgütleyen, bankaları kuran ve yük gemilerini yapan kişilerden, isterse de işçi sendikalarını örgütleyip grevleri yönetenlerden gelsin, bu küme içindeki dayanışma, karakter ve geleneğin derin temellerinin bir yansıması olan İngiliz kamu yaşamının bir yönünü ortaya koyar. Bir İngilizin evi, onun kalesi olabilir, fakat bir kez evinden dışarıya adımını atınca, korunması ve statüsü kümeye bağlıdır. Kabine'nin birliği, eski ve istikrarlı bir toplumda bulunan bütün küme baskılarının, Avam Kamarası'ndaki Hazine masasına tercüme edilmesidir. Klüp, Kilise ya da Şapel, Kriket Takımı, Eski Okul Bağı, İşçi Sendikası ve Kooperatif, Parti ve sonunda Kabine, hepsi aynı bütünün içindedir ve birbirini destekler. Bir arada yaşayan kıdemli üyeler gibi, Kabine'nin Bakanları da bir arada yaşamaya ve bundan en iyi sonucu almaya mahkûm edilmişlerdir.

Başbakan

Yapı için bu kadar. Temel taşı ile ilgili olarak ne söylenebilir? Başbakan'ın ağırlığı ne kadardır? O gerçekten *primus* (birinci) ise, öbür bakanlar hangi anlamda *pares* (eşit)'tir? Birleşik Devletler Başkanı gibi, bir Başbakan'ın da elinde çeşitli güçler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları anayasal süreçlerden doğar, öbürleri parti önderliği görevinin sonucudur, bazıları da kişiliğine bağlanabilir.

Yasal olarak, Başbakan, Taç'ın ataması ile makamına gelir. Kral devletin başı olduğu için ve İngiliz Bakanlar Kurulu resmen Majestelerinin hükümeti olduğundan, büyük önemi olan bazı işlemlerin yasal nitelik kazanması için Kral'ın imzası gerekir. Başbakan'ın arkadaşlarına üstün olmasının yasal nedeni, Taç'la onlar arasındaki iletişim kanalını oluştur-

masıdır. Kabine sistemi açısından merkezi önem taşıyan süreçleri sadece o başlatabilir. Yalnızca başbakan, öbür bakanları atanmak üzere aday gösterebilir. Meclis'in dağıtılmasını ve yeni bir Avam Kamarası'nın seçilmesini isteyebilecek tek kişi odur. İstediği anda istifasını sunabilir ve onunla birlikte bütün bakanlar kurulu istifa etmiş olur.

Fakat, bu yasal güçler siyasal durumundan doğmaktadır. Çözümlemeyi bir adım geriye almak gerekirse, Kral'ın onu başbakanlık makamını almaya çağırması, onun meclis'teki üyeliklerin çoğunluğunun önderi olmasından kaynaklanmaktadır. Önderliğin vazgeçilmez siyasal koşulu, büyük bir parti içinde yükselmesi ve genel seçimde başarıya ulaşmasıdır. Fakat, «parti» deyimi bu bağlam içinde açıklığa kavuşturulması gereken bir belirsizlik taşımaktadır. Daha önceki bir bölümde[32] de belirtildiği gibi, yasama organı içinde örgütlenmiş bir küme anlamına ya da ülkedeki seçim bölgelerinde dağılmış olan benzer düşüncedeki yurttaşların örgütlenmesi anlamına gelebilir. İngiltere'de, dışardaki parti örgütünü meclis'teki parti denetler ve bu da önderleri tarafından denetlenir. Burada, İngiliz siyasal sisteminin özüne ulaşıyoruz. Meclis, siyasetçilerin yönetim sanatı üstüne ileri düzeyde eğitim aldıkları kurumdur. Bir kişi ancak Meclis'te uzun bir çıraklık dönemi geçirdikten sonra bakanlık düzeyine, daha sonra Kabine'ye, nihayet Başbakanlığa getirilir. Bu yüzyıldaki Başbakanlardan hepsi, Başbakan olmadan önce, Avam Kamarası'nda bir çok dönem geçirdi[33] ve başka birinin Kabine'sinde Bakanlık yaptı[34]. Bu nedenle, seçim kampanyasının sorunlarını bilen, Meclis'in yol ve yordamlarından anlayan ve daha önce önemli bir Bakanlık'ta görev yapmış olan deneyimli kişilerdi. Siyasal yetişkinliği olmayan hiç kimse Westminster'de en yukarıya tırmanamaz.

Fakat, bu tırmanma, ağır sikletler kadar hafif sikletlerin de başarılı olabileceği bir spordur. İngiliz sistemi, teknik bakımdan iyi yetişmiş kişileri ortaya koyar. Bununla birlikte, Başbakanlardan pek azı dâhi denebilecek nitelikte devlet adamıdır. Bir kısmı ortanın üstünde olarak değerlendirilebilir. Eden gibi bazıları başarılı Bakan olmakla birlikte daha büyük görevlerin üstesinden gelemediler. Bazıları da son derece orta halli kişilerdi. Aslında, önderliğin kalitesi konusunda Amerikan ve İngiliz sistemlerinin ortaya koyduğu sonuçlar arasındaki benzerlik şaşılacak kadar yakındır. Son yüzyıl boyunca, İngiltere'de gerçekten çok büyük olan dört Başbakan başa geçti: Disraeli, Gladstone, Lloyd George ve Churchill. Bir beşincisi, Asquith, en azından savaş çıkıncaya değin çok dikkate değer bir kişiydi.

---

32 Bkz. 11. Bölüm, s. 266.

33 1963 yılına değin, başbakan olarak hizmet eden son soylu, 1902'de görevden ayrılan Salisbury Markisi olmuştu. Macmillan çekildiği zaman Muhafazakâr Parti, Butler ve Hailsham'ın çekiştiği bir önderlik mücadelesine sahne oldu. Fakat, sonuçta seçilen kişi, Dışişleri Bakanı olan Lord Home idi. Bir soyluyu partilerinin önderi olarak ve başbakanlık yapması için seçmekle, Muhafazakârlar altmış yıllık bir geleneği bozmuş oldular. Soyluluk ünvanını almadan önce Avam'da kısa bir süre hizmet etmiş olan yeni başbakan, ünvanını bıraktı ve daha sonra güvenli bir İskoç bölgesinden Avam'a seçildi. Fakat, kendisi ve partisi 1964 seçiminde iktidarı yitirdi.

34 İşçilerin ilk bakanlar kurulunu oluşturan, yeni bir partinin önderi olduğu için bakan olarak daha önce bir deneyimi bulunmayan Ramsay Macdonald bunun dışındadır.

Ölçeğin öbür ucunda yer alan Baldwin, Chamberlain ve Macdonald gibi kişiler, Harding, Coolidge ve Hoover ile karşılaştırılmaya değer. Bu çarpıcı bir koşutluktur. Birbirine zıt olan iki parti sistemi ve anayasal yapı, yaklaşık olarak aynı zaman süresinde, yaklaşık olarak aynı sayıda çok büyük, büyük ve orta halli kişiler üretmiş bulunuyor.

Karşılaştırmayı daha ileriye götürecek olursak, bu iki makam arasında aynı derecede önemli zıtlıklar ve benzerlikler bulunduğu görülür. Bir başbakan, yasa önerileri için Meclis desteğini sağlayacağından emin olması açısından bir başkan'dan çok daha güçlüdür, bir başkan hiç bir zaman kongre'ye güvenemez. Fakat, seçim yöntemi bütün ulusu seçim bölgesi durumuna getirdiği için de devlet başkanı olarak yürütme organında ve dış ilişkilerde Anayasa kendisine tartışmasız bir üstünlük sağladığından, başkan, başbakan'dan çok daha güçlü olur.

Başbakanın bakanlar kurulundaki yeri

Bir Başbakan'ın, Meclis'teki partinin önderi olduğu için güçlü olduğu başka bir açıdan da ele alınabilir. Onun gücünün kaynağı olan şey, gücünün sınırı da olabilir. İngiliz yönetiminin kurumları, bu noktada, Amerikan demokrasisinin başkanlık sisteminden ayrılmaktadır. Çünkü, başbakan siyasal bakımdan önde de gelse, kabine'ye başkanlık etmektedir ve onun taşıdığı önceliğe karşın, İngiliz düzenlemesinde Birleşik Devletler'de görülmeyen gerçek bir ortaklaşa yönetim niteliği bulunmaktadır. İngiliz siyasetinde sözü geçen kişiler, siyasal yaşamları sırasında Meclis'teki partinin ön saflarına yükselmiş olan insanlardır. Bu nedenle, başbakan Kabine'nin kurucusu da olsa, bakanlar kurulu'nun oluşturulması sırasında kişilerin seçiminde bütünüyle bağımsız hareket edemez. Meclis'teki partinin önde gelenlerinin hepsi, hükümete katılmayı isteyebilir. Konuyu tersinden koymak gerekirse, böyle birinin hükümete alınmaması için özel bazı nedenlerin bulunması gerekir. Baldwin ve Chamberlain, 1935'ten 1939'a değin Churchill'i hükümete almadılar, çünkü o, kendilerinin yönetemeyeceği kadar büyük bir adamdı ve bunu biliyorlardı. Atlee 1945'de İşçilerin bakanlar kurulunu oluşturduğunda, Bevan, Bevin, Cripps, Dalton ve Morrison'a önemli görevler verileceği çok açıktı. Buna benzer bir biçimde, 1951'de Churchill'in, Butler ve Eden'e bir yer bulması gerekiyordu. Bu durum, daha önce de belirttiğimiz gibi, Meclis'teki parti önderlerinin, muhalefette de, iktidarda da, takım çalışması yapma alışkanlığında olmalarından doğmaktadır. Böylece, Bakanlar Kurulunu da bir takım oluşturmaktadır. Bu anlamda, kabine sisteminin bütüncül bir nitelik taşıdığını ileri sürmek, siyasal gerçekçilikle bağdaşan bir görüş olmaktadır. Bununla birlikte, takımın bir kaptanı olması da gerekmektedir, her bireysel üyenin nerede oynayacağına karar vermek onun işlevi olmaktadır. Atlee 1945'de önemli arkadaşlarının hiç birisini dışlayamadı. Fakat, hangi makamlara gelmeleri gerektiğine karar veren o oldu. İki - üç tanesi dışişleri bakanlığı'nı çok istiyordu, fakat başbakan, Bevin'i atadı.

İngiliz sisteminin taşıdığı ortaklaşa çalışma niteliğinden ötürü, başbakan'la kabine'si arasında duyarlı bir denge daima gözetilir. Sir Robert

Peel'in zamanında olduğu gibi, başbakan'ın bakan arkadaşlarını yakından izlemesi ve bakanlıklardaki işlerin nasıl gittiğini tartışması artık olanaklı değildir. Yirminci yüzyılın başbakan'ı, takımını bir arada tutmaktan, onu yönlendirmekten, genel bir siyasal yön vermekten, içerde ve dışarda hükümet için kamuoyunun güvenini sağlamaktan sorumludur. Fakat, anayasal ilkelerin incelikleri ve siyasal sağduyunun özdeyişleri, kişiliğin beklenmeyen niteliklerine uydurulacaktır. İnsanların kişisel özgeçmişlerinin ve siyasal dalgalanmalarının oluşturduğu rastlantılar sonucunda, tarih sürecinde aynı anda yarım düzine insan partileri içinde önemli bir noktaya gelir. Birlikte başarıya ulaşırlar ya da başarısızlığa uğrarlar. Bazen, sadece kişiliğinin gücü ile, halkın kendisini desteklemesi sonucunda, ortamın ivedi sorunlarına karşı gelerek, bunlardan birisi öbürlerinin üstüne yükselir. Bu durumda, karşıtsız ve rakipsiz olarak, karşı konulamayacak biçimde birinci adam o olur.

Fakat, daha az dramatik ve devingen bir ortamda, üç - dört kişinin aynı oranda güçlü ve etkili olduğu bir zamanda, başbakan daha az renkli bir kişi olarak belirecektir. Kurulun onurlu ve efendice yönetimiyle görevini yerine getirmiş olabilir. Kişisel olarak gösterişli, hatta göze çarpıcı olmadan, başka türlü yönetilemeyecek durumları, incelikle ve haklılıkla yönlendirerek dizginleri sarsıntı uyandırmadan elinde tutacak nitelikleri taşıyor olabilir. I. ve II. Dünya Savaşlarının en karanlık günlerinde enerjileri ile İngiliz ulusunu kaynaştıran iki kişinin adını herkes anımsar. Fakat, meraklı bilim adamlarından başka hiç kimse, Napolyon Savaşları'nın son yıllarında Liverpool'un Başbakan olduğunu ve daha sonra da on iki yıl bu görevini sürdürdüğünü anımsamaz. Liberaller 1905'te yeniden iktidarı ellerine aldıklarında, bakanlar kurulu, belki de İngiltere'de bu makama gelen en parlak yetenekleri ve beyinleri bir araya toplanmıştı[35]. Fakat, ilk üç yıl boyunca bu kurula başkanlık eden Campbell - Bannerman, Avam Kamarası'ndaki kıdemi nedeniyle parti önderi olan ve bir tehlike oluşturmadığı için güvenilen bir kişiydi. Buna benzer nedenlerle, Bevin, Bevan, Cripps, Morrison ve Dalton gibi, kendilerine benzer birinin başkanlık koltuğuna oturmasına tahammülü olmayan yaman partilerin yer aldığı bir Kabine'yi Atlee yönetmişti.

Yeni bir önderin seçilmesi

Bu, ortam gerekli kıldığında ve elverişli bir kişi bulunduğunda, İngiliz sisteminin önderlik olanağı sağladığını belirtmenin bir başka yolu olmaktadır. Aslında, sistem yeteri kadar esnek olduğu için, kabine'nin içten yeniden örgütlenmesi ile, seçime gitmeye gerek kalmadan başbakan değiştirilebilir. Asquith'ten sonra Lloyd George, Chamberlain'den sonra Churchill böylece geldi, bu durumların her ikisinde de bütün partilerin yeni bir koalisyonu oluşmuştu. 1956'da, Süveys'teki başarısızlığı sonucunda Eden istifa etti, kıdemli Muhafazakâr devlet adamlarının önerisiyle ve kabine'de yapılan eğilim yoklaması sonucunda, Macmillan onun yerine seçildi. Unut-

[35] Önde gelen ve ikinci sıradaki makamlarda bulunan üyeleri arasında, Asquith, Birrell, Bryce, Churchill, Haldane, Lloyd George ve Morley gibi kişiler vardı.

mamak gerekir ki, o yıllarda, içteki ve dıştaki siyasal durum çok gergindi, çoğunluk partisi de siyasa ve taktikler konusunda ciddi bölünmeler içindeydi. Parti içinde birliğin sağlanması, kamuoyunda güvenin yeniden doğması için, önderlikte bir değişime gereksinme vardı. Fakat, öbür durumlarda, önderliğe getirilme, partiden partiye değişen, bir dereceye kadar da partinin iktidarda ya da muhalefette bulunmasına göre belirlenen süreçlere göre gerçekleştirilir. İşçiler, Meclis grubu içinde oylama yapma gibi demokratik bir yöntem kullanırlar. Adaylar saptanır, kendileri ve yandaşları oy toplamaya çalışır ve çoğunluk seçimi yapar. Bevan ve Morrison karşısında Hugh Gaitskell böylece seçildi ve Gaitskell'in ölümünden sonra da Brown ve Callaghan karşısında Harold Wilson seçildi.

Muhafazakârlar bu işleri farklı biçimde çözdüler. Aristokratik ve oligarşik ilişkileri nedeniyle, geçmişte doğrudan doğruya seçim yoluna gitmediler. Tam tersine, olasılıklar elverdiğinde açıkça belirlenebilecek ve gözden kaçmayacak bir biçimde birisini ikinci adam ve önderliği devralacak kişi olarak yükseltip yerleştirdiler. Böylece, Baldwin'den sonra Chamberlain ve Churchill'den sonra Eden geldi. Bir başbakan, kendisini izleyecek kişiyi kendisinin vekil yaparak ve kendisi ülke dışında olduğunda onu geçici olarak görevde bırakarak, kendi yerine geçecek kişinin seçimini etkileyebilir. Başka zamanlarda, Muhafazakârlığın saygıdeğer önderleri (Churchill ve 1956'da Salisbury gibi kişiler) yönetimin dar seçkinci çevrelerinde görüşlerini bildirmeyi bir görev olarak üstlenecekler ve Kral'a dikkatlice ve hafifçe öneride bulunacaklardır. Bununla birlikte, Muhafazakârların olmak istedikleri kadar disiplinli bir örgüt içinde bile, parti içi başkaldırı olasılığı göz ardı edilemez. 1922'de, Lloyd George yönetimi altındaki koalisyona devam etmek mi, yoksa yeni seçimlere bir hükümet seçeneği olarak girmek mi gerektiği konusu üzerindeki tartışma sonucunda, Austen Chamberlain'i istifaya zorlayacak ve yerine Bonar Law'u getirecek sayıda Muhafazakâr milletvekili başkaldırdı[36] Austen Chamberlain'in kötü şöhretli kardeşinin 1940 Mayıs'ında düşüşüne yol açan da, bir çok Muhafazakâr milletvekilinin Meclis'te güven oylamasında tarafsız kalması ve yeni bir başbakan bulunmadıkça İşçilerin koalisyona girmeyi reddetmeleri olmuştu. Fakat bu tür olayların önemi, olabilme olasılıkları ve son derece ender görülmeleridir.

1963'de Macmillan'ı izlemek üzere Home'ın atanmasından sonra, bu sonucu siyasal bir yanlış olarak değerlendirenler tarafından, Muhafazakârların önder seçme yöntemi şiddetle eleştirildi. Muhafazakârların siyasetini daha sonraki yıllarda liberalleştiren, partinin daha ilerici kanadının önderleri, Home'ın seçilmesini Avam Kamarası'na bir hakaret olarak gördüler ve partinin sağ kanadının içteki bir hükümet darbesi olarak değerlendirdiler. Bu sonucun doğmasına yol açan süreçler üzerinde kısa sürede tartışmalar çıktı, bazı noktalar da hâlâ tartışılmaktadır. Görünüşe göre, çekilmekte olan başbakan, dört ayrı kişiyle, dört ayrı küme içindeki görüşleri etkilemeye çalıştı (bunlar, Kabine, her iki Meclis'teki Muhafaza-

[36] Bu olayların ayrıntıları için, bkz., R. T. McKenzie, *British Political Parties* (St. Martin's Press: New York, 1955), s. 83 ve sonrası.

kâr üyeler ve seçmen örgütleri idi). Home, başlangıçta ciddiye alınmıyordu ve aday değildi; iş bir hayli ilerledikten sonra bile ancak kabine'deki bir azınlığın ilk seçeneği idi. Hem kullanılan yöntemler, hem de ulaşılan sonuç, halkın gözünde, Tory yönetiminin iç çevresinin entrikası ve manevrası olarak gözüktü. Alınan karar, partinin aydınlarına, ilericilerine ve orta sınıf temsilcilerine karşı, kendi türlerinden bir insanın lehine olmak üzere yönlendirilmişti. 1964'deki seçim yenilgisinden sonra Home'ın önderliğine karşı olan hoşnutsuzluk öyle büyüdü ki, 1965 Haziran'ında istifa etmek zorunda kaldı. Bundan sonra, Muhafazakârlar tarihlerinde ilk kez yeni önderlerini (Edward Heath) Meclis gruplarının seçmesi yöntemi ile saptadılar.

Amerikan yönetimi

Başbakan'la karşılaştırılacak olursa, Amerikan Başkan'ı bir yandan daha geniş bir özgürlüğe ve güvenliğe sahiptir, başka bir yandan da daha az etkilidir. Yürütme organı içinde öyle üst bir noktaya yükselmiştir ki, görkemli bir yalıtılmışlık içinde kalmıştır[37]. Kabine üyelerinin ve önemli daire başkanlarının oluşturduğu resmi ailesi, onun arkadaşlarından değil, astlarından oluşur. İlk atamalarını yapıp yönetimini oluşturmaya başladığı zaman, doğal olarak partisinin önde gelen siyasetçilerini (özellikle, başkanlığa aday gösterilme sırasındaki rakiplerini) buna katmaz. Roosevelt, Al Smith'i «New Deal» siyasetine katamamıştı. Wilson, Bryan'ı Dışişleri Bakanı olarak atadı, fakat bu uyumlu bir ilişki değildi ve uzun sürmedi[38]. Yeni seçilmiş bir başkan kabinesini oluştururken ya bir konuda teknisyen ve uzman olanları, ya eski valileri ya da önemli bir çıkarı, bölgeyi temsil eden eski milletvekillerini atar. Bu nedenle bir başkan yürütme organından her zaman en iyi siyasal danışmayı alamayabilir[39], bu yüzyıl-

---

37 Roosevelt ve Churchill arasındaki ilk savaş dönemi toplantısı bu noktayı kanıtlayıcı niteliktedir. «Atlantik Konferansı, Amerikan ve İngiliz demokratik sistemleri arasındaki farkları her zamankinden daha açık seçik gözlemlemesi için Hopkins'e bir olanak sağlamıştı. İlk kez burada, Başkan ve Başbakan'ı kendi ülkeleri dışında çalışırken izliyordu. Gözlemlerine göre, Roosevelt tam anlamıyla tek başına hareket ediyor, yanında bulunan ve kendi seçtiği çevresindeki kişilere danışmakla kalıyordu, aldığı görüşleri benimsemekte ve reddetmekte serbestti; Churchill ise, Londra'daki Savaş Kabinesi'ne sürekli olarak rapor gönderiyor ve danışıyordu, iletişilerini, o sırada Özel Mühür Lordu olan Clement Atlee'ye hitaben yolluyordu. «Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, I. Cilt. 16. Bölüm (Harper's: Bantam bas., New York, 1950), I. Cilt, s. 438.

38 Adlai Stevenson'ın Kennedy yönetimi ile olan ilişkileri de pek sıcak değildi.

39 Franklin Roosevelt zamanında İçişleri Bakanı olan Harold L. Ickes'in sözleri dikkate değer: «Kabine toplantısının ilk saati 'yoksullara' yardım tasarısına harcandı.... Bunun dışında, sadece son derece sıradan işler tartışıldı. Bütün bunlar, uzun süredir kafamı kurcalayan bu yönetimde Kabine'nin yararı nedir sorusunu yerli yerine oturtmaya yöneltti beni. Acı gerçek şudur ki, önemli konularda bizim görüşümüze çok az başvuruluyor. Hükümetin herhangi bir siyasasını ya da bir siyasal strateji konusunu hiç bir zaman enine boyuna tartışmıyoruz. Başkan, en azından kabine açısından, bir danışmanlar kümesinin görüşünü almadan kararlarını kendi başına vermektedir. Belirli sorunlarda da, doğrudan doğruya ilgili olan kişiler makamına çağırıyor, fakat kabine'nin, başkanın danışmanlığından yararlandığı genel bir Kurul olmadığını ya da önemli sorunlarda görüşüne başvurulmadığını söylemek doğru olur.» *The Secret Diary of Harold L. Ickes*, I. Cilt (Simon ve Schuster: New York, 1953), s. 308. Yazının altındaki tarih, 3 Mart 1935.

daki bazı başkan'ların özellikle güvendikleri, kendi «gözü ve kulağı» yerine koydukları kişilere dayanması bundandır. En azından bir süre, Wilson için House ne ise, Howe ve Hopkins de Roosevelt için o idi. Son zamanlarda, bu rolü oynaması için bir kardeş seçildi. Milton Eisenhower ve Robert Kennedy olaylarını anımsayabiliriz.

Yürütme organının ötesinde, başkan'ın uğraşması gereken sayısız zorluklar vardır. Bir başbakan'dan farklı olarak, herhangi bir anda Kongre ile sürtüşme ve engellenme beklentisi içindedir. Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde çoğunluk önderleri ve yarkurul başkanları çoğu kez kendi başlarına yeteri kadar güçlüdürler. Bir yasama programını geçirmeye çalışan başkan için, bu kişiler, başbakan'ın Hazine Yarkurulu'ndaki meslekdaşları gibidir. Fakat şu önemli farkla ki, başbakan ve bakan arkadaşları yıllar boyunca aynı takım içinde yer almışlardır, Başbakan yalnız onları görevlerine atamakla kalmaz, fakat bir kişiyi bir bakanlık'tan öbürüne de aktarabilir. Bunun tam tersine, Eisenhower başkan olduğu sırada, partisinin adaylık yarışı sırasında yakın geçmişte üstünlük sağladığı rakibi Senatör Taft'a Kongre'de dayanmak durumunda kalmıştı. Buna benzer bir biçimde, Başkan Kennedy, her yönden kendisinden daha kıdemli olan Meclis Başkanı Raybur'ün desteğini sağlamaya çalışmıştı. Meclis başkanı'nın ve grup başkanlarının seçilmesi üzerine başkan'ların çok az etkisi vardır, yarkurul başkanlarının atanması üzerinde ise, kıdem kuralı gereğince, hiç bir etkisi yoktur. Bu nedenle, Yasamanın başı, pek de kolay biçimlendirilemeyen gereçle çalışmak zorundadır. Fakat, bir tesellisi vardır. Ona karşı Capitol Hill'de beslenen duygular ne olursa olsun, onu yerinden etmek için Kongre'nin yapabileceği bir şey yoktur[40]. Senatörler ve temsilciler onu sevse de, sevmese de dört yıl için görev başındadır ve kalacaktır. Bir İngiliz başbakan'ı ya da muhalefet lideri, partileri arkalarında birlik olduğu sürece son derece güçlüdür. Fakat, Austen ve Neville Chamberlain, Asquith ve Eden örneklerinde de görüldüğü gibi, ciddi bir çatlama ya da parçalanma ile bunların görevleri sona erebilir.

Başkanlık ve başbakanlık arasında gittikçe artan benzeşme

Son bir açıdan, yirminci yüzyılın bu ikinci yarısındaki siyasal güçler, başkanlığın ve başbakanlığın gittikçe birbirine yaklaşmasına yol açmaktadır. Burada, ulus - devletin çöküşünden, ekonomik ve askeri alanlardaki önemli kararların gittikçe devletlerarası antlaşmalar düzeyine kaymasından söz ediyorum. İç ve dış işler arasındaki ayrım çizgisi çok fazla inceldiği için, hükümet başkanları gittikçe daha yakın bir ilişki içine girmektedir. Günümüzde, ziyaret ve toplantılarla destekledikleri bir iletişim akışını sürdürmektedirler. Aktif bir başkan dış ilişkilere ne kadar girmişse[41], bir başbakan da o kadar girmiştir. Kuşkusuz ki geçmişte de bu olgu-

40 Görevden alma, siyasal açıdan gerçekçi bir araç değildir. Başvurulduğu tek örnekte (Andrew Johnson'a karşı), saldırı başarısızlığa uğradı, bu olayda doğru olan da buydu.

41 Böyle bir başkan'ı, etkin olmayan tipten ayırmak gerekir. Başkan Eisenhower, dışişlerinin yürütülmesini Bakan Dulles'a, ülkenin ekonomik siyasasını da Bakan Humphrey'e bırakmıştı.

nun benzerleri görülmüştür. Ne zaman dış siyasete ilişkin bir konu büyük bir öncelik kazansa, başbakan ilgilenmek zorundaydı ve bazı başbakan'lar, bazı başkan'ların yaptığı gibi, kendi eğilimlerine uygun düştüğü için uluslararası alana çok fazla girmişlerdir. Palmerson, Theodore Roosevelt'in de huy edindiği gibi, her yönde ağırlığını kullandı; Disraeli, Gladstone ve Salisbury ise, İngiliz çıkarlarını geliştirmek kendi görevleri olduğundan, sürekli olarak dış ilişkilere ağırlıklarını koydular.

Başbakan'ın dış siyasete katılması, yirminci yüzyılda, gittikçe bir alışkanlık ve zorunluluk durumuna gelmiştir. İki Dünya Savaşı sırasında, Lloyd George ve Churchill'in etkinlikleri önemli yönleriyle ele alındığında, Wilson ve Roosevelt'in etkinliklerinden farklı değildi. Benzer bir biçimde, çatışmalar bittikten sonra, Truman ve Atlee, ortaklaşa sorunlarda birlikte hareket etmek için düzenli olarak birbirlerine danışmak zorunda kalmışlardı. Küçük - boy başbakan'lar (Baldwin ve Chamberlain), küçük - boy başkan'lar gibi (Harding ve Coolidge), bu kuralı kanıtlayan çağdaş istisnalardır. Bunlar, on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki kendi içine kapanık uğraşların çağdışı kalmış örnekleridir. Kuşku yok ki, Eden ve Macmillan döneminde, Churchill döneminden az olmamak üzere, başbakanlık makamı uluslararası sorunlara derinlemesine karışmıştır. Bu bağlamda Eden'den söz etmek, Süveyş'te her şeyi berbat ettiği için, pek doğru görülmeyebilir[42]. Fakat, benim buradaki amacım, çağdaş bir başbakan'ın dünya sahnesine etkin bir biçimde katılmak zorunda oluşunu vurgulamaktır. İzlediği siyasaların başarıya ulaşıp ulaşmaması başka bir şeydir. Eden'den sonra gelen Macmillan, bu görüşü eylemleriyle kanıtlamakla kalmadı, fakat bir çok sözüyle de makamının sorumluluklarını gerçekçi bir biçimde belirtti. Onun Bakanlar Kurulu'nda dışişleri bakanlığını nominal olarak dolduran kişiler, bu kurulun en yetenekli elemanları olmadığı için, aslında Macmillan geniş ölçüde kendi dışişleri bakanı olarak bizzat kendisi çalıştı. Gerçekten de, kabine'sinde değişiklik yaptığı bir sırada, başbakan, dışişlerine Selwyn Lloyd'un yerine Home Earl'ünü getirmiş ve bu nedenle de, Avam Kamarası'na karşı sorumlu tutulamayacak bir soyluyu atadığı için İşçiler tarafından eleştirilmişti. Macmillan'ın buna yanıtı açık ve dürüst oldu. Hükümetler arası ilişkilerin, sürekli olarak en üst düzeyde ilgiyi gerekli kıldığını ileri sürdü. Bu nedenle, başbakan kişisel sorumluluk almak zorundaydı. Bu koşullar altında, bir dışişleri bakanı, üstünün verdiği kararlar doğrultusunda siyasaları uygulamak ve görüşmeleri yürütmek gibi ikinci bir role indirgenmiş olmaktadır. Bundan çıkarılan sonuca göre, bu makama çok üstün nitelikleri olan bir kişinin gelmesine gerek yoktu.

Böylece ve bu nedenlerden dolayı, hükümet işlevlerinin içerdiği dinamikler, anayasal yapılar üzerinde bir baskı yaratmakta ve bunları destekleyen kurumların uygulamalarını etkilemektedir. Her ne kadar başkan'a yasamaya katılmasını sağlayan güçler verilmişse de, yasamanın başı olarak iş görmesi düşünülmemişti. Fakat, geçen zaman, partilerin ortaya çıkması,

---

42 Eden'in Başbakanlığındaki trajedi şuradan kaynaklanmaktadır ki, bütün kamu yaşamı diplomaside geçmiş bulunan ve uluslararası sorunlarda çok büyük deneyimi olan bu kişi, bu alanda başbakan olarak başarısızlığa uğramıştır.

evrensel oy hakkı ve devlet etkinliklerinin genişlemesi, Beyaz Saray'ı, yasama organının üçüncü meclisi durumuna getirdi. Bu nedenle, böyle bir bir şeyi benimseyecek biçimde düzenlenmemiş olan Kongre yapısına ve her iki partideki milletvekillerinin psikolojik olarak direnme alışkanlıklarına karşın, başkan, dışarından önderlik yapma durumundadır. Başbakanlık, gerçekten hem yöneten, hem de hükmeden bir hükümdarın birinci derecedeki görevli makamı olarak ortaya çıkmıştı. Bir meclis çoğunluğunun sürekli olarak verdiği desteğe dayanarak kendisini krallığın denetiminden kurtarabilen bir bakanlar kurulu'nun başkanlığı durumuna geldi. Daha sonra, oy hakkındaki gelişmelerle, daha disiplinli partilerin kurulmasıyla ve hükümetin işlevlerinin artması ile, kabine, meclis üzerindeki egemenliğini oluşturdu ve daha parlak başkanlar arkadaşlarını gölgede bıraktı. Sonunda, demokrasinin aristokrasiye karşı verdiği savaştan başarıyla çıkma gereksinmesi, daha sonra gelen 1950'lerdeki ve 1960'lardaki devrimci zorlamalar, İngiliz hükümetlerinden olan istekleri arttırdı, bunun sonucunda da başbakan daha güçlü bir duruma yükseldi. Bagehot'un yüzyıl önce başkanlık ve başbakanlık arasındaki farklılıkları vurgulamasına karşın, bugün bu iki makam arasında yeni gözlenmeye başlanan benzerlik ve ortak bir modele yaklaşma eğilimleri daha fazla dikkat çekici olmaktadır.

Üç sistemin karşılaştırılması

Demokratik önderliğin bu üç tip kurumunun karşılaştırılması, bazı sonuçlandırıcı ifadeleri gerekli kılmaktadır. Kendi içinde son derece ilginç olmakla birlikte, İsviçre sistemi öylesine özgün koşullarda işlemektedir ki, geniş ölçüde taklit edilebilecek bir model niteliği taşıdığı pek söylenemez. Başkanlık ve kabine sistemleri, çağdaş dünyanın en büyük ve güçlü iki demokrasisi tarafından etkili bir biçimde kullanılageldiği için, ciddi olarak üzerinde durulabilecek seçenekleri oluşturmaktadır. Bunları karşılaştırırken, genel önderlik konusuna biraz ışık tutan bazı göze çarpıcı nitelikleri dikkati çekmektedir. Tarihsel olarak, her iki sistem de, on yedinci yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, ilk biçimlerinden çok büyük fark gösteren değişimlere uğramıştır. Bu nedenle, kurumlar, gereksinme ve amaca göre değiştirilebilecek yeterli esnekliği gösterebilmişler demektir. Washington, Adams ve Jefferson, 1933'den bu yana başkanlığın ne duruma geldiğine bakıp şaşacaklar, Pitts ise 1940'dan bu yana geçen kabine tutanaklarını büyük bir dikkatle inceleme gereksinmesi duyacaktı. Bu gelişmenin gerçekten dikkate değer yönü, oligarşik bir yönetimin amaçlarına göre üst sınıf üyelerinin biçimlendirdiği kurumların, demokratik uygarlığın genişleyen amaçlarına uyabileceğini kanıtlamış bulunmasıdır.

Bütün hükümet eylemleri, yetkenin yaratılmasını ve kullanılmasını öngörür. Demokratik ilke, rızaya dayanan ve geri çekilebilecek bir yetkeyi kabul eder, fakat keyfi olarak empoze edilen yetkeciliğe karşı çıkar. Bu ilkeyi yapısal bir biçime uyarlamak ve orada işletmek, felsefi bir kesinlikten çok, pratik yargıya ve olgunlaşmış sivil bir tutuma bağlıdır; işte bu noktada, İngilizce konuşan ve İskandinav halklar, Almanlara ve Latinlere göre daha üstün olmuşlardır. Fakat, iki tane salt niceliksel öğe vardır ki, önderliğin uygulandığı ortamı ve başarı koşullarını etkiler. Bunlardan bi-

risi, devletin yönetimi altında örgütlenmiş olan alanın ve nüfusun büyüklüğüdür; öbürü de, siyasal sürecin hükümetten istediği etkinliklerin hacmidir. Büyüklüğün arttığı oranda, yapı ve işlevlerle, bu bütünü yönetecek teknikler, daha karmaşık bir nitelik kazanmaya başlar. Şehir devletlerinde ya da dağ - vadi türlerinde oluşan ilk demokrasilerde, halkın bir araya toplanarak önemli konularda karar vermesi, daha sonra da, yönetimi kısa süreler için yetkililere ve kurullara bırakmaları olanaklı idi. Sadece sayıların artması, görünüşe göre, gittikçe karmaşıklaşan ve doruk noktasında, hizmet etmeyi amaçladıklarından bir hayli kopmuş olan bir örgüt oluşturma çabalarına yol açmıştır. Büyük demokrasilerde etkili önderliğin neden düzenli olarak yoğunlaştığını bu durum açıklayabilir. İngiliz Meclisi, bir bütün olarak, bakanlar kurulu'nun yerine getirdiği görevi başaramasa ve biçimsel olarak denetimi elinde bulundursa da, aslında bu küçük kurul tarafından denetlenmektedir. Buna benzer bir biçimde, bakanlar kurulu içinde kabine güçlü durumdadır, savaş zamanlarında da, tek bir kişinin enerji ve yeteneğinin etkin itişiyle, daha da küçük bir Savaş Kabinesi çok güçlü duruma geçmiştir. Birleşik Devletler de, karakteristik olarak, Birleşik Devletler'in ve ulusal işlevlerinin genişlemesi ile birlikte, başkanlığın güçlendiğine tanık olmuştur.

Bu gelişmenin sağladığı yararlar çok açıktır. Bütünleşmiş bir sistemi, açık - seçik bir yönü, ortak bir amacı gerçekleştirmek daha kolaydır. İki yüz milyonluk, hatta elli beş milyonluk bir yurttaşlar topluluğu, kendilerini yönlendiren yeterli örgütlenme ve önderlik olmadan tam bir kargaşalığın içine düşecektir. Fakat, bu durumun ortada olan bir çok dezavantajları da vardır. Önderlik, sultasını kurma eğiliminde olabilir ve halkın kendi mutlak önceliğini ortaya koymaya hazır olması gereklidir. Bu yetkecilik tehlikesi olmasa bile, sıradan ve güncel bir gerçek şudur ki, merkezdeki karar verme yükü taşınamaz bir duruma gelmektedir. Başkanlığın ve başbakanlığın iş gücünün yol açtığı ruhsal ve fizyolojik gerilim sonucunda bu görevlerde bulunanlar çok fazla yorulur, bazıları da hasta olur. Wilson, Roosevelt, Eisenhower olduğu kadar, Macdonald, Eden ve Macmillan da bu tehlikenin örneklerini vermişlerdir. Ayrıca, bir insanı iktidarın doruklarına ulaştıran siyasal nitelikleri, iktidarı akıllıca kullanmasına en elverişli olan nitelikler olmayabilir. Başkan ulus çapında bir seçim kazanmak zorunda olduğu için, bu olasılık özellikle Amerikan sistemi için geçerlidir. Halk yönetimi, halk tarafından sevilmeyi gerektirir. Stevenson'un aydın niteliği oy getiren bir değer taşımıyordu, en azından Eisenhower'in gülümsemesi karşısında. Eisenhower daima halk tarafından sevildi ve seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanabiliyordu. Fakat, görevini başarıyla yerine getiremedi. 1960'larda bir Jefferson'un ya da Madison'un Beyaz Saray'a seçilip seçilemeyeceği sorunu akla geliyor. Herhalde seçilemezlerdi.

Sonunda, bu sistemleri değerlendirirken, herbirini kendi anayasal yapılarının ve parti siyasetlerinin etkisi açısından da değerlendirmeyi unutmamak gerekir. Amerikan Anayasası'nın tasarımı Kongre'ye açıkça ayrı bir kimlik tanıma sonucunu doğurmuştur. Eyalet çıkarları ve yerel çıkarlar doğal olarak oralarda ifadesini bulurken, ulusal ve uluslararası çıkar-

lar Beyaz Saray'da odaklaşmaktadır. Makamları gereği yönetimin belirli bir organına bağlı olan siyasetçiler, ara sıra kendi farklılıklarını vurgulama gereğini duyarlar. Amerikan modelinin niteliği gereği ortaya çıkan bu yürütme - yasama uyuşmazlığı, İngiliz bağlamında görülmez. Fakat, unutmamak gerekir ki, bir kurumun nasıl işleyeceğini belirleyen tek şey, yapısı değildir. Fransız deneyiminin de kanıtladığı gibi, ortaklaşa harekete önem veren parti sisteminin bulunmaması, kabine'ye çok başka bir nitelik kazandırırdı. İskandinavya'nın küçük demokrasileri, bazı değişikliklerle, çok partili bir sistem içinde kabine sistemini yürütmeyi başardılar. Onların örneğinde, ulaştıkları başarılı sonucun, oldukça bütünleşmiş topluluklarının büyüklüğünden ve dış bağlantılarının daha sınırlı olması gibi koşullardan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ortaya atılabilecek olan, fakat tarihsel kanıt bulunmadığı için yanıtlanamayacak bir soru, İngiltere'deki kadar disiplinli iki parti ile birleştirilen bir başkanlık sisteminin nasıl yürüyeceğidir. Eğer Demokratlar ve Cumhuriyetçiler parçalanır, sonra da şimdikinden daha tutarlı iki küme içinde yeniden toplanırlarsa (biri liberal ve uluslararası, öbürü ulusçu ve tutucu), belki de gelecekte bu sorunun yanıtını görürüz.

IV
Demokratik değerler

16

Özgürlük ve eşitlik

Demokrasi, felsefi sorunlara verdiği önem nedeniyle, siyasal sistemler arasında önde gelen bir yer taşır. Bu açıdan en yakın çağdaş koşutu, kendi ayrıntılı öğreti ve doğma sistemini geliştirmiş olan komünizmdir. Bu benzerliğin bir nedeni vardır. Ortaya çıkışlarında demokrasi de, komünizm de devrimci yenilik getirmişlerdir. Bu niteliği taşıyan her siyasal hareketin bir çok açıklamalarda bulunması gerekir. Yerleşik rejimleri devirmeyi amaçladığına göre, onları mahkûm ediş nedenini, yerine koyacağı farklı ve daha üstün sayılan sistemi haklı göstermelidir. Demokrasi tarihi boyunca, felsefe ve uygulama arasındaki zaman ilişkisi değişiklik göstermiştir. Bazen, devrim eylemleri başlamadan önce felsefesi yazılmıştır. Bu durumda, daha sonra oluşturulan yeni kurumların, daha önce belirlenen ilkelere uygun olması amaçlanmıştır. Başka zamanlarda da, eylemler görüşlerin savunulmasından önce geldi ve filozof olup bitmiş olgulardan genelleme yapma durumunda kaldı.

Demokrasi felsefesinin amacı

2. ve 3. bölümlerde belirtildiği gibi, iki bin beş yüz yıldır demokratik ideâller çeşitli biçimlerde formüle edilmiştir ve tartışılmıştır. Fakat, felsefi yaratıcılığın en yoğun olduğu dönem, on yedinci yüzyıl ortasından on dokuzuncu yüzyıl ortasına kadar geçen iki yüzyıl içinde yer almıştır. Demokratik düşüncenin klasikleri arasında kesin olarak yerini alan basılmış son çalışma, Mill'in *Özgürlük Üstüne Deneme*'sidir[1] ki, üzerinden geçen zaman yüzyılı aşmış bulunuyor. Temel konular üzerindeki bir çok kuramsal çalışmanın Levellers ve Lock dönemi ile Mill dönemi arasında yapılmasının, o zamandan bu yana böyle temel nitelik taşıyan yapıtların görülmemesinin, siyaset anlayışımız açısından kuşkusuz ki bir önemi vardır. İnsanlar ne zaman yerleşik düzene karşı çıksalar, doğal olarak veri alınan şeyleri siyasal açıdan yeniden gözden geçirmek, zorunlu değilse bile önemlidir. Yerleşik çıkarların geçerliliğini yadsıyan ve gelenekler tarafından bağlanmayı reddeden kişiler, var olan sisteme yönelttikleri eleştirileri akla ve ahlâka dayandırmak zorundadırlar. Yerleşik düzenin mantık açısından savunulamayacağını akla dayanarak göstermeleri gerekir. Ahlâksal açıdan, bu düzenin adaletle çelişkide olduğunu göstermelidirler. Böylece, kendilerini destekleyen kişilerin aklını çelerek ve vicdanlarını suçluluk duy-

1 *Özgürlük Üstüne Deneme'yi* alıp, *Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler'i* almayışımın nedeni, birincisinin temel ilkeleri üstüne bir inceleme olmasına karşın, ikincisinin daha çok bunların içinde yer aldığı kurumlarla ilgili olmasıdır.

gusundan kurtararak, onların devrime bağlılığını sağlar ve sürdürürler. Eskinin yerine yeni bir şey koymak gerektiği için, yeniliklerin de aynı zamanda ahlâk ve mantık açısından doyurucu olması gerekir. Fakat, yeni görüş ve kurumlar geçerlilik kazanıp görev geniş ölçüde yerine getirildiği zaman, yönetim işi sıradan bir olay niteliğine bürünür. Temel değerler yerleştikten sonra, topluluk, uygulamanın ayrıntıları ile uğraşmaya başlar. Bu noktada, felsefe yerini siyasete bırakır. İdealler, kurumlar aracılığı ile somutluk kazanır ve ilkeler programların içine gömülür. Başarılı bir sistem, kendini oluşturan ilkeleri irdeleme gereksinmesini daha az duyar ve devrimin başarılmasını izleyen ikinci kuşak için demokrasi artık kurulu düzen niteliği kazanır. Bizim için kamu eğitimi, sosyal sigorta ve toplu konut yasaları ne kadar önemliyse, Locke, Montesquieu, Rousseau ve Mill'in çalışmaları da, kendi dönemlerinin koşulları içinde aynı oranda gerekliydi.

Fakat, eğer ilkeler olağan olarak programlarda yer almadan önce konuyorsa, programların geliştirilmesi sonunda ilkelerin yeniden ele alınmasının gerektiği de bir gerçektir. İdealler, bir eylemi uyarmak için kullanılabilir ve kullanılmalıdır. Fakat deneyim biriktikçe, neyin olanaklı olduğunun ışığında ideallerin yeniden formüle edilmesi gereği ortaya çıkabilir. Bu nedenle, siyasal uygulama ve siyasal felsefe arasında sürekli bir karşılıklı alışverişin yer alması gerekir. Sürekli olarak uygulanan programlar halkta değişiklik yarattığı için, toplum ve siyaset üzerinde etki yapar. Büyükbabalar için heyecan verici olan amaçlar, torunlar için anlamsız bir tekerleme durumuna gelir. Soyut ideallerin içeriğinin, değişen özel durumlara uyarlanabilmesi gerekir.

Daha önce bu kitapta demokrasinin ölçütü üzerine yapılan tartışma[2], bu kavramın gelişmesini ve bu yüzyıldan önce bu yönetim biçimi ile ilgili olarak savunulan çelişik görüşleri konu olarak almıştı. Bugün bağlı olduğumuz idealler geniş ölçüde bu uzun geçmişin ürünleridir ve demokratik gelişme olgusunu çevreleyen tartışmaların büyük bir çoğunluğu, eski görüşlerden yansımalar getirmektedir. Bu nedenle, çağdaş demokrasiler, kalıtsal olarak gelen destekleyici bir kuram üzerine kurulmuştur. Belirli bazı öğretiler demokratik geleneğin içine girmiştir ve şimdi demokratik düşünürlerin kullandıkları sıradan gereçler arasına karışmış bulunmaktadır. Bunları söylerken, hükümetin halkın rızasına dayanması, çoğunluk yönetimi, herkese şans eşitliği sağlanması gibi ilkeleri düşünüyorum. Buna ek olarak, sistematik türden felsefe geliştiren (en önemlileri Locke, Rousseau ve Mill olmak üzere) bir kaç kişi olmuştur. Bu felsefelerinde, bir demokratik devlette yer alan bütün bir değerler sistemini haklılaştıracak tutarlı bir mantık örüntüsü sağlamaya çalıştılar.

Beni burada öncelikle ilgilendiren şey, demokratik düşüncelerin kökenlerini ve hangi yazara bağlı olduklarını ya da kimin, hangi noktada, önce neyi söylediğini bulup çıkarmak değil. Siyasal düşünceler tarihini ya da düşünürlerin özgeçmişlerini incelerken, bu konular önem kazanır. Fakat, söz konusu görüşlerin geçerliliğini belirlemede ya da günümüzdeki an-

2 2. ve 3. Bölümler.

lam ve yararını değerlendirmede bize yardımcı olmaz. Bu bölümün ve gelecek bölümün konusu, çağdaş demokrasinin bazı temel kavramlarını incelemek ve siyaset üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

Geleneksel kavramlar arasındaki çelişkiler

Konuya bu açıdan yaklaşınca, iki nokta açıklık kazanır. Her şeyden önce, eğer tekil anlamıyla ele alındığı zaman, felsefe kendi içinde tutarlı olan ve genel kabul gören görüşler anlamına geliyorsa, demokratik bir felsefemiz yok demektir. Elimizde olan, çoğul anlamında, çeşitli felsefeler ve bir öğretiler karmasıdır. Demokrasinin bir tek ideali yoktur. Bir çok demokratik idealler vardır. Her birisinin kendi destekçileri, klasik sunuluşu ve kurumsal somutlanması vardır. Çok sayıda kavram ve bunların çok daha fazla sayıdaki yorumu, yeryüzü kabuğunu oluşturmak için jeolojik zamanın geçişi ile birbirinin üstüne gelen kaya katmanlarına benzer. Fakat, bir katmanlar dizisi, özün birleşmesi anlamına gelmez ve demokratik kuramın gereçlerini bütünleştirme gereksinmesi ortada durmaktadır. Bununla birlikte, bu bütünleştirme görevi, başka bir nedenden dolayı sorunla karşılaşmaktadır. Çeşitli felsefelerin ve ilkelerin bazı bakımlardan çelişki içinde olduğu açıkça görülmektedir. Bazı öğretiler mantıksal sonuçlarına dek izlendiği zaman, öbür öğretileri yadsıyacaktır. Buna benzer bir biçimde, sistematik felsefelerin ortak noktaları olsa bile, bazı temel konularda birbirlerinden farklı kutuplar oluştururlar. Örneğin, Locke ve Mill'in bireyciliği ile Rousseau'nun organik ve ortaklaşacı varsayımlarını birleştirmek son derece zordur. Fakat, bütün bunlar demokratik soy ağacının dallarıdır.

Böylece, çağdaş demokrasinin idealleri zengin bir kaynaktan gelmektedir. Geniş bir seçim alanı bir çok durumu kapsayabileceği için bu bir üstünlük oluşturmaktadır. Fakat, bu zenginlik aynı zamanda utanılacak durumlara da yol açabilir. Esnekliğe katkıda bulunan bu öğretisel çok - biçimlilik, fırsatçılığı da özendirebilir. Demokrasi, herkes için her şey mi olmalıdır? Gerçekten, Eflatun'un da alaya aldığı bir siyasal «pazar» mıdır? Bunlar lâf olsun diye sorulmuş sorular değildir, ne de meslek alışkanlıkları nedeniyle ilkelerin tutarlılığına büyük önem veren bir aydının yakınmaları olarak bir kenara bırakılmalıdır. Demokratik düşünce kavramlarının tutarlı bir bütün oluşturup oluşturmadığı ya da tarihsel birliği olmakla birlikte felsefi birliği bulunmayan bir karma olduğu görüşleri, *Realpolitik*'in temelinde, metafizik spekülasyonun dış uzaylarında olduğu kadar geçerlidir. Eğer ilkenin kendisi üzerinde kuşkularımız ve anlaşmazlığımız varsa, eylemlerimizin ilkeye uygun olup olmadığına nasıl karar verebiliriz? Eğer bağımsızlığını yeni kazanan toplumlar taklit edecekleri bir model arıyorsa, yönetimimizin demokratik olduğunu söyleyen bizler, onların görkemli örneğimizi izlemelerini istersek, biz demokrasinin yaratıcısı ve uygulayıcısı olarak tutarsız bir düşünceler kümesine sarılırken, onlar demokrasinin ne anlama geldiğini nasıl bilebilirler? Düşünce öyle bir noktaya getirilebilir ki, insan, mantığını korumakla birlikte yaşamla ilişkisini koparabilir, bunun farkındayım. Sağduyu sahibi hiç kimse bu kadar ileri gitmek istemeyecektir. Öte yandan, açıkça insanın aklına ve ahlâk duygusuna ses-

lenen bir yönetim sisteminde, kavrayışa yardım etmek için açıklığa kavuşmaya çalışmanın yararı vardır. Yurttaşlar bir şeyi açıkça anlayabilirlerse daha iyi denetleyebilirler.

İster demokratik olsun, ister olmasın, her siyasal felsefenin içermesi gereken belirli temel konular vardır. Belirli bir felsefenin karakteri, her konuda seçtiği değerlerden kaynaklanır. Temel konular şunlardır: Bireyin topluluktaki yeri, bireyler arasında ilişkiler, bireylerin ayrı ayrı ya da topluca hükümetle ilişkisi. Bütün bu sorunlarda, demokratik düşünce üzerinde çalışan bilim adamı çözüm yokluğu ile karşılaşmayacaktır. Zorluklar, bu çözümlerin birbirleri ile çelişmesinden doğmaktadır. Farklı kavramlar arasında ve aynı kavramın farklı yorumları arasında keskin çelişkiler vardır. Bu yüzden, bazen iki kişinin bir sorunun tam ters yönlerinden hareketle tartışmaları ve her ikisinin de savundukları görüşün demokrasiye uyduğunu ileri sürmeleri olasıdır. Ve kuramlar açısından her ikisi de kısmen haklı olabilir. Demokrasinin çeşitli ana öğretileri ele alınarak bu nokta örneklenebilir. Hangisi üzerinde durulursa durulsun, karşıt görüş de savunulabilir. Oydaşlık üzerindeki duyarlık, bir noktada farklı düşünme hakkına yol vermelidir. Çoğunluk yönetir, fakat azınlıklar korunmalıdır. Bireyin onuru son derece önemlidir, bununla birlikte kamu çıkarını geliştirmemiz gerekir. Demokrasi her iki yönde mi hareket edecektir? Kuramlarımız çelişik amaçlar mı taşımaktadır? Bu sorulara bir tür yanıt vermek gerekir, fakat bir an durmakta yarar var. Rousseau, Locke ve Mill'in üzerinde çalıştığı, yetenekli insanların tekrar tekrar tartıştığı bu sorunlara insanın hemen çözüm getirebileceğini sanması saçma olur. Bu sorunlar çözümsüz olabilir. Fakat bu çelişkilerin niteliklerini incelemek, sonunda bir açıklığa kavuşmak bakımından yardımcı olabilir.

Demokratik kuramın ana sorunsallarından her biri, yukarıda sözü edilen siyaset felsefesinin temel konularından birisi ile ilişkilidir. Bireyin topluluğu içindeki durumu, aslında onun özgürlüğü sorunudur. Öte yandan, eşitlik, bireyler arasındaki ilişki sorunudur. Hem eşitlik, hem de özgürlük, yönetimin tipinden ve eylemlerinden çok etkilendiği için siyasal kavramlardır. Fakat daha geniş bir açıdan bakıldığında, bu kavramların, devlet yanında öbür kümelerden de özünü aldığı için, toplumsal boyutunun da bulunduğu görülür. Bunun dışında kalan konular (yani, çoğunluğun iktidarı, rızanın alınması, genel gönencin sağlanması) doğrudan doğruya siyasal niteliktedir. Bunlar, hükümet hizmetlerinin yetkilendirilmesi ve elde edilmesi ile, yurttaşlar olarak kamusal niteliğimiz içinde bizleri etkiler. Şimdi, bu kavramları sıra ile ele almak ve gösterdikleri çelişkileri incelemek istiyorum.

Başlangıç noktası doğal olarak özgürlük ve eşitlik olacaktır. Bu iki ideal olmadan demokrasiyi kavramak olanaksızdır; çünkü, eğer bunlar doyurucu bir biçimde açıklanamazsa, öbürlerinin açıklık kazanması olası değildir. Genel olarak, özgürlük ve eşitlik ayrı ayrı ele alınır[3], karışıklık-

[3] Fakat, özgürlük üstüne yazılanlar, eşitlik üstüne yazılanlardan çok daha fazladır. Eşitlikle ilgili olarak, *Özgürlük Üstüne Deneme* düzeyine ulaşan klasik bir çalışma yoktur.

lardan bir bölümünün nedeni belki de budur. Mantıksal açıdan ayrı olarak ele alınabilseler bile, anlamlı bir biçimde incelenmeleri böyle yapılamaz. İlerideki sayfaların da göstermeye çalışacağı gibi, bu kavramlardan hangisi incelenirse incelensin, çözümlemelerin gölgesi öbürünün üzerine düşer. Sonunda, aynı kavramın farklı, fakat birbiri ile ilişkili yönleri olarak görülmeleri olasıdır.

Mill'in özgürlük çözümlemesinin eleştirisi

Bu konunun ilk tartışmasında da görüldüğü gibi[4], özgürlüğü karmaşıklaştıran iki nokta, özgürlüğün olumlu ve olumsuz yanları vardır. Kısıtlamaları kaldırma anlamına gelen birincisi, ikinci anlamına bakışla daha az tartışmaya neden olmuştur. Kısıtlamalardan kurtulduğum zaman, harekette bulunma özgürlüğüm vardır ve eylemlerimin bir noktada başka birinin eylemleri ile çatışması kaçınılmaz olur. Kısıtlamaların yokluğu anlamında özgürlüğü savunmak çok iyi bir şey. Fakat, bu formüle dayanmak bizi sadece zorlukların başladığı noktaya götüreceği için fazla yol almamızı sağlayamayacaktır. Mill'in *Deneme*'sinde yaptığı gibi, kısıtlamaları kaldırma amacının «bireyselliğin özgür gelişimi»ni kolaylaştırmak olduğunu belirtmek de bu tartışmada pek yararlı olmayacaktır. Bu kulağa hoş gelen bir deyim olmakla birlikte, içeriği bulunmayan biçimsel bir kategoridir. İnsanlar, başkaları için zararlı, hatta tehlikeli olabilecek bir biçimde de bireyselliklerini geliştirebilirler. Örneğin, Hitler yeteneklerini en özgür biçimde kullandı, sonunda milyonlarca kişi tutsak oldu ve öldü. Kuşkusuz ki Mill'in öğretisi bir Hitleri haklı göstermez, çünkü, Mill, toplumun, başkalarına zararlı olan eylemleri engellemeye hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Fakat, benimsenmesi zor olan varsayım ve koşullarla bu ilkenin gücünü sınırlamaktadır. Bütün eylemlerin, sadece eylemi yapanı ve başkalarını ingilendirenler olmak üzere ikiye ayrılabileceğini varsaymaktadır. Birinci durumda, toplumun karışmaya kesin olarak hakkı yoktur. İkinci durumda ise, sadece başkalarının zarar görmesini engelleme koşuluyla karışabilir.

Bu görüşlere karşı ileri sürülebilecek eleştiriler oldukça açıktır. Son derece önemsiz olmadığı sürece başkaları için sonuç doğurmayan bir eylem hemen hemen yoktur. Eğer ortaya çıkan sonuçlardan etkilenen insanlar varsa, bu duruma yol açan nedenlerle ilgilenmekte çıkarları olacak demektir. Kendine özgü dürüstlüğü ile, Mill, Deneme'sinin IV. Bölümünde[5] bu karşı görüşü kendisi ileri sürmektedir. Fakat, bu sorunu her yönüyle doğrudan doğruya karşılamamakta ya da doyurucu bir çözüm getirmemektedir, çünkü eleştiriye verilecek bir yanıt yoktur. Bu nedenle, bir kişinin dışındaki herkes anlamına gelen toplumun, her insanın her eylemi üzerinde bir çıkarı bulunduğu sonucunu kabul etmek zorundayız. Eğer böyle ise, toplumsal sonucu olan eylemlerin, toplumsal düzenlemenin normal nesnesi olduğu görüşü geçerli olacaktır. Mill, bir eylemin zararlı sonuçlar doğuruyor ise denetlenebileceği görüşüyle, ancak bu oranda yukarıdaki sınırlamaya katılacaktır. Fakat, toplumun, bir insanın iyiliği için onun özgürlüğünü sınır-

---

4 3. Bölüm, s. 70-71.

5 «Birey Üzerindeki Toplum Yetkesinin Sınırları ile İlgili Olarak» başlığını taşımaktadır.

layabileceği görüşüne katılmamaktadır. Başka bir deyişle, zarara engel olmak gibi olumsuz bir amaçla toplumsal kısıtlama kabul edilmekte, fakat gönenci artırmak gibi olumlu bir amaç için edilmemektedir.

Yüksek ahlâksal idealleri olan insancı bir kişinin düşüncelerini böyle dar bir çerçeveye oturtması gariptir. Çünkü mantığı öylesine tek yönlüdür ki, kendisini bazı olağandışı konumlara itmektedir. Kabul etmek gerekir ki, bu tartışması ile mantıklı bir savunma yapmaktadır. Toplumun iyilik yapma bahanesi ile, bireysel üyelerinin yaşamını düzenlemesine izin verilmesi ilkesine güvenmemektedir, çünkü bu durum, her türlü tiranca denetime kapıyı açık bırakmaktadır. En zalim ve katı olan rejimler, kendilerini haklı göstermek için, daima topluluk için neyin iyi olduğunu kendilerinin bildiğini ve uyguladığını ileri sürerler. Buna karşı Mill'in savunması, kendisi için neyin iyi olduğunu en iyi bilecek kişinin o insan olduğu ve onun isteminin geçerli olması gerektiğidir.

İyilik yapmak isteyen insanlara, özellikle dogmatik olan ve yanılmazlığına inananlara karşı kuşku duymamızı gerektirecek bir yığın tarihsel kanıt olduğu yadsınamaz. Fakat Mill kendisini öyle bir tutarsızlığın tuzağına düşürdü ki, açıkça anlam sapmalarına yol açtı. Ona göre, toplum, üyeleri için neyin iyi olduğuna karar verip, bunları uygulamaya girişmemelidir. Bununla birlikte, neyin kötü olduğuna toplumun karar verip, bunu engellemek için olumlu önlemler almasına izin vermektedir. İnsanın zararlı olan için bir kategori oluşturduğu halde, aynı mantıkla, bunun karşıtı yararlı olan için bir kategori oluşturmamasını anlamak zor. Nelerin zararlı olduğu anlayışına göre işleyen bir toplum, sadece bir yadsımaya bağlanmamaktadır. Karşısavın iyi olduğu konusunda olumlu bir onamada bulunmaktadır. Aslında, *Deneme* boyunca Mill'in yaptığı da tam anlamıyla bu olmuştur. Bütün tartışması, toplumsal açıdan neyin istenebilir olduğu konusunda bazı kesin kavramlara dayanmaktadır. «Devletin değeri» der, «uzun dönemde, onu oluşturan bireylerin değeridir[6].» Onların bireyselliklerini tam olarak geliştirmeleri, iyi toplumun ölçütüdür. Bu amaçla özgürlükler ençoğa çıkarılmalı, kısıtlamalar da enaza indirilmelidir. Bunlar olumlu önermelerdir ve bir arada dikkate değer bir felsefe oluşturmaktadır.

Dahası, tartışma sırasında, Mill, kendisinin önde gelen ilkelerine ters düşecek siyasaları savunacak kadar da açık görüşlüdür. Bu ilkelerin uygulanması[7] üstüne yazarken, 1850'lerde İngiltere'de tartışma konusu olan çeşitli sorunları ele alır. Bunlardan birisi, devlet bütçesinden çocuklara zorunlu eğitimin sağlanması görüşü idi. Kendi açısından olumlu bir davranışla, Mill, bu görüşü ağırlıklı ve belagatlı bir biçimde savunmuştur. Bir çocuğu eğitmemenin, «hem şanssız çocuğa, hem de topluma karşı işlenen bir suç» olduğunu ileri sürmüştür. Bunu kimse daha güçlü bir biçimde anlatamaz. Fakat, bunu *Deneme*'nin temel ilkeleri ile nasıl bağdaştırabiliriz? Çocukların okula gitmesi istendiği zaman, özgürlüklerden belirli bir bölümü kısıtlanmaktadır. Bunlardan birisi, bütün gün sokaklarda oy-

6 Bu, Deneme'nin son tümcesinin ilk bölümüdür.
7 5. Bölüm'de.

namak ya da yer altında kömür madeninde çalışmak isteyen çocuğun özgürlüğüdür. Fakat, çocukların neyin kendileri için iyi olduğuna karar verecek olgunluğa henüz ulaşmamış olduğuna herkes katılacağına göre, başka birinin bu kararı vermesi gerekir. Bu nedenle, yasa ana - babayı çocuğunu okula göndermeye zorladığında, ana - babanın özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Böyle bir yasanın başkalarının zarar görmesini engellediği (ana - baba, çocuğuna eğitim vermeyerek onu zarara sokma fırsatından yoksun kalmaktadır) olgusuna dayanarak, Mill, mantığını kurtarabilir.

Bu tür akıl yürütme ile *Özgürlük Üstüne Deneme*, mantıksal tutarlılığını sürdürebilir. Fakat, bunu sağduyunun ve eklemek isterim ki, gerçeğin pahasına yapmaktadır. Böyle bir görüş, sözcüklerin anlamını çarpıtmakta ve doğal düşünce biçimimizi zorlamaktadır. Yasa çocuğu okula gönderdiği zaman, ana - babanın özgürlüğü değil, yetkesi sınırlanmaktadır. Bu durumda, aile içindeki yetke, devletin daha geniş olan yetkesi tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Çocuğu okula göndermenin amacı, onun zarar görmesini engellemek gibi olumsuz bir nitelik taşımamaktadır. Daha çok, ona iyilik yapmak gibi olumlu bir amacı vardır. Devlet bütçesinden zorunlu eğitim yaptırma ilkesi, her kişinin zihinsel yeteneklerini sonuna değin geliştirmesi için eğitilmesinin iyi olduğu anlayışına dayanmaktadır. Böylece birey ve onun sonucu olarak da toplum zenginleşir ve gelişir. Aslında, Mill bu amaçlara katılmaktadır. Bu amaçlar, onun felsefesine tam olarak uymaktadır. Fakat, toplumun, ancak başkalarına zarar gelmesini önlemek için bireyin özgürlüğünü kısıtlayabileceği konusundaki ısrarı, düşüncesine yapay bir çarpıklık vermekte ve açık olan anlamını saptırmaktadır. Eğitimin kendi içinde değerli olduğunu, bir çocuğa iyilik yapmak için onu eğittiğinizi, örgütlü toplumun kamusal bir ifadesi olarak devletin herkesin eğitim görmesinden sorumlu olduğunu ileri sürmek, sağduyulu, açık ve doğrudan bir tutumdur.

Mill, neden bu çelişkilere düşmektedir? Bunun yanıtı, kendini hiç bir zaman kurtaramadığı temel varsayımların böyle bir duruma yol açtığıdır. Bireyi gerçek birim olarak, toplumu da yapay bir kümelenme olarak görmektedir. Bu nedenle, bireyciliğe olan eğilimi sonucunda, kümenin eylemlerini göz ardı etmek için daima özel bazı nedenler araması gerekmektedir. Bireyi başlangıç noktası olarak alıp, Mill, buradan siyaset felsefesine varmaktadır. Özgürlük, bireyselliğin vurgulanması olduğu için iyidir. Bu mantıkla, kısıtlamalar kendiliğinden kötü olmaktadır. Kısıtlamalar, daha büyük kötülüklere engel olan küçük kötülükler olarak açıklanmalıdır. Bu biçimde algılandığı zaman, özgürlük, bir olumsuzlamalar toplamının ürünü olmaktadır ve Bernard Bosanquet tarafından devletin rolü sonunda şöyle betimlenmiştir: «İyi yaşamın engellerinin engelleyicisi.» Bu noktada, bireyselci terimlerle ele alınan bir özgürlük kuramı, kısırlığın en üst düzeyine ulaşmaktadır. Bir tek olumluyu kullanmaktansa, iki olumsuzu yeğlemek!

Mill'in *Deneme*'sine yöneltilen bu eleştiriden açıkça bazı sonuçlara ulaşılabilir. Özgürlük kavramı öncelikle olumlu açıdan ele alınmalıdır, çünkü özgürlüğün sınavı, insanın onu nasıl kullandığıdır. Bu olumlu yan öne

çıkarıldığı zaman, bireyden başlayan özgürlüğün, toplumsal ilişkilerde sona ulaştığı açıklık kazanır. Bunun için, bu ilişkileri, toplumun iyi olarak benimsediği değerlere uygun olarak düzenlemek gerekir. Eğer bu çeşitli ölçütler bir tanım içinde toplanabilirse şu denebilir: Özgürlük, toplumsal açıdan yararlı olan amaçlar için eylemde bulunabilme fırsatlarından oluşur.

Çoğul olarak belirtilen «fırsatlar»ı daha fazla açıklamak gerekiyor. İzlediğimiz gibi, özgürlük, bir çok özgül özgürlüklerin bileşimidir. Fakat, bunları genel olarak bir kaç küme içinde toplayabiliriz. Demokrasi öncelikle düşünsel, siyasal ve ekonomik alanlarla ilgilenir, bunları sıra ile ele alacağım. Özgürlüğün karakteri ve koşulları her konuda farklılık gösterir.

Mutlak düşünsel özgürlüğün savunulması

Düşünsel özgürlük ne anlama gelmektedir? Bazıları buna düşünce özgürlüğü adını verir[8]. Düşünce, bir yemeğin sindirilmesi gibi, içsel bir eylemdir, dışardan gelecek baskı ne düzeyde olursa olsun, engellenemez. Fakat, düşünme özgürlüğü, düşünceleri başkalarına iletme gibi ek bazı özgürlükleri gerekli kılar ve bu tür iletişim toplumsal bir eylemdir. Konuşma, tartışma yayım özgürlükleri buna örnektir. Bunlar yetke sahipleri tarafından tarihsel olarak sınırlanan özgürlüklerdir. Devlet ve örgütlü dinler, genellikle sınırlamalardan sorumlu olan kurumlardı, ya bir yönetici kümenin iktidarını karşıtlarından korumak için ya da bir dinsel doğmayı kuşkudan ve ussal eleştiriden uzak tutmak için denetimlerini kurdular. Bununla birlikte, siyasal ve dinsel kuruluşlardan başka saldırganlar da vardı. Diğer örgütler de (örneğin, korunması gereken yerleşik ekonomik çıkarı olanlar), çoğu kez açık sansürden daha ince ve dolaylı yöntemlerle iletişim kanallarını etkilemeye çalıştılar.

Düşünsel özgürlüğün savunması basittir ve reddedilemez: İnsanlığın gelişmesi için gerekli koşuldur. *Homo sapien*'lerin bir tür olarak evrimi, zihinsel çalışma sonucunda gerçekleşmiştir. Özgür tartışmanın izlediği özgür araştırma olmadan, ne fizik çevremizi denetleyebiliriz, ne de uygar toplumun kurumlarını geliştirebiliriz. Şu sözlerle Milton'un söylemek istediği buydu: «Tüm özgürlüklerin üstünde, bana öğrenme, konuşma ve serbestçe tartışma özgürlüğünü verin[9]». Mill ve Russell gibi, Voltaire ve Jefferson da bu özgürlüğün önceliğini ileri sürmüştür. Geniş bir açıdan bakılınca, bu özgürlük, demokratik bir devletin yapısında bulunan siyasal özgürlüğün önkoşuludur. Mill'in *Deneme*'sindeki ikinci bölüm, hâlâ tartışma özgürlüğünün klasik bir ifadesi olma niteliğini korumaktadır. Belki bu, ödün vermeyen karakterinden dolayıdır. Mill, bir mutlakı savunmaktadır. Hiç bir kuşkusu yoktur. Bu nedenle, ileri sürdüğü görüşlere eğileceğiz.

Mill, bütün görüşleri üçe ayırmaktadır. Bunlardan bazıları doğrudur, bazıları yanlıştır, bazıları da doğru ve yanlışın bir karmasıdır. Bu türlerin üçü de tam bir özgürlük içinde açıklanmalıdır. Neden? Doğru görüşler, çok

---

8 Örneğin,. J. B. Bury'nin ustaca kitabı olan *Düşünce Özgürlüğünün Bir Tarihi*'nde.
9 *Areopagitica*'da.

açık bir nedenle doğru oldukları için; yanlış görüşler, yanlışlıkları ancak doğrulukla karşılaşınca ortaya çıkacağı için; karma görüşler de, açık tartışma ile doğru olan kısımları doğru olmayanlardan ayrılabileceği için, özgürlük içinde açıklanmalıdır. Belirli görüşleri yasaklamak için yetke kullanmaktan yana olan karşı siyasayı, sansürcülerin yanılmazlığını varsaydığı için Mill reddetmektedir. Belirli bir zamanda saçma olduğu düşünülen bazı görüşlerin daha sonra doğruluğunun kanıtlandığını, insanların bir çoğunun sadece bulundukları yerde yaşadıkları için taşıdıkları görüşleri edindiklerini ileri sürer[10]. Bu nedenle, kendimizi zamanın ve yerin kazalarından kurtarmak istiyorsak, sadece kendi aklımızın yetkesine boyun eğmemiz gerekir. Ve bu işlevi gereği gibi yerine getirebilmesi için, tam bir özgürlüğü bulunmalıdır. «Bir görüşün açıklanmasını engellemenin belirgin kötülüğü, gelecek kuşakları olduğu kadar şimdiki kuşakları da, o görüşten yana olanlardan çok karşı olanları, insan ırkını, soyup talan etmesidir[11]». Bunun sonucu olarak: «Eğer bir kişi dışında bütün insanlık aynı görüşte olsaydı ve yalnız o tek kişi karşı görüş taşısaydı, bu tek kişinin gücü olup da insanlığı susturmada ne kadar hakkı varsa, insanlığın da bu kişiyi susturmada ancak o kadar hakkı olabilirdi.» Bunlar soylu ülkülerdir. Ortaya koyduğu bakış açısı hoşgörülüdür, olgundur ve zekicedir. Akla güvenmek, insana inanmaktır.

Bununla birlikte, salt nitelikteki bu ilkeler, tanımın kesinliğine bağlıdır. Bu görüş, bazı net olmayan sonuçlar getirmektedir. Buna ek olarak, Deneme'nin basıldığından bu yana geçen yüzyıl, Mill'in pek aklına gelmeyecek sorunlar üzerinde deneyimlere tanık oldu. Soruyu şu biçimde soralım: Tartışma özgürlüğü adı altında neyi savunuyoruz? Bu gerçekten herkesin, her koşul altında ve her zaman, her tür ifadeyi, düşünülebilecek her konuda, herkese iletmeye hakkı olduğu anlamına mı gelir? Mill'in kendisinin buna «evet» diyeceğini sanmam. Eğer özgür tartışma ilkesinin toplumsal uygulanabilirliği olacaksa, geçerli ayrımlar yapılmalıdır.

Görüşleri açıklamanın sonuçları

Bir düşünceyi iletmek, kaynak ve alıcı arasında bir ilişkinin doğmasına yol açar. Bu nedenle, toplumsal sonuçları olan bir eylemdir. İnsanlar yaptıkları şeyin sonuçlarından sorumludur ve özgürlüğün kötüye kullanılması tehlikeli hatta yıkıcı olabilir. Bir iki örnek bunu açıklığa kavuşturabilir. Yargıç Holmes, ünlü bir ifadesinde, kalabalık bir sinemada yanlışlıkla «yangın var» diye bağıran birinin hoş görülemeyeceğini ileri sürmüştü. Bunun nedeni, yanlışlığın, içinde söylendiği ortamla birleşmesi ve başkalarına zarar vermesidir. Bunun gibi, yazılı ve sözlü olarak başka bir kişinin karakterine yöneltilen yalana dayalı saldırı, yalnız düşünsel bir yanılgı nedeniyle değil, fakat ahlâksal sorumsuzluk olduğu için kara çalma ya da hakaret

---

10 «... Her birey için dünya, ilişkisi olan bölümden ibarettir; partisidir, mezhebidir, kilisesidir, toplumsal sınıfıdır; ... kendi dayanağının nesnesi olan bu çok sayıda dünyaları belirleyen şeyin sadece tesadüfler olması onu hiç bir zaman rahatsız etmez, onu Londra'da Kilise adamı yapan nedenlerin aynısı, Pekin'de Budist ya da Konfüçyüsçü yapabilirdi.» *Özgürlük Üstüne Deneme*, 2. Bölüm.

11 *Ibid.*

olarak cezalandırılabilir. Büyüklerin gençlerden daha bilgili ve akıllı olduğu düşüncesi ile, ana - babalar ve öğretmenler gençlere bakmakla sorumlu tutulmuşlardır, onların eğitimini ve gelişmesini yönlendirirler. Bunun gerçekleştirilmesi, çocukların eline geçecek olan gerecin kavrayışlarına uygun olarak seçilmesini de kapsar. Örneğin, cinsel tutkuyu uyarmak için düzenlenmiş olan ve yazımsal yetkinlikten yoksun bulunan açık - saçık kitapların lise kitaplığında yeri yoktur. Bu tür kısıtlamalar akla yatkın gözükmektedir. Sömürmeyi önler ve cezalandırır. En geniş tartışma özgürlüğünün amacı doğrultusunda (yani, bilginin ilerlemesi ve zihnin zenginleştirilmesi) gerçekleşmesini bu tür kısıtlamalar hiç bir biçimde önlemez.

Fakat, daha az açık - seçik olan ve daha çok anlaşmazlığa yol açan başka durumlar vardır. Bunlar, görüş açıklayanların amaçları ve yöntemleri ile, görüşlerin konuları ile ve bu görüşlerin ortaya atıldığı ortamla ilgilidir. Bir taraftan propagandanın, öte yandan bir mahkemedeki ya da sınıftaki süreçlerin gösterdiği farklılıkları görebiliriz. Propagandacı, insanları kendisi gibi düşünmek için inandırmaya ve bu kanılarının sürmesini sağlamaya çalışır. Bir sorunun bütün yönlerini sunmaya çalışmak onun aklından bile geçmez. Açık bir düşünce en son istediği şeydir. Onun amacı, insanların düşüncesini kendi söylediğini benimsetebilecek kadar aralamak ve sonra sıkıca kapalı tutmaktır. Onun amaçları açısından doğruluğun bir önemi yoktur. Nasıl ki kırbaç vücuda şiddet uygularsa, sözcükler de zihin üzerinde aynı etkiyi bırakır.

Bu durumla, mahkemedeki ve sınıftaki süreçleri ve amaçları karşılaştırın. Bir mahkemenin işlevi, bir olaya ilişkin gerçeği ortaya çıkararak ve yasayı olaya uygulayarak adalete yardımcı olmaktır. Bunun anahtarı, üç kişinin farklı olmakla birlikte birbirlerini tamamlayan rollerinden oluşmaktadır. İki avukat birbirine karşı olan tarafları temsil ederken, tarafsız bir yargıç başkanlık makamındadır. Her avukat, bir savunucudur. İstekleri tek yönlüdür. Fakat, bir yargıcın uyguladığı süreçler çerçevesinde bu iki kişinin kamu önünde karşı karşıya gelmesi,tüm gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için düzenlenebilecek en iyi araç olmuştur. Bir sınıfın amacı da, mahkemede olduğu gibi, gerçeği öğrenmektir. Fakat, bu başlık altında toplanamayacak başka amaçları da bulunmaktadır ve yapısı özel bir biçim kazanmıştır. Bir öğretmenin görevi, öğrencilerini kendi başlarına özgürce düşünebilecek biçimde eğitmektir. Amacı, kendisini gereksiz kılmaktır. Bilinen konuları anlatarak, belirsizlik ve kuşku olan noktaları ortaya koyarak, tartışılan konuların çeşitli yönlerini çözümleyerek ve genellikle öğrencilerin daha fazla öğrenme meraklarını uyandırarak, bunu gerçekleştirir. Hem bilgilendirmede, hem de ilgilendirmede başarılı olursa, öğrenciye, kendi başına düşünme ve ilgilenme, kendi görüşlerini oluşturma yeteneğini kazandıracaktır ki, bunun sonucu, öğrenci tarafından öğretmenin görüşünün reddi olabilir. Propagandacı, papağana benzer bir bağımlılık peşindedir. Yargı sistemi, gerçeği bulmak için düzenlenmiştir. Eğitim, bilgili, yaratıcı ve bağımsız ergin yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu ayrımlar, görüşlerin özgürce tartışılması sorununu nasıl etkiler? Toplum, mahkemeden ve sınıftan daha büyüktür. En azından demokratik uygarlıkta, toplum bir tek yargıcı ya da öğretmeni benimseme eğiliminde değildir. Polis devleti niteliği taşıyan totaliter rejimlerin, Her Şey Yüksek Lordu olan Ağabeyleri[12] bulunacaktır, fakat, özgürlüklere değer veren toplumlarda durum böyle değildir. Bir çok avukatın ve öğretmenin bulunduğu, yerleşik bir yargıcın bulunmadığı yerde, herkes (ister hoşgörülü, ister önyargılı, ister bilgisiz, ister bilge olsun) kamuoyunun mahkemesinde jüri üyesidir. Dendiği gibi, *Magna est veritas et praevalebit:* Gerçek büyüktür ve egemen olacaktır. Milton da böyle düşündü. «Ve bütün öğreti rüzgârlarının yeryüzünde serbestçe esmesine izin verilirken, sınırlama ve yasaklama ile ortada olan doğrunun yaralanmasına, gücünden kuşku duyulmasına yol açarız. Doğruyu ve yanlışı kapıştırın, özgür ve açık bir karşılaşmada, kim doğruyu yenilgiye uğratabilir ki?» Yazık ki çok iyi bildiğimiz bir şey var. İnsanlar uslarının etkisinden çok, tutkuları ile yönlendirilirler. Kulakları doğruyu işitebilir. Fakat ne olduğunu anlamayabilirler ya da duyguları iletişimin algılanmasını engelleyebilir. Bununla birlikte, iyimser kişi, daha sonra ulaşacağı zaferin umudu ile kendisini teselli edecektir. Önemli olan, *praevalebit*'in (egemen olmanın, gerçekleşmenin) gelecek zamanıdır. Kendi kendimize, uzun dönemde kazanacağımızı söyleriz, Keynes'le birlikte, uzun dönemde hepimizin ölmüş olacağını anımsarsak, bu tutum son derece rahatlatıcıdır. Fakat, bazılarımız kısa dönemde bile yaşamlarını yitirebilir. Hitler ve Stalin, son on yıl içinde milyonları öldürdü. Ogpu ve Gestapo, propagandacının hizmetlerini kendi sözcülüklerini yapacak biçimde kullandılar.

Ahlâksal değerler ve bilimsel doğruluk

Özgürlüğün erdemleri, aynı zamanda onun tehlikelerini oluşturur. Kullanılan bir şey bazen kötüye de kullanılabilir. İyi ve kötüyü bir arada alıp, ikincinin en kötü etkilerini sınırlamaya çalışabilirsiniz. Doğruluğun ve yanlışlığın aralarındaki farkın gösterilip kanıtlanabileceği konularda gerçekten serbest ve açık bir tartışma ortamı varsa, bu etkiler uygulamada zararsız oranlara indirilebilir. Milton ve Mill'in her ikisi de, doğruluğa verdikleri anlamla ve bu terime bağlı retorikle, görüşlerine belirsiz bir nitelik kazandırmaktadır. Bilimsel bir alanda bilgi ve varsayım arasında ayrım yapılabilir. Doğruluk, kanıt ve doğrulama ile yanlışlıktan ayrılabilir. Kanıt bulunamadığı zaman, bulununcaya değin bilim adamının yargısını ertelemesi gerekir. Fakat, öbür spekülasyon alanları vardır ki, doğruluk ve yanlışlık üzerinde durduğumuz tek kategori değildir. Mill ve Milton, ahlâksal bir yargı ile bilimsel bir önermeyi birbirine karıştırmaktadır. Galileo, Kilise tarafından, kendi görüşlerini yadsımaya zorlanmıştı. Fakat bilimsel kanıtlar ondan yana olduğu için, son zaferi kazanan da o oldu. Bununla birlikte, insan toplumuna uygun ilkelerin tartışılması, değer yargılarını içerir. Siyaset felsefesi ahlâksal kavramlara dayandığı, için iyilik ve kötülük ölçütleri, doğruluk ve yanlışlık ölçütlerinden daha

12 Eğer George Orwell, W. S. Gilbert ile birlikte ele alınabilirse.

geçerlidir. Doğruluk ve yanlışlık ölçütleri, topluma ilişkin olgusal verilere bağlı olacaktır. İyilik ve kötülük ölçütleri ise, onları nasıl yorumladığımızla ilişkili olacaktır. Bir siyasal amaç, iyi ya da kötü olarak nitelenebilir. Doğruluğu ya da yanlışlığı ileri sürülemez. «Öldürmek günâhtır» diyen Tanrı buyruğunu ya da «bütün insanlar eşittir» diyen bildiriyi alalım. Bunlar, dünyanın döndüğünü ileri süren önerme ile aynı kanıtlama yöntemine duyarlı değildirler. Söyleyebileceğiniz şey şudur: Eğer insanların öldürmesine izin verirseniz ya da belirli tür insanları öldürmelerini özendirirseniz ya da insanları ast ve üst olarak bölerseniz, şöyle ya da böyle sonuçların doğduğunu tarihe dayanarak gösterebilirsiniz, gelecekte de aynı ya da benzer gelişmelerin yer alacağını ileri sürebilirsiniz. Bundan yola çıkarak, gözlenen ya da olası sonuçların iyi ya da kötü olduğu ve bu nedenle ilkeyi onayladığınız ya da onaylamadığınız konusunda ahlâksal bir yargıya ulaşabilirsiniz. Mill'in mutlak özgürlüğü savunma yöntemi, kendisinden önce Milton'un da yaptığı gibi, bu açıdan yanılgıya düşmektedir, çünkü, serbest rekabetin gerçekten yer aldığı, doğruluğun yanlışlığa üstün geldiği bir düşünce pazarını varsaymaktadır. Bununla birlikte, nasıl ki Gresham Yasasına göre kötü para iyi parayı piyasadan sürüp çıkarırsa, siyasette de iyi öğretinin kötü öğreti tarafından yenilgiye uğratılabileceğini unutmamak gerekir. Realpolitik evreninde, erdem her zaman başarılı olmaz.

Mill'in görüşü bir doğrultuda düzeltilse bile, mutlak özgür tartışma konusundaki temel tutumu bundan etkilenmiş olmayacaktır. Görüşler toplumsal değerlerden kaynaklandığında ve kanıtların değerlendirilmesinde doğruluk ya da yanlışlık değil, iyilik ya da kötülük ölçütleri kullanıldığı zaman da, akıllıca bir yargıyı güvenceye almanın tek yolunun, tam bir araştırma ve tartışma özgürlüğü olduğu savunulabilir. John Dewey, *de gustibus non est disputandum*[13] özdeyişine haklı olarak şöyle karşı çıkmıştı: Tartışmak için bundan daha önemli ne olabilir? Gerçekten de, sadece bir değerin doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamayacağı için ve neyin iyi ya da kötü olduğu konusunda anlaşmazlıklar doğabileceğinden, deney ve deneyimin ışığında durmaksızın yeniden değerlendirme yapmaya özellikle gereksinme vardır. Ussal araştırma özgürlüğünün tam olarak kullanılmasını özendiren toplum, büyük bir olasılıkla, daha yüksek bir kesinlik derecesine ulaşacaktır.

Fakat, yirminci yüzyıl ortalarındaki kitle kültüründe ussal araştırmanın bazı açık noktaları vardır. Eğer yetişkinlerin hepsi çok bilgili, iyi eğitilmiş, aydın kişiler olsaydı, tartışma özgürlüğü en iyi biçimde işleyecek ve olasıdır ki yararlı sonuçlar doğuracaktı. Çoğunluğunu John Stuart Mill'lerin oluşturduğu bir toplum böyle davranabilirdi. Fakat, o zaman bile insan emin olamaz. Bir akademik kurulun tartışmalarını ve nasıl karar aldığını izleyen bir üniversite profesörü, bu kararların ve tartışmaların her zaman salt mantıkla, tutkusuz bir açık görüşlülük ve ince bir hoşgörüyle yönlendirilmediğine tanıklık edebilir. Bu durumda, Wallas'ın «Büyük Toplum»undan

13 Zevkler tartışılmaz.

daha fazlasını bekleyebilir miyiz? En gelişmiş ülkelerde bile, üç - dört yıllık ortaöğretim, bir kuşak öncesine değin herkesin ulaşabileceği bir şey değildi. Çağdaş demokrasideki seçmenlerin çoğunluğu, günlük basını izleyebilecek kadar bir eğitim almıştır, ara sıra bir roman okur, sinema ve televizyondaki gösterileri özümser. Tartışma, inandırma ve uzlaşma ile yönetmek gibi büyük ve soylu bir deneyimi, bu ortam içinde gerçekleştiriyoruz. Bazı yanlışlar yapmamızın şaşılacak bir yanı yok. Şaşılacak şey, bu kadar az yanlış yapmamızdır.

Usa ne kadar değer verirsek verelim ve gücüne güvenelim, ussal araştırma sürecini saran duygusal öğeleri göz ardı edemeyiz. Demokratik kuramın varsaydığı «iyi niyetli insan», ideal bir tiptir. «Sokaktaki adam»la aynı şey değildir. Voltaire'in şu özdeyişini bilim adamları alkışlayabilir: «Söylediğinize temelden karşıyım, fakat bunu söyleme hakkınızı yaşamım pahasına savunurum.» Fakat, böyle bir hoşgörü pek yaygın değildir. Gerçek dünyada, yapabileceğimizin en iyisi, rakip önyargıların birbirini yok ettiği bir ortamda var olmaktır. Toplumsal ve siyasal düzenimizi temelden etkilemeyen konularda özgür tartışmaya hoşgörü ile yaklaşmak kuşkusuz ki kolaydır. Fakat, yerleşik çıkarları, benimsenmiş dogmaları ve geleneksel ahlâk kurallarını yeniden irdelemek isteyen kişileri insanlar genellikle pek iyi karşılamazlar. Fransız Devrimi'nin bağlarından kurtardığı ussal araştırma ruhu her şeye kuşku ile yaklaştığı ve yerleşik kurumların haklılığını sorguladığı için, Burke tarafından korku ile karşılanmıştı. Kalıtımla gelen kumaşı ipliklerine ayırma yürekliliğini gösterip, her birisi için «ne yararı var?» sorusunu sorduğu için, Bentham'ın sınavı da gelenek açısından yıkıcıydı. Sert tepkilere yol açmadığı için, ikincil önem taşıyan sorunlar korkusuzca irdelenebilir. Fakat, temelleri sıygaya çekilen ve devrimci kişilikler tarafından dört temel taşı (din, cinsellik, mülkiyet ve yönetim) üstüne ters sorular sorulan bir toplum rahatsız olmaktan kurtulamaz. Tanrıtanımazlar, eşcinseller, komünistler ve anarşistler, normal olarak en beğenilen kişi ödülünü kazanamazlar. Fakat, eğer Mill'in mantığı kabul edilirse, doğrularımız yanlışları ile karşılaştığında daha büyük bir açıklık kazandığı için, bunların, görüşlerinin büyük bir özgürlük içinde tartışılması uygun olan değerli kişiler olması gerekir.

Hoşgörünün sınırları var mıdır?

Her değişim ilerleme anlamına gelmez. Yenilik her zaman gelişme değildir. İdeal olarak, bir toplumun amaçlarını ve süreçlerini veri olarak alma yerine ussal olarak kavrayabilmesi için, tam bir araştırma ve tartışma özgürlüğüne hoşgörülü olması gerekir. Fakat, özgürlüğün olduğu kadar düzenin de bir savunusu vardır. Kolumu sallama özgürlüğü, öbür insanın burnunun başladığı yerde biter diye bir söz vardır. Bunun gibi, aklımdan geçenleri söyleme özgürlüğüm de bir yumrukta değil, sözle karşılık göreceğim konusunda bir güvenceye bağlı olacaktır. Sivil bir düzenin, özgür araştırmanın geçebileceği kanalları oluşturması ve açık tutması gerekir. Düşünsel özgürlük, hoşgörü davranışına bağlıdır. Bu davranışın kendiliğinden olması gerekir, devlet tarafından zorla gerçekleştirilemez. Fakat, hoşgörüsüzlüğü yasa dışı kılmak için devlet karışabilir ve karışmalıdır. Örgüt-

lü topluluğun temsilcisi olarak, özgür bir toplumda, konuşma, eleştirme, eleştirileri yanıtlama hakkının sürekli olarak sağlanması onun görevidir. Uygun koşullar yerine getirilmezse sürmeyeceği için, özgürlük, kendisini kullananlara bir sorumluluk yükler. Savunmanın kışkırtmaya, görüşlerin suç yüklemeye, muhalefetin başkaldırıya dönüştüğü, sınırlarının belirlenmesi zor olan geniş bir alan vardır. Bir zamanlar özgürlüğü keyfilikten ayıran insanların aklında olan buydu. Yüzyılımızda, siyasal yelpazenin her iki ucunda yer alan aşırı akımlar demokrasinin tanıdığı özgürlüklerden yararlanarak bu sistemi içinden yıkmayı amaçlar duruma geldiği için, bir yerde sınırı belirleme zorunluluk kazanmış bulunuyor.

Hoşgörülünün hoşgörüsüzü hoşgörmesi mi gerekiyor? Bir ilke, kendisinin yıkımına yol açacak kadar mutlak bir biçimde mi uygulanmalıdır? Eğer fırsat bulursa bana karşı hoşgörülü olmayacak kişiye karşı ben hoşgörülü mü olmalıyım? Bir ilkenin tutarlılığı onun intiharı anlamına gelemeyeceğine göre, benim böyle davranmamı gerektiren mantıksal bir neden yoktur. Başka birine istemeye hakkı olmadığı bir şeyi vermek gibi ahlâksal bir yükümlülüğün olmadığı gibi, o kişinin veremeyeceği bir şeyi ondan esirgemek de ahlâk açısından yanlış değildir. Ahlâk, toplumsal bir çerçeve içinde oluşturulan karşılıklı hak ve görevlerin bir işlevidir ve siyasal ahlâk karşılıklı *guid pro quo* (bir şeye karşılık başka bir şey) ilkesi üstüne kurulmuştur. Başkalarının size ne yapmasını istiyorsanız, siz de onlara aynı şeyi yapın. Fakat, onlar için yapamayacağınız şeyleri onlardan istemeyin.

Kurulu bir rejim olarak, demokrasinin kendisini korumaya hakkı vardır. Özgürlük, kendi adına yapılan sömürmelere karşı korunmalıdır. Alman Nazileri, İtalyan Faşistleri ve Çekoslavak Komünistleri özgürlüğü koruyan yetkenin kendi içinden yıkılabileceğini göstermişlerdir. Fakat, bu tehlikelere karşı korunmanın bir riski de bulunmaktadır. Her ne kadar tüm özgürlükler belirli bir düzenin sürdürülmesine bağlıysa da, çok fazla düzenlemeler de çok fazla özgürlüğün kurban edilmesi anlamına gelir. Böylece, özgül koşulları göz önüne alarak devlet adamlığının çözmesi gereken bir derecelendirme sorunu ortaya çıkmaktadır. Devletin, «açık ve güncel bir tehlikeye» karşı önlem almak için eyleme geçebileceği yolundaki Yargıç Holmes'in formülü yeterli değildir. Tehlikeler, güncel oluncaya değin açık değildir; güncellik kazandıkları zaman da, önlem almak için geç kalınmış olabilir. Öte yandan, bu tehlikelerin çok erken bir aşamada önlenmeye çalışılması, karşı yönde aşırılığa kaçarak sansüre ve kamusal görüşün belirmesini engellemeye yol açabilir. Ateşe karşı ateşle savaştığınız zaman, kurtarmaya çalıştığınız evi yakıp yıkmamak için dikkatli olmanız gerekir. Sidney Hook, Tanrı tanımazlığı düzenbazlıktan ayırmak gerektiğini ileri sürdü[14]. Tanrı tanımazlık düşünsel bir eylemdir, ne kadar sevilmese ve geleneklere aykırı da olsa, düşüncelerin incelenmesini ve açıklanmasını içerir. Düzenbazlık ise, yalnız örgütlenmeyi değil, fakat bilinçli olarak yasadışına çıkmayı ve sistemi yıkmayı içerdiği için, siyasal niteliktedir. Tartışma özgürlüğünü hoşgören ve anayasası ile barışçı, düzenli değişime izin

14 *Heresy, Yes - Conspiracy, No:* (John Day Co.: New York, 1953).

veren bir toplumun, düzenbazlığı yasaklamaya ahlâksal açıdan hakkı olduğu gibi, bunu yapmak siyasal görevidir de.

Bu tartışmadan ne gibi sonuçlar çıkarılabilir? Bazıları, bu görüşün, özgürlük sütunundaki küçük bir çatlağı genişlettiğini, acımasız güçlerin burada daha derin yarıklar açacağını ileri sürecektir. Bu olasılığı kabul ediyorum. Fakat, bunun seçeneği nedir? Ya iletişim özgürlüğünün mutlak olduğunu, tanımının her şeyi kapsadığını ve kötüye kullanımının yetkililer tarafından cezalandırılamayacağı gibi engellenemeyeceğini de ileri sürersiniz; ya da öbür özgürlüklerde olduğu gibi bunun da göreli bir özgürlük olduğunu, toplumsal ortamda geçerli olduğunu, öbür insanlar için sonuçlar yarattığını, bu nedenle, yararlı sonuçları herkes tarafından paylaşılacaksa bir düzen içinde işlemesi gerektiğini vurgularsanız. Her iki durumda da bir risk öğesi vardır. Birinci durumda, propagandanın, demogojinin, düzenbazlığın ve sonunda hoşgörüsüzlüğün yolu açılmaktadır. İkinci durum yasama ve polis gücünün kısıtlamalarını getirir ve halkın korkusu ya da kızgınlığı ne zaman bir günah keçisi gerektirse, sevilmeyen azınlıklara karşı aşırı uygulamalara dönüşebilir. Siyasette otomatik güvenlik önlemleri yoktur. Uygulanan her siyaset, bir güçlükler dizisinden kurtulup bir başkasına yol açabilir. Bu konudaki benim görüşüm, özgürlüğün toplumsal bir kavram olduğu yolundadır. Doğruları ortaya çıkarmanın ve değerleri ortaya koymanın düşünsel alanında hiç bir sınırlama olmamalıdır, çünkü zihinsel çalışma başka türlü verimli kılınamaz. Fakat, toplumsal eylem için örgütlenme gereklidir. Bu nedenle, daha da önemlisi, siyasal eyleme, başkalarının benzer eylemlerine izin verildiği oranda izin verilmesi gerekir. Bu alanda, özgürlükler toplamının bir bölümünü, geri kalanların eşit dağılımını güvenceye almak için gözden çıkarıyoruz.

Benim kanımca, bu son tümce, bizi özgürlük kavramının özüne götürmektedir. Özgürlük bireyselci anlamıyla algılandığı ve tek bir soyutlamaya genellendiği zaman, bir mutlak olarak ortaya konması tehlikesi vardır. Fakat, toplumsal yönleri vurgulandığı ve özgürlük kendini oluşturan bileşenlere ayrıldığı zaman, göreli niteliği ortaya çıkar. Özgürlük kavramı, siyaset, ekonomi alanlarına ve toplumsal yaşamın öbür yönlerine uygulandığı zaman bu niteliği özellikle belirginleşir. İnsanların bu alanlarda istedikleri özgürlükler, aynı zamanda eşitliğin görüntüleridir. Eğer kendim için belirli bir özgürlük istiyorsam, demokratik devlet, ancak öbür insanlar da bu özgürlüğü aynı biçimde kullanabilirse benim buna hakkım olduğu yanıtını vermek zorundadır. Bu nedenle, bireysel yurttaş açısından özgürlük olarak görülen şey, bütün bir toplum açısından ele alınınca eşitlik olur. Seçme hakkı gittikçe yaygınlaştırılınca, özgürlük genişletilmiş oldu. Topluluğun her kesiti seçme hakkını kazandıkça, siyasal alanda daha önce sahip olmadığı bir özgürlüğü kazandı. Fakat, sonunda bütün yetişkin yurttaşlar seçme hakkını kazanınca buna ne diyeceğiz? Özgürlük müdür? Eşitlik midir? Yoksa her ikisi birden, isterseniz, eşitlenmiş özgürlükler midir?

Kuşkusuz ki burada, bir hakkın kullanımının, herkes tarafından aynı biçimde kullanımına engel olmayacağı bir örnek seçtim. Fakat başka bazı siyasal özgürlükler vardır ki, kullanımı rekabete ve çatışmaya neden

olur ve doğası gereği, bir kişinin kazancı öbürünün kaybı olur. Bir yurttaşın yönetime katılma hakkı vardır. Kamusal görev istemekte ve seçim yarışına girmekte serbesttir. Fakat, seçilme ve atanma hakkı yoktur. Burada birisinin kaybetmesi gerekir. Başvurmada ya da seçime girmede herkes özgürdür, özgür oldukları için de eşittirler. Fakat, sonuç eşit değildir. Bir başkanlık yarışını kazanan kişi resmi belgeleri imzaladığı Beyaz Saray'da yaşar. Onun yenilgiye uğrayan karşıtı ise, onun hakkında günlük basında çıkan yazıları izler.

Bu tartışma, öbür toplumsal etkinlikler açısından da sürdürülebilir. Din özgürlüğü, buna bir örnek olabilir. Bir çok ülkede hâlâ görüldüğü gibi, hoşgörüsüzlüğün egemen olduğu durumlarda, resmi bir siyaset olarak farklı inançlara karşı eşit olmayan bir tutum izlenmiştir. Nerede bir devlet dini ya da anayasaya göre «doğru» inanç varsa, başka inançlara tanınmayan üstünlük ve ayrıcalıklar ona tanınır. Başka inançlar eşitsiz bir durumdadır ve bu eşitsizlik oranında da özgür değildir. Dinsel özgürlük isteği, eşitliğin vurgulanması idi. Buna, dinsel konularda siyasal tarafsızlık ya da belki aldırmazlık denebilir. Fakat, bunun karşıtı olan siyasa, çok açıkça gözlenebilecek toplumsal farklılıklara yol açmıştır. Çağdaş İspanya'daki Protestanların ve Musevilerin ya da Suudi Arabistan'daki Hıristiyanların ve Musevilerin durumuna bakın. Bunlar yobazlık ve uzlaşmazlık olaylarıdır ve sonuçları açıkça ortadadır. Bu topluluklarda, eşitlik olmadığı gibi özgürlük de yoktur. Demokrasinin de olmadığını söylemek, çok açık bir şeyin yumuşak bir ifadesi olacaktır. Dinsel doğmacılık, demokratik anlayışla hiç bir zaman bir arada olamamıştır. Bu gün hoşgörünün varlığı, bilimin ve liberal görüşlü laik devletin dinsel anlayışı zorlaması sonucunda ortaya çıkabilmiştir.

Çağdaş dönemdeki ekonomik gelişmeler de, doğrudan doğruya özgürlüğün anlamı sorununa ilişkin durumların gelişmesine yol açmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, endüstriyel üretimde özel sermayenin kullanılması, devlet karışımından bağımsız olma felsefesi ile birlikte gelmiştir. Bunun sonuçları gerçekten görkemli oldu. Tüketici olarak hepimiz kazançlı çıktık. Fakat, özgürlüğün olumsuz yanlarını vurgulayan bu felsefe, eşitlik üzerinde ortaya çıkan yan etkileri gözden kaçırmıştır. Endüstri devrimi başlamadan önce de eşitsizlikler vardı. Endüstri Devrimi bunları ortadan kaldırmadı, fakat başka bir biçim altında sürdürdü. Aslında bazı durumlarda Marx'ın da gözlemlediği gibi, göreli olarak zenginler daha zengin olurken, yoksullar daha yoksul oldu. Düzensiz özgürlük, eşitsizliği arttırabilir. Daha net olmak gerekirse, belirli özgürlüklerin olumlu kullanımı, güçlü olanların zayıf olanları sömürmesine yol açabilir. Zayıf olanlar, eşit olmadıkları oranda özgür de değillerdir. Bu noktada, ayrıcalıksız yoksulların eline demokrasi tarafından verilen siyasal silahları, onların maddesel koşullarını geliştirme yönünde kullanmaları ile, topluluk tepkisini ortaya koydu. Bu açık ekonomik çatışma, endüstriyel ve siyasal olmak üzere iki savaş alanında gerçekleşti. Fakat, bu süreç ve sonuçları nasıl betimlenebilir? Özgürlük kategorisi altında mı, yoksa eşitlik kategorisi altında mı toplanmalıdır ya da her ikisine de katılabilir mi? İşveren, bazı özgürlüklerinin ve gücünün azaldığını gördü.

Aynı eylem içinde işyerinde çalışanların gücü ve bazı özgürlükleri arttı. Özgürlüklerin böylece yeniden dağıtılması, daha büyük eşitliği sağlama sürecidir. O halde özgürlük, toplumsal açıdan algılandığında, başka bir ad altında eşitlik mi olmaktadır?

Bu noktada, tartışmanın yönünü değiştirmek yerinde olur. özgürlüğün incelenmesi, bizi doğrudan doğruya eşitlik konusuna götürdü. Öyleyse yeni bir başlangıç yapalım, Eşitlikle başladığımızı varsayalım, onun çözümlemelerinin bizi nereye götüreceğine bakalım. İncelendiği zaman, özgürlük, bir çok yüzü olmakla birlikte bunların hepsinin aynı derecede parlak olmadığı bir elmasa benzer. Belki eşitlik de bazı çelişik yönler taşımaktadır.

Eşitlik : Aynı ya da oransal

Bu konudaki en eski tartışmalardan birisi, bu açıdan, hâlâ en iyisidir. Aristo, *Siyaset*'inde eşitlikle ilgili çok şey söylemiştir. Konunun taşıdığı önemin farkındaydı ve bir çok kereler buna değinmiştir[15]. Toplumsal yaşama uyguladığı temel matematikle, basit, fakat temel bir ayrım önerdi. Eşitliğin, aynı ve oransal olmak üzere iki anlamı vardır[16]. Eğer iki kişinin makamları ve gördükleri uygulama tam olarak aynı ise, birinci anlamda eşit oldukları söylenebilir. Eğer makamları ve gördükleri uygulama belirli bir standarda göre ölçülüp sıralanabiliyorsa, ikinci anlamda eşittirler demektir. Uygulamada bu iki tipin pek çok örneğini görürüz. Bütün çocukların eğitim görmek için eşit haklara sahip olduğunu söyleriz. Bu, tek biçimli bir eşitliktir. Fakat, her bireyin düşünsel kapasitesine göre eğitilmesi gerektiğini de ekleriz. Ayrıca, bir öğrenciler kümesinin başarısını ve gelişmesini değerlendirmek zorunda olan her öğretmen, çocukların aynı olmadığını bilir. Gerçekten de, farklılıklarını sınıflandırmak için öğrencilere not verilir. Eşitlik burada oransal bir nitelik kazanır.

Bir siyasal sistem, bütün insanların eşit yaratıldığı önermesine bağlı kalacaksa, farklı durumlar için hangi tür eşitliğin uygun olacağına karar verme durumundadır. Toplumsal siyaset, yalnız almaşlı değerler arasında bir seçim yapma işi değildir, fakat aynı zamanda bir değerin belirli bir yorumunun başka bir yoruma yeğ tutulmasıdır. Bir hükümetin izleyeceği siyasaya karar vermesi açısından siyasal geçerliliği olan bazı güncel örnekleri rastgele seçebiliriz. Birleşik Devletler'de otomobil sahibi olan bir kişinin, yaşadığı eyalete yıllık bir ruhsat ücreti ödemesi gerekir. Bazı eyaletlerde, bir otomobil kullanma hakkı karşılığında herkes yıllık olarak aynı miktar para öder. Öbürlerinde ise, bu miktar, tahmin edilen piyasa değerine göre oranlanır ve yıllar geçtikçe azaltılır. Böylece, son model Cadillac sahibi olan bir kimse, eski bir hurdanın sahibinden çok daha fazla öder. Burada eşitliğin hangi anlamı geçerlidir? Tek biçimlilikle oransallık arasındaki bu seçimin, gelir vergisi alanında da yapılması gerekir. Yönetim harcamalarını karşılamak için her yurttaşın belirli bir miktar ödemesi gerek-

15 Örneğin; Kitap III, 12. Bölüm, 1282b-1283a;Kitap V, 1. Bölüm, 1301b; Kitap VI, 2. Bölüm, 1317b-3.Bölüm, 1318a. Özellikle adaletten söz ettiği zaman ya da demokrasiyi ve oligarşiyi karşılaştırdığında eşitliği tartışır.

16 Aristo, aritmetik ve geometrik artış arasındaki farkı düşünmektedir.

tiğini, herkesin tam olarak aynı miktarda katkıda bulunmasının doğru olduğunu savunabiliriz. İkinci olarak, herkes aynı miktarda ödeyebilir, fakat belirli bir gelir düzeyinin altında bulunanların bağışıklığı olabilir. Üçüncü olarak, herkes kazancından aynı oranı ödeyebilir, bu durumda, oranda tek biçimlilik olmakla birlikte, ödenen miktarlar değişecektir. Dördüncü olarak, vergi oranlarının gittikçe artması ve böylece daha zengin olanların yoksullardan daha yüksek oranda vergi ödemesi savunulabilir. Bu sistemlerden hangisi eşitçidir?

Benzer görüşler oy verme alanında da tartışılmıştır. Bentham'ın formülü uyarınca, herkesin oyunun bir oy sayılması ve kimsenin oyunun birden fazla sayılmaması ile tek biçimli eşitlik sağlanabilir. Bu durumda, herkesin bir tek oyu olacaktır. Fakat, bu durumda bile, herkesin bir tek kez oy vermesinin yaratacağı sonuçlar aynı olmayabilir. Eğer ben on bin seçmenin bulunduğu bir çevrede oturuyorsam, sizin çevrenizde de yirmi bin seçmen varsa, benim oyumun sonuç üzerinde yaratacağı etki, sizinkinin iki katı olacaktır. Bunun mantıksal uzantısı, eşit oy hakkının, bölgelere ayrılmada eşitliği gerekli kıldığıdır. Bu, «bir oy, bir değer» olarak savunulmuştur. Bunun almaşığı olarak, oy hakkı farklı dağıtılabilir. Bazılarına verilip, bazılarına verilmeyebilir. Ya da, bazılarının birden fazla oy hakkı olabilir (örneğin., oy vermek için belirli miktarda mülk sahibi olmanın gerekli olduğu durumlarda, bu miktarın bir kaç katına sahip olanlar). Unutmamak gerekir ki, İngiliz yasaları çift oy vermeye 1949'a değin olanak tanıyordu. Yeni Zelanda'da bir çiftçinin oyu, 1945'e değin, yasa ile belirlenmiş olarak, bir kentlinin oyundan % 28 daha fazla sayılıyordu. Bugün Amerikan başkanlık seçiminde Alaska'da oy kullanan bir yurttaş, California'da oy kullanana göre daha fazla sonucu etkileme gücüne sahiptir.

Bu durumda, onayladığı eşitliğe göre demokrasi ne anlama gelmektedir? Hangi koşullarda ne tip eşitlik kullanılmaktadır? İnsanlara ne zaman aynı, ne zaman oransal olarak işlem yapılmalıdır? Ne zaman karne sisteminin ne zaman derecelendirme sisteminin uygun olduğuna nasıl karar vereceğiz?

Bu sorunun doğası, yanıtlar için bazı ipuçları vermektedir. Özgürlükte olduğu gibi, eşitlikte de, soyutlamayı oluşturan özgül nitelikte bir eşitlikler demeti bulunmaktadır. Aynı zamanda, bunları seçmek için kullanılan ölçütlerin farklı durumlarda değişik olduğu izlenmektedir. Fakat, özgürlük tartışması sırasında pek ortaya çıkmayan bir yanın bu sorularda belirdiğini görüyoruz. Tartışma konusu eşitlik olunca, izleyeceğimiz reçete şu soruya verilecek yanıttan etkilenecektir: Hakça olan nedir? Eşitlik ve adalet, birbirleri ile ilişkili kavramlardır. Birini çözümlediğimiz zaman, öbürünün anlayışına ulaşırız.

Statü, ödüller ve nitelik

Bu durumda sorulacak ilk sorular şunlardır: Neyin eşitliği? Ya da hangi açıdan eşitlik? Bu nedenle, bir sürecin başlangıcındaki eşitlikle sonucundaki eşitlik arasında ayrım yapılabilir. Birincisi, statüye bağlı olan bir fırsat sorunudur. Bir bireyin toplum içindeki yeri ve durumu (bu sözcüklerin kendisi durağan anlamlar içermektedir), her şeyden önce bir kişinin hare-

ket noktasını belirlemektedir. Fakat, ancak yollar açık olursa hareket olanağı bulunabilir. İnsanlar, feodal sistemde ya da yatay sınıfların oluşturduğu bir toplumda görüldüğü gibi, birbiri üstüne gelen katmanlar içinde derecelendiriliyorsa, fırsatlar statünün işlevi olacak demektir. Hiyerarşideki farklı düzeylerde farklı kapılar açılır ya da kapanır. Feodal düzenin kalıntılarına karşı oldukları için Fransız devrimcileri doğal olarak *égalité* istediler. Devrimin başarılarından birisi, bir kişinin nereye gelebileceğinde ve nereye kadar ilerleyebileceğinde aile statüsünün değil, kendi yeteneğinin belirleyici olduğu fırsat eşitliğinin, *la carrière ouverte aux talents* (yeteneklere açık meslek) uygulamasına başlanmasıdır. Bu nedenle, eşitlikçi demokrasi anlayışı, bir kişinin bağlı olduğu sınıf çerçevesinde onun hareket alanını sınırladığı ölçüde statü farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlar. Marx'tan ve Marksizmden çok önce demokrasinin savunucuları sınıfsız toplum idealini ortaya atmışlardı. Bir toplumun bütün üyelerine bireysel hak olarak ortaklaşa bir statü tanınması gerekir.

Bu mantık içinde, özgürlük ve eşitlik arasındaki karşılıklı ilişki çok açıktır. Statü farklılıkları, özgürlük farklılıkları doğurmaktadır. Bazıları daha fazla, öbürleri ise daha az özgürdür. Özgürlükler açısından beliren bu tür farklılıklar, aynı zamanda eşitsizliklerdir. Fırsat eşitliği yaratın, özgürlükler de eşitlenmiş olur. Statülerin hiyerarşisini ortadan kaldırın, hem en üstte bulunanların özgürlük alanlarını daraltmış, hem de en altta bulunanların özgürlüklerini genişletmiş olursunuz. Böyle yapılan salt niceliksel bir hesaplama, bütün bireylerin özgül özgürlükleri eşitlendiği oranda, tüm toplumdaki özgürlük toplamının arttığını gösterecektir.

Fakat, bu konuda söylenecek daha başka şeyler de var. Niteliksel öğeleri niceliksel olarak değerlendirmekle kalmamalıyız, fakat eşitliğin uygulanışını, sürecin başında olduğu gibi sonunda da gözden geçirmeliyiz. Eğer sürecin başında eşitlik «aynı olmak» anlamındaysa, sonunda da bu geçerli mi olacaktır? «Yaşam savaşı» benzetmesini çok fazla zorlamadan, eşit başlayanların eşit bitirip bitirmeyeceklerini sorabiliriz. Fırsat eşitliği, yeteneklerdeki eşitsizliği ortaya koyacaktır. Böyle bir durumla karşılaşıldığı zaman, yeteneklerdeki eşitsizlik nasıl ele alınmalıdır? Hepimiz, görüşlerimizi açıklamada eşit hak sahibiyiz. Fakat bu, bütün görüşlerin aynı derecede doğru olduğu anlamına gelmez. Gerçekten de, doğru ve yanlış, ince ve kaba zevk, akıllılık, sağduyu ve saçmalık arasında ayrım yaparız. Bunlar niteliksel yargılardır. Eşit özgürlüğün sonuçlarını eşit olmayan kategoriler içinde sınıflandırırlar.

Toplumsal etkinliğin öbür görüntülerinde de aynı durum izlenir. Varsayımsal bir topluluk düşünelim ki, insanların hepsi yaşam mücadelesine aynı şansla başlasın, bir kişinin eğilimi ve daha sonraki ilerlemesi üzerinde aile bağlarının, ana - baba etkisinin ve varlığın bir rolü olmasın, bütün özgürlükler tam olarak eşitlenmiş olsun. Böyle varsayımsal bir toplumda bile, bireyin farklı yetenekleri öne çıkacaktır. Daha iyi kafası, daha sağlam bünyesi, daha güçlü kişiliği olanlar üstünlüklerini gösterecekler ve öne geçeceklerdir. Bu durumda, birey olarak ortaya koydukları üstünlükleri için na-

sıl ödüllendirileceklerdir? Daha çalışkan olan, daha özgün düşünce üreten, çevresindekilere daha bilinçli hizmet eden kişilerin, bu açılardan kendi düzeylerinin daha altında olanlarla aynı kefeye konmaları hakça değildir ve doğru görülmez. Eğer herhangi bir çocuğu eğitimsiz bırakmak haksızlıksa, üstün yetenekli bir çocuğu üstün nitelikli bir eğitimden yoksun kılmak da aynı derecede haksızlıktır. Enerji ve becerisi ile daha fazla üretim yapan bir işçinin daha fazla ödüllendirilmeye hakkı vardır.

Bunlar temel olarak belirtilebilecek orantılar olmakla birlikte, uygulanmaları o kadar kolay ve basit değildir. Eşitlik kavramına iki açıdan yaklaşılabilir. Hem düzeylerin yükseltilmesi, hem de alçaltılması anlamına gelmektedir. Birbirine ters olarak, her iki yönde de aşırılığa kaçılabilir. Abartılmış bir eşitçilik vardır ki, denetimsiz olarak uygulanacak olursa, ölü bir merkezde herkesi aynı düzeye getirecektir. Toplumsal açıdan savunulamaz da olsa, bireysel üstünlükleri göz önüne alınmadan ezilmenin acısını çekmiş olan ayrıcalıksız insanların psikolojik tepkisi olarak «eşitlik manisi» anlayışla karşılanabilir. Fakat, nasıl ki eşitliğin «aynı» olması bazı alanlarda gerekliyse, «oransal» olması da başka alanlarda gereklidir. Oransallığın temel sorunu, nasıl ve nerede uygulanacağı konusunda karar vermenin zorluğunda yatar. Tek biçimlilikte kaba ve hazır bir kural vardır. Herkese, birbirlerinin tıpkısı olan birimlermiş gibi, eşit davranılmaktadır. Fakat, oransallık için bir ölçeğe ya da standarda gereksinme vardır ki, bu bir çok çözümü güç soruna yol açar. Bir standardın seçilmesi ve demokrasi ile yönetilen bir toplumda haklı olarak benimsenmesi gerekir. Bundan sonra da, her birey bir ölçekte kendi yerine oturtulmalıdır.

Sınıflandırmanın ölçütleri tam bir nesnellik taşıyamayacağı için, kaçınılmaz olarak ortaya tartışma ve kuşkular çıkacaktır. Bir öğretmen, A,B,C,D, ve Kalır adını verdiği kümelere göre öğrencilerini ayıracaktır. Ölçmek istediği şey, öğrencilerinin bilgisi ve zihinsel nitelikleridir. Böyle bir yargıya ister istemez öznel öğeler girecektir. Öğrenciyi keyfiliğe karşı korumanın iki yolu vardır: Öğrencilere not veren kişinin meslek ahlâkı ile ve bir yanlışlığa ya da önyargıya engel olmak için, her kişiye aynı zamanda başkaları tarafından da not verilmesiyle. Gelir vergisi yönetiminde, niceliksel değerlere dönüştürülen ve bu nedenle de para birimi olarak ölçülebilecek olan verilere (hadler ve miktarlar olarak) sayılar verilir. Fakat, sayıların arkasında yer alan ilke, bir dağıtıcı adalet kavramını içermektedir. Vergileme, getirdiği yükle, onu ödeme zorunda olan kişiyi etkilemesi ile değerlendirilir; vergi dilimleri enaz düzeyde başlar ve ençok düzeyde sona erer.

Vergilerde, ücretlerde ve notlarda, bazıları kendilerine haksızlık edildiğini düşünse bile oransallığı kullanmak olanaklıdır. İnsan öneminin geniş anlamda değerlendirilmesinde, adalet, her kişinin hakkettiği biçimde ele alınmasını gerektirebilir. Fakat, başka birinin neyi hakkettiğine karar vermenin uygun yolu nedir? Bazı nitelikler vardır ki, hiç bir niceliksel ölçüsü yoktur. Büyük bir sanatçı, dahi, aziz, ölçeklerin dışındadır. Bu kişileri nasıl ödüllendirirsiniz? Aristokrasinin ve seçkinciliğin felsefeleri öyle bir noktaya ulaşır ki, en iyileri yüceltirken, insanların önemli bir bölümünü de

alçaltır. Bununla birlikte, sıradan insanı yücelten ve ödüllerini arttıran bir felsefe de, bunun karşıtı olan sorunla karşılaşmak, olağanüstü yeteneği tanımak zorundadır. Tocqueville ve Mill'in her ikisi de, az bulunan yeteneklerin, kitle ortalamasının baskısı altında boğulma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunun farkındaydı. Devlet gibi, toplum da uyum ister ve uymayanları cezalandırır. Uyum göstermeyen kişi, suçlu olabileceği gibi, sadece eksantrik biri de olabilir. Fakat, bazen yaratıcı bir deha da olabilir.

Yetenek ve eşitlik arasındaki potansiyel çelişki yeni değildir, henüz sona da ermemiştir. Son yüzyıl boyunca, demokratik toplumlarımızın eşitlik doğrultusunda çok büyük atılımlar yaptığı kesindir. Farklılıklar gerçekten şaşılacak kadar azaltılmıştır ve toplumsal adalette büyük bir mesafe alınmıştır. Çünkü adalet, hiç bir insanın daha aşağıya düşemeyeceği bir enazın (asgarinin) sağlanabilmesine bağlıdır ve uygarlığımızın ilerlemesinin ölçütü bu enazın sürekli olarak yükseltilmesidir. Fakat, gençoğa (azamiye) ne olmaktadır? Burada da, aynı zamanda bir aşağıya çekme sürecinin işlemekte olduğunu görüyoruz. Bazı alanlarda, bu bilinçli ve planlı olarak gerçekleşmektedir. Örneğin büyük varlıkları vergilendiririz, elde edilenleri de askeri ya da toplumsal güvenlik amacı ile, silâhlar ya da toplumsal gönenç için yeniden dağıtırız. Öbürlerinde, uyumun özendirilmesiyle, bu süreç daha rastgele işler. Bir standarda ulaşmak için harcanan çaba, sonunda standartlaşmayı doğurabilir. Düşüncelerin, zevklerin ve davranışın oluşturduğu norm, bireyselliği ortaklaşa bir ortamda boğabilir; bağımsız düşünür, yaratacağı düşünce fırtınası ortaklaşa dirliği bozabileceği için hoşgörüyle karşılanmaz. Günümüzde, çağdaş bir Rousseau'nun birdenbire aralarında belirmesi durumunda, atalarından farklı bir davranışla, İsviçrelilerin bunu nazik bir hoşgörüyle karşılayacaklarından kuşku duymuyorum[17]. Bu, en azından, siyasal ve düşünsel davranışta bir ilerleme anlamına gelir. Fakat, bu kişinin heyecanla benimsenmesi şaşırtıcı olurdu.

Eşitliğin her iki türü de (aynı ve oransal) adalet duygularımızın bazı yönleri ile uyum gösterir. Bazı konularda eşit insanlar olarak tam anlamıyla aynı işlemi görmemiz gerekir. İnsanlık, ne derece, ne sınıf, ne de sıralama kabul eden bir kategoridir. Bu nedenle, insan onuru ve bireyselliğe saygı açısından asal olan her şeyde tek biçimli bir işlem olmalı ve siyasal sistem bu ilkeyi sonuna dek benimsemelidir. Demokratik bir yönetim, eşit katılım sağlayarak bu ilkeye sahip çıkar. Bunun anlamı, her yetişkin yurttaşın oy vermede, kamu görevi almada ve adaletin tarafsız uygulanmasında hak sahibi olmasıdır. Fakat, belirtmeye gerek yok ki, eşitlik, sadece bir biçim işi değil, aynı zamanda bir içerik işi olmalıdır. Örneğin yasaya göre bütün yurttaşların seçmen yazılma hakkı olmakla birlikte, yazılabilmek için bir vergi ödemeleri öngörülüyorsa, böyle bir vergiyi ödeyemeyecek durumda olan yoksulların çoğu için bu yasa eşitsizlik getiriyor demektir. Benzer bir biçimde, yasaya göre, seçmen olarak yazılabilmek için her yurttaşın belirli bir düzeyde okur yazar olması gerekebilir. Eğer söz konusu devletin yönetimi, yurttaşlarını bu istenen düzeyde eğitmeyi ihmal edecek olursa, bu

---

17 *Emile ve Contrat Social* iki yüzyılı biraz aşkın bir süre önce, 1762'de basılmıştı. Kısa bir süre sonra, yazarın evi taşlandı.

kuralın etkileri adaletsiz ve antidemokratik olacaktır. İçi boş bir biçimden başka bir şey olmayan eşitlik, insanlarla alay etmek demektir. *Le Lys Rouge*'da Anatole France'ın gözlemlediği gibi: «Fransa'da bizler hem askeriz, hem de yurttaşız. Yurttaş olmak, başka bir gurur kaynağıdır. Yoksullar için bunun anlamı, zenginlerin güçleri ve tembellikleri ile sürüp gitmesini sağlamaktır. Görkemli eşitliği ile yoksulların ve zenginlerin aynı biçimde köprü altlarında uyumalarını, sokaklarda dilenmelerini ve ekmek çalmalarını yasaklayan yasa karşısında, bu amacı gerçekleştirmek için çabalamak zorundadırlar[18].

Temel konularda, hem içerik, hem de biçim açısından eşitliğin «aynı» anlamı zorunlu olsa bile, başka durumlarda oransallık geçerli olmalıdır. İnsan olarak hepimizin eşit olduğu bir doğa gerçeğidir. Bireyler olarak farklılık gösterdiğimiz de aynı derecede bir doğa gerçeğidir. Adalet, her iki olgunun da tanınmasını gerektirir. Bu nedene, bireysel farklılıkların oransal olarak ele alınması gerekir, çünkü bu da eşitliktir. Toplumsal açıdan yararlı amaçlar için kullanılan enerjinin, çalışmanın, becerinin ve yaratıcılığın, yalnız güdülenmeyi özendirmek için değil, fakat üstünlüğe gösterilmesi gereken saygı nedeniyle de, farklı biçimlerde ödüllendirilmeleri gerekir.

Bu iki tür eşitlik nasıl gerçekleştirilebilir? Planlanıp yönlendirilebilir mi? Ya da, gerçekleştirilmesi söz konusu ise, kendiliğinden mi ortaya çıkmalıdır? Bunlar, hükümetin rolü ve sorumluluklarıyla doğrudan doğruya ilgili sorulardır. Şimdi bu seçeneklerin ne anlama geldiğine bakalım.

Bir eşitleyici olarak devlet

Belirli bir yetke kaynağına dayalı olumlu bir eylem olmadıkça bu eşitlik türlerinden hiç birisinin gerçekleştirilemeyeceği konusunda fazla bir kuşkuya yer olmadığı gözüküyor. Oransalcılık için, bir standardın haklı olarak benimsenmesi, küme ve bireylere uygulanması gerekir. Bu, bir kamu organının yetkesi dışında yapılamaz. Bunun gibi, aynı hakların sağlanması ve uygulanması da devletin gücüne bağlıdır. Bütün insanların eşit yaratıldığını ya da kimsenin yasaların eşit koruması dışında tutulamayacağını belirtmek yeterli değildir. Bu ilkeler, bir Yüksek Mahkeme, bir Başkan, bir Kongre, polis ve bazı durumlarda üzücü de olsa zorunlu olarak silâhlı askerler tarafından işleme konduğu zaman uygulamada gerçeklik kazanırlar. Bağışlamanın niteliğinden farklı olarak, eşitliğin doğası sınırlamaları zorunlu kılar. İnsanların özgürlüğe zorlanmaları gerektiğini söylediği zaman, Rousseau retorik yazıyordu. Fakat, bazı insanların eşitlik için zorlanmaları gerektiği doğrudur. Ayrıcalıklı durumda olanların eşitsizlikleri, pek ender durumlarda mücadelesiz bırakılmıştır.

Bu tartışmadan çıkarılacak sonuç, eşitliğin sağlanması için güçlü devletin gerekli olduğudur. Bu genellemenin dışında kalabilecek durumlar gerçekten de çok azdır ve son derece olağanüstü koşullara bağlıdır. Böyle bir ayrık durum, Tocqueville'in 1830'da gözlemlediği gibi Birleşik Devletler'de

[18] 7. Bölüm. Calmann-Lévy baskısında, 117-118. sayfalar.

vardı. Tocqueville, Amerikan demokrasisinin başat niteliğinin eşitçilik olduğunu ileri sürdü ve bunu, toplumsal koşulların eşitliğine bağladı. O dönemde, federal birliğin üç düzeyinde de devletin işlevleri sınırlandırılmış olduğu için, devletin bu sonuca pek bir katkısının olduğu söylenemezdi. Fakat, o dönemin toplumsal koşulları olağanüstüydü. Enerjisi, cesareti olan ve «köşeyi dönmek» isteyen insan, toprağın alınabileceği ve servetin yapılabileceği batıya gidebilirdi. Bu «serhat ruhu» doğal olarak eşitlikçi ve bireyselci idi. Bu sert ve güçlü kişiler, kendi kendilerine kazandıkları eşitliği devlete enjekte ettiler. Onları eşit kılan devlet değildi. Fakat, bunlar yenilenemeyecek özel koşullardı. Eşitlik, olağan olarak, güçlü bir devletin toplumsal ve siyasal alanlardaki olumlu eylemlerinin sonucudur. En azından, yirminci yüzyılda kural bu oldu.

Özgürlük çarpı eşitlik

Böylece çember tam bir daireyi tamamlamış oluyor. Özgürlüğün çözümlemesi nasıl ki eşitlik konusunun tartışılmasına götürüyorsa, eşitliğin çözümlemesi de bizi özgürlüğe geri götürmektedir. Bu ikisi arasında, kaba - taslak bir denge içinde, bunların birbirini denetlemesi ve yeniden denetlemesi çerçevesinde yer alan çelişik eğilimlerin sürekli ilişkisi görülmektedir. Özgürlüğün olumlu ve olumsuz anlamları, oransal ve aynı anlamdaki özgürlükler gibi, kendi içlerinde değişiklik gösterirler. Aynı mantık içinde, özgürlük ve eşitlik birbirlerini ortadan kaldıracakları noktaya değin uzatıldıkları zaman çelişik nitelik kazanırlar. Olumsuz özgürlükten, kısıtlamaların yokluğundan başlayın ve arkasından olumlu özgürlükler gelsin. Denetlenmeyecek olursa, bunu izleyen eylemlerin sonucu eşitsizlikler olacaktır. Eşitsizlikler bazı bireylere üstünlük sağlayacağı için, onların özgürlüğü artmış olur. Buna karşılık, dezavantajlı olanların özgürlüğü ise azalacaktır. bu da onların kısıtlamaya uğradığı anlamına gelir. Fakat bu tartışmaya tersinden de yaklaşılabilir. Eşitsizlikle başlayın, aşağı ve yukarı doğru denkliği arttırarak daha fazla eşitlik sağlama yönünde önlemler alın. Bu süreç sırasında, bireylerden bazıları özgürlüklerini yitirirken, başkaları kazanacaktır. Bu durumda, her yanda özgürlükler eşitlenmiş olacaktır. Böyle bir ortamı sağlamak ve sürdürmek için güçlü düzenlemeler gereklidir. Şimdi ortaya çıkan tehlike, eşitliği sağlamak için gerekli olan gücün sonunda herkesi kendi egemenliği altına almasıdır. Acton'un üzülerek belirttiği gibi «eşitlik tutkusu, özgürlük umudunu boşa çıkarmıştır[19]. *Shakespeare, İkinci Richard*'da bahçıvana şunları söyletir:

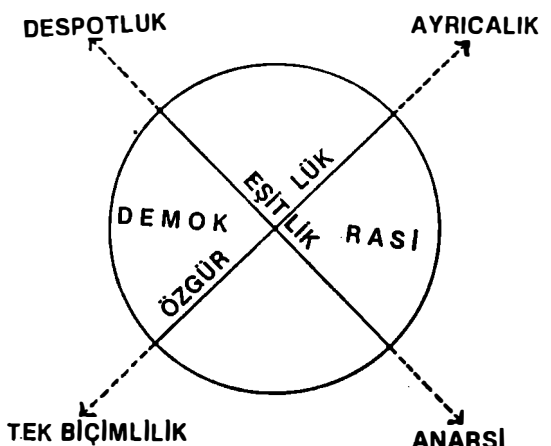
> «Sen, bir cellat gibi gidip
> Kes çok hızlı büyüyen otların başını
> Ülkemizde çok yüce gözükür onlar:
> Yönetimimizde her şey eşit olmalı[20]».

Ya da, George Orwell'in Stalin Rusyası ile ilgili olarak yazdığı gibi: «Bütün insanlar eşittir; fakat bazıları öbürlerinden daha eşittir[21].»

---

19 *The History of Freedom, and Other Essays* (Macmillan: Londra, 1909), s. 57
20 III. Perde sahne IV, 11. 33-36.
21 *Animal Farm.*

Mantıksal olarak bu çelişkilerden kurtulmanın yolu yoktur. Ne de siyasal uygulamada bu görülür. Denetlenmeyen her eğilim, düşüncede ya da eylemde öbürünü yadsır. Bunlar uzlaştırılabilir mi? Eğer belirli noktalar akılda tutulursa, kanımca bu olabilir. Her siyasal felsefe, devletin işlevleri ve bunların bireyler arası ilişkiler üzerine olan etkilerinin haklılaştırılması için bir gerekçe oluşturmakla ilgilenir. Özgürlük ve eşitlik adını verdiğimiz şeyler, bu tür birçok ilişki üzerine yapılan bir çift genellemedir. Aslında farklılık, başlangıç noktasından ve vurgundan doğmaktadır. Özgürlük, birim olarak bireyden başlar ve kümeye doğru genişler. Eşitlik ise, birim olarak kümeden başlar ve bireysel üyelere ulaşır. Her iki kavram da, aynı sorunun birbirleri ile bağlantılı yüzleridir. Her ikisinde de, düşüncenin genişletebileceği, fakat devlet adamının sınırlaması gereken gizilgüçler vardır. Çünkü her ikisi de, bir ölçeğin istenmeyen uçları arasında kalan bir bölgeyi dolduruyor gibi gözükebilir. Özgürlük, bir uçta despotluğa, öbür uçta da anarşiye karşıdır. Eşitlik, insanların meziyetlerini göz önüne almadan eşit davranmama ayrıcalığını reddeder; öte yandan, insanlara her açıdan aynı davranma gibi kesin bir tek biçimliliğe de karşıdır. Felsefi bir denklemle ifade etmek gerekirse, demokrasi eşittir özgürlük çarpı eşitlik denebilir. Dikkat etmek gerekirse, bu bir çarpmadır, toplama değildir. Eşitlik ve özgürlük birbirinin içine geçmiş ve girmiştir. Aşağıdaki şekil düşüncemi açıklamaya yardımcı olabilir.

Bunun, eşitlik ve özgürlük arasında doğurduğu ilişki nedir? Bunların bileşimini belirleyen ilk ideal, fırsat eşitliği olmuştur. Bunun anlamı, bütün kısıtlamaların kalkması değildir. Haksız bir handikabı ortadan kaldırırken, herkesin eşit şansı olmasını sağlayan koşulları sürdürmek demektir. Herkesin temel konularda eşit olmasına karşın, insanlar bireysel meziyetleri nedeniyle farklı ödüller almalıdır. Fırsat eşitliğinin amacı, eşit olmayan yeteneklerin gelişmesine izin vermek olduğuna göre, herkesin hakkettiğini

alması adildir. Fakat insanların yetenekleri değerlendirilirken, yurttaş özgürlüğünün keyfi yargılama karşısında kalması önlenmelidir. Oransal eşitlik, yetkeci bir standardı gerekli kılar, fakat siyasal özgürlük yetkeci bir yönetime karşıdır. İşte burada, tartışma, toplantı ve oy verme konusundaki özgürlükler büyük bir önem kazanır. Toplumda geçerli olan değerlerin biçimlendirilmesine katılmak ortak çıkarları geliştirecek kümeleri örgütlemek, kamu görevinin emanet edileceği kişileri seçmek ve programlarının ana çizgilerini onaylamak, her birey için hak olduğu kadar görevdir de. Bir demokrasideki yönetimin görevi, eşitlenmiş özgürlüklerin dinamik karmaşıklığı içinde, bireyler arasındaki ilişkilerin sürekli uzlaşımını sağlamak gibi gerçekten yaratıcı bir işi başarmaktır.

Eflatun'a göre, adalet, ideal devletin en yüce erdemi idi. Burada özetlenen şeyler de, demokratik devletin adaleti olarak görülebilir.

17
Çoğunluk yönetimi, azınlık hakları ve kamu yararı

Devlet yönetimlerinin hepsinde, kuralları yapan ve uygulayan yetke sahibi kişiler ve olağan olarak bu kurallara uyan yurttaşlar olgusuyla karşılaşırız ve siyaset felsefesinin klasik bir sorusu ortaya çıkar: Neden devletin verdiği buyruğa uymak zorunda olalım? Buna verilen yanıtlar, çeşitli felsefelerin farklı karakterlerini yansıtır. Belki en çok görülen yanıt, buyruğu veren yetkenin meşru olması durumunda, yurttaşların uyması gerektiğini ileri sürmektir. Fakat, bu yanıt da, bir yetkeyi neyin meşru kıldığı konusunda bir hayli tartışmaya yol açar. Başka tür bir yanıt, kuralı koyan yetkenin ötesine gider, kuralın içerdiği öze yönelir. Bu durumda, yurttaş iki nedenden dolayı uyma zorunluluğunu duyacaktır: Birincisi, kamu görevlilerinin işlemde bulunmaya haklı olarak yetkeleri vardır; ikincisi, kendisinden yapılması istenen doğru bir şeydir.

Devlet gücünün ahlâksal bir kaynağı

Demokrasi, ahlâka verdiği değerle belirginleşen bir siyasal sistemdir ve demokratların savundukları ideallerde güçlü bir ahlâksal yansıma vardır. Her demokratik felsefe, devlet yetkisini ahlaksal temellere dayandırma gereksinmesi ile ilgilidir, bunu nerdeyse bir tutkuya dönüştürmüştür. Bu gereksinme üzerinde görüş birliği olmakla birlikte, bu ahlâksallığı doğuran kaynak üzerinde farklılıklar; geçen bölümdeki tartışmada görüldüğü gibi, burada da belirgin çelişkiler vardır. Aynı derecede demokrat olan insanlar, birbirini yadsıdığı için aynı derecede doğru olamayacak ilkelere inanırlar.

Bir demokrasinin siyasal temeli, halkın üstünlüğüdür. Halkın özgürlüğü ve eşitliği güvence altına alınırken, devletteki kesin güç halkın ellerine bırakılmıştır. Toplumun bir bölümü öbür bölümünü tutsak edebilir; fakat bütün bir halk kendini tutsak edemez. Fakat, bunlar Rousseaucu bir renk taşıyan kuramsal önermelerdir. Bunların, nüfus toplamı sekiz-dokuz basamaklı sayılara ulaşan günümüz devletlerine uygulanması gerekir. Bütün bir halk kendisini tutsak kılamasa bile, kendisini yönetemez de, küçük bir kesit (kuşkusuz ki bütünün adına) yönetir. Demokratik öğretiye göre, bu nasıl haklılaştırılabilir? Bunu doğru kılan nedir? Siyasal gücü ahlâksallıkla donatmak için geleneksel olarak kullanılan kavram, «rıza»dır[22]. Demokrasi,

---

22 Bkz. 10. Bölüm, S. 256.

halkın kitlesel olarak en yüksek düzeydeki yetkililerini seçtikleri ve bunların izleyeceleri programı genel çizgileri ile onayladıkları bir yönetim biçimi olma savındadır. Bunun yapılış biçimi, süreçleri gösteren ve halkın kullanacağı kurumları oluşturan benimsenmiş bir onamaya dayandırılmaktadır. Sonuç olarak, bir demokrasinin yönetimi eylemde bulunduğu zaman, bunu yönetilenlerin rızası ile gerçekleştirmektedir ve Jefferson'un deyimi ile, böyle edinilmiş olan güç, adildir.

Yönetilenlerin rızasının yönetsel eylemlere nasıl olup da başka biçimde elde edemeyeceği bir ahlâksallık verdiğinin nedeni basit olarak açıklanabilir. Yönetimde uygulanan güç, zorlama öğesini içermektedir. İnsanlar bir çok nedenden kendi devletlerine uyarlar. bu nedenlerden birisi de, uymamaları durumunda zorlanabileceklerini bilmeleridir. Fakat, böyle bir zorlama, ahlâksal nitelikten yoksundur. Salt fiziksel şiddetten oluşur ve sadece güçlülük açısından değerlendirilir. Uygar insanların oluşturduğu bir toplulukta, bir kişinin devlete karşı olan davranışını edilgen (pasif) boyun eğişten etken istençliliğe dönüştürmesi için başka bir şey gereklidir. Bu, yurttaş istencinin kendiliğinden ortaya konuşundan başka bir şey olamaz. Özgür ve zorlanmamış olarak bir dizi ilke, kurum ve süreçleri onaylarsam, bunlara uygun olarak yapılan her şey benim açımdan yetkeseldir, çünkü bu yetkeyi ben vermekteyim. Bu mantığa göre, eğer bana danışılıyorsa ve ben onayımı veriyorsam, kamu görevlilerinin temsilen yürüttüğü eylemlerin yaratıcısı benim, demektir. Gerçekten de, benim yaratıcılığım onun yetkesi olmaktadır. Böylece, devlete boyun eğdiğimde, benim dışımda olan bir istencin önünde eğilmiyorum, fakat kendi istencimi ortaya koyuyorum.

Demokratik yönetim ahlakını rızaya bağlayan bu tartışma, ilk bakışta gözüktüğünden daha inceliklidir. Üzerinde durulması gereken bazı sonuçları ve olasıdır ki bazı belirsizlikleri içermektedir. Locke, Rousseau ve Jefferson'un hepsinin katkıda bulunduğu bir karışımdır. Fakat, Hobbes ve Hegel gibi, benzer bir mantığın kullanımının ya da kötüye kullanımının doğrudan doğruya yetkeci bir yönetime yol açtığı kişilerden rahatsız edici yansımaların bu seslere karıştığı görülebilir. Fakat, her durumda bu paradoksal bir sonuç olacaktır, çünkü bir önceki paragrafta yer alan rızanın çözümlemesi bir özgürlük öğretisi ile son bulmaktadır. Demokratik felsefe, eski bir soru olan «neden devlete uymalıyım?» sorusunu alır, ilişkiyi tersine çevirerek yanıtlar, böylece sorunun yanlış sorulduğunu belirtmiş olur. «Ben devlete uymuyorum,» demokratik yanıtın özüdür. «Aslında devlet bana uymaktadır. Devlete gücünü veren benim.»

Rızanın erdemi

Şimdi şu «rıza» kavramını daha yakından ele alalım. Eğer halkın rızasının bir yönetimi ahlâklı kıldığını söylüyorsak, o zaman kimin, neye razı olduğu sorusunu sormamız gerekir. İlk soru için, olağan koşullarda bazı insanların razı olduğu, bazılarının da karşı çıktığı söylenebilir. Eğer yönetimin ahlâksallığı halkın rızasına dayanıyorsa, karşı görüşte olanların eylemi tanım gereği ahlâk dışı olmaktadır. Böylece, rızaya dayalı öğreti, ancak, oydaşlık olursa ayaklarının üzerinde durabilecektir. Fakat, uygula-

mada oydaşlığın sağlanmasını beklemek gerçekçi olmayacağına göre, rızayı geçerli kılmak için başka araçlar gerekecektir ki, bu araçların bir kısmı sadece durumu kurtarmaya yöneliktir. Örneğin, Hegel gerçek ve görünen istençleri birbirinden ayırdı. Gerçek çıkarlarını içeren rızan, senin gerçek istencini oluşturur. Fakat, bilgisizlik gözlerini kör ettiği için, gerçek çıkarlarını görmeyebilirsin. Bu nedenle, senden daha iyi bilen kişileri izlemelisin. Bu öğreti demokratik yetkeyi haklılaştırmaz, fakat yetkeciliğe teslim olmayı önerir. Eğer, istediklerini söyledikleri şeyi, gerçekten istemediklerine halkı bir kez inandıracak olursanız, her türlü hokkabazlık savunulabilir.

Bu sorunun bir başka çözümü Locke tarafından önerilmişti. Locke, sivil toplumu oluşturmak için başlangıçta oydaşsal bir görüş birliğinin bulunduğunu varsaydı. Daha sonra gençler büyüyüp yaşları ilerledikçe, topluluk içinde oturmaya devam etmeleri ve sorumluluklarını benimsemeleri, toplumluk kurumlarının bu gençler tarafından desteklendiğinin üstü kapalı bir kanıtı olarak görülebilir. Karşı olanlar zaten ayrılıp gitmekte özgür olduklarına göre, insanlar kümenin içinde kalıyorsa, rızaları da var demektir. Oydaşlığın böylece korunabileceğini ileri sürmek, günümüzden çok Locke'un zamanında bir anlam taşıyordu. O sırada, dünyada nüfusu fazla olmayan yerler vardı. Locke, kuşkusuz ki, İngiliz sömürgecilerinin Amerika'ya göç etmesini düşünüyordu ve ülkeleri tümüyle gerçek temellerden yoksun değildi. Fakat günümüzde, bir ülkeden ayrılma hakkı, başka bir ülkeye yerleşme fırsatı ile çakışmamaktadır. Kendi rejimine temelden karşı olan bir yurttaşın günümüzde kendisini hemen kabul edebilecek ve kendisinin rahatlıkla bağlanabileceği bir ülke bulabileceğini söylemek, bir peri masalı anlatmaktan farksızdır.

Üçüncü bir olasılık olarak, siyasal sürecin, farklı önem düzeylerinde bir dizi kararı içerdiği ileri sürülebilir. Her düzeyde seçenekler sunulmaktadır, fakat bir seçimin yapılması, ondan sonra gelen seçim alanını daraltmaktır. En geniş olası yelpazeyi tarayan tartışmalardan sonra, bir anayasa böylece benimsenmektedir. Anayasa yürürlüğe girince, öngördüğü süreçlere göre seçimler yapılmakta ve yasalar çıkarılmaktadır. Bir kez bu seçimler yapıldıktan sonra, kamu görevinde bulunan kişiler, yasaların izin verdiği alanlar içinde siyasalarını kararlaştırırlar. Bu düzeyler önem bakımından farklılık gösterdiği için, rızanın derecesi de kabul edilebilir bir farklılık gösterecektir. Başlangıç noktasında ya da en geniş düzeyde oydaşlığın bulunması yeterlidir. Anayasayı herkes benimsemeli ve temel ilkelerine gönülden bağlı olmalıdır. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi, kuşkusuz ki övgüye değer olurdu. Fakat bir topluluk, temel konularda bile oydaşsal görüş birliği sağlayacak kadar aynı düşüncede olan insanlardan oluşmaz hiç bir zaman. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, hiç de oydaş olmayan oylarla onaylanmıştı. Bu Anayasa'nın getirdikleri iki yüzyıldan beri uygulandıktan sonra, şimdi bile, ırk ilişkileri alanında Anayasa'nın anlamı üzerinde hâlâ sert tartışmalar yer almaktadır. Bütün değişikliklerle birlikte şimdiki metin bugün Amerikan halkının onayına sunulsaydı, sonucun olumlu, fakat hiç de oydaş olmayacağından eminim. Farklı görüşte olan kişi, rıza öğretisinin sürekli reddedicisidir.

Şimdi elimizde kalan nedir? Ütopik idealizmden pratik gereksinmeye doğru yönelmek zorunda olduğumuz söylenebilir. İlkeler, olguları göz önüne almak zorundadır ve olguların gösterdiğine göre, eğilimleri sorulan insanlar doğal olarak bir çok kümelere bölünmektedir[23]. Fakat, eğer eğilimler iki seçenekle sınırlı tutulacak olursa, bir azınlığı karşısına alan bir çoğunluk ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, bu ikisinden birinin hükümeti yönetmesi gerekecektir. Demokrasi, azınlığın çoğunluğa egemen olma hakkını kabul edemeyeceğine göre, kalan tek olasılık çoğunluğun yönetimidir. Her zamanki mantıksal kesinliği ile Abraham Lincoln'ün ulaştığı sonuç budur: «Oydaşlık olanaksızdır; azınlık yönetimi, sürekli bir düzenleme olarak hiç kabul edilemez; bu nedenle, çoğunluk ilkesini reddedince geri kalan, şu ya da bu biçimde anarşi ya da buyurganlık (despotluk) olmaktadır[24].» Demokrasi filozofları bir çok yol izlemişlerdir. Fakat, hangi yoldan giderlerse gitsinler, genel olarak aynı sonuca ulaşırlar. Uygulamada, demokratik hükümeti çoğunluğun yönetimi oluşturmaktadır.

Çoğunluk yönetiminin haklılaştırılması

Bununla birlikte, çoğunluk yönetimi ahlâksal açıdan haklı görülebilir mi? İnsanlar oy verdiği zaman, çoğunluk bir hak olarak, azınlığın boyun eğişini isteyebilir mi? Çoğunluğu azınlıktan ayıran şey, basit bir nicelik ölçütüdür. Çoğunluğun daha çok üyesi bulunmaktadır. Bundan daha açık bir şey olamaz. Fakat, ahlâk açısından bazı niteliksel ölçütler gereklidir. Sayısı daha çok olana, daha az olan üzerinde egemenlik kurma hakkını ahlâksal olarak veren şey nedir? Daha «çok» olmak, daha «iyi» olmak demek midir? «Çok» demek, «haklı» demek midir? Bu soruların ortaya koyduğu güçlük, demokratik düşüncenin en büyük ustalarının çalışmalarında açıkça görülebilir. Kaçınamayacakları için bu sorunu ele aldılar. Fakat, temel ilkeleri ile tutarlı olarak bu sorunu çözmeyi başaramadılar. Locke ve Rousseau'nun felsefeleri arasında bir çok farklılıklar vardır. Fakat, örgütlü bir toplum yönetiminin, özgürce rızalarını belirten bireylerin gönüllü katılımı ile oluşturulması gerektiği konusundaki başlangıç varsayımında aynı görüşü taşıyorlardı. Ama, bu uzlaşmanın oydaş olması gerekiyordu. Bununla birlikte, daha sonraki konularda kararı çoğunluk vermektedir. Bu durumda, Locke ve Rousseau, oydaşlıktan çoğunluğa geçişi nasıl sağlamışlardır? Ve çoğunluk için ahlâksal bir haklılaştırma var mıdır?

Locke, *Second Treatise of Civil Government*'ın VIII. Bölümünde bunu tartıştı. Bir topluluğun, ait olmaya razı üyelerinin gönüllü görüş birliği ile yaratıldığı önermesi ile başlar. Sonra şunu belirtir: «Herhangi bir sayıda insan, bir topluluk ya da devlet oluşturmak için görüş birliğine vardıklarında, böylece o zaman bütünleşmiş olurlar ve bir siyasal yapı oluştururlar, burada çoğunluğun eylemde bulunma ve diğerlerini tamamlama hakkı vardır[25].» Çoğunluk bu hakkı nasıl ve neden edinir? Bunu hemen izleyen

---

23 Çoğunluk ilkesini gerçek durumlara uygulamakla ilgili sorunun ustaca bir çözümlemesi için, Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (University of Chicago Press: Chicago, 1956), 2. Bölüm.

24 *İlk Göreve Başlama Konuşması*'ndan, 4 Mart 1861.

25 *Loc. cit.*, sec. 95.

ve burada bütünüyle alınmış olan pasajda Locke'un yanıtı ortaya konmaktadır[26]: «Çünkü, her bireyin rızası ile herhangi bir sayıda insan bir topluluk oluşturduklarında, o noktada bu topluluğa bir yapı kazandırırlar; bu, yalnızca çoğunluğun istenç ve kararları ile eylemde bulunma gücünü taşıyan bir yapıdır. Sadece kendisini oluşturan bireylerin rızasıyla beliren bir topluluğun hareketi, bu bir yapı olduğu için, bir yöne doğru olmalıdır; *bu yapının, daha büyük gücün kendisini ittiği yöne doğru hareket etmesi gerekir, bu da çoğunluğun görüşüdür.* Aksi takdirde, kendisinde bütünleşen her bireyin üzerinde görüş birliğine vardığı gibi, bunun bir yapı, bir topluluk olarak hareket etmesi ya da sürmesi olanaksızlaşır. Bu nedenle, çoğunluğun sonuca ulaştırdığı bu görüş birliği ile herkes bağlıdır. Böylece, pozitif hukuktan gücünü alan ve bu hukuk kurallarının bir sayı belirlemediği meclislerde, çoğunluğun eylemi bütünün eylemi yerine geçer, doğanın ve aklın yasası gereğince de, bütün güncünü taşıyarak kara ulaşır.» Bu görüşün özü, yukarıda italiklerle belirtilen yan tümceciklerde yer almaktadır. Usavurmanın izlediği adımlar çok açıktır: Oydaşsal görüş birliği... bütünleşmiş bir topluluk yaratır... çoğunluğun gücü olan... daha büyük gücün itişiyle... bir yöne doğru hareket etmesi gereken... bir yapı oluşturur. Bu, bizi nereye getirmektedir? «Bir,» «zorunlu» ve «güç,» özellikle sonuncusu, temel terimlerdir. Bir yapı içinde, zorunlu olarak daha büyük güç, denetimi eline almaktadır. Bu gücü, çoğunluk oluşturur. Bu nedenle, çoğunluğun istenci, yani rızası, bütünü belirlemektedir. Bu son derece açık. Fakat, ahlâka ne oldu? Locke, rızanın ahlâkıyla başlamakta, gücün zorunluluğu ile sonuca ulaşmaktadır. Çoğunluğun taşıdığı daha büyük güç, onun istencinin geçerli olması sonucunu doğurmaktadır. Bu, güç siyasetinin, ahlâk örtüsü altında sakarca gizlenmeye çalışılmasından başka bir şey değil midir?

Aynı konunun Rousseau tarafından ele alınışını karşılaştıralım. Rousseau, çoğunluğun yönetimini benimserken, çoğunluğun büyüdüğü oranda genel istence yaklaştığını vurgular[27]. Azınlığın çoğunluğa boyun eğme yükümlülüğü, doğadan değil, topluluk görüşünden, yani görüş birliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, insanların birliklerini oluşturdukları ilk oydaş sözleşmede, bundan sonra çoğunluğun yöneteceğine ilişkin bir hüküm bulunması gerekir[28]. «Doğası gereği oydaş rızayı gerektiren bir tek yasa vardır: Bu, toplumsal sözleşmedir. Çünkü sivil birlik dünyadaki en gönüllü eylemdir.... Bu ilk sözleşme dışında, çoğunluğun görüşü öbürleri için her zaman bağlayıcıdır. Bu sözleşmenin kendisinden çıkar[29]». Başka bir deyişle, Rousseau, çoğunluk yönetimine ahlâksal bir nitelik kazandırmanın tek yolunun, onu, sivil birliğin varsayımsal kökenleri arasına koymak olduğunu görmüştü. Böyle bir mantık, mantık olarak kendi içinde tutarlıdır.

---

26 *Loc. cit.*, sec. 96. Altını ben çizdim.

27 *Social Contract*. IV. Kitap, 2. Bölüm, «Oy Verme» üstüne. MMM

28 «Aslında eğer önceden varılmış bir anlaşma olmasaydı, seçimlerin oydaşlıkla sonuçlanması dışında, azınlığın, çoğunluğun istencine boyun eğmesi nereden çıkacaktı?... Çoğunluk oyu yasası ortaklaşa görüşe dayalıdır ve en azından bir kez oydaşlığı öngörür.» *Ibid.*, 1. Kitap, 5. Bölüm.

29 *Ibid.*, IV. Kitap, 2. Bölüm.

Fakat, düşsel kurgular yaratarak olgulara ahlâksal bir renk vermenin anlamı nedir? Olağan koşullarda çoğunluğun yönetmesi, demokratik siyasal yaşamın bir olgusudur. Bunun, tümüyle imgesel terimlerle açıklanması neden? Çoğunluğun gücü, hiç bir zaman yapılmamış olan bir sözleşmeye dayandırılarak haklı gösterilemez.

Locke ve Rousseau'nun her ikisi de, siyasetlerini ahlâka dayandırma konusunda çok istekliydiler. Bu nedenle, bu zincirde, oydaş rızayı çoğunluk yönetimine bağlayan halkalar, düşüncelerinin can alıcı noktalarını oluşturuyordu. Eğer zincir kırıldıysa, bu, onlar çabalamadığı için değil, fakat başka nedenlerden olmuştur. Çünkü olanaksız olan bir şeyi yapmaya çalışıyorlardı. Kendileri için bir sorun yarattılar; sonra da, doğası gereği çözülemez olan bu soruna bir çözüm aramaya koyuldular. Bu, bir çemberi kareye çevirmek gibi bir şeydi. Eğer demokratik bir rejimin ahlâklılığı, yönetilenlerin rızasına dayandırılmak zorundaysa, bunu çoğunluk yönetimi ile uzlaştırmak olanaksızdır. Karşı görüşte olan azınlıklar vardır. Bunlar, açıklama ile yok sayılamaz. Eğer bir hükümetin iktidarını haklılaştıran şey rıza ise, bundan çıkarılacak sonuç, rızası olmayanlar için bu iktidarın haklı olmadığıdır. Yani, bu iktidar ahlâksızdır. Çoğunluk, bir niceliktir. Ahlâk ise nitelikten oluşur. Bir nicelik bir niteliğe yol açamaz.

Daha büyük sayının haklılığı

Bununla birlikte, çoğunluk yönetimini savunmanın bir yolu vardır. Fakat, bu bir ahlâksa savunma değildir ve hiç bir zaman da öyle gösterilmemelidir. Çoğunluk kendi başına haklılığı taşımaz. Çoğunluk yalnızca bir yönden, gücü açısından üstündür. Bunu açıkça görmek ve belirtmek gerekir[30]. Çoğunluğun öbür bütün savunmaları aldatıcıdır. Eğer bir demokraside çoğunluk yönetiyorsa, bunun olağan olarak nedeni, istencini geçerli kılacak gücünün bulunmasıdır. Çoğunluk yönetimi lehine yinelenip duran bildiğimiz basmakalıp sözlerin hepsi, aynı tema üzerine yapılan çeşitlemelerdir. «Kafaları kırmamak için, onları sayarız», denir. Burada denilmek istenilen çok açıktır ki, eğer iki taraf kavgaya tutuşacak olsa, kafa sayısı fazla olanlar daha büyük yıkıma yol açabilecektir. «Kurşun kullanacağımıza, oyumuzu kullanırız.» Doğrudur ve buradaki gizli varsayım da odur ki, daha fazla oyu işaretleyen eller, eğer gerekli görürlerse, daha fazla kurşun da ateşleyebilirler[31]. Temellerine indirgendiğinde, bu nedenle, çoğunluk yönetiminin bir güç zorlaması, azınlık yönetiminin de bir ölçülü davranma taktiği olduğu görülür. Fakat, demokrasiyi ahlâk temelinden ayırıp güç temeline dayandıran bu mantık bile, demokrasinin daima geçerli olacağı konusunda kesin bir güvence oluşturamaz. Varsayalım ki, azınlık, çoğunluğa göre daha iyi

---

30 Bu durum, Eatanswill'deki ünlü seçimi anlatan kısımda Diekens tarafından açıklıkla dile getirilmektedir. O «Yaşasın Slumkey.' diye bağırdı dürüst ve bağımsız. Mr. Pickwick, «Yaşasın Slumkey.» diye yineledi.... Mr. Tupman, «Slumkey de kim?» diye fısıldadı. Mr. Pickwick, «bilmiyorum,» diye yanıtladı aynı ses tonuyla. «Sus. Hiç soru sorma. Bu durumlarda en iyisi, kalabalığın yaptığını yapmaktır.» Mr. Snodgrass, «ya iki kalabalık olursa?» diye sordu. «En büyük olanla birlikte bağır,» diye yanıtladı Mr. Pickwick. *Picwick Papers*» XIII. Bölüm.

31 Bir teknikten diğerine geçiş, Latin Amerika devrimleri ile ilgili bazı öykülerde görülür. Başkaldıran bir general, kaç askeri olduğunu hükümete söyler. Hükümet, «sadık» kalanları sayar. Sayısı daha az olan taraf teslim olur.

örgütlenmiş ve donatılmıştır. Bu durumda kurşuna başvurmak, az sayıdaki kişi için daha avantajlı olacaktır. Aslında günümüzdeki silâhların niteliği de göz önünde tutulacak olursa, tank, makineli tüfek ve bir ölçüde de uçakla donatılmış disiplinli ve acımasızca yönetilen bir avuç insan, çoğunluğa boyun eğdirebilir. Eğer çoğunluk yönetimi demokrasinin temel taşı ise ve çoğunluğun erdemi de sadece güce dayanmaksa, aynı görüşle Stalin ve Hitler de haklılık kazanabilir.

Deneye dayalı bilgelik denilen şey genellikle basittir. Fakat, bazen de temel bir nitelik taşır. Çoğunlukların yanıldığı görüşünü kanıtlamak için ne ayrıntılı tartışmalara, ne de pek çok örnek göstermeye gerek vardır. Çoğunluğun verdiği karar kendi içinde doğru değildir. Görüşleri her zaman akıllıca olmaz. Adalet standartlarının daha yüksek olması gerekmemektedir. Bu nedenle, kendi anlamını süreçlere bırakan ve süreçsel gereksinmelerin yerine getirildiği sürece demokrasinin sonuçlar açısından yansız olduğunda ısrar eden demokrasi görüşünü benimsemek olanaksızdır. Adaleti sağlamak için uygun süreçler önemlidir. Fakat, adalet, usul hukukundan daha fazla bir şeydir, aynı zamanda içeriktir. Bir kaç yıl önce San Francisco dolaylarında geçen bir olay buna iyi bir örnek olabilir. Bir yer parsellere ayrılmış, yeni evler yapılmış ve satılmıştı. İlk alıcıların hepsi beyazdı. Daha sonra ailelerden birisi ayrılmak istedi ve evini satışa çıkardı. Bir Çinli alıcı oldu ve ev sahibi öneriyi benimsedi. Satış işlemleri bitmeden bu haber duyuldu, o yeri geliştirmiş olan ve hâlâ bu işte çıkarı bulunan emlakçiler orada oturanları dolaştılar, satışa karşı gelmeleri için kışkırttılar. Bu özgül durumda, evi almak isteyene karşı ileri sürülebilecek tek şey ırktı. Bu, Milliyetçi Çin'den göç etmiş olan genç bir adamdı. Üniversite eğitimini ABD'de yapmıştı, bir mesleği vardı, yeterli bir ücretle sürekli bir işte çalışıyordu. Evliydi ve iki küçük çocuğu vardı. Nereden bakılırsa bakılsın, bu aile, insan olarak, iyi komşularda mantıken bulunması beklenebilecek her standardı karşılıyordu. Bununla birlikte, emlâkçilerin kışkırtması sonucunda, burada oturanların konuyu tartışması için bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Evi satın almak isteyen kişi de, insanların kendisini görüp dinleyebilmesi için toplantıya katıldı. Demokrasiye inandığını, kendisinin ve ailesinin kendilerini istemeyen kişiler arasında oturma niyetinde olmadığını, çoğunluğun vereceği kararı benimseyeceklerini söyledi. Bunun üzerine oylama yapıldı ve çoğunluk olumsuz çıktı[32].

Buna benzer yüzlerce örnek gösterilebilir. Bunun demokrasi açısından sonucu nedir? Burada, demokratik süreçlerin noksansız izlendiği bir durum bulunmaktadır. Yandaşlar ve karşıtlar özgürce bir sonuca ulaşmak için demokratik araçlar kullanmışlardır. Sadece beyazların oturduğu bir sonuca ulaşmak için demokratik araçlar kullanılmıştır. Sadece beyazların oturduğu bir çevrede bir Çinliye ev satılmasına karşı olan çoğunluk, bir alleyi ırk nedeniyle mahallelerine kabul etmeme hakkını kendisinde görmüştür[33].

32 Bu olay, hepsi de Çinliyi destekleyen gazeteler tarafından tam olarak yansıtıldı ve ulusal düzeyde belirli bir ilgi uyandırdı. San Francisco'nun başka yerlerinden bir çok ev hemen bu aileye teklif edildi.

33 Eğer bu bölge ırk açısından karmaşıklaşacak olursa mülk değerlerinin düşeceğini öne süren ekonomik görüşü göz ardı etmiyorum. Bu, gerçek de olabilir. Fakat, ırk önyargısı olmasaydı böyle bir ekonomik farklılaşma da olmazdı. Temel olan, ikincisidir.

Kendi öğretilerini, karşı görüşteki azınlığa ve bu kümeye katılmak isteyen yabancıya kabul ettirmeyi başardılar. Yeni gelen bu kişinin kabul edilmesi, ırk farklılığı nedeniyle toplumsal düzensizliğe yol açacakmış gibi davrandılar. Böylece, kendisinin özgür oluşuyla övünen bir pazar ekonomisine katılmasına olanak tanımayarak, onu düşük bir duruma zorladılar. Bence, bu demokratik olmayan bir sonuçtur. Mülkiyet çıkarları ile insan hakları, çoğunluk gücü ile bireyin değeri arasında yer alan çatışmada, yanlış taraf kazandı.

Azınlıkların hakları

Şimdi, başka bir açıdan yaklaşarak bu noktayı biraz daha geliştirelim. Oydaşlık sağlanamayacağı ve oligarşi benimsenemeyeceği için, demokrasi kavramının saf ve basit biçimiyle çoğunluk yönetimi anlamına geldiği anlayışının benimsendiğini varsayalım. Bundan çıkacak sonuç, çoğunluğun vereceği karar ne olursa olsun, daima buna uyulması gerektiği değil midir? Eğer çoğunluğun yönetme hakkı olduğunu vurguluyorsanız, çoğunluğun söylediğinin doğru olduğu sonucuna varmıyor musunuz? Fakat bu durumda, eski bir gelenek tarafından desteklenen iyi bir demokratik öğreti görüşüyle doğrudan doğruya çatışmaya düşeriz. Demokrasinin, sadece çoğunluk yönettiği için değil, fakat aynı zamanda azınlıklar da korunduğu için üstün nitelikli bir sistem olduğunu kendi kendimize yineler dururuz. Azınlığın hakları olduğunu görürüz ve buna saygıyı görev biliriz. Görüşler çeşitli açılardan tartışılmıştır. Bireyler sorunu tartışmış, yan tutmuş, kümeler oluşmuş ve oy verilmiştir. Oylar sayılmış ve çoğunluk kazanmıştır. Süreçsel olarak, her şey kusursuzdur. Fakat, sonuç için ne diyebiliriz? Demokrasi başarıya ulaştı mı? Eğer demokrasi sadece tartışmadan, insanların özgürce toplanmasından ve oy vermeden ibaretse, bu sorunun yanıtı «evet» olacaktır. Demokrasi aynı zamanda topluluğun uyması gereken bazı değerlerden oluşuyorsa, bu sorunun yanıtı «hayır» olacaktır. Yöntemlerin hakça olmasına karşın, sonuç haksızdı. Bu, demokratik sistemin çok eski bir açmazıdır. Amacın araçları haklılaştırdığını söyleyen yetkeci rejimleri eleştiriyoruz. Başarmayı amaçladıkları «iyi amaç» uğruna sert ve hazır bazı kestirme yolları izlemeye hakları olduğunu belirtirler. Fakat, demokratik adını verdiğimiz süreçlerle bizim araçlarımızın amacımızı anlamsız kılması gibi durumlarla karşılaşabiliriz. Böyle olursa, biz yetkeciliğe düşme eğilimi edinebiliriz - kuşkusuz ki iyi bir yetkeciliktir bu. Bu durumda, Mill'in korktuğu gibi, insanların boğazından aşağıya «iyi» olanı tıkayacağız ve yutmaları için zorlayacağız demektir.

Çin ailesi olayında, uygulanan süreçlere kimsenin bir itirazı olamaz. Bu süreçlerde iki görüş açısı çatıştı ve iki değer sistemi birbirinin karşısına çıktı. Sonunda, benim kanıma göre daha alt düzeyde olan değerleri yeğ tutan kişilerin sayısı daha fazla idi. Fakat, bundan daha da ileri gideceğim ve egemen olan değerlerin yalnız düşük düzeyde olmakla kalmayıp, aynı zamanda demokratik de olmadığını söyleyeceğim, kısacası, demokratik olmayan bunlara saygı duymanın görevimiz olduğunu düşünürüz. Gerçekten de, bu hakların öylesine önemli olduğunu düşünürüz ki, her türlü yasal, kurumsal ve süreçsel güvencelerle korumaya alırız. Ilımlılığa ve hoşgörüye

inandığımız için, sağduyunun bir göstergesi olarak, çoğunluğun gücünü sonuna değin kullanmasını isteriz. Bu özdenetimi gösterdiği zaman da, uzlaşmanın erdemini alkışlarız.

Şimdi, bütün bunların anlamı nedir? İki anlam taşıdığı varsayılabilir: Çoğunluğun daima güvenilebileceği konusunda bir kuşku ve azınlığın, hükümetler tarafından en azından çoğunluğun hakları kadar, korunması gereken hakları bulunduğu konusunda güçlü bir inanç. Bu kuşkuyla ilişkili olarak, olguları sevmeyebiliriz, fakat tartışmayız. Çoğunluklar da, yanlış yapabilecek insanlardan oluşur. Onlar da yanılabilirler ve yanılırlar. Öbür sistemleri ortadan kaldıran ve demokrasiyi getiren devrimler, siyasetten güç olgusunu çıkarmadılar. Bütün yönetimlerin olduğu gibi, demokrasinin de güce gereksinimi vardır. Demokratik devrimin yaptığı, gücü bir yönetici sınıfın elinden alarak ve halk kitlesine devrederek yerini değiştirmek oldu. Güç ortadan kaldırılmadı, sadece yer değiştirdi. Ve bu yer değişiminden sonra, hiç de basit olmayan, çok karmaşık bir biçimde uygulandı. Bu karmaşıklıklardan birisi, demokratik ellerde bile güç kötüye kullanılabileceği için, böyle bir yanlış kullanıma karşı önlemler alınmasıdır.

Korunması gereken sadece azınlık da değildir. Demokratik yönetimler, tarihsel olarak, olabilecek en küçük azınlığın, yani bir tek bireyin haklarına da saygılı olduklarını ileri sürmüşlerdir. İçlerinde yer alan her bireyi, ne kadar zayıf, kendi halinde ve sevilmeyen bir kişi olursa olsun, savunmayı bir görev bilmişlerdir. Sarayın manzarasını bozan bir değirmeni yıktırmak isteyen Büyük Frederick'in öyküsünü herkes bilir. Bir çok kez bu değirmeni satın almak istedi; fakat değirmenin sahibi yürekli bir köylüydü, mülkünü Kral'a bile vermeye yanaşmıyordu. Etkili bir otokrat olan Frederick, nasılsa *Rechtstaat*'a inanıyordu. Bu nedenle, inatçı uyruğunun haklarını istemeyerek de olsa kabul etti. Bu olayda, her iki insanı da takdir etmek gerekiyor: Kral, güç sahibidir, fakat hakka saygı göstermiştir; çiftçi, hak sahibidir ve güce karşı direnebilmiştir. Bir demokrasi, bir krallıktan daha az mı değerli olmalıdır? Demokratik siyaset tarihinde, bir kişinin yetkililerin eylemleri sonucunda haksızlığa uğradığı ve bunun düzeltilmesi için uğraştığı dikkate değer olaylar olmuştur. Yetkililer bir kez karar verdiyse, bunun düzeltilmesi kolay değildir. İnsanlar, yanıldıklarını, ilgisiz ya da haksız olduklarını kabul etmekten genellikle hoşlanmazlar. Koca devlet yönetiminin tümü, yerleşik kurumsal çıkarların bütün gücü, *kesin karar* ilkesi lehine ağırlığını koyacaktır. Bir davayı yeniden açmak ya da öbür mahkemelere ve daha yüksek yetkililere başvurmak isteyenlere, sadece bir tek kişinin haklarını sağlamak için bir sistemin kutsallığını ve saygınlığını yaralama tehlikesi yarattıkları söylenecektir. Fransız Savaş Bakanlığı'nın bazı yetkilileri, Almanlara askeri sırları veren kişinin Dreyfus olduğuna karar verdiklerinde, bu kişinin suçsuzluğunu kanıtlamak, Ordu'nun onuru ile oynayarak Cumhuriyet'i zayıflatmak gibi görülmüştü. Devlet güvenliğini sağlayan örgüte duyulan kamu inancını sarsmak yerine, bir kişinin Şeytan Adası'nda utanç içinde çürümesi yeğ tutulmalıydı. Dreyfus karşıtlarından birisi,

«Adalet ve Doğruluğa Karşı Düzen İçin» diye haykırıyordu[34]. Buna benzer bir biçimde, bir çek üzerinde sahte imza kullandığı savı ile haksız olarak suçlanan ve okuldan atılan İngiltere'deki genç bir deniz harbokulu öğrencisinin temize çıkması için yıllar boyu uğraşmak gerekmişti. Amirallik bürokrasisi, süreçlerinin kamu oyunda tartışılmasına ya da bağımsız bir mahkemenin yargısal incelenmesine kolaylıkla razı olmadı. Koşullar ne olursa olsun, Donanma'nın ünü korunmaliydi. Haksız olarak yargılanmış bir gence saygınlığını geri vermektense, örgütü eleştiriden uzak tutmak yeğlenmeliydi.

Archer-Shee olayı İngiliz siyasetinde önemli bir yer tutmakla birlikte *l'affaire Dreyfus*'un Fransa'da yaptığı gibi toplumu temellerinden sarsmadı. Bir olay, öbürüne bakışla daha önemsiz suçlamalar içermekle birlikte[35], aynı sorun ortaya çıkmıştı ve büyük bir önem taşıyordu. Halka, Fransa açısından Ordu, İngiltere açısından ise Donanma kadar yaşamsal önem taşıyan kurumlarının onurunu korumak ile, tek bir kişinin onurunu korumak arasında seçim yapmaları söylendiği zaman, seçenekler yanlış belirtiliyordu. Böyle bir seçim, *Realpolitik* hesaplarında yer alabilir. Eğer birey sistem için kurban edilece olursa, sistem varlık nedenini yitireceği için, ahlâksal açıdan böyle bir seçim yoktur. Eğer siyasetin temeli ahlâka dayandırılıyorsa, zafer hakkın olmalıdır. İlke olarak, bütün sistem, bireyi korumak ve kollamak için düzenlenmiştir. Fransız Genel Kurmayı'ndaki Musevi bir subayla, donanma okulundaki orta sınıf aile kökenli bir okul öğrencisi, sadece bir insan olarak değer ve onuru hakketmişlerdi. Onlar devlet için değil, devlet onlar için vardı. Suçsuz bir insanın acı çekmesindense, bir haksızlığı düzeltmek ve suçlu kurumları yeniden düzenlemek yeğlenmeliydi. Ayrıca, her iki durumda da, adaletin sonunda sağlanması, demokrasi siyaseti ve bunun anayasal düzenlemeleri sayesinde gerçekleşebilmişti. Her iki ülkede de, yayımda ve eleştiride özgür olan bir basın, üyelerinin bakanlara soru yöneltip yanıt isteyebildikleri bir meclis, kamuya karşı sorumlu olan sivil daire başları ve başvuruların yapılabileceği bağımsız mahkemeler vardı. Bir yanlışın düzeltilebilmesi, böyle kurumlar ve süreçlerle olanaklı kılınabilmişti. Fakat, sonunda adaleti güce üstün kılan şey, bireyin statüsüne ilişkin ahlâk anlayışı ve bireyin korunmasını toplum için yüce bir değer kılan siyasal felsefe oldu. Eğer demokrasi kendisini destekleyen ahlâk anlayışını gerçekleştirmeye ve uygulamaya çalışmazsa, bütün düzen değerini yitirir. Yönetimler, ahlâksal amaçların araçlarıdır, demokratik kurumlar da, demokratik değerleri nasıl gerçekleştirdiklerine bakılarak değerlendirilmelidir.

Bu durumda, çelişkilerinin çözümü zor olan bir ilkeler açmazı ile karşı karşıya kalıyoruz. Bir demokrasi, ölçülülük nedeniyle, çoğunluk yönetimine indirilmektedir. Daha fazla gücü olanların karar vermesi gerekir. Bununla birlikte, çoğunluğa bile tam olarak güvenilemez. Dürüstlüğüne

---

34 *Pour l'erdre, contra la justice et la vérité.* Bu sözü, yazar Paul Léautaud söylemişti. Bkz. François Goguel, *La Politique des Partis sous la Troisième République*, s. 102.

35 Bir posta çekinin bir kaç lira için dolandırıcılıkla bozdurulması, insanın kendi ülkesinin düşman olabileceklere gizli teknik bilgi vermesinden daha az ciddi olan bir suçtur.

karşın yanlışlıklar yapabilir, hoşgörüsüz ya da tiranca davranabilir. Ne zaman böyle bir şey olsa, azınlığın kendini koruma hakkı doğar. Son bireyine değin, üyelerinin, kimse tarafından çiğnenemeyecek bazı hakları vardır; kurumlar, bunların korunması için düzenlenmelidir. Bu nedenle, azınlığa sayılarının üzerinde bir koruma sağlayabilmek için, yönetimin yapısına bir denetleme ve dengeleme sistemi yerleştirmiş bulunuyoruz. Fakat, bu bir kez gerçekleştirildikten sonra, başka bir olasılıkla karşılaşırız. Azınlık, kendi korunması için düzenlenmiş bu önlemleri şimdi engelleme amacıyla saptırmaya başlayabilir. Böylece çoğunluğun istencini engelleyebilir. Bütün yasama organı oyunları, yarkurul ertelemeleri, «yasa gecikmeleri» gibi stratejiler, bir avuç kararlı insan tarafından tıkanıklık yaratmak için kullanılabilir. Ele alacağımız her ülkede bunun örnekleri görülebilir, fakat, bunlardan bazılarında, engellemenin meyvesi diğerlerinden daha verimli olmaktadır.

Çelişik ideâller

Demokratik kuram, bu konuda ne diyebilir? Çoğunlukların uygulama gücü, azınlıkların da protesto etme şansı vardır. Fakat, bu yeterli değildir. Eğer çoğunlukların gücüne bir sınır konmazsa, azınlıklar ortadan kalkabilir. Çoğunluğun yapabilecekleri konusunda bir noktada bir sınır konmalıdır. Aksi takdirde, bütün gücüyle muhalefeti ezebilir. Fakat, azınlık yeterli bir korumaya kavuştuğu zaman, çoğunluğun herhangi bir olumlu girişimde bulunmasını engelleyebilir. Gereksinmelerin ve tehlikelerin hesaplanması, kendi kuyruğunu kovalayan bir köpek gibi, bir çember içinde dönmeye başlar. Ve bunun nedeni kuşkusuz ki çok açıktır. Zorunlu, hatta rastlantısal ilişkisi bulunmayan iki öğenin bağıntısını saptamaya çalışıyoruz. Bir çoğunluktan ve azınlıktan söz ettiğimizde, terimler sadece sayısaldır. Doğrudan ve yanlıştan, haklılıktan ve haksızlıktan söz ettiğimizde ise, bu ahlâksal bir kavramdır. Demokratik kuram, öteden beri bu açmazın boynuzlarına takılıp kalmıştır. Tartışmayı sayılardan haklılığa kaydırır, böylece bir ileri, bir geri gider durur. Açıklıkla görülebileceği gibi, ne çoğunluk, ne de azınlık, kendiliğinden doğru ya da yanlış değildir. Her ikisi de bazen doğrudur, bazen de yanlış. Çoğunluk görüşünün bir çok kereler doğru ya da daha iyi olduğu görülür, bu durumda geçerli olmalıdır. Öbür zamanlarda azınlığın görüşü daha üstündür ve geçerli kılınmalıdır. Sayıların hakemliğini benimsemek, özellikle bir kişinin temel çıkarlarına dokunmayan olağan koşullarda devlet yönetimi için bize elverişli bir araç sağlar. Fakat, çoğunluk, azınlığın ortaya koyduğu görüşlere aldırmayarak, onların isteklerini göz önüne almadan ne zaman işini sürdürmesi gerektiğini, nasıl bilecek? Azınlık, ne zaman sadece protestosunu belirtmekle yetinmeye, ne zaman sonuna değin direnmeye hakkı olduğuna, nasıl karar verecek? Bu sorularda karara varabilmek için, demokrasinin bazı ilkeleri formüle etmesi gerekir. Çoğunluğun kendi istencini gerçekleştirme gücünü ve azınlığın karşı koyma hakkını hangi ölçüte göre sınırlarız? Çoğunluğun bir tez, azınlığın antitez oluşturduğu bu demokratik diyalektikte, her ikisinin de birleştiği daha yüksek düzeyde bir sentez var mıdır?

Klasik demokrasi felsefeleri, sorunu böyle koymasalar da, bir yanıtın ana öğelerini içermektedir. Daha doğrusu, farklı çizgilerde çözüm getiren iki yanıt sağlamaktadır. Geniş bir açıdan, bunlara Lockeçu ve Rousseaucu görüşler denebilir. Bunlar arasındaki zıtlık, birincisinde bireyci, ikincisinde ise ortaklaşacı başlangıç varsayımlarının bulunmasından doğmaktadır. Bu görüşlerin her ikisi de, bugün geçerli olan demokratik kurumlarda çeşitli biçimlerde gizlidir.

1) Doğal haklar kuramı

Oydaş rıza ahlâkından çoğunluk yönetimini çıkarsayan Lockçu felsefe[36], çoğunluk ve azınlık arasındaki ilişkinin uygunsuz açmazından ve bunların haklılık ve haksızlıkla olan bağıntısından kendisini sıyırabilmektedir. Bunu, doğal haklar kavramı ile başarmaktadır. Doğal hakların devletin kuruluşundan önce geldiğini ve yasal topluluktan daha yüksek bir ahlâksal düzeyde bulunduğunu belirterek, temsilcilerin ve yetkililerin, çoğunluğun ya da azınlığın, bütün kamunun davranışını değerlendirecek bir standart sunmaktadır. İnsanlar doğal haklarını sivil toplumda sürdürdüğü için, hem çoğunluk olarak bunları zorla uygulamaya koymaya, hem de azınlık olarak savunmaya ahlâksal açıdan hakları vardır. Gerçekten de, böyle hareket etmek, hakları olmaktan çok, görevleridir. Yanlış yapanlar, doğal bir hakkı çiğneyen kişilerdir. Sayılarının az ya da çok olmasının bir önemi yoktur.

İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimlerinde oynadıkları tarihsel önemdeki rolün dışında, bu öğretilerin sürekli bir önemi vardır. Yararlarını ortaya çıkarabilmek için, kuşkusuz, bunların çevresini saran on yedinci yüzyıl metafiziğinin katmanlarını çözüp çıkarmak gerekir. Bizim açımızdan, bu anlayışları doğal haklar kategorilerine yerleştirmek anlamsız olacaktır. Bu bağlamda getirilen doğa kavramı, değerinden çok daha fazla sorun yaratmaktadır. Doğal ve toplumsal arasında bir çok ayrım gereksinmesini ortaya çıkarmaktadır ki, açıklık getirmekten çok, sorunu karıştırmaktadır. Topluluğa karşı doğaya başvurmak, somut olaylarda karar vermeye yardımcı olmaz; çünkü vahyin bir çok ruhbanı vardır ve bir çok sesle konuşur. Doğal haklar kuramında öngörülen doğal hukuk felsefesi hep tanrısal bir kaynağa döner. Doğa yasalarını incelersen, sonunda doğanın Tanrısı'na ulaşırsın[37]. Bundan sonra devreye din adamları girer, ussal kanıtlamaya elverecek kanıtları bulunmadığı için, ilkelerinin inanca bağlı olarak benimsenmesini isterler.

«Herkese kendi zevki,» diye bir söz vardır. Bunun gibi, her döneme kendi felsefi modası denebilir. Doğada hukuk ve hakların bulunduğu anlayışı insana pek inandırıcı gelmese de, bu varsayımlar, gerçek bir sorunu çözmek için harcanan ciddi ve önemli çabaların sonucu idi. Yönetimlerin

---

36 Bu pasajda, bu terimin içine, iki Thomas'ın, Paine ve Jefferson'ın doktrinleri gibi türeme leri de katıyorum.

37 Bu mantık şöyle gidiyor: Haklar, bir hukuka dayanır. Bu nedenle, doğal haklar, doğal bir hukuku öngörür. Fakat, hukuk bir yasa koyucuyu varsayar. Doğa bir soyutlama olduğu için, yaratıcısı Tanrı'nın varlığında somutlanır.

gerçek uygulamalarını sınamak için bir doğruluk standardını nasıl bulabilirsiniz? Evrensel geçerliliği olan, yani bütün insanlığa uygulanabilen, belirli bir yer ve zamanda kurulmuş olan özgül bir sistemin göreceliğinin dışında ve üstünde yer alan böyle bir standart olabilir mi? Doğal haklar öğretisi, her yönetimi aynı ahlâksal amaçla değerlendirdiği için, bu gereksinmeyi karşılamak amacıyla geliştirildi. Anayasalar, kurumlar, yönetsel düzen ve süreçler önemli olmakla birlikte, ikincildir. Eğer insanların doğal haklarını edinmelerini ve kullanmalarını güvence altına alıyorsa, bunlar iyiydi; almıyorsa, kötü. Siyasal özgürlüğün, temsili meclislerin ... değeri, sağduyulu bir gerçekçilikten oluşmaktadır. Eğer insanlar kendileri için direnme şansına sahipse ve yönetim bu amaca göre örgütlenmişse, hakların çiğnenmekten kurtulması olasılığı artar. Birbiri peşi sıra gelen iyi diktatörlerin ortaya çıkarak iyi oldukları için öbür insanların haklarına saygı göstermesine bel bağlamak daha küçük bir olasılıktır[38].

Doğal hakları devreye sokarak bu sorunu çözmeye kalkışmak, yalnız doğanın tanımı gibi metafizik karmaşıklıklara yol açmakla kalmadı, iki başka yönden de eksikti. Bu öğreti, hakları vurgulaması açısından güçlü, görevlere verdiği önem açısından zayıftı. Bireyin başkalarına ve bir bütün olarak topluluğun her üyesine ne gibi görevlerle yükümlü olduğu yeteri kadar belirtilmemişti. Bunun yanı sıra, en büyük önem verilen haklar siyasal ve yargısal nitelikteydi. Bunlar arasında, doğrudan katılımla ya da temsilciler aracılığı ile siyaseti etkileme fırsatı ve yasa dışı güce karşı kişisel özgürlüğün korunması vardı. Bu haklar birincil niteliğini sürdürmekle birlikte, endüstriyel toplumun gelişmesi, bunların ekonomik öğelerle olan karşılıklı bağımlılığını ortaya koymuş bulunuyor. Sonuç olarak, bir haklar listesi çıkarmaya kalkışan bütün çağdaş girişimler, yokluğu karşısında insanların ne özgür, ne eşit olduğu, ne de yurttaşlar olarak iş görebildikleri ekonomik koşullara yeni bir ağırlık vermiştir.

Doğal haklar kuramının asıl amacını aklımızda tutalım. Bu, insan onuru açısından temel nitelik taşıyan konularda her kişinin nasıl bir davranışla karşılaşmaya hakkı olduğuna ve bütün yönetimlerin buna saygı gösterme zorunda olduklarına ilişkin bir önerme idi. Bir hak, statünün ürünü olan bir fırsattı. Statü eşitliği, fırsat ise özgürlüğü belirliyordu. Şimdi bu kavramları Locke ve Jefferson'un dilinden ve metafiziğinden, yirminci yüzyıldaki demokratik yönetimlerin temel felsefesine çevirin. Olgun demokrasilerin amacı, herkese, uygar bir yaşam için gerekli minimum koşulları yaratmak ve güvence altına almaktır. Bu, devlet yönetimi aracılığı ile toplumun gerçekleştirmesi gereken bir görev olarak görülür. Bu koşullar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bunlar arasında, temel siyasal özgürlükler, ırk eşitliği, dinsel hoşgörü ve düşünsel özgürlük, kültürel gelişme, iş ve meslekte fırsat eşitliği, fiziksel ve toplumsal tehlikelere karşı güvenlik

38 Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Batışı*'nı *Bağımsızlık Bildirisi* ile, Bentham'ın *Fragment on Government*'ı ile Adam Smith'in *Wealth of Nations*'ı ile aynı yıl bastırmıştı. Marcus Aurelius ve Antonius Pius'un İmparatorlukları döneminde insanlığın toplu olarak, daha önce ve şimdiye değin olduğundan genellikle daha fazla mutlu olduğunu ileri sürdü. Fakat, onun ve Tacitus'un tarihlerinin de gösterdiği gibi, böyle yöneticiler çok az bulunur.

yer almaktadır. Çağdaş demokratik devletler, bir çok yöntemlerle ve çeşitli oranlarda, bu alanların hepsinde sorumluluklarını arttırmış bulunuyorlar. Tüm halkın kamu temsilcisi olarak, yönetim, öyle bir minimum koydu ki, kendi etki alanı içinde kimse bunun altına düşemez, bundan yukarı ise, çalışması, şansı ve becerisi ile yükselebilir.

İdeallerinin işlevlerine yansıyışına göre, demokratik yönetimin temel amaçlarının böylece özetlenmesi doğru görülebilir. Bu işlevlerin çeşitli türleri vardır. Bir düzen sistemini sürdüren ve örgütlü bir topluluğun kaçınılmaz kurallarını uygulatan polis işlevleri bulunmaktadır. İçerdeki barışı, dışardan gelecek tehlikelere karşı korumak için askerî gereksinme vardır. İnsana özgü ve maddesel kaynakların yaratıcı gelişmesi (kitle eğitimi, atom enerjisi üretimi gibi), kapsamlı nitelik taşıdığı ya da pahalı olduğu ve herkesi ilgilendirdiği için, yerinde bir kararla devlet tarafından üstlenilmiştir. Herkesin yararlandığı kamu hizmetlerini (su temini, kitle sağlığı, ısınma, ulaşım...) devletin ya işletmesi ya da düzenlemesi gerekir. Üretimi ve çalışma koşullarını yüksek tutmak için ekonominin genel olarak yönlendirilmesi vardır. Yardım edilmesi gereken gençler ve yaşlılar, korunması gereken zayıflar ve sakatlar bulunmaktadır. Bütün bunlar, toplum içindeki bir çok temel etkenlikleri ile doğrudan doğruya insan uygarlığına katkıda bulunan bir devlet imgesi oluşturmuyor mu?

Yirminci yüzyıl demokratik yönetimleri yurttaşlarına şunları söylemez: «Doğal olarak sahip olduğunuz önemli haklarınızı korumak için, bize verdiğiniz sınırlı güçleri kullanmakla yetineceğiz.» Bunun yerine, aslında şunu söylerler: «Siz, toplum içinde gelişen ve toplumun onayladığı hak ve görevlere sahipsiniz. Sizin denetiminiz altındaki bizim sorumluluğumuz, bütünün toplu gücünü her kişi için kullanmak ve hepimizi uygar kılan değerlerin gerçekleşmesini yaygınlaştırmaktır.» Bu iki anlatımın ortak yanı şudur: Siyaset sanatının insan mutluluğunu geliştirme gibi ahlâksal bir amaç taşıdığını kabul etmekte ve yönetimlerin bu amaca ne kadar yaklaştığı ya da uzaklaştığı ile değerlendirilmeleri gerektiğini önermektedirler. Fakat, farklılıkları daha az değildir. Her şeyden önce, bu iki anlatım, toplumun bileşimi ve bireylerin buradaki yeri konusunda zıt görüşler taşımaktadır. On sekizinci yüzyıl toplumu bireyselleştirdi, buna karşın yirminci yüzyıl bireyi toplumsallaştırdı. Dahası, devletin taşıması gereken sorumlulukların boyutu konusunda, çağdaş anlayış daha önceki anlayıştan farklıdır. Bu, genel olarak[39], toplumsal değişim dinamiğinde yaratıcı bir rol oynayan vaz geçilmez bir kurum olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, çağdaş anlatım, her şeyi kapsaması açısından bir belirginlik ve karmaşıklık taşımaktadır. Hak ve sorumlulukları herkese eşit olarak uygulanmaktadır. Locke ve Jefferson için sadece kuramsal bir ideal olan şey, çağımızın uygulamalı siyasetine dönüşmüş bulunuyor.

Nihayet, çağdaş öğretinin, sonsuz bir genişlemeyi kabul etmek gibi üstün bir niteliği vardır. Uygarlık kavramının derecesi ve sınırı yoktur.

---

39 Fakat, bu evrensel olarak benimsenmemektedir. Eski yüzyılların anlayışını taşıyan kişileri hâlâ aramızda gördüğümüz gibi, yirmi birinci yüzyılın olası anlayışını taşıyanları da görebiliyoruz.

İlk içerdiği kavramlar, yenilerinin eklenmesi ile arttırılabilir. Belirli bir ülkenin belirli bir dönemdeki yönetimi, kaynaklarının ve kapasitesinin ışığı altında gerçekçi gözüken düzeyde bir minimum oluşturacaktır. Fakat bir kez bu düzeye ulaşıldıktan sonra, topluluk gözlerini gittikçe yükselen hedeflere çevirebilir. Eğitim alanından sadece bir tek örnek alalım: Yüz elli yıl önce nüfusun yalnız küçük bir bölümü okuryazardı. Daha sonra herkes için devlet ilkokulları kuruldu. Bundan sonra devlet ortaöğretim olanakları genişletildi ve zorunlu öğrenim yaşı yükseltildi. Bu gelişmenin son noktası, yüksek öğrenimin kapılarını düşünsel yeteneği olan herkese açmaktır. Özel çevrelerin bir avuç öğrenci için oluşturduğu üniversite sistemini devlet bu noktada genişletmek ve tamamlamak zorunda kalmıştır. Niceliksel genişleme, kuşku yok ki önceleri niteliğin düşmesine yol açtı. Bir şey, herkese aynı koşullarda açık tutulacak olursa üzerindeki cilâ incelir. İlk baştaki gelir kaynakları, yetişkin öğretmenler, yapılar, kitaplar, sınırlıdır. Fakat, zamanla bunların sayısı artar ve kamusal istenç o doğrultudaysa, nitelik yükselir. Eğer bu süreç ve siyasanın öbür alanlarındaki benzer gelişmeleri uygarlık için bir kazanç değilse, nedir?

2) Genel istenç sorunu

Aydın bir otokratın yönetiminin tersine, demokrasi yoluyla bu sonuçlara ulaşabilmek için, demin sözü edilen koşulun yerine getirilmesi gerekir. Halk bunu istemelidir. Eğer demokratik yönetim halk denetimi altında ise ve eğer varlık nedeni halkın istediğini yerine getirmekse, yurttaşların istekleri doğrultusunda olmadığı sürece hiç bir yönetim kendi bildiği gibi hareket edemez. Bu görüşe göre, istençlerine karşı çıkarak halka iyilik yapamazsınız. Eğer bir şeyi istemiyorlarsa, olasıdır ki onun iyi olduğunu düşünmüyorlar. Böyle bir durumda, halkın isteğine karşı hareket eden her yönetim, kendi iyi kavramını, aynı görüşte olmayanlara zorla uyguluyor demektir.

Bu bizi, Rousseau'nun çözüm önerdiği, daha önce ortaya konan şu sorunu geri getiriyor: Nasıl olur da, hem çoğunluğun gücünü haklılaştırır, hem de azınlığın korunmasını sağlarsınız? Çoğunluk, kendi bildiğini yapma hakkını ne zaman kazanır? Azınlığın direnme hakkı ne zaman doğar? Rousseau, bu sorular için, genel istenç anlayışı ile bir yanıt getirmektedir. Bu ince kavramın bazı yönleri daha önce çözümlenmişti[40], fakat, burada geçerli olacak ek bazı yönleri bulunmaktadır. Bu öğretiye göre, bir birliğe bağlı olan herkes ortak bir çıkarı paylaşmaktadır ve bu çıkar bütün üyeler için aynıdır. İnsanlar kendileri için iyi olanı istediklerine göre ve ortaklaşa iyilikte ortak bir çıkarları bulunduğu için, ne olduğunu ayırdettikleri zaman bunu isteyeceklerine güvenilebilir. İstenç, bilgiye bağlıdır. Yönetim, bu nedenle, bir yaratıcı bulgu sürecini içerir. Bu, bilgi aracılığı ile genel çıkarlar için sürdürülen bir arayıştır, halk bunu gördüğü ve istediği zaman, güç kullanımı ile uygulanır.

Bu kavramda, insanın beğenisini uyandıran bir derinlik var. Rousseau, olasıdır ki, öbür düşünürlerden hiç birisinin yapmadığı kadar siyasal bir-

40 3. Bölüm, s. 46-48.

liğin temelleri üzerinde derinleşmiştir. Fakat, bu anlatımdaki zorluklar açıkça görülmektedir. Rousseau, ortaya bir ideal koymaktadır. Bu, özgül bir duruma nasıl uygulanabilir? Öznel olarak bilinebilecek ve bu nedenle istenebilecek belirli bir nesnel gerçeklik, kamu çıkarı var mıdır? Ruosseau, yurttaşın görevinin genel çıkarı istemek olduğunu belirtti. Fakat, bu çıkarın ne olduğunu bilecek kapasitesi olmadığı sürece görevini yerine getiremez. Yurttaş, dürüst olsa bile, yargısı zaman zaman yanlış olacaktır. Toplumun iyiliğini geliştirecek şeyi istese bile, bazen bunu belirlemekte yanılgıya düşecektir. Demokrasi, nasıl hem bu isteği karşılayacak, hem de yanlışın sonuçlarından korunabilecek?

Bunun yanıtı, kısaca, böyle bir şeyin yapılamayacağıdır. Yanılgıya engel olabilecek süreçlerimiz yok; hiç bir ölçüt kesin sonuç vermez. ne bir kişi, ne bir kaç kişi, ne de bütün bir toplum kesin bilgiye ulaşabilir. Siyasetlerini, yapılacak doğru işi bilmeye bağlayan ve yetki sahibi kişilere bunu uygulama gücünü veren felsefeler, sonunda demokratik olmayan bir sisteme varmak zorundadırlar. Çünkü böyle bir bilgi mutlak iyiyi varsayar ve mutlak iyiye inanç, mutlak iktidarı haklı kılar. Rousseau'nun paradoksu[41] aslında kendi görüşüne karşı kullanılabilir. Eğer tanrılardan oluşan bir halk olsaydı, yetkeci ilkelere göre yönetilirdi. Böylesine yanlışsız bir rejim, basit insanlara göre değildir. Eflatun ve Hegel de benzer bir sonuca boş yere ulaşmamıştır. Eflatun, ideal cumhuriyetini tanrısal bir dünyada[42] kurmuştur. Hegel de, ideal devletini «Tanrının yeryüzünde yürüyüşü» olarak görmüştür[43].

Yanılabilen insanın bilgeliği

Fakat, Eflatuncu ve Hegelcilere, tarihsel kanıta dayanan bir başka karşı çıkış var. Demokrasinin en eski ve inatçı eleştirilerinden birisi, demokrasiyi, bilgiye, bilgisizliğin karşısında boyun eğdirmekle suçlar. Bilgelik az sayıda kişinin niteliği olarak görülür ve demokraside denetim çok sayıda kişinin elindedir. Bu suçlamaya karşı verilecek etkili yanıt, iktidarın açıkça seçkinlerin elinde bulunduğu demokratik olmayan rejimlerin geçmesine bakmaktır. Onların da kendi büyük yanlışlarını yaptıkları ortadadır. Hükümetleri, karşı karşıya bulundukları güçleri sık sık yanlış değerlendirmiştir. Gerçekleştirmek istediklerinin tam tersi olan sonuçlara yol açmışlardır. Bir kaç kişinin budalalığını görmezlikten gelmek ve kitlelerin budalalığını abartmak, yersiz bir önyargıdır. Eğer sadece bilgiye dayanarak yönetme hakkının bulunduğu ileri sürülebilirse, şimdiye kadar oluşturulmuş oligarşilerden hiç birisi, demokrasiden daha iyi yönettiklerini ileri süremez. Bu yüzyılın ilk altmış yılına bakın, zaferlerle birlikte yanılgı ve yıkıntıların bir listesini çıkarın. Hiç bir sistem yanılgıdan arınmış değildir. Fakat demokrasi için söylenebilecek olan şudur ki, başka sistemlerle karşılaştırıla-

41 3. Bölüm, s. 36'da alıntı.

42 *Republic*, IX Kitap, sec 592b.

43 «Devlet, Tanrı'nın yeryüzündeki yürüyüşüdür; onun temeli ya da nedeni, kendisini istenç olarak gerçekleştiren akın gücüdür. Devlet düşüncesi üstünde düşünürken, herhangi bir belirli devlet değil, fakat düşüncenin bu gerçek Tanrı'nın kendisini düşünmeliyiz.» *Philosophy of Right*, çev. S. W. Dyde, (Bell: Londra, 1896), s. 247

cak olursa, yanlışları kendisi için daha az zararlı, başkaları için de çok daha az yıkıcı olmuştur.

Bir mutlak'ı bilemeyiz. Bu nedenle, desteklediğimiz her yönetim biçimi, yanılabilirliğini kabul etmelidir. Bu durumda, elimizde bulunan yetersiz bilgiyi örgütleyen ve kullanan, kanıtlandığı zaman yanlışları kolaylıkla kabul eden ve yinelenmelerini engellemek için önlemler alan yönetim biçimi en iyi olasılıktır. Aslında yetkeci rejimler yanlıştan arınmış değildir. Bütün yaptıkları, gerçeği saptırarak yanlışa sahip çıkmaktan kaçınmaktır. Bazen demokrasi öbür sistemlerden daha fazla yanlış yapıyor ya da daha fazla yolsuzluk içeriyor gibi gözüküyorsa, bunun nedeni, ilkelerinin, yanlışlarının açıkça ortaya konmasını istemesindendir. Bir yönetim halkı aldatabilir ve böylelikle kendi durumunu kurtarabilir. Fakat, bir halk kendisini aldatamaz; çünkü bu kendisine bir şey kazandırmayacaktır. Eğer kendimize karşı dürüstsek, propaganda ya da önyargı ile kendimizi aldatmıyorsak, yönetim işinin sürekli bir deneyim olduğunu görürüz. Demokrasinin yasası, deneyim ve sonuçların değerlendirilmesi için daha büyük bir özgürlük tanımasıdır. Gerçek siyasal yaşamda bütün verilerin hesaplandığı bir planlamadan, önceden belirlenmiş bir amaca doğru gitmeyiz. Yönetimde, aklın kabul edebileceğinden çok daha fazla kumar, talihe dayanma, sezgilerle oynama gibi öğeler yer alır. Demokratik süreçle bilimsel yöntem arasındaki bir benzerlik, her ikisinin de deneme ve yanılmaya dayanmasıdır. Bunun almaşığı, kendisine boyun eğilmesini isteyen ve en iyisini kendisinin bildiği gerekçesiyle farklı görüşte olanları ezen Süpermen'in çeşitli görünümlerinden birine (Güçlü Adam, Diktatör, Kahraman, İyi Kral) başvurmaktır. Deneme ve yanılma, mahkemelere ve teröre daima yeğ tutulmalıdır.

Fakat, siyasal tartışmada bir uca karşı tepki gösterirken başka bir uca sarılıp kalmamaya dikkat etmeliyiz. Bize kesinlik sağlayacak bilgiye sahip olma çerçevesinde bir siyasal sistem kurulabileceğini kabul etmiyoruz. Bununla birlikte, edinebileceğimiz bütün bilgiler olanakların elverdiği ölçüde tümüyle yönetimin hizmetinde kullanılmalıdır. Teknik bilgiye, deneyimlerin değerlendirilmesine, karşılaştırmalı verilerin birikimine, seçeneklerin hesaplanmasına dayanmayan bir siyasa boyutu yoktur. Bir çok olasılık arasında birisinin açıkça doğru olduğuna dayanan belirli bir hareket yolu olmayabileceği için, uzmanların yaptığı nesnel çalışmalar her zaman «doğru» çözümü içermeyebilir. Fakat, böyle çalışmalar, kötü işlediği kesinlikle bilinen siyasaların benimsenmemesi açısından ve neye karar veriliyorsa onun daha büyük bir olasılıkla iyi sonuç vermesi yönünde katkıda bulunurlar. Bu anlamda, bir yönetimi oluşturan insanlar (hem seçilmiş temsilciler, hem de memurlar) başkalarımızın amatör olduğu bir beceri alanında uzman olurlar. Bir yönetim, bulunabilecek olguların tam bir incelemesi, çeşitli görüşlerin dikkatle gözden geçirilmesi ile ev ödevini yaptığı zaman, doğal olarak, ortalama yurttaşların rastgele bir örnekleminin verebileceğinden daha akıllıca bir karar vermek için daha iyi hazırlanmış olur. Eğer yönetimin önderleri bir siyasanın benimsenmesi gerektiğine içtenlikle inanıyorsa, fakat egemen olan kamuoyu buna karşı ise, ne yapmaları gerekir?

Buna verilecek olağan yanıt, yönetimin, halkın isteğini yerine getirmesidir. Bunu yapmazsa ya da reddederse, demokratik olarak davranmıyor demektir. Fakat bu sorun, böyle basit bir tepkinin kapsadığından çok daha karmaşıktır. Gerçek yaşamda, bir tarafta yönetimin, öbür tarafta halkın yer aldığı açık seçik bir bölünmeyle karşılaşmayız. Her yönetim, halkın bir bölümü tarafından desteklenir. Bir demokraside doğal olarak iktidara gelen bir hükümet çoğunluk tarafından desteklenir, iktidardan ayrıldığı zaman da çoğunluk karşısındadır. Bu iki dönem arasında, bazen bir çoğunluk, bazen de bir azınlık tarafından desteklenir. Hiç bir belirgin çoğunluğun bulunmadığı durumlar da olacaktır. Burada, insanlar bir çok azınlıklara bölünecektir; bunlardan birisi, hiç bir görüşü olmayan çok sayıda kişiden oluşabilir. Eğer kamuoyu bir yol gösterecek kadar berrak ve tutarlı nitelik kazanırsa, demokratik bir yönetime bunu izlemek düşer. Bununla birlikte, genellikle yönetim yol göstermek zorundadır (her durumda bu onun sorumluluğudur!), bu olup bitti üzerine ve bu nedenle, kamuoyu billurlaşır. Bunun için, bir hükümetin, halkın belirgin bir çoğunluğunun yetki verdiği siyasaları uygulaması gerektiği sonucuna varacağım. Böyle bir durum ortaya çıkmazsa, bir hükümet, dikkatli bir incelemeden sonra, kamu çıkarını en iyi neyin sağlayacağı konusunda üyeleri neye inanıyorsa onu yapmalıdır. Bundan sonra, sonucun kararlarını haklı çıkarmasını ve kendi önderliklerine olan güvenini arttırmasını dilemekten başka yapacak şeyleri kalmaz.

Bu noktada, bir önceki bölümde ve bu bölümde sürdürülen tartışmanın çeşitli çizgilerini ele alalım, anlamlı bir model içinde bütünleşip bütünleşmediklerine bakalım. Demokratik felsefe, bir çelişkiler karmaşası mıdır, yoksa tutarlı bir bütün müdür? Tutarlı bir bütün olması mantıksal açıdan olanaklı olsa bile, bu siyasal açıdan istenecek bir şey olur muydu?

Demokratik idealler neden çelişirler

Demokrasinin bağlı olduğu çeşitli ideallerin kendi başlarına soyut olarak ele alındığında ve her birisi mantıksal sınırına kadar götürüldüğünde birbirleriyle uzlaştırılamayacakları konusunda kuşkuya yer yok. Olumlu ve olumsuz olmak üzere özgürlüğün iki anlamı, oransal ve aynı anlamdaki eşitlik gibi çelişki içindedir; hangi tanımda olursa olsun, eşitlik ve özgürlük de çatışmaktadır. Çoğunluk yönetmelidir, azınlık da direnebilir, fakat yönetimde ya da direnmede aşırılığa kaçılacak olursa, öbürü ortadan kalkmaktadır. Birey kutsaldır, fakat bir topluluğun yönetimi kamu çıkarını gözetmelidir. Oydaşlık ararız, fakat muhalefete hoşgörü gösteririz. Karşı savların uzun bir listesi var. Bu ne anlama geliyor?

İlk önerme, iki yanlı konuşma gibi gözükebilecek şeyler karşısında şaşmama ve endişeye kapılmamadır. Eğer ilkelerimize karşı çıkılıyorsa, bu kesinlikle demokrasinin kendini yadsıyarak sona erdiği anlamına gelmez. Sözcüklerle oynama ve yanıltma dışında, bu çelişkilerden açıklama yoluyla kurtulamayız. Bunun için, bir neden olmalı. Siyasetin yürütülmesi ile siyaset üstüne felsefe yapmak aynı şeyler değildir. Bunlar, aralarında ilişki bulunmayan iki farklı eylem türüdür. Mantığın buyrukları, yaşamın ko-

şulları değildir. Burke'nin derin anlamlı şu sözleri yararlı bir anımsatmadır: «Fakat, bütün ilişkilerden arındırılmış, metafizik soyutlamanın tüm çıplaklığı ve yalıtılmışlığı içinde olan bir nesnenin basit görüntüsüne dayanarak, ileri çıkıp, insan eylemlerine ve ilgilerine ilişkin övgü ve yergilerde bulunamam. Gerçekte, her siyasal ilkeye kendi belirgin rengini ve ayırıcı etkisini kazandıran şey... koşullardır. Soyut olarak ele alınacak olursa, hem yönetim, hem de özgürlük iyidir[44].» Kendi başına ele alınan her ilke için, iç tutarlılığın mantıksal sınamasını karşılayacak bir tartışma ileri sürebilir. Fakat, gerçek siyasal yaşamda, her toplumun niteliği ile farklı toplumların farklı nitelikleri, yönetimin karşılaması gereken bir gereksinmeler karmaşası ortaya koyduğu için, bir çok ilkenin benimsenmesi gerçekleşir. Yaşamda, öbür insanlarla paylaşırız, birlikte var olmak için, uzlaşırız.

Demokrasinin kuramsal temelleri açısından da bu durum geçerlidir. Tartıştığımız idealler değişkendir; çünkü karşılanması gereken farklı gereksinmeler vardır, bu gereksinmeler çatıştığı için, idealler de çelişiktir. Daha önce, hangi türden olursa olsun, bütün siyasal felsefelerin aynı konuda yorum getirmesi gerektiğini söylemiştim. İdeal olarak, her bireye küme içinde ussal bir yer, bireylerin birbirleriyle ve yönetimle ilişkisi konularına bir anlatım biçimi verirler. Bu nedenle, açıklamaya çalıştığımız gerçekliğin birer yönüne ve gerçekleştirmeye çalıştığımız değerlere denk düşen bu denklemin iki yönü vardır. Felsefelerden bir bölümü bireye ve onun özgürlüğüne öncelik tanırken, bir bölümü da topluluğa ve onun yönetimine öncelik tanır. Öbürü ise, çelişik gözüken bu öğeleri dengeli bir biçimde bir araya getirmeye ya da yaratıcı bir bireşimle birleştirmeye çalışır. Demokrasi kuramları, bunları ileri süren insanlar daha fazla ya da az demokratik oldukları için farklılık göstermez; fakat, çözüm aradıkları koşullar benzer olmadığı için, gelecekteki amaçların kavramlaştırılmasına, şimdiki tarihsel çıkış açısından bakarak yaklaştıklarından, farklılık gösterir. Bir filozof geleceği gösterdiği zaman, var olan eksiklikleri düzeltmeyi vurgulayarak başlar. Yetkeci ve zorba yönetimlerin bulunduğu yerlerde, yönetim organlarının kitlesel denetim altına alınmasında ısrarlıdır. Fakat bir kez bu gerçekleştirildikten sonra, halkı temsil edenlerin, yönetebilmek için yeterli yetkeyi elde edebilmeleri gerekir. Kralların, diktatörlerin ve teokratların mutlak iktidar savlarına karşın, demokrasi, iktidarın sınırlandırılmasını ister. Fakat sınırlamalar konduktan sonra, devlet çoğunluğun yardımına gelecekse, bu sınırların tekrar genişletilmesi gerekir. Geleneksel kurumlar bireyselliğe çok az yer tanıdığı için, şimdi iyi yönetimin ayırıcı özelliği, insanları kendi başlarına bırakmaya istekli olmasıydı. Fakat, bireysel özgürlükte kazandığını toplumsal adalette yitiren topluluk için, genel gönencin ve kamu çıkarının yeniden oluşturulması gerekiyordu.

Bu durumda, demokratik felsefelerin karşıt eğilimler göstermesinde ve çeşitli ideallerinin çatışmasından şaşılacak bir şey olmamalı. Aslında

---

44 *Reflections on the Revolution in France* (Everyman's Library, Dutten and Co.: New York), s. 9. Aynı zamanda bkz. s. 58 - 59.

bir çok demokratik düşünce akımı bulunmaktadır. Bir tanesi, birleşik topluluk kavramından yola çıkar ve devleti ortaklaşa iyiliğe yaptığı katkı açısından değerlendirir. Bunun varsayımına göre, en büyük sayının doyuma ulaşması ile en büyük mutluluk doğar, genel istence en fazla çoğunluk yaklaşacağı için, o egemen olmalıdır. Öbür akım, ayrı ayrı çabaları ile toplumsal gelişmeye katkıda bulunan bireyin önceliğine inanır. Bireyin bağımsız eylem alanını genişletiyorsa ve azınlıkları, çoğunluğun boğucu olabilecek sultasından koruyorsa, yönetimin çalışmaları haklı görülür. İlk felsefe, genel gönencin ya da kamu çıkarının değerini yüceltir, eşitliğin önemini vurgular, yeteri kadar benzer görüşlü insanlardan oluşan, böylece bir noktadaki çoğunluğun, herkesin oydaşlığını yansıttığı bir toplum ister. İkinci felsefe, bireyleri öne koyar, özgürlüklerini en çoğa çıkarır, farklı olma ve karşı görüş ileri sürme haklarını kıskançlıkla korur. Çoğunluğun yararları tekeline aldığı bir sınıf yönetiminin devamı olarak işlediği kanısında olduğu için, Aristo, demokrasiyi sapkın sistemler arasına koydu. Rousseau, egemenlik eylemlerine herkesin katıldığı bir yerde, yalnızca Tanrı katında bilginin erdemle birleşerek güç kullanımını yönlendireceği için, sadece tanrılardan oluşan bir halkın kendisini demokratik olarak yönetebileceği sonucuna ulaştı. Devletin zorlama gücü, yurttaşların denetleme gücünü aşabileceği için, devletten korkan bireyciler, demokratik bir devlete bile güvensizlik duyarlar. Buna karşılık, özel çıkarların kamu yararını engelleyebileceğinden korkan ortaklaşacılar, eylem için seferber edilmesi gerektiği sırada felce uğratılabilecek yapıları ve süreçleri eleştirirler.

Böylece, demokrasi ideallerindeki ayrılıklar, mantıksal açıdan uzlaşmaz olmakla birlikte, siyasal açıdan gerçek istemlere denk düşmektedir. Demokrasi, bazen kötüye kullanılması kaçınılmaz olan gücün yaratılmasına razı olmalıdır. Sonuç olarak, yasal olanı engellememekle birlikte, ihlalleri ortaya çıkaracak ve durduracak koruma önlemleri almalıdır. Fakat, bu kararlar yetersiz kaldığı zaman, bunları değiştirmek için yeni bir çoğunluk oluşturma olasılığı bulunmalıdır. Yönetimin amacı, uygarlık düzeyini yükseltmek olduğuna göre, bütün insanların eşit muamele görmeye ve temel nitelikteki her konuda aynı güvencelere sahip olmaya hakları vardır. Bunun için, direnme, sayıları ister az, ister çok olsun, azınlığın geri alınamayacak bir hakkıdır. Ve toplumsal varlığımızın koşulları değiştikçe, değişen koşullar siyasal eğilimlere yansıdıkça, boşlukları doldurmak, yanlışları düzeltmek, insanlığın gönencini yaygınlaştırmak ve yeni fırsatlar yaratmak için, ideller hazinemiz içinden gerekenleri arar, buluruz. Bir idealin gerçekliğe nasıl uygulandığı, bu nedenle, uygulanabilirliğine ve çağdaş geçerliliğine bağlıdır. Demokratik felsefenin idealleri, hiç bir zaman metafiziksel tutarlılığın kesinliği ile bağdaştırılamaz. Fakat, çok yönlülükleri ile, tarihsel deneyimin ve siyasal gereksinmenin mantığını belirtirler ve özetlerler.

18
Sonuçlar

Demokrasi, bu kitapta, toplumun gelişimini kendi uygarlık anlayışı doğrultusunda yönetmek isteyen siyasal sistem olarak yorumlanmıştır. Bu, ilişkilerimizi ve kümeleşmelerimizi, gittikçe artan biçimde özgürlük, eşitlik ve adalet ideallerini içerecek biçimde bütünleştirmenin bir yoludur. Başarı ile uygulandığı zaman, demokrasi, halkın seçtiği temsilciler tarafından, halk için yürütülen ve en son denetimi halkta bulunan halk yönetimi olarak adlandırılabilir. Bu kurumlar aracılığı ile, insancıllar tarafından, daha insancı değerlerin gerçekleştirilmesi için yönlendirilen bir insanlık devleti olmayı amaçlar. Wilson, dünyayı demokrasi için güvenli bir yer kılmaktan söz ettiği zaman, aklında olan, uygarlığın meyvelerinin olgunlaşmasına elverişli bir ortam oluşturma gereksinmesi idi.

Demokrasinin toplumsal konuları

Böyle bir sonucu doğurabilecek koşulların bileşimi kolaylıkla ya da sık sık sağlanamaz. Eski Yunan'da bir çok *Polis*'ten önde gelen bir tanesi, sonunda ve tasarımla değil, fakat tesadüf ve şans sonucunda, bir demokratik rejimin yapısını ve inançlarını geliştirerek, geçici ve eksik de olsa, gelecek kuşaklar için yeniden kurulup geliştirilecek işleyen bir model ortaya koydu. Yeniden bir şans sonucu olarak, on yedinci ve sekizinci yüzyılların tarihsel koşulları ile birleşen bir dizi eğilimler, Batı Avupa'nın geleneksel biçimlerini bozdu ve yeniden oluşturdu, karşılıklı etkileşimler sonucunda, hükümet gücünün organ ve temsilcileri üzerinde halk denetimini sağlayan yeni bir denemenin bağlamını oluşturdu. Yirminci yüzyıla doğru gerilerden bakan hiç kimse, bizim şimdi geri bakınca gördüğümüz şeyi, olayların olağanüstü rastlaşması sonucunda gelişen demokratik devrimleri ve daha sonra sınırlı sayıda toplumda evrimleşmesini bekleyemezdi ya da öngöremezdi. Tarihsel olayların gözden geçirilmesi, aşağıdaki gözlemleri yapmamıza elverebilir: Kilise'nin dünyevi işlerdeki yolsuzluklarına karşı muhalefet geliştiği için; bilimsel deneyim ve ussal araştırmalar, ister dinsel, fiziksel, ahlâksal, isterse de siyasal olsun, bütün dogmaların sorgulanmasına yol açtığı için; yeni ekonomik fırsatlar sonucunda yeni varlıklar ortaya çıktığı ve yeni bir devlet tipinin oluşturulmasını istediği için; güçlü krallar, feodal soylular arasındaki düzensizlikten yararlanarak merkezi bir yönetim kurduğundan ve bunun aşırılıkları da ayaklanmaya yol açtığı için; ateşli silâhlardaki ve denizcilikteki yenilikler sonucunda bütün denizler ve karalar iletişime ve ele geçirilmeye açıldığı için; belirli yerlerde ve zamanlarda belirli kişilikler ortaya çıktığı için; bazıları doğrudan, bazıları dolaylı olarak etki-yapan bütün bu öğeler

nedeniyle, siyasal katılımcıların çemberi genişledi. Böylece, dört - beş ülkede, yönetimlerinin siyasalarını biçimlendirmek için daha fazla sayıda insanın daha düzenli etkide bulunmasına aracılık edecek kurumlar geliştirildi.

Fakat, bu eksik bir değerlendirmedir. Eğer bu öğeler listesi bir nedensellik çemberi ya da zinciri olarak düşünülecekse, bazı halkaların bulunmadığı açıktır. Bu halkaları eklemeden önce, demokratik toplumun belirli niteliklerinin çözümlediği II. kısma bakılmasını öneririm. Şimdi, ortaya çıkan belli başlı bulguları özetleyelim.

Tarihsel yaklaşım (4. bölüm), başarılı demokrasilerin bir devrimle başladığını, fakat evrimle geliştiğini tam olarak olgunlaşmış demokrasinin yeni bir olgu olduğunu, her zaman ve hâlâ ender görüldüğünü, belirtmiştir.

Irk, din ve dille ilgili sosyolojik inceleme (5. ve 6. bölüm'ler) nüfusu bu açılardan bölünmüş olan bir toplumun hoşgörü ve eşitlik uygulamasında engellerle karşılaştığını, bu tür bölünmelerin bulunduğu durumlarda demokratik rejimin olanaklı olabilmesi için ya farklı olanlara karşı eşit davranılması ya da gönüllü olarak bütünleşmelerine izin verilmesi gerektiğini göstermiştir.

7. bölüm'deki Jeopolitik tartışma, deniz gücü ile demokrasi arasında olumlu bir güçlü bağıntı, kara gücü ile de olumsuz bir bağıntı bulunduğunu belirtmiştir.

8. ve 9. bölüm'lerde incelenen ekonomik öğeler, zaman dizinine ve karşılaştırmaya yeteri kadar dikkat edilecek olursa, çeşitli büyük genellemelerin dikkatle ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Demokrasi, endüstriyel toplumlarda olduğu kadar tarımsal toplumlarda; kullanılabilir kaynakların dar olduğu toplumlarda ve bolluk içinde olanlarda; devlet etkinliğinin hem az, hem de çok olduğu toplumlarda, gelişebilmiştir. Ekonomi iki açıdan demokrasi için önem taşımaktadır: Elde bulunan servet ne ise bunun iç dağılımı ve kamu çıkarı siyasal anlayışının ekonomik güce egemen olması.

Bu koşullar karmaşasının, çağdaş zamanlarda demokrasinin doğuşunu ve büyümesini açıklamaya yettiğini ileri sürmek, bu durumda olanaklı mıdır? İncelediğimiz sistemi, bu nedenler kümesine bir siyasal tepki olarak algılamak doğru mudur?

Bunun böyle olmadığı çok açık. Bu kitapta yapılan demokrasi çözümlemeleri, ölçeklere ek ağırlıklar yerleştirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bunlar, anlama sorununu alabildiğine karmaşıklaştırırken, önemli olanı daha iyi kavramamızı sağlamaktadır.

Her şeyden önce, demokrasinin açıklanmasını toplumsal nedensellik varsayımı ile sınırlı tutmak, siyasetin kendi içinde taşıdığı yaşamsal önemi gözden kaçıracaktır. İbni Haldun, «Devlet, koşulu, konusu olan, toplumu

izlemek olan bir forumdur,» demişti[1]. Fakat, bunların ilişkisine bu açıdan bakmak pek doğru değildir. Sadece yönetsel eylemin ele aldığı sorunların bir çoğunun içeriği toplumsal düzeyden kaynaklandığı için devlet biçimi toplumsal gereçleri izler. Fakat, devletin getirdiği her biçim ve izlediği her amaç, karakterini siyasal anlayışlardan alacaktır. Siyasal anlayışlar ise, sadece toplumun neden olduğu bazı sonuçlar dizisi değildirler. Demokrasiyi olanaklı ya da olası kılan öğeler bileşimi içinde, siyaset bağımlı değil, bağımsız bir değişkendir. Başka öğelerle ilişkili olmakla birlikte, siyaset onlar tarafından belirlenmez.

Felsefenin etkileri

Bu bizi, özellikle demokratik devlet açısından geçerli bir konu olan, ussal yaratıklar olarak bir taraftan zekâmıza, ahlâksal yaratıklar olarak da bir taraftan hak duygumuza seslenen siyaset felsefesinin rolüne geri getirir. Demokrasinin bağlandığı idealler, çözüm aranan belirli kötüye kullanmalardan doğmuştur. Filozofların işlevi, bu idealleri soyut düzeyde formule etmek ve evrensellik kazandırmak olmuştur (örneğin, özgürlük, eşitlik, insan hakları, halk egemenliği). Bundan sonra, bu formülleri çeşitli durumlara uygulama olanağı doğdu, bunların bir çoğu, ilk kavramlaştırmada düşünülmemiş durumlar oluyordu. Bu değerler yavaş yavaş moda olmaya başlayınca ve kamu organlarınca resmen onanınca, halk, benimsenmiş bulunan bu ideallere dayanarak belirli şeylerin gerçekleştirilmesini isteyebiliyordu. Başka bir deyişle, belirli değerler benimsenebilir olarak kabul edilmeye başlandıktan sonra, bunların seçilmesi (ve aynı mantıkla karşıtlarının reddi) siyasal eylemler üzerinde etki yapmaya başladı. Çünkü, insanların gerçekleştirmek istediklerini söyledikleri idealler, yaşadıkları gerçekliğin bir yönü durumuna gelmektedir.

Başlangıçta, demokratik değerler, toplumsal ve siyasal nitelikteki belirli koşullara tepki olarak biçimlenmiştir. Fakat, olgun demokrasilerin daha sonraki uygulamaları, kısmen, simge ve soyutlamalara daha fazla içerik kazandırma çabaları olarak açıklanabilir. Bu nedenle, demokrasiyi ortaya çıkaran ya da demokrasiye neden olduğu söylenebilecek olan koşullardan hiç birisi, öznel öğe kadar (yani, toplumun demokratik ideal değerlerini benimsemesi gerektiği konusundaki bilinçli kararlılık) önemli değildir. Bu duygunun yeteri kadar yaygın olduğu yerde, halk birlikte hareket etmek için örgütlendi ve bunun sonucunda demokratik tipte işlerliği olan bir sistem ortaya çıktı. Bu anlamda, Genel İstencin siyasal birliğin temel ilkesi olduğu yolundaki Rousseau'nun görüşü doğru idi. Demokrasinin uygulamada gerçekleştirilebilmesi için, demokratik değerler lehine bir istencin eğemen olması gerekir. Bu gerçekleşmediği sürece, ileri sürülebilecek bütün öbür koşullar (anayasal güvenceler, yüksek yaşam düzeyi, konuşma özgürlüğü, vbg), üzerinde duracağı temeli bulunmayan destekleme sütunlarına benzer.

Böylece, felsefenin amaçları, nedensellik çemberi üzerinde iki ayrı noktada etkide bulunmaktadır. Bir değişim süreci başladıktan ve tamamlan-

1 *An Arab Philosophy of History*, Charles Issawi, der. (Murray: Londra, 1950), s. 84.

dıktan sonra ulaşılacak amaçlar olarak algılanabilirler. Fakat, bu amaçlara ulaşma isteğinin kendisi insanları eyleme sürükleyeceği için, bu amaçlar, değişimi başlatan ilk uyaranlar arasında yer alır. Gerçekleştirilecek ideallerin istendiği bir anlayış, aynı zamanda o doğrultuda ileri atılımın sıçrama tahtası olur.

Demokrasinin ruhunu bu çerçevede yorumlamaya çalıştım. Toplumsal kalıpların karşı olduğu ilkelere dayanan siyaset uzun süre başarı ile yürütülemeyeceği için, böylesine karmaşık bir olgu, insanın toplumunda geçerli olan öğeleri içerecektir. Bu ilkeler, aynı zamanda, demokratik devletin temel yönlerini oluşturur ve içerdiği değerler, demokratik uygarlığa niteliğini kazandırır. Yönetimin kullandığı güç, demokratik bir ortamda, davranışçı bir bakışla, belirli konularda bazı kararlı kişilerin ulaştığı özgül kararlar süreci olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü, bu güç, alışmış partiler ve siyasalar arasında yer alan yarışma sonucunda toplum tarafından onanmıştır ve daha iyi bir şeyleri gerçekleştirme umuduyla var olan gerçekliğin değiştirilmesi için kullanılmasına izin verilmiştir. Güç, bu nedenle, onu yaratan koşullar ve yöneldiği amaçlar çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Siyasetin arabulucu rolü

Bunu aklımızda tutarak, şimdi III. kısmı (10 - 15. bölüm'ler) gözden geçirelim ve siyasetin yönlendirilmesinde, demokratik yönetim yapısında, toplumsal güçlerle felsefi etkilerin karşılıklı etkileşimini ele alalım.

Demokrasi halk egemenliğinde ısrarlı olduğu için ve çağdaş demokraside yönetim halkın temsilcileri tarafından yürütüldüğü için bir yurttaşın en önemli eylemi, ulusal bir seçimde oy vermektir. Oy verme hakkı ve nasıl kullanıldığı 10. bölüm'de tartışıldı. Yurttaşlığın demokratik anlayışı evrenseldir. Böyle olmak zorundadır. Aksi takdirde, bireysel özgürlük ve temel eşitlik öğretileri anlamını yitirir. Sonuç olarak, bu kavramların egemen olduğu her yerde, toplumu ve yönetime ilişkin geleneksel uygulamalar devrim geçirdi. Yetişkinlerin genel oy hakkı ilkesi, dinsel yobazlık, dilsel dışlama, eğitsel ayrılık, mülk eşitsizliği, ırk önyargısı ve sınıf züppeliği tarafından oluşturulan bütün ayırıcı engelleri aşmak zorundaydı ve genellikle bunu yapmayı başardı. İşte burada, insan onuruna inancı vurguladığı için içeriği aslında ahlâksal olan bir düşüncenin, insanların inancını kazandıkça güçlenmesinin ve toplumsal oligarşilerin zamanla katılaşmış siyasal tekelini kırmasının bir örneğini gördük.

Fakat, sayıları milyonları bulan bir seçmen kitlesinin, tutarlılık ve seçim için alt - kümelere gereksinmesi olduğundan, çağdaş demokratik devlet, iktidar ve muhalefet arasında değişimi öğrenmesi gereken partilerin yönetiminden oluşmaktadır[2]. Partilerin çözümlemesinin yapıldığı 11. ve 12. bölüm'lerde, genel olarak sistemi ve tekil olarak partileri biçimlendiren tarihsel ve toplumsal öğeler üzerinde bir hayli durdum. Bu

2 Yurttaşı hem yönetilen, hem de yönetime katılan kişi olarak tanımlayan Aristo'nun tanımının çağdaş çeşitlemesi bu olmaktadır. «Yurttaş» terine, «parti»yi koyun.

etki, partilerin temsilî karakterinin yerinde bir işlevidir. Partiler, kendi siyasal temsilcilerini seçmek için örgütlenmiş olan seçmen-yurttaş kümeleridir. Bu nedenle, doğal olarak, partiler toplumdaki çeşitli bileşim ve çıkarları içerirler ve yansıtırlar. Fakat, ne partilerin işlevi burada sona erer, ne de karakterlerinin bütün nitelikleri buradan kaynaklanır. Demokratik sürecin amacı, halka, hem kadro, hem de programlar açısından bir seçim sunmaktır, çünkü, bu olmadan özgürlük olmaz. Bu anlamda, klasik ekonomide çok fazla kullanılan rekabet ilkesi, demokrasi siyasetinde merkezî bir yer kazanır. Fakat, bu yarışmanın anlamlı olması için, iktidara gelmek isteyenler arasındaki bir rekabetten daha fazla bir şey olması gerekir. Bir demokraside, gücün, insanların sağduyusuna ve toplumsal adalet anlayışına güvenmesi gerekir. Demokratik yönetim koşullarından hemen yükselen bu gereksinme nedeniyle partiler felsefelerini biçimlendirirler. Onayladıkları programların özgül içerikleri ötesinde, toplumun çevresinde oluşturulmasını istedikleri bir değerler dizisini desteklerler. Liberalizm, tutuculuk, sosyalizm, bireycilik, kapitalizm, dinerkçilik, uşçuluk gibi öğretiler ya da duygular, parti kavgasının ateşini tutuştururlar.

Böylece, demokrasinin parti sistemleri, en doğrudan ve gerçekçi biçimde, bu kitapta öne sürülen savı aydınlatır. Partiler, içeriklerini (yani, üyelerini ve programlarını) toplumdan alırlar. Bunu, siyasal çerçeve içinde biçimlendirir ve eritirler. Fakat, rekabetin getirdiği zorlama nedeniyle, küçük kümeleri birleştirmeleri ve herkesi çekebilmek için özel çıkarları genişletmeleri gerekir. Burada, felsefe, ideoloji kılığında sahneye girer. Partiler bununla toplumun ulaşması gereken amaçlar koyarak seçmenlere yönelecekleri seçenekler sunarlar. Bu idealler, düş peşinde koşan kişilerin boş umutları da değildir. Belirli değerlere bağlılıklarını belirterek destek arayan ve başkalarını da bunlara katılmaya çağıran son derece pratik insanların *Realpolitik*'inde kendilerini gösterirler. Böylece, toplumun hammaddeleri, demokratik siyaset içinde, yönetim aracılığı ile yeniden biçimlendirilir ve olanak varsa genel gönenç ve kamu çıkarı anlayışları ile bütünleştirilir.

Gördüğümüz gibi, siyaset alanı aslında bir savaş alanıdır, fakat, demokrasi, savaşını kurallar çerçevesinde yürütür. Bu kurallar, bir anayasada belirtilmiştir. 13. bölüm'de gördüğümüz gibi bir anayasa, yasal gücünü, toplumsal ve siyasal gerçeklerle olan uyumundan alır. Bu nedenle, koruması için tasarımlandırıldığı yürürlükteki çıkarların vücut bulmasıdır. Fakat, sürüp gidebilmesi için, bir anayasanın bundan daha fazla bir şey olması gerekir. İleri doğru gidişin bir aracı olmalıdır, değişen bir toplumun gerçekleşmemiş beklentileri için bir kanal oluşturulmalıdır. Böylece, anayasa devlet için bir yapı oluşturur, fakat aynı zamanda koruma ve ilerleme için kullanılmasını da sağlar. Yetki alanlarının bölümlenmesini ve her birine uygun güçlerin verilmesini sağlar. Fakat, insanların siyasal araçlarla kazandıkları ya da yitirdikleri genel yönetme gücü, uygulanmasını düzenleyen ve devrini zamanlayan bir sistemle denetlenmiştir. Az sayıda kişiyi yurttaş, çok sayıda kişiyi de uydu yapan anayasaları demokrasi değiştirerek tüm halkın üstünlüğünü taçlandırmıştır. İktidar olgusu-

nu, kutsal bir hak ya da kalıtsal bir ayrıcalık olmaktan, mülkün ya da toplumsal statünün bir parçası olmaktan çıkarmış, hizmet amacıyla devredilen bir güvene dönüştürmüştür. Bu arada, iktidarın kötüye kullanımını önlemek (ya da, kötüye kullanılırsa, bunun ortaya çıkması için), demokrasi, muhalefeti resmî, eleştiriyi sürekli, kamuoyuna açıklığı önemli kılmıştır. Bu nedenle, bir anayasa, ideal ilkelerle toplumsal birleşenlerin kurumsal bir çerçeve içinde karşılaşmasıdır.

Bu kurumlardan hiç birisi, yasama organı kadar demokrasinin karakteristiği değildir. 14. bölüm'de incelenen bu yönetim organı, milyonlarca seçmen yurttaşın, büyük bir devletin merkezî yapısında temsil edilmelerini sağlayan mekanizmayı oluşturmaktadır. Yasama organı, toplumun siyaset aynasına yansıyan görüntüsüdür. Aynanın görüntüyü bozup bozmadığı, tartışılabilecek bir sorudur. Bazen, amaçlı olarak bu görüntüyü bozduğu kuşku götürmez, fakat bunun böyle olması zorunlu değildir. Bir çok şey, seçim sisteminin mekaniğine (ve matematiğine) bağlıdır. Genel olarak, yasama organının, temsil ettiği toplumun tipik özelliklerini yansıtmayı amaçladığı söylenebilir. Sonra partiler, yönetim amacıyla, bir ilke ve bir mantık koymaya çalışırlar. Fakat, elde ettikleri sonuçlar her zaman başarılı değildir ve yasama organları sık sık eleştiriye uğrar. En büyük zorluk, özel çıkarlardan ve yerel baskılardan yola çıkarak kamu yararını sağlayabilmek ve yarışan partilerin rekabeti sayesinde genel gönence ulaşabilmektir. Sık sık başarısızlığa uğrarız ve böyle durumlarda, demokrasinin zaafları en kötü biçimiyle gözüktür. Eğer, tartışmaya dayalı yönetim kilitlenme ile, seçmenin egemenliği ise çekişmelerle sonuçlanıyorsa, bunlar haklı gösterilemez.

Bu yanlışların düzeltilmesi için önderlik gereklidir. Bu nedenle, demokrasi, yönetimin eylem ya da eylemsizliklerinin en büyük sorumluluğunun üzerinde toplanabileceği Başkan ya da Başbakan gibi bir kişi ya da Kabine, Konsey gibi küçük bir küme belirlemiştir. Bu makamlarda yoğunlaşan güç, devlet etkinliklerini harekete geçirmede gerekli olduğu için, hoşgörü ile karşılanır. Fakat, bu gücün yanlış ellere düşmesi, genel kamu yaşamı için bir tehlike kaynağı oluşturabilir. Bunun sonucu olarak, demokratik aracın denetimleri dengeli biçimde dağıtılmıştır. Direksiyonu elinde tutan ve gaz pedalına basan bir sürücü vardır. Fakat, resmen tanınmış olan ve arka koltukta oturan bir sürücü, freni kullanmaktadır. Doğal olarak, bir iki sarsıntı geçirseler de, yolcular varacakları yere güvenlik içinde ulaşırlar. Bu, dar anlamda siyasal karakteri olan bir kavramdır. Ne doğrudan doğruya toplum tarafından üretilmiştir, ne de açıkça ahlâksal bir amaca yönelmektedir. Önderliği savunan görüş, kitle toplumunun örgütlenme gereksinimlerinden doğmaktadır. Buna getirilen sınırlamalar ise, uzun deneyimler sonucunda edinilen ölçülü olmanın önermesidir.

Birleşik Devletler ve İngiltere

Burada izlenen çözümleme yöntemi, demokrasinin genel karakterini yorumlamanın dışında, başka bir yönde de kullanılabilir. Yönetimin yaratıcı eylemi ile gerçekleşen uygun toplumsal koşulların ve siyasal ideal-

lerin bir karışımının demokrasiyi oluşturduğunu ileri sürmüştüm. Genel bir özetleme, doğal olarak ortaklaşa yönler üzerinde odaklaşacaktır. Fakat, farklılıkların da ele alınması gerekir. Demokrasilerin tek bir karakteri yoktur. Gerçekten de değişiklik gösterirler ve bunun nedenleri, her ülkenin özel niteliklerinden ve özgürlük ilkesine olan bağlılıktaki farklılıklardan kaynaklanır. Bu durumda, bir iki demokrasiyi ele aldığımızı ve belirgin yönlerini incelediğimizi düşünelim.

Demokratik devletlerin en büyüğü[3] ve güçlüsü olan Birleşik Devletler, demokrasinin değerlendirilmesinde önemli bir yer taşır. Ülkenin ve nüfusun büyüklüğü, kendi başına, bu ülke için başından beri karmaşıklığa neden olmuştur. Son on yıllarda, servetin ve endüstriyel gücün geliştirdiği ordu gücü de buna katkıda bulunmuştur. Başta konan ideallerin, böylesine büyük değişimler geçiren bir toplumla artık uyuşmaması, Amerikan siyasetinde bir gerilimin doğmasına neden olmaktadır. 1787-1789 yıllarında oluşturulan bir yönetimin kurumları, gelişmesine başlayan, büyüme için özgürlük ve hareket için esneklik isteyen bir topluluğa çok uygundu. Bölgeler, ırklar ve çıkarlar arasındaki farklılıklar nedeniyle, Anayasa, saf ve basit bir çoğunluk yönetimini öngörmemişti. Bunun yerine, önemli azınlıklar için güvenceler oluşturmuştu. Temel önem taşıyan konularla daha büyük (örneğin, üçte iki) çoğunlukların gerekli kılınması, ters bir etki yaratarak azınlık vetosunu sağlamaktadır. Bu, Calhoun'un birleşik çoğunluklar öğretisinde, mantıksal sonucuna götürülen bir noktadır. Göç ederek ve enerjilerini geliştirmek için bir anakara bularak geleneğin etkisinden kurtulan bir halka, Amerikan yaşamında ve düşüncesinde derin bir iz bırakan bireycilik çok doğal geldi.

Anayasanın oluşturulduğu siyasal ortam, başlangıçta, halkın kitlesel olarak yönetime katılmasına elvermiyordu. Fakat, bunun daha sonra gerçekleşmesini sağlayabilecek bir çerçeve sağlıyordu. Yaklaşık olarak iki yüzyıl süren bir evrim sonucunda, bu cumhuriyet bir demokrasiye dönüştü. Bir zamanlar Jefferson'ın «dünyanın en iyi umudu» adını verdiği ülke, günümüzde, belki de onun düşündüğünden çok daha derin bir anlamda, bu özelliği taşımaktadır. Çünkü, eğer demokrasi Amerika'da başarısızlığa uğrayacak olursa, bu ölçekte bir başarısızlık, demokrasinin başka yerlerdeki gelişmesi ve etkisi açısından çok yıkıcı olacaktır. Bu nedenle, Birleşik Devletlerin en çarpıcı iç sorunlarını ivedilikle çözmesi ve verdiği örneğin gücüyle dünyanın geri kalan bölümüne önderlik etmesi gerekir. İnsancı açılardan değerlendirilecek olursa, Amerika'nın I. Dünya Savaşı göçmenlerini kabul etmesi ve Amerikan yaşamına kaynaştırması, bu ülkenin siyasal ve toplumsal alandaki en soylu başarısı olmuştur. Yurttaşlığın yaygınlaşması ulusu birleştirirken, seçme hakkının tanınması kitlesel demokrasiyi yarattı. Bununla birlikte, ırksal azınlıktan olan yurttaşlarımızın çoğunluğu için, siyasal ve toplumsal eşitliği olduğu gibi ekonomik adaleti

3 Hindistan'ın dikkate değer deneyimini önyargı ile karşılamıyorum. Hindistan'da demokrasinin başarı ya da başarısızlığından kesinlikle söz edebilmek için, en azından bir kuşağın daha gelip geçmesi gerekir.

de sağlama konusundaki yeteneksizliğimizin sürüp gitmesi, bu ülkenin en büyük başarısızlığı olarak ortada durmaktadır.

Ekonomide, endüstriyel gücün kitlesel gelişimi, özgürlük ve eşitlik anlayışlarının içinde geçtiği çevreyi değiştirmiştir. Tocqueville'in toplumsal koşulların eşitliğini vurguladığı zamanlarda bile, mülk dağılımı, özellikle Atlantik kıyısı boyundaki yerleşim merkezlerinde, hiç de eşit değildi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda, varlık eşitsizliği, demokrasinin üzerinde durduğu siyasal ve yargısal eşitlikle büyük bir çelişki içindeydi. Bu farkı kapatmak için değil, fakat uçları törpülemek ve orta kısmı genişletmek için, bu yüzyılda altmış yılın geçmesi gerekti. Ve bu sonuç, asıl olarak seçmen kitlelerinin gücü sayesinde, siyasal araçlarla gerçekleştirilebilmiştir. Eğitim fırsatının eşitlenmesi, hiyerarşik kalıtsal sınıfların bulunmaması açılarından, Birleşik Devletler, tarihteki toplumların hepsinde sağlanandan çok daha fazla eşitliği, çok daha fazla sayıda bireye, çok daha fazla alanlarda sağlamıştır[4].

Bu süreç boyunca, özgürlük öğretisi sürekli olarak değiştirilmiştir. Kişisel özgürlük, Amerikan yaşamının etkileyici bir özelliği olmakta devam ediyor. Her birey, oturduğu yeri değiştirmekte, satın alabildiği ya da kiralayabildiği yerlerde yaşamakta özgürdür. Büyük bir çoğunluk, kendilerine yararlı bir meslek kazandıracak öğrenimi görebilir ve çeşitli mesleklerden birini seçebilir. Çok büyük işletmeler ve dev şirketler, devlet aracılığı ile kamu denetimi altına alınması gereken bir gücü özel ellerde yarattığı için, bazı özgürlükler, özellikle ekonomik alanda, kesin bir gerileme göstermiştir. Bu arada, çağdaş toplumun sıkışıklığı ve içbağımlılığı, kendi içinde, bir çok konuda kural ve düzenlemeler konulmasına yol açtı. Bunun sonucunda herkesin güvenliği artmış, fakat aynı zamanda, kaçınılmaz bir biçimde, bütün sistem daha katı bir hale gelmiştir. Bu değişimler bir yana, yeni olguların doğması, her zaman yeni bir düşünce biçimi geliştirmemektedir. Bunun içindir ki, uydu kentlerin (suburbia) standartlaşmış oturma odalarında, ortadan kalkmış olan serhatlara ilişkin efsaneler ve deyişler işitilir, bazı birlik lokallerinde ve üniversite yerleşkelerinde ise, 1930'ların başında daha geçerli olan davranışlar izlenir.

Konuşma özgürlüğü ve düşünsel özgürlükler açısından, Amerikan demokrasisinin temel ilkeleri genel olarak sağlam olmakla birlikte, uygulamaları bazen yanlış olmuştur. Tocqueville, kitle kültüründe uymacılık (conformism) tehlikesi bulunduğunu belirtmişti, bugün, bu uyarıyı haklı gösterecek kanıtlar bulunduğunu görüyoruz. Yerel toplulukların, farklı görüş taşıyan karşı görüşlü kişilere hoşgörüsüz olduğu sık sık görülür. Burada, ne asıl bağlılıkları yabancı bir hükümete karşı olanları, ne de, anayasamıza bağlı olduklarını söylemekle birlikte anayasal sistemimizi yıkacak olan aşırı ulusçuları kastediyorum. Üzerinde durmak istediğim, alışılmamış görüşleri ile düşünsel ortamı uyaran, toplumsal bakımdan saldırgan olmayan ve başkalarının soru sorma zahmetine girmediği konularda

4 Bununla birlikte, 1960'larda, iki yüz milyonun yirmi altı milyonu yoksulluk içinde yaşamayı sürdürdü.

protestoda bulunmaya cesaret ederek değerli bir rahatsız edici rolü oynayan eksantrik kişilerdir. Birleşik Devletler çağdaş zamanlarda genel olarak çok fazla tartışma özgürlüğünden değil, çok az tartışma özgürlüğünden dolayı acı çekmiştir. Kamusal ve özel tartışmanın, yazılı açıklamaların tonu genel olarak yumuşak olmuştur. Değerler üzerine tartışma sustuğu zaman, bir kültür için tekniğin bataklığına saplanıp kalma tehlikesi doğduğundan, bu eğilim bazı tehlikeler taşımaktadır. Bu durumda, amaçların yeniden incelenmesi, yerini teknik bilginin geliştirilmesine bırakır. Bundan sonra, düşünce yaşamını canlandıran kaynakların, örgüt adamının kumsalında yok olup gitmesi bir kuşaktan fazla sürmez.

Şimdilik bu tehlike, kapıyı karşı tehlikeye açık bırakacak biçimde atlatılmış gibi gözüküyor. Suskun ellili yılların yerini gürültülü altmışlı yılların almasıyla Amerika'nın havasında köklü bir değişim oldu. Benimsenmiş görüşlere karşı çıkıldı, geleneksel standartlar sorgulandı ya da reddedildi, yeni görüşler özgürce yayıldı. Yalnız özel şiddet eylemleri artmakla kalmadı, Başkan Kennedy, kardeşi ve Dr. Martin Luther King gibi ulusal liderler de suikaste kurban gitti.

Bu olgunun bir çok nedenleri bulunmaktadır. Kısmen, yerleşik yetkeye karşı dünya çapında yürütülen protestodan Amerika kendi payını almaktadır. Fakat, öbür nedenler belirgin bir biçimde Amerika'ya özgü idi. Irksal ve ekonomik azınlıklar, çıkar ve fırsatlardan eşit olarak yararlanma hakkını istedikleri için, bu ülkede şimdi toplumsal bir devrim yer almaktadır. Bununla birlikte, kötü yönetilen bir Asya siyasetine boş yere sapıldığı ve gereksiz bir savaş yönetildiği için, milyonlarca kişi kızmış ve bunalmış durumdadır. Fakat, uyum ve oydaşlık alanında yitirilen şey, yeni bir tartışma canlılığı ve ulusal bilincin yeniden uyanışı ile geri kazanılabilir. Yakın gelecekte Amerika'daki demokrasi önemli değişikliklerle karşı karşıya kalacaktır. Ülke içinde, herkese toplumsal adalet sağlayacak ortaklaşa bir standardı oluşturma sürecini tamamlamalıyız. Ülke dışında, gücümüzün sınırlarını tanımalı, eski yalıtılmışlık siyaseti ile son zamanlardaki aşırı karışmacılık arasında bir denge aramalıyız. Demokratik yapı çerçevesi içinde bunu başarmak, geleneklerimizin ve umutlarımızı gerçekleştirme koşullarının sınanması olacaktır.

İngiliz demokrasi türü, Amerikan türü ile karşılaştırıldığında, öğretici bazı karşıtlıklar içerir. İki yönetimin yapısal biçimleri ve içinde yer aldıkları siyasal ortamlar farklıdır. Birleşik Devletler'de azınlıklara geniş bir yer ayrılmasına karşın, İngiliz kurumları çoğunluk yönetimi için basitleştirilmiş ve düzenlenmiştir. Amerika'da, bir çoğunluğun kendisini nasıl ortaya koyabildiği ve Anayasa'nın oluşturduğu karmaşık mekanizma içinde nasıl yolunu bulabildiği şaşılacak bir şeydir. İngiltere'de ise, iktidar öylesine güçlendirilmiş ve merkezileştirilmiştir ki, nasıl olup da herhangi bir azınlığın varlığını sürdürebildiğine şaşmak gerekir. İngilizlerin, çoğunluk tarafından böylesine kolaylıkla yönlendirilebilecek bir mekanizma oluşturmalarının nedeni, bir halk olarak gösterdikleri siyasal tektürlülüktür. Bir adada yüzlerce yıl bir arada yaşamanın sonucu olarak, İngiliz gücü-

nün kaynağını oluşturan bir iç dayanışmaya ulaşmış bulunuyorlar. Bu duygunun sağladığı güvenlik içinde, farklı görüşleri soğukkanlılıkla ve ayrılığı hoşgörü ile karşılayabiliyorlar. Kamuoyu, rakipler arasında kuralına uygun bir yarıştan yanadır; çoğunluk bile, karşıtlarına fazla sert davranmakla saygınlığını ve desteğini yitireceğinin farkındadır. Bunun sonucu olarak, İngiltere'deki kamuoyuna açık tartışmalar sert ve bazen gürültülü geçer. Konuşma özgürlüğü, yayım özgürlüğü, meclis tartışmalarından kesilip çıkarılmış birer parça gibi, başka yerlerde benzeri çok az görülen bir güçle kullanılır. Sözünü ettiğim iktidarın merkezileştirilmesi ve güçlendirilmesi, kuşkusuz ki, oligarşinin yönetimi denetlediği ve soyluların toplumu önderleri ile donattıkları bir demokrasi öncesi dönemde gerçekleştirilmişti. Daha sonra, Avam Kamarası'nın üyelerini seçen seçmen kitlesinin genişletilmesi ile, onların kurduğu bu yapı, demokrasinin amaçlarına uyarlandı. Fakat, bir aristokrasinin ulusa verdiği ton ve nitelik, siyasal ve ekonomik egemenlikleri bittikten sonra da yaşadı. Özgürlük alanında, İngiliz demokrasisi dikkate değer bir başarıya ulaşmıştır. Fakat, eşitlik alanında aynı kertede ileri bir düzeye ulaşamadı. Bir çok değişikliğin gerçekleşmesine karşın, İlgiltere'de toplumsal sınıfların oluşturduğu katmanlaşma inatçı bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumsal-ekonomik ölçeğin iki karşı ucu arasındaki farklılık artık eskisi kadar büyük değil. Endüstri ve büro işçilerinin maddi yaşam düzeyleri son derece yükselmiş bulunuyor ve eğitim fırsatı genişlemesini sürdürüyor.

Bununla birlikte, bir çok erdemi ve kötülüğüne karşın, aristokrasi yasal olarak varlığını sürdürmektedir. Aristokrasinin en önemli erdemlerinden birisi, hizmet eylemleri ile yol gösteren niteliklı bir seçkinler idealidir. En büyük kötülüklerinden birisi ise, kalıtsal statünün kişisel değerle karıştırılmasıdır. Sınıf yönetimli bir toplumda, insanlar yanlarındaki eşitlere değil, yukarıya ve aşağıya bakma alışkanlığını edinirler. Bu koşullar altında, eşitlik, en yüksek değer verilen ideal değildir. Her ne kadar İngiltere 1920'lerde bulunduğu noktanın çok ötesine geçmişse de, ortaya çıkan farklılıklara karşın temel bir benzerlik vardır. Siyasal demokrasi gerçekleştirilmiş, toplumsal demokrasi gerçekleştirilmemiştir. Günümüzde üyeleri eskisine göre daha geniş bir çevreden de seçilse, ülke hâlâ, yetenekli insanların saflarına katılmayı istedikleri bir seçkinler kümesi tarafından yönetilmektedir. Bu seçkinlerin ivedi görevi, ekonomik ve askeri durumlarını evrensel boyutlardan yerel boyutlara indirmek, gereksiz sürtüşmelere yol açmadan yeni ırksal azınlıklarını kaynaştırma süreçlerinden İngiliz halkını geçirmektir.

İsviçre, Danimarka, Kanada ve Yeni Zelanda

Küçük demokrasiler arasında, Avrupa'dan iki, İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan da iki ülkeyi ele alacağım. Bunlar, karşılaştırılmaya değer bazı belirgin yönler taşımaktadır.

İsviçreliler, Konfederasyonlarını oluştururken yaptıkları gibi, demokrasilerini de parça parça ve yavaş yavaş geliştirdiler. Kullanılabilecek küçük bir alanda nüfus artışının baskısı ile karşı karşıya kaldıkları için çok

çalışmak zorundadırlar ve hem özel yaşamlarında, hem de kamu yaşamlarında çok tutumlu olma eğilimi taşırlar. Konumları nedeniyle tarafsız olmak, farklılıkları nedeniyle de hoşgörülü olmak zorundadırlar. Kendilerine kalan mirasa sıkı sıkıya sarılmışlardır, tutucu eğilimlidirler, ne yaptılarsa (Romalılar gibi) yavaş yavaş yapmışlardır. Pek heyecan uyandıran nitelikleri olmasa da, bu halka saygı göstermek gerekir. Ayrıca, düşüncelerden çok karakterlerin ürünü olan bir demokrasiyi beğeni ile karşılamamak da elde değil. Yerel eğilimlere, resmi yetkililere karşı olan güvensizlikten biraz ekleyin; zenginliği gelenekle, barışı insancılıkla ve tutumluluğu temizlikle karıştırın. Ortaya çıkan sonuçlar gerçekten çok sağlıklıdır ve görünüm orada oturanlardan çok daha dramatik de olsa, insan dünyanın daha çok İsviçre gibi olmasını istiyor. İsviçrelilerden bazı değerli dersler alınabilir: Yüksek yaşam düzeyi, bol kaynaklardan çok, yaratıcılığa, çalışmaya ve güvenilirliğe bağlıdır; sıradan insanlar sağduyularını kullanarak, Kahramanların, Süpermenlerin ve Diktatörlerin yardımı olmadan düzenli bir toplum ve etkili bir yönetim yaratabilirler; bir halk, sürekli olarak devlet işlerine katılarak onurunu koruyabilir ve kendisine bir yurttaşlık eğitimi verebilir.

Anakaradaki saygıya ve öykünülmeye değer öbür demokrasi Danimarka'dır. Nasıl ki dağlar İsviçre'nin biçimine ve ruhuna yön verdiyse, Danimarkalılar üzerinde de deniz etkisini bırakmıştır. Çünkü bunlar, bir adalar kümesi ve anakaranın uzantısı üzerinde yaşayan çiftçi ve denizcilerin çocuklarıdır. Dedeleri arasında Vikingler de bulunuyordu ve yüzyıllar boyunca Danimarka'nın çekinilecek bir deniz gücü vardı. Fakat, askeri zaferlerini geçmişte kazanmış olan, şimdi ise yanıltıcı düşler ve boş umutlar peşinde koşmadan yeteneklerini barış sanatı üzerinde yoğunlaştıran uluslar talihlidir. Gördüğümüz gibi, anakara siyaseti üzerindeki gücü geriledikten sonra, demokrasi Danimarka'ya geç bir dönemde girdi. Prusya'nın ilerlemesini durdurmak için boş yere çabaladıktan sonra Danimarka kendi içine döndü, yeniden ortaya çıktığı zaman da, toplumsal, ekonomik ve siyasal demokrasiye yöneldi. Günümüz Avrupa anakarasında gerçekten daha demokratik olan bir ülke, toplumsal adaleti daha derinlemesine gerçekleştirmiş bir toplum, daha yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış bir halk yoktur. Çiftliklerinde ve köylerinde olduğu kadar Kopenhag'ın ana caddelerinde, sanatlarının ve elişlerinin tasarımlanmasında ve gönenç devleti programlarında, Danimarkalılar, sıradan olanı yüksek bir incelik düzeyine ulaştıran üstün bir zevkin örneklerini verirler. Burada, demokrasi ve insancılık doğru alaşımın formülünü bulmuştur.

İngiliz Uluslar Topluluğu'ndaki demokrasiler arasında, Kanada'nın İsviçre'ye, Yeni Zelanda'nın Danimarka'ya bazı benzerlikleri vardır. Kanada ve İsviçre, ata kültürü Fransız olan önemli bir azınlık barındırmaları bakımından benzerlik gösterirler. Her iki ülkede de, toplumsal çoktürlülük, kendisini anayasal sistemde ve siyasal uygulamada gösterir. Her iki devlet de federal birlik olduğu için, kantonların ve eyaletlerin, dil ve din çeşitliliğini korumak gibi bir işlevi vardır; iç bölünmeleri aşan birlik ise, kısmen dış etkilere karşı doğan bir merkezçek tepkisinden kaynaklanmak-

tadır. İsviçre Federal Konseyi ve Kanada Kabinesi gibi zıt nitelikteki kurumların halkın kültürel çeşitliliğini yansıtmak için benzer bir biçimde kullanıldığını görürüz. Konsey daima çok partili bir koalisyon olduğundan, Kabine de çoğunluk partisi üyeleri tarafından oluşturulduğundan benzerlik orada bitmektedir.

Tek yönetim yapısı içinde ayrı toplulukların bir arada bulunması gerekmekle birlikte, çoğunluk yönetimi de ilke olarak geçerli olurken, uygulamada çok değişiklikler göstermektedir. Çoğunluk ve azınlık arasındaki ayrımın kültürel sınırlara denk düştüğü durumlarda, çoğunluğu elinde bulunduranların güçlerini aşırı biçimde kullanmaları ve istediklerini yapmaya kalkmaları, ulusal birliğin sürdürülmesi açısından her zaman siyasal ölçülülükle bağdaşmaz. Kanada'da dinsel ve dilsel ayrım çizgileri geniş ölçüde çakıştığı için, Kanada açısından bu tehlike, aynı durumda bulunmayan İsviçre için olduğundan çok daha büyüktür. Bu nedenle, devlet adamlığı sanatı ve demokrasinin kuramsal öğretisi, Kanadalıların açıkça formüle ettikleri ölçüler içinde, çoğunluğun kaba gücünün başatlığını sağlama yerine, dengenin, ılımlılığın ve uzlaşmanın erdemlerini vurgulama eğilimindedir. Bu konuda unutmamak gerekir ki, İngilizce konuşan Kanadalılar azınlıkta oldukları sırada, çoğunluğun istediğini yapma hakkına karşı çıkmışlardı; bu kültürler arasındaki sayısal orantı tersine döndüğü zaman, Fransız Kanadalılar da aynı tutumu takındılar.

Yeni Zelanda'daki demokrasi farklı koşullar dizini ile karşılaşmıştır ve bu nedenle de farklı bir tür oluşturmuştur. Sayıları az olan ve Avrupalılar için 1860'lardan beri bir tehlike oluşturmayan Maoriler bir yana bırakılacak olursa, Yeni Zelandalıların önemli bir azınlık sorunu olmamıştır. Geniş ölçüde İngiliz kökenli olmakla kalmadılar, İngiliz adalarındaki emekçi ve alt-orta sınıf Protestanlardan kaynaklandılar. Bu nedenle, ülkenin başat niteliği kültürel türdeşlik olmaktadır ve bu öylesine aşırı bir biçimde belirmektedir ki, bazı zararları da birlikte getirmektedir. İnsanlar arasında meslek ve gelir farklılıkları bulunduğu için ekonomi, çoğunluk ve azınlıkların üzerinde oturabileceği belirgin bir temel oluşturmaktadır. Fakat, bu durumda bile çok büyük bir ayrım doğmamaktadır. Bu nedenle, Yeni Zelanda, siyasetini bir benzerlikler bağlamı içinde yürütür ki, bu da manevra ve önemli anlaşmazlıklar için fazla bir alan bırakmaz. Siyasette pek bir esneklik yoktur, halkın aralarından seçim yapabileceği fazla bir program çeşitliliği de görülmemektedir. Sonuç olarak, bu ülkede Meclis tartışmaları her zaman-sıkıcıdır ve genel seçimler de genellikle böyledir.

Toplumda böyle genel bir benzerlik egemen olduğu zaman, çoğunluk, denetimsiz olarak hüküm sürmektedir. Yeni Zelanda'da her şey merkezileşmiş ve düzenlenmiştir. Hep bir arada etkili olamayacak kadar sayısı fazla olan, işlevlerini yerine getiremeyecek kadar küçük ve zayıf olan yerel yönetimlerin karmaşık yapısı üzerinde Dominyon yönetimi denetimini kurmakta hiç bir güçlükle karşılaşmadı. Merkezde, günümüz Meclis'i tek meclistir, Kabine tarafından denetlenir ve Kabine'yi oluşturan çoğunluk partisidir. Basın tümüyle tutucu bir tekdüzelikle yayın yapar, bu nedenle, İşçiler sesini ancak radyo ve televizyondan duyurabilirler.

Bu öğelerle birlikte, Yeni Zelanda'nın eşitlik için tutkusu görülmektedir. Güney Pasifik'te demokrasinin vurgusu özgürlükçü değil, eşitlikçidir. Halka eşit olarak davranılmalıdır. Eğer iyi bir şey varsa, olanaklar ölçüsünde çok insana dağıtılmalıdır, bu da ister istemez azalan miktarlarda olma durumundadır. Bunun sonucu olarak, Yeni Zelandalıların isteği eşitlik oransal olmaktan çok aynı nitelikte olduğu için, takdire değer ölçüde denkliği sağlamayı başarmışlardır ve toplumsal adaletin gerçek birer atılganı olmuşlardır. Fakat ,aynı zamanda, bu erdemlerin eksiklerini de sergilemektedirler. Ayrıcalıkları aşağı doğru çekme eylemi toplumun bütün yönlerini etkilemiştir, en ciddî sonuçları da eğitim sistemi üzerinde görülmüştür. Gerçekten de, türdeş bir toplum, çoğunluk yönetimini eşitliğin aynı nitelikteki türüyle birleştirdiği zaman, alışılmamış görüşleri taşımak, sevilmemek; karşı olmak da, tehlikeli olmak anlamına gelmektedir. Yurttaş özgürlükleri açısından, 1930'lardaki ekonomik bunalım ve iki Dünya Savaşı sırasındaki Yeni Zelanda'nın tutumu hiç de övgüye değer değildi, özellikle değişik görüşte ve davranışta olduğu için cezalandırılan bir avuç kişinin genel güvenlik açısından hiç bir tehlike oluşturmadığı göz önüne alınacak olursa.

Demokrasinin iki kategorisi

Bu altı demokrasinin niteliklerinin izdüşümleri ele alınacak olursa, eğilimlerinin bazı belirgin modeller oluşturduğu görülür. Vurguladıkları idealler ve kullandıkları kurumlar açısından iki kategori oluştururlar. Bir demokrasi türü, tonu açısından öncelikle özgürlükçüdür ve havası bireycidir. Azınlıkları koruma açısından çok titizdir, çoğunluk yönetimini sınırlayacak siyasal kurumlar oluşturur. Bu, çoğulcu toplumlarda tipik olarak görülen demokrasidir, bu duruma uygun olarak, yönetim biçimi federaldir. Birey lehine olan eğilim ve birey özgürlüğünün özelliği, burada devletin alanını daraltacak biçimde yorumlanır. Genel olarak bu kümeye girebilecek ülkeler, Birleşik Devletler, Kanada ve İsviçre'dir.

Öbür türün eğilimi eşitliğe doğrudur. Burada görünüm daha ortaklaşacıdır, felsefe daha toplumsal yönelimlidir. Bu demokrasi türü, yönetimin güçlerini yoğunlaştırır ve mekanizmasını merkezileştirir. Egemen olan çoğunluktur, eğer iktidarın kullanımında ılımlı bir tutum içindeyse, bu, zorunluluk sonucu olmaktan çok, iyi niyet sonucudur. Böyle demokrasiler, gerçekten güçlü bir devlet yaratırlar. Eşitliğe önem verildiği zaman devlet yetkin bir eşitleyici olarak görüldüğü için, etkinliklerinin çok geniş bir alana ulaşması gerekir. Devletin işlevi, bundan sonra, ölçeği kararlaştırmak ve dereceleri saptamaktır. Böyle bir demokrasi, türdeş topluluklar için son derece uygundur. Örnekleri, Yeni Zelanda ve Danimarka'da görülebilir. İngiltere tam olarak bu kategorilerden hiç birisine girmez. Pek çok özellikleri açısından Danimarka ve Yeni Zelanda'ya benzese de, İngiltere, toplumsal sınıfları nedeniyle onlardan önemli ölçüde ayrılır. İngiliz demokrasisi eşitçi değil, seçkincidir.

Fakat, İngiltere'nin demokrasiye önemli bir katkısı olmuştur ki bu genel çözümlemeyle yakından ilgilidir. Kuruluşları ve davranışları açısından

bütün demokrasiler bir ilkeler ve değerler dizisi içerir. İngilizler, kuramdan kaçınma ve uygulamaya düşkün olma gibi garip bir ün taşımalarına karşın, öbür halkların hepsinden daha fazla (belki Fransızlar bunun dışındadır) demokratik değerler konusunda çeşitli felsefeler geliştirmeye çalıştılar. ABD'de, 1770-1790 ve 1840-1860 arasında yer alan iki dönemde temel ilkeler üzerinde önemli tartışmalar yapıldı. Bu dönemlerde geliştirilen üretici düşüncelerin dışında, Amerika'nın demokratik ideallere katkısı, anayasal kurumların oluşturulmasından ve anayasadaki kesin olmayan deyimlere Yüksek Mahkeme tarafından ince yorumlar getirilmesinden ibaret kalmıştır. Calhoun'un Güney'de yaptığına benzer bir hizmeti Quebec'te veren Henri Bourassa dışında. Kanadalılar, demokrasi üzerinde kuram geliştirmeden demokratik olarak davrandılar. Cenevre dünyaya bir Rousseau verdi, fakat onun Fransa'daki etkisi anavatanındakinden çok daha fazla oldu ve İsviçre demokrasisinin biçimi daima düşünce üretmekten çok uygulamaya yönelik oldu. Danimarkalılar, tarihlerinin kritik dönemlerinde, düşgücü taşıyan Grundtvig'in görüşlerinden esinlenmişlerdir. Onun çalışmaları dışında, Danimarkalıların izledikleri ilkeleri yazdıklarından değil, programlarından bulup çıkarmak gerekir. Yeni Zelandalılara gelince, dünyanın felsefeden en uzak halkı belki de onlardır. Bütün alanlarda (ekonomik, toplumsal, siyasal) kavram çözümlemesine girmeden sahip oldukları bir adalet duygusu demokrasilerine kaynaklık etmektedir.

Bununla birlikte, sistematik felsefenin yokluğu, siyasal düzendeki ve bunun toplumsal çevresindeki değerlere bağlı olmayış anlamına gelmez. Açıkça formüle edilmiş olsalar da, olmasalar da, eylem ve kurumlarımızda ideal amaçlar daima üstükapalı olarak yer alır. İşlemekte olan bir demokraside halkın verdiği önceliklere, seçtiği ya da reddettiği programlara bakılarak, önem verdiği değerler ortaya çıkarılabilir. Demokrasinin evriminde, kuram geliştirme, tarihsel olayların bitiminde ya da tamamlanmasında yer almadı; Hegel'in dediği gibi, Minerva'nın baykuşu gecenin gölgeleri koyulaştığı bir sırada uçmadı. Akşamüstü değil, fakat şafağımızda demokratik felsefenin ender kuşları uçmaya başlamıştı. On yedinci yüzyılın ortasıyla 19. yüzyılın ortası arasında formüle edilen öğretiler (ve evet dogmalar), çağdaş demokrasilerin olgunlaştığı günümüze değin geçen yüzyıl boyunca, nedenselliği ve haklılaştırmayı sağladılar.

Olgunluktan sonra ne gelir ?

Fakat, bu bizi şunları sormaya yöneltiyor: Olgunlukla birlikte gelen nedir, bunu ne izleyecektir? Günümüz demokrasisinde ne gibi eğilimler gözlenmektedir? Gelecekte demokrasinin alacağı biçimler konusunda ne denebilir?

Tocqueville demokrasiyi incelemek için Atlantik'i aşarak Amerika'ya geldiği zaman, geleceğin dalgasını gördüğüne inanıyordu. Demokrasinin karakter ve sorunlarını incelediği zaman, Mill, dünyanın demokrasiyi sadece militan aşamasında deneyimlediği sonucuna vardı. Yüzyılın başlarında, demokrasinin yandaşları, demokrasinin zaferini olup bitmiş bir olgu olarak ilân ettiler ve mutlaka evrensel yaygınlığa ulaşacağına inandılar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana daha kuşkucu olduk. Duyduğumuz kuşkuların sıkıntısı içindeyiz. Kendimize daha az güveniyoruz. Sistemimizi bir başka sistemle değiştirmeyi istemiyoruz (bildiklerimizden hiç birisi, daha iyi olmak bir yana, bizimki kadar bile iyi gözükmüyor), bununla birlikte, gelecek dalgasının geri çekici etkisinin korkusu içinde, yakıcı bir endişe duyuyoruz. Dünyayı Komünistlere yitirmek için mi Faşistleri yendik, diye kendi kendimize soruyoruz. Kurumlarımız ve inançlarımız şu ana kadar Doğu Avrupa'da tümüyle dışlanmışken, Latin Amerika'da çok zayıf bir desteği varken, Batı Avrupa'da bile bütün ülkelerde geçerli değilken, Asya ve Afrika'da benimsenmelerini bekleyebilir miyiz?

Bu sorularda, iki ayrı, fakat ilişkili nokta vardır. Birincisi, olgun demokrasilerde, sistem artık daha fazla evrime olanak tanımayacak kadar gelişmiş midir? İkincisi, Asya ve Afrika'nın çok farklı toplumlarında demokrasinin başarıyla işlemesinin şansı nedir?

İlk soruya verilebilecek yanıtlardan bir bölümü tartışma götürse bile, kanımca yanıtın özü tartışma dışıdır. 1968'in demokrasileri ile 1914'tekiler karşılaştırılacak olursa, o zaman ancak kısmen ele alınan temel işlerin çoğunun şimdiye değin tamamlanmış olduğunu görürüz. 1939'a değin partilerin üzerinde çekiştiği ekonomik ve toplumsal konular, en azından genel çizgileriyle, büyük ölçüde çözüme bağlanmış bulunuyor. Yönetim yapısının tümüyle demokratikleştirilmesi konusundaki siyasal sorun da bunlar arasındadır. Birleşik Devletler'in Zencileri eşitlik çemberi içine alması, İngiltere'nin de siyasal demokrasiyi toplumsal seçkinciliğe egemen kılması gerektiği doğrudur. Fakat, her iki ülkede de bu yönde değişimler başlamış bulunuyor, geniş etkileri en azından bir kuşak geçmeden duyulamayacak bile olsa, sonunda kuşkusuz ki çok temelli bir değişim gerçekleşmiş olacaktır.

Bu arada, demokrasinin olgunlaşması ile birlikte hemen duyulan etkilerden bir kısmı, iç siyasetin değişen tanımında görülebilir. 1940'tan önceki bir kaç on yıl boyunca, Demokratların ve Cumhuriyetçilerin çoğunluğu, siyasa ve felsefe açısından karşı kutuplarda yer alıyordu. Fakat, Roosevelt-Willkie yarışmasını izleyen yirmi yıl içinde bu ayrılıkları geniş ölçüde azaldı. Aynı durum, İngiltere'de Muhafazakârlar ve İşçiler için, Danimarka'da Sosyal Demokratlar ve onlara muhalefet eden partiler için ve öbür bir çok ülke için geçerlidir. Bazı ülkelerde, bu eğilim, siyasal yelpazenin gittikçe daha geniş bir bölümünde uzun ömürlü koalisyonların oluşmasına yol açtı. İsviçreliler bu alanda öteden beri ustalaşmıştır ve son zamanlarda, komşuları olan Avusturyalılar da onları taklit etmeye yöneldiler. Bu durumda, demokrasi için siyasal sonuçlar, hem kazanç, hem de kayıp olan bir dengeye ulaşmaktadır. Bir taraftan dengeli bir istikrara kavuşulmakta, öte yandan da muhalefetin eleştirisi ve anlamlı almaşıklar arasında seçim ortadan kalkmaktadır. Eğer bu eğilim sürüp gidecek olursa ve eğer demokrasilerdeki büyük partiler gittikçe daha çok benzeşirlerse, demokratik diyalektik gerçekten hiç görülmemiş, belki de istenmeyecek bir bireşime ulaşmış olacaktır.

Fakat, bu olası sonuca ilişkin olarak ne denebilir? Böyle bir toplumsal uyum sağlanırsa ve uzun zaman sürerse, bu, yetkinliğin getirdiği bir hareketsizlik mi, yoksa ölümün sessizliği mi olacaktır? Çağdaş gözlemcilerden bazıları karamsar görüşü desteklemektedir. Demokratik siyasette, sonun başlangıcı olabilecek bir çöküşün görüldüğü kanısındalar. Çok partili çeşitliliğin ve iki partinin yer değiştirmesinin gittikçe sürekli koalisyonlar tarafından ortadan kaldırılacağını ve bunların tek partili rejimler olarak yerleşme olasılığını öngörüyorlar. Böyle bir sonucu beklemiyorum, demokrasinin siyasal sistemler arafatına geçeceğini öngörmenin haklı olduğunu da sanmıyorum. Olmakta olan şudur ki, demokrasinin evrimi yeni bir aşamaya girmiştir ve yeni sorunlar sergilemektedir. Fakat bu sorunlar, başarısızlıktan çok başarıdan kaynaklanmaktadır ve ele geçirilmesi gereken bütün bir evren vardır.

1960'ların ortasına değin çeşitli demokrasilerde oldukça yaygın olan bir havayı ele alarak ve bunu doğuran nedenler üzerinde görüş belirterek, bu nokta desteklenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, temel nitelikte olduğu için halkı heyecanlandıran iç sorunlar, artık genel olarak siyasal tartışmanın canlı konuları olmaktan çıkmış bulunuyor. Bir zamanlar çok sert mücadelelere neden olan çözümleri ve koşulları, günümüzdeki kuşaklar veri olarak alabilir. Bu nedenle siyasal yaşam daha sakin, içeriği daha teknik. Bu durumda, yönetim işi heyecansız ve sıkıcı bir görünüm kazanmaktadır. Halk artık eylemli bir ilgi göstermiyor. Bunu can sıkıntısı izlemekte ve duyumsamazlıkla (apathy) son bulmaktadır. İskandinavya, İsviçre ve Güney Pasifik[5] demokrasilerindeki kamu olaylarının çeşitli yönleri göz önüne alınarak bu genelleme kanıtlanabilir. Bir zamanlar haçlı seferleri gibi olan, toplumsal adaletsizlik karşısında kızgınlıkla ateşlenen partiler, şimdi kalıtsal seçmenlerin desteklediği yaşlanan bürokrasilere döndüler. Büyük şirketlere karşı savaşan sendikalar, yönetilen ve karma bir ekonomide onların ortağı oldular ve bundan yararlanıyorlar. Tekellere karşı çıkan kooperatiflerin kendileri büyük ölçekte işlere giriyorlar. Şirketler, adsız örgüt adamlarıyla dolduruluyor ve halkla ilişkiler yoluyla hoş gösteriliyor. Kuşkusuz ki abartıyorum. Fakat, buradaki doğruluk payı göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür .Toplumsal sistemimizdeki en büyük kötülükleri temizlemeyi başardıktan sonra ne yaparsınız? Gerçekleştirilmesi gereken önemli bir iş kalmadıysa, bu bir yozlaşmaya mı yol açacaktır? Tanrı katında tedirginlik, cennette tıkanıklık, ütopyada bıkkınlık vardır. Başarı zayıflığa yol açar. Başarılarınızı korumaktan başka amacınız kalmaz. Yaşlılar için bu yeterli olabilir. Gençler için ise, bu bunaltıcı bir gelecektir, 1960'ların sonlarında patlamaya başlamalarının bir nedeni de buydu.

---

5 Büyük demokrasilerin iç karmaşaları ve dış sorumlulukları, onları hâlâ çözmeleri gereken bir çok sorunla karşı karşıya bırakmaktadır, bu da, siyasal tartışmaya daha büyük bir canlılık getirmektedir.

Demokrasi için yeni alanlar

Fakat, henüz zafer dolu bir emekliliğin nirvanasına indirgenmediğimiz açıkça ortada. Demin üzerinde durduğum tehlikeler iki temel nedene bağlanabilir, demokrasinin temel amaçlarından çoğunun gerçekleştirilmiş olması bu nedenlerden sadece birisidir. İkinci neden kökeninde demokrasi olgusuna bağlanmamıştır, fakat demokrasi üzerinde gelecekte önemli etkiler yaratabilecek başka bir siyasal eğilimin ürünüdür. Düşündüğüm şey, çağımızda demokrasinin değil, fakat Batı Avrupa'nın Atlantik kıyısında dört yüzyıl önce yaratılmış olan bir yönetim biçiminin, ulus-devletin artık eskimiş olmasıdır. Bu birim, ister demokratik olsun, ister yetkeci, siyasalarımızın uygulanması için bir dış çerçeve oluşturmuştur. Fakat kabuğu çatlamıştı, şimdi ise kırılıyor ve içinde bulunanlar geniş bir alana dökülüp yayılıyor. Günümüzde genel ekonomik sorunlar ve askeri güvenlik gibi öyle önemli konular vardır ki, hiç bir devlet tek başına üstesinden gelemez[6]. Bunların düzenlenmesi ve çözümü için, devletlerarası diplomasi düzeyinde yönetimler arasında yapılan görüşmelerle karara varılması gerekir.

Günümüzde izlenen bu eğilimler, demokratik siyasetin değişen karakteri konusunda önemli bir nedene işaret etmektedir. Eskiden içerde çözümlenen sorunlar şimdi dış anlaşmalar düzeyine yükselmiş bulunuyor. Fakat, içinde yaşamayı öğrenmemiz gereken bu yeni siyasal boyutlar, bir alanda geleneksel seçim yelpazesini kısıtlarken, başka bir alanda yeni ufuklar açmaktadır. Demokratik değerlerimizin ve kalıtsal kurumlarımızın, daha büyük siyasal birimlerin (önce yerel, sonra küresel düzeyde) yaratılması amacına ve sürecine uyarlanmaması için hiç bir zorlayıcı neden olmadığı gibi, böyle bir uyarlamanın gerçekleştirilmesi için bir çok neden vardır. Eğer olgun demokrasinin halkları kendi siyasetlerinden sıkıldılarsa, ortaya çıkmakta olan üstdevletler doğrultusunda enerjilerini kullanabilirler ve ideallerini yönlendirebilirler. Demokrasinin çökmeye başladığı doğru değildir. Çökmeye başlayan ulus-devlettir. Bunu izleyecek olanın örgütlenmesi işi demokrasi için bundan sonra çözülmesi gereken sorun olarak ortada durmaktadır. Bundan böyle, ulusun modası geçmiş siyasetinden gözlerini kaldırarak, uluslararası ormana uygarlığını getirmesi gerekmektedir.

Bu görevi yerine getirmek için demokratik sistemin gerçekten güçlü yönü vardır. Demokrasilerin içerdiği kurumların ve değerlerin zengin çeşitliliği, yeni koşullara uygun çözümlerin bulunabileceği yararlı bir deneyim deposu olarak hizmet görebilir. Bir örnek olarak, her birisi kendi koşullarının bileşimine uygun gözüken, yukarda incelediğimiz iki geniş demokrasi tipi alınabilir. Daha önce ayrı olan devletler gönüllü olarak daha büyük bir topluluğa katıldıkları zaman, doğal olarak eski niteliklerini yeni birliklerine taşıyacaklardır. Bu nedenle başlangıçta, eski özelliklerinin çok çabuk yitip gitmemesini sağlayacak bir çerçeve oluşturulması konusunda direteceklerdir. Eğer birlikleri demokratik bir temel üzerine kurulmuşsa, büyük bir olasılıkla, özgürlükçü, azınlıkları koru-

6 1940'dan bu yana yer alan Amerikan başkanlık seçimlerinin çoğunluğunda, uluslararası ilişkiler, en önemli tartışma konularından bir kısmını oluşturmuştur.

maya önem veren ve merkezî hükümetin işlevlerini kısıtlayan bir düzenlemeyi yeğleyeceklerdir. Daha sonra, eğer birlik sürerse, bir bütünleşmeye yöneleceklerdir. Bu aşamada, bir demokrasi türünden öbürüne geçilecektir. Eşitçilik daha çok geçerli olacak, aynı zamanda, daha güçlü olarak merkezileşmiş bir devlette çoğunluk yönetimi benimsenecektir.

Daha büyük yönetim birimlerinin gelişmesinin yanı sıra, demokrasinin yaygınlaştırılabileceği başka bir potansiyel alan, dış güçlerin denetiminden kurtularak bağımsızlığına kavuşan Asya ve Afrika'daki bölgeler de bulunabilir. Şu anda, son derece iyimser ya da karamsar olan görüşler arasında bir denge bulmak zor. Yeni devletlerin çoğunda, eski sömürgeci yönetimlerin bıraktığı anayasal düzenlemeler hızla gözden çıkarıldı ya da bir kenara atıldı. Subaylar ve devrimci önderler, kurtuluşa daha hızlı ulaşmak için kaba ve hazır yöntemler önererek otokratik rejimler kurdular[7]. Siyasetin bu türü, insan başka bir biçimde olmasını istese bile, bu ülkeler işe zaten demokrasi ile başlamadıkları için, kendi içinde demokrasi açısından bir yitik değildir. Bir sonuca ulaşmaya yetecek kanıt bulunmadığı için, bu ülkelerin daha sonra demokratik bir çizgide evrim gösterip göstermeyecekleri konusunda öngörüde bulunmak acelecilik olacaktır. Eğer bir iki seçim bir demokrasi yaratmıyorsa, bir iki hükümet darbesi de bunun tersini kanıtlamaz. Hiç akıldan çıkarılmaması gereken şey, her halkın kendi demokrasisini kendisinin kazanması gerektiğidir. Bu, bir insanın öbürüne verebileceği bir şey değildir. Ayrıca, günümüzdeki en istikrarlı demokrasilerin geçmişinde, uzun yüzyıllar süren yetkeci ve oligarşik yönetimler vardı. Eğer şu andaki durumun gelişip olgunlaşması için Batıda bir çok kuşağın gelip geçmesi gerektiyse, aynı şeyin öbür kültürlerde hızla olgunluğa erişmesini beklemek neden? Sabırsız kişiler bu öneriyi sevmebilirler ama, Afrika ve Asya'daki devletlerin belirgin bir siyasal karaktere ulaşmasından önce iki kuşağın gelip gitmesi gerektiğine inanıyorum. Bu arada yapılabilecek en akıllıca iş, bekleyip görmek, istenirse yardım etmek ve kesin bir son yargıya varmaktan kaçınmaktır.

Bağımsızlığını yeni kazanmış devletler konusunda yargıya varmak erken olmakla birlikte, demokrasinin sağlam biçimde yerleştiği ve kendine özgü eski bir geleneğinin bulunduğu halklar üzerinde genelleme yapılabilir. Bu nedenle, bu kitabın sonucu, bir özetleme ve değerlendirme girişimi olmalıdır. Olumlu ve olumsuz yöndeki bir çok görüşün karmaşası arasında, doğrudan sorunun özüne inenleri ele alacağım.

Olumsuz özetleme

Demokratik yönetim biçimine karşı yöneltilen üç temel görüş vardır: Demokrasi çoğunluğun tiranlığına yol açar; bilgisizliği taçlandırır; aslında bir oligarşinin arkadan yönetimine sahte bir görüntü kazandırır. Şimdi bu görüşleri sırasıyla ele alalım.

Birinci eleştirinin gücü, aslında «tiranlık» sözcüğüne verilen anlamdan kaynaklanmaktadır. Bu bağlam içinde, bu sözcüğü, bir azınlığın kendi

[7] Bazı durumlarda da despotça, örneğin, Nkrumah yönetimi altında Gana.

hakkı olduğuna inandığı şeyler konusunda, bir çoğunluk tarafından acımasızca muamele edilmesi olarak anlıyorum. Tiranlığın özü, haksız sulta kavramıdır. Bu, yanlış uygulandığı düşünülen bir iktidar eylemidir. Bu, bir demokraside olabilir mi, olmakta mıdır? Sanıyorum olasıdır ve bazen bu olgunun varlığı kabul edilmelidir. Her yönetim biçimi, iktidarın güçlendirilmesi ve kullanılmasını öngörür ki, bu da bazen kötüye kullanılır. Demokrasiler doğal olarak iktidarı çoğunluğa verdiklerine göre, bu iktidarın tiranca kullanılma olasılığı yadsınamaz, görmezlikten gelinemez, açıklamayla çözülemez. Tehlike, sistemin yapısında vardır. Bu, üstünlüklerle gelen bir tehlike öğesidir ve çoğunluk baskıcı olunca, kabul etmeli ki zalim de olabilir.

Böyle bir şeyin olmasına karşı güvenceler var mıdır? Evet, bazı savunma biçimleri bulunmaktadır. Fakat, bu savunmaların aşılamaz olduğunu ileri sürersek kendimizi aldatmış oluruz. Korunmalardan birisi, devlet mekanizmasını öylesine karmaşık yapmaktır ki, azınlıklar bir çok direnme yolları bulabilsinler. Fakat, aşırı biçimde uygulandığı zaman, bu, karşı olumsuzluğa yol açar: Hiç bir karar alınamaz, yönetim güçsüzdür ve çoğunluk sürekli olarak engellenmektedir. Daha iyi bir güvence, karşıt amaçlarla çalışan kurumlar üzerine değil, fakat, özgürlük bağlamı içinde birbirine karşı gelen siyasal güçlerin etkileşimi üzerine kurulmalıdır. Özellikle parti sistemini, örgütlü ve yasal bir muhalefeti, eğer haksızlık oluyorsa bunun sergilenebileceği açık görüş kanallarını düşünüyorum. Vicdanlarının sesine kulak verebilen yeterli sayıda insanın yer aldığı, duyarlı kalabilen bir demokraside, bu tür siyasal koşullar, tiranca davranan bir çoğunluğa tam olarak engel olamasa bile, etkilerini yumuşatabilir ve bir karşı hareket yaratabilir. Bu görüş, bir inancın açıklamasına benzetilebilir. Fakat, üzerinde düşünülmüş bir inançtır, çünkü, baskıcı çoğunluğun gerçekten de yürekli muhalefetle karşılaştığı görülmüştür.

Demokrasinin bilgisiz olanı iktidara getirdiği yolundaki ikinci karşı görüş, birincinin bir çeşitlemesidir. İnsan doğasının seçkinci bir anlayışına ve buna uygun yönetime dayandırılmaktadır. Eğer yönetimin, bilgi ve uzmanlaşmış beceri gerektiren bir sanat olduğunu ileri sürerseniz, çok az kişinin akıllıca yönetecek yeterlilik ve nitelikte olduğu sonucuna varabilirsiniz. Aynı mantıkla, insanların çoğunluğu, doğru karar veremeyecek kadar budala, bilgisiz olarak görülür. Bu nedenle, eğitimsiz çoğunluk egemen olduğu zaman, bilgi, bilgisizliğe boyun eğmektedir. Bu tartışmada, doğru olan ve olmayan önermeleri birbirinden ayırmak gerekir. İyi bir yönetim için geniş ölçüde teknik bilgiye ve deneyim birikimine gerek olduğu doğrudur. Bu bilgiye sahip olan kişiler uzmanlardır ve sayıları azdır. Böyle bir uzmanlığın, siyasanın düşünsel temellerini oluşturmasına karşılık, siyasaların ne olması gerektiğini zorunlu olarak saptamadığı da bir gerçektir. Son seçimin yapılmasında, bütün öğeler (ahlâksal, toplumsal ve siyasal) etkili olabilir. Bu düzeyde, uzman, herhangi bir yurttaştan daha farklı değildir. Kendi alanında uzman da olsa, başka bir dalda amatördür.

Üstün olduğu varsayılan az sayıda insanın sultasını bilinçli olarak yücelten öbür siyasal sistemlerin daha akıllı olduklarını ve daha az yan-

lış yaptıklarını tarihten (her şey bir yana, en güvenilir öğretmendir) göstermek de olası değildir. Roma Cumhuriyeti'ndeki senatör aileleri ya da Venedik'teki Ticari plütokrasi gibi, yönettikleri devlete güç ve zenginlik getirirken bu arada kendi ayrıcalıklarını da koruyan, geçmişteki dayanıklı oligarşiler hemen akla geliyor. Fakat, onların uzun bir yanılgılar ve yanlışlar listesi de aynı biçimde hazırlanabilir. Çağdaş dünyada, Nazilerin kendi kendilerine oluşturdukları üstün insanlar, insanlığın sıradan yönetimini küçümsediler ve dünyayı kararlılıkla, kaba güçle tutsak etmeye kalkıştılar. Fakat, yanlış üstüne yanlış yaparak mahşer gününe geldiler. Aynı biçimde, her şeyin disiplinli bir kaç kişi tarafından hesaplanıp planlanabileceğine dogmaları tarafından inandırılmış olan Komünist partiler, başarı kadar başarısızlıkla da karşılaştılar. Siyasalarını durmadan değiştirmeleri başka nasıl açıklanabilir? Bilginin yönetim gücü ile olan ilişkisini düzenlemek çok kaypak bir iştir ve bu konuda güvenceli bir formül bulunamayacaktır. Kuşkusuz ki demokrasinin kendine özgü bir yığın budalalığı vardır, fakat bunun öbür sistemlerinkinden daha fazla olduğu söylenemez; hainliğin ve zalimliğin kanlı aşırılıklarına da aynı oranda girmemiştir.

Karşı görüşlerden üçüncüsü ise çok farklı bir varsayıma dayanmaktadır. Demokratik kişinin bir düşün kurbanı olduğunu, inancının sahte olduğunu ileri sürerek, demokratik felsefeye temelinden saldırır. Bu görüşe göre, halk egemenliği bir peri masalıdır, sıradan insan ise saf ya da budalaadır. Aslında halk yönetimi yoktur (hatta çoğunluk da hüküm sürmez), çünkü bunu başaramazlar. Kuram ne olursa olsun, her türlü yönetimin karakteri oligarşidir. Gerçekçi bir açıdan bakılacak olursa, yönetim, az sayıda kişinin yerine getirdiği bir işlevdir. Sadece az sayıda kişi iktidarı kullanabilir. Demokrasi bu havaları bırakmalı ve gerçek yüzüyle ortaya çıkmalıdır.

Öbürleri gibi, bu eleştiri de uzun bir süredir, en azından iki yüzyıldır yapılagelmiştir. Rousseau, çok sayıda insanın yönetmesinin ve az sayıda insanın yönetilmesinin doğaya aykırı olduğunu ileri sürer *Toplumsal Sözleşme*'sinde. Seçmenlerin genişlemeye ve partilerin çoğalmaya devam ettiği on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Mosca, Ostrogorski ve Michels gibi yazarlar, demokrasinin hizmetinde olan kurumların, büyük örgütlerdeki oligarşik eğilimlerin dışında kalmadığını belirttiler. Son yılda, davranışçı ve nicelikçilerin oluşturduğu bir okul seçkinleri belirlemekle ve güç piramidi içeren toplumsal yapıların haritasını çıkarmakla uğraşıp durdu. *Kim Neyi, Ne Zaman, Nasıl Alıyor*[8] ile siyasetin eşitlenmesi, az sayıda insanın beceri ve aldatmaca ile daha çok şeye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durumda, demokrasiye ne kalıyor? Bir düşü yaşayarak ve ulaşılamayacak bir ideal peşinde koşarak, boş bir şeye mi mahkûm oluyoruz? Gerçek olgu ile haksız çıkarsamayı yeniden birbirinden ayırmaya çalışmalıyız. İstatistiksel hesaplamaların gösterdiği gibi; her toplumda servet, toplumsal statü ve etki dağılımının eşit olmadığını ve dağılım eğrisi üzerinde küçük oranda

8 Harold D. Lasswell'in kitabının başlığı.

kişilerin aşırı pay aldıklarını kimse yadsımayacaktır. Gittikçe karmaşıklaşan toplumumuzun, yapısı hem hiyerarşik, hem de bürokratik nitelik kazanmakta olan, durmadan büyüyen örgütler tarafından yönetildiği konusundaki açık gerçeği de yadsıyamayız. Çağdaş demokrasinin ne ortaçağ devletinden, ne de ortaçağ kilisesinden geliştiğini, fakat bu ikisi arasındaki çelişkiden doğduğunu ileri süren Acton'un görüşünü unutmamalıyız. Yukarıdan denetlenen örgütler arasındaki rekabet zorlaması bile demokrasinin amaçlarına katkıda bulunur. Çünkü, bu örgütlerin ortamını oluşturan kamuoyuna açıklık havası ve karşıtlarından gelebilecek eleştiriler sonucunda, bu örgütlerin başında bulunanlar, yalnız kendi üyelerine değil, genel olarak topluma karşı da sorumlu olmaya zorlanırlar.

Halkın dönebileceği bir seçenek olduğu zaman, bir örgüt tekel gibi davranarak halkı kendi isteğine boyun eğdiremez. Aslında, halkın desteğini aramak zorundadır. Söz konusu olan kurum bir kilise, şirket, sendika, siyasal parti de olsa, bu geçerlidir. Fakat, kamu çıkarını gerçekleştirme sorumluluğunu devlet taşıdığına göre, can alıcı rekabet, siyasal düzen içinde yer alandır. Bu nedenle, daha önce de belirttiğim gibi, demokrasi için vazgeçilemeyecek siyasal koşul, seçmenlerin periyodik olarak aralarında seçim yapabileceği en azından iki büyük partinin sürekli varlığıdır. Bu partiler içindeki disiplin, ayrılmaları ve başkaldırmaları olanaksız kılacak kadar sertleştirilemez. Halk da, yarışan takımları alkışlayan ve gösteri yapan, bunun dışında pasif olup, süreçlerde hiç bir rolü olmayan bir izleyiciler kalabalığından ibaret değildir. Halkın işlevi, daha çok, profesyonellerin öne sürdüğü kanıtları dinleyen ve yargısını seçim günü veren bir jürinin işlevine benzetilebilir.

Olumlu değerlendirme

Nihayet demokrasi lehine olan görüşler vardır. Gerçekten önemli olan noktaları içerdiği için, bunlardan üç tanesi yeterlidir. Demokratik yönetim biçimi, insan onurunu yücelttiği, sürekli bir yurttaşlık eğitimi verdiği ve böylece insanlığın daha ileri bir uygarlık düzeyine ulaşmasına en geniş anlamda katkıda bulunduğu için, bağlılığımızı hakketmiştir.

Yurttaşların onuruna saygı göstermek, demokratik yönetimin temel taşıdır. Bir demokrasi, devletin ve memurların, halka hizmet etmek için var olduğunu vurgular. Bu ilkeyi uygulamak için, kurumları ve yetkilileri değiştirme mekanizması getirilmiştir. Hükümeti yönetecek kişileri seçme ve izleyecekleri genel siyasayı onaylama konusundaki büyük sorumluluğunu, bütün halk, belirli dönemlerde yerine getirir. Bu sistemde, herkesin, ortak girişimde bir payı vardır. Bu nedenle de, herkesin bir ağırlığı bulunur.

Bu bir idealin ifadesidir. Demokratik insanın niyetini, kendisine koyduğu amacı, kendi yönetimini yargıladığı ve kendisinin de yargılanmaya hazır olduğu standardı ifade eder. Bu nedenle, gerçek demokrasiler açısından, onlar kendi ilkelerine bağlı kaldığı ölçüde geçerlidir. Gerçek demokrasiler, olmak istedikleri ya da olduklarını söyledikleri şeylere ne kadar yakınlaştıkları konusunda farklılık gösterirler. Fakat, ideallere olan bağlılık, uygulamanın düzenleyicisi olarak yararlı olur. Demokratik değerler istediği ya da reddettiği için, bazı şeyler bir demokraside yapılır ya da

yapılmaz. Bütün bunların temelinde, yurttaşların kendilerini yönlendiriş biçimi yatmaktadır. Yurttaşların itilip-kakılması ya da aldatılması, kendilerine böyle davranılmasına izin verdikleri için olur. Demokrasinin süreç ve kurumları, öbür sistemlerin hepsinden daha fazla, insanlara katılım ve etkili olma olanağı sağlar. Bu fırsatı nasıl kullandıkları, halkın karakterine bağlıdır, onurlarını bundan oluştururlar.

Belirli bir ağırlıkları olduğu ve katılımları beklendiği için, demokratik bir topluluğun insanları sürekli bir yurttaşlık öğreniminden yararlanırlar. Kamu işleri sürekli olarak dikkatlerini çeker. Görüşleri alınır, görüş verilir, kamuoyu yoklaması ve propaganda yapılır, çünkü bir gün verecek oyları vardır. Herkesi ilgilendiren sorunlarla ilgili tartışma kesintisiz olarak sürer, bunları okuyan ve dinleyenler de öğrenirler. Yaparak da öğrenirler. Yurttaşların kendi aralarında oluşturdukları çok sayıda örgütlerin çalışması, topluluğu bir arada tutar ve üyelerine sorumluluklarını yerine getirmeyi öğretir. Üyelerinin gönüllü etkinliklerine önem veren bir siyasal sistem, insanların deneyimleri ile birlikte öğrenimleri de arttıkça, güçlenir. Demokratik sürecin eğitsel değerini belirtirken Perikles bu açıdan haklıydı.

Gene bu nedenledir ki, insanlar sık sık yanılgıya düşse de ve bazen aldatılmanın kurbanı olsalar da, bu sistem, yanlışları bulan, yolsuzlukların maskesini düşüren ve şarlatanları sergileyen mekanizmaları içermektedir. İnsanların bazılarını her zaman, hepsini bazen aldatabilirsiniz, fakat hepsini her zaman aldatamazsınız dediği zaman Lincoln bunu çok güzel belirtmişti. Demokrasiyi, kendi yanılgısının ve yanlış güveninin en kötü etkilerinden koruyan şey, bu kesinlik olmaktadır. Özgürlükle birlikte yanlışlar da gelecektir, fakat, bireysel ve yurttaşsal eğitimimiz, yanlışlarımızı yinelememekten ve geçmişteki uygulamayı aşmaya çalışmaktan oluşmaktadır.

Sonunda, burada, demokrasinin insanlığa yaptığı en büyük katkı bulunmaktadır. Açık soruşturma, eleştiri ve araştırma, başarı ve değerlendirmeyi uyarır. Varlığının yasaları ile demokrasi, genel gönençle ilgilenmeye atanmıştır. Sırayla iktidara gelip giden partilerin ritmi, her birini öbürü ile yarışmaya yönlendirir ve yanlışların sergilenmesinin yanı sıra, deney ve deneyim arasında yapıcı bir denge oluşturur. Demokrasinin idealleri dinamiktir, çünkü içerikleri durmadan yeniden tanımlanmaya açıktır. Böylece, bir toplum yalnız bilgi ve teknikleri açısından değil, ahlâksal beklentileri açısından da ilerler; demokratik devletin siyaseti, yönetiminin, olumlu önlemler alarak tedrici gelişmeyi siyasa ve programına geçirmesine olanak tanır. Konuma *Demokratik Uygarlık* adını vererek bu kitap boyunca bunu söylemeye çalıştım. Yurttaşların kendi gereksinmeleri konusundaki bilincine karşılık veren devlet, yurttaşların eğitimi iyi yaşam olarak onlara neyi gösteriyorsa, bu iyi yaşam düzeyini yükseltmelerine yardımcı olacaktır ve gücünü herkesten aldığı için, uygarlaştırıcı yararları herkes arasında dağılacaktır.

Demokrasiyi eleştirenler, demokrasinin, en iyi ve akıllı kişilerin yönetimi olmadığını yineler dururlar. Fakat, bilinen ve denenen yönetim biçimleri içinde, demokrasi en akıllıca ve iyi olanıdır.

Kaynakça

Seçilmiş olan bu kitaplar, demokrasinin çeşitli yönleri ile, olumlu ya da olumsuz, ilişkilidir Düzenleme, geniş bir zamandizin göz önüne alınarak yapılmıştır, üç döneme göre sıralanmıştır: Demokrasi için hazırlık, on dokuzuncu yüzyıldaki evrimi ve yirminci yüzyılda olgunlaşması. Ya baskısı tükenmiş olan ya da birden fazla basılmış bulunan eski yapıtlar için genel olarak bir basım ve yayımcı göstermedim.

1. *Eski Klasikler*

Herodotus, *History of the Persian Wars.*

Thucydides, *History of the Peloponnesian War.*

Plato, *Republic, Laws.*

Aristotle, *Politics, Constitution of Athens.*

Tacitus, *Annals, Histories, On Germany.*

Niceolè Machiavelli, *Prince, Discourses.*

John Milton,*Arepagitica.*

Thomas Hobbes, *Leviathan,*

John Locke, *Second Treatise of Civil Government, A Letter Concerning Toleration.*

Charles Louis Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu, *Spirit of the Laws.*

Jean Jacques Rousseau, *Social Contract, Letters written from the Mountain.*

Thomas Paine, *The Rights of Man.*

Alexander Hamilton, John Jay, James Madison, *The Federalist Papors.*

Edmund Burke, *Reflections on the French Revolution.*

Thomas Jefferson, *Papers,* derleyen Julian P. Boyd (Princeton: Princeton University Press).

2. *1815'ten 1914'e*

Thomas Carlyle, *Past and Present.*

John George Lambton, Earl of Durham, *Report on Affairs of British North America.* 1839, der. C. P. Lucas 3 cilt (Oxford: Clarendon Press, 1912).

Alexis de Tocqueville, *Democracy in America, The Old Regime.*

George Grote, *History of Greece, Seven Letters Concerning the Politics of Switzerland* (Londra: Murray, 1876).

John C. Calhoun, *Disquisition on Government.*

François de Guizot, *Democracy in France* (Paris: Masson, 1849).

Karl Marx, *The Communist Manifesto.*

John Stuart Mill, *Principles of Political Economy, Essay on Liberty, Considerations of Representative Goverment.*

Abraham Lincoln, *Speeches and Letters.*

Walter Bagohot, *The English Constitution*, Lord Balfour'un giriş makalesi ile (Oxford University Press: Wold's Classics baskısı, 1928).

Herbert Spencer, *Man versus the State.*

F. W. Nietzsche, *Thus Spake Zarathustra.*

Woodrow Wilson, *Congressional Government.*

James Bryce, *The American Commonwealth* (Londra ve New York: Macmillan, 1888).

A. V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* (Londra: Macmillan, 1. Baskı, 1885); *Lectures on the Relations Between Law and Public Opinion in England during the Nineteenth Century* (Londra: Macmillan, 1905).

Gaetano Mosca, *The Ruling Class.*

A. Lawrence Lowell, *Governments and Parties of Continental Europe* (Boston: Houghton Mifflin, 1896).

T. H. Green, *Lectures on Political Obligation.*

John Morley, *On Compromiso* (Londra: Macmillan, 1898).

W. E. Lecky, *Democracy and Liberty* (New York: Longman's Green, 1896).

Lord Acton, *History of Freedom and Other Essays.*

Robert Michels, *Political Parties.*

Jacob Burckhardt, *Force and Freedom* (New York: Pantheen Books, 1943).

J. B. Bury, *History of the Freedom of Tought* (Londra: Thernton Butterworth, 1913).

3. *1918'den Bu Yana*

Ernest Barker, *Reflection on Government* (Londra: Oxford University Press, 1942).

Alexander Brady, *Democracy in the Dominions* (Toronto: University of Toronto, Toronto Press, 2. baskı, 1952).

James Bryce, *Modern Democracies* (New York: Macmillan, 1921).

C. A. R. Crosland, *The Future of Socialism* (New York: Macmillan, 1957),

Robert A. Dhal, *A Preface to. Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago: Press, 1956).

John Dewey, *The Public and Its Problems* (New York: Holt, 1927); *Freedom and Culture* (New York: Putnam's, 1939).

Maurice Duverger, *Political Parties* (New York: Wiley, 1959).

Herman Finer, *Theory and Practice of Modern Government* (New York: Dial Press, 1932).

Carl J. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy* (Boston: Ginn and Co., 1950).

J. K. Galbraith, *The Affluent Society* (Boston: Houghton Mifflin, 1958).

François N. Gougel, *La Politique des Partis sous la troisième Republique* (Paris: Editions du Seuil, 1946).

F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1960).

Sidney Hook, *Heresy, Yes - Conspiracy, No!* (New York: Day, 1953).

Iver Jennings, *Party Politics*, 3. cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 1960-1962).

V. O. Key, *Southern Politics in State and Nation* (New York: Knopf, 1949).

Adrienne Koch, *Power, Morals and the Founding Fathers* (Ithaca: Cornell University Press, 1961).

Harold J. Laski, *Liberty in the Modern State* (New York: Harper's 1930); *The Rise of European Liberalism* (Londra: Allen and Unwin, 1936).

G. E. Lavau, *Partis Politiques et Réalités Sociales* (Paris: A. Colin, 1953).

A. D. Lindsay, *The Essantials of Democracy* (Philadelphia: University of Pennslvania Press, 1929); *The Modern Democratic State* (Londra: Oxford University Press, 1943).

Seymour M. Lipset, *Political Man* (New York: Doubleday, 1960).

Leslie Lipson, *The Politics of Equality* (Chicago: University of Chicago Press, 1948); *The Great Issues of Politics* (New York: Prentice-Hall, 2. baskı, 1960).

Robert M. Maç Iver, *The Web of Government* (New York: Macmillan, 1947).

Salvador de Madariaga, *Spain* (New York: Scribner's 1930).

Howard Lee McBain, *The Living Constitution* (New York: Macmillan, 1927).

Charles H. McIlwain, *Constitutionalism, Ancient and Modern* (Ithaca: Cornell University Press, 1940).

Alexander Meiklejohn, *Free Speech and Its Relation to Self-Government* (New York: Harper's, 1948).

Ramsay Muir, *How Britain Is Governed* (Londra: Constable, 1930).

Benito Mussolini, *The Political and Social Doctrine of Fascism.*

Gunnar Myrdal, *The American Dilemma* (New York: Harper's 1944).

Franz Neumann, *The Democratic and Authoritarian State* (Glencee: Free Press, 1957).

Sigmund Neumann, der., *Modern Political Parties* (Chicago: University of Chicago Press, 1956).

Peter H. Odegard, E. Allen Helms, *American Politics* (New York: Harper's, 1947).

José Ortega Y Gasset, *The Revolt of the Masses.*

J. Roland Pennock, *Liberal Democracy* (New York: Rinehart, 1950).

A. F. Pollard, *The Evelution of Parliament* (Londra: Longman's Green, 1920).

William E. Rappard, *La Constitution Fédérale de la Suisse* (Neuchâtel: à la Baconnière, 1948).

Alf Ross, *Why Democracy?* (Harvard University Press, 1952).

Bertrand Russell, *Authority and the Individual* (New York: Simon and Schuster, 1949).

Joseuh A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper, 1942).

Ernest D. Simon, *The Smaller Democracies* (Londra: Gellancy, 1939).

J. L. Talmon, *The Origins of Totalitarian Democracy* (New York: Praeger, 1960).

R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism* (New York: Harcourt Brace, 1920).

David Thomson, *Democracy in France* (Londra: Oxford University Press, 4. baskı, 1964).

Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (Oxford University Press, 11. cilt

Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (Oxford University Press, 11. cilt, 1954-1959).

G. M. Trevelyen, *British History in the Nineteenth Century* (Londra: Longman's Green, 1923).

Leon Trotsky, *History of the Russian Revolution.*

Joseph Tussman, *Obligation and the Body Politics* (New York: Oxford University Press, 1960).

Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.*

PROF. DR. LESLIE LIPSON

Siyasal Bilimler Profesörü olan Leslie Michael Lipson Londra'da doğmuş, daha sonra A.B.D. yurttaşlığına geçmiştir.

Oxford Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü öğrenimleri görmüş Şikago Üniversitesi'nden doktorasını almıştır.

1939-1946 yıllarında Yeni Zelanda'nın Victoria Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Bölüm Başkanlığı ve Kamu Yönetimi Fakültesi Dekanlığı görevlerinde bulunmuş, 1947-1949'da Pennsylvania'da, daha sonra 1980'e kadar Kaliforniya'nın önde gelen üniversitelerinden Berkeley'de Siyaset Bilimi Profesörü ve lisans Bölüm Başkanı olarak çalışmıştır.

Kolombiya, Havai, Minesota, Stanford, Wisconsin, Brezilya, Kopenhag, Oxford, Cenevre, Milano, Roma, Zagrep ve Sao Polo'da konuk profesör olarak dersler vermiştir. Son olarak görevli bulunduğu Berkeley Üniversitesinden emekli olmuştur.

Siyaset bilimi konularında yayınlanmış 21 bilimsel makalesi ve 5 kitabı bulunmaktadır. Amerika'da valilik sistemi, siyasal eşitlik, siyasette büyük sorunlar, değer yargıları ve insanlık konularında yayınlanmış olan çeşitli kitapları arasında en dikkat çekici olanı, demokratik kültür üzerine yaptığı bu çalışmasıdır.

Lipson, bu çalışmasında, demokrasiyi doğuran ve geliştiren kültürel toplumsal, jeopolitik ve ekonomik koşulların ayrıntılı ve ilgi çekici bir dökümünü yapmakta; demokrasinin gelişimini tarihsel koşulları içinde çarpıcı örnek ve çözümlemelerle izlemektedir.

Demokratik kurum ve uygulamalarla kültürel yapı arasındaki ilişkileri ön plana çıkaran bu inceleme, demokrasiyi kurma ve yaşatma uğraşı içinde olan kişiler tarafından ilgi ile karşılanacaktır.

OTM 10702501

1200 TL

AJANS - TÜRK MATBAACILIK SANAYİİ / ANKARA